CHARLES DARWIN

Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului Beagle

editura tineretului

CHARLES DARWIN

Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului „Beagle"

Vestita lucrare a lui Charles Darwin „Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului «Beagle» apare pentru prima dată în țara noastră.

Uriașa popularitate de care se bucură această carte scrisă cu peste o sută de ani în urmă nu se explică numai prin celebritatea marelui ei autor, a cărui teorie evoluționistă a revoluționat concepția omenirii asupra originii și dezvoltării lumii organice, ci în primul rînd prin faptul că lucrarea lui Darwin nu este prin nimic mai prejos, prin veridicitatea și limpezimea ei, de cele mai bune romane de aventuri și călătorii.

Redarea fenomenelor naturii este legată nemijlocit de minunata fire a lui Darwin: blîndețea lui sufletească, umorul cald, simpatia și înțelegerea lui pentru oamenii de rînd, pentru pătura muncitorească a populației, pentru indienii hărțuiți, pentru negrii asupriți și totodată ura și dezgustul față de asupritorii albi, față de „sălbaticii civilizați" (cuvintele lui Darwin) care aduc în țările coloniale robia, alcoolul, bolile infecțioase și degenerarea.

Aceste trăsături, îmbinate cu dragostea profundă față de natură, cu cunoașterea ei științifică și totodată cu dragostea pentru om, care trec ca un fir roșu prin toată cartea lui Darwin, au asigurat acestei lucrări o tinerețe veșnică, o vitalitate inepuizabilă. Lucrarea lui Darwin se situează printre acele opere create de oamenii progresiști ai tuturor veacurilor a căror importanță ***educativă pentru tineret nu va seca niciodată.***

CHARLES DARWIN

Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului „Beagle"

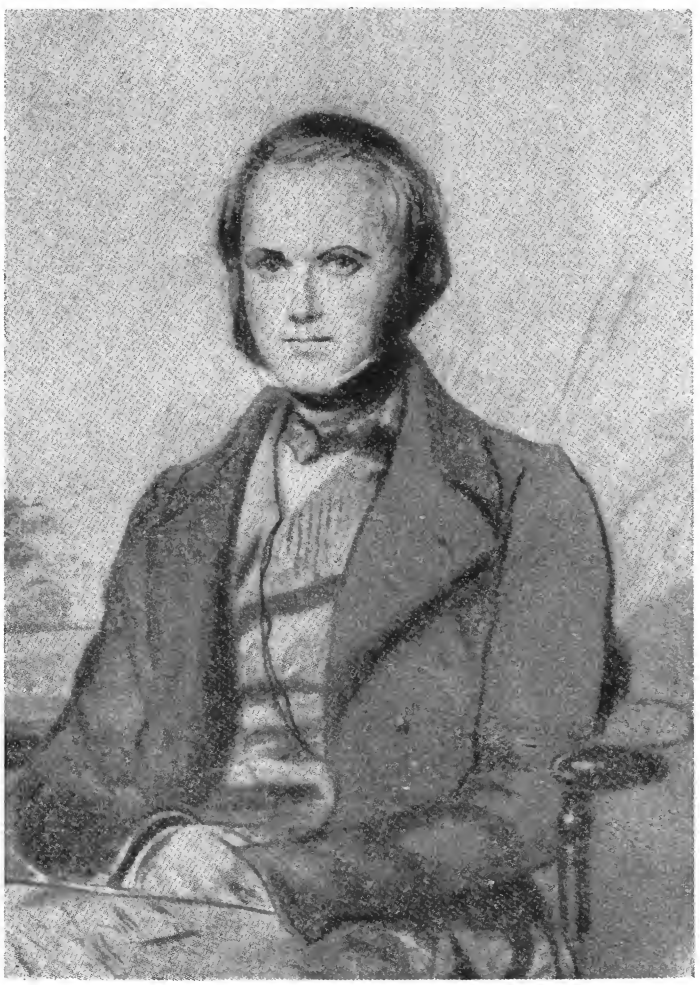

Charles Darwin

CHARLES DARWIN

Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului Beagle

Traducere din limba engleză de
RADU TUDORAN ȘI DINU BONDI

1958
EDITURA TINERETULUI

Coperta de KOFFLER GERARD

Ilustrațiile au fost reproduse după traducerea din limba rusă

Revizia științifică: N. BOTNARIUC
Confruntator: IONEL FUHN

NOTA EDITURII

Traducerea prezentei ediții — prima în limba romînă — a *Călătoriei unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului „Beagle"* a fost realizată de Dinu Bondi și Radu Tudoran după originalul în limba engleză.

Lucrarea a fost confruntată cu versiunea engleză de Ionel Fuhn, iar verificarea exactității științifice a fost făcută de N. Botnariuc. Confruntarea cu traducerea în limba rusă a fost făcută de D. Marinescu.

S-a constatat necesară completarea textului cu introducerea și notele explicative din ediția sovietică aparținînd prof. S. L. Sobol, traduse din limba rusă de D. Marinescu. Materialul ilustrativ a fost luat din aceeași ediție — Geografghiz, 1954. Editorii sovietici au folosit desenele și hărțile din raportul oficial al căpitanului Fitz Roy, executate în timpul călătoriei de pictorii și cartografii de pe corabia „Beagle". Ilustrarea animalelor s-a făcut după lucrarea *Rezultatele zoologice ale călătoriei pe corabia „Beagle"*, operă în cinci volume sub redacția lui Darwin (Londra, 1839—1845), care, la rîndul său, a fost ilustrată după piesele și animalele împăiate aduse de Darwin din călătorie.

@RedAbaris 2013

P R E F A Ț Ă

Începînd cu legendara călătorie a lui Marco Polo, cu explorările de o îndrăzneală neîntrecută a marilor navigatori Vasco di Gama, Columb, Magellan și terminînd cu expedițiile științifice ale lui Humboldt, Stanley sau Micluho Maclai, nenumărați călători-geografi, geologi, biologi, militari și negustori au cutreierat mările și uscaturile planetei noastre lăsînd descrieri măiastre și atrăgătoare ale celor ce au văzut.

Spirite îndrăznețe, pline de cutezanță și inițiativă, trecînd prin împrejurări nespus de grele, prin pericole și aventuri demne de paginile celor mai fantastice romane, adesea cu sacrificiul sănătății și al vieții, au înscris în paginile istoriei științei importante descoperiri. Continente, oceane, mări, lanțuri de munți, insule și fluvii nenumărate au fost descrise. În acest mod multe popoare noi au fost cunoscute de europeni. Nesfîrșita lume a plantelor și a animalelor din toate mările și uscaturile a putut fi cercetată.

Credem însă că niciuna din aceste călătorii nu se compară, prin însemnătatea rezultatelor ei, cu expediția în jurul lumii făcută de Charles Darwin, între anii 1831—1836.

Însemnătatea acestei călătorii nu constă numai în imensul material de fapte și observații noi adunate de Darwin din domeniul geologiei, botanicii și a zoologiei, ci mai ales în aceea că expediția în jurul lumii a pus bazele concepției științifice despre evoluția lumii vii — darwinismul.

Întreaga operă a lui Darwin, tot ce a lucrat el în decursul vieții sale destul de îndelungate are un caracter neobișnuit de unitar : totul este îndreptat spre demonstrarea și dezvoltarea concepției sale evoluționiste. Momentul hotărîtor în această operă îl constituie desigur apariția lucrării lui capitale *Originea speciilor* (1859), în care se pun bazele științifice ale biologiei moderne. Dacă tot ce a scris Darwin mai tîrziu nu a fost decît argumentarea concepției sale și aplicarea ei la cele mai diferite probleme generale și speciale ale biologiei, *Călătoria în jurul lumii,* apărută cu mult înainte de *Originea speciilor* — în 1839 — reprezintă un moment esențial în procesul de apariție a concepției darwiniste. Iată de ce în cercetarea modului cum a apărut darwinismul această carte reprezintă un document neprețuit.

Dar nu numai în aceasta constă însemnătatea *Călătoriei în jurul lumii.*

Valoarea ei educativă este neprețuită. Darwin a plecat în această călătorie la vîrsta de numai 22 ani, avînd convingeri fixiste, așa cum le avea pe vremea aceea majoritatea covîrșitoare a biologilor. Citind *Călătoria în jurul lumii* îți dai seama cum, pas cu pas, faptele observate de Darwin îi pun probleme mereu noi, probleme care îl aduc încetul cu încetul la convingerea că fixismul este o teorie greșită, la convingerea

că pămîntul și toate viețuitoarele de pe el se transformă încetul cu încetul. Dar nu numai faptele au determinat acest lucru. Mai mult chiar, nu atît faptele cît modul de lucru al lui Darwin. Într-adevăr, fapte asemănătoare, la fel de numeroase și poate chiar și mai multe, au fost înregistrate înainte de Darwin de alți naturaliști. Dar ele nu au adus nimic nou în esență.

Darwin, deși tînăr, a reușit să lucreze într-un mod cu totul nou. El nu s-a mulțumit niciodată cu simpla înregistrare, oricît de minuțioasă, a faptelor. Mintea lui Darwin era în permanență încordată în încercarea de a găsi explicația faptelor observate, chiar a celor mai neînsemnate. Înzestrat în mod cu totul neobișnuit cu un spirit dialectic spontan, tînărul Darwin căuta întotdeauna explicația fenomenelor întîlnite, legăturile dintre lucruri, dintre fenomene, dintre procese. El nu se mulțumea niciodată cu explicațiile naive ale fixiștilor, după care tot ce apare de neînțeles se atribuie lui dumnezeu. Iată de ce la Darwin natura întreagă apare în toată complexitatea și unitatea ei de nezdruncinat. Orice fenomen, oricît de mic și de neînsemnat, își găsește locul și explicația în această înlănțuire complexă a proceselor în dezvoltarea lor istorică.

Nimic nu scapă atenției concentrate a lui Darwin. Fie că e vorba de faptul mărunt că varza, lîngă Rio de Janeiro, nu e atacată de insecte, fie că e vorba de un instinct neobișnuit al unei păsări sau al unei insecte, de prezența unor fosile sau de procesul grandios al ridicării lanțurilor de munți și continente, toate sînt examinate cu același interes. Toate sînt comparate cu alte fenomene similare, toate sînt privite prin prisma istorică, prin prisma legăturilor lor cu natura înconjurătoare, găsindu-se totdeauna explicația științifică, în opoziție cu teoriile idealiste existente pe atunci.

Spiritul critic, în care Darwin reușește să cerceteze natura și să redea tot ceea ce a văzut, este îmbinat cu o neobișnuită meticulozitate în muncă. Imensul material geologic și biologic este adunat de marele naturalist cu cea mai mare grijă. Totul este ambalat și etichetat imediat — fapt care a evitat orice fel de încurcături. Pe loc, pe teren, atunci cînd toate impresiile sînt încă vii și puternice, totul este descris în toată amănunțimea posibilă. Nu numai atîta ; Darwin face în același moment și primele prelucrări și încercări de interpretare a materialului adunat, căutînd pe loc, în fața materialului, explicația posibilă a fenomenelor. Nimic nu este lăsat pe seama memoriei. Ea este înșelătoare și poate duce la confuzii grave.

Această metodă de lucru, care reiese din paginile *Călătoriei în jurul lumii*, transformă descrierea expediției într-un adevărat îndrumător pentru naturaliști. Citind această carte, înveți cum trebuie să lucrezi pe teren, ce și cum trebuie să observi, cum trebuie să aduni, să descrii și să prelucrezi materialul observat în timpul expediției.

Există o părere unanimă că din toate lucrările lui Darwin, *Călătoria în jurul lumii* este cea mai atrăgătoare prin frumusețea ei literară, prin descrierile ei. Acest lucru este foarte adevărat și el rezultă din două aspecte ale lucrării. În primul rînd este caracterul atrăgător al

faptelor în sine. În fața cititorului se desfășoară o expediție de mare amploare. Peisaje mereu noi, continente, peripeții neobișnuite trăite aievea, în diferite momente ale expediției, ridică lucrarea la nivelul celor mai pasionante descrieri de călătorii gustate de publicul cel mai larg. Dar pe lîngă aceasta, mai este frumusețea descrierilor făcute de Darwin, a locurilor, a întîmplărilor, a fenomenelor observate. Dacă citim atent, constatăm că această frumusețe nu rezultă din figuri de stil deosebite, din expresii poetice, ci din precizia științifică a observațiilor. Descriind un peisaj, descriind munca chinuită a minerilor din America de Sud, obiceiurile unui animal oarecare, Darwin o face în cuvinte simple, dar scoțînd totdeauna în evidență ceea ce este esențial, caracteristic, reliefînd tocmai ceea ce trebuie observat și aceasta constituie marele farmec al descrierilor.

Valoarea educativă a lucrării sporește și mai mult prin faptul că din paginile ei se desprinde cu putere chipul lui Darwin ca om. Este firesc că în mersul unei călătorii atît de lungi, tînărul naturalist a venit în contact cu fel de fel de oameni, cu fel de fel de împrejurări, cu variate obiceiuri, a trecut prin nenumărate peripeții. Iar comportarea lui în toate aceste ocazii scoate în evidență trăsăturile neobișnuit de frumoase ale firii sale. Este un tînăr modest, care niciodată nu încearcă să se situeze pe primul plan în diferite împrejurări, chiar atunci cînd rolul jucat de el e cel mai însemnat. Niciodată nu încearcă să facă paradă de curaj și de eroism, deși din paginile acestei cărți se vede că a fost în stare de acte de mare curaj, că de multe ori, din pasiunea de a vedea și de a cerceta, se avînta în locuri neumblate, expunîndu-se unor mari pericole, uneori chiar riscîndu-și viața. Atunci cînd e vorba de demnitatea lui de om, nimic nu o poate călca în picioare. Chiar cu riscul de a părăsi corabia „Beagle" și deci de a întrerupe călătoria, Darwin se opune părerilor rasiste ale lui Fitz Roy și în repetate rînduri își exprimă profunda indignare și amărăciune față de sclavagismul din America. Aparținînd clasei burgheze a Angliei, Darwin nu poate să-și dea seama de rădăcina relelor sociale, de căile de lichidare a lor, dar pătruns de un profund umanism, de sentimentul necesității dreptății sociale, el își exprimă durerea față de exploatarea muncitorilor albi și a negrilor sclavi în America de Sud, redînd în trăsături mișcătoare viața lor chinuită și înaltele lor calități sufletești. În cuvinte pline de admirație descrie el populația insulelor Pacificului, scoțînd în evidență totodată nenorocirea adusă acolo de opera „civilizatoare" a albilor.

Toate aceste calități ale cărții lui Darwin *Călătoria în jurul lumii* arată oportunitatea și necesitatea apariției ei în traducere românească.

Trebuie să spunem cu regret că opera lui Darwin a fost cunoscută la noi în țară numai unui cerc restrîns de oameni care puteau procura și citi lucrările marelui naturalist în limbi străine, mai ales în versiune franceză. Nici o lucrare a lui Darwin, pînă în acest an, nu a fost tradusă în limba română. Din această cauză, ideile marelui naturalist nu erau cunoscute de oamenii de cultură de la noi, de publicul larg, doritor de a-și lărgi cunoștințele despre lumea înconjurătoare,

decît din surse indirecte. Cu atît mai îmbucurător este faptul că în decurs de un singur an apar în limba romînă două lucrări ale lui Ch. Darwin : *Originea speciilor* și *Călătoria în jurul lumii* — lucrări care vor umple un gol de mult resimțit de literatura noastră științifică, de publicul atît de doritor de cultură.

Apariția acestor lucrări vine să sprijine dezvoltarea bogatelor tradiții ale biologiei materialiste din țara noastră. Prima școală de biologi din țara noastră — aceea înființată în jurul lui Grigore Cobălcescu, din secolul trecut — a fost o școală darwinistă. Din ea au ieșit biologi materialiști de seamă, ca : N. Leon, Gr. Antipa, D. Voinov, E. Racoviță. N. Leon a introdus darwinismul în programele analitice ale școlilor noastre ; împreună cu Voinov, el a militat activ pentru apărarea darwinismului împotriva atacurilor reacțiunii. Antipa, ca și Leon, asimilînd concepția darwinistă din școala marelui naturalist E. Haeckel, a aplicat această concepție în cercetările sale hidrobiologice. Biologul materialist evoluționist E. Racoviță și-a cîștigat faima mondială ca biolog evoluționist, ca explorator și deschizător de drumuri noi în biologie. La aceste nume am putea să adăugăm altele nu mai puțin ilustre, ca ale lui Gh. Marinescu, Victor Babeș, care, fiecare în domeniul său, au aplicat concepția biologică evoluționistă.

Regimul nostru de democrație populară desfășoară o operă vastă de valorificare și dezvoltare a bogatelor tradiții materialiste. În cadrul acestei acțiuni apariția în limba romînă a *Originii speciilor* și *Călătoriei în jurul lumii* va pune la îndemîna tineretului nostru, a publicului larg, dornic de cunoaștere, a specialiștilor, o parte din opera marelui naturalist englez — a aceluia care a dat naștere concepției materialiste a biologiei timpurilor moderne. Aceste lucrări nu numai că vor constitui un stimulent și un instrument neprețuit în cercetarea naturii, dar ne vor da posibilitatea să înțelegem mai bine eforturile depuse de înaintașii noștri în opera lor de dezvoltare, de răspîndire și de apărare a darwinismului în patria noastră.

Apariția *Călătoriei unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului „Beagle"* — titlul complet al lucrării marelui naturalist — la Editura tineretului, nu este întîmplătoare.

Iată un fragment din prefața prof. S. L. Sobol, traducătorul și îngrijitorul celei mai recente ediții a acestei lucrări apărută în Uniunea Sovietică, citat care sintetizează în mare măsură caracteristicile cărții :

„...dragostea profundă față de natură... cunoașterea ei științifică... îmbinată cu dragostea pentru om, care trec ca un fir roșu prin toată cartea lui Darwin, *au asigurat acestei lucrări o tinerețe veșnică, o vitalitate inepuizabilă. Tocmai aceste trăsături situează cartea lui Darwin printre acele opere create de oamenii progresiști ai tuturor veacurilor, a căror importanță educativă pentru tineret nu va seca niciodată.*"

N. BOTNARIUC

București 1957

I N T R O D U C E R E

CĂLĂTORIA LUI DARWIN ÎN JURUL LUMII ȘI IMPORTANȚA EI ÎN ISTORIA ȘTIINȚELOR NATURII

Călătoria în jurul lumii a micului bric englez „Beagle", sub comanda căpitanului Robert Fitz Roy, ocupă unul din primele locuri printre expedițiile științifice cele mai celebre din secolul al XIX-lea. În istoria cercetărilor geografice se accentuează marea importanță pe care au avut-o lucrările de ridicări topografice făcute de hidrografii de pe „Beagle" pentru trasarea pe hartă a contururilor exacte ale țărmurilor părții meridionale a Americii de Sud și a cursului rîului Santa Cruz. Dar gloria universală a lui „Beagle" nu se leagă de aceste lucrări. Elementul capital care a făcut nemuritor numele «glorioasei corăbioare „Beagle"» este, fără îndoială, faptul că pe bordul acestui vas se găsea, în calitate de naturalist al expediției, Charles Darwin, cel mai mare biolog al secolului al XIX-lea.

Geografii afirmă adesea că Darwin a făcut pentru cunoașterea naturii din jumătatea meridională a Americii de Sud ceea ce Humboldt a făcut pentru jumătatea septentrională a ei. Acest lucru este, fără îndoială, adevărat, dar rezultatul cel mai important al călătoriei lui Darwin pe „Beagle" constă în faptul că descoperirile și observațiile biologice și geologice făcute de el în America de Sud, pe insulele Galapagos și în alte puncte au pus bazele teoriei evoluționiste a lui Darwin, teorie datorită căreia Darwin, ca să citățm cuvintele lui V. I. Lenin : „...a pus capăt concepției potrivit căreia speciile de animale și plante nu aveau legătură cu nimic, erau întîmplătoare, «create de dumnezeu» și invariabile, și a pus pentru prima oară biologia pe teren absolut științific, stabilind variabilitatea speciilor și legăturile ereditare dintre ele..."

Însuși Darwin sublinia întotdeauna rolul enorm pe care l-a jucat călătoria pe corabia „Beagle" în formarea concepțiilor sale evoluționiste. El dă amănunte în această privință în *Autobiografia* * sa, iar în introducerea la *Originea speciilor*, principala sa lucrare asupra teoriei evoluționiste, scria :

* Charles Darwin, *Originea speciilor*, pag. 1, Edit. Academiei R.P.R., 1957.

„În timpul cînd mă aflam pe bordul vasului «Beagle» în calitate de naturalist, am fost profund impresionat de anumite fapte privind repartizarea geografică a vieţuitoarelor din America de Sud, şi de relaţiile geologice existente între vieţuitoarele actuale şi cele dispărute de pe acest continent... faptele amintite păreau să aducă o oarecare lumină asupra originii speciilor — acest mister al misterelor..." *

Trebuie, însă, să avem în vedere că acest rezultat extrem de important al călătoriei lui Darwin pe „Beagle" a ajuns la cunoştinţa lumii abia după 23 de ani de la întoarcerea lui Darwin în patrie, adică în 1859, cînd a văzut lumina zilei cartea sa *Originea speciilor,* şi tot de atunci numele corăbiei „Beagle" a fost inseparabil legat de învăţătura evoluţionistă a lui Darwin. Dar rezultatele remarcabile ale expediţiei aduseseră corăbiei „Beagle" o faimă care ajunsese departe, încă cu multă vreme mai înainte.

În *Autobiografie,* Darwin scria: „Călătoria pe «Beagle» a fost, neîndoielnic, cel mai important eveniment din viaţa mea şi mi-a determinat întreaga carieră...". Acest lucru este adevărat nu numai în sensul că pentru Darwin, care plecase din Anglia cînd încă nu împlinise 23 ani, această călătorie a fost o adevărată şcoală, care i-a permis să-şi formeze deprinderile de cercetător şi care i-a determinat definitiv interesele ştiinţifice. Enormul material, constînd din fapte din domeniul geologiei şi zoologiei, cules de Darwin în timpul călătoriei şi prelucrat ulterior, atît de el personal, cît şi de o serie de alţi cercetători, a format temeiul unui lung şir de lucrări *(Rezultatele zoologice ale călătoriei pe „Beagle",* în cinci volume, sub redacţia lui Darwin, 1839—1843; Rezultatele geologice ale călătoriei, în trei volume: vol. I, Structura şi distribuţia recifurilor coraliene, 1842; vol. II, Observaţii geologice asupra insulelor vulcanice, 1844; vol. III, Observaţii geologice în America de Sud, 1846; Monografia cirripedelor actuale şi fosile, în patru volume, 1851—1854; în sfîrşit, un mare număr de articole de geologie, zoologie şi alte probleme, publicate de Darwin în diferite reviste ştiinţifice între 1837 şi 1858). Toate aceste lucrări, care nu şi-au pierdut importanţa lor de primul ordin nici pînă în ziua de azi, au fost publicate de Darwin înainte ca *Originea speciilor* să fi văzut lumina tiparului.

Datorită tuturor acestor cercetări ale lui Darwin, rezultatele ştiinţifice atît de rodnice ale călătoriei sale pe „Beagle" şi numele lui Darwin însuşi, considerat ca cel mai mare naturalist — eminent geolog şi nu mai puţin eminent zoolog — s-au bucurat de faimă şi recunoaştere mondială încă din perioada cuprinsă între anii 1840 şi 1860: el a enunţat remarcabila teorie a recifurilor coraliene, a făcut observaţiile cele mai profunde şi mai ample asupra proceselor de ridicare şi cufundare a scoarţei terestre, a cules un material extrem de bogat şi în majoritate original asupra lumii animale a Americii de Sud şi a insulelor din oceanul Pacific şi a dat o sinteză morfologo-sistematică şi paleontologică extraordinar de completă şi de precisă asupra crustaceelor cirripede.

---

* Charles Darwin, *Originea speciilor,* pag. 45, Edit. Academiei R.P.R., 1957.

Iată care este importanța mondială a acestei călătorii, care l-a format pe Darwin ca cercetător, călătorie care a dat cele mai prețioase rezultate în domeniul geologiei și zoologiei și a pus bazele doctrinei evoluționiste darwiniene.

*
* *

Călătoria lui Darwin a fost publicată pentru prima oară de el în 1839, în cadrul dării de seamă a căpitanilor Philip King și Robert Fitz Roy asupra călătoriilor vaselor „Adventure" și „Beagle". Această ediție oficială, care purta titlul «*Dare de seamă asupra călătoriei corăbiilor „Adventure" și „Beagle" ale maiestății sale,* conținînd descrierea explorării țărmurilor meridionale ale Americii de Sud, întreprinse de ele între anii 1826—1836 și a navigației corăbiei „Beagle" în jurul lumii» *, constă din patru volume. Primul volum conține descrierea călătoriei vaselor „Adventure" și „Beagle" în America de Sud, sub comanda căpitanului Ph. King, din 1826 pînă în 1830 (în această călătorie Fitz Roy a fost, începînd din 1828, căpitan al vasului „Beagle") și a fost scris de Fitz Roy din însărcinarea lui King ; al doilea volum, scris tot de Fitz Roy, conține descrierea călătoriei lui „Beagle" din 1831 pînă în 1836 ; al treilea volum, purtînd subtitlul *Jurnal și observații (Journal and Remarks),* reprezintă chiar prima ediție a *Călătoriei* lui Darwin, iar al patrulea volum, purtînd subtitlul *Anexă la volumul II,* conține jurnalul meteorologic, jurnalul de bord al lui „Beagle" și diferite documente în legătură cu călătoria lui „Beagle" sub comanda lui Fitz Roy.

Evident că al treilea volum al acestei ediții, cel conținînd lucrarea lui Darwin, a stîrnit imediat interesul unor cercuri mai largi de cititori : tot în 1839, editorul *Dării de seamă* l-a scos într-un tiraj separat, a cărui copertă purta următorul titlu : „Ch. Darwin — *Jurnalul cercetărilor în domeniul geologiei și al istoriei naturale a diferitelor țări vizitate de corabia „Beagle"*... între anii 1832—1836". După șase ani, în 1845, cartea a fost publicată de Darwin din nou, sub același titlu, în care, însă, Darwin a pus în primul loc „istoria naturală" și al doilea „geologia", dorind parcă să sublinieze astfel că observațiile sale zoologice au o importanță mai mare. În prefața la această a doua ediție, Darwin arăta că a refăcut puțin textul cărții, cu scopul de a-l face accesibil și interesant pentru cercuri mai largi de cititori. Toate edițiile ulterioare au rămas identice ca text cu ediția a doua, dar, începînd de la ediția a treia (din 1860), pe cotorul cărții și pe pagina dinaintea titlului a apărut titlul suplimentar sub care cartea a rămas cunoscută de toată lumea pînă în zilele noastre : *Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe corabia „Beagle".*

Textul *Călătoriei* cunoscut de noi este rezultatul prelucrării literare a *Carnetelor de note* și a *Jurnalului de drum* pe care Darwin le-a

* *Narrative of the surveying voyages of His Majesty's ships „Adventure" and „Beagle"* between the years 1826 and 1836, describing their examination of the southern shores of South America, and the „Beagle"'s circumnavigation of the Globe, London, 1839.

ţinut cu minuţiozitate pe drum, notîndu-şi zi de zi observaţiile, impresiile şi gîndurile. Aceste *Carnete de note* şi *Jurnal de drum* ale lui Darwin, publicate acum cîţiva ani de nepoata sa Nora Barlow, prezintă un mare interes, deoarece Darwin dezvăluie în ele cu mai multă sinceritate decît în textul *Călătoriei* publicat de el însuşi atitudinea sceptică, ce se cristaliza treptat în el în timpul călătoriei, faţă de dogma invariabilităţii speciilor pe care o propovăduia biserica şi-şi exprimă cu mai puţină rezervă dezaprobarea faţă de starea de sclavie a negrilor, de exterminarea indienilor şi în general faţă de politica colonizatorilor englezi şi de alte naţionalităţi europene în America de Sud şi în insulele din Oceanul Pacific. Ele permit, în afară de aceasta, să se urmărească cursul formării lui Darwin ca savant şi să se înţeleagă în ce mod tînărul Darwin, care nu primise o educaţie sistematică în domeniul ştiinţelor naturale, a devenit în cursul celor cinci ani de călătorie cercetătorul eminent pe care-l cunoaştem. *

Înainte de a trece la analiza călătoriei şi a rezultatelor ei ştiinţifice, trebuie să ne ocupăm pe scurt de următoarea chestiune : ce era Darwin în momentul cînd a pornit în călătorie, care era pregătirea sa tehnică şi în ce mod alegerea naturalistului pentru o misiune aşa de grea şi de aşa mare răspundere, cum era studiul din punct de vedere al ştiinţelor naturii al ţărilor depărtate puţin cunoscute şi prost sau chiar de loc studiate, a putut cădea asupra tînărului care de-abia părăsise băncile universităţii, ba încă ale facultăţii de teologie.

Autorii biografiilor de popularizare ale lui Darwin îl zugrăvesc adesea pe Darwin, cînd era student, ca pe un tînăr uşuratic, pasionat de vînătoare. sport, cai şi chefuri şi care a pornit în călătorie fără să aibă vreo pregătire solidă în ştiinţele naturii. Cine cunoaşte, însă, *Autobiografia* lui Darwin, scrisorile sale din Edinburgh şi Cambridge unde şi-a făcut studiile, şi cîteva alte documente referitoare la anii lui de studenţie, îşi dă seama că acest punct de vedere este absolut lipsit de temei.

E adevărat că, după cum povesteşte el însuşi, Darwin a fost un elev cu totul mediocru şi n-a arătat nici un interes pentru obiectele care se predau atît în şcoala medie clasică, cît şi mai tîrziu, în anii de studenţie, la Edinburgh, unde se pregătea pentru cariera de medic, şi apoi la Cambridge, unde s-a strămutat în 1828, hotărît fiind, la stăruinţa tatălui său, să se facă preot, dată fiind totala lipsă de interes şi de plăcere pentru medicină de care dăduse dovadă.

Aceste rezultate mediocre ale studiilor sistematice urmate de Darwin trebuie, însă, atribuite în primul rînd lipsei de înţelegere pe care tatăl său a manifestat-o cu încăpăţînare în ce priveşte interesul manifestat încă de pe băncile şcolii de către tînărul Charles. Dragostea lui pentru natură şi lungile plimbări solitare prin împrejurimile oraşu-

---

* *Carnetele de note* şi *Jurnalul de drum* au fost folosite de autorul „Introducerii" în studiul de faţă şi în „Notele" la textul lui Darwin din ediţia sovietică.

JOURNAL OF RESEARCHES

INTO THE

NATURAL HISTORY AND GEOLOGY

OF THE

COUNTRIES VISITED DURING THE VOYAGE OF H. M. S. BEAGLE ROUND THE WORLD,

UNDER THE

Command of Capt. Fitz Roy, R.N.

By CHARLES DARWIN, M.A., F.R.S.

SECOND EDITION, CORRECTED, WITH ADDITIONS.

LONDON:

JOHN MURRAY, ALBEMARLE STREET.

1845.

Pagina de titlu a celei de a II-a ediții a «Călătoriei pe „Beagle"».

lui Shrewsbury (în care Darwin se născuse în 1809), „gustul său pentru istoria naturii și în special pentru adunarea de colecții" *(Autobiografie),* extazul său în fața înlănțuirii logice a geometriei euclidiene, atitudinea sa critică față de descrierile naturii din cartea *Minunile naturii* pentru tineret și dorința pe care aceeași carte o aprinsese în el de a călători prin țările tropicale și a verifica personal cît de adevărate sînt cele citite și a colecționa insecte, interesul pentru ornitologie, pasiunea pentru vînătoare și pescuit, studiile particulare de chimie făcute împreună cu fratele său, Erasmus, și în general „calitățile unice, care... dădeau nădejde de ceva bun în viitor" *(Autobiografie),* toate acestea erau ignorate sau nu erau luate în serios nici de tatăl său, nici de profesorii săi. Este, deci, absolut de înțeles acea rezistență intimă pe care o opunea Charles „științei" scolastice care se preda în școli. Era silit să urmeze calea obișnuită pe vremea aceea în Anglia pentru a se instrui, deși, în propriile lui cuvinte, „nimic nu putea fi mai rău pentru dezvoltarea minții mele decît școala doctorului Butler, deoarece ea era riguros clasică și, în afară de limbile moarte, nu se mai preda acolo decît geografia și istoria antică, și acestea într-o măsură restrînsă".

Același lucru s-a repetat și la Edinburgh și la Cambridge, dar tînărul, deși își făcea formal datoria față de universitate, pregătindu-se o dată pe an, timp de o lună sau două, pentru examene, continua stăruitor să se preocupe de problemele științelor naturii, își alegea în mod foarte just cercul cunoștințelor și prietenilor și știa, chiar dacă nu să-și însușească o cultură sistematică în ce privește științele naturii, în orice caz să acumuleze cunoștințe așa de vaste și o experiență atît de serioasă în diferitele domenii ale științelor naturii, încît profesorul Henslow, recomandîndu-l în 1831 ca naturalist pe „Beagle". nu se conducea nicidecum numai după o simplă intuiție personală.

La Universitatea din Edinburgh, Darwin a studiat doi ani (1825-1827) și anume aci, pe lîngă repulsia pronunțată pe care o simțea față de profesorii săi de medicină lipsiți de orice talent și față de lecțiile de medicină practică, el a putut pentru prima dată să-și manifeste în mod serios interesul pentru științele naturii. În Edinburgh el s-a apropiat de cîțiva oameni de știință, dintre care unii se ocupau cu geologia, iar alții cu zoologia. Printre aceștia din urmă se găsea și Robert Grant, care ulterior a fost profesor de zoologie la Londra, și McGillivray, custodele muzeului de istorie naturală a Universității din Edinburgh. Împreună cu Grant și cu alt zoolog, Coldstraam, care se ocupa cu studiul animalelor marine, Darwin făcea mereu excursii pe țărmurile golfului Forth, în apropierea căruia se găsește orașul Edinburgh. Se cunoaște faptul povestit chiar de Darwin că teoria lui Lamarck, pe care Robert Grant i-a expus-o odată în timpul unei plimbări, nu i-a produs nici o impresie. În schimb, recepționa direct și cu cel mai mare interes cunoștințele pe care Grant le poseda asupra nevertebratelor marine, se ocupa el însuși cu studiul lor și se înscrise în cercul studențesc de științele naturii, care purta numele solemn de Societatea Pliniu. În această societate el a făcut în martie 1827 (avea pe atunci 18 ani) două comunicări : una despre briozoarul Flustra și alta despre

lipitoarea Pontobdella muricata. Carnetul de note din Edinburgh al lui Darwin conține, în afară de aceste două comunicări, și alte observații ale lui Darwin asupra nevertebratelor marine.

Aceste două foarte mici lucrări ale lui Darwin sînt remarcabile prin faptul că dau la iveală nu numai spiritul său de observație, ci și o mare independență în activitatea științifică, fiecare din ele conținînd o mică descoperire. Darwin studiase literatura științifică corespunzătoare și, pe baza observațiilor proprii, știuse să arate erorile observatorilor anteriori : formațiile înzestrate cu cili vibratili, care erau considerate drept „ouă" ale briozoarului Flustra, erau de fapt larvele lui, iar corpurile sferice, care erau luate drept primele stadii ale evoluției algei Fucus loreus, erau în realitate învelișurile ouălor lipitorii Pontobdella muricata.

McGillivray se ocupa cu ornitologia, și prietenia lui cu Darwin a contribuit, fără îndoială, la cunoașterea mai profundă a păsărilor din Scoția de către Darwin. La o ședință a Societății Werner din Edinburgh, Darwin a ascultat odată o comunicare făcută de J. Audubon, ornitolog american vestit pe vremea aceea. Tot în Edinburgh, Darwin a făcut cunoștință cu un negru foarte iscusit la prepararea păsărilor împăiate și l-a angajat cu plată să-i dea lecții. Vînător pasionat, Darwin „înregistra cu grijă fiecare pasăre împușcată în timpul sezonului de vînătoare" *(Autobiografie)*.

Mai prost stătea Darwin în Edinburgh cu geologia, deși în acest domeniu el era de pe acum așa de instruit, încît se descurca perfect în controversele dintre neptuniști — partizanii teoriei originii acvatice a rocilor — și plutoniști, care susțineau că toate rocile au apărut în urma fenomenelor vulcanice. Unilateralitatea și orbirea atît a unora cît și a altora îl irita așa de mult, încît în timpul ședерii sale la Universitatea din Edinburgh a luat „hotărîrea să nu se ocupe niciodată de geologie" *(Autobiografie)*. Cu această frază Darwin termină în *Autobiografie* povestirea modului „cum un profesor, în cursul lecției ținute în timpul unei excursii pe stîncile de la Salisbury, vorbind despre «dike»-ul bazaltic..., afirma — și aceasta într-un loc unde eram înconjurați din toate părțile de roci vulcanice — că «dike»-ul este o fisură umplută pe la partea de sus cu sedimente, adăugînd ironic că există oameni care afirmă că ar fi umplută pe la partea de jos cu o masă topită". *

Așadar, la Edinburgh și-a pus Darwin bazele cunoștințelor sale în științele naturii. La Cambridge, unde Darwin a petrecut trei ani (1828—1831), el a avut posibilitatea să le lărgească și să le adîncească considerabil, la aceasta contribuind și apropierea lui de cîțiva din cei mai mari naturaliști care lucrau acolo. Ulterior, Darwin scria : „Timp de trei ani, cît am stat la Cambridge, mi-am pierdut timpul, în privința studiilor academice la fel ca și la Edinburgh sau la școală." *(Autobiografie)*. Aceste cuvinte, pe care Darwin le repeta stăruitor și adeseori

---

* Amintim că se numesc „dike"-uri (se pronunță *daic)* bazaltice coloanele de lavă răcită, cu granulație fină, din epocile geologice vechi, care s-au ridicat mai mult sau mai puțin vertical printre straturile altor roci.

făcîndu-şi din aceasta o plăcere, se referă, însă, desigur, numai la „cursurile academice", adică, în cazul de faţă, la Cambridge, la cursurile de ştiinţă teologică. În 1876, Darwin scria în *Autobiografie :* „Ţinînd seama de înverşunarea cu care m-au atacat ortodocşii, pare vrednic de rîs faptul că, la un moment dat, am avut intenţia să devin preot." De fapt, însă, această intenţie nu-i aparţinuse lui Charles ; ea îi fusese impusă de tatăl său şi acceptată de el ca de un fiu ascultător, dar lepădată pentru totdeauna la prima ocazie care s-a ivit.

La Cambridge, Darwin s-a alăturat din primul moment unui grup de tineri pasionaţi de entomologie. Scrisorile sale de pe vremea aceea sînt o mărturie a furiei cu care se deda vechii lui pasiuni din şcoală — colecţionarea de insecte. Fauna coleopterelor din Cambridge a fost studiată de el în modul cel mai amănunţit. Darwin a dat dovadă de un talent excepţional în ce priveşte stabilirea noilor specii şi datorită acestui fapt şi-a văzut în scurt timp numele tipărit pentru prima oară în cartea marelui entomolog englez Stevens, intitulată *Imaginile insectelor britanice,* unde sub chipul unuia din gîndaci sta scris : „Prins de Ch. Darwin, Esquire".*

Cele cîteva zile petrecute de Darwin în februarie 1829 la Londra au fost consacrate în special stabilirii de legături cu entomologii : acolo leagă prietenie cu Hope, întemeietorul catedrei de zoologie din Oxford, care poseda o vastă colecţie de insecte şi cu care, în luna iulie a aceluiaşi an, face o excursie entomologică prin nordul Ţării Galilor (Wales), numindu-l după aceea „profesorul meu de entomologie" ; apoi face o vizită aceluiaşi Stevens care încă înainte de a-l fi cunoscut personal dădea într-o lucrare a sa chipul unui gîndac descoperit de Darwin. Tot în zilele în care se afla la Londra, Darwin „a vizitat Institutul Regal, societatea Linné, Grădina zoologică şi multe alte locuri frecventate cu asiduitate de naturalişti" (scrisoarea din 26 februarie 1829 către Fox).

Dar cea mai hotărîtoare pentru toată cariera viitoare a lui Darwin a fost cunoştinţa făcută cu Henslow, botanistul din Cambridge (1796—1861), cu care în scurt timp leagă o prietenie strînsă. La adunările din casa lui Henslow — adunări care în anul 1837 au pus bazele vestitei societăţi de ştiinţe naturale purtînd numele lui Ray-Darwin — a avut posibilitatea să ia parte la dezbaterea celor mai importante probleme de ştiinţe ale naturii. Acolo a făcut cunoştinţă cu celebrul naturalist W. Wawell (sau Youell), autorul *Istoriei ştiinţelor inductive,* a legat prietenie cu L. Jenyns, entomolog şi ihtiolog, care mai tîrziu a prelucrat colecţia de peşti pentru volumul III al *Rezultatelor zoologice ale călătoriei pe „Beagle"* şi tot acolo, în sfîrşit, a suferit influenţa binefăcătoare a lui Henslow însuşi, om foarte înzestrat şi de o vastă cultură.

A urmat cursurile universitare de botanică ale lui Henslow, a luat parte nelipsit la excursiile ştiinţifice de sub conducerea lui Hens-

---

* „Esquire" (se pronunţă *escuair)* este un titlu de politeţe care în Anglia se aplică, mai ales în scris, oricărei persoane care se consideră că are situaţia socială de „gentleman", adică domn. (n.t.)

low şi în toate problemele ştiinţifice care-l frămîntau se sfătuia neîncetat cu Henslow. După ce în primăvara anului 1831 Darwin şi-a dat ultimul examen pentru titlul de bacalaureat în ştiinţe, Henslow îi făcu cunoştinţă cu profesorul de geologie A. Sedgwick, pe care l-a rugat să-l ia pe Darwin cu el într-o expediţie geologică prin nordul Ţării Galilor, deoarece socotea că Darwin trebuie să-şi aprofundeze cunoştinţele de geologie printr-o activitate geologică pe teren. Această excursie a avut loc în august 1831 şi imediat după ce s-a terminat, la întoarcerea sa acasă în Shrewsbury, Darwin găsi scrisoarea prin care Henslow îi propunea să ocupe locul de naturalist pe „Beagle".

În tot timpul studiilor sale la universităţile din Edinburgh şi Cambridge, Darwin îşi completase cu sîrguinţă prin lectură cunoştinţele practice, directe, de ştiinţe ale naturii. Chiar şi în vacanţele de vară, care „erau în întregime hărăzite distracţiilor", adică vînătorii şi excursiilor, avea întotdeauna la el cîte o carte „pe care o citea cu interes" *(Autobiografie)*. Într-una din gazetele din Edinburgh din 1888 se putea citi că fraţii Charles şi Erasmus Darwin erau abonaţi permanenţi ai bibliotecii universitare pe care o frecventau mult mai des de cît era obiceiul studenţilor din Edinburgh de pe vremea aceea. Spre sfîrşitul şederii sale la Cambridge, Darwin a citit două cărţi care au făcut asupra sa o impresie deosebit de profundă. Ele se numeau *Introducere în studiul filozofiei ştiinţelor naturii* de celebrul astronom J. Herschel şi *Descrierea călătoriei în America de Sud* a lui Alexander Humboldt. Aceste cărţi, după cum scrie Darwin în *Autobiografia* sa, au aprins în el „dorinţa arzătoare de a aduce o contribuţie măcar cît de modestă la clădirea nobilului edificiu al ştiinţei naturii". Influenţa lui Humboldt a fost aşa de mare, încît Darwin s-a hotărît ca la terminarea studiilor universitare să plece cu orice preţ în Teneriffe, pe care Humboldt o descria în culori aşa de frumoase.

Dar nici aceste cărţi, nici savanţii prieteni cu Darwin, dintre care mulţi, ca, de exemplu, Henslow, Jenyns, Wawell, erau feţe bisericeşti, „reverenzi", nu au contribuit nici cît de cît la semănarea în mintea tînărului Darwin măcar a unei umbre de îndoială în realitatea concepţiilor tradiţionale religios-dogmatice asupra naturii, pe care le susţinea ştiinţa oficială de pe vremea aceea. Din contră, nici cunoaşterea superficială a teoriei evoluţioniste a lui Lamarck, pe care Darwin o făcuse cu prilejul convorbirilor sale cu Grant, nici cunoaşterea mai profundă a concepţiilor evoluţioniste ale bunicului său, Erasmus Darwin, nu trezeau în el nici simpatie, nici interes. În momentul cînd părăsea băncile universităţii, Darwin nu simţea, nu vedea nici o contradicţie între ştiinţă şi religie.

Datele de mai sus arată fără putinţă de îndoială că pe la mijlocul anului 1831 Darwin, care nu primise o instrucţiune sistematică în ştiinţele naturii, poseda totuşi un vast bagaj de cunoştinţe în diferite domenii ale acestor ştiinţe şi, ceea ce e mai important, ştia să lucreze independent, să observe, să prindă ceea ce e caracteristic în diferitele fenomene şi să facă uz de metodele tehnice care se folosesc în cercetările zoologice, botanice şi geologice pe teren. Dacă la aceasta mai adăugăm că era şi un sportiv, un călăreţ şi vînător excelent, că avea

o mare experiență a excursiilor lungi, iar în timpul cît locuise în Cambridge își dezvoltase gustul pentru muzică și pictură, că citea numeroase cărți de istorie și de beletristică, în sfîrșit, că era un tînăr plin de bucuria de a trăi și care lega ușor prietenie cu oamenii, se poate vedea, fără îndoială, în persoana lui Darwin la 22 ani omul pregătit în toate privințele pentru lunga și greaua călătorie de studii asupra naturii pe care urma să o întreprindă. Trebuie să mai adăugăm că Darwin se distingea într-o măsură destul de izbitoare, prin inteligența și capacitatea sa, de ceilalți tineri de o etate cu el și așa se explică, fără îndoială, faptul că oameni mult mai în vîrstă decît el și care ocupau situații academice înalte se întîlneau adesea și se împrieteneau cu el.

Împrejurările care au contribuit la numirea lui Darwin în calitate de naturalist pe „Beagle" sînt relatate destul de amănunțit și de precis chiar de Darwin în *Autobiografia* sa și în introducerea la *Jurnalul de drum*. Propunerea i-a fost făcută lui Darwin de profesorul Henslow, datorită faptului că profesorul de astronomie J. Peacock de la Cambridge, căruia i se adresase rugămintea de a recomanda un naturalist pentru „Beagle", nu putuse găsi o persoană potrivită și-l rugase, la rîndul său, pe Henslow să-i vină în ajutor. În scrisoarea sa din 24 august 1831, Henslow îi scria lui Darwin: „Am declarat că dintre toți cei pe care îi cunosc vă consider ca cel mai indicat pentru acest scop. Afirm acest lucru nu pentru că văd în dumneavoastră un naturalist format, ci din cauză că v-ați specializat în colecționarea, observarea și abilitatea de a nota tot ce merită să fie notat în istoria naturii... Să nu cădeți, din cauza modestiei, pradă îndoielii sau temerii în ce privește incapacitatea dumneavoastră, căci — vă asigur — sînt convins că sînteți omul pe care-l caută."

Dar, cu toată această înaltă prețuire pe care Henslow o acorda lui Darwin, cu toate că Peacock se exprimase că „aceasta este o ocazie fericită, care nu trebuie scăpată", tatăl lui Darwin era cît pe-aci să răstoarne tot planul, calificîndu-l drept o întreprindere „inutilă", „absurdă", care va dăuna „carierei duhovnicești" a lui Darwin. Situația fu salvată de unchiul lui Darwin, vestit fabricant de vase de faianță („vase Wedgwood") Josiah Wedgwood, care socotea că Darwin, „făcînd parte din expediție, va continua aceeași cale a studiului naturii pe care merge și acum". Argumentele lui Wedgwood îl convinseră pe doctorul Robert Darwin, tatăl lui Charles, să-și dea consimțămîntul.

Darwin plecă la Londra pentru a discuta chestiunea cu Fitz Roy. Cîtva timp Fitz Roy evită să-i dea un răspuns hotărît în ce privește acordul său asupra candidaturii lui Darwin. După cum s-a lămurit ulterior, Darwin a aflat că risca foarte serios să fie respins din cauza formei nasului său. Fitz Roy, adept înfocat al lui Lavater, se credea mare fizionomist și „era convins că poate să judece caracterul unui om după conturul trăsăturilor. Și se îndoia că un om cu un nas ca al meu ar fi putut să aibă destulă energie și hotărîre pentru o asemenea călătorie. Cred însă — conchide Darwin — că mai apoi s-a convins, spre marea lui mulțumire, că nasul meu îl înșelase." *(Autobiografie)*.

La începutul lui septembrie, Darwin fu, în sfîrșit, „trecut pe lista de subsistență", adică fu inclus în personalul expediției și i se asigură hrana, pentru care, însă, trebuia să plătească întocmai ca și personalul de comandă al vasului „Beagle" ; contrar, însă, ofițerilor corăbiei, care se găseau în serviciul statului și primeau soldă, Darwin nu primea de la Amiralitate nici un fel de remunerație. Ceva mai mult, el trebuia să-și procure pe socoteala sa echipamentul necesar, utilajul științific și armele de vînătoare și să suporte cheltuielile în timpul excursiilor pe uscat. Cu alte cuvinte, guvernul englez, organizînd această expediție, care, după cum scria Peacock lui Darwin, „urmărește exclusiv scopuri științifice", nu voia să ia asupra sa nici un fel de grjă în ce privește pe naturalistul ei, socotind, evident, că prezența lui printre personalul expediției nu era nicidecum obligatorie. Inițiativa numirii unui naturalist aparținea lui Fitz Roy și Amiralitatea se mărginea numai să nu-i pună piedici în această privință. Cauza acestei comportări a Amiralității devine clară dacă luăm cunoștință de scopurile reale, nu numai oficial mărturisite, ale expediției bricului de război englez în țările coloniale.

*
* *

Misiunile încredințate de Amiralitatea britanică, conform documentelor oficiale, expediției vasului „Beagle" sînt precis formulate de Darwin în rîndurile cu care începe *Jurnalul cercetărilor*. „Instrucțiunile" Amiralității referitoare la prima și a doua expediție, tipărite în „Raportul" căpitanului King și Fitz Roy și „Memorandum"-ul amănunțit al hidrografului Amiralității care a făcut echiparea expediției vasului „Beagle", căpitanul Francis Beaufort (1774—1857), adresat lui Fitz Roy, indică destul de complet activitatea viitoare a fiecăreia din cele două expediții.

Prima și principala sarcină atît a primei cît și a celei de-a doua expediții era să facă ridicarea topografică amănunțită a țărmurilor răsăritene și apusene ale Americii de Sud (aproximativ de la paralela de 10° lat. sudică pînă la capul Horn) și a insulelor adiacente. Pe baza acestor ridicări, expedițiile trebuiau să întocmească hărți marine amănunțite care să înlesnească navigația prin acele ape. Din cei cinci ani cît a durat navigația în jurul globului de către „Beagle", cea mai mare parte din timp a fost ocupată tocmai cu această lucrare : „Beagle" a stat în preajma țărmurilor răsăritene și apusene ale Americii de Sud trei ani și jumătate (de la 28 februarie 1832 pînă la 7 septembrie 1835). În acest interval de timp, ofițerii de pe „Beagle" au desfășurat în adevăr o activitate foarte intensă, făcînd ridicarea țărmurilor și punerea lor pe hartă. Cîteva din hărțile întocmite de ei sînt anexate la „Raport". Dar ele nu reprezentau decît o parte neînsemnată a marii lucrări cartografice care a fost înfăptuită de cele două expediții și în special de expediția din 1831—1836. Fitz Roy a predat Amiralității în total peste 80 hărți ale diferitelor părți ale litoralului și ale insulelor, 80 planuri de

golfuri și porturi, indicînd toate locurile de ancorat, și 40 desene-peisaje ale locurilor vizitate. *

A doua sarcină, încredințată în special celei de-a doua expediții a lui „Beagle", consta în efectuarea unui număr de măsurători cronometrice într-o serie consecutivă de puncte din jurul globului pămîntesc, cu scopul de a se determina precis meridianele acestor puncte ; importanța științifică și practică enormă a acestei sarcini pentru întocmirea unor hărți precise de navigație a lumii este evidentă. Tocmai pentru aducerea la îndeplinire a acestei misiuni, „Beagle" trebuia să navigheze în jurul lumii : ne putem convinge de justețea determinării cronometrice a longitudinilor, cu condiția ca determinarea cu cronometrul a longitudinii unui punct inițial oarecare să coincidă exact cu determinarea similară a longitudinii acelui punct făcută la reîntoarcerea în el a unei corăbii care a făcut înconjurul globului pămîntesc, deoarece 360° longitudine dau o diferență de timp local de 24 de ore. Pentru a se obține o precizie cît mai mare, determinarea timpului local, adică determinarea momentului cînd soarele trece la meridianul punctului respectiv (la amiază), se făcea simultan cu ajutorul a 24 cronometre de precizie. „Nici un vas nu a părăsit țărmurile Angliei cu o colecție așa de mare de cronometre, și anume cu 24, toate fiind foarte bune" — comunica Darwin profesorului Henslow din Devonport la 15 noiembrie 1831. Ca punct inițial sau de plecare pentru facerea măsurătorilor s-a luat Bahia (San Salvador) de pe țărmul Braziliei (13° lat. S), unde „Beagle" se găsea prima oară la 28 februarie 1832 și unde s-a întors a doua oară, după navigația în jurul lumii, la 1 august 1836, după 4 ani, 6 luni și 5 zile. În acest timp, eroarea față de 24 ore a fost egală cu +33", ceea ce la ecuator reprezintă o distanță de 15,2 kilometri, iar la latitudinea de 13°, ceva mai puțin. ** Din punct de vedere practic, această eroare este aproape insensibilă, dar pentru vremea cînd își desfășura „Beagle" activitatea, adică pentru epoca din jurul lui 1830, reprezenta un record de preciziune.

Aceste scopuri oficiale, pur științifice, ale expediției cu vasul „Beagle" dezvăluiau destul de sincer adevăratele țeluri pe care le urmărea guvernul englez echipînd astfel de expediții costisitoare în țări depărtate. „Stăpîna mărilor", după ce-și pierduse coloniile din America de Nord, își îndrepta poftele sale acaparatoare spre America de Sud. Continuînd vechea luptă cu odinioară puternica Spanie, Anglia a luat hotărîrea, în prima treime a secolului al XIX-lea, de a se folosi de tulburările interne din republicile latine din America de Sud, care încă nu se consolidaseră bine, întrucît nu era mult de cînd se declaraseră independente de metropola lor spaniolă.

---

* Cîteva din aceste hărți și o parte însemnată din desene sînt reproduse în ediția de față.

** „Diferența dintre timpul local a două puncte este egală cu diferența dintre longitudinile lor geografice, socotindu-se astfel : 360° longitudine dau o diferență de 24 ore, 15° longitudine o diferență de 1 oră și 1° longitudine o diferență de 4 minute. Pe ecuatorul terestru, o diferență de 1 minut de timp reprezintă o distanță de 27,6 km."

Argentina, Chile și Peru erau în primul rînd obiectivele expansiunii comerciale a Angliei. Englezii pun mîna pe tot exportul de piei din Argentina și Uruguay, care încă de pe la 1830 și ceva luase proporții enorme, pe aproape tot exportul de salpetru din Peru, care, după cum spune chiar Darwin, începuse în 1830, „într-un singur an expediindu-se în Franța și în Anglia pentru suma de 100 000 lire sterline", cumpără pe preț de nimic minereuri de cupru și de argint din Chile și găsesc că e mai avantajos să transporte minereul de cupru din Chile în Anglia în stare neînnobilată pentru a fi prelucrat aci. O mulțime de rezidenți englezi, începînd cu micii speculanți de tipul lui Lennon și al lui Lory, descriși de Darwin în *Jurnalul de drum* (prima versiune a *Călătoriei pe vasul „Beagle")*, și sfîrșind cu afaceriștii de calibru mai mare, ca lordul Cochrane, Edwards și acel medic englez, care cu investiția făcută într-o singură acțiune a unei mine de argint din Chile a cîștigat 24 000 lire sterline, năpădesc America de Sud.

„Interesele" Angliei în țările din America de Sud iau în fiecare an proporții tot mai mari și, cu toate că doctrina lui Monroe fusese proclamată încă din 1823, vasele de război englezești — sub pretextul bine cunoscut în istorie al protecției rezidenților englezi — staționau în toate porturile Americii de Sud. Anglia aproviziona pe insurgenți cu arme și îngroșa rîndurile lor cu mercenari englezi ; amiralul englez Cochrane comanda flota insurgenților chilieni și ataca flota spaniolă. Adevăratele dedesubturi ale acestui ajutor plin de „umanitarism" și „dragoste de libertate" acordat coloniilor sudamericane ale Spaniei care se revoltaseră contra acesteia au fost dezvăluite cu un cinism nedeghizat de primul ministru englez Cunningham, care în 1827 scrie : „Dacă vom ști să procedăm cu destulă abilitate, America spaniolă liberată va deveni englezească".

Grăbindu-se, însă, să culeagă cît mai repede roadele „ajutorului" său, Anglia nu era întotdeauna suficient de abilă. Astfel, fiind hotărîtă să speculeze în folosul ei discordia dintre provinciile din regiunea La Plata, ea organiză în 1806 o incursiune militară în estuarul fluviului La Plata cu scopul de a pune mîna pe Buenos Aires și pe Montevideo. Această încercare s-a terminat cu un eșec scandalos : englezii au întîmpinat o rezistență îndîrjită din partea armatei insurgenților și au trebuit să se întoarcă acasă. Mai reușită, deși cam ca „de operetă", a fost cucerirea insulelor Falkland.

În *Jurnalul de drum,* Darwin descrie o serie de episoade (pe care le-a lăsat de o parte în textul definitiv al *Călătoriei* sale), care ilustrează perfect adevăratul chip al „protectoarei libertății". Purtarea comandantului lui „Beagle" la Buenos Aires în ziua de 2 august 1832 nu poate fi calificată altfel decît ca purtarea unui învingător într-o țară cucerită : pretenția autorităților portuare din Buenos Aires de a face controlul stării sanitare a vasului „Beagle" înainte de a-i da permisiunea să intre în port, din cauza pericolului de holeră, a fost considerată ca o „ofensă adusă pavilionului englez" ; ca răspuns la focul de tun tras ca avertisment de vasul de pază a coastelor, Fitz Roy a ordonat „să se încarce și să se pună în poziție de tragere toate tunurile de la unul din borduri" și în această stare „Beagle" a trecut „în

imediata apropiere a vasului de pază a coastelor", căruia i s-a adus la cunoștință că „dacă va îndrăzni să tragă, îi vom ciurui corpul putregăit cu o salvă completă", iar autorităților portuare li s-a comunicat că „acest incident va fi examinat cu cea mai mare atenție în alt loc". Descriind acest incident, Darwin face următoarea observație: „E de ajuns să ne facem apariția undeva, că imediat dispare pacea și liniștea".

La 26 iulie (și a doua oară la 5—11 august) 1832, cînd „Beagle" se găsea la Montevideo, i s-a ordonat de către comandantul fregatei engleze staționate acolo ca, în calitatea sa de vas de război, „să se pregătească de luptă" pentru protejarea... proprietății particulare — era vorba de 400 cai — a unui supus britanic, căci fapta guvernului care pusese stăpînire pe acești cai „reprezintă o provocare la război".

„Beagle" — corabie care naviga „în scopuri pur științifice" (cum glăsuiește „Memorandum"-ul lui Beaufort) — era înarmată cu șase tunuri, iar la Rio de Janeiro, la 26 iunie 1832, i s-au adăugat încă „două tunuri lungi, de nouă pfunzi" (adică tunuri care se încărcau cu ghiulele în greutate de nouă pfunzi). „Aceasta — scrie Darwin — ne va da mai multă încredere în ea: în timpul ultimului război au fost cîteva cazuri cînd corăbii foarte micuțe au provocat avarii teribile altora mult mai mari, din cauză că aveau un tun cu bătaie lungă și nu puteau fi atinse de tirul inamicului."

În episodul din Montevideo relatat mai sus, „Beagle" a fost chiar utilizat ca vas de război. Un rol asemănător a jucat „Beagle" și în Taiti, unde Fitz Roy a îndeplinit misiunea de a obține de la taitieni contribuția de 3000 dolari impusă de guvernul englez pentru faptul că „un mic vas sub pavilion englez a fost jefuit de locuitorii insulelor Tuamotu", dintre care o parte se găsea în al doilea sfert al secolului al XIX-lea sub stăpînirea statului Taiti.

E limpede, așadar, că expedițiile de cercetări tip „Beagle", pe care le organiza Amiralitatea britanică pentru întocmirea hărților exacte ale regiunilor în care pe vremea aceea flota comercială nu se simțea încă destul de stăpînă, în realitate nu urmăreau numai „înalte scopuri științifice", ci deschideau drumul ofensivei militare și expansiunii comerciale a Angliei. În cazul concret de față, se pregăteau nu numai condițiile pentru navigația nestingherită de-a lungul coastelor Americii de Sud, în ape care prezentau mari pericole pentru vasele de pe vremea aceea, ci și calea cea mai puțin periculoasă prin acele mări și prin strîmtoarea Țării Focului din oceanul Atlantic în oceanul Pacific, spre numeroasele lui insule, spre Noua Zelandă și Australia, unde opera „civilizatoare" a Angliei era de-abia la început.

Acest lucru nu-l pricepeau și nu-l puteau pricepe intelectualii liberali de tipul lui Darwin, ei înșiși proveniți din mediul burghez, sincer încredințați că astfel de expediții „erau consacrate unui scop nobil, acela de a dobîndi cunoștințe noi" („Memorandum"-ul lui Beaufort). Darwin și savanții prieteni cu el nu erau în stare, pe cît se pare, să înțeleagă nici măcar faptul că, deși „Instrucțiunile" Amiralității și „Memorandum"-ului lui Beaufort erau înțesate de indicații în ce privește adunarea de colecții și de informații asupra istoriei naturii țărilor

vizitate, Amiralitatea nu voia să suporte nici un fel de cheltuieli de întreținere și echipare a naturalistului ; ei atribuiau această măsură „zgîrceniei" Amiralității.

* * *

„Beagle" era „o corabie mică, bine construită, cu un deplasament de 235 tone, înzestrată cu arboradă de barc* și înarmată cu șase tunuri" (din „Raportul" lui Fitz Roy). Denumirea de „bric cu zece tunuri" se referă numai la tipul de război al acestui vas, nu la numărul real de tunuri cu care era înarmat „Beagle". Cu toate dimensiunile sale reduse și oarecare defecte de construcție — din cauza cărora, cum le plăcea ofițerilor lui „Beagle" să spună, orice furtună de pe mările agitate ale Sudului amenința să răstoarne această „rățușcă scufundătoare" — „Beagle" a rezistat admirabil tot timpul celor cinci ani de navigație grea, după ce mai înainte, între 1826 și 1830, făcuse o expediție similară prin aceleași locuri, împreună cu corabia „Adventure".

După ce a luat sfîrșit expediția din 1831—1836, „Beagle" a mai făcut încă două expediții : prima dintre ele, care a durat din 1837 pînă în 1841, sub comanda lui John K. Wickham și cu participarea lui John Stokes, care luaseră parte la expediția precedentă și erau vechi prieteni ai lui Darwin, avea drept scop să facă ridicarea hidrografică a țărmurilor de nord ale Australiei ; îndeplinind această sarcină, Wickham și Stokes au descris gurile și o parte din văile rîurilor Fitzroy, Victoria, Flinders etc. ; a doua expediție a durat din 1841 pînă în 1843, sub comanda lui John Stokes, și s-a ocupat cu ridicarea hidrografică a țărmurilor Noii Zelande. Între 1845 și 1870, „Beagle" a făcut serviciu de coastă la Southand, la gura Tamisei, după care a fost vîndut unui particular pentru 525 lire sterline.

Darwin avea toate motivele să îndrăgească această „corăbioară glorioasă", pe care a petrecut aproape cinci ani, deși a avut mult de suferit în tot acest timp din cauza răului de mare ; punțile lui „Beagle" erau poreclite de echipaj „stînca pe jumătate acoperită de flux", deoarece erau neîncetat spălate de valuri. Dar cel mai serios neajuns de care sufereau atît Darwin cît și ceilalți membri ai expediției era faptul că pe corabie nu existau cabine suficient de spațioase. Darwin împreună cu unul din ofițeri (J. Stokes) locuiau în cabina de la pupa, care servea în același timp și ca sală de desen. Aci Darwin citea, scria, examina la microscop și analiza specimenele culese și tot aci dormea într-un hamac și stătea întins în timpul cînd marea era prea agitată. El lua masa cu Fitz Roy în cabina căpitanului. Cu toată lipsa de confort, el scria tatălui său la 8 februarie 1832 : „Spre marea mea surprindere, găsesc că corabia este un loc excepțional de potrivit pentru orice fel de muncă. Totul se găsește la îndemîna mea, iar faptul că locul e așa de strîmt ne obligă să fim așa de ordonați, încît la urma urmelor din aceasta n-avem decît de cîștigat".

* Barc se numește un vas de comerț înzestrat cu trei sau patru catarge și cu vele pătrate.

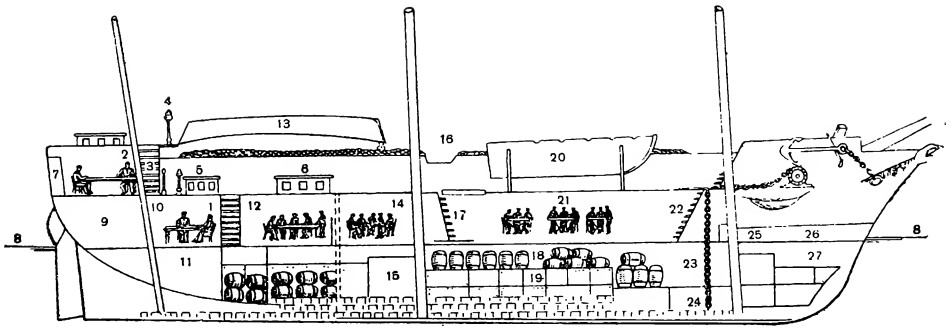

Secțiune schematică prin „Beagle". Desen de F. P. King.

1 — Locul lui Darwin în cabina căpitanului. 2 — Locul lui Darwin în cabina de pe dunetă. 3 — Sertarele lui Darwin din cabina de pe dunetă. 4 — Busolă marină azimutală. 5 — Spiraiul cabinei căpitanului. 6 — Spiraiul careului ofițerilor. 7 — Rafturi de cărți. 8 — Linie de plutire. 9 — Cambuza căpitanului. 10 — Cabina căpitanului. 11 — Magazia de pesmeți. 12 — Careul ofițerilor. 13 — Baleniere puse pe cavaleți. 14 — Cabina subofițerilor. 15 — Magazia de vin. 16 — Tamburi. 17 — Intrare principală. 18 — Butoaie cu carne de vacă și de porc. 19 — Rezervoare pentru apă. 20 — Iolă. 21 — Sala de mese a matrozilor. 22 — Intrare la forpic. 23 — Magazia velelor. 24 — Puțul lanțului de ancoră. 25 — Ladă cu scule. 26 — Infirmeria vasului. 27 — Magazia de cărbuni

Din personalul expediției de pe „Beagle" făceau parte : căpitanul vasului, șeful expediției și conducătorul lucrărilor de ridicări hidrografice Robert Fitz Roy, cei doi locotenenți John Wickham și Bartholomew Sulivan, ajutorul conducătorului lucrărilor de ridicări topografice, navigatorul John Stokes, medicul Benjamin Bynoe și încă zece ofițeri, un șef de echipaj, 42 matrozi și 8 elevi marinari (mousse). Dintre persoanele care nu făceau parte din echipaj, se găseau pe bordul corăbiei : naturalistul Charles Darwin, maistrul de instrumente John Stabbing (angajat de Fitz Roy și plătit de el personal), pictorul și desenatorul O. Earle, care a fost înlocuit la Montevideo, din cauză de boală, de Ch. Martens, misionarul R. Matthews, care se dusese în Țara Focului ca să convertească la creștinism pe locuitorii acestei regiuni (neputînd, însă, suporta condițiile aspre de viață din Țara Focului și fiind înspăimîntat de moarte de „sălbatici", el s-a îmbarcat pe „Beagle" cu destinația Noua Zelandă, unde activa ca misionar fratele său) și, în sfîrșit, trei locuitori din Țara Focului, luați de Fitz Roy cu el în Anglia în timpul expediției precedente și care acum se întorceau în patrie.

Robert Fitz Roy (1805—1865), comandantul lui „Beagle", era o personalitate puțin obișnuită. El este cunoscut în cercuri largi nu numai în calitate de conducător al expediției lui „Beagle", ci și ca un mare geograf și meteorolog, autor al unui mare număr de lucrări de meteorologie. Pe lîngă lucrările cartografice enumerate mai sus, făcute sub conducerea sa, el și-a înscris numele în istoria cercetărilor geografice prin întocmirea hărții cursului și a văii rîului Santa Cruz din Patagonia de sud. Această expediție, la care au luat parte 21 persoane, printre care și Darwin, care a făcut o descriere amănunțită a ei, a durat trei săptămîni (de la 18 aprilie pînă la 8 mai 1834). Urcînd cursul rîului în condiții grele, pe o distanță de 400 kilometri, fără a ajunge la izvoarele rîului

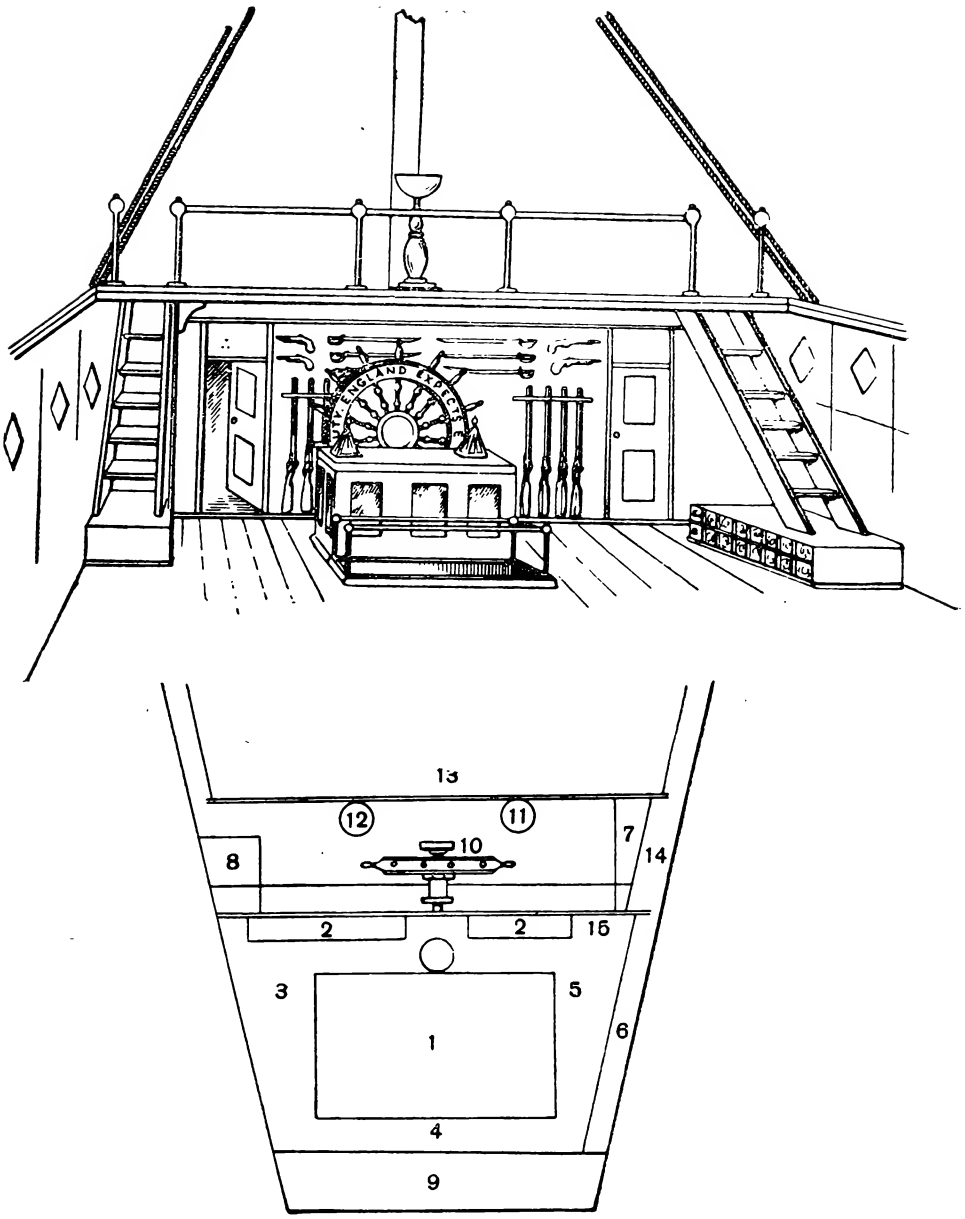

Vedere exterioară și planul dunetei vasului „Beagle".
În cercul din centrul volanului cîrmei s-a așezat desenul pictorului Earle, reprezentînd pe Neptun cu tridentul său. Desen de F. P. King.

1 — Masă pentru hărți. 2 — Sertarele lui Darwin. 3 — Locul lui Darwin. 4 — Locul lui Stokes. 5 — Locul lui F. P. King. 6 — Sertare pentru hărți. 7 — Cabina lui Stokes. 8 — Toaletă. 9 — Bibliotecă. 10 — Roata cîrmei sub acoperișul părții din față a dunetei. 11, 12 — Compase în cutiile lor. 13 — Partea din față a dunetei. 14 — Hamac. 15 — Ușă.

ROBERT FITZ ROY

și văzînd numai de la distanță lanțul cu zăpadă al Anzilor, la poalele cărora își are rîul sursa, Fitz Roy a fost silit să se întoarcă înapoi din lipsă de alimente.

Pasionat de meseria sa, Fitz Roy a investit sume destul de mari din banii săi proprii pentru organizarea expediției lui „Beagle". Nevoind să renunțe la executarea integrală a planului stabilit, care, după cum s-a constatat pe drum, nu s-ar fi putut îndeplini în termenul fixat de Amiralitate, el și-a procurat de cîteva ori, pentru accelerarea lucrărilor, fără aprobarea Amiralității, mai multe goelete, care au făcut paralel cu „Beagle" lucrări de ridicări hidrografice atît pe țărmurile răsăritene, cît și pe cele apusene ale Americii de Sud. Amiralitatea a refuzat ulterior să restituie sumele mari cheltuite de el din banii săi personali.

Darwin a adus omagiu trăsăturilor remarcabile ale caracterului lui Fitz Roy, inteligenței, energiei și marelui său talent organizatoric. Pe tărîmul vederilor politice, însă, ei se deosebeau profund : Fitz Roy era un „tory" * convins, apărător al sclaviei negrilor, promotor al politicii coloniale reacționare a guvernului englez. Adept orb al dogmelor religioase, el nu era capabil să înțeleagă îndoielile și șovăielile lui Darwin în ce privește invariabilitatea speciilor, iar mai tîrziu, după cum vom vedea mai jos, s-a pronunțat contra teoriei evoluționiste a lui Darwin.

Cîtva timp după călătoria pe „Beagle", Fitz Roy a devenit guvernator al Noii Zelande. Politica sa reacționară, greaua povară financiară pusă de el pe umerii populației și puterea extraordinară acordată de el misionarilor au provocat, însă, protestele colonilor în parlamentul englez, care a fost silit să ceară guvernului rechemarea lui Fitz Roy din postul de guvernator.

Ultimii ani ai vieții lui Fitz Roy au fost întunecați de tulburări psihice.

---

* Adept al ideilor partidului conservator englez. (n. t.)

Și alți membri ai expediției au fost adevărați exploratori, oameni instruiți și culți. Cu mulți din ei (Wickham, Stokes, Sulivan, King, fiul căpitanului King, Bynoe) Darwin a întreținut relații de prietenie mulți ani după terminarea expediției. Evident că între echipajul unei corăbii pentru ridicări hidrografice, cum era „Beagle", și echipajul unui vas de război obișnuit era o diferență „simțitoare". O seară petrecută de Darwin cu adjutanții principali de pe corabia engleză de război „Samarang", care se găsea ancorată în Bahia (San Salvador) a silit pe Darwin să tragă următoarea concluzie : „O atare societate de pungași buni de spînzurat ca acești «tineri gentlemeni» e suficientă pentru a stîrni uimirea oricărui om de pe uscat" *(Jurnalul de drum).*

Condițiile de viață și de muncă ale matrozilor pe corabie, în general grele pe vremea aceea, erau agravate pe vasele de război de o disciplină extrem de severă și din cînd în cînd și prin pedepse aspre, care mergeau pînă la punerea în lanțuri pentru anumite vini. Într-un loc din *Jurnalul de drum* al său, Darwin povestește cazul fugii „de neînțeles" a marinarilor de pe o anumită corabie, fugă pe care el o explică prin „lipsa de statornicie" a marinarilor, dar care, desigur, era provocată de severitatea cu care erau tratați matrozii. Spre cinstea lui Fitz Roy, trebuie să spunem că el recurgea numai în cazuri foarte rare la pedepse și căuta să ocupe timpul liber al matrozilor cu diferite distracții. Așa se poate explica, fără îndoială, faptul că foarte mulți matrozi și ofițeri care navigaseră cu King și cu Fitz Roy în expediția precedentă, în Țara Focului, au intrat de bună voie și în echipajul celei de a doua expediții a lui „Beagle".

* * *

În cartea sa *Călătoria unui naturalist,* Darwin nu dă o descriere în ordine cronologică riguroasă ; deoarece „Beagle" rămînea uneori un timp foarte lung într-un loc oarecare pentru efectuarea ridicărilor hidrografice, iar alteori se întorcea de mai multe ori și la mari intervale de timp în același loc, Darwin prefera să facă descrierea călătoriei după criteriul teritorial. Astfel, de exemplu, „Beagle" a vizitat Țara Focului de două ori, în 1832—1833 și în 1834, dar toate descrierile Țării Focului sînt concentrate în cartea lui Darwin în același loc, și așa mai departe. De aceea, pentru ca cititorul să-și poată face o idee despre cum s-a desfășurat expediția și pentru ca să aibă posibilitatea de a-și culege informațiile în timpul citirii textului lui Darwin, dăm mai jos o scurtă privire cronologică asupra călătoriei.

Plecînd la 27 decembrie 1831 din Devonport, „Beagle" a ajuns la 6 ianuarie 1832 la Teneriffe, iar la 16 la insulele Capului Verde, unde a rămas (la Santiago) pînă la 8 februarie. Petrecînd ziua de 16 februarie la stîncile San Paolo, „Beagle" a trecut ecuatorul la 17 și, oprindu-se o zi (la 20) la insula Fernando Noronha, a ajuns la 28 la orașul Bahia (San Salvador) din Brazilia. Aci „Beagle" a rămas pînă la 18 martie.

Între 27 și 30 martie, „Beagle" a lucrat în preajma insulelor Abrolhos, situate în apropiere de țărmul Braziliei, la 18° lat. S, iar la 4 aprilie a sosit la Rio de Janeiro. În timpul ridicărilor hidrografice ale lui „Beagle", care au durat aci pînă la 5 iulie, Darwin a locuit într-o mică vilă din golful Botafogo, studiind natura din împrejurimile orașului Rio.

La 26 iulie 1832, „Beagle" a ajuns la Montevideo și apoi a rămas pînă la 10 iunie 1834 pe lîngă țărmurile răsăritene ale Americii de Sud. Momentele cele mai importante din activitatea expediției în acest timp au fost : lucrările de la Bahia Blanca (2 septembrie—18 octombrie 1832), vizitarea în două rînduri a Țării Focului (16 decembrie 1832—25 februarie 1833 și 2 februarie—5 martie 1834), vizitarea în două rînduri a insulelor Falkland (1 martie—4 aprilie 1833 și 10 martie—6 aprilie 1834) și urcarea pe rîul Santa Cruz (18 aprilie—8 mai 1834).

În timp ce „Beagle" făcea în 1833 ridicarea țărmurilor orientale ale Patagoniei, Darwin făcea o serie de excursii pe uscat prin Argentina și Uruguay : de la 28 aprilie la 20 iunie el a stat în Maldonado (la răsărit de Montevideo), studiind natura din împrejurimi ; timpul de la 10 august pînă la 20 septembrie a fost ocupat de o excursie de la Carmen de Patagones (aproape de gura lui Rio Negro) pînă la Buenos Aires, de la 27 septembrie la 21 octombrie, de o excursie de la Buenos Aires la Santa Fé și înapoi (pe Rio Parana) și, în sfîrșit, de la 14 octombrie la 28 noiembrie, de o excursie prin Uruguay.

La 12 mai 1834, „Beagle" a plecat de la gura rîului Santa Cruz (după ce s-a făcut aci revizia și curățarea corpului vasului pus pe uscat), a trecut prin strîmtoarea Magellan și la 28 iunie se găsea ancorat în portul San Carlos de pe insula Chiloé de lîngă coasta statului Chile. De aci înainte, „Beagle" a rămas pe lîngă țărmurile apusene ale Americii de Sud pînă la 7 septembrie 1835. Aci s-au făcut lucrări de ridicare hidrografică a grupului de insule Chiloé, arhipelagului Chonos și a întregii coaste occidentale de la peninsula Tres Montes la sud (47° lat. S) pînă la Callao (portul Lima, capitala statului Peru) la nord.

În acest timp, Darwin a făcut o excursie pe uscat prin porțiunea centrală a statului Chile (14 august—26 septembrie 1834), trecînd peste Anzi de la Santiago de Chile la Mendoza în Argentina peste pasul Uspallata (14 martie—10 aprilie 1835), și o excursie pe uscat, pe țărmurile părții nordice a statului Chile pe traseul Valparaiso — Coquimbo — Huasco — Copiapo (24 aprilie—5 iulie 1835).

La 7 septembrie 1835, „Beagle" a părăsit țărmurile Americii de Sud și, plecînd din Callao, a luat direcția spre insulele Galapagos, unde a ajuns la 15 septembrie. De aci, la 20 octombrie, „Beagle" a luat drumul spre insulele Society și, trecînd prin Tuamotu, a ajuns la 15 noiembrie la insula Taiti, unde a rămas pînă la 26. Aproape o lună a durat apoi traversarea de la Taiti la Noua Zelandă, la a cărei insulă de nord „Beagle" a acostat (în Islands Bay) la 20 decembrie.

Zece zile mai tîrziu, la 30 decembrie 1835, „Beagle" a luat direcția Sydney (Australia), unde a ajuns la 12 ianuarie 1836. Din Sydney, Darwin a făcut o excursie pe uscat prin Noua Galie de sud, (New South Wales), din care s-a întors la Sydney la 27 ianuarie. La 30 ianuarie

„Beagle" a plecat spre Tasmania, unde a rămas de la 5 pînă la 7 februarie, după care, trecînd pe lîngă ţărmurile de sud ale Australiei şi făcînd o oprire (de la 6 la 14 martie) în golful King George (în sud-vestul Australiei), a ajuns la 1 aprilie la insulele Keeling (Cocos) din oceanul Indian. Explorarea acestei insule a durat pînă la 12 aprilie 1836.

La 29 aprilie 1836, „Beagle" ajunsese deja la insula Mauriciu, în partea occidentală a oceanului Indian. După ce a părăsit la 9 mai insula Mauriciu şi a trecut pe la capătul de sud al Madagascarului, care se putea vedea la distanţă, „Beagle" a ajuns la baia Simon (Simon's Bay) de lîngă Cape Town (oraşul Capului) la 31 mai. La 1 iunie, Darwin a plecat în excursie în interiorul ţării. La 16 s-a înapoiat, iar la 18, „Beagle" a luat direcţia spre insula Sf. Elena, unde a ajuns la 8 iulie. La 13 iulie, „Beagle" a plecat spre insula Ascension, unde a stat de la 19 pînă la 23 iulie.

La 1 august 1836, „Beagle" a aruncat pentru a doua oară ancora în portul Bahia (San Salvador), încheind astfel navigaţia sa în jurul lumii. În sfîrşit, la 6 august, „Beagle" a luat calea spre nord-est, spre coasta Angliei. La 12, din cauza vremii rele, s-a oprit la Pernambuco. La 17, părăsind ţărmurile Braziliei, a ieşit în oceanul Atlantic, la 21 a traversat ecuatorul, de la 31 august pînă la 4 septembrie a stat în Porto Praya din Santiago (insulele Capului Verde), de la 20 pînă la 24 septembrie în insulele Azore şi, în sfîrşit, la 2 octombrie a aruncat ancora în baia Falmouth, în extremitatea de sud-vest a Angliei.

Terminăm această descriere a drumului vasului „Beagle" cu notele cu care Darwin îşi încheie *Jurnalul de drum*.

„2 octombrie 1836. După o traversare relativ scurtă, dar pe vreme foarte rea, am aruncat ancora la Falmouth. Spre surprinderea şi ruşinea mea, trebuie să mărturisesc că prima vedere a ţărmurilor Angliei nu a răscolit în mine sentimente mai calde decît dacă ar fi fost vorba de vreun nenorocit de sat portughez. În aceeaşi noapte (se dezlănţuise o furtună grozavă) am plecat cu diligenţa poştei la Shrewsbury.

4 octombrie. „Beagle" a plecat la Plymouth, unde va rămîne pînă la 17.

18 octombrie. „Beagle" a intrat în estuarul Tamisei, vizitînd în drum Portsmouth şi Deal, iar la 28 a urcat în sus pe fluviu pînă la Greenwich.

7 noiembrie. „Beagle" s-a coborît pînă la Woolwich, unde la 17 echipajul său a fost concediat.

„Beagle" a primit misiunea sa la 4 iulie 1831. Aşadar, şi-a terminat-o într-un răstimp neobişnuit de lung : în cinci ani şi o sută treizeci şi şase de zile."

*
* *

Darwin şi-a dus activitatea de colecţionare şi de studiere a naturii în tot cursul călătoriei cu un spirit metodic extraordinar. Toate observaţiile şi le-a notat extrem de precis şi amănunţit, fiind convins că „no-

tațiile fugare" în locul „observațiilor amănunțite" contribuie apoi la tendința savantului „de a umple lacunele enorme ale cunoștințelor noastre cu ipoteze vagi și superficiale". În partea cu care se încheie prima ediție a *Jurnalului cercetărilor,* Darwin scria : „Să nu te încrezi niciodată în memorie, căci memoria devine o depozitară nesigură cînd după un obiect interesant urmează altul și mai interesant".

Citatul de mai sus este scos din acele pagini ale primei ediții a *Jurnalului cercetărilor* în care Darwin relatează despre procedeele de prelucrare și conservare a materialului pe care le folosea. Această scurtă schiță a fost dezvoltată ulterior de Darwin în urma propunerii celebrului astronom John Herschel, devenind un mare articol, care a fost inclus sub titlul *Geologia* în *Manualul de cercetări științifice* publicat de Herschel. Articolul lui Darwin prezintă un interes excepțional, deoarece el nu este o simplă înșirare de procedee tehnice de cercetări, ci o expunere originală a principiilor metodice ale unui mare cercetător, care a verificat prin propria sa experiență profunda importanță principială a diferitelor deprinderi de muncă pentru întregul mers al cercetărilor și pentru încheierea lor cu succes. Comparînd acest articol al lui Darwin cu propria lui activitate în timpul călătoriei și cu rezultatele pe care le cunoaștem ale acestei activități, trebuie să tragem concluzia că Darwin și-a format o mare parte din procedeele și deprinderile de muncă chiar de la începutul călătoriei, meditînd stăruitor asupra lor și verificîndu-le sistematic prin experiență.

Darwin a dat dovadă de o mare preciziune și exactitate în ce privește toate exemplarele de roci, oase fosile, piei de mamifere și păsări, insecte, moluște, viermi, plante etc. adunate de el. În articolul *Geologia,* despre care am vorbit mai sus, Darwin scria : „Deoarece valoarea multor exemplare depinde în întregime de cunoașterea stratului sau localității de unde au fost luate, este absolut necesar să se întocmească pentru fiecare exemplar o etichetă chiar în ziua cînd a fost găsit. Dacă nu se face acest lucru, colecționarul nu va fi niciodată absolut sigur în anii următori că etichetele lui și indicațiile de pe ele sînt corecte. Este foarte penibil să faci etichete pentru fiecare fosilă în parte din același strat și cu toate acestea este de dorit în cel mai înalt grad să se facă acest lucru ; căci cînd naturaliștii compară ulterior speciile, ei pot cădea ușor în greșeală ; pe de altă parte, nu trebuie niciodată să se uite că mult mai mult rău poate rezulta din clasificarea greșită a fosilelor decît din lipsa completă a lor... Aceste amănunte pot părea fără importanță, dar nu mulți știu cum trebuie să fie adunate și păstrate în ordine colecțiile și acestea sînt rareori transportate acasă fără să se fi strecurat în ele erori și încurcături."

Citind *Jurnalul cercetărilor* pagină cu pagină, vezi la fiecare pas că pentru Darwin meticulozitatea și precizia descrierii sînt mult mai importante decît elocvența prin care se disting foarte multe descrieri de călătorie. „E scuzabil — scrie el — să cazi în extaz în fața mulțimii nenumărate de ființe care mișună în mările tropicale, în general pline

de o viață așa de îmbelșugată ; dar trebuie să recunoaștem că acei naturaliști care descriu în cuvinte așa de cunoscute grotele subacvatice, în care strălucesc mii de frumuseți, după părerea mea fac abuz de expresii înflorite." Pitorescul și bogăția descrierilor lui Darwin se datoresc nu folosirii „expresiilor înflorite", ci sînt rezultatul natural al spiritului lui de observație neobișnuit de fin și talentului lui deosebit de a vedea.

Pe orice și-ar fi pus Darwin privirea, fie că este vorba de secțiunea geologică prin cîmpia Patagoniei, de zborul planat al condorului peste pampas, de alga gigantică Macrocystis cu asociația ei admirabilă de organisme, de rozătorul Ctenomys, care trăiește în vizuini în pămînt și naște pui care văd perfect, dar care apoi orbesc, de „gauchos" și indieni cu metodele lor de prins animalele de stepă, de mineri cu condițiile lor îngrozitoare de muncă și așa mai departe — pretutindeni el surprinde acele amănunte, acele particularități ale fenomenului, care îi permit să prezinte acest fenomen în toată plenitudinea lui, într-un mod deosebit de reliefat, de palpabil.

Un element esențial care a determinat această particularitate a lui Darwin a fost faptul că el nu contempla pur și simplu și descria, ci neîncetat compara, experimenta și de la fenomenul particular trecea la ordinea generală a lucrurilor care au dat naștere acestui fenomen. Darwin însuși era conștient de aceasta și chiar așa recomanda oricărui tînăr naturalist să procedeze. În partea de la sfîrșitul articolului *Geologia,* pe care l-am mai citat, el scria : „Tînărul geolog nu trebuie să uite că strîngerea de colecții este partea cea mai puțin importantă a activității lui. Dacă culege flori, bine face. Dacă are norocul să găsească oasele unui oarecare animal superior, el face, după toate probabilitățile, o descoperire importantă. Dar să nu uite că poate mări considerabil valoarea fosilelor sale, dacă va pune o etichetă la fiecare exemplar, dacă nu va amesteca niciodată exemplarele din două formații diferite și dacă va descrie succesiunea straturilor de unde le-a dezgropat. Ba chiar să-și propună un țel și mai înalt : întocmind cu maximum de preciziune posibilă desenele secțiunilor fiecărei localități pe care o vizitează... colecționînd... studiind cu atenție numeroasele exemplare de roci, formîndu-și obișnuința de a cerceta cu răbdare tot ce-i întîlnește ochiul și comparîndu-l cu tot ce a văzut și a citit, el va putea deveni în scurt timp... un bun geolog și cu aceeași certitudine se poate spune că va simți o satisfacție plină de bucurie datorită conștiinței că a adus contribuția sa la scrierea istoriei minunatei noastre lumi."

*
* *

„Contribuția" adusă de însuși Darwin a fost, după cum bine se știe, așa de însemnată, încît în prezent se obișnuiește a se împărți istoria biologiei în perioada predarwiniană și cea postdarwiniană. Ceva mai mult, clasicii marxism-leninismului au subliniat în repetate rînduri că în fond numai de la Lamarck și în special de la Darwin încoace biologia a fost pusă pe temelii științifice și a devenit o adevărată știință.

Aceasta se datorește în primul rînd faptului că Darwin a creat teoria materialistă a evoluției, ale cărei baze au fost puse în timpul călătoriei pe „Beagle". Observațiile biologice (în special zoologice) și geologice făcute de Darwin în timpul călătoriei și ideile care au încolțit în mintea sa în acest timp au format temelia pe care și-a ridicat după aceea teoria sa evoluționistă. Pe de altă parte, aceste observații zoologice și geologice i-au zdruncinat vechile concepții obișnuite despre lumea organică și l-au condus mai aproape de problema cauzelor naturale ale apariției speciilor de animale și plante.

De aceea este natural să începem examinarea rezultatelor științifice ale călătoriei cu observațiile și ideile geologice și zoologice ale lui Darwin, care sînt rezultate geografice în sensul larg al cuvîntului, întrucît aceste observații ale lui Darwin au furnizat un material extrem de bogat pentru cunoașterea geografică a țărilor vizitate de el în timpul călătoriei. În prima perioadă a călătoriei, Darwin se considera în primul rînd viitor geolog. Chiar la începutul călătoriei, după ce a făcut cunoștință cu geologia insulei Santiago, îi vine ideea să scrie „ o carte întreagă despre geologia" țărilor pe care le va vizita. Primele lucrări fundamentale publicate de Darwin după întoarcerea sa din călătorie au fost trei volume de „rezultate geologice ale călătoriei", iar prima teorie științifică care a făcut celebru numele lui Darwin a fost teoria sa despre originea recifelor de corali. Ne vom ocupa de aceea în primul rînd de rezultatele geologice ale călătoriei.

Materialul cules de Darwin privitor la geologia insulelor din oceanele Atlantic, Pacific și Indian, a țărmurilor orientale și occidentale ale Americii de Sud și a Anzilor din Chile reprezintă cea mai importantă contribuție la cunoașterea geologiei acestor țări, care nu și-a pierdut nici pînă azi valoarea sa. Descrierea cutremurului de pămînt din Concepcion, a structurii bombei vulcanice de pe insula Ascension, a ghețarilor din Țara Focului și a arhipelagului Chonos reprezintă tipul clasic al descrierii acestui gen de fenomene. Toate acestea, însă, cad pe al doilea plan față de cele trei comunicări geologice extrem de importante făcute de Darwin pe baza observațiilor sale din timpul călătoriei, formulate de el în formă destul de definitivă încă în prima ediție a *Jurnalului cercetărilor* și parțial chiar și mai înainte, în *Jurnalul de drum* și care și-au căpătat formularea și motivarea definitivă și cea mai completă în cele trei monografii geologice ale sale.

Prima comunicare se referă la problema naturii insulelor oceanice. Darwin stabilește că insulele oceanice situate la mare depărtare de continente sau sînt formate de corali, sau constau din roci vulcanice și că „natura vulcanică a acestor insule oceanice este, evident, expresia aceleiași legi și urmarea acelorași cauze chimice sau mecanice în virtutea cărora majoritatea covîrșitoare a vulcanilor azi în activitate sau sînt situați în apropiere de țărmul mărilor, sau reprezintă niște insule situate în largul mării. Dezvoltînd mai amănunțit această concepție în lucrarea sa despre insulele vulcanice publicată pentru prima oară în 1844, Darwin a arătat că atît vulcanii continentali, cît și cei insulari sînt în legătură cu marile fracturi ale scoarței pămîntești, cu

faliile care s-au format în cursul ridicării lanțurilor de munți și a continentelor. Această teorie a lui Darwin, care răsturna concepțiile false ale catastrofiștilor, și-a păstrat neatinsă valoarea sa pînă în primele decenii ale secolului al XX-lea și a fost primul pas spre înțelegerea modernă a acestei probleme importante din punct de vedere teoretic și practic, după care „distribuția geografică a vulcanilor este în strînsă legătură nu cu țărmurile mărilor, ci cu liniile de dislocație, și anume cu fracturile și prăbușirile unor porțiuni din scoarța pămîntească" (vezi nota 16 la capitolul I).

A doua comunicare importantă a lui Darwin se referă la problema mișcărilor seculare ale scoarței pămîntești. Urmărind pe un spațiu cu întindere enormă structura geologică a coastelor orientale și occidentale ale Americii de Sud și a Anzilor din Chile, studiind cu atenție poziția la diferite înălțimi deasupra nivelului mării a straturilor de cochilii ale moluștelor actuale care locuiesc în mare pe lîngă aceleași coaste, Darwin a ajuns la concluzia că în timpul ultimelor cîteva perioade geologice continentul Americii de Sud a suferit repetate mișcări de ridicare și scufundare, care au alternat cu perioade de liniște relativă. El dă un tablou amănunțit al acestor mișcări lente și toate datele care dovedesc caracterul neîndoielnic al lor în a treia, în timp, dintre marile sale lucrări geologice, și anume în *Observații geologice asupra Americii de Sud,* publicată în 1846. De neuitat sînt paginile din *Jurnalul cercetărilor* în care Darwin zugrăvește în trăsături largi de penel istoria originii cîmpiei Patagoniei și a denudației treptate a Anzilor. Aceste cercetări ale lui Darwin au adus o confirmare convingătoare a teoriei lui Lyell asupra legilor geologice ale evoluției pămîntului și formează una din paginile cele mai remarcabile din istoria luptei cu adepții teoriei catastrofelor.

În sfîrșit, a treia și cea mai importantă comunicare geologică a lui Darwin, sugerată în întregime de teoria sa asupra coborîrii și ridicării continentelor, este teoria asupra recifelor coraliene, care forma conținutul primei sale mari lucrări geologice, în ordine cronologică. Expunerea acestei teorii — izbitoare prin logica sa riguroasă, prin simplitatea neobișnuită și prin faptul că îmbrățișează absolut toate aspectele și particularitățile procesului — a fost scrisă după ce a apărut monografia despre recifele coraliene (1842). Dar chiar în *Jurnalul de drum* Darwin și-a exprimat ideea sa fundamentală cu destulă claritate. Remarcabila sa teorie, care-și păstrează valoarea și în ziua de azi, Darwin a construit-o, după cum relatează în *Autobiografia* sa, încă pe cînd se găsea pe coasta occidentală a Americii de Sud, cînd încă nu văzuse cu proprii săi ochi nici o insulă de corali.

„Tot timpul — scrie Darwin — am avut posibilitatea să observ efectul pe care-l produceau asupra coastei Americii de Sud ridicarea uscatului și procesele de denudație și de depunere a sedimentelor. De aci am ajuns inevitabil la lungi meditații asupra efectului produs de

scufundarea uscatului și nu era acum greu de înlocuit depunerea neîncetată a sedimentelor cu creșterea coralilor care avea loc de jos în sus. Astfel făcînd, nu însemna altceva decît a construi teoria formării barierelor de recife și de atoli... De aceea nu-mi rămînea decît să verific și să-mi dezvolt concepțiile prin cercetarea atentă a coralilor vii care formează recifele."

Prezintă interes (deși propriu-zis numai din punct de vedere istoric) și observațiile lui Darwin asupra transportului blocurilor eratice de către ghețarii plutitori (aisberguri) la mari distanțe de roca continentală și asupra rolului ghețarilor în formarea, la distanță mai mare sau mai mică de ghețarul care apoi se retrage, a șirurilor de blocuri eratice de tipul unei morene. Lyell, în luptă cu catastrofiștii, care explicau răspîndirea largă a blocurilor eratice pe cîmpii prin „potopul universal", a propus teoria „drift"-ului, adică a transportului blocurilor eratice de către ghețarii plutitori. Această teorie a fost susținută multă vreme și de Darwin, deși după aceea, cînd Agassiz a formulat în 1840 teoria perioadelor de glaciație pe scară întinsă din Europa, din care cauză blocurile „eratice" (rătăcitoare) au fost transportate departe spre sud, el a părăsit parțial teoria „drift"-ului.

Toate concepțiile geologice ale lui Darwin sînt adînc pătrunse de spiritul învățăturii lui Lyell, care mai tîrziu, cînd Darwin s-a întors în patrie, a devenit prietenul lui apropiat. Urmînd sfatul profesorului său Henslow, Darwin a luat cu sine, atunci cînd a plecat în călătorie, primul volum al celebrei opere, revoluționară pentru vremea ei, a lui Lyell, *Principii fundamentale de geologie,* care pusese capăt ideilor metafizice care domniseră pînă atunci asupra catastrofelor de tipul „potopului universal", care ar fi format etapele principale ale „istoriei" pămîntului. Darwin a primit al doilea volum pe cînd se găsea în America de Sud, în octombrie 1832, curînd după ce descoperise scheletele animalelor fosile, care i-au zdruncinat pentru prima oară convingerea în invariabilitatea speciilor. Dacă ideile geologice avansate ale lui Lyell au găsit în Darwin un adept înfocat, în schimb concepțiile biologice tradiționale dezvoltate de el în al doilea volum al *Principiilor fundamentale* n-au putut găsi simpatie la Darwin. Din contră, cu vremea el s-a tot depărtat în acest domeniu de vederile profesorului și prietenului său, care numai după multe șovăieli s-a alăturat teoriei sale evoluționiste.

* * *

Plecînd în călătorie, Darwin, care se pregătise la Cambridge să devină preot, nu era frămîntat de nici o îndoială în ce privește adevărul dogmei biblice asupra invariabilității speciilor de animale și plante și asupra creării lor de către dumnezeu. Convingerea sa (bazată pe propriile sale observații) în privința justeții teoriei lui Lyell asupra înceti-

nelii și duratei extraordinare a proceselor geologice care conduceau treptat, la modificarea feței pămîntului nu prin catastrofe, ci în urma acțiunii factorilor obișnuiți, de toate zilele, pe de o parte, și descoperirile sale paleontologice și zoologice, pe de alta, i-au zdruncinat treptat convingerile dogmatice tradiționale.

Ca și cercetările sale geologice, observațiile paleontologice și zoologice ale lui Darwin au căpătat o largă notorietate și o valoare de sine stătătoare, independentă de concepțiile evoluționiste pe care și le întemeia. În formațiile din pampas ale Americii de Sud, Darwin a descoperit un mare grup de edentate gigantice (de mărimea rinocerului și a elefantului) dispărute, care trăiau pe acolo în pliocen și pleistocen (adică la sfîrșitul perioadei terțiare și începutul celei cuaternare). Aceste animale sălbatice, de dimensiuni monstruoase, înrudite de aproape cu tatuul și leneșul pitic din zilele noastre, care trăiesc în America de Sud, au fost descrise amănunțit de anatomistul și paleontologul R. Owen în volumul I al *Rezultatelor zoologice ale călătoriei pe „Beagle"*, după scheletele mai mult sau mai puțin complete aduse de Darwin în Anglia. Darwin a descoperit și animalul ungulat Toxodon, de dimensiuni enorme, actualmente dispărut, ai cărui dinți seamănă cu dinții de rozătoare, animalul enorm, de asemenea dispărut, asemănător cu cămila, numit Macrauchenia, apropiat de lama și de guanaco, un dinte de cal fosil și multe alte forme de animale dispărute, fosile.

Descrierile înfățișării și modului de viață al mamiferelor, păsărilor, reptilelor, amfibiilor, insectelor și altor animale sudamericane, făcute de Darwin pe baza observațiilor sale, sînt cunoscute în cercuri largi nu numai din *Jurnalul cercetărilor,* ci și din *Viața animalelor* a lui Brehm, în care sînt cuprinse multe din ele. Unele din aceste descrieri au o mare valoare, deoarece sînt primele descrieri științifice ale animalelor respective, multe din acestea fiind numite chiar cu numele lui Darwin. Descrierile rozătorului tucutuco (Ctenomys), cobaiului, rozătorului bizcacha, vampirului, jaguarului, pumei, guanacului, struților sudamericani, păsărilor răpitoare care se hrănesc cu stîrvuri, ale colibrilor chilieni, vulpii de Falkland și vulpii din insula San Pecho (în apropiere de Chiloé), ale păsărilor monoglote din Țara Focului și Chile, ale șopîrlelor din Galapagos, ale broaștelor țestoase, fringillidelor și păsărilor imitatoare (Mimus) și multe altele au devenit clasice. Descrierea mamiferelor, păsărilor, peștilor și reptilelor colecționate de Darwin se găsește, respectiv, în volumele II, III, IV și V ale *Rezultatelor zoologice,* întocmite de Waterhouse, Gould, Jenyns și Bell.

Un interes tot atît de mare prezintă și o serie de alte observații ale lui Darwin asupra animalelor și plantelor ; astfel sînt descrierea fosforescenței și a coloritului mării, descrierea de o preciziune cu totul extraordinară a asociației organismelor la alga gigantică Macrocystis pyryfera din genul Laminariei, comparația între fauna lacurilor sărate din Patagonia și a celor din regiunea Volgăi, observațiile asupra migrațiilor sezoniere ale colibrilor pe țărmurile occidentale ale

Americii de Sud, descrierea lumii animale a insulelor coraliene, stabilirea limitelor distribuției geografice a diferitelor specii de animale și multe altele, de care vom avea ocazie să ne ocupăm mai departe.

Darwin însuși a declarat în mai multe rînduri că dintre toate observațiile și descoperirile sale, acelea care au jucat un rol deosebit de mare în formarea concepțiilor sale evoluționiste au fost, în primul rînd, descoperirea făcută de el, în depozitele cuaternare din pampas, a oaselor edentatelor gigantice azi dispărute, care prezintă o asemănare izbitoare cu edentatele mici actuale, locuind prin aceleași locuri, și în al doilea rînd, faptul stabilit de el al marii variabilități a fringillidelor din Galapagos și a altor animale care locuiesc pe diferitele insule ale arhipelagului Galapagos, pe lîngă asemănarea lor generală cu speciile apropiate locuind pe continentul Americii de Sud.

Pînă nu de mult se credea în mod curent că Darwin a meditat pentru prima oară asupra problemei originii speciilor în 1837, cînd a luat cunoștință de rezultatele provizorii ale studiului resturilor de schelete de animale fosile sudamericane și al reprezentanților faunei insulelor Galapagos, aduși de el în Anglia. În operele sale, chiar Darwin prezintă de obicei chestiunea în felul acesta. Demn de remarcat este însă faptul că nu numai în prima ediție a *Călătoriei* (din 1839), ci și în a doua ediție a ei, care a fost scoasă în 1845, adică atunci cînd fusese deja scris studiul său asupra teoriei evoluționiste (numită astfel în *A doua schiță,* din 1844), Darwin căuta în tot chipul să-și mascheze adevăratele concepții, ceea ce a continuat să facă și mai tîrziu, pînă prin 1858—1859, cînd s-a hotărît, în sfîrșit, să se declare pe față într-o expunere dezvoltată a teoriei sale.

În niciunul din cele două texte mai vechi ale *Jurnalului* — în *Jurnalul de drum,* de care am luat cunoștință de-abia în 1933, și în *Jurnalul și notele* din 1839 (acestea din urmă au fost terminate în 1837) — nu găsim nici un fel de date pe baza cărora să se poată afirma că încă în timpul călătoriei se conturase la Darwin vreo concepție precisă în chestiunea evoluției speciilor. Putem, însă, constata fără discuție că, începînd aproximativ de la sfîrșitul lui septembrie 1832 — faimoasele oase ale edentatelor gigantice dispărute au fost găsite pentru prima dată de Darwin la Punta Alta, lîngă Bahia Blanca, la 22—23 septembrie — Darwin începe pentru prima oară să mediteze asupra „...originii speciilor — acest mister al misterelor..." și că, din acest moment, el este cuprins de o mare emoție și tulburare, care, crescînd neîncetat pe măsură ce călătoria înainta, își atinge apogeul pe insulele Galapagos, în septembrie-octombrie 1835.

Starea lui Darwin se poate defini chiar prin acest cuvînt de „tulburare", deoarece în el se petrece o luptă între ideea tradițională, cuviincioasă, despre invariabilitatea organismelor, convingerea în realitatea neîndoielnică a Sfintei Scripturi și a învățăturii biblice despre crearea animalelor și plantelor, pe de o parte, și faptele observate de el, care contrazic această învățătură, pe de altă parte. Darwin era cinstit și nu era capabil să refuze de a merge pînă la capăt în căutarea explicației unui fenomen pe care nu-l înțelegea. Așa fiind, vedem că

în *Jurnalul cercetărilor* sînt amestecate elemente din vechile convingeri ale lui Darwin cu îndoielile care l-au cuprins pe drum.

Atît în *Jurnalul de drum,* cît și în *Jurnalul cercetărilor,* Darwin se folosește în sensul propriu al cuvîntului de noțiunea de „crearea speciilor". „Se poate considera, după cît se pare, ca destul de probabil ca numărul insuficient de specii de animale să se explice prin faptul că din momentul în care această regiune s-a ridicat din mare nu a fost creat aci nici măcar un singur animal", scrie el în *Jurnalul de drum* al său la 5 august 1834. Mult mai tîrziu, la 23 martie 1835, raționînd asupra lipsei de asemănare între organismele de pe versantele opuse ale Anzilor, el scrie în *Jurnalul cercetărilor* că această asemănare nici nu era de așteptat, „neputîndu-se admite că aceleași specii au fost create în două locuri diferite". E drept însă că în ediția din 1839 el adaugă la acest pasaj o notă în care face cu cea mai mare precauție aluzie la posibilitatea altei interpretări : „Întregul raționament se bazează, firește, pe ipoteza invariabilității speciilor ; altminteri, diferența dintre speciile din aceste două regiuni ar putea fi considerată ca un fenomen care apare *datorită diferenței de condiții (de viață)* * produse în decursul timpului".

Inutil să spunem că în părțile mai vechi ale *Jurnalului cercetărilor* cuvintele „planul grandios... după care s-au creat ființele vii" sau „forța creatoare" sînt folosite de Darwin în sensul lor cel mai direct. Dar în capitolul despre insulele Galapagos, cuvintele „forța creatoare", „au fost create", „au fost făcute" sînt asociate de Darwin, care continuă încă să se folosească de această terminologie din ce în ce mai des cu expresii care arată îndoială și chiar în ediția din 1839 Darwin termină concluzia sa despre asemănarea izbitoare dintre locuitorii din Galapagos și cei din America de Sud cu cuvintele : „*Ea* (această asemănare) *poate fi explicată din punctul de vedere al multor autori,* spunînd că forța creatoare a acționat după aceeași lege pe un spațiu foarte întins". El se ține parcă la distanță de acești „mulți autori" și de o astfel de explicație, despre care vorbește pe un ton de mare îndoială. Cu toate acestea, în a doua ediție, din 1845, el nu se poate hotărî la ceva mai mult decît să înlocuiască această frază cu întrebarea directă: „De ce (locuitorii băștinași ai insulelor Galapagos) au fost creați după tipul american de organizație ?" dar nu renunță la cuvintele „au fost creați".

Dar, după cum știm astăzi cu certitudine din ciorna unei notițe găsite în 1935, scrisă de Darwin la fața locului, în insulele Galapagos, în septembrie 1835, vechile sale convingeri în invariabilitatea speciilor erau deja complet zdruncinate pe vremea aceea. Descriind în această notiță variabilitatea manifestată pe scară largă a animalelor

---

* Aceste cuvinte subliniate de mine sînt excluse din a doua ediție a *Călătoriei unui naturalist* (din 1845), ceea ce reprezintă încă un exemplu de prudență extremă din partea lui Darwin.

din Galapagos, asemănarea lor generală cu animalele din Chile și așa mai departe, Darwin ajunge la concluzia că „ele reprezintă numai varietăți" ale animalelor americane, care au apărut pe insulele izolate ale arhipelagului Galapagos sub influența condițiilor speciale de viață: „Dacă există un cît de mic temei pentru aceste observații, zoologia arhipelagurilor merită pe deplin să fie studiată ; căci tocmai *astfel de fapte ar submina invariabilitatea speciilor*" *.

Observațiile făcute în Galapagos au tulburat așa de mult pe Darwin încît, evident, n-a încetat să mediteze asupra lor în tot timpul drumului parcurs după aceea. Dovadă este remarcabila însemnare făcută de la 17—19 ianuarie 1836 în *Jurnalul de drum* și care n-a apărut în edițiile publicate ale *Călătoriei.* Raționînd asupra originalității faunei australiene și asupra particularităților larvei leului furnicilor, care face parte din același gen cu leul furnicilor european, dar este de altă specie, Darwin pune întrebarea în ce mod au putut apărea în două regiuni ale lumii, așa de depărtate una de alta, forme apropiate și totuși diferite. Pe un ton semiironic, el vorbește despre necesitatea de a se admite pentru explicarea acestui fapt că astfel de forme asemănătoare și totuși diferite au putut fi create fie de doi creatori diferiți, fie de un singur creator, care „a făcut o pauză în timpul lucrului" și a creat în epoci geologice diferite același lucru în variante diferite, cu alte cuvinte, Darwin se simte parcă obligat să recunoască că doctrina creării speciilor conține contraziceri intrinsece și nu poate explica întregul ansamblu al fenomenelor biologice observate în realitate.

Comparînd toate datele citate imediat mai sus, trebuie să ajungem la concluzia neîndoielnică că timpul petrecut de Darwin pe insulele Galapagos a fost momentul în care s-a produs o cotitură în ce privește schimbarea concepțiilor lui Darwin în chestiunea apariției noilor specii de animale și plante. Studiul *Jurnalului cercetărilor* arată, însă, că observațiile făcute în Galapagos au putut juca acest rol numai din cauză că întregul curs anterior al progresului făcut de Darwin în timpul călătoriei l-a pregătit pentru a interpreta și aprecia cum se cuvine aceste observații.

De acest lucru ne putem convinge în mod foarte concret, comparînd concepțiile tînărului Darwin cu acelea ale lui Fitz Roy, care în „Raportul" său a făcut și el o descriere a fringillidelor conirostre din Galapagos, dar vedea totul cu absolut alți ochi decît Darwin. Însuși faptul că Fitz Roy a introdus în „Raportul" său considerente asupra naturii fringillidelor din Galapagos — el nu se ocupă în general cu chestiuni de zoologie — sugerează ideea că aci a avut loc o polemică directă cu Darwin, care, după cum se știe, nu se potrivea cu Fitz Roy la impresii și idei. În contrazicere cu Darwin, Fitz Roy face următoarea caracterizare a acestor fringillide, tipică pentru un creaționist, adică un adept al doctrinei creației și invariabilității speciilor : „Toate păsărelele care locuiesc pe aceste insule acoperite de lavă au ciocuri

---

* Vezi revista *Nature,* vol. 136, nr. 3436, din 7 septembrie 1935. Sublinierea este a traducătorului rus.

scurte, foarte groase la bază, în felul ciocului de botgros. Aceasta este, se vede, una din acele (manifestări) minunate ale solicitudinii înțelepciunii infinite, datorită căreia fiecare creatură plăsmuită de ea este adaptată locului pentru care a fost destinată. Pentru ciugulirea insectelor sau semințelor care se găsesc pe lava tare ca fierul, superioritatea acestor ciocuri față de acelea mai delicate nu poate fi, cred, pusă la îndoială ; de altfel, poate că există și alt scop pentru care ele sînt așa de puternice și de mari" *.

S-a semnalat deja mai sus rolul pe care l-au jucat în formularea concepțiilor lui Darwin ideile geologice avansate ale lui Lyell. În adevăr, de la un capăt la altul al textului *Jurnalului cercetărilor* vedem cum Darwin își însușește doctrina lui Lyell, aplicînd-o succesiv la grupuri din ce în ce mai mari de fenomene pe care le observase. El nu scapă nici o ocazie de a scoate în evidență de fiecare dată lipsa de fundament a teoriei catastrofelor a lui Cuvier și a adepților lui și, invers, de a sublinia importanța factorilor fizici obișnuiți, de toate zilele, care, acționînd fără încetare în decursul unor perioade enorme de timp, conduc la modificări geologice grandioase.

Vom vedea mai departe cum principiul fundamental al lui Lyell — acela că pentru explicarea fenomenelor trecutului trebuie să se caute cauze de ordin obișnuit și să se țină seamă necontenit de factorul timp (principii care, în treacăt fie zis, fuseseră exprimate, cu 80 de ani înainte de Lyell, de marele M. V. Lomonosov în lucrarea sa *Despre straturile pămîntului)* — începe să fie aplicat de Darwin și la explicarea fenomenelor biologice (contrar lui Lyell însuși, care în ce privește fenomenele biologice dădea dovadă de inconsecvență). În această privință, toate raționamentele lui Darwin asupra mamiferelor fosile, asupra raportului lor cu formele actuale înrudite cu ele, asupra cauzelor extincției lor (trebuie, de altfel, să relevăm că partea cea mai esențială a raționamentului asupra cauzelor extincției a fost adăugată de Darwin în ediția din 1845, pag. 210—213) în sfîrșit, examenul interesant în cel mai înalt grad al chestiunii : în ce condiții au putut trăi mamiferele gigantice dispărute ale Americii de Sud sînt o dovadă cît de profund asimilase Darwin doctrina lui Lyell și cu cîtă originalitate aplica el această doctrină.

Evident că sub influența acelorași *Principii fundamentale de geologie* a acordat chiar de la începutul călătoriei o mare atenție

---

* Observăm că Fitz Roy, care era un om cu convingeri reacționare atît în politică, cît și în știință, avea cea mai mare repulsie pentru teoria evoluționistă a lui Darwin și, curînd după ce a ieșit de sub tipar *Originea speciilor,* a publicat în ziarul *Times,* sub pseudonimul Senex, două note în care demonstra adevărul indubitabil al legendelor biblice despre crearea plantelor, animalelor și a omului (aceleași concepții au fost dezvoltate amănunțit de el într-o anexă specială la volumul II al „Raportului" în 1839). Citind aceste note, Darwin a văzut imediat în autorul lor, cu tot pseudonimul său, „urechile creaționiste" ale lui Fitz Roy : „Sînt sigur — scria el lui Lyell — că sînt scrise de Fitz Roy... păcat că nu a adăugat și teoria sa, după care Mastodontul și altele au dispărut din cauză că ușa corăbiei lui Noe era prea strîmtă". Vezi amănunte în S. L. Sobol, *Revista de biologie generală,* vol. I, nr. 1, pag. 96—97, 1940.

chestiunii distribuției geografice a speciilor de animale și plante, a modurilor de lărgire a arealului (vezi, de exemplu, observația sa relativă la popularea recifelor coraliene, nou formate, nota sa asupra modului cum se pot răspîndi rozătoarele pe insule depărtate una de alta, asupra modului în care diferite grupuri de păsări populează insulele oceanice, asupra transportului semințelor de plante de către valuri, asupra relației geografice dintre animalele actuale și cele dispărute — capitolul VII — etc.).

E explicabil, deci, că, în timpul șederii sale pe insulele Galapagos, Darwin a putut aplica în toată amploarea la explicarea particularităților florei și faunei lor atît factorul geografic („amprenta originii americane" pe lîngă izolarea acestor insule), cît și factorul timp (formarea pe niște insule izolate, apărute într-o epocă geologică recentă, a unor specii endemice proprii).

E de observat că și alte elemente ale viitoarei doctrine a lui Darwin — și în primul rînd lupta dintre specii pentru existență — își au sursa în observațiile făcute de el în timpul călătoriei pe „Beagle". Moartea în masă a animalelor în pampas în timpul secetei, înlocuirea speciilor indigene de către cele străine de loc, modificarea compoziției biocenozelor (totalității organismelor care populează o anumită porțiune a unui mediu locuibil, cu condiții de viață mai mult sau mai puțin omogene) și rolul omului în acest proces, fenomenele de înmulțire masivă a animalelor și, invers, de apariție a lor în rare exemplare, sînt cîteva exemple de care Darwin s-a servit ulterior direct în *Originea speciilor*. Nu mai e nevoie să spunem că *Jurnalul cercetărilor* e plin de o mulțime de observații asupra adaptării organismelor unul la altul și la mediu, asupra variatelor instincte ale animalelor, asupra modificărilor animalelor și plantelor și a formării raselor și varietăților lor ș.a.m.d., lucruri care se cunosc așa de bine din *Originea speciilor*.

Așadar, călătoria pe „Beagle" l-a determinat pe Darwin să renunțe la ideile metafizice asupra invariabilității speciilor, i-a dat imboldul să caute cauzele naturale ale modificării și apariției speciilor de animale și plante și i-a pus la dispoziție baza largă pe care avea să-și întemeieze doctrina evoluționistă. Trebuie, însă, să subliniem din nou că, în timpul călătoriei, Darwin era încă foarte departe de a fi înjghebat o teorie bine închegată a evoluției. *

* * *

* Se cuvine, de altfel, să relevăm că în *Carnetele de însemnări* ale lui Darwin cuprinzînd perioada 1832—1836, publicate în 1945, se găsesc unele însemnări curioase, care dovedesc că spre sfîrșitul călătoriei Darwin a încercat să elaboreze o concepție care tindea într-o formă destul de confuză să împace „teoria creației" cu fenomenele reale de modificare geografică și istorică (geologică) a animalelor, fenomene constatate de el în timpul călătoriei. Dar încă din 1837 Darwin se leapădă complet de această concepție și clădește — deocamdată în mod aproximativ și încă vag — teoria sa asupra selecțiunii naturale. Asupra acestei chestiuni vezi amănunte în cartea : Ch. Darwin, *Călătorie pe corabia „Beagle" — Scrisori și carnete de însemnări*, traducere de E. D. Manevici, sub redacția și cu prefața lui S. L. Sobol, Moscova, Editura pentru literatură străină, 1949.

Jurnalul cercetărilor și în măsură și mai mare *Jurnalul de călătorie* oferă un material abundent care caracterizează atitudinea lui Darwin față de tot felul de fenomene și evenimente de ordin social și politic cu care a făcut cunoștință în timpul călătoriei. În anii cînd călătorea pe „Beagle", Darwin găsise America de Sud în stare de mare frămîntare. Coloniile sudamericane ale Spaniei, care se despărțiseră de metropola lor, formau state noi cu structură republicană. În același timp, aceste tinere republici burgheze, sfîșiate de contradicții interne și de lupta diferitelor grupuri pentru putere, duceau un război de exterminare contra numeroaselor triburi de indieni, care însă nu voiau să cedeze în fața cuceritorilor albi și să renunțe la drepturile lor asupra pămîntului natal.

Exterminarea barbară a indienilor, situația îngrozitoare a robilor negri din Brazilia, condițiile de muncă infinit de grele și de întunecate ale minerilor chilieni, starea culturală primitivă a locuitorilor Țării Focului, pe care încă nu-i atinsese „mîna binefăcătoare a civilizației", și dispariția, sub influența aceleiași „civilizații", a taitienilor și neozelandezilor, care aveau o cultură originală dar înaltă, metodele de colonizare folosite de englezi în Australia și Tasmania și nimicirea fără milă tot de ei a populației băștinașe și așa mai departe, iată buchetul de fenomene social-economice și politice la care Darwin era martor.

Darwin făcea parte dintr-o familie veche de intelectuali și fusese educat în spiritul liberalismului burghez. De aci și simpatia lui pentru lupta politică și programul „whig"-ilor, ale căror lozinci liberale el le lua, ca și alți intelectuali naivi, drept monedă bună, fără să bage de seamă nici politica lor reacționară antimuncitorească, nici cruda lor politică colonială, nici faptul că deviza reformei electorale, propusă de ei sub presiunea maselor populare, se explică prin aceea că: „Ei voiau să-și doboare dușmanii cu orice preț, numai nu cu prețul... reformei parlamentare" *. Tot de aci și atitudinea de dezaprobare a lui Darwin față de sclavie, față de exploatarea neeconomică și nerațională, din punct de vedere al industriașului englez, a țărănimii chiliene proletarizate, față de misionarii catolici, care, ce e drept, „răspîndesc civilizația", dar în același timp, căutînd să transforme pe cei pe care-i civilizau în creștini și totodată în sclavi, îi duc la pieire. **

Darwin recunoaște că: „Oriunde pătrunde europeanul, moartea pare a urmări pe băștinași. Putem privi de-a lungul și de-a latul celor două Americi, Polynesiei, Capului Bunei Speranțe și Australiei și vom constata același rezultat". Acest fenomen i se pare de neînțeles, „misterios", dar tot el declară că în ochii băștinașului „alcoolul și civilizația sînt sinonime *(Jurnalul de călătorie)*, că coloniștii din Noua Zelandă și din

---

* K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. X, pag. 408.

** În *Jurnalul de drum*, Darwin a fost silit în cele din urmă să recunoască că același lucru se poate spune și despre misionarii englezi.

Australia sînt în majoritate niște „escroci" și „drojdia societății", că europenii duc în țările colonizate de ei bolile de pe urma cărora moare o mare parte din popor.

Comparînd popoarele de culoare cu colonizatorii lor, el dă preferință celor dintîi. El este încîntat de inteligența și noblețea caracterului negrilor, care se remarcă, în cuvintele lui, „prin vioiciunea și bucuria de viață uimitoare, prin bunătatea sufletului și bărbăția lor" ; „facultățile lor intelectuale... sînt extraordinar de subapreciate, ei sînt muncitori activi în toate meseriile necesare... Dacă numărul negrilor liberi se va mări... și nemulțumirea provocată de situația lor de inegalitate în drepturi față de albi va începe să se intensifice printre ei, epoca liberării generale nu e prea departe... Sînt convins că în cele din urmă ei vor lua puterea în propriile lor mîini... Nădăjduiesc că va veni ziua cînd ei vor prezenta cereri să li se acorde drepturile care li se cuvin și că atunci vor uita să se răzbune pe dușmanii lor".

Darwin este tot atît de entuziasmat și de eroismul indienilor care se luptă pentru pămîntul și drepturile lor străvechi, de frumusețea și blîndețea taitienilor, de energia neozelandezilor și de simplitatea și dragostea de muncă a indienilor din insula Chiloé. Totodată el descrie în culorile cele mai negre pe proprietarii brazilieni de sclavi : ignoranți, poltroni, șireți, senzuali și brutali, care se disting prin „caracterul lor prea puțin nobil" ; el subliniază că indienii din Chiloé au fost vînduți ca sclavi învățătorilor lor creștini, că „iertarea tuturor păcatelor" catolicilor se aplică numai celor bogați, că „iubirea creștinească de oameni" a albilor nu îi împiedică să extermine cu o cruzime inumană pe indieni și să vîndă unul cîte unul pe membrii familiilor de negri, că cruzimea indienilor față de albii luați prizonieri de ei este răspunsul lor justificat la purtarea spaniolilor.

Pe Darwin îl frămîntau și-l indignau în special grozăviile sclaviei, „proporțiile în care se practică negoțul de sclavi, sălbăticia cu care e apărat, oamenii onești (!) care au interes în el", tratamentul brutal al negrilor, „pe care sălbaticii civilizați din Anglia se cam feresc să-i socotească printre frații lor, chiar în ochii lui Dumnezeu". Descriind grozăviile sclaviei în *Jurnalul cercetărilor,* el încheie astfel : „Închipuiască-și oricine nenorocirea, gata oricînd să-i cadă pe cap, ca soția și copilașii, aceste ființe pe care legile naturii le fac scumpe pînă și sclavului care le-a dobîndit, să-i fie smulși și vînduți ca vitele celui dintîi negustor ! Și faptele acestea sînt făcute și acoperite de oameni, care mărturisesc că-și iubesc aproapele ca pe ei înșiși, oameni care cred în Dumnezeu și care se roagă într-una ca voia lui să se facă pe pămînt ! La gîndul că noi, englezii, și descendenții noștri, americanii, aceștia mai și mîndrindu-se cît îi ține gura cu ideea de libertate, am fost și sîntem încă atît de vinovați, fierbe sîngele în om și inima îi tremură..."

Pe de altă parte, Darwin era mîndru de prosperitatea economică a patriei sale. El simpatizează cu partidul „wigh", care activa pentru „democrație", pentru „reforma parlamentară", pentru a „...asigura dez-

voltarea liberă a industriei, a capitalului și a comerțului Angliei, care lupta pentru «expansiunea Angliei»", pentru întemeierea unei mari puteri coloniale, căci fără colonii — aceste surse de materii prime și piețe de desfacere a produselor fabricate — nu s-ar putea dezvolta nici industria engleză, nici comerțul și capitalul bancar englez.

Tocmai aceste tendințe ale burgheziei engleze au fost ridiculizate usturător de Charles Dickens în romanul său *Clubul Pickwick,* caracterizînd în modul următor sensul atitudinii cetățenilor în Muggleton față de parlament: „...Muggletonul e un burg vechi, cinstit, îmbinînd apărarea zeloasă a principiilor creștinismului cu un atașament devotat pentru drepturile comerciale; dovadă este faptul că primarul, corporația și alți locuitori au prezentat în diferite epoci nu mai puțin de o mie patru sute douăzeci petiții împotriva continuării sclavajului negrilor în străinătate, și un număr egal de petiții împotriva oricărei intervenții în sistemul fabricilor din țară; șaizeci și opt spre a se permite comercializarea funcțiilor parohiale și optzeci și șase spre a se interzice comerțul pe străzi în zilele de duminică". *

Opunînd inițiativa și energia englezească lipsei acestor calități la alți colonizatori, Darwin face abstracție de faptele stabilite chiar de el și e animat de un sentiment de exaltare națională cînd privește la toate aceste colonii îndepărtate: „Se pare că e de ajuns să se înalțe drapelul britanic, ca după el să vină bogăția, prosperitatea și civilizația". Orbit de această mîndrie englezească, Darwin nu observă purtarea revoltătoare a comandantului vasului „Beagle" la Buenos Aires; contrazicîndu-se, el glorifică „creștinismul și spiritul filantropic al națiunii britanice", care, chipurile, „a îmbunătățit situația în oceanul de Sud"; el uită scăderea catastrofală a natalității în Taiti, a cărei cauză reală este chiar acest „spirit creștin și filantropic al națiunii britanice"; el nu observă, în sfîrșit, că își pierduse aproape complet facultatea sa așa de dezvoltată de a observa și aprecia just atunci cînd a venit în contact cu locuitorii Țării Focului.

Surprins de aspectul exterior al acestor oameni, neînțelegînd absolut de loc relațiile sociale care existau la ei pe vremea aceea, nefiind capabil de a pătrunde originalitatea structurii sociale și a felului lor de trai, el — ca și ceilalți membri ai expediției — i-a apreciat din punct de vedere al civilizației și respectabilității engleze. Ca atare, locuitorii Țării Focului apar, în ochii lui Darwin, în ce privește calitățile lor intelectuale și morale, ca un fel de maimuțe. „Vorbirea acestor oameni, după ideea noastră despre vorbire, abia poate fi numită grai articulat", scrie el în capitolul despre Țara Focului, dar, firește, uitînd acest lucru, după cîtva timp, cînd descrie insula Chiloé, spune că „aci, ca și în Țara

---

* Ch. Dickens, *Documentele postume ale Clubului Pickwick,* vol. I, pag. 115, ESPLA, 1954.

Focului, limba indiană, pe cît se pare, este deosebit de bine adaptată pentru denumirea celor mai neînsemnate amănunte locale." El uită și caracterizarea pe care el însuși a făcut-o celor trei locuitori din Țara Focului duși în Anglia de Fitz Roy, și anume caracterul energic al lui York Minster, sufletul minunat al lui Jemmy Button și blîndețea și talentul neobișnuit de a învăța limbi străine al Fuegiei Basket. Analizînd chestiunea dezvoltării posibile în viitor a structurii sociale la locuitorii Țării Focului, Darwin clădește o ipoteză naivă, în cel mai înalt grad, la baza căreia el pune concepția burgheză a proprietății particulare.

Genialul naturalist, care a știut încă din tinerețe, în timpul călătoriei sale, să facă într-o serie de probleme de importanță capitală din domeniul științelor naturii un pas nemăsurat de mare față de rutina științifică a timpului, Darwin, cu tot umanitarismul și ura sa față de orice formă de asuprire a oamenilor, era în chestiunile sociale prizonierul concepțiilor obișnuite ale mediului său. Chiar în paginile *Jurnalului cercetărilor* descoperim la el tendința antiștiințifică, caracteristică pentru gîndirea burgheză, de a interpreta fenomenele sociale din punctul de vedere al legilor biologice. E caracteristic, de exemplu, că, întîlnind de mai multe ori la unii metiși un nivel scăzut de dezvoltare și moravuri fioroase, el încearcă să tălmăcească aceste fapte ca un fenomen pur biologic, ca rezultatul, chipurile, inevitabil, al încrucișării diferitelor rase omenești. El nu observă, însă, că el însuși a descris de repetate ori metiși (de exemplu, pe cei de pe insula Chiloé) cu moravuri blînde, pline de bunătate, nici că, după cum se exprimă singur, cauza adevărată a „răutății și cruzimii metișilor" sînt „condițiile morale neprielnice în care ei vin de obicei pe lume", adică, cu alte cuvinte, situația socială grea și umilă a metișilor din America de Sud.

Făcînd, apoi, sinteza ideilor sale asupra chestiunii raporturilor existente în societatea omenească, Darwin a enunțat principiul de care s-a cramponat cu încăpățînare toată viața și care a avut consecințe extrem de dăunătoare pentru toată teoria sa, dînd ulterior prilej savanților reacționari să facă uz de doctrina sa pentru justificarea așa-numitului rasism. Acest principiu, enunțat de Darwin chiar în paginile *Jurnalului cercetărilor,* reduce iarăși raporturile sociale la raporturi biologice: „Varietățile omului — afirma Darwin — par a acționa una asupra alteia, în același fel ca feluritele specii de animale, cele mai puternice nimicind pe cele mai slabe". Se înțelege că Darwin însuși nu trăgea din această „lege" nici un fel de concluzii mizantropice. Din contră mult mai tîrziu, în faimoasa sa lucrare *Originea omului și selecțiunea sexuală (1871),* Darwin și-a exprimat convingerea că, cu timpul, „sentimentul de simpatie" pentru oameni va deveni „mai delicat și mai cuprinzător, extinzîndu-se la oameni de toate rasele, la debilii mintali, la infirmi și alți membri nefolositori ai societății". Erorile teoretice făcute de Darwin în chestiunile sociale încă din tinerețe își au explicația în

epoca în care a trăit şi în îngustimea cunoscută a orizontului său burghez. Ele, însă, nu micşorează figura marelui naturalist şi marelui umanitarist aşa cum ea se ridică în faţa noastră chiar din paginile primei sale opere ştiinţifice : *Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului „Beagle"*.

S. L. SOBOL

LUI

CHARLES LYELL

ESQUIRE, MEMBRU AL SOCIETĂŢII REGALE

Îi este dedicată cu recunoştinţă această de a doua ediţie ca semn că partea cea mai însemnată a meritelor ştiinţifice pe care acest jurnal de călătorie şi alte lucrări ale autorului l-ar putea avea, e datorit studierii continue a bine-cunoscutelor şi admirabilelor

PRINCIPII DE GEOLOGIE

CUVÎNT ÎNAINTE

Am afirmat în prefaţa primei ediţii a acestei lucrări, precum şi în „Zoologia călătoriei vasului *Beagle*", că numai în urma dorinţei exprimate de căpitanul Fitz Roy de a avea pe bord şi un colaborator ştiinţific, în favoarea căruia e gata să renunţe la o parte din comodităţile lui personale, mi-am oferit de bună voie serviciile, ceea ce, prin bunătatea hidrografului căpitan Beaufort, lorzii Amiralităţii au aprobat. Cum ştiu că înlesnirile de care m-am bucurat studiind istoria naturală a diferitelor ţinuturi pe care le-am vizitat au fost pe de-a întregul datorite căpitanului Fitz Roy, sper că-mi pot îngădui aici să-i repet expresia recunoştinţei mele şi să adaug că în tot timpul celor cinci ani cît am fost împreună, mi-a arătat prietenia cea mai caldă şi ajutorul cel mai statornic. Atît căpitanului Fitz Roy, cît şi tuturor ofiţerilor de pe *Beagle* * le voi fi totdeauna recunoscător pentru nestrămutata bunătate cu care am fost înconjurat în timpul lungii noastre călătorii.

Acest volum cuprinde, în forma unui jurnal, o istorie a călătoriei noastre, precum şi o schiţă a acelor observaţii de istorie naturală şi geologie care cred că au un interes oarecare pentru cititorul obişnuit. În această ediţie am concentrat mult şi am corectat anumite părţi, iar pe altele le-am sporit întrucîtva, cu scopul de a face acest volum mai potrivit pentru lectura unui cerc larg de cititori ; dar sînt convins că naturaliştii îşi vor aminti că ei trebuie să se adreseze pentru amănunte la publicaţii mai largi, care cuprind rezultatele ştiinţifice ale expediţiei. „Zoologia călătoriei vasului *Beagle*" conţine o dare de seamă asupra mamiferelor fosile de profesorul Owen ; una asupra mamiferelor existente de dl. Waterhouse ; una asupra păsărilor de dl. Gould ; una asupra peştilor de reverendul L. Jenyns ; şi una asupra reptilelor de dl. Bell. La descrierea fiecărei specii am adăugat o dare de seamă despre obiceiurile şi raza răspîndirii lor. Aceste lucrări, pe care le datorez deosebitelor talente şi zelului dezinteresat al distinşilor autori de mai sus, nu puteau fi întreprinse dacă ar fi lipsit liberalitatea lorzilor Comisari ai Trezoreriei Majestăţii sale, care, la stăruinţa respectabilului Cancelar al Finanţelor, au binevoit să asigure o sumă de o mie pfunzi destinaţi acoperirii în parte a cheltuielilor tiparului.

Am publicat eu însumi volume separate despre „Structura şi repartiţia recifurilor de corali", despre „Insulele vulcanice vizitate în timpul călătoriei pe *Beagle*", precum şi al treilea volum care va apare în curînd, despre „Geologia Americii de Sud". Volumul al şaselea din „Tranzacţiuni geologice" conţine două articole ale mele despre blocurile eratice şi fenomenele vulcanice din America de Sud. Domnii Wa-

* Trebuie să mă folosesc de acest prilej ca să-mi îndrept mulţumirile mele sincere către dl. Bynoe, chirurgul de pe *Beagle*, pentru foarte delicata atenţie faţă de mine cît am fost bolnav la Valparaiso.

terhouse, Walker, Newman și White au publicat cîteva prețioase articole asupra insectelor care au fost colectate și sînt convins că mai tîrziu vor urma multe altele. Plantele din regiunile sudice ale Americii vor fi studiate de Dr. J. Hooker în marea sa operă asupra botanicii emisferei sudice. Flora arhipelagului insulelor Galapagos formează subiectul unui memoriu al său deosebit, publicat în „Tranzacțiuni Linneane". Reverendul profesor Henslow a tipărit un inventar al plantelor colectate de mine din insulele Keeling, iar reverendul J. M. Berkeley a descris plantele mele criptogame.

Voi avea plăcerea să recunosc, în cuprinsul jurnalului și altor lucrări ale mele, ajutorul însemnat pe care l-am primit și din partea altor cîțiva naturaliști, dar trebuie să mi se îngăduie aici să-mi îndrept mulțumirile mele cele mai sincere către reverendul profesor Henslow care, pe vremea cînd eram abia student începător la Cambridge, a jucat un rol de seamă în dezvoltarea gustului meu pentru istoria naturală și, în tot timpul absenței mele, s-a îngrijit de colecțiile pe care le trimiteam acasă și care, prin corespondența sa, mi-a dirijat eforturile, iar apoi, după înapoiere, mi-a dat cu statornicie tot ajutorul pe care-l poate da numai cel mai bun prieten.

1 iunie, 1845.

C A P I T O L U L I

SANTIAGO — INSULELE CAPULUI VERDE

Porto Praya — Ribeira Grande — Praf atmosferic cu infuzorii — Din obiceiurile unui melc de mare şi ale unei caracatiţe — Stîncile din San Paolo nu sînt vulcanice — Incrustaţii ciudate — Insectele, cele dintîi coloniste ale insulelor — Fernando Noronha — Bahia — Stînci lustruite — Obiceiurile peştelui Diodon — Confervae pelagice şi infuzorii — Cauzele modificării coloraţiei mării.

După ce vînturi cumplite dinspre sud-vest îl siliseră să se întoarcă de două ori din drum, vasul „Beagle" al majestăţii sale, un bric înarmat cu zece guri de foc, pleca din Devonport în ziua de 27 decembrie 1831, sub comanda căpitanului Fitz Roy din Marina Regală.[1] Scopul expediţiei era să întregească ridicarea cartografică a coastelor Patagoniei şi Ţării Focului, începută sub conducerea căpitanului King între 1826—1830, să stabilească topografia ţărmurilor chiliene şi peruviene, precum şi ale cîtorva insule din Pacific, şi în sfîrşit, să înfăptuiască o serie de măsurători cronometrice în jurul lumii.[2] În ziua de 6 ianuarie atinserăm Teneriffe, dar furăm opriţi să debarcăm de teamă ca nu cumva să fi adus cu noi holera ; a doua zi dimineaţa văzurăm cum răsărea soarele de dincolo de marginea prăpăstioasă a insulei Gran Canaria, aprinzînd deodată piscul Teneriffe, în timp ce părţile mai joase erau îmbrobodite de nori lînoşi. Aceasta fu cea dintîi zi din multe altele minunate şi de neuitat, pe care aveam să le trăiesc. La 16 ianuarie 1832 ancoram la Porto Praya, în Santiago, insula cea mai mare a arhipelagului Capului Verde.

Vecinătăţile Porto Prayei, văzute dinspre mare, au o înfăţişare pustie. Erupţiile vulcanice din trecut şi arşiţa scorojitoare a soarelui tropical au făcut solul, în cele mai multe locuri, neprielnic vegetaţiei. Ţinutul se ridică în trepte succesive, ca nişte terase întinse, presărate pe alocuri cu înălţimi în formă de conuri trunchiate, iar orizontul este mărginit de un lanţ neregulat de munţi ceva mai ridicaţi. Priveliştea, văzută prin aerul ceţos al acestui ţinut, stîrneşte un mare interes ; de altfel, un om care s-a plimbat de curînd, pentru prima oară într-o pădurice de cocotieri, unde a venit direct de pe mare, abia dacă mai poate judeca, atît e de copleşit de simţămîntul de încîntare. Insula ar fi socotită în general ca foarte neinteresantă ; dar pentru oricare altul obişnuit numai cu peisajul englez, înfăţişarea nouă a unui ţinut atît de steril posedă o grandoare pe care mai multă verdeaţă ar şterbi-o. Pe întinsele

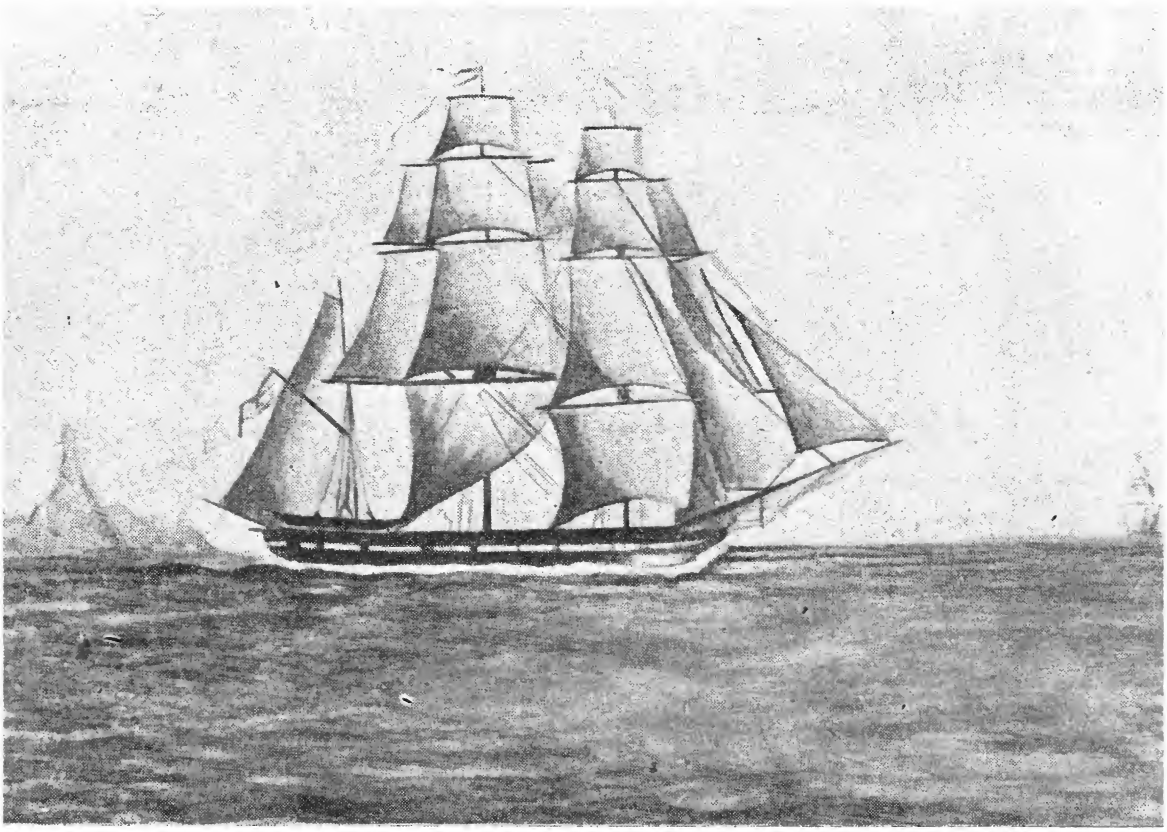

„BEAGLE"

cîmpii de lavă abia se poate descoperi cîte o frunză verde stingheră ; totuşi, cîrduri de capre, împreună cu cîteva vaci, se trudesc să-şi menţină existenţa. Ploaie foarte rareori, dar în timpul unei mici părţi a anului cad adevărate torente şi numaidecît după aceea, din fiecare crăpătură, răsare o vegetaţie plăpîndă, care se usucă repede. Cu acest fîn natural se hrănesc vitele. La sosirea noastră, nu plouase de un an întreg. Cînd s-a descoperit insula, împrejurimile Porto Prayei erau acoperite de copaci *, a căror nemiloasă distrugere a pricinuit aci, ca şi în insula Sf. Elena şi în cîteva dintre insulele Canare, o sterilitate aproape totală. Largile văi cu fundul neted, dintre care multe servesc ca locuri de scurgere a apei în cele cîteva zile ploioase, sînt acoperite de tufişuri dese şi desfrunzite. Puţine vietăţi trăiesc în aceste văi. Pasărea cea mai obişnuită este pescăruşul albastru (Dacelo Iagoensis), care stă blînd pe ramuri de ricin, aruncîndu-se apoi ca o săgeată asupra cîte unei lăcuste sau şopîrle. E o pasăre viu colorată, deşi nu aşa de frumoasă ca speciile europene : după felul cum zboară, după obiceiuri şi ca loc de sălăşluit, pe care speciile de aici şi-l găsesc prin văile cele mai uscate, e de asemeni o mare deosebire.

* Afirm aceasta întemeindu-mă pe susţinerea d-rului E. Dieffenbach, din traducerea sa în limba germană a primei ediţii a acestui jurnal.

Într-o zi, împreună cu doi ofițeri, mergeam călare spre Ribeira Grande, un sat aflat la cîteva mile est de Porto Praya. Pînă să ajungem în valea Sf. Martin, ținutul se înfățișa sub obișnuita lui culoare posomorîtă ; dar odată sosiți aci, văzurăm că un pîrîiaș foarte neînsemnat dădea naștere celei mai răcoritoare fîșii de vegetație luxuriantă. Într-un ceas sosirăm la Ribeira Grande și rămaserăm surprinși la vederea ruinelor unei mari fortărețe și ale unei catedrale. Mai înainte ca portul să fi cuprins tot spațiul, acest orășel fusese centrul insulei ; acum are un aspect trist dar foarte pitoresc. Avînd călăuză pe un preot negru și mai avînd și un spaniol care slujise ca tălmaci în timpul războiului de independență din Pirinei [3], vizitarăm un grup de clădiri, dintre care cea mai însemnată era o biserică veche, unde fuseseră înmormîntați guvernatorii și căpitanii-generali [4] ai insulelor. Unele lespezi de mormînt păstrau spre aducere-aminte date din veacul al XVI-lea. * Podoabele heraldice erau singurele lucruri care, în acest loc retras, ne mai aminteau de Europa. Biserica, sau capela, forma o latură a pătratului, în mijlocul căruia creștea un pîlc de banani. Pe o altă latură era un spital, cu vreo doisprezece suferinzi cu o înfățișare vrednică de milă.

Ne înapoiarăm după aceea la „venda" ** să luăm masa de prînz. Un mare număr de bărbați, femei și copii, toți negri ca lignitul, se adunară să ne vadă. Noii noștri însoțitori erau extraordinar de veseli : orice am fi zis sau am fi făcut le stîrnea hohote de rîs. Înainte de a părăsi orașul, vizitarăm catedrala. Nu pare așa de bogată ca biserica cea scundă, dar se mîndrește cu o mică orgă, care scoate țipete ciudat de nearmonioase. Dăruirăm cîțiva șilingi preotului negru, despre care spaniolul, mîngîindu-l cu palma pe cap, spuse cu multă nevinovăție că el nu crede că e o mare deosebire între culoarea lui și cea a preotului. După aceasta, ne întoarserăm la Porto Praya, cît putură căluții noștri mai iute.

În altă zi merserăm călare spre satul San Domingo, așezat aproape în mijlocul insulei. Tăiarăm de-a curmezișul o cîmpie nu prea întinsă, pe care nu creșteau decît niște salcîmi pitici : vîrfurile lor fuseseră îndoite atît de ciudat de bătaia neîntreruptă a vînturilor alizee, încît formau, față de tulpină, unghiuri drepte. Direcția ramurilor era chiar nord-ost-ten-nord și zuid-west-ten-zuid, [5] aceste giruete naturale indicînd direcția dominantă a vînturilor. Lăsasem urme atît de slabe pe acest pămînt pietros, încît nu le mai recunoscurăm și ne trezirăm mergînd spre Fuentes. N-am știut asta decît după ce am ajuns acolo, și mai tîrziu ne bucurarăm de greșeala noastră. Fuentes e un sat drăguț prin care trece un pîrău și totul pare a merge bine aci, afară de ceea ce ar trebui să meargă foarte bine, adică tocmai de locuitorii satului. Copiii negri, cu desăvîrșire goi și cu o înfățișare cu totul și cu totul nenorocită, cărau sarcini de găteje aproape cît ei de mari.

---

* Insulele Capului Verde au fost descoperite în 1449. Există o inscripție pe lespedea de mormînt a unui episcop, cu data de 1571 ; o emblemă înfățișînd o mînă și un pumnal poartă data 1497.

** Venda, numele portughez pentru han.

Lîngă Fuentes văzurăm un cîrd numeros de bibilici, ca la cincizeci-șaizeci. Fiind extrem de sperioase, nu ne puturăm apropia de ele ; se îndepărtau de noi ca potîrnichile în zilele ploioase de toamnă, alergînd cu capul dat pe spate ; dacă le urmăream, deodată își luau zborul.

Priveliștea satului San Domingo e de o frumusețe cu totul neașteptată, din pricina înfățișării în general întunecate a insulei. Satul este așezat pe fundul unei văi mărginită de pereți înalți și zdrențuiți, din lavă stratificată. Stîncile negre contrastează puternic cu vegetația de un verde viu, care crește pe malurile cîte unui pîrău de apă limpede. Cum se întîmplă să fie tocmai atunci o mare sărbătoare, satul era plin de lume. Înapoindu-ne, ajunserăm din urmă un grup ca de douăzeci de negrese, fete tinere, îmbrăcate după gustul cel mai ales ; pielea neagră și rufăria albă ca zăpada impresionau mai puternic datorită turbanelor colorate și șalurilor mari. De cum ne apropiarăm de ele, se întoarseră toate deodată și, acoperind drumeagul cu șalurile lor, începură să cînte ceva sălbatic de o mare energie, bătînd tactul cu palmele pe genunchi. Le aruncarăm cîteva „vintém[6]"-uri, pe care le primiră cu strigăte de bucurie, și apoi le părăsirăm, în timp ce se porniră să cînte cu mai multă putere.

Într-o dimineață, priveliștea fiind neobișnuit de limpede, munții îndepărtați își profilau crestele, desenate pînă la cel mai neînsemnat amănunt, pe un fundal de nori vineți ; judecînd după aparențe și după cazurile asemănătoare din Anglia, îmi închipuiam că atmosfera e saturată de umezeală. Dimpotrivă : higrometrul arăta o diferență de 17°,4 între temperatura aerului și punctul de rouă.[7] Această diferență era aproape dublă față de cea observată în diminețile celelalte. Gradul neobișnuit de uscăciune era însoțit de fulgere nenumărate și repezi. Nu este cu totul și cu totul ciudat să dai peste o atît de remarcabilă transparență a aerului unită cu astfel de stare a timpului ?

În general, atmosfera e cețoasă ; și asta se datorește căderii unui praf impalpabil, care s-a observat că strică oarecum instrumentele astronomice. În ajunul sosirii noastre la Porto Praya, strînsesem un pachețel din acest praf fin de culoare brună, care părea a fi cernut prin sita metalică a giruetei de pe catargul principal. Dl. Lyell mi-a dat și el patru pachete de praf căzut pe un vas, la cîteva sute de mile înspre nord de insulele acestea. Profesorul Ehrenberg * crede că această pulbere e formată în mare parte din țeste silicioase de infuzori și din țesuturi silicioase de plante. În cele cinci pachețele, pe care i le-am trimis, el a găsit nu mai puțin de șaizeci și șapte de forme organice deosebite ! Infuzorii, afară de două specii marine, trăiesc toți numai în apă dulce. Am găsit nu mai puțin decît cincisprezece rapoarte asupra pulberei căzute pe vase, care navigaseră foarte departe în Atlantic. După direcția vîntului, atunci cînd cade praful și după căderea lui con-

* Mă folosesc de acest prilej să-mi arăt recunoștința pentru marea bunătate cu care acest ilustru naturalist a cercetat multe dintre probele mele. În iunie 1845, am trimis Societății Geologice o amplă dare de seamă asupra căderii acestui praf.

tinuă în timpul lunilor cînd bate harmattanul [8] ridicînd pînă la cer norii de praf, putem fi siguri că această pulbere vine toată din Africa. E totuși foarte ciudat că profesorul Ehrenberg, deși cunoaște multe specii de infuzorii caracteristice Africii, n-a găsit niciunul dintre aceștia în praful pe care i l-am trimis ; pe de altă parte, a găsit în el două specii pe care le știa pînă acum că trăiesc numai în America de Sud. Praful acesta cade în cantități atît de mari, încît înnegrește orice pe bord și vatămă ochii echipajului ; de asemenea s-au văzut cazuri cînd corăbiile au trebuit să se grăbească spre țărm din pricina întunecimii văzduhului. Adesea s-a întîmplat să cadă pe vase depărtate de coasta Africii cu mai multe sute și chiar cu peste o mie de mile, precum și în locuri a căror latitudine unul față de celălalt era de o mie șase sute de mile. Am fost foarte surprins să găsesc în pulberea adunată de pe bordul unui bastiment, navigînd la trei sute de mile distanță de uscat, particule de piatră, amestecată cu materii mai fine și avînd, ca mărime, cam a mia parte dintr-un inch pătrat. * Așa că nu mai trebuie să ne surprindă faptul că sporii plantelor cryptogame, care sînt mult mai ușori și mai mici, se împrăștie atît de departe. [9]

Geologia acestei insule este partea cea mai interesantă a istoriei ei naturale. La intrarea în port se poate vedea pe stîncile țărmului o fîșie albă perfect orizontală și care se întinde pe cîteva mile de-a lungul coastei, la înălțimea de aproape patruzeci și cinci picioare ** deasupra apei. Cercetînd stratul alb, se observă că e format dintr-o materie calcaroasă, în care s-au incrustat numeroase cochilii, dintre care cea mai mare parte, dacă nu toate, trăiesc încă pe coasta vecină. Stratul întreg se află așternut pe stînci vulcanice vechi, iar peste el s-a așternut la rîndul său un șuvoi fluid de bazalt [10] care va fi curs în mare în timpul cînd stratul alb de cochilii era pe fundul apei. E interesant să se consemneze schimbările produse în masa fărîmicioasă, de fierbințeala lavei suprapuse : pe de o parte ea a fost prefăcută în calcar cristalin și pe de alta într-un fel de piatră compactă cu pete. Oriunde zgura ruptă de pe suprafața inferioară a curentului de lavă a atins calcarul, acesta s-a preschimbat în mănunchiuri de fibre admirabil striate, ceea ce o face să semene cu aragonitul [11]. Straturile de lavă se înalță în terase succesive înclinate lin spre interior, de unde au pornit la început potopurile de piatră topită. Nici un semn de activitate vulcanică nu s-a mai produs, cred, la Santiago, în vremurile istorice. Chiar forma cîte unui crater abia de mai poate fi descoperită pe vîrful numeroaselor coline de cenușă roșie ; și totuși se pot observa pe țărm straturi de lavă mai recente, formînd stînci mai puțin înalte, dar care se întind mult mai departe decît acelea mai vechi : înălțimea stîncilor exprimă astfel aproximativ vîrsta șuvoaielor de lavă.

În timpul ședерii noastre, am observat obiceiurile cîtorva vietăți marine. O Aplysia [12] mare este foarte comună prin aceste locuri : e un

---

* Un inch = 2,54 cm = un țol (n. red. rom.).
** Un picior = 30,5 cm (n. red. rom.).

melc de mare fără casă, lung cam de cinci inchi, de un galben murdar străbătut de vine purpurii. De fiecare parte a suprafeței inferioare, adică a piciorului, se află o membrană lată, care pare cîteodată că servește de ventilator, cu scopul de a forma un curent de apă care să circule peste branhiile dorsale sau plămîni. Se hrănește cu ierburi de mare plăpînde care cresc printre pietre, pe unde apa e noroioasă și puțin adîncă. Am găsit în stomacul acestei vietăți mai multe pietricele, cum se găsesc în pipota păsărilor. Acest melc fără cochilie, dacă este tulburat, secretă un lichid foarte fin, de culoare roșie-purpurie, care colorează apa de jur împrejur pe rază de un picior. Pe lîngă aceste mijloace de apărare, o secreție acidă, răspîndită pe tot corpul lui, produce o senzație înțepătoare, asemenea cu cea pricinuită de Physalia sau „galera portugheză" [13].

Am urmărit de mai multe ori, cu mult interes, obiceiurile unui Octopus sau caracatiță. Deși foarte numeroase în băltoacele lăsate de reflux, aceste vietăți nu puteau fi prinse atît de ușor. Cu ajutorul brațelor lungi și ale ventuzelor cu care sînt înzestrate, ele pot să se ascundă în crăpăturile cele mai înguste ; apoi, odată fixate acolo, e necesară o mare putere pentru a le smulge. În alte împrejurări ele se aruncă cu spatele înainte, cu repeziciunea unei săgeți, de la o margine a băltoacei la cealaltă, colorînd în același moment apa cu o cerneală castaniu-închisă. Aceste vietăți mai scapă de urmăritori printr-o extraordinară putere cameleonică de a-și schimba culoarea. Ele se dovedesc în stare să-și schimbe colorația după natura fundului apei peste care trec ; în apă adîncă, coloritul lor general e purpuriu închis, însă cînd se află pe uscat sau în apă mică, această culoare întunecată se schimbă într-alta galben-verzuie. Coloritul lor, cercetat mai în amănunt, este de fapt cenușiu, cu numeroase pete mărunte de un galben viu : unele dintre ele variază în intensitate, altele dispar cu totul și apoi reapar alternativ. Schimbările se produc în așa fel, încît un fel de nori, variind în culoare de la roșu-hiacint la castaniu închis *, trec neîncetat peste corpul lor. Orice parte a corpului, supusă unei ușoare descărcări galvanice, devine aproape neagră ; un efect asemănător, însă într-un grad mai mic, se produce zgîriindu-i pielea cu un ac. Acești nori, sau boare colorată, cum ar mai putea fi ei numiți, se crede că sînt produși de expansiunea și contracția alternativă a unor vezicule [14] care conțin fluide divers colorate **. Această caracatiță își manifestă puterea ei cameleonică atît cînd înoată, cît și cînd stă pe fundul apei. O asemenea vietate, care părea deplin conștientă că e supravegheată, mi-a făcut mare plăcere văzînd-o cum încearcă în fel și chip să scape de privirile mele. Prefăcîndu-se mai întîi moartă, înainta pe furiș cam cu un inch — doi, ca pisica după șoarece ; cîteodată, schimbîndu-și culoarea, înainta astfel pînă ce ajungea într-un loc mai adînc sub apă ; zvîcnea apoi deodată, lăsînd o coadă întunecată de cerneală peste crăpătura în care se ascundea.

---

* Termenii coloristici aparțin nomenclaturii lui Patrick Symes.

** Vezi *Enciclopedia de anatomie și fiziologie,* articolul *Cephalopoda.*

De cîte ori m-am uitat după vietăți marine și-mi aplecam capul ca la două picioare deasupra stîncilor țărmului, am fost mai totdeauna salutat cu o țîșnitură de apă în plin obraz, însoțită de un ușor sunet aspru. La început, nu mi-am dat seama ce poate fi ; dar după aceea am descoperit că adesea însăși caracatița aceasta, deși ascunsă într-o gaură, mă conducea astfel la descoperirea ei. Că are puterea de a împroșca cu apă nu mai încape nici o îndoială și sînt convins că poate ținti și atinge ținta cu destulă siguranță, schimbînd direcția tubului sau sifonului cu care îi e prevăzută partea inferioară a corpului. Din cauza greutății cu care aceste vietăți își duc capul, ele nu pot să se tîrască pe pămînt cu ușurință. Am observat că una, pe care o țineam în cabină, era ușor fosforescentă la întuneric.

Stîncile din San Paolo. Traversînd Atlanticul, ne oprirăm în dimineața zilei de 16 februarie în apropierea imediată a insulei San Paolo. Acest grup de stînci se află la 0°58′ latitudine nordică și 29°45′ longitudine vestică, fiind la 540 mile departe de coasta Americii și la 350 de insula Fernando Noronha. Cel mai înalt punct este la numai cincizeci de picioare deasupra nivelului mării și întreaga circumferință a insulei nu atinge trei sferturi de milă. Acest mic punct geografic se înalță abrupt din adîncimile oceanului. Constituția mineralogică a insulei nu e de loc simplă ; în unele locuri, roca are un caracter silicios, în altele este un feldspat, conținînd vinișoare de serpentin [15]. Un fapt de reținut este că numeroasele insule mici, care se găsesc departe de orice continent — în oceanul Pacific, Indian sau Atlantic — cu excepția insulelor Seychelles și a acestui mic punct stîncos, sînt formate fie din corali, fie din rocă eruptivă. Natura vulcanică a acestor insule oceanice e o dovadă limpede a extensiunii acelei legi după care marea majoritate a vulcanilor activi se află pe lîngă țărmuri sau ca insule în mijlocul mării. [16].

Stîncile din San Paolo, privite din depărtare, sînt de un alb strălucitor. Această culoare se datorește în parte excrementelor a nenumărate păsări de mare, iar pe de altă parte, unei îmbrăcăminți formată dintr-o substanță tare, lucioasă ca perla și lipită de suprafața stîncilor. Dacă se cercetează această coajă cu lupa, se observă că este constituită din numeroase straturi foarte subțiri, a căror grosime la un loc este cam a zecea parte dintr-un inch. Substanța conține multă materie animală și originea ei se datorește, fără îndoială, acțiunii ploii sau umidității asupra excrementelor de pasăre. În Ascension și în insulițele Abrolhos, sub cîteva grămăjoare de guano am găsit niște formațiuni ramificate în felul stalactitelor, alcătuite după înfățișare în același chip ca îmbrăcămintea subțire și albă a acestor stînci. Formațiunile ramificate semănau ca înfățișare generală atît de mult cu anumite Nulliporae (o familie de plante marine calcaroase, tari) [17], încît, de curînd, cercetîndu-mi colecția în grabă, n-am putut observa deosebirea. Extremitatea globulară a ramurilor este de aceeași natură ca sideful sau ca smaltul de pe dinți, dar atît de tare, încît poate zgîria geamul. Pot menționa aici că pe o distanță din coasta insulei Ascension, unde se află o mare acumulare de nisip cochilifer, apa mării depune pe

stîncile expuse acțiunii mareelor o incrustație asemănătoare cu anumite plante cryptogame (Marchantiae) [18], care cresc adesea pe zidurile umede. Frunzele sînt minunat de lucioase ; părțile aflate în plină lumină au un lustru negru de lignit, în timp ce acelea umbrite de vreo muchie a stîncii sînt numai cenușii. Am arătat probe din această crustă mai multor geologi și toți au fost de părere că sînt de origine vulcanică sau ignee ! Tăria, transluciditatea, lustrul lor, deopotrivă cu al celor mai frumoase exemplare de scoici denumite măsline de mare [19], mirosul greu care iese din ele, precum și pierderea culorii sub acțiunea fumului de pipă — totul dovedește o izbitoare analogie cu scoicile de mare vii. De altfel se știe că, în privința moluștelor, părțile de obicei umbrite sau acoperite de corpul vietății sînt mai palide la culoare decît cele aflate în plină lumină, adică exact cum este cazul cu incrustația noastră. Dacă ne amintim că și calciul intră, fie ca fosfat sau carbonat, în compoziția părților tari, oase sau cochilii, ale tuturor vietăților, este interesant ca fapt fiziologic * că în natură se găsesc substanțe mai tari decît smaltul de pe dinți și suprafețe colorate tot atît de lucioase ca ale scoicilor vii, formate din nou prin mijloace anorganice, din materie organică moartă și în același timp se țin de glume, luînd forma unor vegetale inferioare.

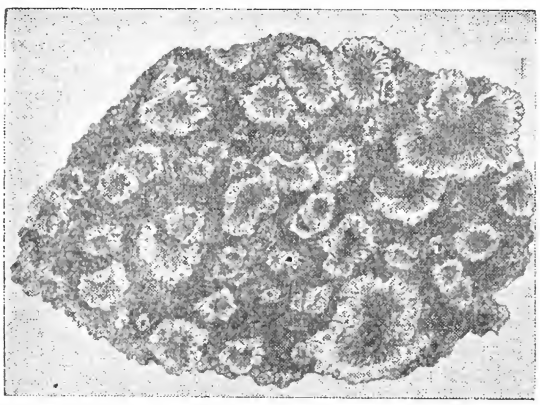

Am găsit în San Paolo numai două feluri de păsări : caraghiosul și nătîntolul. Prima este un fel de furtunar, iar a doua un pescăruș de mare. Amîndouă au o înfățișare blîndă și chiar bleagă și sînt atît de neobișnuite cu vizitatorii, că aș fi putut omorî, cu ciocanul meu de geolog, cîte voiam. Caraghiosul își depune ouăle pe stînca goală ; nătîntolul însă își face din ierburi de mare un cuib foarte simplu. La marginea multor asemenea cuiburi se găsea un mic pește zburător, care, presupun, fusese adus de bărbățuș pentru tovarășa lui. Era nespus de distractiv să vezi cum un crab mare și dibaci (Graspus), locuind în crăpăturile stîncilor, fura cu mare repeziciune peștele de pe marginea cuibului, de îndată ce noi goneam păsările-părinți. Sir W. Symonds, unul dintre puținii inși care au debarcat pe această insulă, mă infor-

* Dl. Horner și sir David Brewster au descris (în *Philosophical Transactions,* 1836, p. 65) o ciudată „substanță artificială asemănătoare cu cochilia scoicilor". Ea se depune în pojghițe frumoase, transparente, foarte lustruite, de culoare închisă și avînd proprietăți optice caracteristice, pe partea dinăuntru a unui vas cu apă, în care se învîrtește repede un postav muiat mai dinainte în clei și apoi în var. Substanța astfel produsă este mult mai moale, mai transparentă și conține mai multă materie animală, decît crusta de pe stîncile din Ascension ; dar aceasta e o nouă dovadă despre tendința puternică a carbonatului de calciu și a materiei animale de a se amesteca, cu scopul să formeze o substanță solidă înrudită cu cochilia scoicilor.

mează că a văzut crabi care trag din cuib chiar puii de pasăre și îi mănîncă. Nici o plantă, nici chiar lichenul, nu crește pe insulă : totuși e locuită de cîteva insecte și păianjeni. Următoarea listă completează, cred, fauna terestră : o muscă (Olfersia), care trăiește pe caraghios, și un acarian, care trebuie să fi venit aici ca parazit al păsărilor ; o molie mică și brună, făcînd parte dintr-o specie care se hrănește cu pene ; un gîndac (Quedius) și un viermușor (cîinele babei), care trăiește în excrementele păsărilor ; în sfîrșit, numeroși păianjeni, care presupun că trăiesc pe seama micilor însoțitori și gunoieri ai păsărilor de mare. Descrierea atît de adeseori făcută a palmierului măreț și a altor nobile plante tropicale, apoi a păsărilor și, în cele din urmă, a omului, care ar fi luat în stăpînire insulițele de coral din Pacific, de la formarea lor, probabil că nu este cu totul adevărată ; deși mă tem să nu destram poezia acestei povești, eu cred că primii locuitori ai pămîntului oceanic, nou-format, trebuie să fi fost paraziții de pene sau de găinațuri și păianjenii.

Stînca cea mai mică din mările tropicale, servind de sprijin creșterii a nenumărate alge și vietăți coloniale [20], dă de asemenea prilej de viață unui mare număr de pești. Marinarii de pe vasele de pescuit și rechinii duc o luptă continuă între ei, ca să-și asigure cît mai mult din prada căzută în undițe. Am auzit că lîngă Bermude s-a descoperit o stîncă, deși departe în mare și la o considerabilă adîncime, numai după peștii observați în vecinătate. [21]

Fernando Noronha, 20 februarie. După cît mi-am putut da seama în puținele ceasuri cît am stat aici, insula este de origine vulcanică, însă probabil nu atît de recentă. Caracteristica cea mai de seamă a locului este o colină conică, înaltă de aproape o mie de picioare, a cărei parte de deasupra e foarte prăpăstioasă, iar într-o latură stă aplecată deasupra temeliei. Stînca este fonolitică [22], fiind împărțită în coloane neregulate. Privind acești stîlpi izolați, mai întîi se poate crede că au țîșnit pe neașteptate în stare semilichidă. Dar am verificat la Sf. Elena că unele coloane, aproape asemănătoare ca formă și constituție, proveniseră din injectarea [23] rocei topite în niște straturi moi, care au putut astfel servi de tipare acestor obeliscuri gigantice. Insula întreagă e împădurită, dar din pricina uscăciunii aerului, vegetația luxuriantă lipsește. La jumătatea înălțimii muntelui, un mare număr de columne de piatră, umbrite de lauri cît copacii și împodobite cu alți arbori, acoperiți de minunate flori roz, dar fără nici o frunză, fac o deosebită impresie.

Bahia sau San Salvador. Brazilia, 29 februarie. A fost o zi încîntătoare. Chiar „încîntătoare" este însă un cuvînt slab față de simțămintele unui naturalist care călătorește pentru întîia oară printr-o pădure braziliană. Eleganța ierburilor, noutatea plantelor parazite, frumusețea florilor, verdele lucios al frunzelor, dar mai presus de orice bogăția întregii vegetații m-au umplut de admirație. Amestecul cel mai paradoxal de liniște și zvoană pătrunde în orice colț um-

bros al pădurii. Zumzetul insectelor este atît de pronunțat, că poate fi ascultat chiar de pe un vas ancorat la cîteva sute de yarzi de țărm ; totuși, în ascunzișurile pădurii simți că domnește o liniște universală. Pentru un om căruia îi place istoria naturală, o zi ca aceasta e o bucurie mai adîncă decît tot ce ar putea el să mai nădăjduiască. După o hoinăreală de cîteva ceasuri prin preajmă, mă întorsei la locul debarcării ; dar, pînă să ajung, mă prinse o furtună tropicală. Încercai să mă adăpostesc sub un copac cu frunzișul atît de des, încît nici o ploaie din Anglia nu l-ar fi putut străbate ; dar aici, în două minute, un adevărat rîu începu să curgă de-a lungul tulpinii. Verdeața de pe pămînt în aceste păduri de nepătruns se datorește ploilor torențiale ; dacă ruperile de nori ar fi asemănătoare cu acele dintr-o climă mai rece, apa ar fi absorbită sau s-ar evapora mai înainte de a atinge pămîntul. Nu voi încerca să descriu acum priveliștea încîntătoare a acestui golf măreț, fiindcă, în drumul nostru spre casă, ne-am oprit aici pentru a doua oară și deci voi avea mai tîrziu prilejul să vorbesc despre ea.

De-a lungul întregii coaste a Braziliei, pe o lungime de cel puțin două mii de mile și desigur pe un spațiu considerabil înlăuntrul insulei, rocele de bază [24], oriunde se ivesc, aparțin unei formații granitice. Faptul că o atît de cuprinzătoare arie e constituită din materiale despre care cea mai mare parte a geologilor cred că s-au cristalizat la mare temperatură, sub presiune, dă naștere unei serii de reflecții curioase. S-au produs oare aceleași fenomene în adîncurile necunoscute ale oceanului ? Sau un înveliș anterior a acoperit mai întîi formațiile granitice și apoi a fost înlăturat ? Să fie de crezut că o putere, oricare ar fi fost ea și oricît de uriașă am izbuti să ne-o închipuim, a ajuns să dezgolească granitul pe atîtea mii de leghe pătrate ?

Nu departe de oraș, într-un loc unde un rîușor se varsă în mare, am observat un fapt care stă în oarecare legătură cu ceva din Humboldt *. La cataractele marilor fluvii Orinoco, Nil și Congo, stîncile sienitice [26] sînt îmbrăcate într-un înveliș negru, părînd a fi lustruite cu plombagină. Această pojghiță deosebit de subțire a fost analizată de Berzelius și s-a găsit că e constituită din oxizi de mangan și de fier. Pe Orinoco, pojghița neagră se găsește pe stîncile spălate în mod periodic de revărsări și numai în acele locuri unde curentul e iute : adică, după cum spun indienii, „stîncile sînt negre acolo unde apele sînt albe". La rîușorul de care vorbim, învelișul stîncilor este de culoare negricioasă, dar nu neagră și pare a fi compus numai din materie feruginoasă. Mostrele pentru colecții nu reușesc să dea o idee exactă a acestor pietre brune și lustruite care strălucesc în razele soarelui. Cum rîul curge liniștit, îmbrăcarea pietrei nu se produce decît acolo unde apele umflate bat stîncile, ceea ce înseamnă că revărsările înlocuiesc puterea de a lustrui a cataractelor. Astfel se face că umflarea și scăderea apelor răspund probabil inundațiilor periodice și că aceleași efecte se produc în împrejurări aparent deosebite, dar în realitate asemănătoare. Originea însă a acestor pojghițe de oxizi metalici, care par

* Humboldt, *Personal Narrative* [25], vol. V, p. 18.

cimentate de stînci, nu e lămurită ; şi nici o explicaţie, cred eu, nu poate lămuri de ce grosimea lor rămîne aceeaşi oricînd.

Într-o zi, m-am amuzat să observ obiceiurile unui Diodon antennatus [27], prins pe cînd înota în apropierea ţărmului. Acest peşte, cu pielea flască, posedă, după cum bine se ştie, puterea ciudată de a se umfla pînă la o formă sferoidă. Dacă pentru cîteva clipe e scos din apă şi scufundat apoi din nou, el absoarbe o mare cantitate de apă şi aer pe gură şi, poate, de asemenea prin orificiile branchiale. Absorbţia se face prin două feluri : prin înghiţirea aerului şi trimiterea lui în cavitatea corpului, întoarcerea fiindu-i oprită de o contracţie musculară, care se vede chiar pe dinafară ; în ceea ce priveşte apa, ea intră continuu ca un pîrîiaş prin gura larg deschisă şi nemişcată, ceea ce înseamnă că apa e suptă. Pielea de pe abdomen este mult mai largă decît pe spate ; deci, cînd se umflă, suprafaţa de dedesubt se întinde mult mai mult decît cea de deasupra, aşa că peştele înoată pe spate.

Cuvier se îndoieşte dacă Diodonul poate înota în această poziţie ; dar nu numai că poate să se mişte astfel, înaintînd în linie dreaptă, dar poate şi să se întoarcă fie la dreapta, fie la stînga. Mişcarea din urmă se face numai cu ajutorul aripioarelor pectorale, coada fiind turtită şi neîntrebuinţată. Corpul fiindu-i foarte uşor din cauza aerului înghiţit, orificiile branchiale ies din apă, dar curentul de apă tras pe gură curge într-una peste aceste deschizături.

Diodonul, rămînînd umflat cîtva timp, dă apoi afară deodată aerul şi apa pe gură şi prin deschizăturile branchiale, cu o forţă considerabilă. Poate elimina, după voinţă, anumite cantităţi de apă ; şi de aceea pare probabil că lichidul e absorbit în parte pentru reglarea greutăţii specifice a corpului. Ca mijloace de apărare, Diodonul poate muşca groaznic şi poate arunca apă din gură la o anumită distanţă, făcînd în acelaşi timp, prin mişcarea fălcilor, un zgomot curios. Cînd corpul se umflă, papilele care îi acoperă toată pielea se ridică şi se ascut. Dar faptul cel mai curios este că, dacă peştele e luat în mînă, secretează prin pielea abdomenului o materie fibroasă de un splendid roşu-carmin, care colorează fildeşul şi hîrtia atît de persistent, încît punctările făcute de mine şi-au păstrat toată strălucirea pînă azi. Nu ştiu nimic despre producerea şi avantajul acestei secreţii. Am auzit de la dr. Allan din Forres [28] că dînsul ar fi găsit adesea cîte un Diodon, plutind viu şi umflat, în stomacul rechinilor ; şi că, de mai multe ori, a văzut cum îşi croieşte drum perforînd nu numai pereţii stomacului, dar şi coastele monstrului, care astfel murea. Cine şi-ar fi închipuit vreodată că un peştişor atît de moliu să fie în stare a ucide uriaşii şi sîngeroşii rechini ?

18 martie. Am plecat din Bahia. La cîteva zile după plecarea noastră, cînd ne aflam nu prea departe de insuliţele Abrolhos, privirile mi se opriră pe înfăţişarea roşu-închisă a mării. Întreaga suprafaţă lichidă, pe care o observam printr-o lupă slabă, părea acoperită cu un fel de firişoare de fîn tocat, cu capetele zdrenţuite : erau Confervae [29] cilindrice foarte mărunte, în grupuri sau mănunchiuri de cîte douăzeci

pînă la şaizeci. Domnul Berkeley mă informează că e vorba de aceleaşi specii (Trichodesmium erythraeum), care au fost găsite pe mari întinderi în Marea Roşie, de unde şi numele acestei mări *. Numărul lor trebuie să fie infinit : corabia noastră a trecut prin cîteva benzi roşii, din care una era lată cam de zece yarzi şi, socotind după culoarea negricioasă a apei, lungă de cel puţin două mile şi jumătate. Aproape în toate călătoriile pe apă mai lungi s-au făcut observaţii identice asupra Confervelor. Deosebit de frecvente, ele se găsesc mai cu seamă în mările Australiei ; departe de capul Leeuwin, în larg, am dat peste un neam înrudit, dar mai mărunt şi diferit ca înfăţişare. Căpitanul Cook spune, în cel de al treilea drum al său, că marinarii numesc această înfăţişare rumeguş de mare.

Lîngă atolul Keeling, în oceanul Indian, am observat numeroase grupuri compacte de Confervae, de cîţiva inchi pătraţi, formate din lungi fire cilindrice, atît de subţiri că abia puteau fi văzute cu ochiul liber şi erau amestecate cu altele mai mărişoare, perfect conice la amîndouă capetele. Ele variau în lungime de la 0,04 pînă la 0,06 şi chiar 0,08 inchi ; iar în diametru de la 0,006 pînă la 0,008 inchi. De cele mai multe ori, lîngă una din extremităţile părţii cilindrice se poate vedea un sept verde, mai gros la mijloc, format dintr-o materie granuloasă. Cred că e vorba de fundul unui sac necolorat, foarte plăpînd, făcut dintr-o substanţă moale şi care umple interiorul părţii cilindrice, fără să atingă vîrfurile conice. La cîteva specimene, mici sfere perfect rotunde, făcute dintr-o substanţă granuloasă închisă, înlocuiesc septele şi, la acestea, am observat felul cum sînt produse. Materia moale a acestei căptuşeli interne se prefăcea deodată în linii, dintre care unele radiau oarecum dintr-un centru comun ; apoi continua cu mişcări neregulate şi repezi să se contracte, astfel încît, într-o clipită, sacul întreg devenea o mică sferă perfectă, care ocupa locul septului la capătul cilindrului gol. Formarea sferei granuloase putea fi grăbită prin orice fel de vătămare întîmplătoare a vietăţii. Pot să adaug că de obicei perechile de asemenea corpuri erau lipite, con lîngă con, la capetele unde se aflau septele.

Voi adăuga aici cîteva alte observaţii privitoare la modificarea coloraţiei mării datorite unor cauze organice. Pe coasta chiliană, la cîteva leghe nord de Concepcion, vasul „Beagle" trecea într-o zi prin mari benzi de apă noroioasă, întocmai ca apele rîurilor umflate ; şi aceeaşi înfăţişare a mării mi se prezenta din nou, un grad la sud de Valparaiso, pe cînd ne aflam la cincizeci de mile de uscat, dar de data aceasta pe o suprafaţă cu mult mai întinsă. În pahar, apa era roşie spălăcită ; cercetată cu microscopul, se dovedea a fi plină de vietăţi mici zvîcnind în toate părţile şi adesea chiar explodînd. [30] Forma lor e ovală, dar strînsă la mijloc într-un inel de firişoare încovoiate şi vibratile. Era foarte greu, totuşi, să fie cercetate cu atenţie, fiindcă de îndată ce se opreau din mişcare, şi chiar în clipa cînd treceau prin cîmpul vizual al microscopului, plesneau. Uneori, amîndouă capetele

* Dl. Montagne, în *Comptes rendus* etc., iulie, 1844 ; şi *Annales des sciences naturelles*, dec. 1844.

plesneau în acelaşi timp, alteori numai cîte unul, şi aruncau o anumită cantitate de materie granuloasă, de culoare închisă. Cu o clipă înainte de a plesni, vietatea se umfla pînă la o dată şi jumătate mărimea naturală ; explozia se petrecea cam la cincizeci de secunde după ce mişcarea ei rapidă înainte înceta, fiind precedată în cîteva cazuri de un scurt interval, cînd corpul se învîrtea pe axa lungimii lui. Oricît de multe, toate piereau în acest fel, cam la două minute după izolarea într-o picătură de apă. Vietăţile acestea se mişcă cu vîrful mai ascuţit înainte, împingîndu-se cu ajutorul firişoarelor vibratile, de obicei prin zvîcniri rapide. Sînt peste măsură de mici şi de aceea nu pot fi văzute cu ochiul liber ; ele acoperă un spaţiu egal cu a mia parte dintr-un inch pătrat. Putînd fi foarte multe în cea mai neînsemnată picătură de apă, ele erau în apa mării infinite ca număr. Într-o zi, am trecut prin două benzi de apă astfel colorată ; numai una dintre ele trebuia să fi fost de peste cîteva mile pătrate. Ce număr incalculabil de asemenea vietăţi microscopice cuprindea apa mării ! Culoarea apei, văzută de la o distanţă oarecare, era ca a unui rîu care ar fi curs peste un mîl roşu ; dar în partea umbrită de corabie era întunecată cum este ciocolata. Linia care despărţea apa roşie de apa albastră era foarte precisă. Cu cîteva zile mai înainte, vremea fusese liniştită şi oceanul era neobişnuit de încărcat cu vietăţi. *

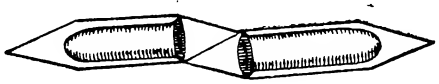

În mările care înconjoară Ţara Focului şi la o distanţă nu prea mare de uscat, am văzut dungi înguste de apă, colorată într-un roşu viu din pricina crustaceelor, care la formă seamănă oarecum cu creveţii mari. Marinarii le numesc hrană de balene. Nu ştiu dacă în adevăr balenele se hrănesc cu aceste crustacee ; dar pentru pescăruşii de mare, cormoranii [31] şi imensele cîrduri de foci mari, din anumite locuri de pe coastă, aceşti răcuşori [32] înotători constituie principala hrană. Marinarii atribuie icrelor acestor vietăţi coloritul apei ; dar eu n-am observat aşa ceva, decît într-o singură împrejurare. La cîteva leghe de arhipelagul Galapagos, corabia noastră trecea prin trei fîşii de apă gălbuie întunecată şi mîloasă ; aceste fîşii erau lungi de cîteva mile, dar late numai de cîţiva yarzi, o margine şerpuită, totuşi limpede, separîndu-le de restul apei. Culoarea lor se datora unor băşicuţe gelatinoase, cam de o cincime de inch în diametru, în care erau cuprinse mici ouşoare sferice ; aceste ouşoare erau de două feluri, unele deosebindu-se de celelalte prin forma şi culoarea lor roşcată. Nu pot face nici o presupunere, în privinţa apartenenţii lor la vreo specie. [33] Căpitanul Collnett observă că fenomenul e foarte obişnuit printre insulele Gala-

* Dl. Lesson *(Voyage de la Coquille,* vol. I, pag. 255) menţionează apa roşie în larg lîngă Lima, produsă aparent de aceeaşi cauză. Peron, distinsul naturalist, dă în *Voyage aux Terres Australes* nu mai puţin decît douăsprezece referinţe la călătorii, care au făcut aluzie la colorarea apelor mării (vol. II, p. 239). La referinţele date de Peron pot fi adăugate *Personal Narrative,* vol. VI, p. 504, de Humboldt ; *Voyage,* vol. I, p. 92, de Flinders ; Labillardière, vol. I, p. 287 ; *Voyage,* de Ulloa ; *Voyage of the Astrolabe and of the Coquille ; Survey of Australia* de căpitanul King etc.

pagos și că direcția fîșiilor indică pe aceea a curenților de apă ; în cazul descris, însă, linia era pe direcția vîntului. Cîteodată am văzut pe apă un strat subțire și uleios, care iriza lumină. O bună parte din ocean era astfel acoperită, pe coasta Braziliei ; marinarii cred că aceasta provine de la hoitul vreunei balene, care plutește probabil prin apropiere. Nu menționez de data aceasta băsicuțele gelatinoase, despre care voi avea de vorbit mai tîrziu, fiindcă nu se află într-o cantitate care ar putea să schimbe culoarea apei.

În ceea ce am arătat pînă acum sînt de remarcat două fapte : cum se face că feluritele corpuri care formează o bandă cu margini precise merg împreună ? În cazul răcușorilor, care seamănă cu crevetele, mișcările erau concomitente, ca ale unui regiment de soldați ; dar așa ceva nu se poate întîmpla cu ovulele și Confervele, și probabil nici cu infuzoriile. Al doilea fapt : ce factor determină lungimea și îngustimea benzilor ? Aceste fîșii seamănă atît de mult cu ceea ce se poate vedea în orice torent, în care șuvoiul desface în benzi lungi spuma adunată în vîrtejuri, încît sînt obligat să le pun în legătură cu acțiunea similară a curenților fie de apă, fie de vînt. Potrivit acestei presupuneri, trebuie să admitem că aceste organisme cu alcătuire variată sînt produse în anumite locuri favorabile, iar de aci sînt puse în mișcare prin acțiunea vîntului sau a apei. Mărturisesc însă că e foarte greu de imaginat că un singur punct poate fi locul de naștere al acestor miliarde de animalicule și Confervae : de unde vin oare germenii în părțile acestea ? Cum să se răspundă unei astfel de întrebări, cînd vînturile și valurile au împrăștiat pe toată imensitatea oceanului corpurile care le dau naștere ? Cu toate acestea, nu există altă ipoteză pe baza căreia să pot înțelege gruparea lor liniară. Sînt în măsură să adaug, după Scoresby, că într-o anumită parte a Mării Arctice, apa încărcată de vietăți marine este întotdeauna de o culoare verde neschimbată.

CAPITOLUL II

RIO DE JANEIRO

Rio de Janeiro — Excursie la nord de capul Frio — Intensă evaporaţie — Sclavie — Golful Botafogo — Planarii terestre — Nori deasupra muntelui Corcovado — Ploaie torenţială — Broaşte muzicale — Insecte fosforescente — Puterea de a sări a unui gîndac — Ceaţă albastră — Zgomotul făcut de un fluture — Entomologie — Furnici — O viespe care omoară un păianjen — Păianjen parazit — Artificiile unei Epeire — Păianjeni gregari — Păianjeni cu pînza nesimetrică.

De la 4 aprilie pînă la 5 iulie, 1832. La cîteva zile după sosirea noastră, am cunoscut un englez care se ducea să-şi inspecteze proprietatea, spre nord de capul Frio, la peste o sută de mile de capitală. Am primit bucuros invitaţia de a-l însoţi. [1]

8 aprilie. Grupul nostru era format din şapte inşi. Prima oprire a fost foarte interesantă. Ziua era cumplit de arzătoare şi, cum treceam prin nişte păduri, totul părea încremenit ; numai fluturii mari şi strălucitori fîlfîiau leneşi prin preajmă. Priveliştea, văzută de pe colinele din spatele Prayei Grande, era măreaţă ; în culori vii, printre care un albastru închis atrăgea mai cu seamă privirile, cerul şi apele liniştite ale golfului se întreceau în splendoare. După ce trecurăm printr-un ţinut cultivat, intrarăm într-un codru, a cărui măreţie în toate privinţele nu putea fi depăşită. La amiază, sosirăm la Ithacaia ; acest mic sat, aşezat pe o cîmpie, e compus din colibe de negri, construite în jurul unei case centrale. Colibele amintesc prin poziţia şi forma lor regulată schiţele locuinţelor hotentote din Africa de Sud. Cum luna răsărea devreme, hotărîrăm să plecăm în aceeaşi seară ca să dormim la Lagoa Marica. Începuse să se întunece, cînd trecurăm pe sub o înălţime de granit masivă, pleşuvă şi prăpăstioasă, lucru foarte obişnuit pe aici. Locul acesta e cunoscut ca fiind mai demult ascunzişul sclavilor fugari, care, pentru a-şi prelungi traiul, se trudiseră să cultive puţinul pămînt de pe lîngă pisc. În cele din urmă au fost descoperiţi şi, trimiţîndu-se un grup de soldaţi, au fost prinşi cu toţii, afară de o bătrînă care, decît să fie dusă din nou în robie, a preferat să se zdrobească, aruncîndu-se de pe vîrful muntelui. [2] La o matroană romană, gestul bătrînei s-ar fi chemat nobilă dragoste de libertate ; la o biată negresă însă e numit încăpăţînare brutală. Călătorim timp de cîteva ceasuri liniştiţi. Dar drumul nostru, care

mai era încă de cîteva mile, deveni mai anevoios, fiindcă trecea printr-o pustietate de mlaştini şi lagune. Sub lumina palidă a lunei, priveliştea era cu totul pustie. Cîteva insecte fosforescente zburau pe lîngă noi, iar din cînd în cînd cîte o becaţină singuratică ţipa plîngător. În liniştea acelei nopţi, mugetul mînios şi depărtat al mării abia ajungea la noi.

9 aprilie. Am părăsit sărăcăciosul nostru loc de dormit înainte de răsăritul soarelui. Drumul trecea printr-o cîmpie îngustă şi nisipoasă, care se întindea între mare şi lagunele sărate de pe uscat. Numărul mare al splendidelor păsări care se hrănesc cu peşte, stîrci şi cocori, precum şi plantele suculente[3] prezentînd formele cele mai fantastice dădeau priveliştii un interes, pe care altfel nu l-ar fi avut. Puţinii copaci pitici erau copleşiţi de plante parazite, dintre care cele mai demne de admiraţie arătau a fi orhideele, cu minunata lor mireasmă. De îndată ce răsări soarele, ziua se făcu zăpuşitoare, şi răsfrîngerea luminii şi a căldurii pe nisipul alb ne făcu să devenim cu totul abătuţi. Am luat masa la Mandetiba, pe o temperatură de 29° la umbră. Numai splendida vedere a depărtatelor coline împădurite, răsfrînte în apele nemişcate ale unei lagune imense, ne mai răcorea. Venda de aici era în adevăr bună şi fiindcă îmi amintesc cu plăcere de masa excelentă, ceea ce nu mi se întîmplă des, voi descrie-o cu recunoştinţă, ca tip al acestui fel de hanuri. Casele acestea sînt adesea mari şi sînt clădite din pari groşi; ţesuţi între ei cu crengi împletite, totul fiind apoi tencuit; rareori au duşumele şi niciodată geamuri la ferestre, dar totdeauna sînt bine acoperite. Fără nici o excepţie, partea din faţă e deschisă ca o verandă în care se află mese şi scaune. Odăile de culcare dau unele în altele, călătorii dormind cum pot, pe o platformă de scînduri cu o saltea de paie subţire. Venda se află în mijlocul unei curţi, în care se dă de mîncare cailor. La sosire, obiceiul nostru era ca mai întîi să scoatem şeile de pe cai şi să dăm cailor porţia de boabe de porumb; apoi, cu o plecăciune pînă la pămînt, ceream senorului să ne facă favoarea de a ne da ceva să mîncăm. „Orice doriţi, domnule", răspundea el de obicei. La început zadarnic mulţumeam providenţii că ne adusese la un om aşa de cumsecade. Din vorbă în vorbă, ne dam seama totodată că împrejurarea în care ne aflăm devenea din ce în ce mai jalnică. „Puteţi să fiţi amabil să ne daţi ceva peşte?" „O, nu, domnule!" „Ceva supă?" „Nu, domnule!" „Ceva pîine?" „O, nu, domnule!" „Ceva pastramă?" „O, nu, domnule!" Dacă eram norocoşi, după ce aşteptam două ceasuri, căpătam păsări, orez şi farina.[4] Deseori se întîmpla să fim obligaţi ca pentru supa noastră, noi înşine să omorîm găinile cu pietre. Cînd, istoviţi de oboseală şi foame, dădeam a se înţelege cu sfială că am fi mulţumiţi dacă masa ar fi gata, răspunsul pompos şi (deşi adevărat) foarte nesatisfăcător era: „O să fie gata cînd o să fie". Dacă am fi îndrăznit să mai spunem ceva, ni s-ar fi arătat drumul, ca fiind necuviincioşi. Hangiii aceştia, în felul lor de a se purta, sînt oamenii cei mai urîcioşi şi neîndatoritori; casele şi făpturile lor sînt adesea dezgustător de murdare; e ceva obişnuit să lipsească furculiţele, cuţitele şi lingurile; şi sînt si-

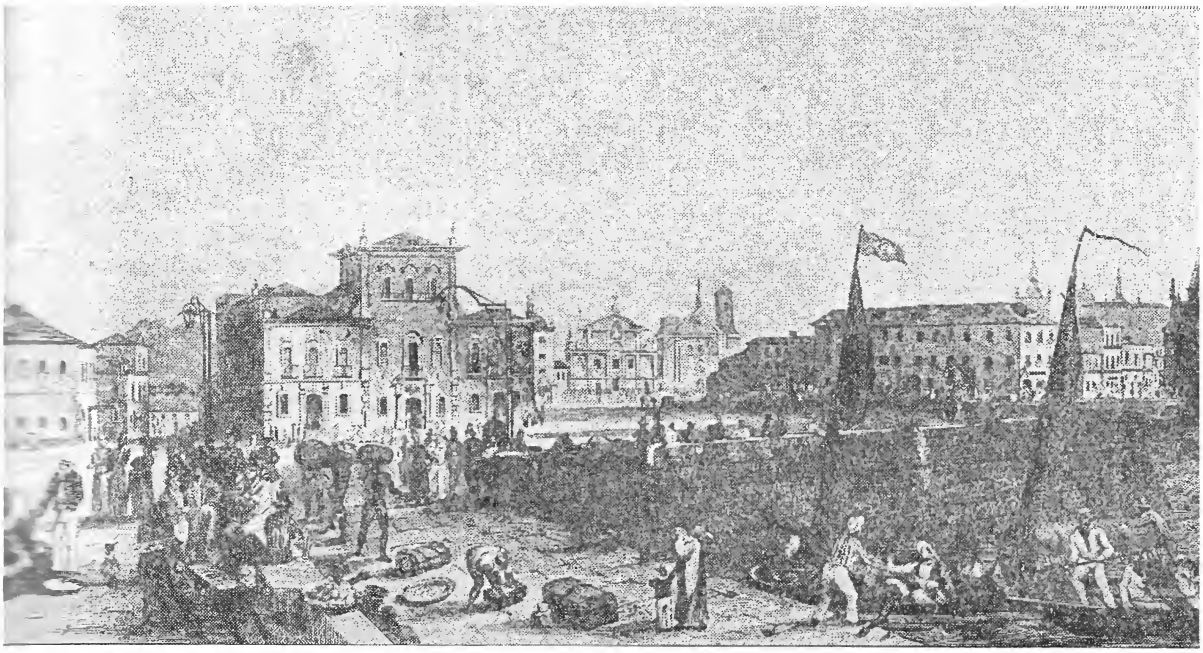

Rio de Janeiro. *Gravură de O. Earle*

gur că în Anglia nu există nici măcar o colibă țărănească, nici un bordei cu o lipsă de confort atît de pronunțată. La Campos Novos însă am dus-o regește : am avut la prînz orez și carne de pasăre, biscuiți, vin și lichioruri ; seara — cafea, iar dimineața pește și cafea, totul costînd, dimpreună cu hrana pentru cai, numai doi șilingi și jumătate de cap de om ; și totuși chiar gazda de la această venda, fiind întrebată dacă nu cumva știe ceva de un bici pe care unul dintre noi îl pierduse, a răspuns morocănos : „De unde să știu ? De ce n-ai avut grijă de el ? Cred că l-au mîncat cîinii".

Părăsind Mandetiba, continuarăm să străbatem cu mare greutate o sălbăticie de lacuri ; în unele se găseau scoici de apă dulce, iar în altele scoici de apă sărată. Aparținînd primei specii, am găsit un număr considerabil de Limnea într-un lac, în care, după spusele locuitorilor, marea se revărsa o dată pe an și cîteodată, de mai multe ori, făcînd ca apele lacului să fie sărate. În legătură cu animalele de mare și de apă dulce, sînt sigur că multe fapte interesante pot fi observate în regiunea acestui lanț de lagune, care tivesc coasta Braziliei. Domnul Gay * afirmă că a găsit în vecinătatea orașului Rio de Janeiro scoici din genurile marine ca Solen și Mytilus și chiar scoici de apă dulce, numite Ampullariae, trăind toate la un loc în apă sălcie. De asemenea, în laguna de lîngă Grădina Botanică, unde apa e ceva mai puțin sărată decît în mare, am observat de multe ori o specie de Hydrophilus foarte asemănătoare gîndacilor de apă, atît de obișnuiți prin șanțurile din Anglia ; singura

* *Annales des sciences naturelles* din 1833.

scoică care trăiește în acest lac aparține unui gen care se găsește prin estuare. [5]

Părăsind coasta pentru un timp, intrarăm din nou în pădure. Copacii erau foarte înalți și, în comparație cu cei din Europa, se deosebeau mult prin trunchiurile lor albe. Văd, din însemnările mele, că ceea ce m-a surprins mai cu stăruință, ca fiind o noutate mai de seamă a acestor locuri mărețe, au fost niște „minunate și strălucitoare flori de plante parazite". Ieșind din pădure, trecurăm prin niște pășuni imense presărate cu niște uriașe mușuroaie conice de furnici, înalte de aproape 12 picioare. Aceste mușuroaie, risipite pe cîmpie, aveau exact înfățișarea vulcanilor de noroi de la Jorullo, [6] așa cum sînt aceștia înfățișați de Humboldt. După ce se întunecă, sosirăm la Engenhodo, în zece ore de drum, călare. Tot drumul, nici o clipă n-am încetat să mă mir de puterea de rezistență a cailor ; ei se dovedeau în stare să-și vindece orișice rană mult mai curînd decît caii crescuți în Anglia. Liliacul-vampir, mușcîndu-i de greabăn, le pricinuiește mari suferințe. Și nu-i supără atît pierderea de sînge, cît inflamația pe care după aceea o produce șaua cu greutatea ei. În Anglia, acest fapt a fost pus la îndoială în ultima vreme ; mă consider prin urmare norocos că am fost de față la prinderea unuia (Desmodus d'Orbignyi, Wat.) pe spatele unui cal. Ne așezam bivuacul, într-o seară tîrzie, aproape de Coquimbo, în Chili, cînd omul meu de serviciu, observînd că un cal era foarte neliniștit, se duse să ia seama ce se întîmplă și părîndu-i-se chiar că vede ceva, își trînti deodată palma pe spinarea animalului și prinse liliacul. Dimineața, locul mușcat se vedea bine, fiind umflat și sîngerînd ; totuși, a treia zi, puteam încăleca pe cal, fără urmări grave pentru el. [7]

13 aprilie. După trei zile de călătorie, sosirăm la Socego, proprietatea lui senor Manuel Figuireda, o rubedenie a unuia dintre noi. Casa era simplă și, deși ca un hambar, era foarte potrivită pentru climatul regiunii. Scaunele și sofalele aurite ale salonului contrastau ciudat cu pereții văruiți simplu, cu acoperișul de stuf și ferestrele fără geamuri. Casa dimpreună cu hambarele, cu staulele și atelierele negrilor, care învățaseră felurite meserii, formau un fel de careu, iar în mijlocul lui se pusese la uscat o grămadă mare de cafea. Aceste clădiri sînt situate pe o măgură, de pe care se poate lua seama la pămîntul cultivat și care e împrejmuită din toate părțile cu un perete verde-întunecat de pădure luxuriantă. Produsul de căpetenie al acestei părți a ținutului este cafeaua. Fiecare arbore este socotit că dă anual, în medie, doi pfunzi *, iar unii merg pînă la opt. În mare cantitate se cultivă de asemenea manioc și cassada. [8] Orice parte a acestei plante este folositoare : frunzele și tulpinile ei sînt hrana cailor, iar rădăcinile, după ce se zdrobesc, sînt presate ca să fie bine stoarse, se coc și astfel, sub numele de farina, constituie hrana cea mai obișnuită în Brazilia. Un fapt curios, deși bine știut, este că sucul acestei plante foarte nutritive conține o puternică otravă. Acum cîțiva ani, la această fazenda, murise o vacă,

* 1 funt, sau pfund = 454 g.

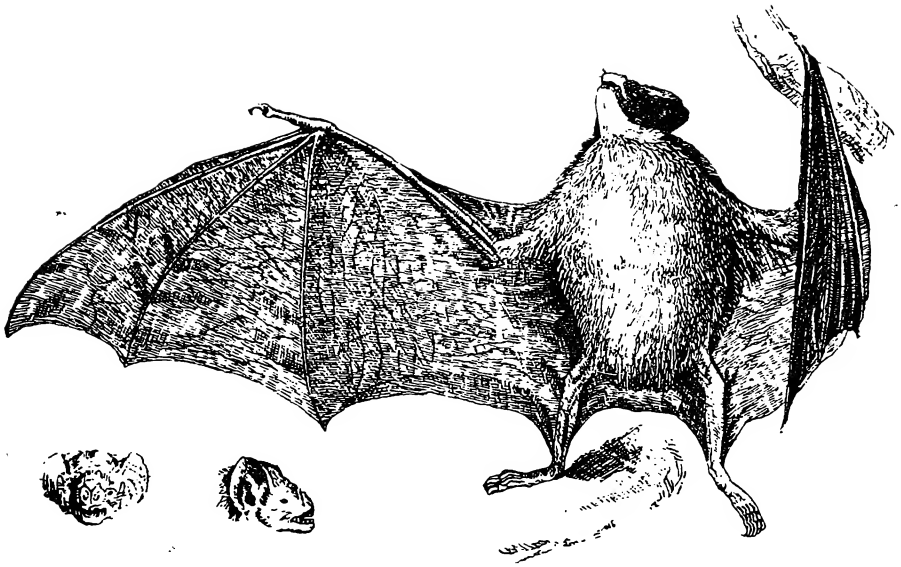

Vampir *(Desmodus d'Orbignyi,* Waterhouse).

fiindcă băuse suc de manioc. Senor Figuireda mi-a spus că plantase anul trecut un sac de feijao, adică de fasole japoneză și trei de orez ; fasolea a rodit de optzeci de ori mai mult, iar orezul de două sute douăzeci de ori. Pășunile întreţin un număr apreciabil de vite și pădurile sînt atît de pline de sălbăticiuni, că se putuse omorî în ultimele trei zile cîte un cerb în fiecare zi. Risipa de hrană se văzu dintr-o dată la prînz, cînd, dacă mesele nu gemeau, musafirii gemeau de-a binelea, deoarece cu toţii trebuiră să mănînce din fiecare fel. Într-o zi, socotindu-mă cu de-amănuntul pentru ca nimic să nu rămînă negustat, văzui că spre descurajarea mea se mai aduce, în toată cumplita lor realitate, un curcan și un porc fript. În timpul mesei, un om de serviciu e pus numai să dea afară din încăperi o sumedenie de cîini bătrîni și o mulţime de copilași negri, care folosesc fiecare prilej ca să se strecoare înăuntru. Cît timp alungi din minte ideea sclavajului, această viaţă patriarhală, izolată cu totul și neatîrnată de restul lumii, este foarte atrăgătoare. De îndată ce se vede că soseşte un străin, se trage un clopot și se trag și cîteva focuri de armă. Stîncile și pădurile, iar în afară de ele nimeni altcineva, iau astfel cunoştinţă de eveniment. Într-o dimineaţă, cam cu un ceas înainte să se crape de ziuă, mă plimbam pe jos ca să admir solemna liniște a locurilor ; în cele din urmă, tăcerea fu ruptă de rugăciunea de dimineaţă pe care întreaga comunitate a negrilor o înalţa la cer. În acest fel își încep ei de obicei munca zilnică. În asemenea fazende, n-am nici o îndoială că sclavii sînt fericiţi. Sîmbăta și duminica, ei lucrează pentru ei înșiși și clima fertilă face ca produsul muncii din aceste două zile să poată ajunge unui bărbat și familiei sale o săptămînă întreagă.

14 aprilie. Lăsînd în urmă Socego, ne îndreptarăm caii către o altă proprietate pe Rio Macae, ultimul petic de pămînt cultivat în

partea aceasta. Proprietatea avea o lungime de două mile și jumătate și o lățime că însuși proprietarul nu o mai cunoștea. Numai o mică parte fusese despădurită ; dar aproape fiecare acru de pămînt era în stare să dea toate produsele variate și bogate ale tropicelor. Suprafața pămîntului muncit, raportată la suprafața enormă a Braziliei și apoi la cît a rămas din ea în stare sălbatică, abia poate fi luată în seamă : ce populație numeroasă va trăi pe aici în viitor ![9] În călătoria de a doua zi, văzurăm că drumul era atît de înfundat, încît trebui ca unul din grup să meargă înaintea noastră și, cu un tesac, să taie lianele. Pădurea era nespus de bogată în forme minunate, dintre care cea mai vrednică de admirat era feriga-arborescentă cu frunzele ei elegant curbate, de un verde strălucitor. Seara, căzu o ploaie în adevăr torențială și, deși termometrul arăta 18°, îmi fu foarte frig. De îndată ce stătu ploaia, mă interesă extraordinara evaporare, care începu să se înalțe de pe toată întinderea pădurii. Piscurile, la înălțimea de o sută de picioare, erau îngropate în aburi albi și groși, care se ridicau ca niște coloane de fum de pe locurile cele mai păduroase și în deosebi din văi. Faptul acesta l-am observat de mai multe ori ; cred că se datorește imensei suprafețe de frunziș, încinsă mai dinainte de razele soarelui.

În timpul ședерii noastre la această proprietate, mai-mai că era să fiu martor la unul din actele de cruzime care se mai pot întîmpla numai într-o țară sclavagistă. În urma unei certe și a unei dări în judecată, proprietarul era cît pe-aci să ia toate femeile și toți copiii bărbaților robi, ca să-i vîndă apoi separat la licitația publică din Rio. Dar numai interesul și nu vreun simțămînt de milă opri săvîrșirea actului. De fapt nici nu cred ca proprietarul să se fi gîndit cumva că ar fi fost neomenos să despartă astfel treizeci de familii, care trăiau împreună de atîția ani. Totuși, mărturisesc eu însumi că acest proprietar era superior în omenie și bune simțăminte oamenilor de rînd. Se spune că interesul orb și egoismul nu au nici o limită. Pot menționa o scenă foarte neînsemnată, care, la timpul ei, m-a durut mai mult decît orice poveste sîngeroasă. Treceam pe apă pe un pod plutitor, împreună cu un negru neobișnuit de prostănac. Căznindu-mă să-l fac să înțeleagă, vorbeam tare și făceam semne ; cînd să fac un anumit semn, trecîndu-mi palma pe lîngă ochii lui, el, crezînd că sînt mîniat și că vreau să-l bat, își închise deodată ochii pe jumătate, privind speriat, și își lăsă mîinile în jos. Nu voi uita niciodată uimirea, dezgustul și rușinea care m-au cuprins văzînd un om voinic, în toată puterea, căruia îi era teamă chiar să se ferească de o lovitură dată, cum credea el, în plină față. Acest om fusese învățat cu o degradare mai joasă decît robia celui mai neajutorat animal. [10]

18 aprilie. La înapoiere, petrecurăm două zile la Socego, pe care eu le întrebuințai colectînd insecte din pădure. Cei mai mulți copaci, deși atît de înalți, nu depășesc în circumferință trei sau patru picioare. Sînt, firește, unii de dimensiuni mai mari. Senor Manuel tocmai scobea o canoe lungă de șaptezeci de picioare, dintr-un trunchi zdravăn care avusese 110 picioare lungime. Contrastul palmierilor cu ceilalți copaci rămuroși, printre care cresc, dă totdeauna locului caracter tropical. Aici, palmierul-varză, unul dintre cei mai măreți din această familie, [11] era podoaba pădurii. Avînd o tulpină atît de subțire încît o puteai cuprinde

cu amîndouă palmele, îşi clătina capul elegant la patruzeci sau cincizeci de picioare deasupra pămîntului. Lianele lemnoase, ele însele acoperite de alte liane, erau foarte groase ; unele, pe care le-am măsurat, aveau în circumferinţă două picioare. Numeroşi copaci bătrîni aveau o înfăţişare foarte curioasă din pricina pletelor de liane care, atîrnînd peste crengile lor, păreau căpiţe de fîn. Dacă ochii mi se întorceau, de la lumea frunzişului de deasupra, jos, la pămînt, privirile îmi erau atrase mai cu seamă de eleganţa extraordinară a frunzelor de ferigă şi mimoză. Mimozele, în anumite locuri, acopereau solul cu un fel de covor, gros numai de cinci inchi. Călcînd pe straturile dese de mimoze, urmele lăsate de picior se recunosc numai după schimbarea culorii pricinuite de presarea peţiolelor sensibile. E uşor să înfăţişezi separat aspecte ale acestei privelişti admirabile ; dar nu e cu putinţă să redau în întregime sentimentul de uimire şi evlavie care mi-a umplut sufletul şi m-a extaziat.

19 aprilie. Părăsind Socego, în primele două zile ne înapoiarăm mergînd pe acelaşi drum pe care venisem. Cum drumul tăia mai tot întinsul orbitor de nisip, care se afla nu departe de ţărm, treaba nu fu uşoară de loc. De cîte ori calul îşi punea copitele pe nisipul fin de siliciu, se auzea ca un ciripit plăcut. A treia zi, o luarăm în altă direcţie şi trecurăm printr-un sătuc vesel, numit Madre de Deos. Drumul pe care mergeam acum era unul dintre drumurile principale din Brazilia, dar se afla într-o stare atît de proastă, încît nu putea trece pe el nici un vehicul cu roate, în afară de greoaiele care trase de boi. Nu dădurăm în călătoria noastră peste nici un pod de piatră ; iar cele făcute din tulpini de copaci erau aşa de stricate că trebuia să le ocolim. Aici nu se cunoaşte exact nici o distanţă. Drumul e adesea însemnat cu cruci în loc de pietre kilometrice, dar crucile indică numai locuri unde s-a vărsat sînge omenesc. În seara zilei de 23 aprilie soseam la Rio, terminînd mica noastră excursie.

Cît timp îmi mai rămăsese pentru Rio, am stat într-o vilă, de pe ţărmul golfului Botafogo. E cu neputinţă să-ţi doreşti ceva mai plăcut decît să-ţi petreci cîteva săptămîni într-un loc atît de măreţ. În Anglia, naturalistul amator se bucură în plimbările sale de un mare avantaj şi anume : el poate întîlni în orice moment un lucru care să-i atragă atenţia ; dar în aceste ţinuturi binecuvîntate, unde natura mişună de viaţă, ispitele sînt atît de numeroase, încît naturalistul aproape că e ţintuit locului.

Puţinele observaţii pe care am fost în stare să le fac au fost în legătură numai cu animalele nevertebrate. Existenţa unei diviziuni a genului Planaria, care trăieşte pe pămînt uscat,[12] m-a interesat în deosebi. Aceste animale au o structură atît de simplă, încît Cuvier le-a pus la un loc cu viermii intestinali, deşi niciodată nu au fost găsite în corpurile altor animale. Specii numeroase locuiesc atît în apa sărată cît şi în cea dulce, dar cele despre care vorbesc au fost găsite chiar în părţile mai uscate ale pădurilor, pe sub tulpinile arborilor putreziţi, care cred că le servesc drept hrană. Ca formă generală, ele par mici limacşi, un fel de melci fără casă, dar proporţional sînt cu mult mai înguste, iar cîteva specii sînt minunat colorate cu dungi longitudinale. Structura lor

e foarte simplă : pe la mijlocul suprafeței inferioare pe care se tîrăsc se află două deschizături transversale ; prin deschizătura anterioară poate ieși la iveală o gură în chip de pîlnie cu o mare sensibilitate tactilă. După ce restul corpului murea din cauza apei sărate sau a altor pricini, acest organ mai dădea un timp oarecare semne de viață.

În diverse locuri ale emisferei sudice am găsit nu mai puțin de douăsprezece specii deosebite de Planaria terestre *. Anumite exemplare, pe care le colecționasem din Țara lui Van Diemen [13], am izbutit să le țin vii aproape două luni, hrănindu-le cu putregai de lemn. Tăind transversal una din ele în două părți aproape egale, cele două jumătăți au devenit în două săptămîni animale întregi. Am secționat însă corpul în așa fel încît o jumătate să conțină amîndouă deschizăturile de pe partea inferioară, iar cealaltă niciuna. În douăzeci și cinci de zile de la operație, jumătatea dintîi nu mai putea fi deosebită de orice alt exemplar ; jumătatea cealaltă crescuse mult ca mărime și spre capătul posterior se formase o porțiune străvezie în parenchim [14], în care se putea deosebi o gură rudimentară în formă de cupă, fără ca pe partea inferioară să se fi format vreo deschizătură corespunzătoare. Dacă, pe măsură ce ne apropiam de ecuator, căldura din ce în ce mai mare n-ar fi distrus toate exemplarele, e sigur că această ultimă fază și-ar fi întregit structura. Deși experiența e bine cunoscută, era interesant totuși de observat formarea treptată, graduală, a organelor esențiale din simpla extremitate a unui alt animal. Aceste Planarii se păstrează nespus de greu ; căci, de îndată ce încetarea vieții îngăduie legilor obișnuite să acționeze, corpul întreg li se preface într-o masă moale și fluidă, cu o repeziciune pe care n-am mai întîlnit-o.

În tovărășia unui bătrîn preot portughez, care mă scosese cu el la vînat, am vizitat pentru întîia oară pădurea în care se găseau aceste Planarii. Vînătoarea consta în următorul procedeu : cîinilor li se dădea drumul în desiș, iar apoi trebuia să aștepți cu răbdare, trăgînd cu pușca în orice animal ivit. Eram însoțiți de feciorul unui fermier vecin, admirabil exemplar de tînăr brazilian sălbatic. Îmbrăcat cu o cămașă zdrențuită și pantaloni, cu capul gol, purta o flintă veche și un cuțit mare. Aici obiceiul de a purta cuțit e general, căci prin pădurile dese nimeni nu se poate lipsi de el din pricina plantelor agățătoare. Acestui obicei i se datorește poate numărul neobișnuit de mare al crimelor. Brazilienii sînt atît de îndemînatici mînuitori ai cuțitului, că îl pot arunca cu precizie la o anumită distanță și cu destulă putere ca să pricinuiască răni mortale. Am văzut un număr de băieți practicînd această artă ca simplu joc și îndemînarea lor de a-l înfige într-un par arăta că cu timpul aveau să facă isprăvi cu mult mai mari. Tovarășul meu, cu o zi mai înainte, împușcase două maimuțe cu barbă [15]. Aceste animale au cozi prehensile, al căror capăt, chiar după moarte, poate susține toată greutatea corpului. Una dintre ele, rămînînd astfel apucată strîns cu coada de o creangă, a trebuit, ca să poată fi prinsă, să se taie chiar copacul ; ceea ce făcîndu-se în curînd, copac și maimuță s-au prăbușit cu un

* Am descris și am dat numirile acestor specii în *Annales of Natural History*, vol. XIV, p. 241.

groaznic huiet. Pe lîngă această maimuță, am mai vînat cîțiva papagali verzi și cîțiva tucani. Însă eu am avut de profitat de pe urma cunoștinței mele cu preotul portughez, fiindcă altă dată mi-a dăruit un exemplar frumos de yaguarundi [16].

Toată lumea a auzit de frumusețea priveliștilor de la Botafogo. Casa în care locuiam era așezată chiar sub muntele Corcovado. S-a observat, pe bună dreptate, că piscurile abrupte și conice sînt caracteristice pentru formația pe care Humboldt o numește gneissgranit. Nimic nu poate fi mai impresionant decît efectul acestor uriașe mase rotunde de stînci goale, ridicîndu-se din vegetația cea mai luxuriantă.

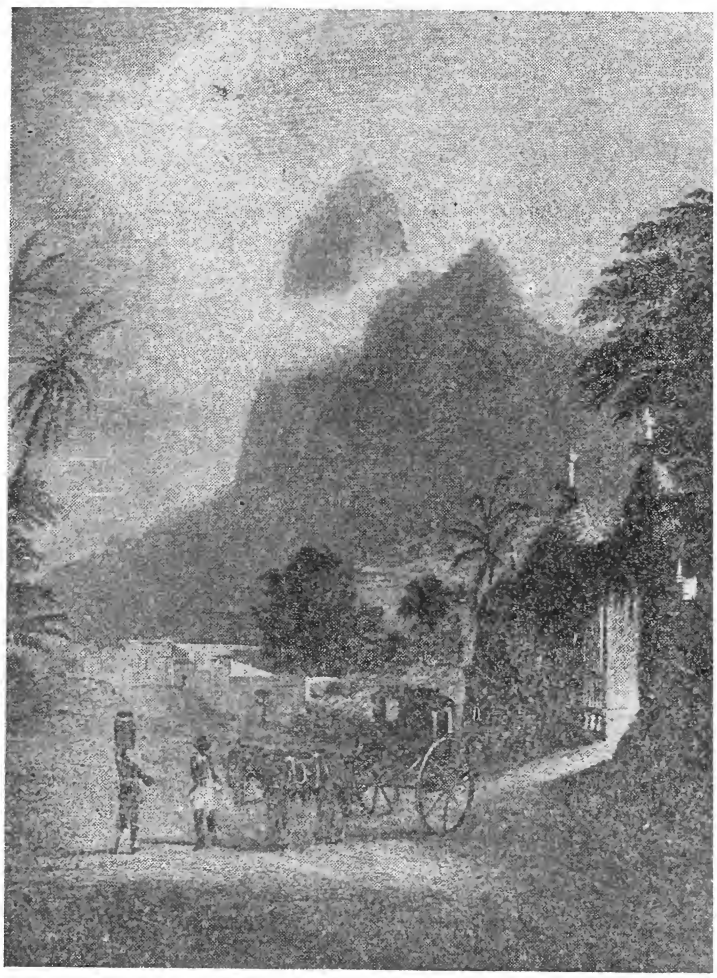

Muntele Corcovado la Rio de Janeiro.
Gravură de O. Earle.

Adesea mă ocupam cu cercetarea norilor, care, rostogolindu-se dinspre mare, se strîngeau în maldăre sub punctul cel mai înalt al muntelui Corcovado. Ca mai toți munții, Corcovado, înfășurat astfel în nori, pare o înălțime mult mai impunătoare decît cele 2 300 de picioare pe care le are în realitate. Dl Daniell a consemnat, în studiile sale meteorologice, că se întîmplă cîteodată ca norii să pară că stau nemișcați pe piscul munților, deși deasupra lor vîntul continuă să sufle. Același fapt se petrecea și aici, însă cu o mică deosebire. În cazul nostru, se putea vedea bine cum norii se încovoiau, trecînd repede pe deasupra piscului și totuși nici nu se micșorau, nici nu se măreau. Soarele sta să apună și o adiere plăcută dinspre sud, suflînd în latura sudică a stîncii, se amesteca cu aerul mai rece, de sus, astfel că vaporii se condensau ; dar, pe măsură ce ușoara cunună de nori trecea de creastă, venind în atingere cu atmosfera mai caldă de pe clinul nordic, din nou norii se dizolvau numaidecît.

În mai și iunie, adică la început de iarnă, climatul era minunat. Temperatura mijlocie, luată la ora nouă, atît dimineața cît și seara, era numai de 22°. Adesea ploua torențial, dar vînturile uscate care veneau dinspre sud făceau ca în scurt timp plimbările pe jos să devină din nou plăcute. Într-o dimineață căzu în șase ore 1,6 inchi de ploaie. Cînd această furtună trecu peste pădurile care înconjoară Corcovado, căderea stropilor de ploaie pe nenumărata mulțime de frunze făcu un zgomot de prăvălire torențială, care putea fi auzită de la un sfert de milă. După zilele mai calde, era o plăcere să stai liniștit în grădină și să vezi cum seara se preface în noapte. În această climă, natura își alege maeștri cîntăreți dintre făpturi mai umile decît în Europa. O broscuță din genul Hyla [17] stă pe o foaie lată cam la un inch deasupra apei și scoate un țîrîit plăcut ; dacă sînt mai multe la un loc, ele cîntă armonios, deși pe note deosebite. Mi-a fost greu să prind o asemenea broască. Genul Hyla are la vîrful degetelor niște ventuze mici, cu care se prinde și merge pe orice geam perfect vertical. În același timp fel de fel de cicade și lăcuste scot fără întrerupere un sunet strident, care însă, îndulcit de o oarecare distanță, nu e neplăcut la auz. În fiecare seară, după căderea nopții, începea marele concert și am stat adesea ascultîndu-l pînă ce atenția îmi era abătută la cine știe ce insectă zburătoare.

În orele acelea, se văd licurici zburînd prin preajmă de la un gard viu la altul. Noaptea, pe întuneric, lumina lor poate fi văzută de la aproape două sute de pași. E de reținut că toate neamurile de licurici, de gîndaci luminoși, precum și feluritele vietăți marine fosforescente (cum sînt crustaceii, meduzele, nereidele, o corallină din genul Clytia și Pyrosoma [18]) pe care toate le-am studiat, dau o lumină pronunțată verde. Toți gîndacii fosforescenți pe care i-am prins aici aparțineau Lampyridaelor (familie care cuprinde și licuricii din Anglia) și cei mai mulți dintre ei aparțineau speciei Lampyris occidentalis *. Această insectă, după observațiile mele, emitea cele mai vii sclipiri, cînd era iritată : la intervale, inelele abdominale se întunecau. Sclipirea apărea aproape concomitent în cele două inele, totuși putea fi observată mai întîi în inelul anterior. Substanța luminoasă era fluidă și foarte lipicioasă ; dacă se îndepărta pielea de pe mici porțiuni, acestea continuau să lucească cu o sclipire slabă, în timp ce părțile intacte se întunecau. Dacă decapitam insecta, inelele rămîneau neîntrerupt luminoase, dar nu tot atît de strălucitoare ca înainte, iar iritațiile locale făcute cu un ac măreau întotdeauna intensitatea luminii. Într-un caz, inelele și-au păstrat luminozitatea douăzeci și patru de ore după moartea insectei. Din aceste fapte, rezultă că vietatea are probabil puterea de a-și ascunde numai lumina sau de a și-o stinge pentru răstimpuri scurte și că în toate celelalte cazuri emisiunea luminoasă e involuntară. Pe potecile de nisip umede și noroioase am găsit o mulțime de larve de Lampyris :

* Sînt mult îndatorat d-lui Waterhouse pentru bunăvoința sa de a-mi fi numit insectele acestea și multe altele, dîndu-mi și un ajutor prețios.

semănau ca înfățișare generală cu licuriciul-femelă din Anglia. Aceste larve posedau însă slabe puteri de a lumina ; foarte deosebite de alte familii cu care se înrudeau, la cea mai mică atingere ele se prefăceau moarte și încetau să mai lumineze ; nici iritația nu le făcea să se mai reaprindă. Am ținut cîteva dintre ele vii pentru un timp : cozile lor sînt organe în adevăr ciudate, fiindcă acționează, avînd un dispozitiv adecvat, ca ventuze sau organe de fixare, totodată servind și ca rezervoare de salivă sau de un lichid asemănător. Le-am hrănit de mai multe ori și cu carne crudă și am văzut totodată că vîrful cozii era adus la gură, lăsînd o picătură de salivă pe carnea care urma să fie înghițită. Deși atît de mult întrebuințată la această treabă, coada pare că nimerește cu oarecare greutate drumul la gură, deoarece totdeauna ea pipăie mai întîi gîtul, pe care se orientează către gură.

Cînd eram la Bahia, cea mai obișnuită insectă luminoasă de prin partea locului părea să fie un gîndac (Pyrophorus luminosus, Illig,). Lumina acestuia devenea de asemenea mai strălucitoare prin iritație. Într-o zi, mi-a plăcut să observ cum și cît poate sări insecta aceasta, care, după cîte mi se pare, n-a fost descrisă pînă acum cum trebuie *. Gîndacul, așezat pe spate și pregătindu-se să sară, își mișca în așa fel capul și toracele îndărăt, încît carena pectorală ieșea în afară și se sprijinea pe marginea tecii sale. Continuînd aceeași mișcare îndărăt, carena se încovoia ca un arc, datorită încordării tuturor mușchilor și în acest moment insecta stătea pe extremitatea capului și pe elitre. Încordarea slăbind brusc, capul și toracele se destindeau, iar marginea de jos a elitrelor lovea cu atîta putere suprafața pe care se aflau, că insecta sărea în sus pînă la o înălțime de unul sau doi inchi. Punctele ieșite în afară ale toracelui, precum și teaca carenei pectorale serveau la menținerea echilibrului corpului în timpul saltului. În descrierile pe care le-am citit, cred că nu s-a pus accentul necesar pe elasticitatea carenei : un salt atît de brusc nu putea fi rezultatul unei simple contracții mușchiulare, fără ajutorul vreunui dispozitiv mecanic.

În mai multe împrejurări, am avut parte de anumite excursii prin împrejurimi, excursii scurte dar nespus de plăcute. Într-o zi, m-am dus în Grădina Botanică, unde am putut vedea numeroase plante, bine cunoscute pentru marea lor utilitate. Frunzele arborilor de camfor, de piper, de cinnamon (scorțișoară) și cuișoare împrăștiau o aromă minunată ; arborele de pîine numit și jaca și arborele de mango se întreceau unul pe altul în măreția frunzișului [19]. Principala caracteristică a peisajului din împrejurimile Bahiei este determinată mai cu seamă de acești doi arbori din urmă. Înainte de a-i vedea, nici nu mi-aș fi închipuit ca un copac să poată așterne pe pămînt o umbră atît de întunecată. Acești doi arbori au față de vegetația veșnic verde a climatului aceeași poziție pe care laurul și houx (holly **) o au în Anglia față de arborii cu frunze căzătoare, cu singura deosebire că, pînă să cadă, sînt de un verde mai

* Kirby, *Entomology*, vol. II, pag. 317.
** Genul Ilex (n. tr.).

deschis. Se poate observa că locuințele de la tropice sînt împrejmuite de cele mai strălucitoare forme de vegetație, multe dintre acestea fiind în același timp și cele mai folositoare omului. Cine s-ar putea îndoi că aceste calități nu sînt întrunite în bananier, în cocotier, în numeroasele specii de palmieri, în portocal și în arborele de pîine?

În această zi, am fost urmărit tot timpul de o observație a lui Humboldt. El vorbește adesea ca despre „ușorii aburi care, fără să schimbe transparența aerului, îi fac tonurile mai armonioase, îndulcindu-i efectele". E o înfățișare pe care niciodată n-am văzut-o în clima temperată. Atmosfera, pe o distanță de o jumătate sau trei sferturi de milă în adîncime, era desăvîrșit de limpede, în timp ce pe o distanță mai mare toate culorile se topeau într-o ceață minunată de un gri-pal cu ușoare nuanțe de albastru. În ceea ce privește starea atmosferei, începînd din zorii zilei și pînă spre amiază, cînd efectul se producea mai clar, ea nu suferise cine știe ce schimbare în afară de uscăciunea aerului. În acest interval, diferența dintre punctul de rouă și temperatură crescuse de la 4° pînă la 9° 5′.

Altă dată, plecai dis-de-dimineață și mersei pe jos la Gavia sau muntele Topsail [20]. Aerul era dulce-răcoros și îmbălsămat, iar stropii de rouă mai sclipeau încă pe frunzele marilor plante liliacee, care umbreau pîrîiașele cu apă limpede. Așezîndu-mă pe un bloc de granit, simții o adevărată desfătare să cercetez feluritele insecte și păsări, care treceau în zbor pe deasupra capului meu. Se părea că minusculelor păsărele colibri le plăcea să stea mai cu seamă în aceste locuri umbroase și singuratice. De cîte ori am văzut micile făpturi zumzăind împrejurul vreunei flori, cu aripile lor zbîrnîind așa de repede de abia puteau fi văzute, mi-am amintit de fluturii sfingizi; mișcările și obiceiurile lor sînt în multe privințe foarte asemănătoare.

Luînd-o pe o potecă, intrai într-un codru măreț, și, de pe o înălțime de cinci sau șase sute de picioare, mi se înfățișă una din acele splendide vederi, atît de obișnuite prin împrejurimile frumosului Rio de Janeiro. De la această înălțime, peisajul capătă cele mai strălucitoare culori și toate formele, toate umbrele întrec atît de mult în măreție tot ceea ce europeanul a văzut în țara lui, încît nu mai știe cum să-și rostească simțămintele. Impresia generală sugerează mai totdeauna cel mai luminos decor de operă. Niciodată nu m-am întors din asemenea excursii cu mîinile goale. De data aceasta, am găsit un exemplar curios de ciupercă numit Hymenophallus. Cei mai mulți cunosc ciuperca Phallus, care crește în Anglia și care toamna îngreunează aerul cu mirosul ei respingător; însă, pentru unii gîndaci de la noi, după cum știu bine entomologii, acest miros urît e o mireasmă desfătătoare. Constatai că același lucru se întîmplă și aici: un Strongylus [21], atras de duhoare, se lăsă din zbor pe ciupercă, deși mergeam cu ea în mînă. Vedem din aceasta că în două țări atît de depărtate una de alta poate exista o legătură asemănătoare între plante și insecte din aceleași familii, cu toate că ambele specii sînt aici altele. Cînd omul este agent introducător de noi specii, această legătură nu mai există; ca exemplu pot menționa

că foile de varză și lăptucă, care în Anglia sînt atacate de o mulțime de limacși și omizi, rămîn neatinse în grădinile de lîngă Rio.

Cît timp am stat în Brazilia, am făcut o mare colecție de insecte. Cîteva observații generale asupra însemnătății comparative a diferitelor clase pot interesa pe entomologii englezi. Lepidopterele[22] mari și viu colorate își caracterizează zona în care trăiesc cu mult mai precis decît orice altă grupă de animale. Vorbesc numai de fluturii din grupul Cladocera, de cei diurni ; cît despre cei nocturni, cei din grupul Heterocera, contrar de ceea ce ne-am fi putut aștepta de la o vegetație atît de puternică, ei s-au dovedit mult mai puțin numeroși decît în regiunile noastre temperate.

Am fost uimit de obiceiurile fluturelui Papilio feronia. Acesta nu e un fluture rar și în general stă mai totdeauna în crîngurile de portocali. Deși zboară la o mare înălțime, totuși foarte adesea coboară pe trunchiul arborilor. În astfel de prilejuri stă totdeauna cu capul în jos și cu aripile întinse orizontal, în loc să le strîngă vertical, cum fac de obicei ceilalți fluturi. E singurul fluture pe care l-am văzut folosindu-se vreodată de picioare ca să alerge. Nedîndu-mi seama de acest lucru, de multe ori apropiindu-mi cu mare grijă penseta de ea, insecta se lăsa pe o parte și scăpa chiar cînd eram cît pe-aci s-o apuc. Dar un fapt cu mult mai ciudat este meșteșugul cu care aceste specii scot un zgomot specific. De cîteva ori, cîte o pereche, probabil mascul și femelă, fugărindu-se într-un zbor neregulat, trecură pe la cîțiva yarzi de mine și auzii cu precizie un zgomot metalic, asemănător aceluia produs de o gheară cu arc care alunecă pe o rotiță dințată. Zgomotul se producea la scurte intervale și putea fi deosebit de la aproape 20 de yarzi. Sînt sigur că în această observație nu am făcut nici o eroare. *

Înfățișarea generală a Coleopterelor mă dezamăgi. Numărul gîndacilor mărunți și de culoare întunecată este extraordinar de mare. ** Colecțiile europene se pot mîndri pînă acum numai cu speciile mai mari ale climei tropicale. O simplă privire aruncată asupra a ceea ce va fi în viitor un complet catalog entomologic ar ajunge să tulbure liniștea naturaliștilor. Gîndacii carnivori, sau Carabidae, apar într-un număr extrem de mic, la tropice[23]. Lucrul acesta apare mai demn de a fi reținut dacă îl comparăm cu faptul că numărul cel mai mare de patrupede carnivore se află în ținuturile fierbinți. M-am mirat mult obser-

* Dl. Doubleday, acum în urmă, a descris (în fața Societății de Entomologie, la 3 martie 1845) o structură deosebită a aripilor acestui fluture, structură care îi dă posibilitatea să producă zgomotul de care vorbesc. „Acest fluture este remarcabil, spune el, fiindcă la baza aripilor anterioare, între nervura costală și cea subcostală, e prevăzut cu o mică tobă. Nervura costală și cea subcostală au, înăuntru, o diafragmă specială în chip de șurub". Găsesc în călătoriile lui Langsdorff (1803—1807, p. 74) că, în insula Sf. Ecaterina de lîngă coasta Braziliei, un fluture, numit Februa Hoffmanseggi, cînd zboară scoate un zgomot ca o morișcă.

** Pot menționa, ca exemplu obișnuit de ceea ce am putut colecționa într-o zi (iunie, 23), cînd îmi căutam în mod special Coleoptere, că am prins 68 de specii. Printre acestea erau numai 2 Carabidae, 4 Brachelytra, 15 Rhyncophora și 14 Chrysomelidae. 37 specii de Arachnidae, pe care le-am adus cu mine, vor fi suficiente să dovedească că nu mă gîndeam prea mult la ordinul Coleopterelor, foarte căutate de cei mai mulți.

vînd aceasta, dar aceeaşi observaţie am făcut-o atît la intrarea în Brazilia cît şi atunci cînd am văzut multe forme elegante şi active de Harpalidae reapărînd pe cîmpiile temperate ale La Platei. Păianjenii foarte numeroşi şi hrăpăreţele Hymenoptera ţin oare locul Coleopterelor carnivore ? Aici Necroforii şi Brachelytrele sînt foarte rari ; pe de altă parte, Rhyncophorele şi Chrysomelidele, scoţîndu-şi hrana din lumea vegetală, se găsesc într-un număr uluitor. Nu mă gîndesc la numărul diferitelor specii, ci la acela al indivizilor, fiindcă de acesta depinde cel mai caracteristic aspect entomologic al diferitelor ţinuturi. Ordinele Orthoptera şi Hemiptera sînt excepţional de răspîndite, după cum sînt răspîndite, de asemenea, şi diviziunea Hymenopterelor cu ac, în afară poate de albine. Cel care intră pentru întîia dată într-o pădure tropicală e uimit de truda furnicilor. Poteci bine bătătorite se ramifică în toate părţile şi pe ele umblă neîncetat o armată întreagă de neobosite lucrătoare, unele înaintînd şi altele întorcîndu-se cu bucăţele de frunze verzi, cîteodată mai mari decît corpul lor.

Din cînd în cînd unele furnici mici şi negre obişnuiau să migreze într-un număr uriaş. Într-o zi, la Bahia, atenţia mi-a fost atrasă de numeroşi păianjeni, gîndaci negri şi alte insecte, ca şi de cîteva şopîrle care treceau într-o mare agitaţie de-a curmezişul unui petic gol de pămînt. Puţin mai în urma lor, lujerele şi foile de ierburi erau negre de furnici. După străbaterea aceluiaşi petic gol de pămînt, roiul s-a împărţit coborînd pe un zid vechi şi astfel a putut înconjura frumuşel un mare număr de insecte : sforţările acestor biete mici făpturi de a scăpa cu viaţă erau uimitoare. Cînd furnicile ieşiră la drum, ele îşi schimbară direcţia şi suiră iar zidul, în coloane înguste. Am pus o pietricică, să întrerup un şir de furnici : toate s-au năpustit asupra ei şi îndată au şi părăsit-o. Puţin după aceea, un alt corp de armată veni la atac şi, după încă o încercare nereuşită, linia pe care se mărşăluia fu părăsită de tot. Trecînd pe de lături, la o distanţă ca la un inch, furnicile ar fi putut să ocolească uşor pietricica, şi aşa s-ar fi întîmplat fără îndoială dacă ea s-ar fi aflat acolo de la început ; dar, simţindu-se atacate, micile luptătoare cu inimi de leu dispreţuiră ideea de a se preda.

În împrejurimile oraşului Rio se găsesc foarte multe insecte asemănătoare cu viespile : acestea clădesc pentru larvele lor faguri din lut, prin colţurile verandelor. Ele îşi îndeasă fagurii cu păianjeni şi viermi pe jumătate morţi, pe care se pricep de minune cum să-i înţepe ca să-i lase paralizaţi dar încă vii — pînă ce îşi depun ouăle ; larvele care ies din ouă urmează să se hrănească cu această respingătoare strînsură de victime istovite şi muribunde. Un naturalist entuziast * a descris acest spectacol ca fiind interesant şi plăcut ! Am fost foarte atras într-o zi, să urmăresc o luptă pe viaţă şi pe moarte între o viespe Pepsis şi un mare păianjen din genul Lycosa. Viespea se repezea deodată asupra prăzii ei şi apoi zbura mai departe : păianjenul era, evident, rănit, fiindcă, încercînd să fugă, se rostogolea pe o mică pantă,

* Vezi la British Museum manuscrisul d-lui Abbott, care şi-a făcut observaţiile în Georgia ; vezi scrierea dl. A. White, în *Annales of Natural History*, vol. VII, p. 472. Locot. Hutton a descris un Sphex din India, ca avînd obiceiuri asemănătoare, în *Journal of the Asiatic Society*, vol. I, pag. 555.

avînd totuşi destulă putere, deocamdată, pentru a se tîrî într-un smoc des de iarbă. Viespea se întorcea iute şi rămînea uimită că nu-şi găseşte numaidecît victima ; apoi, începea o vînătoare în toată regula, ca un copoi după vulpe, dînd scurte raite semicirculare şi zbîrnîind neîncetat din aripi şi antene. Deşi bine ascuns, păianjenul era repede descoperit, iar viespea, vădit temătoare încă de fălcile adversarului, după multe mişcări chibzuite, îl rănea cu două înţepături sub torace. În cele din urmă, cercetînd prin antene cu mare grijă păianjenul rămas nemişcat, începea să-i tragă corpul afară [24]. Iar eu pusei tocmai atunci mîna şi pe tiran şi pe victimă. *

Numărul păianjenilor, faţă de al altor insecte, este aici, spre deosebire de cum stau lucrurile în Anglia, cu mult mai mare ; poate chiar mai mare decît al tuturor diviziunilor de animale articulate [25]. Felurimea speciilor de păianjeni săritori se dovedeşte aproape infinită. Genul, sau mai curînd familia Epeirelor, se caracterizează aici prin multe forme ciudate ; anumite specii au învelişuri tari şi ţepoase, altele tibiile lăţite acoperite cu spini. Toate potecile prin pădure sînt înţesate de pînza solidă de culoare galbenă a unei specii aparţinînd aceleiaşi diviziuni ca şi Epeira clavipes Fabricii, despre care Sloane a spus mai demult că, în Indiile de vest, face o pînză atît de rezistentă, încît se pot prinde păsări cu ea. Aproape pe fiecare pînză de acest fel trăieşte ca parazit un neam de păianjen mic şi drăguţ, cu picioarele anterioare foarte lungi, şi care se dovedeşte a ţine de un gen nedescris încă. Presupun că marea Epeira îl socoteşte cu totul neînsemnat şi, de aceea, îl lasă ca vînător al insectelor mărunte care, lipindu-se de firele pînzei, ar pieri acolo în van. Cînd se înfricoşează, micul păianjen fie se preface mort întinzîndu-şi picioarele din faţă, fie, deodată, cade de pe pînză.

Prin locurile uscate mai cu seamă, e foarte obişnuită o Epeiră mare din aceeaşi diviziune cu Epeira tuberculata şi Epeira conica. Pînza ei, întinsă între frunzele mari de agave, e cîteodată întărită cam pe la mijloc de două sau chiar patru fîşii în zig-zag, care leagă între ele razele două cîte două.

Dacă în pînză se prinde o insectă mai mare, lăcustă sau viespe, păianjenul, cu o mişcare îndemînatică, o rostogoleşte grăbit şi, în acelaşi timp, emiţînd o bandă de fire din glandele sericigene, îşi înfăşoară numaidecît prada într-o gogoaşă ca aceea a viermelui de mătase. Apoi, păianjenul, cercetîndu-şi victima istovită, îi face o muşcătură fatală în partea dinapoi a toracelui şi, retrăgîndu-se, aşteaptă răbdător efectul otrăvii. Tăria acestei otrăvi poate fi judecată din faptul că, desfăşurînd coconul după o jumătate de minut, am găsit o viespe mare lipsită de viaţă. Această Epeira stă tot timpul aproape de centrul pînzei şi cu capul în jos. Dacă e supărată de ceva, ea acţionează deosebit, după împrejurări ; dacă e vreun stufiş dedesubt, îşi dă drumul să cadă într-o dată ; şi am văzut limpede cum firul ieşit din glandele sericigene

* Don Felix Azara (vol. I, p. 175), menţionînd un hymenopter, probabil din aceeaşi familie, spune că l-a văzut tîrînd un păianjen mort prin iarba înaltă drept la cuibul lui, care se afla la 163 de paşi depărtare. El mai adaugă despre viespe că, pentru a-şi găsi drumul, făcea cînd şi cînd unele „întoarceri semicirculare de aproximativ trei laturi de palmă".

se tot lungea în timp ce păianjenul sta locului, pregătindu-se astfel să cadă. Dacă pămîntul e gol, Epeira cade numai rareori, mișcîndu-se repede însă dintr-o parte în alta a pînzei printr-un interval făcut anume în mijlocul acesteia. Dacă motivul de supărare persistă, ea se dedă celei mai curioase manevre : stînd la mijloc începe să miște puternic pînza prinsă de ramuri elastice pînă ce, în cele din urmă, aceasta vibrează atît de intens, încît chiar imaginea păianjenului se tulbură.

E lucru îndeobște cunoscut că celor mai mulți dintre păianjenii din Anglia, cînd li se agață în pînză vreo insectă mai mare, încearcă să taie firele și să-și sloboade prada pentru ca astfel să-și ferească plasa de a fi destrămată. Odată însă, am văzut într-o seră din Shropshire o viespe femelă mare prinsă în pînza lipsită de simetrie a unui păianjen mic de tot, care, în loc să taie pînza, continua cu multă rîvnă să îmbrobodească trupul insectei și îndeosebi aripile. Viespea, la început, țintea zadarnic pe micul antagonist, amenințîndu-l cu acul. Făcîndu-mi-se milă de viespe, după ce am lăsat-o să lupte mai bine de un ceas, am omorît-o și am pus-o iar în pînză. Păianjenul s-a întors iute și, la o oră după aceea, fui foarte mirat găsindu-l cu fălcile înfipte în orificiul cu ac al viespii. Am gonit păianjenul de două sau de trei ori, dar în următoarele 24 de ore l-am găsit mereu sugînd din același loc. Se umfla văzînd cu ochii de sucul prăzii, care era de cîteva ori mai mare decît el.

Acum pot menționa că am găsit lîngă Santa Fé Bajada mulți păianjeni mici și negri cu pete rubinii pe spinare, trăind de obicei împreună. Pînzele erau așezate vertical, cum se întîmplă întotdeauna cu pînza genului Epeira : acești păianjeni trăiau despărțiți unul de altul printr-un spațiu de aproape două picioare, fiind însă prinși cu toții de anumite fire comune foarte lungi și întinse pentru toți. În acest fel, vîrfurile unora din tufișuri erau acoperite de o rețea neîntreruptă. Azara * a descris păianjenii gregari din Paraguay, pe care Walckenaer îi bănuiește ca făcînd parte din genul Therydion, dar probabil că e vorba de Epeira și poate chiar de aceeași specie cu a mea. Cu toate acestea nu-mi pot aminti dacă am văzut cuibul central mare cît o pălărie, în care toamna, cînd mor, păianjenii își depun ouăle, după cum afirmă Azara. Cum toți păianjenii văzuți de mine aveau aceeași mărime, ei trebuie să fi avut și aceeași vîrstă. Această deprindere de a vieții împreună, la un gen atît de tipic cum este Epeira printre insecte, gen așa de însetat de sînge și de solitar, încît chiar cele două sexe se atacă unul pe altul, este un fapt cu totul ciudat.

Într-o vale adîncă a Anzilor, lîngă Mendoza, am găsit un alt păianjen cu o pînză curioasă. Din același centru în care ședea insecta, radiau în plan vertical fire solide ; dar numai două dintre raze se uneau printr-o împletitură simetrică, astfel încît plasa, în loc să fie ca de obicei circulară, consta numai dintr-un segment unghiular. Toate pînzele erau construite în același fel.

---

* *Voyage* de Azara, vol. I, p. 213.

CAPITOLUL III

MALDONADO

Montevideo — Maldonado — Excursie la Rio Polanco — Lassouri şi bolasuri — Potîrnichi — Lipsa copacilor — Cerbul — Capybara sau cobaiul de rîu — Tucutuco — Molothrus, obiceiurile sale de cuc — Muscarul-tiran — Păsări batjocoritoare — Şoimi care se hrănesc cu hoituri — Tuburi formate de trăsnete — Casa lovită de fulger.

5 iulie, 1832. De dimineaţă am ridicat ancora şi am ieşit din splendidul port Rio de Janeiro. În timpul călătoriei noastre spre La Plata nu văzurăm nimic deosebit, afară de un mare cîrd de delfini, sute şi sute la număr. Ei brăzdau întreaga mare şi ni se înfăţişă un spectacol nemaivăzut : cu toţii deodată ei tăiau apa prin salturi, arătîndu-şi la suprafaţă corpul în întregime. Corabia alerga cu nouă noduri pe oră ; totuşi aceste animale reuşiră să treacă cu cea mai mare uşurinţă prin faţa prorei într-o parte, apoi în cealaltă, pentru ca din nou să se năpustească departe înaintea noastră. De îndată ce pătrunserăm în estuarul La Platei, vremea se strică de tot. Într-o noapte, pe întuneric, mulţime de foci şi pinguini ne înconjurară făcînd zgomote atît de ciudate, încît ofiţerul de cart ne asigură că i s-a părut că aude mugetele unor cirezi de vite pe ţărm. A doua noapte, fuserăm martori la o priveliştе splendidă cu focuri de artificii naturale ; catargul principal, cu cruce cu tot, strălucea de lumina Sfîntului Elmo, iar forma giruetei se vedea limpede, de parcă ar fi fost frecată cu fosfor. Marea era atît de luminoasă, încît dîrele lăsate în urmă de pinguinii care înotau păreau că ard şi, din cînd în cînd, tot văzduhul se lumina pînă la cer de cîte un fulger orbitor. Ajunşi în gura rîului, eu începui să mă uit cu interes cît de încet se amesteca apa sărată cu apa dulce. Apele La Platei, noroioase şi gălbui, pluteau din cauza greutăţii lor specifice mai mici, pe deasupra apei sărate. Faptul acesta se vădea mai curios în cuprinsul brazdei lăsate de vasul nostru : o dungă de apă albastră făcea din loc în loc mici bulboane, care învîrtindu-se trăgeau după ele apa tulbure a rîului.

26 iulie. Am ancorat la Montevideo. Timp de doi ani „Beagle" avu ca scop să stabilească prin ridicări cartografice coastele cele mai de sud şi de est ale Americii. Ca să nu mă repet fără folos, voi da, din jurnalul meu, acele părţi care sînt în legătură cu aceleaşi regiuni, fără să ţin totdeauna seama dacă le-am vizitat pe rînd sau nu.

Maldonado e așezat pe malul de nord al La Platei și nu prea departe de gura estuarului. E cel mai liniștit și uitat tîrgușor, construit ca toate tîrgurile acestor ținuturi, cu străzi perpendiculare unele pe altele și având în mijloc o plaza * largă sau un scuar, care, fiind așa de mare, face să se vadă și mai bine puținătatea locuitorilor. Viața comercială abia dacă există, exportul mărginindu-se la o cantitate mică de piei și vite. Locuitorii sînt mai cu seamă proprietari de pămînt și pe lîngă ei se mai află trei-patru negustori și meseriașii de trebuință, fierari și dulgheri, care acoperă nevoile pe cincizeci de mile de jur-împrejur. Un brîu de coline nisipoase, lat cam de o milă, desparte orășelul de rîu ; pe celelalte laturi, îl înconjoară un ținut deschis, vălurind ușor și acoperit cu un strat verde uniform de o minunată iarbă de pă-

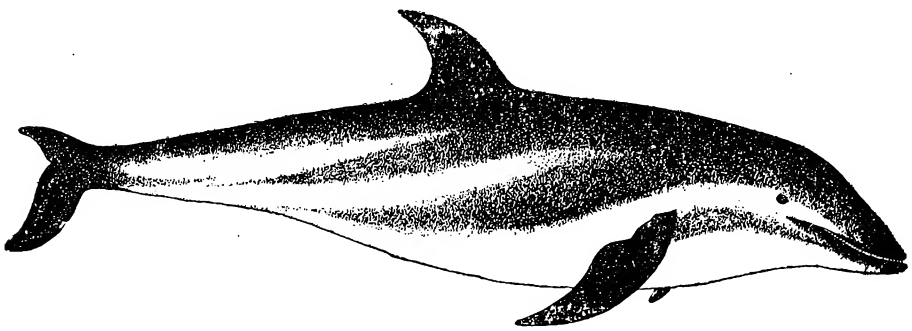

Delfin *(Delphinus Fitz Royi).*

șune, pe care o pasc cirezi de vite, turme de oi și herghelii de cai. Pămînt lucrat e foarte puțin, chiar în apropierea orașului. Cîteva garduri vii de cactus și agave semnalează locurile unde s-a semănat ceva grîu sau porumb. Înfățișarea ținutului e aproape neschimbată de-a lungul întregului mal nordic al La Platei. Singura deosebire este că aici colinele granitice sînt mai îndrăznețe. Priveliștea e cu totul neinteresantă ; abia dacă se mai vede cîte o casă, cîte o bucată de pămînt împrejmuită, sau chiar cîte un copac, care să-i dea o înfățișare mai veselă. Totuși, după cîtva timp de prizonierat pe o corabie, e fermecător să simți că te poți plimba cît vrei pe cîmpuri nemărginite acoperite cu iarbă. De altfel, dacă ochiul se mulțumește cu un spațiu mai restrîns, sînt destule lucruri frumoase de văzut. Unele păsări mai mici sînt viu colorate, iar stratul de iarbă verde-deschis, păscut de vite chiar de la rădăcină, e împodobit cu flori pitice, dintre care unele, care aduc cu margaretele, le-am întîlnit ca pe un vechi prieten. Ce ar spune un iubitor de flori văzînd cum depărtări imense, acoperite de un covor des de Verbena melindres, privite chiar de la o mare distanță, par de un roșu aprins ?

Am stat în Maldonado zece săptămîni, timp în care mi-am făcut o colecție aproape completă de mamifere, păsări și reptile. Mai înainte

* Piață.

de a face vreo observație asupra acestor viețuitoare, voi descrie o mică excursie pe care am întreprins-o pînă la Rio Polanco, aflat la aproape șaptezeci de mile spre nord. Trebuie să însemnez ca dovadă a ieftinătății vieții în această țară că am plătit, pentru doi oameni și doisprezece cai de călărie, numai doi dolari pe zi și opt șilingi. Însoțitorii mei erau bine înarmați cu pistoale și săbii, grijă pe care eu am socotit-o mai degrabă netrebuincioasă, dar mi-am schimbat părerea cînd cea dintîi noutate pe care o auzirăm fu despre un călător din Montevideo care, cu o zi mai înainte, fusese găsit mort pe drum, cu beregata tăiată. Și treaba se întîmplase lîngă o cruce, semn al altui omor mai vechi.

Prima noapte dormirăm într-o căsuță de țară singuratică ; și aci descoperii repede că aveam două sau trei lucruri, îndeosebi o busolă de buzunar, care produceau o nemărginită uimire. În orice casă m-aș fi aflat, mi se cerea să arăt busola și să indic cu ajutorul ei, pe o hartă, direcția diferitelor orașe sau locuri mai cunoscute. Acest lucru producea cea mai vie admirație ; cu alte cuvinte, ca eu, care eram un străin în toată legea, să cunosc drumul (în acest șes, „drum" și „direcție" sînt cuvinte sinonime) spre locuri pe unde nu umblasem niciodată. Într-o casă, o femeie tînără, care gemea bolnavă în pat, trimise după mine, poftindu-mă să vin și să-i arăt busola. Dacă mirarea lor era mare, a mea era și mai mare să găsesc atîta neștiință la niște oameni care posedau mii de vite și *estancias* * foarte cuprinzătoare. Această stare de lucruri nu se poate lămuri decît prin aceea că străinii vizitează rareori asemenea colțuri singuratice ale ținutului. Am fost întrebat cine se mișcă : soarele sau pămîntul ; dacă e mai cald sau mai frig la nord ; unde se află Spania și alte chestiuni asemănătoare. Cea mai mare parte a locuitorilor nu au o idee limpede dacă Anglia, Londra și America de Nord nu sînt cumva numiri deosebite pentru una și aceeași țară, în timp ce unii mai bine informați știu bine că Londra și America de Nord sînt țări deosebite, dar apropiate, și că Anglia e un mare oraș în Londra ! Aveam la mine cîteva chibrituri prometeice, pe care le aprindeam zgîriindu-le cu dinții [1] : s-a crezut că este vorba de o minune așa de mare, că un om să aprindă focul cu dinții, încît totdeauna se aduna toată familia să vadă minunea. Odată mi s-a propus un dolar pentru un singur băț. Multă nedumerire și vorbă provoca în satul Las Minas faptul că dimineața mă spălam pe față. Unul dintre negustorii mai de seamă m-a întrebat și m-a răsîntrebat despre această îndeletnicire atît de ciudată și de asemenea despre plăcerea fără rost de a ne purta pe corabie, cu barbă, fiindcă auzise de la călăuzul nostru că așa obișnuiam. Se uita la mine plin de bănuieli și numai cu coada ochiului ; poate că auzise de abluțiunile cerute de religia mahomedană și, știindu-mă eretic, ajungea probabil la concluzia că toți ereticii sînt turci. În această țară, găzduirea pentru o noapte se cere celei dintîi case socotită convenabilă. Uimirea pe care o pricinuiau busola și celelalte scamatorii ale mele îmi era, într-o măsură, folositoare, fiindcă mă plăteam astfel de ospitalitate ; ca să mă plătesc, e drept că mai mă ajuta și călăuzul meu, care spunea adevărate povești despre mine : că mă țin de sfărîmat

* Estancias — domenii, moșii (n. red. rom.).

pietre ; că ştiu să deosebesc şerpii veninoşi de cei nevătămători, că adun gîngănii etc. Scriu cu simţămîntul că m-aş fi aflat între locuitorii Africii Centrale ; Banda Oriental [2] n-ar fi încîntată de comparaţie, dar aşa simţeam eu atunci.

Ziua următoare mergeam călare spre satul Las Minas. Ţinutul era ceva mai deluros, dar altfel părea o prelungire a celui cunoscut ; locuitorii din pampas l-ar fi socotit fără îndoială de-a dreptul alpin. Şi este atît de puţin locuit, că toată ziua abia dacă am întîlnit o singură fiinţă omenească. Las Minas e mult mai mic chiar decît Maldonado. E aşezat pe o mică întindere de pămînt şi înconjurat de munţi stîncoşi scunzi. Cu o înfăţişare aproape simetrică şi în mijloc cu biserica văruită simplu, satul e destul de frumuşel. Casele mărginaşe se ridicau chiar din cîmpie ca nişte fiinţe singuratice, fără grădini sau curţi. Aşa e obiceiul ţinutului şi toate casele au prin urmare un aer inconfortabil. Noaptea ne oprirăm la o „pulperia", un fel de cîrciumă. Toată seara, o mulţime de gauchos [3] veniră să dea pe gît băuturi spirtoase şi să fumeze trabucuri. Înfăţişarea acestora e izbitoare : sînt mai toţi voinici şi frumoşi, dar figurile lor exprimă de multe ori trufie şi instincte războinice. De obicei poartă mustăţi, iar părul negru şi cîrlionţat le cade pe spate. Îmbrăcaţi în culori ţipătoare, la călcîie cu pinteni mari sunători şi avînd la brîu cuţite în chip de pumnale (adesea le şi folosesc ca atare), ei par un neam de oameni foarte deosebit de ceea ce făgăduieşte numele lor de gauchos, adică simpli ţărani. Exagerat de politicoşi, ei nu se ating niciodată de băuturi fără ca mai întîi să guste din ele musafirul ; dar în timp ce se înclină adînc şi încîntător, par a fi gata ca la prima ocazie să-ţi şi reteze beregata cu cuţitul.

A treia zi, trebuind să cercetez anumite straturi de marmură, urmarăm un drum cam neregulat. Pe minunatul cîmp acoperit cu iarbă văzurăm numeroşi struţi (Struthio rhea) [4]. Unele cîrduri numărau cîte douăzeci-treizeci de indivizi. Cînd se opreau cîteodată pe vreo ridicătură de pămînt, privind la cerul limpede, luau o înfăţişare solemnă. În nici o altă parte a ţinutului n-am mai întîlnit struţi atît de blînzi. Puteam galopa uşor pînă la o mică distanţă de ei, dar atunci, întinzîndu-şi toţi deodată aripile, parcă îşi luau zborul cu vîntul în spate, făcînd de ruşine calul cel mai iute.

Pe înserate, am ajuns la casa lui Don Juan Fuentes, proprietar foarte înstărit, deşi necunoscut niciunuia dintre însoţitorii mei. Obiceiul este ca atunci cînd un străin se apropie de vreo casă, el să se supună unui anumit protocol. Mai întîi, apropiindu-se călare şi la pas de uşa casei, trebuie să salute cu un „Ave Maria" [5] ; apoi este împotriva obiceiului să descalece înainte de a ieşi cineva dinăuntru, care să-i ceară anume să coboare de pe cal. Răspunsul tipic al gazdei este : *„sin pecado concebida"*, adică „fără nici un gînd cu păcat". O dată intrat în casă, timp de cîteva minute se schimbă mai întîi două-trei vorbe, pentru ca numai pe urmă să se ceară îngăduinţa de a rămîne peste noapte. Găzduirea este de la sine înţeleasă. Străinul mănîncă la masă cu întreaga familie şi i se dă o încăpere în care îşi face patul cu păturile de sub „recado" (şa în pampas). E curios cum împrejurări asemănătoare produc în felul de viaţă rezultate asemănătoare. La Capul Bunei Spe-

rante [6], se obișnuiește aceeași ospitalitate și aproape același protocol. Totuși deosebirea dintre firea spaniolului și a burului olandez se vădește în faptul că cel dintîi nu pune oaspetelui nici o întrebare peste regula strictă a politeții, în timp ce olandezul cinstit îl întreabă de unde vine, unde se duce, cu ce se ocupă și chiar cîți frați, cîte surori sau cîți copii i-a dat soarta.

Puțin timp după sosirea noastră la Don Juan, o mare cireadă de vite fu adusă acasă, iar cineva alese trei vite care aveau să fie înjunghiate pentru îndestularea așezămîntului. Vitele aproape sălbatice sînt greu de supus, deoarece, cunoscînd pe deplin fatalul lasso, impun cailor care le urmăresc o goană lungă și trudnică. În comparație cu dovada de mare bogăție a numărului de vite, de oameni și cai, sărăcăcioasa locuință a lui Don Juan era cu totul ciudată. Pe jos, în loc de dușumea, era pămînt bătut, iar ferestrele n-aveau geamuri ; salonul se mîndrea numai cu trei-patru scaune și scăunașe și cu două mese. Cina consta, deși erau prezenți mai mulți străini, din două mormane, unul de carne friptă și celălalt de carne fiartă, cu cîțiva codri de dovleac ; în afară de dovleac nu mai era nici o altă verdeață și nici cel puțin o îmbucătură de pîine. Ca băutură, un ulcior mare de apă se afla la dispoziția tuturor comesenilor. Dar acest om era posesorul mai multor mile pătrate de pămînt, care pe fiecare acru ar fi produs grîu și, cu puțină bătaie de cap, toate legumele obișnuite. Seara am petrecut-o fumînd și cîntînd mici improvizații acompaniate la chitară. Femeile „senioritas" stau toate la un loc într-un colț al încăperii, nemîncînd cu bărbații.

Despre aceste ținuturi s-au scris atîtea cărți, că e aproape de prisos să se mai descrie fie lassoul, fie bolasul. Lassoul este o împletitură foarte solidă, deși subțire, din piele neargăsită. Un capăt e legat de chinga lată, care strînge bine toată curelăria de la recado sau șaua folosită în pampas ; celălalt se termină cu un mic inel de fier sau de aramă, pentru a se putea face cu el un ochi. Cînd un gaucho vrea să folosească lassoul, ține în mîna cu frîul colacul împletiturii, iar în cealaltă lațul, care e făcut cît mai mare, pe un diametru de aproape opt picioare. El învîrtește acest laț pe deasupra capului, păstrîndu-l, prin dibăcia mișcării mîinii sale, deschis ; apoi îl aruncă, făcîndu-l să cadă pe locul ales. Cînd nu e mînuit, lassoul se poartă legat într-un colac mic de partea dindărăt a șeii. Bolasurile, sau mingile, sînt de două feluri : unele mai simple, folosite mai cu seamă la prinderea struților, sînt făcute din două pietre rotunde, îmbrăcate în piele și legate între ele printr-o împletitură tot din piele cam de opt picioare lungime ; celelalte se deosebesc de primele numai prin faptul că au trei mingi legate la fel între ele pe un centru comun. Cea mai mică dintre cele trei se ține în mînă, iar celelalte două sînt învîrtite de mai multe ori pe deasupra capului, pînă ce, ținta fiind aleasă, li se dă drumul prin aer, învîrtindu-se ca o ghiulea legată cu lanț. [7] Dar mingile nu sînt făcute atît pentru ca să lovească ținta, cît răsucindu-se împrejurul ei, să se încrucișeze între ele și să se înnoade puternic. Mărimea și greutatea bolasurilor se schimbă după scopul urmărit. Cînd sînt de piatră, deși nu mai mari decît un măr, pot fi aruncate cu atîta forță, încît să rupă adesea chiar picioarele unui cal.

Am văzut și mingi mari cît turnepsul *, dar făcute din lemn, anume ca să nu vatăme animalele. Cîteodată sînt de fier și atunci pot fi azvîrlite la cea mai mare distanță. Greutatea cea mai mare de a folosi lassoul sau bolasurile stă în știința de a călări, pentru ca, fie în goană nebună, fie la cotituri neașteptate, să le poți oricînd învîrti cu aceeași repeziciune pe deasupra capului și în același timp să și țintești. De jos și stînd pe loc, oricine ar învăța ușor meșteșugul. Într-o zi, pe cînd mă amuzam galopînd și învîrtind bolasurile pe deasupra capului, mingea liberă lovi din întîmplare niște crengi de copac și, nemaiînvîrtindu-se, căzu pe pămînt și apoi, ca prin farmec, prinse unul din picioarele dindărăt ale calului meu ; cealaltă minge îmi fu smulsă din mînă și mă trezii cu calul oprit pe loc. Din fericire, era însă un animal de mult învățat cu așa ceva, știind bine ce putea să fie, căci altfel probabil că ar fi azvîrlit din picioare pînă mă da grămadă. Toți gauchos, văzînd aceasta, izbucniră în hohote de rîs. Îmi spuseră în gura mare că văzuseră pînă acum tot felul de animale prinse, dar om prins de el însuși — niciodată.

În următoarele două zile, atingeam punctul cel mai depărtat, pe care doream să-l cercetez. Ținutul avea aceeași înfățișare, încît pînă la urmă iarba aceea măruntă deveni mai plictisitoare decît un drum oricît de prăfos. Pretutindeni văzurăm mulțime de potîrnichi (Nothura major). Păsările acestea nu stau în stoluri și nici nu-și dau osteneală să se tupileze în felul celor din Anglia. Par foarte nătînge. Orice călăreț care ar merge în cerc sau mai curînd în spirală, în așa fel ca încercuirea să devină din ce în ce mai mică, ar putea ucide cîte vrea. Cel mai obișnuit chip de a le prinde este cu un lat, care se aruncă, un fel de mic lasso făcut dintr-o pană de struț jumulită, legată strîns de capătul unui băț lung. Chiar băieții călărind orice gloabă pot prinde astfel pînă la treizeci-patruzeci pe zi. În regiunea arctică a Americii de Nord **, indienii prind iepurele de prin partea locului [8], umblînd în spirală împrejurul lui, cînd stă tupilat în culcuș. Cel mai potrivit timp de vînat e miezul zilei, cînd, soarele fiind chiar deasupra capului, umbra vînătorului se scurtează cel mai mult.

Ca să ne înapoiem la Maldonado, urmarăm un alt drum. Lîngă Pan de Azucar, loc binecunoscut tuturor celor care au navigat în susul La Platei, am stat o zi întreagă în casa unui bătrîn spaniol neobișnuit de primitor. Dis-de-dimineață urcarăm Sierra de las Animas. Priveliștea era aproape pitorească, în lumina răsăritului. La vest, vederea se întindea pe o cîmpie imensă pînă la Muntele Verde de lîngă Montevideo, iar la est pe toată regiunea plină de movile de lîngă Maldonado. Pe vîrful muntelui erau mai multe grămăjoare de pietre, care se vedea bine că zac acolo de multă vreme. Însoțitorul meu mă asigură că pietrele fuseseră urcate pînă acolo de vechii indieni. Grămezile, deși mult mai mici, semănau cu acelea care se află în multe locuri pe munții din Țara Galilor (Wales). Dorința de a marca orice întîmplare printr-un monument ridicat pe vîrful cel mai înalt al ținutului înconjurător pare a fi dintotdeauna o pornire a întregii omeniri. Azi nu mai există în toată re-

* Un fel de ridiche folosită ca plantă furajeră.
** *Journey* de Hearne, p. 383.

giunea un singur indian, fie civilizat, fie sălbatic ; și nici nu știu ca locuitorii de altă dată să fi lăsat după ei vreo altă amintire mai trainică, în afară de aceste maldăre neînțelese de pietre de pe vîrful Sierrei de las Animas. [9]

În Banda Oriental, copacii lipsesc aproape cu totul. Unele coline stîncoase sînt acoperite în parte de tufișuri, iar pe malurile cîte unui rîu mai mare, îndeosebi la nord de Las Minas, sălciile sînt destul de dese. Am auzit că pe lîngă Array Tapes ar fi existînd o pădure de palmieri ; un palmier uriaș am văzut eu însumi lîngă Pan de Azucar, la 35° latitudine. Arborii plantați de spanioli și acești palmieri sînt singurele excepții la lipsa de păduri din partea locului. Printre esențele introduse cu timpul, se numără plopul, măslinul, piersicul și alți pomi fructiferi ; piersicilor le prieste așa de mult, încît la Buenos Aires, pentru încălzit, mai că nu se arde alt lemn. Ținuturile cu un caracter pronunțat de șes, cum e pampasul, rareori priesc arborilor. Faptul poate fi atribuit fie vînturilor puternice, fie felului cum e udat pămîntul. Dar jur-împrejur de Maldonado, nu poate fi vorba de aceleași cauze : locurile acestea sînt ocrotite de munți stîncoși și sînt destul de felurite ca natură a solului ; pe fundul mai fiecărei văi se găsește cîte un rîușor ; iar pămîntul argilos pare potrivit pentru păstrarea umezelii. S-a presupus și e foarte probabil că terenurile împădurite își datoresc existența în general cantității anuale medii de umezeală * ; totuși, în această provincie cad adesea ploi torențiale iarna, iar vara nu este chiar cumplit de secetoasă **. Aproape toată Australia este acoperită de arbori înalți și totuși acele locuri au un climat cu mult mai arid. Așa că trebuie să ne gîndim la altă cauză, necunoscută. [10]

Dacă ne mărginim la America de Sud, sîntem ispitiți să credem că numai clima umedă prieste arborilor, fiindcă granița regiunii păduroase urmează foarte de aproape limita vînturilor umede. În partea de sud a continentului, unde stăpînesc vînturile puternice de vest, încărcate de umezeala Pacificului, toate insulele din apropierea coastei zdrențuite de la vest sînt îmbrăcate cu păduri de nepătruns, între 38° latitudine și punctul extrem al Țării Focului. Dimpotrivă, pe partea de răsărit a Anzilor, cuprinsă între aceleași latitudini, unde cerul albastru și clima plăcută dovedesc că vîntul, trecînd peste munți, și-a pierdut umezeala, cîmpiile secetoase ale Patagoniei au cea mai sărăcăcioasă vegetație. În părțile cele mai de nord ale continentului, în toată regiunea bătută de alizeele permanente venite de la sud-est, partea dinspre răsărit de Anzi este împodobită cu codri măreți, în timp ce coasta de vest, între 4° și 32° latitudine sudică, este ca și pustie. Pe aceeași coastă de vest, la nord de 4° latitudine nordică, unde vînturile alizee nu mai sînt atît de regulate și unde ploile torențiale cad periodic, țărmurile Pacificului, atît de pronunțat deșerte în Peru, dobîndesc lîngă capul Blanco un caracter luxuriant, vestit mai cu seamă în Guayaquil și Panama. Prin urmare, în

* Maclaren, articolul *America,* Enciclopedia britanică.

** Azara spune : „Cred că anual, cantitatea ploilor în aceste ținuturi este mai mare decît în Spania", vol. I, p. 36.

regiunile de sud și de nord ale continentului, pădurile și pustiurile ocupă poziții contrare față de Anzi, poziții care, după toate semnele, stau în legătură cu direcția vînturilor predominante. În mijlocul continentului există o fîșie lată de pămînt, care cuprinde atît partea centrală din Chile cît și ținuturile La Platei ; vînturile aducătoare de ploaie nu trebuie să treacă peste munți înalți și de aceea aci pămîntul nu e nici deșert, nici acoperit de păduri. Dar, întrucît privește America de Sud, această regulă a dezvoltării arborilor numai în clima umezită de vînturile purtătoare de ploaie prezintă o excepție netă în privința insulelor Falkland. Insulele acestea, situate pe aceeași latitudine ca și Țara Focului, de care le despart numai două sau trei sute de mile, cu același climat, cu o formație geologică aproape identică, cu poziții prielnice și același fel de sol pe bază de turbă, nu se pot mîndri totuși decît cu o slabă vegetație, care abia merită numele de tufișuri ; pe cînd în Țara Focului e cu neputință să găsești un singur acru de pămînt neacoperit de cei mai deși codri. În acest caz, atît direcția vînturilor cumplite cît și a curenților marini este prielnică transportării semințelor din Țara Focului, după cum dovedesc pirogele și numeroasele trunchiuri de copaci împinse de vînturi și ape spre a fi azvîrlite la țărmurile insulelor Falkland de vest. De aceea poate sînt atît de numeroase plantele care se găsesc atît într-o parte cît și în cealaltă ; cît privește însă copacii din Țara Focului, chiar încercările de transplantare au dat greș.

Cît am stat la Maldonado, am colecționat mai multe mamifere, opt feluri de păsări și numeroase reptile, dintre care nouă specii de șerpi. Singurul mamifer al locului, foarte răspîndit, este Cervus campestris. Cerbii aceștia, adesea foarte numeroși, străbat în mici cirezi ținuturile de pe malurile La Platei și din nordul Patagoniei. Dacă omul se tîrăște pe brînci, înaintînd încet către vreo cireadă, cerbii, fără să se îngrijoreze, se apropie mai totdeauna să-l recunoască. În acest fel, am omorît eu însumi în același loc trei cerbi din aceeași cireadă. Deși blînzi și încrezători, totuși devin peste măsură de temători, dacă te apropii de ei călare. Cum pe aici nimeni nu umblă pe jos, cerbul vede în om pe dușmanul lui numai cînd omul e călare și mînuiește bolasurile. La Bahia Blanca, o nouă așezare omenească din nordul Patagoniei, m-am mirat văzînd cît de puțin se îngrijorează cerbul de pocnetul unei puști. Într-o zi, am tras într-unul, de la optzeci de yarzi, de zece ori la rînd și am văzut că era mult mai mirat de norașii de pulbere, pe care îi ridicau de pe pămînt gloanțele, decît de împușcătură. Terminînd praful de pușcă, am fost silit să mă scol (spre rușinea mea de bun vînător, fiind în stare altfel să nimeresc pasărea din zbor) și să vociferez pînă ce l-am speriat.

Faptul cel mai curios cu privire la acest animal este duhoarea otrăvită pe care o lasă cerbul mascul. Acest miros greu este cu totul de nedescris : în timp ce jupuiam un specimen, care acum se află împăiat în Muzeul Zoologic, mi s-a făcut rău de cîteva ori. Ca s-o iau acasă, a trebuit să înfășor pielea și să leg sulul cu o batistă de mătase. Am spălat apoi batista și am continuat să mă folosesc de ea, spălînd-o bineînțeles mereu ; cu toate acestea, timp de un an și șapte luni, de cîte

ori o foloseam, simțeam același miros. E un exemplu uimitor de păstrare a unei materii, care altfel, prin natura ei, trebuie să fie peste măsură de nestabilă și volatilă. Mai totdeauna, cînd treceam cam la o jumătate de milă depărtare de adăpostul vreunui cîrd, dar în direcția opusă vîntului, simțeam tot aerul îngreunat de efluviile duhorii. Cred că mirosul de mascul este mai iute după ce coarnele s-au dezvoltat complet, cu alte cuvinte după ce și-au lepădat pielea păroasă. În vremea aceasta, carnea însăși — e de la sine înțeles — nu se poate mînca ; dar gauchos spun că mirosul piere dacă vînatul e îngropat pentru cîtva timp în pămînt umed. Am citit undeva că locuitorii insulelor din nordul Scoției, înainte de a mînca pescărușii albaștri sau orice altă pasăre care se hrănește cu pești, își iau aceleași precauții.

Foarte numeros în specii este prin partea locului ordinul Rodentia. Numai dintre șoareci, am izbutit să strîng opt specii *. Cel mai mare animal rozător din lume, Hydrochoerus capybara (cobai de rîu), este de asemenea obișnuit pe aici. Unul pe care l-am împușcat la Montevideo cîntărea nouăzeci și opt de pfunzi : lungimea lui, de la bot la coada în chip de cotor, era de trei picioare și doi inchi, iar circumferința de trei picioare și opt inchi. Aceste mari rozătoare ajung cîteodată pînă în insulele din gura La Platei, unde apa e sărată de-a binelea, dar sînt cu mult mai numeroase pe malurile lacurilor și rîurilor cu apă dulce. Pe lîngă Maldonado, trăiesc de obicei cîte trei-patru la un loc, ziua fie zăcînd printre buruienile acvatice, fie păscînd iarba, fără să se ferească de nimeni **. Văzuți de departe, seamănă la umblet și la culoare cu porcii, dar, dacă stau în șezut, privind țintă cu un singur ochi, ei capătă pe dată înfățișarea animalelor cu care se înrudesc, a cobailor și a iepurilor de casă. Privindu-i din față sau dintr-o parte, din cauza mărimii fălcilor, ei sînt foarte comici. La Maldonado, erau foarte blînzi ; mergînd cu mare grijă, m-am apropiat de patru capybara la trei yarzi. Blîndețea lor se poate explica prin faptul că jaguarul fusese izgonit de prin partea locului de cîțiva ani, iar gauchos nici nu se gîndesc să-și piardă vremea vînîndu-i. Apropiindu-mă de ei din ce în ce mai mult, făceau de obicei un zgomot caracteristic, un fel de grohăit speriat, scurt și grav, nefiind propriu-zis un sunet, ci mai curînd o descărcare bruscă de aer, din gît. Singurul zgomot asemănător, pe care îl știu, este primul lătrat aspru și gros, al unui cîine-dog. După ce m-am uitat cîteva minute la cei patru aproape de la o lungime de brat (uitîndu-se și ei la mine), se aruncară din fuga mare în

---

* În America de Sud am colecționat în total douăzeci și șapte de specii de șoareci, alte treisprezece fiind cunoscute din lucrările lui Azara și ale altor autori. Dl. Waterhouse a descris în fața Societății Zoologice, cînd le-a și numit, pe cele adunate de mine. Îmi îngădui acum să întorc mulțumirile mele cordiale d-lui Waterhouse și celorlalți domni, care fac parte din societate, pentru ajutorul lor amabil și larg, de totdeauna.

** În stomacul și duodenul unui capybara, pe care l-am deschis, am găsit o mare cantitate de lichid subțire și gălbui, în care abia am putut observa o singură fibră. Dl. Owen mă înștiințează că o parte din esofagul acestui animal este astfel făcut, încît nu poate înghiți nimic mai mare decît axul unei pene de cioară. Dinții lați și fălcile puternice sînt foarte nimerite desigur pentru măcinatul și înmuierea plantelor acvatice cu care se hrănește.

apă, cu cel mai mare avînt, scoţînd în acelaşi timp lătratul lor particular. După ce intrară pe sub apă cîtva timp, ieşiră iarăşi deasupra, dar numai cît să li se vadă creştetul capului. Cînd înoată femela, se zice că îşi poartă puii, dacă îi are, în spate. Aceste animale pot fi vînate în mare număr, dar pielea lor nu are mai nici un preţ, iar carnea nu este căutată de loc. În insulele din Rio Parana sînt sumedenie de asemenea animale, ele fiind prada obişnuită a jaguarului.

Tucutuco (Ctenomys Brasiliensis) este un animal mic şi curios, care poate fi descris pe scurt ca rozător, avînd obiceiurile cîrtiţei. Se găsesc peste măsură de mulţi în anumite părţi ale ţinutului, dar se prind cu greu, pentru că, după cum cred, nu ies niciodată din pămînt. La gura vizuinii sau ascunzişului lor, scot nişte muşuroaie de pămînt ca ale cîrtiţei, dar mai mici. Prin părţile acestea, pămîntul este atît de subminat de tucutuco, încît caii, călcînd peste săpăturile lor, se scufundă pînă peste chişiţă. Animalele acestea, într-o anumită măsură, se dovedesc a fi gregare. Omul care mi-a făcut rost de exemplarele mele prinsese şase la un loc şi spunea că aşa ceva se întîmplă des. După obiceiurile lor sînt animale de noapte. Hrana de căpetenie le-o dau rădăcinile plantelor, în căutarea cărora umblă mult ; astfel se explică lungile lor galerii superficiale. Animalul este cunoscut peste tot după un zgomot deosebit, pe care îl face sub pămînt. Cînd cineva îl aude pentru întîia oară e foarte mirat, pentru că nu poate şti de unde vine şi nici nu-şi poate închipui ce făptură e aceea care-l face. Zgomotul e ca un strănut, scurt, dar nu aspru, care se repetă întocmai cam de patru ori, foarte repede *. Numele de tucutuco este dat ca imitaţie a acestui sunet. În locurile unde tucutuco abundă, poate fi auzit în tot timpul zilei şi cîteodată chiar sub talpa piciorului. Ţinut într-o cameră, animalul acesta se mişcă încet şi deşelat, ceea ce se datoreşte picioarelor din urmă, care bat în afară ; şi tot de aceea, lipsindu-i un anumit ligament la încheietura şoldurilor, nu e în stare să sară nici cea mai neînsemnată înălţime verticală. Aflîndu-se în vreo primejdie, nu arată nici o vioiciune, iar la supărare sau spaimă face „tucutuco". Cîţiva dintre cei care i-am păstrat în viaţă s-au îmblînzit de-a binelea din prima zi, fără a fi încercat să muşte sau să fugă. Alţii erau mai sălbatici, dar nu cine ştie ce.

Omul care îi prinsese spunea că foarte mulţi fuseseră găsiţi orbi. Am păstrat în alcool un asemenea specimen ; dl. Reid crede că orbirea vine de pe urma inflamaţiei membranei nictitante. Cînd animalul acesta se afla încă în viaţă, mi-am apropiat un deget de ochii lui la o jumătate de inch şi am observat că nu lua nici cea mai mică cunoştinţă de ceea ce se întîmpla, văzîndu-şi mai departe de drum prin odaie, aproape ca şi ceilalţi. Dacă ţinem seama de felul lui de viaţă strict subteran, lipsa de vedere, deşi atît de obişnuită, nu poate fi un neajuns

* În Patagonia de nord, pe lîngă Rio Negro, există un animal cu aceleaşi deprinderi şi probabil înrudit de aproape, pe care însă nu l-am văzut niciodată. Zgomotul acestuia e deosebit de al neamului de la Maldonado ; se repetă numai de două ori în loc de trei sau patru ori, fiind şi mai limpede şi mai sonor ; auzit de la o depărtare oarecare seamănă atît de mult cu lovitura de secure cînd se taie un arbore mic, încît adesea eu am rămas pe gînduri dacă nu cumva era chiar aşa.

prea mare ; totuşi e ciudat ca un animal să fie prevăzut cu organe expuse vătămării atît de des. Lamarck, dacă ar fi cunoscut acest fapt, ar fi fost desigur fericit în speculaţiile lui * (probabil cu mai mult adevăr decît i se întîmpla de obicei) asupra orbirii dobîndite treptat de Aspalax, un rozător care trăieşte sub pămînt [11], precum şi a Proteusului, o reptilă care trăieşte în peşteri întunecate pline de apă ; amîndouă aceste animale au ochii într-o stare ca şi rudimentară, acoperiţi cu o membrană fibroasă şi cu piele. La cîrtiţa obişnuită, ochiul este extraordinar de mic, dar perfect, deşi mulţi anatomişti se îndoiesc că ar fi în legătură cu nervul optic propriu-zis. Vederea ei trebuie să fie, desigur, imperfectă, totuşi, probabil că este întrucîtva folositoare cînd animalul iese de sub pămînt. La tucutuco, care cred că nu iese niciodată din galeria sa, ochiul este ceva mai mare, dar adesea orb şi fără nici un folos, deşi aceasta nu-i pricinuieşte nici un neajuns. Fără îndoială, Lamarck ar fi spus că tucutuco se află în momentul trecerii la starea Aspalaxului sau a Proteusului. [12]

Pe cîmpiile care văluresc de iarbă în jurul satului Maldonado se găsesc multe soiuri de păsări în număr foarte mare. Mai multe specii aparţin unei familii înrudite ca structură şi fel de viaţă cu sfrînciogul nostru : o astfel de pasăre e Molothrus niger [13], care e remarcabilă prin obiceiurile ei. Adesea pot fi văzute mai multe la un loc, stînd pe spatele unei vaci sau al unui cal, iar dacă stau pe un gard viu, curăţindu-şi singure penele în soare, încearcă uneori să cînte, sau mai bine zis să fluiere ; sunetul pe care îl scot seamănă cu gîlgîiala băşicilor de aer suflate din apă printr-un tub, dar printr-un tub subţire care să sune ascuţit. După Azara, această pasăre îşi depune ouăle în cuiburile altor păsări, cum face cucul. Lumea de pe aici îmi spusese de mai multe ori că există în adevăr o anumită pasăre cu acest obicei ; şi cineva, care mă ajuta să colecţionez vietăţi, persoană foarte de încredere, a găsit un cuib de vrabie a ţinutului (Zonotrichia matutina) cu un ou mai mare decît celelalte şi deosebit atît ca formă cît şi culoare. În America de Nord există o altă specie de Molothrus (Molothrus pecoris), care are acelaşi obicei cu al cucului în privinţa ouălor şi este înrudit de aproape cu specia de pe lîngă La Plata, înrudire în toate felurile şi chiar în caracteristici neînsemnate cum este deprinderea de a sta pe spinarea vitelor ; se deosebeşte numai prin aceea că e ceva mai mică, penele şi ouăle fiindu-i oarecum de altă formă şi culoare. Această strînsă asemănare de structură şi deprinderi de viaţă la nişte specii reprezentative, care vin din părţi opuse ale unui mare continent, este totdeauna, deşi des întîlnită, foarte interesantă.

Dl. Swainson a observat ** pe drept cuvînt că, exceptînd pe Molothrus pecoris, la care trebuie să se adauge şi Molothrus niger, cucii sînt singurele păsări care pot fi considerate în adevăr ca parazite, care „se aciuază, cum s-ar zice, pe lîngă alte vieţuitoare, a căror căldură le clocesţe ouăle, pînă la ieşirea puilor din găoace, a căror hrană este şi hrana lor şi a căror moarte ar însemna şi moartea lor

* *Philosophie Zoologique*, vol. I, p. 242.
** Articol în *Magazine of Zoology and Botany*, vol. I, p. 217.

cînd sînt pui". E de reţinut că anumite specii, dar nu toate, de cuc şi Molothrus, s-ar asemăna prin ciudatul obicei al înmulţirii lor parazite, dar se opun între ele prin mai toate celelalte obiceiuri : Molothrusul, ca şi graurul nostru, este deosebit de sociabil şi trăieşte în cîmp deschis, fără nici o şiretenie sau prefăcătorie : cucul însă, după cum ştim cu toţii, este o pasăre ciudat de temătoare, ţinîndu-se prin cele mai singuratice tufişuri şi hrănindu-se cu pometuri şi omizi. Păsările acestea sînt şi ca structură foarte departe una de alta. S-au formulat numeroase teorii, chiar frenologice *, ca să se lămurească originea curiosului obicei al cucului de a-şi depune ouăle în cuiburile altor păsări. Singur dl. Prévost, cred, a aruncat oarecum lumină asupra acestei ciudăţenii ** : el socoteşte că femela cucului, care, după cei mai mulţi cercetători, face patru-şase ouă cel puţin, se împerechează cu masculul de fiecare dată după ce face un ou sau două. Se înţelege că dacă ar fi silită să-şi clocească ouăle, n-ar putea sta pe toate deodată şi ar trebui de aceea să părăsească pe cele dintîi cîtva timp, cînd ele probabil s-ar strica ; aşa că ea ar urma să-şi clocească fiecare ou în parte sau cel mult două deodată, după ce le face. Cum însă cucul, dintre toate celelalte păsări călătoare, stă în aceste ţinuturi cel mai puţin, femela lui n-ar avea timpul necesar clocirilor succesive. Prin urmare, din faptul că această pasăre se împerechează de mai multe ori, ouînd la anumite intervale, putem prea bine înţelege cauza pentru care îşi depune ouăle în cuiburi străine, lăsîndu-le în grija unor părinţi vitregi. Sînt gata să cred că acest fel de a vedea este îndreptăţit, ajungînd eu singur (după cum vom vedea îndată) la o concluzie asemănătoare în privinţa struţilor din America de Sud, ai căror femele sînt, dacă pot zice aşa, parazite între ele, depunîndu-şi ouăle unele în cuiburile altora, iar struţul mascul luînd asupra sa toate grijile clocitului, întocmai ca acei străini părinţi vitregi ai puilor de cuc.

Voi mai pomeni numai de alte două păsări, foarte frecvente şi deosebite prin obiceiurile lor. Din marele soi american al muscarilor-tirani, Saurophagus suphuratus este tipic. Ca înfăţişare, pasărea aceasta se apropie foarte mult de adevăraţii sfrînciogi (Laniide), dar, în ceea ce priveşte obiceiurile ei, poate fi comparată cu multe alte păsări. Am cercetat-o deseori, pe cînd vîna în cîmp deschis, rotindu-se ca şoimii cînd asupra unui loc, cînd a altuia. Planînd în aer, ea putea fi luată, chiar de la mică depărtare, drept pasăre răpitoare ; însă căderea ei asupra prăzii se produce cu mult mai puţină forţă şi iuţeală ca a şoimului. Alteori, Saurophagus bîntuie locurile mlăştinoase şi acolo, ca un pescăruş albastru, stînd locului, prinde peştişorii care se apropie întîmplător de mal. Adesea păsările acestea se ţin în colivii, sau, cu aripile tăiate, în curţi. Ele se domesticesc repede şi sînt foarte hazlii prin şiretenia şi toate obiceiurile lor ciudate, care mi-au fost descrise ca fiind asemănătoare cu ale coţofenelor de rînd. Zborul lor este ondulat, din cauza greutăţii capului şi a ciocului, care sînt prea mari faţă de

* Frenologie — teorie idealistă după care însuşirile psihice ar putea fi recunoscute după protuberanţele şi depresiunile craniului (n. red. rom.)

** Referat în faţa Academiei de Ştiinţe din Paris : *L'Institut,* 1834, p. 418.

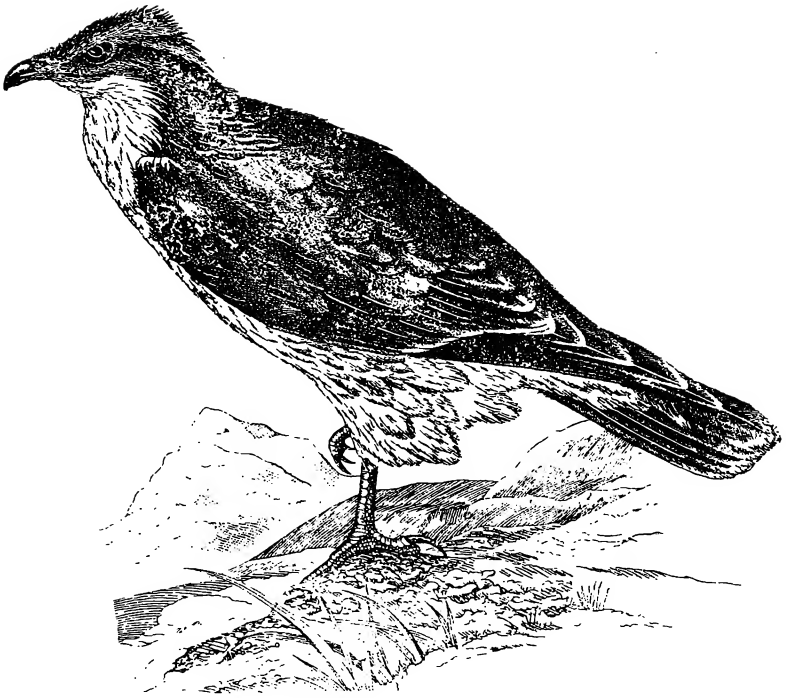

Caracara patagoneză (*Milvago* sau *Polyborus albogularis*)

corp. Seara, Saurophagus se așază pe cîte un tufiș, adesea de pe marginea drumului, repetînd neîntrerupt, cu același ton, un țipăt ascuțit, deși plăcut, care seamănă întrucîtva cu unele cuvinte articulate : spaniolii spun că țipătul seamănă cu vorbele „bien te veo" (te văd bine) și de aceea au și numit-o așa. [14]

Remarcabilă prin cîntecul ei mult mai frumos decît al oricărei păsări din acest ținut, este pasărea Mimus orpheus, numită de băștinași calandria ; într-adevăr este aproape singura pasăre sud-americană pe care am văzut-o stînd locului cu scopul de a cînta. Cîntecul ei se poate compara cu al lăcarului, dar e mai puternic ; cîteva note aspre și cîteva foarte înalte se amestecă într-un gîngurit plăcut. Această pasăre cîntă numai primăvara. În restul timpului, strigătul i se asprește pierzîndu-și orice armonie. Lîngă Maldonado aceste păsări sînt foarte blînde și îndrăznețe ; ele vizitează în stoluri casele de țară, ca să ciugulească din carnea atîrnată pe ziduri sau în pari : dacă vreo altă păsărică se adaugă la ospăț, calandria o gonește de îndată. Pe întinsele cîmpii nelocuite ale Patagoniei, o altă specie înrudită de aproape, Orpheus patagonica d'Orbigny, care frecventează văile îmbrăcate în tufișuri țepoase, este o pasăre mai sălbatică, avînd glasul oarecum deosebit. Mi se pare interesant să notez un fapt care arată importanța deosebirilor celor mai mici între obiceiurile acestor păsări : am crezut, aflîndu-mă pentru prima dată în fața acestei de a doua specii, că făcea parte

dintr-un alt neam decît cel de la Maldonado. Dar, făcînd rost după aceea de un alt exemplar în Patagonia și comparînd amîndouă speciile cu destulă superficialitate, mi s-au părut atît de asemănătoare, încît mi-am schimbat părerea. Cu toate acestea, iată că dl. Gould spune că sînt fără îndoială deosebite, concluzie trasă din diferența neînsemnată în felul lor de viață, pe care el nu o cunoștea însă.

Numărul, blîndețea și obiceiurile dezgustătoare ale șoimilor din America de Sud care se hrănesc cu hoituri, fac din ei vietuitoare ciudate pentru un om obișnuit numai cu păsările Europei de nord. [15] În aceeași listă pot fi cuprinse patru specii: caracara (Polyborus), vulturul-curcan, gallinazo și condorul. Păsările caracara sînt, ca structură, puse în rîndul vulturilor; vom vedea numaidecît cît de nepotrivit este pentru ele un rang atît de înalt. Prin obiceiurile lor, înlocuiesc ciorile noastre, care se hrănesc cu stîrvuri, coțofenele și corbii, care formează un trib de păsări larg răspîndit în restul lumii, dar lipsind cu totul din America de Sud. Să începem cu Polyborus Brasiliensis: este o pasăre comună, care are o largă răspîndire geografică; ea trăiește într-un număr foarte mare prin savanele ierboase ale La Platei (unde este cunoscută sub numele de carrancha) și este destul de des întîlnită în cîmpiile sterpe ale Patagoniei. Stoluri enorme, în deșertul dintre rîurile Negro și Colorado, pîndesc într-una de pe marginea drumului să devoreze stîrvurile animalelor istovite, care pier de oboseală și sete. Deși obișnuită în aceste ținuturi deschise și uscate, după cum e obișnuită de asemenea pe țărmurile arse ale Pacificului, ea a fost găsită totuși locuind nepătrunsele păduri umede din Patagonia de vest și din Țara Focului. Aceste carrancha, împreună cu alte păsări de felul lor, numite chimango, veghează neîntrerupt în mari stoluri asupra estanciilor și asupra abatoarelor. Dacă vreun animal moare în cîmp, gallinazo începe ospățul și după ce termină, cele două specii de Polyborus ciugulesc pînă ce lasă oasele goale. Aceste păsări, deși de obicei se hrănesc împreună, sînt departe de a fi prietene. Cînd carrancha stă liniștită pe cîte o ramură de copac sau pe pămînt, chimango continuă adesea, pentru mult timp, să zboare încoace și încolo, lăsîndu-se în semicerc, încercînd de fiecare dată, cînd se găsește la punctul cel mai jos al curbei, să-și atace ruda mai mare. Carrancha nici nu ține socoteală de asemenea amenințări, clătinînd numai din cap. Deși păsările din speciile carrancha se adună de cele mai multe ori în mari stoluri, ele nu sînt gregare: în locurile pustii pot fi văzute și stînd singure sau, mai obișnuit, cîte două.

Se spune despre carrancha că sînt foarte șirete și că fură un mare număr de ouă. Ele încearcă de asemenea, împreună cu chimango, să ciugulească crustele de pe spinările rănite ale cailor și măgarilor. De o parte, bietul animal cu urechile atîrnîndu-i și cu șira spinării încovoiată, iar de altă parte, pasărea amenințătoare, ochind de la un yard dezgustătoarea îmbucătură, toate acestea formează un tablou care a fost descris de căpitanul Head cu farmecul și exactitatea lui obișnuită. Acești pseudovulturi foarte rareori omoară păsări sau animale vii. Deprinderilor lor vulturești și necrofage sînt foarte limpezi pentru

orice om căruia, făcîndu-i-se somn, s-a culcat pe cîmpiile pustii ale Patagoniei, căci, deşteptîndu-se, a putut vedea pe fiecare movilă dimprejurul său cîte o pasăre din acestea priveghindu-l cu un ochi cobitor : iată caracteristica peisajului în aceste ţinuturi, caracteristică pe care oricine a călătorit pe acolo o va recunoaşte. Grupurile de oameni plecaţi cu cîini şi cai la vînătoare sînt urmate toată ziua de mulţi asemenea însoţitori. După ce mănîncă, pieptul lor fără fulgi se înfoaie ; în acest moment, şi de fapt mai totdeauna, carrancha este o pasăre domoală, blîndă şi laşă. Zborul îi este greoi şi încet ca al ciorilor din Anglia. Rareori se avîntă în zbor, deşi eu am văzut de două ori una, alunecînd prin aer cu multă uşurinţă, la mare înălţime. Aleargă (deci nu ţopăie), dar nu chiar atît de repede ca altele înrudite cu ea. Cîteodată carrancha este zgomotoasă, fără să fie astfel totdeauna : ţipătul ei e puternic, foarte aspru şi caracteristic, putînd fi asemănat cu sunetul gutural „g" spaniol, urmat de un dublu „r" aspru ; cînd cîrîie astfel, îşi ridică din ce în ce mai sus capul, pînă ce, cu ciocul larg deschis, creştetul capului aproape că atinge partea inferioară a spatelui. Acest fapt, care a fost pus la îndoială, este cu totul adevărat ; le-am văzut de mai multe ori cu capetele complet răsturnate pe spate. Pot să adaug la aceste observaţii, întemeindu-mă pe marea autoritate a lui Azara, că păsările acestea se hrănesc cu viermi, limacşi, lăcuste şi broaşte ; că ucid mieii nou-născuţi sfîşiindu-le cordonul ombilical şi că urmăresc păsările gallinazo, pînă ce acestea sînt silite să verse putreziciunile cu care se îndopaseră ceva mai înainte. În sfîrşit, Azara stabileşte că mai multe carrancha, cîte cinci sau şase la un loc, se strîng ca să izgonească păsările mai mari, chiar cît stîrcii. Toate aceste fapte dovedesc că pasărea aceasta este foarte schimbătoare în obiceiuri şi de o mare iscusinţă.

Polyborus chimango este cu mult mai mic decît specia de mai sus. Este într-adevăr omnivor şi ar mînca pînă şi pîine ; am fost asigurat că în insulele Chiloé vatămă într-adevăr culturile de cartofi scoţînd tuberculii proaspăt semănaţi. Dintre toate păsările care se hrănesc cu stîrvuri, Polyborus chimango părăseşte mai totdeauna cel din urmă scheletul animalului mort ; şi ades poate fi văzută printre coastele unei vaci sau ale unui cal, ca o pasăre în colivie. O altă specie este Polyborus Novae Zelandiae, o pasăre foarte răspîndită în insulele Falkland. Aceste păsări seamănă în multe privinţe, ca fel de viaţă, cu carrancha. Se hrănesc cu carnea animalelor moarte şi cu vietăţi marine ; pe stîncile Ramirez, singura lor putinţă de viaţă le-o dă marea. Sînt extraordinar de blînde şi netemătoare, frecventînd împrejurimile caselor după hrană. Dacă vînătorii ucid vreun animal, se adună numaidecît în stol şi aşteaptă răbdătoare, pe pămînt, de jur împrejur. După ce mănîncă, pieptul golaş li se evidenţiază puternic, dîndu-le o înfăţişare scîrboasă. Sînt gata oricînd să atace păsări rănite : unui cormoran în această stare care se lăsase pe ţărm să se odihnească i s-a grăbit moartea, fiind atacat cu lovituri de plisc. „Beagle" a navigat printre insulele Falkland numai vara, însă ofiţerii de pe „Adventure", care au fost acolo iarna, citează multe exemple extraordinare de îndrăzneală şi

rapacitate la aceste păsări. Odată, ele s-au repezit să înhaţe chiar un cîine, care, stînd întins lîngă cineva din echipaj, adormise chiar atunci. Altă dată, unui vînător i-a fost destul de greu să ferească o gîscă sălbatică rănită, ca să nu fie răpită chiar de sub ochii lui. Se zice că atunci cînd se află mai multe împreună (în această privinţă seamănă cu carrancha) aşteaptă la gura cîte unei vizuini de iepure şi, cînd animalul iese, îl apucă toate deodată. În port zburau totdeauna pe bordul vasului ; era necesar să se facă o bună pază, pentru a nu le lăsa să sfîşie pielea de pe sarturi şi carnea sau vînatul atîrnat la pupa. Aceste păsări sînt foarte obraznice şi răufăcătoare ; vor să culeagă mai totul de pe pămînt ; o mare pălărie cerată şi neagră, ca şi o pereche de bolasuri grele întrebuinţate la prinderea vitelor au fost cărate aproape la o milă. Dl. Usborne a suferit în timpul cercetărilor sale o pierdere mult mai grea, furîndu-i-se o busolă mică de tip Kutter, care se afla într-o cutie îmbrăcată în marochin roşu, pe care n-a mai găsit-o. [16] Aceste păsări sînt mai cu seamă certăreţe şi foarte pătimaşe, sfîrtecînd de furie iarba cu ciocul. Nu sînt cu adevărat gregare : nu zboară prea sus, iar zborul lê este greoi şi deşelat ; pe pămînt aleargă neînchipuit de iute, aproape ca fazanii. Sînt gălăgioase, scoţînd ţipete aspre, care cîteodată seamănă cu ale ciorilor din Anglia. De aceea marinarii le şi zic ciori. Un fapt curios este că, în timp ce croncănesc, îşi azvîrlă capetele cînd în sus, cînd înapoi, cum face carrancha. Cuiburile însă şi le clădesc pe colţurile de piatră ale ţărmului, numai în insuliţele vecine şi de loc în cele două insule principale : la nişte păsări atît de blînde şi netemătoare, grija aceasta e ciudată. Marinarii spun despre carnea lor friptă că se face albă, fiind foarte bună la gust ; dar trebuie să fii om îndrăzneţ ca să guşti din astfel de friptură.

Acum, ne mai rămîne să pomenim de vulturul-curcan (Vultur aura) şi de gallinazo. Cel dintîi se găseşte oriunde ţinutul nu este prea umed, între capul Horn şi America de Nord. Spre deosebire de Polyborus Brasiliensis şi Polyborus chimango, el a nimerit drumul spre insulele Falkland. Vulturul-curcan e o pasăre singuratică, suferindu-se cel mult pereche. Cîteodată poate fi recunoscut de departe după avîntul şi măreţia zborului. Ştim bine că se hrăneşte numai cu hoituri. Pe coasta de vest a Patagoniei, printre insuliţele păduroase şi ţărmurile roase de ape, trăieşte numai din ceea ce aruncă marea pe uscat şi din hoituri de foci. Oriunde se adună pe stînci focile, acolo pot fi văzuţi şi vulturii. Gallinazo (Cathartes atratus) locuieşte în alte părţi, neaflîndu-se niciodată la sud de 41° latitudine. Azara afirmă că există despre aceste păsări o presupunere, după care, în vremea conquistei [17], nu se găseau pe lîngă Montevideo, dar că ele au urmat pe locuitorii veniţi din regiunile mai nordice. Aşa că azi trăiesc în mare număr pe valea rîului Colorado, la trei sute de mile sud de Montevideo. Pare probabil că această nouă migraţie a avut loc ulterior observaţiilor făcute de Azara. Gallinazo trage mai totdeauna la climatul umed sau mai curînd în vecinătăţile apelor dulci ; e prin urmare foarte des întîlnit în Brazilia şi La Plata, în schimb nu se află niciodată pe cîmpiile pustii şi arse ale Patagoniei de nord, afară numai de locurile pe unde trece vreun rîu. Păsările acestea frecventează întregul pampas pînă la poa-

lele Anzilor, dar în Chile n-am văzut nici una și nici n-am auzit să se vorbească despre ele. În Peru sînt socotite ca măturători ai străzilor. Desigur, ele pot fi socotite ca gregare, deoarece se simt bine mai multe la un loc și nu se strîng împreună numai cînd sînt atrase de aceeași pradă. În cîte o zi plăcută, adesea se poate vedea la mare înălțime cîte un stol întreg, fiecare pasăre rotindu-se iarăși și iarăși fără să dea din aripi, în cele mai încîntătoare ocoluri. E limpede că zboară astfel numai pentru plăcerea zborului, care însă poate avea și vreo legătură oarecare cu împreunările lor nupțiale.

Acum am sfîrșit cu enumerarea tuturor zburătoarelor mîncătoare de stîrvuri, afară de condor, despre care va fi mai potrivit să se vorbească atunci cînd vom vizita un ținut mai firesc obiceiurilor lui decît sînt cîmpiile La Platei.

La cîteva mile de Maldonado, într-o fîșie lată de movile nisipoase, care despart Laguna del Potrero de malurile La Platei, am găsit un grup din acele tuburi de silice vitrificată, pe care le produce trăsnetul căzut pe nisip. Aceste tuburi seamănă întru totul cu acelea de la Drigg din Cumberland, descrise în *Geological Transactions* *. Movilele de nisip de la Maldonado,, nefiind ocrotite de vegetație, își modifică neîntrerupt poziția. Din această cauză tuburile păreau înfipte numai cu cîte un capăt în nisip, și crîmpeiele numeroase de pe de lături arătau că mai înainte fuseseră îngropate la o adîncime mai mare. Patru dintre ele se înfipseseră în nisip perpendicular ; dînd nisipul la o parte cu mîinile mele, am mers pe unul pînă la adîncimea de două picioare ; iar anumite fragmente care aparținuseră vădit aceluiași tub, după ce le-am adăugat în partea cealaltă, măsurau cinci picioare și trei inchi. Diametrul tubului era aproape egal pe toată lungimea lui și de aceea trebuie să presupunem că la început va fi atins o adîncime mult mai mare. Aceste dimensiuni sînt, însă, mici, dacă le comparăm cu acelea ale tuburilor de la Drigg, dintre care unul a fost urmărit pînă la adîncimea de nu mai puțin decît treizeci de picioare.

Suprafața internă e pe de-a-ntregul vitrificată, lucioasă și netedă. O bucățică cercetată la microscop se dovedi făcută dintr-un mare număr de băsici de aer sau poate de aburi, ca o probă de metal topită la foale. Nisipul este în întregime sau în cea mai mare parte silicios, dar în anumite locuri este de culoare neagră, dobîndind din cauza suprafeței lucioase un lustru metalic. Grosimea peretelui variază de la a treizecea la a douăzecea parte dintr-un inch, iar întîmplător poate atinge chiar o zecime de inch. Pe partea externă boabele de nisip sînt rotunjite și par ca și cum ar fi ceruite : n-am putut deosebi nici un semn de cristalizare. La fel ca în descrierea din *Geological Transactions,* tuburile sînt în general comprimate și prezintă făgașuri adînci, longitudinale, încît privite îndeaproape seamănă cu un lujer încrețit în lung sau cu coajă fie de ulm, fie de plută. Circumferința lor este de aproape doi inchi, dar anumite fragmente cilindrice și fără nici o

* *Geological Transactions,* vol. II, p. 528. În *Philosophical Transactions* (1790, p. 294), dr. Priestley a descris cîteva tuburi neregulate de silice și un pietriș de cuarț topit, găsit în pămînt, cu prilejul săpăturilor făcute sub un copac, unde un om fusese omorît de trăsnet.

adîncitură ating chiar patru inchi. Încreţiturile sau şanţurile sînt datorite în chip vădit compresiunii nisipului liber dimprejur, în clipa cînd tubul era încă moale din cauza căldurii intense. Judecînd după fragmentele necompresate, măsura, sau, dacă ni se îngăduie un astfel de cuvînt, calibrul trăsnetului trebuie să fi fost cam de un inch şi un sfert. La Paris, dl. Hachette şi dl. Beudant * au izbutit să facă tuburi asemănătoare cu aceste fulgurite, prin descărcări puternice de curent galvanic în pulbere fină de sticlă : adăugînd sare, pentru a spori fuzibilitatea, tuburile au căpătat dimensiuni mai mari. Experienţele n-au izbutit însă nici cu pulbere de feldspat, nici cu pulbere de cuarţ. Un tub făcut din sticlă pisată ieşi de aproape un inch în lungime şi anume de 0,982, avînd un diametru intern de 0,019 dintr-un inch. Cînd ni se spune că s-a folosit pentru aceasta cea mai puternică baterie din Paris şi că puterea ei, asupra unei substanţe atît de fuzibile ca sticla, a creat tuburi aşa de mici, atunci trebuie să rămînem încremeniţi de forţa loviturii unui trăsnet, care izbind nisipul în mai multe locuri a putut crea cilindri, lungi cîteodată de cel puţin treizeci de picioare, avînd şi un diametru interior, asta în caz că n-a fost comprimat, de un inch şi jumătate ; şi toate acestea într-un material atît de nemaipomenit de refractar cum este cuarţul ! [18]

Tuburile, după cum am mai spus, sînt înfipte în nisip aproape vertical. Unul dintre ele, însă, mai puţin regulat decît celelalte, se abătea de la linia dreaptă, formînd un cot apreciabil de treizeci şi trei de grade. Din acelaşi tub porneau în lături, ca de un picior lungime, două mici ramuri, dintre care una era îndreptată în sus, iar alta în jos. Faptul acesta e cu totul remarcabil, fiindcă fluidul electric [19] trebuie să se fi întors înapoi, prin acel unghi ascuţit de douăzeci şi şase grade, faţă de direcţia lui principală. Pe lîngă cele patru tuburi verticale, pe care le-am urmărit pînă sub nisip, existau unele pîlcuri de fragmente provenind fără îndoială din apropiere. Şi toate au fost găsite pe vîrful turtit al unei ridicături de nisip instabil, de şaizeci de yarzi pe douăzeci, situată în mijlocul unor alte măguri de nisip mai înalte şi depărtate cam la o jumătate de milă de un lanţ de coline înalte de patru sau cinci sute de picioare. Faptul cel mai însemnat, după mine, atît aici cît şi la Drigg şi de asemenea în descrierea făcută în Germania de dl. Ribbentrop, este numărul de tuburi găsite pe un spaţiu atît de restrîns. La Drigg s-au putut observa trei pe o arie de cincisprezece yarzi şi acelaşi număr s-a întîmplat să fie şi în Germania. În cazul descris de mine existau desigur mai mult de patru tuburi pe un spaţiu de şaizeci pe douăzeci de yarzi. Cum nu e probabil ca tuburile să se fi produs prin descărcări succesive, trebuie să admitem că trăsnetul, puţin mai înainte de a pătrunde în pămînt, s-a împărţit în ramuri separate.

Vecinătăţile La Platei par îndeosebi supuse fenomenelor electrice. În 1793 **, la Buenos Aires a avut loc poate una dintre cele mai distrugătoare furtuni din cîte s-au cunoscut ; treizeci şi şapte de locuri din oraş au fost lovite de trăsnet şi nouăsprezece oameni au fost omo-

* *Annales de chimie et de physique,* vol. XXXVII, p. 319.
** *Voyage* de Azara, vol. I, pag. 36.

rîți. După faptele aflate din mai multe cărți de călătorii, înclin să presupun că furtunile cele mai dese bîntuie gurile marilor rîuri. Nu e oare cu putință ca amestecul unei mari cantități de apă dulce și apă sărată să provoace tulburări în echilibrul electric? Chiar în timpul vizitelor noastre întîmplătoare prin această parte a Americii de Sud, am auzit că o corabie, o casă și două biserici au fost lovite de trăsnet. Atît bisericile cît și casa le-am văzut eu însumi puțin după aceea; casa aparținea d-lui Hood, consul-general la Montevideo. Unele din efecte fuseseră de-a dreptul ciudate: tapetul, pe distanță de un picior de fiecare parte a firelor soneriei, se înnegrise; metalul se topise și, deși încăperea era înaltă cam de cincisprezece picioare, picăturile de metal topit, căzînd pe scaune și mobilă, făcuseră în ele un lanț de găurele. O parte a zidului era zdrențuită ca de o descărcătură de pușcă, iar fărîmele de cărămidă fuseseră împroșcate cu atîta putere, încît pătrunseseră și stricaseră zidul din față. Cadrul unei oglinzi se înnegrise, pojghița aurită volatilizîndu-se; dovada că aurul se volatilizase era o sticlă de parfum, de pe cămin, îmbrăcată în solzi sclipitori, așa de aderenți, încît păreau incrustați.

C A P I T O L U L IV

DE LA RIO NEGRO LA BAHIA BLANCA

Rio Negro — Estancii atacate de indieni — Lacuri sărate — Flamingi — De la Rio Negro la Rio Colorado — Pomul sfînt — Iepurele patagonian — Familii indiene — Generalul Rosas — Plecarea la Bahia Blanca — Dune de nisip — Locotenentul negru — Bahia Blanca — Incrustații saline — Punta Alta — Zorillo.

24 iulie 1833. „Beagle" plecă de la Maldonado, iar în ziua de 3 august sosi în fața gurii prin care se varsă Rio Negro. E rîul cel mai însemnat de pe toată coasta, între strîmtoarea lui Magellan și La Plata. Vărsîndu-se la sud de estuarul La Platei, rîul pătrunde în mare cam trei sute de mile. În partea locului, acum vreo cincizeci de ani, sub vechea stăpînire spaniolă, s-a stabilit aci un pîlc de coloniști, care ocupă încă poziția cea mai sudică dintre toate punctele locuite de oameni civilizați pe coasta de est a Americii (41° latitudine).

Ținutul din preajma gurii rîului e cu totul oropsit. În partea de sud se înșiră un lung rînd de stînci perpendiculare, care prezintă vizitatorilor o secțiune geologică a naturii solului. Straturile sînt de gresie ; unul dintre ele era însă remarcabil, fiind format dintr-un conglomerat de pietriș tare ca cimentul, poros, care trebuie să fi fost adus de ape din munții Anzi, de la o distanță de peste patru sute de mile [1]. Suprafața stîncilor este pretutindeni acoperită cu o pătură groasă de prundiș, care se întinde pînă departe în cîmpia deschisă. Apa este foarte rară, iar unde se găsește e totdeauna ușor sărată. Vegetația, bineînțeles, e de asemenea puțină și, deși ici-colo se mai văd unele tufișuri destul de felurite, ele sînt apărate de niște ghimpi înfricoșători, care parcă dau de știre străinilor să nu pătrundă în aceste locuri neprimitoare.

Colonia se află la optsprezece mile în susul rîului. Drumul urmează poalele stîncilor în pantă, care formează marginea de nord a văii, prin care curge Rio Negro. În calea noastră, trecurăm pe lîngă dărîmăturile unor frumoase „estancias", care acum cîțiva ani, după ce respinseseră mai multe atacuri, fuseseră nimicite de indieni. O descriere impresionantă mi s-a făcut chiar de un martor al întîmplării. Coloniștii aveau destulă grijă ca să-și bage vitele și caii în „corral" *, împrejmuire

* Corralul este un țarc făcut din stîlpi zdraveni și înalți. Fiecare estancia sau așezare gospodărească are cîte un asemenea țarc pe lîngă ea.

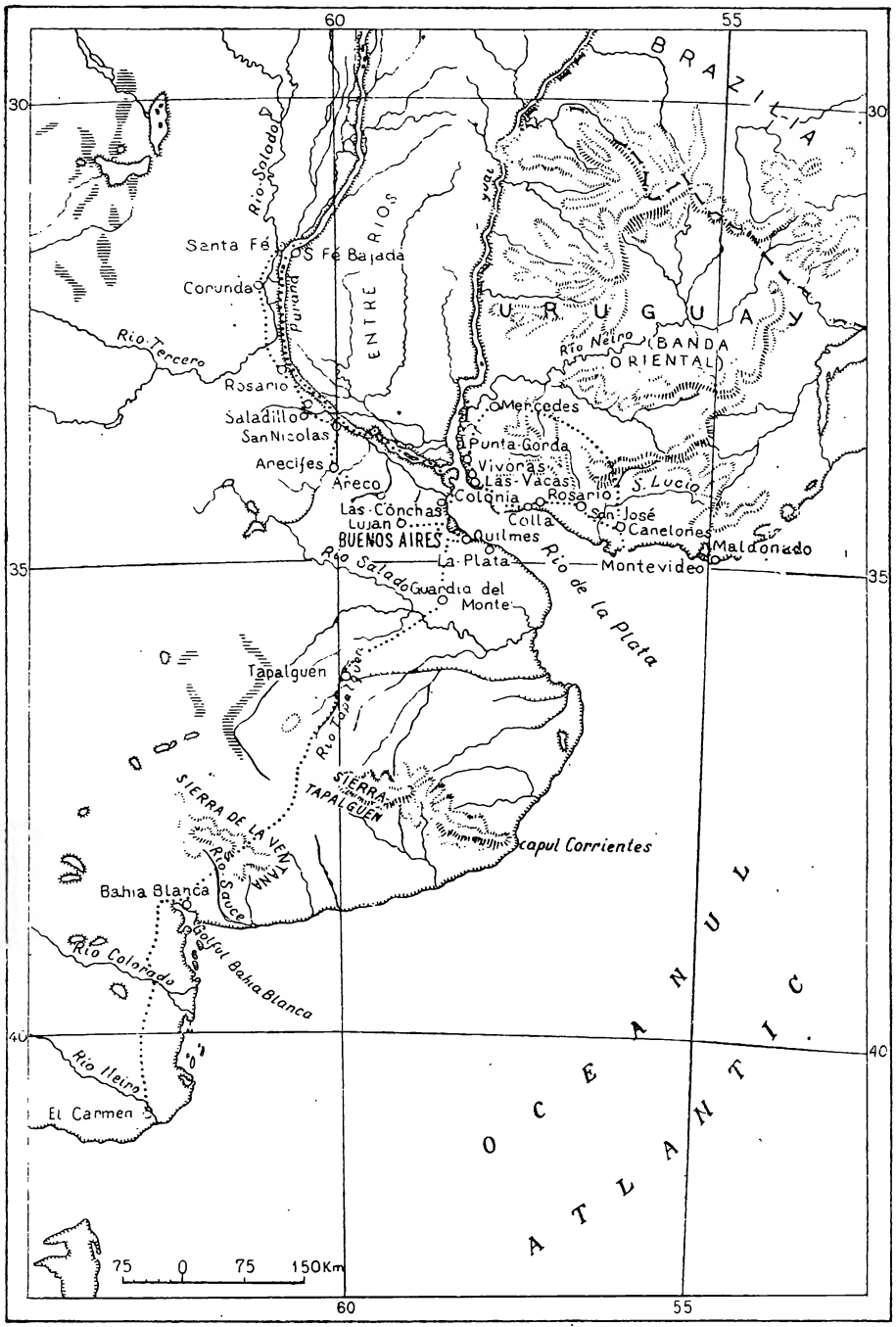

Argentina şi Uruguay. După datele hărţilor întocmite de cartografii corăbiei „Beagle". Liniile punctate marchează itinerariile excursiilor pe uscat ale lui Darwin.

care da ocol casei, după cum se îngrijeau să aibă pregătit și un mic tun. Indienii, vreo cîteva sute la număr și cu o disciplină militară strașnică, erau araucanieni din Chile de sud. Ei au apărut mai întîi în două corpuri, pe o colină învecinată. Descălecînd acolo și dezbrăcîndu-și îmbrăcămintea de blană, se năpustiră goi la atac. Singura armă a indianului este o foarte lungă tulpină de bambus sau chuzo, împodobită cu pene de struț și terminată cu un vîrf ascuțit și tare de lance. Informatorul meu părea a-și aminti cu cea mai mare groază de vibrația acestor chuzo în timpul năvalei indienilor. Ajunși în apropierea îngrăditurii, cacicul (șeful) Pincheira strigă către asediați să-și predea armele, dacă nu vor să li se reteze beregățile. Cum acesta și nu altul ar fi fost rezultatul izbînzii indienilor, chiar dacă mai întîi li s-ar fi predat armele, li se răspunse cu o salvă de pușcă. Indienii veniră cu mare repeziciune pînă sub întăriturile corralului, dar, spre marea lor mirare, găsiră stîlpii legați între ei cu gheare de fier și nu, cum se așteptau, cu fîșii de piele. Încercînd, firește zadarnic, să le taie cu cuțitele, această împrejurare salvă viețile creștinilor. Numeroși indieni răniți erau tot timpul luați și duși înapoi de tovarășii lor, dar în cele din urmă, fiind rănit un subcacic, se sună retragerea cu goarna. Indienii s-au retras lîngă caii lor și păreau a ține un sfat de război. Pauza care urmă fu pentru spanioli înspăimîntătoare, fiindcă tocmai își terminaseră muniția, afară de cîteva cartușe. Într-o clipită indienii se aruncară pe cai și, galopînd, se făcură nevăzuți. Un alt atac fusese respins mult mai repede. Tunul era mînuit de un francez cu sînge rece, care așteptă pînă ce indienii se apropiară cu totul și apoi le seceră frontul cu lovituri repezi, una după alta. Așa că trînti la pămînt treizeci și nouă de inși și, firește, un astfel de prăpăd risipi neîntîrziat pe toți atacanții.

Orașului i se zice fie El Carmen, fie Patagones ; e clădit dinaintea unei stînci din fața rîului, multe case fiind chiar săpate în peretele de gresie. Rîul e lat cam de două sau trei sute de yarzi ; e adînc și totuși repede. Numeroasele insule, cu sălciile și promontoriile lor joase, înșirîndu-se una după alta pe marginea nordică a cuprinzătoarei văi verzi, formează o priveliște aproape pitorească, dacă soarele luminează din plin. Numărul locuitorilor nu trece de cîteva sute. Aceste colonii spaniole, spre deosebire de cele britanice, nu au în ele însile elementele de dezvoltare. Mulți indieni de rasă curată locuiesc aci. Pe marginile orașului continuă să-și păstreze toldos *-urile tribul cacicului Lucanee. Guvernul local îi ajută în parte cu provizii, dîndu-le toți caii bătrîni care nu mai pot trage, dar cîștigă și ei cîte ceva făcînd pături și curelărie pentru șei. Acești indieni sînt socotiți civilizați, deși ceea ce ei au putut cîștiga prin îndulcirea firii lor crude se pierde prin desăvîrșita lor imoralitate. Unii tineri, cu toate acestea, sînt pe cale să se îndrepte, arătîndu-se bucuroși să muncească. Nu de mult, cîțiva merseseră la o vînătoare de foci și se purtaseră foarte bine, astfel că acum se bucurau de rezultatele muncii lor, fiind îmbrăcați cu haine curate, de culori deschise, și trîndăvind tot timpul. După îmbrăcăminte arătau chiar un gust admirabil. Dacă s-ar fi putut ca

* Așa se numesc bordeiele indiene (n. red. rom.)

unul dintre acești tineri să fie preschimbat în statuie de bronz, îmbrăcămintea largă de pe el ar fi căzut în linii perfect armonioase.

Într-o zi, călăream spre un mare lac sărat, zis Salina, la cincisprezece mile de oraș. Iarna, lacul este puțin adînc, iar vara se preface într-un cîmp de sare albă ca zăpada. Pe lîngă margini, stratul de sare este gros de patru-cinci inchi, dar către mijloc grosimea crește. Lacul era lung de două mile și jumătate și lat de una. Alte lacuri de primprejur se întîmplă să fie de cîteva ori mai mari și cu un așternut salin gros de două și trei picioare, chiar în timp de iarnă, cînd se află sub apă. Aceste suprafețe de un alb strălucitor, în mijlocul cîmpiei arse și întunecate, oferă un spectacol extraordinar. Din saline se scoate anual o mare cantitate de sare. Grămezi uriașe, de sute de tone, așteptau pe de lături să fie exportate. Anotimpul de muncă la saline este vremea secerișului pentru patagoni, fiindcă de acest anotimp depinde bunăstarea tuturor. Aproape toți locuitorii se mută în tabăra de pe malul rîului și lumea e pusă la scos sare și la încărcarea căruțelor trase de boi. Sarea e cristalizată în cuburi mari, fiind deosebit de limpede. Dl. Trenham Reeks, la cererea mea, a binevoit s-o analizeze și a găsit într-o anumită cantitate numai 0,26% ghips și 0,22% materii pămîntoase. Ciudat este faptul că ea nu folosește la conservarea cărnurilor tot așa de bine ca sarea de mare din insulele Capului Verde. Un comerciant din Buenos Aires mi-a spus că o consideră cu 50% mai puțin valoroasă față de cealaltă. Așa că sarea se importă totdeauna de la insulele Capului Verde, dar este amestecată cu aceea din salinele de care s-a vorbit. Singura cauză a acestei inferiorități stă în puritatea sării din Patagonia, adică în lipsa altor corpuri saline, prezente în orice apă de mare. Nimeni, cred, n-a bănuit o atare explicație, care însă e sprijinită de faptul, confirmat în ultimul timp *, că sărurile care conservă brînza cel mai bine sînt acelea care conțin o mai mare proporție de cloruri solubile.

Marginile lacului sînt noroioase și în ele se află înfipte numeroase cristale mari de ghips, dintre care unele sînt lungi de cîte trei inchi, în timp ce pe deasupra se văd presărate alte cristale de sulfat de sodiu. Gauchos numesc ghipsul „padre del sal", iar sulfatul de sodiu „madre" ; ei spun că aceste substanțe chimice, care împreună dau naștere sării, se depun totdeauna pe malurile salinelor, cînd apa începe să se evaporeze. Noroiul e negru și miroase greu. N-am putut de prima dată să-mi dau seama de cauza mirosului greu, dar mai tîrziu am văzut că spuma suflată de vînt pe mal era verde, ca și cum ar fi fost plină de Confervae.[2] Am încercat să iau cu mine o cantitate oarecare din această materie verde, dar întîmplător n-am reușit. Unele părți ale lacului, văzute de la mică distanță, păreau roșiatice, datorită poate cine știe căror animalicule de infuzie.[3] Din loc în loc, noroiul era răscolit de numeroși viermi, aparținînd grupului Annelidelor. Ce uimitor e faptul că vietățile acestea pot trăi în saramură, trebuind să se tîrască printre cristale de sulfat de sodiu și de calciu ! Ce se întîmplă oare cu acești viermi, în verile lungi, cînd suprafața se solidi-

* *Report of the Agricultural Chemical Association* în *Agricult. Gazette*, 1845, p. 93.

fică, prefăcîndu-se într-un strat gros de sare? Nenumărate stoluri de flamingi trăiesc pe lac, cuibărind acolo. În toată Patagonia, în Chile de nord și în insulele Galapagos, oriunde se aflau asemenea lacuri sărate, am dat peste aceste păsări. Le-am văzut și aici bălăcindu-se în căutarea hranei, umblînd probabil după viermi, care răscoleau noroiul și care, la rîndul lor, se hrăneau cu infuzorii sau Confervae. Așa că iată o lume în mic, închisă în sine și adaptată la viață în aceste lacuri sărate din interiorul continentului. S-a spus * că în salinele din Lymington [5] trăiește un număr nesfîrșit de crustacei mărunți (Cancer salinus) [6], vieţuind însă numai în acele saline în care lichidul a căpătat prin evaporare o mare consistență, adică un sfert de pfund de sare la jumătate de litru de apă. Putem prea bine afirma că orice parte din lume poate fi locuită! Fie lacurile sărate, fie acelea subpămîntene, ascunse sub munți vulcanici, izvoarele minerale calde, întinderea nesfîrșită și adîncimile oceanului, regiunile superioare ale atmosferei și chiar suprafața zăpezilor veșnice, pretutindeni în lume există un mijloc de trai pentru organisme.

La nord de Rio Negro, între acest rîu și ținutul locuit de lîngă Buenos Aires, spaniolii au numai o mică așezare, stabilită de curînd la Bahia Blanca. Pînă la Buenos Aires, în linie dreaptă, sînt cam cinci sute de mile britanice. Fiindcă triburile de indieni călări, care totdeauna au ocupat cea mai mare parte a ținutului, au tot hărțuit estanciile singuratice, guvernul de la Buenos Aires a hotărît echiparea unei armate sub comanda generalului Rosas cu scopul de a le extermina. Așa că trupele se aflau acum în tabăra de pe malurile rîului Colorado, la aproape optzeci de mile nord de Rio Negro. Părăsind Buenos Aires, generalul Rosas atacă în linie dreaptă prin cîmpiile neexplorate și, după ce curăță bine regiunea de indieni, lăsă în urma lui, din loc în loc, la mare distanță, cîte un pîlc de soldați cu un număr de cai *(a posta)*, care să poată ține legătura cu capitala. Cum „Beagle" urma să facă escală la Bahia Blanca, mă hotărîi să merg pînă acolo pe uscat, dezvoltîndu-mi apoi planul să fac tot drumul cu poștele pînă la Buenos Aires.

11 august. Tovarășii mei de călătorie erau dl. Harris, un englez stabilit la Patagones, un călăuz și cinci gauchos, care mergeau la armată după treburi. Am mai spus că rîul Colorado se afla la aproape optzeci de mile depărtare și, cum mergeam destul de încet, aveam drum de două zile jumătate. Toată partea străbătută abia merită un nume mai bun decît acela de deșert. Apă se găsește numai la două mici izvoare,

* *Linnean Trans.*, vol. XI, p. 205. E remarcabil cît de asemănătoare sînt faptele care privesc lacurile sărate din Patagonia și din Siberia. Siberia ca și Patagonia pare să se fi ridicat de curînd deasupra apelor mării. În amîndouă ținuturile, lacurile sărate se află pe cîmpie, în mici depresiuni; în amîndouă, noroiul de la maluri e negru și miroase urît; dedesubtul aceleiași cruste de sare se află sulfat de sodiu sau de magneziu, imperfect cristalizat; și de asemenea atît într-o parte cît și în cealaltă nisipul noroios e amestecat cu cristale de ghips. Lacurile sărate siberiene sînt locuite de mici crustacei și de asemenea sînt cercetate de flamingi *(Edin. New-Philos. jour.*, ianuarie, 1830). Cum aceste fapte, aparent neînsemnate, au loc în ținuturi atît de depărtate unul de altul, putem fi siguri că ele au rezultat în chip necesar din aceleași cauze. — Vezi *Travels* de Pallas, 1793—1794, p. 129—134. [4]

dar și aci, deși se zice că e bună de băut, e cu totul sălcie, chiar în anotimpul ploios. Dacă acum era atîta pustietate, ce privelişte a deznădejdii trebuie să fie vara ! Valea Rio Negro, pe toată lățimea ei, a fost săpată de-a dreptul pe o cîmpie de gresie, deoarece chiar dincolo de malul pe care e clădit orașul începe să se desfășoare o cîmpie, întreruptă numai cînd și cînd de cîteva vîlcele și depresiuni. Peste tot, peisajul arată aceleași semne de sterilitate. Pe pămîntul pietros și uscat nu cresc decît ciufuri negricioase de iarbă veștedă și ici și colo tufișuri închircite, apărate de ghimpi.

La puțin timp după ce trecurăm de primul izvor, ajunserăm în fața unui copac vestit, căruia indienii i se închină ca fiind altarul lui Walleechu. Copacul se află pe o înălțime în mijlocul cîmpiei, servind prin urmare ca semn de orientare de la mare distanță. De îndată ce triburile de indieni dau cu ochii de el, ele își exprimă adorația prin răcnete. Copacul este și el scund, rămuros și plin de ghimpi. Diametrul lui, chiar deasupra rădăcinilor, este aproape de trei picioare. Se înalță singuratic, fără vreun alt semen prin preajmă, fiind de fapt întîiul copac pe care îl vedeam. După aceea, am mai dat peste vreo cîțiva de același fel, dar foarte rari. Fiind iarnă, copacul n-avea frunze, iar în locul lor se vedeau nenumărate fire, de care sălbaticii agățaseră fel de fel de prinosuri, ca : țigări, pîine, carne, fîșii de postav etc. Indienii săraci, care nu avuseseră nimic mai bun de oferit, destrămaseră fire din ponchos[7] și le legaseră de crengi. Indienii mai bogați obișnuiesc să toarne alcool și maté [8] într-o anumită gaură, precum și să pufăie din țigară în sus, crezînd astfel că aduc lui Walleechu ofranda cea mai deplină. Ca să spun totul, copacul era împresurat cu ciolane albicioase de cai, care fuseseră omorîți ca sacrificiu. Toți indienii, fără să se țină seamă de vîrstă sau sex, pot aduce prinosurile lor, iar aducîndu-le, ei sînt încredințați că nu le vor mai obosi caii și că lor înșile le va merge numai bine. Acel gaucho, care mi-a spus toate acestea, mi-a adăugat că văzuse cu ochii lui asemenea scene de adorație și că, dimpreună cu alții, obișnuia să aștepte pînă ce plecau indienii, pentru ca apoi să fure ofrandele aduse lui Walleechu.

Gauchos cred că indienii socotesc copacul ca pe Dumnezeu însuși, deși mult mai probabil pare că îl privesc numai ca altar [9]. Singura cauză pentru care îmi închipui că au ales copacul este așezarea lui, deci folosirea ca semn de orientare pe drumurile primejdioase. La o mare depărtare se zărește Sierra de la Ventana ; un gaucho mi-a spus că pe cînd călărea împreună cu un indian, cîteva mile la nord de Rio Colorado, indianul, începînd să răcnească, așa cum răcnesc ei de cum zăresc de departe copacul, își punea mîna pe cap și arăta apoi spre Sierra. Fiind întrebat pentru ce făcea astfel, indianul spunea într-o spaniolă stricată : „Întîi văzut Sierra". Cam la două leghe dincolo de curiosul copac, ne oprirăm să mînem acolo peste noapte. În acea clipă, ochii de lynx ai celor cîțiva gauchos se ațintiră pe o nefericită vacă, pe care, de pe cai și în goană nebună, o prinseră în cîteva minute, o tîrîră cu lassourile lor unde ne oprisem și o uciseră. Aci aveam cele patru lucruri de trebuință pentru viața „en el campo" : pășune pentru

cai, apă (de fapt o băltoacă noroioasă), carne și lemne de foc. Eram de-a dreptul nebuni de fericire avînd atîta belșug și în curînd ne apucarăm să ciopîrțim sărmana vacă. Aceasta a fost întîia noapte pe care am petrecut-o sub cerul liber, culcat pe păturile calului și cu șaua drept căpătîi. E o mare plăcere să trăiești viața independentă a unui gaucho, să fii în stare ca în orice moment să-ți priponești calul și să zici : „Aici mînem la noapte". Liniștea ca de moarte a cîmpiei, cîinii de strajă, ceata țigănească de gauchos care își așternd de dormit împrejurul focului mi-au întipărit în minte un tablou de neșters, pe care nu-l voi uita niciodată.

A doua zi, ținutul continua să fie la fel cu acela descris mai sus. E locuit de puține păsări sau alte animale. Numai întîmplător mai dai peste cîte un cerb sau un guanaco (lama sălbatică), patrupedul cel mai des întîlnit fiind aguti (Cavia Patagonica) [10]. Animalul acesta e aici ceea ce sînt iepurii la noi. Se deosebește însă de iepurii noștri în mai multe privințe hotărîtoare. De pildă, are numai trei degete la picioarele din urmă și este de două ori mai mare, cîntărind de la douăzeci pînă la douăzeci și cinci de pfunzi (între 9 și 11 kg). Aguti este prietenul credincios al pustiului. Caracteristica cea mai de seamă a peisajului pe aici este să vezi doi sau trei aguti, sărind iute unul după altul, în linie dreaptă, de-a curmezișul cîmpurilor sălbatice. Trăiesc pînă spre nord de Sierra Tapalguen (37° 30' latitudine), unde cîmpia, aproape deodată, devine verde și mai umedă ; iar hotarul de sud, pînă unde ajung ei, trece printre Porto Deseado și San Julian, ținutul neschimbîndu-se în nici un fel. Ciudat rămîne faptul că aguti nu se mai găsește acum pe o suprafață atît de întinsă, deși căpitanul Wood, în călătoria lui din 1670, vorbește de mulțimea de aguti de prin acele părți. Care să fie cauza care, într-un ținut așa de întins, de nelocuit și de puțin cercetat, a făcut să scadă aria de răspîndire a unui astfel de animal ? Că trebuie să fi fost pe acolo neasemuit mai mulți decît azi, se vădește de asemenea din numărul mare de aguti împușcați de căpitanul Wood la Porto Deseado, într-o singură zi. Aguti se folosește de ascunzișurile pe care și le scobește în pămînt un animal numit bizcacha ; dar acolo unde, la fel ca la Bahia Blanca, nu se află bizcacha, aguti își sapă singur culcușul. Ceva asemănător se întîmplă și cu mica bufniță de pampas (Athene cunicularia), care a fost descrisă de atîtea ori, stînd ca o santinelă la gura găurilor din pămînt ; dar, în Banda Oriental, unde bizcacha lipsește, e silită și ea să-și facă singură locuința.

Dimineața următoare, pe cînd ne apropiam de Rio Colorado, înfățișarea ținutului se schimbă : ajunserăm astfel, în scurt timp, pe o cîmpie acoperită de iarbă, care, datorită florilor, lucernei înalte și micilor bufnițe, seamănă cu pampasul. Trecurăm de asemenea pe lîngă o baltă noroioasă, neobișnuit de întinsă, căreia i se zice salitru, fiindcă vara seacă, prinzînd o crustă de felurite săruri. Era acoperită, cînd am văzut-o eu, cu plante suculente, pitice, de felul acelora de pe țărmul mării. Colorado, în locul pe unde îl trecurăm noi, era lat numai de aproape șaizeci de yarzi. Altfel lățimea lui mijlocie trebuie să atingă

cam de două ori pe atît. Albia rîului, după cum i-o înseamnă sălciile de pe maluri și desișurile de trestie, este foarte întortocheată. Mi s-a spus că distanța de unde ne aflam pînă la gura rîului, în linie dreaptă, era de nouă leghe, iar pe cursul apei de douăzeci și cinci. Trecerea dincolo cu barca ne fu împiedicată cîtva timp de o herghelie de iepe, care înotau prin rîu ca să ajungă la divizia de soldați de pe celălalt mal. N-am văzut spectacol mai hazliu ; sute și sute de capete, îndreptate în aceeași parte, cu urechile ascuțite și ridicate, sforăind pe nări și ținîndu-se cu botul chiar deasupra apei, păreau o droaie de animale amfibii. Carnea de iapă e singura hrană a soldaților în expediție, fiindcă li se dă astfel putința să se miște mai ușor. Distanțele străbătute de cai pe aceste cîmpii sînt uimitoare. Mi s-a spus că un cal neîmpovărat poate parcurge zile întregi la rînd cîte o sută de mile zilnic.

Tabăra generalului Rosas era lîngă rîu și consta dintr-un pătrat, pe care-l formau căruțele, tunurile, colibele de paie etc. Soldații erau mai toți cavaleriști. Sînt silit să cred că niciodată nu s-a constituit o armată de bandiți mai răufăcătoare. Cei mai mulți erau de seminții amestecate, între negri, indieni și spanioli. Nu știu pentru ce, dar oamenii cu astfel de origine rareori arată, pe chipul lor, bunătatea. Tocmai chemasem pe secretar, ca să-mi vadă pașaportul. Începu să mă întrebe și să mă răsîntrebe amănunțit și cu ifose. Din fericire, aveam o scrisoare de recomandație de la guvernul din Buenos Aires * pentru comandantul din Patagones. Trimițîndu-se scrisoarea generalului Rosas, acesta îmi răspunse printr-un mesaj foarte îndatoritor. Secretarul, de data aceasta, se întoarse surîzînd și numai cu grijă de a-mi face pe plac. Ne stabilirăm într-un *rancho,* sau bordei, al unui spaniol bătrîn, care servise sub Napoleon în expediția din Rusia.

Stăturăm la Colorado două zile ; n-aveam mare lucru de făcut, fiindcă împrejurimile erau niște bălți, care vara (decembrie), cînd se topesc zăpezile de pe Anzi, sînt înecate de apele rîului. Distracția mea de căpetenie era să iau seama la familiile de indieni care cumpărau lucruri de nimic de la coliba noastră. Presupun că generalul Rosas avea ca aliați vreo șase sute de indieni. Oamenii erau înalți și frumoși ; totuși, ușor am putut vedea după aceea că sălbaticii din Țara Focului aveau aceeași înfățișare, dar urîțită de frig, de lipsa de hrană și, în general, de lipsa de civilizație. Anumiți autori, stabilind rasele primitive ale omenirii, au despărțit pe acești indieni în două clase : e însă, cu siguranță, o greșeală. Cîteva dintre femeile tinere sau *chinas* merită să li se zică chiar frumoase. Părul lor aspru, dar negru și lucios, împletit în două cozi, lungi pînă la mijloc ; obrajii viu colorați și ochii care licăreau cu o mare strălucire ; picioarele, labele picioarelor, brațele și mîinile mici și elegante, gleznele, și cîteodată mijlocul, împodobite cu brățări late de mărgele albastre, totul dovedea gust și frumusețe. Nimic nu putea fi mai interesant ca anumite grupuri de familie. Adesea călări pe același cal veneau la coliba noastră cîte o mamă cu

---

* Sînt dator să-mi arăt în termenii cei mai vii recunoștința față de guvernul din Buenos Aires pentru felul îndatoritor cum mi s-a dat, ca naturalist al vasului „Beagle", pașaport pentru orice localitate din țară.

una sau două fete. Femeile călăresc ca bărbaţii, dar cu genunchii ridicaţi mult mai sus. Ţinuta aceasta le vine poate din obiceiul de a călări, la drum lung, pe cai încărcaţi cu poveri. E datoria femeilor să încarce şi să descarce caii, precum şi să întindă corturile pentru înnoptat ; într-un cuvînt, e datoria lor să fie, ca toate femeile sălbaticilor, sclave bune la toate. Bărbaţii luptă, vînează, poartă de grijă cailor şi fac şei. Una din îndeletnicirile lor de căpetenie acasă e să tot ciocănească două pietre între ele, pînă ce se rotunjesc bine, ca să facă din ele bolasuri. Cu această unealtă importantă îşi prind indienii vînatul şi caii, care aleargă liberi pe cîmpie. În timpul luptei, primul lor gînd este să doboare caii duşmanilor cu bolasurile şi apoi să omoare pe adversarii încurcaţi la căderea în curelăria şeilor, cu lancea zisă chuzo. Dacă bolasurile se înfăşoară pe după gîtul sau corpul cailor ţintiţi, atunci de cele mai deseori mingile sînt tîrîte departe şi pierdute. Rotunjirea pietrelor e treabă de două zile, aşa că făcutul acestor ghiulele devine îndeletnicirea lor cea mai obişnuită. Mulţi dintre ei, atît bărbaţi cît şi femei, îşi boiesc faţa în roşu, dar n-am văzut niciodată să-şi tragă benzi orizontale, cum se face atît de firesc printre locuitorii Ţării Focului. Mîndria lor de căpetenie constă în a-şi face toate lucrurile din argint. Am văzut un cacic care îşi făcuse din acest metal pintenii, scările şeii, plăselele cuţitului şi frîul. Căpăstrul şi frîul erau făcute dintr-un singur fir subţire ca şfichiul biciului. Văzînd cum un armăsar sălbatic se roteşte primprejur, strunit de laţul atît de şubred, mi-am dat seama că felul acesta de a călări era de o eleganţă remarcabilă.

Generalul Rosas şi-a exprimat dorinţa să mă vadă, fapt care după aceea m-a bucurat mult. E un om cu un caracter extraordinar, are în ţară o putere hotărîtoare şi se vede bine că are de gînd s-o folosească numai pentru bunăstarea şi progresul tuturor. * Se zice că el stăpîneşte ca proprietar şaptezeci şi patru de leghe pătrate de pămînt, avînd vreo trei sute de mii de vite. Admirabil îngrijite, pămînturile lui produc mult mai multe cereale decît ale altora. El şi-a cîştigat celebritatea mai întîi prin legile întocmite pentru propriile sale estancii şi prin disciplinarea a sute de oameni în aşa fel, încît să înfrunte cu succes atacurile indienilor. Umblă o mulţime de zvonuri şi poveşti despre chipul plin de cruzime în care şi-a impus el legile. După una dintre acestea, nici un bărbat, sub pedeapsa de a fi pus în butuci, nu trebuia să poarte la el cuţit în zi de duminică. Fiind ziua cea mai însemnată pentru joc şi băutură, duminica izbucneau numeroase certuri, care, potrivit obiceiului general de luptă cu cuţitul, deveneau adesea fatale. Într-o duminică, guvernatorul veni cu mare alai să-i viziteze estancia, şi generalul Rosas, în marea lui pripeală, îi ieşi înainte pe jos ca să-l primească, avînd cuţitul ca de obicei înfipt la brîu. Intendentul îl atinse uşor pe umăr şi îi aminti legea. Generalul, întorcîndu-se către guvernator, îi spuse că îi pare rău, dar că trebuie să fie pus în butuci şi că, pînă ce i se va da drumul, el nu mai avea în casa lui nici o putere. După cîtva timp, intendentul fu convins să desfacă butucii şi să-i dea

* Din păcate, această profeţie s-a dovedit a fi pe de-a-ntregul greşită (notă dată de Darwin în 1845). [11]

drumul, dar de îndată ce se sfîrși această treabă, generalul se întoarse către intendent și îi spuse: „Acum dumneata ai călcat legea, așa că trebuie să-mi iei locul la butuci". Asemenea fapte desfătau pe gauchos, care cu toții au mari idei despre egalitatea și demnitatea lor.

Generalul Rosas este de asemenea un călăreț desăvîrșit, ceea ce nu înseamnă puțin într-o țară unde armata întreagă, strînsă la un loc, își alege generalul printr-un concurs de felul următor: o herghelie de cai sălbatici se află închisă într-un corral, de unde i se dă drumul pe o poartă, deasupra căreia în curmeziș era un drug; cel care voia să le fie general trebuia să sară de pe acest drug pe unul dintre caii nedomesticiți, care se îmbulzeau la ieșire, și să fie în stare nu numai să-l călărească pe deșelate, ținîndu-se de coama lui, dar să-l și aducă înapoi la poarta corralului. Cel care izbutea era, se înțelege, ales și se dovedea cu timpul generalul cel mai nimerit pentru o astfel de armată. Rosas însuși fusese ales în urma acestei isprăvi nemaipomenite.

În felul acesta și adoptînd îmbrăcămintea și obiceiurile de gaucho, a dobîndit el popularitatea lui fără margini și prin urmare puterea lui despotică. Mi-a spus un negustor englez că un om care omorîse pe altul, fiind arestat și întrebat asupra motivului faptei sale, a răspuns: „L-am ucis, fiindcă vorbea necuviincios despre generalul Rosas". După o săptămînă ucigașul era pus în libertate. Bineînțeles, asupra eliberării hotărîseră partizanii generalului și nu generalul însuși.

În conversație, el este însuflețit, sensibil și foarte grav. Seriozitatea lui este chiar asprime. Unul dintre bufonii lui (ține doi, ca baronii de altădată) povestea următoarele: „Dorind mult să ascult o anumită bucată muzicală, m-am dus la general de două sau trei ori ca să-i cer voie. Mi-a răspuns: «Vezi-ți de treabă, fiindcă sînt ocupat». M-am dus a doua oară și mi-a spus: «Dacă mai vii o dată, te pedepsesc». Cerîndu-i și a treia oară, a început să rîdă. M-am repezit să ies din cort, dar era prea tîrziu; el porunci ca doi soldați să mă prindă și să mă lege de stîlpi. Îi cerșii pe toți sfinții din cer iertare, dar nici nu se gîndi. Cînd rîde, generalul nu cruță pe nimeni, nici chiar pe bolnavi." Și bietul om arunca încă priviri pline de suferință numai la amintirea stîlpilor. Pedeapsa e în adevăr cruntă; se înfig patru stîlpi în pămînt și pedepsitul e întins de mîini și picioare orizontal și lăsat acolo, răstignit astfel, cîteva ceasuri. Evident, ideea chinului venea din felul cum se puneau pieile la uscat. Întrevederea mea cu generalul se încheie fără nici un zîmbet, căpătînd în chipul cel mai îndatoritor și mai repede un pașaport și un ordin care îmi dau putința să mă folosesc de poștele guvernului.

A doua zi de dimineață, plecam la Bahia Blanca, unde ajunserăm în două zile. Părăsind tabăra soldaților, trecurăm pe lîngă toldosurile indienilor. Bordeiele lor sînt rotunde ca niște cuptoare și învelite cu piei. La gura fiecăruia stă înfipt în pămînt un chuzo. Toldosurile care aparțineau diferitelor triburi de cacici erau grupate deosebit, iar aceste grupuri, la rîndul lor, se împărțeau în altele mai mici, după legăturile de rudenie ale stăpînilor respectivi. Călătorirăm cîteva ceasuri de-a lungul văii rîului Colorado. Atît pe un mal cît și pe celălalt, cîmpiile

de aluviuni se vădeau fertile şi se zice că sînt foarte prielnice creşterii cerealelor. Luînd-o spre nord de rîu, pătrunserăm într-un ţinut ale cărui cîmpii se deosebeau de acelea din sudul rîului. Pămîntul era tot uscat şi sterp, dar pria feluritelor plante ; ierburile, deşi negricioase şi scorojite, erau mai din belşug decît tufişurile cu ghimpi. Într-un anumit loc, tufişurile acestea dispăruseră cu totul, rămînînd cîmpiile goale. Schimbarea vegetaţiei arată începutul marilor sedimente calcaro-argiloase, din care e formată acea întindere fără sfîrşit a pampasurilor şi care, în Banda Oriental, acoperă stîncile granitice. Pretutindeni, de la strîmtoarea lui Magellan pînă la Colorado, pe o distanţă de aproape opt sute de mile, se aşterne un strat de prundiş marin : pietrişul e mai cu seamă porfir, a cărui origine se află probabil în stîncile Anzilor. La nord de Colorado, stratul acesta se subţiază, pietrişul devenind mărunt de tot, iar vegetaţia caracteristică a Patagoniei încetînd.

Străbătînd călare vreo douăzeci şi cinci de mile, ajunserăm la un brîu lat de dune nisipoase, care se întind la vest si la est cît bate ochiul. Movilele de nisip, aflîndu-se aşezate pe pămînt argilos, fac să se adune apa în mici lacuri, care asigură acestui ţinut uscat o rezervă nepreţuită de apă dulce. De obicei, călătorii odată întorşi acasă îşi amintesc totdeauna de marele folos al depresiunilor şi ridicăturilor de pămînt. Cele două izvoare mocirloase din cuprinsul ţinutului dintre Rio Negro şi Colorado se datorau unor mici inegalităţi ale cîmpiei ; nici o picătură de apă nu s-ar fi găsit fără ele. Brîul de dune nisipoase e lat cam de opt mile ; într-o perioadă mai veche, brîul era probabil marginea unui mare estuar, prin care acum curge Colorado. În regiunea aceasta, unde la fiece pas dai peste dovezi absolute despre ridicarea recentă a pămîntului, astfel de ipoteze, deşi privesc numai geografia fizică a ţinutului, nu pot fi trecute cu vederea fără pagubă. Tăind de-a curmezişul partea nisipoasă, sosirăm seara la un han de poştă ; dar, cum caii de schimb păşteau destul de departe, hotărîrăm să mînem peste noapte aci.

Hanul se afla aşezat la poalele unui podiş înalt, între o sută şi două sute de picioare, caracteristică foarte însemnată a ţinutului. Poşta se afla sub comanda unui locotenent negru, născut în Africa. Fie zis spre cinstea lui că între Colorado şi Buenos Aires nu se mai putea găsi un rancho atît de curat ca al său. Avea o cămăruţă pentru străini şi un corral mic pentru cai, totul făcut din pari şi trestii ; săpase de aceea un şanţ împrejurul casei, ca mijloc de apărare împotriva atacurilor. Şanţul nu ar fi însemnat mare lucru, dacă ar fi fost să vină indienii, aşa că sprijinul adevărat al locotenentului era numai gîndul de a-şi vinde scump viaţa. Puţin mai înainte trecuse pe acolo, noaptea, o formaţie de indieni. Dacă ar fi ştiut ei de poştă, cu siguranţă că prietenul nostru negru dimpreună cu cei patru soldaţi ai lui ar fi fost măcelăriţi. Nicăieri n-am întîlnit un om mai îndatoritor şi mai politicos decît acest negru, încît mi se părea cu atît mai dureros, văzîndu-l că nu primea să stea jos cu noi şi să mănînce.

A doua zi dis-de-dimineaţă trimiserăm după cai şi pornirăm într-un alt galop istovitor. Trecurăm Cabeza del Buey, numele dat din vechime

capătului unei mari mlaştini, care se întinde pînă la Bahia Blanca. Aci schimbarăm caii şi străbăturăm cîteve leghe de bălţi şi lacuri saline.

După ce schimbarăm caii pentru ultima dată, începurăm să ne bălăcim în noroi. Calul meu căzu, iar eu mă mînjii tot cu nămol negru, accident foarte neplăcut, mai ales cînd nu ai alte haine de schimb. La cîteva mile de fort întîlnirăm un om care ne spuse că din fort se trăsese cu tunul, ceea ce însemna că se apropie indienii. Lăsarăm numai-decît drumul şi o apucarăm pe marginea unei mlaştini, care pentru fugari este cel mai potrivit loc de scăpare. Ne bucurarăm ajungînd înlăuntrul zidurilor, însă o dată ajunşi acolo, văzurăm că toată alarma fusese fără temei, fiindcă indienii deveniseră prieteni, dorind să se unească cu armata generalului Rosas.

Bahia Blanca abia dacă merită numele de sat. Cîteva case şi barăci pentru trupe sînt împrejmuite cu un şanţ adînc şi un zid întărit. Aşezarea de aci e recentă (1828) şi dezvoltarea ei a fost tulburată de lupte. Pe nedrept, guvernul din Buenos Aires a ocupat satul cu forţa, în loc să urmeze înţeleptul exemplu al viceregilor spanioli care cumpăraseră pămînturile de pe lîngă mai vechile aşezări din preajma lui Rio Negro de la indieni. De aci nevoia de fortificaţii ; de aci puţineie case şi puţinul pămînt cultivat în afara zidurilor ; chiar vitele nu sînt scutite de atacurile indienilor, dincolo de limitele şesului pe care se află întăritura.

Partea portului, unde „Beagle" se pregătea să ancoreze, fiind la 25 de mile, căpătai de la comandant cai şi un călăuz, să mă ducă să văd dacă a sosit corabia. Părăsind cîmpia acoperită de iarba verde, care se întinde de-a lungul cursului unui pîrîiaş, pătrunserăm curînd într-un şes fără margini, pustiu, constînd fie din nisip, din bălţi saline sau numai noroi. Unele locuri erau îmbrăcate cu tufişuri pitice, iar altele cu plante suculente cărora le prieşte sarea. Pentru cît era ţinutul de vitreg, se găseau destui struţi, cerbi, aguti şi armadillos *. Călăuzul îmi spunea că acum două luni el se aflase la mare strîmtoare : plecase la vînat cu alţi doi oameni, nu prea departe de locul unde ne aflam noi, cînd, deodată, se întîlniră cu un pîlc de indieni care, fugărindu-i, prinseră şi omorîră pe cei doi prieteni ai lui. Calul său era cu picioarele prinse în bolasuri ; dar el descălecase iute şi, tăind bolasurile cu un cuţit, slobozise calul ; între timp era silit să se pitulească pe după cal şi, totuşi, primi două răni grele de chuzo. Sărind în şa, el călări cu o miraculoasă îndemînare, în aşa fel încît putu să se ţină tot timpul neatins de lungile lăncii ale urmăritorilor care îl fugăriră pînă în raza fortului. De atunci s-a dat ordin ca nimeni să nu se mai depărteze de fort. Eu nu ştiam de toate acestea la plecare şi de aceea mă miram mult văzînd pe călăuzul meu cît de încordat aţintea un cerb speriat în partea cealaltă a cîmpiei.

Aflarăm că „Beagle" nu sosise şi, prin urmare, o luarăm înapoi, dar obosindu-ne caii repede, furăm siliţi să ne aşezăm bivuacul în cîmp. Dimineaţa prinsesem un tatu care, deşi fript în carapacea lui e cel mai ales fel de mîncare, nu putu fi şi o gustare de dimineaţă şi un

* Tatuul este numit în Brazilia armadillo (n. red. rom.).

prînz îndestulător pentru doi oameni înfometați. În locul unde ne oprirăm să înnoptăm, pămîntul era acoperit de o crustă de sulfat de sodiu și deci, firește, fără apă. Totuși, numeroase rozătoare se deprinseseră să trăiască chiar aici, așa că tucutuco bolborosi pînă spre miezul nopții, mărunt și ciudat, sub capul meu. Caii noștri erau foarte costelivi, așa că dimineața osteniră repede, din cauza apei de băut care lipsea. Furăm siliți deci să mergem pe jos. Pe la amiază, cîinii prinseră un ied pe care-l fripserăm. Mîncai cît mîncai, dar mi se făcu o sete năprasnică. Era cumplit lucru să vezi drumul, în urma unei ploi recente, plin de bălți cu apă limpede, dar fără un strop bun de băut. Abia de 20 de ceasuri îmi lipsea apa, mergînd numai prin soarele dogoritor și totuși aproape că îmi venea să leșin de sete. Cum pot unii inși să supraviețuiască două sau trei zile într-o astfel de situație e de neînțeles. În același timp, trebuie să mărturisesc că ghidul meu nu suferea de loc de sete și era uimit că, lipsindu-mi apa o singură zi, eram atît de întors pe dos.

De mai multe ori pînă acum, am lăsat să se înțeleagă că pămîntul are o crustă de sare. Faptul este cu totul deosebit de acela din saline și cu mult mai extraordinar. În multe locuri din America de Sud, oriunde climatul nu e chiar atît de secetos, se găsesc asemenea cruste ; dar nicăieri n-am văzut atît de multe ca lîngă Bahia Blanca. Aici, și în alte părți din Patagonia, sarea constă mai cu seamă din sulfat de sodiu amestecat cu sare obișnuită. Cît timp pămîntul se păstrează umed în aceste salitrales (cum le zic atît de nepotrivit spaniolii, care confundă sarea cu salpetrul), nimic nu e de văzut decît întinsa cîmpie, sol negru și noroios, pe care cresc din loc în loc smocuri de plante suculente. Dacă cineva, după o săptămînă de arșiță, s-ar întoarce printr-o asemenea regiune, ar fi uimit văzînd pe multe mile pătrate cîmpia albă ca și cum ar fi fost ușor ninsă, iar ici și colo zăpada movilită de vînturi. Grămezile albe se datoresc îndeosebi sărurilor, care, în timpul încetei evaporări a umidității, în loc să se cristalizeze pe fundul băltoacelor, se strîng în jurul ciufurilor de iarbă uscată, în jurul cioturilor și bulgărilor de pămînt. Salitrele se află fie pe șesuri, la cîteva picioare deasupra nivelului mării, fie pe aluviunile din preajma rîurilor. Dl. Parchappe * a găsit că stratul salin de pe cîmpie, la cîteva mile de mare, consta mai cu seamă din sulfat de sodiu amestecat cu sare obișnuită în proporție de 7% ; pe coasta mării, însă, sarea obișnuită crește pînă la 37%. Faptul acesta ar face să se creadă că sulfatul de sodiu ia naștere, în pămînt, din sarea lăsată la suprafață în timpul ușoarei și recentei ridicări a acestui ținut uscat. Fenomenul, în întregime, merită atenția naturaliștilor. Au plantele suculente, cărora le prieste sarea și care se știe bine că au mult sodiu, puterea să descompună clorura de sodiu ? Noroiul negru și greu mirositor, bogat în materii organice, dă el sulful și în cele din urmă acidul sulfuric ?

Două zile după aceea călăream din nou către port. Eram gata să ajungem, cînd însoțitorul meu, același de mai înainte, se tot uita cu coada ochiului la trei vînători călări. Descălecă numaidecît și, cercetîn-

* *Voyage dans l'Amérique Mérid.*, de A. d'Orbigny. Part. Hist., vol. I, p. 664.

du-i cu luare-aminte, îmi spuse : „Nu călăresc în felul creştinilor şi, după cît ştiu, nimeni nu poate ieşi din fort". Cei trei vînători se strînseră la un loc, descălecînd şi ei. Mai pe urmă, unul încălecă din nou şi galopă spre o colină, după care dispăru. Însoţitorul îmi spuse : „Trebuie să ne urcăm pe cai : încărcaţi pistolul !" şi îşi căuta din ochi sabia. Întrebai : „Sînt indieni ?" „Quien sabe ? (Cine ştie ?) Dacă nu sînt decît trei, nu e nici o primejdie". Apoi, mă fulgeră gîndul că cel care trecuse colina se dusese să-şi cheme restul tribului. Lăsai să se înţeleagă aceasta, dar nu căpătai decît răspunsul : „Quien sabe ?" Şi nici un minut nu-şi lua ochii de pe zarea îndepărtată. Sîngele lui neobişnuit de rece mi se păru mai mult o glumă şi-l întrebai de ce nu se întorcea acasă. Spre mirarea mea, îmi răspunse : „Ne întoarcem, dar trebuie să trecem pe lîngă o baltă, în care putem goni pe cai numai cît vor putea ei, urmînd apoi să ne încredinţăm picioarelor proprii. Aşa că nu e nici o primejdie." Nesimţindu-mă cu totul convins, dorii să grăbim pasul. El îmi spuse : „Nu, cu nici un chip pînă nu fac ei mai întîi lucrul acesta". Galopam numai pe după cîte un dîmb care ne putea ascunde ; altfel, în văzul lor, continuam să mergem pe jos. În cele din urmă ajunserăm într-o vale şi, cotind la stînga, galoparăm nebuneşte pînă la poalele colinei ; îmi dădu să-i ţin calul, porunci cîinilor să stea culcaţi şi apoi se tîrî pe o rînă şi în genunchi să facă o recunoaştere. Stătu în această poziţie cîtva timp şi la urmă, izbucnind în hohote de rîs, exclamă : „Mugeres !" (Femei !). Le recunoscu ca fiind soţia şi cumnata fiului maiorului, care umblau după ouă de struţ. Am descris purtarea acestui om, fiindcă făcuse totul ca şi cum ar fi avut de-a face cu indienii ; de îndată ce se lămuri absurda greşeală, mi-a explicat pentru ce din o sută de motive nu putea fi vorba de indieni, dar toate acestea le-am uitat între timp. Călărirăm apoi în pace şi linişte pînă la un loc puţin mai ridicat, numit totuşi Punta Alta, de unde puteam vedea aproape întreg marele port Bahia Blanca.

Pe tot întinsul apei se văd înălţîndu-se bancuri uriaşe de nămol, pe care băştinaşii le numesc cangrejales, cu alte cuvinte : crăbării, fiindcă pe ele se strîng puhoaie de crabi. Nămolul este atît de moale, că e cu neputinţă să fie călcat cu piciorul, chiar pe distanţe mici. Mare parte din aceste bancuri sînt acoperite de păpurişuri înalte, cărora, cînd se umflă marea, nu li se mai văd decît vîrfurile. Odată, aflîndu-ne într-o barcă, ne-am încurcat de-a binelea prin aceste locuri şi abia ne-am mai putut găsi drumul înapoi. Nu se mai vedea nimic în afară de straturile întinse de nămol ; nici ziua nu era prea limpede şi avea loc o puternică refracţie, pe care marinarii o exprimau cu vorbele : „Totul se oglindeşte în aer". Singurul lucru care nu era la acelaşi nivel era orizontul ; stuful ni se părea suspendat în aer, apa o luam drept bancuri de nămol, iar bancurile de nămol drept apă.

Petrecurăm noaptea în Punta Alta. Şi fiindcă locul unde mă aflam era un adevărat cavou cu monştri aparţinînd unor rase dispărute, mă apucai să caut oase fosile. Seara era desăvîrşit de liniştită şi limpede ; monotonia extremă dădea priveliştii un anumit interes, deşi ochiul nu vedea decît sau bancuri de nămol şi pescăruşi, sau măguri de nisip şi

vulturi singuratici. Dimineaţa, la întoarcere, dădurăm peste urme proaspete de puma, dar animalul nu izbutirăm să-l găsim. Văzurăm de asemenea o pereche de zorillo sau scunc, dihănii groaznice, care se întîlnesc aici destul de des.[12] Ca înfăţişare generală, zorillo seamănă cu dihorul, dar e ceva mai mare şi mult mai gros în comparaţie cu celelalte dimensiuni. Dîndu-şi seama de puterea lui, zorillo face zilnic raite prin cîmpia deschisă, netemîndu-se nici de oameni, nici de cîini. Dacă vreun cîine asmuţit se apropie de el, cîţiva stropi de ulei puturos, ameţitor de tare, ulei pe care îl secretă dihania, îl pun numaidecît la respect. O dată stropit de această secreţie, nimic nu te mai poate ajuta. Azara spune că duhoarea se simte de la o leghe ; de mai multe ori, pe cînd intram în portul Montevideo şi vîntul sufla dinspre ţărm, l-am simţit de pe bordul vasului nostru. Ceea ce e sigur, e că toate animalele se dau bucuroase la o parte ca să facă loc scuncului.

CAPITOLUL V

BAHIA BLANCA

Bahia Blanca — Geologie — Numeroase patrupede gigantice dispărute — Dispariție recentă — Longevitatea speciilor — Animalele uriașe nu au nevoie de vegetație luxuriantă — Africa de Sud — Fosile siberiene — Două specii de struț — Obiceiurile casarei — Armadillos — Șarpele veninos, broasca rîioasă și șopîrla — Obiceiurile penei de mare — Hibernarea animalelor — Războaie indiene și măceluri — Vîrf de săgeată, relicvă antică.

Vasul „Beagle" sosea la Bahia Blanca în ziua de 24 august, iar după o săptămînă naviga spre La Plata. Eu, cu învoirea căpitanului Fitz Roy, am rămas mai în urmă, ca să călătoresc pînă la Buenos Aires pe uscat. Voi adăuga acum cîteva observații pe care le-am făcut atît în timpul acestei vizite cît și cu un alt prilej, mai înainte, cînd „Beagle" servea la cercetări pentru ridicările topografice ale portului.

Cîmpia, la cîteva mile de coastă, aparține marii formații a pampasurilor, care în parte sînt formate din lut roșu, iar restul din marne foarte calcaroase. [1] Mai aproape de coastă sînt unele cîmpii formate din surpăturile cîmpiei superioare, din noroiurile prundișului de mare și nisipul aruncat de ape în timpul lentei ridicări a uscatului ; despre această ridicare ne încredințează recente straturi de cochilii, precum și pietricele spongioase, rotunjite, risipite prin tot ținutul. La Punta Alta se află secțiunea unei mici suprafețe de formație recentă, care este foarte interesantă atît prin numărul cît și prin felul extraordinar al resturilor de animale gigantice de uscat, îngropate în ea. De altfel, toate acestea au fost descrise de profesorul Owen în *Rezultatele zoologice ale călătoriei pe „Beagle"*, fosilele aflîndu-se depuse la Colegiul chirurgilor. Voi face aici, prin urmare, numai o scurtă dare de seamă asupra naturii lor.

Sînt, mai întîi, trei capete necomplete și alte oase de Megatherium, de ale cărui dimensiuni uriașe vorbește însuși numele animalului ; în al doilea rînd, este un Megalonyx, animal înrudit cu primul ; în al treilea rînd, un Scelidotherium, de asemenea înrudit cu primul și din care am descoperit un schelet aproape întreg. (Ca mărime, trebuie să fi fost cît un rinocer : după conformația capului, spune dl. Owen, e mai aproape de furnicarul de la Colonia Capului, dar în alte privințe seamănă cu armadillo) ; în al patrulea rînd, un Mylodon Darwinii, aparținînd unui

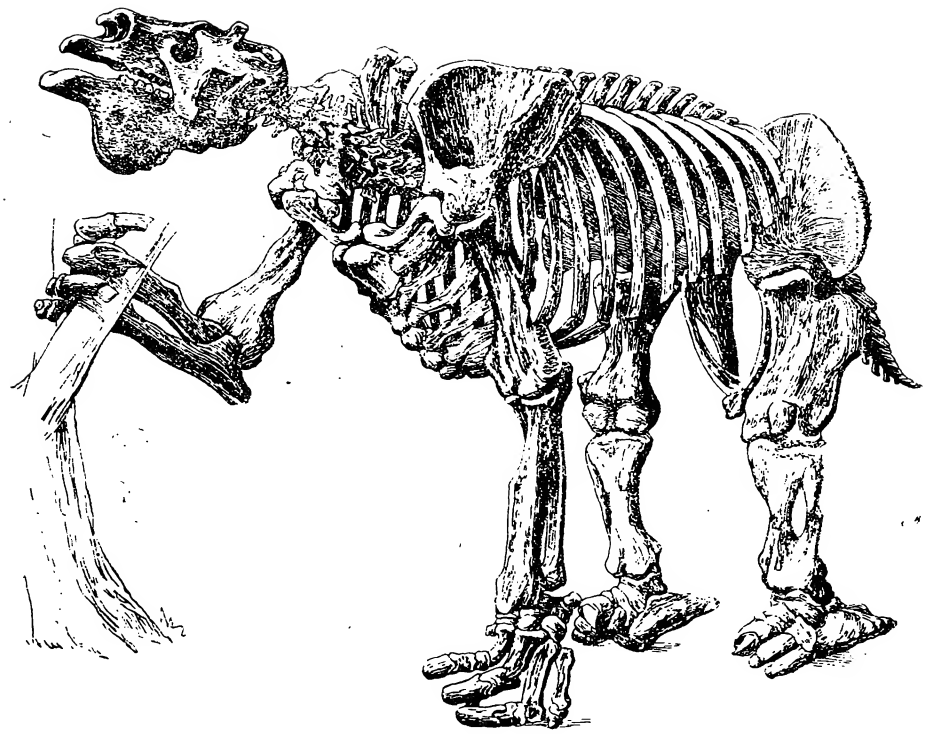

Schelet de Megateriu *(Megatherium Americanum,* Cuvier et Blumenbach).

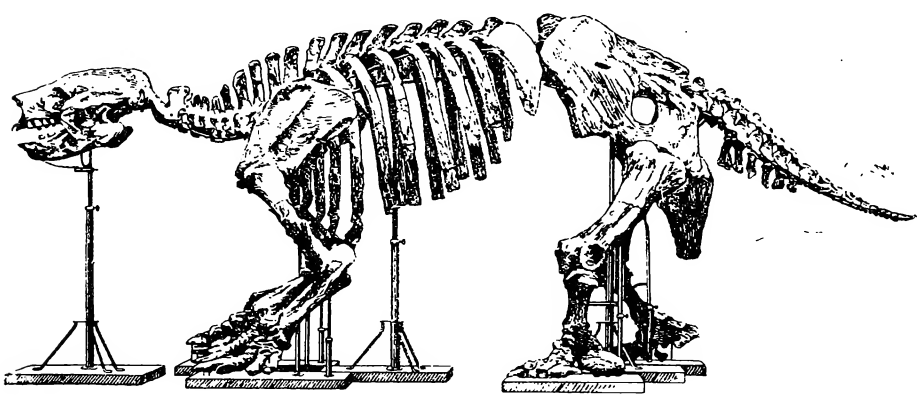

Schelet de Scelidoteriu *(Scelidotherium leptocephalum,* Owen).

gen înrudit de-aproape, dar ceva mai mic ; al cincilea, un alt patruped gigantic cu dentiție redusă ; al șaselea, un mare animal cu carapace cu plăci osoase, foarte asemănătoare cu cele de tatu ; al șaptelea, un neam de cal dispărut, asupra căruia voi reveni ; al optulea, un dinte de pachi-

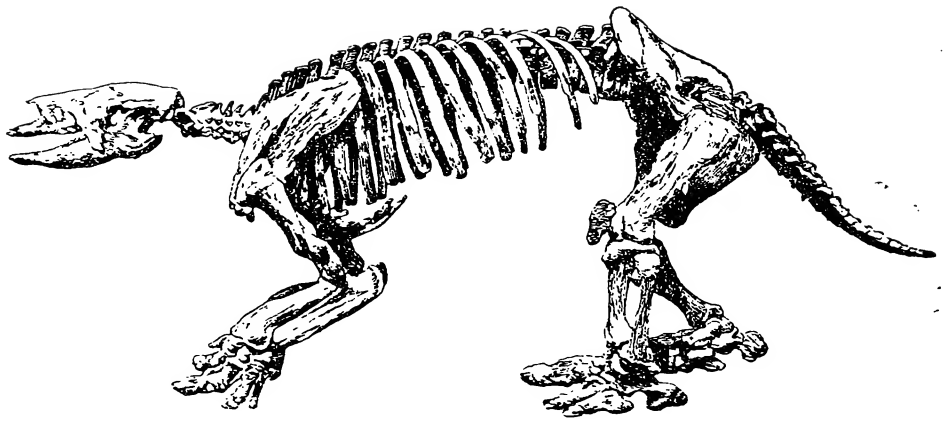

Schelet de Milodon *(Mylodon robustus,* Owen).

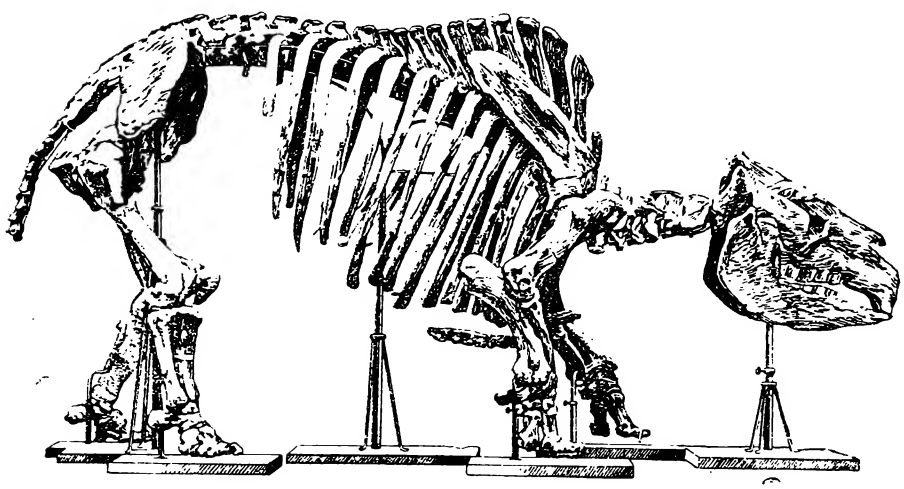

Schelet de Toxodon *(Toxodon platensis,* Owen sau *Toxodon Darwinii,* Burmeister).

derm, probabil un Macrauchenia, animal uriaș cu un gît lung ca de cămilă, asupra căruia de asemenea voi reveni ; în sfîrșit, Toxodonul, animal dintre cele mai ciudate din cîte s-au descoperit pînă acum : ca mărime este cît un elefant sau un Megatherium, dar conformația din-

ţilor, după cum stabileşte dl. Owen, dovedeşte fără îndoială că era rudă bună cu rozătoarele, ordin care azi cuprinde cele mai mărunte patrupede. În multe privinţi se apropie de Pachydermata ; judecînd după aşezarea ochilor, a urechilor şi a nărilor, era probabil animal acvatic ca şi Dugongul şi Lamantinu, cu care de asemenea se înrudeşte.[2] Ce uimitor se îmbinau în conformaţia Toxodonului caracteristicile diferitelor ordine de animale, care azi sînt aşa de pronunţat diferenţiate !

Resturile acestor nouă mari patrupede, precum şi numeroase oase disparate, le-am găsit îngropate în solul de pe ţărm, pe o întindere de aproape două sute de yarzi pătraţi. Un fapt demn de semnalat este că atît de multe şi felurite specii au putut fi găsite la un loc, deoarece aceasta dovedeşte cît de numeroase trebuie să fi fost neamurile de animale primitive ale ţinutului. Cam la treizeci de mile de Punta Alta am dat peste mai multe fragmente de oase, unele foarte mari, rămase într-o faleză de pămînt roşu. Se aflau printre ele dinţi de rozătoare, deopotrivă de mari şi semănînd cu dinţii de capybara, ale cărui obiceiuri fiindu-ne cunoscute, putem spune că animalul de la care proveneau trebuie să fi fost acvatic. Mai era şi o parte din capul unui Ctenomys, care diferă ca specie de tucutuco, păstrînd totuşi o strînsă asemănare generală cu acesta. Pămîntul roşu, cum e prin pampas, în care se aflau îngropate aceste rămăşiţe, conţine, după părerea profesorului Ehrenberg, o specie de infuzor de apă sărată şi opt specii de apă dulce, ceea ce înseamnă că avem de-a face, probabil, cu un depozit de estuar.

Fosilele de la Punta Alta erau cuprinse în stratul de prundiş şi noroi roşcat, întocmai ca depozitele pe care le aruncă azi marea pe ţărmurile în apropierea cărora apa e mică. Erau asociate cu douăzeci şi trei de specii de animale cochilifere, dintre care treisprezece recente, iar alte patru foarte înrudite cu forme recente ; e destul de greu să se spună dacă celelalte pînă la douăzeci şi trei aparţin speciilor dispărute sau necunoscute încă, deoarece s-a colecţionat prea puţin din aceste specii. Dar cum ele se găsesc în pămînt, proporţional aproape tot atît de numeroase ca şi cele care încă mai trăiesc în golful respectiv, rămîne neîndoielnic faptul că depozitul ţine de o perioadă terţiară foarte recentă. Judecînd după scheletul osos de Scelidotherium, găsit în poziţie normală şi bine păstrat, observînd chiar rotula genunchiului, precum şi după armura osoasă a marelui tatu, atît de bine păstrată dimpreună cu oasele unuia din picioarele lui, putem fi siguri că aceste fosile, în momentul depozitării lor în pietriş alături de cochilii, erau proaspete, avînd toate ligamentele neatinse. Este aşadar evident că patrupedele gigantice enumerate mai sus, cu mult mai deosebite de cele de azi decît de cele mai vechi patrupede europene din terţiar, au trăit într-o vreme cînd marea era populată cu cea mai mare parte dintre vietăţile care există şi azi ; şi aceasta confirmă minunata lege, asupra căreia dl. Lyell a stăruit atît de adesea, anume că „longevitatea speciilor de mamifere este în general inferioară aceleia a grupului Testacea.*[3]

---

* *Principles of Geology*, vol. IV, p. 40.

Mărimea considerabilă a oaselor de animale megatheroide, inclusiv de Megatherium, Megalonyx, Scelidotherium şi Mylodon, este în adevăr uimitoare. Modul de viaţă al acestor animale a fost pentru naturalişti o problemă fără soluţie, pînă ce profesorul Owen * i-a găsit în cele din urmă dezlegarea, cu o ingeniozitate remarcabilă. Dinţii arată prin conformaţia lor simplă că animalele megatheroide se hrăneau cu vegetale, probabil cu frunze şi smicele crude de copaci ; corpolenţa lor greoaie şi puternicele gheare aduse înapoi par forme atît de puţin potrivite pentru locomoţie, că eminenţi naturalişti au putut crede în adevăr că, întocmai ca leneşii, cu care se înrudesc îndeaproape, ele se hrăneau cu frunze de copaci, din care coborau de-a-ndăratelea înfigîndu-şi ghearele în tulpină. Ideea după care ar fi existat chiar copaci antediluvieni, cu ramuri atît de groase, încît să ţină animale cît elefanţii, e îndrăzneaţă, ca să nu zic absurdă. Profesorul Owen crede că e mult mai probabil ca megatheroidele, în loc să se caţere pe copaci, aplecau ramurile spre ele sau smulgeau din rădăcini copaci mai tineri, ca să le mănînce frunzele. Lăţimea colosală şi greutatea părţii dinapoi a trupului, care se pot cu greu închipui fără să le fi văzut, se dovedesc, din punctul de vedere al profesorului Owen, nu ca stînjenitoare, ci dimpotrivă de un folos cu totul vădit ; chiar impresia aparentei lor deşelări nu-şi mai are nici un rost. Aşezate temeinic pe coada zdravănă şi pe călcîiele uriaşe ca pe un trepied, ele puteau foarte bine să-şi desfăşoare întreaga putere a braţelor formidabile şi a ghearelor năprasnice. Copacul care să reziste unei asemenea puteri trebuia în adevăr să fie foarte adînc înrădăcinat ! Cu toate acestea, Mylodonul avea o limbă lungă cum are girafa, fapt care, ca şi gîtul lung, îi îngăduia să ajungă la frunzişul aflat la mare înălţime. Pot să adaug că, după părerea lui Bruce, elefantul din Abisinia, cînd nu poate ajunge ramurile cu trompa, rîcîie trunchiul copacului cu colţii cînd în sus cînd în jos de jur împrejur, pînă ce îl subţiază îndeajuns spre a-l frînge.

Straturile geologice cuprinzînd fosilele de mai sus se află numai de la cincisprezece pînă la douăzeci de picioare deasupra nivelului mării. Deci înălţarea uscatului abia începuse să se producă (afară de cazul puţin probabil că se va fi intercalat o perioadă de scufundare), cînd patrupedele uriaşe rătăceau pe cîmpiile înconjurătoare. Ţinutul trebuie să fi arătat aproape întocmai ca şi azi. O întrebare se pune de la sine : care va fi fost caracterul vegetaţiei în acele vremuri ? Era pămîntul tot atît de distrus şi sterp cum arată acum ? Cochiliile îngropate fiind de acelaşi fel cu cele încă vii din golf, am fost tentat să cred la început că vegetaţia dinainte era probabil asemănătoare cu cea existentă azi ; dar aceasta ar fi o deducţie greşită, fiindcă o parte din aceleaşi cochilii trăiesc pe coasta luxuriantă a Braziliei, iar caracterul vieţuitoarelor marine nu ne îndreptăţeşte să judecăm asupra vieţuitoarelor de pe uscat. Totuşi, consideraţiunile următoare îmi dau dreptul să cred că simplul fapt al existenţei unui mare număr de patrupede gigantice pe cîmpiile din preajma Bahiei Blanca nu constituie o dovadă

* Teoria aceasta a fost mai întîi susţinută pe larg în *Zoology of the Voyage of the „Beagle"* şi după aceea în *Memoir on Mylodon robustus* de profesorul Owen.

despre vegetația îmbelșugată de odinioară ; sînt, dimpotrivă, gata să cred că pămîntul steril de mai la sud, aproape de Rio Negro, cu arbuștii lui ghimpoși din loc în loc, ar fi în stare să hrănească multe patrupede uriașe.

Afirmația că marile animale au nevoie de o vegetație luxuriantă a trecut fără nici o verificare dintr-o carte într-alta ; dar nu șovăi să spun că e vorba aci de o idee pe de-a-ntregul falsă, care a viciat judecata geologilor în anumite privințe hotărîtoare pentru istoria străveche a lumii. Prejudecata va fi provenit din ceea ce se știe despre India și insulele indiene, ale căror turme de elefanți, păduri mărețe și jungle de nepătruns se asociază pentru orice minte în chip firesc. Dacă ne referim la orice carte de călătorii prin părțile de sud ale Africii, vom găsi mai la fiecare pagină sugestii despre caracterul deșert al ținutului, ca și despre nenumăratele animale uriașe care îl locuiesc. Același lucru rezultă cu toată evidența din numeroasele gravuri reprezentînd mai multe părți ale interiorului Africii. Pe cînd „Beagle" se afla la Cape Town, am făcut o excursie de cîteva zile departe de țărm, ceea ce m-a încredințat îndeajuns despre cele citite, făcîndu-mi-le mult mai limpezi.

D-rul Andrew Smith, care, în fruntea aventuroasei sale expediții, a izbutit de curînd să treacă de tropicul Capricornului, mă informează că, ținînd seama de înfățișarea generală a sudului Africii, caracterul steril al acestei regiuni e neîndoios. E adevărat că pe coastele de sud și sud-est sînt unele păduri frumoase, dar, afară de aceste excepții, călătorul străbate zile întregi cîmpii deschise, acoperite de o vegetație sărăcăcioasă și rară. E greu să se dea comparativ o idee exactă asupra gradului de fertilitate ; dar se poate spune fără teama de a greși că vegetația de oricînd a Marii Britanii * întrece poate chiar de zece ori pe aceea de pe o suprafață egală din interiorul Africii de Sud. Ceea ce dă o noțiune mai clară despre sărăcia vegetației este faptul că o căruță cu boi, exceptînd drumurile din apropierea coastei, poate merge în orice direcție fără să se oprească decît întîmplător, pentru cîte o jumătate de oră, ca să taie tufișurile. Pe de altă parte, dacă privim acum la animalele care locuiesc aceste întinse cîmpii, vom găsi că numărul lor e extraordinar de mare, ca și corpul lor. Trebuie să enumerăm elefantul, trei specii de rinoceri (și după d-rul Smith, probabil încă alte două), hipopotamul, girafa, bivolul-cafru, mare cît un taur bine dezvoltat, antilopa-elan ** ceva mai mică ; două specii de zebre, quagga, două specii de gnu și mai multe antilope chiar mai mari decît acestea din urmă. S-ar zice că, deși speciile sînt numeroase, indivizii fiecărei specii în parte sînt puțini la număr. Mă aflu, prin bunătatea d-rului Smith, în situația să arăt că lucrurile nu stau tocmai așa. D-rul Smith mă informează astfel că într-o zi de mers cu căruța trasă de boi, a văzut, la 24° latitudine, fără să se abată la mare depărtare în lături, între o sută și o sută cincizeci rinoceri, care aparțineau la trei specii ; în aceeași zi, a văzut cîteva turme de girafe,

* Prin aceste cuvinte nu înțeleg cantitatea totală care s-a putut produce succesiv și consuma într-o anumită perioadă.

** Animal paricopitat din fam. Bovideae, gen. Taurotragus (n. red. rom.).

numărînd cu toatele cam la o sută ; și că elefanți, deși n-a zărit niciunul, se găsesc de asemenea în regiune. Pe drumul străbătut într-un ceas dimpreună cu el am ucis cu adevărat opt hipopotami într-un singur loc, văzînd însă mult mai mulți și în același rîu aflîndu-se de asemenea crocodili. Firește, a fost ceva cu totul neobișnuit ca să se poată da peste atît de multe animale mari, înghesuite la un loc, dar, oricum, faptul dovedește că ele trebuie să existe în mare număr. D-rul Smith descrie ținutul străbătut în acea zi ca „acoperit cu puțină iarbă și stufișuri cam de patru picioare înălțime, arbuștii de mimoză fiind și mai rari". Urmînd un drum aproape în linie dreaptă, căruțele nu trebuiau să se oprească din mers.

Pe lîngă aceste animale mari, orice om, orientat cît de puțin în istoria naturală a Coloniei Capului, a citit despre turmele de antilopă, care pot fi asemuite numai cu stolurile de păsări călătoare. Și, de fapt, numărul leilor, al panterelor, al hienelor și mulțimea păsărilor de pradă vorbesc limpede despre cîrdurile de patrupede mai mici ; într-o seară, d-rul Smith a numărat șapte lei, care dădeau tîrcoale cortului, în același timp. După cîte îmi spune acest naturalist de seamă, carnajul unei singure zile, în Africa de sud, trebuie să fie înspăimîntător ! Mărturisesc că e în adevăr uluitor cum pot să-și ducă viața atît de multe animale în acest ținut, care produce atît de puțină hrană. Patrupedele mai mari, ca să și-o procure, bat fără îndoială spații largi și se hrănesc mai ales cu vegetalele mărunte, care conțin, într-un volum material mic, o deosebită valoare nutritivă. D-rul Smith mai mă informează că vegetația crește atît de repede, încît, de îndată ce se consumă o parte, locul acestei părți e și luat de o nouă înfrunzire. E neîndoios însă că ideile noastre, cu privire la aparenta cantitate de hrană necesară animalelor mari, sînt peste măsură de exagerate ; ar fi trebuit să se țină minte că, deși animal de mari proporții, cămila a fost socotită totdeauna ca emblemă a pustiului.

Ideea că acolo unde există patrupede mari trebuie ca și vegetația să fie luxuriantă este cu atît mai remarcabilă, cu cît nici ideea contrară nu e de loc adevărată. Dl. Burchell mi-a atras atenția că, intrînd în Brazilia, nimic nu l-a izbit mai puternic decît contrastul vegetației splendide din America de Sud cu aceea din sudul Africii, precum și absența tuturor patrupedelor mari. În călătoriile sale *, el a lăsat să se înțeleagă că un anume tablou comparativ (dacă am avea toate datele necesare) ar fi foarte interesant : e vorba de compararea greutății, respectiv a unui număr egal de mari patrupede ierbivore din fiecare continent. Dacă am lua pe de o parte din Africa elefantul **, hipopotamul, girafa,

* Burchell *Travels in the Interior of South Africa,* vol. II, p. 207.

** Elefantul ucis la Exeter Change, deși cîntărit numai în parte, a fost socotit la cinci tone și jumătate. Elefantul-femelă, după cît mi s-a spus, cîntărea o tonă mai puțin. Putem deci lua ca greutate medie a unui elefant pe deplin dezvoltat cinci tone. La Surrey Gardens, mi s-a afirmat că un hipopotam, trimis în Anglia tăiat în ciozvîrte, a fost socotit la trei tone și jumătate ; să zicem trei. Plecînd de la aceste premize, putem presupune cîte trei tone și jumătate de fiecare rinocer dintre cei cinci, o tonă — poate — pentru girafă, iar pentru bivolul-cafru, ca și pentru elan, avînd în vedere că un bou mare cîntărește de la 1 200 pînă la 1 500 pfunzi, cîte o jumătate

bivolul-cafru, antilopa-elan, trei sau poate chiar cinci specii de rinoceri, iar din America două specii de tapiri, guanaco, trei specii de cerbi, vicuna, peccari, capybara (pentru completarea numărului ar trebui după aceasta să alegem și dintre maimuțe cîteva) și le-am așeza în două șiruri paralele, ne-am da seama cu ușurință de disproporția lor. Faptele acestea ne îndeamnă să conchidem împotriva probabilității anterioare *, și anume că, pentru mamifere, nu există o legătură prea strînsă între *corpolența* speciilor și *cantitatea* vegetației din acele ținuturi unde trăiesc.

Nu exista desigur nici o parte a globului pămîntesc care să se compare, în privința mulțimii marilor patrupede, cu Africa de Sud. În același timp, după diferitele indicații ale călătorilor, caracterul cu totul pustiu al acelei regiuni nu poate fi negat. În ceea ce privește Europa, urmează să ne aruncăm ochii înapoi, la epoca terțiară, ca să găsim pentru mamifere stări de lucruri asemănătoare acelora care există azi la Capul Bunei Speranțe. Epoca terțiară, pe care sîntem în drept s-o socotim ca abundînd de multe animale mari, fiindcă rămășițele multor perioade se află cîteodată în același loc, abia se poate lăuda cu patrupede mult mai mari decît Africa meridională de azi. Dacă, pe de altă parte, ne gîndim la starea vegetației din epoca terțiară, sîntem cei puțin siliți să luăm în seamă analogiile existente, dar nu să și ajungem la ideea de vegetație luxuriantă absolut necesară : aceasta cu atît mai mult, cu cît starea de lucruri la Capul Bunei Speranțe este pe de-a-ntregul diferită.

Se știe ** că regiunile extreme ale Americii de Nord, aflate la multe grade dincolo de hotarul unde pămîntul, pe o adîncime de cîteva picioare, rămîne veșnic înghețat, sînt acoperite cu păduri de arbori înalți și stufoși. În același chip, în Siberia, dăm peste păduri de mesteceni, de brazi, plop tremurător și zadă, care cresc la o asemenea latitudine *** (64°), unde temperatura mijlocie cade sub punctul de înghețare și unde pămîntul este cu desăvîrșire înghețat, încît corpul animalelor îngropate se păstrează în întregime. Sprijinindu-se pe acestea, trebuie

---

de tonă. După această estimație se ajunge la greutatea medie de 2,7 tone pentru fiecare dintre cele zece erbivore, care sînt considerate drept cele mai mari din Africa de Sud. În ceea ce privește America de Sud, admițînd 1 200 pfunzi pentru amîndoi tapirii, 550 pentru guanaco și viceversa, 500 pentru trei cerbi, 300 pentru capybara, peccari și o maimuță, vom avea greutatea medie de 250 de pfunzi, ceea ce mi se pare exagerat. Așadar, pentru zece animale, care sînt cele mai mari în amîndouă continentele, raportul aritmetic va fi 6 048 la 250, adică 24 la 1.

* Dacă am presupune că, neștiind nimic despre existența vreunui cetaceu, s-ar descoperi scheletul fosil al unei balene în Groenlanda, ce naturalist ar îndrăzni să-și închipuie posibilitatea ca un animal atît de uriaș să se fi hrănit cu mărunțele crustacee și moluște care trăiesc în mările înghețate ale extremului nord ?

** Vezi *Zoological Remarks to Capt. Back's Expedition* de dr. Richardson : „La nord de latitudinea 56° subsolul este veșnic înghețat, dezghețul coastei neatingînd peste trei picioare, iar la Bear Lake, latitudinea 64°, neatingînd decît douăzeci de inchi. Substratul de gheață nu vatămă vegetația, deoarece, la o distanță oarecare de coastă, pămîntul e prielnic unor păduri mărețe.

*** Vezi Humboldt, *Fragments Asiatiques*, p. 386 : *Geography of Plants* de Barton, și Malte Brun. În ultima, se spune că în Siberia limita de creștere a arborilor poate fi trasă pe sub paralela 70°.

să dăm ca sigur faptul că în privința *numai a cantității* vegetației, patrupedele uriașe ale epocilor terțiare mai tîrzii vor fi trăit chiar în acele locuri unde li se găsesc azi fosilele. Nu vorbesc aici, bineînțeles, despre *felul* de vegetație necesar hranei lor, deoarece, avînd urme evidente despre schimbările fizice, putem presupune că speciile de plante s-au schimbat și ele ca și animalele care au dispărut.

Aceste observații, îmi îngădui să adaug, ne duc de-a dreptul la cazul animalelor siberiene păstrate în gheață. Convingerea fermă despre necesitatea vegetației tropicale ca hrană pentru astfel de animale mari, precum și imposibilitatea de a împăca această idee cu vecinătatea ghețurilor veșnice, a fost factorul de căpetenie al acelor teorii, după care au avut loc revoluții bruște în climă și catastrofe copleșitoare, teorii născocite în scopul de a lămuri îngroparea lor în gheață. Departe de mine ideea că, din perioada cînd trăiau acele animale, care zac azi îngropate în gheață, nu s-a întîmplat nici o schimbare. Singurul lucru pe care vreau să-l arăt acum este că, în privința *numai a cantității* de hrană, vechii rinoceri puteau prea bine rătăci prin stepele Siberiei centrale (părțile nordice aflîndu-se probabil sub apă) chiar în condițiile de azi, după cum se întîmplă în vremea noastră cu rinocerii și elefanții în Karru [4] din Africa de Sud.

Voi descrie acum obiceiurile unora dintre cele mai interesante păsări, care sînt întîlnite foarte adesea pe cîmpiile sălbatice ale Patagoniei de nord. Voi descrie mai întîi pe cea mai mare, adică struțul sudamerican. Mai toată lumea îi cunoaște obiceiurile. Se hrănește cu vegetale, ca de pildă buruieni și rădăcini ; dar, la Bahia Blanca, am văzut de mai multe ori cîte trei sau patru coborînd la vreme de reflux pe întinsele maluri de noroi zvîntat ca să mănînce, după spusa unor gauchos, mici pești lăsați de retragerea apelor. Cu toate că struțul e de obicei foarte iute, indienii sau acei gauchos îl prind fără mare greutate, cu bolasurile lor. Cînd mai mulți călăreți se strîng în semicerc, struțul se zăpăcește, nemaiștiind cum să scape. De cele mai multe ori, aceste păsări preferă să alerge împotriva vîntului ; ca să se pornească la fugă, își întind aripile, de parcă ar fi corăbii care își întind pînzele. Într-o frumoasă zi fierbinte, am văzut mai mulți struți intrînd într-un păpuriș înalt, unde s-au chircit, stînd ascunși, pînă ce am venit chiar lîngă ei. Îndeobște nu se știe că struții își taie drum prin apă cu mare ușurință. Dl. King mă informează că, în golful San Blas și la Port Valdes în Patagonia, i-a văzut înotînd de mai multe ori de la o insulă la alta. Ei se aruncau în apă atît atunci cînd urmăritorii îi sileau să facă aceasta, precum și cînd o făceau din proprie pornire, fără să-i sperie nimeni : distanța străbătută era aproape de 200 de yarzi. În timpul înotului, o foarte mică parte din corp rămîne deasupra apei ; gîtul și-l întind puțin înainte și înoată încet. În două împrejurări am văzut cîțiva struți înotînd de-a curmezișul rîului Santa Cruz, unde albia era lată cam de 400 yarzi și curentul repede. Căpitanul Sturt * a văzut în Australia, pe cînd cobora pe Murrumbridge, doi emu chiar în timpul înotului.

* *Travels* de Sturt, vol. II, pag. 84.

Băştinaşii deosebesc uşor, chiar de la distanţă, struţul mascul de struţul femelă. Struţul mascul e mai mare, mai întunecat la culoare *, avînd şi un cap mai dezvoltat. Struţul, masculul cred eu, scoate un sunet ciudat, gros şi şuierător : cînd l-am auzit întîia dată, mă aflam între cîteva movile de nisip şi am crezut că provenea de la cine ştie ce dihanie sălbatică, neputînd bănui de unde vine anume şi de la ce depărtare. Pe cînd ne aflam la Bahia Blanca, în septembrie şi octombrie, ouăle se găseau nenumărate şi pretutindeni. Ele zac fie împrăştiate şi numai cîte unul, fără să mai fie clocite, spaniolii numindu-le huachos, fie mai multe laolaltă, într-o scobitură de pămînt puţin adîncă care serveşte drept cuib. Dintre patru cuiburi pe care le-am văzut, trei conţineau cîte 22 de ouă fiecare, iar al patrulea, 27. Într-o singură zi, vînînd călare, am găsit 64 de ouă, dintre care 44 în două cuiburi şi celelalte 20 presărate ici şi colo ca huachos. Gauchos afirmă cu toţii, şi nu e nici un motiv să ne îndoim de spusa lor, că numai masculul clocește ouăle, însoţind după aceea, cîtva timp, puii. Cît stă pe cuib, struţul mascul şade strîns lipit de pămînt. Eu însumi aproape că am trecut cu calul peste unul. Se spune că în timpul clocitului sînt uneori agresivi, chiar primejdioşi, ştiindu-se bine că atacă pe călăreţi, vrînd să-i muşte şi să sară pe ei. Cel care îmi spunea toate acestea mi-a arătat un bătrîn pe care îl văzuse fugind îngrozit de un struţ care îl urmărea. În *Travels in South Africa* de Burchell se află observaţia următoare : „Omorînd un mascul cu penele murdare, mi s-a spus de hotentoţi că a fost ucis în timpul clocitului". Înţeleg de ce emu mascul din grădinile zoologice se îngrijeşte el însuşi de cuib : obiceiul e, prin urmare, comun întregii familii a acestor păsări.

Gauchos afirmă cu toţii că mai multe femele ouă în acelaşi cuib. Mi s-a spus precis că patru sau cinci femele au fost văzute mergînd, în amiaza mare, una după alta, la acelaşi cuib. Pot adăuga, de asemenea, că în Africa se crede acelaşi lucru : femelele, două sau mai multe, ouă în acelaşi cuib **. Deşi obiceiul acesta pare la început foarte ciudat, socotesc că ceea ce i-a dat naştere se poate lămuri simplu. Numărul ouălor în cuib variază de la douăzeci la patruzeci şi chiar la cincizeci ; după Azara, ajunge cîteodată pînă la şaptezeci sau optzeci. Dar, deşi, după ouăle găsite în aceeaşi regiune, extraordinar de multe faţă de păsările-părinţi, precum şi după starea ovarului struţilor-femele, este cu totul probabil că o femelă face un mare număr de ouă pe sezon, totuşi timpul necesar trebuie să fie foarte lung. Azara stabileşte *** că o femelă domesticită a făcut şaptezeci de ouă : cîte unul din trei în trei zile. Dacă femela ar fi silită să-şi clocească ouăle, mai înainte de a face ultimul ou, atunci oul dintîi probabil că s-ar strica ; dacă însă mai multe femele asociate, cum se ştie bine că se întîmplă, fac fiecare în parte, la termene succesive, cîteva ouă în cuiburi diferite, atunci ouăle dintr-un singur loc vor fi aproape de aceeaşi vîrstă. Numărul mediu de ouă în fiecare cuib nefiind, după cum cred, mai mare decît numărul

---

* Un gaucho m-a asigurat că a văzut o dată o varietate albă ca zăpada, adică un struţ albinos, adăugînd că era o minunăţie de pasăre.

** *Travels* de Burchell, vol. I, p. 280.

*** Azara, vol. IV, p. 173.

ouat de o femelă pe sezon, urmează că trebuie să fie tot atîtea cuiburi cîte femele și că fiecărui mascul îi revine o bună parte din munca clocitului, cîtă vreme femelele probabil nesfîrșindu-și ouatul nu pot sta pe cuib.* Am pomenit mai sus de numărul mare de huachos, adică de ouă părăsite; într-o zi de vînat, am găsit în această stare vreo douăzeci. E ciudat ca atît de multe să fi fost lăsate în uitare. Nu cumva acest lucru se datorește greutății întîmpinate de mai multe femele să se întovărășească și să dea peste un mascul gata să preia treaba clocitului? Evident, primul grad de întovărășire trebuie să fie cel puțin între două femele; altfel ouăle ar rămîne risipite pe cîmpurile fără margini, la depărtări prea mari pentru ca masculul să le poată aduna într-un singur cuib. Unii autori au crezut că ouăle risipite cîte unul, ici și colo, erau depozitate ca hrană pentru pui. Întrucît privește America, e greu să se creadă așa ceva, deoarece aceste huachos, găsite adesea stricate și chiar putrede, sînt mai toate întregi.

Struțul sud-american al lui Darwin *(Rhea* sau *Struthio Darwinii,* Gould).

Aflîndu-mă la Rio Negro în nordul Patagoniei, am auzit de mai multe ori pe gauchos vorbind de o pasăre foarte rară, numită de ei Avestruz Petise. Ei o descriau ca fiind mai mică decît struțul obișnuit, care se găsește pe acolo în mare număr, dar cu totul și cu totul asemănătoare. Mai spuneau că este de culoare întunecată și pestriță; că are picioarele mai scurte și acoperite cu pene pînă mai jos decît la struțul obișnuit. E mult mai ușor de prins cu bolasurile decît celelalte specii. Puținii băștinași care văzuseră amîndouă felurile de struți afirmau că ei pot să le deosebească de la mare depărtare. Cît despre ouă, acelea ale speciilor mici erau cunoscute mai bine și de către mai mulți. Se ob-

* Lichtenstein, însă, afirmă *(Travels,* vol. II, p. 25) că struții femele încep să se așeze pe cuiburi după ce au făcut zece sau douăsprezece ouă și că ele își continuă ouatul, presupun eu, în alte cuiburi. Mi se pare foarte improbabil. El afirmă că patru sau cinci femele se întovărășesc la incubat cu cîte un mascul, care clocește numai noaptea.

serva cu uimire că acestea erau cu foarte puțin mai mici decît ale struțului Rhea, dar de o formă oarecum diferită și cu un colorit albastru deschis. Această specie se întîlnește foarte rar pe cîmpiile care mărginesc Rio Negro, dar la un grad și jumătate mai la sud sînt destul de numeroase. Fiind la Porto Deseado, în Patagonia (48° latitudine), dl. Martens a împușcat un struț ; iar eu, uitîndu-mă la el, mi-am uitat pentru un moment, fără să-mi dau seama, tot ceea ce era în legătură cu Avestruzul Petise, crezînd că era vorba despre un struț comun nedeplin dezvoltat. Și nu mi-am amintit decît după ce l-am fript și l-am mîncat. Din fericire, capul, gîtul, picioarele, aripile, numeroase pene mai mari și o bună parte din piele fuseseră păstrate ; așa că s-a putut alcătui un specimen aproape perfect care se găsește expus acum în muzeul Societății Zoologice. Dl. Gould, descriind această nouă specie, mi-a făcut cinstea să o boteze cu numele meu.

Printre indienii patagonieni din strîmtoarea lui Magellan, am găsit un băștinaș, pe jumătate indian, care trăise cîțiva ani în tribul său, dar fusese născut în provinciile de la nord. L-am întrebat dacă auzise vreodată de Avestruz Petise. Mi-a răspuns : „Cum să nu, nici nu sînt alții prin aceste ținuturi de la sud". El m-a informat că numărul ouălor în cuibul de Avestruz Petise este cu mult mai mic decît la celălalt neam și anume, în medie, pînă la cincisprezece ; dar și el afirmă că le făceau mai multe femele. La Santa Cruz am văzut mai multe asemenea păsări. Erau peste măsură de vigilente : cred că puteau să vadă pe cineva cu mult mai departe decît puteau să fie ele văzute. Mergînd în susul rîului n-am întîlnit multe, dar, la întoarcere, coborînd liniștiți și repede, am dat peste grupuri de cîte patru sau cinci. Pasărea aceasta, în momentul cînd se pune pe fugă, nu-și întinde aripile în felul speciei de la nord. Ca încheiere, constat că Struthio Rhea locuiește în împrejurimile La Platei, ceva mai la sud de Rio Negro (41° latitudine) și că Struthio Darwinii îl înlocuiește în Patagonia de sud, regiunea Rio Negro fiind un teritoriu neutru. Dl. A. d'Orbigny *, aflîndu-se la Rio Negro, a făcut tot ce i-a fost în putință să-și procure această pasăre, dar nu l-a ajutat norocul. Cu mult mai înainte, Dobrizhoffer ** știa bine că există două feluri de struți ; el spune : „Trebuie să se știe că ei se deosebesc ca mărime și obiceiuri în diferitele părți ale ținutului. Cei care locuiesc pe cîmpiile de lîngă Buenos Aires și Tucuman sînt mai mari, avînd penele negre, albe și cenușii, iar cei din apropierea strîmtorii lui Magellan sînt mai mici și mult mai frumoși, penele lor fiind tivite cu negru pe margini, iar cele negre cu alb."

O pasăre mică, foarte ciudată și totuși obișnuită prin aceste locuri, este Tinochorus rumicivorus : ca deprinderi de viață și înfățișare generală, ea aduce cu prepelița și sitarul, oricît de deosebite sînt acestea. [5]

---

* Fiind la Rio Negro, am auzit vorbindu-se mult despre munca neobosită a acestui naturalist. Dl. Alcide d'Orbigny, în 1825—1833, a străbătut mai multe părți ale Americii de Sud, a făcut o colecție și acum publică rezultatele călătoriei sale atît de impunătoare, încît îl așază în rîndul călătorilor prin America, imediat după Humboldt.

** *Account of the Abipones,* A. D. 1749, vol. I (Trad, engl.) p. 314.

Tinochorus se găsește pretutindeni în părțile meridionale din America de Sud, pe cîmpurile sterile de acolo, adică prin pășunile uscate și deschise. Îi place să umble în perechi sau în mici stoluri prin cele mai pustii locuri, pe unde abia poate trăi vreo altă vietate. Cînd simt pe cineva că se apropie, aceste păsări se lipesc de pămînt, de care pot fi deosebite cu mare greutate. Se hrănesc mergînd încet, cu picioarele mult desfăcute în lături. Se tăvălesc în praful drumurilor sau prin locurile nisipoase și umblă de obicei prin anumite părți, unde pot fi văzute în fiecare zi. Ca și potîrnichile, zboară toate o dată, în stol. După multe caractere — stomacul musculos adaptat pentru hrana vegetală, ciocul arcuit, nările cărnoase, scurtimea picioarelor și forma labei — Tinochorus se înrudește de aproape cu prepeliţa. Dar în zbor, înfățișarea ei se schimbă pe de-a-ntregul : aripile lungi și ascuțite, atît de neasemănătoare cu ale ordinului Galinaceelor, felul neregulat al zborului și țipătul plîngător, pe care îl scot cînd își iau zborul, amintesc de sitar. De aceea, vînătorii de pe „Beagle" o numeau cu toții sitarul cu cioc scurt. Și de fapt scheletul ei arată că în adevăr se înrudește cu genul sitarilor sau mai bine zis cu familia Picioroangelor. [6]

Tinochorus se înrudește de aproape cu alte păsări din America de Sud. Două specii ale genului Attagis sînt, ca obiceiuri, aproape niște potîrnichi ; una dintre aceste specii trăiește în Țara Focului, dincolo de marginile ținutului păduros, iar cealaltă exact sub linia zăpezilor de pe Anzii din Chile central. O pasăre dintr-un alt gen strîns înrudit, Chionis alba, locuiește regiunile antarctice și se hrănește cu buruieni de mare și cu scoicile lăsate de reflux pe stînci. Deși cu laba nepalmată, ea este deseori întîlnită, fără să se știe cum, în largul mării. Această mică familie de păsări face parte dintre acelea care, înrudindu-se în chipul cel mai felurit cu alte familii [7], deși azi pune în mare încurcătură pe naturalistul nomenclator, va putea cîndva să ne ajute la dezvăluirea marii scheme comune timpurilor prezente și trecute, schemă după care au fost create ființele organizate.

Genul Furnarius conține mai multe specii de păsări mici, care trăiesc pe pămînt și locuiesc ținuturi uscate și deschise. Ca structură nu se pot asemui cu nici o formă europeană. Ornitologii le-au pus mai toți printre cățărătoare, deși nici un obicei nu le apropie de această familie. Specia cea mai cunoscută este obișnuitul sobar al La Platei, casara, cum îi zic spaniolii, adică ziditoarea. Ea își clădește cuibul, de la care îi vine și numele, în locurile cele mai expuse, pe vîrfuri de stîlpi, de stînci golașe sau de cactuși, construindu-și-l din noroi și fire de paie, cu ziduri groase și tari, astfel încît, ca formă, seamănă exact cu un cuptor sau cu un stup turtit. Construcția are o deschizătură mare și arcuită, în care se află cuibul, dar chiar la intrarea înăuntru se vede un perete, care aproape că atinge acoperișul, formînd astfel un loc de trecere ca o anticameră a cuibului propriu-zis.

O altă specie mai mică este Furnarius cunicularius, care prin coloritul predominant roșiatic al penelor, prin repetarea țipătului ascuțit caracteristic, precum și prin felul ciudat de a fugi sărind, amintește de pasărea sobar. Din cauza acestei afinități, spaniolii o numesc casarita

(adică mica ziditoare), deşi construcţia cuibului ei este în totul deosebită. Casarita îşi clădeşte cuibul pe fundul unei strîmte găuri cilindrice, care, după cum se spune, se întinde orizontal, sub pămînt, aproape şase picioare. Mai mulţi locuitori ai ţinutului îmi spuneau că, fiind copii, încercau să scoată cuibul din pămînt, dar că totdeauna abia ajungeau să dea de fundul găurii. Pasărea alegea orice banc scund de sol nisipos, dar tare, de pe marginea drumurilor sau pîraielor ; la Bahia Blanca, zidurile care împrejmuiesc casele sînt făcute din lut întărit : am observat că unul care împrejmuia curtea casei unde locuiam era străpuns în vreo douăzeci de locuri de găuri rotunde. Întrebînd pe stăpînul casei, acesta mi s-a plîns amarnic din pricina micilor casarite, dintre care eu însumi am văzut cîteva, după aceea, la lucru. E aproape de mirare că aceste păsări nu sînt capabile să dobîndească nici o idee despre grosimea lucrurilor ; căci, deşi zburau mereu pe deasupra zidului scund, dintr-o parte în alta, stăruiau totuşi zadarnic să-l găurească, luîndu-l drept loc potrivit pentru clădirea cuibului. N-am nici o îndoială că fiecare pasăre în parte, de cîte ori dă de lumina zilei pe cealaltă faţă a zidului, va fi fost uimită ca de o minune.

Am pomenit mai sus aproape toate mamiferele obişnuite ale ţinutului. Sînt trei specii de tatu şi anume : Dasypus minutus sau pichy, Dasypus villosus sau peludo şi în fine aparul. Prima specie se întinde cu zece grade mai la sud decît celelalte specii. O a patra specie, mulita, nu ajunge mai la sud de Bahia Blanca. Toate cele patru specii au aproape aceleaşi obiceiuri : peludo este însă un animal de noapte, pe cînd celelalte rătăcesc ziua pe cîmpiile deschise, hrănindu-se cu gîndaci, larve, rădăcini şi chiar cu şerpi mici. Aparul, cunoscut îndeobşte sub numele de mataco, se remarcă prin aceea că are numai trei benzi mobile, restul învelişului său mozaicat fiind aproape inflexibil. El e în stare să se facă ghem, întocmai ca o sferă perfectă, ca o specie engleză de izopod. Ghemuit astfel, e apărat de atacul cîinilor, fiindcă neputîndu-l lua în gură, cîinele încearcă să-l muşte din părţi, dar atunci ghemul se rostogoleşte. Carapacea tare şi netedă a unui mataco asigură o mai bună apărare decît ghimpii ariciului. Pichy preferă pămîntul foarte uscat ; iar dunele de nisip ale ţărmului, în care poate răbda de sete luni de zile, sînt ascunzişurile lui preferate. Adesea încearcă să se facă nevăzut, lipindu-se de pămînt. Într-o singură zi de mers călare prin împrejurimile Bahiei Blanca, de obicei, se pot întîlni destui. Cum se zărea vreunul ca să poată fi prins, trebuia să te prăbuşeşti pe el de pe cal, căci, unde pămîntul era moale, animalul săpa atît de iute, încît partea din urmă a corpului mai că dispărea înainte de a ajunge jos călăreţul. E aproape păcat să ucizi un animal atît de mic şi drăguţ, fiindcă : *„Son tan mansos"* (sînt atît de blînzi), după cum spunea un gaucho, în timp ce îşi ascuţea cuţitul pe spinarea unuia.

Dintre reptile, pe aici se găsesc mai multe neamuri. Un anumit şarpe (Trigonocephalus sau Cophias) trebuie să fie foarte primejdios, dacă e să judecăm după mărimea canalului dentar al otrăvii. Cuvier, spre deosebire de alţi naturalişti, îl socoteşte ca sub-gen al şarpelui cu clopoţei şi intermediar între acesta şi viperă. În sprijinul acestei păreri,

am observat un fapt foarte curios și instructiv, care arată că orice caracteristică, chiar independentă într-un grad oarecare de structura generală, are tendința să varieze cu încetul și treptat. Capătul cozii la Trigonocephalus se termină printr-o mică umflătură, care, cînd șarpele alunecă pe pămînt, vibrează și, lovindu-se de smocurile de iarbă uscată sau de cîte un tufiș, dă un clinchet, care se aude limpede de la șase picioare distanță. Cînd ceva îl irită sau îl sperie, își scutură coada, vibrațiile devenind neînchipuit de repezi. Și atît timp cît corpul își păstrează iritația, tendința la această mișcare obișnuită rămîne evidentă. Astfel că șarpele acesta, în anumite privințe, are structura viperei și obiceiurile șarpelui cu clopoței, deși clinchetul și-l produce printr-un meșteșug mai simplu. Ca înfățișare, capul îi este hidos și feroce : pupila constă dintr-o crăpătură verticală a irisului arămiu și pistruiat, fălcile late la bază, iar botul ieșit înainte și triunghiular. Nu cred să fi văzut vreodată ceva mai urît, afară poate de anumiți lilieci-vampiri. Îmi închipui că înfățișarea lui respingătoare se va fi datorind felului în care îi sînt alcătuite trăsăturile feței, cam în felul chipului omenesc, ceea ce ne face să avem termeni de comparație pentru urîțenia lui înspăimîntătoare.

Printre reptilele batraciene, am găsit numai o broscuță (Phryniscus nigricans) care, din pricina coloritului ei, era foarte curioasă. O idee oarecare despre cum arată ne-am putea face numai dacă ne-am închipui-o mai întîi scufundată în cerneala cea mai neagră și apoi, după ce s-ar zvînta, tîrîndu-se pe o scîndură vopsită proaspăt într-un roșu strălucitor, care să-i coloreze tălpile și, în parte, abdomenul. Dacă ar fi vorba de o specie încă nebotezată, ar merita să i se zică Diabolicus, fiind broasca cea mai nimerită să vorbească Evei la ureche. Neavînd, ca alte broaște, obiceiurile vietăților nocturne și netrăind prin ascunzișuri umede și întunecate, ea se tîrăște prin arșița zilei pe movilele de nisip uscat și pe cîmpurile arse, unde nu există nici un strop de apă. Nevoia de umiditate și-o potolește desigur cu roua pe care probabil că o absoarbe prin piele, fiind cunoscută la aceste reptile marea lor putere de absorbție cutanee. La Maldonado am găsit una aproape tot atît de uscată ca la Bahia Blanca ; crezînd că îi fac o mare bucurie, am dus-o și-am aruncat-o într-o băltoacă ; micul animal nu numai că nu putea să înoate, dar cred că fără alt ajutor s-ar fi și înecat.

Șopîrle erau de multe neamuri, dar numai una (Proctotretus multimaculatus) atrăgea atenția prin obiceiurile ei. Această șopîrlă trăiește pe nisipul gol de pe țărmul mării, fiind cu greu deosebită de nisipul pe care stă, din pricina coloritului ei pestriț, solzii negricioși fiind împănați cu alb, cu galben-roșu și albastru-murdar. Cînd se sperie, încearcă să scape neobservată prefăcîndu-se moartă, cu picioarele întinse, cu corpul supt și ochii închiși : dacă nici așa nu e lăsată în pace, se îngroapă în nisipul afînat cu mare repeziciune. Din cauza corpului turtit și a picioarelor scurte, nu poate alerga iute.

Voi adăuga acum cîteva observații asupra hibernării animalelor în această parte a Americii de Sud. Sosind pentru întîia dată la Bahia Blanca, pe ziua de 7 septembrie 1832, am crezut că natura nu îngăduise mai niciunei vietăți să trăiască în acest ținut nisipos și uscat. Răsco-

lind pămîntul, am găsit însă, într-o stare de semitoropeală, mai multe insecte, păianjeni mari și șopîrle. Pe ziua de 15 începură să se arate cîteva animale, și la 18 (trei zile pînă la echinox) totul anunța începutul primăverii. Cîmpiile erau smălțuite de flori roze de măcriș, mazăre sălbatică, Aenothera și Geranium, iar păsările începură să ouă. Numeroase insecte Lamellicornia și Heteromera, acestea din urmă remarcabile prin corpurile lor adînc sculptate, se tîrau încet prin preajmă, în timp ce neamul șopîrlelor, locuitoare statornice ale pămîntului nisipos, zvîcneau în toate direcțiile.[8] În primele unsprezece zile, cît natura dormita, temperatura mijlocie, luată din două în două ore pe bordul vasului „Beagle", fu de 11°; rareori, la amiază, termometrul se urca peste 13°. În următoarele unsprezece zile, cînd toate vietățile se însuflețiră, mijlocia fu de 15°, iar ridicările în miezul zilei între 16° și 21°. Așa că o creștere de patru grade pentru temperatura mijlocie, dar una mai mare pentru temperatura maximă, erau de ajuns ca să trezească funcțiunile vitale. La Montevideo, de unde chiar venisem, în cele douăzeci și trei de zile dintre 26 iulie și 19 august, temperatura medie, stabilită prin 276 de observații, era de 14,9°, media celor mai calde zile fiind de 19,7°, iar a celor mai reci de 8°. Punctul cel mai scăzut atins de termometru era de 5,3°, după cum, în miezul zilei, punctul cel mai înalt urca pînă la 21°. Dar, pe o temperatură atît de înaltă, aproape toți gîndacii, mai multe genuri de păianjeni, de limacși, moluște de uscat, broaște rîioase și șopîrle zăceau în toropeală pe sub pietre. Am văzut însă că la Bahia Blanca, aflată patru grade mai la sud și avînd prin urmare un climat cu puțin mai rece, aceeași temperatură, deosebită printr-o neînsemnată scădere a maximei de căldură, era de ajuns ca să trezească la viață toate ordinele de făpturi însuflețite. Aceasta arată cît de minunat comandă climatul obișnuit, și nu căldura absolută, stimulul necesar ieșirii animalelor din starea de toropeală a hibernării. Se știe că, între tropice, nu temperatura, ci răstimpurile de uscăciune decid asupra hibernării, sau mai bine zis asupra toropelii estivale a animalelor; lîngă Rio de Janeiro, am rămas uimit observînd întîia dată că în unele mici depresiuni, la două-trei zile după ce se umpluseră cu apă, mișunau numeroase scoici și gîndaci, deplin dezvoltați, care pînă atunci trebuie să fi zăcut în toropeală. Humboldt a povestit întîmplarea cu o colibă clădită într-un loc, unde un crocodil tînăr zăcea îngropat în lutul întărit. El adaugă: „Indienii găsesc adesea, în aceeași stare letargică, șerpi boa enormi, pe care îi numesc uji, adică șerpi de apă. Ca să-i reînsuflețească, trebuie să-i zgîndărească sau să toarne apă pe ei."

Voi pomeni în treacăt de un alt animal, un zoophit (cred că e Virgularia Patagonica[9], un fel de pană de mare). Zoophitul acesta constă dintr-o tulpiniță subțire și cărnoasă — cu șiruri de polipi, alternante, pe o parte și alta — tulpiniță care îmbracă o axă elastică, dar pietroasă, lungă între opt inchi și două picioare. La un capăt, tija e retezată scurt, dar la celălalt se termină într-un apendice vermiform cărnos. Axa pietroasă, care întărește tija, poate fi urmărită la acest capăt pînă ce ajunge într-un fel de vas, plin cu o materie granulară. Cînd apele se retrag, sute și sute de asemenea zoophite rămîn înfipte în nisipul noro-

jos, cu capătul trunchiat în sus, ca un fel de mirişte înaltă de cîţiva inchi. Dacă sînt atinse sau trase afară din nisip, se smulg deodată din mînă cu putere, uneori dispărînd aproape cu totul în nisip. În vederea acestei mişcări, axa foarte elastică, la capătul de jos, unde în chip firesc este curbată, trebuie să se încovoaie şi mai mult ; şi presupun că numai prin elasticitatea lui animalul poate ieşi iarăşi din noroi. Fiecare polip în parte, deşi strîns lipit de semenii lui, are gura, trupul şi tentaculele lui deosebite. Un specimen dintre cele mai mari trebuie să aibă mii de polipi şi totuşi se vede bine că ei lucrează deodată, în aceeaşi mişcare, avînd de asemenea o axă centrală, care stă în legătură cu un sistem de circulaţie obscură, ouăle fiind produse de un organ deosebit al fiecărui individ în parte *. De altfel, ne putem prea bine întreba : Ce este un individ ? E totdeauna interesant să descoperim pe ce se întemeiază poveştile ciudate ale vechilor călători ; şi n-am nici o îndoială că deprinderile acestei Virgularia ne-ar lămuri una din aceste poveşti. Căpitanul Lancaster, în călătoria sa din 1601 **, povesteşte că, pe nisipurile de pe coasta insulei Sombrero, din Indiile orientale, „a găsit o rămurică crescînd ca un arbore tînăr, dar, dacă cineva încearcă s-o smulgă, ea se afundă în pămînt pînă dispare, aşa că trebuie bine ţinută ca să nu fugă. Fiind totuşi smulsă, rădăcina se vădeşte a fi un vierme mare, care se micşorează pe măsură ce copacul creşte ; şi de îndată ce viermele întreg s-a prefăcut în copac, copacul prinde rădăcini în pămînt şi se face mare. Preschimbarea aceasta face parte din minunile cele mai ciudate pe care le-am văzut în toate călătoriile mele, fiindcă rămurica despre care e vorba, dacă se smulge din nisip cît este încă fragedă, curăţindu-i-se frunzele şi coaja, devine o piatră tare, aproape întocmai ca piatra coralului alb ; astfel că viermele acesta se preschimbă de două ori, după împrejurări, în două naturi deosebite. Am adunat şi am adus acasă multe asemenea rămurele".

Cît am stat la Bahia Blanca, aşteptînd vasul „Beagle", oraşul a fost tot timpul în mare agitaţie, din cauza zvonurilor despre bătăliile şi victoriile războiului dintre armata lui Rosas şi indienii sălbatici. Într-o zi veni ştirea că oamenii dintr-un poştalion, mergînd la Buenos Aires, fuseseră cu toţii găsiţi ucişi. Ziua următoare sosiră trei sute de oameni din Colorado, sub ordinele comandantului Miranda. O bună parte dintre aceştia erau indieni *mansos,* adică paşnici, aparţinînd tribului con-

* Cavităţile pornite din despărţiturile cărnoase ale capătului erau pline cu o materie groasă şi galbenă, care arată la microscop o înfăţişare extraordinară. Masa ei constă din granule neregulate, rotunde şi aproape străvezii, adunate în particule de diferite mărimi. Toate aceste particule, ca şi fiecare granulă în parte, se puteau mişca repede ; în general se învîrtesc pe axe deosebite, dar cîteodată progresiv. Mişcarea lor era vizibilă sub cea mai slabă lentilă, dar nici cu lentilele cele mai puternice nu se putea lămuri cauza mişcării. Era ceva cu totul deosebit de circulaţia fluidului din sacul elastic, în care se sfîrşeşte capătul subţire al axei. Altă dată, disecînd mici animale marine sub microscop, am văzut cum particulele acestea de materie groasă, unele destul de mari, de îndată ce erau separate, începeau să se învîrtească. Mi-am închipuit — fără să ştiu cu cîtă îndreptăţire — că această materie pulpo-granulară intra astfel într-un proces de ovulaţie, preschimbîndu-se în ouă. Sînt sigur că acesta era cazul zoophitului meu.

** *Collection of Voyages* de Kerr, vol. VIII, p. 119.

dus de cacicul Bernantino. Petrecură noaptea la Bahia Blanca. Era cu neputință să se închipuie ceva mai sălbatic decît privelistea bivuacului lor. Unii beau alcooluri pînă la intoxicație ; alții înghițeau sînge aburind de la vitele ucise pentru hrana lor și, apoi, venindu-le rău din cauza beției, îl vomitau mînjindu-se de sus pînă jos cu vărsătură și sînge.

Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus,
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans, ac frusta cruenta
Per somnum commixta mero. * [10]

A doua zi de dimineață, ei porniră la locul omorului, cu poruncă să se țină de „rastro", adică de urmele ucigașilor, chiar dacă i-ar duce pînă în Chile. Am auzit mai tîrziu că indienii sălbatici se ascunseseră în marele pampas și, din ce cauză nu se știa, li se pierduseră urmele. Oamenii aceștia înțeleg o mulțime de lucruri dintr-o simplă aruncătură de ochi la un astfel de rastro. Presupunînd că cercetează urmele a o mie de cai, ei pot spune repede cîți erau călăriți, văzînd cîți dintre ei au luat-o la trap ; pot spune, după adîncimea imprimării copitelor, cîți au fost încărcați cu poveri ; pot spune, după neregularitatea pașilor, cît de obosiți erau ; după felul cum urmăriții își pregătiseră hrana, cît de grăbiți erau ; iar după înfățișarea generală a locului, cît era de cînd plecaseră. Ei socotesc că un rastro de zece zile sau de două săptămîni este destul de proaspăt ca să fie adulmecat. Am auzit de asemenea că Miranda, de la capătul de vest al Sierrei Ventana, înainta drept către insula Cholechel, care se afla la șaptezeci de leghe în susul lui Rio Negro. Distanța aceasta reprezintă două-trei sute de mile, printr-o regiune cu totul necunoscută. Mai este pe lume vreo armată atît de independentă ? Avînd soarele drept călăuză, carnea de iapă drept hrană și păturile de sub șa drept așternuturi, atîta vreme cît nu le lipsește și nițică apă, oamenii aceștia ar ajunge și la capătul lumii.

Cîteva zile mai pe urmă văzui o altă armată de asemenea soldați cu înfățișare de bandiți plecînd la o expediție împotriva unui trib de indieni de pe lîngă micile saline, care fuseseră trădați de un cacic prins. Spaniolul care adusese ordinul pentru expediție era un om foarte inteligent. El îmi dădu ceva amănunte asupra ultimei lupte la care fusese de față. Unii indieni, care fuseseră luați prizonieri, aduseseră știri despre un trib statornicit la nord de Colorado. Fură trimiși două sute de soldați ; descoperiră pe indieni mai întîi după norul de praf ridicat de copitele cailor, fiindcă se întîmpla ca tocmai să călătorească. Ținutul era muntos și sălbatic și, cum Anzii se vedeau în zare, trebuie să fi fost pe undeva departe, în interior. Indienii, bărbați, femei și copii, erau cam o sută zece la număr și aproape toți fură prinși și uciși, fiindcă soldații nu lăsară nici un bărbat netrecut prin sabie. Atît de

* Așa rostind, el se răstoarnă, cade
Pe spate, cu grumazu-ntors și somnul
Atotdomolitor îl domolește
Și cum e-ngreuiat de băutură
Din gură varsă vin, bucăți de carne.

îngroziți sînt azi indienii, încît, aflîndu-se la un loc, nici nu mai opun rezistență, ci fiecare o rupe la fugă, uitîndu-și chiar de nevastă și copii ; dar, cînd sînt ajunși, luptă ca fiarele împotriva oricîtora pînă în clipa din urmă. Un indian pe moarte apucă cu dinții degetul mare al adversarului și răbdă mai bine să i se scoată un ochi decît să-și descleștеze fălcile. Altul, care era rănit, se prefăcu mort, ținînd un cuțit la îndemînă ca să poată lovi mai hotărîtor. Cel care îmi povestea toate acestea spunea că, urmărind un indian, omul cerea în gura mare iertare și în același timp, desfăcîndu-și pe ascuns bolasurile de la brîu, vroia să le rotească de cîteva ori pe deasupra capului ca să lovească pe urmăritor. „Eu însă l-am doborît la pămînt cu sabia și apoi, sărind de pe cal, i-am hăcuit beregata cu cuțitul". E un tablou destul de întunecat acesta, dar mult mai cutremurător este faptul neîndoielnic că toate femeile care par în vîrstă de peste douăzeci de ani sînt măcelărite, cu sînge rece ! Mirîndu-mă de ceea ce mi se părea atît de inuman, mi-a răspuns : „Dar cum, ce-ar fi de făcut altfel ? Se prăsesc atît de mult !"

Aici, fiecare e convins că un astfel de război este cel mai just, fiindcă se duce împotriva barbarilor. Cine ar crede în secolul nostru că asemenea atrocități s-au putut săvîrși într-o țară civilizată și creștină ? Copiii sînt cruțați spre a fi vînduți sau dați ca servitori, la drept vorbind ca sclavi, pînă ce stăpînii îi pot face pe ei înșiși să se creadă sclavi ; dar cred că nu e cazul să fie plînși.

În timpul luptei, patru inși o rupseră la fugă împreună. Fiind urmăriți, unul fu omorît, iar ceilalți trei prinși. Aceștia se mărturisiră ca purtători de cuvînt, adică ambasadori, ai unei mari grupări de indieni, întruniți pentru apărarea obștească, din apropierea Anzilor. Tribul la care fuseseră trimiși era pe punctul de a ține un mare sfat : ospățul cu carne de iapă era gata, ca și dănțuitorii. Dimineața următoare aveau poruncă să fie înapoi în Anzi. Erau oameni deosebit de frumoși, cu pielea de culoare deschisă, foarte înalți, de peste șase picioare și toți trei sub treizeci de ani. Dețineau cu toții informații foarte prețioase și, ca să le fie stoarse, fură așezați în linie. Primii doi, fiind întrebați, răspunseră : „No sé" (nu știu) și fură împușcați unul după altul. Al treilea răspunse la fel : „No sé", adăugînd : „Foc ! Sînt bărbat și știu să mor !" Nici cu o suflare ei nu voiau să vatăme cauza țării lor ! Purtarea caicului pomenit mai sus fu însă cu totul diferită : își scăpă viața, trădînd atît planurile alcătuite pentru ducerea războiului, cît și locul de întîlnire al tuturor triburilor din Anzi. Se credea că încă de pe atunci erau strînși la un loc șase sau șapte sute de indieni și că peste vară numărul lor se va îndoi. Urma să se trimită purtători de cuvînt indienilor de la micile saline din apropierea Bahiei Blanca, pe care, după cum am mai spus, îi trădase același cacic. Rezultă deci că legăturile dintre indieni acopereau întregul spațiu dintre Anzi și coasta Atlanticului.

Planul generalului Rosas era să omoare pe toți cei răzlețiți de grosul sălbaticilor, iar pe aceștia să-i ducă într-un același loc, unde să-i atace pe toți deodată în timpul verii și cu ajutorul chilienilor.

Operația trebuia să se repete în trei ani la rînd. Îmi închipui că s-a ales vara ca timp potrivit pentru atacul principal, deoarece cîmpiile sînt lipsite de apă, așa că indienii erau siliți să se miște numai pe anumite drumuri. Scăparea lor la sud de Rio Negro, unde ar fi putut să se refugieze, ținutul fiind fără margini și necunoscut, era zădărnicită de un tratat încheiat cu indienii Tehuelches tocmai cu acest scop. Înțelegerea era ca Rosas să plătească o anumită sumă pentru omorîrea oricărui indian trecut la sud de rîu, dar, dacă s-ar fi întîmplat să nu se țină de cuvîntul dat, ei înșiși urmau să fie exterminați pînă la unul. Războiul se ducea mai cu seamă împotriva indienilor de lîngă Anzi, fiindcă parte din triburile de la răsărit luptau în rîndurile lui Rosas. Generalul, crezînd însă, ca lordul Chesterfield [11], că prietenii întîmplători pot să-i devină dușmani într-un viitor oarecare, îi punea totdeauna în rîndurile dintîi, ca să-i împuțineze. După plecarea noastră din America de Sud, am auzit că acest război de exterminare dăduse greș. [12]

Printre fetele captive, luate în aceeași luptă, erau și două spaniole foarte drăguțe, care fuseseră răpite de indieni încă din copilărie și nu știau prin urmare decît limba indiană. După cum spuneau ele, trebuie să fi venit de la Salta, cu alte cuvinte cam de la o mie de mile depărtare, în linie dreaptă.

Aceasta dă ideea deplină asupra teritoriului imens pe care îl străbat indienii ; și totuși, oricît de imens ar fi, cred că după o jumătate de secol nu va mai fi nici un indian sălbatic la nord de Rio Negro. Felul cum se duce războiul este prea sîngeros ca să țină mult ; creștinii omoară orice indian, iar indienii fac același lucru cu creștinii. E trist să vezi cum au pierit indienii dinaintea năvălitorilor spanioli. Schirdel * spune că în 1535, anul fondării orașului Buenos Aires, erau pe atunci unele sate cu cîte două sau trei mii de locuitori. Chiar pe vremea lui Falconer (1750), indienii făceau incursiuni pînă spre Lujan, Areco și Arecife, dar azi sînt împinși dincolo de Rio Salado. Și nu numai că triburi întregi au fost exterminate, dar indienii rămași au devenit mai barbari : în loc să trăiască în sate mari, dedîndu-se meșteșugurilor pescuitului sau ale vînătoarei, azi rătăcesc prin cîmpiile nesfîrșite, fără cămin și fără îndeletnicire statornică.

Am mai auzit unele amănunte despre o luptă care s-a dat cîteva săptămîni înainte de cea menționată, la Cholechel. Acolo era un post însemnat, fiind loc de trecere pentru cai ; așa că, pentru un timp, fu cartierul general al unei divizii a armatei. La început, cînd sosiră trupele, dădură peste un trib de indieni, dintre care omorîră ca la douăzeci-treizeci. Cacicul scăpă într-un fel care uimi pe toată lumea. Căpeteniile indiene au totdeauna unul sau doi cai aleși, pe care îi țin gata pentru orice împrejurare grea. Așa făcuse și cacicul despre care e vorba, aruncîndu-se pe un astfel de cal, un bătrîn cal alb, dimpreună cu feciorul său, acesta încă copil. Calul n-avea nici șa, nici frîu. Ca să se ferească de gloanțe, indianul călărea după felul de a călări al nea-

* *Collection of Voyages* de Purchas. Cred că în realitate aceasta s-a petrecut în 1537 [13].

mului său și anume cu un braț pe după gîtul calului și ținîndu-se cu un singur picior de spatele lui. Atîrnat astfel pe o parte, cu mîna cealaltă îi mîngîia capul, vorbindu-i în același timp la ureche. Urmăritorii își dădură toate silințele să-l ajungă; de trei ori comandantul își schimbă calul, dar în zadar. Bătrînul părinte indian și fiul său scăpară și erau liberi. Ce minunat tablou se poate închipui: bătrînul, cu capul gol și bronzat, cu copilașul lui, călărind ca Mazepa[14] pe calul alb, lăsînd departe în urmă ceata urmăritorilor!

Într-o zi, am văzut un soldat care scăpăra dintr-o cremene; am recunoscut dintr-o dată că era un fragment dintr-un vîrf de săgeată. Mi-a spus că o găsise lîngă insula Cholechel și că acolo asemenea pietre se găsesc la tot pasul. Era lungă de doi-trei inchi și de două ori mai mare decît cele folosite acum în Țara Focului: era o cremene opacă și gălbuie, dar vîrful și colții îi fuseseră anume rupți. Se știe bine că nici un indian din pampas nu se servește azi de arc și săgeată, afară doar de un mic trib din Banda Oriental. Dar aceștia sînt despărțiți printr-o extraordinară depărtare de indienii din pampas, învecinîndu-se cu acele triburi care trăiesc în păduri și n-au cai. Se pare, deci, că asemenea capete de săgeți sînt relicve antice * de la indienii care n-au apucat marea prefacere a obiceiurilor vechi, pricinuită de aducerea calului în America de Sud.

* Azara chiar s-a îndoit că indienii din pampas ar fi folosit vreodată arcurile.

C A P I T O L U L VI

DE LA BAHIA BLANCA LA BUENOS AIRES

Plecarea la Buenos Aires — Rio Sauce — Sierra Ventana — Poșta a treia — Cai — Bolasuri — Potîrnichi și vulpi — Caracteristicile ținutului — Nagîțul cu picioare lungi — Teru-tero — Furtună cu grindină — Țarcuri naturale în Sierra Tapalguen — Carne de puma — Cură de carne — Guardia del Monte — Efectele creșterii vitelor asupra vegetației — Cardonul — Buenos Aires — Corralul unde se ucid vitele.

8 septembrie. Ca să mă însoțească pînă la Buenos Aires, am angajat un gaucho, dar cu oarecare bătaie de cap: pe unul nu-l lăsa tată-său, care era speriat de drumul pînă la Buenos Aires, iar despre altul, care se arăta bucuros să meargă, mi se spunea că e atît de fricos, încît, văzînd un struț de la distanță, îl ia drept indian și stă s-o rupă la fugă, așa că mă temeam eu să-l iau cu mine. Pînă la Buenos Aires sînt cam patru sute de mile și aproape întreg drumul trece printr-un ținut nelocuit. Plecarăm dis-de-dimineață; urcînd două-trei sute de picioare față de pajiștea de iarbă pe care se află Bahia Blanca, ieșirăm la o pustietate de cîmpie fără margini. Solul era format pe o rocă friabilă argilo-calcaroasă și din pricina uscăciunii climatului pria numai rareori smocurilor de iarbă scorojită, fiind cu totul lipsit de tufișuri sau copaci, care să întrerupă monotonia pustietății. Vremea era plăcută, deși atmosfera se dovedea foarte încețoșată; după toate semnele, credeam că se anunța vreun vînt puternic, dar țăranii spuneau că totul se datorește cîmpului acesta, care luase foc undeva, departe de noi, în interior. După un lung galop, schimbînd de două ori caii, ajunserăm la Rio Sauce, un rîu adînc și repede, lat cel mult de douăzeci și cinci de picioare. Poșta a doua pe drumul spre Buenos Aires se află pe malurile lui. Ceva mai sus este vadul pentru cai, unde apa nu atinge burta cailor, dar din acel loc, pînă la vărsarea în mare, rîul e de netrecut, așa că stă ca o barieră împotriva indienilor.

Cu toată însemnătatea redusă a acestei ape, iezuitul Falconer, ale cărui informații sînt în general adevărate, și-o închipuie ca un rîu foarte mare, izvorînd de la poalele Anzilor. În privința locului unde izvorăște, n-am nici o îndoială. Gauchos m-au asigurat că, pe la mijlocul verii secetoase, rîul acesta, o dată cu Colorado, se revarsă pe-

riodic și aceasta nu se poate explica decît prin topirea zăpezilor din Anzi. Este cu totul improbabil ca un rîu atît de mic, cum era atunci Sauce, să străbată toată lățimea continentului ; dacă el ar fi cumva rămășița unui mare rîu, apele lui ar urma să fie saline, ca în alte cazuri verificate. Iarna, limpezimea și puritatea lui trebuie pusă pe seama izvoarelor din jurul Sierrei Ventana. Bănuiesc că toate cîmpiile Patagoniei sînt străbătute de multe cursuri de ape, care, ca și cele din Australia, sînt cu adevărat rîuri numai la anumite răstimpuri. Probabil că acesta e și cazul apei care curge în adîncul golfului Deseado, precum și al lui Rio Chupat [1], pe malurile căruia ofițerii însărcinați cu ridicarea cartografică a țărmului au găsit grămezi de lavă poroasă.

Ajungînd numaidecît după-amiază, luarăm cai odihniți, un soldat călăuz și pornirăm spre Sierra Ventana. Am văzut muntele acesta chiar de pe cînd ancorasem la Bahia Blanca, iar căpitanul Fitz Roy îi și calculase înălțimea la 3340 de picioare, ceea ce reprezintă o altitudine neobișnuită pentru partea de răsărit a continentului. Nu știu ca vreun străin să fi urcat acest munte înainte de vizita mea ; nici soldații de la Bahia Blanca, aproape toți, nu știau mai nimic despre el. Dar mi se vorbi despre zăcăminte de cărbune, de aur și argint, despre peșteri și păduri, cu alte cuvinte tot despre lucruri care îmi aprinseră curiozitatea, pentru ca apoi să mi-o dezamăgească. Distanța de la poștă era cam de șase leghe, peste o cîmpie netedă, cu aceeași înfățișare ca mai înainte. Totuși, drumul fu interesant, fiindcă muntele începea să-și arate forma lui adevărată. Sosind la poalele șirului principal de munți, dădurăm de un mare necaz negăsind nici un strop de apă ; crezurăm că vom fi siliți să petrecem noaptea răbdînd de sete. În cele din urmă, cercetînd bine muntele, descoperirăm apa numai la cîteva sute de yarzi, unde pîrîiașele erau îngropate, tăinuite cu totul, în piatra fărîmicioasă de calcar și în sfărîmăturile ei de origine detritică [2]. Nu cred ca natura să mai fi îngrămădit pe undeva pietre peste pietre într-o atît de pustie singurătate : muntele acesta își merită din plin numele de *Hurtado,* adică despărțit. Muntele e prăpăstios, numai colțuri de stînci și atît de lipsit de copaci și chiar de tufișuri, încît într-adevăr n-am avut nici din ce face frigare să perpelim carnea la focul de scaieți*. Înfățișarea ciudată a muntelui contrastează cu șesul întins cît marea, care nu numai că merge pînă în zidul lui prăpăstios, dar îl și desparte în șiruri paralele. Uniformitatea coloritului e pentru privitor foarte odihnitoare : nici o nuanță mai vie nu schimbă cenușiul albicios al stîncilor de cuarțit [3] și coloritul brun deschis al ierbii uscate de pe cîmpie. De obicei, călătorii așteaptă să vadă în vecinătatea unui munte semeț și înalt priveliști abrupte, din care ici și colo se înalță uriași colți de stîncă. Aici însă natura arată că ultima ei mișcare, înainte de a schimba fundul mării în uscat, poate cîteodată să se săvîrșească mai domol. Acestea fiind împrejurările, fui curios să iau seama cît de departe se poate găsi pietrișul provenit din stînca-mamă. Pe țărmurile de la Bahia

---

* Zic scaieți, neavînd la îndemînă un nume mai potrivit. Cred că e o specie de Eryngium.

Blanca și chiar lîngă oraș, era un pietriș de cuarț, care cu siguranță trebuie să fi venit de aici, de la patruzeci și cinci de mile.

Roua, în prima parte a nopții, ne umezea păturile șeii, cu care ne înveleam în timpul somnului, iar dimineața îngheța. Cîmpia, deși părea orizontală, se ridica treptat înspre munte pînă la opt-nouă sute de picioare deasupra nivelului mării. Dimineața (9 septembrie), călăuzul propuse să urcăm lanțul de munți cel mai apropiat, care, după cum credea el, avea să mă ducă la cele patru creste, care înconjurau piscul. Era foarte obositor să te cațări pe niște stînci atît de colțuroase ; laturile lor erau așa de dințate, încît ceea ce se cîștiga în cinci minute se pierdea adesea într-unul singur. În cele din urmă, ajungînd pe culme, fui peste măsură de dezamăgit : o vale prăpăstioasă și adîncă mi se deschidea la picioare ca o cîmpie, tăind lanțul în două de-a curmezișul și despărțindu-mă de cele patru vîrfuri. Valea era foarte strîmtă, dar netedă la fund, fiind astfel pentru indienii călări un bun loc de trecere, care leagă cîmpiile dintr-o parte și alta a munților. După ce coborîi, străbătînd acest loc, văzui doi cai păscînd. Mă ascunsei de îndată după niște buruieni mai înalte și începui să cercetez ; dar, cum nu zării nici urmă de indieni, pornii cu mare grijă la a doua ascensiune. Era pe la miezul zilei. Această parte a muntelui, ca și cealaltă, era abruptă și prăpăstioasă. La orele două mă aflam pe coama celui de al doilea pisc, unde ajunsesem cu multă cazną. La fiecare douăzeci de yarzi mi se punea cîte un cîrcel în fiecare coapsă, încît mă temeam că nu voi mai fi în stare să cobor. Și trebuia să mă întorc pe alt drum, fiindcă nu mai putea fi vorba să trec iarăși prin șaua de munte pe unde venisem. Așa că am fost silit să renunț la celelalte două piscuri mai înalte. Altitudinea acestora era întrucîtva mai mare, dar, geologic vorbind, nemaifiind nimic de aflat, încercarea nu merita riscul niciunei alte oboseli. Cred că pricina cîrcelului sta în schimbarea cu totul a felului de acțiune musculară, una fiind a călări din greu și alta a te cățăra și mai din greu. E o lecție de ținut minte, fiindcă altfel, în anumite împrejurări, neplăcerile s-ar putea repeta.

Am spus că muntele e format din rocă de cuarț alb, asociat cu un șist argilos lucitor. La cîteva sute de picioare înălțime, deasupra cîmpiei, pe stînci, aderă din loc în loc niște conglomerate, care după duritate și după natura substanțelor care le leagă seamănă cu acelea ce se văd formîndu-se zilnic pe unele țărmuri. Sînt sigur că îngrămădirea acestor pietre s-a făcut în același mod și într-o perioadă cînd marea formație calcaroasă se așternea sub apele mării înconjurătoare. Și putem fi convinși că formele răscolite și neregulate ale cuarțului dur reproduc încă imaginea valurilor unui ocean.

La drept vorbind, eram nemulțumit de ascensiune. Chiar priveliștea nu mi se păru interesantă : o cîmpie întinsă ca marea, dar fără coloritul minunat al acesteia și fără desenul ei precis. Oricum, ceea ce văzusem era nou pentru mine și clipa de primejdie, ca sarea în bucate, îi dăduse oarecare gust. Că primejdia fusese mai nimica toată, era lucru sigur, fiindcă cei doi însoțitori ai mei aprinseră un foc strașnic, ceea ce nu se face niciodată cînd indienii sînt pe aproape. La locul

cortului nostru, ajunserăm spre apusul soarelui și, după ce băurăm maté îndeajuns, fumînd și mai multe „cigaritos" (țigarete), ne așternurăm pentru dormit. Vîntul sufla foarte tare și rece, dar niciodată eu n-am dormit mai bine.

10 septembrie. Dimineața următoare, după ce am dat piept cu vîntul, am sosit pe la amiază la poșta de pe Rio Sauce. Pe drum, am întîlnit numeroși cerbi, iar mai lîngă munte un guanaco. Cîmpia, care se întinde pînă în Sierra, e tăiată de-a curmezișul de niște rîpe curioase, dintre care una era lată cam de douăzeci de picioare și adîncă de cel puțin treizeci. Așa că furăm siliți să facem un ocol strașnic pînă să găsim un loc de trecere. Petrecurăm noaptea la poștă, vorbind, ca de obicei, despre indieni. Sierra Ventana era de mult locul lor preferat și, acum patru sau cinci ani, s-au dat acolo lupte după lupte. Călăuzul meu fusese de față la măcelărirea multor indieni : femeile se refugiaseră pe creasta muntelui, luptînd pînă la deznădejde, cu bucăți de stînci. Și multe au scăpat cu viață în acest fel.

11 septembrie. Ne-am dus la poșta a treia, însoțiți de locotenentul care o comanda. Se spune că pînă aici, de la poșta cealaltă, ar fi cincisprezece leghe ; dar e numai o presupunere și de obicei localnicii cam exagerează. Drumul, pe o cîmpie de iarbă arsă, nu fu interesant. La dreapta și la stînga de-a lungul drumului, se vedeau cînd mai aproape, cînd mai departe, niște dealuri scunde, a căror prelungire trebui s-o tăiem lîngă poștă. Pînă să ajungem, dădurăm peste o mare cireadă de boi și cai, păzită de cincisprezece soldați, care ne spuseră că multe vite se pierduseră. În adevăr, e foarte primejdios de dus animalele pe cîmpuri ca acestea, fiindcă, dacă în timp de noapte se apropie vreo puma sau chiar o vulpe, caii nu pot fi opriți în nici un fel de a se împrăștia în toate părțile. Iar furtunile au aceleași urmări. E puțin timp de cînd un ofițer, plecat de la Buenos Aires cu cinci sute de cai, a ajuns la grosul armatei sale cu mai puțin de douăzeci.

Curînd după aceea văzurăm, în urma unui nor de praf, o ceată de călăreți, care gonea spre noi. Însoțitorii mei recunoscură de departe, după părul lung vălurit pe spate, că era vorba de indieni. De obicei, indienii poartă în jurul capului o bandă și altceva nimic ; iar părul negru, împrăștiindu-li-se peste fețele arse de soare, le sporește peste orice închipuire sălbăticia înfățișării. Se dovediră a fi din tribul prieten al lui Bernantino și că se duceau la o salină după sare. Indienii mănîncă multă sare, copiii sugînd-o ca zahărul. Deprinderea aceasta nu seamănă de loc cu a țăranilor spanioli (gauchos), care, ducînd același fel de viață, nu prea au gustul sării. După opinia lui Mungo Park *, oamenii care se hrănesc numai cu vegetale au o poftă deosebită de sare. Indienii, trecînd în goană nebună pe lîngă noi, ne spuseră prietenește bună ziua dînd din cap, în timp ce mînau din urmă o herghelie de cai și erau la rîndul lor urmați de o turmă de cîini slăbănogi.

12 și 13 septembrie. La această poștă am stat două zile, așteptînd o formație de soldați, care, după cum avusese generalul Rosas bunătatea să mă înștiințeze, avea să treacă în curînd spre Buenos

* *Travels in Africa*, p. 233.

Aires şi el mă sfătuia să socot potrivită această escortă. De dimineaţă merserăm pe nişte dealuri din vecinătate ca să vizităm ţinutul şi să-l cercetăm din punct de vedere geologic. După prînz, soldaţii se împărţiră în două tabere, pentru a-şi încerca îndemînarea cu bolasurile. Se înfipseseră în pămînt două lănci la 35 de yarzi una de alta, dar fură lovite din cinci ori numai o dată. Ghiulelele pot fi aruncate pînă la 15— 16 yarzi, dar cu puţină siguranţă. Asta însă nu e valabil pentru călăreţi, fiindcă viteza calului adăugîndu-se la forţa ghiulelelor, se spune că acestea pot să-şi atingă ţinta şi la 80 de yarzi. Ca dovadă a puterii lor, pot menţiona că în insulele Falkland, cînd spaniolii au omorît pe unii dintre propriii lor concetăţeni şi pe toţi englezii, un tînăr spaniol fugea cît îl ţineau picioarele, iar un bărbat voinic, pe numele său Luciano, urmărindu-l în galop nebun şi strigîndu-i să stea, că vrea numai să-i vorbească, aruncă după el cu bolasurile tocmai în clipa cînd spaniolul era gata să urce în corabie ; fu lovit la picioare şi atît de smucit, încît căzu grămadă rămînînd în nesimţire un timp. După ce Luciano îi spuse ce avea de spus, i se îngădui să se urce în corabie. Ne-a spus el însuşi că picioarele i se învineţiseră de strînsura bolasurilor, ca şi cum ar fi fost biciuit.

Pe la amiază sosiră doi bărbaţi de la poşta următoare, aducînd un pachet, ce urma să se trimită mai departe generalului Rosas. Astfel, în afară de mine şi aceşti doi oameni, pîlcul nostru se compunea din călăuzul meu, din locotenent şi cei patru soldaţi ai săi. Aceştia din urmă erau făpturi foarte ciudate : primul, un negru tînăr, foarte frumos, al doilea, un metis — jumătate indian, jumătate negru, iar ceilalţi doi avînd o înfăţişare de nedescris : un miner chilian bătrîn, de culoarea mahonului şi celălalt, pe jumătate mulatru, cu o înfăţişare detestabilă, cum n-am mai văzut niciodată. Noaptea, cînd stăteau împrejurul focului jucînd cărţi, m-am retras de o parte pentru a-i admira, asemenea unui tablou de Salvator Rosa. [4] Erau aşezaţi sub o stîncă scundă, în aşa fel că mă puteam uita la ei de sus în jos : de jur-împrejurul lor se vedeau cîini întinşi, arme, resturi dintr-un cerb şi de struţi, iar lungile lor suliţe erau înfipte în iarbă. Mai departe, în întuneric, adînciţi într-o semiobscuritate, erau caii priponiţi şi gata pentru orice primejdie neaşteptată. Cînd liniştea care domnea pe cîmpie se tulbura de lătratul cîinilor, unul dintre soldaţi părăsea focul şi, lipindu-şi urechea de pămînt, scruta astfel cu încordare orizontul. Chiar dacă numai zgomotosul teru-tero îşi vestea ţipătul, se făcea pentru un moment tăcere şi fiecare îşi întorcea uşor capul într-o parte.

Ce viaţă ticăloasă ni se pare nouă că duc aceşti oameni ! Ei se aflau la cel puţin 10 leghe de poşta de pe Rio Sauce şi, de cînd cu omorul făcut de indieni, la 20 de oricare alta. Se credea că indienii atacaseră la miezul nopţii, fiindcă a doua zi, dis-de-dimineaţă, după acel omor, fuseseră văzuţi din fericire apropiindu-se de poşta la care ne aflam. Toţi de aici însă scăpară care încotro, luînd fiecare cu sine toţi caii, pe care îi putu duce.

Coliba, făcută din beţe de scaieţi, în care dormeau soldaţii, nu adăpostea nici de ploaie, nici de vînt ; în ceea ce priveşte ploaia, sin-

gurul rost al acoperișului era să se îmbibe de apă, făcînd-o să cadă în stropi mai mari. De mîncare ei nu aveau mai nimic, în afară de ce puteau vîna : struți, cerbi, tatui etc., iar de pus pe foc nu aveau decît tulpinile uscate ale unei plante mărunte, asemănătoare într-un fel cu aloessul. Singura desfătare de care se bucurau acești oameni era să fumeze niște țigări mici de hîrtie și să sugă maté. M-am gîndit deseori că vulturii care se hrănesc cu hoituri, însoțitorii credincioși ai omului în aceste cîmpii scorojite, stînd pe vîrful micilor stînci vecine, păreau a spune în răbdarea lor fără margini : „Ah ! Cînd o să vină indienii, vom avea și noi cu ce să ne ospătăm".

Dimineața, ne hotărîrăm cu toții să ieșim la vînătoare și, deși nu realizarăm mare lucru, totuși cîteva urmăriri fură destul de însuflețite. Curînd după plecare, ceata de vînători se împărți în două, înțelegîndu-ne între noi ca la un timp anumit din zi (timp pe care se dovediră foarte pricepuți a-l socoti) să ne întîlnim iarăși cu toții, venind fiecare din cîte un loc al cîmpiei spre un același punct, pentru ca astfel să strîngem la mijloc toate sălbăticiunile. Într-o zi, la o vînătoare pe lîngă Bahia Blanca, călăreții nu făceau altceva decît să călărească în semicerc, ținîndu-se fiecare unul de altul la un sfert de milă. Vînătorii care se aflau în față dădură peste un frumos struț mascul, care încercă să fugă într-o parte. Gauchos îl urmăriră neîndurători, împletindu-și mersul cailor cu o dibăcie minunată, în timp ce răsuceau și bolasurile pe deasupra capului. În cele din urmă, călărețul înaintaș dădu drumul ghiulelelor care, învîrtindu-se prin aer, într-o clipă se încolăciră frumușel pe după picioarele struțului, rostogolindu-l pe pămînt de mai multe ori.

Cîmpurile acestea sînt pline de potîrnichi, care fac parte din trei specii deosebite *. Două dintre acestea sînt mari cît făzănițele. De asemenea foarte numeroase erau și niște vulpi mici și drăguțe, dușmance de moarte ale potîrnichilor. Într-o zi am văzut ca la patruzeci-cincizeci de vulpi. Deși de obicei ele stau lîngă vizuinele lor, cîinii tot au omorît una. Întorcîndu-ne la poștă, găsirăm doi inși din ceata noastră, care vînaseră singuri. Uciseseră o puma și găsiseră un cuib de struț cu douăzeci și șapte de ouă ; fiecare ou de struț cîntărind, după cum mi s-a spus, cît unsprezece ouă de găină, căpătarăm din acest singur cuib hrana pe care am fi avut-o din două sute nouăzeci și șapte ouă de găină.

14 septembrie. Fiindcă soldații aparținînd poștei următoare voiau să plece și fiindcă, dimpreună cu ei, am fi făcut un grup de cinci inși înarmați cu toții, mă hotărîi să nu mai aștept escorta făgăduită de generalul Rosas. Gazda mea, locotenentul, stărui mult să nu plec. Cum fusese foarte îndatoritor nu numai în privința merindelor date, dar și prin faptul de a-mi fi împrumutat propriii săi cai, doream să-i plătesc totul în bani. Întrebai pe călăuzul meu dacă puteam face aceasta, dar îmi spuse fără îndoială că nu ; și că singurul răspuns, pe care l-aș fi primit, ar fi fost următorul : „Noi avem, în țara noastră, carne și pentru

* Două specii de Tinamus, iar alta, *Eudromia elegans*, deși aceasta se poate numi potîrniche numai din punct de vedere al obiceiurilor ei. [5]

cîini, așa că n-o precupețim pentru creștini!" Să nu se presupună cumva că gradul de locotenent într-o astfel de armată ar fi împiedicat primirea plății; era la mijloc numai un înalt simț de ospitalitate, pe care toți călătorii sînt datori să-l recunoască aproape pretutindeni în aceste ținuturi. După un galop de cîteva leghe ajunserăm în niște locuri mlăștinoase, care se întind aproape optzeci de mile spre nord, pînă la Sierra Tapalguen. În unele părți erau frumoase cîmpuri umede, acoperite de iarbă, în timp ce altele constau dintr-un așternut moale, negru, de turbă. Erau și numeroase lacuri foarte mari, dar nu adînci, cu malurile pierdute în trestii. În general, ținutul semăna cu părțile de baltă, mai plăcute, din Cambridgeshire. Noaptea, avurăm oarecare bătaie de cap pînă să găsim, printre alte mlaștini, un loc zvîntat pentru cort.

15 septembrie. Ne-am sculat dis-de-dimineață și plecînd, am trecut curînd după aceea pe la poșta unde indienii omorîseră cei cinci soldați. Ofițerul avea pe trup optsprezece răni de chuzo. Pe la amiază, după un galop istovitor, ajunserăm la poșta a cincea: negăsind cai de schimb, rămaserăm aici peste noapte. Cum acesta era locul cel mai primejduit de pe tot drumul, paza se făcea de 21 de soldați, care spre asfințit se întorseseră de la o vînătoare, aducînd șapte cerbi, trei struți, mulți tatui și multe potîrnichi. Pe aici se obișnuiește să se dea foc cîmpului mergînd călare, așa că, în asemenea împrejurări, vîlvătăi strălucitoare luminează zările din mai multe părți deodată. Aceasta se face în parte pentru a-i zăpăci pe indienii răzleți, dar mai cu seamă pentru îmbunătățirea pășunii. Se pare că arderea vegetației de prisos de pe cîmpurile ierboase, unde nu trăiesc patrupedele mari rumegătoare, este necesară creșterii pășunilor din anul următor.

Coliba (rancho) de aici nu se poate mîndri nici măcar cu un acoperiș, constînd numai dintr-o împrejmuire făcută din bețe de scaieți ca să oprească bătaia vîntului. Era clădită pe marginea unui lac foarte întins, dar nu adînc, care mișuna de păsări sălbatice și îndeosebi de lebede cu gîtul negru.

Piciorongul, ce pare cocoțat pe catalige (Himantopus nigricollis) e foarte obișnuit pe-aici, zburînd în stoluri neînchipuit de mari. Pe nedrept a fost învinovățit că nu ar fi elegant; cînd calcă prin apa mică, în care se complace, are un umblet departe de a fi urît. În stol, pasările acestea fac un zgomot care seamănă în chip ciudat cu chelălăitul unei droaie de cîini mărunți în plină goană: trezindu-mă noaptea din somn, acest zgomot depărtat m-a speriat de cîteva ori. Altă pasăre, care tulbură adesea liniștea nopții, este teru-tero (Vanellus cayanus). Ca înfățișare și obiceiuri, seamănă în multe privințe cu nagîțul nostru; aripile îi sînt însă prevăzute cu pinteni ascuțiți ca aceia de la picioarele cocoșilor de rînd. Ca și nagîțul nostru, teru-tero își ia numele de la sunetul glasului.[6] Mergînd călare peste cîmpurile bogate în iarbă, omul e tot timpul urmat de aceste păsări, care par a urî specia umană; sînt sigur însă că și ele, la rîndul lor, merită să fie urîte de oameni din pricina acestor neîntrerupte, neschimbate și aspre țipete. Ele stînjenesc îndeosebi pe vînători, vestindu-le altor păsări și animale apropierea. E po-

sibil, după cum spune Molina, să facă şi bine, în aceste părţi, călătorului, pe care îl înştiinţează asupra tîlharilor de noapte. În perioada clocitului, ele se prefac rănite, la fel ca nagîţii noştri, ca să îndepărteze astfel de cuiburile lor cîinii sau alţi duşmani care le urmăresc. Ouăle acestor păsări sînt preţuite ca avînd un gust minunat.

16 septembrie. Sîntem în drum spre poşta a şaptea, de la poalele Sierrei Tapalguen. Ţinutul e cu totul neted, buruienos, iar solul e format din turbă moale. Coliba de-aici e uimitor de curată, stîlpii şi grinzile fiind făcute cam din douăsprezece tulpini de mărăcini, legate între ele cu o curelărie de piele ; pe aceste coloane, asemenea celor ionice, se sprijineau acoperişul şi pereţii făcuţi din snopi de trestii. Aici, mi s-a adus la cunoştinţă un fenomen pe care nu l-aş fi crezut, dacă n-aveam despre el cîteva dovezi convingătoare : e vorba de o ploaie cu grindină, cu piatra foarte tare şi de mărimea unor mere mici, care bătuse noaptea trecută cu atîta furie, că ucisese un mare număr de animale sălbatice. Unul dintre oamenii poştei găsise treizeci de cerbi (Cervus campestris) zăcînd morţi şi ale căror piei proaspete le-am văzut chiar eu ; altul, după cîteva minute de la sosirea mea, aducea încă şapte şi îmi dau bine seama că un singur ins, fără cîini, abia ar fi răpus şapte cerbi într-o săptămînă. Oamenii spuneau că ar fi văzut pînă la cincisprezece struţi morţi (urma să ne ospătăm dintr-unul chiar astă-seară) şi mai spuneau că mulţi alţii alergau năuci cu cîte un ochi scos. Fuseseră ucise de asemenea numeroase păsări mici, ca : raţe, şoimi şi potîrnichi. Am văzut o potîrniche cu o vînătaie negricioasă pe spate, ca şi cum ar fi fost lovită cu un pietroi de pavaj. Îngrăditura de apărare din jurul colibei, făcută din mărăciniş, fusese doborîtă la pămînt şi cel care îmi povestea, scoţînd capul afară să vadă ce se întîmplă, se alesese cu o rană adîncă, aşa că era încă bandajat. Se spunea că furtuna fusese locală ; de altfel văzusem noi înşine, de unde ne petrecusem ultima noapte, nori vineţi şi fulgere în această parte. E de mirare că animale atît de puternice, cum e cerbul, au putut fi ucise ; dar, pentru motivele arătate, n-am nici o îndoială că povestea ar fi cumva exagerată. Totuşi, sînt bucuros că pot sprijini veracitatea ei pe mărturisirile iezuitului Dobrizhoffer * care, vorbind despre o regiune mult mai de nord, spune că grindina căzută era de o mărime enormă, că omorîse nenumărate vite şi că indienii numeau de atunci acel loc *Lalegraicavalca,* adică „micile lucruri albe". D-rul Malcolmson mă informează de asemenea că în 1831 a văzut cu ochii lui o furtună cu grindină, care a ucis mulţime de păsări mari, vătămînd serios turmele de vite. Pietrele de grindină erau turtite, una fiind de zece inchi în circumferinţă, iar alta cîntărind două uncii (cca 60 g). În cădere, desfundaseră un drum pietruit şi trecuseră prin geamurile ferestrelor, găurindu-le, fără să le spargă.

Terminîndu-ne cina, la care am mîncat carne de la animalele ucise de grindină, străbăturăm Sierra Tapalguen, un şir de coline scunde, înalte abia de cîteva sute de picioare, care pornesc de la capul Corrientes. Aici, unde mă aflu, roca este din cuarţ pur ; mai spre est, mi se

* Dobrizhoffer, *History of the Abipones,* vol. II, p. 6.

spune că e granitică. Forma colinelor se remarcă dintr-o dată : sînt podișuri netede împrejmuite de stînci perpendiculare scunde, care par relicte[7] dintr-un depozit sedimentar. Colina pe care am urcat-o era foarte mică, neavînd mai mult de două sute de yarzi în diametru ; dar am văzut altele mai mari. Una dintre acestea, cunoscută sub numele de „Corral", se zice că ar avea în diametru două-trei mile, și că este încercuită de stînci înalte de treizeci-patruzeci de picioare, afară de un singur loc, pe unde se intră. Falconer * povestește că indienii își aduc în acest țarc natural hergheliile de cai sălbatici, păzind apoi numai intrarea. N-am mai auzit vorbindu-se de nici un alt podiș cuartos și în care — ca în colina cercetată de mine — să nu fie nici clivaj[8], nici stratificații. Despre roca din Corral, mi s-a spus că ar fi albă și bună de scăpărat.

La poșta de pe Rio Tapalguen nu ajunserăm decît după ce se întunecă. Dintr-o vorbă spusă la întîmplare, în timpul cinei, mă cuprinse deodată groaza la gîndul că poate mîncam un fel de mîncare foarte apreciată acolo și anume vițel nenăscut încă, format numai pe jumătate și de lungimea corespunzătoare stadiului respectiv. Mi se spuse însă că era carne de puma : era foarte albă și avea aproape același gust ca vițelul. S-a făcut mult haz pe socoteala d-rului Shaw, fiindcă afirma, despre carnea de leu, că „este deosebit de prețuită, avînd nu puțină asemănare, în colorit, gust și mireasmă, cu cea de vițel". Același lucru, neîndoielnic, este și cu puma. Gauchos se deosebesc în păreri asupra jaguarului, dacă e bun de mîncat sau nu, dar cu toți sînt de acord că puma e minunată.

17 septembrie. Ca să ajungem la poșta a noua, am urmat albia rîului Tapalguen, printr-o regiune foarte fertilă. Chiar Tapalguen, adică orașul Tapalguen, dacă poate fi numit astfel, constă dintr-o cîmpie perfect netedă, presărată, cît bate ochiul, cu acele colibe în chip de cuptoare ale indienilor numite toldos. Aci locuiau familiile indienilor prieteni, care luptau în rîndurile lui Rosas. Am întîlnit în drumul nostru multe tinere femei indiene, călărind cîte două sau trei pe același cal ; ca și mulți bărbați tineri, ele erau foarte drăguțe, obrajii lor frumoși și aprinși fiind însăși imaginea sănătății. Pe lîngă colibe, se mai aflau și trei ranchos : unul locuit de comandant, iar celelalte două de spanioli, care țineau mici negoțuri.

De la aceștia, cumpărarăm în sfîrșit ceva biscuiți. De mai multe zile nu gustasem nimic altceva în afară de carne : noul regim nu-mi displăcu de loc, dar drept este că nu l-aș fi putut duce decît silindu-mă cu toată hotărîrea. Am auzit că bolnavii în Anglia, cînd sînt constrînși să se mărginească la o dietă exclusiv carnivoră, chiar dacă știu că numai astfel pot trăi, abia sînt în stare s-o suporte, pe cîtă vreme un gaucho din pampas luni de zile nici nu se atinge de altceva în afară de carnea de vită. Dar trebuie să adaug că mănîncă și o mare cantitate de grăsime, care este de natură mai puțin animală și că îndeosebi le displace carnea uscată, cum ar fi cea de aguti. D-rul Richardson ** de

* *Patagonia* de Falconer, p. 70.
** Richardson, *Fauna Boreali-Americana,* vol. I, p. 35.

asemenea a observat că „oamenii care se hrănesc timp îndelungat numai cu carne macră simt o nevoie nesăţioasă de grăsimi, putînd să consume mari cantităţi în stare pură şi chiar lichidă, fără să li se facă greaţă". Acest fapt fiziologic mi se pare curios. Gauchos, la fel ca şi animalele carnivore, pot răbda multă vreme de foame, datorită poate tocmai regimului de carne pe care îl duc. Se povestea că la Tandeel nişte formaţii militare au urmărit în mod voluntar o ceată de indieni trei zile, fără să mănînce şi fără să bea nimic.

Am văzut în prăvăliile de aici multe lucruri de vînzare, ca : pături de cai, încingători şi jartiere ţesute de indiene. Modelele erau foarte drăguţe, iar culorile strălucitoare. Lucrătura jartierelor era atît de bine făcută, încît un negustor englez din Buenos Aires stăruia să creadă că fuseseră lucrate de mînă în Anglia, pînă i se arătă că ciucurii erau legaţi cu fire din tendoane.

18 septembrie. Azi am străbătut călări, fără întrerupere, o distanţă foarte lungă. Ajungînd la poşta a douăsprezecea, care se află la şapte leghe sud de Rio Salado, am dat peste prima estancia cu vite şi cu femei albe. După aceea, am mers tot călare multe leghe printr-un ţinut năpădit de ape, care veneau cailor pînă peste genunchi. Am încrucişat scările de la şa peste greabănul cailor şi călărind în felul arabilor, cu genunchii ridicaţi, am căutat pe cît s-a putut să nu ne udăm, Era aproape întuneric cînd am ajuns la Rio Salado : e o apă adîncă şi lată cam de patruzeci de yarzi, care vara aproape că seacă, ochiurile rămase fiind sărate ca marea. Am dormit peste noapte la una din marile estancii ale generalului Rosas. Avea întărituri pe o întindere atît de mare, încît, ajungînd aci pe întuneric, am crezut că e vorba de un oraş cu fortăreaţă. Dimineaţa, văzurăm nesfîrşite cirezi de vite, generalul stăpînind aici şaptezeci şi patru de leghe pătrate de pămînt. Altădată, aproape trei sute de oameni se aflau în serviciul lui pe aceste pămînturi şi nici un atac din partea indienilor nu-i înfricoşa.

19 septembrie. Am trecut de Guardia del Monte. E un mic sat risipit şi drăguţ, cu multe grădini pline de piersici şi de gutui. Cîmpurile arată ca pe lîngă Buenos Aires, iarba fiind măruntă şi de un verde deschis, cu tarlale de lucernă, cu mărăcinişuri şi cu vizuini de bizcacha. După trecerea rîului Salado, am fost foarte surprins de înfăţişarea regiunii, care se schimbase de-a binelea. Un strat de splendidă iarbă verde luase locul buruienilor grosolane. Am crezut mai întîi că era vorba de o schimbare în natura solului, dar, după cum m-au asigurat băştinaşii, aici ca şi în Banda Oriental, unde există o mare deosebire între împrejurimile oraşului Montevideo şi puţin locuitele savane[9] ale Coloniei, totul se datora păşunatului şi bălegarului de la vitele de pe păşune. Acelaşi fapt se observă şi în preriile * Americii de Nord, unde locul ierburilor grosolane, înalte de cinci-şase picioare, îl ia păşunea obişnuită, dacă le pasc vitele. Nu mă simt îndeajuns de botanist ca să pot spune dacă schimbarea se datorează aici introducerii unor noi specii, modificării procesului de creştere a aceloraşi ierburi sau deosebirii în pro-

* Vezi descrierea preriilor de dl. Atwater, în *N. A. Journal* al lui Silliman, vol. I, p. 117.

porţia lor numerică. Azara de asemenea s-a mirat de această schimbare: nici el nu înţelege de ce pe marginile fiecărei poteci care duce la colibele clădite de curînd apar de îndată ierburi care nu cresc prin apropiere. Altundeva, el spune *: „Aceşti cai (sălbatici) au mania să prefere drumurile sau marginile lor pentru depunerea excrementelor, care prin aceste locuri se văd grămezi-grămezi". Nu cumva acest fapt explică împrejurarea care ne preocupă? Avem astfel fîşii de pămînt îngrăşat cu bălegar care servesc drept canale de comunicaţie de-a latul unor întinse regiuni.

Lîngă Guardia am găsit hotarul sudic a două plante europene, care au devenit acum neînchipuit de obişnuite. Mărarul acoperă din belşug malurile şanţurilor de irigaţie din împrejurimile oraşelor Buenos Aires, Montevideo şi altele. Dar cardonul ** (Cynara cardunculus) e mult mai răspîndit [10]: pe aceste latitudini creşte de amîndouă părţile Anzilor, de-a latul întregului continent. L-am întîlnit în locuri neumblate prin Chile, în Entre Rios şi în Banda Oriental. Numai în ţara din urmă, aceste plante cu ghimpi acoperă foarte multe (probabil cîteva sute) mile pătrate, desimea lor rămînînd nepătrunsă nu numai de om, ci şi de fiară. Pe cîmpiile vălurite pe care creşte acest mărăciniş neîntrerupt, nimic altceva nu mai poate creşte. Totuşi, mai înainte de introducerea lui, cîmpia, ca şi în alte părţi, trebuie să fi priit ierburilor luxuriante. Mă îndoiesc că se mai cunoaşte vreun caz de invazie a unei plante peste cele băştinaşe pe o scară atît de mare. După cum am şi spus, n-am văzut acest cardon (Cynara) la sud de Salado, nicăieri; dar e probabil că pe măsură ce ţinutul devine locuit, mărăcinele îşi va împinge hotarele mai departe. Cu totul altul e cazul mărăcinelui uriaş (cu frunze felurit colorate) din pampas, deoarece am dat peste el în valea rîului Sauce. Potrivit principiilor atît de bine stabilite de dl. Lyell [11], puţine ţări după anul 1535, cînd primul colonist al La Platei a debarcat cu şaptezeci şi doi de cai, au suferit schimbări mai izbitoare. Nenumăratele herghelii de cai, cirezi de vite şi turme de oi nu numai că au prefăcut toată înfăţişarea vegetaţiei, dar aproape că au şi izgonit lama, guanaco, cerbul şi struţul. Şi trebuie să se fi întîmplat de asemenea nenumărate alte prefaceri: în anumite locuri, porcul sălbatic probabil că înlocuieşte pe peccari [12], haite de cîini sălbatici pot fi auziţi cum urlă pe malurile împădurite ale apelor puţin umblate, iar pisica obişnuită, preschimbată într-o mare fiară sălbatică, populează dealurile stîncoase. După cum a observat dl. d'Orbigny, numărul vulturilor care se hrănesc cu hoituri

* *Voyage* de Azara, vol. I, p. 373.

** Dl. A. d'Orbigny (vol. I, p. 474) spune că şi cardonul şi anghinarea se găsesc amîndouă în stare sălbatică. D-rul Hooker *(Botanical Magazine,* vol. IV, p. 2862) a descris o varietate de Cynara din această regiune a Americii de Sud, sub numele de inermis. El afirmă că botaniştii sînt astăzi de acord să creadă că atît cardonul cît şi anghinarea sînt varietăţi ale aceleiaşi plante. Pot să adaug că un infirmier inteligent m-a asigurat că a văzut cum într-o grădină părăsită anghinarele se schimbau în cardon obişnuit. D-rul Hooker crede că descrierea sugestivă a mărăcinelui din pampas, făcută de Head, se referă la cardon, dar e vorba de o greşeală. Căpitanul Head vorbeşte de planta pe care am pomenit-o cîteva rînduri mai jos, sub numele de mărăciniş uriaş. Nu ştiu dacă acesta este cu adevărat un mărăcine, dar se deosebeşte în totul de Cynara cardunculus, semănînd mai curînd cu un mărăcine adevărat.

trebuie să fi sporit la nesfîrşit de la venirea animalelor domestice în aceste locuri şi motivele care mă fac să cred că ei s-au răspîndit şi mai la sud le-am arătat. Bineînţeles că, pe lîngă Cynara şi mărar, s-au mai aclimatizat multe alte plante. Astfel insulele de la gura rîului Parana sînt azi bine îmbrăcate cu păduri de piersici şi portocali, care au răsărit din seminţele şi sîmburii aduşi de apele rîului.

În timp ce schimbam caii la Guardia, mai mulţi inşi ne întrebară şi ne răsîntrebară asupra armatei. Niciodată n-am văzut ceva asemănător cu entuziasmul pentru Rosas şi pentru izbînda „celui mai just dintre războaie, fiindcă se duce împotriva barbarilor". Trebuie să mărturisesc că această expresie de „război just" este la ei foarte explicabilă, deoarece pînă de curînd nici un bărbat sau femeie şi nici un cal nu erau feriţi de atacurile indienilor. Am călărit o zi întreagă pe o cîmpie verde şi îmbelşugată, plină de felurite turme şi, din loc în loc, cu cîte o estancia singuratică, avînd fiecare copacul ei *ombu.* [13] Seara plouă torenţial : sosind la poştă, mai marele ei ne spune că, dacă n-aveam paşaport în regulă, ar fi urmat să plecăm mai departe, fiindcă umblau atîţia hoţi pe acolo, încît el n-ar fi crezut pe nimeni pe cuvînt. Cînd citi însă paşaportul meu, care începea cu cuvintele *„El Naturalista Don Carlos"*, respectul şi politeţea sa se arătară tot atît de fără margini ca şi temerea bănuitoare de mai înainte. Presupun că nici el şi nici un localnic de pe acolo nu aveau vreo idee despre ce ar fi putut să fie un naturalist ; dar probabil că titlul meu nu pierdea nimic din valoarea lui pentru aceasta.

20 septembrie. La amiază, soseam la Buenos Aires. Marginile oraşului arătau foarte drăguţ, cu garduri vii de agave, cu crînguri de măslini, de piersici şi sălcii, care tocmai înfrunzeau proaspăt şi verde. Mi-am îndreptat calul spre casa d-lui Lumb, un negustor englez, a cărui bună primire şi ospitalitate, cît am stat acolo, m-au îndatorat mult. Oraşul Buenos Aires e mare * şi, aş zice, unul dintre cele mai simetrice din lume. Toate străzile se taie în unghiuri drepte, cele paralele aflîndu-se la distanţe egale una de alta, iar casele sînt clădite în patrulatere dese şi continue, de dimensiuni egale, numite *quadras.* De altfel, casele însăşi sînt nişte pătrate goale la mijloc, astfel că toate odăile dau într-o curte mică şi curată. De regulă, casele nu au decît un singur cat şi acoperişuri plate, prevăzute cu scaune, pe care locuitorii se odihnesc în timpul verii. La mijlocul oraşului se află Plaza, înconjurată de serviciile publice, de fortăreaţă, catedrală etc. Tot aci îşi aveau reşedinţele lor şi vechii vice-regi dinainte de revoluţie. Ansamblul clădirilor este în general de o mare frumuseţe arhitecturală, deşi niciuna în parte nu se poate mîndri cu aşa ceva.

Unul dintre spectacolele cele mai vrednice de văzut este marele corral, unde se ţin animalele care trebuiesc înjunghiate pentru hrana acestei populaţii, mare consumatoare de carne de vită. Puterea calului în comparaţie cu aceea a boului este de-a dreptul uimitoare ; orice călăreţ care îşi aruncă lassoul împrejurul coarnelor unei vite, o poate trage unde doreşte. Animalul, brăzdînd pămîntul cu picioarele desfăcute

* Se spune că ar avea 60 000 de locuitori. Montevideo, al doilea oraş mai însemnat de pe malurile La Platei, are 15 000.

în lături, proptindu-se în ele zadarnic ca să se împotrivească tracțiunii lassoului, de cele mai multe ori se repede într-o parte, gonind nebunește ; calul însă se întoarce imediat să primească lovitura și se înțepenește pe picioare atît de strașnic, încît vita e răsturnată la pămînt, fiind de mirare că nu-și rupe astfel gîtul. Se înțelege de la sine că lupta nu se dă în condiții egale, calul împotrivindu-se cu puterea pieptului închingat, iar boul numai cu a gîtului întins. În același fel poate fi ținut strîns calul cel mai sălbatic, dacă i se aruncă lassoul pe gît, chiar după urechi. Boul e tras după aceea la locul unde urmează să fie înjunghiat : matadorul se apropie cu grijă și îi taie tendoanele picioarelor. Abia acum animalul mugește de moarte, scoțînd cel mai groaznic răcnet pe care l-am auzit vreodată. Adesea mugetul acesta m-a ajuns de departe și am știut, auzindu-l, că lupta era pe sfîrșite. Spectacolul întreg este groaznic și revoltător : pămîntul e făcut aproape numai din oase, iar caii și călărețiii sînt scăldați în sînge închegat.

CAPITOLUL VII

DE LA BUENOS AIRES LA SANTA FÉ

Excursie la Santa Fé — Desișurile de mărăcini — Obiceiurile bizcachei — Cucuvaia mică — Pîraie sărate — Cîmpii netede — Un Mastodont — Santa Fé — Schimbarea preveliștii — Geologie — Dintele unui cal dispărut — Legătura patrupedelor fosile cu patrupedele recente din America de Nord și Sud — Urmările unei mari secete — Parana — Obiceiurile jaguarului — Pasărea Rhynchops nigra — Pescărușul, papagalul și Tyrannus savana — Revoluție — Buenos Aires — Situația guvernului.

27 septembrie. Am plecat de cu seară în excursie la Santa Fé, care se află aproape la trei sute de mile engleze de Buenos Aires, pe malurile rîului Parana. Drumurile din împrejurimile orașului, în urma vremii ploioase, erau neobișnuit de stricate. Niciodată n-aș fi crezut că pot totuși să se tîrîie de-a lungul lor carele de boi: se mișcau din greu, făcînd abia o milă pe oră, în timp ce un om mergea anume înainte ca să cerceteze pe unde era drumul mai bun. Boii erau istoviți de greutatea drumului: e o mare greșeală să se creadă că suferințele vitelor ar spori, dacă li s-ar pretinde o iuțeală mai mare pe niște drumuri mai bune. Am lăsat în urmă un șir de căruțe și o cireadă de vite, în drum spre Mendoza. Distanța e cam de cinci sute optzeci de mile geografice și călătoria se face de obicei în cincizeci de zile. Căruțele acestea sînt foarte lungi, strîmte și acoperite cu snopi de trestii; au numai două roate, al căror diametru cîteodată este pînă la zece picioare. Fiecare căruță e trasă de șase boi, mînați cu ajutorul unui băț cu vîrful ascuțit, lung de cel puțin douăzeci de picioare; cînd bățul nu se întrebuințează, e ținut înăuntrul căruței, agățat de acoperiș; unul mai mic e păstrat pentru boii rotași; iar pentru perechea mijlocașă, un ascuțiș pleacă în unghi drept de la jumătatea bățului cel lung. Văzut în întregime, aparatul pare o unealtă de război.

28 septembrie. Am trecut de micul oraș Lujan, unde, peste rîu, se află un pod de lemn, ceea ce reprezintă o înlesnire neobișnuită în regiunea aceasta. Am trecut și de Areco. Cîmpiile păreau netede și la același nivel, deși de fapt nu erau, deoarece în anumite locuri zarea se îndepărta. Estanciile sînt pe aici departe una de alta, fiindcă suprafețe întinse de pămînt sînt acoperite fie cu trifoi amar, fie cu mără-

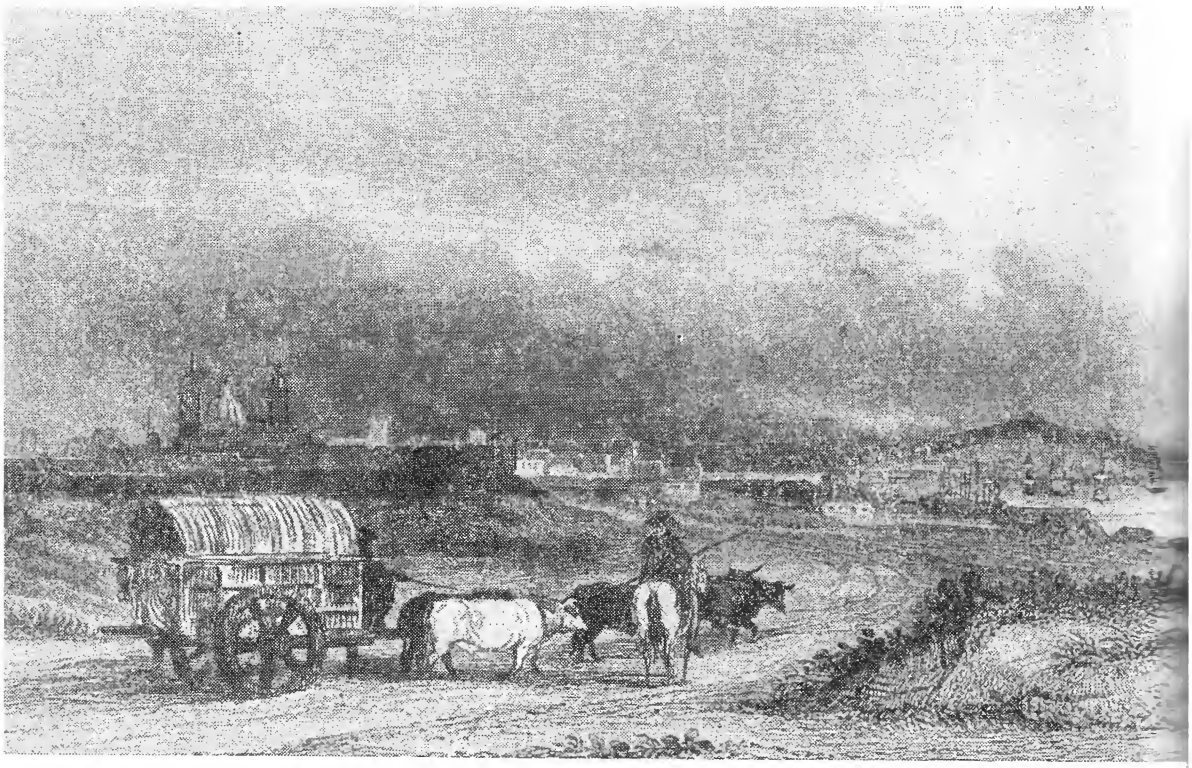

În împrejurimile orașului Montevideo. *Gravură de Ch. Martens.*

cini, iar păşunea bună de păscut e puţină. Mărăcinişul, bine cunoscut din descrierea vie făcută de sir F. Head, crescuse pînă acum numai două treimi din înălţimea lui ; în anumite locuri era cît calul de înalt, în timp ce în altele nici nu răsărise încă, din care cauză pămîntul era gol şi prăfos ca pe o şosea mult umblată. Pîlcurile acestea de mărăciniş, de cea mai strălucitoare culoare verde, dădeau priveliştii înfăţişarea unei miniaturi de ţinut păduros devastat. Cînd mărăcinişurile sînt deplin dezvoltate, marile desişuri devin de nepătruns, exceptînd cîteva poteci, cotite şi acelea ca într-un labirint. Şi potecile sînt cunoscute numai de hoţii care în acest anotimp se ascund acolo, ţîşnind numai noaptea să prădeze sau să taie la beregăţi omeneşti, fără teamă. Întrebînd într-o casă dacă sînt mulţi hoţi, mi s-a răspuns : „Mărăcinişurile n-au crescut încă" — şi replica nu mi s-a părut destul de limpede. Trecînd prin aceste locuri, interesul călătorului nu e mare, fiindcă, în afară de bizcacha şi prietena ei, cucuvaia mică, animalele şi păsările lipsesc.

Ştiu bine că bizcacha * formează caracteristica de seamă a faunei pampasurilor. Se găseşte în sud pînă la Rio Negro (41° latitudine), dar

* Bizcacha (Lagostomus trichodactylus) seamănă oarecum cu un mare iepure domestic, dar avînd dinţii incisivi mult mai mari şi coada lungă ; are însă numai trei degete la picioarele dinapoi, la fel ca aguti. În ultimii trei sau patru ani, pielea acestor animale se trimite în Anglia pentru blana lor.

nu și dincolo de această limită. Nu poate viețui ca agutiul pe cîmpurile pustii, acoperite de pietriș, ale Patagoniei, preferînd solul de argilă și nisip, care dă naștere unei vegetații deosebite și mai bogate. Lîngă Mendoza, la poalele Anzilor, trăiește în strînsă vecinătate cu specia înrudită alpină. Un fenomen curios în privința răspîndirii ei geografice este că nimeni n-a văzut-o niciodată la răsărit de rîul Uruguay, aceasta spre norocul locuitorilor din Banda Oriental, deși cîmpiile respective par minunat de potrivite pentru obiceiurile ei. În ciuda faptului că bariera mai puternică a rîului Parana a fost totuși trecută, bizcacha fiind un animal obișnuit în ținutul dintre cele două mari rîuri, numit Entre Rios, Uruguayul s-a dovedit o piedică de neînvins în calea migrațiunii ei. Pe lîngă Buenos Aires, animalele acestea sînt animale obișnuite. Locul lor preferat de ascunziș se vede că e în acele părți de cîmpie acoperite cîte o jumătate de an numai cu mărăcini uriași, excluzînd alte plante ; gauchos afirmă că se hrănesc cu rădăcini, ceea ce pare probabil dacă este să ținem seama de puternicii lor dinți incisivi și de felul locurilor prin care umblă ele. Seara, bizcacha ies în grupuri și toate stau liniștite în șezut, la gura vizuinilor. Sînt foarte blînde în ceasurile de seară, astfel că, atunci cînd trec pe lîngă ele, călăreții li se par doar lucruri vrednice de contemplat cu gravitate. În fugă, sînt stîngace și, văzute din spate, alergînd înfricoșate să se ascundă, par, din cauza picioarelor scurte din față și a cozii ridicate, niște șobolani. Carnea lor, gătită, e foarte albă și, deși gustoasă, se mănîncă numai rareori.

Bizcacha are obiceiul cu totul ciudat de a tîrî la gura vizuinii ei orice obiect tare : împrejurul fiecărui grup de găuri în pămînt sînt mormane de oase, de pietre, de găteje, bulgări tari de pămînt, balegă uscată etc., care adesea reprezintă încărcătura unei roabe. Mi s-a spus, și este de crezut, că un domn, călărind noaptea, și-a pierdut ceasul și că, întorcîndu-se dimineața și tot căutîndu-l prin preajma fiecărei găuri de bizcacha, l-a și găsit. Obiceiul acesta de a culege tot ce se găsește pe lîngă locuința lor, trebuie să le coste multă caznă. Cu ce scop se dedau ele la așa ceva, nu sînt în stare să-mi fac nici cea mai mică idee. Nu poate fi vorba de apărare, fiindcă grămada de strînsuri se află îndeosebi deasupra intrării în vizuină, care se înfundă în sol într-o pantă foarte puțin înclinată. Bineînțeles că trebuie să existe un motiv ; dar nu-l cunosc nici băștinașii [1]. Singurul lucru asemănător, pe care îl știu, este obiceiul acelei păsări extraordinare, din Australia, Calodera maculata [2], care își clădește, ca loc unde să se joace, o frumoasă boltă de ramuri, strîngînd în același timp pe lîngă ea scoici de mare și de uscat, oase și pene de pasăre, mai cu seamă viu colorate. Dl. Gould, de la care dețin amănuntele acestea, mă informează că băștinașii cînd pierd vreun obiect tare se duc să caute lucrul pierdut sub bolțile de joacă ale acestor păsări și că o dată a văzut el însuși o lulea redobîndită astfel.

Cucuveaua mică (Athene cunicularia), care a fost pomenită atît de adesea, locuiește pe cîmpiile de pe lîngă Buenos Aires în galerii de biz-

cacha, dar în Banda Oriental şi le sapă singură. În plină zi, deşi mai cu seamă seara, păsările acestea pot fi văzute stînd de multe ori perechi-perechi pe movilele de lîngă găurile lor din pămînt. Dacă se sperie de cineva, fie că intră în gaură, fie că, scoţînd un ţipăt ascuţit, zburătăcesc foarte unduios prin preajmă şi apoi, întorcîndu-se, privesc ţintă la cine le-a tulburat liniştea. Cîteodată, seara, pot fi auzite văietîndu-se la fel ca toate cucuvelele. În stomacul a două din ele, pe care le-am deschis, am găsit resturi de şoareci, iar într-o zi văzui una care ţinea în cioc un mic şarpe, pe care îl omorîse. De altfel, mi s-a spus că, în timpul zilei, şerpii sînt prada lor obişnuită. Menţionez acum, ca să arăt felurimea hranei cu care pot trăi cucuvelele, că o specie omorîtă prin insuliţele arhipelagului Chonos avea stomacul plin de crabi mărişori. Există şi în India * un gen de cucuvea-pescăruş, care de asemenea prinde crabi.

Seara, trecurăm Rio Arrecife pe o plută de bîrne legate între ele şi dormirăm la casa poştei, pe celălalt mal. Abia azi am plătit chiria calului pentru treizeci de leghe ; şi, deşi soarele ardea cumplit, nu mă simţii prea obosit. Cînd căpitanul Head îmi spunea că a călătorit cîte cincizeci de leghe pe zi, eu nu-mi închipuiam că distanţa aceasta era egală cu o sută cincizeci de mile engleze. În orice caz, cele treizeci şi una de leghe fuseseră numai şaptezeci şi şase de mile în linie dreaptă şi aş crede că, pentru un ţinut deschis, ar fi destul să mai adaug patru mile, făcute cu ocolurile.

29 şi 30 septembrie. Ne-am continuat drumul călări, peste cîmpuri care aveau aceeaşi înfăţişare. La San Nicolas, am văzut pentru întîia oară măreţul rîu al Paranei. La poalele falezei stîncoase pe care se afla oraşul ancoraseră cîteva vase mari. Pînă să ajungem la Rosario, trecurăm Saladillo, un pîrău iute, cu apă limpede şi frumoasă, dar prea sărată pentru băut. Rosario este un oraş mare, clădit pe un şes fără denivelări, care se întinde pînă la rîul Parana, formînd acolo o faleză stîncoasă de şaizeci de picioare înălţime. Rîul este, în locul acela, foarte lat, cu multe insule joase şi împădurite, aşa cum este şi malul opus. Priveliştea arată că mai curînd ar fi vorba de un lac imens, dacă ar lipsi acele insuliţe drepte şi prelungi care singure sugerează curgerea apei. Partea cea mai pitorească este faleza, cu stîncile cînd perfect perpendiculare şi roşii, cînd îngrămădite, colţuroase şi cu cactuşi sau arbuşti de mimoze pe ele. Dar adevărata măreţie a unui astfel de fluviu stă în posibilităţile de comunicaţii şi negoţ pe care le reprezintă el între o naţiune şi alta, în distanţa pe care o parcurge cursul lui, precum şi în teritoriul aproape fără margini pe care îl udă această enormă cantitate de apă dulce care curge liniştit la picioarele privitorului.

Ţinutul, pe multe leghe la nord şi sud de San Nicolas şi Rosario, e numai şes. Abia se poate socoti exagerat ceea ce unii călători au scris despre absoluta lui netezime. Întrucît mă priveşte, însă, n-am găsit un loc, de unde, aruncîndu-mi privirile încet din jur împrejur, să nu

* *Journal of Asiatic Society*, vol. V, p. 363

fi văzut lucrurile mai depărtate în unele direcţii decît în altele. Aceasta dovedeşte inegalitatea de nivel a şesului. Pe mare, ochiul omenesc aflîndu-se la şase picioare deasupra nivelului apei, orizontul e pretutindeni la o depărtare de două mile şi patru cincimi. Şi, în acelaşi fel, cu cît un şes este mai neted, cu atît mai mult orizontul se depărtează între aceste limite ; după părerea mea acest fapt distruge acea măreţie pe care mulţi sînt încredinţaţi că o are o nemărginită întindere netedă.

1 octombrie. Am pornit pe clar de lună şi am ajuns la Rio Tercero la răsăritul soarelui. Rîul acesta se mai numeşte Saladillo şi îşi merită numele, fiindcă apa lui e sălcie. Am stat aici mai toată ziua, umblînd după oase-fosile. Pe lîngă un dinte de Toxodon, în perfectă stare, şi multe oase fără legătură între ele, am găsit două schelete uriaşe, unul lîngă altul, ieşind puternic în relief din faleza perpendiculară a Paranei. Erau însă atît de deteriorate, încît n-am putut lua decît mici spărturi dintr-un dinte molar ; ele au fost suficiente ca să se vadă că scheletul aparţinuse unui Mastodont, probabil de aceeaşi specie cu cei care au locuit în mare număr prin Anzii părţii mai nordice din Peru. Oamenii care m-au dus cu barca spuneau că ştiu de mult de aceste schelete şi că se miraseră adesea cum au putut acele animale să ajungă acolo ; simţind nevoia unei teorii, ei ajungeau la concluzia că Mastodontul, întocmai ca bizcacha, trebuie să fi fost un animal care îşi făcea găuri în pămînt ! Seara, mai făcurăm călare o distanţă şi trecurăm altă apă sălcie, numită Monge, care ducea la vale aluviuni strînse din pampas.

2 octombrie. Am trecut prin Corunda, care, cu grădinile lui luxuriante, este unul dintre cele mai frumoase sate din cîte am văzut. De aici şi pînă la Santa Fé, drumul nu e lipsit de primejdii. Malul de apus al Paranei, mai spre nord, încetează să mai fie locuit şi de aceea indienii pot coborî destul de mult şi pîndi la drumul mare pe călători. Ţinutul este şi el prielnic atacurilor, fiindcă în locul cîmpului de iarbă e o pădure întinsă de arbuşti de mimoza, cu ghimpi. Lăsarăm în urmă cîteva case părăsite, de cînd fuseseră prădate, şi văzurăm de asemenea un spectacol care bucură nespus de mult pe călăuzii mei : era un slăbănog de indian, numai piele şi os, care atîrna spînzurat de crăcana unui copac.

Dimineaţa, sosirăm la Santa Fé. Rămăsei surprins observînd că diferenţa de numai trei grade latitudine dintre locul acesta şi Buenos Aires pricinuise o mare schimbare în climă. Aceasta se vedea după îmbrăcămintea şi obrazul oamenilor, după mai marea înălţime a arborilor ombu, după numărul noilor cactuşi şi al altor plante, dar îndeosebi după păsări. Într-o singură oră de mers, am văzut şase păsări pe care niciodată nu le-am întîlnit la Buenos Aires. Avînd în vedere că nu e nici un hotar natural între cele două locuri şi că înfăţişarea ţinutului este aproape aceeaşi, diferenţa era cu mult mai mare decît m-aş fi aşteptat.

3 şi 4 octombrie. Aceste două zile, m-a durut capul atît de cumplit, că a trebuit să stau numai în pat. O femeie bătrînă, cu

suflet bun, care mă servea, mă tot îndemna să încerc fel de fel de leacuri curioase. Un obicei foarte răspîndit este să se lipească pe tîmple cîte o frunză de portocal sau cîte un plasture negru ; mai mult decît atît, lumea de pe aici sparge bobul de fasole în două jumătăți, umezește jumătățile și le pune pe tîmple, unde se lipesc singure. Se crede că nu e bine ca boabele sau plasturele să fie luate, ci să se lase pînă ce cad de la sine. Cînd, cîteodată, cineva cu asemenea petice pe cap, e întrebat ce are, se obișnuiește să se răspundă : „Am avut o durere de cap alaltăieri". Multe dintre leacurile folosite pe aici sînt și ciudate și hazlii, dar adesea prea dezgustătoare ca să mai fie pomenite. Unul dintre cele mai puțin respingătoare este să se ucidă doi căței, care, spintecați apoi în lung, să fie legați de o parte și alta a vreunui picior sau mîini rupte. Unii cîini mici și fără păr sînt foarte căutați, pentru a fi puși să doarmă la tălpile sau pe picioarele suferinzilor.

Santa Fé este un orășel liniștit, curat și ținut cu socoteală. Guvernatorul Lopez fusese soldat de rînd pe vremea revoluției ; acum era de șaptesprezece ani la putere. Stabilitatea guvernării lui se datorește felului tiranic de a conduce și trebuie să recunosc că tirania încă pare mai potrivită decît republicanismul, pentru țările de pe aici. Ocupația de căpetenie a guvernatorului este să vîneze indieni ; trecuse puțin timp de cînd măcelărise patruzeci și opt, vînzîndu-le apoi copiii la prețul de trei sau patru pfunzi bucata.

5 octombrie. Am traversat Parana spre Santa Fé Bajada, oraș aflat pe malul celălalt. Cum rîul constă aici dintr-un labirint de brațe, pe care le despart ostroave joase și împădurite, trecerea lui ne-a luat cîteva ore. Aveam o scrisoare de recomandație către un bătrîn spaniol catalan, care mi-a dat cea mai desăvîrșită ospitalitate. Bajada este capitala ținutului Entre Rios. În 1825 orașul avea 6000 de locuitori, iar provincia 30 000 ; cu toate acestea, în ciuda micului număr de locuitori, nici o altă provincie n-a suferit mai mult de pe urma crîncenelor revoluții sîngeroase. Cum, în ceea ce privește organizarea, se mîndresc cu deputații, cu miniștrii, cu o armată regulată și cu guvernatorii lor, nu e nici o mirare că au și revoluțiile lor. Într-un viitor oarecare, ținutul acesta va fi unul dintre cele mai bogate provincii ale La Platei. Solul este felurit și fertil, iar forma lui, ca și insulară, îi pune la îndemînă, cu rîurile Parana și Uruguay, două mari căi de comunicație.

Am întîrziat aici cinci zile, îndeletnicindu-mă cu cercetarea geologică a ținutului înconjurător, care mi s-a părut foarte interesantă. La temelia stîncilor falezei sînt straturi care conțin dinți de rechin și scoici de mare dintr-o specie dispărută ; deasupra acestor straturi e un așternut de marnă întărită, iar peste marnă pămînt argilos roșu de pampas cu concrețiuni calcaroase[3] și oase de patrupede terestre. Această secțiune verticală vorbește limpede despre marele golf de apă sărată pură care s-a restrîns treptat de la margini spre centru și în cele din urmă s-a preschimbat într-un fund de estuar noroios, în care au fost aduse cadavre de animale înecate. La Punta Gorda (în Banda Oriental), depu-

nerile pampasiene de estuar alternau cu cele calcaroase, care conţineau unele dintre aceleaşi scoici de mare dispărute. Faptul arată fie o schimbare a direcţiei curenţilor de altă dată, fie, mai probabil, o oscilaţie de nivel a fundului vechiului estuar. Pînă de curînd, motivele pentru care credeam că formaţia pampasiană a fost o depunere de estuar erau înfăţişarea ei generală, poziţia ei la gura marelui rîu de azi La Plata şi prezenţa atît de multor oase de patrupede terestre. Dar profesorul Ehrenberg, avînd bunătatea să cerceteze deunăzi pentru mine puţin pămînt roşu, luat din partea de jos a depozitului, de lîngă scheletele de Mastodont, a găsit în el numeroase infuzorii, unele de apă sărată, iar altele, cele mai multe, de apă dulce. Prin urmare, după cum a observat el, apa trebuie să fi fost sălcie. Dl. A. d'Orbigny a găsit pe malurile Paranei, la o sută de picioare înălţime, strate mari de scoici de estuar, care vieţuiesc azi la o sută de mile mai aproape de mare ; şi scoici asemănătoare am găsit eu însumi la o înălţime mai mică, pe malurile Uruguayului. Aceasta dovedeşte că încă mai înainte ca pampasul să se fi ridicat încetul cu încetul, devenind ţinut uscat, apa care o acoperea era sălcie. Mai jos de Buenos Aires sînt unele straturi ridicate care conţin cochilii marine ale unei specii încă vii, ceea ce dovedeşte încă o dată că ridicarea pampasului e de dată recentă.

În depozitul pampasian de la Bajada, am găsit cuirasa osoasă a unui fel de tatu gigantic ; scobind-o de pămîntul care o umpluse, mi s-a părut cît o căldare. Am mai găsit dinţi de Toxodon şi Mastodont, precum şi un dinte de cal, toate în aceeaşi stare şi la fel de deteriorate. Acest ultim dinte m-a interesat mai cu seamă * şi mi-au trebuit cele mai scrupuloase precauţii ca să mă conving că el fusese îngropat o dată cu celelalte fosile : la acea dată nu-mi dădeam seama că printre fosilele de la Bahia Blanca era şi un dinte de cal ascuns în aceeaşi masă şi atunci nu se ştia cu siguranţă nici că rămăşiţele de cai erau obişnuite în America de Nord. În ultimul timp, dl. Lyell a adus un dinte de cal din Statele Unite şi e interesant faptul că profesorul Owen n-a putut recunoaşte în nici o specie, fosilă sau existentă încă, uşoara incurvaţie particulară a acestui dinte, pînă ce nu s-a gîndit să-l compare cu cel găsit de mine aici : astfel a putut el numi calul american Equus curvidens. Firesţe, e de neînţeles în istoria mamiferelor ca un cal indigen să fi trăit şi să fi dispărut din America de Sud şi apoi să fi fost înlocuit mai tîrziu de hergheliile nenumărate care s-au prăsit din puţinii cai aduşi de coloniştii spanioli !

Existenţa în America de Sud a fosilelor de cal, de Mastodont, poate de elefant ** şi rumegătoare cavicorne, acestea din urmă descoperite de domnii Lund şi Clausen în peşterile din Brazilia, sînt fapte excepţional de interesante din punctul de vedere al distribuirii geografice a animalelor. Dacă azi am împărţi America nu prin istmul de Panama, ci prin latitudinea 20° din partea de sud a Mexicului ***, unde

* Aproape că nici nu mai e nevoie să afirm că, pe vremea lui Columb, după cele mai evidente indicii, calul nu exista în America.

** *Ossements fossiles* de Cuvier, vol. I, p. 158.

*** Aceasta este împărţirea geografică urmată de Lichtenstein, Swainson, Erichson şi Richardson. Secţiunea de la Vera Cruz la Acapulco dată de Humboldt în *Polit.*

marele platou opune un obstacol migrației speciilor, obstacol constituit de schimbarea climei și de formarea unei mari bariere, în ciuda unor anumite văi și a marginilor zdrențuite ale uscatului de pe coastă, am avea astfel cele două provincii zoologice ale Americii de Nord și ale

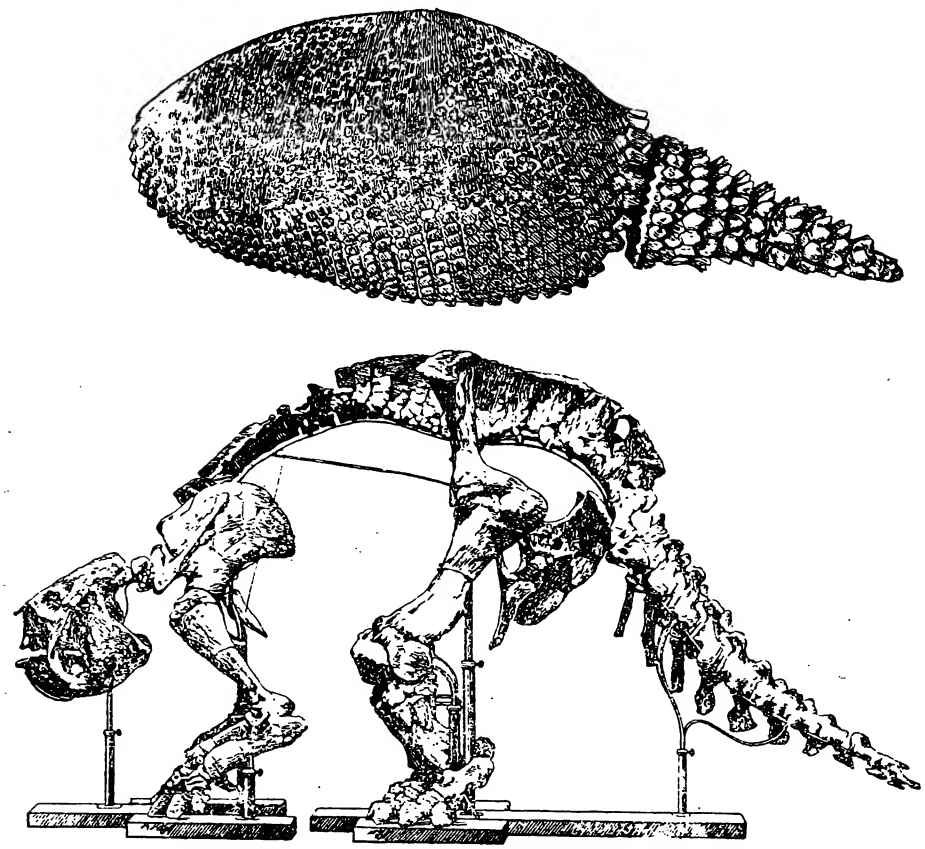

Schelet și carapace de tatu fosil uriaș *(Glyptodon clavipes)*.

Americii de Sud în puternic contrast una față de alta. Numai puține specii au trecut bariera, putînd fi socotite drept animale venite de la sud, ca: puma, opossum, kincaju și peccari. America de Sud este caracterizată prin mai multe rozătoare specifice numai ei, printr-o fami-

Essay on Kingdom of N. Spain, va arăta ce barieră imensă reprezintă podișul mexican. Dr. Richardson, vorbind despre identificarea unui animal mexican cu Synetheres prehensilis,[4] spune în admirabilul său *Report on the Zoology of. N. America* (p. 157), citit în fața Asociației Britanice în 1836: „N-aș putea dovedi că analogia este demonstrată în chip absolut; dar, așa fiind, e vorba dacă nu de un exemplu unic, în orice caz de un exemplu aproape unic de rozător comun Americii de Nord și Americii de Sud".

lie de maimuțe, prin lama, peccari, tapir, opossum și îndeosebi prin mai multe genuri de Edentata, gen care cuprinde pe leneși, furnicari și tatu. Pe de altă parte, America de Nord, neținînd socoteală de cîteva specii călătoare, este caracterizată prin numeroase rozătoare numai ale ei și prin patru genuri de rumegătoare cavicorne (boul, oaia, capra și antilopa), dintre care America de Sud se știe că nu posedă nici o singură specie. Pe vremuri, și anume într-o perioadă cînd trăiau cele mai multe dintre moluștele existente încă, America de Nord, pe lîngă rumegătoare cavicorne, avea elefantul, Mastodontul, calul cu trei genuri de Edentata, adică Megatherium, Megalonyx și Mylodon. Cam în aceeași epocă, după cum se dovedește prin cochiliile de la Bahia Blanca, America de Sud avea, cum am văzut, un Mastodont, un cal, un rumegător cavicorn și aceleași trei genuri (pe lîngă altele) de Edentata. Este prin urmare evident că America de Nord și America de Sud, avînd amîndouă acele cîteva genuri în aceeași tîrzie perioadă geologică, erau în privința vieţuitoarelor de uscat mult mai îndeaproape înrudite decît sînt azi. Cu cît reflectez mai mult la această situație, cu atît mi se pare mai interesantă, deoarece nu cunosc un alt caz care să dea posibilitatea de a se vedea tot atît de precis epoca și felul de împărțire în două regiuni zoologice, bine caracterizate, a unui mare continent. Geologul, impresionat puternic de vastele oscilații de nivel care au modificat scoarța pămîntului în ultimele perioade, nu se va sfii să gîndească asupra recentei ridicări a podișului mexican sau, mai probabil, asupra scufundării uscatului în arhipelagul vest-indian, socotindu-le drept cauze ale separării zoologice de azi dintre America de Nord și America de Sud. Caracterul sud-american al mamiferelor vest-indiene * pare să arate că acest arhipelag era altădată unit cu continentul de sud și că, prin urmare, mai tîrziu, s-a scufundat.

America, îndeosebi America de Nord, pe vremea cînd avea elefanții ei, Mastodonții, calul și rumegătoarele ei cavicorne, era mult mai strîns înrudită în privința caracterelor geologice cu părțile temperate ale Europei și Asiei decît este acum. Cum fosilele acestor genuri se găsesc în amîndouă părțile strîmtoarei Behring **, precum și pe cîmpiile Siberiei, sîntem îndreptățiți să socotim regiunea de nord-vest a Americii de Nord drept vechiul loc de comunicație între Lumea Veche și așazisa Lume Nouă. Dar, cum multe specii, atît dintre cele dispărute, cît și dintre cele existente încă, ale aceloraşi genuri de animale, au locuit și locuiesc pînă azi în Lumea Veche, pare cu totul probabil ca elefanții, mastodonții, calul și rumegătoarele cavicorne din America de Nord să fi migrat pe pămînt ferm din Siberia în America de Nord, înainte de scufundarea ținutului de lîngă strîmtoarea Behring, iar de acolo, pe uscatul scufundat, de asemenea mai tîrziu, al Indiilor occidentale,

* Vezi *Report* de dr. Richardson, p. 157; de asemenea *L'Institut* 1837, p. 253. Cuvier spune că kincajul [5] se găsește în Antilele Mari, dar faptul nu e sigur. Dl. Gervais confirmă că Didelphis cancrivora [6] se găsește acolo. E sigur că Indiile occidentale posedă anumite mamifere numai ale lor. Din Bahama s-a adus un dinte de Mastodont. *New. Phil. Journ.*, 1826, p. 395.

** Vezi admirabilul Appendix al d-rului Buckland în *Beechey's Voyage*; de asemenea scrierile lui Chamisso în *Kotzebue's Voyage*.

să fi migrat în America de Sud, unde pentru un timp s-au amestecat cu formele caracteristice ale continentului sudic și de atunci au dispărut.

În timp ce călătoream prin regiune, mi s-a descris foarte viu urmările unei ultime mari secete ; și descrierea poate arunca oarecare lumină asupra cauzelor pentru care se găsesc uneori, îngropate la un loc în număr foarte mare, animale dintre cele mai diferite. Perioada cuprinsă între anii 1827 și 1832 e numită „gran seco", adică marea secetă. Atît de puțin a plouat în acest timp, că vegetația, pînă chiar și scaieții, au pierit. Pîrîiașele au secat și tot ținutul se înfățișa ca o șosea prăfoasă. Aceasta se vedea mai cu seamă în partea de nord a provinciei Buenos Aires și în partea de sud de la Santa Fé. Nenumărate și imense stoluri de păsări, cirezi și animale sălbatice, de vite și herghelii de cai au pierit de foame și de sete. Cineva mi-a spus că cerbii se obișnuiseră să vină în curtea lui la puțul pe care fusese silit să-l facă pentru familie și că potîrnichile fiind urmărite, abia puteau da din aripi ca să zboare *. Pierderile de vite, numai în provincia Buenos Aires, atingeau pe puțin un milion de capete. Un proprietar din San Pedro avea înainte de secetă 20 000 de vite și n-a mai rămas cu niciuna. San Pedro se află în mijlocul celui mai bogat ținut, chiar acum fiind din nou îmbelșugat cu animale ; cu toate acestea, către sfîrșitul acelui „gran seco", a trebuit să se importe cu vasele vite pentru consumul locuitorilor. Animalele o luau la fugă din estancii și, rătăcind pînă departe înspre sud, se amestecau unele cu altele, formînd cirezi atît de imense, încît a trebuit să se trimită de la Buenos Aires o comisie guvernamentală care să potolească certurile dintre proprietari. Sir Woodbine Parish mă informează despre un alt motiv de ceartă, foarte curios : pămîntul fiind de atîta vreme uscat, vîntul lua pe sus pulberea, aruncînd-o peste hotarele dintre pămînturi, care, dispărînd, făcea lumea să nu și le mai recunoască.

Un martor ocular mi-a mărturisit că cirezi de mii de vite se aruncau în rîul Parana, dar fiind istovite de foame, nu mai puteau să se tîrască în sus pe malurile noroioase, astfel că se înecau. Brațul rîului de lîngă San Pedro era atît de plin cu hoituri de animale intrate în putrefacție, încît, după spusa unui stăpîn de corabie, duhoarea te oprea să treci pe acolo. E sigur că astfel au pierit în valuri sute de mii de animale, ale căror hoituri fuseseră văzute cum pluteau la vale și multe dintre ele, cu toată probabilitatea, s-au oprit în estuarul La Platei. Apele tuturor rîurilor mici au devenit foarte saline și acest fapt pricinuia moartea, în anumite locuri, a nenumărate alte animale, care, e

---

* În *Surveying Voyage* al căpit. Owen (vol. II, p. 274) se află o descriere curioasă a urmărilor unei secete asupra elefanților, la Benguela (coasta de vest a Africii) : „La un anumit timp, o cireadă de elefanți, negăsind nici un strop de apă în ținut, pătrunsese în oraș, ca să pună stăpînire pe fîntîni. Locuitorii strînși la un loc au trebuit să dea o luptă deznădăjduită, care s-a sfîrșit cu înfrîngerea invadatorilor, după ce mai întîi un om fusese ucis și mai mulți alții răniți". Se zice că orașul are o populație de trei mii de inși ! D-rul Malcolmson mă informează că, în timpul unei mari secete, în India, animalele sălbatice au intrat în corturile soldaților de la Ellore și că un iepure se adăpa dintr-un vas pe care i-l ținea adjutantul regimentului.

știut că, bînd apă sărată, nu se mai înzdrăvenesc. Azara descrie * furia cailor sălbatici în asemenea împrejurări, năpustindu-se în bălți, cei ajunși mai întîi fiind copleșiți și striviți de cei din urmă. El mai spune că de mai multe ori a văzut peste o mie de cadavre de cai omorîți în acest fel. De altfel eu însumi am putut vedea că albiile rîurilor mai mici din pampas erau pavate cu o breccie de oseminte [7], care însă probabil provine mai curînd din depuneri succesive, decît dintr-o singură catastrofă, la o anumită dată. După seceta din 1827—1832 a urmat o perioadă foarte ploioasă, care a pricinuit numai inundații. E deci aproape sigur că mii de schelete au fost îngropate chiar de depunerile anului de după secetă. Ce părere ar avea un geolog văzînd o enormă colecție de oase, aparținînd tuturor neamurilor de animale și tuturor vîrstelor, încastrată astfel într-un strat gros de pămînt? N-ar atribui-o el mai curînd vreunui potop care să fi șters fața pămîntului decît mersului firesc al lucrurilor?**

12 octombrie. Aveam de gînd să merg pînă mai departe, în excursia mea, însă nesimțindu-mă prea bine, am fost silit să mă înapoiez pe o balandra, adică barcă cu un singur catarg, încărcată cu aproape o sută de tone, care naviga spre Buenos Aires. Cum nu era timp frumos, improvizarăm un „amaraj", legînd dis-de-dimineață corabia de creanga unui copac de pe o insulă. Parana e plină de insule, care, la anumite răstimpuri, apar și dispar. Căpitanul corăbiei își amintea de cîteva dintre cele mari care dispăruseră, iar de altele că apăruseră și se acoperiseră de vegetație. Ele sînt formate din nisip noroios, fără nici o pietricică. Pe vremea călătoriei mele, aceste insule se ridicaseră cam la patru picioare deasupra nivelului apei; totuși, cînd fluviul se revarsă, ele sînt inundate. Toate se înfățișează cu același caracter: mulțime de sălcii și cîțiva alți arbori sînt înfășurați împreună de cele mai felurite plante agățătoare, formînd astfel o junglă deasă. Hățișurile acestea sînt, pentru capybara și jaguar, cele mai nimerite adăposturi. Frica de jaguar strică mai orice plăcere de umblat prin pădure și de cutreierat desișurile. În acea seară n-apucasem să înaintez o sută de yarzi, cînd, văzînd semne sigure despre prezența recentă a acestui tigru sud-american, fusei silit să mă întorc înapoi. Pe toate insulele erau urme de jaguari și, cum în excursia dinainte nu vorbisem decît despre „el rastro de los indios" (urmele indienilor), tot așa și acum nu vorbeam decît despre „el rastro del tigre" (urmele tigrului).

Ascunzișurile cele mai căutate ale jaguarului par a fi malurile împădurite ale marilor rîuri; dar la sud de La Plata, mi s-a spus că ei umblă mai des prin trestiile de pe marginea lacurilor. Oricum ar fi, ei par a avea totdeauna nevoie de apă. Prada lor obișnuită este capybara, așa că, după cum spune mai toată lumea, acolo unde se află mulți capybara, jaguarul e puțin primejdios. Falconer afirmă că la sud de gura La Platei sînt mulți jaguari și că se hrănesc îndeosebi cu pește. Același lucru mi l-au mai spus și alții. Pe insulele din La Plata, jaguarii ucideau

* *Travels*, vol. I, p. 374.

** Pînă la un anumit grad, aceste secete par să fie periodice; din datele la care s-au întîmplat altele, am înțeles că intervalele erau cam de cincisprezece ani.

mulți pădurari și noaptea au pătruns chiar pe unele vase. Un om din Bajada, vrînd pe întuneric să se suie de pe o insulă în barcă, a fost apucat de pe bordul vasului, rămînînd din această luptă ciung de o mînă. Cînd revărsările rîului îi scot din insule, atunci jaguarii sînt cei mai primejdioși. Mi s-a spus că, acum cîțiva ani, unul foarte mare a pătruns într-o biserică din Santa Fé. În acea împrejurare au fost uciși doi preoți care intraseră în biserică unul după altul, iar un al treilea, venind să vadă despre ce era vorba, abia scăpase. Fiara n-a putut fi răpusă decît fiind împușcată de la un colț al clădirii, care n-avea acoperiș. În timpul revărsărilor, aceste animale fac prăpăd printre vite și cai. Se spune că își ucid prada rupîndu-i gîtul. Dacă cumva sînt izgoniți de lîngă cadavru, numai rareori se mai întorc. Gauchos spun că jaguarii, cînd umblă noaptea, sînt hărțuiți de vulpi, care îi urmăresc schelălăind. E o curioasă coincidență între acest obicei al vulpilor și acela, îndeobște cunoscut, al șacalilor din Indiile de est, care însoțesc tigrul cu același alai. Jaguarul este un animal zgomotos : el rage mult noaptea și îndeosebi cînd vremea stă să se strice.

Într-o zi, pe cînd vînam pe malurile Uruguayului, mi se arătară anumiți copaci, la care animalele recurg totdeauna, cu scopul, după cum se zice, de a-și ascuți ghearele. Văzui trei copaci, știuți bine că fuseseră folosiți la așa ceva : în partea din față, coaja era netedă ca și cum un animal ar fi frecat-o cu pieptul, dar în părțile laterale erau zgîrieturi adînci, adică mai curînd șănțulețe trase oblic și lungi de aproape un yard. Unele zgîrieturi erau mai de mult, altele mai de curînd. Cercetarea acestor copaci este mijlocul cel mai folosit de a ști dacă prin împrejurimi se află vreun jaguar sau nu. Îmi închipui că acest obicei al jaguarului este asemănător în totul cu acela observat zilnic la pisici, care, cu picioarele desfăcute și întinse, scoțîndu-și ghearele, rîcîie piciorul cîte unui scaun. Am auzit că într-o livadă din Anglia, niște puieți de pomi fructiferi fuseseră rău vătămați de pisici în acest fel. Și un asemenea obicei trebuie să aibă într-o măsură oarecare și puma, deoarece, pe pămîntul gol și uscat al Patagoniei, vedeam deseori zgîrieturi atît de adînci, că nu puteau fi făcute de alt animal. Scopul îndeletnicirii acesteia, după cum cred, nu e altul decît acela de a-și rupe vîrfurile ghearelor care nu mai sînt bune, și nu, cum spun gauchos, să și le ascută. Jaguarul se vînează fără mare greutate cu ajutorul cîinilor, care îl fugăresc și îl fac să se suie în copaci, unde e apoi împușcat.

Din pricina vremii rele, rămaserăm două zile pe locul unde legasem corabia de copac. Singura noastră distracție fu să prindem pentru masă pește de mai multe specii și toate bune de mîncat. Peștele numit „armado" (un Silurus) [8] era interesant prin zgomotul ca un scrîșnit pe care îl făcea fiind luat în undiță și care se auzea limpede chiar de sub apă. Același pește are puterea de a apuca puternic orice lucru, fie vîsla, fie firul undiței, cu ghimpii aripioarei pectorale și dorsale. Seara, vremea se făcea cu totul tropicală, termometrul stabilindu-se la 26°. Roiuri de licurici se învîrteau prin preajma noastră, iar țînțarii deveniră supărători. Îmi scosei mîna afară cinci minute și văzui cum

se înnegrea de ei : cred că se aşezaseră ca la cincizeci şi cu toţii sugeau zdravăn.

15 octombrie. Am luat-o la drum, trecînd de Punta Gorda, unde se află o colonie de indieni paşnici din provincia Missiones. Navigam în josul apei, dar înainte să asfinţească soarele, de frica vremii rele, ne oprirăm pe un braţ îngust al rîului. Luînd o barcă, vîslii oarecare distanţă în susul unui canal scurt. Era foarte strîmt, întortocheat şi adînc. Pe fiecare mal, un zid de treizeci-patruzeci de picioare înălţime, format din arbori întreţesuţi cu plante agăţătoare, dădea acestui canal o înfăţişare deosebit de întunecată. Văzui aici o pasăre în adevăr extraordinară, numită cioc-foarfece (Rhynchops nigra). Are picioare scurte, labe palmate, aripi extrem de lungi şi ascuţite şi e de mărimea unui pescăruş. Partea de deasupra a ciocului îi este turtită lateral, adică într-un plan care face unghi drept cu planul părţii de jos, aceasta avînd formă de lingură. Mandibula superioară are lăţimea şi elasticitatea unui coupe-papier de fildeş, iar cea inferioară, spre deosebire de toate celelalte păsări, este mai lungă cu un inch şi jumătate decît cea superioară. Pe un lac, de lîngă Maldonado, cu apa aproape secată, care prin urmare mişuna de puiet de peşte, am văzut mai multe păsări de acest fel zburînd în stoluri mici, cînd înainte şi cînd înapoi, foarte repede şi în rasul apei. Ele îşi ţineau ciocul larg deschis, brăzdînd apa cu mandibula inferioară. Brăzdau astfel locul zburînd în rasul apei : apa era cu totul liniştită, aşa că micul stol constituia un adevărat spectacol, văzînd cum fiecare pasăre lasă în urma ei o dîră îngustă pe oglinda lacului. În zborul lor, ele se împleteau adesea prin preajmă cu neînchipuită repeziciune şi, foarte îndemînatice, scoteau din apă peştişori cu mandibula inferioară mai lungă, iar cu cea de sus, mai scurtă, îi ţineau strîns ca între nişte foarfece. Am văzut de mai multe ori acest lucru, cînd ele continuau să zboare ca rîndunicile, cînd înainte, cînd înapoi, chiar prin faţa mea. Cîteodată, cînd părăsind luciul apei se depărtau, zborul lor era iute, neregulat şi sălbatic ; tot atunci scoteau şi ţipete pătrunzătoare. Penele primare ale aripilor, în timpul pescuitului, sînt folosite în chip foarte evident la apărarea corpului de apă. Fiind întrebuinţate în acest scop, forma lor pare simbolul prin care atîţia artişti reprezintă păsările de mare. Coada le este de mare folos în zborul lor neregulat, servindu-le de cîrmă.

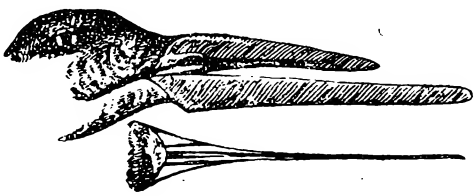

Aceste păsări sînt obişnuite, departe în interior, pe toată albia rîului Parana. Se spune că ele rămîn aici tot anul şi cuibăresc prin mlaştini. În timpul zilei stau în stoluri pe cîmpiile ierboase, la oarecare distanţă de rîu. Fiind ancoraţi, după cum am spus, într-unul din adîncile canaluri dintre insulele Paranei, pe cînd se înnopta, apăru deodată una din aceste păsări cu ciocul-foarfece. Apa era cu totul li-

niştită şi din ea săreau mulţime de peştişori. Pasărea se mişcă multă vreme în rasul apei, zburînd sălbatic şi neregulat pe strîmtul canal, cînd în sus, cînd în jos, pînă ce canalul, atît din pricina nopţii care se lăsase cît şi din cauza umbroaselor sălcii plîngătoare, se întunecă de tot. La Montevideo, am observat că în timpul zilei cîteva mari stoluri stăteau pe malurile noroioase de la intrarea în port, întocmai ca pe cîmpiile de iarbă de lîngă Parana ; dar, cum venea seara, îşi luau zborul spre mare. Din aceste fapte, trag concluzia că Rhynchops pescuieşte mai cu seamă noaptea, timp cînd multe feluri de animale inferioare se ridică în număr mai mare la suprafaţa apei. Dl. Lesson afirmă că a văzut cum aceste păsări deschid scoicile zise Mactra, care zac îngropate în nisipul de pe coasta chiliană [9]. Dat fiind ciocul lor slab, cu mandibula inferioară atît de înaintată, piciorul scurt şi aripa lungă, e foarte puţin probabil ca ele să poată, în chip obişnuit, deschide scoici.

Plutind în jos pe Parana, am observat numai trei alte păsări, ale căror deprinderi de viaţă sînt vrednice de pomenit. Una e un mic pescăruş (Ceryle Americana) ; are o coadă mai lungă decît specia europeană, aşa că nu poate sta ca aceasta, în poziţia ei, ţeapănă şi dreaptă. De asemenea, zborul ei, în loc să fie repede şi direct, ca mersul unei săgeţi, este leneş şi ondulat, cum zboară toate păsările cu ciocul moale. Ea scoate un sunet uşor, ca şi cum s-ar ciocni două pietre mici. A doua este un mic papagal verde (Conurus murinus), cu pieptul cenuşiu, căruia îi place să-şi clădească cuibul mai ales în arborii înalţi de pe insule. Cuiburile acestei păsări sînt aşezate în mare număr unul lîngă altul, astfel că formează împreună o masă de beţişoare. Papagalii aceştia îşi duc viaţa în stoluri şi fac mare prăpăd prin lanurile de cereale. Mi s-a spus că pe lîngă Colonia lumea omorîse 2 500 într-un singur an. Cea de a treia este o pasăre cu coada despicată şi terminată prin două pene lungi (Tyrannus savana), pe care spaniolii o numesc coadă-foarfece ; e foarte răspîndită pe lîngă Buenos Aires şi de obicei se aşază pe ramurile arborelui ombu, în vecinătatea cîte unei case şi de aici urmăreşte în zbor insectele din apropiere şi apoi se întoarce în acelaşi loc. Ca fel de a zbura şi ca înfăţişare generală e caricatura rîndunicii obişnuite. Ea are uşurinţa de a se întoarce pe loc în aer şi pentru aceasta îşi deschide şi îşi închide coada, cînd orizontal, adică lateral, cînd vertical, întocmai ca o pereche de foarfece.

16 octombrie. La cîteva leghe în jos de Rosario, malul de vest al Paranei e un şir de stînci perpendiculare, care se întinde drept pînă sub San Nicolas ; de aici înainte seamănă mai mult cu un ţărm de mare decît a mal de rîu cu apă dulce. Marele neajuns al priveliştii Paranei este că, din pricina malurilor noroioase, apa acestui rîu e foarte murdară. Uruguayul, curgînd de-a lungul unui ţinut granitic, este mult mai limpede ; iar acolo unde Parana şi Uruguayul se întîlnesc, formînd fluviul La Plata, apele negre şi roşii se pot deosebi pe o lungă distanţă. Seara, neavînd vînt potrivit, ne oprirăm ca de obicei, iar ziua următoare, deşi vîntul se pornise din nou chiar în direcţia favorabilă, stăpînul corăbiei se dovedi cu totul nepăsător la ideea plecării. El îmi fusese descris, la Bajada, ca *„hombre muy aflicto"* — om veşnic ghinio-

nist cînd trebuia s-o pornească la drum ; dar fără îndoială că primea toate întîrzierile plecării cu cea mai mare resemnare. Era un spaniol bătrîn, care își petrecuse mulți ani pe aici. Mărturisea o mare prietenie pentru englezi, dar stăruia cu încăpățînare în a spune că bătălia de la Trafalgar fusese cîștigată de fapt de către spanioli și pierdută numai prin cumpărarea căpeteniilor, precum și că singura acțiune cu adevărat vitejească fusese făcută de amiralul spaniol. Ceea ce mi s-a părut mai caracteristic la acest om era faptul de a prefera pe concetățenii săi mai curînd ca pe cei din urmă trădători, decît ca incapabili sau lași.

18 și 19 octombrie. Continuarăm să navigăm încet în josul mărețului rîu ; cursul apei nu ne ajuta decît prea puțin. În coborîrea noastră pe fluviu întîlnirăm foarte puține vase. Lumea de pe aici, fără nici o părere de rău, pare a nu lua în seamă unul dintre cele mai prețioase daruri ale naturii, avînd o cale de comunicație atît de însemnată, adică un mare rîu pe care corăbiile pot naviga din ținuturile cu climă temperată, atît de surprinzător de bogate în anumite produse, pe cît sînt lipsite de altele, pînă în acelea cu climă tropicală și cu un pămînt care, după cel mai bun judecător, dl. Bonpland, este poate neegalat pe lume ca fertilitate. Cît de deosebită ar fi fost înfățișarea rîului dacă, printr-o împrejurare fericită, coloniști englezi ar fi navigat mai întîi pe La Plata în sus ! Ce mărețe orașe i-ar fi umplut azi malurile ! Așa cum sînt, aceste două țări, ca și cum ar fi așezate în părți opuse ale globului, vor rămîne deosebite pînă la moartea lui Francia, dictatorul Paraguayului. Iar cînd bătrînul tiran sîngeros va fi plecat în greaua lui judecată din urmă, Paraguayul va fi sfîșiat de revoluții cu atît mai violente, cu cît țara este mai nefiresc de liniștită acum. Această țară are de învățat, ca toate celelalte state ale Americii de Sud, că nici o republică nu poate dăinui, atîta vreme cît nu există o grupare de oameni pătrunși de principiile dreptății și ale onoarei [10].

20 octombrie. Atingînd gurile Paranei, cum eram foarte nerăbdător să ajung la Buenos Aires, am mers pe țărm pînă la Las Conchas, cu gîndul de a face drumul mai departe călare. Dar n-apucai să debarc de-a binelea, că și observai, spre uimirea mea, că eram ca și prizonier. Din cauza izbucnirii unei revoluții violente, toate porturile fuseseră supuse regimului de embargo. La vasul meu nu mai puteam să mă întorc, iar cît privește să merg pe uscat pînă la Buenos Aires nici vorbă nu mai putea fi. După o lungă convorbire cu comandantul, căpătai îngăduința să merg a doua zi la generalul Rolor, care avea sub ordinele sale divizia de rebeli din această parte a capitalei. Dimineața, mă dusei călare la tabără. Atît generalul, ofițerii cît și soldații mi se părură niște ticăloși fără pereche și nu numai mi se părură, ci cred că și erau așa în adevăr. Generalul, chiar cu o seară mai înainte, se dusese de bună voie la guvernator și, cu mîna pe inimă, își dăduse cuvîntul de onoare că, întrucît îl privește pe el, va rămîne credincios pînă la urmă. Generalul îmi spuse că orașul capitală se afla în stare de blocadă riguroasă și că tot ceea ce putea face el era să-mi dea un bilet de liberă trecere la comandantul-șef al rebelilor din Quilmes. Urma deci să facem un mare înconjur împrejurul capitalei ; cu nespusă bătaie de cap făcurăm rost de

cai. Am fost primit la tabăra respectivă cu toată politeţea, dar mi se spuse că era cu neputinţă să mi se dea îngăduinţa de a intra în capitală. Eu însă eram peste măsură de nerăbdător să fiu acolo, deoarece credeam că vasul „Beagle" avea să plece mai curînd. În timpul convorbirii pomenii de bunătatea îndatoritoare a generalului Rosas faţă de mine, pe cînd mă aflam la Colorado : nici chiar vraja n-ar fi putut schimba situaţia mai degrabă decît această aluzie. Mi se spuse pe loc că ei nu-mi pot da un paşaport, dar, dacă mă hotărăsc să-mi las călăuzul şi caii, aş putea trece de santinelele lor. Eram prea bucuros să primesc propunerea şi mi se dădu un ofiţer care să ia măsurile necesare spre a nu fi oprit la pod. Drumul pe distanţă de o leghe era cu totul pustiu. Întîlnii un grup de soldaţi, care fură mulţumiţi să se uite cu gravitate la un paşaport vechi ; iar în cele din urmă eu însumi mă simţii mulţumit, aflîndu-mă în capitală.

Această revoluţie izbucnise şi se ducea pe nişte pretexte oarecare de nemulţumire ; dar într-un stat care, în nouă luni (din februarie şi pînă în octombrie, 1820) s-au schimbat cincisprezece guverne, deşi după constituţie fiecare guvernator era ales pe trei ani, ar fi în adevăr lipsit de raţiune să ne întrebăm asupra pretextelor revoluţiei. În cazul de faţă, o mînă de oameni, şaptezeci de inşi, fiind devotaţi lui Rosas, se arătară dezgustaţi de guvernatorul Balcarce şi părăsiră capitala, iar la strigătul de „Rosas" ţara întreagă a pus mîna pe arme. Apoi, s-a blocat capitala nemaiîngăduindu-se să primească nici un fel de provizii, vite sau cai ; pe lîngă aceasta, mici hărţuieli aveau ca rezultat cîţiva morţi zilnic. Cei dinafară, adică oamenii lui Rosas, ştiau bine că, oprind aducerea cărnii, vor învinge fără îndoială. Se poate ca generalul Rosas să nu fi ştiut nimic de răscoală ; dar e limpede că oricum, consimţea la acţiunea şi planurile partidului său. Cu un an mai înainte fusese ales guvernator, dar el nu primise însărcinarea, deoarece *Sala* (camera deputaţilor) nu îi acorda şi puteri extraordinare. Din această cauză, partidul său făcuse cunoscut că nici un alt guvernator nu va putea funcţiona în locul lui. Lupta se purta deschis din amîndouă părţile, aşteptîndu-se părerea lui Rosas. La cîteva zile după ce plecarăm noi din Buenos Aires, sosi o notă prin care generalul dezaproba tulburarea liniştii în ţară, dar în acelaşi timp arăta şi că partida dinafara oraşului era îndreptăţită în acţiunea ei. Pe simplul fapt al primirii acestei note, guvernatorul, miniştrii şi o parte dintre militari, în număr de cîteva sute, fugiră din capitală. Rebelii îşi şi făcură intrarea, aleseră pe noul guvernator şi, pentru serviciile aduse cauzei, 5500 de oameni îşi primiră solda. Era limpede că toate aceste întîmplări aveau să facă în cele din urmă din Rosas un dictator : titlul de rege nu plăcea de loc lumii republicilor de pe aici ca şi de pretutindeni. După ce am plecat din America de Sud, am aflat că Rosas fusese ales guvernator cu puteri depline pe o perioadă cu totul împotriva prevederilor constituţiei republicii.

CAPITOLUL VIII

BANDA ORIENTAL ȘI PATAGONIA

Excursie la Colonia del Sacramento — Prețul unei estancia — Vite, felul de a le număra — O rasă ciudată de boi — Pietricele perforate — Cîini ciobănești — Domesticirea cailor și călăritul la gauchos — Firea locuitorilor — La Plata — — Stoluri de fluturi — Păianjeni aeronauți — Fosforescența mării — Porto Deseado — Guanaco — Portul San Julian — Geologia Patagoniei — Un animal gigantic fosil — Tipuri constante de organizare — Schimbarea faunei Americii — Cauzele extincției.

Întîrziind aproape două săptămîni în capitală, eram bucuros să scap pe bordul unui vaporaș, care pleca la Montevideo. Orice oraș în stare de blocadă nu poate fi decît neplăcut ca oraș de locuit ; în cazul nostru, peste toate, se mai adaugă și teama de hoți. Cei mai de temut erau chiar santinelele, care, avînd anume însărcinări și fiind înarmate, jefuiau lumea cu o autoritate pe care alții n-o puteau imita.

Traversarea fu lungă și plictisitoare. La Plata pare pe hartă un estuar măreț, dar de fapt e un lucru destul de trist. O întindere de apă tulbure nu poate avea nici măreție și nici frumusețe. La un anumit timp al zilei, amîndouă țărmurile, fiind extrem de joase, abia pot fi deosebite de pe bord. Ajungînd la Montevideo, aflai că „Beagle" cîtva timp nu va porni încă, așa că mă pregătii de o mică excursie în această parte a Bandei Orientale. Tot ceea ce am spus despre împrejurimile de la Maldonado rămîne în picioare pentru Montevideo ; dar pămîntul, cu singura excepție a Muntelui Verde, înalt de 450 picioare, de unde vine numele orașului [1], este cu mult mai plan. Puține porțiuni din cîmpia cu iarbă învălurită sînt îngrădite ; numai pe lîngă oraș se văd cîteva îngrădiri pe care, în chip de gard viu, cresc agave, cactuși și mărar.

14 noiembrie. Am părăsit Montevideo după-amiază, cu gîndul să merg la Colonia del Sacramento — pe malul de nord al La Platei, față în față cu Buenos Aires de pe celălalt mal — iar de aici, urmînd albia Uruguayului în sus, să ajung în satul Mercedes de pe Rio Negro (nume al mai multor rîuri în America de Sud), apoi, din acest sat, să mă întorc direct la Montevideo. Ne-am culcat peste noapte la Canelones, în casa călăuzului meu. Dimineața m-am sculat devreme, cu speranța că vom putea străbate călare o bună distanță ; dar zadarnic am încercat, fiindcă toate rîurile se revărsaseră. Am trecut cu barca rîurile Canelo-

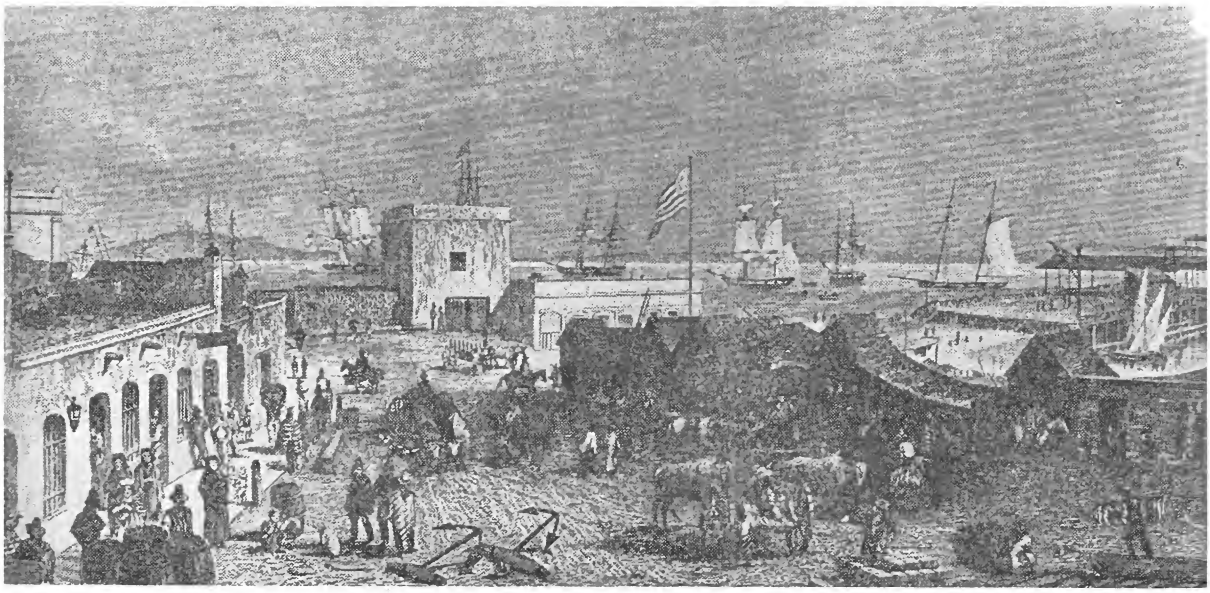

Montevideo (vama). *Gravură de O. Earle.*

nes, Santa Lucia și San José, pierzînd astfel mult timp. Într-o excursie de mai înainte traversasem Santa Lucia aproape de gurile lui și fusesem mirat observînd cît de ușor treceau caii o apă lată de cel puțin șase sute de yarzi, deși neînvățați să înoate. Vorbind despre acest lucru la Montevideo, mi s-a spus că odată, scufundîndu-se în La Plata un vas pe care se aflau niște saltimbanci cu caii lor, un cal înotase șapte mile pînă să atingă țărmul. În timpul zilei, m-a amuzat dibăcia cu care un gaucho făcea să înoate un cal nărăvaș ; despuindu-se și sărind în spatele calului, a mers călare prin apă pînă nu i s-a mai văzut decît trunchiul corpului; apoi, lăsîndu-se să alunece pe crupă, s-a apucat strîns de coada lui și de cîte ori calul se întorcea înapoi, îl speria stropindu-l cu apă în ochi. Cînd calul atinse fundul apei aproape de malul celălalt, călărețul se trase din nou sus și, înainte de a ieși la mal, se așează temeinic pe cal, cu frîul în mînă. E un spectacol minunat să vezi un om gol pe un cal fără șa ; nici nu mi-aș fi închipuit cît de minunat se potriveau cele două animale. Coada calului e o atîrnătoare de mare folos : dimpreună cu încă patru inși, am trecut o dată un rîu într-o barcă trasă în același fel ca acel gaucho. Cel mai bun mijloc ca un om și un cal să traverseze o apă este ca omul să se apuce strîns, cu o mînă, de oblîncul șeii sau de coamă, iar cu cealaltă mînă să înoate și el.

A doua zi o petrecurăm dormind și stînd la poștă din Cufre. Seara sosi poștașul. Întîrziase cu o zi, fiindcă Rio Rosario se revărsase. Întîrzierea lui nu însemna însă mare lucru, deoarece, deși străbătuse cîteva mari orașe din Banda Oriental, n-avea asupra lui decît două scrisori ! Priveliștea, văzută din casa unde locuiam, era plăcută : un șes verde vălurit, iar în depărtare, din loc în loc, luciul La Platei. Băgai de seamă că priveam ținutul acesta cu alți ochi decît la început. Îmi amin-

tesc că sosind, mi se păruse cu totul șes ; dar acum, după ce galopasem prin pampas, mă întrebam ce anume mă făcuse să-i spun șes. Ținutul era de fapt vălurit și valurile acestea de pămînt nu doar că ar fi fost în sine cu adevărat mari, dar, în comparație cu cîmpiile de la Santa Fé, păreau adevărați munți. Din pricina văilor dintre valurile de pămînt, existau mulțime de pîraie, în timp ce iarba era verde și luxuriantă.

17 noiembrie. Am trecut Rosario, care era adînc și repede. Străbătînd satul Colla, pe la amiază sosirăm la Colonia del Sacramento. Făcusem douăzeci de leghe printr-un ținut acoperit cu iarbă frumoasă, dar destul de sărac în vite și locuitori. Am fost poftit să dorm la Colonia, pentru ca a doua zi să însoțesc pe un domn la estancia lui, unde se aflau niște roce calcaroase. Orașul era clădit pe un promontoriu de piatră cam în același fel ca Montevideo. Era întărit puternic, dar atît întăriturile cît și orașul însuși suferiseră mult de pe urma războiului brazilian [2]. Orașul e foarte vechi. Străzile întortocheate și crîngurile împrejmuitoare de portocali și piersici îi dădeau oarecare farmec. Biserica era o ruină ciudată ; fusese întrebuințată ca magazie pentru pulberea de pușcă și lovită de trăsnet într-una din acele zeci de mii de furtuni de pe Rio Plata. Două treimi din clădire fuseseră dărîmate de explozie pînă în temelii, iar restul nu mai era decît un monument de surpături ciudate, mărturie a puterilor împreunate ale trăsnetului și pulberei de pușcă. Seara, mă suii pe zidurile, jumătate surpate, ale orașului, care fusese cel mai însemnat loc de luptă în războiul cu Brazilia. Războiul acesta păgubise țara, nu atît ca urmări imediate, cît ca origine a numirii unei mari mulțimi de generali și ofițeri de toate gradele. În provinciile unite ale La Platei existau mai mulți generali, deși neplătiți, decît în Regatul Unit al Marei Britanii. Acești domni se învățaseră cu puterea care, continuînd să le placă, îi făcea să nu se dea îndărăt de la nici o harță. Așa că erau destui dintre ei gata oricînd să găsească pricină regimului și să răstoarne un guvern care niciodată nu-și făurise o bază solidă. Cu toate acestea, am băgat de seamă, atît aici cît și în alte părți, că toată lumea manifesta un mare interes la alegerea președintelui ; și faptul acesta mi se pare un semn bun în ceea ce privește prosperitatea acestei țărișoare. Populația nu cerea cine știe ce pregătire de la reprezentanții ei ; am auzit pe unii vorbind despre meritele reprezentanților Coloniei : ei ziceau că „deși nu sînt oameni de afaceri, totuși știu toți să se iscălească", ceea ce pentru ei părea că poate să satisfacă pe orice om de bun simț.

18 noiembrie. Dimpreună cu gazda, am mers călare la estancia lui, de pe Arroyo de San Juan. Spre seară, am dat o raită călări împrejurul proprietății, care cuprindea 2,5 leghe pătrate într-un așa-zis rincon [3], adică avînd o margine care dă în La Plata, iar celelalte fiind apărate de două torente de netrecut. Era acolo un port minunat pentru vase mici și numeroase pădurici care erau exploatate ca lemn de foc pentru Buenos Aires. Am fost curios să

aflu prețul unei atît de complete estancia, care avea 3000 de vite, putînd însă hrăni de trei sau patru ori pe atît ; avea 800 de iepe, 150 de cai domesticiți și 600 de oi ; avea din belșug apă și piatră de var, o casă de bîrne, corrale (țarcuri) minunate și o livadă de piersici. Pentru toate acestea i se propusese suma de 2000 de lire, dar dorea numai cu 500 de lire mai mult : probabil că avea s-o vîndă chiar sub acest preț. Cea mai mare bătaie de cap la o estancia era ducerea vitelor de două ori pe săptămînă într-un anumit loc central pentru îmblînzire și numărătoare. Fiind vorba de zece sau cincisprezece mii de capete de vite, numărătoarea se poate crede că nu e chiar ușoară. Socoteala se făcea pe principiul că vitele se grupează totdeauna în cirezi mai mici, între patruzeci pînă la o sută de capete. Fiecare asemenea cireadă se recunoștea după cîteva animale însemnate caracteristic, care făceau parte din ea, numărul cunoscîndu-i-se de mai înainte, așa că, dacă cumva se pierdea din zece mii o vită, faptul se băga de seamă prin lipsa ei din tropilla (cireada) respectivă. Noaptea, pe timp de furtună, vitele se strîngeau toate la un loc și se amestecau ; dar dimineața, tropillas se refăceau, încît fiecare animal își recunoștea, din zece mii, tovarășul.

Am dat de două ori, în această provincie, peste niște tauri dintr-un neam foarte ciudat, care se numesc niata. După înfățișare, sînt față de celelalte vite ceea ce sînt buldogii sau mopșii față de ceilalți cîini. Cu fruntea foarte scurtă și lată, cu nările răsfrînte și buza de deasupra trasă mult înapoi, falca de jos le iese înainte, fiind mai lungă decît cea de sus și avînd o încovoiere corespunzătoare în sus, ceea ce face ca totdeauna să li se vadă dinții. Nările larg deschise le sînt așezate parcă sus pe nas, iar ochii stau bulbucați. În mers, își poartă capul jos, avînd un greabăn scurt, iar picioarele dinapoi par mai lungi de obicei decît cele din față. Dinții goi, capul mic și nările răsfrînte le dau un aer de neînchipuit de caraghioasă încredere în sine și de sfidare.

Prin bunătatea prietenului meu căpitanul Sulivan, din Flota Regală, mi-am procurat după întoarcere scheletul unui cap, care acum se află depus la Colegiul Chirurgilor *. Don F. Muniz din Lujan, foarte îndatoritor, a strîns pentru mine toate informațiile, pe care le-a găsit, în privința acestei rase. Din însemnările sale reiese că, acum cam optzecinouăzeci de ani, animalele acestea erau atît de rare, încît la Buenos Aires se țineau ca un fel de curiozități. Toată lumea crede că apăruseră la indienii din sudul La Platei, devenind cu timpul taurii cei mai răspîndiți ai regiunii. Chiar pînă în zilele noastre, specimenele crescute în împrejurimile La Platei își vădesc originea mai sălbatică prin firea lor mai primejdioasă decît a vitelor de rînd, precum și prin faptul că vaca niata leapădă cu ușurință vițelul, dacă e gonită de prea multe ori sau speriată. D-rul Falconer m-a informat asupra faptului curios că aproape aceeași conformație anormală ** a rasei niata caracteriza și marele ru-

* Dl. Waterhouse a redactat o descriere a acestui cap, pe care sper că o va publica în vreo revistă.

** La crap ca și la crocodilul Gangelui s-a observat aproape aceeași conformație anormală, dar nu știu dacă e vorba de ceva ereditar : *Histoire des Anomalies* de dl. Isid. Geoffroy St. Hilaire, vol. I, p. 244.

megător dispărut al Indiei, numit Sivatherium. Rasa e foarte stabilă: vaca și taurul niata dau naștere totdeauna unui viței niata. Un taur niata cu o vacă obișnuită sau încrucișarea inversă produce descendenți cu caracter intermediar, trăsăturile niata fiind însă puternic pronunțate: după părerea lui senor Muniz, acest fapt arată limpede că, împotriva credinței tuturor agricultorilor, vaca niata încrucișată cu un taur obișnuit își transmite caracterele mai puternic decît taurul niata încrucișat cu o vacă obișnuită. Dacă iarba pășunilor e destul de înaltă, niata paște apucînd iarba între limbă și cerul gurii întocmai ca vitele de rînd; dar în timpul marilor secete, cînd pier atît de multe animale, rasa niata suferă de un mare neajuns față de celelalte vite, putîndu-se chiar stinge dacă e lăsată la voia întîmplării. Animalele obișnuite, cum e calul, sînt în stare să-și ducă viața, rupînd cu buzele ramurile crude din copaci și de pe trestii, ceea ce niata nu izbutește să facă, deoarece buzele lor nu se pot împreuna, astfel încît ele mor de foame mai repede decît vitele obișnuite. Faptul acesta e un exemplu izbitor al puținelor noastre cunoștințe despre cauzele care, fiind în legătură cu deprinderile de viață ale animalelor, hotărăsc raritatea sau dispariția unei specii, mai cu seamă cînd aceste cauze se întîmplă să apară la răstimpuri considerabile.[4]

19 noiembrie. După trecerea văii Las Vacas, am dormit în casa unui nord-american, care lucra la un cuptor de var pe Arroyo de las Vivoras. Dimineața, ne-am dus călare pînă la un cap de pe malurile rîului, un fel de intrînd al uscatului, numit Punta Gorda. Pe drum, încercarăm să găsim un jaguar. Erau o mulțime de urme proaspete și cercetarăm de asemenea copacii pe tulpina cărora se zice că jaguarii își ascut ghearele; dar nu izbutirăm să stîrnim niciunul. De la locul unde ne găseam, rîul Uruguay se înfățișa vederii noastre cu un volum impunător de apă. Limpezimea și repeziciunea curgerii erau cu mult mai mari decît la rîul vecin — Parana. Pe țărmul opus, cîteva ramificații ale Paranei se vărsau în Uruguay. Cum soarele sta să apună, culorile deosebite ale apelor din cele două rîuri se puteau vedea limpede.

Spre seară, pornirăm mai departe spre Mercedes de pe Rio Negro. Cerurăm voie să dormim peste noapte la o estancia, unde ajunsesem întîmplător. Era o proprietate foarte mare — de zece leghe pătrate — iar proprietarul era unul dintre cei mai mari stăpînitori de pămînturi din țară. Dar n-o gospodărea el, ci nepotul lui, care se afla aci dimpreună cu un căpitan, fugit mai deunăzi din Buenos Aires. Dată fiind situația lor, convorbirea cu ei fu oarecum amuzantă. Se arătară, ca mai toți de pe aici, uimiți peste măsură, auzind că pămîntul e rotund și aproape nu le veni să creadă că, găurind pămîntul din ce în ce mai adînc, am putea ieși pe partea cealaltă. Totuși, auziseră de o țară, unde șase luni era ziuă și șase noapte, cu locuitori foarte înalți și subțiratici! Dar curiozitatea lor era să afle cîte ceva despre prețul cailor și vitelor din Anglia, precum și despre starea lor. Auzind că noi nu prindem animalele cu lassoul, se grăbiră să spună: „Ah, atunci întrebuințați numai bolasurile"; ideea de țarc, așadar, le era cu totul necunoscută. În cele din urmă, căpitanul spuse că ar dori să-mi pună o întrebare și ar fi

foarte îndatorat dacă i-aș răspunde cît mai deschis. Tremuram de teamă ca întrebarea să nu fie cumva prea științifică. Dar nu, era numai : „Dacă doamnele din Buenos Aires nu sînt în adevăr cele mai drăguțe doamne din lume ?" I-am răspuns ca un renegat : „Fără îndoială că da". El însă adăugă : „Mai am o întrebare : doamnele din orice altă parte a lumii poartă piepteni tot așa de mari ?" L-am asigurat demn că nu. Și cu toții rămaseră încîntați de răspuns. Căpitanul exclamă : „Iată deci ! Asta ne-o spune un om care a văzut jumătate din lumea largă ; totdeauna am bănuit noi că așa este, dar acum sîntem siguri". Excelenta mea judecată asupra pieptenilor și a frumuseții femeiești îmi înlesni primirea cea mai ospitalieră : căpitanul mă sili să mă culc în patul lui, el urmînd să doarmă în recado.

21 noiembrie. Am plecat în răsăritul soarelui, mergînd călare toată ziua. Natura geologică a locurilor era deosebită de aceea a restului provinciei, semănînd mult cu cea din pampas. Așa că pretutindeni se vedeau desișuri fără margini, atît de scaieți, cît și de mărăcinișuri (Cynara) ; de fapt, ținutul întreg poate fi numit un mare desiș de plante cu ghimpi. Cele două specii de plante nu cresc la un loc, ci fiecare formează pîlcuri de plante asemănătoare. Mărăcinele Cynara este numai cît calul de înalt, în timp ce scaietele de pampas adesea întrece ca înălțime creștetul călărețului. Nici nu poate fi vorba să te abați măcar un pas de la drum, drumul însuși fiind în parte, cîteodată chiar în întregime, înfundat. Pășune, bineînțeles, nu există. Dacă vitele sau caii pătrund în aceste tarlale, pentru o bună bucată de vreme se pierd de-a binelea. Prin urmare, încercarea de a porni cu cirezile în acest anotimp e foarte primejdioasă, pentru că, dacă vitele sînt învățate să dea piept cu hățișurile de scaieți, se năpustesc în ele și nimeni nu le mai vede. Prin părțile acestea sînt foarte puține estancii statornicite în vecinătatea văilor umede, unde din fericire plantele înăbușitoare, despre care e vorba, nu pot crește. Căzînd noaptea mai înainte de a ajunge la capătul călătoriei noastre, dormirăm într-o colibă sărăcăcioasă a unor foarte sărmani oameni. Politețea fără margini a gazdelor, deși mai mult formală, dată fiind viața lor de lipsuri, era încîntătoare.

22 noiembrie. Am sosit la o estancia, pe Berquelo, aparținînd unui englez foarte primitor, pentru care aveam o scrisoare de recomandație de la prietenul meu dl. Lumb. Am stat aici trei zile. Într-o dimineață mersei călare dimpreună cu gazda mea pînă la Sierra del Pedro Flaco, aproape douăzeci de mile în sus pe Rio Negro. Mai tot ținutul era acoperit cu o iarbă bună, deși cam aspră, care se înălța pînă la burta cailor ; și totuși, pe multe leghe pătrate nu se vedea nici un cap de vită. Provincia Banda Oriental, dacă ar fi bine populată cu vite, ar putea hrăni un număr uimitor de animale. În prezent, exportul anual de piei din Montevideo se ridică la trei sute de mii, consumul intern fiind în același timp, din pricina risipei, considerabil. Un estanciero îmi spunea că, trebuind adeseori să trimită cirezi imense către un loc cu sare, pînă unde era drum foarte lung, multe vite oboseau de atîta cale, fiind din această cauză mai totdeauna ucise și

jupuite pe loc ; dar că niciodată nu putuse convinge pe gauchos să şi mănînce din ele, aşa că în fiecare seară, pentru cina lor, îşi înjunghiau cîte o vită în putere ! Priveliştea rîului Negro dinspre Sierra era mai pitorească decît oricare alta din această provincie. Rîul lat, adînc şi repede, se încolăcea la poalele cîte unei stînci prăpăstioase, ambele maluri, de-a lungul albiei şerpuite, fiind două benzi de zăvoaie, iar dincolo de ele, într-o parte şi alta, pînă în zare, vălurea cîmpia ierboasă.

Prin părţile acestea, mi s-a vorbit de mai multe ori despre Sierra de las Cuentas, o colină situată la mai multe mile spre nord. Numele ei înseamnă colina mătăniilor. Am aflat că se găsesc acolo mulţime de pietricele rotunde multicolore, fiecare avînd o găurice cilindrică. Altă dată, indienii obişnuiau să le adune ca să facă şiraguri de mărgele sau brăţări — gust care, trebuie să observ, este atît al tuturor neamurilor de oameni sălbatici, cît şi al celor mai civilizaţi. Nu prea ştiam ce anume să înţeleg din povestea acestor pietricele, dar, vorbind odată cu d-rul Andrew Smith, la Capul Bunei Speranţe, mi-a spus că îşi amintea că el însuşi a găsit, pe coasta de sud-est a Africii, cam la o sută de mile spre est de rîul Saint Johns [5], unele cristale de cuarţ cu muchiile roase din cauza uzurii şi amestecate cu pietriş de mare. Fiecare cristal avea cam o jumătate de inch în diametru, iar ca lungime pînă la un inch şi jumătate. Roşii sau albicioase la culoare, cele mai multe erau străbătute de la un cap la altul de un mic canal perfect cilindric, prin care uşor se putea trece un fir de aţă mai groasă sau un fir mai subţire de catgut. Băştinaşii cunoşteau foarte bine cristalele de această formă, de vreme ce făceau din ele podoabe femeieşti. Am menţionat acest fapt, pentru că, deşi pînă acum nu se cunoaşte nici un alt corp cristalizat în forma arătată, ar putea conduce cîndva pe vreun călător să cerceteze adevărata natură a pietricelelor de acest fel.

La estancia, unde mă aflam, am făcut oarecare haz de cîinii-ciobani, pe care i-am văzut şi despre care mi s-a vorbit *. E ceva cu totul obişnuit, călărind prin împrejurimi, să întîlneşti mari turme de oi, păzite de unul sau doi cîini, la cîteva mile depărtare de orice casă sau om. M-am mirat deseori cum de s-a putut lega atîta prietenie între cîini şi oi. Metoda de educaţie constă în a despărţi căţeii de căţea chiar din primele zile şi a-i obişnui cu tovarăşele lor viitoare. Se ţine o oaie pentru ca mica făptură să poată suge de trei sau patru ori pe zi şi i se face un culcuş de lînă în ţarcul oilor, luîndu-i-se orice putinţă de a sta cu alţi cîini sau cu căţeii de la aceeaşi femelă la un loc. Dar, mai cu seamă, căţelul trebuie castrat din timp ca să nu poată avea, cînd creşte, nici o pornire comună cu ceilalţi cîini. Datorită acestui fel de educaţie, un asemenea căţel nu-şi va părăsi niciodată turma şi, întocmai cum alţi cîini îşi apără stăpînul-om, el îşi va apăra oile. Felul cum cîinele, văzînd pe cineva că se apropie de turmă, sare înainte şi latră, iar oile se îngrămădesc în spatele lui ca şi cum el ar fi berbecul cel mai în vîrstă,

* Dl. d'Orbigny a făcut despre aceşti cîini o descriere aproape asemănătoare, vol. I, p. 175.

nu e lipsit de haz. Cîinii învață de asemenea ușor să aducă turma acasă, la un anumit ceas al serii. Un singur năravi, plin de neajunsuri, au ei cîtă vreme sînt puiendri : doresc prea adesea să se joace cu oile și cîteodată, nemaiținînd seama decît de plăcerea lor, le fugăresc în chipul cel mai neîndurător.

Cîinele-cioban vine în fiecare zi acasă după carnea cu care e obișnuit să se hrănească, dar, de îndată ce i se dă, fuge cu coada între picioare, ca și cum s-ar rușina de el însuși. În asemenea împrejurări cîinii de casă sînt foarte asupritori : cu mic, cu mare ei atacă și urmăresc pe străin. Acesta însă, chiar în clipa cînd ajunge din nou la turma lui, se întoarce pe loc și începe să latre, iar cîinii de casă, cu toții, fac la repezeală calea întoarsă. În același fel, prea rareori se întîmplă ca haitele de cîini sălbatici (unii spun că niciodată) să îndrăznească să atace vreo turmă păzită chiar de un singur asemenea cioban credincios. Totul mi se pare a fi un exemplu curios de maleabilitate a înclinațiilor la cîini. Fie sălbatic, fie dresat, oricum, cîinele e totdeauna stăpînit de respect sau teamă față de făpturile cu instinct gregar. În adevăr, e greu de înțeles pentru ce cîinii sălbatici sînt puși pe fugă de cîte un singur cîine-cioban cu turma lui, dacă în mod confuz ei n-ar socoti că asociația, cu ființe asemănătoare sau nu, e producătoare de putere. F. Cuvier a făcut observația că toate animalele ușor domesticite socotesc pe om ca membru al propriei lor societăți, satisfăcîndu-și astfel instinctul lor de asociere. În cazul de mai sus, cîinele-cioban se ține frate bun cu toate oile pe care le păzește și astfel cîștigă încredere în sine ; iar cîinii sălbatici, deși știu bine că oile nu sînt cîini și că deci sînt bune de mîncat, văzîndu-le în turmă în frunte cu un cîine-cioban, consimt întrucîtva să le creadă oarecum cîini.

Într-o seară veni un „domidor" (îmblînzitor de cai) să domesticească niște cîrlani sălbatici. Vreau să descriu măsurile pregătitoare ale unei astfel de operații, fiindcă, după cîte știu, nici un alt călător nu s-a oprit asupra lor pînă acum. Se bagă o herghelie de cai sălbatici, tineri, în corral, adică într-o împrejmuire de pari, a cărei poartă e închisă. Să presupunem că un singur om trebuie să prindă și să încalece un cal, căruia nu i s-a pus încă frîul și șaua. Numai un gaucho poate face o ispravă atît de îndrăzneață. Așadar, un gaucho își alege un cîrlan în putere și, alergîndu-l în cerc pe lîngă parii țarcului, aruncă lassoul în așa fel ca să-i prindă amîndouă picioarele din față. Pe loc, calul se rostogolește la pămînt, izbindu-se puternic și, în timp ce se zbate pe jos, gaucho, ținînd lassoul strîns, îi dă ocol o dată și, prinzîndu-i astfel unul din picioarele dinapoi, chiar de sub chișiță, i-l trage lîngă cele din față, pentru ca apoi, strîngînd ochiul lassoului, să lege toate trei picioarele la un loc. Așezîndu-se atunci pe gîtul calului, îi pune în gură, pe falca inferioară, un frîu zdravăn, deși fără zăbală, frîu care constă dintr-o curea îngustă, trecută mai întîi prin inelele hățului și apoi înfășurată strîns de mai multe ori peste falca de jos, cu limbă cu tot. După aceasta, îi leagă bine numai picioarele dinainte cu o curea țeapănă, căreia, ca s-o țină strîns, îi face un nod lunecător. Simțind că lassoul care îi împreuna piciorul dinapoi cu cele din față slăbește, calul cu oarecare greutate se

ridică. În mîini cu frîul pus pe falca de jos, gaucho conduce calul afară din corral. Dacă întîmplător se mai află pe acolo un al doilea om (altfel treaba e cu mult mai grea), acesta îl ține de cap, în timp ce primul pune pătura, apoi șaua, și strînge totul în chingi. Cît ține înșeuarea, calul, de groaza de a se simți legat astfel peste mijloc, se trîntește de cîteva ori la pămînt și nu se mai scoală decît dacă este lovit. În cele din urmă, după ce i s-a pus șaua, bietul animal, alb de spumă și nădușit, abia mai poate răsufla de spaimă. Îmblînzitorul se pregătește acum să încalece, punînd cu putere piciorul în scară, avînd grijă însă ca nu cumva calul să-și piardă echilibrul ; iar în clipa cînd își aruncă celălalt picior peste spinarea animalului, trage de cureaua cu nod lunecător, de la picioarele din față și astfel animalul devine liber. Unii „domidori" desfac nodul chiar cînd calul a căzut la pămînt și, stînd în șa, îl lasă să se scoale cu el călare. Calul, nebun de groază, sare de cîteva ori în sus cu o violență de neînchipuit și apoi o rupe la goană ; și numai după ce îl simte istovit cu totul, călărețul îl aduce înapoi, cu multă răbdare, la corral ; aici, aburind fierbinte și abia mai răsuflînd, bietul cal e lăsat liber. Aceia care, în loc s-o ia la goană, se încăpățînează să se trîntească de pămînt, sînt cu mult mai nărăvași și de aceea cei mai greu de stăpînit. Mijlocul de a-i domestici pe aceștia este înfiorător de aspru, așa că după două-trei încercări sînt îmblînziți și ei. Cu toate acestea, niciunul nu se călărește punîndu-i-se zăbală de fier cu inele, decît după cîteva săptămîni, deoarece animalul trebuie să învețe a asocia voința călărețului cu senzația frîului mai înainte de a se folosi frîul cel mai strașnic.

Sînt atîția cai prin partea locului, încît omenia și interesul nu prea merg împreună și bănuiesc că de aceea omenia abia se cunoaște. Într-o zi, călărind prin pampas dimpreună cu un estanciero foarte cumsecade, calul meu, obosind, rămase în urmă. De cîteva ori auzii pe însoțitorul meu strigîndu-mi să-l înțep cu pintenii. Spunîndu-i a dojană că ar fi fost păcat, deoarece calul era istovit de puteri, el îmi strigă : „Cum nu ? Dă-i cu pintenii, nu uita că e calul *meu !*" Cu oarecare greutate l-am făcut să priceapă că, dacă nu întrebuințam pintenii, nu făceam asta gîndindu-mă la el, ci la calul însuși. Privindu-mă cu mare uimire, el exclamă : *„Ah, don Carlos, que cosa !"* * Era limpede că niciodată nu-i trecuse prin cap o asemenea idee.

Gauchos sînt bine cunoscuți ca desăvîrșiți călăreți. Ideea de a fi trîntiți, orice ar vrea calul să facă, nu le trece niciodată prin minte. Pentru ei, măsura bunului călăreț o dă dibăcia de a conduce un cîrlan sălbatic, de a cădea totdeauna în picioare, dacă și calul cade, sau de a izbuti alte asemenea isprăvi. Despre unul am auzit că punea rămășag să-și trîntească la pămînt calul de douăzeci de ori pe rînd, iar el să se țină în șa de cel puțin nouăsprezece ori. Îmi amintesc că o dată am văzut un gaucho călare pe un cal foarte nărăvaș, care s-a ridicat de trei ori pe rînd atît de sus pe picioarele de dinapoi, încît fusese gata să se dea peste cap în chip năprasnic. Dar călărețul judecase cu un sînge neobișnuit de rece cînd trebuia să lunece de pe cal, nici o clipă mai înainte sau după momentul potrivit ; și de îndată ce calul se scula iarăși, îi și sărea în

* „Ah, don Carlos, ce nimicuri !"

spate, pînă ce, în cele din urmă, porniră amîndoi în goană nebună. Un gaucho niciodată nu arată că își pune în joc puterea musculară. Într-o zi, pe cînd galopam și eu pe lîngă unul dintre ei, în mare goană, mă uitam la el, gîndind în mine însumi : „Cu atîta lipsă de grijă se ține în șa, încît cu siguranță că la cea dintîi sperietură a calului va trebui să cadă". Dar chiar în acest moment, un struț-mascul sare de pe cuib drept sub botul calului : cîrlanul smucește în lături ca un cerb, iar cît despre călăreț tot ceea ce se putea spune era că tresărise de spaimă o dată cu calul.

În privința obișnuirii cailor cu frîul, locuitorii din Chile și Peru au mult mai multe de făcut decît cei din La Plata, aceasta ca urmare a naturii mai accidentate a ținutului. În Chile, nici un cal nu se socotește perfect dresat, dacă, în plină fugă, nu poate fi silit să stea în orișice loc, cum ar fi pe o haină aruncată jos ; sau, de asemenea, dacă ducîndu-l în galop asupra unui zid, cabrează și-i zgîrie suprafața cu copitele. Am văzut un cal înfocat și totuși condus din frîu numai cu degetul mare și arătătorul ; l-am văzut astfel luînd-o la galop printr-o curte, apoi învîrtindu-se cu mare repeziciune în jurul unui stîlp de verandă, dar în așa fel că se învîrtea mereu la aceeași distanță, încît călărețul putea tot timpul, întinzîndu-și brațul, să atingă stîlpul cu degetele ; apoi, răsucindu-se deodată prin aer, calul se învîrtea cu aceeași uimitoare iuțeală în direcția contrară, iar călărețul întindea brațul celălalt ca să atingă stîlpul de asemenea numai cu degetele.

Un astfel de cal e în adevăr domesticit și deși acest dresaj pare la prima vedere nefolositor, cu totul altfel stau lucrurile. E vorba numai de perfecționarea unor deprinderi necesare zilnic. Boii, prinși cu lassoul, cîteodată galopează în cerc de jur împrejur, iar calul, speriindu-se de forța cu care e tras, în caz că nu e bine dresat nu știe să se învîrtească pe loc ca osia unei roți. Așa se face că mulți călăreți au fost uciși, fiindcă lassoul, înfășurîndu-se o singură dată pe după corpul călărețului, aproape că îi taie corpul în două, din cauza puterii cu care trag de el în direcții contrare cele două animale. Întrecerile de cai se fac pe același principiu : cursa nu are ca lungime decît două sau trei sute de yarzi, ambiția proprietarilor fiind aceea de a avea cai care să zboare. Caii de curse sînt învățați nu numai să se oprească pe o anumită linie, de îndată ce au atins-o cu copitele, dar și să-și grupeze toate patru picioarele în așa fel, încît de la prima săritură să-și pună în activitate musculatura crupelor.

Am auzit în Chile o anecdotă care cred că era adevărată și care e un exemplu nimerit despre folosul unui animal bine dresat. Într-o zi, un om cumsecade, călărind pe undeva, întîlni alți doi inși, dintre care unul călărea un cal, pe care omul cumsecade îl recunoscu că era chiar calul ce i se furase ; și le ceru socoteală. Dar ei răspunseră scoțînd săbiile și punîndu-l pe fugă. Omul, pe calul său iute, gonea înaintea urmăritorilor, cu cîțiva pași ; trecînd pe lîngă un tufiș des, se roti împrejurul tufișului și își struni deodată calul pe loc. Urmăritorii se văzură siliți să-l ocolească și s-o ia înaintea lui. Atunci, năpustindu-se ca un fulger asupra lor, din spate, acesta își înfipse cuțitul în spinarea

unuia, răni pe celălalt, își redobîndi calul de la hoțul pe moarte și apoi se întoarse acasă. Pentru asemenea isprăvi, un călăreț are nevoie de două lucruri : o zăbală neîndurătoare, cum aveau mamelucii, zăbală a cărei putere, deși folosită rareori, caii o cunosc prea bine, și, în al doilea rînd, o pereche de pinteni mari și bonți, care pot servi fie numai ca îndemn, fie ca unelte de neînchipuit chin. Cu pinteni englezești, care la cea mai ușoară atingere înțeapă, cred că ar fi cu neputință să se dreseze caii în felul de mai sus.

Deși o piele de iapă se vinde numai pe cinci dolari-hîrtie, cu alte cuvinte cam o jumătate de coroană [6], totuși, la o estancia de lîngă Las Vacas se înjunghie săptămînal, pentru jupuit, un mare număr de iepe. Pare mai întîi ciudat ca pentru o afacere mai de nimic să se ucidă iepele ; dar cum, prin aceste părți, omul care domesticește sau încalecă o iapă se face de rîs, animalele acestea nu se țin decît pentru prăsilă. Singura treabă pentru care am văzut că sînt folosite este treieratul grîului : în acest scop, se așternsnopii într-un loc închis, iar iepele sînt mînate de jur împrejur, peste snopii răspîndiți pe jos. Omul care înjunghia iepele la acea estancia de lîngă Las Vacas era vestit pentru îndemînarea lui de a arunca lassoul. Aflîndu-se la doisprezece yarzi de poarta corralului, a pus rămășag că el poate prinde de picioare, rînd pe rînd, toate animalele ieșite în goană pe lîngă el, fără să-i scape niciunul. Altul spunea că poate să intre pe jos în corral, să prindă o iapă, să-i lege picioarele din față, s-o scoată afară, s-o trîntească la pămînt, s-o ucidă, s-o jupoaie și să-i întindă pielea între stîlpi la uscat (numai a întinde pielea între stîlpi e o treabă destul de obositoare), obligîndu-se să facă toate acestea cu douăzeci și două de animale într-o singură zi. Și ridica numărul la cincizeci pe zi, dacă ar fi fost vorba numai de ucis și jupuit. Omul acesta avea, bineînțeles, o îndemînare miraculoasă, dacă socotea că numai a jupui cincisprezece sau șaisprezece iepe într-o zi și a le întinde pielea la uscat e o treabă grea.

26 noiembrie. Ca să mă înapoiez, am luat-o în linie dreaptă spre Montevideo. Spunîndu-mi-se că ar fi existînd niște oseminte uriașe pe lîngă o fermă de pe rîușorul Sarandis, care se varsă în Rio Negro, m-am dus acolo călare, însoțit de gazda mea, și am cumpărat cu optsprezece pence un cap de Toxodon *. Capul, cînd a fost găsit, era neatins ; dar copiii i-au sfărîmat mai mulți dinți cu piatra și apoi l-au întrebuințat ca țintă. Din fericire, am găsit îngropat pe malurile rîului Tercero, cam la o sută optzeci de mile de acest loc, un dinte neatins, care se potrivea întocmai într-o alveolă a acestui craniu. Rămășițe din același animal extraordinar am găsit în alte două locuri, ceea ce înseamnă că pe vremuri el trebuie să fi fost foarte răspîndit. Tot aici am găsit de asemenea mari părți din armura unui fel de armadillo uriaș, precum și o parte dintr-un cap mare de Mylodon. Oasele acestui cap sînt atît de recente, încît, potrivit analizei făcută de dl. T. Reeks, ele conțin încă 7% materie animală, iar la lampa de spirt ard cu o flacără mică. Numărul

* Trebuie să mulțumesc d-lui Keane, în a cărui locuință am stat pe Berquelo, precum și d-lui Lumb de la Buenos Aires, fiindcă fără ajutorul lor aceste prețioase fosile n-ar fi ajuns niciodată în Anglia.

resturilor scheletice cuprinse în marele depozit estuaric din pampas, care acoperă stîncile granitice ale Bandei Oriental, trebuie să fie extraordinar de mare. Cred că dacă s-ar trage o linie dreaptă prin pampas, în orice direcție, această linie ar trece prin felurite schelete, sau, în orice caz, oseminte. Pe lîngă ceea ce am găsit în timpul scurtelor mele excursii, mi s-a vorbit de multe alte fosile, așa că e limpede de unde pot veni unele numiri de locuri ca „Rîul Animalului" sau „Colina Uriașului". În alte împrejurări, am auzit despre însușirea miraculoasă a unor anumite rîuri de a face ca oasele să se mărească sau, după cum spuneau unii, despre oase care creșteau cu timpul. După cît îmi pot da seama, nici un animal n-a pierit, așa cum se credea altădată, chiar în mlaștinile sau în albiile rîurilor noroioase ale uscatului de azi, ci osemintele au fost scoase la iveală de anumite cursuri de apă care au trecut prin depunerile subacvatice în care fuseseră îngropate anterior. Putem deci trage concluzia că întreaga suprafață numită astăzi pampas e un vast mormînt al acestor gigantice patrupede dispărute.

În ziua de 28 noiembrie, pe la amiază, după două zile și jumătate de drum, sosirăm la Montevideo. Ținutul, pe tot parcursul, fusese cu totul uniform, unele locuri fiind ceva mai stîncoase și mai înalte decît acelea de lîngă La Plata. Nu prea departe de Montevideo, străbăturăm satul Las Pietras, numit astfel din cauza unor mari grămezi rotunde de sienit. Satul era destul de drăguț. În uniformitatea ținutului, cîțiva smochini în jurul unui pîlc de case și înălțimea locului (o sută de picioare deasupra marelui șes înconjurător) erau frumusețI cărora se cuvenea să li se zică pitorești.

În timpul celor șase luni din urmă, am avut înlesnirea de a cunoaște cît de cît firea locuitorilor acestor provincii. Gauchos, adică țăranii, sînt cu totul superiori orășenilor. Gaucho este în chip statornic foarte îndatoritor, foarte cuviincios și foarte ospitalier : n-am dat peste nici un caz de grosolănie și inospitalitate. Respectîndu-și țara ca și pe el însuși, țăranul e modest, dar în același timp isteț și plin de îndrăzneală. Cu toate acestea, tîlhăriile se țin lanț și se fac mari vărsări de sînge, pentru că există obiceiul ca fiecare să poarte cuțit la brîu întotdeauna. E o jale, cît de multe vieți omenești se pierd în certuri de nimic. La bătaie fiecare ține să însemne chipul adversarului, crestîndu-i nasul sau ochii, dovadă cicatricele adînci și groaznice de pe obrajii lor. Furturile sînt urmarea firească a petrecerilor, a băuturii peste măsură și trîndăviei neînchipuite. La Mercedes am întrebat pe doi inși de ce nu munceau. Unul mi-a răspuns, cu mare tristețe, că zilele sînt prea lungi, iar celălalt că era prea sărac. Orice început de industrie se nimicește din pricina mulțimii de cai și a risipei de hrană. Și mai cu seamă sînt prea multe zile de sărbătoare, după cum, de asemenea, prea se crede că numai lucrul început atunci, cînd luna e în creștere, se termină cu bine. Aceste două cauze fac să se piardă jumătate din luna de muncă.

Poliția și magistratura aproape că n-au nici un rost. Dacă un om sărac face omor și e prins, nimerește la închisoare, putînd fi chiar împușcat ; dacă însă e bogat și are prieteni, poate fi foarte liniștit în privința urmărilor. E curios că mai toți locuitorii cumsecade de pe aici

ajută totdeauna pe ucigaşi să scape ; ei par a crede că oamenii, ca indivizi, păcătuiesc nu împotriva poporului întreg, ci a guvernului. De aceea, călătorii prin aceste părţi ale lumii nu se bucură de nici o protecţie legală, în afară de aceea a propriilor arme şi numai obiceiul de a le purta face să nu fie jefuiţi mai adesea.

Firea oamenilor din clasele mai educate şi mai alese, care locuiesc în oraşe, are, deşi într-o măsură mai mică, aceleaşi calităţi ca şi gauchos, dar mă tem că e mînjită de numeroase vicii, necunoscute ţăranilor. Senzualitatea, batjocorirea oricărei religii şi venalitatea sînt destul de răspîndite. Mai toţi slujbaşii publici pot fi mituiţi. Şeful poştei vindea el însuşi timbre false. Guvernatorul şi primul-ministru unelteau la lumina zilei cum să prădeze statul. Cînd intră în joc aurul, greu te poţi aştepta la dreptate din partea oricui. Am cunoscut un englez care, ducîndu-se la ministrul Justiţiei (mi-a spus că, neştiind cum mergeau treburile de aici, tremura tot cînd era să intre), i-a zis : „Domnule, am venit să vă propun două sute de dolari-hîrtie (adică aproape cinci pfunzi sterlingi), dacă veţi aresta pînă la o anumită dată pe cineva care m-a înşelat. Ştiu că e împotriva legii, dar avocatul meu (numindu-l) m-a sfătuit să procedez astfel". Ministrul Justiţiei, surîzînd în semn că primea, i-a mulţumit şi, pînă a doua zi de dimineaţă, arestarea cerută era fapt împlinit. Cu această lipsă totală de principii la mulţi conducători, cu ţara plină de ofiţeri prost plătiţi şi de aceea turbulenţi, poporul speră totuşi ca forma democratică de guvernămînt să ajungă la bun sfîrşit !

Cînd cineva intră pentru prima dată în lumea de pe aici, e izbit mai cu deosebire de două-trei caracteristici : purtarea politicoasă şi mîndră în toate straturile sociale, gustul minunat de a se îmbrăca al femeilor şi egalitatea claselor de oameni între ele. Pe Rio Colorado, oameni care ţineau nişte prăvălioare sărăcăcioase obişnuiau să ia masa cu generalul Rosas. Feciorul unui maior de la Bahia Blanca îşi cîştiga traiul făcînd ţigarete cu foiţă şi totuşi a vrut să mă însoţească la Buenos Aires ca ghid sau servitor ; s-a opus însă tată-său, nu pentru altceva, ci numai pentru că drumul era prea primejdios. Mulţi ofiţeri ai armatei nu ştiu nici să scrie, nici să citească şi cu toate acestea, în societate, ei sînt socotiţi egali cu toţi ceilalţi. În Entre Rios, sala era formată numai din şase deputaţi. Unul ţinea o prăvălie de rînd şi bineînţeles că nu se simţea înjosit de meseria lui. Toate acestea, desigur, sînt lucruri fireşti într-o ţară nouă ; totuşi lipsa oamenilor care-şi fac o profesiune din calitatea lor de gentlemeni pare, pentru englezi, un lucru destul de ciudat.

Cînd vorbim despre aceste ţări, niciodată nu trebuie să pierdem din vedere felul cum s-a purtat cu ele Spania, mama lor vitregă. La urma urmelor, poate datorim mai multă laudă pentru ceea ce s-a făcut, decît blam pentru ceea ce lipseşte încă. E neîndoielnic însă că liberalismul extrem al acestor ţări va da în cele din urmă roade bune. Îngăduinţa fără margini pentru religiile străine, respectul dat mijloacelor de educaţie, libertatea presei, înlesnirile puse la dispoziţia tuturor străinilor şi îndeosebi, după cum mă simt obligat să adaug, oricărui om cu preocupări ştiinţifice oricît de modeste, despre toate acestea,

călătorii care au vizitat America de Sud spaniolă îşi vor aduce aminte cu recunoştinţă.

6 d e c e m b r i e. Vasul „Beagle" a părăsit Rio Plata pentru a nu se mai întoarce niciodată în apele lui tulburi. Ţinta călătoriei noastre era acum Porto Deseado, pe coasta Patagoniei. Pînă a nu merge mai departe, voi aşterne aici cîteva observaţii făcute pe mare.

De mai multe ori, aflîndu-ne cu vasul la cîteva mile de gurile La Platei şi alteori destul de departe, la coastele Patagoniei septentrionale, ne-am trezit împresuraţi de insecte. Într-o seară, pe cînd ne aflam la aproape zece mile de golful San Blas, mulţime de fluturi, zburînd în nesfîrşite benzi sau în stoluri nenumărate, împînziră văzduhul cît putea cuprinde ochiul. Nici chiar cu ajutorul lunetei n-am putut vedea printre fluturi spaţii libere. Marinarii strigau : „Ninge cu fluturi !" şi, de fapt, aşa părea. Erau mai multe specii, dar cei mai numeroşi aparţineau unui neam foarte asemănător, deşi nu identic, cu fluturele englez comun numit Colias edusa [7]. Fluturi heteroceri şi hymenoptere însoţeau fluturii de zi. Un gîndac minunat (Calosoma [8]) căzu chiar pe bord. Această specie de coleopter a mai fost prinsă departe în larg şi în alte împrejurări ; faptul cel mai demn de reţinut este aptitudinea lui de a zbura, ştiut fiind că cea mai mare parte a Carabidelor numai rareori îşi deschid aripile şi chiar niciodată. Ziua fusese minunată, liniştită, luminoasă şi răcorită de adieri ca şi ziua din ajun. Întrucît nu puteam presupune că insectele fuseseră împinse de vînt dinspre uscat, trebuie să ajungem la concluzia că îşi luaseră zborul de bună voie. La prima vedere, roiurile uriaşe de Colias amintesc parcă de ceva asemănător cu migraţiile mari ale fluturelui Vanessa cardui * [9] ; dar prezenţa şi a altor insecte deosebesc cazul nostru, făcîndu-l aproape de neînţeles. Mai înainte să apună soarele, se stîrni o briză dinspre nord, care trebuie să fi pricinuit moartea a zeci de mii de fluturi şi alte insecte.

Altă dată, la şaptezeci de mile în larg de capul Corrientes, am aruncat plasa peste bord ca să prind animale pelagice : trăgînd-o înapoi, văzui în ea, spre mirarea mea, un număr considerabil de coleoptere, care, deşi în plină mare, nu păreau prea vătămate de apa sărată. Am pierdut o parte din exemplarele luate atunci, dar cele pe care le-am putut păstra aparţineau genurilor Colymbetes, Hydroporus, Hydrobius (două specii), Notaphus, Cynucus, Adimonia şi Scarabaeus. Mai întîi am crezut că aceste insecte fuseseră aduse de vînt dinspre ţărm ; dar, gîndindu-mă că din opt specii patru erau acvatice, iar celelalte două puteau fi considerate din acelaşi grup ca obiceiuri, îmi apăru ca mai probabilă ipoteza că fuseseră împinse în largul mării de un mic rîu, care venea dintr-un lac de pe lîngă capul Corrientes. Oricum ar fi, e foarte interesant ca la şaptesprezece mile depărtare de cel mai apropiat punct al uscatului să se găsească insecte vii înotînd în plin ocean. S-a observat de mai multe ori că vîntul împingea roiuri de insecte în larg, dinspre ţărmul Patagoniei. Atît căpitanul Cook, cît şi, mai de curînd, căpitanul King, pe „Adventure", au remarcat acest fenomen. Faptul

* *Principles of Geology* de Lyell, vol. III, p. 63.

provine probabil din aceea că ţinutul e lipsit de adăposturi naturale, copaci sau coline, astfel încît insecta, aflată în zbor pe o briză care suflă dinspre ţărm, poate fi împinsă către mare. Cel mai caracteristic caz, cunoscut mie, de insectă prinsă în larg, departe de uscat, a fost acela al unei mari lăcuste (Acrydium), care a căzut pe bord, în timp ce vasul „Beagle" naviga pe un vînt ce bătea dinspre insulele Capului Verde şi cînd cel mai apropiat punct al pămîntului, neexpus la acţiunea directă a vînturilor alizee, era capul Blanco de pe coasta Africii, la trei sute şaptezeci de mile depărtare. *

De mai multe ori, pe cînd vasul „Beagle" se afla încă la gurile La Platei, am văzut cum catargele şi funiile se îmbrăcau în pînză de păianjen[10]. Într-o zi (1 noiembrie 1832), am observat cu atenţie acest fenomen. Timpul fusese frumos şi limpede şi totuşi aerul se umpluse de dimineaţă cu petice de pînză scămoasă, ca într-o zi de toamnă în Anglia. Corabia se afla la şaizeci de mile de uscat, navigînd în direcţia unei brize neîntrerupte, deşi nu prea puternică. Un număr infinit de păianjeni mici, lungi cam cît a zecea parte dintr-un inch şi de un roşu întunecat la culoare, stăteau prinşi de aceste pînze. Cred că trebuie să fi fost pe corabie mii şi mii. Micul păianjen, în clipa cînd se lovea de catarge şi funii, se găsea pe un singur fir al pînzei şi nu pe smocul scămos, care, la rîndul lui, părea făcut tot din fire deosebite, dar foarte încîlcite. Păianjenii masculi, femele şi pui, aparţineau unei singure specii. Puii se deosebeau fiind mai mărunţi decît părinţii şi mai întunecaţi la culoare. Nu voi face descrierea acestui păianjen, ci afirm numai că mi se pare a nu fi cuprins în nici unul dintre genurile descrise de Latreille. Micul aeronaut, de cum sosea pe bordul vasului nostru, era nespus de activ, alergînd în toate părţile, iar cîteodată lăsîndu-se în jos, pentru ca apoi să se urce din nou pe acelaşi fir şi, în sfîrşit, alteori, dedîndu-se, prin colţuri sau între frînghii, la fabricatul pînzei sale, foarte neregulate. Putea să alerge cu uşurinţă şi pe apă. Fiind tulburat, ridica picioarele din faţă, într-o atitudine ca de pîndă. De la venire, păruse foarte însetat : cu maxilele scoase sugea lacom din picăturile de apă. Strack a observat acelaşi lucru : nu cumva faptul e urmarea trecerii micii insecte printr-o atmosferă rarefiată şi seacă? Rezerva ei de pînză părea că nu se mai termină. Uitîndu-mă la cîţiva păianjeni, agăţaţi fiecare de cîte un fir, am văzut de mai multe ori cum cea mai neînsemnată adiere de vînt, ducîndu-i departe şi scoţîndu-i astfel din cîmpul vederii, da firelor poziţia orizontală. Altădată (în ziua de 25), într-o împrejurare ca aceasta, am cercetat de cîteva ori pe rînd acelaşi neam de păianjen mic, care, fie pus, fie tîrîndu-se singur pe o mică ridicătură oarecare, îşi înălţa abdomenul, scoţînd din el un fir, pe care apoi plutea orizontal, cu o repeziciune de nedescris. Şi mi s-a părut că văd cum păianjenul, înainte de a aduce la îndeplinire mişcările pregătitoare de mai sus, îşi lega cu firişoare din cele mai subţiri toate picioarele la un loc ; dar nu sînt sigur dacă această observaţie este corectă.

* Muştele care adesea însoţesc orice corabie, zile întregi, în trecerea de la un port la altul, plecînd de pe vas, rămîn în urmă şi apoi dispar cu totul.

Într-o zi, la Santa Fé, mi s-a prezentat o ocazie și mai bună, să observ unele fapte asemănătoare. Un păianjen, care avea în lungime trei zecimi dintr-un inch și care semăna ca înfățișare generală cu o specie de Citigrad [11] (prin urmare cu totul deosebit de Thomisid), în timp ce sta pe vîrful unui par, emitea din glandele lui sericigene cîte patru-cinci fire deodată, care, scînteind în bătaia soarelui, deși nu erau drepte, ci unduioase, ca fîșiile de mătase în vînt, puteau fi comparate cu niște raze de lumină, divergente. Erau lungi de peste un yard și ieșeau în direcție ascendentă din orificii, fiecare în cîte o direcție. Apoi, păianjenul se desprindea deodată de parul pe care se afla, fiind repede purtat de vînt, unde nu mai putea fi văzut. Ziua era caldă și aparent calmă ; totuși atmosfera, în asemenea împrejurări, niciodată nu e chiar atît de liniștită ca să nu pună în mișcare girueta foarte plăpîndă a firelor de păianjen. Aproape totdeauna, în zilele călduroase, cînd privim fie la umbra cîte unui lucru de pe mal, fie la cîte un semn de hotar de pe șesul întins, efectul unui curent ascendent de aer cald este de cele mai multe ori evident. S-a observat că aceste curente de jos în sus se pot dovedi prin înălțarea beșicilor de săpun, care altfel, într-o odaie închisă, nu se înalță. Așa că nu e prea greu de înțeles, cred, cum se înalță acele firișoare din glandele sericigene ale păianjenului și apoi cum se înalță păianjenul însuși. Mi se pare că dl. Murray a explicat divergența firelor prin starea lor electrică similară. Împrejurarea că păianjeni din aceeași specie, masculi sau femele la toate vîrstele, au fost găsiți de cîteva ori, la multe leghe depărtare de uscat, stînd agățați în mare număr de firele lor, face probabilă ipoteza că cea mai de seamă caracteristică a speciilor este deprinderea de a pluti prin aer, așa cum e deprinderea de a se scufunda în apă pentru Argyroneta. Și în acest caz putem prea bine respinge presupunerea lui Latreille că acea pînză scămoasă s-ar datora, fără deosebire, puilor tuturor felurilor de păianjeni, cu toate că, după cum am văzut, puii altor păianjeni pot ei înșiși întreprinde călătorii aeriene. *

Trecînd de repetate ori pe la sud de La Plata, am dat adesea, în urma corăbiei, cu o plasă de etamină și am prins astfel multe animale ciudate. Printre ele erau mai multe genuri rare și nedescrise încă de crustacei. Unul, înrudit în multe privințe cu Notopodele (crabi care au picioarele din urmă așezate aproape pe spate, ca să se poată agăța cu ele pe sub stînci), avea picioarele dinapoi de o conformație cu totul deosebită. Penultima încheietură, în loc să se termine cu o simplă gheară, se desfăcea în trei apendice în formă de peri de lungimi deosebite, cel mai lung fiind cît piciorul întreg. Acești apendici sînt foarte subțiri și zimțați mărunt, zimții aceștia fiind aduși înapoi ; capetele sînt curbate și turtite și pe ele se află cîte cinci cupe minuscule, care par a avea același rost ca ventuzele de pe membrele caracatițelor. Presupun că splendida și anormala conformație a picioarelor dinapoi e adaptată nevoii ca vietatea aceasta să se poată agăța de animalele

* În lucrarea sa *Researches in Zoology* dl. Blacwall a făcut numeroase observații excelente asupra obiceiurilor păianjenilor.

marine, plutitoare, atunci cînd, în plină mare, unde trăiește, ar simți că trebuie să se odihnească.

Departe de uscat și în adîncul mării, numărul făpturilor vii este cu totul neînsemnat ; la sud de latitudinea 38°, niciodată n-am izbutit să prind ceva, în afară de cîțiva Beroë [12] și cîteva specii de minusculi crustacei inferiori. La cîteva mile de coastă, unde apa e mai puțin adîncă, sînt foarte multe neamuri de crustacei, după cum tot multe sînt și alte vietăți, dar numai în timpul nopții. Între latitudinile 56° și 57° la sud de capul Horn, am dat cu plasa în urma vasului de mai multe ori ; niciodată însă n-am tras-o cu altceva în afară de două-trei specii de răcușori extrem de mici (Entomostraca). Și totuși, balenele și focele, pescărușii și albatroșii sînt ființe foarte numeroase prin aceste părți ale oceanului. E încă o taină pentru mine cu ce se hrănesc albatroșii, care trăiesc atît de departe de țărm ; îmi închipui că ei pot răbda de foame timp îndelungat, cum se întîmplă cu condorii, și că un ospăț zdravăn dintr-un hoit de balenă le e de ajuns pentru o bună bucată de vreme. Părțile de mijloc, intertropicale, din oceanul Atlantic foiesc de Pteropoda, Crustacea și Radiata, precum și de căpcăunii acestora — peștii zburători, care sînt mîncați, la rîndul lor, de bonitos și albacores [13], tot atît de numeroși. Și de asemenea îmi închipui că nesfîrșitele vietăți marine inferioare se hrănesc cu infuzorii, care, după cum se știe din cercetările lui Ehrenberg, sînt foarte răspîndite în plin ocean. Dar cu ce vor fi trăind infuzoriile, în limpedea apă albastră ? [14]

Într-o noapte foarte întunecoasă, pe cînd navigam ceva mai la sud de La Plata, marea mi se înfățișa ca unul dintre cele mai minunate și splendide spectacole. Bătea o briză răcoroasă și întreg oceanul, care ziua fusese înspumat, lucea scăldat într-o lumină palidă scăzută. Vasul mîna înaintea prorei sale două talazuri de fosfor lichid, iar în brazda tăiată de pupă lăsa o dîră lăptoasă. Cît puteam vedea cu ochii, crestele valurilor străluceau, iar zările, din pricina reflexelor luminoase primite de la flăcările livide ale valurilor, erau mai puțin întunecate decît bolta cerului.

Pe măsură ce se înaintează mai înspre sud, marea e din ce în ce mai rar fosforescentă. Nu-mi amintesc să fi văzut în dreptul capului Horn, în larg, acest fenomen decît o singură dată, dar fără strălucirea știută. Probabil că această împrejurare stă în strînsă legătură cu lipsa de vietăți organice prin această parte a oceanului. După studiul temeinic * asupra fosforescenții mării, a lui Ehrenburg, e aproape de prisos din parte-mi să mai fac vreo observație. [15] Pot, totuși, să adaug că aceleași particule, zdrențuite și neregulate, de materie gelatinoasă, descrise de Ehrenberg, par a fi, atît în emisfera de sud cît și în cea de nord, cauza cea mai de seamă a fosforescenței apei. Particulele erau atît de mici, încît puteau trece printr-o sită fină, multe fiind totuși vizibile cu ochiul liber. Într-un pahar, apa în stare de agitație da scîntei, dar pe un geam de ceas abia mai lucea. Ehrenberg afirmă că toate aceste particule păstrează un anumit grad de iritabilitate. Observațiile mele, unele făcute de îndată ce am luat apa, au dat alt rezultat. Men-

* Un extras se află în nr. IV din *Magazine of Zoology and Botany*.

ţionez de asemenea că, folosindu-mă de plasă o noapte întreagă, am lăsat-o după aceea să se zvînte întrucîtva ; venind împrejurarea ca după douăsprezece ore să o întrebuinţăm din nou, am văzut că scînteia în întregime tot aşa de viu ca şi atunci cînd o trăsesem din apă. Astfel că nu poate părea probabil ca particulele să fi trăit atît de mult. Altădată, apa, în care ţinusem o meduză din genul Dinaea pînă ce murise, a devenit luminoasă. Cred că valurile sticlesc de scîntei verzi mai totdeauna din cauza crustaceilor minusculi. Dar nu poate fi îndoială că şi alte foarte multe vietăţi pelagice, vii, sînt fosforescente.

În două împrejurări, am observat că marea era luminoasă pînă la o adîncime considerabilă. Aproape de gurile La Platei, anumite porţiuni, unele circulare, altele ovale, cu diametrul între doi şi patru yarzi, avînd contururi foarte precise, luminau palid, dar continuu, în timp ce apa dimprejur dădea numai rare scîntei. Ele semănau cu răsfrîngerile luminii de lună sau a altui corp luminos, deoarece marginile, din cauza unduirii suprafeţei, erau sinuoase. Vasul, deşi brăzda marea pînă la o adîncime de treisprezece picioare, trecea peste aceste petice fosforescente, fără să le strice. Aşa că trebuie să presupunem că acele anumite vietăţi erau strînse în mase compacte la o adîncime neatinsă de fundul vasului.

Pe lîngă Fernando Noronha, marea lumina parcă fulgerînd. Spectacolul era foarte asemănător cu acela pe care l-ar fi dat un mare peşte săgetînd un fluid luminos. De altfel, marinarii aşa şi cred ; dar eu, ţinînd seama de mulţimea şi repeziciunea acestor fulgere, am rămas la oarecare îndoială. Am mai observat că fenomenul este cu mult mai obişnuit în ţările calde decît în cele reci şi adesea mi-am închipuit că producerea fulgerelor era mult favorizată de perturbări în starea electrică a atmosferei. Cred în mod cert că marea capătă cea mai puternică lumină după două-trei zile de timp mai liniştit, cînd apa foieşte de felurite vietăţi. Constatînd că apa încărcată de particule gelatinoase e într-o stare impură şi că agitaţia fluidului în contact cu atmosfera produce totdeauna acea impresie luminoasă, înclin să cred că fosforescenţa rezultă din descompunerea particulelor organice (un fel de cvasi-respiraţie, cum am fi ispitiţi să-i spunem) proces prin care oceanul se purifică.

23 decembrie. Am sosit în Porto Deseado, situat pe coasta Patagoniei la latitudinea de 47°. Avînd lăţimea neregulată, golful pătrunde în uscat pe o lungime cam de douăzeci de mile. Vasul „Beagle" ancoră la cîteva mile de la intrare, în faţa dărîmăturilor unei vechi aşezări spaniole.

În aceeaşi seară plecai pe ţărm. Orice ţară nouă, în care se debarcă pentru prima dată, e foarte interesantă şi cu atît mai mult cînd, ca în cazul de faţă, priveliştea întreagă are un pronunţat caracter specific. La înălţimea de două-trei sute de picioare deasupra unei mase de porfir se întinde o cîmpie fără margini, cu totul caracteristică pentru Patagonia. Faţa cîmpiei, în adevăr netedă, este constituită din prundiş bine tocit, amestecat cu pămînt albicios. Ici şi colo creşteau smocuri de iarbă ţepoasă şi închisă la culoare, tufişurile scunde cu spini fiind

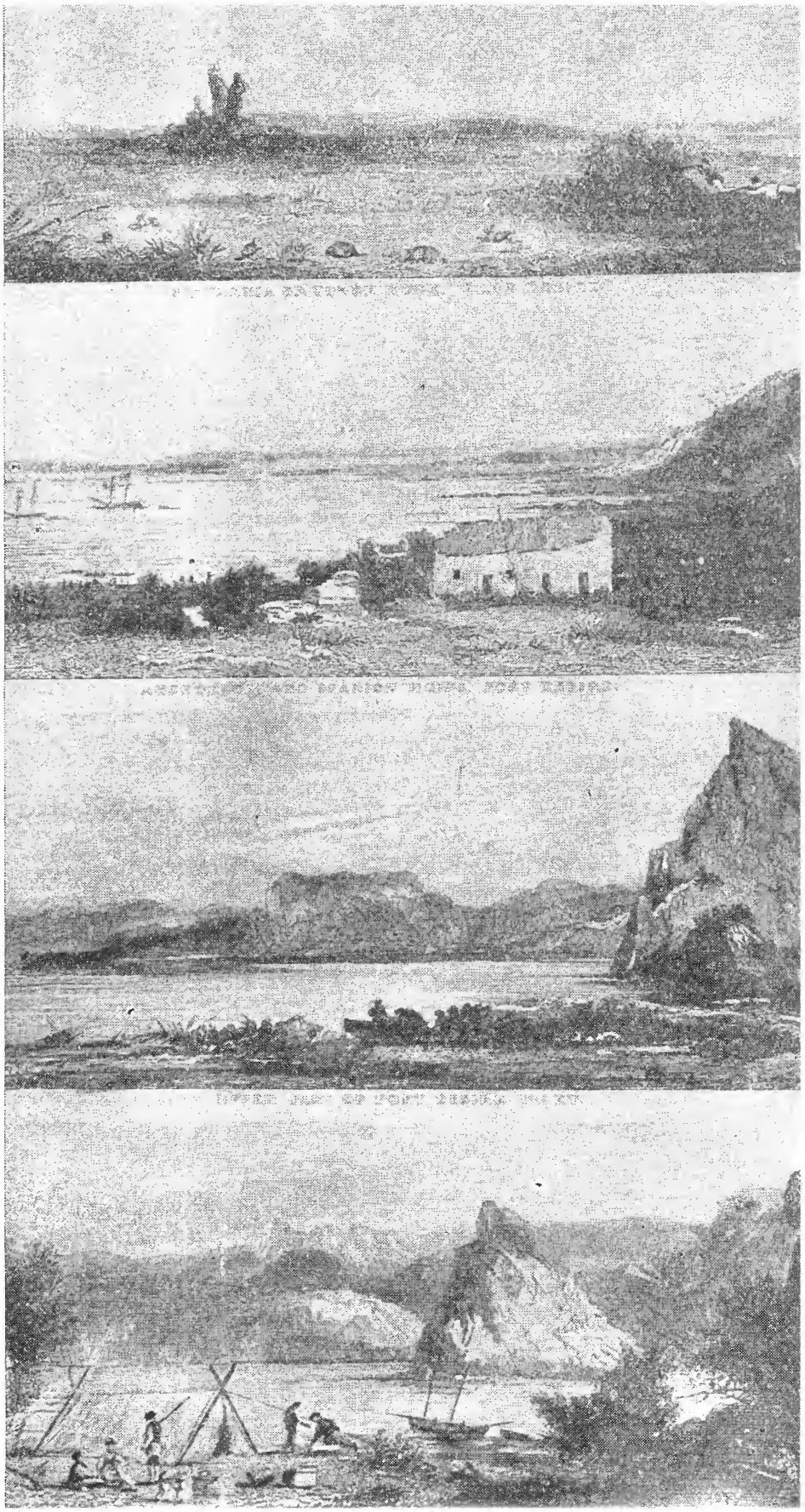

Golful Deseado : (de sus în jos) : stînca Britania sau Tower ; rada și ruini spaniole ; partea de sus a golfului ; tabără în partea de sus a golfului. *Gravuri de Ch. Martens.*

și mai rare. Vremea era uscată și plăcută, iar cerul, minunat de albastru, se întuneca numai rareori. Privind spre interior din mijlocul unei astfel de cîmpii deșerte, priveliștea se mărginește cu treapta unei alte cîmpii, ceva mai înaltă, dar tot atît de netedă și pustie, iar de jur împrejur, zările se pierd în acel miraj tremurător ce pare a se ridica de pe pămîntul încins.

Într-un ținut ca acesta e ușor de înțeles de ce soarta coloniei spaniole s-a hotărît așa de repede. Uscăciunea climatului în cea mai mare parte a anului și dușmănoasele atacuri întîmplătoare din partea indienilor nomazi au silit pe coloniști să-și părăsească zidurile neterminate. Totuși, stilul în care se începuse clădirea arată încă mîna puternică și sîngeroasă a Spaniei de altădată. Rezultatul tuturor încercărilor de a coloniza această parte a Americii, la sud de 41°, a fost nenorocit. Porto Famine exprimă prin numele lui trecerea îndelungată și neînchipuitele suferințe ale mai multor sute de oameni dintre care n-a supraviețuit decît unul singur, povestitorul tragediei lor. O colonie neînsemnată se stabilise în golful Sf. Joseph, pe coasta Patagoniei ; dar într-o duminică indienii dădură un atac și măcelăriră pe toți coloniștii, în afară de doi bărbați, rămași prizonieri pentru ani întregi. Am stat de vorbă, la Rio Negro, cu unul dintre aceștia, ajuns la adînci bătrînețe.

Fauna Patagoniei este tot atît de limitată ca și flora ei.* Pe cîmpiile aride abia dacă se văd cîteva coleoptere negre (Heteromera), care se tîrăsc încet prin preajmă și întîmplător cîte o șopîrlă, care zvîcnește dintr-o parte în alta. Ca păsări, avem trei specii de vulturi, care se hrănesc cu stîrvuri, iar pe văi cîteva feluri de cintițe și insectivore. În locurile cele mai pustii nu lipsește nici ibisul numit Theristicus melanops [16], specie despre care s-a zis că s-ar fi găsit în Africa centrală. În stomacul acestor ibiși am găsit lăcuste, cicade, șopîrle mici și chiar scorpioni **. La un anumit timp din an, ele umblă în stoluri, iar altfel în perechi. Glasul lor puternic și ciudat seamănă cu nechezatul de guanaco.

Guanaco sau lama sălbatică este patrupedul caracteristic al cîmpiilor Patagoniei. Pentru America de Sud, guanaco reprezintă ceea ce pentru țările din răsărit reprezintă cămila. În stare de sălbăticie, e un animal elegant, cu gît lung, subțire și cu picioare fine. Foarte răspîndit peste tot unde clima continentului e temperată, el se află la sud pînă și în insulele de lîngă capul Horn, trăind de cele mai multe ori în mici turme, de doisprezece pînă la treisprezece exemplare. E drept însă că, pe malurile rîului Santa Cruz, am văzut o turmă care trebuie să fi avut cel puțin cinci sute.

---

* Am găsit aici o specie de cactus, descrisă de profesorul Henslow sub numele de Opuntia Darwinii *(Magazine of Zoology and Botany,* vol. I, p. 466). Iritabilitatea staminelor, cînd se introduce fie un băț, fie degetul în floare, face ca specia aceasta să fie foarte interesantă. Mai încet decît staminele, segmentele de periant se închid de asemenea peste pistil. Unele plante din această familie, socotite de mai toți ca tropicale, cresc și în America de Nord *(Lewis and Clarke's Travels, p. 221)* la aceeași latitudine ca și aici și anume la 47°.

** Insectele acestea erau destul de multe pe sub pietre. Am găsit un scorpion canibal, devorîndu-și liniștit un semen.

De obicei, guanacii sînt sălbatici și peste măsură de sperioși. Dl. Stokes mi-a spus că, într-o zi, a văzut prin lunetă o herghelie foarte speriată, alergînd în goană nebună, deși se afla la o depărtare pînă unde ochiul liber nu-i putea desluși. Cele mai adeseaori, vînătorii iau cunoștință de prezența acestor animale auzindu-le de foarte departe caracteristicul și stridentul lor nechezat de alarmă. Privind în asemenea împrejurări cu atenție, vînătorii pot vedea cîte o turmă stînd în linie pe clina vreunui deal depărtat. Dacă vin mai aproape, ei mai aud încă cîteva strigăte ascuțite și văd cum guanacii se pun de îndată în mișcare în acel galop ușor, care, deși aparent încet, e destul de iute, luînd-o pe o potecă ce duce către dealul vecin. Dacă însă din întîmplare se dă peste unul singur sau peste un grup puțin numeros, ei încremenesc mai totdeauna, uitîndu-se lung la vînător, apoi se mișcă doi-trei yarzi din loc, pentru ca întorcîndu-se să se uite iarăși la el. Care să fie cauza acestei deosebiri în felul lor de a-și manifesta teama? Socotesc ei pe om, de departe, drept puma, care este dușmanul lor neîmpăcat? Sau, poate, pînă la urmă, curiozitatea le învinge sfiiciunea? Că sînt curioși, e sigur, deoarece, dacă cineva, întins pe pămînt, face mișcări caraghioase, cum ar fi ridicarea picioarelor în aer, ei se apropie mai totdeauna încetul cu încetul, ca să vadă ce este. Vînătorii noștri recurgeau deseori la acest șiretlic, care le izbutea totdeauna, avînd pe deasupra și avantajul de a putea trage cu pușca de mai multe ori, ceea ce le asigura pe deplin izbînda. În munții din Țara Focului am dat odată peste un guanaco, care, văzîndu-mă că mă apropiam de el, nu numai că țipa și necheza, dar a început să sară și să se zbenguie în cel mai hazliu chip, arătîndu-se astfel gata de luptă.

Animalele acestea se domesticesc ușor: eu însumi am văzut cîteva în nordul Patagoniei, stînd pe lîngă o locuință omenească, deși erau cu totul slobode. Domesticiți, guanacii sînt foarte îndrăzneți; atacă pe om la iuțeală, lovindu-l pe la spate cu amîndoi genunchii. Se dă ca sigur că asemenea atacuri s-ar fi datorînd geloziei față de femelele lor. În stare de sălbăticie însă, ei nu au nici o idee de apărare: chiar numai un cîine poate încurca pe marele guanaco, pînă se apropie vînătorul. În multe privințe, ei se poartă ca oile, în turme. Astfel, văzînd oameni călări, care se apropie din mai multe părți, se sperie repede, zăpăcindu-se și nemaiștiind pe unde să o apuce. Faptul acesta ușurează mult indienilor posibilitatea de a-i prinde, deoarece sînt strînși astfel la mijloc și împresurați.

Guanacii sînt gata oricînd de înot: la Porto Valdes au fost văzuți de cîteva ori înotînd de la o insulă la alta. Byron spune că în călătoria sa i-a văzut adăpîndu-se cu apă sărată. Unii dintre ofițerii noștri spuneau de asemenea că văzuseră o turmă bînd lichidul sălciu al unei saline de lîngă Capo Blanco. Îmi închipui, de altfel, că dacă ei n-ar bea apă sărată, în mai multe părți ale țării n-ar avea nimic altceva de băut. Pe la amiază animalele acestea obișnuiesc să se tăvălească prin praf în anumite locuri scobite ca farfuriile. Masculii se luptă între ei. Într-o zi trecură doi pe lîngă mine, țipînd ascuțit și încercînd să se muște

unul pe altul ; iar cîțiva dintre cei pe care îi împușcasem aveau pe piele semne de mușcături. Uneori, turme întregi par a porni în explorare. La Bahia Blanca, unde la treizeci de mile de coastă guanacii sînt foarte rari, am văzut într-o zi urmele a treizeci-patruzeci, care veniseră în linie dreaptă la o băltoacă noroioasă și sărată. Trebuie să-și fi dat seama că se aflau în apropierea mării, fiindcă se întoarseră pe loc ca o cavalerie regulată, luînd drumul înapoi, tot de-a dreptul cum veniseră. Un singur obicei mi se pare, la aceste animale, de neexplicat, și anume că, zile întregi, una după alta, ele își depun balega pe aceeași grămadă. Am văzut eu însumi o astfel de grămadă foarte mare, cu un diametru de opt picioare. Obiceiul acesta, după dl. A. d'Orbigny este al tuturor speciilor genului și e de mare folos indienilor peruvieni care, întrebuințînd balega pentru foc, scapă astfel de neajunsul de a o mai strînge.

Guanacii par să aibă anumite locuri unde se ascund ca să moară. Pe malurile rîului Santa Cruz, porțiuni restrînse, de obicei cu multe tufișuri și toate aproape de rîu, erau în adevăr albe de oseminte. Într-un loc dintre acestea am numărat ca la zece-douăzeci de capete. Am cercetat cu grijă oasele și nu mi s-au părut ca altele, pe care le văzusem ici și colo, roase sau sfărîmate, arătînd cu alte cuvinte că fuseseră tîrîte la un loc de fiarele sălbatice. Se vedea bine că animalele, înainte de a muri, se tîrîseră ele înșile printre și pe sub tufișuri. Dl. Bynoe mă informează că într-o călătorie mai demult a observat același lucru pe malurile rîului Gallegos. Nu-mi dau seama în nici un fel de cauza acestei deprinderi, dar am observat că la Santa Cruz guanacii răniți o luau totdeauna spre rîu.[17] Îmi amintesc că la Santiago, în insulele Capului Verde am văzut în cel mai ascuns loc al unei surpături de pămînt numai oase de capră ; și am și exclamat cu toții că acolo era cimitirul tuturor caprelor de pe insulă. Consemnez aceste lucruri de mică însemnătate, fiindcă în anumite cazuri ele pot explica marele număr de oseminte nevătămate ce se găsesc prin peșteri sau îngropate sub aluviuni, după cum tot ele sînt cauza pentru care anumite animale, mai mult decît altele, au fost incrustate în depozite sedimentare.

Într-o zi, căpitanul vasului puse iola sub comanda d-lui Chaffers și cu provizii pentru trei zile o trimise să cerceteze ridicarea cartografică a părții superioare a portului. Dimineața, căutarăm cîteva izvoare cu apă bună de băut, pe care le menționa o veche hartă spaniolă. Găsirăm în adevăr un mic lac, la capătul căruia șopotea un pîrîiaș (primul întîlnit) de apă sălcie. Mareea ne sili să rămînem aici cîteva ceasuri, timp în care eu făcui o plimbare pe jos în interior. Ca de obicei, cîmpia era constituită dintr-un strat de pietriș amestecat cu un fel de pămînt, după toate aparențele cretos, dar foarte deosebit de natura calcarului. Din cauza terenului sfărîmicios se formaseră multe ravine. Nu se vedea nici un copac ; abia dacă, în afară de cîte un guanaco păzindu-și ca o santinelă, de pe un vîrf de deal, turma, se putea da peste vreun alt animal sau vreo pasăre. Peste tot, liniște și pustietate. Și totuși priveliștile acestea, fără nici un lucru mai deosebit care să atragă privirile, umplu pe călător de un sentiment puternic, deși nedefinit. Te

întrebi cîte vîrste a dăinuit cîmpia în starea în care se află şi cîte mai e sortită să dăinuiască încă.

„Nici un răspuns — în jur e totul veşnic.
Pustiu-şi are limba lui de taină,
Cu care-nvaţă groaznice-ndoieli". *

Seara, navigarăm cîteva mile mai sus şi apoi ne întinserăm corturile pentru înnoptat. Pe la amiaza zilei următoare, iola noastră dînd de pămînt, din cauza apei scăzute, nu mai puturăm înainta. Apa fiind destul de bună de băut, dl. Chaffers luă barca cu vîsle şi se duse două-trei mile în sus, unde se împotmoli din nou, dar de data aceasta în apă dulce. Era o apă tulbure, care, în ciuda micimii pîrîului, nu putea izvorî decît din zăpezile topite ale Anzilor. Locul pe care ne aşezasem corturile era împresurat de pereţi de piatră şi de ţancuri prăpăstioase de porfir. Nu cred să fi văzut cîndva alt loc mai izolat de restul lumii decît această rîpă stîncoasă în plină cîmpie.

A doua zi, după ce ne-am întors la locul unde ancorase „Beagle", mă dusei dimpreună cu un grup de ofiţeri să cercetez un mormînt indian străvechi, pe care îl găsisem pe piscul unui deal vecin. Două pietroaie uriaşe, cîntărind fiecare cel puţin cîte două tone, fuseseră puse în faţa unei ieşituri de stîncă, înaltă de aproape şase picioare. La fundul mormîntului, pe piatra tare, era un strat de pămînt, gros ca de un picior, adus aci probabil din cîmpia de jos. Peste acest strat de pămînt se aşternuse un rînd de pietre late, peste care se îngrămădiseră altele, umplînd pînă sus golul dintre ieşitură şi cele două mari blocuri. Ca să desăvîrşească mormîntul, indienii se chinuiseră să desprindă din ieşitură o bucată zdravănă, pe care o aruncaseră deasupra întregii grămezi, pe blocurile din faţă. Am săpat mormîntul din amîndouă părţile, dar n-am putut da de nici o relicvă şi nici chiar de oase. Probabil că oasele putreziseră de mult (ceea ce însemna că mormîntul trebuie să fi fost extrem de vechi). În alt loc, am găsit grămezi de pietre asemănătoare, nu atît de mari, sub care se putea vedea că foarte puţinele resturi de oseminte, în stare fărîmicioasă, aparţinuseră unui om. Falconer afirmă că indienii sînt îngropaţi acolo unde se întîmplă să moară, dar că la un timp după aceea li se scot cu mare grijă osemintele care sînt duse, oricît de mare ar fi distanţa, pe coasta mării. Obiceiul acesta poate fi, cred, înţeles numai dacă ne amintim că indienii, înainte de introducerea calului, trebuie să fi dus aceeaşi viaţă ca locuitorii Ţării Focului de azi, locuind prin urmare, de obicei, pe ţărmul mării. Prejudecata foarte răspîndită printre ei, de a se odihni după moarte lîngă străbunii lor, face ca indienii rătăcitori de azi să aducă resturile ce s-au putut păstra de la rudele moarte în vechile cimitire de pe coastă.

9 i a n u a r i e 1 8 8 4. Pînă să se înnopteze, vasul „Beagle" ancoră în golful larg şi plăcut al portului San Julian, situat aproape la o sută zece mile mai la sud de Porto Deseado. Stăturăm aici opt zile.

* Shelley, versuri pe Mont Blanc.

Ţinutul era cam ca cel de la Porto Deseado, dacă nu chiar mai sterp. Într-o zi, cîţiva dintre noi însoţirăm pe căpitanul Fitz Roy într-o lungă plimbare pe jos împrejurul capului golfului. De unsprezece ore nu băusem nici un strop de apă, aşa că unii dintre noi eram cu totul istoviţi. De pe vîrful unui deal (numit de atunci, cum se şi cuvenea, Dealul Setei) zărirăm un lac splendid ; de îndată doi inşi din grup plecară într-acolo, după ce ne înţeleserăm asupra semnelor pe care ni le vor face, dacă apa era bună de băut sau nu. Ce dezamăgire însă cînd aflarăm că era un strat de sare alb ca zăpada şi cristalizat în cuburi mari !

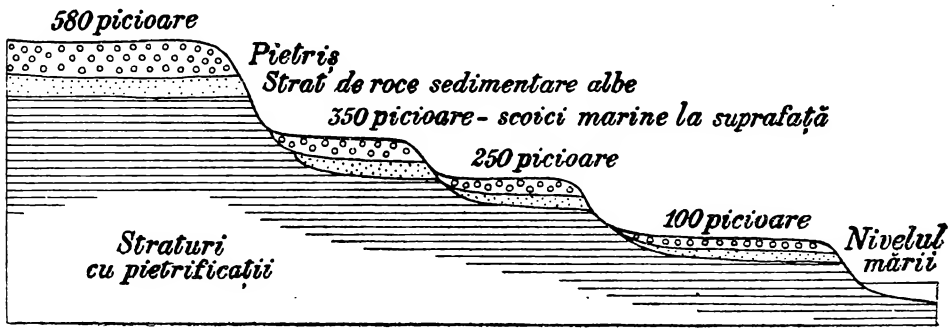

Secţiune prin şesul Patagoniei.

Ne închipuiam că setea noastră atît de arzătoare se datora uscăciunii atmosferei ; dar, oricare ar fi fost cauza, ne simţirăm peste măsură de fericiţi cînd pe înnoptate revenirăm la corăbii. Deşi în tot timpul excursiei nu găsisem nici un strop de apă dulce, aceasta nu înseamnă că nici nu exista : printr-o întîmplare de neînţeles am găsit pe suprafaţa apei sărate, de lîngă capul golfului, un Colymbetes încă viu, care trebuie deci să fi venit din vreun lac apropiat. Dintre coleoptere mai făceau parte alte trei insecte (un Cicindela, probabil Cicindela hybrida, un Cymindis şi un Harpalus [18]), care trăiesc împreună în băltoacele noroioase pe care, cîteodată, le acoperă revărsarea mării, precum şi alta pe care am găsit-o moartă pe cîmpie. În mare număr se aflau nişte muşte mari *(Tabanus)*, care ne chinuiau cu înţepăturile lor dureroase. Aceluiaşi gen îi aparţine şi obişnuita muscă a calului, care este atît de sîcîitoare pe drumurile umbroase din Anglia. Nedumerirea pe care de obicei o stîrnesc ţînţarii se cuprinde în întrebarea : cu sîngele căror animale se hrănesc îndeobşte aceste insecte ? Guanaco este aproape singurul animal patruped cu sînge cald, iar el se află pe aici în număr prea mic comparativ cu mulţimea acestor muşte.

Geologia Patagoniei este interesantă. Spre deosebire de Europa, unde formaţiile terţiare par a se fi acumulat în golfuri, aici avem de-a face, de-a lungul a sute de mile pe coasta mării, cu un mare depozit, cuprinzînd mai multe feluri de cochilii terţiare, după toate aparenţele dispărute. Cochilia cea mai răspîndită este a unei scoici masive, uriaşe, măsurînd adesea chiar un picior în diametru. Straturile acestea

sînt acoperite de alte straturi de piatră albă, de o consistență moale, caracteristică, în care se află mult ghips, semănînd de aceea cu creta, dar fiind de fapt piatra-ponce. Ceea ce e deosebit de interesant, e că această piatră conține infuzorii în proporție de 10% față de volumul ei. Profesorul Ehrenberg a și confirmat că în ea există treizeci de forme oceanice. Stratul acesta, la rîndul lui, se întinde pe 500 de mile de-a lungul coastei, dacă nu pe o distanță și mai mare. Grosimea lui, în portul San Julian, depășește 800 de picioare !

Aceste straturi albe sînt peste tot acoperite cu o masă de pietriș, care constituie probabil una dintre cele mai mari pături de pietriș din lume : în adevăr, ea se întinde de lîngă Rio Colorado pînă la 600—700 mile marine înspre sud : la Santa Cruz (rîul care se află puțin mai la sud de San Julian) ajunge pînă la paralela Anzilor ; pe la jumătatea lungimii fluviului are o grosime de peste 200 de picioare ; probabil că pretutindeni se întinde pînă la marele lanț de munți, de unde au fost aduse pietricelele rotunde de porfir. Așa că, rezumînd, lățimea ei medie poate fi socotită la 200 de mile, iar grosimea medie cam la 50 de picioare. Dacă acest strat imens de pietriș, fără a mai ține seamă de nămolul produs prin tocirea pietricelelor, s-ar fi grămădit la un loc, ar fi dat naștere unui impunător lanț de munți ! Cînd ne gîndim că întreg acest prundiș, nemăsurat ca firele de nisip ale pustiurilor, a provenit din alunecarea zi cu zi a masivelor stînci peste străvechile țărmuri de mare și peste malurile rîurilor ; cînd ne gîndim că, la rîndul lor, aceste stînci prăvălite s-au desfăcut în pietroaie și că fiecare pietroi a fost apoi rostogolit încetul cu încetul, rotunjit și împins la mari depărtări, rămînem uimiți la ideea lungului șir de ani cîți au trebuit, ca să se întîmple toate acestea. Dar toate pietrele acestea au fost duse la mari depărtări și probabil rotunjite numai după așternerea straturilor albe și mult mai tîrziu față de straturile cochiliilor terțiare, care se află dedesubtul celor albe.

În acest continent sudic, totul s-a întîmplat pe o scară uriașă : uscatul dintre La Plata și Țara Focului, pe o distanță de 1200 mile, s-a ridicat în întregime (pînă la înălțimea de 300—400 picioare în Patagonia) în perioada de timp corespunzătoare moluștelor marine existente încă. Vechile cochilii care au rămas pe cîmpia ridicată, deși roase de timp, își mai păstrează încă oarecum culorile inițiale. Înălțarea pămîntului a fost întreruptă de cel puțin opt ori prin lungi perioade de repaus, în timpul cărora marea revărsată a mîncat din nou uscatul pe distanțe adînci, formînd astfel, la niveluri succesive, acele lungi rînduri de faleze sau rîpe stîncoase care despart diferitele cîmpii ridicate în trepte, una după alta. Ridicarea uscatului și forța de eroziune a apelor în perioadele de repaus au lucrat cu puteri egale de-a lungul coastelor, pe distanțe imense : ca dovadă, care mai întîi m-a uimit, am constatat că aceste cîmpii așezate în trepte au, la puncte foarte depărtate unele de altele, aproape aceeași înălțime. Cîmpia cea mai joasă e înaltă de 90 de picioare, iar cea mai ridicată, în apropiere de coastă, e de 950 și din ea n-au mai rămas decît resturi în chip de coline cu vîrful turtit și așternut cu pietriș. Cîmpia cea mai înaltă de

pe malurile rîului Santa Cruz se urcă în pantă pînă la poalele Anzilor, atingînd înălțimea de 3000 de picioare. Am spus că Patagonia în perioada de timp corespunzătoare moluștelor marine actuale s-a ridicat la 300—400 de picioare: pot adăuga că, în perioada cînd aisbergurile transportau mari bucăți de stînci pe cîmpia cea mai înaltă de la Santa Cruz, ridicarea uscatului a atins cel puțin 1500 de picioare. Bineînțeles, nu numai aceste mișcări în sus ale pămîntului au schimbat înfățișarea Patagoniei. După opinia profesorului E. Forbes, moluștele terțiare dispărute, găsite la San Julian și Santa Cruz, n-au putut trăi decît în ape a căror adîncime se cuprindea între 40 și 250 de picioare, cu toate că azi ele se află acoperite de straturi marine groase între 800 și 1000 de picioare. Aceasta însemnează că fundul mării, pe care aceste moluște au viețuit odinioară, trebuie să se fi scufundat cu cîteva sute de picioare, ca să îngăduie depunerea straturilor de deasupra. Ce lanț de revoluții geologice destăinuie coasta atît de simplu alcătuită a Patagoniei!

În golful San Julian *, în nămolul roșu care s-a așternut peste pietrișul de pe cîmpia de 90 de picioare înălțime, am găsit jumătate din scheletul unui patruped remarcabil, mare cît cămila, anume Macrauchenia Patagonica. Ca și rinocerul, tapirul și paleotheriul, el aparține aceleiași diviziuni: Pachidermata; numai forma oaselor gîtului său lung arată că se înrudea bine cu cămila, sau mai curînd cu guanaco și lama. După moluștele marine actuale, găsite pe două cîmpii mai înalte, care trebuie să se fi ridicat și constituit mai înainte ca nămolul, în care a fost îngropat Macrauchenia, să se fi depus, rezultă în mod sigur că ciudatul patruped a trăit cu mult după ce marea se populase cu moluștele actuale. Mai întîi, am fost foarte mirat cum a putut dăinui, pînă atît de curînd, marele patruped pe sterpele cîmpii de pietriș cu vegetație pitică la 49° 15′ latitudine; dar, după aceea, înrudirea Macraucheniei cu guanaco, care trăiește azi în locurile cele mai pustii, m-a făcut să-mi explic în parte această dificultate.

Înrudirea, deși nu strînsă, care exista între Macrauchenia și guanaco, între Toxodon și capybara [19], înrudirea mai apropiată dintre un număr de Edentata dispărute și leneșii, furnicarii și tatuii care trăiesc încă și sînt atît de caracteristici pentru fauna Americii de Sud, în fine, ca și mult mai strînsa înrudire dintre fosilele și speciile existente încă de Ctenomys și Hydrochoerus, sînt fapte deosebit de interesante. Marea colecție strînsă din peșterile Braziliei, pe care domnii Lund și Clausen au adus-o de curînd în Europa, dovedește de minune această înrudire, cu care nu se compară decît aceea dintre marsupialele fosile și marsupialele de azi ale Australiei. Numai patru din cele treizeci și două de genuri de patrupede terestre, care trăiesc încă în ținuturile unde se află peșterile, nu sînt reprezentate în colecție prin specii dispărute, iar acestea, cele dispărute, sînt mult mai

* De curînd, am auzit că pe malurile rîului Gallegos (lat. 52° 4′) căpitanul Sulivan a găsit o mulțime de oase fosile îngropate în straturi regulate. Atît oasele mari cît și cele mici par să fi aparținut unui armadillo. Aceasta e o descoperire foarte interesantă și însemnată.

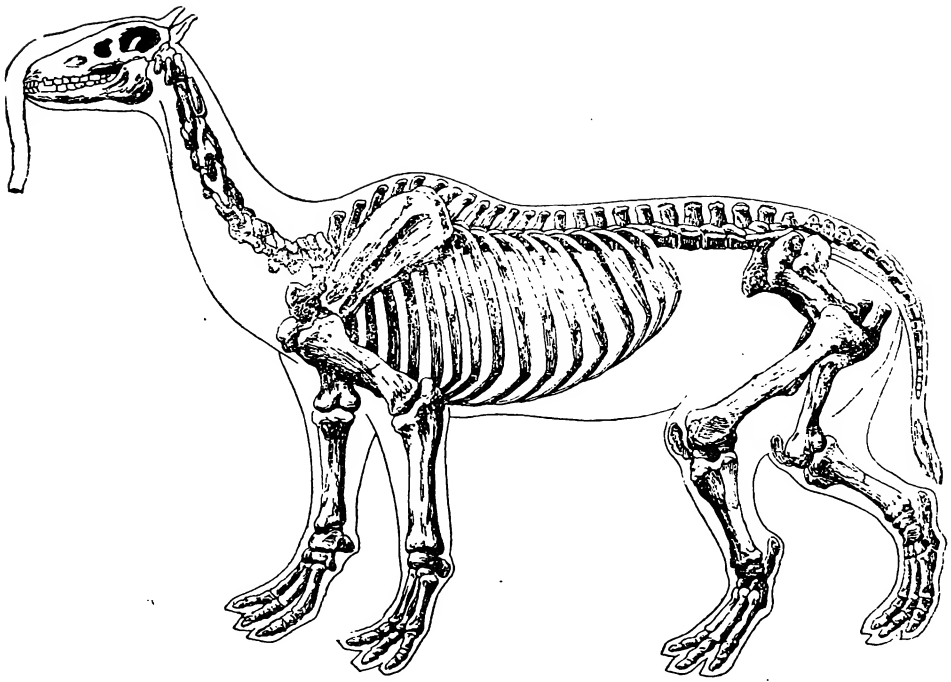

Schelet de Macrauchenia *(Macrauchenia Patagonica)* şi conturul corpului său.

numeroase decît speciile existente azi, deoarece găsim printre ele fosile de furnicari, tatui, tapiri, peccari, guanaci, opossumi, numeroase rozătoare şi maimuţe sud-americane şi altele. Această minunată înrudire pe acelaşi continent dintre ce e mort şi ce e viu, n-am nici o îndoială că în curînd va arunca mai multă lumină decît orice altă categorie de fapte asupra apariţiei şi dispariţiei fiinţelor pe pămînt.

E cu neputinţă a reflecta asupra schimbării continentului american, fără să fim cuprinşi de uimire. Pe vremuri, continentul acesta trebuie să fi mişunat de monştri uriaşi : animalele de azi, comparate cu rasele antecedente şi înrudite, ni se înfăţişează ca nişte adevăraţi pigmei. Buffon, dacă ar fi cunoscut leneşul gigantic, animalele înrudite cu tatuul şi pachidermele dispărute, ar fi putut spune, cu mai multă apropiere de adevăr, că puterea de creaţie în America şi-a pierdut vlaga şi nu, cum a spus, că n-a fost viguroasă niciodată. Dacă nu toate, în orice caz cele mai multe dintre aceste patrupede dispărute au trăit într-o perioadă recentă, fiind contemporane cu cea mai mare parte a moluştelor marine de azi. De pe vremea cînd trăiau ele, nici o schimbare mai însemnată a solului nu s-a putut întîmpla. Aşa stînd lucrurile, cum au fost exterminate atît de numeroase specii şi chiar genuri întregi ? Cu această întrebare, mintea ne ajunge fără voie la ideea cine ştie cărei catastrofe uriaşe ; dar cu nimicirea atîtor animale, mari şi mici deopotrivă, în Patagonia de sud, în Brazilia, în Anzii din Peru şi America de Nord pînă la strîmtoarea lui Behring, am

zgudui din temelii globul pămîntesc întreg. Cercetarea mai cu seamă a geologiei La Platei și a Patagoniei ne duce la convingerea că toate caracteristicile uscatului rezultă din schimbări graduale, încete, caracterele fosilelor de pretutindeni, din Europa, Asia, Australia, din America și de Nord și de Sud arată că împrejurările care înlesneau viața patrupedelor mai mari au existat recent în întreaga lume, dar ce anume condiții au fost acelea nimeni nu poate încă să-și închipuie. E greu de presupus că schimbarea temperaturii a nimicit, în același timp și pe amîndouă emisferele globului, pe locuitorii latitudinilor tropicale, temperate și arctice. Știm sigur de la dl. Lyell că, în America de Nord, marile patrupede au trăit după acea perioadă cînd blocuri de piatră erau aduse pînă la o latitudine unde ghețarii nu ajung în zilele noastre niciodată ; așa că din motive convingătoare, deși indirecte, putem fi încredințați că, în emisfera sudică, Macrauchenia a trăit de asemeni cu mult după perioada cînd ghețarii transportau blocuri de piatră. A nimicit însuși omul, după pătrunderea lui în America de Sud, uriașul Megatherium și celelalte specii de Edentata, așa cum s-a dat a se înțelege ? În cazul acesta dispariția micului tucutuco de la Bahia Blanca, a numeroșilor șoareci fosili și a altor patrupede mărunte din Brazilia trebuie să o atribuim unei cauze deosebite. Nimeni nu-și va închipui că cine știe ce secetă, chiar mai cumplită decît acelea care pricinuiesc atîtea pagube în provincia La Platei, a putut distruge specie cu specie și animal cu animal din Patagonia de sud și pînă la strîmtoarea lui Behring. Ce să zicem atunci de dispariția calului ? E cu putință să fi lipsit pășunile tocmai pe acele cîmpii, pe care apoi le-au străbătut în lung și-n lat, cu miile și sutele de mii, descendenții neamului de cai aduși de spanioli ? Să fi consumat speciile introduse mai tîrziu hrana uriașelor forme anterioare ? Putem oare crede că specia capybara a pus stăpînire pe hrana Toxodonului, guanaco, pe a Macraucheniei și măruntele Edentate, existente încă, pe a numeroaselor și giganticelor prototipuri respective ? Nici un fapt din lunga istorie a lumii nu este sigur atît de uluitor ca exterminările vaste și repetate ale acestor locuitori ai pămîntului.

Cu toate acestea, dacă examinăm problema dintr-un alt punct de vedere, ea ne va apare mai puțin încurcată. Noi nu ne dăm seama totdeauna cît de ignoranți sîntem în privința împrejurărilor de viață ale tuturor animalelor ; nici nu ne amintim totdeauna că o anumită frînă oprește înmulțirea oricărei viețuitoare, rămase în stare de sălbăticie. Cantitatea medie de hrană e constantă ; dar tendința tuturor animalelor de a se înmulți crește în progresie geometrică, iar urmările surprinzătoare ale acestei rapidități de înmulțire n-au fost nicăieri mai evidente decît în cazul animalelor europene, care, în ultimele cîteva secole, s-au sălbăticit din nou în America. Orice animal sălbatic se reproduce cu regularitate ; totuși, pentru orice specie stabilită de mult timp, orice mare spor numeric este vădit imposibil, trebuind să fie frînat prin vreun mijloc. Rareori sîntem însă în stare să spunem cu toată certitudinea cînd intervine frîna pentru o specie dată, în ce perioadă a vieții, în ce perioadă a anului, sau dacă intervine numai

la lungi intervale de timp ; după cum de asemenea nu putem ști natura exactă a acestor frîne. De aceea, probabil, sîntem atît de puțin surprinși cînd vedem că din două specii strîns înrudite prin deprinderi de viață, deși trăind în același ținut, una e rară, în timp ce alta se înmulțește din belșug ; sau, de asemenea, nu ne mirăm că una se află în mare număr într-o anumită regiune, iar cealaltă, avînd același rost în economia naturii, se află în mare număr în regiunea vecină, foarte puțin deosebită în condițiile de viață. La întrebarea despre cauza acestor stări se răspunde neîntîrziat că ele provin dintr-o ușoară diferență de climat și de hrană, sau că se datoresc dușmanilor numeroși ; adevărul este că mai niciodată nu putem descoperi cauza exactă și felul de a interveni al acestei frîne. Așa că ne vedem siliți să ajungem la concluzia că mulțimea de indivizi sau raritatea unei anumite specii sînt determinate de o cauză care în cea mai mare parte scapă minții omenești.

În cazurile cînd putem atribui omului dispariția unei specii de animale, fie în întregime, fie numai într-o regiune dată, știm că acea specie, pînă să dispară cu totul, devine din ce în ce mai rară : dar n-ar fi de loc ușor să indicăm cu precizie deosebirea * dintre felul cum dispare o specie din cauza omului și felul cum dispare din cauza înmulțirii dușmanilor naturali. Caracterul evident al faptului că raritatea precede extincția, după cum au observat cîțiva oameni de știință, este mai izbitor în straturile succesive terțiare ; s-a constatat adesea că o moluscă foarte răspîndită într-un strat terțiar este azi foarte rară, crezîndu-se că a și dispărut de multă vreme. Dacă deci, cum pare probabil, speciile devin mai întîi rare și apoi se sting ; dacă înmulțirea prea rapidă a speciilor, chiar și a celor mai favorizate, este mereu frînată, deși greu putem spune cum și cînd e frînată ; dacă vedem fără nici o mirare că o specie abundă în aceeași regiune în care altă specie, strîns înrudită, se rărește, de ce să ne mirăm atîta că de la raritate se ajunge, cu un pas mai departe, la extincție ? Orice acțiune din preajma noastră, cît de neînsemnată, poate fără îndoială să fie dusă ceva mai departe ca intensitate, fără să băgăm de seamă. Cine ar fi foarte uimit auzind că Megalonyxul în comparație cu Megatherium era altădată rar, sau că o specie de maimuțe fosile, în comparație cu alta existentă încă, era puțin numeroasă ? Și, totuși această raritate relativă constituie dovada deplină a unor condiții de viață mai puțin prielnice existenței lor. A admite că speciile devin de obicei rare înainte de extincția lor, a nu ne mira că o specie e mai rară decît alta și în același timp a recurge la un agent extraordinar și a ne mira dacă o specie dispare, pentru mine aceasta e totuna cu a admite că boala, la om, e preludiul morții, a nu ne mira de boală, dar a rămîne uluiți, cînd omul bolnav moare și a crede că a avut o moarte violentă [20].

* Vezi observațiile admirabile făcute de dl. Lyell asupra acestui subiect, în *Principles of Geology*.

C A P I T O L U L IX

SANTA CRUZ, PATAGONIA ŞI INSULELE FALKLAND

Santa Cruz — Expediţia în susul rîului — Indienii — Fluvii de lavă bazaltică — Fragmente de stînci netransportate de fluviu — Excavaţia văii — Obiceiurile condorului — Anzii — Uriaşe blocuri eratice — Relicve indiene — Înapoierea la corabie — Insulele Falkland — Cai, vite şi iepuri sălbatici — Vulpea-lup — Foc de oase — Cum se vînează vitele sălbatice — Geologie — Fluvii de piatră — Scene ale fenomenelor geologice violente — Pinguinul — Gîşte — Ouă de Doris — Vieţuitoare coloniale.

13 aprilie, 1834. Vasul nostru ancoră la vărsarea rîului Santa Cruz. Rîul se afla la şaizeci de mile mai la sud de San Julian. În ultima călătorie, căpitanul Stokes a înaintat pe cursul lui în sus treizeci de mile, dar din lipsă de provizii a fost silit să se înapoieze. În afară de ceea ce s-a descoperit atunci, nu se ştie mai nimic asupra acestui fluviu. Căpitanul Fitz Roy hotărî aşadar să-i urmăm albia spre izvoare, pînă unde ne va îngădui timpul. Astfel, în ziua de 18 aprilie, plecară trei baleniere, încărcate cu provizii pentru trei săptămîni. Echipajul lor consta din douăzeci şi cinci de suflete, deci o unitate destul de puternică pentru a înfrunta o oaste întreagă de indieni. Împinşi de un straşnic flux, pe o zi minunată, făcurăm o bună distanţă, dădurăm repede de apă dulce, potolindu-ne setea, iar noaptea trecurăm aproape dincolo de limita unde se mai simţea puterea fluxului.

Înfăţişarea şi mărimea fluviului, unde ne aflam, aveau să rămînă ca şi neschimbate chiar pînă la punctul cel mai depărtat pe care l-am atins în cele din urmă. Media lăţimii lui era între trei şi patru sute de yarzi, iar adîncimea, la mijlocul apei, cam de şaptesprezece picioare. Caracteristica lui poate cea mai deosebită era însă repeziciunea curgerii, care, pe toată lungimea, putea fi stabilită de la patru la şase noduri pe oră. Apa era de un albastru minunat, deşi uşor lăptos şi nu atît de transparent cît era de aşteptat la prima vedere. Albia rîului consta dintr-un strat de prundiş ca acela din care sînt alcătuite golful şi cîmpiile înconjurătoare şi mergea şerpuit printr-o vale, care se întindea de-a dreptul spre vest. Lăţimea văii varia de la cinci la zece mile, fiind mărginită de terase în formă de trepte, care în cea mai mare parte se ridică una deasupra alteia pînă la înălţimea de cinci sute de picioare,

avînd — fapt remarcabil — în față, pe țărmul opus, alte terase simetrice asemănătoare.

19 aprilie. Bineînțeles că împotriva unui curent atît de puternic, ar fi fost cu neputință de vîslit sau de navigat cu pînze ; așa că cele trei bărci fură legate în șir una după alta, avînd fiecare numai cîte un om la vîsle, restul oamenilor urmînd să tragă la funie de pe țărm. Voi descrie sistemul căpitanului Fitz Roy, care s-a dovedit a fi fost atît de bun, încît să ușureze munca tuturor la un loc și fiecare să-și aibă rostul lui. Căpitanul a împărțit echipajul în două schimburi, fiecare trebuind să tragă cu rîndul la funie cîte o oră și jumătate. Ofițerii fiecărei bărci duceau viața propriului lor echipaj, mîncînd în comun și dormind în același cort, astfel că fiecare barcă era cu totul independentă de celelalte. După asfințitul soarelui, se alegea pentru înnoptat primul loc neted, pe care nu se afla nici un stufiș. Bucătar era fiecare om din echipaj, cu rîndul. De îndată ce se priponea barca de țărm, bucătarul își aprindea focul, alți doi înălțau cortul ; cîrmaciul scotea așternuturile din barcă, iar restul le căra la corturi și strîngea lemne de foc. În acest fel, totul era pregătit pentru înnoptat, într-o jumătate de ceas. Se întocmea totdeauna o pază din doi oameni și un ofițer, care aveau consemnul să ia seama la corăbii, să întrețină focul tot timpul și să stea de strajă împotriva indienilor. Cu toții trebuiau să facă de strajă cîte un ceas pe noapte.

În toată această zi, trăgînd la funii, nu înaintarăm cine știe cît, deoarece erau o mulțime de insulițe, acoperite cu stufișuri de spini, printre care urma să trecem, iar canalurile dintre ele nu aveau apă destul de adîncă.

20 aprilie. Trecînd dincolo de aceste insule, ne puserăm pe muncă. Deși încă greu, înaintam regulat zi cu zi, dar în medie nu făceam mai mult de zece mile în linie dreaptă și poate cincisprezece sau douăzeci, socotind șerpuirile albiei. Mai sus de locul unde dormisem ultima noapte, ținutul era cu desăvîrșire o *terra incognita :* de aici se întorsese înapoi căpitanul Stokes. Văzînd în depărtare un fum gros și găsind scheletul unui cal, înțeleserăm că indienii se aflau prin apropiere. A doua zi de dimineață (era în 21), se descoperiră pe pămînt urmele unui grup de cai și dîrele lăsate de chuzos, acele lănci lungi, pe care indienii le duc tîrîndu-le pe jos. Crezurăm mai toți că, în timpul nopții, indienii veniseră în recunoaștere. Puțin după aceea, ajunserăm într-un loc, de unde se vedea, după urmele proaspete de oameni, copii și cai, că ceata traversase rîul.

22 aprilie. Ținutul era același, extrem de neinteresant. Desăvîrșita asemănare a priveliștilor întregii Patagonii e caracteristica ei cea mai izbitoare. Șesurile prundite și sărace în apă priesc numai aceleiași vegetații pitice și închircite ; iar pe văi cresc aceleași tufișuri țepoase. Pretutindeni, aceleași păsări și insecte. Iarba de un verde mai luminos abia înviora marginea malurilor rîului și ale limpezilor pîraie afluente. Sterilitatea este blestemul acestui pămînt și fluviul, în albia lui așternută cu pietre, se află sub același blestem. Se înțelege că nu-

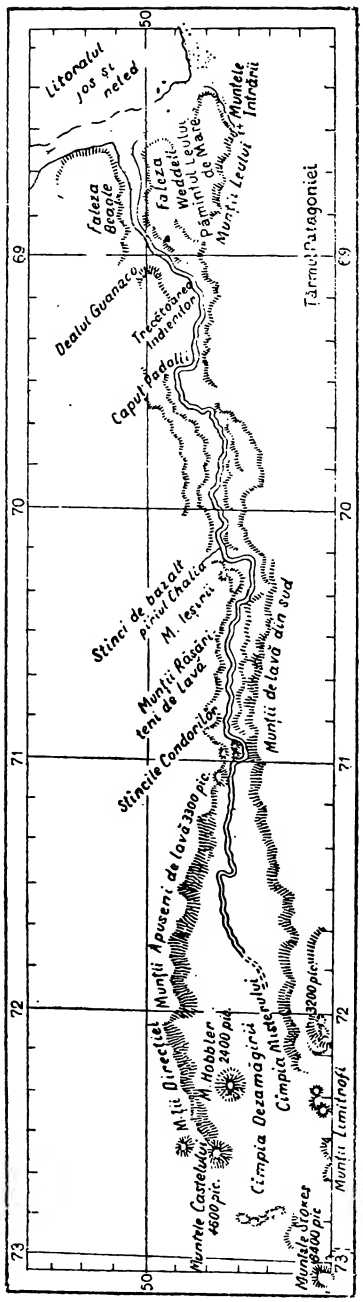

Rîul Santa Cruz. După harta întocmită de cartografii vasului „Beagle".

mărul păsărilor de apă e foarte redus, fiindcă nimic în cuprinsul acestui rîu sterp nu priește vieții.

Patagonia, pe cît e de săracă în unele privinți, pe atît se poate totuși mîndri cu un mare număr de rozătoare mărunte * și aceasta mai mult, poate, decît orice altă țară de pe lume. Cîteva specii de șoareci se deosebesc, ca înfățișare, prin urechile lor mari și subțiri, precum și prin blana minunată. Aceste mici viețuitoare foiesc printre tufișurile de pe văile, unde luni de zile, în afară de rouă, ele nu găsesc nici un strop de apă. Toate par să fie canibale, fiindcă, de îndată ce prindeam în cursă vreun șoarece, veneau alții și îl mîncau. O vulpe mică și foarte grațioasă, tot atît de răspîndită prin aceste părți, își agonisește cele necesare traiului prinzînd numai șoareci. Guanaco se simte de asemenea în patria lui, umblînd în turme de cincizeci pînă la o sută de capete; după cum am mai spus, am văzut un grup care înnumăra cel puțin cinci sute de guanaci. Puma, cu un adevărat alai de condori și alți vulturi, care se hrănesc cu stîrvuri, urmăresc guanacii, îi atacă și îi devorează. Urme de puma se vedeau mai peste tot pe malurile rîului, iar rămășițele cîtorva guanaci, cu gîturile frînte și oasele sfărîmate, arătau limpede cum își găsiseră moartea.

24 aprilie. Ca navigatorii de altădată, cînd ajungeau într-o țară necunoscută, așa cercetam și luam seama la cele mai mărunte semne care puteau vesti vreo schimbare. Salutam cu însuflețire orice trunchi de copac purtat de ape, orice bloc desprins cine știe cînd din vreo stîncă, întîmpinam orice nimic ca și cum am fi văzut păduri crescînd pe coastele Anzilor. Totuși, creasta unei grămezi uriașe de nori,

* După Volney (vol. I, pag. 351) deșerturile din Siria se caracterizează prin tufe lemnoase, numeroși șobolani, gazele și iepuri. În peisajul patagonez, guanaco înlocuiește gazela și aguti iepurele.

care aproape că nu se mișcau din locul lor, fu pentru noi semnul cel mai plin de făgăduințe. Și în adevăr, cu timpul, prevestirea aceasta nu s-a dovedit mincinoasă, deși norii ni se păruseră mai întîi că sînt chiar munții și nu masele de vapori strînși în jurul piscurilor de gheață.

26 aprilie. În această zi, dădurăm peste ceva nou în structura geologică a cîmpurilor. Chiar de la plecare, eu cercetasem cu multă atenție prundișul rîului ; iar în ultimele două zile luasem cunoștință de prezența cîtorva pietre din bazalt foarte vacuolar, care deveneau tot mai multe și mai mari, fără să depășească însă mărimea unui cap de om. Dar, în dimineața aceasta, pietrele bazaltice, mai compacte însă, se înmulțiră pe neașteptate și, după o jumătate de oră, văzurăm la cinci-șase mile colțul în muchii al unei mari platforme bazaltice. Ne apropiarăm de baza ei : apa se prăvălea înspumată printre blocurile ce se desprinseseră mai demult din ea și căzuseră. Albia rîului, pe o distanță de douăzeci și opt de mile, era copleșită de aceste mase bazaltice. Iar dincolo de această limită erau de asemeni numeroase fragmente imense de roci primitive, provenite din formația stîncoasă din jur. Nici un bloc mai impunător nu fusese dus de ape peste trei sau patru mile de la locul de origine. Așa că ținînd seama de repeziciunea marelui debit de apă al rîului Santa Cruz, precum și de faptul că nicăieri nu se observa vreo încetinire a

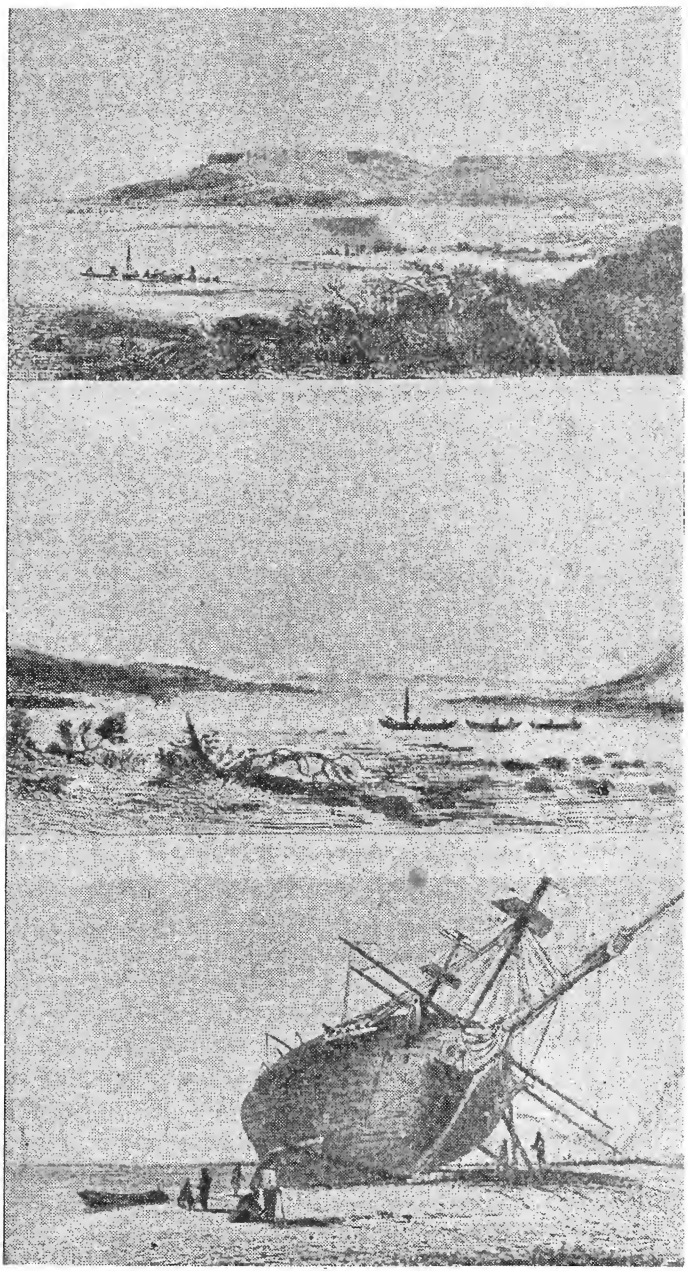

Santa Cruz (de sus în jos) : popas pe malul rîului (repararea șalupei) ; în susul rîului (în depărtare se văd Anzii) ; „Beagle" tras pe mal pentru reparații la gura rîului. *Gravura de Ch. Martens.*

curgerii, e foarte clar că rîurile nu au puterea să transporte nici măcar stînci de mărime mijlocie.

Bazaltul e numai lavă, care a curs pe sub apa mării. Dar erupţiile trebuie să se fi produs în proporţii uriaşe. În adevăr, acolo unde am observat pentru întîia dată această formaţie, bazaltul avea o sută douăzeci de picioare grosime ; pe măsură ce se merge în susul rîului, suprafaţa stratului bazaltic se ridică insensibil, iar masa devine mai groasă, atingînd, la patruzeci de mile mai sus de prima noastră oprire, trei sute douăzeci de picioare grosime. Ce grosime va fi avînd lîngă Anzi, nu pot şti, dar platforma ajunge să fie acolo cam cu trei mii de picioare deasupra nivelului mării ; trebuie deci să socotim ca izvor al lavei chiar munţii marelui lanţ şi că numai fluviile de lavă, curse pe fundul uşor înclinat al mării, pînă la sute de mile, sînt demne de un astfel de izvor. De la cea dintîi privire a falezelor bazaltice de pe amîndouă laturile văii, se vedea bine că straturile fuseseră odinioară unite. În acest caz, ce putere a dat la o parte, pe o mare distanţă de-a lungul ţării, masa solidă de rocă tare, a cărei grosime medie era de aproape trei sute de picioare, iar lăţimea între ceva mai puţin de două şi pînă la patru mile ? Cu toate că rîurile au o putere neînsemnată de a transporta chiar fragmente mai mici de stînci, e de presupus că, în decursul vremurilor, ele au totuşi, prin eroziune lentă, unele urmări, a căror însemnătate e greu de stabilit. Dar în cazul nostru, fără a mai ţine seama de acest agent secundar, se poate crede temeinic că valea aceasta a fost cîndva un braţ de mare. Ca să arăt în amănunt ce argumente mă duc la concluzia de mai sus — concluzie care se sprijină pe forma şi natura teraselor în trepte de pe amîndouă laturile văii, pe felul cum fundul văii, lîngă Anzi, se dezvoltă într-o mare cîmpie ca şi estuariçă, plină cu dealuri de nisip, precum şi pe faptul că în albia rîului se găsesc cîteva cochilii marine — ar fi de prisos pentru lucrarea de faţă. Dacă aş avea spaţiu, aş putea dovedi că America de Sud era odinioară tăiată pe aici în două de o strîmtoare, prin care oceanul Atlantic se lega de Pacific întocmai ca prin strîmtoarea lui Magellan. Dar chestiunea care ar rămîne totuşi să se pună ar fi : cum a fost dat la o parte solidul bazalt ? Altădată, geologii ar fi adus în discuţie acţiunea violentă a cine ştie cărei covîrşitoare catastrofe ; în cazul nostru însă o asemenea presupunere ar fi cu totul inadmisibilă, deoarece aceleaşi cîmpii în trepte, pe care se găsesc moluşte marine actuale, cîmpii care se întind de-a lungul coastelor Patagoniei, cuprind de asemenea şi valea prin care curge Santa Cruz. Nici o inundaţie n-ar fi putut modela astfel uscatul, fie pe vale, fie de-a lungul coastei deschise ; şi e sigur că valea însăşi s-a excavat ca urmare a formării cîmpiilor în trepte sau a teraselor. Deşi ştiu bine că în strîmtoarea lui Magellan sînt curenţi care fac în medie cîte opt noduri pe oră, trebuie să mărturisim totuşi că aproape ne cuprinde ameţeala gîndind la numă-

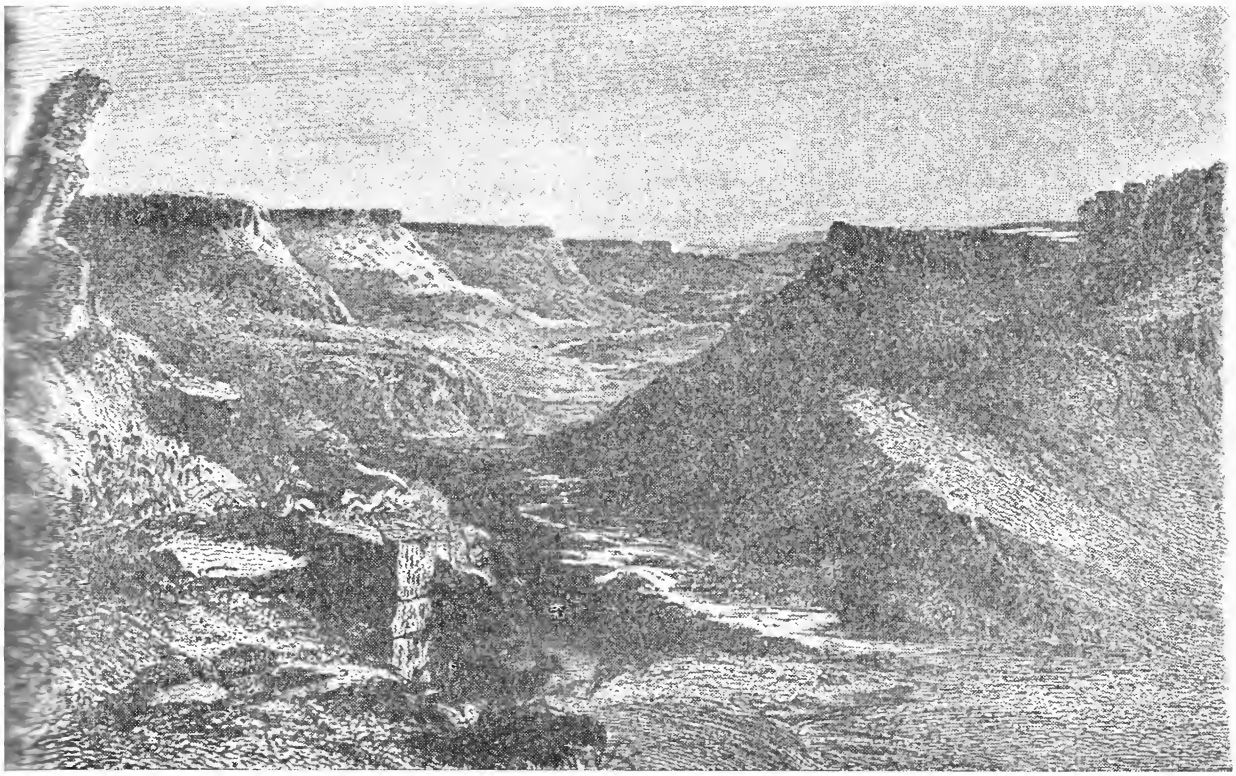

Stînci de bazalt pe malurile rîului Santa Cruz. *Gravură de Ch. Martens.*

rul de ani și secole de care ar fi avut nevoie acești curenți cărora nici un obstacol nu li se împotrivea, să roadă atît de groasa și solida lavă bazaltică pe o arie atît de vastă. Totodată, trebuie să credem că straturile de lavă, subminate de apele acelei străvechi strîmtori, s-au dizlocat în porțiuni imense, care, zăcînd presărate pe țărmuri, au fost întîi reduse la blocuri mai mici, apoi prefăcute în prundiș și în cele din urmă în mîlul cel mai impalpabil, pe care curenții l-au purtat pînă departe în oceanele de la est și vest.

O dată cu schimbarea structurii geologice a cîmpiilor, caracterul peisajului de asemenea se modifică. Mergînd în sus, fără țintă, prin niște defileuri strîmte și stîncoase, puteam să mă socotesc prea bine din nou pe văile pustii ale insulei Santiago. Pe pereții de bazalt erau unele plante pe care nu le mai găsisem nicăieri, în timp ce pe altele le recunoscui ca fiind venite din Țara Focului. Aceste roci poroase erau un fel de rezervor de apă, provenită din puținele ploi care stropeau regiunea ; astfel că, pe linia despărțitoare dintre formațiile eruptive și cele sedimentare, țîșneau niște izvoraș (ceea ce rareori se putea vedea în Patagonia) ; iar locurile de unde țîșneau puteau fi observate și de la oarecare distanță, după peticele de verdeață fragedă care le înconjurau.

27 aprilie. Tot îngustîndu-i-se albia, rîul curgea mai repede, făcînd şase noduri pe oră. Din această cauză, precum şi din pricina numeroaselor blocuri mari şi colţuroase, trasul bărcilor de pe mal deveni şi primejdios şi chinuitor.

În această zi, împuşcai un condor : de la un vîrf la altul al aripilor deschise măsura opt picioare şi jumătate, iar de la cioc la coadă patru. Condorul, după cum se ştie, are o largă răspîndire geografică, de la strîmtoarea lui Magellan de-a lungul Anzilor pînă la opt grade nord de ecuator, adică pe coasta de vest a Americii de Sud. Pereţii stîncoşi de lîngă gurile lui Rio Negro reprezintă limita nordică a răspîndirii lui pe coasta Patagoniei ; ca să ajungă, de la marea linie centrală de pe Anzi, unde sălăşluieşte, pe coasta Patagoniei, i-au trebuit aproape patru sute de mile de zbor. Mai spre sud, printre prăpăstiile cumplite de la capul portului Deseado, condorul nu e rar şi totuşi coasta mării n-o vizitează decît, din întîmplare, cîte un răzleţit. De asemenea este deseori cercetat de aceste păsări lungul perete de piatră de lîngă gura rîului Santa Cruz, şi ele se arată din nou cam la optzeci de mile în susul rîului, unde pereţii văii sînt formaţi din prăpăstii verticale bazaltice. Din acestea rezultă că, pe cît se pare, condorul are nevoie de rîpi stîncoase perpendiculare. În Chile, condorii bîntuie mai tot anul ţinuturile mai joase de lîngă ţărmul Pacificului, iar noaptea se cocoaţă mai mulţi la un loc, în cîte un copac ; dar, de obicei, la începutul verii, ei se retrag în cele mai inaccesibile locuri din creierii munţilor Anzi, ca să se răsească netulburaţi de nimeni.

În privinţa înmulţirii lor, lumea de pe acolo mi-a spus că aceste păsări nu-şi fac cuib şi că, în noiembrie şi decembrie, ele ouă cîte un ou pe lună, un ou mare şi alb, pe care îl depun, ca pe o poliţă, pe stînca goală. Se spune că puii de condor nu pot zbura timp de un an de zile şi, chiar după ce învaţă, dorm noaptea la un loc cu alţii, iar ziua vînează dimpreună cu părinţii. De obicei, condorii bătrîni trăiesc în perechi ; dar înlăuntrul ţării, printre pereţii bazaltici ai rîului Santa Cruz, am dat peste o regiune locuită de stoluri întregi. Era un spectacol măreţ pentru cel care, pe neaşteptate, se urca pe marginea cîte unei prăpăstii ; el putea să vadă cum douăzeci-treizeci de asemenea păsări uriaşe plecau în zbor greoi de pe locul lor de odihnă, pentru a se roti departe în cercuri maiestuoase. Marea cantitate de excremente de pe stînci arăta că aci, pe aceste creste, trebuie să fi venit ele deseori să doarmă şi să se răsească. După ce se îmbuibă cu stîrvuri găsite pe cîmp, la vale, ele se retrag pe aceste poliţe de piatră ca să-şi mistuie hrana. Prin urmare condorul, ca şi gallinazo, trebuie socotit într-o oarecare măsură drept pasăre gregară. Prin părţile acestea, ei se hrănesc cu carnea guanacilor morţi de moarte bună sau, cum se întîmplă mai des, ucişi de puma. După ceea ce am văzut în Patagonia, cred că în excursiile lor zilnice nu se abat prea departe de locurile unde obişnuiesc să doarmă.

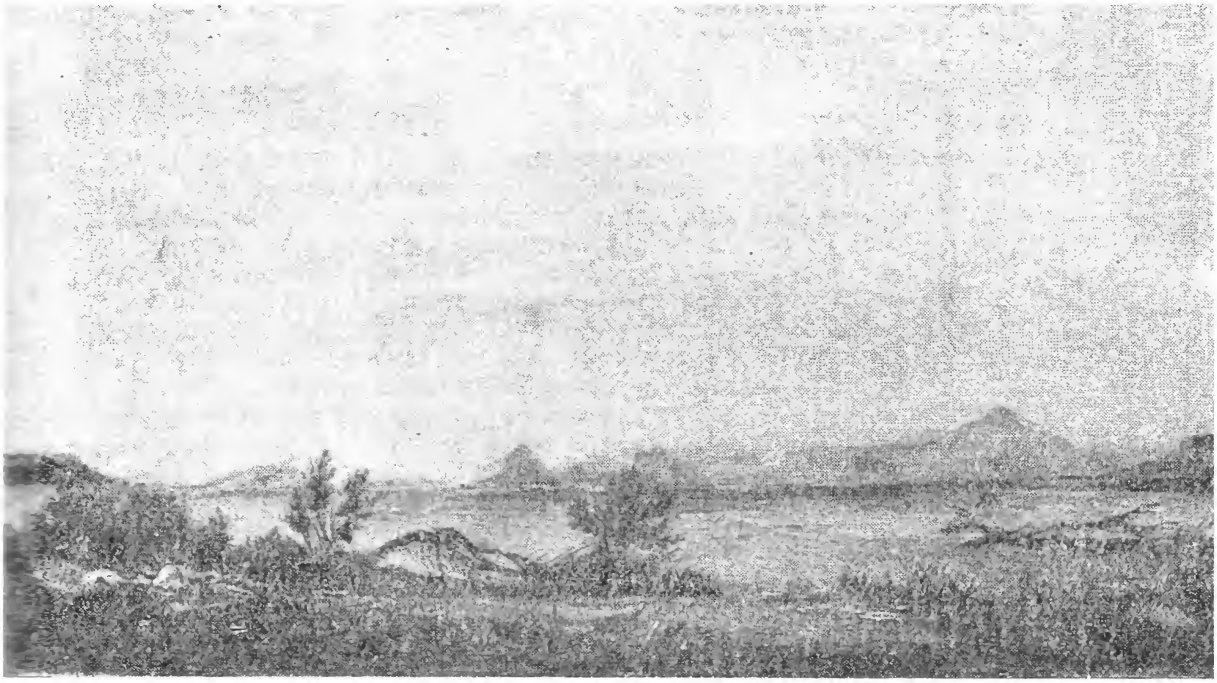

Cîmpia în partea de sus a rîului Santa Cruz ; în planul din fund se văd Anzii. *Gravură de Ch. Martens.*

Adesea, condorii pot fi văzuți avîntîndu-se la mari înălțimi, în cele mai minunate cercuri, deasupra unui anumit punct. Sînt sigur că uneori se rotesc astfel de plăcere, dar alteori, după cît spun țăranii chilieni, ei țintesc de sus fie cîte un animal pe moarte, fie cîte o puma, care își hărpănește prada. Cînd ei se lasă din zbor în jos și apoi se înalță cu toții deodată, e semn, spun chilienii, că o puma care își păzește hoitul a sărit în sus, ca să alunge hoții. Pe lîngă faptul că se hrănesc cu stîrvuri, ei atacă adesea iezii și mieii ; de aceea, cîinii ciobănești sînt învățați ca de cîte ori văd condori zburînd pe deasupra turmei, să se arate și, privind în sus, să latre ca turbați. Chilienii omoară mulți condori sau numai îi prind. Ei au două mijloace de a-i prinde. Unul constă în a pune un stîrv pe un loc neted, care este împrejmuit de țăruși cu o poartă și, după ce condorii se îmbuibă, ei vin călări în mare goană la poarta țarcului, astupă ieșirea, și îi prind astfel sigur, deoarece condorii nu pot să-și ia zborul, dacă nu au destul spațiu, așa încît corpul lor să atingă impulsul corespunzător[1]. Al doilea mijloc constă în a însemna copacii în care condorii, cel mai adesea cîte cinci-șase, obișnuiesc să se cocoațe pentru dormit. A se cățăra apoi noaptea în acești copaci și a-i prinde în lațuri nu e o treabă din cale afară de grea, deoarece condorii, după cum mi-am dat seama eu însumi, dorm adînc. La Valparaiso, am văzut că un condor viu se vindea cu șase pence, deși prețul curent era de opt sau zece șilingi. Am

văzut unul legat în funie și foarte vătămat ; totuși, de cum i s-a tăiat legătura ciocului, deși înconjurat de lume, a început să sfîșie fioros o bucată de stîrv. Tot la Valparaiso, într-o grădină, erau ținuți vii ca la douăzeci-treizeci. Li se dă de mîncare numai o dată pe săptămînă, dar arătau bine *. Țăranii chilieni afirmă că, fără să mănînce, condorul trăiește, păstrîndu-și vigoarea, cinci-șase săptămîni. Nu mă pun chezaș pentru această afirmație, dar e probabil că nemiloasa experiență s-a încercat.

Cînd undeva e omorît cîte un animal, se știe bine că, la fel ca alți vulturi mîncători de stîrvuri, condorii prind de îndată de veste și se adună, într-un chip cu totul inexplicabil. În cele mai multe cazuri, nu trebuie să se treacă cu vederea că ei își descoperă prada lăsîndu-i oasele goale de carne mai înainte ca aceasta să înceapă a putrezi. Amintindu-mi experiențele d-lui Audubon asupra mirosului slab al vulturilor mîncători de hoituri, am făcut, în grădina de mai sus, următoarea experiență : cu aceeași funie, am legat mai mulți condori, pe pămînt, de-a lungul unui zid și, înfășurînd o bucată de carne crudă în hîrtie albă, m-am plimbat cu ea în mînă, cînd într-o parte, cînd în alta, prin fața lor, la distanță de cel mult trei yarzi de ei și niciunul n-a părut să-și dea seama că e carne. Apoi am aruncat-o pe pămînt, în fața unui bătrîn condor-mascul, la un yard ; acesta s-a uitat la ea o clipă, cu mare atenție, iar apoi și-a întors capul în altă parte. Am împins carnea cu un băț din ce în ce mai aproape de el, pînă ce în cele din urmă, atingînd-o cu ciocul, pe loc a sfîrtecat hîrtia și, în aceeași clipă, șirul întreg de pasări începu să se smucească din funie bătînd din aripi. Ar fi fost cu neputință de înșelat un cîine în același fel. Oricît de ciudat s-ar părea, dovezile pentru și împotriva ascuțimii mirosului la vulturii mîncători de hoituri sînt tot atît de numeroase. Profesorul Owen a arătat că nervii olfactivi ai vulturilor-curcani (Cathartes aura) sînt foarte dezvoltați ; în seara cînd dl. Owen își citea comunicarea în fața Societății Zoologice, un alt domn a spus că văzuse de două ori, în Indiile de vest, asemenea păsări de pradă pe acoperișul unei case, în care un om mort, neîngropat la timp, începuse să miroasă greu. Aceasta arată că nu e vorba de nici o cunoștință luată prin văz. De altă parte, pe lîngă experiențele lui Audubon și aceea făcută de mine, dl. Bachman a folosit în Statele Unite o serie de metode prin care a dovedit că nici vulturul-curcan (specia disecată de profesorul Owen), nici gallinazo nu-și descoperă hrana prin miros. El înfășura o anumită cantitate de carne greu mirositoare într-o pînză rară și subțire, punînd pe deasupra cîteva bucățele de carne proaspătă : vulturii ciuguleau aceste bucățele și apoi rămîneau liniștiți, fără să descopere bucata împuțită, care era la o optime de inch sub ciocul lor. De îndată însă ce pînza li se rupea cît de cît, pe loc descopereau mortăciunea,

* Am văzut cum cu cîteva ceasuri înainte de moartea oricărui condor, păduchii, de care era plin, ieșeau pe deasupra penelor. Mi s-a spus că totdeauna se întîmplă așa.

dar dacă pînza era înlocuită cu alta nouă şi pe ea se presărau din nou bucăţele de carne proaspătă, vulturii iarăşi le mîncau, fără să ia cunoştinţă de bucata înfăşurată, pe care o călcau în picioare. Faptele acestea sînt atestate prin semnăturile a şase martori, pe lîngă aceea a d-lui Bachman *.

Adeseori, pe cîmpiile nesfîrşite, lungindu-mă pe pămînt ca să mă odihnesc, mă uitam în sus şi am văzut pasări de acestea plutind în aer, la mari înălţimi. În cîmp deschis, nu cred ca un om, fie pe jos, fie călare, să poată scruta cu oricîtă atenţie bolta cerească la mai mult de cincisprezece grade deasupra orizontului. Aşa fiind, vulturii care plutesc la înălţimi de trei sau patru mii de picioare, s-ar afla, în linie dreaptă, la distanţa de peste două mile engleze, mai înainte ca imaginea lor să se prezinte ochiului omenesc. Nu e firesc, în asemenea împrejurări, să nu poată fi văzuţi ? Nu e cu putinţă oare ca vînătorul care urmăreşte şi împuşcă un animal oarecare, într-o vale singuratică, să fie privegheat tot timpul de aceste pasări cu priviri de oţel ? Şi nu e cu putinţă de asemenea ca felul lor de a se lăsa din zbor să înştiinţeze întreaga familie a pasărilor de pradă din ţinut că începe ospăţul ?

Zborul condorilor e minunat, cînd se rotesc cu toţii în jurul unui anumit punct. În afară de cazul cînd se înalţă de pe pămînt, nu-mi amintesc să fi văzut vreodată aceste păsări dînd din aripi. Aproape de Lima, m-am uitat la cîteva cam o jumătate de oră, fără să-mi iau ochii de la ele nici o clipă : zburau în cercuri largi, coborînd şi înălţîndu-se, fără nici o bătaie de aripă. Lunecînd în aer la mică înălţime deasupra capului meu, mă uitam dinadins pieziş la contururile remigelor ambelor aripi ; dacă penele acestea ar fi vibrat cît de cît, li s-ar fi şters contururile particulare, amestecîndu-se, şi nu s-ar mai fi văzut cerul albastru printre ele. În schimb capul şi gîtul zvîcneau adesea cu putere, aripile întinse servind numai ca punct de sprijin, asupra căruia acţionau mişcările gîtului, ale corpului şi ale cozii. Cînd vor să coboare, îşi strîng aripile o clipă ; iar dacă le întind iarăşi, înclinîndu-le astfel, forţa cîştigată prin coborîrea rapidă pare a servi ca forţă de înălţare continuă, aşa cum se întîmplă cu zmeele. În orice zbor planat, mişcarea trebuie să fie destul de iute, pentru ca acţiunea suprafeţei înclinate a corpului asupra atmosferei să-i poată contrabalansa greutatea. Forţa necesară pentru continuarea mişcării corpului în zbor planat, fricţiunea fiind minimă, nu poate fi mare — şi forţa aceasta e tocmai ceea ce trebuie. E de presupus că la condori mişcarea gîtului şi a corpului ajunge pentru zborul planat. Dar oricum ar fi, e în adevăr uimitor şi măreţ a vedea o pasăre uriaşă rotindu-se şi alunecînd ore întregi peste munţi şi rîuri, fără nici o caznă.

29 a p r i l i e. De pe vîrful unui deal, salutarăm cu mare însufleţire piscurile albe ale Anzilor, care cînd şi cînd se întrezăreau printre

---

* *Magazine of Nat. Hist.* al lui Laudon, vol. VII.

suluri de nori întunecați. Cîteva zile de-a rîndul, ne continuarăm urcușul încet, fiindcă albia rîului era foarte întortocheată și plină de blocuri imense de ardezie și granit. Cîmpia de pe laturile văii atinsese aici înălțimea de aproape o mie o sută de picioare față de nivelul rîului, înfățișîndu-se cu totul altfel. Pietrele de porfir rotunjite se amestecau cu imense blocuri colțuroase de bazalt și de roci primare. Unul dintre blocurile eratice pe care le-am văzut aici se afla la șaizeci și șapte mile de muntele cel mai apropiat ; altul, pe care l-am măsurat, avea cinci yarzi pătrați și se înălța cu cinci picioare deasupra pietrișului. Muchiile îi erau atît de tăioase, încît, văzînd și mărimea lui considerabilă, am crezut mai întîi că e vorba de o stîncă *in situ* * și mi-am luat busola ca să-i constat direcția clivajului. Cîmpia nu era pe aici chiar atît de netedă ca lîngă coastă, deși nici semne de vreo catastrofă geologică nu se vedeau. Așa fiind, cred că e cu neputință ca transportarea acestor stînci gigantice la atîtea mile de locul lor de origine să se explice prin altă teorie decît aceea a munților de gheață plutitori.

În ultimele două zile, dădurăm peste urme de cai, precum și peste cîteva lucruri neînsemnate, rupturi dintr-o manta și un mănunchi de pene de struț, care aparținuseră indienilor ; dar se vedea că fuseseră lepădate de multă vreme. Ținutul, între locul unde indienii trecuseră de curînd rîul și acela unde ne aflam acum, deși la multe mile unul de altul, părea ca și neumblat. Ținînd seama de mulțimea guanacilor, faptul acesta m-a mirat mai întîi ; dar după aceea mi-am explicat totul : natura pietroasă a cîmpiilor ar fi istovit repede, la vînătoare, caii nepotcoviți. Cu toate acestea, am găsit în două locuri niște grămăjoare de pietre, care cred că nu întîmplător căzuseră unele peste altele. Ele se aflau vîrfuite pe marginea celei mai înalte faleze de lavă, semănînd, deși în mic, cu acelea de lîngă golful Deseado.

4 mai. Căpitanul Fitz Roy hotărî să nu ducem bărcile mai sus, deoarece rîul își întortochea albia și curgea foarte repede, iar ținutul mai departe nu se arăta ispititor. Nicăieri nu vedeam altceva decît aceleași lucruri și același peisaj uscat. Ne aflam acum la o sută patruzeci de mile de Atlantic și la șaizeci de brațul cel mai apropiat al Pacificului. Această parte superioară a văii se deschidea ca un bazin imens, mărginit la nord și la sud de platforme bazaltice, iar în față avînd șirul lung al Anzilor acoperiți de zăpadă. Dar ne uitam cu părere de rău la acești munți înalți, fiind siliți doar să ne închipuim natura și producțiunile lor naturale, în loc să stăm, cum sperasem, pe piscurile lor. Și apoi, pe lîngă pierderea fără folos a timpului încercînd să urcăm pe rîu mai în sus, se mai întîmplase și că, de cîteva zile, eram reduși la jumătate din porția de pîine. Împuținarea pîinii, deși de fapt încă destulă pentru oameni nepretențioși, era însă, după drumul greu de o zi întreagă, mai curînd o hrană minimă : stomacul ușor și digestia les-

* *In situ* — nederanjată din locul de origine (n. red. rom.).

nicioasă sînt lucruri admirabile, despre care se poate vorbi oricît, dar care în realitate se îndură greu.

5 mai. Înainte de răsăritul soarelui, începurăm să coborîm. Ca fulgerul de iute alunecam în jos pe firul apei, făcînd zece noduri pe oră. Numai în această zi, străbăturăm distanţa pe care, ca s-o urcăm, ne costase cazna a cinci zile şi jumătate de muncă. Astfel, în ziua de 8 mai, după expediţia noastră de douăzeci şi una de zile, ajunserăm la locul unde se afla ancorat „Beagle". În afară de mine, toţi erau nemulţumiţi; mie urcatul rîului îmi arătase cea mai interesantă secţiune în marea formaţie terţiară a Patagoniei.

La 1 martie 1833 şi la 16 martie 1834 din nou vasul „Beagle" ancoră pe Berkeley Sound în insula Falkland de est. Arhipelagul acesta e situat în apropierea aceleiaşi latitudini ca şi gura strîmtorii lui Magellan; se întinde o sută douăzeci de mile geografice pe şaizeci şi e ceva mai mare decît jumătate din suprafaţa Irlandei. După ce Franţa, Spania şi Anglia îşi contestaseră posesia acestor insule sărace, ele fuseseră lăsate nelocuite. Guvernul din Buenos Aires le-a vîndut apoi unui particular, folosindu-le însă tot ca loc de surghiun, aşa cum făcuse şi Spania mai înainte. Dar Anglia îşi revendică dreptul asupra lor, luîndu-le numaidecît în stăpînire. Englezul lăsat

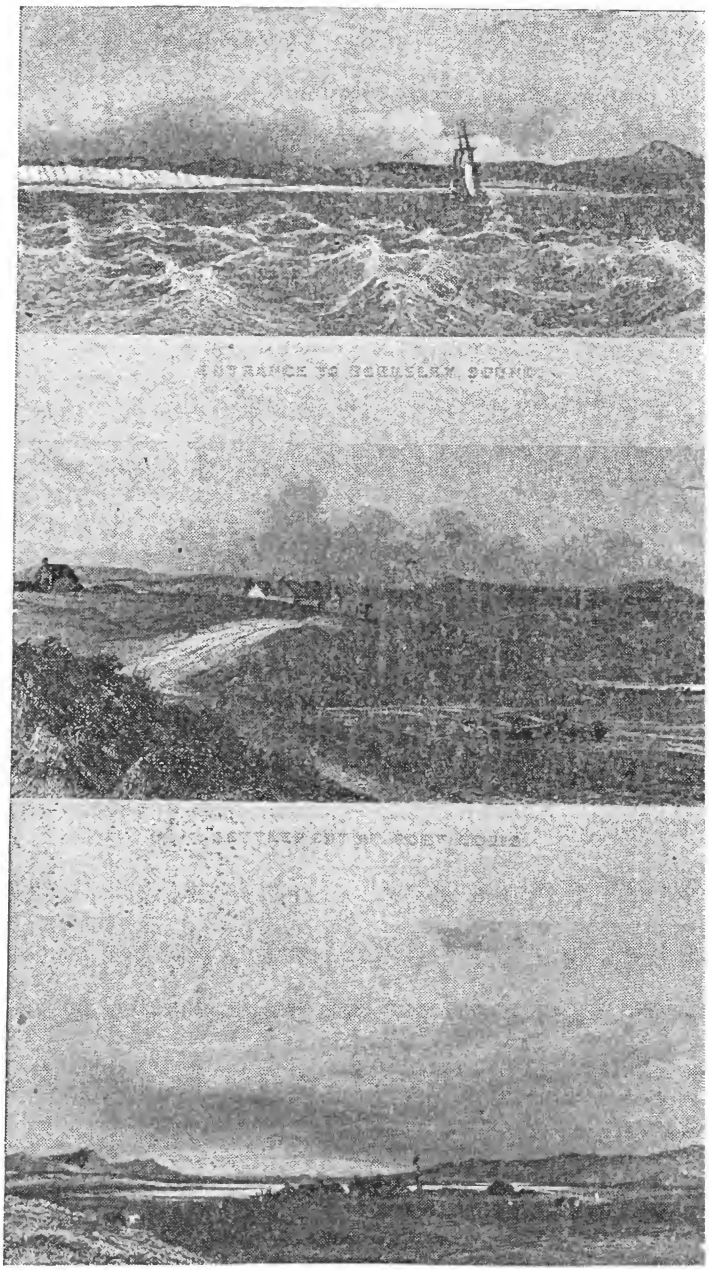

Insulele Falkland (de sus în jos): intrarea în Berkeley; colonie în golful Louis; colonie pe ţărmul golfului Berkeley. *Gravuri de Ch. Martens.*

de strajă la steag fu după aceea ucis. Se trimise în curînd un ofiţer britanic, nesusţinut de nici o forţă militară, pe care îl găsirăm. la sosirea noastră, avînd grija unei populaţii formată, mai bine de jumătate, din rebeli fugari şi criminali. [2]

Împrejurimile sînt un teatru demn de scenele petrecute acolo. Pustiu şi nenorocit ca înfăţişare, pămîntul este vălurit şi pretutindeni acoperit cu un strat, în cea mai mare parte, de turbă, pe care creşte iarbă ţepoasă de aceeaşi culoare închisă, monotonă. Ici şi colo, cîte un vîrf sau o creastă de cuarţ cenuşiu sparge planul cîmpiei netede. Clima acestor regiuni e cunoscută tuturor ; ea se poate compara cu aceea de la o mie pînă la două mii de picioare, de pe munţii din nordul Ţării Galilor, avînd totuşi şi mai puţin soare şi mai puţin ger, dar cu mai mult vînt şi ploaie. *

16 martie 1834. Voi descrie acum o mică excursie, pe care am făcut-o împrejurul unei părţi a acestei insule. Am plecat dimineaţa, cu şase cai şi doi gauchos, oameni foarte indicaţi pentru scopul meu şi deprinşi de-a binelea să trăiască pe propriile lor puteri. Vremea era cumplită şi rece, bîntuită de furtuni cu grindină. Totuşi înaintam destul de mulţumitor, deşi nimic, în afară de geologia ţinutului, nu mi se păru mai neinteresant decît această zi de mers călare. Pămîntul era mereu mlăştinos şi vălurit, cu o iarbă aproape negricioasă şi veştedă precum şi cîţiva mici arbuşti, răsăriţi toţi din solul de turbă afînată. Pe văi, ici şi colo, se vedea cîte un mic stol de gîşte sălbatice. Pretutindeni, pămîntul era aşa de moale, că sitarii puteau uşor să-şi ducă viaţa şi ei. În afară de gîşte şi sitari, nu mai erau decît puţine alte păsări. Crestele golaşe şi abrupte ale celui mai însemnat şir de coline, înalte de aproape două mii de picioare şi formate din cuarţ, ne dădură oarecare bătaie de cap pînă să le traversăm. Pe panta lor sudică, găsirăm locul cel mai prielnic pentru vitele sălbatice. E adevărat că n-am întîlnit prea multe, dar se ştie că fuseseră pînă de curînd hărţuite fără milă.

Seara, ne ieşi înainte o cireadă nu prea mare. Unul dintre însoţitorii mei, pe numele lui Santiago, alese repede o vacă grasă, scoţînd-o dintre celelalte ; aruncă cu bolasurile, lovindu-i picioarele fără să i le împiedice. Atunci, aruncîndu-şi pălăria ca semn pentru locul unde lăsă bolasurile, îşi descolăci în plină goană lassoul şi, după o aprigă urmărire, se apropie iarăşi de vacă şi o prinse cu lassoul de coarne. Celălalt gaucho o luase înainte cu caii de schimb, aşa că Santiago întîmpina oarecare greutăţi în răpunerea fiarei înfuriate. Intenţia lui era s-o ducă pe un petic de pămînt neted, către care se retrăgea mereu, ori de cîte ori fiara se năpustea asupra lui ; dar vaca nu-l urma întotdeauna ; atunci, calul meu, deprins cu asemenea împre-

* Din dările de seamă publicate după călătoria noastră şi în deosebi din cîteva scrisori interesante, primite de la căpitanul Sulivan, din Flota Regală, care se ocupa cu stabilirea cartografică a coastelor, rezultă că ne făcusem o idee exagerată despre asprimea climatului din aceste insule. Totuşi, cînd mă gîndesc la aproape neîntreruptul aşternut de turbă precum şi la faptul că grîul nu ajunge aici mai niciodată la maturitate, îmi vine greu să cred că, vara, climatul ar fi atît de frumos şi uscat, cum s-a pretins de curînd.

jurări, se apropie de ea în galop redus, din spate, și îi dădu o lovitură puternică cu pieptul, împingînd-o înainte. Ajungînd pe acel petic de pămînt neted, văzui că a ucide o fiară înnebunită de groază nu era o treabă chiar atît de ușoară pentru un singur om. Ar fi fost ușor, dacă calul, rămas în voia lui, fără călăreț, ar fi știut instinctiv, ferindu-se astfel de primejdie, să țină lassoul întins, cu alte cuvinte dacă ar fi mers și el, cînd vaca fugea înainte, tot atît de repede după ei, sau dacă ea sta pe loc, să fi stat și el, înclinîndu-se pe o parte. Calul lui Santiago era însă aproape un cîrlan, care nici o clipă nu sta locului, slăbind lassoul și lăsînd vaca slobodă să se poată lupta. Așa că fu un spectacol minunat repeziciunea lui Santiago de a se pitula cînd într-o parte cînd în alta, la spatele vacii, pînă ce în cele din urmă chibzui să-i dea lovitura fatală, tăindu-i vîna unui picior din spate și apoi, fără mare greutate, înfigîndu-i cuțitul în ceafă : vaca se prăbuși ca lovită de trăsnet. Santiago tăie cîteva bucăți de carne cu piele cu tot, fără pic de os, atît cît trebuia expediției noastre. Ne îndreptarăm caii spre locul unde urma să dormim și cinarăm *„carne con cuero"*, carne friptă cu piele cu tot. *„Carne con cuero"* față de friptura obișnuită este ca vînatul față de berbec. Bucata mare și rotundă, luată din pulpa de sus a unui picior din urmă, se prăjește pe jăratic, dar se așază pe cărbuni cu partea pielei, care, ridicîndu-și marginile în sus, devine un fel de farfurie, din care nu se pierde nici o picătură de suc. Orice onorabil alderman* englez care ar fi mîncat *„carne con cuero"* în seara aceea dimpreună cu noi, în curînd ar fi fost sărbătorit, fără îndoială, în toată Londra.

Peste noapte, plouă, iar ziua următoare fu cumplit de furtunoasă, cu multă grindină și zăpadă. Plecarăm călare prin insulă către fîșia de uscat care lega Rincon del Toro (marea peninsulă de la capătul de sud-vest) cu restul insulei. Din cauza marelui număr de vaci înjunghiate, proporția taurilor e covîrșitoare. Ei rătăcesc singuri sau cîte doi-trei împreună, în deplină sălbăticie. Niciodată n-am văzut fiare atît de magnifice : numai taurii de marmură, sculptați de greci, mai au capul și greabănul atît de uriașe. Căpitanul Sulivan mă informează că pielea unui taur de mărime mijlocie atîrnă patruzeci și șapte de pfunzi, o astfel de piele, neuscată complet, fiind socotită la Montevideo drept una foarte grea. În general, taurii tineri aleargă, dar nu mult, în timp ce taurii bătrîni nu aleargă de loc, afară de cazul cînd se năpustesc asupra vreunui om sau cal. În acest fel, au pierit mulți cai. Un taur bătrîn, traversînd un rîu mîlos, se opri să se odihnească pe malul celălalt ; zadarnic încercarăm să-l gonim, că nu izbutirăm, așa că ne văzurăm siliți să facem un înconjur larg. Ca să se răzbune, tinerii gauchos hotărîră să-l castreze, făcîndu-l astfel neprimejdios pentru viitor. Fu foarte interesant de văzut cum meșteșugul înfrîngea forța. În timp ce bestia se năpustea asupra calului, i se aruncă un lasso de coarne și un altul de picioarele din urmă ; într-o clipită, monstrul zăcea la pămînt, fără puteri. După ce se strînge bine lassoul de jur

* Consilier municipal (n. tr.).

împrejurul coarnelor unei fiare înfuriate, nu e lucru uşor a-l desface din nou, fără a ucide animalul ; bineînţeles că, dacă vînătorul ar fi însoţit de altul, lucrul n-ar mai părea atît de greu. Dar cu ajutorul unui al doilea om, care, aruncînd lassoul, îi prinde picioarele dinapoi, treaba se pune repede la cale. Cît timp e ţinut cu picioarele din urmă desfăcute în lături, animalul nu mai are ce face, iar primul om se poate apropia şi slăbi cu mîinile lui lassoul de după coarne, pentru ca apoi să încalece liniştit ; şi de îndată ce omul de ajutor lărgeşte cît de cît strînsoarea, lassoul alunecă şi cade în jos pe picioarele fiarei, care, zbătîndu-se, se ridică de jos slobodă, se scutură, dar zadarnic mai încearcă să se azvîrle asupra duşmanului.

Tot timpul cît merserăm călare prin insulă, nu întîlnirăm decît o singură herghelie de cai sălbatici. Aceste animale, ca şi vitele, au fost aduse de francezi în 1764, iar de atunci s-au înmulţit considerabil. Fapt curios este că niciodată caii n-au părăsit capătul de est al insulei, deşi nici o opreliştе naturală nu i-ar fi împiedicat să bată toate părţile insulei, mai cu seamă că partea estică nu e mai atrăgătoare decît celelalte. Întrebaţi de mine asupra acestui fapt, gauchos l-au recunoscut ca atare, dar n-au fost în stare să-l explice altfel decît prin legătura puternică ce se stabileşte între cai şi locul cu care s-au obişnuit. Ţinînd seama că insula nu se vădeşte prea înţesată de cai, deşi fiarele carnivore lipsesc cu totul, am fost îndeosebi curios să aflu ce anume a împiedicat răsirea lor rapidă de la început. Ştim că este inevitabil ca într-o insulă de mică întindere să fi intervenit mai curînd sau mai tîrziu o anumită piedică ; dar de ce înmulţirea calului a fost oprită mai curînd decît a celorlalte vite ? Căpitanul Sulivan şi-a dat multă osteneală pentru mine, cercetînd această chestiune. Gauchos localnici cred că totul s-ar datora mai cu seamă armăsarilor, care străbătînd încontinuu insula din loc în loc, silesc astfel iepele să-i însoţească pretutindeni, fie că mînjii sînt sau nu sînt în stare să se ţină după ei. Un gaucho spunea căpitanului Sulivan că se uitase un ceas întreg la un armăsar, cum lovea cu copitele dinapoi şi muşca tare o iapă, pînă ce a făcut-o să-şi părăsească mînzul în voia soartei. Căpitanul Sulivan sprijinea faptul acesta cu acela de a fi văzut el însuşi de cîteva ori mînji morţi, în timp ce niciodată nu dăduse peste un viţel mort. În aceeaşi ordine de idei, cadavrele de cai vîrstnici se găseau mai des decît cadavrele altor vite, caii fiind mai supuşi molimei, sau accidentelor Mulţi dintre ei sînt şi şchiopi din cauza copitelor neobişnuit de mari, care, la rîndul lor, s-au dezvoltat peste măsură din pricina pămîntului moale. La păr sînt sau de o culoare împestriţată cu alta, sau cenuşiu-închis. Toţi caii, răsiţi aici, fie sălbatici, fie domesticiţi, sînt de statură mai curînd scundă, deşi altfel bine legaţi ; dar atît au pierdut cu timpul din putere, încît nu sînt cei mai indicaţi pentru a fi folosiţi la prinderea vitelor cu lassoul. În vederea acestui lucru, e necesar să se importe cai noi, cu mare cheltuială, de la La Plata. Probabil că o dată

și o dată, în viitor, emisferul de sud va avea neamul lui de ponei din caii de Falkland, după cum emisferul nordic își are neamul Shetland.

Vitele celelalte, spre deosebire de cal, care a degenerat, pare — după cum am observat mai înainte — să fi crescut ca statură, fiind și mult mai numeroase decît caii. Căpitanul Sulivan îmi aduce la cunoștință că acestea se deosebesc mult mai puțin între ele ca conformație generală a corpului și ca formă a coarnelor, decît vitele din Anglia. Sînt foarte felurite la păr : diferite culori predomină după diferitele părți ale insulei, care, fiind atît de mică, face ca împrejurarea aceasta să fie cu atît mai remarcabilă. Împrejurul muntelui Usborne, de la 1000 pînă la 1500 de picioare deasupra nivelului mării, aproape jumătate dintre animalele unor cirezi erau de culoare șorecie sau plumburie, culoare neobișnuită în alte părți ale insulei. Lîngă golful Pleasant predomină vitele cafenii, în timp ce la sud de strîmtoarea Choiseul (care aproape că taie insula în două) vitele albe cu capul și picioarele negre erau cele mai răspîndite. Animalele negre și ușor tărcate puteau fi văzute mai pretutindeni. Căpitanul Sulivan a observat că deosebirea dintre culorile predominante este atît de evidentă, încît, dacă cineva s-ar uita de la o mare depărtare la cirezile care umblă pe aproape de golful Pleasant, ar vedea un fel de pete negre, pe cînd la sud de strîmtoarea Choiseul, pe coasta colinelor, se văd ca pete albe. Căpitanul Sulivan crede că cirezile nu se amestecă între ele ; și e ciudat că animalele de culoare șorecie, deși trăind în regiunea muntoasă, fătau cam cu o lună mai devreme față de altele, care locuiau la șes și erau de altă culoare. Astfel, este interesant de constatat că animalele, altădată domestice, au căpătat în insulă trei culori deosebite, dintre care probabil numai una ar predomina în cele din urmă asupra celorlalte, dacă cirezile ar fi lăsate în pace cîteva sute de ani.

Alt animal adus aci și căruia i-a mers foarte bine este iepurele de casă ; el abundă pe mari porțiuni din insulă. Totuși, ca și caii, iepurii nu trec de anumite limite ; astfel, ei n-au trecut lanțul central de coline; și nu s-ar fi întins nici pînă la poalele acestor coline, dacă, după spusa unor gauchos, nu ar fi fost transportați acolo în mici colonii. Nici nu mi-aș fi închipuit că aceste animale, provenite din nordul Africii, să poată trăi într-un climat umed și lipsit de soare, ca aici, unde grîul se coace numai întîmplător. Se spune că în Suedia, unde se pare că ar exista o climă mai prielnică acestor animale, iepurii de casă nu pot trăi decît în casă. Cele dintîi perechi, de altfel, aduse în insulă, au avut de luptat împotriva unor dușmani existenți de mai înainte, cum erau vulpile și anumiți vulturi mari. Naturaliștii francezi au socotit varietatea neagră de iepuri drept o specie deosebită, numind-o Lepus Magellanicus *. Ei credeau că Magellan, cînd vorbea despre acele animale numite conejos din strîmtoarea lui Magellan, se referea la această spe-

* *Zoology of the Voyage of the Coquille* de Lesson, vol. I, p. 168. Primii călători și în deosebi Bougainville, cu toții afirmă limpede că vulpea-lup era singurul animal de baștină al insulei. Considerarea iepurelui de aici ca specie deosebită se întemeiază pe particularități ale blănii, pe forma capului și pe scurtimea urechilor. Amintesc aci că diferența dintre iepurele irlandez și englez se face pe baza unor caractere aproape asemănătoare și chiar mai evidente.

cie ; dar la el era vorba de un mic cobai căruia pînă în zilele noastre spaniolii îi zic tot așa. Gauchos au și rîs la ideea că ar exista un neam de iepuri negri și altul cenușiu, ei știind bine că toți iepurii aceștia trăiesc la un loc și că se încrucișează între ei fără nici o deosebire, dînd naștere la pui tărcați. Un astfel de specimen, pe care îl am încă, are pe cap unele semne care îl deosebesc de tipul descris de savanții francezi. Acest fapt arată cît de prudenți trebuie să fie naturaliștii cînd stabilesc specii, cu atît mai mult cu cît însuși Cuvier, examinînd craniul unui asemenea iepure, a crezut că aparține probabil unei alte specii !

Singurul patruped băștinaș al insulei * este o mare vulpe-lup (Canis antarcticus), care se găsește de obicei atît în Insulele Falkland de est cît și de vest. Sînt sigur că e vorba de o specie proprie a acestui arhipelag, deoarece numeroși vînători de foce, gauchos și indieni, care au vizitat aceste insule, afirmă că un astfel de animal nu se mai găsește nicăieri în altă parte a Americii de Sud. Molina credea, din pricina asemănării deprinderilor de viață, că vulpea-lup e tot una cu așa-zisul Culpeu al său ** ; dar am văzut ambele animale ; sînt cu totul deosebite. Byron a descris timiditatea și curiozitatea acestor lupi, pe care marinarii îi credeau atît de feroci, încît, ca să scape de ei, se aruncau în mare. Ei nu și-au schimbat firea pînă în ziua de azi. Așa că au putut fi văzuți intrînd în cîte un cort și trăgînd în adevăr carnea de sub căpătîiul cîte unui marinar, care dormea. Gauchos de asemenea îi ucideau adesea seara, ținînd într-o mînă o bucată de carne, iar în cealaltă cuțitul, ca să-i lovească. Pe cît îmi dau seama, în nici o altă parte a lumii nu mai există un exemplu de insulă atît de mică și prăpădită și la o atît de mare distanță de continent, care să aibă un patruped băștinaș atît de mare. Numărul acestor vulpi-lup a descrescut cu mare repeziciune ; au și fost izgonite din jumătatea insulei, care se află la răsărit de limba de pămînt dintre golful San Salvador și golful Berkeley. În foarte puțini ani, după ce aceste insule vor fi populate în toată legea, vulpea-lup va fi socotită, alături de dront, ca animal dispărut de pe fața pămîntului.

În noaptea de 17, dormirăm pe fîșia de uscat, care, la capătul strîmtorii Choiseul, formează peninsula de sud-vest. Valea era bine adăpostită de vîntul rece, dar cam lipseau tufișurile cu care făceam focul. Gauchos, însă, spre mirarea mea, găsiră repede cu ce să facă un foc ca de cărbuni : era scheletul unui bou ucis de curînd, a cărui carne fusese în întregime ciugulită de vulturii mîncători de stîrvuri. Ei mi-au spus că iarna omorau adesea cîte o vită, îi curățau oasele cu cuțitul și apoi, la focul făcut cu oasele ei, îi frigeau carnea.

18 m a r t i e. A plouat aproape toată ziua. Totuși, folosindu-ne de păturile cailor, făcurăm în așa fel încît, în timpul nopții, ne păzirăm și

* Totuși am motive să bănuiesc că mai există și un șobolan de cîmp. Șobolanul și șoarecele obișnuit din Europa s-au răspîndit pînă foarte departe de locuințele coloniștilor. Porcul obișnuit de asemenea a recăzut în sălbăticie, pe o mică insulă. Toți porcii sînt negri. Mistreții, foarte sălbatici, au colți foarte mari.

** Culpeul este Canis Magellanicus adus de căpitanul King din strîmtoarea lui Magellan. Este comun în Chile.

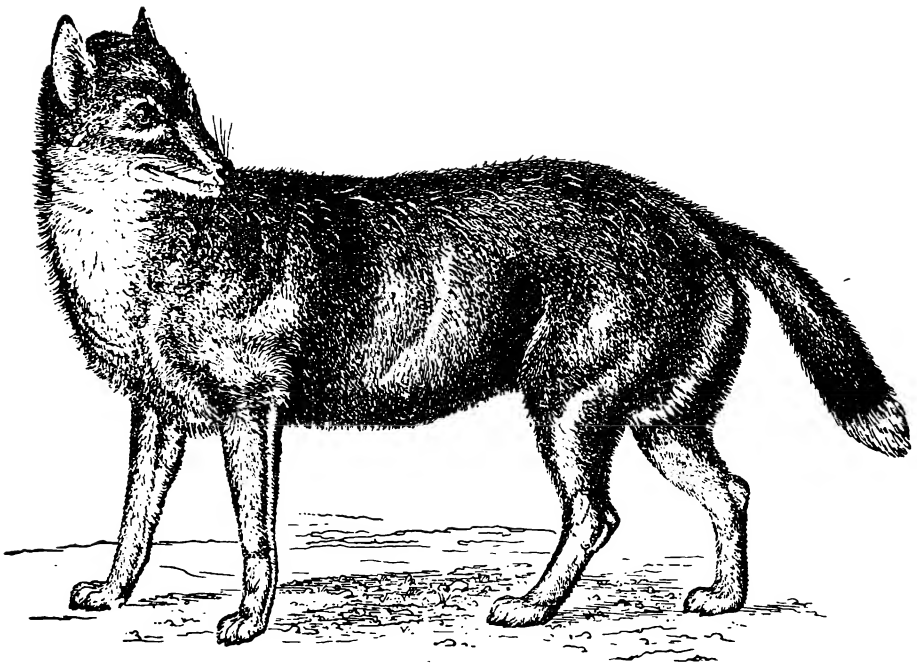

Vulpe de Falkland asemănătoare lupului *(Canis antarcticus, Shaw).*

de umezeală și de frig ; dar pămîntul pe care ne culcasem era oricum îmbibat de apă și nu se găsea nici o palmă de loc uscat, pe care, după oboseala unei zile întregi de călărit, să se poată sta jos. Am spus în altă parte ce ciudat lucru e, în aceste insule, lipsa absolută de copaci, deși adevărați codri acoperă Țara Focului. Cel mai mare tufiș din insulă (aparținînd familiei Compositae) abia atinge înălțimea acelor drawk[3] de pe la noi. Focul se face dintr-un mic tufiș verde, cam de mărimea dudăului obișnuit, care arde bine, oricît ar fi de verde sau de curînd cules. Era uimitor să vezi pe gauchos prin ploaie, cînd totul se îmbiba de apă, aprinzînd focul la repezeală, deși nu aveau la îndemînă decît o cutie de iască[4] și o zdreanță de cîrpă. Ei căutau pe sub smocurile de iarbă și pe sub tufișuri cîteva rămurele uscate, pe care le spărgeau în lung, prefăcîndu-le în fibre ; apoi, înconjurîndu-le cu rămurele mai groase, făceau un fel de cuib, puneau cîrpa aprinsă în mijloc și o acopereau. În bătaia vîntului, cuibul încetul cu încetul începea să fumege tot mai mult, iar în cele din urmă izbucneau flăcările. Cred că nici o altă metodă n-ar fi folosit la nimic, cu materiale atît de umede.

19 martie. Nemaicălărind de cîtva timp, în fiecare dimineață mă sculam țeapăn. Nu prea înțelegeam, auzind pe gauchos, care de mici își duceau viața numai călare, că în asemenea împrejurări sufereau cumplit. Santiago îmi spunea că odată fiind ținut de o boală la pat trei luni, s-a dus după aceea la vînătoare de vite sălbatice și ca urmare toți mușchii i s-au înțepenit, trebuind să zacă la pat două zile în șir.

Asta înseamnă că gauchos desfășoară la călărie un mare efort muscular, deși sforțarea nu li se vede. A vîna vite sălbatice, într-un ținut care se străbate atît de greu din cauza pămîntului afînat și mlăștinos, trebuie să fie o îndeletnicire cumplit de grea. Gauchos spun că adesea ei trec peste unele locuri în goana cea mai mare, locurile acestea fiind de netrecut la pas sau la trap, la fel cum se întîmplă cu gheața subțire la patinaj. Vînătorii se străduiesc să se apropie cît mai mult de cireadă, fără să fie văzuți. Fiecare vînător are cu sine cîte patru sau cinci perechi de bolas, pe care le aruncă una după alta, pe fiecare de picioarele cîte unei vite, împiedicînd astfel mai multe deodată și lăsîndu-le acolo cîteva zile pînă ce se istovesc de foame și de zbatere. După aceasta, vitele sînt dezlegate și împinse către cireada domesticită, adusă anume acolo. Chinul la care au fost supuse le face să se îngrozească de singurătate, așa că nu mai părăsesc cireada, lăsîndu-se ușor duse dimpreună cu celelalte, dacă mai au putere să meargă, la staul.

Vremea continua să fie atît de rea, încît ne hotărîrăm, oricît de obositor ar fi fost, să pornim la drum, încercînd să ne întoarcem la corabie mai înainte de căderea nopții. Pămîntul, din cauza ploilor, era tot numai o mlaștină. Calul meu căzu, cred, cel puțin de douăsprezece ori ; cîteodată caii, toți șase, se zbăteau în noroi. Toate micile rîuri aveau maluri de turbă moale și de aceea caii nu le puteau sări fără să se prăvălească. Ca vîrf al necazurilor noastre, ne văzurăm siliți să trecem și un braț de mare, mai către capătul lui, pe unde apa era numai cît caii de adîncă ; traversîndu-l, valurile mînate de un vînt puternic se spărgeau toate peste noi, udîndu-ne la piele și făcîndu-ne să clănțănim de frig. Pînă și gauchos, acești oameni de fier, o dată ajunși, după mica noastră excursie, acasă, mărturisiră că se simt fericiți.

Structura geologică a acestor insule este, în mai toate privințele, simplă. Terenurile joase constau din șisturi argiloase metamorfice [5] și gresie, pline de fosile foarte îndeaproape înrudite, dar nu identice cu acelea din formațiile siluriene ale Europei, iar colinele sînt de cuarțit granular alb. Straturile colinelor sînt de obicei boltite perfect simetric, înfățișarea anumitor masive fiind de aceea cu totul originală. Pernety * a consacrat cîteva pagini descrierii unei coline a Ruinelor, ale cărei straturi succesive le-a comparat cu treptele unui amfiteatru. Cuarțitul, ca să se fi putut bolti atît de admirabil, fără să se fragmenteze, trebuie să fi fost în stare de pastă. Cum cuarțitul se preface cu încetul în gresie, se poate crede că cuarțitul provine din gresia supusă unei temperaturi foarte înalte, prin care devine vîscoasă, pentru ca prin răcire să cristalizeze. Și e de presupus că, aflîndu-se în această stare moale, gresia a rupt straturile superioare, așternîndu-se apoi deasupra lor.

În multe părți ale insulei, fundurile văilor sînt acoperite, în chip foarte ciudat, cu miriade de pietroaie colțuroase, fără a ține unul de altul, pietroaie de cuarțit care formează adevărate „rîuri de pietre". Aceste grohotișuri au fost pomenite cu mirare de toți călătorii, începînd cu Pernety. Blocurile au muchiile prea puțin tocite, deci nu sînt aduse

* Pernety, *Voyage aux Isles Malouines*, p. 526.

de ape. Ca mărime, ele variază în diametru de la unul sau două picioare pînă la zece și chiar pînă la peste douăzeci de ori atît. Fără să fi fost aruncate la un loc unele peste altele, ele se află risipite și întinse la același nivel ca niște trîmbe sau, mai curînd, ca niște rîuri mari. E cu neputință să li se verifice grosimea, dar ea poate fi presupusă, deoarece, la mai multe picioare în adînc, se aude apa micilor pîraie care șopotesc printre pietre. Adîncimea reală este probabil mare, dacă n-ar fi fost așa, nisipul ar fi trebuit să umple demult spațiile goale dintre blocurile de dedesubt. Lățimea acestor straturi de piatră variază de la cîteva sute de picioare pînă la o milă ; dar solul de turbă împrejmuitor îi încalcă zilnic marginile, formînd chiar mici insule oriunde se întîmplă ca două-trei pietre să stea lipite una de alta. La sud de golful Berkeley, într-o vale pe care însoțitorii mei au numit-o „Marea vale a stîncilor", trebuie să traversăm un strat neîntrerupt, lat de o jumătate de milă, sărind dintr-un ascuțiș de bloc în altul. Blocurile acestea erau atît de mari, încît, prinzîndu-ne o răpăială de ploaie, ne adăpostirăm sub unul din ele.

Lucrul cel mai remarcabil la rîurile de pietre este mica înclinare a planului lor. Pe coastele colinelor am văzut asemenea rîuri alunecînd într-un unghi de zece grade față de linia orizontului ; dar unele văi, cu fundul neted și lat, aproape că nici nu păreau înclinate. Mijloacele de a măsura unghiul de înclinare al unei suprafețe atît de accidentată lipsesc cu totul ; totuși, pentru a da cititorilor o idee oarecare, pot spune că panta ei n-ar încetini la deal viteza niciunei diligențe engleze. În anumite locuri, rîul de pietre urmărește neîntrerupt albia văii, ajungînd uneori pînă la creasta colinei. Pe aceste creste, blocuri imense, mai mari decît orice casă omenească obișnuită, păreau a fi fost oprite din prăvălire ; tot pe crestele acestea, straturi boltite ca niște arcuri zac îngrămădite unul peste altul, de parcă ar fi ruinele cine știe cărei uriașe și străvechi catedrale. În sforțarea de a descrie priveliști atît de violente, omul e ispitit să sară din comparație în comparație. Am putea să ne închipuim că numeroase rîuri de lavă albă au curs din multe părți ale munților către terenurile joase, și că, după solidificare, au fost despicate de vreo convulsie geologică în miriade de blocuri. Expresia „rîuri de pietre", care nemijlocit vine în mintea oricui, trezește aceeași idee. La fața locului, priveliștile acestea sînt încă mai izbitoare prin contrastul lor cu formele scunde și rotunjite ale colinelor din vecinătate.

M-am simțit foarte atras de un fragment uriaș, trîntit pe partea convexă, adică avînd bolta în sus, pe care l-am găsit pe cel mai înalt pisc, cam șapte sute de picioare deasupra nivelului mării. Trebuie oare să credem că, pentru a fi fost răsturnat astfel, va fi fost mai întîi azvîrlit în aer ? Sau, mai probabil, că altădată exista o parte a aceluiași lanț de munți mai înaltă decît punctul pe care zace azi acest monument al unei uriașe convulsii a naturii ? Cum fragmentele de pe văi nu sînt rotunjite și nici spațiile dintre ele nu sînt umplute cu nisip, trebuie să ne închipuim că perioada de violență a fost posterioară ridicării uscatului deasupra apelor mării. În secțiune transversală, fundul acestor văi este aproape neted sau, cel mult, se înalță imperceptibil către margini. Blocu-

rile par deci să fi venit din susul văii ; de fapt, e mai probabil că s-au prăvălit de pe pantele cele mai apropiate și că de atunci, prin mișcări vibratorii de o forță copleșitoare *, blocurile s-au nivelat între ele, luînd forma de strat neîntrerupt. Dacă în timpul cutremurului de pămînt ** din 1835, care a dărîmat orașul Concepcion din Chile, s-a socotit ca miraculos faptul că lucruri mici erau săltate cîțiva inchi de la pămînt, ce trebuie să mai zicem atunci de puterea care a mișcat în toate părțile asemenea blocuri, grele de mai multe tone fiecare, făcîndu-le să-și găsească nivelul comun, ca și cum ar fi fost vorba de un nisip pe o scîndură care vibrează ? Am văzut în Anzi semnele vădite ale sfărîmării unor munți enormi în bucățele, ca și cum ar fi fost niște coji subțiri la care straturile erau așezate vertical, pe o coastă ; dar nici o priveliște nu mi-a stîrnit, cu aceeași putere, ca aceste rîuri de pietre ideea unei zguduiri, căreia, oricît am căuta, nu i-am găsi pereche în istoria lumii ; totuși progresul științei va da probabil într-o zi explicația simplă a acestui fenomen, așa cum a dat-o și pe a aceluia, socotit multă vreme inexplicabil, al transportării blocurilor eratice pe cîmpiile Europei. [6]

Puține am de spus asupra faunei acestor insule. Am descris mai sus vulturul-mîncător de stîrvuri, Polyborus. Mai sînt și alți vulturi, bufnițe, precum și cîteva păsări de uscat. Păsările de baltă sînt deosebit de numeroase și, după spusele vechilor navigatori, ele trebuie să fi fost pe vremuri mult mai numeroase încă. Într-o zi luai seama la un cormoran care se juca cu un pește pe care îl prinsese. Pasărea dădu drumul prăzii de opt ori pe rînd, apoi, scufundîndu-se după pește, deși apa era adîncă, îl scoase deasupra apei tot de opt ori. Prin grădini zoologice, am văzut vidre care se jucau cu cîte un pește în același fel, ca pisica cu șoarecele. Nu mai cunosc nici un alt exemplu de cruzime, atît de chinuitoare, a mamei Natura. Într-altă zi, așezîndu-mă între un pinguin (Aptenodytes demersa) și apa în care trăia, m-am amuzat observîndu-i obiceiurile. Era o pasăre plină de curaj : pînă să ajungă iarăși în apa mării, se lupta cu mine în toată legea, împingîndu-mă înapoi. Nimic nu-l făcea să dea îndărăt sau să-l oprească decît loviturile serioase : fiece inch de teren cîștigat era pentru el un bun pe care îl păstra cu strășnicie, stînd chiar în fața mea drept și hotărît de luptă. Cînd mi se împotrivea astfel, el își rostogolea neîntrerupt capul dintr-o parte în alta, foarte ciudat, ca și cum puterea lui de a vedea limpede sta numai în partea anterioară și de jos a fiecărui ochi. Păsării acesteia i se zice în chip obișnuit pinguin-asin, din cauză că, stînd pe țărm, are obiceiul de a-și da capul pe spate și de a face un zgomot puternic și ciudat, foarte asemănător cu zbieretul măgarilor ; dar în mare, lăsat în voia lui, scoate un sunet adînc și solemn, care se aude adesea pe timp de noapte. Ca să se dea la fund, el se servește de micile lui aripi ca

* „Nu mai puțin uimiți am fost cînd am văzut cantitatea nenumărată de pietre, de toate mărimile, răsturnate unele peste altele și cu toate acestea orînduite parcă anume pentru a umple rîpele. Nimeni nu se simțea obosit, admirînd într-una minunile naturii". Pernety, p. 526.

** Un locuitor din Mendoza, deci unul care putea să-și dea bine seama despre aceasta, m-a încredințat că, timp de mai mulți ani cît șezuse el în aceste insule, n-a simțit nici cea mai mică zguduitură de cutremur.

peștii de aripioarele lor, iar ca să meargă pe pămînt le întrebuințează ca pe niște membre anterioare. Cînd se mișcă, aproape ca pe patru picioare, printre tussock[7] sau pe panta vreunei stînci ierboase, umblă atît de repede, încît ar putea fi luat drept patruped. În timpul pescuitului, ca să respire, iese deasupra apei dintr-o săritură și apoi se scufundă iarăși atît de fulgerător, încît nu cred pe nimeni în stare să observe dintr-o dată că nu e un pește jucăuș.

Insulele Falkland sînt frecventate de două neamuri de gîște. Specia regiunilor muntoase (Anas Magellanica) e foarte obișnuită în toată insula și umblă fie perechi-perechi, fie în mici stoluri. Gîștele acestea nu migrează, ci își clădesc cuiburile pe insulițele lăturalnice. Se crede că ele se retrag acolo de frica vulpilor; și poate că din aceeași cauză ele, care sînt foarte blînde în timpul zilei, devin temătoare și sălbatice cînd se îngînă ziua cu noaptea. Se hrănesc numai cu vegetale. Gîștele de stîncă, numite astfel fiindcă își duc viața numai pe țărmurile stîncoase ale mării (Anas antarctica) sînt obișnuite atît aici cît și pe coasta de vest a Americii, spre nord, pînă la Chile. Caracteristica priveliștii pe canalurile adînci și singuratice ale Țării Focului este gînsacul alb ca zăpada, veșnic însoțit de consoarta lui, aceasta cu pene de culoare mai închisă, stînd lipiți unul lîngă altul, pe cîte un vîrf de stîncă depărtată.

Prin aceste insule se mai găsesc în mare număr niște rațe mari sau gîște, cu capul mare (Anas brachyptera), care uneori cîntăresc cîte douăzeci și doi de pfunzi. Altădată, acestor păsări li se zicea cai de curse, din pricina felului lor ciudat de a vîsli și totodată de a plescăi apa cu aripile; dar azi li se spune, mult mai potrivit, „vaporașe". Aripile lor sînt prea mici și slabe ca să le servească la zbor; totuși le ajută să se miște foarte iute, adesea înotînd, adesea zburătăcind în rasul apei. Felul ei de a se mișca astfel seamănă întrucîtva cu acela al raței domestice fugărită de cîini; cu deosebirea că „vaporașele" — și sînt aproape sigur de aceasta — în loc să dea din amîndouă aripile în același timp, ca toate păsările, le mișcă alternativ. Aceste rațe greoaie și cu capul cît butura fac în apă o gălăgie atît de mare, împroșcînd apa în toate părțile, încît impresia privitorului e peste măsură de ciudată.

Prin urmare, am găsit în America de Sud trei păsări care se foloseau de aripi nu numai pentru zbor: pinguinii, în felul peștilor, le întrebuințează ca înotătoare, „vaporașele" ca vîsle și struții ca pînze de corabie. Tot aci mai e de menționat Apteryxul din Noua Zelandă, ca și giganticul lui prototip dispărut Dinordis, care au numai niște cioturi rudimentare în loc de aripi. „Vaporașul" nu poate să se scufunde prea adînc. Se hrănește numai cu scoici de pe alge și de pe stîncile bătute de flux și reflux; așa că, avînd nevoie să le spargă, ciocul și capul sînt uimitor de mari și grele. Capul în deosebi este atît de tare, încît abia am fost în stare să-l fracturez cu ciocanul meu de geolog. De altfel, toți vînătorii noștri descoperă fără zăbavă cît de tenace e viața acestor păsări. Seara, cînd toate, în cîrd, își curăță penele cu ciocul, „vaporașele" fac, fără nici o deosebire, gălăgia ciudată pe care, între tropice, o fac broaștele.

În Ţara Focului, ca şi pe insulele Falkland, am observat numeroase lucruri în privinţa vieţuitoarelor marine inferioare *, dar aceste observaţii nu sînt de interes general. Voi menţiona doar o serie de fapte privitoare la anumite zoophite, care fac parte dintr-o subîmpărţire cu organizare superioară claselor lor. Cîteva genuri (Flustra, Eschara, Cellaria, Crisia şi altele)se aseamănă prin faptul că au, de fiecare căsuţă, cîte un curios organ mişcător (ca acelea ale speciei Flustra ovicularia, găsite în mările europene). Organul mişcător, în cazurile cele mai numeroase, aduce a cap de vultur, numai că mandibula inferioară poate fi deschisă cu mult mai larg decît un cioc de pasăre. Capul însuşi, ajutat de un gît scurt, posedă considerabile aptitudini de mişcare. La un zoophit, chiar şi capul era fix şi numai mandibula de jos liberă ; la altul, capul era înlocuit de o glugă triunghiulară prevăzută cu un capac minuscul care corespunde evident mandibulei inferioare. La cele mai multe specii, fiecare căsuţă avea cîte un cap, fiind destule altele, ale căror căsuţe aveau cîte două capete.

Celulele-muguri de la vîrful ramurilor acestor coralieri conţin polipi cruzi, adică neajunşi la maturitate, dar capetele de vultur respective, deşi mici, sînt din toate punctele de vedere perfecte. Dacă se înlătură cu un ac polipii de pe vreo căsuţă, organul mişcător nu pare cîtuşi de puţin atins. Dacă se taie capul de vultur al unei căsuţe, mandibula de jos îşi păstrează aptitudinea de a se închide şi a se deschide. Poate cea mai ciudată parte a alcătuirii lor este că, fiind vorba nu numai de două rînduri de căsuţe, ci de mai multe, pe aceeaşi ramură, căsuţele de la mijloc aveau şi ele acelaşi apendice, dar numai cît un sfert din mărimea acelora ale căsuţelor exterioare. Mişcările capetelor de vultur variază după specii ; la unele n-am zărit nici cea mai mică clintire, în timp ce altele, cu mandibula inferioară larg deschisă, fie că oscilau înainte şi înapoi, fiecare oscilaţie completă durînd cam cinci secunde, fie că se mişcau mult mai repede, prin zvîcnituri. Atins cu un ac, ciocul îi apuca mai totdeauna vîrful cu atîta tărie, că ramura întreagă putea fi după aceea scuturată.

Aceste corpuri nu au nici o legătură cu producerea ouălor sau gemulelor, pentru că ele sînt formate mai înainte ca polipii noi să apară pe căsuţele din vîrful ramurilor. Şi cum ele se mişcă independent de polipi, părînd a nu fi în nici o legătură cu ei, pe de o parte, pe de alta fiindcă ele se deosebesc ca mărime după rîndul exterior sau interior în

* Numărînd ouăle unui mare Doris alb (acest melc de mare fără cochilie era lung de trei inchi şi jumătate), am fost surprins văzînd ce extraordinar de multe erau. Un mic înveliş sferic conţinea de la două pînă la cinci ouă, fiecare avînd în diametru trei miimi de inchi. Aceste grupe sferice, lipite două cîte două în rînduri transversale, formau un fel de panglică. Panglica înfăşurată în chip de spiră ovală adera cu una din margini de stîncă. Aceea pe care am găsit-o măsura în lung aproape douăzeci de inchi, iar în lat o jumătate de inch. Numărînd ouşoarele dintr-o zecime de inch a rîndului de deasupra, numărînd şi rîndurile pe aceeaşi lungime a panglicii, am socotit, după cea mai cumpătată înmulţire, că trebuie să fi fost în total şase sute de mii de ouă. Totuşi acest Doris nu era desigur prea obişnuit, fiindcă am căutat deseori pe sub pietre şi n-am găsit decît şapte exemplare. *Nici o eroare nu e mai răspîndită printre naturalişti decît aceea că numărul indivizilor este direct proporţional cu puterea lor de înmulţire.*

care se află, n-am nici o îndoială că, în privința funcțiunii lor, ele țin mai curînd de axa cornoasă a ramurilor decît de polipii de pe căsuțe. Apendicele vermicular și cărnos de la capătul inferior al penei de mare (descris la Bahia Blanca) face de asemenea parte din zoophitul luat ca întreg, după cum și rădăcinile unui copac fac parte din copacul întreg și nu din fiecare frunză sau mugur.

La o altă coralină, mică și elegantă (Clytia), fiecare căsuță era înzestrată cu un șir de dințișori lungi, care se mișcau repede. Fiecare șir de dințișori și fiecare cap de vultur, în general, se mișcă independent de celelalte ; dar uneori, se mișcau sau toate deodată pe amîndouă părțile unei ramuri, sau numai cele de pe o parte, sau fiecare pe rînd, unul după altul, într-o ordine perfectă. Mișcările acestea ne fac să înțelegem că în întregul zoophitelor, deși formate din mii de polipi deosebiți, se întîmplă procesul unei transmisiuni, fără greș, de voință, ca și cum ar fi vorba de corpul unui singur animal. În adevăr, cazul nu diferă de acela al penelor de mare, care, dacă sînt atinse, se înfig pînă ce dispar în nisipurile de pe coasta Bahiei Blanca. Voi mai da un exemplu de mișcare uniformă, deși de altă natură, la un zoophit înrudit de aproape cu Clytia și deci organizat foarte simplu. Ținînd un mănunchi mai mare de asemenea zoophite în apă sărată, am observat că de cîte ori frecam pe întuneric vreo parte a ramurilor, mănunchiul întreg devenea viu, fosforescent, dînd o lumină verde : cred că niciodată n-am văzut ceva să strălucească atît de minunat. Dar lucrul cel mai interesant era că lumina, pornind de jos în sus, izbucnea totdeauna prin vîrfurile ramurilor.[8]

De cîte ori am cercetat asemenea vietăți coloniale am resimțit aceeași mare atracție. Ce poate fi mai interesant decît să vezi o tulpină ca de plantă făcînd ouă, fiind în stare să înoate prin preajmă și să-și aleagă loc potrivit, unde să se lipească, pentru ca apoi să se ramifice și fiecare ramură să se încarce de nenumărate vietăți distincte, adesea organizate destul de complicat ? Aceste ramuri, însă, au uneori, după cum am văzut, organe cu aptitudinea mișcării, independente de polipi. Oricît de surprinzătoare ni s-ar părea această reunire de indivizi distincți pe o tulpină comună, nici copacii nu sînt altceva, deoarece mugurii trebuiesc socotiți ca plante individuale. Cu toate acestea, pare cu totul firesc să socotim un polip, înzestrat cu gură, cu intestine și alte organe, ca pe un individ distinct, în timp ce individualitatea unui mugur nu se înțelege atît de ușor ; astfel încît reunirea indivizilor separați pe un trunchi comun este mai izbitoare la corali decît la copac. Ca să înțelegem firea unei vietăți coloniale, la care individualitatea părților este în multe privințe nedesăvîrșită, ne putem ajuta, gîndind la împrejurarea că, dacă tăiem o anumită vietate pe din două, dăm naștere la două vietăți asemănătoare, și că Natura, ea însăși, efectuează astfel de bisecții. Putem considera polipii la zoophite sau mugurii la copaci ca niște cazuri în care diviziunea individului nu s-a făcut pînă la capăt. Desigur că, în cazul copacilor, judecînd după analogia cu cazul coralilor, indivizii născuți prin înmugurire par legați mai intim de alții

decît sînt ouăle sau semințele cu părinții lor. Iar acum pare destul de bine stabilit că plantele care se înmulțesc prin muguri împărtășesc toate aceeași durată de viață ; și știe oricine cît de ciudate și de numeroase proprietăți se transmit în chip sigur prin muguri, drajoane și butași, proprietăți care prin propagare seminală nu se mai arată decît rareori, dar nu chiar niciodată.

CAPITOLUL X

ȚARA FOCULUI

Țara Focului, prima sosire — Golful Good Success — Fuegienii de pe bordul vasului — Întîlnire cu sălbaticii — Priveliștea pădurilor — Capul Horn — Golful Wigwamurilor — Condițiile grele de viață ale sălbaticilor — Foamete — Canibali — Matricid — Credințe religioase — O mare furtună — Canalul Beagle — Strîmtoarea Ponsonby — Clădim wigwamuri * și instalăm pe fuegieni — Bifurcația canalului Beagle — Ghețari — Înapoierea la corabie — A doua vizită cu corabia la colonia noastră — Egalitatea socială la băștinași.

17 decembrie 1832. Acum, după ce am sfîrșit cu Patagonia și cu insulele Falkland, voi descrie întîia noastră sosire în Țara Focului. Puțin după prînz ocoleam capul San Diego, pătrunzînd în vestita strîmtoare a lui Le Maire. Deși navigam cît mai aproape de țărmul fuegian, conturul pietroasei și inospitalierei insule a Statelor abia se deslușea din nori. În aceeași după-amiază ancoram în golful Good Success. Pătrunzînd aici, localnicii ne salutară cu mijloacele care le stăteau la îndemînă locuitorilor acestei țări sălbatice. Un grup de fuegieni, ascunși în parte de o pădure încîlcită, se cocoțaseră unii peste alții pe marginea unui promontoriu înfiorător, aplecat deasupra mării ; cum treceam prin dreptul lor, începură să țopăie și fîlfîindu-și zdrențele de pe ei, scoaseră un țipăt răsunător. Băștinașii se țineau după corabie, astfel că înainte de a cădea noaptea văzurăm focul aprins de ei și le auzirăm încă o dată strigătele sălbatice. Golful este un fel de lac mare și liniștit, împrejmuit pe jumătate de niște munți de șisturi argiloase, scunzi, cu crestele tocite, acoperiți în partea dinspre apă de o pădure deasă și întunecată. O singură aruncătură de ochi asupra priveliștii îmi fu de ajuns ca să-mi dau seama că era cu desăvîrșire deosebită de tot ceea ce văzusem vreodată. În timpul nopții se porni viscolul și rafale puternice venite dinspre munți trecură în zbor peste capetele noastre. În larg ar fi fost un timp cumplit ; de aceea noi, ca și atîția alții, puteam numi bucuroși locul acesta golful Good Success.

Dimineața căpitanul trimise o delegație să intre în vorbă cu fuegienii. Cînd ajunserăm la distanța de unde puteam schimba saluturi, unul dintre cei patru băștinași care tocmai ieșiseră înainte să ne pri-

* Wigwam este numele dat locuinței omenești în limba indiană (n. red.)

mească, începu să strige mai tare decît toţi ceilalţi, vrînd să ne arate locul unde puteam debarca. Văzîndu-ne pe ţărm, delegaţia păru mai curînd alarmată, dar continuă să vorbească şi să gesticuleze cu mare repeziciune. Era, fără îndoială, cel mai interesant şi mai curios spectacol pe care îl văzusem în viaţa mea. N-aş fi bănuit niciodată cît de nemăsurată poate să fie deosebirea dintre un sălbatic şi un om civilizat ; ea este mai mare decît între animalul sălbatic şi cel domesticit, fiindcă în om se află o mai mare putinţă de desăvîrşire. Crainicul-conducător era un bătrîn care părea să fie şeful familiei ; ceilalţi trei erau tineri şi zdraveni, înalţi aproape de şase picioare. Femeile şi copiii fuseseră îndepărtaţi. Aceşti fuegieni sînt un neam de oameni foarte deosebit de acela al nenorocitelor stîrpituri care locuiesc mai departe, înspre vest ; ei par înrudiţi de aproape cu vestiţii patagonezi de pe ţărmurile strîmtorii lui Magellan. Singura lor îmbrăcăminte este un fel de sarică făcută din piele de guanaco, cu blana întoarsă în afară. Ei o poartă aruncată pe umeri, aşa că trupurile lor rămîn pe jumătate descoperite, lăsînd să li se vadă pielea de culoare murdar-arămie.

Bătrînul avea în jurul capului o bandă de pene albe care-i ţinea strîns părul negru, aspru şi încîlcit. Chipul îi era brăzdat de două dungi late, transversale ; una, vopsită în roşu deschis, mergea de la o ureche la alta, trecîndu-i peste buza de sus ; cealaltă, albă cum e creta, paralelă cu cea dintîi, era trasă mai sus, în aşa fel încît acoperea pleoapele, dîndu-le aceeaşi culoare albă. Alţi doi erau împodobiţi cu fel de fel de linii negre, neregulate, făcute cu cărbune. Această delegaţie semăna întocmai cu dracii care apar pe scenă în opere ca „Der Freischütz" [1].

Numai atitudinea lor era umilă, expresia feţei arătînd însă bănuială, surpriză şi uimire. Îndată ce le dădurăm în dar o bucată de stofă roşie, cu care se şi legară la gît, ei ne deveniră buni prieteni. Asta se văzu limpede din felul cum bătrînul începu să ne bată cu palma pe piept, scoţînd un fel de gîlgîieli în felul acelora cu care chemi la mîncare puii de găină. Făcui cîţiva paşi cu bătrînul şi această demonstraţie de prietenie fu repetată de mai multe ori, pînă ce se încheie cu trei palme straşnice, pe care mi le dădu cu amîndouă mîinile şi în acelaşi timp, pe piept şi pe spate. Apoi se desfăcu şi el la piept, întorcîndu-se spre mine ca să răspund în acelaşi fel la politeţea lui, iar eu îi răspunsei, ceea ce păru că-l mulţumeşte pe deplin.

Vorbirea acestor oameni, după ideea noastră despre vorbire, abia poate fi numită grai articulat [2]. Căpitanul Cook a asemuit-o cu gîlgîitul pe care îl scoate un om cînd face gargară, dar desigur că nici un european, făcînd gargară, n-ar putea scoate din gît atîtea sunete guturale şi ascuţite.

Fuegienii sînt neîntrecuţi imitatori : de cîte ori tuşeam, sau căscam, sau făceam cine ştie ce mişcare fără rost, ei o reproduceau numaidecît. Unul dintre ai noştri începu să se uite saşiu ; dar un tînăr fuegian, al cărui chip era în întregime vopsit cu negru (afară de o dungă albă peste ochi), izbuti să facă strîmbături cu mult mai groaznice. Ei puteau să repete cu o corectitudine desăvîrşită fiecare cuvînt din orice frază pe care le-o adresam şi ţineau minte mult timp aceste cuvinte. Totuşi,

noi europenii știm cu toții ce greu este a separa pe cuvinte sunetele unei limbi străine. Care dintre noi, de pildă, a putut urmări mai mult decît trei cuvinte în rostirea unui indian american? Toți sălbaticii par a poseda într-o măsură neobișnuită această putere de imitație. S-a vorbit astfel, aproape în același chip, despre aceeași comică apucătură la cafri; australienii au fost de asemenea multă vreme vestiți pentru însușirea lor de a imita și a reda mersul cutărui om, în așa fel ca acela să poată fi recunoscut. Cum se va fi explicînd această aptitudine a lor? Să fie urmarea unor deprinderi mai experimentate ale percepției și ale simțurilor, deprinderi care sînt mai ascuțite la toți oamenii primitivi față de cei trecuți printr-un îndelung proces de civilizație?

Unul dintre ai noștri dădu drumul unui cîntec: fuegienii abia se țineau să nu cadă la pămînt de uimire. Cu aceeași mirare se uitară ei și la felul nostru de a dansa; totuși un tînăr dintre ei, fiind poftit, primi bucuros să facă doi-trei pași de vals. Ei păreau puțin obișnuiți cu europenii, dar cunoșteau armele de foc care îi îngrozeau; nimic pe lume nu i-ar fi hotărît să pună mîna pe pușcă. Ne cerură însă cuțite, cărora le ziceau pe spaniolește „cucilla". Ca să ne facă să înțelegem că doreau cuțite se prefăceau că țin în gură o halcă de balenă, pe care arătau că vor s-o taie, nu s-o sfîșie.

N-am spus încă nici un cuvînt despre fuegienii pe care îi aveam la bord. În călătoria anterioară a vaselor „Adventure" și „Beagle", de la 1826 la 1830, căpitanul Fitz Roy pusese mîna pe un grup de băștinași, pe care, spre marea spaimă a grupului folosit la ridicările topografice, îi ținea ca ostatici pentru furtul unei bărci; pe cîțiva dintre aceștia, precum și pe un copil, pe care îl cumpărase în schimbul unui nasture de sidef, i-a luat cu sine în Anglia, hotărît să-i educe și să-i convertească la creștinism, pe propria sa cheltuială. Stabilirea acestor băștinași, după civilizare, în țara de origine, era pentru căpitanul Fitz Roy unul din motivele principale care îl făcuseră să întreprindă călătoria de acum; și pînă ce Amiralitatea să aprobe expediția noastră, căpitanul Fitz Roy și tocmise cu generozitate un vas, cu care el însuși avea să-i readucă în patrie. Misionarul Matthews însoțea pe băștinași; despre toți aceștia căpitanul Fitz Roy a publicat un raport complet și excelent. Dintre foștii ostatici aduși în Anglia făceau parte de asemenea un băiat și o fetiță, dar băiatul murise de variolă; așa că nu aveam acum la bord decît pe York Minster, Jemmy Button (al cărui nume arată cu ce a fost cumpărat) și pe Fuegia Basket. York Minster era bărbat în toată firea, zdravăn, scund și îndesat; om la locul lui, taciturn și chiar posac, dar pătimaș pînă la violență cînd se supăra, cu mare dragoste față de cîțiva prieteni de pe bord și cu o inteligență normală. Jemmy Button, deși tot atît de pătimaș, era răsfățatul tuturor; trăsăturile chipului său îi arătau dintr-o dată firea plăcută. Vesel de felul lui, rîdea deseori și era deosebit de simțitor la suferința altuia; simțind că aveam oarecare rău de mare, de cîte ori marea era agitată el obișnuia să vină la mine și să-mi spună cu glas plîngător: „Sărman, sărman prieten!" Dar fiindcă ideea de om căruia îi făcea rău marea era pentru el, care trăise numai pe apă, cu totul caraghioasă, se vedea mai totdeauna silit să se întoarcă într-o

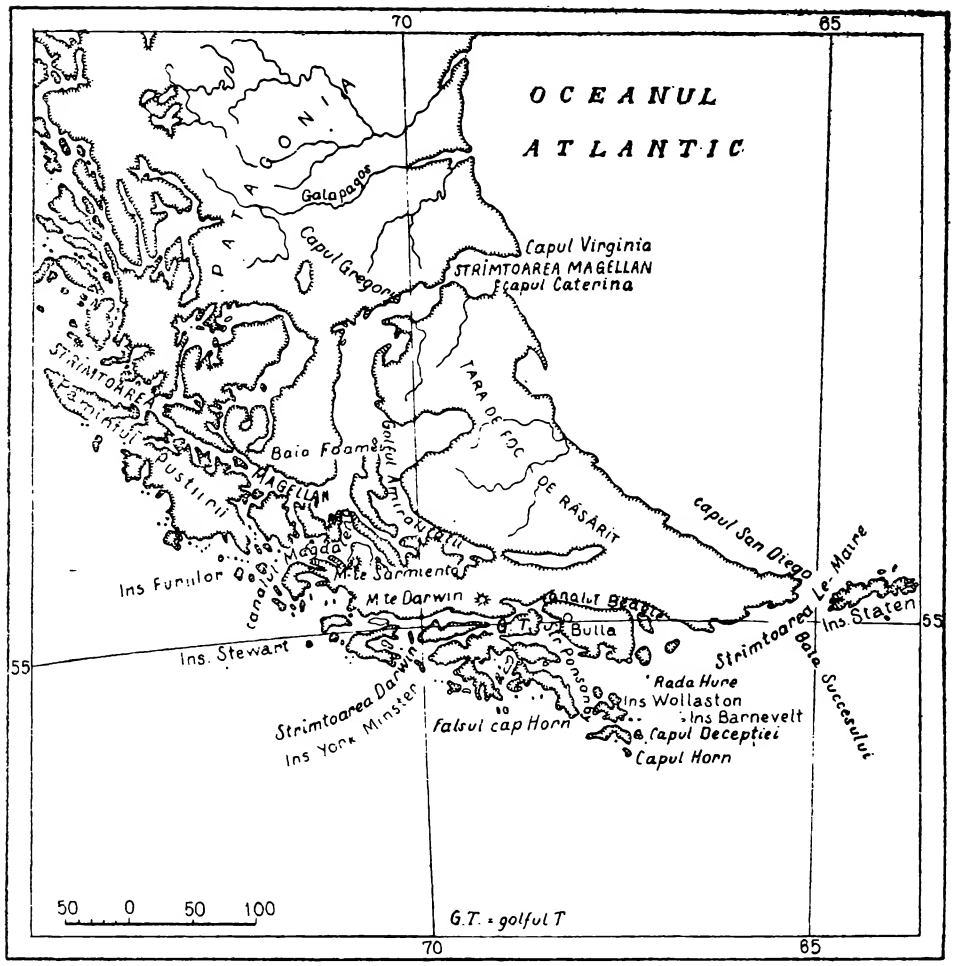

Țara Focului. După datele hărților întocmite de cartografii vasului „Beagle".

parte, ascunzîndu-și astfel zîmbetul sau chiar rîsul, pentru ca apoi iar să repete: „Sărman, sărman prieten!" Era și mare patriot, plăcîndu-i să-și laude tribul și țara, în care spunea pe drept cuvînt că e „belșug de copaci"; dar de celelalte triburi nu prea vorbea bine. El mai declara, cu oarecare mîndrie, că în țara lui nu existau diavoli. Scund și gras, Jemmy era preocupat de ținuta lui exterioară; obișnuia totdeauna să poarte mănuși, părul tuns cu îngrijire și încălțămintea bine lustruită; mai cu seamă ghetele murdare îl amărau peste fire. Îi plăcea atît de mult să se admire în oglindă, încît un copilaș indian, cu chip vesel, de la Rio Negro, pe care l-am ținut cîteva luni pe bord, luase obiceiul să-și bată joc de el; iar Jemmy, mai tot timpul gelos de atenția dată copilașului, manifesta din această cauză o mare nemulțumire, obișnuind

să clatine dispreţuitor din cap şi să spună: „Prea mult ciocîrlie". Cînd mă gîndesc la toate calităţile lui minunate, mi se pare cu totul şi cu totul ciudat ca el să fie de aceeaşi rasă şi să aibă fără îndoială acelaşi caracter ca toţi acei nefericiţi sălbatici, atît de înapoiaţi, pe care i-am întîlnit întîia oară aici. În sfîrşit, Fuegia Basket era o fetişcană la locul ei, drăguţă şi modestă, cu o faţă plăcută, nici vorbă, deşi uneori cam posomorîtă, şi avînd un dar de a învăţa orice la repezeală, în deosebi limbile străine. Aceasta se vedea din bruma de portugheză şi spaniolă cu care se alesese în puţinul timp cît fusese lăsată pe ţărm, la Rio de Janeiro şi la Montevideo, precum şi din cunoaşterea limbii engleze. York Minster, fiind foarte hotărît să se căsătorească cu ea de îndată ce vor fi fost stabiliţi în ţară, nu privea cu ochi buni atenţia ce i se da.

Deşi toţi trei puteau şi să vorbească şi să înţeleagă destul de bine engleza, era neînchipuit de greu să căpătăm de la ei vreo informaţie mai completă asupra obiceiurilor din ţara lor. Aceasta se datora în bună parte dificultăţii lor vădite de a mai înţelege ceva, cînd venea în discuţie cea mai simplă alternativă. Orice om deprins cu mentalitatea copiilor mici ştie că numai rareori se poate căpăta de la ei răspuns limpede la simpla întrebare dacă un anumit lucru e alb sau negru; ideea de alb sau negru, fiecare pe rînd, le umple mintea pe de-a-ntregul. La fel se întîmpla şi cu fuegienii, aşa că era mai totdeauna cu neputinţă de aflat, prin întrebări şi răsîntrebări, dacă înţelegeau exact ceea ce afirmau. Ei aveau privirea deosebit de ascuţită; se ştie bine că marinarii, mulţumită practicii lor îndelungi, pot zări de departe orice lucru, cu mult mai limpede decît oamenii trăiţi pe uscat. York şi Jemmy erau superiori chiar marinarilor de pe bord; de mai multe ori, ei au spus despre cîte un lucru depărtat exact ceea ce era, cum s-a şi verificat apoi prin telescop, după ce toţi se îndoiseră. Şi ei îşi dădeau bine seama de această putere a lor; astfel, cînd se ivea cîte o neînţelegere cu ofiţerul de veghe, Jemmy izbucnea: „Vedeam la mine corabie, nu spuneam la mine".

Interesantă fu la debarcare purtarea sălbaticilor faţă de Jemmy Button. Ei îşi dădură seama numaidecît de diferenţa dintre ei şi el şi vorbiră între ei multă vreme numai despre asta. Bătrînul se îndreptă spre Jemmy cu o lungă cuvîntare, prin care, după cît se părea, îl poftea să rămînă cu ei. Dar Jemmy le înţelegea prea puţin vorba, fiind mai cu seamă ruşinat la culme de înfăţişarea compatrioţilor săi. Cînd după aceasta coborî pe ţărm York Minster, ei se purtară şi cu el în acelaşi chip şi îi spuseră că trebuie să se bărbierească, cu toate că nu avea nici douăzeci de tuleie pe obraji, în timp ce noi cu toţii purtam bărbi foarte lăţoase. Apoi, îi examinară culoarea pielii, comparînd-o cu a noastră. Unul dintre ai noştri îşi arătă braţul gol şi ei rămaseră năuciţi admirîndu-i albeaţa, întocmai ca şi urangutanii, pe care îi văzusem la Grădina Zoologică. Ni se păru că pe doi-trei ofiţeri mai scunzi şi mai blonzi decît ceilalţi îi luau drept femei, deşi ca podoabe aveau şi aceştia tot bărbi lăţoase. Cel mai voinic dintre fuegieni se arăta încîntat văzînd că i se admiră înălţimea. Pus spate în spate cu cel mai înalt din echipajul nostru, el căuta să cîştige la măsurătoare alegîndu-şi

Locuitori din Ţara Focului ; rîndul din stînga (de sus în jos) : Fuegia Basket în 1833, Jemmy Button în 1834, York Minster în 1832 ; rîndul din dreapta (de sus în jos) : soţia lui Jemmy în 1834, Jemmy în 1833, York în 1833.

un loc mai înalt şi stînd în vîrful degetelor. Tot acesta îşi deschidea gura ca să i se vadă dinţii şi îşi întorcea capul într-o parte ca să-şi arate profilul : făcea totul cu o iuţeală atît de veselă, încît pot crede că se închipuia bărbatul cel mai fermecător din Ţara Focului. De la uimirea profundă pe care am simţit-o la început, obişnuindu-ne cu ei, am trecut la sentimente mai vii, deoarece nimic nu putea fi mai caraghios decît mirarea lor amestecată ciudat cu apucătura de a ne imita mai în fiece clipă.

Ziua următoare, încercai să pătrund mai adînc în Ţara Focului. Ţinutul este muntos, deşi în parte înecat de apele mării, care formează canaluri adînci şi adevărate golfuri pe albiile văilor. Crestele munţilor, afară de acelea dinspre vest, sînt acoperite, chiar din marginea mării pînă către vîrf, cu păduri imense. Copacii urcă pantele munţilor pînă la 1000—1500 de picioare, iar de acolo în sus urmează o fîşie de turbă pe care cresc plante alpine pitice, dincolo de care vine regiunea zăpezilor veşnice. Aceste zăpezi, aşa cum spune căpitanul King, coboară către strîmtoarea lui Magellan pînă la 3000—4000 de picioare. În tot ţinutul, abia dacă se poate găsi un acru de şes. Îmi aduc aminte că am văzut un petic de cîmpie lîngă golful Foamei şi un altul ceva mai mărişor lîngă rada Hure. În amîndouă locurile, ca de altfel pretutindeni, terenul e acoperit cu un strat gros de turbă mlăştinoasă. Chiar în cuprinsul pădurii, pă-

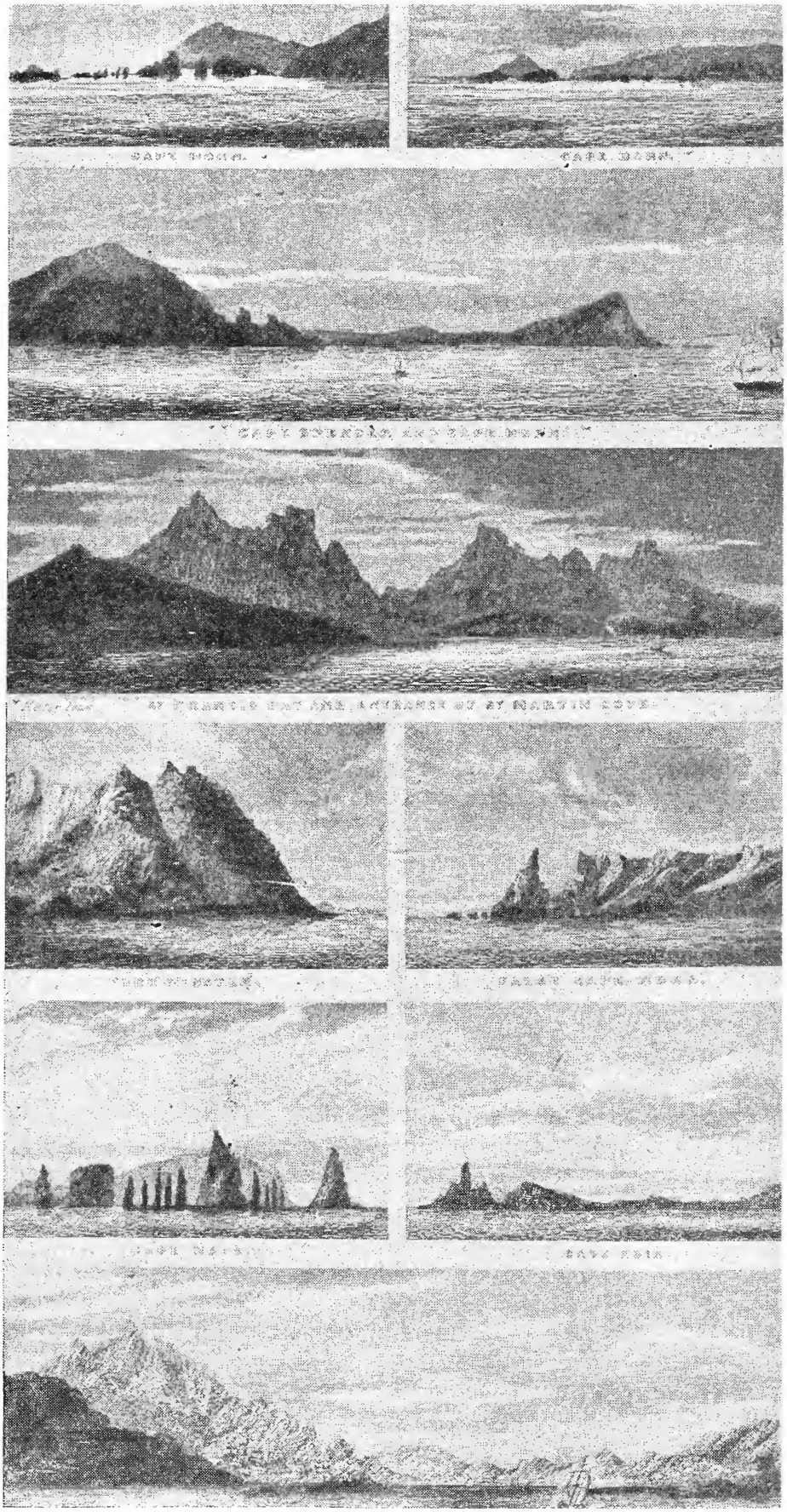

Țara Focului (de sus în jos) : capul Horn (două vederi dinspre răsărit) ; capul Horn (vedere dinspre apus, la stînga capul Spencer) ; golful San Francisco și intrarea în baia San Martin ; muntele York Minster ; Falsul cap Horn ; capul Negru (două vederi ; ieșirea de sud-vest din canalul Cockburn. *Gravuri de U. U. Wilson*

mîntul zace ascuns sub un așternut greu de materie vegetală care putrezește încetul cu încetul și care, fiind îmbibat cu apă, se scufundă sub picior.

Din această cauză, pierzînd aproape orice speranță să-mi mai pot tăia drum prin pădure, urmai cursul unui torent de munte. La început, cascadele și trunchiurile de arbori prăbușiți de-a curmezișul trecerii mele îmi îngreunară chiar înaintarea pe brînci ; dar puțin după aceea, albia torentului se mai lărgi întrucîtva, deoarece revărsarea apelor tot mîncase din părți. Continuai, așadar, timp de o oră întreagă să înaintez încet de-a lungul malurilor sfîșiate și stîncoase ; măreția priveliștii mă răsplăti cu prisosință de oboseală. Adîncimea întunecată a prăpastiei se potrivea de minune cu sălbăticia fără margini a muntelui. Peste tot se vedeau numai enorme stînci colțuroase și copaci dezrădăcinați, iar alți copaci, încă în picioare, dar vătămați de putregai pînă în inimă, stăteau gata să se prăbușească. Imaginea acestei încurcături colosale de arbori sănătoși și arbori căzuți îmi amintea de codrii intertropicali, deși era totuși o deosebire : în pustietățile încremenite de aici, nu Viața, ci Moartea părea că este duhul domnitor. Urmai mai departe cursul apei pînă ce ajunsei într-un loc, unde mari alunecări de stîncă creaseră o deschizătură dreaptă pe coasta muntelui. Mă urcai pe acest drum pînă la o înălțime considerabilă, ajungînd astfel să privesc de sus pădurile de jur împrejur. Toți copacii aparțineau aceleiași specii, Fagus betuloides ; numărul altor specii de fag și al lui Drimys Winteri [3] este cu totul neînsemnat. Fagul de aici își păstrează frunzele tot anul ; numai că frunzișul lui are o culoare verde închis caracteristică, de nuanță gălbuie. Priveliștea întreagă, avînd același colorit, pare întunecată și chiar posomorîtă, fiind doar rareori înviorată de razele soarelui.

20 decembrie. Pe o latură a marelui golf, unde ne aflăm, se înalță un munte de 1500 de picioare, căruia căpitanul Fitz Roy i-a dat numele lui Sir J. Banks, ca amintire pentru nenorocita lui excursie, în care doi oameni ai grupului au pierit, iar dr. Solander era cît pe-aci să pățească la fel. Furtuna de zăpadă, care a fost cauza nenorocirii lor, s-a dezlănțuit la mijlocul lui ianuarie (corespunzător cu iulie al nostru) și încă pe latitudinea orașului Durham [4] ! Eram dornic să ating piscul acestui munte, ca să strîng ceva plante alpine ; flori nu se prea găseau de nici unele în părțile joase. O luarăm de-a lungul aceluiași curs de apă ca și în ziua precedentă și merserăm pînă către izvoarele lui, de unde ne văzurăm siliți să ne tîrîm orbește printre copacii care, din pricina altitudinii și a vînturilor năprasnice, erau scunzi, groși și încovoiați. Încetul cu încetul, ajunserăm la ceea ce din depărtare ni se păruse un covor verde de gazon minunat, dar care, spre nemulțumirea noastră, se dovedi a fi un desiș compact de fagi pitici, avînd fiecare 4—5 picioare înălțime. Erau deși ca merișorul din gardurile vii ale grădinilor, așa că ne văzurăm siliți să ducem o adevărată luptă, de-a lungul supra-

feței netede, dar plină de obstacole. După ceva caznă, dădurăm de turbă și apoi de stîncile de ardezie, goale.

Muntele pe care mă aflam era legat printr-o coamă de alt munte, aflat la cîteva mile depărtare și mai înalt; din această cauză, avea pe el numeroase petice de zăpadă. Cum nu trecuse încă dimineața, mă hotărîi să ajung acolo și să colectez diverse plante, pe care le-aș găsi în drumul meu. Ar fi fost nespus de greu să urc, dacă nu s-ar fi întîmplat să apuc pe o potecă, bine bătută și dreaptă, făcută de guanaci. Aceste animale nu merg decît pe același drum, unul după altul, ca oile. Ajungînd în sfîrșit la piscul celuilalt munte, ne dădurăm seama că era muntele cel mai înalt din împrejurimi. Apele lui se vedeau mergînd spre mare, în direcții deosebite. Puteam vedea tot ținutul înconjurător: spre nord se întindea un teren mlăștinos, iar spre sud se deschidea priveliștea unei măreții sălbatice, care se potrivea de minune cu Țara Focului. Munți după munți, despărțiți de văi prăpăstioase, acoperiți de codri deși și întunecați, totul făcea impresia unei misterioase măreții. Chiar văzduhul, în acest climat viscolit, bătut de ploaie, de grindină și zloată, pare mai întunecos decît în oricare altă parte. Privind dinspre golful Foamei spre sud, către strîmtoarea lui Magellan, canalurile depărtate dintre munți păreau că, prin întunecimea lor, duc dincolo de hotarele acestei lumi, pe alt tărîm.

21 decembrie. Vasul „Beagle" porni la drum, așa că în ziua următoare, cu ajutorul unei minunate brize dinspre est, neobișnuit de prielnică, ne apropiam de Barnevelt și, trecînd cu viteză pe lîngă piscurile de piatră ale capului Deceit, ocoleam pe la orele trei mult bîntuitul de furtuni cap Horn. Seara era liniștită și luminoasă. Ne bucurarăm deci de întreaga priveliște a insulelor dimprejur. Dar capul Horn își cerea tributul și pentru aceasta ne și trimise, mai înainte de căderea nopții, rafale de vînt în plin obraz. Trebui să ne depărtăm în larg; iar a doua zi cînd ne apropiam din nou de uscat, zărirăm deasupra provei faimosul promontoriu în forma lui cea mai desăvîrșită: înfășurat în cețuri, conturul i se pierdea estompat în bătaia unei ploi viscolite, uriași nori negri se răsuceau pe cer și rafalele de ploaie cu piatră ne loveau, trecînd pe lîngă noi, cu atîta putere, încît căpitanul luă hotărîrea să ne refugiem, nu departe de capul Horn, în micul golf Wigwam; aci ancorarăm pe calm, în seara din ajunul Crăciunului. Singurul lucru care ne mai reamintea de furtună era, cînd și cînd, cîte o răbufneală dinspre munți, care făcea vasul să salte în ancore.

25 decembrie. Lîngă golful Wigwam era un vîrf de munte, zis Piscul lui Kater, care se ridica pînă la înălțimea de 1700 picioare. Toate insulele dimprejur constau din mase conice de piatră verde, însoțite cîteodată de coline mai puțin regulate de șisturi argiloase degradate. Putem socoti această parte a Țării Focului drept capătul lanțului de munți înecați, despre care am mai vorbit. Numele de „Wigwam"

dat golfului vine de la locuințele fuegiene ; dar oricărui golf de prim-prejur i s-ar cădea tot atît de bine să i se zică la fel. Băștinașii, hrănindu-se mai ales cu scoici, sînt veșnic siliți să-și schimbe locul ; ei se întorc însă din cînd în cînd la locurile unde au mai stat, după cum dovedesc grămezile de scoici vechi care adesea ating în greutate cîteva tone. Aceste movile pot fi deosebite de la mare distanță după culoarea verde deschis a anumitor plante care cresc totdeauna pe ele. Dintre acestea, îndeosebi, fac parte țelina sălbatică și iarba antiscorbutică (Cochlearia), plante foarte folositoare, dar a căror întrebuințare băștinașii încă n-au descoperit-o [5].

Wigwamul fuegian seamănă ca formă și mărime cu o claie de fîn. De fapt, e vorba de cîteva crăci rupte, înfipte în pămînt și apoi foarte primitiv stufărite pe o parte cu mănunchiuri de iarbă și papură. Cu totul, construcția lui nu poate necesita mai mult ca o oră și nici nu se folosește decît două-trei zile. Am văzut la rada Hure un loc unde dormise unul dintre oamenii goi de pe aici : nu putea da, în adevăr, mai mult adăpost ca un culcuș de iepure. Bineînțeles, omul acela trăia de unul singur și de aceea York Minster ne spunea despre el „foarte rău om" și că probabil trebuie să fi furat ceva. Pe coasta de vest însă, wigwamurile sînt ceva mai bune, fiind învelite cu piei de focă. Vremea rea ne-a ținut aci cîteva zile. Clima e desigur nefericită : deși trecusem de solstițiul de vară, totuși în fiece zi ningea pe munți, iar pe văi cădea ploaie însoțită de măzăriche. De obicei, termometrul nu se mișca de pe la 7^0, noaptea scăzînd însă la $3^0,5$—$4^0,5$. În general, lumea își închipuie climatul, din cauza atmosferei umede și viscolite, mai rău decît este în realitate.

Mergînd într-o zi spre țărmul de lîngă insula Wollaston, ne ținurăm în pas cu o barcă cu șase fuegieni ; erau creaturile cele mai respingătoare și mai nenorocite pe care le-am văzut în viața mea. Pe coasta de răsărit, după cum știm, băștinașii se acoperă cu piei de guanaco, iar pe coasta de apus cu piei de focă. Bărbații unor triburi centrale poartă de obicei o piele de vidră sau o zdreanță oarecare cam cît o batistă, care le ajunge numai cît să-și acopere spatele pînă la șale. Peticul de piele e legat cu niște sfori petrecute peste piept în așa fel, încît să poată fi tras dintr-o parte în alta, după cum bate vîntul. Dar fuegienii din barcă erau cu totul goi ; chiar o femeie în toată firea nu arăta altfel. Ploua groaznic și apa rece îi curgea de-a lungul trupului în șiroaie. Într-un alt golf nu prea depărtat, o femeie, care își ținea la sîn pruncul născut de curînd, veni într-o zi către vasul nostru și rămase locului încremenită de uimire, deși bătea un vînt cu măzăriche, care i se așeza și se topea pe sînii goi, ca și pe tot trupul, tot gol, al copilașului ! Aceste biete ființe nenorocite purtau toate semnele degenerării, aveau obrajii hidoși, mînjiți cu alb, pielea murdară și unsuroasă, părul încîlcit, o voce spartă și gesticulau violent. La vederea unor astfel de oa-

Colibe de fuegieni în baia Speranței (canalul Magdalena). *Gravură de F. P. King.*

meni, cu greu poate cineva crede că sînt semeni de ai noștri, locuitori ai aceleiași planete. Oamenii obișnuiesc să facă fel de fel de presupuneri cu privire la bucuria de care au parte în viață anumite animale inferioare ; cu ce îndreptățire trebuie să-și pună ei aceeași întrebare asupra barbarilor acestora ! Noaptea, fuegienii dorm cîte cinci-șase la un loc, goi, pe pămîntul ud, încolăciți ca animalele, deși bătuți de vîntul și ploaia unei clime furtunoase. De cîte ori marea e în reflux, fie iarna sau vara, fie ziua sau noaptea, ei trebuie să se scoale și să pornească de îndată la adunat scoici de pe stînci ; iar femeile sau caută pe sub apă arici de mare, sau, petrecîndu-și tot timpul în bărci, trag din apă, cu mișcări smucite, peștișori, pe care îi momesc la o undiță de păr fără cîrlig. Cînd se omoară cîte o focă sau se descoperă stîrvul plutitor al vreunei balene, e mare ospăț. Și hrana aceasta, atît de dezgustătoare, se drege cu cîteva pomușoare și ciuperci fără nici un gust.

Adesea, ei suferă de foame. Dl. Low, căpitanul unei corăbii, bun cunoscător al băștinașilor de aici, mi-a dat amănunte interesante asupra slăbiciunii și deznădejdii unui grup de o sută cincizeci de băștinași, de pe coasta de vest. O serie de viscole oprise pe femei de la strînsul scoicilor de pe stînci și din aceeași cauză nici bărbații nu putuseră ieși

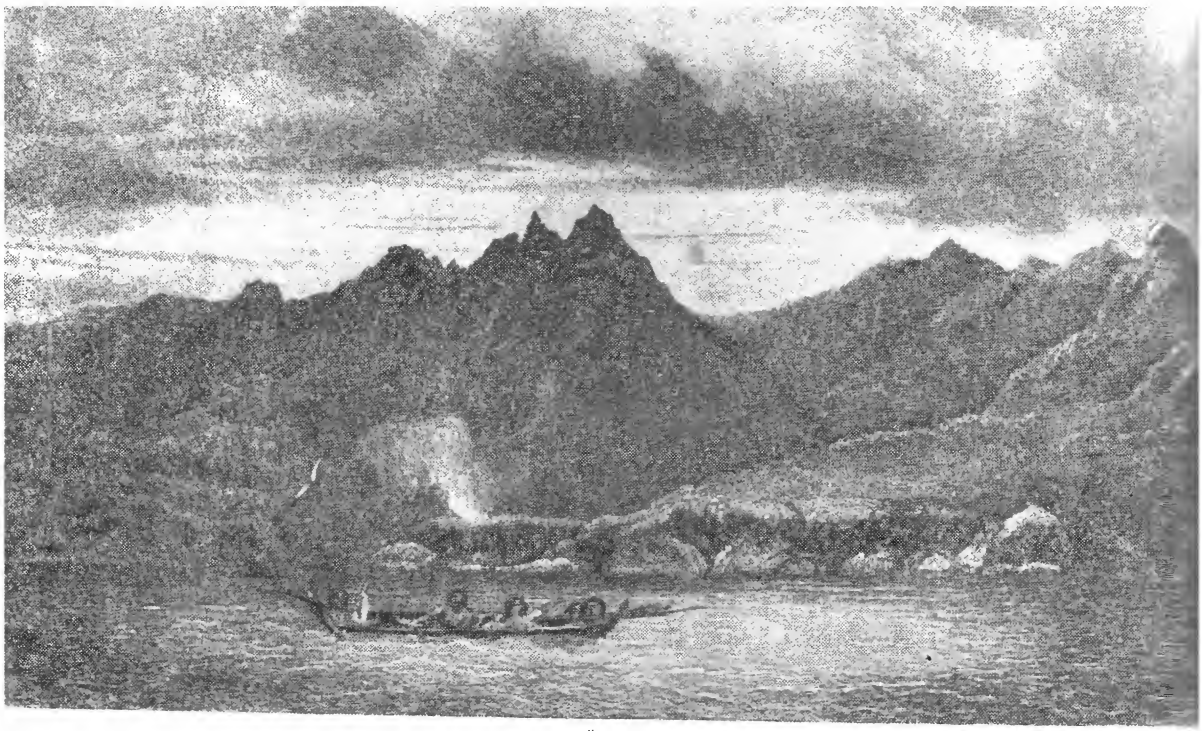

Insula Wollaston (dinspre nord-est). *Gravură de Ch. Martens.*

cu bărcile la prins foci. Într-o dimineaţă, un mic grup dintre aceştia plecară pe mare, după cum spuneau cei rămaşi, pentru o călătorie de patru zile, în căutare de hrană. La înapoiere, Low le ieşi înainte şi îi văzu pe toţi cu sufletul la gură, fiecare aducînd cîte o halcă putredă de grăsime de balenă, pe care o găuriseră la mijloc şi prin care îşi băgaseră capetele, aşa cum fac gauchos ca să se îmbrace cu dulama lor, zisă poncho. De cum se aduceau hălcile de grăsime la wigwam, un bătrîn tăia din ele felii subţiri, pe care, în timp ce le descînta cu vorbe neînţelese, le perpelea cîteva clipe la foc şi apoi le împărţea înfometaţilor, care tot timpul păstraseră tăcerea cea mai deplină. Dl. Low crede că, de cîte ori găsesc cîte o balenă aruncată de mare pe ţărm, băştinaşii îngroapă bucăţi mari din ea în nisip, ca prevedere pentru timp de foamete ; un băiat fuegian, pe care îl avea la bord, a dat o dată peste o asemenea rezervă îngropată. În război, unele triburi sînt canibale. După spusele băiatului luat de dl. Low şi ale lui Jemmy Button, care, fără să ştie unul de altul, au dat amîndoi aceleaşi informaţii, este fără îndoială adevărat că, siliţi de foame, iarna, ei îşi omoară şi devorează mai curînd femeile bătrîne decît cîinii. Întrebat de ce fac aşa, băiatul d-lui Low a răspuns : „Cîinii prind foci, femei bătrîne nu". Acelaşi băiat a descris şi felul în care bătrînele erau omorîte : le ţineau

deasupra fumului pînă le înăbușeau. Cu mare veselie, el le imita țipetele și arăta care anume părți ale corpului erau socotite ca mai gustoase. Oricît de îngrozitoare ar fi o astfel de moarte, venită de la prieteni și de la rude, spaima acestor bătrîne, cînd foamea începe să dea ghes, e cu mult mai dureros de conceput; mi s-a spus că în astfel de împrejurări, adesea ele se refugiază în munți, dar sînt urmărite de bărbați și întoarse înapoi spre a fi măcelărite la propriile lor vetre!

Căpitanul Fitz Roy n-a putut niciodată să afirme dacă fuegienii cred cumva în viața viitoare sau nu. Cîteodată, ei își îngroapă morții în peșteri, cîteodată în codrii munților. Nu știm însă nimic despre datinele lor de înmormîntare. Jemmy Button se ferea să mănînce păsări de uscat, sub cuvînt că „ciugulesc oameni morți"; de altfel, ei nu vor nici cel puțin să pomenească de prietenii pe care i-au pierdut. Deși, poate, acea mormăială a bătrînului, înainte de a împărți înfometaților feliile de balenă putredă, părea un fel de rugăciune, n-avem nici un alt temei să credem că, la diverse împrejurări, ei ar fi săvîrșit vreun cult religios. Orice familie sau trib își are vraciul, adică învățatul respectiv, despre al cărui rost n-am putut în nici un fel să ne dăm seama limpede. Jemmy credea în vise, fără să creadă, după cum am spus, în diavol. Nu sînt bine lămurit dacă fuegienii noștri erau mult mai superstițioși decît unii dintre marinari, deoarece chiar un bătrîn șef de cart credea cu tărie că, dacă am fost loviți de acea serie de viscole cumplite în largul capului Horn, totul se datora numai faptului de a fi avut fuegieni pe bord. Apropierea cea mai semnificativă de simțămîntul religios am văzut-o la York Minster care, cînd dl. Bynoe împușcă vreo cîteva rățuști, pe care voia să le păstreze ca specimene, spuse: „Oh, domn' Bynoe, ploaie, zăpadă mare, suflă mult". Bineînțeles, el voia să spună că stricăciunea adusă astfel hranei omului va fi pedepsită după cum merită. Tot York Minster ne povesti cu mare aprindere și spaimă că fratele său, într-o zi, întorcîndu-se să ridice niște păsări moarte, pe care le lăsase la țărm, observă cîteva pene luate de vînt. Și fratele lui spuse (York îi imita chiar felul de a vorbi): „Ce e asta?" iar apoi, tîrîndu-se într-acolo și cercetînd din ochi peste faleză, văzu „om sălbatic" adunîndu-i păsările; se tîrî atunci mai aproape și deodată se prăbuși un bolovan mare, strivindu-l. York mărturisea că multă vreme, după întîmplarea cu fratele lui, bîntuiseră furtuni și căzuseră mari ploi și zăpezi. Pe cît ne-am putut da seama, el socotea elementele însăși ca agenți ai răzbunării; e limpede așadar, cît de firesc sînt ele personificate, la neamurile ceva mai înaintate ca grad de cultură. Cine ar fi fost acel „rău om sălbatic", iată o întrebare rămasă pentru mine plină de mister; căci ceea ce spunea York, cînd am găsit locul, ca un culcuș de iepure, unde dormise omul singur cu o noapte înainte, mă făcuse să mă gîndesc că era vorba de hoți izgoniți din triburi. Dar alte cuvinte neînțelese ale lui mi-au strecurat oarecare îndoieli. Uneori mi-am închipuit că explicarea singurătății acestor oameni nu putea fi alta decît nebunia.

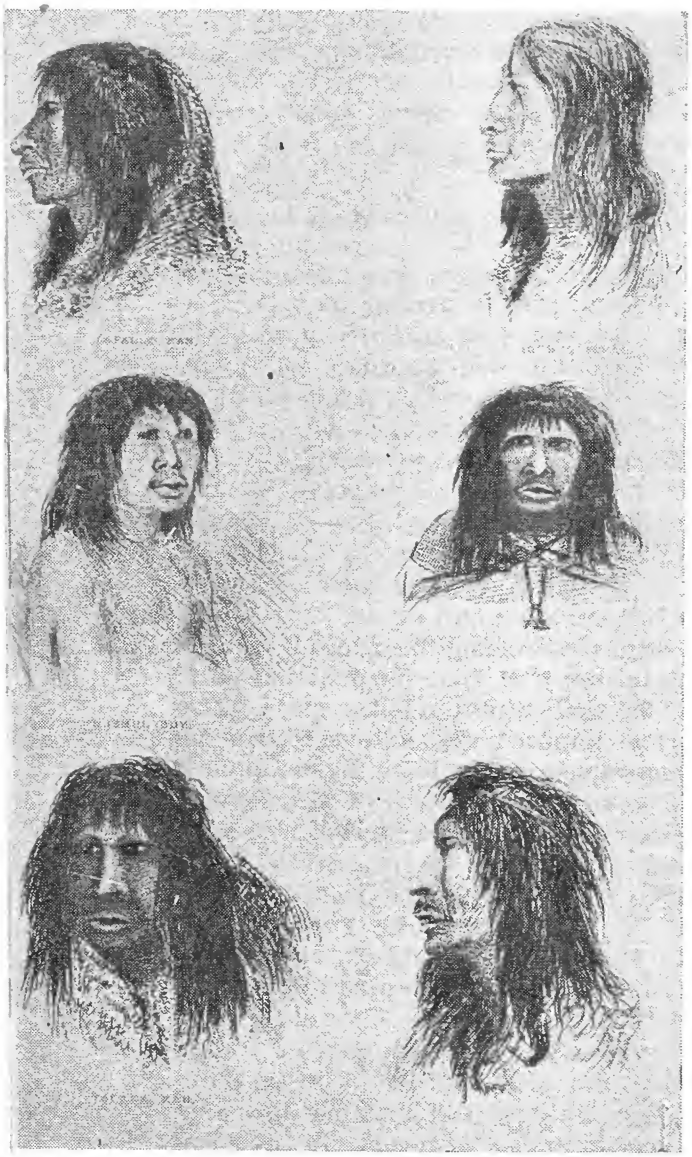

Tipuri de locuitori din Țara Focului ; rîndul din stînga (de sus în jos) : bărbat din tribul Sapallo ; băiat din tribul Uemul ; bărbat din tribul Yagan ; rîndul din dreapta (de sus în jos) : femeie din tribul Uemul ; bărbat din tribul Yapu ; bărbat din tribul Pecherai. *Gravuri de R. Fitz Roy.*

Unele triburi nu au nici guvern, nici conducător ; totuși ele sînt înconjurate de triburi dușmane, care vorbesc dialecte deosebite, fiecare trib fiind despărțit de celălalt numai printr-o fîșie goală de teritoriu neutru. Cauza războaielor poate ar fi totdeauna de ordin alimentar. Țara lor e o îngrămădire sălbatică de stînci colțuroase, munți înalți și păduri nefolositoare, totul zărindu-se prin cețuri și nesfîrșite furtuni. Uscatul care poate fi locuit se reduce la stîncile de pe țărm. În căutarea hranei, ei sînt împinși să rătăcească neîncetat din loc în loc, dar ținutul este atît de prăpăstios, încît pot să se miște numai prin preajmă, cu nenorocitele lor canoe. De aceea, ei nu sînt în stare să-și dea seama ce este sentimentul căminului și, mai puțin încă, ce este dragostea de casă : bărbatul se poartă cu femeia lui ca un stăpîn crud față de sclavul muncitor. S-a pomenit vreodată faptă mai cumplită decît aceea mărturisită de Byron, care a văzut pe coasta de vest cum o mamă nefericită și-a cules de pe pămînt băiețașul însîngerat și muribund, pe care bărbatul ei, fiindcă băiatului îi căzuse din mînă un coș cu arici de mare, îl izbise fără milă cu capul de stîncă ? ! Cît de greu se trezesc în ei facultățile mai înalte ale sufletului : au ei nevoie de imaginație ca să evoce, de rațiune ca să compare și de judecată ca să discrimineze ? A dezlipi Patelle [6] de pe stîncă, asta nu cere nici chiar șiretenie, facultatea cea mai de jos a minții. Îndemînarea lor în

anumite privinţe se poate compara cu instinctul animalelor, neameliorîndu-se prin experienţă : canoea, barca lor, lucrul cel mai ingenios, deşi atît de grosolan, care le-a ieşit din mîini, a rămas neschimbată, aşa cum o ştim de la Drake, de-a lungul ultimelor două sute cincizeci de ani.

Privind pe aceşti sălbatici, pe drept cuvînt se întreabă oricine, de unde vin ei ? Ce anume i-a putut ispiti sau ce schimbări cosmice i-au îndemnat să părăsească minunatele regiuni nordice, să călătorească de-a lungul Anzilor, adică de-a lungul coloanei vertebrale a Americii, să născocească şi să construiască bărci nefolosite de triburile din Chile, din Peru şi Brazilia, şi apoi să pătrundă în cele mai neprimitoare ţinuturi din cîte există pe lume ? Cu toate că la început nu ne putem feri de asemenea gînduri, e sigur că, în bună parte, ele nu sînt întemeiate Cum nu avem nici un motiv să credem că fuegienii ar fi, ca populaţie, în descreştere, trebuie să presupunem tocmai din această cauză că ei se bucură în viaţă de partea lor de fericire, parte îndestulătoare, oricare i-ar fi natura, de îndată ce socotesc că viaţa merită să fie trăită. Natura, care face din deprindere o facultate atotputernică, iar din urmările ei trăsături ereditare, a potrivit firea fuegienilor după clima şi produsele nefericitei lor ţări.

Siliţi de vremea foarte rea, rămaserăm în micul golf Wigwam şase zile ; numai după aceasta, în ziua de 30 decembrie, ridicarăm ancora. Dorinţa căpitanului Fitz Roy era să ajungă în partea de vest a Ţării Focului, ca să debarce pe York Minster şi pe Fuegia în propria lor ţară. Dar, în larg, ne întîmpină o serie de furtuni, aşa că, avînd curentul împotriva noastră, ne trezirăm abătuţi din drum, la 57°23′ înspre sud. La 11 ianuarie 1833, punîndu-ne pînzele la mare încercare, izbutirăm să ne întoarcem la cîteva mile de marele munte prăpăstios York Minster (nume dat de căpitanul Cook şi cu care fusese botezat fuegianul nostru mai în vîrstă) ; dar deodată se dezlănţui un uragan atît de violent, încît trebui să micşorăm pînzele şi să ieşim în larg. Talazurile izbeau năprasnic coasta, iar apa pulverizată sărea peste peretele ei stîncos, înalt de aproape două sute de picioare. A doua zi, viscolul se înteţi cumplit şi nu mai ştiurăm unde ne aflăm. Strigătul repetat într-una : „Căutaţi loc de adăpostit" devenise spăimîntător. La 13 ianuarie, uraganul răgea cu o turbare de nedescris şi orizontul, din cauza trîmbelor de pulbere lichidă purtate de vînt, se strîmtase în jurul nostru ca un ţarc. Marea se înfăţişa ca o piază rea, ca o cumplită cîmpie de talazuri, care, în voia lor, mişcau mormane de zăpadă ; iar în timp ce vasul se muncea din greu, albatroşii, cu aripile întinse, alunecau lin pe vînt. Înspre amiază, marea se năpusti asupra noastră şi ne umplu una dintre baleniere, căreia i se tăiară de îndată funiile, dîndu-i-se drumul să se scufunde. Bietul „Beagle", trosnind din încheieturi, păru cîteva clipe că nu mai ascultă de cîrmaci ; dar numaidecît, corabie

bună cum era, se îndreptă şi-şi puse din nou prova în vînt. Dacă marea s-ar mai fi năpustit o dată, soarta ni s-ar fi hotărît repede şi pentru totdeauna. Împlinisem douăzeci şi patru de zile de cînd căutăm zadarnic să ajungem în partea de vest. Oamenii erau frînţi de oboseală ; nopţi şi zile în şir, ei nu avuseseră o zdreanţă uscată să-şi arunce pe umeri. Căpitanul Fitz Roy renunţă la încercarea de a mai atinge vestul Ţării Focului, mergînd pe lîngă ţărm. Ne grăbirăm aşadar, spre seară, să ne adăpostim în spatele înşelătorului cap Horn şi lăsarăm ancora la circa 85 m adîncime : desfăşurîndu-se de pe cabestan, lanţul dădea scîntei cît fulgerele. După lupta atît de îndelungată cu elementele vrăjmaşe, în care fusesem tîrîţi, ce minunată fu acea noapte de linişte !

15 ianuarie 1833. Vasul „Beagle" ancoră în rada Hure. La hotărîrea căpitanului Fitz Roy de a-şi debarca fuegienii, după dorinţele lor, la strîmtoarea Ponsonby, patru bărci se pregătiră cu tot ce era de trebuinţă ca să-i ducă acolo, prin canalul Beagle. Acest canal, care fusese descoperit chiar de căpitanul Fitz Roy în ultima sa călătorie, este caracteristica cea mai remarcabilă a geografiei Ţării Focului şi a oricărui alt ţinut : el poate fi comparat cu valea rîului Loch Ness din Scoţia, care este o salbă de lacuri şi mici golfuri. Este lung aproape de o sută douăzeci de mile şi are lăţimea mijlocie, nesupusă niciunei variaţii mai apreciabile, pe aproape două mile. Malurile, în cea mai mare măsură, îi sînt atît de drepte, încît vederea, mărginită atît pe o parte cît şi pe cealaltă numai de munţi, se îngustează încetul cu încetul, pierzîndu-se în depărtare. Canalul străbate sudul Ţării Focului de la est la vest, ţinîndu-se la mijloc şi pe partea lui sudică, în unghi drept, cu canalul neregulat, căruia i s-a dat numele de trecătoarea Ponsonby. Acolo trăiau tribul şi familia lui Jemmy Button.

19 ianuarie. Trei baleniere şi o iolă, în care se aflau douăzeci şi opt de inşi, plecară sub comanda căpitanului Fitz Roy. În după-amiază aceleiaşi zile pătrunserăm prin gura de est a canalului şi puţin după aceea găsirăm un golfuleţ liniştit, ascuns bine de insuliţele dimprejur. Aci ne înălţarăm corturile şi făcurăm focul. Nimic nu putea să pară mai odihnitor ca locul acesta. Oglinda apei din mica baie, crengile copacilor atîrnînd peste peretele de piatră al ţărmului, bărcile legănate în ancore, corturile susţinute de vîslele puse cruciş şi fumul care se încolăcea pe deasupra văii împădurite zugrăveau tabloul celei mai liniştite singurătăţi. În ziua următoare (20 ianuarie), mica noastră flotilă aluneca uşor mai departe, pînă ce ajunse într-un district mai locuit. Puţini dintre băştinaşii aceştia văzuseră vreodată un om alb. Uimirea lor, văzînd cum se apropiau cele patru bărci ale noastre, trebuie să fi întrecut orice măsură. De pe toate piscurile se înălţă fumul focurilor aprinse în grabă (de aci şi numele Tierra del Fuego, adică Ţara Focului), atît pentru a atrage atenţia noastră, cît şi pentru a înştiinţa pe cei mai depărtaţi. O seamă de inşi alergau nebuneşte, mile întregi, de-a lungul ţărmului. Nu voi uita niciodată cît de sălbatic mi

s-a înfățișat un anumit grup de indigeni : patru-cinci inși se iviră deodată pe creasta unui perete de piatră, care sta înclinat asupra apei ; erau cu totul goi, iar părul le curgea peste obraji ; ținînd în mîini toiege noduroase și țopăind fără încetare, își învîrteau brațele pe deasupra capului și scoteau cele mai groaznice chelălăituri.

La prînz, debarcarăm în mijlocul unei cete de fuegieni. Deocamdată nu se arătară de loc înclinați la prietești, păstrîndu-și prașțiile în mîini, pînă ce căpitanul, cu corabia lui, o luă înaintea celorlalți. Cu toate acestea, izbutirăm repede să-i îmbunăm cu daruri de nimic : cîte o bandă roșie de legat la cap. Le plăceau și pesmeții ; dar unul dintre ei, atingînd cu vîrful degetului o bucățică de carne conservată în cutie metalică, din care tocmai mîncam eu, simțind-o moale și rece, se strîmbă de dezgust, cum m-aș fi strîmbat și eu atingînd acea grăsime de balenă intrată în putrefacție. Jemmy fu pînă la capăt rușinat de compatrioții lui, declarînd că propriul său trib se deosebea de aceștia cu totul, ceea ce era cumplit de neadevărat. Cît de ușor poate cineva să placă acestor sălbatici, pe atît de greu îi poate și mulțumi. Tineri și bătrîni, oameni în toată firea și copii, rosteau neîncetat și de-a valma vorbele „iemăr scuunăr", care însemnează „dă-mi". După ce arătau cu degetul mai toate lucrurile noastre, unul după altul, chiar nasturii de pe haine, și după ce își rosteau cuvîntul favorit pe toate glasurile, începeau să-l pronunțe mecanic și neutru, repetîndu-l la nesfîrșit, gol de orice înțeles : „iemăr scuunăr, iemăr scuunăr". Pentru orice nimic, ei

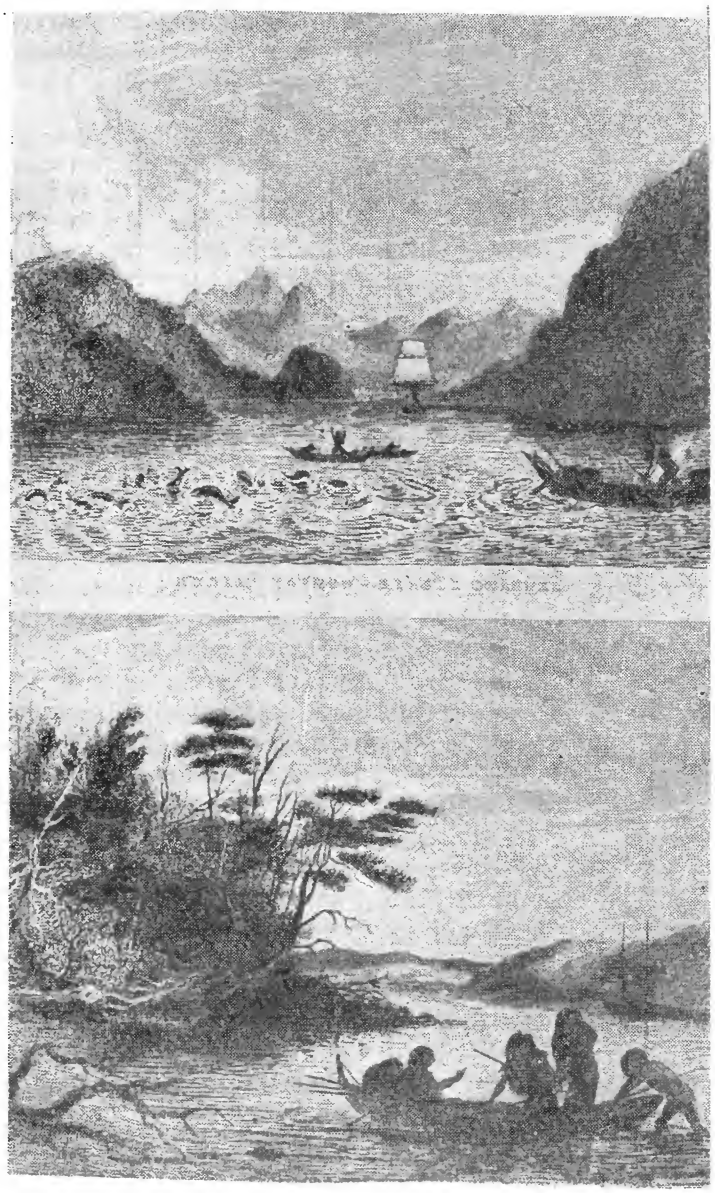

Canalul Beagle ; sus : defileul Murray ; jos : o mică baie. *Gravuri de Ch. Martens.*

mai întîi se iemărscuunăreau cu mare aprindere și apoi, văzînd că nu-l capătă, arătau, șireți, către femeile tinere și către copii, ca și cum ar fi vrut să spună : „Dacă nu vrei să mi-l dai mie, ăstora sigur că li-l vei da".

Pentru a ne adăposti noaptea, zadarnic ne zbăturăm să găsim vreun golfuleț nelocuit ; în cele din urmă ne văzurăm siliți să bivuacăm nu departe de un anumit grup de indigeni. Ei se dovediră foarte cumsecade, cîtă vreme fură puțini, dar în dimineața zilei de 21 ianuarie, mai sosind și alții, dădură semne de vrăjmășie, încît crezurăm un moment că vom ajunge la încăierare. E o situație plină de riscuri, pentru un european, să aibă de-a face cu astfel de sălbatici, care nu au nici cea mai mică idee despre puterea armelor de foc. Chiar mișcarea de a lua pușca la ochi, sălbaticilor li se pare mult inferioară faptului de a avea un arc cu săgeată, o suliță sau chiar o praștie. Și nu e ușor nici să-i înveți ceva despre superioritatea armelor de foc, decît numai trăgînd în vreunul dintre ei. Ca fiarele sălbatice, ei par a nu putea să compare numărul inșilor din două tabere de luptă ; căci fiecare individ în parte, cînd este atacat, în loc să se retragă, caută să zboare creierii adversarului cu vreo piatră, tot atît de încrezător ca și tigrul care se repede să sfîșie. Căpitanul Fitz Roy, fiind odată pe drept cuvînt îngrijorat și voind să sperie o ceată mică de băștinași, își trase sabia din teacă sub nasul lor, dar ei nici nu se mișcară din loc, ci numai rîseră. Atunci, căpitanul trase de două ori cu pistolul lîngă unul dintre ei ; de amîndouă dățile, omul privi năuc, frecîndu-și grijuliu, dar iute, capul cu mîinile, se uită apoi țintă înaintea lui și, într-o clipită, începu să sporovăiască tare și repezit cu tovarășii săi ; dar nici un moment nu păru că se gîndea la fugă. Cu greu ne putem pune noi înșine în locul lor, ca să le înțelegem purtarea. În cazul fuegianului acesta, putința ca un astfel de pocnet să-i spună ceea ce trebuia despre pușca descărcată la urechea lui, nu i-ar fi intrat niciodată în cap. O clipă, poate că în adevăr nici n-a știut dacă era vorba de un pocnet sau de o lovitură, așa că în chip foarte firesc se freca pe frunte. Tot așa, cînd sălbaticul vede semnul făcut de glonț, trebuie să treacă oarecare timp pînă să priceapă bine ce s-a întîmplat ; căci ideea de lucru care nu se vede din cauza iuțelii lui e pentru el ceva de neconceput. Mai cu seamă puterea extremă a glonțului de a pătrunde într-un corp tare, fără să-l sfîșie, trezește în mintea sălbaticului convingerea că nu e vorba de nici o putere. Cred cu tărie că mulți sălbatici pe treapta celui mai jos primitivism, cum sînt aceștia din Țara Focului, deși vor fi văzut obiecte lovite de glonț și chiar animale ucise cu pușca, nu-și dau cîtuși de puțin seama de grozăvia acestei unelte.

22 ianuarie. După ce petrecurăm o noapte netulburată pe teritoriul neutru dintre tribul lui Jemmy și al celor văzuți ieri, ne suirăm din nou în bărci, luînd-o mulțumiți de-a lungul canalului. Nimic altceva nu arăta dușmănia continuă dintre feluritele triburi mai lim-

pede ca aceste margini pustii sau coridoare neutre. Jemmy, deși cunoștea bine forța grupului nostru, se împotrivise la început să debarcăm în mijlocul tribului ostil, care trăia în vecinătatea tribului său. Adesea, el ne spunea că sălbaticii Ona, „cînd frunza e roșie", veneau de peste munți dinspre coasta de est a Țării Focului și năvăleau asupra băștinașilor părții acesteia.[7] Era interesant de văzut cum, spunînd toate acestea, i se aprindeau ochii și chipul întreg i se schimba, devenind crîncen. Înaintînd de-a lungul canalului Beagle, priveliștea căpăta o măreție cu totul caracteristică, deși impresia scădea din cauză că nu se putea privi din bărcile joase decît în lungul văii, ceea ce făcea ca marea frumusețe a crestelor succesive de munți să nu se vadă. Munții de aci erau înalți de aproape trei mii de picioare, susținînd piscuri colțuroase ; în desfășurarea lor neîntreruptă porneau chiar din marginea apei și erau acoperiți de codri întunecați, pînă la o mie patru sute — o mie cinci sute de picioare ; iar de acolo în sus, pe toată cuprinderea lor, cît se vedea cu ochii, pădurile încetau să mai crească pe o linie de nivel absolut orizontală, care se deslușea foarte limpede pe clina muntelui și semăna întocmai cu brîul de plante marine lăsat de reflux pe peretele de piatră al țărmului.

Noaptea o petrecurăm acolo unde canalul Ponsonby se împreună cu Beagle. În cuprinsul aceluiași cot de pămînt, trăia o mică familie de fuegieni, liniștiți și inofensivi, care se și așezară cu noi împrejurul focului nostru, din care se înălțau vîlvătăi. Deși bine îmbrăcați și aproape de foc, nouă nu ne era de loc prea cald, în timp ce sălbaticii goi, stînd mult mai departe, erau, spre marea noastră uimire, leoarcă de sudoare, simțind că se prăjesc de-a binelea. Păreau totuși încîntați de noi și cu toții se amestecară în corul de cîntece marinărești ; numai că felul lor de a rămîne cu glasurile în urma marinarilor era ceva cu totul caraghios.

Peste noapte, ducîndu-se vestea despre venirea noastră, dis-de-dimineață (23 ianuarie) sosi un nou grup, care aparținea tribului Tekenika, însuși tribul lui Jemmy. Unii dintre ei veniseră într-o goană atît de mare, încît le curgea sînge din nas, făcînd și spume la gură din cauza repeziciunii cu care vorbeau ; goi și mînjiți de sus pînă jos cu negru, alb * și roșu, păreau niște draci, venind din cine știe ce luptă. Însoțiți de douăsprezece canoe, încărcate fiecare cu cîte patru-cinci inși, pornirăm în jos pe canalul Ponsonby către locul unde bietul

* Uscată, această vopsea e destul de compactă și are o greutate specifică neînsemnată. Profesorul Ehrenberg a afirmat, după examinarea ei (Ehrenberg, *Königliche Academie des Wisenschaften*, Berlin, februarie, 1845), că e formată din infuzorii conținînd paisprezece Polygastrica și patru Phytolitharia. După cum spune el, toate sînt infuzorii de apă dulce. Concluzia aceasta este un splendid exemplu al rezultatelor la care pot duce cercetările microscopice ale profesorului Ehrenberg, deoarece însuși Jemmy Button mi-a spus că vopseaua albă se ia totdeauna de pe fundul pîraielor de munte. Fapt izbitor însă pentru distribuția geografică a infuzoriilor, care se știe bine că au o foarte largă răspîndire, este că toate speciile găsite în această substanță, provenită din partea extrem sudică a Țării Focului, sînt forme de mult cunoscute.

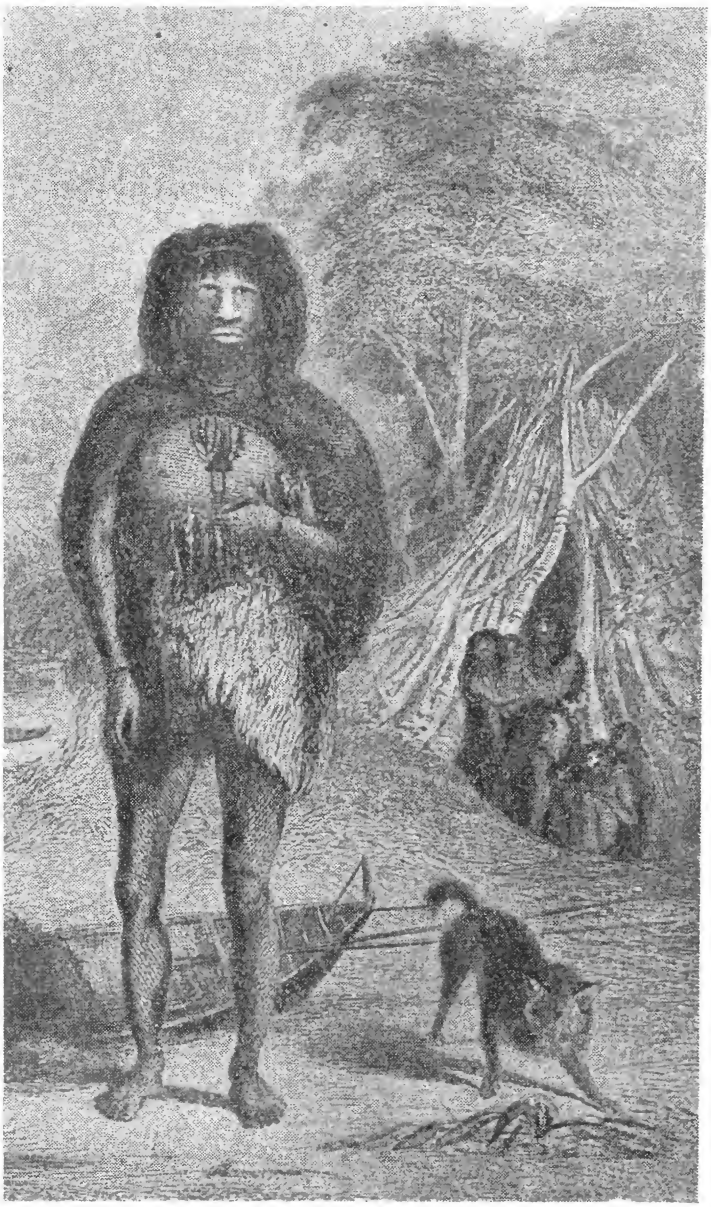

Locuitori din Țara Focului (din tribul Yapu Tekenika). *Gravură de Ch. Martens.*

Jemmy spera să-și găsească mama și celelalte neamuri. Îi și venise vestea că tatăsău răposase ; dar cum avusese „vis în cap" despre aceasta, nu făcea prea mare caz din moartea tatălui său, mîngîindu-se mereu cu vorbele foarte firești „puteam făceam nimic". Cum rudele lui nu voiau să vorbească despre asta, el nu putu afla nici un amănunt.

Jemmy se afla acum într-un district pe care îl cunoștea bine, așa că el călăuzi corăbiile pe brațul micuț și liniștit, Woollya, plin de insulițe, care toate aveau numele lor de baștină. Găsirăm aci o familie întreagă din tribul lui Jemmy, cu care însă el nu era rudă ; ne împrietenisem cu ei și pe seară trimiserăm o canoe care să vestească pe mama și frații lui Jemmy. Brațul de apă era mărginit de cîțiva acri de pămînt bun, așezat în dîmb și neacoperit (ca pretutindeni, de altfel) de turbă sau pădure. Căpitanul Fitz Roy voise la început, după cum spunea înainte, să ducă pe York Minster și pe Fuegia la tribul lor, care locuia pe coasta de vest ; dar fiindcă ei înșiși doriră să rămînă aici, în acest colț de pămînt prielnic, căpitanul hotărî să-i stabilească pe toți la un loc, inclusiv pe Matthews, misionarul. Cinci zile în șir, muncirăm cu toții ca să le ridicăm trei wigwamuri mari, să le aducem cele de trebuință din corăbii și să le săpăm două grădini, pe care le și însămînțarăm. [8]

A doua zi de dimineață, după sosirea noastră (24 ianuarie), fuegienii începură să se reverse peste noi, sosind de asemenea și mama

și frații lui Jemmy. El recunoscu vocea de stentor a unuia dintre frații săi, de la o depărtare prodigioasă. Întîlnirea dintre doi cai, care nu s-au mai văzut de mult și se descoperă pe cîmp, ar fi fost mai interesantă decît întîlnirea lui Jemmy cu ai săi ; se uitară mirați mai întîi unul la altul cîteva clipe, fără să-și mărturisească prin gesturi și atitudine nici un fel de dragoste ; și mamă-sa, numaidecît după aceea, se duse să-și vadă de barcă. Totuși, după cum ne spunea York, mama fusese inconsolabilă de pierderea lui Jemmy, căutîndu-l pretutindeni, cu credința că după răpire fusese debarcat pe undeva. Femeile se uitau lung la Fuegia și erau foarte drăguțe cu ea. Mai băgasem noi de seamă că Jemmy aproape că și uitase limba maternă. Cred că mai rar om să dispună de cuvinte atît de puține ca el, însăși engleza lui fiind foarte imperfectă. Te cuprindea rîsul, dacă nu și mila, auzindu-l cum vorbea cu fratele său englezește, pentru ca apoi să-l întrebe spaniolește (no sabe ?) dacă era adevărat că nu l-a înțeles.

Următoarele trei zile, cît ținu săpatul grădinilor și construirea wigwamurilor, totul se desfășură în ordine. Băștinașii erau ca la o sută douăzeci. În timp ce femeile munceau din greu, bărbații trîndăveau tolăniți toată ziua, uitîndu-se la noi. Întrebau despre tot ceea ce vedeau și furau tot ceea ce puteau. Nu le displăceau cîntecele și dansurile noastre, dar mai cu seamă se arătau interesați văzîndu-ne cum ne spălăm la pîrîul din apropiere ; nimic altceva nu-i atrăgea, nici chiar bărcile noastre. Din tot ceea ce văzuse York, în absența lui din țară, mai mult decît orice îl uimise un struț, lîngă Maldonado ; cu sufletul la gură, de spaimă alergase la dl. Bynoe, cu care plecase împreună să facă o plimbare : „Oh, domnul Bynoe, oh, pasăre întreg la fel cal !" Cît de mult îi mira pe băștinași pielea albă, totuși bucătarul negru de pe un vas de pescuit foci, după cum spunea dl. Low, i-a mirat cu mult mai mult ; atît îl înghesuiseră cu întrebările și îl striviseră între ei, că bietul om n-ar mai fi vrut să debarce niciodată. În sfîrșit, totul mergea de minune, așa că vreo cîțiva ofițeri și cu mine făcurăm lungi plimbări pe munți și prin pădurile vecine. Deodată însă, pe ziua de 27 ianuarie, dispărură toate femeile și toți copiii. Cum nici York și nici Jemmy nu-și dădeau seama de cauza fugii lor, ne simțirăm toți destul de îngrijorați. Unii credeau că îi speriam chiar noi, în seara din ajun, cînd ne curățisem și descărcasem puștile ; alții ziceau că totul s-ar datora jignirii unui bătrîn sălbatic, care, cînd i s-a spus să se țină mai departe, scuipase santinela în plin obraz, iar apoi arătase limpede, aplecat peste corpul unui fuegian care dormea, că va spinteca pe omul de santinelă și îl va mînca. Ca să evite o ciocnire fatală atît de multor fuegieni, căpitanul Fitz Roy crezu de cuviință să dormim altundeva, la cîteva mile depărtare. Matthews, vrednic și liniștit ca totdeauna, deși aparent fără mare tărie de caracter, se hotărî să rămînă cu fuegienii noștri, care nu se simțeau de loc primejduiți. Și astfel îi lăsarăm să-și petreacă prima lor noapte de singurătate.

La întoarcerea noastră, dimineața următoare (28 ianuarie), furăm încîntați, găsind totul în ordine : bărbații, în bărci, pescuiau liniștiți cu lancea.

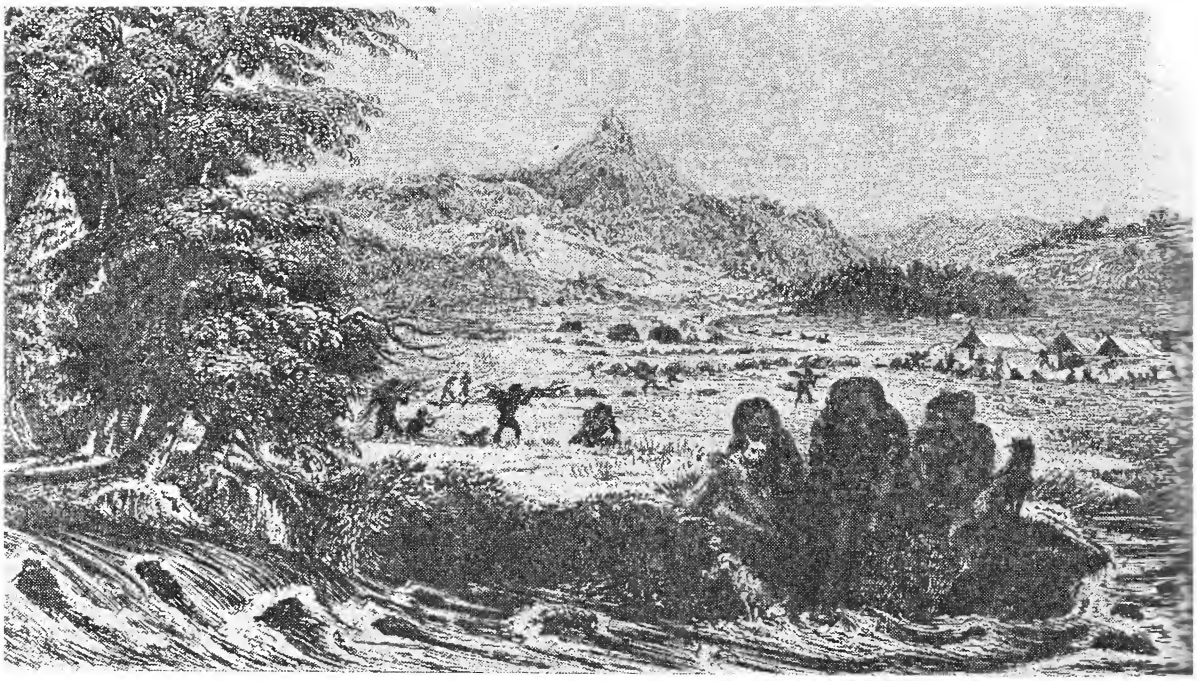

Baia Bulla. *Gravură de Robert Fitz Roy.*

Căpitanul Fitz Roy hotărî să trimită înapoi, la vasul „Beagle", iola și una din baleniere, iar cu celelalte două, una sub comanda sa (în care avu bunătatea să mă ia și pe mine) și alta sub comanda d-lui Hammond, pornirăm la ridicarea cartografică a canalului Beagle, dinspre vest, pentru ca apoi să ne întoarcem și să vizităm din nou mica noastră colonie. Spre mirarea tuturor, ziua fu nemaipomenit de zăpușitoare, așa că ni se arse pielea la soare pe tot trupul ; dar vremea fiind frumoasă, priveliștea, văzută din mijlocul canalului Beagle, era minunată. În orice parte am fi privit, nimic nu acoperea piscurile albăstrii ale munților de-a lungul canalului. Cîteva balene * uriașe, care împroșcau cu apă în diferite direcții, făceau dovada cea mai vie că ne aflam pe un braț de mare. Odată am și văzut eu însumi doi monștri de acest fel, probabil mascul și femelă, înotînd încet unul după altul, la mai puțin de o zvîrlitură de piatră față de țărmul peste care se aplecau crengile fagilor.

Am plutit mai departe, pînă s-a întunecat, iar apoi ne-am înălțat corturile, pe marginea unui golf liniștit. Era mare lux cînd găseam pentru dormit cîte o porțiune de plajă uscată, cu pietriș, care se lăsa sub greutatea corpului. Solurile de turbă sînt umede, stîncile colțuroase și tari, nisipul depunîndu-se pe carnea pregătită și mîncată marinărește

* Odată am văzut și noi lîngă coasta de răsărit a Țării Focului un spectacol măreț și anume : mai mulți caşaloți sărind din apă cu tot corpul drept în sus ; numai înotătoarea codală nu li se putea vedea. Cînd recădeau în apă pe o parte, apa țîșnea foarte sus, iar zgomotul se auzea ca o salvă de bord trasă în depărtare [9].

trosnește între dinți ; pe cîtă vreme, tolăniți în așternuturile noastre, pe un bun strat de pietriș moale, petreceam cele mai plăcute nopți.

Era rîndul meu să fac de strajă pînă la ora unu. Priveliștea nopții este aici impresionant de solemnă. Niciodată ca în timpul străjii nu se trezește mai deplin conștiința despre colțul depărtat de lume în care te afli. Totul tinde la trezirea ei. Liniștea nopților e întreruptă doar de răsuflarea grea, din corturi, a marinarilor și cîteodată de țipătul vreunei păsări de noapte, iar lătratul întîmplător al cîte unui cîine, din depărtare, îți amintește din nou că te afli în țara sălbaticilor.

29 ianuarie. Dis-de-dimineață, sosirăm acolo unde canalul Beagle se desface în două brațe și apucarăm pe brațul de la nord. Priveliștea deveni, dacă se poate spune, mai măreață decît pînă aci. Munții semeți, pe partea dinspre nord, constituie axa granitică sau coloana vertebrală a țării, înălțîndu-se îndrăzneți pînă la trei-patru mii de picioare ; un anumit vîrf avea peste șase mii de picioare. Sînt acoperiți de o imensă zeghe de zăpadă veșnică, pădurile fiind străbătute de cascade numeroase, care își varsă apele în strîmtul canal de dedesubt. În multe locuri, ghețari magnifici se întind de pe coasta munților pînă în marginea apei. Abia se poate imagina ceva mai grandios decît acești ghețari albăstrii ca berilul, mai cu seamă cînd sînt văzuți în contrast cu doliul alb al întinderilor de zăpezi de deasupra. Stînci de gheață rupte din ei și căzute în apă pluteau pretutindeni, canalul înfățișînd pe distanță de o milă Marea Polară în miniatură. La ceasul prînzului, trăsesem bărcile de pe țărm și admiram de la o jumătate de milă zidul perpendicular de gheață, dorind să se mai desprindă din el cîte un fragment. În cele din urmă, se desfăcu o masă enormă cu zgomot asurzitor și numaidecît văzurăm creasta lungă a unui val înaintînd spre noi. Oamenii coborîră cît putură mai repede la bărci, deoarece era limpede că puteau fi sfărîmate. Unul dintre marinari izbuti să le apuce de bot chiar în clipa cînd valul nimicitor le ajunsese ; fu lovit de mai multe ori în șir, dar nu și rănit, iar bărcile, deși azvîrlite în sus de trei ori și căzînd înapoi de fiecare dată, nu avură de suferit nici o avarie. Aceasta spre norocul nostru, căci ne aflam la o sută de mile de vasul nostru și am fi rămas și fără provizii și fără puști. [10] Observasem de mai înainte că unele stînci masive de pe țărm, rupte din munți, își schimbaseră poziția de curînd, și, pînă a nu fi văzut valul despre care fu vorba, nu înțelegeam cauza. O latură a canalului era formată de un pinten de micașist [11] ; capătul canalului era un zid de gheață înalt cam de patruzeci de picioare ; cealaltă latură avea forma unui promontoriu înalt de cincizeci de picioare, încărcat cu imense pietroaie rotunjite, de granit și micașist, pe care crescuseră niște arbori bătrîni. Promontoriul era după toate semnele o morenă, grămădită acolo într-o epocă în care ghețarul avea dimensiuni și mai mari.

Ajungînd la gura vestică a acestei ramuri de nord a canalului Beagle, navigarăm printre numeroasele insule, necunoscute și pustii,

vremea fiind cumplit de rea. Nu întîlnirăm nici un băştinaş. Pretutindeni, ţărmul era aşa de rîpos, încît trebui de cîteva ori să tragem bărcile pe distanţă de mile şi mile pînă să putem găsi loc destul spre a ne ridica cele două corturi. O noapte am dormit pe nişte blocuri de piatră mari şi rotunde, cu alge putrede între ele ; la pornirea fluxului a trebuit să ne sculăm şi să ne mutăm paturile. Cel mai îndepărtat punct înspre vest pe care l-am atins a fost insula Stewart, la o distanţă de 150 mile de vasul nostru. La întoarcere o luarăm pe braţul sudic al canalului Beagle şi, fără nici o împotrivire, navigarăm înapoi spre canalul Ponsonby.

6 februarie. Am sosit la Woollya. Matthews ne dădu amănunte atît de groaznice despre purtarea fuegienilor, încît căpitanul Fitz Roy hotărî să-l ia înapoi pe vasul „Beagle" şi să-l lase, după aceea, în Noua Zelandă, unde se afla, ca misionar, fratele său. După ce plecasem, a început un sistem organizat de jaf : noi cete de indigeni continuau să sosească ; York şi Jemmy au pierdut multe obiecte, iar Matthews aproape tot ce nu îngropase în pămînt. Totul fusese sfîşiat şi împărţit de băştinaşi. Matthews spunea că paza pe care trebuia s-o facă era o harţă continuă ; zi şi noapte fusese împresurat de băştinaşi, care încercau să-l scoată din fire, făcîndu-i la urechi un zgomot neîntrerupt. Într-o zi, un bătrîn, căruia Matthews îi ceruse să părăsească wigwamul său, se înapoie fără întîrziere cu un pietroi în mînă ; în altă zi, un grup întreg veni înarmat cu pietre şi ciomege, cei mai tineri, printre care se afla chiar fratele lui Jemmy, vociferînd în gura mare ; aşa că Matthews trebui să-i întîmpine cu daruri. Altă ceată arătase prin semne că doreau să-i sfîşie hainele de pe el, lăsîndu-l în pielea goală şi apoi să-i smulgă părul, fir cu fir, de peste tot corpul. Cred că sosisem la timp spre a-i scăpa viaţa. Rudele lui Jemmy fuseseră atît de uşuratice şi fără socoteală, încît arătaseră străinilor lucrurile furate, spunîndu-le şi felul cum le furaseră. Gîndul de a lăsa pe cei trei fuegieni între sălbaticii lor compatrioţi era o mare tristeţe, dacă n-ar fi existat mîngîierea că, personal, ei nu se temeau de nimic. Astfel, York, fiind bărbat în putere şi plin de hotărîre, se arăta convins că totul va merge minunat pentru el şi soţia lui, Fuegia. Bietul Jemmy privea însă abătut şi mai că-mi vine să cred că ar fi fost fericit să se întoarcă dimpreună cu noi. Însuşi fratele lui îi furase mai multe lucruri şi, după cum observa el, „toţi răi oameni, no sabe (nu ştiu) nimic" ; deşi nu-l auzisem niciodată înjurînd, zicea : „Blestemaţi nătărăi !" şi mai tot timpul îşi rîdea de ei cu vorbele : „Ce fel cheamă asta ?" Cu toate că fuegienii noştri nu trăiseră între oamenii civilizaţi decît trei ani, ar fi fost fericiţi, sînt sigur, să păstreze noile deprinderi. Evident, era însă imposibil. Şi mă tem pe drept cuvînt ca nu cumva vizita lor în Europa să nu le fi fost de nici un folos.

Seara, cu Matthews pe bord, porneam înapoi la vas, nu pe canalul Beagle, ci pe coasta de sud. Bărcile erau încărcate, de gemeau, iar marea fiind agitată ne primejduia navigarea. În seara de 7 februarie

ne aflam pe bordul vasului „Beagle", după douăzeci de zile, cît lipsisem, timp în care străbătusem trei sute de mile numai în bărci deschise. În ziua de 11 februarie, căpitanul Fitz Roy făcu singur o vizită fuegienilor, pe care îi găsi ducînd-o bine, deși li se furaseră și mai multe lucruri.

În ultima zi din februarie a anului următor (1834), „Beagle" ancora în micul dar splendidul golfuleț de la intrarea de est a canalului Beagle. Căpitanul Fitz Roy se hotărî să facă îndrăzneața și, după cum se dovedi, izbutita încercare de a înfrunta vînturile de la vest, pe același drum pe care mersese cu bărcile pînă la colonia Woollya. Tot drumul nu văzurăm prea mulți băștinași ; numai lîngă canalul Ponsonby ne trezirăm după noi cu zece sau douăsprezece canoe. Fuegienii aceștia nu pricepeau nimic din raitele noastre de pe țărmuri, așa că, în loc să ne iasă înainte la fiece raită, încercau zadarnic să ne urmeze în zig-zagurile noastre. M-a amuzat faptul că forța noastră cu totul superioară aceleia a sălbaticilor sporea numărul și calitatea observațiilor asupra lor. De rîndul trecut, cînd ne aflam în bărci, ajunsesem să nu le mai pot suferi nici chiar glasul, atît de mult mă tulburau. „Iemăr scuunăr" era, la ei, și primul și ultimul cuvînt. De îndată ce pătrundeam în vreun golfuleț liniștit, care ne făcea să sperăm într-o noapte netulburată, deodată răsuna groaznicul cuvînt, venind din cine știe ce colț întunecat și nebănuit, iar apoi firul de fum-semnal se încolăcea pe deasupra pădurilor, vestindu-ne prezența pînă la mari depărtări. Adeseori, părăsind cîte un loc, ne-am spus unul altuia : „Slavă Domnului că în sfîrșit am scăpat cu bine de nenorociții ăștia !" dar huietul stins al cîte unei voci asurzitoare, străbătînd de la mari depărtări, ne ajungea la urechi și puteam iarăși deosebi limpede vorba „iemăr scuunăr". Acum, însă, dimpotrivă : cu cît erau mai mulți fuegieni, cu atît era mai multă veselie. Toată lumea, civilizați și sălbatici la un loc, rîdea și se minuna, uimindu-se unii pe alții. Ne cuprindea mila văzînd cum ne dau pești și crabi admirabili în schimbul unor zdrențe și mai cu seamă cum se repezeau să nu scape ocazia de a găsi oameni atît de nătărăi, care pot da astfel de podoabe pentru un prînz bun. Surîzînd deschis și fericită, o femeie tînără, cu obrajii vopsiți în negru, se lega la cap, peste frunte, cu cîteva căpătîie de stofă roșie, pe care, ca să-i ajungă, le înnădea cu papură. Soțul ei, care se bucura în tot ținutul de privilegiul de a avea două neveste, era bineînțeles gelos de atîta atenție cîtă i se dădea ; așa că, după o scurtă consfătuire cu amîndouă frumusețile lui goale, se îndepărtară într-o barcă, la care vîsleau femeile.

Unii fuegieni dovedeau un plăcut simț al trocului. Unuia i-am dat un cîrlig mare (dar de foarte mare preț), fără să fac nici un semn că îi ceream altceva în schimb ; dar, pe loc, el luă doi pești în sulița lui și mi-i întinse de departe. Dacă, cumva, darul destinat unei anumite bărci cădea lîngă alta, totdeauna era dat celui de drept. Băiatul fuegian, pe care îl avea pe bord dl. Low, se vedea, după înflăcărarea obrajilor, că pricepea foarte bine dojana de a fi numit mincinos, deși mințea mereu. Ca și în toate împrejurările de mai înainte, de data aceasta eram uimiți de puținul interes, dacă nu chiar de absența oricărui in-

teres, al sălbaticilor pentru multe lucruri care le-ar fi fost de folos. Lucruri și fapte simple ca frumusețea țesăturilor roșii sau a pietricelelor albastre, lipsa femeilor pe vasul nostru, grija de a ne spăla și altele le atîțau admirația mai mult decît orice lucru mare sau complicat, cum era, de exemplu, vasul nostru. Bougainville a observat, pe drept cuvînt, la acești primitivi că ei privesc „capodoperele inventivității omenești cum privesc legile și fenomenele naturii".

La 5 martie, ancoram în golful de la Woollya, dar nu mai găsirăm acolo nici un suflet omenesc. Așa că am trecut printr-o mare spaimă, mai ales că băștinașii, la Ponsonby, ne arătară prin gesturi că se dăduse acolo o luptă. Am auzit mai tîrziu că groaznicii ona năvăliseră de peste munți. Curînd după aceea, se văzu apropiindu-se o barcă din care flutura un steguleț, iar în ea un sălbatic se spăla de vopseaua neagră de pe față. Acest sălbatic era chiar sărmanul Jemmy, devenit acum un băștinaș subțiratic și speriat, cu părul lung căzut în dezordine ; era ca și gol, avînd numai împrejurul mijlocului o bucată de pătură. Pînă nu s-a apropiat de noi, nici nu l-am cunoscut, deoarece, rușinîndu-se de starea lui, sta mai mult cu spatele la noi. Îl lăsasem voinic, gras, curat și îmbrăcat bine. Niciodată n-am mai văzut o schimbare atît de rapidă și întristătoare. De îndată însă ce se îmbrăcă și îi pieri tulburarea de la început, lucrurile căpătară înfățișarea firească. El luă masa cu căpitanul Fitz Roy, mîncînd cu aceeași grijă, care i se cunoștea. Ne spuse că de-ale mîncării avea „prea mult" (ceea ce însemna destul), că nu-i era frig, că neamurile lui erau oameni foarte cumsecade și că deci nu dorea să se înapoieze în Anglia ; spre seară, descoperirăm cauza acestei schimbări radicale a sentimentelor lui : îi sosise nevasta, care în adevăr era tînără și frumușică. Cu inima lui bună, pe care i-o cunoșteam, el aduse în dar celor doi buni prieteni ai săi cîte o splendidă piele de focă, iar căpitanului cîteva vîrfuri de suliță și cîteva săgeți făcute de mîna lui. Mai spunea că își construise o barcă, să o aibă pentru el, lăudîndu-se că, în ceea ce privește limba maternă, începuse s-o rupă binișor ! Dar faptul cel mai ciudat era că, după toate semnele, își învățase tot tribul nițică engleză, astfel că auzirăm deodată pe un bătrîn vestindu-ne : *„Jemmy Button's wife"*, adică „soția lui Jemmy Button". Astfel, el își pierduse toată averea. După cum spunea, York Minster își construise o canoe foarte încăpătoare și plecase, încă de acum cîteva luni, dimpreună cu soția lui Fuegia *, la locul său de baștină. Felul cum și-a luat rămas bun fusese o ticăloșie fără pereche : el a convins pe Jemmy și pe mamă-sa să vină și ei cu el, iar pe drum i-a debarcat în plină noapte, furîndu-le tot avutul.

Jemmy se duse să doarmă pe țărm și reveni dimineața, rămînînd pe bord, pînă ce vasul își întinse pînzele de plecare. Preparativele de plecare și însăși plecarea vasului nostru speriară așa de tare pe soția

* Căpitanul Sulivan, ocupîndu-se de la data călătoriei pe „Beagle" cu ridicarea cartografică a țărmurilor insulelor Falkland, a auzit de la un marinar (1842) că, pe cînd acesta se afla în partea de vest a strîmtorii lui Magellan, a rămas uimit auzind o băștinașă, venită pe bord, că putea vorbi englezește. Trebuie să fi fost, fără îndoială, Fuegia Basket, care a trăit (mă tem că, probabil, în toate sensurile) pe bord cîteva zile.

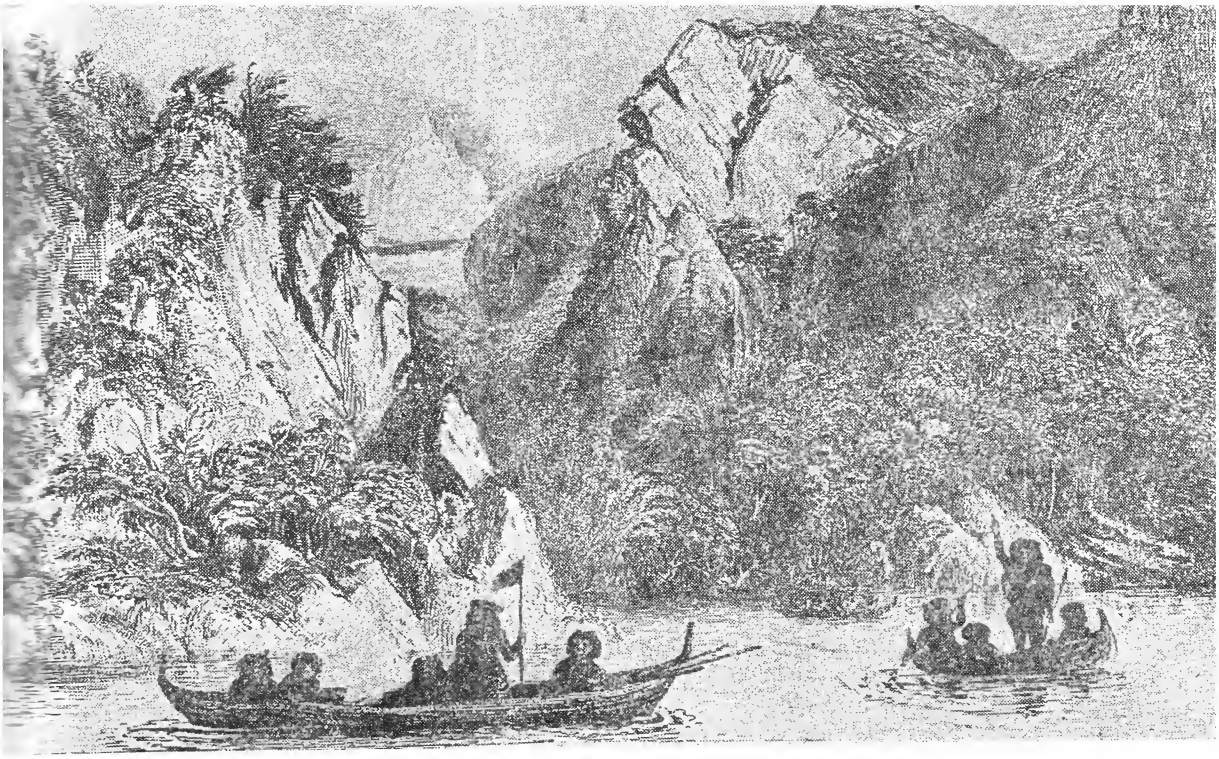

Insula Button în apropiere de Bulla. *Gravură de Ch. Martens.*

lui Jemmy, încît ea începu să plîngă cu desperare și nu se liniști decît cînd se întoarse bărbatul la ea în canoe, încărcat cu tot felul de bunătăți. N-a fost om pe bord care să nu se fi întristat pînă în fundul sufletului, scuturîndu-i mîna pentru ultima oară. Nu mai am acum nici o îndoială că el ar fi fost tot atît de fericit, poate chiar mai fericit, dacă nu-și părăsea țara niciodată. Trebuie să sperăm cu toții și din inimă că nobilul țel al căpitanului Fitz Roy va fi atins și că vreodată, în semn de recunoștință pentru generosul lui sacrificiu, cine știe ce marinar naufragiat va găsi ocrotire pe lîngă descendenții lui Jemmy Button și al tribului său! Odată ajuns pe țărm, Jemmy aprinse focul-semnal, iar fumul se încolăci pe deasupra, urîndu-ne un lung și ultim drum-bun, în timp ce vasul ni se afla, cu toate pînzele sus, în largul mării.

Perfecta egalitate dintre indivizii triburilor de fuegieni va împiedica multă vreme civilizarea lor. Cu oamenii se întîmplă același lucru ca și cu acele animale, al căror instinct le îndeamnă să trăiască în asociații și care progresează numai dacă ascultă de un conducător. Indiferent dacă este vorba de cauză sau efect, popoarele cele mai civilizate au forma de guvernămînt cea mai artificială. Astfel, locuitorii din Otaheite [12], în momentul descoperirii lor, erau guvernați de regi ereditari, deși atinseseră un grad mult mai înalt de civilizație, decît altă ramură a aceluiași popor, neozelandezii; aceștia, cu tot progresul atins datorită ocupației lor de agricultori, erau republicani în sensul cel

mai absolut al cuvîntului. În Ţara Focului, pînă nu se va ridica un şef cu destulă putere ca să asigure progresul dobîndit mai întîi în privinţa domesticirii animalelor, cu greu pare posibil ca starea politică să se îmbunătăţească. Azi, chiar bucata de stofă dată unuia dintre ei e sfîşiată în petice şi împărţită tuturor, nimeni neputînd fi astfel mai bogat decît altul. Pe de altă parte, e greu de întrevăzut cum s-ar putea ridica acolo acel conducător, cîtă vreme nu există o formă oarecare de proprietate, prin care individul să-şi poată manifesta puterea şi superioritatea.

Cred că, la acest capăt extrem al Americii de Sud, omul se află într-o stare de mai mare primitivism decît în orice alt colţ de lume. În comparaţie cu fuegienii, cele două rase de insulari din mările de sud ale oceanului Pacific sînt, oricît, civilizate. Eschimoşii, în bordeiele lor subterane,[13] se bucură totuşi de anumite înlesniri de viaţă, avînd, în traiul lor de corăbieri, cînd sînt bine echipaţi, o deosebită îndemînare. Cîteva triburi din Africa meridională, care se hrănesc cu rădăcini, trăind ascunse în mijlocul cîmpiilor sălbatice şi pustii, sînt destul de nefericite. Australianul se apropie de fuegian prin simplitatea meşteşugurilor necesare vieţii ; totuşi, el se poate mîndri cu bumerangul[14], cu suliţele şi ciomegele de azvîrlit, precum şi cu priceperea lui de a se urca în copaci, de a adulmeca animalele şi de a le vîna. Deşi australienii sînt superiori fuegienilor în privinţa progreselor realizate, nu urmează nicidecum că le-ar fi superiori şi în capacităţile intelectuale ; în adevăr, după ceea ce am văzut la fuegienii de pe bord şi am citit despre australieni, îmi vine să cred că lucrurile stau tocmai dimpotrivă.[15]

CAPITOLUL XI

STRÎMTOAREA LUI MAGELLAN — CLIMATUL COASTELOR DE SUD

Strîmtoarea lui Magellan — Golful Foamei — Ascensiune pe muntele Tarn — Păduri — Ciuperci comestibile — Fauna — Alge uriașe — Plecăm din Țara Focului — Clima — Pomi fructiferi și produsele coastelor de sud — Înălțimea liniei zăpezilor în Anzi — Alunecarea ghețarilor în mare — Formarea aisbergurilor — Transportul stîncilor — Clima și produsele insulelor antarctice — Păstrarea cadavrelor înghețate — Scurtă recapitulare.

Pe la sfîrșitul lunii mai, 1834, pătrundeam pentru a doua oară prin gura de răsărit a strîmtorii lui Magellan. Ținutul, pe ambele laturi ale acestei părți a strîmtorii, constă din cîmpii aproape șese, cum sînt cele din Patagonia. Capul Negro, aflat ceva mai înăuntrul strîmtorilor, trebuie socotit ca locul de unde pămîntul începe să poarte caracteristicile vădite ale Țării Focului. Pe coasta de răsărit, la sudul strîmtorii, priveliștea seamănă cu un parc, care, deși întrerupt, leagă aceste două ținuturi, opuse aproape în toate privințele. Este în adevăr de mirare ca peisajele, pe un spațiu numai de două mile, să se schimbe într-atît. Dacă am lua o distanță mai apreciabilă, cum este aceea dintre golful Foamei și golful Gregory de aproape șaizeci de mile, deosebirea ar deveni uimitoare. La golful Foamei, sînt munți rotunjiți, ascunși de codri inextricabili, pe care ploile, aduse de nesfîrșitele viscole succesive, îi udă continuu ; la capul Gregory, dimpotrivă, e un cer albastru, limpede și strălucitor, care se bolțește peste uscăciunea și sterilitatea cîmpurilor. Curenții * atmosferici, deși repezi, turbulenți și neîngrădiți de nici un fel de limite aparente, par totuși a urma, ca rîurile în albiile lor, un curs bine stabilit în regularitatea lui.

În timpul vizitei noastre anterioare (din ianuarie), am avut o întrevedere, la capul Gregory, cu vestiții patagonezi, zișii gigantici, care ne-au primit cu mare însuflețire. Înălțimea lor pare mai mare decît este în realitate din cauza zeghelor largi de guanaco, pe care le poartă,

* Brizele dinspre sud-vest sînt în general foarte uscate. În ziua de 29 ianuarie, cînd ne aflam ancorați după capul Gregory : viscol cumplit de la vest la sud, cer senin cu puțini nori cumulus ; temperatura 14°, roua cade la 2° — diferență 12°. Pe ziua de 15 ianuarie, în portul San Julian : dimineața, vînturi ușoare, cu ploaie multă, urmate de rafale puternice cu ploaie — apoi viscol puternic cu nori groși cumulus, timp senin, vîntul suflă puternic de la sud, sud-vest. Temperatura 16°, roua cade la 6° — diferență 10°.

Patagonez. Gravură de *F. P. King.*

a părului lor lung și despletit, precum și a înfățișării generale ; înălțimea lor mijlocie este cam de șase picioare, unii fiind chiar mai înalți și prea puțini mai scunzi. Femeile sînt deasemenea înalte. În mod sigur, e rasa celor mai înalți oameni pe care i-am întîlnit. Ca trăsături seamănă izbitor cu indienii mai din nord, pe care i-am văzut în armata lui Rosas, deși înfățișarea le este mai sălbatică și mai spăimîntătoare : purtau fața vopsită cu negru și roșu, afară de unul singur, care era liniat și punctat cu alb ca un fuegian. Căpitanul Fitz Roy făcu propunerea să ia vreo trei pe bord ; toți săriră să facă parte dintre cei trei. Ne trebui multă vreme ca să-i dăm jos de pe vas ; în cele din urmă rămaserăm pe bord cu trei uriași, care luară masa cu căpitanul, purtîndu-se întocmai ca gentlemanii, adică știind să se servească de cuțit, de furculiță și lingură : nimic nu li se păru mai gustos ca zahărul. Tribul lor stătuse atît de mult în legătură cu pescuitorii de foci și balene, încît cei mai mulți vorbeau binișor englezește și spaniolește. Ei sînt civilizați pe jumătate, dar într-o măsură egală și stricați.

În dimineața următoare, un mare grup dintr-ai noștri merse pe țărm să ia prin schimb diverse piei și pene de struț ; refuzîndu-li-se la schimb pistoalele și puștile, li se ceru, cu mult mai mult decît securi sau alte unelte — tutun. Întreaga populație, din așa-zisele toldos, bărbați, femei și copii, luase loc, bine rînduită, pe o ridicătură de pămînt. Era o scenă încîntătoare. Se arătau atît de veseli și nebănuitori, încît ar fi fost cu neputință ca acești uriași să nu ne fie simpatici. Și ne poftiră să mai

venim. După cît se părea, le-ar fi plăcut să aibă europeni, cu care să trăiască la un loc ; bătrîna Maria, femeie însemnată a tribului, chiar rugă odată pe dl. Low să le lase un marinar, care ar vrea să rămînă. Aici își petrec ei cea mai mare parte din an, iar vara vînează la poalele Anzilor. Cîteodată călătoresc cîte șapte sute cincizeci de mile spre nord, pînă la Rio Negro. Sînt foarte bogați în cai, fiecare bărbat avînd, după dl. Low, cîte șase-șapte, iar femeile și chiar copiii avînd fiecare cîte unul. Pe vremea lui Sarmiento (1580), indienii aceștia aveau arcuri și săgeți, de care de mult nu se mai folosesc ; aveau de asemenea și cîțiva cai. Puținii lor cai de atunci (și faptul acesta e foarte interesant) s-au înmulțit extraordinar în America de Sud. Pentru prima oară caii au fost aduși la Buenos Aires în 1537, dar colonia de acolo fiind părăsită pentru un timp, ei s-au sălbăticit *, iar în 1580, după numai patruzeci și trei de ani, se răspîndiseră pînă în strîmtoarea lui Magellan ! Dl. Low mă informează că un trib de indieni pedeștri, cărora tribul de la golful Gregory le dă toți caii bătrîni, trimițîndu-le iarna și cîțiva dintre oamenii cei mai dibaci la vînatul cailor sălbatici, se află azi pe cale să devină călăreți.

1 i u n i e. Am ancorat în baia minunată de la golful Foamei. Începuse iarna : niciodată n-am văzut o priveliște mai posomorîtă decît acele păduri întunecate, tărcate cu petice de zăpadă și abia întrezărite prin aerul cețos și rece. Dar ne simțirăm fericiți, avînd două zile încîntătoare. Într-una din aceste zile, muntele Sarmiento, înalt de 6 800 picioare, înfățișa, de la depărtarea unde eram noi față de el, spectacolul cel mai măreț. Priveliștea generală a Țării Focului mă surprindea adesea, prin înălțimea aparent neînsemnată a munților ei, de fapt, semeți. Presupun că totul se datorește unei cauze greu de întrevăzut dintr-o dată și anume faptului că întreaga masă muntoasă, de la vîrf pînă la marginea apei, este expusă vederii. Îmi amintesc că am văzut un munte mai întîi de pe canalul Beagle, de unde aveam sub ochi întreaga lui desfășurare de la vîrf pînă la poale, iar apoi l-am văzut de pe canalul Ponsonby peste cîteva creste succesive ; a doua oară, fiecare nouă creastă reprezentînd un nou mijloc de a aprecia distanța, era interesant de observat cum muntele se tot ridica în înălțime.

Pînă să pătrundem în golful Foamei, băgarăm de seamă că doi inși alergau de-a lungul țărmului și salutau vasul. Li se trimise o barcă. Ei mărturisiră că sînt doi marinari, care fugiseră de pe un vas de pescuit foci și trăiseră la un loc cu patagonezii. Indienii se purtaseră față de ei cu obișnuita lor ospitalitate dezinteresată. Rătăcindu-se din întîmplare de aceștia, ei se îndreptaseră spre golful Foamei cu speranța că vor găsi aci vreun vas. Îmi iau libertatea să spun că erau niște nemernici de vagabonzi ; dar, chiar așa fiind, n-am văzut niciodată oa-

* Rengger, *Naturgeschichte der Säugethiere von Paraguay*, p. 334.

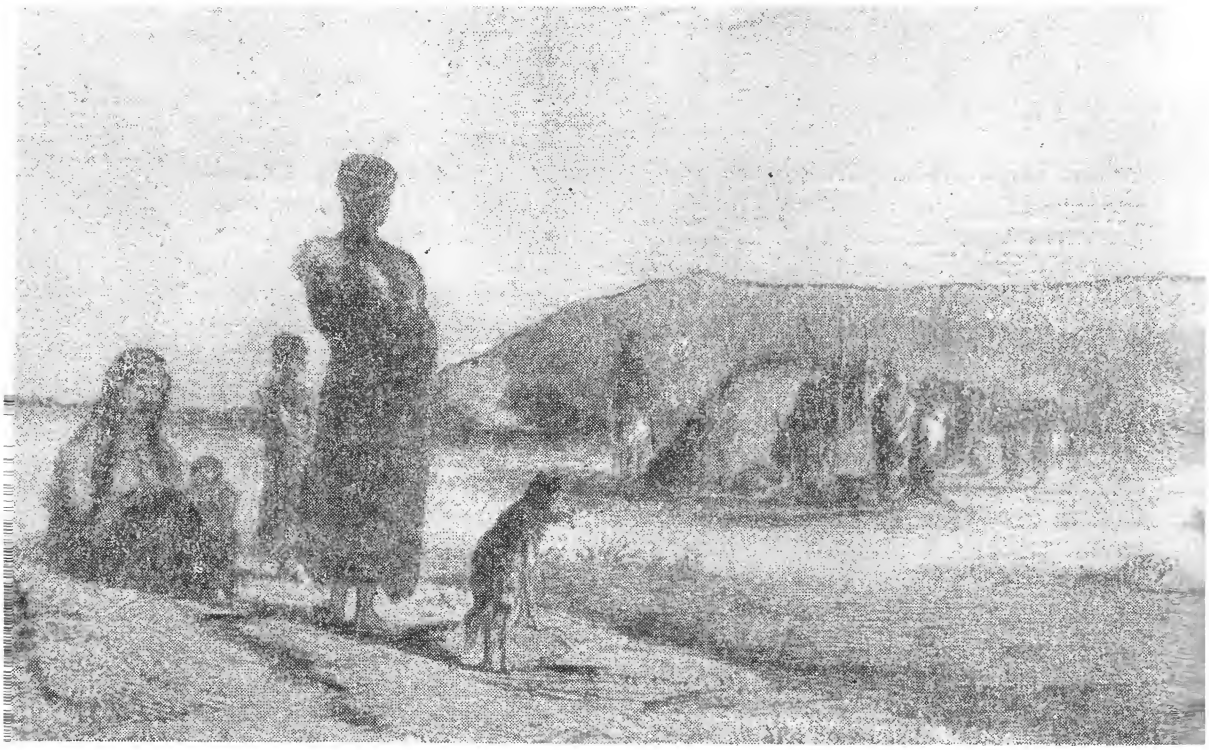

Patagonez în golful Gregory. *Gravură de Ch. Martens.*

meni mai prăpădiţi. Cîteva zile trăiseră cu scoici şi pomuşoare ; hainele de pe ei li se zdrenţuiseră şi erau din loc în loc arse, atît de aproape se înghesuiseră în foc. Fuseseră, zi şi noapte, fără nici un adăpost, în voia viscolelor neîncetate din ultimul timp, viscole de ploaie, măzăriche şi zăpadă, dar nu sufereau de nici o boală.

Cît am stat în golful Foamei, fuegienii veniră şi ne atacară de două ori. Cum depusesem pe ţărm o mulţime de instrumente, de haine şi oameni, ne-am gîndit că trebuie să facem ceva ca să-i speriem. Deocamdată, ei aflîndu-se destul de departe, descărcarăm cîteva tunuri. Impresia pe care o avurăm, privindu-i prin telescop, fu cu totul caraghioasă : de cîte ori ghiuleaua izbea în apă, ei ridicau braţul, aruncînd cu pietre, în atitudini curajoase şi provocatoare, asupra vasului nostru, deşi ne aflam cam la o milă şi jumătate de ei ! Se trimise apoi o barcă, avînd ordinul să tragă cîteva flinte mai din apropiere. Fuegienii se ascunseră după copaci, trăgînd şi ei cu arcurile, de cîte ori se descărcau flintele : nici o săgeată însă nu atingea barca şi ofiţerul, arătînd cu mîna spre ei, rîse. Asta înnebuni pe fuegieni, care începură, în zadarnica lor turbare, să-şi scuture dulămile. În cele din urmă, văzînd că gloanţele izbeau şi intrau în copaci, fugiră şi astfel ne recăpătarăm liniştea. În timpul călătoriei anterioare, fuegienii de aici erau foarte neliniştitori ; ca să-i sperie, se trase o rachetă peste wigwamurile lor ;

scopul urmărit fu atins. Un ofițer mi-a spus că liniștea deplină care s-a așternut la un minut sau două de la tragerea rachetei, era foarte caraghioasă după hărmălaia de strigăte omenești și de lătrat de cîini provocată de aceasta. În dimineața următoare nici un picior de fuegian nu mai era pe acolo.

În luna februarie, cînd vasul „Beagle" se afla aici, am plecat într-o dimineață, pe la orele patru, să urc muntele Tarn, înalt de 2600 picioare, fiind punctul cel mai semeț din apropiere. Ne-am dus într-o barcă pînă la poalele muntelui (din nefericire, nu tocmai pe partea cea mai nimerită), de unde apoi am început ascensiunea. Codrul începea chiar de la dunga lăsată de fluxul mării. După primele două ore, am renunțat la ideea de a mai atinge piscul. Pădurea era atît de deasă, încît trebuia să recurgem mereu la busolă, căci, deși ne aflam într-o regiune muntoasă, orice orientare după vreun punct de reper era imposibilă. Priveliștile morții și ale singurătății, din adîncimea prăpăstiilor, întreceau orice talent descriptiv. Deși peste munte viscolea, în aceste rîpe fără fund nici o adiere nu clătina frunza chiar a celor mai înalți copaci. Era atîta întunecime, umezeală și frig, încît nicăieri nu puteau crește nici măcar ciuperci, mușchi sau ferigi. Pe fundul văilor, abia se putea tîrî un om pe brînci, atît de baricadate erau cu uriașe trunchiuri putrede de copaci prăvăliți în toate felurile, unii peste alții. Cînd ne urcam pe aceste poduri naturale, ne împiedicam în mers, căci piciorul ni se scufunda adesea pînă la genunchi în lemnul putrezit ; alteori, cînd încercam să ne rezemăm de vreo tulpină zdravănă, rămîneam uimiți văzînd că nu era vorba decît de o materie puhavă în formă de copac, gata să se surpe la cea mai ușoară atingere.

În cele din urmă, ne văzurăm printre niște copaci închirciți și apoi atinserăm în curînd piatra goală, care ne conduse spre creastă. Vîrful muntelui are înfățișarea caracteristică a Țării Focului : lanțuri neregulate de coline, tărcate cu petice de zăpadă, văi a căror adîncime bătea în verde-gălbui și brațe de mare tăind uscatul în toate direcțiile. Sufla puternic un vînt pătrunzător și rece. Atmosfera era mai mult cețoasă, așa că nu întîrziarăm prea mult pe vîrf. Coborîrea nu fu atît de anevoioasă ca urcușul ; greutatea corpului ne deschidea drumul și ori de cîte ori alunecam, cădeam mereu în direcția cea bună.

Am mai menționat aspectul posomorît și sumbru al codrilor veșnic verzi *, în care cresc numai două sau trei specii de arbori, fără nici un alt amestec. Deasupra regiunii împădurite, din stratul gros de turbă

* Căpitanul Fitz Roy spune că, în aprilie (la noi octombrie), frunzele copacilor care cresc la poalele munților își schimbă culoarea, în timp ce frunza celor de la înălțimi mai mari rămîne de aceeași culoare. Îmi amintesc a fi citit undeva că în Anglia, cînd toamna e călduroasă și plăcută, frunzele cad mai devreme decît cînd toamna e tîrzie și rece. Aici, schimbarea culorii, fiind întîrziată la înălțimi mai mari, adică acolo unde e mai rece, se va fi datorînd aceleiași legi generale a vegetației. Copacii din Țara Focului nu-și leapădă în întregime frunzele în nici un anotimp al anului.

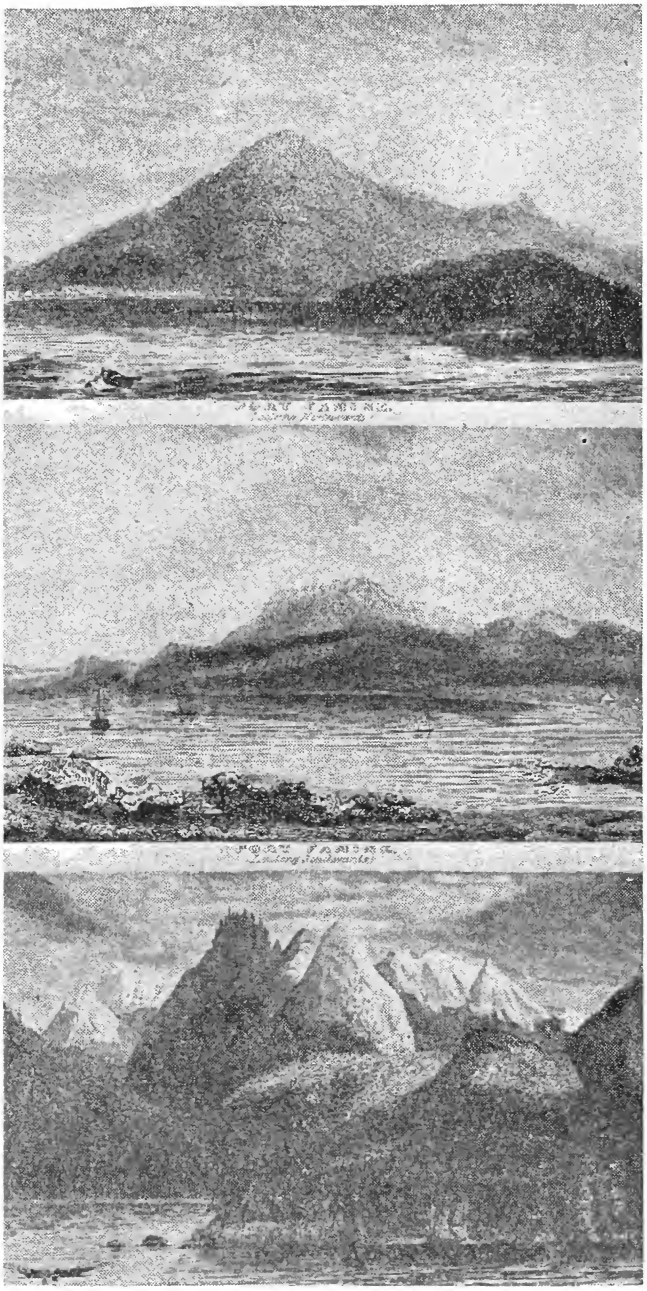

Baia Foamei ; sus : vedere dinspre nord ; la mijloc : vedere dinspre sud ; jos : golful Amiralităţii (în apropiere de canalul Magdalena). *Gravură de F. P. King.*

răsar numeroase plante alpine pitice, care prin putrezire ajută la îngroşarea stratului de turbă. Plantele acestea sînt îndeaproape înrudite cu speciile care cresc prin munţii Europei, deşi multe mii de mile le despart de ele. Locurile cele mai prielnice dezvoltării copacilor în Ţara Focului sînt părţile centrale, unde apar formaţiile de şisturi argiloase ; solul granitic mai sărăcăcios de pe coaste, mai expus vînturilor năprasnice, interzice vegetaţiei dezvoltarea în înălţime. Lîngă golful Foamei, am văzut arbori mai mari decît oriunde. Am găsit un specimen de Drimys Winteri a cărui grosime era de patru picioare şi şase inchi ; unii fagi erau chiar de treisprezece picioare. Căpitanul King menţionează de asemenea unul de şapte picioare în diametru şi de şaptesprezece în înălţime.

Există, în Ţara Focului, o plantă care merită să fie cunoscută din cauza importanţei ei ca hrană pentru fuegeni. E o ciupercă galbenă-deschis şi rotundă, un burete, care creşte în grămezi pe tulpina fagilor. La începutul dezvoltării sale, este elastică şi umflată, suprafaţa fiindu-i netedă, dar în maturitate scade, devine mai tare şi suprafaţa i se încreţeşte adînc, luînd înfăţişarea unui fagure de miere. Această ciupercă aparţine unui ciudat gen nou*. A doua specie de burete am găsit-o pe altă specie de fag, în Chile, iar

* Descris după însemnările şi exemplarele mele de reverendul J. M. Berkeley, în *Linnean Transactions* (vol. XIX, p. 37), sub numele de Cyttaria Darwinii : specia chiliană este C. Berteroii. Genul este înrudit cu cel numit Bulgaria.

dr. Hooker mă informează că în ultima vreme s-a descoperit a treia specie, pe o a treia specie de fag în Ţara lui Van Diemen. Ce ciudată înfrăţire între ciupercile parazite şi copacii pe care cresc, în locuri atît de depărtate unele de altele ! În Ţara Focului, femeile şi copiii culeg mari cantităţi de ciuperci după ce ajung la maturitate şi se întăresc, spre a le servi de hrană. Băştinaşii le mănîncă nefripte. Ciupercile sînt mucilaginoase şi cu un gust oarecum dulceag, cu un miros slab de ciupercă. În afară de cîteva pomuşoare, produse mai cu seamă de un arbust pitic, sălbaticii nu mai au altă hrană vegetală decît aceşti bureţi. În Noua Zelandă, pînă la introducerea cartofului, se consumau din belşug rădăcini de ferigă ; cred că, în zilele noastre, Ţara Focului este singura ţară de pe lume în care o plantă cryptogamă să dea populaţiei hrana de bază.

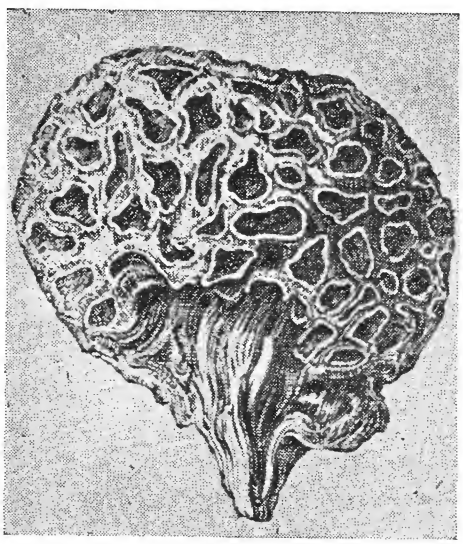

După cum era de aşteptat, din pricina naturii climatului şi a vegetaţiei, fauna Ţării Focului este foarte sărăcăcioasă. Ca mamifere, pe lîngă balene şi foci, mai există şi un liliac, un fel de şoarece (Reithrodon chinchilloides), doi şoareci adevăraţi, un Ctenomys înrudit, dacă nu identic, cu tucutuco, două vulpi (Canis Magellanicus şi Canis Azarae), o vidră de mare, un cerb şi guanacul. Cele mai multe dintre aceste animale locuiesc numai în părţile mai uscate, din răsărit, ale ţării, iar cerbul n-a fost văzut de nimeni la sud de strîmtoarea lui Magellan. Dacă ţinem seama de asemănarea generală a pereţilor de stîncă, formaţi pe amîndouă laturile strîmtorii din gresie moale, mîl şi pietriş de mare, precum şi dacă ţinem seama de insulele din strîmtoare, cu aceeaşi constituţie geologică, sîntem ispitiţi să credem că odinioară uscatul era neîntrerupt, ceea ce a îngăduit animalelor aşa de plăpînde şi neajutorate, cum sînt tucutuco şi Reithrodonul, să treacă în ceea ce azi numim Ţara Focului. Asemănarea pereţilor de piatră nu dovedeşte însă nici o legătură anterioară, deoarece aceste faleze sînt de fapt formate prin întretăierea straturilor în pantă, care s-au aşternut în apropierea ţărmurilor de pe vremuri, mai înainte de ridicarea uscatului. Totuşi e o coincidenţă remarcabilă că una din cele două mari insule despărţite de restul Ţării Focului prin canalul Beagle are faleza constituită dintr-o materie, pe care o putem considera ca stratificare aluvionară, ca şi materia de pe partea opusă a canalului, în timp ce insula cealaltă are ţărmuri numai din rocă

veche cristalină. În prima, numită insula Navarin, se găsesc și vulpi și guanaci, dar într-a doua, insula Hoste, deși asemănătoare în toate privințele cu prima și despărțită de aceasta numai printr-un canal, lat de o jumătate de milă, nu există, după cum mi-a spus Jemmy Button, niciunul dintre aceste animale.

Păsările care locuiesc în aceste păduri întunecate sînt puține. Cînd și cînd, din vîrful celor mai înalți arbori, se aude glasul plîngător al unui tiran-muscar cu moțul alb (Myiobius albiceps), iar mai rar — țipătul puternic și ciudat al unei ciocănitoare negre, cu o frumoasă creastă roșie. Printre trunchiurile de copaci putrede și căzute unele peste altele, țopăie un pănțăruș, un regișor cu pene de culoare închisă (Scytalopus Magellanicus). Dar pasărea cea mai răspîndită a Țării Focului este o cojoaică (Oxyurus tupinieri), care poate fi întîlnită de-a lungul și de-a latul pădurilor de fagi, de la limita lor superioară pînă în prăpăstiile cele mai întunecoase, mai umede și mai nepătrunse. Fără îndoială, această păsărică pare a fi într-un număr mai mare decît este în realitate, deoarece are obiceiul, dintr-un fel de curiozitate caracteristică ei, să se țină de orice om care pătrunde în tăcerea pădurilor ; ciripind strident, fără încetare, ea zburătăcește din copac în copac la distanță de cîteva picioare prin fața oaspetelui nepoftit. Ea nu caută ascunzișurile cele mai tainice, cum face adevărata cojoaică (Certhia familiaris) ; și nici nu se suie în fugă, ca aceasta, pe trunchiul copacilor ; ci, harnică, în felul pănțărușului verde, țopăie prin preajmă, căutînd insecte pe fiecare ramură. În locurile mai puțin umbrite, se găsesc trei sau patru specii de cînteze, una de sturzi, alta de graur (adică Icterus), două de Opetiorhynchus, cîțiva șoimi și cîteva cucuvele. [1]

O caracteristică însemnată a faunei Țării Focului, ca și a insulelor Falkland, este absența oricărei specii din întreaga clasă a reptilelor. Spunînd aceasta, nu mă întemeiez numai pe observațiile mele ; atît locuitorii spanioli ai insulelor Falkland cît și Jemmy Button (acesta — despre Țara Focului) mi-au spus același lucru. Pe malurile rîului Santa Cruz, la 50° latitudine sudică, am văzut o broască. Probabil că broaștele ca și șopîrlele se pot găsi la sud pînă la strîmtoarea lui Magellan, ținutul avînd aceleași caracteristici ca în Patagonia ; dar în cuprinsul umed și rece al Țării Focului nu trăiește niciuna. Situația aceasta putea fi prevăzută, climatul nefiind prielnic unora dintre ordinele respective, cum sînt șopîrlele ; dar lucrul nu era tot atît de evident în privința broaștelor.

Gîndacii sînt foarte puțini la număr. Numai experiența îndelungată m-a făcut să cred că țara aceasta, cît Scoția, acoperită de atîtea produse vegetale și atît de deosebită dintr-un loc în altul, poate fi așa de lipsită de insecte. Am găsit totuși cîteva specii alpine (Harpalidae și Heteromidae), trăind ascunse sub pietre. Chrysomelidele, care se hrănesc cu vegetale și sînt așa de dominant caracteristice pentru tropice, lipsesc pe

aici aproape cu desăvîrşire *. Am văzut foarte puţine muşte, fluturi sau albine şi nici un fel de greieri sau orthoptere. În lacuri, am găsit numai puţini gîndaci acvatici şi nici o scoică de apă dulce. Succinea pare mai întîi o excepţie, dar trebuie considerată ca scoică terestră, fiindcă trăieşte pe buruienile ude, departe de apă.[2] Aceste scoici terestre pot fi găsite numai în aceleaşi regiuni alpine ca şi coleopterele. Am mai vorbit despre contrastul climei şi înfăţişării generale a Ţării Focului faţă de clima şi înfăţişarea generală a Patagoniei. Nicăieri, diferenţa nu e mai convingător exemplificată decît în entomologie. Cred că aceste ţări nu au nici o specie comună şi e sigur că insectele, prin caracteristicile lor generale, se deosebesc în totul.

Dacă ne întoarcem de la uscat la mare, vom vedea că marea este cu atît mai bogată în vieţuitoare, cu cît este uscatul mai sărac. Oriunde pe lume, ţărmurile stîncoase şi oarecum adăpostite, pe o suprafaţă dată, dau posibilitatea unui număr mai mare de vieţuitoare să se adăpostească decît orice alt loc. În Ţara Focului, o plantă marină, prin însemnătatea ei, îşi merită povestea ei deosebită. Această plantă este o algă, numită Macrocystis pyrifera,[3] care creşte pe toate stîncile, de la linia de reflux pînă la mari adîncimi, atît pe ţărmurile exterioare cît şi pe ţărmurile canalelor **. În călătoriile corăbiilor „Adventure" şi „Beagle", cred că nu s-a dat peste nici o stîncă, la nivelul apei, care să nu fi fost semnalată de această buruiană plutitoare. Se înţelege, aşadar, ce mari servicii aduce ea navigaţiei, mai cu seamă, pe mări furtunoase cum sînt pe aici ; desigur, nu numai o dată i-a scăpat ea de naufragiu pe marinari. Puţine lucruri am văzut care să fie mai surprinzătoare decît această plantă crescînd şi prosperînd pe marile stînci din cuprinsul oceanului de vest, căruia nici o stîncă, oricît de masivă şi oricît de tare, nu i-ar putea rezista multă vreme. Lujerul ei este rotund, lipicios şi neted, rareori atingînd în diametru un inch. Cîteva lujere la un loc sînt destul de puternice ca să susţină greutatea unor pietroaie desprinse din stînci, pe ale căror canale interioare cresc ele şi se fixează ; şi totuşi unele dintre aceste pietroaie erau aşa de grele, încît, trase la suprafaţa apei, abia puteau fi ridicate de un singur om în corabie. Căpitanul Cook, în

---

* Cred că trebuie să exceptez o specie alpină de Haltica şi un singur exemplu de Melasoma. Dl. Waterhouse mă informează că sînt opt sau nouă specii de Harpalidae, cele mai multe avînd o formă foarte caracteristică : patru sau cinci specii de Heteromera ; şase sau şapte de Rhyncophora şi cîte una din familiile Staphylinidae, Elateridae, Cebrionidae şi Melolonthide. Speciile aparţinînd altor ordine sînt şi mai puţine. În privinţa tuturor ordinelor, numărul redus al exemplarelor individuale este mai remarcabil chiar decît cel al speciilor. Dl. Waterhouse a descris cele mai multe specii de Coleoptera în *Annales of Natural History*.

** Răspîndirea ei geografică este foarte largă : se găseşte, după informaţia dată de dl. Stokes, de la cele mai extreme insulite ale Sudului, de lîngă capul Horn pînă la 43° latitudine nordică, pe coasta de est ; dar pe coasta de vest, după cum îmi spune dr. Hooker, se întinde pînă la Rio San Francisco, California şi poate chiar pînă în Kamciatka. Avem astfel o răspîndire imensă pe latitudine ; şi cum Cook, care trebuie să fi cunoscut bine această algă, a găsit-o în Kerguelen Land, ea se întinde deci pe 140° longitudine.

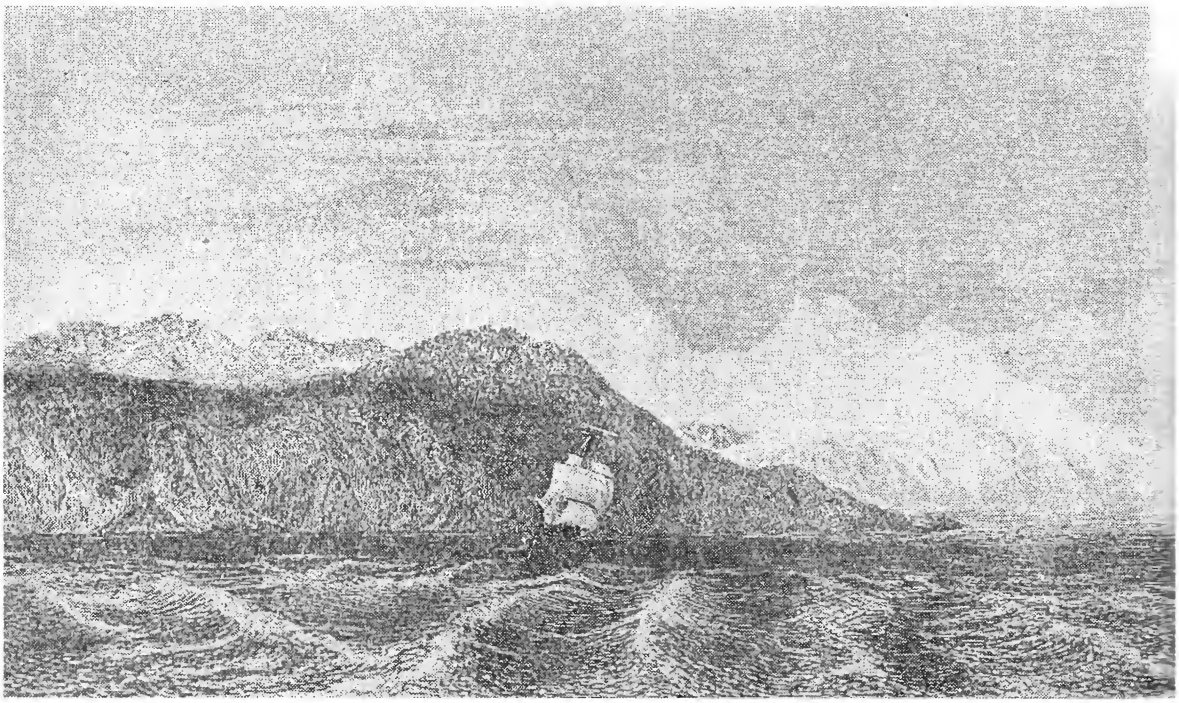

Gheţar coborînd spre mare. În depărtare : muntele Sarmiento. *Gravură de Ch. Martens.*

a doua călătorie a lui, spune că această plantă, pe insula Kerguelen, se ridică de la peste douăzeci şi patru de fathomi * adîncime (cca 43 m) ; „şi cum nu creşte perpendicular, ci în unghi ascuţit faţă de fund, întinzîndu-se apoi pe suprafaţa mării pînă la depărtări apreciabile, sînt încredinţat că unele lujere au o înălţime de şaizeci de fathomi (cca 108 m) şi chiar mai mult". Nu cred ca tulpina niciunei alte plante să mai atingă lungimea de trei sute şaizeci de picioare, pe care a constatat-o căpitanul Cook. De altfel, căpitanul Fitz Roy a găsit unele care creşteau de la adîncimi de peste patruzeci şi cinci de fathomi** (cca 81 m). Desişurile acestei alge, chiar nefiind prea late, formează excelente obstacole naturale pentru valuri. Nimic mai curios de văzut, în golfurile deschise, decît cum valurile care vin din larg, de îndată ce trec printre lujerele răzleţe, scad din ce în ce pînă se pierd în apa liniştită.

Numărul vieţuitoarelor de toate felurile, a căror existenţă este strîns legată de această algă, e în adevăr uluitor. S-ar putea scrie un

* Fathom — 1,8288 m.

** *Voyages of the „Adventure" and „Beagle"*, vol. I. p. 363. E lucru dovedit că algele cresc neînchipuit de repede. Dl Stephenson a observat (Wilson, *Voyage round Scotland,* vol. II, p. 228) că o anumită stîncă submarină, care în noiembrie arăta netedă şi lustruită, în mai următor, cu şase luni mai tîrziu, se îmbrăcase într-un strat gros de Fucus digitatus, care avea în lungime două picioare, precum şi de Fucus esculentus, lung de şase picioare. [4]

volum gros, numai prezentînd vieţuitoarele de pe unul din aceste desişuri de alge. Aproape toate frunzele, afară de cele care plutesc la suprafaţă, sînt atît de incrustate cu coralieri, încît par albe. Se găsesc structuri neînchipuit de plăpînde, unele dintre ele locuite de simpli polipi asemănători cu hidra, altele de specii cu organizare superioară şi de minunate ascidii coloniale. De frunze mai stau prinse diferite moluşte patelliforme, Trochus, moluşte fără cochilie, precum şi unele scoici bivalve. Nenumăraţi crustacei mişună pe toate părţile plantei. Scuturînd marele hăţiş de rădăcini, cad din el de-a valma o grămadă de peştişori, scoici, cefalopode, crabi de toate neamurile, arici de mare, stele de mare, splendide Holoturii, Planarii şi o mulţime de Nereide tîrîtoare de toate formele. De cîte ori am cercetat vreo ramură de algă, am descoperit totdeauna vieţuitoare cu noi structuri interesante. În Chiloé, unde alga nu prea prosperează, lipsesc şi mulţimile de scoici, coralieri şi crustacei ; totuşi se găsesc cîteva Flustraceae şi unele ascidii coloniale, acestea aparţinînd unor specii diferite faţă de acelea din Ţara Focului, ceea ce înseamnă că Fucusul are o răspîndire mai mare decît vietăţile care îl populează. Aceste mari păduri acvatice din emisfera de sud sînt comparabile numai cu pădurile terestre din regiunile intertropicale. Cred totuşi că nicăieri, dacă s-ar distruge o asemenea pădure terestră, n-ar pieri atîtea vieţuitoare cîte ar pieri prin distrugerea algelor. Printre frunzele acestei plante trăiesc o mulţime de specii de peşti, care nicăieri altundeva nu şi-ar găsi hrană şi adăpost ; o dată cu distrugerea lor, ar pieri de asemenea în scurt timp numeroşii cormorani şi celelalte păsări ichtiofage, vidrele, focile şi delfinii ; iar în cele din urmă, sălbaticul fuegian, jalnicul stăpîn al acestui jalnic ţinut, şi-ar înteţi ospeţele canibale, ar scădea ca număr şi poate ar înceta chiar să mai existe.

8 iunie. Ridicarăm ancora dis-de-dimineaţă şi părăsirăm golful Foamei. Căpitanul Fitz Roy luă hotărîrea să se abată din strîmtoarea lui Magellan pe canalul Magdalena, descoperit de curînd. Pluteam direct spre sud, în lungul acestui coridor întunecat, despre care am spus mai înainte că părea a duce spre un alt tărîm, mai înspăimîntător. Vîntul era plăcut, dar, înceţoşîndu-se atmosfera, pierdurăm din vedere o bună parte a interesantei privelişti. Norii vineţi şi zdrenţuiţi veneau grăbiţi de peste munţi, învăluindu-i din creştet pînă către poale. În puţinele clipe cînd puteam zări cîte ceva prin această îngrămădire de întunecimi, spectacolul era nespus de interesant : la distanţe şi înălţimi deosebite, puteam vedea piscuri colţuroase, conuri de zăpadă, gheţari albăstrii şi creste de piatră pe un cer lugubru. În mijlocul unor astfel de privelişti, ancorarăm la capul Turn, lîngă muntele Sarmiento, înfăşurat cu totul şi ascuns în nori. La temelia măreţilor şi aproape perpendicularilor pereţi de stîncă ai micului braţ de mare, se afla un wigwam părăsit şi numai el ne mai amintea că, din cînd în cînd, omul străbătuse

aceste regiuni pustii. Dar cu greu se putea închipui alt loc unde munca omenească să fi dat mai puține rezultate. Natura neînsuflețită — stîncă, gheață, zăpadă, vînt și apă, toate în neîntrerupt război unele față de altele, dar unindu-se împotriva omului — domnea aici cu o suveranitate absolută.

9 iunie. A doua zi, dimineața, văzurăm cu încîntare cum vălul de ceață de pe Sarmiento se ridică încetul cu încetul, expunîndu-l contemplării noastre. Acest munte, cel mai înalt din Țara Focului, are altitudinea de 6800 picioare. Poalele lui, care reprezintă a opta parte din înălțimea totală, sînt acoperite de păduri întunecate, deasupra cărora, pînă la vîrf, se întind cîmpuri de zăpadă veșnică. Aceste uriașe cantități de zăpadă, care nu se topesc niciodată, părînd a fi sortite să dureze cît lumea, constituie un spectacol măreț și chiar sublim. Creasta muntelui era minunat de limpede și precis desenată pe cer. Din cauza belșugului de lumină care se reflecta de pe suprafața albă și scînteietoare, nici o umbră nu cădea în nici o parte, numai linia crestei profilată pe cer se putea vedea bine, ceea ce dădea întregului masiv muntos un contur reliefat de mare îndrăzneală. Cîțiva ghețari coborau pe o albie șerpuitoare, din partea cea mai înaltă a întinderii de zăpadă către coasta mării : ei pot fi comparați cu niște mărețe Niagare înghețate și poate că aceste cataracte de gheață albăstrie sînt tot așa de splendide ca și cataractele de apă curgătoare. În timpul nopții, atinserăm partea de vest a canalului ; dar apa era așa de adîncă, încît nu-i dădurăm de fund, ca să ancorăm. Ne văzurăm deci siliți ca noaptea întreagă, o noapte neagră ca smoala și lungă de patrusprezece ore, s-o petrecem plutind pe acest strîmt braț de mare.

10 iunie. Dimineața ne-am grăbit să ieșim în largul oceanului Pacific. Coasta de vest constă în general din coline de granit și roce cloritice [5], golașe cu totul, rotunjite și scunde. Sir. J. Narborough a botezat o parte a coastei „South Desolation", (Sud-Desolacion), fiindcă „e dezolant să privești un astfel de ținut" și pe drept cuvînt spunea el astfel. Dincolo de insulele principale se găsesc presărate nenumărate stînci, de care se sparg cu mare zgomot și fără încetare lungile talazuri venite din largul oceanului. Trecurăm printre Furiile de est și de vest ; ceva mai departe spre nord erau atîtea stînci submarine, încît mării i se spune Calea Laptelui. O singură aruncătură de ochi asupra unei astfel de coaste e prea de ajuns să facă pe cel neobișnuit cu marea să viseze o săptămînă întreagă numai naufragii și moarte. Cu această privelițte, ne luarăm rămas bun pentru totdeauna de la Țara Focului.

Cititorii care nu au interesul specialității respective pot sări peste expunerea ce urmează, asupra climei din părțile sudice ale continentului în raport cu produsele lor, asupra liniei zăpezilor veșnice, asupra alunecării extraordinar de încete a ghețarilor, precum și asupra zonei de îngheț veșnic în insulele antarctice ; sau ei pot citi numai recapitularea finală. Nu voi da aci, totuși, decît doar rezumatul chèstiunii, tre-

buind să trimit, pentru amănunte, la capitolul treisprezece şi la apendicele primei ediţii a acestei lucrări.

Despre climatul şi produsele Ţării Focului şi ale coastei de sud-vest. — Tabloul următor conţine temperatura medie din Ţara Focului şi din insulele Falkland în comparaţie cu aceea a Dublinului :

	Latitudine	Temp. de vară	Temp. de iarnă	Media verii şi a iernii
Ţara Focului	53° 38′ S	10°	0°, 56	5°, 28
Insulele Falkland	51° 30′ S	10°,5	—	—
Dublin	53° 21′ N	15°,30	4°, 0	9°, 65

Prin urmare, partea centrală a Ţării Focului este iarna, faţă de Dublin, mai friguroasă, iar vara mai puţin caldă cu numai 5°. După opinia lui Von Buch, temperatura medie din iulie (deci nu din cea mai caldă lună a anului) la Saltenfiord în Norvegia atinge maxima de 14,4°, locul acesta fiind de fapt cu 13° mai aproape de pol faţă de golful Foamei ! * Oricît de inospitalieră ni s-ar părea nouă această climă, ea îngăduie totuşi copacilor veşnic verzi să prospereze sub ocrotirea ei. Pe latitudinea sudică, de 55°, colibri sug nectarul din flori la fel ca albinele noastre, în timp ce papagalii ciugulesc seminţe de Drimys Winteri. Am mai spus pînă la ce grad marea mişună de făpturi vii ; în afară de asta scoicile (ca Patella, Fissurella, Chiton şi Cirripede), după dl. G. B. Sowerby, sînt cu mult mai mari şi mai viguroase decît speciile analoage din emisfera nordică. În sudul Ţării Focului şi în insulele Falkland, o mare Voluta este foarte numeroasă. La Bahia Blanca, 39° lat. sudică, scoicile cele mai numeroase aparţineau la trei specii de Oliva (una dintre ele neobişnuit de mare), una sau două Voluta şi o Terebra, care fac parte dintre formele tropicale cele mai precis caracterizate. E îndoielnic dacă pe ţărmurile europene meridionale există vreo specie, cît de neînsemnată, de Oliva şi e sigur că nu se află nici o specie din celelalte două genuri. Dacă ar fi ca vreun geolog să găsească pe coasta Portugaliei, adică la 39° lat., un strat de scoici, care să aparţină celor trei specii de Oliva, uneia din cele două de Voluta şi celei de Terebra, el ar urma probabil să susţină că, în perioada în care au existat ele, climatul va fi fost tropical ; dar judecînd după America de Sud, această deducţie ar fi eronată.

* Rezultatele în privinţa Ţării Focului sînt scoase din observaţiile căpitanului King *(Geographical Journal,* 1830), precum şi din acelea făcute pe bordul vasului „Beagle". În ceea ce priveşte insulele Falkland, datorez datele asupra temperaturii lor medii din cele mai călduroase trei luni, adică decembrie, ianuarie şi februarie, căpitanului Sulivan, care le-a stabilit pe temeiul unor observaţii riguroase, făcute la miezul nopţii, la opt dimineaţa, la amiază şi la opt seara. Temperatura Dublinului e luată de la Barton.

Climatul egal, umed și viscolit al Țării Focului, cu excepția unei ușoare creșteri a căldurii, se întinde pe multe grade de-a lungul coastei de vest a continentului. Pădurile pe 600 de mile la nord de capul Horn au aproape aceeași înfățișare. Ca dovadă de cît e de egal climatul, chiar la 300 sau 400 de mile încă mai la nord, pot menționa că la Chiloé (corespunzînd ca latitudine cu părțile nordice ale Spaniei), piersicul rareori rodește, în timp ce fragilor și merilor le merge de minune. Chiar recoltele de orz și grîu sînt adesea depozitate în locuințele oamenilor * ca să se poată usca și coace. La Valdivia, pe aceeași latitudine de 40° cu Madridul, strugurii și smochinele se pot coace, dar nu prea se găsesc ; măslinii rareori se coc fie și parțial, iar portocalele niciodată. E bine știut că acestor fructe, pe latitudinile corespunzătoare din Europa, le merge de minune ; și chiar în acest continent, pe Rio Negro, aproape pe aceeași paralelă cu Valdivia, se cultivă batate (Convolvulvus), iar strugurii, smochinele, măslinele, portocalele, pepenii verzi și galbeni rodesc din belșug. Dar, cu toată clima umedă din Chiloé și de pe coasta ei, atît spre nord cît și spre sud, climă care nu prieste fructelor noastre, totuși marile păduri băștinașe, cuprinse între latitudinile de la 45° pînă la 38°, aproape că rivalizează în exuberanță cu acelea din splendidele regiuni intertropicale. Copaci măreți, cu coaja netedă și viu colorată, sînt încărcați de plante parazite monocotiledonate ; uriașe ferigi elegante, ce nu pot fi numărate, și graminee arborescente se împletesc pe după copaci, dînd naștere unui imens hățiș, care se înalță pînă la treizeci-patruzeci de picioare deasupra pămîntului. Unii palmieri cresc pe latitudinea de 37° ; o iarbă arborescentă, foarte asemănătoare cu bambusul — pe 40°, iar alta, strîns înrudită, de o mare înălțime, dar nu dreaptă, crește bine spre sud pînă la 45°.

Climatul egal, datorit evident întinsei suprafețe a mării față de suprafața uscatului, pare a cuprinde cea mai mare parte din emisfera sudică, așa că vegetația capătă un caracter semitropical. Ferigele prosperează luxuriant în Țara lui Van Diemen (lat. 45°) ; am măsurat eu însumi un trunchi de asemenea ferigă, a cărui circumferință era, nici mai mult, nici mai puțin, de șase picioare. Foster găsise o ferigă arborescentă în Noua Zelandă, la 46°, unde orchideele creșteau pe copaci ca plante parazite. În insulele Auckland, după afirmația d-rului Dieffenbach **, ferigile au trunchiurile atît de groase și înalte, încît ar trebui numite mai curînd ferigi arborescente, și în aceleași insule, chiar mai spre sud pînă la latitudinea de 55°, adică în insulele Macquarie, papagalii abundă [6].

Despre înălțimea liniei zăpezilor și despre coborîrea ghețarilor în America de Sud. Pentru cunoașterea autorilor din care am luat datele tabelului următor, trimit din nou pe cititor la prima ediție.

---

* Agüeros, *Description historique de la province de Chiloé*, 1791, pag. 94.

** Vezi traducerea germană a acestui jurnal ; iar pentru datele celelalte, Apendicele d-lui Brown la *Voyage* de Flinders.

Latitudine	Înălțimea liniei zăpezilor, în picioare	Observator
Regiunea ecuatorială, rezultat mediu	15 748	Humboldt
Bolivia, lat. 16° — 18° S	17 000	Pentland
Chile Central, lat. 33° S	14 500 — 15 000	Gillies și autorul
Chiloé, lat. 41° — 43° S	6 000	Ofițerii vasului „Beagle și autorul"
Țara Focului, 54° S	3 500 — 4 000	King

Înălțimea planului zăpezilor veșnice fiind hotărîtă îndeosebi și mai curînd de căldura maximă a verilor, decît de temperatura medie a anului, nu trebuie să ne mirăm că zăpezile coboară în strîmtoarea lui Magellan, unde verile sînt atît de friguroase, numai pînă la 3500 sau 4000 de picioare deasupra nivelului mării. Este drept însă că în Norvegia trebuie să ajungem pînă între latitudinile nordice de 67° și 70°, deci cu 14° mai aproape de pol, ca să dăm peste zăpezile veșnice la un nivel tot atît de jos. Între linia zăpezilor pe Anzi, dincolo de Chiloé (unde piscurile lor cele mai înalte variază numai între 5600 și 7500 de picioare) și Chile central *, pe o distanță de numai 9° latitudine, diferența de înălțime (9000 de picioare) este în adevăr uluitoare. Ținutul de la sud de Chiloé pînă aproape de Concepcion (lat. 37°) se ascunde sub codrii întunecați și mustind de umezeală. Cerul este înnorat, și am văzut că fructelor din Europa meridională nu le merge bine de loc pe aici. De cealaltă parte, în Chile central, puțin mai la nord de Concepcion, cerul este mai tot timpul senin, nu cade strop de ploaie în toate cele șapte luni de vară, iar fructelor din Europa meridională le merge de minune, cultivîndu-se pînă și trestia de zahăr **. Nu este nici o îndoială că linia zăpezilor veșnice suferă remarcabila inflexiune amintită mai sus, ridicîndu-se la 9000 de picioare (o asemenea inflexiune nu se mai întîlnește în nici o altă parte a lumii) și aceasta se petrece nu departe de latitudinea pe care se află Concepcion, acolo unde uscatul nu mai e acoperit cu păduri. După cum se știe, în America de Sud prezența copacilor dovedește un climat ploios, ploaia însemnînd cer înnorat și veri răcoroase.

Întinderea ghețarilor pînă în țărmul mării trebuie să depindă, cred, îndeosebi (dacă, firește, există în regiunea superioară a munților zăpadă

* Cred că pe Anzii din Chile central linia zăpezilor variază ca înălțime după veri. Într-o vară lungă și secetoasă, după cum mi s-a spus, au dispărut toate zăpezile de pe Aconcagua, deși muntele acesta are înălțimea uluitoare de 23 000 de picioare. E probabil că la aceste mari altitudini o bună parte din zăpadă mai curînd se evaporează, decît se topește.

** *Chile* de Miers ; vol. I, p. 415. Se spune că trestia de zahăr crește la Injenio, pe latitudinile de 32° pînă la 33°, dar nu în cantitate suficientă astfel încît prelucrarea ei să fie rentabilă. La sud de Injenio, pe valea Quillota, am văzut niște curmali mari.

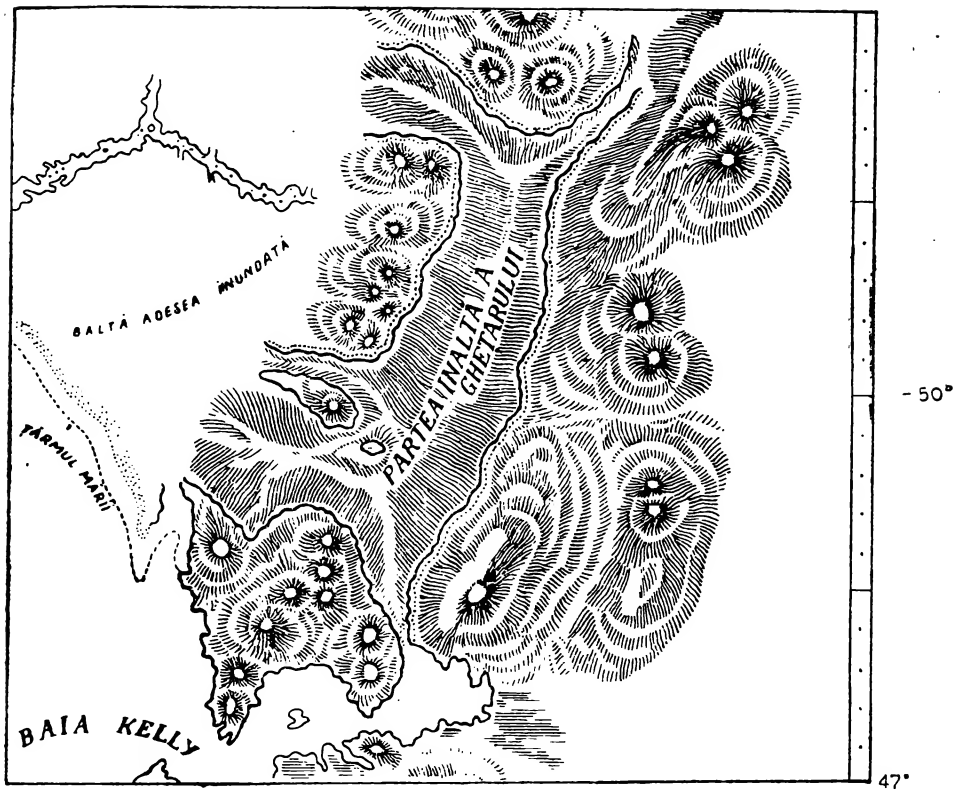

suficientă) de coborîrea liniei zăpezilor veşnice pe pereţii prăpăstioşi de lîngă coastă. Cum această linie în Ţara Focului este foarte joasă, era şi de aşteptat ca numeroşi gheţari să atingă marea. Totuşi, la început am rămas uimit văzînd un lanţ de munţi înalţi numai de 3000 pînă la 4000 de picioare şi aflaţi pe latitudinea Cumberlandului şi ale căror văi erau adevărate fluvii de gheaţă, coborînd pînă pe ţărmul mării. Aproape toate braţele de mare, care pătrund pînă în şirurile interioare şi mai înalte de munţi (aceasta nu numai în Ţara Focului, dar şi pe 650 mile de coastă spre nord) se sfîrşesc în „gheţari enormi şi înfricoşători", ca să folosesc însăşi expresia unui ofiţer care i-a cercetat. Adesea, din pereţii de gheaţă se rup imense stînci albăstrii, al căror trosnet şi vuiet în cădere, ca o descărcare de tun, umple singuraticele canaluri. Aceste prăbuşiri, după cum am spus în capitolul anterior, produc talazuri cumplite, care se izbesc şi se sparg de ţărmurile vecine. Se ştie că şi cutremurele rup adeseori din pereţii stîncoşi ai ţărmurilor mării mase de pămînt : ce înspăimîntător trebuie să fie efectul unui cumplit cutremur de pămînt (cum se întîmplă pe aici) * asupra acestor munţi de gheaţă,

* *Faithful Narrative of the Loss of the „Wager"* de Bulkeley şi Cummin. Cutremurul a avut loc la 25 august 1741.

care sînt plini de crăpături și, de la sine, în mișcare ! Sînt gata să cred că apa din cele mai adînci canaluri este astfel lovită și dată înapoi cu totul, pentru ca, după aceea, întorcîndu-se cu o putere năprasnică, să se răsucească în bulboane și să se joace cu imensele stînci ca și cum ar fi vorba de pleavă. În canalul Eyre, pe latitudinea Parisului, sînt ghețari nemăsurați, deși muntele vecin cel mai înalt nu are decît 6200 de picioare. Pe acest brat de mare, am numărat aproape cincizeci de aisberguri, care pluteau cu toate înspre larg ; și fiecare trebuie să fi avut ca înălțime totală *cel puțin* 168 de picioare. Unele aisberguri erau încărcate cu blocuri a căror mărime nu putea fi trecută cu vederea, blocuri de granit și de alte roce, deosebite de șisturile argiloase ale munților din apropiere. Ghețarul cel mai depărtat de pol, observat în timpul călătoriilor pe „Adventure" și „Beagle", se afla în golful Penas, pe latitudinea 46°50'. Era lung de cincisprezece mile și lat, într-un anumit loc, de șapte mile. Dar numai la cîteva mile mai la nord de acest ghețar, în laguna San Rafael, unii misionari spanioli * au întîlnit „numeroase aisberguri, mari, mici și mijlocii" pe un îngust brat de mare, la 22 ale lunii, care corespunde cu iunie al nostru și pe latitudinea corespunzătoare aceleia a lacului Geneva !

În Europa, ghețarul cel mai sudic, care vine pînă spre mare, se află, după afirmația lui Von Buch, pe coasta Norvegiei, cu latitudinea de 67°. Locul acesta este cu peste 20° latitudine, ceea ce însemnează 1230 de mile, mai aproape de pol decît laguna San Rafael. Dar putem privi poziția ghețarilor de pe coasta Norvegiei și a celor din golful Penas dintr-un punct de vedere mult mai interesant : în adevăr, ei coboară spre țărmul mării, pînă la 7,5° latitudine, adică 450 de mile, de un golf în care scoicile cele mai răspîndite sînt trei specii : Oliva, Voluta și Terebra ; ei coboară pînă la mai puțin de 9° de locul unde cresc palmierii, pînă la 4,5° de cîmpiile străbătute de jaguar și puma, pînă la mai puțin de 2,5° de ierburile arborescente, iar privind spre vest în aceeași emisferă, la mai puțin de 2° de orchideele parazite și la un singur grad de ferigele arborescente.

Aceste observații sînt de cel mai înalt interes geologic în ceea ce privește climatul emisferei sudice, în perioada transportării blocurilor eratice. Nu voi da nici un amănunt asupra simplității teoriei, după care originea și poziția giganticelor blocuri eratice din răsăritul Țării Focului, de pe cîmpia înaltă de la Santa Cruz și din insula Chiloé, se datorește aisbergurilor purtătoare de stînci. Cel mai mare număr de blocuri eratice, în Țara Focului, zace în albiile fostelor brațe de mare, prefăcute azi, prin înălțarea uscatului, în văi seci. Aceste blocuri eratice sînt azi asociate cu o mare formație nestratificată de nămol și nisip, care conține fragmente rotunjite și colțuroase de toate dimensiunile ; fragmentele acestea provin ** din brăzdarea fundului mării de către aisbergurile împotmolite, purtătoare de felurite materii. Puțini geologi se mai îndoiesc azi că blocurile eratice, găsite în apropierea munților semeți, au fost aduse acolo chiar de ghețari, iar cele departe de munți și îngro-

* Agüeros, *Description historique de Chiloé*, p. 227.
** *Geological Transactions*, vol. VI, p. 415.

pate în depuneri subacvatice că au fost fie cărate în acel loc de aisberguri, fie reținute și cuprinse de gheața de pe coaste. Legătura dintre transportul blocurilor eratice și prezența gheței sub orice formă se vădește cu toată evidența în distribuirea lor geografică pe pămînt. În America de Sud, asemenea blocuri nu se găsesc decît la 48° latitudine, față de Polul Sud; în America de Nord, limita transportării lor atinge 53,5° față de Polul Nord; dar în Europa, se întinde numai pînă la 40° latitudine față de același punct. Pe de altă parte, în regiunile intertropicale ale Americii, ale Asiei și Africii, niciodată nu s-au văzut asemenea blocuri eratice nici la capul Bunei Speranțe, nici în Australia * [7].

Despre clima și produsele insulelor Antarctice. [8] Avînd în vedere belșugul proaspăt al vegetației din Țara Focului și de pe coasta ei de nord, starea insulelor din sudul și sud-vestul Americii este în adevăr uimitoare. Cook a găsit insula Sandwich (pe latitudinea Scoției de nord) „acoperită cu un strat de zăpezi veșnice, gros de mai mulți fathomi", chiar în cea mai călduroasă lună a anului; și mai nici un fel de vegetație nu creștea. Insula Georgia, lungă de nouăzeci și șase de mile și lată de zece, aflată pe latitudinea Yorkshire, „este în chiar miezul verii acoperită aproape în întregime de zăpezi înghețate". Ea se poate mîndri, ca vegetație, numai cu mușchi, cu unele smocuri de iarbă și ceva pătrunjel sălbatic, iar ca păsări cu o singură pasăre de uscat (Anthus correndera) [9], deși Islanda, care se află cu 10° mai lîngă pol, are, după cum afirmă Mackenzie, cincisprezece feluri de păsări terestre. Insulele Shetland de sud, pe latitudinea jumătății sudice a Norvegiei, posedă numai niște licheni, mușchi și puțină iarbă; locotenentul Kendall ** a găsit că golful în care ancorase începuse să înghețe în ziua corespunzătoare cu 8 septembrie al nostru. Solul e format aici din gheață și cenușă vulcanică interstratificate; la mică adîncime de la suprafață, el trebuie să fie veșnic înghețat, fiindcă locotenentul Kendall a descoperit trupul unui marinar străin, îngropat de mult, care totuși își păstrase părțile moi și toate trăsăturile intacte. Fapt curios este că în cele două mari continente ale emisferei septentrionale (dar nu și în Europa, aflată la mijloc și avînd țărmurile adînc mîncate de ape), zona subsolului veșnic înghețat se găsește pe o latitudine destul de joasă, adică la 56° în America de Nord, la adîncimea de trei picioare *** și la 62° în Siberia, la adîncimea de douăsprezece pînă la cincisprezece picioare, totul datorindu-se stării de lucruri absolut contrare față de acelea din emisfera sudică. În continentele septentrionale, radiația imensei arii terestre asupra cerului senin face iernile peste măsură de friguroase, neputîndu-le tempera nici chiar curenții calzi ai mării, în timp ce, pe de altă parte, scurtele veri sînt arzătoare. În oceanul de Sud, iarna nu este chiar peste măsură de friguroasă, dar vara e mult mai puțin fierbinte,

* În prima ediție a lucrării de față și în apendicele ei am dat, cred, cele dintîi amănunte asupra acestui subiect. Am arătat că excepțiile aparente în ceea ce privește lipsa blocurilor eratice în anumite țări calde se datoresc unei observații eronate. Diverși autori mi-au și confirmat unele concluzii.

** *Geographical Journal*, 1830, p. 65, 66.

*** Apendicele la *Back's Expedition* de Richardson și *Fragments Asiatique* de Humboldt, vol. II, p. 386.

deoarece rareori cerul înnorat îngăduie soarelui să încălzească apa, care ea însăşi absoarbe prea puţină căldură şi deci, temperatura medie de peste an, de care depinde zona veşnic îngheţată a subsolului, e scăzută. Bineînţeles că vegetaţia îmbelşugată, care nu are atît nevoie de căldură cît de ocrotire faţă de frigul pătrunzător, se apropie cu mult mai mult de această zonă de îngheţ veşnic în clima neschimbată a emisferei sudice decît cu clima extremă a continentelor nordice.

Foarte interesant este cazul corpului de marinar, păstrat perfect în solul îngheţat al insulelor Shetland de sud (lat. 62° — 63° S), pe o latitudine mai joasă decît aceea la care Pallas a găsit în Siberia rinocerul îngheţat (lat. 64° N). Deşi, după cum mi-am dat silinţa să arăt în capitolul precedent, este eronat a se presupune că patrupedele mai mari au nevoie ca hrană de o vegetaţie luxuriantă, cu toate acestea nu e neînsemnat faptul că în insulele Shetland de sud subsolul îngheţat se găseşte la 360 de mile faţă de marii codri care înveşmîntează insulele de lîngă capul Horn, unde, în ceea ce priveşte *cantitatea* vegetaţiei, ar putea trăi un număr cît de mare de patrupede uriaşe. Păstrarea perfectă a cadavrelor de elefanţi şi rinoceri siberieni este desigur unul dintre cele mai uimitoare fapte geologice ; dar, independent de greutatea imaginară de a-şi găsi hrana în ţinuturile mărginaşe, cazul acestor animale nu e, cred, atît de uimitor cum s-a pretins mai totdeauna. Cîmpiile Siberiei, ca şi cele din pampas, se vede că s-ar fi format sub apele mării, în care rîurile, prin vărsare, au adus corpurile multor animale, cărora, celor mai multe, li s-a păstrat numai scheletul, dar altora, chiar cadavrul întreg. Pe de altă parte, se ştie că acolo unde marea, pe coasta arctică a Americii, nu e adîncă, fundul îngheaţă * şi, primăvara, nu se topeşte atît de repede ca suprafaţa uscatului ; însă acolo unde marea este mai adîncă şi fundul nu îngheaţă, nămolul, la cîteva picioare sub stratul de deasupra, poate rămîne chiar vara sub 0°, ceea ce se întîmplă de asemenea cu solul la adîncime de cîteva picioare. La adîncimi şi mai mari, temperatura nămolului şi a apei probabil că nu e destul de scăzută ca să prezerve carnea ; deci cadavrele duse de ape dincolo de partea neadîncă din apropierea coastei arctice nu-şi păstrează decît scheletele ; cu alte cuvinte, avem exact situaţia din părţile nordice ale Siberiei, unde osemintele sînt aşa de numeroase, încît se spune că însăşi unele insuliţe sînt formate numai din oase ** ; şi insuliţele acestea se află la nu mai puţin de zece grade latitudine nordică de locul unde Pallas a descoperit rinocerul îngheţat. Pe de altă parte, un cadavru dus de flux acolo unde apa mării Arctice nu e adîncă s-ar păstra pentru o perioadă nedefinită, dacă la scurt timp după aceea ar fi acoperit cu un strat de nămol destul de gros ca să împiedice să-l pătrundă căldura apei în timpul verii, precum şi dacă învelişul ar fi destul de gros ca, după înălţarea fundului de mare ca uscat, să împiedice şi topirea stratului de nămol şi descompunerea cadavrului.

Recapitulare. Voi recapitula acum faptele principale în legătură cu clima, acţiunea gheţei şi produsele organice ale emisferei sudice,

* Dease şi Simpson, în *Geographical Journal,* vol. VIII, p. 218.
** Cuvier *Ossements fossiles,* vol. I, p. 151, după „Voyage" de Billings.

transpunînd imaginar locurile respective în Europa, care ne este mult mai cunoscută. Aşadar, lîngă Lisabona, cele mai răspîndite moluşte de mare, şi anume cele trei specii de Oliva, una de Voluta şi una de Terebra, ar urma să aibă caracter tropical. În provinciile de sud ale Franţei, codrii magnifici, întreţesuţi de graminee arborescente şi cu arbori copleşiţi de plante parazite, ar trebui să ascundă faţa pămîntului. Puma şi jaguarul ar bîntui Pirineii. Pe latitudinea masivului Mont Blanc, dar pe o insulă imaginară, situată departe spre vest la distanţa Americii de Nord centrale, ferigile arborescente şi Orhideele parazite ar prospera din plin prin pădurile dese. Chiar departe spre nord, la distanţa Danemarcei centrale, colibrii ar putea fi văzuţi zburătăcind din floare în floare şi papagalii căutîndu-şi hrana prin păduri veşnic verzi ; iar în marea dimprejur am avea o Voluta şi toate moluştele ar fi de dimensiuni mari şi cu creştere rapidă. Cu toate acestea, în anumite insule, numai la 360 de mile spre nord faţă de noul nostru cap Horn din Danemarca, un cadavru îngropat în pămînt (sau dus acolo unde apa e mică şi acoperit cu nămol) ar fi păstrat de îngheţul veşnic. Dacă cine ştie ce navigator îndrăzneţ ar încerca să pătrundă la nord de aceste insule, ar da piept cu mii de primejdii printre aisbergurile gigantice, pe unele dintre ele văzînd mari blocuri de stînci purtate astfel la mari distanţe faţă de locul lor de origine. O altă insulă, considerabilă ca mărime, aflată pe latitudinea Shetlandelor de sud, dar de două ori mai spre vest decît acestea, ar fi aproape în întregime acoperită de zăpezi veşnice, toate golfurile terminîndu-i-se în pereţi de gheaţă, din care anual s-ar desprinde mase enorme : această insulă, ca vegetaţie, s-ar mîndri numai cu puţin muşchi, cu ceva iarbă şi cu pătrunjel sălbatic, iar ca păsări o fîsă ar fi singurul ei locuitor. De la noul nostru cap Horn din Danemarca, un lanţ de munţi, înalţi pe jumătate cît Alpii, s-ar întinde în linie dreaptă direct spre sud şi pe pantele dinspre vest toate braţele de mare, adînci sau fiorduri, s-ar termina cu „gheţari enormi şi înfricoşători". Aceste canaluri singuratice s-ar umple adesea de huietul blocurilor de gheaţă prăvălite şi tot de atîtea ori talazuri uriaşe s-ar năpusti de-a lungul coastelor ; numeroase aisberguri, unele cît catedralele şi încărcate cîteodată cu „blocuri de stînci nu mai puţin însemnate", s-ar opri pe insulele mărginaşe ; din cînd în cînd, spăimîntătoare cutremure de pămînt ar împroşca marea cu neînchipuit de mari mase de gheaţă. În sfîrşit, dacă cine ştie ce misionari ar încerca să intre pe vreunul din lungile braţe de mare, ei ar putea vedea adevărate fluvii de gheaţă coborînd spre mare de pe munţii, nu prea înalţi, din vecinătate, iar înaintarea cu bărcile le-ar fi oprită de nenumărate aisberguri plutitoare, fie mari, fie mici ; şi toate acestea s-ar întîmpla la data de douăzeci şi două din iunie al nostru, chiar pe locul unde se află azi lacul Geneva ! *

* În ediţia precedentă, precum şi în apendicele ei, am arătat cîteva fapte în legătură cu transportul blocurilor eratice şi cu aisbergurile din oceanul Antarctic. În ultimul timp, dl. Hayes a tratat de minune acest subiect în *Boston Journal* (vol. IV, p. 426). Autorul, după cît se pare, n-a luat cunoştinţă de faptul semnalat de mine *(Geographical Journal,* vol. IX ,p. 528), al unui gigantic bloc eratic îngropat într-un aisberg din oceanul Antarctic, la distanţa, aproape sigură, de o sută mile faţă de orice uscat, dacă nu la mai mult. În apendicele primei ediţii am discutat pe larg probabi-

CAPITOLUL XII

CHILE CENTRAL

Valparaiso — Excursie la poalele Anzilor — Conformaţia regiunii — Ascensiune pe muntele Clopotului din Quillota — Stînci sfărîmate — Rocă verde — Văi imense — Mine — Situaţia minerilor — Santiago — Apele termale din Cauquenes — Mine de aur — Instalaţii pentru măcinatul minereului — Pietre perforate — Obiceiurile pumei — Turco şi tapacolo — Colibri.

23 iulie. „Beagle" ancoră noaptea tîrziu în golful oraşului Valparaiso, cel mai însemnat port la mare din Chile. În zorii zilei, totul ne apăru minunat. Clima, după cele văzute în Ţara Focului, fu o adevărată încîntare: atmosfera uscată, bolta cerului limpede şi albastră, soarele strălucitor, totul părea că scînteiază de viaţă. Vederea, de pe locul unde ancorasem, era foarte frumoasă. Oraşul e construit chiar la poalele unui şir de coline, înalte cam de 1600 picioare şi mai curînd abrupte. Din cauza aşezării lui, Valparaiso constă dintr-o stradă lungă şi larg desfăşurată, care merge paralel cu ţărmul şi oriunde se întîmplă să fie vreo rîpă, casele se îngrămădesc de o parte şi de alta a ei. Colinele, fără ascuţişuri, ocrotite numai în parte de vegetaţia foarte sărăcăcioasă, sînt mîncate de mici ravine, ale căror laturi îşi expun solul roşu de o strălucire intensă. Din această cauză, precum şi din pricina scundelor case văruite simplu şi cu acoperişuri de ţiglă, privelişte a oraşului îmi amintea de Santa Cruz din Teneriffe. Înspre nord-est, se zărea pe alocuri frumuseţea Anzilor: dar munţii aceştia păreau mult mai măreţi văzuţi de pe înălţimile vecine, de unde se vedea mai bine marea distanţă la care se află. Vulcanul Aconcagua este cu adevărat măreţ. Această ridicătură uriaşă, de o formă conică neregulată, are o înălţime mai mare decît Chimborazo: după măsurătorile luate de ofiţerii de pe „Beagle", înălţimea lui este de nu mai puţin 23 000 picioare.

---

litatea, abia întrevăzută pe atunci, ca aisbergurile, cînd alunecă, să strieze şi să lustruiască stîncile la fel ca gheţarii. Azi, opinia aceasta e primită de toată lumea şi continui să cred că ea se poate aplica chiar cazurilor analoge din munţii Jura. D-rul Richardson m-a încredinţat că aisbergurile din largul coastelor Americii de Nord împing mari cantităţi de pietre şi nisip, lăsînd absolut goale stîncile submarine peste care trec; şi nu mai e cu putinţă nici o îndoială asupra faptului că aceste aisberguri lustruiesc şi striază suprafeţele de piatră în direcţia curenţilor principali. După ce am scris apendicele, am văzut în nordul Ţării Galilor (London, *Philosophical Magazine*, vol. XXI, p. 180) acţiunea combinată a gheţarilor şi a aisbergurilor plutitoare.

Totuşi, Anzii, văzuţi din acest loc, îşi datoresc cea mai mare parte a frumuseţii lor atmosferei prin care sînt priviţi. Cînd soarele apunea în Pacific, era minunat să vezi cît de limpede se profilează crestele lor colţuroase pe lumina amurgului şi în acelaşi timp cît de felurite şi de delicate erau nuanţele culorii lor.

Spre norocul meu, am găsit aici pe dl. Richard Corfield, un vechi coleg de şcoală şi prieten, căruia i-am rămas mult îndatorat pentru ospitalitatea şi graba de a-mi pune la dispoziţie cea mai plăcută locuinţă în tot timpul rămînerii vasului „Beagle" în Chile. Împrejurimile cele mai apropiate ale oraşului Valparaiso nu sînt prea interesante pentru un naturalist. În timpul verilor lungi, vîntul bate neîncetat dinspre sud şi mai mult de-a lungul ţărmului, aşa că nu plouă niciodată ; în schimb, însă, în cele trei luni de iarnă plouă îndestulător. Vegetaţia este prin urmare foarte săracă ; exceptînd unele văi adînci, nu există arbori, pretutindeni fiind puţină iarbă şi numai tufişuri scunde presărate din loc în loc, mai cu seamă pe coastele mai puţin rîpoase ale colinelor. Cînd ne gîndim că la 356 de mile spre sud, aceeaşi parte a Anzilor este cu totul tăinuită de codri nepătrunşi, contrastul devine izbitor. Am făcut cîteva lungi plimbări, cu care prilej am colectat unele piese de istorie naturală. Ţinutul e plăcut pentru asemenea plimbări. Sînt multe flori în adevăr frumoase ; şi, ca în cele mai multe locuri cu climă uscată, plantele şi buruienile îşi răspîndesc miresmele puternice, care rămîn multă vreme chiar pe hainele călătorilor care le ating în trecere. Nu mai terminam tot mirîndu-mă de zilele, unele mai frumoase decît altele. Cîtă însemnătate are climatul pentru starea sufletească ! Ce simţăminte deosebite trezesc, pe de o parte munţii întunecaţi, pe jumătate tăinuiţi de nori, iar pe de altă parte lanţul stîncos văzut prin vălul albăstriu al unei zile frumoase ! Primul aspect poate să pară, pentru un timp, într-adevăr măreţ, dar celălalt inspiră numai bucurie şi fericirea de a trăi.

14 august. Am plecat într-o excursie călare, cu scopul de a cerceta geologia poalelor Anzilor, care numai în această perioadă a anului sînt libere de zăpezile iernii. În prima zi, călărirăm spre nord, de-a lungul ţărmului mării. După ce se întunecă, ajunserăm la hacienda Quintero, proprietate care aparţinea înainte lordului Cochrane. Ţinta mea, sosind aici, era să văd marile straturi de cochilii, care se află la cîţiva yarzi deasupra nivelului mării şi din care, prin ardere, se scoate var. Dovezile despre înălţarea acestei întregi fîşii de ţărm sînt cu totul neîndoielnice : am găsit numeroase cochilii, după înfăţişare, străvechi, la cîteva sute de picioare înălţime şi unele chiar la 1300 de picioare. Aceste cochilii sînt fie împrăştiate liber la suprafaţă, fie încrustate în pătura vegetală a unui pămînt negru-roşcat. M-a mirat mult să descopăr la microscop că acest pămînt vegetal era de fapt nămol de mare, plin de infime particule de corpuri organice.

15 august. Am luat-o spre valea Quillota. Ţinutul era nespus de plăcut, avînd exact ceea ce îi trebuia pentru ca poeţii să-i poată zice pastoral : mari tăpşane verzi, despărţite între ele de vîlcele prin care şopotesc pîraie, iar din loc în loc, pe costişele colinelor, colibele, probabil ale ciobanilor. Dar trebui să tăiem în curmeziş creasta muntelui

Chilicauquen. La poalele lui, străjuiau nenumărați arbori măreți, veșnic verzi, cărora le priau îndeosebi rîpele prin care se scurgea apa. Nimeni, dintre cîți ar fi văzut numai împrejurimile orașului Valparaiso, nu și-ar fi putut închipui că există în Chile locuri atît de pitorești. De cum ajunserăm pe coama Sierrei, văzurăm la picioarele noastre valea Quillota. Priveliștea era extraordinară în luxurianța ei, rezultată din munca omenească. Valea, foarte largă și netedă, este ușor de irigat în toate direcțiile. Mici grădini pătrate sînt pline de portocali și măslini, precum și de tot soiul de legume. Pe ambele laturi ale văii se înalță pînă la cer munți pleșuvi și contrastul lor cu peticele de pămînt cultivat din vale e tot ce poate fi mai plăcut. Cel care a botezat orașul Valparaiso cu numele de „valea paradisului" se va fi gîndit fără îndoială la Quillota. Trecurăm prin ea ca să ajungem la hacienda San Isidro, care se află chiar la poalele muntelui Clopotului.

După cum se poate vedea din hărți, Chile este o fîșie de pămînt care se întinde între Anzi și Pacific. Această fîșie este ea însăși tăiată în lung de mai multe rînduri de munți, care, în această parte, merg paralele cu lanțul principal. Între aceste rînduri exterioare și Anzii propriu-ziși, se întind pînă departe spre sud numeroase funduri netede, un fel de bazine, care, prin trecători strîmte, dau unul într-altul. Orașele mai însemnate, ca San Felipe, Santiago și San Fernando, sînt așezate chiar în bazinele sau cîmpiile, care, dimpreună cu văile curmezișe, cum e Quillota, prin care se leagă de coasta oceanului, sînt fără nici o îndoială fundurile vechilor și adîncilor intrînduri sau golfuri, asemănătoare în totul cu acelea care foarfecă azi țărmurile Țării Focului și coasta de vest. Pe vremuri, Chile trebuie să fi semănat, în privința configurației uscatului și a apei, cu Țara Focului. Analogia devenea cîteodată izbitoare, mai cu seamă cînd cîte un întins nor de ceață acoperea ca o mantie toate locurile mai joase ale ținutului : aburii albicioși, încovoindu-se prin toate văile, închipuiau de minune mici intrînduri și golfuri, iar ici și colo o colină singuratică, ieșind din ceață, arăta că pe vremuri ea fusese o insuliță. Contrastul dintre aceste văi-cîmpii și stîncoșii munți înconjurători da priveliștii un caracter care pentru mine era cu totul nou și interesant.

Din cauza înclinării lor firești către mare, aceste cîmpii sînt ușor de irigat și deci neobișnuit de fertile. Dacă irigarea s-ar face mai greu, pămîntul n-ar produce mai nimic, fiindcă cerul, toată vara, e fără nici un nor. În afară de tufișuri și unii copaci scunzi, presărați pe munți și coline, vegetația e foarte săracă. Orice proprietar din vale posedă și cîte o porțiune de pămînt muntos, unde turmele lui de vite, pe jumătate sălbatice, izbutesc să găsească destulă pășune. O dată pe an are loc marele *rodeo,* cînd turma întreagă e adusă jos, ca să se numere vitele și să se însemne ; cu același prilej, se alege un anumit număr dintre ele pentru a fi reținute la îngrășat pe cîmpiile irigate. Grîul se cultivă pe mari întinderi ca și, în bună măsură, porumbul. Totuși, hrana de căpetenie a muncitorilor de rînd este un anumit soi de fasole. Grădinile produc din belșug piersici, smochine și struguri. Avînd toate aceste

bogăţii, locuitorii ţinutului ar avea dreptul să fie mult mai avuţi decît sînt.

16 august. Mai marele haciendei fu destul de îndatoritor dîndu-mi un călăuz şi cai odihniţi, aşa că, dimineaţa, pornirăm să urcăm muntele Clopotului zis Campana, înalt de 6400 picioare. Potecile erau foarte proaste, dar atît geologia locurilor cît şi priveliştea lor ne răsplăteau cazna din plin. Pe înserate ajunserăm la un izvor, numit Agua del Guanaco, care se află la o mare înălţime. Trebuie să fie vorba de un nume vechi, deoarece sînt ani şi ani de cînd nu s-a mai adăpat aci nici un guanaco. În timpul urcuşului, îmi dădui seama că, în afară de unele tufişuri, nimic altceva nu mai creştea pe clina de nord, dar că, în acelaşi timp, pe coasta de sud erau bambuşi, care se înălţau pînă la aproape cincisprezece picioare. În cîteva locuri se vedeau palmieri şi rămăsei mirat văzînd unul care creştea la înălţime de cel puţin 4500 picioare. Aceşti palmieri sînt un neam de copaci urîţi. Tulpina lor este foarte groasă şi de o formă ciudată, fiind mai groasă la mijloc decît la rădăcină şi la vîrf. În unele părţi din Chile, aceşti palmieri sînt neînchipuit de numeroşi şi sînt preţuiţi din cauză că din seva lor se scoate un fel de marmeladă. S-a încercat să se numere (aceşti palmieri) pe o proprietate de lîngă Petorca, dar s-a renunţat după ce se ajunsese la cifra de mai multe sute de mii. În fiecare an, la începutul primăverii, adică în luna august, se doboară foarte mulţi asemenea palmieri, iar odată doborîţi la pămînt sînt curăţaţi de frunze. Imediat după aceasta, seva începe să curgă prin capătul de sus, de deasupra, continuînd să curgă astfel cîteva luni ; trebuie însă ca în fiecare dimineaţă să se taie cîte o felioară de la capătul de unde curge seva, pentru ca astfel tăietura să fie proaspătă. Un palmier zdravăn poate da nouăzeci de galoane de sevă (400 de litri) ; şi această enormă cantitate de suc stă ascunsă în vasele unui trunchi în aparenţă uscat. Se zice că seva curge mult mai repede în zilele cînd soarele dogoreşte puternic şi de asemenea că este absolut necesar ca doborînd copacul să se ţină seama să nu cadă decît în sus, pe clina muntelui ; fiindcă dacă ar cădea cu coroana în josul clinei, n-ar curge mai nici un strop, deşi în cazul acesta ar fi firesc să ne gîndim că scurgerea este ajutată, şi nu oprită, de forţa gravităţii. Seva se îngroaşă prin fierbere şi, în această stare, se numeşte marmeladă, cu care seamănă foarte mult la gust.

Ne deşeuarăm caii lîngă izvor, pregătindu-ne să mînem aci peste noapte. Seara era minunată şi atmosfera atît de limpede, încît puteam deosebi foarte clar, ca nişte mici dungi negre, catargele vaselor ancorate în golful Valparaiso, deşi se aflau la nu mai puţin de douăzeci şi şase mile geografice depărtare. O corabie care ocolea capul, cu toate pînzele sus, ne apăru ca un punct alb strălucitor. Anson, în călătoria lui, se arăta foarte mirat de distanţa faţă de coastă, la care i se descoperiseră corăbiile ; dar el nu ţinea seamă îndeajuns de înălţimea colinelor şi de marea transparenţă a aerului.

Soarele apunea cu atît mai minunat, cu cît văile erau mai întunecate, în timp ce piscurile înzăpezite ale Anzilor păstrau încă reflexele roşii ale apusului. Întunecîndu-se, aprinserăm un foc sub o mică polată

de bambus, fripserăm pastramă, numită pe aici *charqui,* cu alte cuvinte niște curele de carne uscată, băurăm maté și ne simțirăm pe deplin mulțumiți. Această viață în aer liber are un farmec nespus. Seara era cu desăvîrșire liniștită, la răstimpuri nu se auzea decît sunetul ascuțit al bizcachei de munte și behăitul moale al cîte unui ied. În afară de aceste viețuitoare, puține păsări și chiar insecte cercetează acești munți secetoși și arși de soare.

17 august. De dimineață, ne cățărarăm pe colțuroasele blocuri de rocă clorotică care încoronau piscul muntelui. Roca aceasta, cum se întîmplă deseori, era spartă în imense blocuri neregulate. Observai însă un fapt remarcabil, și anume că numeroase suprafețe de pe aceste blocuri se dovedeau de o mare prospețime, ca și cum ar fi fost rupte în ajun, în timp ce pe altele începeau sau începuseră să crească licheni. Eram așa de încredințat că faptul acesta se datora cutremurelor dese de pămînt, încît, fără să vreau, mă îndepărtai grăbit de acele blocuri care mi se părea că se clatină. Cum orișicine se poate ușor înșela asupra unui fapt de natura aceasta, nu m-am convins de greșeala mea decît după ce am făcut ascensiunea muntelui Wellington din Țara lui Van Diemen, unde nu se pomenesc cutremure de pămînt. Am văzut acolo că vîrfurile de munți erau constituite asemănător și tot așa de sparte, dar toate blocurile păreau ca și cum ar fi fost azvîrlite acolo de mii de ani.

Ne petrecurăm ziua pe piscul muntelui ; niciodată, în ceea ce mă privește, nu m-am bucurat de altă zi mai din plin. Chile, mărginit pe o parte de Anzi, iar pe alta de Pacific, se vedea ca pe o hartă. Priveliștea în sine era minunată, dar plăcerea resimțită sporea din cauza numeroaselor reflexii sugerate numai de vederea Campanei, a rîndurilor paralele de munți mai scunzi, precum și a marii văi Quillota, care le întretăia de-a curmezișul. Cine ar putea să-și înlăture uimirea față de puterea care a ridicat acești munți și mai cu seamă față de veacurile fără număr care au trebuit să treacă, pentru ca mase compacte din ei să fie rupte, mișcate din loc și nivelate? E foarte nimerit să ne amintim acum de întinsele straturi de pietriș și sedimente ale Patagoniei, care, dacă ar putea fi îngrămădite pe Anzi, le-ar spori înălțimea cu mii și mii de picioare. Pe cînd mă aflam în Patagonia, mă minunam că existaseră asemenea lanțuri de munți, care putuseră să se prefacă în astfel de pietriș fără să se șteargă cu totul de pe fața pămîntului. Dar acum nu mai aveam de ce să fiu mirat sau să am îndoieli asupra posibilității timpului atotputernic care măcina munți întregi, fie ei chiar giganticii Anzi, prefăcîndu-i în pietriș și țărînă.

Anzii se înfățișau altfel decît mă așteptam. Linia inferioară a zăpezilor era firește orizontală, iar coama necrestată a munților îi venea paralel. Numai din loc în loc, la mari distanțe, cîte un grup de piscuri sau cîte un con singuratic arătau unde existaseră sau unde exista încă vreun vulcan. Așadar, lanțul de munți părea un zid uriaș, deopotrivă de temeinic, din care ici și colo se înălța cîte un turn. Acest zid reprezintă, pentru ținutul mărginit astfel, cea mai desăvîrșită barieră.

Mai peste tot, coastele munților fuseseră găurite de cei care umblaseră după mine de aur : furia exploatării nu lăsase mai nici un loc din Chile necercetat. Seara mi-o petrecui ca și pînă aci, stînd la taifas în jurul focului, cu cei doi însoțitori ai mei. Guasos din Chile sînt țăranii chilieni, adică ceea ce erau în pampas gauchos, dar, spre deosebire de aceștia, ei au cu totul altă fire. Dat fiind gradul de civilizație mai înaintat din Chile, locuitorii chilieni și-au pierdut o bună parte din firea individualistă. Treptele sociale sînt, la ei, mai evidente ; un guaso nu se socotește în nici un caz egal cu oricine ; de aceea, am fost foarte mirat văzînd că însoțitorii mei nu voiau să ia masa o dată cu mine. Acest sentiment al inegalității este urmarea firească a existenței unei clase de aristocrați avuți. Despre cîțiva mari proprietari de pămînturi se spunea că au un venit anual, de la cinci pînă la zece mii de pfunzi sterlingi, ceea ce reprezintă o inegalitate de avere nemaiîntîlnită, cred eu, printre crescătorii de animale ai oricărei țări din răsăritul Anzilor. Călătorii nu mai dau aici peste acea ospitalitate fără margini, care refuză orice fel de plată, dar care, totuși, li se îmbina cu atîta plăcută sinceritate, încît o primeau fără să se împiedice de vreun scrupul. În Chile, orice casă de om te adăpostește de asemenea să dormi peste noapte, însă tot atît de adevărat este că, dimineața, gazda se așteaptă la un dar oarecare, fie el cît de neînsemnat ; chiar oamenii bogați primesc bucuroși, în asemenea împrejurări, doi-trei șilingi. Un gaucho, deși capabil să taie beregata unui om, este totuși un gentleman, în timp ce un guaso, deși mai bun în unele privințe, este totodată un grosolan om de rînd. Atît unul cît și celălalt, făcînd aceleași treburi, se dovedesc cu gusturi deosebite, îmbrăcîndu-se și purtîndu-se altfel ; iar caracteristicile lor de costume și obiceiuri sînt, în țările respective, ale tuturor. Un gaucho pare a face corp cu calul său, disprețuind orice muncă făcută în alt fel decît călare, în timp ce un guaso primește să fie închiriat ca muncitor la sapă sau la plug. Primul trăiește numai cu hrană animală ; al doilea exclusiv cu legume. În Chile nici nu se pomenește de cizmele albe, de pantalonii largi și chilipa roșie care constituie pitorescul costum din pampas. Bărbații poartă pe aici pantaloni obișnuiți, strînși pînă la genunchi în jambiere verzi sau negre de lînă împletită. Totuși, atît unii cît și alții poartă poncho, un veșmînt care, căzîndu-le pe umeri, are la mijloc o despicătură prin care își scot capul. Mîndria cea mai de seamă a unui guaso stă în pintenii enormi, absurd de mari. Am măsurat unul, a cărui rozetă dințată cu treizeci de colți avea un diametru de șase inchi. Scările de șa sînt de aceleași proporții, fiecare constînd dintr-un butuc pătrat, scobit pe dinăuntru, sculptat pe dinafară și totuși cîntărind trei sau patru pfunzi. Un guaso este poate mai îndemînatic decît un gaucho la aruncarea lassoului ; datorită însă naturii ținutului, el nu cunoaște folosirea bolasurilor.

18 august. Coborînd muntele, trecurăm prin cîteva locuri încîntătoare, cu pîrîiașe și copaci măreți. Dormirăm noaptea la aceeași hacienda de mai înainte, iar următoarele două zile călărirăm tot timpul în susul văii, trecînd prin Quillota, care e mai mult o colecție de pepiniere decît un oraș. Cu toți piersicii în floare, grădinile erau minunate.

într-un loc sau două, am văzut și curmali : sînt măreți și cred că în deșerturile de baștină, din Asia sau Africa, pîlcurile lor trebuie să fie superbe. Am străbătut de asemenea San Felipe, oraș drăguț și împrăștiat ca și Quillota. În această parte, valea se dezvoltă într-una din acele cîmpii sau golfuri, care, întinzîndu-se pînă la poalele Anzilor, au fost menționate ca trăsături caracteristice ale priveliștii chiliene. Pe înserat, ajunserăm la minele din Jajuel, aflate într-o rîpă, pe coasta marelui lanț de munți, unde stătui cinci zile. Gazda mea, administratorul minei, era un miner din Cornwall, ager la minte, deși cam ignorant, care se însurase cu o spaniolă. Cu o nemărginită admirație pentru minele din Cornwall [1], el nu se gîndea totuși să se întoarcă acasă. Voind să afle cît mai multe, m-a întrebat printre altele : „Acum că George Rex a murit, cîți mai trăiesc din familia Rexilor ?" După mintea lui, acest Rex era fără îndoială o rubedenie a marelui autor Finis, care scrisese toate cărțile ! [2]

Minele din Jajuel sînt mine de aramă. Minereul se încarcă în corăbii și se expediază în întregime pentru a fi topit, la Swansea [3], ceea ce face ca aceste mine, spre deosebire de cele din Anglia, să fie neobișnuit de liniștite ; singurătatea munților împrejmuitori nu e tulburată nici de fum, nici de furnale și nici de mașini cu aburi.

Guvernul chilian, sau mai bine zis vechile legiuiri spaniole, sprijină orice inițiativă de a se descoperi noi mine. În schimbul unei taxe de cinci șilingi, oricine poate întreprinde lucrări de explorare în orice parte a țării ; și chiar mai înainte de a plăti taxa legală, exploratorul poate, timp de douăzeci de zile, să cerceteze chiar solul grădinii altuia.

E lucru bine știut azi că metoda chiliană de exploatare a minelor costă foarte ieftin. Gazda mea spune că străinii au introdus două îmbunătățiri principale : întîi, reducerea prin arderea prealabilă a piritelor de aramă, care altădată se lepădau ca fiind nefolositoare, ceea ce minuna pe minerii englezi, sosiți aici, deoarece în Cornwall piritele acestea erau socotite ca minereu obișnuit ; al doilea, pisarea și spălarea zgurii provenite din vechile furnale, operație prin care se recîștigă cantități apreciabile de particule metalice. Am văzut cu ochii mei catîri ducînd poveri de asemenea rezidii la țărm, de unde se transportau apoi în Anglia. Dar chestiunea piritelor este mult mai ciudată. Minerii chilieni erau atît de încredințați că aceste resturi nu conțineau nici o părticică de aramă, încît își rîdeau de ignoranța englezilor, iar aceștia, la rîndul lor, rîdeau și ei, dar și cumpărau pe cîțiva dolari filoanele cele mai bogate. E foarte ciudat că, într-o țară în care exploatarea minelor era o veche îndeletnicire, nu se putuse încă descoperi procedeul atît de simplu al trecerii minereului prin foc pentru ca, înainte de topire, să se înlăture astfel sulful. De asemenea, s-au mai adus cîteva îmbunătățiri mașinilor celor mai simple ; totuși, pînă azi, apa se scoate din anumite mine tot de oameni, în saci de piele !

Minerii muncesc din greu. Chiar pentru mese, li se îngăduie numai un scurt răgaz. Fie vară, fie iarnă, ei își încep lucrul cînd se luminează de ziuă și îl sfîrșesc cînd se întunecă. Li se plătește un pfund sterling pe lună, în afară de hrană, care constă dimineața din șaisprezece smo-

chine și două felioare de pîine, la prînz ciorbă de fasole, iar seara, grîu pisat și prăjit. Cît despre carne, aproape că nici n-o gustă, fiindcă cei doisprezece pfunzi pe care îi cîștigă anual abia le ajung să se îmbrace și să-și întrețină familiile. Cei care muncesc chiar în mină au douăzeci și cinci de șilingi pe lună, dîndu-li-se și cîte o bucățică de charqui, adică de pastramă. Dar aceștia nu ies din gropnițele lor sinistre decît o dată la două sau trei săptămîni.

Tot timpul cît am stat aici, m-am cățărat cu mare plăcere pe uriașii munți din preajmă. Geologia, cum și era de așteptat, mi se dovedi foarte interesantă. Stîncile sparte și calcinate, străbătute de nenumărate dike-uri de rocă verde ca jadul, dovedeau puternicele zguduiri la care fuseseră supuse. Priveliștea era mai în totul asemănătoare cu aceea de lîngă muntele Clopotului din Quillota : munți pleșuvi și uscați, presărați din loc în loc cu tufișuri înfrunzite sărăcăcios. Foarte numeroși erau cactușii, adică mai bine zis Opuntiile[4]. Am măsurat unul de formă sferică : circumferința lui, socotind și ghimpii, avea șase picioare și patru inchi. Înălțimea celor de formă cilindrică și rămuroși este de la douăsprezece pînă la cincisprezece picioare, iar circumferința ramurilor, cu ghimpi cu tot, de trei pînă la patru picioare.

În ultimele două zile, o ninsoare cumplită mă opri să fac unele excursii interesante. Încercai să ajung la un lac, pe care locuitorii de aici, din motive neînțelese, îl socotesc drept braț de mare. Fiind cîndva o mare secetă, s-a propus să se încerce tăierea unui canal prin care apele acestui lac să ude regiunea, dar preotul, sfătuindu-se cu locuitorii, a declarat încercarea plină de primejdii : dacă, după cum se plănuia, lacul ar fi legat cu Pacificul, țara întreagă ar fi inundată.

Urcarăm deci pînă la o înălțime apreciabilă, dar, împotmolindu-ne în troiene de zăpadă, nu izbutirăm să ajungem la acest lac vestit, ba mai mult, ne zbăturăm îndeajuns ca să ne înapoiem. Un moment, crezui chiar că vom pierde caii, deoarece nu puteam ști în nici un fel cît de adînci erau troienele, prin care, ca să înainteze, bieții cai trebuiau să facă salturi după salturi. Pe de altă parte, cerul întunecat arăta că se pregătește o nouă furtună de zăpadă, așa că nu puțin ne bucurarăm, văzîndu-ne scăpați. Tocmai cînd soseam la poalele muntelui, începu și furtuna ; noroc că nu începuse cu trei ceasuri mai devreme.

26 august. Am părăsit Jajuel și străbăteam din nou cîmpia de la San Felipe. Ziua era în adevăr chiliană, orbitor de luminoasă, cu atmosfera cristalină. Stratul gros și uniform de zăpadă proaspătă lumina cu măreție vulcanul Aconcagua și întregul lanț al Anzilor. Ne aflam acum în drum spre Santiago, capitala țării. Traversarăm Cerro del Talguen și dormirăm într-un mic rancho. Gazda, comparînd Chile cu alte țări, spunea plin de modestie : „Unele țări văd cu doi ochi și altele cu unul, numai Chile cred că nu vede cu niciunul".

27 august. După ce tăiarăm de-a curmezișul mai multe coline nu prea înalte, coborîrăm în mica și tăinuita cîmpie a orașului Guitron. În bazinele de felul acestuia, care se află de la o mie pînă la două mii de picioare deasupra nivelului mării, cresc, în mare număr, două specii de acacii închirciți, specii foarte îndepărtate între ele. Copacii aceștia

lipsesc în apropierea țărmului mării, fiind una din trăsăturile caracteristice ale privelиștii bazinelor. Traversarăm iarăși alt șir de coline scunde, care despart orașul Guitron de marea cîmpie pe care se află Santiago. De pe înălțimile acestea se desfășoară priveliștea surprinzătoare a unei suprafețe de pămînt absolut netede, acoperită în parte cu păduri de acacii, cuprinzînd în mijlocul ei, la mare distanță, capitala, pentru ca apoi să se întindă, orizontal, mai departe pînă la poalele Anzilor, ale căror piscuri înzăpezite se înroșiseră de lumina amurgului. De la cea dintîi aruncătură de ochi, îmi dădui bine seama că această cîmpie reprezenta fundul unei foste mări interioare. De îndată ce dădurăm de drum întins, gonirăm caii în galop și ajunserăm astfel în capitală, pînă a nu se întuneca.

Am stat în Santiago o săptămînă, distrîndu-mă din plin. Dimineața călăream în toate părțile pe cîmpie, iar seara luam cina cu cîțiva negustori englezi, a căror ospitalitate aici este bine cunoscută. Urcușul pe măgura stîncii (Santa Lucia) care țîșnește în sus din mijlocul capitalei, era o plăcere continuă. Perspectiva de pe Santa Lucia, după cum am mai spus, era izbitoare și foarte caracteristică. Aflu că același caracter îl au și orașele de pe marea platformă mexicană. Despre oraș nu am de spus nimic mai amănunțit ; nu e nici așa de frumos, nici așa de mare ca Buenos Aires, deși e clădit după același plan. Am sosit aci, făcînd un mare ocol pe la nord ; luai hotărîrea să mă întorc la Valparaiso, făcînd un ocol și mai mare, pe la sud de drumul cel mai drept.

5 septembrie. Pe la amiază, soseam la unul din numeroasele poduri suspendate, făcute din piele, care unesc malurile impunătorului rîu clocotitor Maypu, la cîteva leghe sud de Santiago. Podurile acestea nu sînt bune de nimic. Podina lor, lăsată în jos de la mijloc la fel ca și odgoanele care o susțin, e construită din tulpini de copaci tineri legate strîns între ele. Acela la care ajunsesem avea găuri din loc în loc și se clătina înspăimîntător chiar sub greutatea unui singur om ducîndu-și calul de căpăstru. Spre seară, sosirăm la o fermă confortabilă, unde se aflau cîteva senoritas foarte drăguțe. Ele rămaseră îngrozite de faptul că intrasem într-una din bisericile lor numai din pură curiozitate. Și m-au întrebat : „De ce nu vă faceți creștin ? Religia noastră e singura adevărată !" Le-am asigurat că sînt și eu tot un fel de creștin ; dar nici nu voiră să audă de așa ceva și, referindu-se la ceea ce le spusesem la un moment dat, mă întrebară din nou : „E adevărat că *paterii* dumneavoastră și chiar episcopii se însoară ?" Absurditatea unui episcop cu nevastă le scotea din sărite și nici nu știau bine dacă asemenea rătăcire trebuia să le amuze, sau mai curînd să le îngrozească. [5]

6 septembrie. Pornirăm mai departe, drept spre sud, și maserăm noaptea la Rancagua. Drumul străbătea o cîmpie netedă și îngustă, pe care, de o parte, o mărginea un șir de munți semeți, iar de cealaltă parte Anzii. A doua zi, o luarăm în sus pe valea rîului Cachapual, unde se găsesc apele termale din Cauquenes, vestite pentru însușirile lor medicinale. Iarna, cînd rîurile scad prin părțile mai puțin umblate, podurile suspendate mai totdeauna se retrag. Tot astfel se

întîmplase și pe valea aceasta, așa că ne văzurăm siliți să trecem rîul călări. Treaba nu e prea plăcută, fiindcă valurile înspumate, deși rîul nu e adînc, aleargă atît de iute în albia de pietroaie rotunjite, încît te apucă amețeala și nu mai știi dacă îți mai merge calul sau stă pe loc. Vara, cînd se topesc zăpezile, torentele devin pur și simplu de netrecut; puterea și furia lor sînt neînchipuite atunci, după cum se putea vedea limpede din stricăciunile de pe amîndouă malurile. Ajunserăm la apele termale înspre seară, rămînînd acolo cinci zile, ultimele două fiind împiedicați să plecăm din pricina unei ploi cumplite. Aceste băi calde constau dintr-un pătrat de cocioabe sărăcăcioase, fiecare cu cîte o masă și o bancă, fiind așezate pe o vale îngustă și adîncă, de lîngă Anzii centrali. E un loc liniștit și singuratic, de o splendidă sălbăticie.

Izvoarele minerale de la Cauquenes țîșnesc toate din aceeași linie de dizlocație care traversează un masiv de roci stratificate, fenomenul întreg denotînd acțiunea căldurii. O dată cu apa, prin aceleași orificii răzbește afară o cantitate considerabilă de gaze. Deși despărțite unul de altul numai prin distanțe de cîțiva yarzi, izvoarele au temperaturi foarte deosebite, faptul acesta datorindu-se amestecului inegal cu apă rece; cu cît temperatura e mai scăzută, cu atît și gustul mineral este mai puțin pronunțat. După marele cutremur din 1822, izvoarele s-au astupat, apărînd din nou numai după vreun an. Ele au avut de asemenea foarte mult de suferit de pe urma cutremurului din 1835, temperatura scăzîndu-le deodată de la 48° la 33°. * Se pare că apele minerale care vin chiar din măruntaiele pămîntului sînt mai influențate de zguduirile subterane decît cele care izvorăsc mai de la suprafață. Paznicul băilor m-a asigurat că vara apa este mai caldă și mult mai abundentă decît iarna. Că e mai caldă vara, nu trebuie să ne mire, deoarece e firesc ca în anotimpul uscat amestecul de apă rece să fie mai mic; dar faptul că e și mai abundentă, pare ciudat și contradictor. Cred că nu se poate atribui creșterea periodică din timpul verii decît topirii zăpezilor; dar munții acoperiți de zăpezi în acest anotimp se află tocmai la trei sau patru leghe de izvoare. Nu am nici un temei să pun la îndoială spusele supraveghetorului, care, trăind aci de atîția ani, trebuie să cunoască bine situația. În orice caz, neputîndu-mă îndoi de ceea ce mi-a spus, faptul rămîne curios, fiindcă trebuie să presupunem că apele provenite din topirea zăpezilor, pătrunzînd prin straturile poroase către regiunile subterane fierbinți, sînt aruncate din nou afară prin acea linie de dizlocație și injectare a rocilor de la Cauquenes; regularitatea fenomenului pare să indice că în această regiune rocile se înfierbîntă la adîncimi nu prea mari.

Într-o zi, călăream în susul văii către cel mai îndepărtat punct locuit de oameni. Ceva mai sus de acest loc, valea Cachapual se bifurca în două genuni spăimîntătoare, care pătrundeau de-a dreptul în lanțul cel mare al Anzilor. M-am cățărat pe un munte cu vîrful ascuțit, înalt probabil de peste șase mii de picioare. De pe vîrful lui, ca de altfel oriunde pe aici, mi se înfățișară de îndată priveliști de cel mai înalt interes. Printr-una din aceste prăpăstii intrase Pincheira în Chile și prăpă-

* Caldcleugh, în *Philosophical Transactions* din anul 1836.

dise întreg ţinutul înconjurător. Tot el lovise şi acea estancie de pe Rio Negro, despre care am vorbit. Pincheira era un spaniol pe jumătate nobil, dar renegat, care izbutise să adune un corp important de indieni, stabilindu-se dimpreună cu ei pe malurile unui rîu din pampas, unde nici o armată, trimisă după el, nu l-a putut descoperi. Din acest loc năvălea el şi, traversînd Anzii prin trecători necunoscute pînă atunci, prăpădea fermele, aducînd turmele de vite în ascunzişul său. Pincheira era călăreţ de seamă şi pe toţi din preajma lui îi făcea călăreţi tot aşa de straşnici ca şi el, avînd obiceiul să împuşte pe oricine ar fi şovăit să-l urmeze. Împotriva lui şi a altor triburi rătăcitoare de indieni ducea Rosas războiul lui de exterminare.

13 septembrie. Părăsind băile de la Cauquenes, ieşirăm la drumul principal şi ajunserăm la Rio Claro, unde înnoptarăm. De aici, ne îndreptarăm spre oraşul San Fernando. Pînă să sosim acolo, ultimul bazin tăinuit între munţi se desfăcu într-o cîmpie largă, care mergea pînă atît de departe spre sud, încît Anzii cei mai depărtaţi se vedeau ca şi cum s-ar fi înălţat din mare. San Fernando se află la patruzeci de leghe de Santiago. Era cel mai depărtat punct sudic pe care aveam să-l ating, deoarece de aci o luarăm în unghi drept spre coasta oceanului. Dormirăm peste noapte la minele de aur din Yaquil, exploatate de dl. Nixon, un gentleman american, căruia i-am rămas mult îndatorat pentru bunătatea sa în timpul celor patru zile cît am stat la el. În dimineaţa următoare, merserăm călări la minele situate la cîteva leghe, aproape de creasta unui munte semeţ. Zărirăm în trecere lacul Taguatagua, vestit prin insulele lui plutitoare, descrise de dl. Gay *. Aceste insule sînt formate din tulpinile diferitelor plante uscate, încîlcite între ele, în care îşi înfig rădăcinile şi cresc altele verzi. Forma lor este de obicei circulară, avînd grosimea de la patru la şase picioare; cea mai mare parte a grosimii lor se află sub apă. Cînd suflă vîntul, ele trec dintr-o parte a lacului în cealaltă, transportînd adesea, ca nişte poduri umblătoare, vite, cai şi oameni.[6]

Sosind la mină, mă izbi paloarea de pe chipurile muncitorilor şi întrebai pe dl. Nixon asupra condiţiilor lor de viaţă. Mina e adîncă de 450 de picioare şi orice muncitor scoate din ea cam 200 de pfunzi de piatră. Cu o astfel de povară, ei trebuie să urce un fel de trepte în zigzag, făcute din trunchiuri de copaci, fixate de pereţii gropniţei. Chiar tineri cărora nu le-au dat încă tuleiele, între optsprezece şi douăzeci de ani, cu musculatura incomplet dezvoltată (exceptînd pantalonii, ei muncesc în pielea goală), urcă sub aceeaşi grea povară şi de la aproape aceeaşi adîncime. Un om zdravăn, neobişnuit cu asemenea muncă, se face lac de năduşeală, cărîndu-şi pe aceste scări numai greutatea trupului său. Şi totuşi, în ciuda unei munci atît de istovitoare, ei trăiesc doar cu ciorbă de fasole şi pîine. Ar prefera să li se dea numai pîine, dar stăpînii, socotind că nu pot munci îndeajuns mîncînd doar pîine, îi tratează ca pe cai, dîndu-le fasole. Este drept că sînt plătiţi ceva mai bine

* *Annales des sciences naturelles*, martie 1833. Dl. Gay, naturalist plin de rîvnă şi pricepere, era preocupat atunci de studiul tuturor ramurilor istoriei naturale întrucît priveau întregul regat Chile.

decît cei din minele de la Jajuel, primind cîte douăzeci şi patru sau douăzeci şi opt de şilingi pe lună. Mina o părăsesc o dată la trei săptămîni, cînd stau şi ei cu familiile lor cîte două zile. Una dintre regulile acestei mine e foarte aspră, dar prinde foarte bine stăpînului. Singura posibilitate de a se fura aur este ascunderea bucăţilor de minereu şi scoaterea lor afară cînd se iveşte prilejul. De cîte ori mai-marele minei găseşte vreo astfel de bucată ascunsă, valoarea lui totală se scade din plata tuturor muncitorilor ; aşa că, afară de cazul cînd se înţeleg între ei cu toţii, sînt siliţi să se supravegheze unul pe altul.

Transportat la moară, minereul e măcinat şi prefăcut într-o pulbere foarte fină ; prin spălare, se înlătură toate particulele mai uşoare, iar prin amalgamare se obţine în cele din urmă praful de aur. Spălatul, dacă ar fi să-l descriem, nu e o treabă prea complicată ; dar este minunat să vezi cum adaptarea exactă a curentului de apă la greutatea specifică a aurului separă, cu toată uşurinţa, pulberea-matrice de metalul preţios. Chişaiul [7], adică acel amestec de minereu măcinat şi apă care iese din mori, se strînge în rezervoare, unde e lăsat un timp să se liniştească, iar apoi, după înlăturarea apei de deasupra, e scos şi vărsat grămadă. În acest stadiu, începe o acţiune chimică de mare însemnătate : săruri de tot felul cristalizează eflorescent la suprafaţă, iar grămada se întăreşte. Abia după un an sau doi, materialul e din nou spălat şi astfel se obţine aur curat ; operaţia aceasta se repetă pînă la şase-şapte ori, dar de fiecare dată aurul devine din ce în ce mai puţin, iar răstimpurile necesare obţinerii unei noi cantităţi de aur (după cum spun băştinaşii : să se nască aurul) sînt din ce în ce mai lungi. Este sigur că acţiunea chimică, despre care am vorbit mai înainte, liberează de fiece dată aurul din combinaţia în care se află. Descoperirea vreunei metode de a libera metalul preţios înainte de primul măcinat, ar ridica fără îndoială de mai multe ori valoarea minereului brut. E foarte interesant de văzut cum particulele infime de aur, risipite şi inoxidabile, se strîng de la sine, în cele din urmă, la un loc. De curînd, cîţiva mineri fără lucru căpătaseră învoirea să rîcîie pămîntul dimprejurul locuinţei şi morii ; spălînd apoi bulgării şi ţărîna strînsă astfel, ei s-au ales cu aur în valoare de treizeci de dolari. Faptul nu e decît urmarea firească a ceea ce se întîmplă în natură. Munţii se erodează prin dezagregare şi, o dată cu ei, se risipesc de asemenea vinele metalice pe care le conţin. Roca cea mai tare se preface cu timpul în pulbere şi chişai, metalele de rîu sînt mîncate de rugină, numai aurul, platina şi alte cîteva metale rămîn aproape indestructibile şi, căzînd la fund din cauza greutăţii lor, sînt lăsate în urmă. După ce munţi întregi au trecut prin această moară nevăzută şi după ce măcinişul a fost spălat de mîna naturii, se ajunge la un reziduu metalifer, iar omul, socotindu-şi cîştigul, desăvîrşeşte opera începută.

Oricît de vitregă, după cum s-a văzut, ar fi soarta minerilor, ei şi-o primesc bucuroşi, soarta muncitorilor din agricultură fiind mult mai vitregă. Salariile acestora sînt şi mai mici, iar de hrănit se hrănesc numai cu fasole. Sărăcia lor se datoreşte în deosebi sistemului ca şi feudal de a se lucra pămîntul : proprietarul dă muncitorului o bucăţică

de pămînt pe care să-şi ridice locuinţa, cultivînd restul; în schimb, acesta (sau acela care poate să-l înlocuiască) se obligă să-i rămîie slugă toată viaţa lui, fără nici o altă plată. Cîtă vreme părintele nu are un fecior care să poată munci în loc, plătindu-se astfel de obligaţie, nimeni mai mult de o zi-două nu poate lua asupră-şi grija peticului său de pămînt. Aşa că, în ţara aceasta, sărăcia cea mai cumplită este starea firească a clasei muncitoare.

Prin împrejurimi, se află cîteva ruini indiene străvechi; mi s-a arătat şi o piatră perforată, din acelea despre care Molina spune că se găsesc nenumărate în multe locuri. Ele sînt de formă circulară turtită, cu diametrul de la cinci pînă la şase inchi şi cu o gaură care trece chiar prin centrul ei. S-a crezut mai de toată lumea că aceste pietre se folosesc pentru armarea capetelor de măciuci, deşi forma lor nu pare de loc potrivită pentru aşa ceva. Burchell * afirmă că unele triburi din Africa de Sud dezrădăcinează copacii servindu-se de pari ascuţiţi la un capăt, a căror putere şi greutate se datoresc pietrei rotunde şi găurite, fixată la celălalt capăt. E probabil că pe vremuri indienii din Chile se foloseau de unele unelte agricole primitive care semănau cu aceste ustensile africane.

Într-o zi, veniră la mine un naturalist german, pe numele său Renous, şi un bătrîn notar spaniol. Convorbirea cu ei mi-a făcut mare plăcere. Renous vorbea spaniola atît de bine, încît bătrînul notar îl crezu chiar chilian. Renous, făcînd aluzie la mine, întrebă pe notar ce credea el despre regele Angliei, care trimite anume în ţara lor un colecţionar ca să adune şopîrle şi gîndaci sau să spargă pietre. Bătrînul spaniol se gîndi adînc cîteva clipe şi apoi zise: „Nu e bine. *Hay un gato encerrado aqui* (Aici se ascunde ceva). Nici un om nu e atît de bogat ca să trimită lumea să adune asemenea fleacuri. Asta nu-mi place. Dacă s-ar duce careva dintre noi în Anglia şi ar face aşa ceva, nu credeţi că regele Angliei l-ar izgoni din ţara lui?" Şi încă bătrînul gentleman aparţinea, prin meseria lui, claselor celor mai bine informate şi mai culte! Însuşi Renous, cu vreo doi-trei ani mai înainte, aflîndu-se la San Fernando, lăsase în grija unei fete nişte omizi, pe care să le hrănească pînă se vor fi transformat în fluturi. Deodată, tot oraşul s-a umplut de soapte; preoţii, dimpreună cu guvernatorul însuşi, au intrat în sfat, hotărînd că trebuie să fie la mijloc o erezie. Bineînţeles că, la înapoierea în oraş, Renous a fost arestat.

19 septembrie. Am părăsit minele de la Yaquil, urmînd valea netedă, de aceeaşi formaţie ca şi Quillota, prin care curge Rio Tinderidica. Deşi ne aflam numai la cîteva mile sud de Santiago, climatul era mult mai umed. Se înţelege deci că erau şi locuri minunate de păşune neirigate. În ziua de 20 septembrie, merserăm pe această vale pînă ce se desfăcu din ea marea cîmpie, care se întinde între mare şi munţii de la vest de Rancagua. La scurt timp, nu mai văzurăm nici un copac şi nici chiar tufişuri, ceea ce face ca locuitorii de pe aici să ducă dorul lemnelor de foc ca şi cei din pampas. Cum nu auzisem nicio-

* *Travels* de Burchell, vol. II, p. 45.

dată de aceste cîmpii, am rămas surprins găsind asemenea privelişti în Chile. Cîmpiile aparţin mai multor formaţii vălurite, fiind străbătute de văi largi, cu fundul neted ; amîndouă aceste fapte, ca şi în Patagonia, stau mărturie despre acţiunea mării asupra uscatului ridicat încetul cu încetul. În pereţii de stîncă de pe marginea acestor văi sînt peşteri imense, care la început au fost scobite fără îndoială de valuri : una dintre ele, cunoscută sub numele de Cueva del Obispo, fusese pe vremuri loc de închinăciune. Toată ziua mă simţii foarte rău şi aveam să bolesc astfel pînă la sfîrşitul lui octombrie.

22 septembrie. Ne-am continuat drumul peste cîmpii întinse şi goale, fără nici un copac. Ziua următoare, soseam la o casă lîngă Navedad, pe coastă, unde ne găzdui un bogat haciendero. Rămăsei aci următoarele două zile şi, deşi foarte bolnav, mă dusei totuşi să adun cochilii marine dintr-o formaţie terţiară.

24 septembrie. O luarăm apoi drept spre Valparaiso, unde, cu mare greutate, ajungînd în ziua de 27, eu căzui la pat pînă la sfîrşitul lui octombrie. Am locuit tot acest timp la dl. Corfield, pentru a cărui omenie dovedită faţă de mine nu mă simt în stare să-i mulţumesc.

Voi adăuga aici cîteva observaţii asupra unor animale şi păsări din Chile. Puma, sau leul sud-american, este destul de răspîndit. Acest animal are o largă răspîndire geografică care cuprinde pădurile ecuatoriale, pustiurile Patagoniei, precum şi latitudinile (53° şi 54°) umede şi reci ale Ţării Focului. I-am văzut urmele în Anzii din Chile central, la o înălţime de cel puţin 10000 de picioare. În La Plata, puma vînează mai ales cerbii, struţii, bizcacha şi alte patrupede mărunte, atacînd numai rareori vitele şi caii, iar pe om mai niciodată. În Chile, însă, această fiară omoară numeroşi cîrlani şi juncani, din cauza numărului redus al altor patrupede ; mi s-a spus şi despre doi bărbaţi şi o femeie care fuseseră ucişi la fel. Se zice că puma îşi ucide totdeauna victimele sărindu-le în spinare şi frîngîndu-le capul spre spate, cu ghearele unei singure labe din faţă, pînă ce li se rup vertebrele. Scheletele de guanaco cu gîtul fracturat astfel am văzut în Patagonia.

După ce se satură, puma învelește cadavrul cu numeroase crăci şi tufişuri şi se culcă lîngă el să-l păzească. De aceea şi este descoperită de cele mai multe ori, căci condorii, rotindu-se pe deasupra, se lasă din zbor cînd şi cînd să se înfrupte şi ei din ospăţ, dar, fiind izgoniţi cu mînie de paznicul stîrvului, se înalţă în aer toţi deodată şi ţăranii chilieni află atunci că leul îşi păzeşte prada ; vorba se duce din om în om, iar mulţimea, cu haite de cîini, se năpusteşte asupra fiarei. Dl. F. Head spune că gauchos din pampas, văzînd numai rotirea condorilor în văzduh, strigau : „Un leu !" Mărturisesc însă că, personal, n-am întîlnit nici un ţăran care să pretindă că descoperise vreun leu în acest fel. Se afirmă că puma, dacă s-a trădat o dată păzindu-şi cadavrul victimei, fiind pusă pe goană de vînători se leapădă pentru totdeauna de acest obicei ; dar mai întîi se îmbuibă bine şi apoi fuge departe. Puma se ucide uşor. Prin ţinuturile de şes i se încurcă picioarele cu bolasurile, după aceasta i se aruncă lassoul pe după gît şi e tîrîtă apoi pe pămînt pînă nu-şi mai dă seama de nimic. Mi s-a spus

că la Tandeel (la sud de La Plata) se vînase astfel, în timp de trei luni, o sută de puma. În Chile, felul de a le vîna constă de obicei în izgonirea lor către vreun tufiș sau copac, unde sînt fie împușcate, fie sfîșiate de cîini. Cîinii folosiți pentru vînarea lor fac parte dintr-un soi anume și se numesc de aceea *leonero* ; sînt slabi, șui și au picioare lungi ca ogarii, fiind născuți cu instinctul deosebit al acestui fel de vînătoare. Despre puma se zice că este foarte vicleană ; văzîndu-se urmărită, ea se întoarce adesea pe urmele ei și, sărind apoi deodată în lături, așteaptă acolo pînă ce cîinii trec de ea. E un animal tăcut, care nu geme nici cînd e rănit, scoțînd unele sunete numai rareori în perioada rutului.

Ca păsări, cele mai des întîlnite sînt poate două specii ale genului Pteroptochos (P. megapodius și P. albicollis, Kittlitz). Prima, numită de chilieni „el turco", este mare cît sturzul de iarnă și chiar se înrudește oarecum cu el, numai că picioarele îi sînt mai lungi, coada mai scurtă, iar ciocul mai puternic ; la culoare este roșcată-închis. Turco [8] e destul de răspîndit. El trăiește pe pămînt, pitulîndu-se prin tufișurile cu care sînt presărate colinele uscate și sterpe. Din cînd în cînd, trece cu coada ridicată, pe picioarele ca niște catalige, din tufiș în tufiș, cu mare iuțeală. Nu e nevoie să ai cine știe ce imaginație ca să-ți dai seama că îi e rușine de ea însăși, știindu-se ridicolă. Cînd o vezi pentru prima oară, îți vine să exclami : „Din ce muzeu a scăpat acest specimen atît de urît împăiat, reîntors la viață !". Ca s-o faci să-și ia zborul, trebuie mare bătaie de cap ; și nici nu aleargă, ci numai sare. Feluritele țipete asurzitoare pe care le scoate, cum stă pitulată prin tufișuri, sînt tot atît de ciudate ca și înfățișarea ei. Se spune că își clădește cuibul într-o gaură adîncă săpată în pămînt. Am disecat cîteva specimene și am găsit în pipota lor, foarte musculoasă, gîndaci, fibre vegetale și pietricele. După înfățișare, după lungimea picioarelor, cu gheare pentru rîcîit pămîntul, după învelișul membranos al nărilor și după aripile scurte și arcuite, această pasăre pare oarecum a face trecerea de la sturzi la ordinul Galinaceelor.

A doua specie (Pteroptochos albicollis), ca înfățișare generală se înrudește cu prima și i se zice „tapacolo", adică „acoperă-ți spatele" ; și nerușinata păsărică își și merită porecla, pentru că își poartă coada mai mult decît ridicată, cu alte cuvinte aplecată pe spate înspre cap. E foarte răspîndită și umblă de obicei pe sub gardurile vii și prin tufișurile presărate pe colinele pleșuve, pe unde abia poate exista altă pasăre. Prin felul general de a se hrăni, țopăind repede din tufiș afară și apoi tot atît de repede îndărăt, prin dorința de a se pitula, prin lipsă de plăcere să zboare și prin felul cum își clădește cuibul, ea seamănă foarte mult cu turco, fără ca înfățișarea să-i fie chiar atît de ridicolă. Tapacolo este neînchipuit de șireată : dacă se sperie de vreun om, rămîne în tufiș nemișcată, puțin după aceea încercînd să se tîrască cu mare dibăcie de partea cealaltă a tufișului. Ea este de asemenea o pasăre întreprinzătoare și veșnic gălăgioasă ; sunetele pe care le scoate sînt felurite și nespus de ciudate ; unele sînt ca gînguritul porumbeilor, altele ca bolboroseala apei, iar cele mai multe nici nu pot fi comparate

cu ceva. Țăranii de pe aici spun că ea își schimbă țipătul de cinci ori pe an ; după anotimp, cred eu *.

Tot atît de obișnuite sînt și două specii de colibri ; Trochilus forficatus se găsește pe o întindere de 2 500 mile pe coasta de vest, de la ținuturile scorojite din împrejurimile Limei pînă în pădurile Țării Focului, unde poate fi văzută zburătăcind prin zăpada viscolită. În împădurita insulă Chiloé, care are un climat extrem de umed, păsăruica aceasta, sărind dintr-o parte în alta a frunzișurilor leoarcă de ploaie, este poate mai numeroasă decît orice altfel de pasăre. Am deschis stomacul cîtorva specimene împușcate în diferite regiuni ale continentului și am observat în toate rămășițe de insecte tot atît de multe ca în stomacul de cojoaică. În timpul verii, cînd migrează spre sud, specia aceasta e înlocuită cu alta, care vine dinspre nord. Această a doua specie (Trochilus gigas), avînd în vedere familia gingașă căreia îi aparține, este o pasăre foarte mare, cu o ciudată înfățișare în zbor. Ca și altele din același gen, ea se mișcă din loc în loc atît de repede, că poate fi comparată cu Syrphus dintre muște, iar dintre fluturi, cu Sphinxul ; numai că, zburînd pe deasupra florilor, ea bate din aripi domol, dar viguros, cu totul deosebit de felul în care vibrează aripile celor mai multe specii, care produc în timpul zborului un bîzîit. N-am văzut nici o altă pasăre, la care forța aripilor să pară, la fel ca la fluture, atît de considerabilă față de greutatea corpului. Cînd zboară pe deasupra florilor, își deschide și își închide coada ca un evantai, fără întrerupere, ținîndu-și corpul în poziție aproape verticală. Această mișcare continuă a cozii pare a avea rostul să ușureze pasărea și s-o susțină între bătăile rare ale aripilor. Deși zboară din floare în floare după hrană, stomacul ei conține mai totdeauna numeroase rămășițe de insecte, care bănuiesc că sînt cu mult mai mult ținta zborului ei decît căutarea mierei. Sunetul pe care îl scoate această specie, ca al mai tuturor din întreaga familie respectivă, este extrem de ascuțit.

---

* Fapt curios este că Molina, care a descris în amănunt toate păsările și animalele din Chile, n-a pomenit niciodată de acest gen, ale cărui specii sînt atît de răspîndite și, prin obiceiurile lor, atît de remarcabile. S-a aflat el în vreo încurcătură de a le clasifica, socotind de aceea că tăcerea e mai prudentă ? Acesta e încă un exemplu de frecvența omisiunilor chiar în subiectele unde omisiunea ar fi fost mai puțin de așteptat.

CAPITOLUL XIII

CHILOÉ ŞI INSULELE CHONOS

Chiloé — Aspectul general — Excursie cu barca — Indienii băştinaşi — Castro — Vulpea domestică — Ascensiune pe San Pedro — Arhipelagul Chonos — Peninsula Tres Montes — Catenă granitică — Marinari naufragiaţi — Portul Low — Cartofi sălbatici — Formarea turbei — Myopotamus, vidra şi feluriţi şoareci — Cheucaul şi pasărea lătrătoare — Opetiorhynchus — Caracterul original al păsărilor — Albatroşii.

10 noiembrie. Vasul „Beagle" naviga de la Valparaiso spre sud, pentru ridicarea cartografică a părţii meridionale a ţărmului chilian, a coastelor insulei Chiloé şi a uscatului sfîrtecat al arhipelagului Chonos, pînă departe spre sud, unde se află peninsula Tres Montes. În ziua de 21 noiembrie, ancoram în baia oraşului San Carlos, capitala insulei Chiloé.

Această insulă are în lungime aproape nouăzeci de mile, iar în lăţime ceva mai puţin de treizeci. Pămîntul este deluros, dar nu muntos, şi acoperit de păduri peste tot, afară de cîteva petice verzi, despădurite, de jur-împrejurul colibelor învelite cu stuf. Din depărtare, înfăţişarea ei seamănă oarecum cu aceea a Ţării Focului ; dar pădurile, văzute mai de aproape, sînt incomparabil mai frumoase. Diferite feluri de copaci splendizi, veşnic verzi, şi plante tropicale ţin aici locul fagului întunecat de pe ţărmurile sudice. Iarna, climatul este detestabil, iar vara abia ceva mai bun. Cred că în regiunile temperate sînt puţine locuri unde să cadă atîtea ploi. Vînturile sînt foarte viscoloase şi cerul mai totdeauna înnorat : e mare minune cînd se întîmplă să fie cîte o săptămînă timp frumos. Nici Anzii nu se zăresc decît rareori : o singură dată, în timpul primei noastre vizite, am văzut vulcanul Osorno reliefîndu-se îndrăzneţ, pînă la răsăritul soarelui ; era interesant cum, soarele ridicîndu-se, contururile vulcanului se ştergeau încetul cu încetul, topindu-se parcă în orbitoarea lumină a cerului din răsărit.

După statura lor scundă şi pielea obrajilor, locuitorii par să aibă în vinele lor trei sferturi de sînge indian. Sînt oameni modeşti, liniştiţi şi muncitori. Deşi solul fertil, format din descompunerea rocelor vulcanice, susţine o vegetaţie viguroasă, climatul nu este totuşi prielnic recoltelor, care, ca să se coacă, au nevoie de mult soare. Păşunea pentru patrupedele mari este puţină, aşa că hrana de căpetenie a omului o formează carnea de porc, cartofii şi peştele. Toată lumea poartă

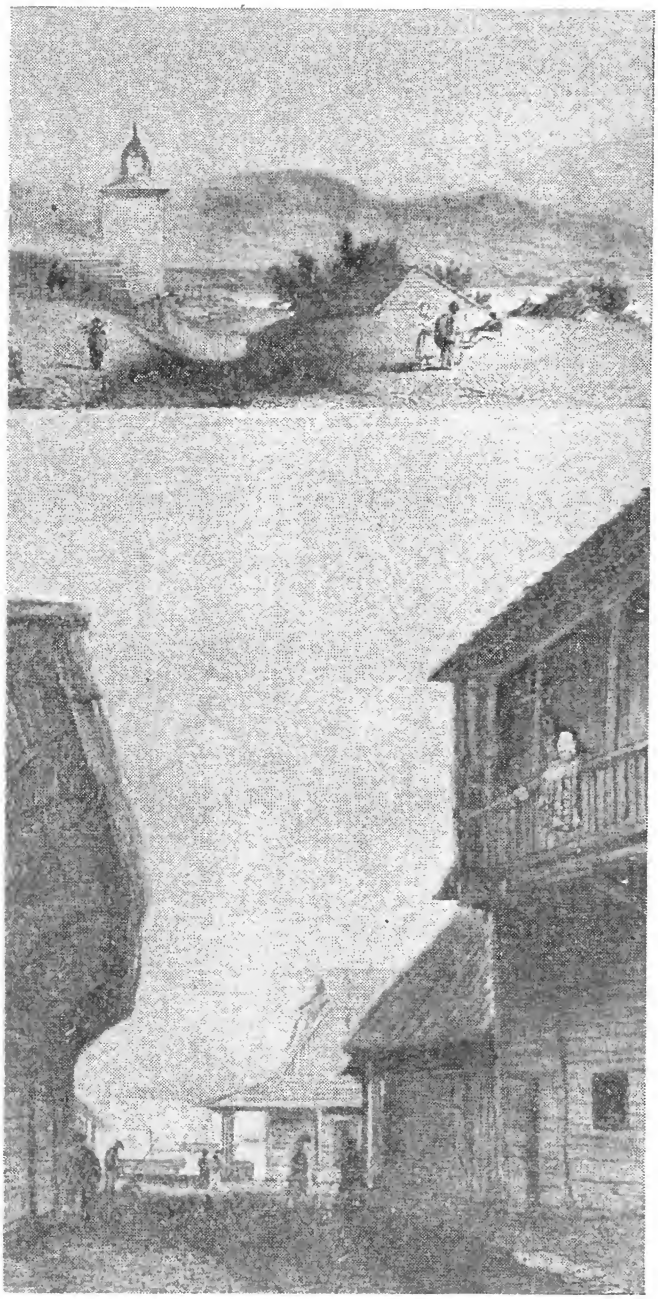

San Carlos de pe insula Chiloé.
Gravură de Ch. Martens.

îmbrăcăminte groasă de lînă, pe care și-o face fiecare familie, vopsindu-și-o în indigo cît mai închis. Meșteșugurile se află însă în starea cea mai primitivă, după cum se poate vedea din felul lor ciudat de a plugări, de a țese, de a măcina și de a-și construi bărcile. Pădurile sînt atît de impenetrabile, încît pămîntul, afară de fîșia îngustă de lîngă coastă și insulele vecine, nu e nicăieri cultivat. Chiar unde există cîte o potecă, solul este atît de moale și de îmbibat cu apă, încît cu greu se poate merge. Ca și în Țara Focului, locuitorii se mișcă dintr-un loc într-altul aproape numai pe lîngă țărm sau în bărci. Și deși au hrană din belșug, ei sînt foarte săraci ; necerîndu-se brațe de muncă, lumea de rînd nu poate strînge destui bani spre a-și cumpăra nici cel mai neînsemnat obiect de lux. De altfel, lipsește de asemenea însuși mediul propice circulației banului. Am văzut un om ducînd în spate un sac de cărbuni, cu care voia să cumpere un lucru de nimic, iar pe altul cărînd o scîndură ca s-o dea în schimb pe o sticlă de vin. Prin urmare, orice om de afaceri trebuia neapărat să fie și negustor, pentru a revinde ceea ce obține prin schimb.

24 noiembrie. Iola și baleniera, puse sub comanda d-lui Sulivan (căpitan acum), trebuiau să pornească la ridicarea cartografică a coastei de est a insulei Chiloé ; ele urmau să se întîlnească cu vasul „Beagle" la extremitatea sudică a insulei, unde vasul avea să sosească după ce va fi făcut înconjurul întregii insule. Am însoțit și eu această expediție, dar în loc să merg pri-

ma zi în barcă, am închiriat cai ca să mă duc la Chacao, la extremitatea de nord a insulei. Drumul merge pe lîngă țărm, tăind cînd și cînd promontorii acoperite de păduri minunate. Pe aceste poteci umbroase e nevoie ca întregul drum să fie așternut cu bușteni ciopliți, așezați unul lîngă altul. Din cauză că razele soarelui nu pătrund niciodată prin frunzișurile veșnic verzi, pămîntul este așa de moale și de îmbibat cu apă, încît fără acești bușteni nici om și nici cal n-ar fi în stare să-l calce. Am sosit în satul Chacao puțin timp după ce corturile celor veniți cu bărcile fuseseră înălțate pentru înnoptat.

Pămîntul din vecinătate fusese despădurit pe o mare suprafață și prin păduri existau numeroase cotloane pitorești și liniștite. Altădată, Chacao era portul principal al insulei ; dar, pierzîndu-se numeroase vase, datorită curenților primejdioși și stîncilor din strîmtori, guvernul spaniol dăduse foc bisericii și silise astfel samavolnic pe cei mai mulți dintre locuitori să migreze la San Carlos. Nu apucarăm bine să ne stabilim acolo, că și sosi feciorul desculț al guvernatorului să întrebe ce e cu noi. Văzînd steagul englez înălțat pe catargul principal, el întrebă, cu cea mai mare nepăsare, dacă venisem să punem stăpînire pe insulă. De altfel nu numai aci locuitorii fuseseră uimiți de ivirea bărcilor noastre înarmate, crezînd și chiar sperînd că erau iscoadele flotei spaniole, care venea să recucerească insula de la guvernul patriotic chilian. Toți oamenii cu însărcinări publice fuseseră informați de vizita pe care voiam să o facem și se purtară neînchipuit de politicos. În timpul cinei, guvernatorul ne făcu o vizită. El fusese locotenent-colonel în armata spaniolă, dar acum era de o sărăcie întristătoare. Ne dărui două oi și primi în schimb două batiste de bumbac, cîteva podoabe de alamă și nițel tutun.

25 noiembrie. Ploaie torențială : totuși, ne silirăm să coborîm pe coastă pînă la Huapi-Lenou. Partea de răsărit a insulei Chiloé are în întregime același aspect : e o cîmpie sfîrtecată de văi și împărțită în mici insule, fiind acoperită peste tot cu păduri verzi întunecate, de nepătruns. Pe la poalele lor, sînt unele spații defrișate, care înconjoară colibe cu acoperămîntul țuguiat.

26 noiembrie. Zorii unei zile limpezi izbucniră în toată splendoarea. Vulcanul Osorno pufăia rotocoale de fum. Acest prea frumos munte, avînd forma unui con perfect, albit de zăpezi, se ridică în fața Anzilor. Alt mare vulcan, cu vîrful ca o șa, scotea din craterul lui uriaș coloane mici de aburi. După acesta, văzurăm piscul semeț al vulcanului Corcovado, care își merită pe deplin numele de „el famoso Corcovado". Așa că puteam privi, din același loc, trei mari vulcani activi, a căror înălțime atinge șapte mii de picioare. În afară de priveliștea lor, se mai vedeau departe spre sud alte conuri semețe, acoperite de zăpadă, care, deși cunoscute ca inactive, trebuie să fi fost tot de origine vulcanică. Șirul Anzilor, în regiunea aceasta, este mai puțin înalt decît

în Chile ; și nici nu pare a forma o barieră atît de strașnică de la un ținut la altul. Această mare catenă de munți, deși mergînd în linie dreaptă la nord cît și la sud, părea tot timpul mai mult sau mai puțin curbă, din cauza unei iluzii optice. Liniile care porneau din fiecare pisc spre ochiul spectatorului aveau convergența caracteristică a razelor unui semicerc ; și cum, datorită atmosferei limpezi și absenței oricărui obiect intermediar, nu se putea socoti distanța la care se aflau piscurile cele mai depărtate, ele păreau a sta toate pe aceeași linie, în semicerc.

Debarcînd pe la amiază, văzurăm o familie de rasă pur indiană. Tatăl semăna izbitor cu York Minster ; iar cîțiva băieți, cu fața roșiatică, puteau fi luați prea bine drept indieni din pampas. Tot ceea ce vedeam la ei mă convingea despre strînsa legătură care există între diferitele triburi americane, deși vorbesc limbi deosebite. Familia aceasta o rupea nițel pe spaniolește, dar între ei vorbeau numai pe limba lor. Era plăcut lucru să vezi că indigenii ajunseseră la același grad de civilizație (oricît de neînsemnat era acest grad) ca și albii cuceritori. Mai la sud, dădurăm peste un mare număr de indieni de rasă curată ; și de fapt, toți locuitorii cîtorva insulițe își păstrează numele indian de familie. La recensămîntul din 1832, în Chiloé și în împrejurimi s-a constatat că trăiau patruzeci și două de mii de suflete, cei mai mulți fiind însă de sînge amestecat. Unsprezece mii își păstrau numele indian de familie, dar e probabil că mai niciunul nu era pur-sînge. Felul lor de viață este același ca al tuturor oamenilor săraci și sînt cu toții creștini, deși se spune că ei continuă să practice unele ciudate ritualuri superstițioase, susținînd pe lîngă aceasta că, în anumite peșteri, ar veni în comunicație cu diavolul. Altă dată, practicanții acestei erezii erau trimiși în fața judecății inchiziției la Lima. Numeroși locuitori, care nu fac parte dintre cei unsprezece mii cu nume de familie indian, nu pot fi deosebiți, după înfățișare, de ceilalți. Gomez, guvernatorul din Lemuy, descinde atît după tată, cît și după mamă, din nobili spanioli ; dar, prin neîntreruptele încrucișări cu membrii familiilor băștinașe, guvernatorul de azi este un indian. Pe de altă parte, guvernatorul din Quinchao se fălește cu sîngele lui spaniol, neamestecat. [1]

Noaptea, ajunserăm într-un mic golf minunat, la nord de insula Cauchue. Oamenii de pe aici se plîngeau de lipsa pămîntului. Aceasta, în parte, se datora pregetării lor înșiși de a despăduri locurile, dar și restricțiilor guvernului, care le impusese ca, înainte de a cumpăra o bucată de pămînt, oricît de mică, să plătească inginerului-măsurător cîte doi șilingi de fiecare quadra (150 yarzi pătrați), pe lîngă prețul stabilit tot de el la valoarea pămîntului. După evaluare, pămîntul trebuia scos de trei ori la licitație publică și numai dacă nu-l cerea nimeni pentru un preț superior, îl putea obține cumpărătorul la prețul stabilit. Toate aceste obligații constituie desigur o piedică serioasă în calea

despăduririlor, pentru niște locuitori atît de sărmani. În cele mai multe țări, pădurile se defrișează fără prea multă bătaie de cap, dîndu-li-se foc ; dar în Chiloé, din pricina umidității climatului și a esenței copacilor, despădurirea însemnează mai întîi tăiere. Și greutatea de defrișare este, pentru prosperitatea insulei, obstacolul cel mai de seamă. Pe vremea spaniolilor, indienii nu aveau voie să devină proprietari de pămînt ; așa că, chiar dacă vreo familie de indieni despădurea o întindere oarecare, ea putea fi izgonită, locul defrișat intrînd în stăpînirea guvernului. Autoritățile chiliene îndeplinesc azi un act de dreptate față de acești indieni săraci, dînd fiecărui om, după nivelul lui, cîte un petic de pămînt. Prețul pămîntului nedespădurit este foarte mic. Ca să-și achite o datorie, guvernatorul a dat d-lui Douglas (inginerul-măsurător, care m-a informat asupra stării lucrurilor) 8,5 mile pătrate din pădurea de lîngă San Carlos, iar acesta le-a vîndut cu 350 de dolari, cu alte cuvinte cam cu 70 de lire sterline.

Următoarele două zile au fost frumoase și am ajuns, pe înnoptate, în insula Quinchao. Este partea cea mai cultivată din întregul arhipelag ; pe coasta insulei principale, ca și a insulelor mai mici dimprejur, se află o fîșie lată, despădurită aproape complet. Unele ferme par foarte înstărite. Am fost curios să știu cît de bogați pot fi oamenii de pe aci, dar dl. Douglas mi-a spus că niciunul dintre ei nu poate fi socotit ca avînd un venit regulat. Cel mai bogat proprietar de pămînt ar putea strînge, într-o viață de om neînlesnită și destul de lungă, cel mult 1000 de lire sterline ; dar ca să i se întîmple așa ceva trebuie să-și ascundă banii în cine știe ce cotlon tainic, după obiceiul mai tuturor familiilor, care își adună agoniseala în cîte o oală sau cutie, pe care le îngroapă.

30 n o i e m b r i e. Duminică, dis-de-dimineață, sosirăm la Castro, vechea capitală a insulei, acum însă uitată cu totul și pustie. Se mai putea deosebi obișnuita construcție în patrulatere a orașelor spaniole, dar străzile și plaja erau acoperite de o minunată iarbă de pășune verde, pe care păștea oile. Biserica, în mijloc, e făcută toată din lemn, avînd totuși o înfățișare pitorească și venerabilă. Ne putem ușor imagina sărăcia orașului din faptul că, deși are cîteva sute de locuitori, cineva dintre ai noștri n-a izbutit să cumpere de la nimeni nici măcar un pfund de zahăr sau un cuțit obișnuit. Nimeni nu avea ceas de buzunar sau de perete ; un bătrîn, socotit a avea intuiția timpului, era pus să bată ceasurile cu clopotul bisericii, după presupunerile lui. Sosirea corăbiilor noastre fu un eveniment neobișnuit în acest colț retras de lume ; și aproape toți locuitorii coborîră pe țărm să vadă cum ne întindem corturile. Fiind foarte binevoitori, ne oferiră o casă ; ba unul ne și trimise în dar un butoiaș de cidru. După-amiază, făcurăm vizită de politețe guvernatorului, un bătrîn liniștit, care, după înfățișare și fel de viață, abia dacă era superior unui țăran englez. Noaptea, se puse pe o ploaie cumplită, care totuși izgoni cu mare greutate cercul de gură-

Aratul pămîntului pe insula Chiloé. *Gravură de F. P. King.*

cască dimprejurul corturilor noastre. O familie de indieni, venită cu barca de la Caylen să facă diverse schimburi de mărfuri, se stabili în cîmp, lîngă noi. Neavînd nici un adăpost de ploaie, întrebai dimineața pe un indian tînăr, ud pînă la piele, cum își petrecuse noaptea. Părînd deplin mulțumit, el îmi răspunse : „Muy bien, senor".

1 d e c e m b r i e. Ne îndreptarăm prora spre insula Lemuy. Eram dornic să cercetez o pretinsă mină de cărbuni ; dar nu era vorba decît de un strat de lignit,[2] fără mare valoare, cuprins în masivul de gresie (aparținînd probabil terțiarului inferior), din care constau aceste insule. Sosind la Lemuy, ne dădurăm multă osteneală pînă să ne întindem corturile, fiindcă era chiar timpul mareei, iar pădurea venea pînă în marginea apei. La puțin timp după aceea, ne trezirăm înconjurați de o gloată de băștinași, mai toți indieni curați. Uimiți de sosirea noastră, ei își spuneau unul altuia : „Iată pentru ce am văzut noi în ultima vreme atîția papagali ; știa el, cheucaul (o mică pasăre ciudată, cu pieptul roșu, care locuiește prin desișul pădurilor, scoțînd sunete foarte caracteristice) de ce striga : *ia seama*". Apoi, se dovediră numaidecît plini de nerăbdare să facă schimb. Banii nu valorau în ochii lor mai nimic ; în schimb tutunul aprindea dorința tuturor, fiind ceva cu totul extraordinar. După tutun, prețul cel mai mare, pentru ei, îl avea indigoul și veneau, în ordine descrescîndă, capsicum (adică piperul de

Guinea), hainele vechi și pulberea de pușcă. Ultimul articol se cerea pentru un scop foarte nevinovat : fiecare parohie are cîte un pușcoci public, pulberea trebuindu-le ca să-și semnalizeze sărbătorile cu cîte o tragere.

Hrana de căpetenie a oamenilor de aici sînt scoicile și cartofii. La anumite răstimpuri, ei prind de asemenea, în „corrales", adică în niște țarcuri acoperite de flux, mari cantități de pește, lăsat pe malurile nămoloase de retragerea mareei. Unii dintre ei au și păsări, oi, capre, porci, cai și vite cornute, ordinea în care le-am menționat fiind ordinea numărului lor. N-am văzut niciodată ceva mai îndatoritor și mai modest ca felul de a fi al acestor oameni. Ei începeau totdeauna prin a spune că sînt băștinași sărmani, nu spanioli, lipsindu-le cumplit tutunul și alte înlesniri. În Caylen, insula cea mai de sud, marinarii cumpărară pe un sul de tutun, care valora cîțiva gologani, două păsări, dintre care una, după cum spuneau indienii, avea piele pînă și între degete și care nu era altceva decît o rață ; iar pe cîteva batiste de hîrtie, care făceau trei șilingi, ei luară în schimb trei oi și o legătură de ceapă. Iola noastră aflîndu-se ancorată la oarecare depărtare de țărm, ne cuprinse teama ca nu cumva, în timpul nopții, să ni se fure. Așa că pilotul nostru, dl. Douglas, spuse mai-marelui peste băștinași că noi totdeauna lăsăm pe corabie paznici cu puștile încărcate, care, neștiind spaniolește, dacă văd pe cineva prin întuneric, trag în el fără nici o vorbă. Mai-marele lor, plin de smerenie, își dădu toată încuviințarea la măsurile noastre de prudență, găsindu-le cu desăvîrșire îndreptățite, și ne făgădui că nimeni dintre ai săi nu se va mișca din casă peste noapte.

În următoarele patru zile, continuarăm să navigăm spre sud. Înfățișarea generală a ținutului nu arăta nici o schimbare, dar populația devenea mult mai rară. Pe marea insulă Tanqui, peste ale cărei țărmuri pădurile își întindeau ramurile, nu se afla decît un singur loc mai despădurit. Într-o zi, văzui niște plante numite „panke" (Gunnera scabra), care, crescînd pe falezele de gresie, semănau puțin cu reventul, deosebirea de căpetenie fiind proporțiile ei uriașe.[3] Tulpinile acestei plante servesc ca hrană locuitorilor, avînd un gust ușor acidulat, iar rădăcinile, din care se scoate și o vopsea neagră, sînt folosite la tăbăcitul pieilor. Frunza e aproape rotundă și adînc dințată pe de margini. Am măsurat o astfel de Gunnera uriașă și am găsit că avea aproape opt picioare în diametru și deci nu mai puțin decît douăzeci și patru în circumferință ! Tulpina este peste un yard de înaltă, fiecare plantă desfăcînd în lături patru sau cinci frunze enorme, care îi dau un anumit aer de măreție.

6 d e c e m b r i e. Sosirăm la Caylen, numit „El fin del Cristiandad" (Sfîrșitul creștinătății). Dimineața, ne oprirăm cîteva minute la o casă din capătul de nord al Layleculuí, cel mai depărtat punct al Creștinătății sud-americane, care, ca să spun adevărul, era o cocioabă foarte sărăcăcioasă. Ne aflam pe latitudinea 43°10', cu două grade mai la sud față de Rio Negro de pe coasta Atlanticului. Acești ultimi creștini erau cu totul sărmani ; invocîndu-și sărăcia, ne cerșiră tutun. Ca dovadă a sărăciei lor, amintesc că, puțin mai înainte, am întîlnit un indian, care

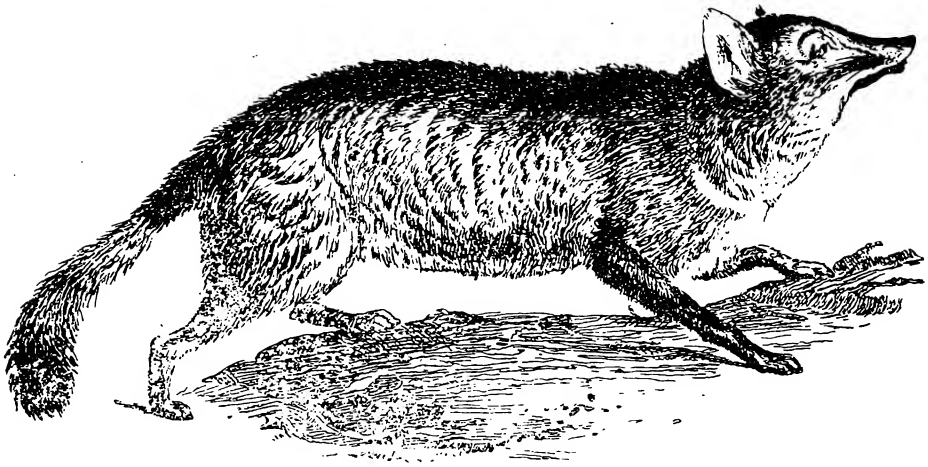

Canis fulvipes, Martin, de pe insula San Pedro (Chiloé).

călătorise pe jos trei zile și jumătate la dus și tot atîta la întors, ca să-și poată face rost de o mică secure și niței pește. Cîtă caznă trebuie să se pună pentru cumpărarea celui mai neînsemnat lucru, dacă pentru o nimica toată se cere atîta efort!

Pe înserat, ajunserăm în insula San Pedro, unde găsirăm vasul „Beagle" ancorat. Ocolirăm un promontoriu, și doi ofițeri debarcară, ca să stabilească unghiurile poziției, cu teodolitul. Pe niște stînci, sta o vulpe (Canis fulvipes) socotită caracteristică pentru insula aceasta, deși foarte rară și care constituie o specie nouă. Își ațintise ochii la îndeletnicirea ofițerilor, cu atîta uitare de sine, încît putui prea bine, venind pe la spatele ei în vîrful picioarelor, să-i dau una în cap cu ciocanul meu geologic. Vulpea aceasta, mult mai curioasă și mai prietenă a științei, dar mai puțin precaută decît toate consoartele ei, se află acum împăiată în muzeul Societății Zoologice.

Am stat în port trei zile; într-una din ele, căpitanul Fitz Roy, dimpreună cu un grup, încercă să escaladeze vîrful San Pedro. Pădurile aveau aici altă înfățișare decît acelea din partea de nord a insulei. Roca, de asemenea, fiind formată din micașisturi, fără a lăsa loc țărmului de mare, își adîncea pereții prăpăstioși de-a dreptul în apă. Aspectul general era deci mai asemănător cu acela din Țara Focului decît cu cel din Chiloé. Zadarnic încercarăm să atingem piscul: codrul era atît de impenetrabil, încît e cu neputință pentru cineva, care nu l-a văzut, să-și închipuie un asemenea hățiș masiv de trunchiuri pe cale de a putrezi sau putrezite de-a binelea. Sînt sigur că adesea, cîte zece minute nici nu atingeam pămîntul, călcînd pe deasupra lui la zece sau cincisprezece picioare, astfel că marinarii care ne însoțeau găseau prilej de veselie măsurînd distanța pînă la pămînt. Alteori ne tîram unul după altul pe coate și pe genunchi, pe dedesubtul trunchiurilor putrede. Mai pe la poalele muntelui, fagi măreți din cei numiți Drimys Winteri, lauri asemănători cu Sassafrasul, cel cu frunzele aromate, și alți copaci

al căror nume nu-l cunosc, erau întreţesuţi cu un fel de bambus sau trestie tîrîtoare. Dacă ar fi fost să ne comparăm cu vreo vieţuitoare, numai peştii care se zbat în plasă mai erau ca noi. Mai spre vîrf, tufişurile ţineau locul copacilor mari, dar din cînd în cînd se mai vedea şi cîte un cedru roşu sau cîte un pin alerce [4]. Şi îmi făcea plăcere cînd vedeam la ceva mai puţin decît o mie de picioare înălţime pe vechiul şi bătrînul nostru prieten fagul sudic. Arborii aceştia însă erau închirciţi ca vai de ei şi cred că se aflau aproape de limita lor nordică. În cele din urmă, desperaţi, renunţarăm la ascensiune.

10 d e c e m b r i e. Iola şi baleniera, dimpreună cu dl. Sulivan, merseră mai departe în ridicările lor cartografice, dar eu rămăsei pe bordul vasului „Beagle", care părăsi a doua zi San Pedro pentru a se îndrepta spre sud. În ziua de 13 decembrie pătrundeam într-un canal meridional al insulei Guayaticas din arhipelagul Chonos ; avurăm mare noroc, trăgînd aci, fiindcă a doua zi se porni pe urlete o furtună demnă de Ţara Focului. Pe cerul albastru închis se îngrămădeau nori albi masivi şi trîmbe zdrenţuite de aburi negri ţîşneau din ei, pieziş. Şirurile de munţi unele după altele păreau umbre întunecate, iar apusul soarelui arunca peste păduri un luciu galben foarte asemănător cu flacăra de alcool. Apa mării era albă de pulberea de apă bătută de vîntul care cînd mugea, cînd gîngurea printre funiile catargelor : era o sublimă privelişte a groazei. După un timp, la cîteva minute, văzurăm un curcubeu de mare strălucire, al cărui efect asupra pulberii de apă purtată de vînt făcea ca semicercul obişnuit al curcubeului să se prefacă în cerc, fîşia de culori prismatice continuîndu-se de la amîndouă capetele arcului obişnuit de-a curmezişul golfului, chiar pe lîngă peretele vasului nostru şi formînd astfel un inel cam răsucit pe alocurea, dar aproape întreg.

Am stat aci trei zile. Vremea continua să fie tot rea, dar asta nu avea nici o importanţă, pentru că insulele acestea, pe toată întinderea lor, sînt pe vreme bună de nestrăbătut. Coasta este aşa de mîncată de ape, încît a încerca să umbli pe lîngă ea înseamnă să te caţări neîntrerupt în sus şi în jos pe stîncile colţuroase de micaşist ; iar cît despre păduri, obrajii, mîinile şi pielea de pe tot trupul nostru mărturisesc destul de bine păţania de a fi încercat numai să intrăm în ascunzişurile lor.

18 d e c e m b r i e. Ne îndreptăm spre largul mării. În ziua de 20 decembrie ne luarăm rămas bun de la sud şi, datorită unui vînt prielnic, puserăm capul corăbiei spre nord. De la capul Tres Montes, navigarăm uşor de-a lungul coastei semeţe, bătută de vînturi, cu totul remarcabilă prin contururile îndrăzneţe ale munţilor ei, precum şi prin pădurile nepătrunse, care îi îmbrăcau chiar pereţii prăpăstioşi. A doua zi, descoperirăm un golf, care pe această coastă primejdioasă putea fi de mare folos vaselor în pericol. Am putut uşor recunoaşte golful după un munte înalt de 1600 picioare, mult mai conic chiar decît vestita căpăţînă de zahăr de la Rio de Janeiro. Ziua următoare, după ce ancorarăm, izbutii să ating vîrful acestui munte. Nu fu o întreprindere uşoară, fiindcă era un munte atît de prăpăstios, încît trebui pe alocurea

să-l urc din copac în copac. Dădui de asemenea și peste cîteva mari pajiști pline cu flori grele de Fuchsia aplecate spre pămînt, pajiști minunate, dar greu de străbătut pe brînci. E o plăcere nespusă, în aceste ținuturi sălbatice, să urci vîrful oricărui munte. Dus de dorința nelămurită și continuă de a vedea ceva cu totul neobișnuit, adesea rămîi dezamăgit, dar niciodată pînă într-atît, încît să nu mai încerci iarăși și iarăși aceeași dorință. Nu e om să nu cunoască simțămîntul de triumf și încredere în sine pe care îl trezește în suflet o priveliște măreață văzută de pe vîrful unui munte. Și apoi, în aceste ținuturi puțin umblate, la simțămintele de mai sus se adaugă și acea vanitate că ești poate cel dintîi om care a stat pe acest pisc și a admirat întreaga priveliște.

Căci a ști dacă altă ființă omenească a mai văzut locul neumblat unde ne aflăm noi e totdeauna o dorință de neînvins. Orice aschie, găsită cu vreun cui în ea, e ridicată și cercetată ca și cum ar fi acoperită de hieroglife. Plin de o simțire asemănătoare, mă interesă nespus, pe coasta sălbatică a muntelui, descoperirea unui pat de iarbă, făcut sub o ieșitură de stîncă. În apropiere, se vedea încă vatra unui foc și era limpede că omul, care umblase pe acolo, se folosise de secure. Focul, patul și situația în întregul ei mărturiseau îndemînarea indianului de care va fi fost vorba ; dar ce indian mai putea fi acela, cînd această rasă, pe aici, e pe cale să se stingă, din cauza pornirii catolicismului de a face din oamenii simpli catolici și sclavi totodată. Am avut atunci unele bănuieli că omul singuratic care își făcuse patul în acel loc atît de prăpăstuit trebuie să fi fost vreun sărman marinar naufragiat, care, încercînd să urce coasta, va fi poposit aci ca să petreacă o noapte cumplită.

28 decembrie. Vremea continua să fie groaznică, dar în cele din urmă ne îngădui totuși să stabilim oarecare puncte cartografice. Timpul deveni apăsător, cum se întîmpla totdeauna cînd viscolele, unele după altele, ne amînau plecarea zile în șir. Pe înserat, descoperirăm un alt golf, în care ancorarăm. De îndată ce ne sfîrșirăm treaba cu ancora, văzurăm un om care făcea semne, fîlfîindu-și cămașa. Se trimise o barcă ; puțin după aceea, ea se înapoie cu doi mateloți străini. Făcuseră parte dintr-un grup de șase inși, care, fugind de pe o balenieră americană, debarcaseră ceva mai la sud ; la scurt timp după aceea, barca cu care fugiseră se făcea țăndări, izbindu-se de țărmul stîncos. De cincisprezece luni rătăceau pe coastă în sus și în jos, fără să știe încotro s-o apuce și nici unde se aflau. Ce neașteptat noroc pentru ei că descoperisem noi acest golf ! De nu se întîmpla așa, ei ar fi rătăcit pînă la adînci bătrînețe, pierind pe acel țărm pustiu. Suferințele lor fuseseră năprasnice ; unul dintre ei își pierduse viața, căzînd în mare de pe stîncile abrupte. Adeseori, în căutarea hranei, ei fuseseră siliți să se despartă ; și în această împrejurare fusese făcut desigur patul acelui om singuratic. Ținînd socoteală de tot ceea ce pățiseră, cred că ținuseră o bună socoteală a timpului, fiindcă nu greșiseră decît cu patru zile.

30 decembrie. Ancorarăm într-un mic golf liniștit, la poalele unor munți înalți de lîngă extremitatea nordică a capului Tres Montes.

După gustarea de a doua zi dimineața, un grup dintre noi urcă un munte, înalt de 2400 picioare. Priveliștea era măreață. Cea mai mare parte a șirului de munți consta din uriașe mase de granit, solide și abrupte, care păreau a fi acolo de la începutul lumii. Granitul, pe capetele stîncilor, era acoperit cu un înveliș de micașist, care în scurgerea vremurilor luase forma ciudată a unor degete ascuțite. Amîndouă aceste formații, atît de deosebite prin înfățișarea lor, se aseamănă însă prin lipsa aproape totală a oricărei vegetații. Fiind de atîta vreme obișnuiți cu aproape universala pădure de copaci verzi-întunecați, goliciunea stîncilor de aici se înfățișa ciudat ochilor noștri. Găsii o mare plăcere în cercetarea structurii acestor munți. Catena lor întortocheată și semeață avea aspectul măreț al durabilității, dar și inutilității, tot grandioasă, atît pentru om cît și pentru orice alte animale. Granitul se bucură, în ochii geologului, de un anumit clasicism : fiind extraordinar de răspîndit și avînd o structură internă splendidă și compactă, puține roce au fost identificate mai din vechime. Nici o altă formație n-a prilejuit poate discuții mai aprinse asupra originii ei ca granitul. E roca fundamentală pretutindeni și, oricum s-ar fi format, știm limpede că este așternutul cel mai profund al scoarței pămîntești, pînă la care a putut pătrunde omul. Și hotarul cunoștințelor noastre despre orice subiect se vădește de un mare interes, cu atît mai mare, poate, cu cît se află mai aproape de domeniul imaginației.

1 ianuarie, 1835. Anul Nou este înconjurat de ceremoniile ce se cuvin acestei părți a lumii. Nu este un an mincinos ; un viscol cumplit se dezlănțui dinspre nord-vest, cu ploaie neîntreruptă, anunțîndu-l. Slavă Domnului că nu sîntem sortiți să-i așteptăm sfîrșitul aici, sperînd să fim atunci departe în Pacific, unde bolta albastră spune omului că mai există un cer, că mai există în sfîrșit ceva dincolo de norii de deasupra capului său.

În următoarele patru zile, bătînd mai cu seamă vînturile dinspre nord-vest, abia izbutirăm să străbatem un golf larg, ancorînd apoi în alt golf adăpostit. Plecai într-o barcă să însoțesc pe căpitan pînă la capătul unui canal adînc. Pe drum, văzurăm un număr uimitor de foci : nu era loc neted pe stînci și părticică de plajă neacoperită de ele. Păreau a trăi în bună înțelegere, fiindcă dormeau claie peste grămadă, ca porcii ; dar chiar porcii s-ar fi rușinat de atîta murdărie și de duhoarea pe care o răspîndeau ele. Vulturi-curcani, cu priviri răbdătoare, dar de cobe, privegheau fiece pîlc, de jur împrejur. Această pasăre dezgustătoare, cu capul pleșuv și roșu, deprinsă să se lăfăie în putreziciune, e o pasăre obișnuită pe coasta de vest, iar obiceiul ei de a priveghea focile arată îndeajuns cu ce se hrănește. Apa canalului (probabil numai cea de deasupra) era aproape dulce : aceasta se datora numeroaselor torente care se prăvăleau în chip de cascade de pe semeții munți de granit în mare. Cum apa dulce atrage peștii, aceștia la rîndul lor cheamă pescărușii, martinii și două specii de cormorani. Văzurăm de asemenea o pereche splendidă de lebede cu gîtul negru, precum și cîteva mici vidre de mare, a căror piele e de mare preț. La înapoiere, ne mai amuzarăm văzînd cum grămada de foci, tinere și bătrîne, se

prăvăleau de-a valma în apă în timp ce barca noastră trecea pe lîngă ele. Dar nu stătură afund cine ştie cît, căci se iviră din apă, ţinîndu-se după noi cu gîtul întins, pline de mare uimire şi curiozitate.

7 ianuarie. Navigînd pe lîngă coastă în sus, aruncarăm ancora în golful lui Low din apropierea capătului de nord al arhipelagului Chonos. Insulele acestea, ca şi cele din Chiloé, erau formate din depuneri de litoral stratificate şi moi ; şi prin urmare vegetaţia era de o splendoare luxuriantă. Pădurile veneau pînă în plaja mării, întocmai ca desişul de arbuşti veşnic verzi deasupra unei alei de pietriş. De pe locul unde ancorasem, ne bucurarăm de asemenea admirînd minunăţia celor patru conuri de zăpadă ale Anzilor, printre care şi „El famoso Corcovado" ; pe această latitudine, însuşi lanţul de munţi este atît de scund, încît numai pe alocuri depăşea vîrful insulelor vecine. Aici, găsirăm un grup de cinci oameni de la Caylen, „El fin del Cristiandad", care, plecînd la pescuit, străbătuseră cu o nenorocită de bărcuţă primejdiosul larg de mare dintre Chonos şi Chiloé. După toate probabilităţile, în curînd se vor popula şi insulele acestea, ca şi acelea de pe lîngă ţărmul mării Chiloé.

Pe solul de cochilii şi nisip de lîngă ţărmurile insulelor de aici, cartoful sălbatic creşte din belşug. Plantele cele mai înalte atingeau patru picioare. În general, cartofii erau mici, dar am găsit şi unul, de formă ovală, care avea în diametru doi inchi ; în toate privinţele, ei semănau cu cartofii noştri, avînd chiar acelaşi miros ; însă, fierţi, se închirceau mult mai mult, fiind la gust serbezi şi apoşi, fără nici un pic de amărăciune. Ei constituie un produs fără îndoială indigen ; după dl. Low, cresc spre sud pînă la latitudinea de 50° şi indienii de prin partea locului le spun aquinas, în timp ce indienii din Chiloé le dau alt nume. Profesorul Henslow, care a examinat cîteva specimene uscate aduse de mine acasă, susţine că sînt la fel cu cei descrişi de dl. Sabine * de la Valparaiso, formînd însă o varietate pe care unii botanişti au socotit-o ca specie aparte. Fapt curios este că aceeaşi plantă se poate găsi de asemenea pe munţii sterpi din Chile central, unde mai bine de şase luni pe an nu cade nici un strop de ploaie, precum şi prin pădurile umede ale acestor insule sudice.

În părţile centrale din arhipelagul Chonos (lat. 45°), pădurile au aproape acelaşi caracter cu cele care se întind de-a lungul coastei pe mai bine de 600 de mile înspre sud, pînă la capul Horn. Gramineele arborescente din Chiloé nu cresc pe aici, în timp ce fagul Ţării Focului atinge mărimi apreciabile, constituind o bună parte din pădure, fără a fi însă exclusiv ca mai departe spre sud. Plantele cryptogame au aici climatul lor cel mai prielnic. În strîmtoarea lui Magellan, cum am spus mai înainte, regiunea pare prea rece şi umedă ca să îngăduie deplina dezvoltare ; dar în insulele acestea, prin păduri, atît numărul speciilor

---

* *Horticultural Transactions,* vol. V, p. 249. Dl. Caldcleugh a trimis acasă doi cartofi, care, fiind bine îngrăşaţi cu bălegar, au produs chiar din primul an belşug de frunze şi o recoltă bogată. A se vedea interesanta expunere a lui Humboldt asupra acestei plante (în Mexic, pare-se necunoscută) din *Polit. Essay on New Spain,* cartea IV, cap. IX.

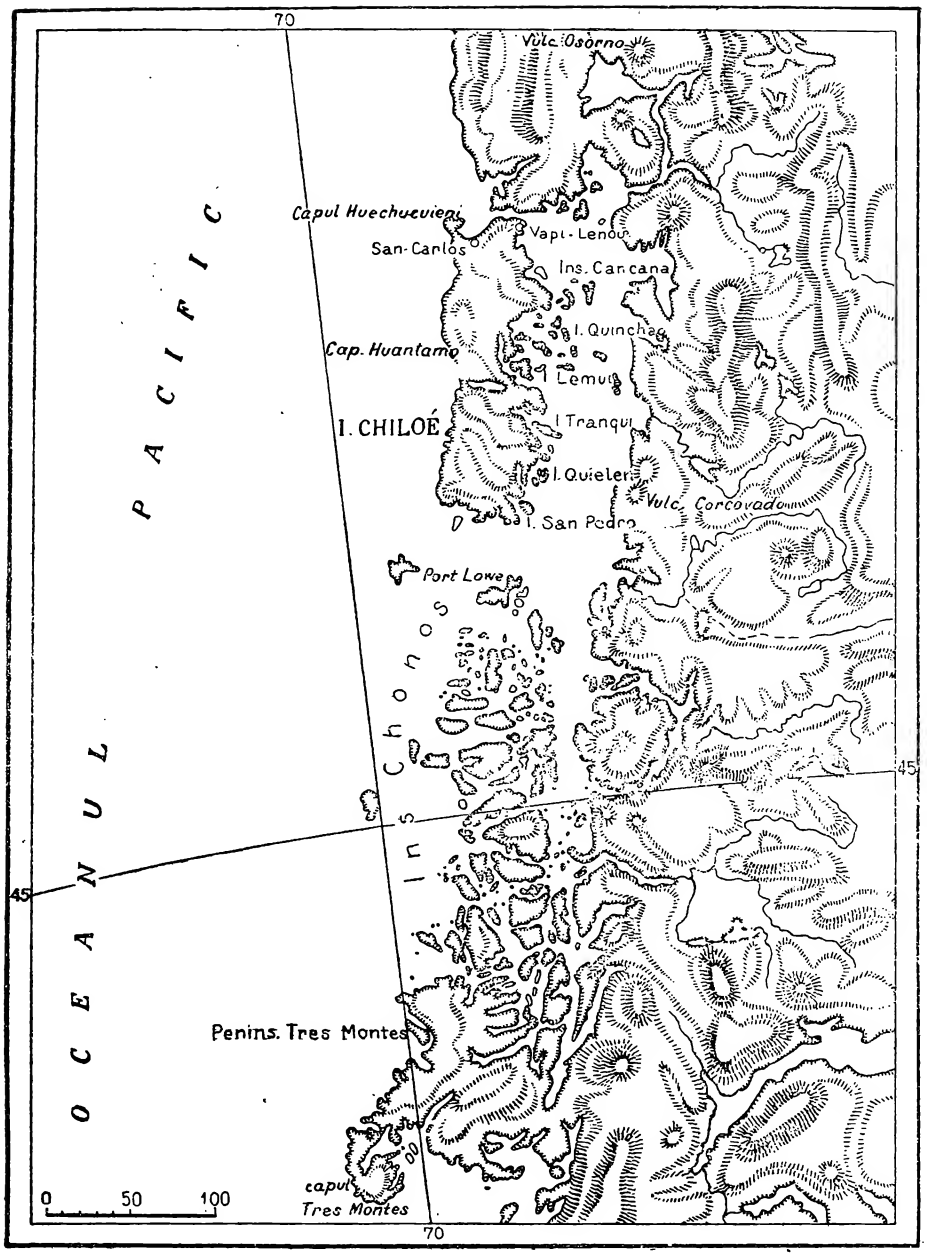

Chiloé şi insulele Chonos. După hărţile întocmite de cartografii vasului „Beagle".

cît și marele belșug de mușchi, licheni și ferigi mici sînt cu totul extraordinare. * În Țara Focului, copacii cresc numai pe coasta munților, orice petic de pămînt fiind acoperit fără excepție cu un strat de turbă ; în Chiloé, dimpotrivă, locurile netede susțin cele mai măreațe păduri. Climatul arhipelagului Chonos, prin natura lui, se apropie mai mult de climatul Țării Focului, decît de al nordicei Chiloé, aceasta pentru că toate peticele de pămînt întins sînt acoperite de două specii de plante (Astelia pumila și Donatia Magellanica), care prin putrezire creează amîndouă stratul gros de turbă afînată. [6]

Deasupra regiunilor împădurite din Țara Focului, prima dintre plantele acestea, cu tendință deosebit de puternică de a forma asociații, este agentul de căpetenie în producerea turbei. Frunzele noi răsar mereu unele după altele, pe pivotul tulpinei ; cele de jos putrezesc repede și, dacă se merge pe tulpina cuprinsă de turbă, frunzele pot fi găsite la locurile lor, dar din ce în ce mai putrede, pe măsură ce se ajunge la masa compactă, în care totul, frunze, ramuri, tulpină și rădăcini, se amestecă și se pierde. Pe lîngă Astelia, se mai găsesc alte cîteva plante : pe alocuri, cîte un Myrtus mărunt și tîrîtor (Myrtus nummularia) cu lujerul lemnos ca al afinului nostru și rodind niște boabe dulci, apoi un Empetrum (E. rubrum), ca Ericaceele de pe la noi, și un fel de rugină (Juncus grandiflorus) sînt aproape singurele plante care cresc pe suprafața mlăștinoasă a pămîntului. [7] Deși, în general foarte asemănătoare, aceste plante, la fel ca speciile acelorași genuri din Anglia, sînt totuși deosebite. Pe locurile mai întinse, suprafața turbei este întreruptă de mici băltoace, care se află la înălțimi diferite, părînd excavații artificiale. Pîrîiașe de apă, ce curg pe sub pămînt, desăvîrșesc putrezirea materiei vegetale, consolidînd procesul de formare a turbei.

Climatul părții de sud a Americii se dovedește în deosebi prielnic producerii turbei. În insulele Falkland, aproape toate soiurile de plante, chiar ierburile grosolane care acoperă întreaga suprafață a pămîntului, se prefac în aceeași substanță ; numai cine știe ce rare împrejurări împiedică acest proces de transformare. Unele straturi sînt groase de douăsprezece picioare și partea mai din adînc, prin uscare, se întărește atît de mult, încît abia mai arde. Cu tot ajutorul dat și de alte plante, totuși Astelia este mai pretutindeni cea mai bună producătoare de turbă. Ceva cu totul ciudat față de ceea ce se întîmplă în Europa este că nicăieri, în America de Sud, n-am văzut nici un bulgăre de turbă format prin putrezirea mușchiului. Întrucît privește limita nordică a climatului, care îngăduie acea descompunere treptată, fără de care nu e cu putință formarea ei, cred că în Chiloé (lat. 41° pînă la 42°), deși pămîntul e destul de mlăștinos, nu se formează turbă propriuzisă ; dar numai cu trei grade mai la sud, cu alte cuvinte în insulele

* Mînuindu-mi plasa de insecte, mi-am procurat de pe aceste plante un număr considerabil de insecte minuscule, din familia Staphylinidae, iar altele înrudite cu Pselaphus, precum și hymenoptere mici. Dar familia cea mai caracteristică, atît în ceea ce privește varietatea speciilor, cît și numărul exemplarelor, în regiunile mai deschise din Chiloé și Chonos, este aceea a Telephoridelor [5].

Chonos, am văzut că se găsește din belșug. Un colonist spaniol, care vizitase Irlanda și se afla stabilit în regiunea La Platei, mi-a spus că pe coasta respectivă din est (lat. 35°), căutînd cu de-amănuntul, n-a putut găsi nici un bulgăre de turbă. El mi-a arătat că ceea ce descoperise ca fiind cel mai asemănător cu turba era un fel de pămînt negru și afînat, străbătut de rădăcini atît de numeroase, încît abia ardea mocnit și cu fum mult.

Fauna acestor insulițe, mîncate de ape, ale arhipelagului Chonos, cum și era de așteptat, este foarte săracă. Mai răspîndite sînt două neamuri de patrupede acvatice. Bine cunoscut pentru blana lui frumoasă, cu care se face un întins comerț pînă printre locuitorii La Platei,[8] este nutria, Myopotamus coypus (un fel de castor, cu coada cilindrică). Spre deosebire de castorul comun, el frecventează numai apa sărată, ceea ce, cîteodată, după cum am spus la timpul său, se întîmplă și cu marele rozător numit capybara. Foarte numeroasă este o mică vidră de mare[9]; acest animal nu mănîncă numai pește, hrănindu-se în cea mai mare măsură, ca și focele, cu acei mărunți crabi roșii, care înoată cu miile la suprafața apei. Dl. Bynoe a văzut o asemenea vidră în Țara Focului mîncînd o sepie; iar alta, în golful lui Low, a fost ucisă chiar cînd căra în ascunziș o scoică Voluta imensă. Undeva, eu am prins în cursă și un șoricel destul de ciudat (Mus brachiotis), care se găsea mai peste tot în cîteva insulițe, dar chiloenii din golful lui Low spuneau că în altele nu exista de loc. Ce șir de întîmplări * sau ce schimbări de nivel au trebuit să se producă, pentru ca aceste mici animale să se răspîndească în arhipelagul acesta, așa de ros de ape?!

Pretutindeni în Chiloé și Chonos apar două păsări cu totul ciudate, înrudite cu turco și tapacolo din Chile central, cărora le și țin locul. Locuitorii insulelor numesc pe una dintre ele „cheucau" (Pteroptochos rubecula): ea umblă prin locurile cele mai ascunse și mai întunecoase ale acelor păduri umede. Uneori, deși țipătul i se aude ca la un pas, cel care îl aude, oricît de ager ar fi, nu poate descoperi unde se află cheucaul, în timp ce alteori mica pasăre cu pieptul roșu, văzîndu-l că stă nemișcat, se apropie singură pînă la cîțiva pași de el, în chipul cel mai prietenos; și apoi țopăie grăbit prin preajmă, cu codița ridicată, retrăgîndu-se în hățișul de ramuri și tulpini putrede. Din cauza țipetelor ei felurite și ciudate, chiloenii socotesc cheucaul ca pasăre prevestitoare. Sînt trei țipete cu totul deosebite unul de altul: unuia, i se spune „chiduco", fiind de piază bună; altuia, „huitreu", cumplit de cobe, iar pe al treilea l-am uitat. Aceste cuvinte sînt bineînțeles imitative; și băștinașii, în anumite împrejurări, se conduc numai după superstiția legată de ele. Dar fără nici o îndoială că chiloenii și-au ales ca profet creatura cea mai mică și mai caraghioasă. Speciei înrudite, dar mai mari, băștinașii îi spun „guidguid" (Pteroptochos Tarnii), iar englezii pasărea-lătrătoare. Porecla englezească e foarte nimerită, deoa-

* Se spune că unele păsări răpitoare își aduc la cuib prada vie. Dacă este adevărat, atunci se poate crede că în cursul veacurilor, cîteodată, unele animale aduse ca pradă la cuib vor fi scăpat din ghearele puilor. Numai astfel ne-am putea explica răspîndirea micilor rozătoare în niște insule destul de depărtate una de alta.

rece desfid pe oricine care, auzind-o întîia oară, n-ar crede că e vorba de vreun cățel chelălăind undeva, prin pădure. Întocmai ca și cu cheucaul, nimeni nu va izbuti să dea cu ochii de guidguid, chiar dacă îl auzi lătrînd, uneori, oricît de aproape, și cu atît mai puțin, dacă te apuci să răscolești tufișurile ; în timp ce, alteori, aceeași păsărică vine singură pînă aproape, fără nici o teamă. Ca fel de a se hrăni și de a viețui în general, guidguidul seamănă în totul cu cheucaul.

Foarte răspîndită, pe țărmuri *, e o mică pasăre negricioasă (Opetiorhynchus patagonicus), deosebită cu totul prin deprinderile ei liniștite, care o fac să trăiască numai pe plaja mării, ca fluierarii. În afară de păsările numite pînă aci, insulele acestea neregulate nu prea mai sînt locuite de altele. Găsesc în notele mele, luate în grabă la fața locului, descrierea unor zgomote, care, deși se aud destul de des prin pădurile întunecoase, totuși nu izbutesc să le tulbure marea lor liniște. Chelălăitul guidguidului și neașteptatul hiu-hiu al cheucaului se aud cînd, uneori, foarte departe, cînd, alteori, foarte aproape ; cîteodată, micul pănțăruș negru din Țara Focului își adaugă și el piuitul ; cojoaica (Oxyurus) urmărește pas cu pas pe nepoftit, țipînd și piuind ; pe alocurea colibriul săgetează aerul dintr-o parte în alta, bîzîind subțire, ca insectele ; și, în sfîrșit, din vîrful copacilor măreți se poate auzi de asemenea glasul nedeslușit, dar plîngător, al muscarilor-tirani cu moț alb (Myiobius). În cele mai înalte regiuni, din cauza preponderenței unor anumite genuri comune de păsări, cum sînt cintezii, ești cuprins la început de mirare, văzînd că zburătoarele arătate mai sus sînt pretutindeni cele mai răspîndite. Două dintre ele, anume Oxyurus și Scytalopus [10] se întîmplă să existe și prin Chile central, dar numai foarte rar. Găsind astfel de viețuitoare, cu rol atît de neînsemnat în marele plan al naturii, te minunezi cu drept cuvînt că au mai fost create. Totuși, trebuie mereu să ne aducem aminte că poate, în anumite alte ținuturi, ele sînt componente de seamă ale asociației (animale) sau că în cine știe ce perioadă mai veche ele au avut mare însemnătate. Dacă America de sub latitudinea 37° ar fi să dispară cîndva înecată de apele oceanului, cele două păsări ar putea continua să existe multă vreme în Chile central, creșterea numărului lor rămînînd însă improbabilă. Și am avea astfel cazul care neapărat se va fi ivit în viața foarte multor animale.

Mările acestea de sud sînt frecventate de cîteva specii de furtunari : cel mai mare este Procellaria gigantea, numit nelly (Quebranta huesos, adică sfărîmătoare de oase, cum îi spun spaniolii), care este o pasăre comună atît pe canalele interioare cît și în largul mării. Ca obiceiuri și fel de a zbura se aseamănă bine cu albatrosul și întocmai ca la albatros te poți uita mult și bine la ea, fără să-ți dai seama cu ce se hrănește. „Sfărîmătoarea de oase" este totuși o pasăre răpitoare : cîțiva ofițeri au văzut-o, la golful San Antonio, urmărind o rață, care

* Ca dovadă a marii deosebiri de anotimp dintre părțile împădurite ale acestui țărm și cele deschise, menționez că la 20 septembrie, pe lat. 34°, păsările acestea aveau pui în cuib, în timp ce prin insulele Chonos, vara, cu trei luni mai tîrziu, aceleași păsări abia ouau. Deosebirea de latitudine dintre cele două locuri este 700 de mile.

încerca să scape tot dîndu-se la fund și zburînd, dar, fiind mereu silită să se lase din zbor, pînă la urmă a primit o lovitură de cioc în cap și a fost ucisă. În golful San Julian, acești furtunari uriași omorau și mîncau puii pescărușilor mai mici. O a doua specie (Puffinus cinereus), bine cunoscută atît în Europa cît și la capul Horn și pe coasta peruviană, este mult mai mică decît Procellaria gigantea, avînd însă ca și ea penele de un negru murdar. De regulă, această specie frecventează brațele de mare în stoluri fără seamăn de mari : eu nu cred să mai fi văzut cîndva alte păsări atît de multe la un loc, cum am văzut un stol dintre acestea în dosul insulei Chiloé. Sute de mii zburau ceasuri întregi, de-a valma, deși în aceeași direcție. Cînd cîte o parte a stolului se lăsa pe apă, fața mării se înnegrea, înălțîndu-se un fel de ciorovăială, ca de ființe omenești, care ar fi vorbit toate odată de la mare distanță.

Mai sînt alte cîteva specii de furtunari, dar nu voi mai pomeni decît de una, numită Pelacanoides Berardi, care poate fi dată ca exemplu de acele rarissime păsări aparținînd vădit unei familii bine caracterizate, dar fiind atît ca obiceiuri cît și ca structură înrudite cu alt grup foarte deosebit. Această pasăre nu părăsește niciodată canalurile interioare, liniștite. Cînd se simte urmărită, ea se dă la fund de departe și, ieșind apoi deasupra, în aceeași clipă își ia zborul, ca și cum s-ar afla în continuarea mișcării de a ieși din apă. După ce, un timp, zboară în linie dreaptă, dînd repede din aripile ei scurte, cade deodată, ca lovită de moarte, scufundîndu-se din nou. Forma ciocului și a nărilor, lungimea picioarelor și chiar culoarea penelor arată că e vorba de un pescăruș ; pe de altă parte însă, aripile scurte și deci puterea ei mărginită de zbor, forma corpului și tăietura cozii, lipsa degetului posterior de la laba piciorului, felul de a se da la fund și alegerea locului unde stă de obicei, toate aceste caracteristici nasc la început bănuiala că se va fi înrudit deopotrivă cu Cephus. De fapt, cînd o vede cineva de departe, fie în zbor, fie dîndu-se la fund sau înotînd liniștită prin canalurile singuratice din Țara Focului, o ia drept Cephus.

CAPITOLUL XIV

CHILOÉ ŞI CONCEPCION — MARE CUTREMUR DE PĂMÎNT

San Carlos, Chiloé — Osorno erupe concomitent cu Aconcagua şi Coseguina — Excursie călare la Cucao — Păduri de nepătruns — Valdivia — Indieni — Cutremur de pămînt — Concepcion — Mare cutremur de pămînt — Stînci crăpate — Înfăţişarea oraşelor de altădată — Marea înnegrită şi clocotind — Direcţia vibraţiilor — Pietre răsucite — Un talaz — Înălţarea continuă a solului — Aria fenomenelor vulcanice — Legătura dintre forţele eruptive şi de elevaţie — Cauza cutremurelor de pămînt — Ridicarea încetă a lanţurilor de munţi.

Plecînd din golful lui Low în ziua de 15 ianuarie, ancoram, trei zile mai tîrziu, pentru a doua oară, în golful San Carlos din Chiloé. În noaptea de 19, vulcanul Osorno era în activitate. Pe la miezul nopţii, santinela observă un fel de stea mare, care crescu încetul cu încetul pînă către orele trei, cînd se înfăţişă ca un spectacol în adevăr magnific. Cu ajutorul lunetei, văzurăm în mijlocul uriaşelor văpăi de culoare roşie nişte corpuri negre, care erau aruncate în sus, unele după altele, la intervale regulate, căzînd apoi de la sine. Lumina era destul de puternică, încît îşi azvîrlea lungile ei răsfrîngeri aprinse pe suprafaţa mării. E ceva cu totul obişnuit ca în această parte a Anzilor craterele să împroaşte cerul cu mase enorme de materie topită. Mi s-a afirmat că vulcanul Corcovado, cînd e în erupţie, proiectează pe cer cantităţi uriaşe de materie, care se văd arzînd în văzduh şi împrumutînd cele mai fantastice şi mai numeroase forme, cum ar fi de pildă de copaci ; forma acestor mase trebuie să fie imensă, de îndată ce ele se pot desluşi de pe înălţimile de dincolo de San Carlos, care se află la nu mai puţin de nouăzeci şi trei de mile faţă de Corcovado. Dimineaţa, vulcanul se linişti.

Rămăsei mirat, auzind după aceea că Aconcagua din Chile, la 480 de mile spre nord, erupsese în aceeaşi noapte ; şi mai mirat am rămas, auzind că marea erupţie a vulcanului Coseguina (la 2700 mile nord de Aconcagua), însoţită de un cutremur de pămînt resimţit pe 1000 de mile, se produsese de asemenea tot în cele şase ore, cînd erupseră Aconcagua şi Corcovado. Această coincidenţă este cu atît mai însemnată, cu cît Coseguina mocnea de douăzeci şi şase de ani, iar Aconcagua dăduse

semne de viață și mai rare. Orice ipoteză în privința acestei coincidențe e plină de risc, fie că am socoti-o curată întîmplare, fie că am pune-o pe seama vreunei legături subterane. Dacă Vezuviul, Etna și, din Islanda, Hecla (toți trei relativ mai apropiați unul de altul decît sînt vulcanii corespunzători din America de Sud) ar izbucni deodată în erupție în aceeași noapte, faptul ar fi socotit ca o coincidență plină de semnificație ; cu atît mai semnificativă este însă împrejurarea din America de Sud, unde cei trei vulcani se întîmplă să aparțină aceluiași uriaș lanț de munți și unde cîmpii vaste de-a lungul coastei de răsărit dimpreună cu cochiliile recente de pe coasta de apus, răspîndite pe o lungime de peste 2000 de mile, dovedesc felul egal și conjugat de a acționa al forțelor de elevație.

Căpitanul Fitz Roy, dorind să treacă la facerea punctului undeva pe coasta exterioară[1] a insulei Chiloé, a hotărît ca dl. King și cu mine să mergem călări la Castro, iar de aci, străbătînd insula, să ajungem la capela din Cucao, situată pe țărmul de vest. Închiriind pentru aceasta cai și un călăuz, pornirăm la drum în dimineața de 22 ianuarie. Nu ajunsesem prea departe, cînd iată că ni se adăugară la drum o femeie și doi băieți, care mergeau tot într-acolo. Felul oricărui călător de a se purta prin părțile acestea se cuprinde în vorbele „noroc, bine ne-am întîlnit, fîrtate", deoarece aici există fericita posibilitate, atît de rară în America de Sud, de a călători în liniște, fără arme de foc. Ținutul consta mai întîi dintr-un șir de înălțimi și văi ; dar în apropiere de Castro deveni șes întins. Drumul în sine e ceva cu totul curios : pe toată lungimea lui, afară de cîteva porțiuni neînsemnate, e format din trunchiuri de copaci, fie groase și trîntite în lung, fie mai subțiri și așternute de-a curmezișul. Vara, drumul nu e prost ; dar iarna, cînd lemnul, din cauza ploilor, e lunecos, călătoria devine fără seamăn de grea. La acest timp al anului, pămîntul, atît într-o parte cît și în cealaltă, se face mlăștinos, fiind adesea înecat de ape : de aci, necesitatea ca trunchiurile puse în lung să fie întărite pe de lături cu stîlpi, care se bat, pe amîndouă părțile drumului, în pămînt. Acești țăruși sînt o mare primejdie pentru cine ar cădea de pe cal, pentru că se prea poate să nimerească în vreunul. Dar istețimea dobîndită de caii chiloeni, din această cauză, e minunată. Ajungînd la locurile nesigure, unde butucii s-au slăbit mișcîndu-se de la locul lor, ei sar din butuc în butuc, cu iuțeala și precizia cîinilor. Pe dreapta și pe stînga drumului, copaci măreți de codru legați între ei prin stufăriș alcătuiesc pereți compacți de verdeață. Cîteodată se poate vedea în lungimea acestei căi pînă departe și atunci privelișteа uniformității ei este impunătoare ; fîșia albă a trunchiurilor, strîmtîndu-se pe măsură ce se depărtează, se înfundă în noaptea codrului sau apucă în zig-zag pe coasta vreunui munte prăpăstios.

Cu toate că distanța de la San Carlos pînă la Castro este, în linie dreaptă, numai de douăsprezece leghe, construirea drumului trebuie să fi costat multă caznă. Am auzit că, înainte de construirea lui, mai mulți

inşi şi-au pierdut viaţa încercînd să străbată codrul. Cel care a izbutit întîi a fost un indian, care şi-a deschis drum printre liane în opt zile, ajungînd la San Carlos. Guvernul spaniol l-a şi răsplătit pentru isprava lui cu o bucată de pămînt. În timpul verii, numeroşi indieni bat codrii (mai cu seamă prin părţile mai deluroase, unde pădurile nu sînt atît de dese), căutînd vite cornute, aproape sălbăticite, care se hrănesc cu liane şi frunze de pe anumiţi copaci. Un astfel de vînător descoperise din întîmplare, acum cîţiva ani, un vas englez, naufragiat pe coasta exterioară. Echipajul tocmai începuse să simtă lipsa proviziilor şi e probabil că, fără ajutorul acestui om, nu s-ar mai fi descurcat niciodată din hăţişurile aproape de nepătruns ale pădurii. Chiar şi aşa, un marinar tot a murit pe drum de oboseală. În excursiile lor, indienii se orientează după soare ; aşa că, dacă vremea este cîteva zile în şir noroasă, ei nu pot porni la drum.

Ziua era măreţ de frumoasă şi copaci fără număr, împovăraţi de floare, îi parfumau aerul ; cu toate acestea, impresia de întunecime şi umezeală a codrului izbutea să stăruie. De altfel, numeroasele trunchiuri de copaci putreziţi, rămaşi în picioare ca nişte schelete, dau totdeauna acestor arbori străvechi înfăţişarea solemnă care lipseşte pădurilor din ţările civilizate mai demult. Puţin după ce asfinţi soarele, ne gospodărirăm de mas noaptea. Femeia care ne însoţea, destul de drăguţă, aparţinea uneia dintre cele mai cumsecade familii din Castro ; călărea însă bărbăteşte şi n-avea nici încălţăminte, nici ciorapi. Lipsa totală de mîndrie, la ea şi la fratele ei, mă miră. Bineînţeles că îşi luaseră cu ei de mîncare, dar tot timpul cît dl. King şi cu mine mîncam, se uitau la noi atît de stăruitor, încît ni se făcu ruşine şi îi poftirăm la masa noastră. Noaptea era senină ; şi, lungindu-ne în aşternuturi, rămaserăm cu toţii în admiraţia mulţimii de stele, care iluminau întunecimea codrului.

23 ianuarie. Ne scularăm dis-de-dimineaţă şi, la orele două, ajungeam în micul şi tihnitul oraş Castor. Bătrînul guvernator murise după ce mai fusesem noi aci, şi un chilian îi ţinea acum locul. Aveam o scrisoare de recomandaţie către don Pedro, care ni se păru neînchipuit de amabil şi de primitor, fiind mai dezinteresat decît se obişnuieşte prin părţile acestea ale continentului. A doua zi, don Pedro ne făcu rost de cai odihniţi şi se arătă bucuros să ne însoţească el însuşi. Pornirăm spre sud, ţinîndu-ne mai tot timpul de ţărm şi străbătînd cîteva cătune, fiecare avînd cîte o hardughie de biserică, făcută din lemn. La Vilipilli, don Pedro ceru comandantului să ne dea un călăuz, care să ne ducă la Cucao. Bătrînul gentilom, comandantul orăşelului, ne propuse să meargă el însuşi ; nimic nu-l putu însă convinge o bucată de vreme, ca doi englezi să dorească în adevăr să meargă într-un loc atît de îndepărtat şi neumblat cum era Cucao. Ne văzurăm astfel însoţiţi de cei mai însemnaţi aristocraţi ai ţinutului, ceea ce se vedea limpede din purtarea indienilor sărmani faţă de însoţitorii noştri. La Chonchi, o luarăm de-a dreptul peste insulă, urmînd poteci care de care mai întortocheate, cîte-

odată prin codri magnifici, iar alteori prin minunate locuri despădurite, cu belşug de grîne şi cartofi. Acest ţinut păduros şi vălurit îmi amintea de unele regiuni mai sălbatice din Anglia şi tocmai de aceea aveau în ochii mei un farmec cu atît mai mare. La Vilinco, sat aşezat pe malurile lacului Cucao, erau numai cîteva suprafeţe despădurite, toţi locuitorii fiind indieni. Acest lac e lung de douăsprezece mile, întinzîndu-se atît la răsărit cît şi la apus. Din cauza unor condiţii locale, briza mării suflă cu mare regularitate ziua, iar în timpul nopţii domneşte calmul cel mai desăvîrşit ; faptul acesta a dat loc la exagerări nemaipomenite, fiindcă, după descrierea ce mi se făcuse la San Carlos, ne aşteptam la o adevărată minune.

Drumul la Cucao era atît de stricat, încît hotărîrăm să ne îmbarcăm într-o periagua. Comandantul, într-un chip foarte autoritar, dădu poruncă unui grup de şase indieni să ne stea la îndemînă ca să ne treacă pe malul celălalt, fără nici o vorbă dacă vor fi plătiţi sau nu. Periagua este o luntre grosolană foarte ciudată, dar mai ciudat mi se păru echipajul : mă îndoiesc să se fi întîlnit cîndva în vreo barcă şase omuleţi mai urîţi. Vîsleau însă minunat şi plini de veselie. Căpetenia vîslaşilor bolborosea vorbe indiene, scoţînd strigăte ciudate, foarte asemănătoare cu ale porcarilor, cînd aceştia îşi mînă turmele de porci. Pornirăm cu o uşoară briză în piept, dar ajunserăm totuşi la capela din Cucao înainte de căderea nopţii. Pe amîndouă malurile lacului, se vedeau păduri nesfîrşite. În aceeaşi periagua, o dată cu noi fusese îmbarcată şi o vacă. E greu de înţeles, la început, cum se poate urca într-o barcă atît de mică un animal atît de mare, dar indienii făceau asta la repezeală. Ei au adus vaca alături şi în lungul periaguei, pe care au împins-o cît mai aproape de ea ; apoi vîrîndu-i pe sub burtă două vîsle, în aşa fel încît capetele să le vină pe marginea bărcii, ei au dat-o peste cap frumuşel, cu ajutorul acestor pîrghii, trîntind-o în fundul corăbiei, unde au legat-o apoi cu frînghii. La Cucao, găsirăm o colibă nelocuită, în care sta preotul cînd venea să viziteze capela ; aprinzînd focul, ne pregătirăm masa şi ne simţirăm foarte mulţumiţi.

Regiunea Cucao este singura parte locuită de pe coasta vestică a insulei Chiloé. Ea cuprinde cam treizeci-patruzeci de familii indiene, răspîndite de-a lungul ţărmului pe patru sau cinci mile ; ele trăiesc cu totul despărţite de restul insulei şi neîntreţinînd mai nici un fel de comerţ, dacă se excepteză puţina untură scoasă uneori din grăsimea de focă. Indienii aceştia sînt destul de bine îmbrăcaţi, cu haine pe care şi le fac singuri şi hrană au din belşug. Cu toate acestea, nu păreau prea mulţumiţi, arătîndu-se dimpotrivă aşa de sărmani, că le plîngeai de milă. Purtarea lor, cred, se datora mai cu seamă felului nemilos şi autoritar al conducătorilor faţă de ei. Însoţitorii noştri, deşi foarte politicoşi cu noi, se purtau cu bieţii indieni ca şi cum aceştia n-ar fi fost liberi, ci sclavi ; le porunceau să ne dea provizii şi propriii lor cai, fără a bine-

voi să le spună ce provizii și pentru cît timp să ne dea caii sau orice altă vorbă despre plata acestor servicii. Dimineața, rămînînd singuri cu acești bieți oameni, le mulțumirăm, dîndu-le țigări și maté. Sparserăm o căpățînă de zahăr alb și o împărțirăm tuturor. Fiecare gusta zahărul cu mare curiozitate. Indienii își terminau toate văicărelile lor, spunînd : „Asta pentru că sîntem indieni sărmani și nu știm nimic ; dar nu era așa cînd aveam și noi un rege".

A doua zi, după gustarea de dimineață, călărirăm cîteva mile înspre nord, la capul Punta Huantamó. Drumul se așternea de-a lungul unei plăji late, pe care, chiar după atîtea zile splendide, se spărgeau talazuri spăimîntătoare. Mi s-a spus că după furtunile mari, mugetul mării se poate auzi noaptea chiar de la Castro, adică de la nu mai puțin de douăzeci și una de mile marine, trebuind să străbată pînă acolo un ținut și muntos și împădurit. Nu ne veni prea ușor să ajungem la locul propus, din cauza potecilor neînchipuit de proaste : peste tot la umbră pămîntul era mocirlos. Însuși capul pe care voiam să-l urcăm era o stîncă semeață, acoperită de planta înrudită, cred, cu Bromelia și căreia locuitorii îi zic chepones [2]. Luptîndu-ne pe brînci să ne facem loc, cum puteam, prin desișuri, ne zgîriam mîinile cumplit. Am făcut mult haz de grija pe care o avea indianul călăuz de a-și sumete pantalonii, crezîndu-i desigur mai puțin rezistenți decît pielea lui înăsprită. Planta chepones face un fruct care seamănă cu anghinarea, conținînd numeroase boabe. Acestea au un miez dulce, foarte căutat pe aici. Am văzut în portul lui Low că chiloenii făceau, din fructele de chepones, *chichi*, adică cidru : atît e de adevărat, după cum observă Humboldt, că omul găsește aproape pretutindeni mijloace de a-și scoate o băutură oarecare din regnul vegetal. Totuși sălbaticii din Țara Focului și, cred, din Australia nu sînt, ca pricepere a meșteșugurilor, atît de înaintați.

Partea dinspre nord a Puntei Huantamó era neînchipuit de colțuroasă și prăpăstioasă, stînd față în față cu numeroase stînci, care ieșeau din mare, înfruntînd răgetele talazurilor sparte. Dl. King dimpreună cu mine dorea să ne înapoiem, dacă era cu putință, pe jos, de-a lungul acestei coaste, dar chiar indienii spuneau că partea nordică nu poate fi străbătută cu piciorul. Mai spuneau că unii oameni o luau de-a dreptul de la Cucao la San Carlos, prin păduri, dar niciodată pe coastă. În aceste expediții, indienii iau ca hrană cu ei doar grîu copt, mîncînd, cu socoteală, numai de două ori pe zi.

26 ianuarie. Ne îmbarcarăm din nou în periagua, ca să ne înapoiem peste lac, la malul celălalt, unde ne așteptau caii noștri. Lumea din Chiloé folosea această săptămînă neobișnuit de frumoasă, dînd foc pădurilor, ca să aibă pămînt de cultură. De pretutindeni se vedeau înălțîndu-se în văzduh și încolăcindu-se rotocoale de fum. Deși toți locuitorii se sileau din răsputeri să dea foc pădurilor în toate părțile, mărturisesc că eu n-am văzut nicăieri un foc pe care ei să fi izbutit a-l aprinde pe o întindere mai mare. Masa de seară o luarăm cu prietenul nostru

comandantul și nu ajunserăm din nou la Castro decît după căderea nopții. A doua zi de dimineață, plecarăm foarte devreme. După cîtva timp de mers călare, sosirăm pe o buză de prăpastie, de unde (lucru rar pe drumul acesta) se deschidea cea mai largă priveliște asupra codrilor. Peste linia vîrfurilor de copaci se ridica falnică forma conică atît a vulcanului Corcovado, cît și a încă unuia, spre nord, acesta avînd piscul trunchiat ; cum mai nici o altă creastă de pe întregul lanț nu-și arăta coama înzăpezită, simții că va trece multă vreme pînă să uit această priveliște de rămas bun a Anzilor din fața insulei Chiloé. Ca să ne petrecem noaptea, ne oprirăm sub cerul înstelat, iar în dimineața următoare sosirăm la San Carlos. Ajungeam tocmai la timp, deoarece după-amiază începu o ploaie cumplită.

4 f e b r u a r i e. Am plecat din Chiloé. În ultima săptămînă am făcut cîteva mici excursii. Într-una din ele, am cercetat marea pătură de cochilii actuale, înălțată cu 350 de picioare deasupra nivelului mării : de printre cochilii creșteau copaci uriași de păduri. Altă dată am mers călare la capul Punta Huechucucuy. Aveam cu mine un călăuz care cunoștea tot ținutul ca pe degete ; așa că mi-a spus cu exactitate un număr nesfîrșit de nume indiene privind orice locșor, orice riuleț și orice braț de mare. Ca și în Țara Focului, limba indienilor de aici se dovedește deosebit de aptă a găsi cîte un nume chiar pentru caracteristica cea mai neînsem-

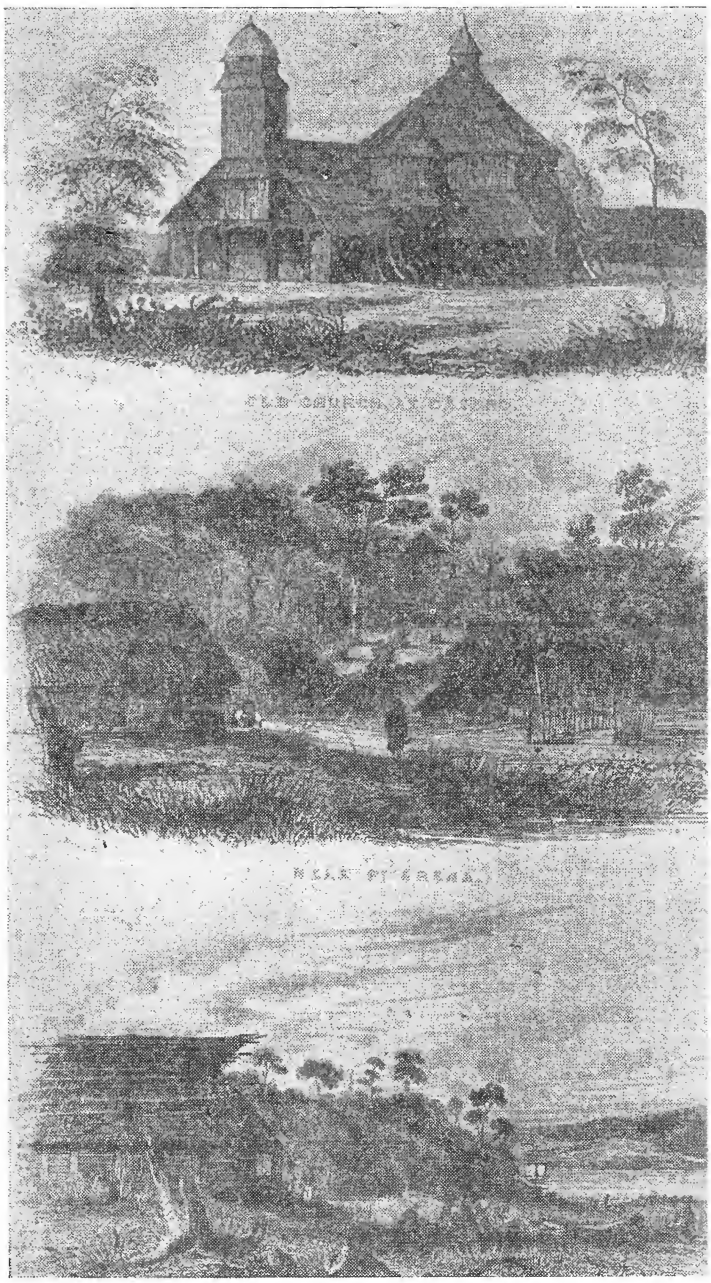

Chiloé ; sus : veche biserică spaniolă în Castro; la mijloc și jos : vederi din apropiere de Punta Arenas. *Gravura de sus de F. P. King ; gravurile de la mijloc și de jos de Ch. Martens.*

Valdivia ; sus : vederea orașului peste rîu ; la mijloc : turn vechi ; jos : stradă în oraș. *Gravura de sus de R. Fitz Roy ; gravurile din mijloc și de jos de F. P. King.*

nată a pămîntului. Cred că oricine ar fi fost bucuros să-și ia rămas bun de la Chiloé ; și totuși, dacă trecem cu vederea ploile de iarnă, întunecoase și nesfîrșite, Chiloé rămîne o insulă încîntătoare. Pe lîngă aceasta, ceva foarte atrăgător este purtarea locuitorilor săraci : plină de simplitate și politețe modestă.

Ne îndreptarăm spre nord, de-a lungul țărmului, dar din pricina vremii păcătoase nu ajunserăm la Valdivia decît în seara de 8 februarie. A doua zi dimineața, pornirăm cu barca spre oraș, care se afla cam la zece mile. Urmînd în sus albia rîului, treceam fie pe lîngă cîteva colibe, în jurul cărora erau unele petice despădurite, restul fiind păduri nesfîrșite, fie pe lîngă vreo canoe, în care era cîte o familie de indieni. Orașul, așezat pe malurile joase ale rîului, este atît de îngropat într-o pădure de meri, încît străzile lui par mai degrabă potecile unei livezi. N-am mai văzut nici o altă țară, în care să-i priască mărului ca în această parte umedă a Americii de Sud ; pe marginile fiecărui drum erau puieți de măr, răsăriți spontan. Locuitorii din Chiloé aveau un mijloc rapid de a-și face livadă. Pe partea inferioară a fiecărei ramuri răsar niște excrescențe mici, conice, negricioase și încrețite, care, după cum se poate vedea cînd întîmplător pomul a fost împroșcat cu noroi, sînt totdeauna gata să se preschimbe în rădăcini. Se alege de cu primăvară o cracă de grosimea unui picior de om și se taie exact de sub pîlcul acelor ex-

crescențe ; se copilesc toate celelalte ramuri de pe ea și se înfige apoi în pămînt la o adîncime de două picioare. În vara ce urmează, craca lăstărește îmbelșugat și cîteodată chiar rodește : am văzut eu însumi una care făcuse douăzeci și trei de mere, dar mi s-a spus că faptul era neobișnuit. În al treilea an, craca se preface (după cum am văzut cu ochii mei) într-un copac rămuros, încărcat de roade. Un bătrîn de lîngă Valdivia, ca să adeverească vorba lui că *„necesidad es la madre del invencion"*, îmi povestea cîte foloase putea el scoate din merii săi. După ce făcea cidru și de asemenea vin, din ceea ce rămînea scotea prin stoarcere o minune de tescovină parfumată ; și întrebuințînd alt procedeu, își prepara o marmeladă dulce, căreia el îi zicea miere. Copiii și porcii lui, vara, trăiau tot timpul aproape numai în livadă.

11 februarie. Plecai cu un călăuz într-o excursie, călare ; dar nu izbutii să văd, nici în privința geologiei ținutului, nici în privința locuitorilor, decît prea puțin. Pămîntul nu prea este despădurit pe lîngă Valdivia ; după cele cîteva mile, am trecut pe celălalt mal al rîului, am pătruns în pădure, nemaidînd decît peste o colibă sărăcăcioasă pînă să ajungem la locul unde ne-am petrecut noaptea. Diferența mică de latitudine, de vreo sută cincizeci de mile, dăduse pădurii o nouă înfățișare, în comparație cu aceea din Chiloé. Faptul se datora speciilor de copaci, care se amestecau într-o proporție oarecum diferită. Copacii veșnic verzi nu păreau să fie prea numeroși ; așa că pădurea avea un colorit mai luminos. Ca și în Chiloé, tulpinile erau legate între ele prin stufăriș ; un alt soi de stuf deosebit de celelalte (semănînd cu bambusul din Brazilia, înalt cam de douăzeci de picioare) creștea pe aici pîlcuri-pîlcuri, împodobind foarte plăcut malurile unor rîuri. Din soiul acesta își fac indienii așa-zisele lor chuzos, adică suliți lungi și ascuțite. Casa în care urma să petrecem noaptea era așa de murdară, încît am preferat să dorm afară : în astfel de călătorii numai prima noapte este cu totul neplăcută, din cauza puricilor, care și gîdilă și înțeapă. Sînt sigur că dimineața nu era loc nici cît un șiling pe picioarele mele, care să nu fi fost însemnat de urmele mici și roșii ale ospățului puricilor.

12 februarie. Ne continuarăm excursia călare prin pădurea deasă, întîlnind doar întîmplător cîte un indian călare sau un grup de catîri frumoși încărcați cu scînduri de *alerce* și grîu din cîmpiile sudice. Unul dintre cai, după-amiază, nu mai putu merge : ne aflam pe creasta unei coline, de unde aveam o minunată priveliște a llanosurilor. Priveliștea acestor cîmpii era foarte odihnitoare, mai cu seamă după ce fusesem atîta vreme înfășurați și ca și îngropați în pustietatea codrilor. Uniformitatea pădurii devine repede obositoare. Această coastă vestică mă făcea să-mi amintesc cu plăcere de cîmpiile fără margini ale Patagoniei ; și totuși, din simplu spirit de contradicție, nu pot uita nici sublima tăcere a pădurilor. Llanosurile sînt părțile cele mai productive și mai populate de pe aici, nefiind umbrite aproape de nici un copac. Înainte de a părăsi pădurea, străbăturăm cîteva mici pajiști netede, străjuite de jur împre-

jur de copaci singuratici, ca parcurile englezești ; am observat adeseori cu mirare că, în regiunile păduroase și vălurite, locurile cu totul șese erau lipsite de copaci. Din pricina calului obosit, hotărîi să mă opresc la misiunea din Cudico, unde se afla un „frate", pentru care aveam o scrisoare de recomandație. Cudico este un district situat între pădure și llanosuri. Căsuțele erau multe la număr și bine gospodărite, cu locuri de grîne și cartofi, aproape toate aparținînd indienilor. Triburile dependente de Valdivia erau *„reducidos y cristianos"* (convertiți la creștinism), spre deosebire de indienii mai de la nord, de pe lîngă Arauco și Imperial, încă foarte sălbatici și nebotezați, dar avînd toți deseori a face cu spaniolii. Preotul spunea că indienilor creștinați nu le prea place să vină la slujba religioasă, respectînd altminteri religia. Cea mai mare greutate cu ei era să se supună regulei de a se cununa religios. Indianul sălbatic ia atîtea neveste cîte poate ține, cacicul ajungînd cîteodată să ia peste zece. Numărul nevestelor, cînd intri într-o casă, se cunoaște după numărul focurilor. Fiecare nevastă trăiește pe rînd, cîte o săptămînă, cu cacicul, dar toate deodată îi țes ponchos și fac tot ce este de trebuință. A fi soție de cacic este o cinste foarte căutată de femeia indiană.

Bărbații tuturor triburilor poartă un poncho de lînă grosolan : cei de la sud de Valdivia poartă pantaloni scurți, iar cei de la nord o fustiță, cam ca chilipa de gauchos. Cu toții au părul lung, strîns într-o plasă roșie, fără să mai pună altceva pe cap. Indienii aceștia sînt oameni voinici, umerii obrajilor le sînt ieșiți și, ca înfățișare generală, ei seamănă cu marea familie americană căreia îi aparțin ; totuși fizionomia lor mi s-a părut oarecum deosebită de a triburilor pe care le văzusem mai înainte. Chipul lor e mai totdeauna serios și chiar aspru, cu caracteristici bine pronunțate, arătînd fie neciopleală cinstită, fie hotărîre feroce. Părul lung și negru, trăsăturile aspre și grave ca și obrazul negricios mi-au amintit vechile portrete ale unui Iacob I [3]. Pe drum, nu mai dădurăm peste nimic din politețea umilă atît de răspîndită pretutindeni în Chiloé. Unii spuneau „mari-mari" (bună dimineața) cu destulă voie bună, dar cei mai mulți nu păreau de loc dispuși să salute. Această purtare de oameni independenți este probabil urmarea lungilor războaie și victoriilor repetate, pe care numai ei, dintre toate triburile americane, le-au cîștigat împotriva spaniolilor.

Seara mi-am petrecut-o minunat, stînd de vorbă cu preotul. Era un om nespus de blînd și primitor ; venise aci de la Santiago și izbutise să-și alcătuiască un domiciliu destul de mulțumitor. Avînd oarecare educație, el se plînse amarnic de lipsa oricărei societăți. Fără să arate un zel deosebit pentru religie, pentru vreo îndeletnicire sau alt scop, viața lui trebuie să fi fost cumplit de pustie ! A doua zi, înapoindu-ne, întîlnirăm șapte indieni, fioroși la înfățișare, unii dintre ei fiind cacici, care tocmai își primiseră mica lor plată anuală de la guvernul chilian pentru îndelunga lor supunere. Erau bărbați arătoși, călărind în șir, unul după altul, cu chipurile cele mai întunecate. Un cacic bătrîn, care le

era căpetenie, se îmbătase, cred, mult mai zdravăn decît ceilalți, deoarece părea și peste măsură de posomorît și foarte supărat. Puțin mai înainte, ne ajunseseră din urmă doi indieni, care veneau de la o misiune depărtată și mergeau la Valdivia, pentru un proces. Unul dintre ei era un bătrîn bine dispus, care din cauza obrajilor zbîrciți și fără barbă părea mai mult babă decît unchiaș. Le-am dat de repetate ori țigări, dar, deși le primeau cu vădită bucurie și, pot spune, chiar cu recunoștință, abia catadicseau să-mi mulțumească. Un indian din Chiloé, pus în aceeași situație, și-ar fi scos pălăria, făcîndu-mi urarea obișnuită *„Dios le page!"* (Să vă păzească Dumnezeu!) Călătoria aceasta deveni nespus de obositoare, atît din pricina drumurilor proaste, cît și din cauza numărului prea mare de copaci căzuți, pe care trebuia fie să-i sărim, fie să-i evităm făcînd mari ocoluri. Am dormit pe drum, iar dimineața ajunserăm la Valdivia, de unde porneam mai departe cu barca.

Cîteva zile după aceea, străbăteam golful dimpreună cu un grup de ofițeri și debarcam lîngă fortul numit Niebla. Zidăria era dărîmată, iar afeturile de tunuri putreziseră. Dl. Wickham spuse ofițerului-comandant că, dacă s-ar trage o singură dată cu aceste tunuri, afeturile s-ar face țăndări. Dar bietul comandant, încercînd să-și păstreze mîndria, răspunse serios: „A, nu, sînt sigur că țin chiar la două trageri!" Spaniolii trebuie să fi urmărit să fortifice locul ca pe o redută. Dar acum, în mijlocul curții, e o grămadă de moloz, care s-a întărit ca și stînca pe care se află. Materialele fuseseră aduse din Chile și costaseră 7000 de dolari. Dar izbucnind revoluția, totul a căzut în uitare, ruinile rămînînd pînă azi ca un monument al dărîmării imperiului spaniol.[4]

Îmi arătai dorința să merg la o casă care se afla cam la o milă și jumătate de unde ne găseam, dar călăuzul îmi spuse că ar fi fost cu neputință să o luăm prin pădure, în linie dreaptă. Îmi propuse însă să mă ducă acolo pe drumul cel mai scurt, ținîndu-se de cărările ascunse, făcute de vite: plimbarea aceasta ne luă numai bine trei ceasuri! Meseria călăuzului era să caute vitele rătăcite; totuși, deși cunoștea pădurea pe degete, se rătăcise el însuși mai deunăzi, răbdînd de foame două zile. Acest fapt dă ideea cea mai potrivită asupra inaccesibilității pădurilor de pe aici. Deseori am fost adus în situația să-mi pun întrebarea: în cît timp putrezește un copac prăbușit, ca să nu mai rămînă nici urmă din el? Omul nostru îmi arătă unul, pe care, de paisprezece ani, îl tăiaseră niște dezertori regaliști; luîndu-l pe acesta ca măsură, aș zice că un buștean, cu diametrul de un picior și jumătate, s-ar preface într-un mușuroi de țărînă pînă în treizeci de ani.

20 februarie. Această zi va rămîne memorabilă în analele Valdiviei, fiindcă azi s-a întîmplat cel mai cumplit cutremur de pămînt din cîte cunosc chiar locuitorii ei cei mai bătrîni. Mă aflam pe țărm și mă întinsesem în pădure să mă odihnesc. Cutremurul se produse dintr-o dată, durînd cîteva minute, care mi se părură destul de lungi. Oscilația pămîntului era foarte puternică. Legănările ni se părură, atît mie cît și însoțitorului meu, că veneau drept dinspre răsărit, deși alții spuneau că porniseră dinspre sud-vest; aceasta dovedește cît este de greu uneori să se aprecieze direcția vibrațiilor. Nu era de loc greu, în timpul cutre-

murului, să stau în picioare, dar mișcarea pămîntului îmi dădea ameţeală ; se clătina totul ca un vas prins între valurile crucișe ale unui vîrtej de ape sau, mai bine zis, ca un patinor, care simte că gheaţa prea subţire se lasă în jos de greutatea corpului.

Un cutremur de pămînt cumplit ne dărîmă într-o clipă felul nostru întreg de a gîndi ; pămîntul, această adevărată emblemă a temeiniciei, e destul să ni se miște sub picioare ca pojghiţa de gheaţă a unei ape curgătoare și o singură secundă ne-a și trezit în minte ideea ciudată a nesiguranţei, pe care n-ar fi produs-o nici ceasuri întregi de meditaţie. În pădure, pe cînd copacii se clătinau în bătaia brizei, am simţit numai că tremură pămîntul, fără să-mi dau seama de alte urmări. Căpitanul Fitz Roy, dimpreună cu cîţiva ofiţeri, se afla în timpul zguduirii, în oraș, unde totul fu mult mai impresionant ; căci casele, fiind de lemn, nu se prăbușeau, ele erau zgîlţîite cu toată puterea, iar lemnăria plesnea și pîrîia. Speriată peste măsură, lumea se năpustea afară din case. Asemenea scene, trăite de toţi cei care le-au văzut și simţit urmările, creează groaza cumplită a cutremurelor. În pădure, era, nici vorbă, peste măsură de interesant, dar lipseau întîmplările uimitoare. Marea era foarte curios înrîurită de cutremur. Zguduirea s-a produs cînd apele scăzuseră ; mi-a spus o femeie bătrînă, care tocmai se afla pe ţărm, că apele se umflaseră deodată, revărsîndu-se foarte iute pînă la linia fluxului, pentru ca apoi să scadă din nou la nivelul lor obișnuit ; faptul era evident, fiindcă se vedea încă pe ţărm o linie de nisip umed. Același fel de revărsare iute, dar liniștită, a mării se întîmplase și în Chiloé, cu cîţiva ani mai înainte, în timpul unui cutremur neînsemnat, provocînd, fără temei, o mare spaimă. Toată seara simţirăm o serie de zguduituri mai slabe, care totuși păreau că stîrnesc în golf fel de fel de curenţi contradictorii, unii destul de pronunţaţi.

4 m a r t i e. Am pătruns în golful Concepcion. În ţimp ce vasul se lupta cu vîntul ca să ajungă la locul de ancorat, eu debarcai pe insula Quiriquina. Mai-marele moșiei se repezi în fuga calului să-mi spună veștile cumplite despre marele cutremur din ziua de 20 februarie : „Nici o casă din Concepcion sau Talcahuano (portul) nu mai rămăsese în picioare ; se dărîmaseră șaptesprezece sate, și un talaz uriaș aproape că împrăștiase cu totul ruinele portului Talcahuano". Despre adevărul ultimei lui afirmaţii îmi dădui seama în curînd, văzînd numeroase dovezi : tot ţărmul era numai grămezi de lemnărie și mobilă, ca și cum ar fi naufragiat o mie de corăbii. În afară de numeroase scaune, mese, biblioteci etc., cîteva acoperișuri de case fuseseră azvîrlite aproape întregi, la mari depărtări. Magaziile din Talcahuano se deschiseseră deodată și saci mari de bumbac, de ierburi și alte mărfuri de preţ se risipiseră pe ţărm. Cît timp m-am preumblat de jur împrejurul insulei, am băgat de seamă că nenumărate bucăţi de stînci, care trebuiau să fi fost de curînd scoase de la mari adîncimi din apă, după cum arătau produsele marine lipite de ele, fuseseră proiectate peste plajă ; una era lungă de șase picioare, lată de trei și groasă de două.

Insula însăși dovedea copleșitoarea putere a cutremurului, după cum puterea apei revărsate o dovedea ţărmul. În numeroase locuri, pă-

mîntul era tăiat de crăpături de la nord la sud, cauzate poate de șubrezenia laturilor paralele și prăpăstioase ale acestei insule înguste. Unele crăpături de pe faleze erau largi de un yard. Blocuri enorme, destul de multe, căzuseră deja pe plajă ; iar locuitorii ziceau că, începînd ploile, se vor produce alunecări mai însemnate. Urmarea vibrației asupra durelor șisturi primare, care stau la temelia insulei, era și mai interesantă : partea de deasupra a unor șiruri de stînci era tot așa de sfîrtecată ca și cum ar fi fost supusă unei explozii. Această urmare (neîndoielnică, după cît se vedea din bucățile de sol proaspăt rupte și deplasate) trebuie să se fi produs numai la suprafață, fiindcă altfel n-ar mai fi existat nici un bloc de stîncă în tot Chile ; și faptul acesta nu e improbabil, dat fiind că suprafața oricărui corp în vibrație e înrîurită deosebit față de partea centrală. Poate că de aceea cutremurele de pămînt nu pricinuiesc chiar același prăpăd pustiitor în adîncul minelor, cum ar fi de presupus. Cred că această convulsie a fost mult mai plină de urmări micșorînd insula Quiriquina, decît a fost acțiunea și a mării și a vremii de-a lungul unui veac întreg.

A doua zi, debarcam la Talcahuano, iar de aci am luat-o călare spre Concepcion. Amîndouă orașele acestea înfățișau cel mai groaznic, deși nelipsit de interes, spectacol din cîte am văzut vreodată. Și e posibil ca unuia care le-ar fi cunoscut mai dinainte să i se fi părut chiar cu mult mai impresionante ; dărîmăturile se amestecaseră și se îngrămădiseră atît de mult unele peste altele, încît priveliștea întreagă, nemaiavînd nici cel mai neînsemnat aspect de oraș, abia de mai putea fi imaginată așa cum fusese. Cutremurul a început la unsprezece și jumătate, înainte de amiază. Dacă s-ar fi produs la miezul nopții, cei mai mulți dintre locuitori (care numai în această provincie se urcă la mai multe mii) ar fi trebuit să piară ; dar mulțumită obiceiului străvechi al oamenilor de a se năpusti afară din casă, de îndată ce simt prima tremurătură a pămîntului, n-au fost nici o sută de victime. În Concepcion, fiece șir de case sau orice casă mai lăturalnică formau un lanț sau o grămadă de ruini, pe cîtă vreme în Talcahuano, din cauza apelor mării, nu mai rămăsese decît un așternut de cărămizi, de țigle și grinzi, sau, ici și colo, cîte un perete singuratic. Datorită acestei împrejurări, Concepcion, deși nu atît de total pustiit, avea o înfățișare mai cumplită și, dacă pot spune astfel, mai pitorească. Prima zguduitură venise pe neașteptate. Mai-marele insulei mi-a spus că el își dăduse seama de cutremur numai după ce simțise că atît el cît și calul său se rostogolesc pe pămînt. Tot el mi-a mai spus că vreo cîteva vaci, care se aflau pe clina rîpoasă a insulei, se prăvăliseră în mare. Talazul cel mare pricinuise pagube însemnate printre vite ; de pe o insulă joasă de lîngă capătul golfului, șaptezeci de animale fuseseră luate de ape și înecate. Toată lumea credea că, din toate cutremurele care bîntuiseră Chile și se țineau minte, acesta fusese cel mai cumplit ; dar, cum aceste zguduiri ale pămîntului atît de năprasnice nu se întîmplă decît la intervale foarte lungi, afirmația de mai sus nu trebuie luată întocmai. De altfel, chiar un cutremur și mai groaznic n-ar fi însemnat cu mult mai mult, deoarece orașul era dărîmat și așa cu desăvîrșire. Marele cutremur

fusese urmat de nenumărate tremurături ușoare : în primele douăsprezece zile, se număraseră nu mai puțin de trei sute.

După ce am văzut Concepcion, n-am putut înțelege cum de scăpaseră teferi atît de mulți locuitori. Multe case se surpaseră peste străzi, formînd astfel în mijlocul acestora movile de zidărie și moloz. Dl. Rouse, consulul englez, ne-a spus că tocmai se afla la gustarea de dimineață, cînd prima zguduitură i-a dat de veste să iasă afară. Și abia ajuns în mijlocul curții, o parte a locuinții sale se și surpă, cu zgomot asurzitor. El avu însă prezența de spirit să-și dea seama că, dacă se refugiază pe mormanul de dărîmături al zidurilor care se și prăbușiseră, va scăpa cu viață. Și neputîndu-se ține pe picioare din cauza mișcării pămîntului, el se tîrî pe brînci, ca să ajungă în vîrful movilei de ruini ; dar nici nu ajunsese bine aci, cînd cealaltă parte a casei se prăbuși, iar grinzile mari îi trecură prin fața ochilor. Orbit și înecat de norul de praf care întuneca văzduhul, ajunse în cele din urmă în stradă. Cum zguduiturile se țineau lanț, venind unele după altele la intervale de cîteva minute, nimeni nu mai îndrăznea să se apropie de zidurile crăpate ; și nimeni nu putea face nimic pentru prietenii și rudele, oricît de dragi, care piereau din lipsă de ajutor. Cei care își scăpaseră ceva din avutul lor erau siliți să vegheze strașnic, din pricina hoților, care, dîndu-le tîrcoale ori de cîte ori se scutura iarăși pămîntul, cu o mînă se băteau în piept, strigînd „misericordia !", în timp ce cu cealaltă șterpeleau din dărîmături ce se întîmpla. Acoperișurile de stuf cădeau peste focuri, flăcările izbucnind în toate părțile. Sute de inși se știau ruinați cu totul, abia puțini mai avînd mijloace să facă față nevoilor zilnice de hrană.

Nu e nevoie de altceva în afară de cutremure ca să se distrugă prosperitatea oricărei țări. Dacă forțele subterane ale solului englez, forțe inerte azi, ar urma să-și mai arate puterea pe care și-au arătat-o fără nici o îndoială în depărtatele lui vîrste geologice, ce schimbare desăvîrșită s-ar produce în întreaga condiție a țării ! Ce s-ar întîmpla oare cu edificiile mărețe, cu acele grămezi de orașe ticsite de lume, cu fabricile grandioase și cu splendidele clădiri publice sau particulare ? Dacă noua perioadă de erupții ar începe mai întîi prin cine știe ce mare cutremur, produs în miezul nopții, ce năprasnic ar fi măcelul ! Anglia s-ar prăvăli deodată în bancrută ; toate hîrtiile, memoriile și dările de seamă ar fi pierdute din acea clipă. Guvernul nemaifiind în stare să-și strîngă impozitele și să-și păstreze autoritatea, s-ar dezlănțui violența și jaful. În toate marile orașe, foametea ar face prăpăd, iar pe urma ei ar veni molimile și moartea.

La puțin timp după prima zguduitură, lumea văzu, la distanță de trei sau patru mile, un talaz enorm a cărui creastă regulată și lină se apropia de mijlocul golfului ; o dată ajuns pe țărm, sfîrtecă locuințele și copacii, înaintînd cu o forță căreia nimic nu-i putea sta în cale. La capătul golfului, talazul se sparse în nenumărate și spăimîntătoare creste înspumate, care săriră în sus pînă la înălțimea de douăzeci și trei de picioare verticale deasupra celei mai înalte maree. Forța lor trebuie să fi fost uimitoare, deoarece un tun din fort, cu afet cu tot, care se

spunea că atîrnă patru tone, fusese luat de ape și dus cincisprezece picioare mai departe, în interior. Un schooner rămăsese între niște dărîmături, la 200 de yarzi față de coastă. Valul dintîi fusese urmat de alte două, care, retrăgîndu-se, cărară cu ele o mulțime nenumărată de lucruri plutitoare. Într-o parte a golfului, un vas fusese ridicat sus pe țărm, de acolo apele în retragere îl smulseră, ducîndu-l departe cu ele, pentru ca din nou să-l aducă pe țărm și încă o dată să-l ia cu ele. Altundeva, tot în golf, două bastimente, ancorate unul lîngă altul, fură astfel răsucite în vîrtej, încît se înfășuraseră de cîte trei ori în propriile lor cabluri ; și, deși ancorate la adîncimea de treizeci și șase de picioare, ele dăduseră de fund, rămînînd pe pămînt cîteva minute. Uriașul talaz trebuie să fi venit nu chiar foarte iute, deoarece locuitorii din Talcahuano avuseseră timp să se urce în fugă pe colinele din spatele orașului ; iar unii marinari se apucară să vîslească din toată puterea, ieșind în întîmpinarea marelui val, cu credința că barca lor va izbuti să-l încalece și să-l depășească mai înainte de a se sparge de țărm. O bătrînă cu un copil ca de patru-cinci ani sări într-o barcă ; cum ea nu putea vîsli, barca fu izbită de o ancoră și ruptă în două ; bătrîna s-a înecat, dar copilul, care se agățase de o grindă plutitoare, fu scos din apă, cîteva ceasuri mai tîrziu. După retragerea apelor, copiii se jucau, făcînd plute din mese și scaune, cărora le dau drumul pe lacurile de apă sărată, rămase printre dărîmăturile caselor ; și se simțeau fericiți, în timp ce părinții lor erau cuprinși de jale. Dar ceea ce mi s-a părut deosebit de interesant, a fost că toată lumea se vădea mai vioaie și mai veselă decît ar fi fost de așteptat. Era clar că distrugerea, atingînd pe toți deopotrivă, nimeni nu se simțea mai nenorocit decît altul și nu-l putea deci învinui de nepăsare, acestea fiind urmările cele mai rele cînd oamenii își pierd avutul. Dl. Rouse, ca și mulți alții pe care el a avut bunătatea să-i ia sub ocrotirea lui, petrecură prima săptămînă după cataclism într-o grădină sub niște meri. La început, ei se arătară veseli ca la un picnic ; dar, curînd după aceea, se porni pe o ploaie cumplită, care le pricinui, neavînd nici un fel de adăpost, mari neajunsuri.

În excelenta dare de seamă a căpitanului Fitz Roy asupra cutremurului, se spune că în cuprinsul golfului s-au văzut două explozii, una ca o coloană de fum, iar alta ca o coloană de apă împroșcată în sus de o balenă uriașă. Apa, de asemenea, părea că fierbe pretutindeni „și se făcu neagră, duhnind greu a sulf". Clocotul apei și duhoarea sulfuroasă se produseseră și în golful Valparaiso, cu prilejul cutremurului din 1822 ; și fenomenele acestea ar putea fi explicate, cred, prin răscolirea nămolului de pe fundul mării, care conține materii organice în descompunere. Într-o zi liniștită, am observat în golful Callao cum cablul unui vas, tîrît pe fund, își însemna lungimea, pe fața apei, cu o linie de bășici. Oamenii mai simpli din Talcahuano erau convinși că acest cutremur fusese dezlănțuit de cine știe ce vrăjitoare indiană, care, supărîndu-se, astupase cu doi ani mai înainte vulcanul Antuco. Credința aceasta e, bineînțeles, prostească, dar nu e mai puțin interesantă, fiindcă ea dovedește că experiența i-a învățat totuși să facă legătura,

care există în adevăr, între suprimarea activității vulcanice și cutremurele de pămînt. Explicația vrăjitoriei li se înfățișa ca o necesitate numai cînd ei încetau să mai perceapă raportul de la cauză la efect ; ceea ce nu înțelegeau ei, făcîndu-i să recurgă la explicația magică, era astuparea gurii vulcanului. Dar credința lor era cu atît mai ciudată, cu cît, după părerea căpitanului Fitz Roy, nu exista nici un motiv să se creadă că Antuco ar fi fost un vulcan stins.

Orașul Concepcion era clădit după felul obișnuit al spaniolilor, cu toate străzile formînd între ele unghiuri drepte ; unele se întind de la sud-vest spre vest, iar altele de la nord-vest spre nord. Zidurile caselor construite pe străzile ce mergeau de la sud-vest spre vest se țineau mai bine decît acelea de pe străzile trase de la nord-vest spre nord ; dărîmăturile, în cea mai mare parte, căzuseră înspre nord-est. Amîndouă aceste împrejurări se acordă perfect cu ideea că ondulațiile pămîntului porniseră dinspre sud-vest, direcție în care s-au auzit de asemenea unele zgomote subterane. Astfel că pereții clădiți în direcția sud-vest și nord-est, pereți ale căror extremități se aflau înspre locul de unde porniseră ondulațiile, au avut mai mulți sorți să reziste zguduiturii decît cei construiți în direcția nord-vest și sud-est, care și-au pierdut într-o singură clipită, pe toată lungimea lor, poziția perpendiculară. Și în adevăr, ondulațiile venind dinspre sud-est au trebuit să formeze valuri-valuri în direcția nord-vest și sud-est, valuri care au trecut pe sub temeliile caselor. Ne putem da seama de acest fenomen, așezînd cîteva cărți în muchie pe covor și apoi imitînd ondulațiile unui cutremur de pămînt, în felul sugerat de Mitchell : cărțile vor cădea mai mult sau mai puțin repede după cum așezarea coincide, în lungime, mai mult sau mai puțin cu linia valurilor. Crăpăturile pămîntului, aproape toate, se întindeau de la sud-est la nord-vest, corespunzînd prin urmare cu liniile oscilației sau a flexurii principale.[5] Ținînd socoteală de toate aceste împrejurări, care indică atît de limpede sud-vestul ca focar de căpetenie al acestui cutremur, apare ca foarte interesant faptul că insula Santa Maria, situată chiar în acea direcție, a fost ridicată, o dată cu înălțarea generală a solului, aproape de trei ori mai mult decît oricare altă porțiune de țărm.

Catedrala arăta cel mai bun exemplu al rezistenței zidurilor după direcție. Partea dinspre nord-est era o imensă îngrămădire de dărîmături, în mijlocul cărora rămăseseră înfipte pervazuri de uși și sumedenie de grinzi, care păreau că plutesc pe un fluviu. Unele blocuri unghiulare de zidărie, de dimensiuni uriașe, fuseseră rostogolite la mare distanță pe întinsul plajei, unde zăceau ca fragmente de stînci la poalele unui munte înalt. Zidurile laterale (așezate pe direcția sud-vest și nord-est), deși peste măsură de stricate, rămăseseră în picioare ; dar contraforții enormi (clădiți astfel încît să formeze unghiuri drepte cu aceste ziduri și să vină paralel cu cele prăbușite) fuseseră parcă tăiați cu dalta și prăvăliți la pămînt. Unele ornamente pătrate de pe arcadele acelorași pereți căpătaseră, din cauza cutremurului, o poziție diagonală. De altfel, același lucru s-a mai observat după un cutremur la Valparaiso, în Calabria, precum și în alte locuri, unde se găseau vechi temple gre-

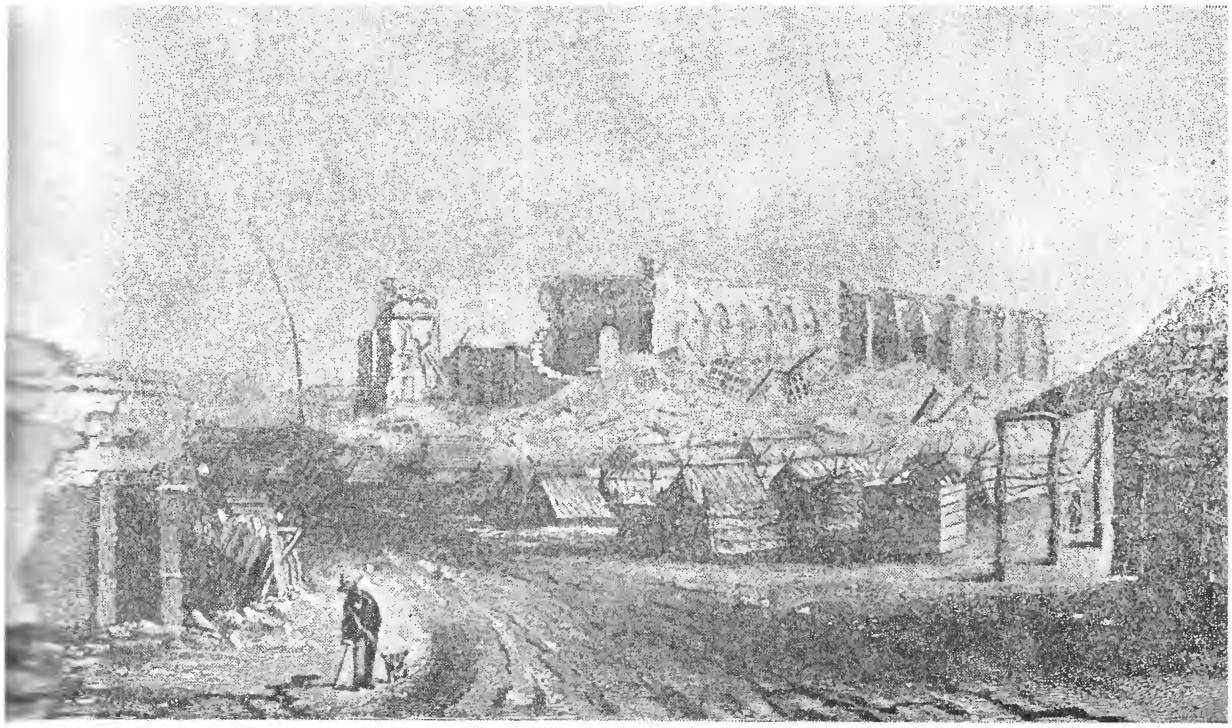

Ruinele catedralei din Concepcion, distrusă de cutremurul din 1835.
Gravură de J. R. Wickham.

ceşti *. Aceste dizlocări răsucite vădesc mai întîi un fel de mişcare în vîrtej sub fiecare din locurile respective ; dar faptul este cu totul improbabil. Nu s-ar putea oare explica totul prin tendinţa fiecărei pietre de a se aşeza într-o poziţie proprie faţă de liniile vibraţiilor, cam în felul celor de pe o foaie de hîrtie scuturată?[6] În general vorbind, uşile şi ferestrele cu arcade au rezistat mult mai bine decît orice altă parte a clădirilor. Şi totuşi, un biet bătrîn şchiop, care avea obiceiul, ca la cea mai mică zguduitură a pămîntului să se tîrască pînă sub o anumită uşă arcuită, fusese zdrobit de data aceasta de dărîmături.

N-am încercat să fac nici o descriere amănunţită a înfăţişării oraşului Concepcion, fiindcă simt că-mi este cu neputinţă să dau vreo idee despre stările sufleteşti, felurite şi amestecate, prin care am trecut. Oraşul mai fusese vizitat înaintea mea de cîţiva ofiţeri, dar nici cea mai impresionantă relatare a lor nu izbutea să sugereze adevăratul tablou al prăpădului. E ceva amarnic şi umilitor să vezi că lucrări, care au costat atîta timp şi trudă omenească, se prăbuşesc într-un minut ; dar mila pentru locuitori aproape că dispare dintr-o dată, văzînd faptul neaşteptat că pustiirea, care de obicei se atribuie unui lung şir de se-

* Dl. Arago, în *L'Institut,* 1839, p. 337. Vezi de asemenea *Chili* de Miers, vol. I. p. 392 ; de asemenea, *Principles of Geology* de Lyell, cap. XV, cartea a II-a.

cole, este rezultatul unui singur moment. După părerea mea, cred că, de la plecarea noastră din Anglia, n-am văzut nici un alt spectacol atît de interesant.

În timpul mai tuturor marilor cutremure de pămînt, apele mărilor din împrejurimi încep să clocotească. Răscolirea mărilor pare a fi de două feluri, cum a fost și la Concepcion : mai întîi, chiar în clipa cînd se produce zguduitura, apele se suie în valuri-valuri pe țărm, fără iuțeală, pentru ca apoi să dea îndărăt tot liniștite ; în al doilea rînd, la cîtva timp după aceea, marea întreagă se retrage de la țărm, pentru a se înapoia tălăzuitoare și cumplită. Mișcarea dintîi pare urmarea imediată a cutremurului, care, influențînd în chip deosebit materia solidă și materia fluidă, produce o schimbare în raportul dintre nivelurile respective. Dar mișcarea a doua este un fenomen cu mult mai însemnat. În timpul celor mai multe cutremure de pămînt și mai cu seamă în timpul celor de pe coasta de vest a Americii, e sigur că prima mișcare a apelor a fost de retragere. Unii autori au încercat să explice această primă retragere a mării făcînd presupunerea că apele își păstrează nivelul, iar uscatul și-l înalță ; dar apele de lîngă uscat și chiar acelea ale căror țărmuri sînt pereți stîncoși ar lua parte desigur la mișcarea fundului mării. De altfel, după cum a observat dl. Lyell, asemenea mișcări ale mării s-au produs pe lîngă insule foarte depărtate de linia principală de perturbație, cum au fost, cu prilejul acestui cutremur, cazul insulei Juan Fernandez, iar cu prilejul cutremurului de la Lisabona, cazul Maderei [7]. Eu bănuiesc (deși chestiunea rămîne foarte nelămurită) că orice val de apă, oricum s-ar naște, trage mai întîi apa dinspre țărmul, de care vine apoi să se sfărîme : am observat că așa se întîmplă cu micile valuri pe care le fac lopețile zbaturilor unui vas cu aburi. Un fapt semnificativ este că, pe cîtă vreme Talcahuano și Callao (din apropierea Limei), situate amîndouă la capătul cîte unui mare golf puțin adînc, au avut mult de suferit de pe urma talazurilor cumplite, în timpul tuturor marilor cutremure, Valparaiso, care se află aproape de marginea unde marea e adîncă, n-a fost niciodată cotropit de ape, deși a trecut atît de adesea prin zguduirile celor mai cumplite cutremure. Din împrejurarea că talazul cel mare nu urmează imediat după zguduirea pămîntului, ci după un interval cîteodată chiar de o jumătate de ceas, precum și din aceea că insulele depărtate suferă o acțiune asemănătoare cu a țărmurilor din apropiere de focarul perturbației, rezultă că talazurile pornesc mai întîi din largul mării. Fiind însă vorba de un efect constant, trebuie să fie la mijloc și o cauză constantă : presupunem de aceea că talazurile se formează mai întîi acolo unde apele adînci, deci mai puțin clocotitoare, ale oceanului, se întîlnesc cu acelea dinspre țărm, care au participat la mișcarea uscatului ; și se pare de asemenea că talazurile sînt mai mari sau mai mici, după cum aria apelor neadînci, care au intrat în stare de agitație o dată cu fundul pe care se află, este mai cuprinzătoare sau mai restrînsă.

Urmarea cea mai de seamă a acestui cutremur a fost înălțarea persistentă a uscatului, deși probabil că ar fi mult mai adevărat dacă am socotit-o nu efect, ci cauză. E neîndoios că uscatul de jur împrejurul golfului Concepcion s-a înălțat cu două sau trei picioare față de nivelul anterior ; dar nu strică să știm că, din pricina apelor care au șters de pe nisipul țărmurilor înclinate liniile cunoscute ale fluxului, n-am putut da peste nici o dovadă a faptului, în afară de mărturia unanimă a locuitorilor, că un anumit grup de stînci, care acum rămăsese la vedere, era înainte de cutremur acoperit de ape. În insula Santa Maria (cam la treizeci de mile depărtare) înălțarea uscatului era și mai mare ; căpitanul Fitz Roy a găsit undeva pe țărmul acestei insule, la zece picioare deasupra liniei fluxului, straturi de midii în descompunere, *aderînd încă de stînci* la zece picioare deasupra liniei fluxului ; dar locuitorii, ca să-și procure aceleași scoici, înainte de cutremur, trebuiau să se scufunde în apa mării, după reflux. Înălțarea acestei regiuni este deosebit de interesantă, atît fiindcă ea a mai fost teatrul cîtorva alte năprasnice cutremure, cît și pentru că, în cuprinsul ei, se găsește o cantitate imensă de cochilii marine, răspîndite pe sol pînă la înălțimea sigură de 600 picioare și, probabilă, chiar de 1000. La Valparaiso, după cît am observat, asemenea cochilii se găsesc la înălțimea de 1300 picioare : e deci aproape cu neputință să ne îndoim de faptul că această înălțare considerabilă a rezultat dintr-o serie de mici tresăriri succesive, ca și înălțarea nesimțită, care, cu siguranță, continuă și azi în anumite părți de pe coasta respectivă.

Marele cutremur de pămînt din ziua de 20 a zgîlțîit atît de groaznic insula Juan Fernandez, aflată la 360 de mile spre nord-vest, încît copacii se izbeau unii de alții, iar un vulcan erupea sub apă, chiar lîngă țărm. Faptele acestea merită să ne rețină atenția, fiindcă insula Juan Fernandez, în timpul cutremurului din 1751, a fost și atunci mult mai atinsă decît alte locuri de la aceeași depărtare față de Concepcion, ceea ce pare a dovedi o anumită legătură subterană între cele două puncte. Chiloé, aproape la 340 de mile sud de Concepcion, se vede că a fost scuturat mai puternic decît districtul de la mijloc al Valdiviei, unde vulcanul Villarica n-a dat nici un semn de tulburare, în vreme ce alți doi vulcani de pe Anzi, din fața insulei Chiloé, au izbucnit în aceeași clipă, năprasnic. Acești doi vulcani, ca și cîțiva din împrejurimi, și-au continuat mult timp erupția, iar la zece luni după aceea erau din nou răscoliți de cutremurul din Concepcion. Niște oameni care tăiau copaci la poalele unuia dintre acești vulcani nici n-au simțit cutremurul din ziua de 20, cu toate că ținutul de jur împrejur dîrdîia atunci în întregime : avem astfel cazul cînd o erupție de vulcan domolește cutremurul și chiar îi ia locul, fenomen care s-ar fi petrecut și în Concepcion, dacă, după superstiția oamenilor din popor, vrăjile n-ar fi astupat vulcanul Antuco. La aproape trei ani după aceea, Valdivia și Chiloé erau iarăși scuturate, de data aceasta mai puternic decît în ziua de 20, iar o insulă din arhipelagul Chonos s-a înălțat cu peste opt picioare. Ca să dau o idee mai exactă de scara acestor fenomene, voi presupune (ca și în cazul ghețarilor) că ele se produc în unele puncte relativ corespun-

zătoare din Europa. Astfel, pămîntul s-ar fi zguduit puternic pe tot cuprinsul dintre Marea Nordului și Mediterana ; în aceeași clipă, o bună parte a coastei estice a Angliei și cîteva insule vecine s-ar fi înălțat definitiv ; un șir de vulcani de pe coasta Olandei ar fi intrat în activitate, întîmplîndu-se și o erupție pe fundul mării, lîngă extremitatea nordică a Irlandei ; și în cele din urmă vulcanii străvechi din Auvergne, Cantal și Mont d'Or ar fi trimis în văzduh cîte o coloană neagră de fum, rămînînd mult timp în activitate înfricoșătoare. La aproape trei ani după aceasta, un alt cutremur de pămînt ar fi pustiit Franța, din centrul ei pînă în Canalul Mînecii și o insulă din Mediterana s-ar fi înălțat definitiv.

Spațiul subteran din care a erupt materia vulcanică în ziua de 20 februarie are 720 de mile pe o latură și 400 de mile pe cealaltă, cu care face unghi drept : așa că, după toate probabilitățile, e vorba de un lac subpămîntean de lavă, a cărui întindere echivalează cu de două ori aria Mării Negre. Din felul strîns și complicat în care forțele de elevație și erupție s-au dovedit a sta în legătură cu prilejul acestei serii de fenomene, putem prea bine trage concluzia că forțele care înalță continente, fie printr-o mișcare înceată și continuă, fie prin mici tresăriri succesive, și forțele care, la anumite perioade, pompează materia vulcanică prin guri de crater deschise, sînt identice. Am destule motive să cred că scuturăturile dese ale pămîntului pe această coastă sînt pricinuite atît de despicarea straturilor, consecință firească a încordării uscatului pornit să se înalțe, cît și de injectarea lor cu roce fluidificate. Acțiunea despicării și a injectării, dacă se repetă îndeajuns de des (și mai știu că o aceeași arie a solului este influențată în același fel de oricîte cutremure), formează un lanț de coline ; și insula alungită Santa Maria, care s-a ridicat de trei ori mai mult decît ținutul împrejmuitor, pare a se afla încă în acest proces. Cred că axa solidă a unui munte se deosebește, în felul ei de a se fi format, față de o colină vulcanică, numai prin faptul că fluidul de rocă topită a fost de repetate ori injectat, în loc să fie erupt la suprafață. De altfel, eu cred că structura unui mare lanț de munți, cum este lanțul Anzilor, în care straturile care acoperă axa de rocă eruptivă injectată au fost aruncate pe muchii de-a lungul mai multor linii, paralele și vecine, de elevație, nu se poate explica decît prin ipoteza că roca axei a fost injectată de repetate ori, la intervale destul de mari, pentru ca partea unghiulară de deasupra să aibă timpul necesar de răcire și solidificare ; căci, dacă straturile ar fi fost aruncate dintr-o singură dată în pozițiile actuale, care sînt foarte înclinate, uneori verticale și chiar inversate, atunci însești măruntaiele pămîntului s-ar fi revărsat colcăitoare ; și în locul abruptelor axe muntoase de rocă solidificată sub mare presiune, pe care le avem azi, adevărate potopuri de lavă gîlgîind în nenumărate locuri pe fiecare linie de elevație ar fi năpădit lumea. *

* Pentru deplina înțelegere a fenomenelor vulcanice, care au însoțit cutremurul din 20 februarie 1835, ca și pentru concluzia ce se poate trage din aceste fenomene, vezi volumul V din *Geological Transactions*.

C A P I T O L U L XV

TRAVERSAREA ANZILOR

Valparaiso — Trecătoarea Portillo — Isteţimea catîrilor — Torenţi de munte — Cum a fost descoperită o mină — Dovezi despre înălţarea treptată a Anzilor — Efectul zăpezii pe stînci — Structura geologică a celor două catene principale ; deosebirea dintre ele ca origine şi proces de înălţare — Marea scufundare — Zăpadă roşie — Vînturi — Glugi de zăpadă — Atmosferă limpede şi uscată — Electricitate — Pampas — Fauna celor două coaste ale Anzilor — Lăcuste — Ploşniţe uriaşe — Mendoza — Trecătoarea Uspallata — Copaci pietrificaţi, îngropaţi în picioare — Podul incaşilor — Trecătorile nu sînt atît de rele cît se spune — Cumbre — Casuchas — Valparaiso.

7 martie 1835. În Concepcion am stat trei zile şi apoi ne-am îmbarcat pentru Valparaiso. Fiindcă bătea vîntul dinspre nord, abia am ajuns la gura băii Concepcion, înainte de a se înnopta. Cum ne găseam în apropierea uscatului şi se lăsa ceaţa, se dădu drumul ancorei. Chiar atunci se ivi lîngă noi, de-a lungul nostru, o mare balenieră americană ; auzirăm vocea unui yankeu care îşi înjura oamenii să tacă din gură, ca să poată întreba şi asculta dacă sînt stînci submarine prin apropiere. Căpitanul Fitz Roy îi strigă cu glas tare şi limpede să ancoreze pe locul unde se afla. Bietul om va fi crezut că glasul venea dinspre ţărm, căci deodată se iscă o babilonie de strigăte pe vasul lui, echipajul întreg ţipînd cît îl ţinea gura : „Drumul la ancoră ! Slăbeşte cablul ! Scoateţi pînzele !" Niciodată nu mi s-a întîmplat să aud ceva mai caraghios ca atunci. Nici dacă echipajul ar fi fost format numai din căpitani, hărmălaia de porunci n-ar fi fost mai turbată. Am aflat după aceea că secundul vorbea bîlbîit : cred că tot echipajul îl ajuta să-şi dea ordinele.

În ziua de 11 ancorarăm la Valparaiso, iar la două zile după aceea eu plecam să traversez Anzii. M-am îndreptat mai întîi spre Santiago, unde dl. Caldcleugh m-a ajutat din toată inima şi în toate felurile ca să-mi fac rost de cele trebuincioase. De aici, din Chile, spre Mendoza, erau două trecători prin Anzi : cea mai folosită, numită Aconcagua sau Uspallata, se afla ceva mai la nord, iar cealaltă, numită Portillo, la sud. Cea de a doua era mai aproape, dar şi mult mai înaltă şi mai primejdioasă.

18 martie. Am pornit spre trecătoarea Portillo. Lăsînd în urmă Santiago, am tăiat cîmpia, o cîmpie întinsă, pe care e clădit orașul, sosind în după-amiaza aceleiași zile la Maypu, unul dintre cele mai mari rîuri din Chile. Valea acestui rîu, la locul unde ea pătrunde în primul lanț al Anzilor, e mărginită de o parte și alta de semeți munți pleșuvi ; și deși nu largă, este foarte fertilă. Nenumărate locuințe omenești erau înconjurate de podgorii și de livezi cu meri, piersici obișnuiți și netezi, ale căror ramuri se rupeau de greutatea splendidelor fructe coapte. Seara, eram la vamă, unde mi s-a cercetat bagajul. Granița continentală a statului Chile e mai strașnic păzită de Anzi decît granița estică de apele mării. Văile, care duc spre lanțurile centrale, sînt foarte puține și de trecut munții prin alte locuri, cu animale de povară, nici vorbă nu poate fi. Vameșii au fost foarte politicoși, fapt care se datora în parte pașaportului pe care mi-l dăduse președintele republicii ; dar trebuie totuși să-mi arăt toată admirația pentru politețea nesilită a mai tuturor chilienilor. În cazul de față, era un contrast izbitor între oamenii de aici și cei, din aceeași clasă socială, a celor mai multe alte țări. Dar să povestesc o întîmplare, care, la timpul ei, m-a interesat mult : lîngă Mendoza, am întîlnit o negresă scundă și foarte grasă, călărind bărbățește pe un catîr. Ea avea o gușă atît de spăimîntătoare, încît nu se putea să nu-ți rețină privirea pentru cîtva timp ; dar cei doi însoțitori ai mei, aproape în aceeași clipă, ca să spulbere orice gînd jignitor, o salutară după obiceiul țării lor, scoțîndu-și pălăriile. Unde s-ar fi găsit, în Europa, oameni fie din popor, fie din clasele superioare, care să se simtă cuprinși de această sinceră omenie față de o biată și nenorocită creatură a unei rase decăzute ?

Noaptea, am dormit într-o casă. Felul nostru de a călători era minunat de independent. Cumpăram de prin sate ceva lemne de foc, închiriam un loc de pășune pentru animale și ne întindeam să dormim în vreun colț al cîmpului, la un loc cu ele. Avînd cu noi o oală de fier, ne pregăteam și luam masa sub cerul senin, fără nici o grijă. Însoțitorii mei erau Mariano Gonzales, care mă mai întovărășise odată în Chile, și un „arriero", cu cei zece catîri ai lui și *madrina*. Madrina este un personaj de seamă, nu glumă : o iapă bătrînă de toată încrederea, care are un clopoțel de gît ; și oriunde s-ar duce ea, catîrii o urmează ca niște copii ascultători. Dragostea catîrilor față de madrinele lor scapă lumea de pe aici de mari și numeroase necazuri. Dacă se întîmplă ca noaptea mai multe herghelii să fie lăsate să pască pe același cîmp, îngrijitorii lor n-au decît, dimineața, să ducă madrinele în cîte o parte și să le scuture puțin clopoțelul ; chiar dacă e vorba de două sau trei sute de catîri, fiecare va recunoaște imediat clopoțelul madrinei lui și se va duce la ea. Catîrii bătrîni nu se rătăcesc niciodată, căci, dacă sînt ținuți undeva cu forța ceasuri întregi, ei vor adulmeca apoi urma tovarășilor cu mirosul, cum fac cîinii, sau mai bine zis, după cum spun îngrijitorii de herghelii, vor adulmeca urma madrinei, deoarece numai ea este ținta de căpetenie a afecțiunii lor. Simțămîntul acesta nu este însă de natură individuală ; eu mă cred îndreptățit să spun că orice alt animal cu clopot la gît ar putea servi ca madrină. Orice astfel de ani-

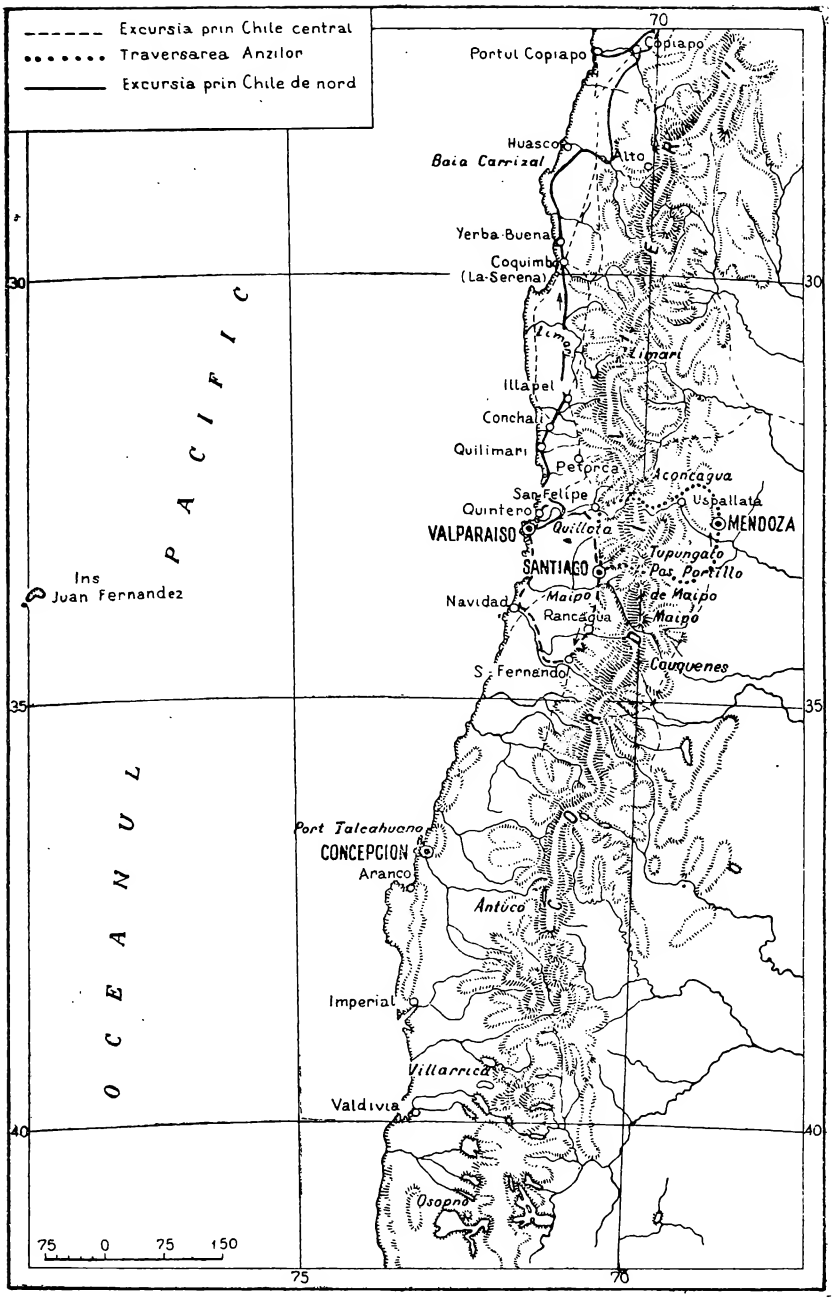

Chile central și de nord. După datele hărților întocmite de cartografii vasului „Beagle".

mal dintr-o herghelie duce, la drum de cîmp, o încărcătură de 416 pfunzi (mai mult de 190 kg), iar la drum de munte cu 100 de pfunzi (45 kg) mai puțin. Ce disproporție între această mare povară și picioarele lor subțiratice, fără mușchii corespunzători ! Catîrii mi s-au părut totdeauna animale uimitoare. Ca un hibrid să aibă mai multă minte, memorie, încăpățînare, afecțiune socială, mai multă putere musculară și rezistență și o viață mai lungă decît fiecare dintre părinții lui, aceasta pare să însemneze că, în cazul de față, chibzuiala omului a întrecut natura. Șase dintre cei zece catîri ai noștri erau ținuți pentru călărit, iar patru pentru purtat poveri, cu rîndul. Luasem cu noi mari cantități de alimente, deoarece anotimpul fiind destul de tîrziu pentru trecerea prin pasul Portillo, ne temeam să nu ne înzăpezim.

19 martie. În această zi am călărit în susul văii pînă la ultima și deci cea mai muntoasă locuință omenească. Numărul locuitorilor se împuținа cu cît urcam mai sus ; totuși, oriunde era cu putință o cît de neînsemnată irigație, solul văii se dovedea foarte fertil. Toate văile mai de seamă din Anzi se caracterizează prin terasa de prundiș și nisip de pe ambele lor laturi, terasă stratificată neregulat și, în general, de o grosime considerabilă. Se poate vedea dintr-o dată că aceste margini au fost cîndva împreunate și că se întindeau peste tot cuprinsul văilor. De altfel, fundurile văilor din Chile de nord, prin care nu curge nici o apă, sînt pînă azi pline pînă sus de nisip și prundiș. De obicei, drumurile sînt făcute pe aceste terase netede, care urcă spre munte în pantă dulce ; așa că ele pot fi și ușor cultivate, prin irigație. Ele urcă neîntrerupt pînă la înălțimi de 7000 și 9000 de picioare, cînd se ascund sub grămezi de surpături. La capătul inferior, adică la gura văilor, terasele se împreunează cu acele cîmpii (tot de pietriș) de la poalele Anzilor principali, pe care le-am descris într-un capitol de mai înainte ca fiind caracteristice pentru priveliștea chiliană și care s-au format fără nici o îndoială prin depuneri marine, cu prilejul pătrunderii apelor oceanului în Chile, așa cum se mai întîmplă încă pe coastele mai de sud. Nici un alt fapt geologic din America de Sud nu m-a interesat mai mult ca aceste terase de prundiș, stratificate la întîmplare. Prin compoziția lor, ele seamănă întocmai cu depunerile pe care le-ar lăsa în orice vale torentele oprite din curgere printr-o împrejurare sau alta, cum ar fi vărsarea lor într-un lac sau braț de mare ; azi însă torentele, în loc să lase depuneri, rod atît roca solidă cît și aceste depozite aluvionare și le poartă de-a lungul tuturor văilor, fie acestea principale, fie secundare. Sînt convins, deși îmi este cu neputință să arăt acum pentru ce, că terasele de prundiș s-au constituit o dată cu înălțarea graduală a Anzilor, cînd torentele și-au depus aluviunile pe plăjile-promontorii ale lungilor și strîmtelor brațe de mare, mai întîi în susul văilor, apoi din ce în ce mai jos, pe măsură ce pămîntul se tot ridica. Dacă este așa, și n-am nici o îndoială că ar fi altfel, marele lanț abrupt al Anzilor, în loc să se fi ridicat brusc, cum credeau toți geologii pînă mai deunăzi și cum se mai crede încă printre ei, a fost săltat în întregime și pe îndelete, tot așa de gradual ca și țărmurile Atlanticului și Pacificului, care s-au înălțat, rela-

tiv, mai de curînd. O mulțime de fapte privind structura Anzilor se explică, pe temeiul ipotezei de mai sus, în chipul cel mai simplu.

Rîurilor care curg prin aceste văi e mai potrivit să li se spună torente de munte. Panta lor de scurgere este foarte pronunțată, iar apele lor au culoarea nămolului. Mugetul rîului Maypu, năpustindu-se peste uriașe pietroaie rotunjite, semăna cu mugetul mării. Zgomotul pietrelor, care în rostogolire se loveau unele de altele, deosebit de vuietul apelor în cădere, se putea auzi de la depărtări apreciabile, atît ziua cît și noaptea, de-a lungul întregii albii a torentului. Geologii pricep bine ceea ce spune acest sunet : miile și miile de pietre, care, izbindu-se între ele, glăsuiau la fel, uniform și prelung, se prăvăleau toate în aceeași direcție. Era un fel de imagine a curgerii timpului, ale cărui minute, o dată ce trec, nu se mai întorc. La fel și cu pietrele acestea : eternitatea lor era oceanul și fiecare sunet al acelui cîntec sălbatic povestea de pasul făcut mai departe spre menirea lor.

Mintea noastră nu poate înțelege nici un fapt produs de repetarea îndelungă a aceleiași cauze, decît ca proces lent ; și chiar multiplicarea cauzei duce la o idee tot așa de tulbure ca aceea pe care o are sălbaticul despre număr arătîndu-și firele de păr din cap. De cîte ori am văzut straturi de nămol, de nisip și prundiș, groase de mii de picioare, am simțit nevoia să mă mir cu glas tare că factori și cauze, cum sînt rîurile acestea, au putut măcina și îngrămădi asemenea mase aluvionare ; dar, pe de altă parte, ascultînd scrîșnetul acestor torente și amintindu-mi că rase întregi de animale s-au spulberat de pe fața pămîntului și că, în toată acea perioadă, zi și noapte, aceste pietre s-au tot prăvălit scrîșnind pe albia lor, m-am întrebat în mine însumi : „Pot oare munții și continentele să înfrunte un astfel de prăpăd ?"

În locul unde mă aflam, munții se înălțau pe amîndouă laturile văii, de la 3000 pînă la 6000 și chiar 8000 de picioare, avînd contururi rotunjite, coaste prăpăstioase și pleșuve. Culoarea stîncilor era de un purpuriu-stins și li se vedea bine stratificarea. Fără să fie frumoasă, priveliștea era surprinzătoare și măreață. Am întîlnit peste zi cîteva cirezi de vite, pe care păzitorii le scoborau mai de sus, de la munte. Era semn că se apropie iarna, așa că ne grăbirăm peste cît ar fi trebuit pentru a putea face cercetări geologice. Casa în care dormisem se afla la poalele unui munte, în vîrful căruia erau minele San Pedro din Nolasko. Sir F. Head se minuna de pozițiile extraordinare, unde aceste mine fuseseră descoperite, căci era vorba chiar de piscul sterp al muntelui San Pedro din Nolasko. În primul rînd, vinele metalice din acest ținut sînt mai dure decît straturile înconjurătoare : deci, prin roaderea colinelor, vinele ies la suprafața pămîntului. În al doilea rînd, aproape toți muncitorii, îndeosebi cei din Chile de nord, cunosc minereurile după înfățișare. În provinciile miniere Coquimbo și Copiapo, lipsind lemnele de foc, oamenii umblă după ele pe toate colinele și văile ; așa s-au descoperit aici o bună parte dintre minele cele mai bogate. Mina Chanunchillo, de unde numai în cîțiva ani s-au scos sute de mii de pfunzi de argint, a fost descoperită întîmplător : un om, ca să-și îndemne la mers măgarul împovărat, a dat în el cu o piatră, dar, părîn-

du-i-se piatra prea grea în mînă, a luat-o iarăşi de jos şi, uitîndu-se bine, băgă de seamă că era toată din argint curat: şi nu prea departe, găsi şi vîna în rasul pămîntului, ca o muchie metalică. În acelaşi scop, minerii, luîndu-şi cîte un drug de fier, plecau în fiecare duminică prin munţi. În Chile de sud, mai toţi descoperitorii de mine erau văcarii care se duceau cu vitele la munte, umblînd prin toate coclaurile după păşune.

20 martie. Cum urcam pe vale în sus, vegetaţia, în afară de cîteva drăguţe flori alpine, se făcu rară de tot; iar ca patrupede, păsări şi insecte, abia se întîlnea cîte un specimen de fiecare. Munţii semeţi, cu piscurile pătate din loc în loc de zăpadă, erau despărţiţi cu totul unul de altul, în timp ce văile erau pline de aluviuni stratificate, de o grosime uriaşă. Trăsăturile caracteristice, care m-au uimit mai mult, ale priveliştii Anzilor au fost terasele netede, prefăcute adesea în cîmpii înguste, pe amîndouă laturile văii, culorile vii, îndeosebi roşu şi purpuriu, ale munţilor de porfir, foarte pleşuvi şi prăpăstioşi; enormele şi neîntreruptele *dike*-uri [1] asemănătoare cu nişte pereţi; stratele deosebit de distincte, care, în poziţie aproape verticală, formau piscurile centrale, pline de pitoresc şi sălbăticie, iar în poziţii mai puţin înclinate constituiau uriaşii munţi masivi de pe lîngă lanţul principal; şi în cele din urmă, acele grămezi, regulat conice, de pulbere viu colorată, care, provenind din fărîmiţarea munţilor, se adună la poalele lor, înălţîndu-se, în unghi ascuţit, cîteodată pînă la peste 2000 de picioare.

Am observat de multe ori, atît în Ţara Focului cît şi în munţii Anzi, că partea stîncilor acoperită cea mai mare parte a anului de zăpadă era tocată la suprafaţă şi prefăcută într-o puzderie de ciobuleţe tăioase. Scoresby * a observat acelaşi fapt în Spitzbergen. N-am înţeles prea bine ce se întîmpla: căci e firesc ca partea de munte ocrotită de îmbrăcămintea zăpezii să fie mai puţin supusă decît oricare alta la marile şi repetatele schimbări de temperatură. M-am gîndit uneori că pămîntul şi aşchiile de piatră de pe stînci erau spălate poate mai încet de apa provenită din zăpada topită care le pătrundea încetul cu încetul **, decît de ploaie şi, în acest caz, ideea aparentă a fărîmiţării mai repezi a stîncilor sub zăpadă era înşelătoare. Oricare ar fi cauza, cantitatea pulberii de piatră de pe Anzi este imensă. Din cînd în cînd, primăvara, alunecă de pe munţi la vale valuri după valuri de pulbere, acoperind troienele de zăpadă din văi şi formînd astfel gheţării naturale. Am mers călare pe una dintre acestea, situată mult mai jos de limita zăpezilor veşnice.

Pe înserat, ajunserăm într-o cîmpie ciudată, în chip de bazin, numită Valle del Yeso. Era acoperită de iarbă măruntă şi uscată, aşa că avurăm şi plăcuta privelişte a unei cirezi de vite în mijlocul pustietă-

* *Arctic Regions* de Scoresby, vol. I, p. 122.

** În Shropshire mi s-a spus că apele rîului Severn, cînd se umflă din cauza ploilor îndelungi, sînt mult mai nămoloase decît cînd se topesc zăpezile pe munţii din Ţara Galilor. D'Orbigny (vol. I, p. 184), explicînd cauza diferitelor culori ale rîurilor din America de Sud, observă că rîurile cu apa albastră, adică limpede, izvorăsc din Anzi, de pe care se topesc zăpezile.

ţilor muntoase care ne înconjurau. Numele văii, Yeso, vine de la stratul imens, gros, cred eu, de cel puţin 2 000 de picioare, de ghips alb, pe alocuri în stare pură. Am dormit la un loc cu cîţiva oameni care se îndeletniceau cu încărcatul pe catîri a acestei substanţe, folosită la prepararea vinului. Dis-de-dimineaţă, în ziua de 21, plecam urmînd în sus albia rîului, care se făcuse foarte mică, şi ajunserăm în curînd la poalele lanţului de munţi care desparte cele două mari bazine, Pacific şi Atlantic. Drumul, care pînă aci urcase în neîntreruptă pantă dulce, se preschimbase deodată într-un zig-zag de potecă prăpăstioasă, care, căţărîndu-se pe munţii catenei principale, era chiar hotarul dintre republicile Chile şi Mendoza.

Voi face acum schiţa sumară a geologiei celor cîteva lanţuri de munţi care formează Anzii. Două dintre ele sînt mult mai înalte decît toate celelalte: acestea sînt, pe partea chiliană, catena Peuquenes, care, acolo unde drumul o traversează, are înălţimea de 13 210 picioare deasupra nivelului mării, şi catena Portillo, pe partea dinspre Mendoza, care are 14 305 picioare. Straturile inferioare ale lanţului Peuquenes, precum şi ale altor şiruri de munţi de la vest de el, sînt formate din îngrămădiri uriaşe de porfir, a căror grosime este de mii de picioare şi care, sub formă de lavă scursă pe fundul mării, în alternanţă cu stînci colţuroase sau rotunjite, au fost vărsate de craterele submarine. Aceste mase alternante sînt acoperite în părţile centrale de un strat foarte gros de gresie roşie, de conglomerat şi de şisturi argilo-calcaroase, asociate şi chiar acoperite la rîndul lor cu straturi prodigioase de ghips. În straturile superioare de ghips şi şisturi argilo-calcaroase, cochiliile sînt destul de multe şi ele corespund cu aproximaţie cretacicului inferior din Europa. E veche şi nu mai puţin uimitoare povestea moluştelor, care altădată se tîrau pe fundul mărilor, iar azi se găsesc la aproape 14 000 de picioare deasupra nivelului lor. Păturile inferioare din aceste imense îngrămădiri de straturi au fost dizlocate, calcinate, cristalizate şi aproape amestecate unele cu altele prin acţiunea unor mase uriaşe de rocă de granit sodic, deosebit de albă.

Al doilea lanţ principal, lanţul Portillo, aparţine cu totul altei formaţii. El constă mai cu seamă din măreţe piscuri de granit potasic roşu, care spre poalele coastei lor vestice sînt îmbrăcate în gresie, prefăcută prin acţiunea temperaturii ridicate în cuarţit. Peste cuarţit se află straturile de conglomerat, groase de mii de picioare, care au fost săltate de erupţia granitului roşu în aşa fel, încît formează o pantă de 45° faţă de lanţul Peuquenes. Am rămas uimit, observînd că acest conglomerat era constituit în parte din pietriş, provenit din stîncile, cu fosile de scoici, ale catenei Peuquenes, iar în rest din granit roşu ca acela de pe Portillo. Aşadar trebuie să tragem concluzia că ambele catene, Peuquenes şi Portillo, fuseseră parţial înălţate şi expuse deci dezagregării, în timp ce se forma conglomeratul; dar cum straturile de conglomerat au fost azvîrlite în unghi de 45°, prin acţiunea granitului roşu de tip Portillo (împreună cu gresia calcinată de granit de dedesubt), putem fi siguri că o bună parte din injectarea şi înălţarea lanţului Portillo care se şi formase parţial a avut loc după acumularea

conglomeratului și mult timp după înălțarea catenei Peuquenes. Astfel că Portillo, cel mai semeț șir de munți din această parte a Anzilor, nu este așa de bătrîn ca mai puțin semețul Peuquenes. Ca dovadă că Portillo își datorează o parte din altitudinea lui unor înălțări chiar mai recente, avem rîul înclinat de lavă care se află la baza lui dinspre răsărit. În ceea ce privește originea granitului roșu, el pare a fi fost injectat pe un vechi așternut preexistent de granit alb și micașist. Și putem trage concluzia că lanțurile Anzilor, în cea mai mare parte, dacă nu chiar toate, s-au constituit prin tresăriri și injectări repetate, avînd așadar vîrste deosebite. Numai astfel putem ajunge la timpul necesar care explică denudația [2] în adevăr uimitoare pe care au suferit-o aceste lanțuri de munți colosale, deși recente față de altele.

În sfîrșit, cochiliile de pe Peuquenes dovedesc, după cum am mai spus, că acest șir de munți, care este cel mai vechi, s-a ridicat la 14000 de picioare, începînd din perioada secundară, pe care noi, în Europa n-o socotim foarte veche ; dar, pe de altă parte, cum aceste cochilii au trăit într-o mare de adîncime moderată, se poate dovedi că aria pe care se află azi Anzii, trebuie să se fi scufundat la o adîncime de mai multe mii de picioare — 6000 în Chile de nord — de îndată ce peste stratul în care trăiau scoicile s-au depus alte straturi groase submarine. Dovada este aceea pe care am făcut-o, anume că, într-o perioadă mult mai tîrzie decît aceea în care trăiau moluștele terțiare din Patagonia, regiunea respectivă trebuie să se fi scufundat la cîteva sute de picioare și numai după aceea să se fi înălțat. Astfel mintea geologului este mereu silită să creadă că nimic, nici chiar vîntul, cu toată nestatornicia lui, nu este atît de mișcător ca fața scoarței pămîntești.

Mai consemnez o singură observație geologică : deși aici catena Portillo este mai înaltă decît catena Peuquenes, apele de pe văile interioare au reușit cu toate acestea să o străbată. Pe o scară mai mare, același fenomen s-a putut observa la cel mai înalt lanț estic al Anzilor bolivieni, pe care rîurile îl străbat de asemenea, după cum fapte analoage s-au găsit și în alte părți ale lumii. Fenomenul nu e greu de înțeles, pe baza ipotezei că lanțul Portillo s-a înălțat ulterior și gradual ; căci, ieșind din ape mai întîi un lanț de insulițe, care s-au înălțat încetul cu încetul, mareele au tot ros, adîncind și lățind, canalele dintre ele. Chiar azi, prin canalele oricît de singuratice de pe țărmul Țării Focului, curenții derivațiilor transverse care leagă între ele canalele longitudinale sînt atît de puternici, că un mic vas cu pînzele întinse a fost odată răsucit ca fulgul în vîrtej.

Cam pe la amiază, începurăm lunga ascensiune a lanțului Peuquenes și, pentru întîia oară atunci, simțirăm o oarecare greutate de a respira. Catîrii se opreau mereu din cincizeci în cincizeci de yarzi, și, după ce se odihneau cîteva clipe, bietele animale, cu firea lor bună, porneau singure mai departe. Răsuflarea scurtă, pricinuită de atmosfera rarefiată, e numită de chilieni „puna" ; și ei o explică în cele mai caraghioase feluri. Unii spun că „toate apele au aici puna", iar alții că „unde e zăpadă, e și puna", ceea ce e adevărat, bineînțeles. Eu am simțit numai că mă strîngea ceva la tîmple și peste piept, ca și cum,

ieşind dintr-o încăpere caldă, aş fi dat buzna afară, în ger. Dar cred că era la mijloc nu numai realitatea, ci şi ideea, fiindcă, în bucuria de a găsi cochilii fosile pe catena cea mai înaltă, am uitat de puna, ca şi cum n-ar fi fost. Bineînţeles, sforţarea de a merge era peste măsură de mare şi începui să respir adînc şi din greu. Mi s-a spus că, la Potosi (cam la 13 000 de picioare deasupra nivelului mării), străinii nu ajung nici într-un an să se obişnuiască de-a binelea cu atmosfera. Toţi locuitorii spun că ceapa este leacul punei ; de altfel şi europenii folosesc ceapa la bolile de piept. Cît despre mine, am văzut că nimic nu e mai bun ca cochiliile fosile !

Pe la mijlocul urcuşului, am întîlnit o ceată de oameni care mînau la vale şaptezeci de catîri împovăraţi. Strigătele lor sălbatice răsunau de umpleau văile, iar şirul lung al animalelor pe scoborîş, care păreau mici de tot în comparaţie cu namilele de munţi, era un spectacol nespus de interesant. Apropiindu-ne de vîrf, vîntul sufla cu putere ca de obicei, fiind şi peste măsură de rece. Pe oriunde am fi luat-o, trebuia să trecem peste întinsuri de zăpezi veşnice, care îşi adăugau văzînd cu ochii o altă pătură proaspătă. Ajungînd pe creastă şi privind înapoi văzurăm o priveliste cu adevărat măreaţă. Aerul strălucitor de limpede, cerul albastru de tot, văile adînci, stîncile colţuroase şi sălbatice, dărîmăturile îngrămădite veacuri de veacuri, piatra viu colorată a munţilor în contrast cu liniştea zăpezilor veşnice, totul alcătuia o măreţie cu neputinţă de închipuit. Nici o plantă sau pasăre, în afară de cîţiva condori care se roteau împrejurul piscurilor mai înalte, nu-mi abătea privirile de la clădăraia de piatră neînsufleţită. Eram bucuros că sînt singur : aveam un simţămînt asemănător ca şi cînd aş fi privit o furtună năprasnică sau aş fi ascultat corul din *Messia,* acompaniat de întreaga orchestră.[3]

În cîteva locuri, dădui peste *Protococus nivalis,* adică zăpadă roşie, atît de bine cunoscută din povestirile navigatorilor arctici.[4] Nu mi-aş fi dat dat seama de acest fenomen, dacă n-aş fi văzut că urmele catîrilor se făcuseră roşiatice, de parcă le-ar fi sîngerat copitele. La început am fost convins că roşeaţa se datora pulberii de porfir de pe munţii vecini, care, privită prin puterea de lentilă a cristalelor zăpezii, îşi vădea în chip de grăunţe mari grupele plantelor microscopice care o compuneau. Zăpada era colorată numai acolo unde se topise la repezeală sau unde, din întîmplare, fusese călcată. Frecată puţin pe o bucăţică de hîrtie ea lăsa o urmă roz amestecată cu puţin cărămiziu. După aceea, am rîcîit puţin hîrtia şi am observat că acel colorit consta din grupuri de mici sfere cu înveliş străveziu, avînd fiecare în diametru a mia parte dintr-un inch.

Pe creasta munţilor Peuquenes, vîntul sufla, cum mai spusei o dată, cu toată puterea, fiind şi foarte rece : se zice * că bate fără întrerupere, dinspre vest, adică dinspre Pacific. După cum s-a observat mai cu seamă vara, vîntul acesta trebuie să fie un curent superior invers. Deşi de o înălţime mai mică şi situat pe latitudinea de 28°, piscul

* Dr. Gillies în *Journal of Natural and Geographical Science,* august 1830. Acelaşi autor dă înălţimile trecătorilor.

Teneriffe e bătut și el de un vînt superior invers. E de mirare, mai întîi, că vînturile alizee, care bat de-a lungul părților nordice din Chile și pe coastele Perului, suflă și într-o direcție atît de sudică ; dar cînd ne gîndim că munții Anzi, care se întind pe aceeași linie atît la nord cît și la sud, opresc ca un perete uriaș curenții atmosferici inferiori, oricît de adînci ar fi aceștia, ne putem ușor da seama că vînturile alizee trebuie să se îndrepte spre nord, urmînd lanțul munților, către regiunile ecuatoriale, pierzînd astfel o parte din mișcarea lor estică pe care altfel ar fi cîștigat-o prin rotația pămîntului. În Mendoza, la poalele dinspre răsărit ale Anzilor, clima este, după cum mi s-a spus, supusă unor lungi perioade de liniște și la dese, dar false, aparențe de nori furtunoși ; explicația e simplă : vîntul, care suflă din răsărit, lovindu-se de lanțul munților, devine mai puțin regulat și chiar stagnează cu totul.

Traversînd Peuquenes, începurăm să scoborîm într-un ținut muntos, cuprins între cele două lanțuri principale. Puțin timp după aceasta, ne îngrijirăm de cele trebuincioase pentru mas noaptea aci. Ne aflam acum în republica Mendoza. Altitudinea probabil că nu era mai mică de 11000 picioare, iar vegetația prin urmare mai că lipsea. Ca lemne de foc, folosirăm rădăcinile unei plante pipernicite, care însă ardea prost, scoțînd mult fum ; și vîntul rece ne pătrundea pînă la os. Fiind zdrobit de cazna de peste zi, îmi întinsei așternuturile cît putui mai la repezeală și adormii. Cam pe la miezul nopții, văzui că cerul se înnorase deodată : deșteptai pe „arriero" ca să știu dacă nu cumva ne prindea vreo primejdie de vreme rea, dar el îmi răspunse că, dacă nu tună și nu fulgeră, nu trebuie să ne temem de nici un viscol. Pentru orișicine e prins de vremea rea între aceste două șiruri de munți nenorocirea îi stă deasupra capului și, dacă îl ajunge, nu e ușor să scape teafăr. Ca loc de adăpostit nu era decît o anumită peșteră, în care dl. Caldcleugh, pe cînd traversa munții aceștia în aceeași zi a lunii, fusese ținut trei zile de o ninsoare năprasnică. „Los casuchas", cu alte cuvinte, căsuțele de adăpostit nu fuseseră clădite încă în trecătoarea aceasta ca în Uspallata ; de aceea Portillo este, toamna, puțin umblat. Cu acest prilej, cred nimerit să arăt că în Anzii principali nu plouă niciodată, deoarece bolta cerului este toată vara fără pic de nor, iar iarna bîntuie numai viscolele de zăpadă.

Acolo unde am dormit apa fierbea, firește, din pricina presiunii atmosferice scăzute, la o temperatură mai joasă decît fierbe în locuri mai puțin înalte ; adică se întîmplă cu oala noastră, contrar de ceea ce se întîmplă cu oala lui Papin [5]. Deci cartofii, pe care îi fierbeam la foc de cîteva ceasuri, erau aproape tot atît de tari cum îi pusesem. Am lăsat oala pe foc toată noaptea și, ținînd-o și dimineața să fiarbă, cartofii totuși rămaseră nefierți. Am înțeles aceasta, trăgînd cu urechea la însoțitorii mei, care, discutînd între ei asupra curioasei împrejurări, ajunseră la concluzia simplă că „blestemata de oală (oala era nouă !) era de vină, neplăcîndu-i să fiarbă cartofi".

22 martie. După ce mîncarăm de dimineață, bineînțeles, fără cartofi, ne văzurăm de drum de-a curmezișul văii către poalele munților Portillo. În miezul verii, aci se aduceau vitele să pască ; dar acum

nu era una ; pînă și marile herghelii de guanaci părăsiseră locul, știind bine că dacă i-ar fi prins aci vreun viscol de zăpadă, ar fi fost prinși ca în cursă. Muntele Tupungato ni se înfățișă într-o priveliște minunată : era îmbrăcat de sus pînă jos cu o mantie de zăpadă, pe care, chiar în mijloc, se vedea un petic albastru — un ghețar fără îndoială, ceea ce se întîmpla rar prin munții aceștia. Începui să mă cațăr din greu și îndelung, cum mă mai cățărasem și pe Peuquenes. Munți conici, de granit roșu, se înălțau semeți, de amîndouă părțile ; pe văi erau cîteva cîmpii întinse de zăpezi veșnice. Aceste imense troiene de gheață, în unele locuri, se prefăcuseră în timpul procesului de topire în colți uriași sau stîlpi * care, fiind și înalți și apropiați unul de altul, îngreunau trecerea printre ei a catîrilor cu poveri. Pe una din aceste coloane, am văzut un cal înțepenit ca pe un soclu, dar cu picioarele din urmă în sus. Îmi închipui că animalul va fi căzut cu capul în jos, prin zăpada care umplea prăpastia, iar după aceea, prin topirea zăpezii în care se afundase, animalul ieșise la iveală în poziția de cădere. Apropiindu-ne de coasta Portillo, ne trezirăm învăluiți de un nor căzător de ace mici de gheață ; și cum ninsoarea de ace ținu toată ziua întunecîndu-ne vederea, mi se păru o adevărată nenorocire. Trecătoarea se cheamă Portillo, fiindcă nu este altceva decît o despicătură strîmtă ca un pervaz de ușă prin care drumul străbate dincolo. Pe timp senin, de aci se pot vedea acele întinse cîmpii care se întind neîntrerupt pînă în țărmul oceanului Atlantic. Coborîrăm pînă la limita superioară a vegetației, unde găsirăm un bun loc de mas peste noapte, adăpostiți de niște stînci mari prăvălite. Am întîlnit aci cîțiva călători, care erau foarte îngrijați de starea drumului. Puțin după ce se întunecă, norii se risipiră deodată și totul se schimbă ca prin farmec. Munții uriași, luminați de luna plină, păreau că se apleacă din toate părțile asupra noastră, ca peste o prăpastie adîncă : într-o zi, dis-de-dimineață, avui aceeași impresie copleșitoare. De îndată ce norii pieriseră, începuse să înghețe strașnic ; dar, fiindcă nu sufla vîntul, dormirăm minunat.

Ceea ce m-a izbit de asemenea, la această înălțime, a fost strălucirea lunei și a stelelor, fapt care se datora desăvîrșitei transparențe atmosferice. Călătorii atribuie greutatea de a-și da seama de înălțimi și distanțe, cînd se află în munți, lipsei totale a oricăror alți termeni de comparație. Mie mi se pare că totul se explică atît prin transparența aerului, care face ca lucrurile aflate la distanțe deosebite să se confunde, cît și prin oboseala cu totul nouă a marelui efort fizic, obișnuința fiind astfel opusă evidenței simțurilor. Am convingerea că această limpezime extraordinară a aerului dă privelиștei un caracter propriu, prin faptul că toate lucrurile sînt aduse aproape în același plan, ca într-un

* Scoresby a observat de mult, la banchizele de lîngă Spitzbergen, aceleași forme luate de zăpezile înghețate în timpul dezghețului, iar mai de curînd colonelul Jackson le-a studiat cu toată atenția, pe Neva *(Journal of Geographical Society*, vol. V, p. 12). Dl. Lyell *(Principles*, vol. IV, p. 360) a comparat crăpăturile care par să determine forma de coloane cu articulațiile ce se văd de-a curmezișul oricărei stînci, dar care sînt evidente mai cu seamă la structuri nestratificate. Cred de asemenea că în cazul zăpezii înghețate conformația columnară se datorește necesității unei acțiuni „metamorfice" și nu vreunui proces în timpul depozitării.

desen sau o panoramă. Transparența, după cum presupun, este urmarea unei mari și neschimbate uscăciuni atmosferice. Această uscăciune se vedea din felul cum lucrurile de lemn se închirceau (mare necaz am avut astfel cu mînerul ciocanului meu geologic), din felul cum unele alimente, ca pîinea și zahărul, aproape că se pietrificau, precum și din faptul că pielea și parte din carnea animalelor care muriseră pe drum se păstrau foarte bine. Și aceleiași cauze trebuie să-i atribuim ușurința neobișnuită cu care se dezvoltă energia electrică. Vesta mea de flanelă, frecînd-o pe întuneric, părea ca spălată cu fosfor; tot părul de pe spatele cîinilor pîrîia; și chiar cearșafurile noastre și curelăria de șa, cînd puneam mîna pe ele, dădeau scîntei.

23 martie. Coborîșul dinspre răsărit al Anzilor este mult mai scurt și mai abrupt decît cel dinspre Pacific, ceea ce înseamnă că munții se ridică mai drepți din cîmpii decît din alpinul ținut chilian. Sub picioarele noastre, se întindea o nesfîrșită și strălucitoare mare albă de nori, care ne acoperea vederea asupra pampasului. Curînd după aceea, intrarăm în pătura de nori, din care nu mai ieșirăm toată ziua. Pe la amiază, găsind ceva pășune pentru animale și unele tufișuri pentru foc, ne oprirăm pentru înnoptat la Los Avenales. Ne aflam lîngă limita cea mai de sus a tufișurilor și cred că înălțimea era de șapte-opt mii de picioare.

Ceea ce m-a surprins era deosebirea foarte pronunțată dintre vegetația văilor de răsărit și aceea a văilor dinspre Chile, fapt inexplicabil, deoarece clima și natura solului sînt aproape la fel, iar diferența de longitudine e neînsemnată. Aceeași observație rămîne în picioare atît pentru patrupede, cît și, într-o măsură mai mică, pentru păsări și insecte. Aș putea exemplifica starea aceasta de lucruri cu șoarecii, dintre care am identificat, pe țărmurile Atlanticului, treisprezece specii și numai cinci pe țărmurile Pacificului, fără ca niciuna să fie la fel. Totuși, trebuie să exceptăm toate speciile care, de obicei sau numai întîmplător, umblă prin părțile cele mai înalte ale munților, precum și păsările care ajung spre sud pînă în strîmtoarea lui Magellan. Faptul acesta nu contrazice de loc istoria geologică a Anzilor, fiindcă munții de care e vorba au existat aci, ca o barieră uriașă, cînd au apărut rasele acestea de animale; așa că, afară numai dacă n-am presupune că aceleași specii au fost create în două locuri deosebite, nu trebuie să ne așteptăm, între făpturile organice de pe coastele opuse ale Anzilor, la nici o înrudire mai strînsă decît există între acelea de pe țărmurile opuse ale oceanului. Atît într-un caz cît și în celălalt, sîntem siliți să lăsăm deoparte chestiunea acelor specii care au fost în stare să străbată bariera, fie a munților, fie a apei sărate. *

Plantele și animalele, în bună parte, erau sau întocmai sau înrudite de aproape cu cele din Patagonia. Am găsit aici aguti, bizcacha,

* Avem, în aceasta, cel mai nimerit exemplu privind legile admirabil formulate pentru întîia oară de dl. Lyell, ale răspîndirii geografice a animalelor sub influența prefacerilor geologice. Raționamentul întreg se întemeiază, firește, pe ideea imuabilității speciilor; altfel, diferența dintre speciile a două regiuni ar putea fi socotită ca rezultat ipotetic al scurgerii timpului.

trei specii de tatui, struțul, anumite neamuri de potîrnichi și alte păsări, dintre care n-am văzut niciuna în Chile, dar erau caracteristice pe cîmpiile pustii ale Patagoniei. Pentru cine n-are ochi de botanist, erau aceleași tufișuri țepoase și închircite, apoi aceeași iarbă scorojită și aceleași plante pitice. Chiar greoii gîndaci negri erau foarte asemănători și, cred, identici, la o cercetare mai amănunțită. Mi-a părut rău tot timpul, că am fost constrînși să renunțăm la ascensiunea pe albia rîului Santa Cruz înainte de a atinge munții : speram în ascuns să dau peste mari schimbări în ceea ce privește aspectul ținutului, dar sînt sigur acum că aș fi străbătut, în urcuș, mereu aceleași cîmpii ale Patagoniei.

24 martie. Dis-de-dimineață, mă cățărai pe un munte, care mărginea valea, bucurîndu-mă la vederea unei largi priveliști asupra regiunilor de pampas. Era un spectacol la care crezusem tot timpul că mă voi uita fără să mă satur, dar m-a dezamăgit : la cea dintîi privire, mi s-a părut că văd de departe oceanul, deși curînd după aceea am băgat de seamă înspre nord o mulțime de neregularități. Trăsătura cea mai caracteristică venea de la înfățișarea rîurilor, care, curgînd spre răsărit, sclipeau ca tot atîtea fire de argint pînă ce se pierdeau în afundul depărtărilor. Pe la amiază, am scoborît valea, ajungînd la coliba unde se aflau un ofițer și trei soldați, cu însărcinarea să cerceteze pașapoartele. Unul dintre ei era indian de sînge curat din pampas : era ținut mai mult pentru îndeletnicirea de copoi, trebuind să dea de urma celor care, călări sau pe jos, s-ar fi strecurat pe ascuns. Acum cîțiva ani, un călător se muncise să scape nedescoperit, făcînd un mare ocol peste un munte din vecinătate ; dar indianul, încrucișîndu-și din întîmplare pașii cu urmele acelui călător, s-a ținut de ele toată ziua, cățărîndu-se și recunoscîndu-le chiar pe clinele de piatră uscată, pînă ce în cele din urmă și-a descoperit vînatul ascuns într-o ravină. Am auzit că norii argintii, pe care îi admiram de aici de sus, unde totul era inundat de lumina soarelui, se revărsaseră în torente de ploaie. De la locul unde ne aflam, valea se deschidea încetul cu încetul, iar colinele deveneau mai degrabă niște măguri tocite de ape în comparație cu uriașii din spatele lor, pentru ca apoi totul să se preschimbe într-o cîmpie de pietriș, așezată în pantă dulce și acoperită de copaci pitici și tufișuri. Deși aparent îngustă, panta aceasta, mai înainte să se confunde cu pampasul, de asemenea numai în aparență absolut, va fi avînd în lățime ca la 10 mile. Trecurăm pe lîngă singura casă din împrejurimi, estancia din Chaquaio și, la asfințitul soarelui, ne retraserăm într-un colțișor liniștit, unde ne pregătirăm de odihnă.

25 martie. Văzînd, a doua zi, discul soarelui care răsărea tăiat de linia orizontului, dreaptă ca linia oceanului, mi-am adus aminte de pampasurile de la Buenos Aires. Peste noapte, căzuse rouă cu nemiluita, ceea ce nu mi se mai întîmplase niciodată prin Anzi. Drumul, o bună bucată, mergea drept spre răsărit, de-a curmezișul unei mlaștini, iar apoi, ieșind la cîmpie uscată, cotea la nord spre Mendoza. Pînă la capitală, era cale lungă de două zile. Primul popas, după o zi de mers, adică după paisprezece leghe, îl făcurăm la estacado și al doilea, după

șaptesprezece leghe, la Lujan, lîngă Mendoza. Drumul întreg străbătea numai cîmpii goale, cu cel mult două-trei case. Soarele dogorea înăbușitor și călătoria n-avea nici un farmec. Era foarte puțină apă pe această „traversia" ; abia a doua zi dădurăm peste un fel de mic lac. Puțina apă cîtă vine dinspre munți e înghițită de îndată de pămîntul poros și uscat, așa că, deși noi călătoream numai la zece sau cincisprezece mile față de catena exterioară a Anzilor, n-am trecut peste nici un rîu. În multe locuri, pămîntul avea o crustă de eflorescență salină ; plantele erau deci aceleași ca și la Bahia Blanca, adică plante cărora le place sarea. Priveliștea nu se deosebea prin nimic, de la strîmtoarea lui Magellan, de-a lungul întregii coaste estice a Patagoniei, pînă în Rio Colorado ; și se pare că lucrurile nu se schimbă, în privința ținutului, nici de la acest rîu mai către interior, pînă la San Luis și chiar mai departe spre nord. La răsărit de această linie curbă, se întinde bazinul cîmpiilor, relativ umede și verzi, de la Buenos Aires. Cîmpiile sterpe ale Mendozei și Patagoniei constau dintr-un strat de prundiș adus încetul cu încetul și îngrămădit de valurile mării, pe cîtă vreme pampasul, acoperit de mărăcinișuri, de lucernă și iarbă, s-a format din fostul nămol estuaric al La Platei.

După obositoarea călătorie de două zile, mi se păru întremătoare vederea de departe a rîndurilor de plopi și sălcii plîngătoare, de jur împrejurul satului sau de pe malurile rîului Lujan. Cu puțin mai înainte de a ajunge aci, zărirăm spre miazăzi un nor cumplit, de culoare întunecat-roșiatică. La început, crezurăm că este fumul care se înălțase de pe cîmpiile cărora li se va fi dat foc, dar în curînd aveam să ne dăm seama că era un imens roi de lăcuste. Zburau spre nord și, împinse de o ușoară briză, făcînd cam zece-cincisprezece mile pe ceas, ne prinseră din urmă. Armia lor principală umplea văzduhul de la douăzeci de picioare față de pămînt pînă la, probabil, două sau trei mii deasupra capetelor noastre ; „și zbîrnîitul aripilor lor se auzea ca zgomotul carelor de luptă, care gonesc, cu mai multe perechi de cai, la bătălie" sau, mai degrabă, ca vîjîitul unui vînt puternic prin cordajul catargelor unui vas. Cerul, văzut prin marginea mai rară a avangărzii, părea gravat în „mezzotinto" [6], dar pierea în vest, fiindcă grosul armiei era impenetrabil ochilor noștri. Totuși lăcustele nu zburau chiar unele lîngă altele, avînd destul loc să ocolească un băț, mișcîndu-l înainte și înapoi prin roi. Cînd s-au lăsat din zbor pe pămînt, ele erau ca frunza și ca iarba de multe, cîmpia devenind deodată roșiatică ; de cum se scoborîseră pe pămînt, fiece lăcustă zbura în cîte o parte, care cum îi venea. Lăcustele nu sînt chiar un blestem neobișnuit al țării acesteia : tot în anotimpul în care ne aflam, cîteva roiuri mai mici veniseră și altă dată din spre sud, unde, ca pretutindeni pe lume, după cît se pare, se înmulțesc pe întinsul deșertului. Bieții locuitori de pe aici zadarnic încearcă să dea de veste altora, aprinzînd focuri, strigînd sau făcînd semne cu ramuri înfrunzite. Ca specie, lăcustele acestea seamănă și poate sînt identice cu faimosul Gryllus migratorius din est. [7]

Am trecut Lujanul, care este un rîu de mărime impunătoare. Totuși albia lui, spre coasta mării, nu se cunoaște prea bine : e chiar

îndoielnic dacă, străbătînd cîmpiile, nu cumva se va fi evaporînd, pierind cu totul. Am dormit în satul Lujan, care nu e mare și e înconjurat de grădini. Satul reprezintă districtul cultivat cel mai de sud al provinciei Mendoza ; el se află cu cinci leghe la sud de capitală. În timpul nopții, am simțit și eu ce e acela un atac (căci nu pot să nu-i zic așa) al *benchucăi,* o speță de Reduvius, marea ploșniță neagră din Pampas. E o scîrbă fără seamăn, să simți tîrîndu-se pe corp asemenea gîngănii moi și fără aripi, lungi de aproape un inch. Înainte de a te suge, ele sînt subțiri ca frunza, dar, după ce se îndestulează, se umflă și se fac rotunde de sîngele supt, din care cauză sînt și ușor de strivit. Una, pe care am prins-o la Iquique (căci se găsesc și în Chile și Peru) era lihnită cu desăvîrșire. Punînd-o pe o masă, la care se afla totuși lume de jur împrejurul ei, îndrăzneața gînganie, de îndată ce i se înfățișa un deget, își scotea afară ciocul, dădea atacul și, dacă era lăsată, sugea zdravăn la sînge. Înțepătura ei nu pricinuia nici o durere. Nu era neinteresant să i se vadă corpul în timp ce sugea : în mai puțin de zece minute, corpul ei subțire ca o foiță se îngroșa pînă lua forma globulară. Acest singur ospăț pe care benchuca noastră îl datora unuia dintre ofițeri, a ținut-o grasă patru luni întregi ; dar, după două săptămîni, ea părea din nou foarte dornică să mai sugă ceva.

27 martie. Călăream spre Mendoza. Pămîntul, peste tot, era cultivat de minune, încît credeam că mă aflu în Chile. Ținutul acesta este vestit pentru fructele lui ; și desigur că nimic nu se putea compara cu prosperitatea podgoriilor și livezilor de smochini, piersici și măslini. Am cumpărat pepeni verzi, aproape de două ori cît capul omului, neînchipuit de reci la gust și plini de mireasmă, cu o jumătate de penny bucata, iar cu trei pence o jumătate de roabă de piersici. Partea cultivată și îngrădită a provinciei acesteia este foarte mică : e abia ceva mai mare decît aceea dintre Lujan și capitală. Ca și în Chile, pămîntul își datorează fertilitatea numai irigației artificiale ; e uimitor chiar cît de îmbelșugată poate deveni astfel o pîrloagă de traversia.

Ziua următoare am petrecut-o la Mendoza. Prosperitatea orașului scăzuse mult în ultimii ani. Locuitorii ziceau : „E bine de trăit aici, dar e nespus de greu să te îmbogățești". Oamenii din popor au firea trîndavă și nepăsătoare ca și gauchos din pampas ; îmbrăcămintea, echipamentul de călărit și deprinderile lor de viață sînt aproape la fel. Pentru mine, orașul părea delăsat și fără viitor. Nici mult lăudata *alameda (*bulevard) și nici priveliștea nu se pot compara cu acelea din Sanțiago ; dar bineînțeles că pentru cine vine de la Buenos Aires, după ce abia a scăpat de monotonia pampasului, aceste grădini și livezi îi par minunate. Sir F. Head, vorbind despre locuitori, spune : „După ce mănîncă de prînz, se face așa de zăduf, că trebuie să se culce, ce să facă altceva mai bun ?" Sînt în totul de părerea lui sir F. Head : fericita menire a mendozinilor e să mănînce, să doarmă și să trîndăvească.

29 martie. Am plecat înapoi spre Chile, prin trecătoarea Uspallata, situată la nord de Mendoza. Aveam de străbătut o traversia lungă și goală, de cincisprezece leghe. În unele locuri, solul era cu totul gol, în altele acoperit cu nenumărați cactuși pitici, înarmați cu

niște ghimpi înspăimîntători, din care cauză băștinașii îi numesc „micii lei". Pe alocuri erau și oarecare tufișuri scunde. Deși cîmpia se află aproape la trei mii de picioare înălțime față de nivelul mării, soarele ardea cumplit ; și zăduful dimpreună cu norii de pulbere impalpabilă făceau călătoria nespus de istovitoare. Tot timpul zilei, drumul nostru se așternuse oarecum paralel cu lanțul Anzilor, dar apropiindu-se de ei din ce în ce. Înainte de asfințit, pătrunserăm într-o vale largă, mai bine zis într-un golf, care se deschidea spre cîmpie ; pe nesimțite, valea se îngusta ca o prăpastie, în care ceva mai sus se afla Villa Vicencio. Cum călărisem toată ziua fără strop de apă, atît catîrii cît și noi înșine eram morți de sete și ne uitam țintă, cu mare nerăbdare, la rîul care curgea prin vale. Era interesant de văzut cum apa se ivea încetul cu încetul : pe cîmpie, albia era seacă de-a binelea ; treptat-treptat, ea devenea întrucîtva mai umedă ; apoi se arătau mici ochiuri de apă, care mai departe se împreunau ; și astfel, la Villa Vicencio, ne trezirăm lîngă un pîrău de toată frumusețea.

30 martie. Coliba singuratică, purtînd numele impunător de Villa Vicencio, a fost pomenită de toți călătorii care au traversat Anzii. Am stat aci două zile vizitînd și niște mine din vecinătate. Geologia împrejurimilor este foarte curioasă. Lanțul Uspallata se desparte de Anzii principali printr-o cîmpie lungă și îngustă, sau bazin, întocmai ca acelea din Chile, dar mai înaltă, avînd șase mii de picioare deasupra nivelului mării. Acest lanț, Uspallata, are față de Anzi aproape aceeași poziție geografică cu a giganticului lanț Portillo, numai că originea lui este cu totul alta : el s-a născut din multe feluri de lavă submarină, care a alternat cu gresii vulcanice și alte depozite sedimentare, care se pot vedea, asemănîndu-se în general foarte bine cu anumite straturi terțiare de pe țărmurile Pacificului. Din cauza acestei asemănări, m-am așteptat să găsesc copaci pietrificați, aceștia fiind caracteristica generală a acelor formații. Și așteptarea mi s-a împlinit într-un chip extraordinar. În partea centrală a lanțului, la înălțimea ca de șapte mii de picioare, observai pe o colină goală niște stîlpi albi ca de zăpadă. Dar nu erau stîlpi, ci arbori pietrificați, unsprezece dintre ei fiind prefăcuți în silice, iar treizeci-patruzeci preschimbați în feldspat alb cristalizat. Toți erau retezați, cioturile drepte înălțîndu-se de la pămînt numai de cîteva picioare. Trunchiurile aveau în circumferință de la trei pînă la cinci picioare și, deși se aflau oarecum depărtate unul de altul, totuși, privite mai de departe, se grupau la un loc. Dl. Robert Brown a avut bunătatea să le examineze lemnul : el afirmă că aparține grupului coniferelor, avînd și caracterul familiei Araucariilor, cu toate că are cîteva caracteristici curioase prin care se înrudește cu tisa.[8] Gresia vulcanică, în care copacii au fost îngropați și din care trebuie să fi și răsărit, s-a strîns în straturi subțiri și succesive pe trunchiurile lor ; și totuși piatra le păstra încă încrețiturile scoarței.

Cu toate că nu era nevoie de cine știe ce practică geologică pentru a interpreta și înțelege povestea uimitoare, dată pe neașteptate la iveală de priveliștea aceasta, totuși mărturisesc că, la început, am fost atît de uluit, încît greu îmi venea să cred ceea ce era atît de evident.

Am văzut locul unde un pîlc de copaci minunaţi îşi clătinau altădată frunzişul pe ţărmurile Atlanticului, pe cînd acest ocean (acum dat îndărăt cu 700 de mile) bătea cu valurile lui poalele Anzilor. Am văzut că ei răsăriseră dintr-un sol vulcanic, care fusese ridicat deasupra nivelului mării şi că, după aceea, acest sol uscat, cu copacii lui cu tot, se scufundase în adîncul oceanului. Aci, pămîntul uscat, dinainte de scufundare, s-a acoperit cu straturi sedimentare peste care au venit fluvii enorme de lavă submarină, a căror grosime va fi atins o mie de picioare ; şi asemenea potopuri de piatră topită şi depozite acvatice s-au revărsat alternant de cîte cinci ori. Oceanul, care a primit o cantitate de materie atît de incalculabilă, va fi fost de o adîncime năprasnică ; dar puterile subterane se vor fi pus din nou în mişcare şi, iată, eu pot privi acum fundul acelui ocean, fund care a dat naştere unui lanţ de munţi, a căror înălţime depăşeşte şapte mii de picioare. Şi nici forţele antagoniste, care lucrează zi şi noapte la nimicirea scoarţei pămîntului, nu stătuseră adormite : uriaşele îngrămădiri de straturi peste straturi fuseseră străbătute de numeroase văi largi şi copaci, preschimbaţi acum în silex, se vedeau cum ţîşniseră din solul vulcanic, transformat azi în piatră acolo unde altădată, verzi şi înmuguriţi, îşi clătinaseră frunzişul măreţ. Acum, totul era dus pe calea fără de întoarcere a pustietăţii ; nici lichenii nu se puteau lipi de învelişul pietros al foştilor copaci. Oricît de necuprinse şi greu de înţeles ni s-ar părea asemenea prefaceri, ele s-au întîmplat toate într-o perioadă recentă, dacă ne gîndim la istoria Anzilor ; şi Anzii înşişi sînt chiar contemporani în comparaţie cu multe straturi conţinînd pietrificări din Europa şi America.

1 a p r i l i e. Am străbătut lanţul de munţi Uspallata şi noaptea am dormit la vamă, singurul loc pe cîmpie unde puteau trăi oameni. Cu puţin înainte să părăsim munţii avurăm o privelişte în adevăr extraordinară : mase de porfir, în toate nuanţele, de la liliachiul cel mai luminos pînă la cel mai întunecat, ţîşniseră şi aruncaseră în cea mai mare neorînduială roci sedimentare roşii, purpurii, verzi şi chiar albe, care alternau cu lavă neagră. Pentru întîia oară, vedeam ceva în totul asemănător cu acele secţiuni minunate pe care le fac geologii în inima pămîntului.

A doua zi străbăturăm cîmpia urmînd albia aceluiaşi măreţ rîu de munte, care curge pe lîngă Lujan. Rîul era aici un torent înfuriat, de netrecut, şi părea mai lat decît la cîmpie, aşa cum era cazul cu rîuşorul de pe Villa Vicencio. În seara zilei următoare, sosirăm la Rio de las Vacas, despre care se spune că ar fi cel mai păcătos rîu de traversat. Cum toate aceste rîuri au un curs repede şi scurt, născîndu-se din topirea zăpezilor, ceasul din zi la care sînt privite le schimbă volumul debitului de apă. Seara, rîul este noroios şi umflat, dar în zori el se face mai limpede şi mult mai puţin mînios. Acelaşi lucru se întîmpla şi cu Rio Vacas, aşa că dis-de-dimineaţă îl trecurăm fără prea mare greutate.

Priveliştile, faţă de acelea ale trecătoarei Portillo, erau pînă aci lipsite de orice interes. Nu se putea vedea mai nimic dincolo de pereţii de piatră ai cîte unei văi uriaşe, cu fundul şes, prin care drumul

urca spre creasta cea mai înaltă. Valea şi namilele de munţi stîncoşi erau imaginea însăşi a sterilităţii : două nopţi, bieţii catîri n-avuseseră chiar nimic să mănînce, deoarece, în afară de nişte tufişuri pipernicite şi răşinoase, nu creştea mai nici o plantă. În această zi, am trecut prin pasurile cele mai păcătoase din Anzi, dar găsesc că s-a vorbit prea mult despre primejdia de a le străbate. Mi se spusese că, dacă voi încerca să trec cu piciorul prin ele, voi fi cuprins de ameţeală, sau că nu voi putea descăleca, neavînd loc. Adevărul este că n-am văzut nicăieri un astfel de defileu prin care, cine ar fi vrut, să nu se poată plimba în voie sau să nu poată descăleca de pe catîr, fie pe dreapta, fie pe stînga. Una dintre trecătorile proaste, numită Las Animas („Sufletele"), am trecut-o şi eu ; abia a doua zi după aceea, am aflat că e grozăvia grozăviilor. Bineînţeles că erau unele locuri, unde, dacă s-ar fi poticnit catîrul, călăreţul s-ar fi prăvălit în prăpastia fără fund ; dar aşa ceva nu se prea întîmpla. În adevăr, primăvara, „los laderas", adică drumurile, care în fiecare an trebuiau făcute din nou prin aceleaşi mormane de pulbere prăvălită, erau foarte proaste ; din ceea ce am văzut eu însă, pot zice că primejdia nu era prea mare. În ceea ce priveşte catîrii cu povară, lucrurile capătă altă înfăţişare : încărcătura lor este atît de înaltă şi voluminoasă, încît animalele, rezemîndu-se fără să vrea unele de altele, sau venind, din cauza greutăţii, peste vreun colţ de stîncă, îşi pierd echilibrul şi cad în prăpastie. Cred că mult mai mare este greutatea de a traversa rîurile : în anotimpul în care ne aflam atunci, necazul nu era prea mare, dar vara presupun că e cumplit. Îmi dau foarte bine seama, după cum spune sir F. Head, de expresiile diferite pe care le întrebuinţează cei care au trecut apa şi cei care se află în timpul trecerii. N-am auzit despre nici un om care s-ar fi înecat, dar aceasta se întîmplă destul de des cu catîrii împovăraţi. El arriero sfătuieşte pe călător să arate catîrului numai pe unde crede că e mai bine de trecut şi apoi să-l lase să traverseze cum îl taie capul ; catîrii de povară însă, nefiind nimeni să le arate drumul, apucă adesea pe unde e mai rău şi atunci sînt pierduţi.

• 4 aprilie. De la Rio de las Vacas pînă la Puente del Incas, e cale de o jumătate de zi. Cum aveam aci, păşune pentru catîri, iar pentru mine geologie, ne oprirăm să înnoptăm. Cînd se vorbeşte despre poduri naturale, fiecare îşi închipuie cine ştie ce mîncătură de ape, adîncă şi îngustă, peste care s-a prăvălit de la mari înălţimi vreo stîncă uriaşă sau cine ştie ce arcadă scobită în piatră ca bolta unei peşteri. Podul Incaşilor arăta cu totul altfel : consta dintr-o crustă de pietriş stratificat, pe care îl cimentaseră depunerile izvoarelor calde din apropiere. Părea ca şi cum apele şi-ar fi săpat un canal printr-o parte, lăsînd deasupra o poliţă de piatră, pe care pămîntul şi pietrele căzute de pe peretele de stîncă opus o prelungiseră mai departe. Se vede bine la acest pod, într-o parte a lui, linia oblică de împreunare, ceea ce se întîmplă totdeauna în asemenea cazuri. Oricum, Podul Incaşilor nu era vrednic de marii monarhi, al căror nume îl purta [9].

5 aprilie. Aveam de mers călare o zi întreagă, de-a curmezişul lanţului central, de la Podul Incaşilor pînă la Ojos del Agua, situaţi lîngă *casucha* cea mai de jos de pe partea chiliană. Aceste ca-

suchas erau niște turnulețe rotunde, cu scări pe dinafară care duc la încăperea aflată mai sus cu cîteva picioare față de pămînt, ca să nu poată troieni zăpada. Erau opt la număr și, în timpul guvernului spaniol, autoritățile le aprovizionau bine cu alimente și cărbuni ; orice curier avea asupra lui cîte o cheie. Dar acum, ele nu mai erau bune decît ca pivnițe, sau, mai degrabă, ca închisori. Așezate pe cîte o ridicătură mai înaltă, ele sînt de fapt cum nu se poate mai potrivite cu pustietățile dimprejur. Ascensiunea în zig-zag a muntelui Cumbre, sau a cumpenei apelor, a fost cumplit de pieptișă și lungă ; înălțimea lui, după dl. Pentland, este de 12 454 de picioare. Drumul nu trecea peste nici un petic de zăpezi veșnice, mergînd numai printre ele. Vîntul, pe creastă, sufla neînchipuit de rece și, totuși, era cu neputință să nu te oprești cîteva minute, ca să admiri, iarăși și iarăși, culoarea cerului și strălucitoarea transparență a văzduhului. Priveliștea era măreață : spre vest, se vedea o minunată îngrămădire de munți, tăiată de prăpăstii adînci. De obicei, pe la începutul acestui anotimp, zăpada cade cîteodată atît de multă, încît drumul prin Anzi rămîne pentru cîtva timp impracticabil. Spre marele nostru noroc, însă, zi și noapte, cerul se păstra senin ; numai cîțiva colaci de aburi împresurau, mișcători, vîrfurile mai înalte. Am văzut deseori aceste mici insule pe cer, după care ghiceam poziția Anzilor, pe care depărtarea îi ascundea sub zare.

6 aprilie. Dimineața, ne dădurăm seama că peste noapte ni se furase un catîr, precum și clopoțelul madrinei. Pornirăm deci călări la vale, două-trei mile și rămaserăm acolo toată ziua, cu speranța că trebuie să găsim catîrul, după cum credea „el arriero", în vreo văgăună. Priveliștea căpătase, în partea aceasta, înfățișarea chiliană ; laturile mai joase ale munților împodobite de copacii zișI Quillaja [10], copaci veșnic verzi, și cu marii cactuși în formă de candelabru, erau desigur mult mai de admirat decît văile sterpe din partea de răsărit, deși eu nu mă împac chiar cu admirația pe care le-au rezervat-o unii călători. Cred că plăcerea cea mai mare o da de fapt un prînz bun, după ce te vedeai scăpat de gerul de pe munți ; și sînt sigur că am gustat această plăcere, din toată inima.

8 aprilie. Părăsind valea Aconcagua, prin care coborîsem, ajunserăm seara la o locuință omenească, în apropiere de Villa de Santa Rosa. Rodnicia cîmpului era minunată ; aflîndu-ne în plină toamnă, mulți pomi își scuturau frunza ; iar țăranii, unii se îndeletniceau cu uscatul smochinelor și piersicilor pe acoperișul caselor, în timp ce alții culegeau strugurii de prin vii. Era plăcut ; dar am simțit că îmi lipsea acea reculegere a sufletului care, în Anglia, face din toamnă în adevăr amurgul anului.

În ziua de 10 aprilie, soseam la Santiago, unde dl. Caldcleugh m-a primit cu toată căldura. Excursia întreagă îmi luase numai douăzeci și patru de zile ; niciodată nu am avut parte mai din plin de același timp neschimbător. La cîteva zile după aceea, mă întorceam acasă la dl. Corfield, în Valparaiso.

C A P I T O L U L XVI

CHILE DE NORD ŞI PERU

Drumul pe coastă spre Coquimbo — Poveri grele cărate de mineri — Coquimbo — Cutremur de pămînt — Terase în scară — Absenţa depunerilor recente — Concomitenţa formaţiilor terţiare — Excursie în susul văii — Drumul la Guasco — Pustiuri — Valea Copiapo — Ploaie şi cutremure de pămînt — Hidrofobia — Despoblado — Ruini indiene — Probabila schimbare a climei — Albie de rîu înălţată de un cutremur — Viscole geroase — Zgomote auzite pe un munte — Iquique — Aluviune salină — Nitrat de sodiu — Lima — Ţinut nesănătos — Ruinile de la Callao risipite de un cutremur — Scufundare recentă — Cochilii pe muntele San Lorenzo, descompunerea lor — Cîmpie cu cochilii şi resturi de olărie îngropate — Vechimea rasei indiene.

27 aprilie. Am plecat într-o excursie la Coquimbo, cu gîndul ca de acolo să ajung prin Guasco la Copiapo, unde căpitanul Fitz Roy binevoia să mai aştepte, pe bordul vasului „Beagle". Distanţa, în linie dreaptă, de-a lungul ţărmului spre nord, este de numai 420 de mile, dar, din cauza felului meu de a călători, mi se păru mult mai lungă. Am cumpărat patru cai şi doi catîri, aceştia pentru căratul bagajelor, o zi unul, o zi altul. Animalele, toate şase, costau numai douăzeci şi cinci de lire sterline şi le-am vîndut la Copiapo cu douăzeci şi trei. Am călătorit tot aşa de fără griji ca şi pînă acum, pregătindu-ne singuri mîncarea şi dormind sub cerul liber. Cum mergeam călări spre Vino del Mar, mi-am luat rămas bun de la Valparaiso, admirîndu-i pitorescul înfăţişării. Cu scopuri geologice, făcui un ocol, abătîndu-mă de la drumul principal pînă la poalele muntelui Clopotului din Quillota. Trecurăm printr-o regiune aluvionară bogată în aur, de lîngă Limache, unde rămaserăm să dormim. Locuitorii de aici îşi cîştigau existenţa spălînd nisipul aurifer, pe malurile fiecărui pîrău ; dar, ca toţi oamenii cu cîştig nesigur, ei erau cheltuitori şi deci săraci.

28 aprilie. După amiază, sosirăm la casa de la poalele muntelui Clopotului. Locuitorii erau stăpîni pe pămîntul lor, ceea ce nu se prea întîmplă prin Chile. Ei trăiau din recolta cîte unei grădini şi a unui petic de pămînt, dar erau foarte săraci. Lipsa lor de bani era aşa de mare, încît îşi vindeau grînele verzi, nesecerate, ca să-şi poată cumpăra cele trebuincioase pentru anul următor. Aşa că grîul era mai

scump la locul de producție decît la Valparaiso, unde trăiau angrosiștii de cereale. A doua zi, ne întoarserăm la șoseaua mare, care ducea la Coquimbo. Noaptea, căzu o ușoară ploaie de vară, repede : erau primii stropi căzuți după ploaia cumplită din 11 și 12 septembrie, care mă ținuse prizonier în apele din Cauquenes. Erau șapte luni și jumătate de atunci ; dar anul acesta, în Chile, timpul ploilor întîrziase oarecum. În depărtare, Anzii stau acoperiți cu un strat gros de zăpadă, înfățișîndu-se măreți.

2 m a i. Drumul mergea pe țărm nu prea departe de mare. Puținii copaci și tufișurile obișnuite de prin Chile central se răriră deodată, fiind înlocuiți de o plantă uriașă, care ca înfățișare seamănă întrucîtva cu yucca [1]. Solul, la suprafață, era foarte accidentat și neregulat : mici piscuri de stînci abrupte se înălțau de pe ravinele tot mici. Coasta dințată și fundul mării veșnic înțesat de stînci scunde, ca o mirişte de colți pietroși, ar fi arătat aceleași forme, dacă s-ar fi preschimbat în uscat ; și fără îndoială că această preschimbare se și întîmplase, pe unde treceam noi călări.

3 m a i. De la Quilimari la Conchalee, ținutul deveni din ce în ce mai sterp. Pe fundul văilor abia dacă se găsea suficientă apă pentru oarecare irigație ; pămîntul mai înalt, dintre văi, sterp cu totul, nu era bun de păscut nici pentru capre. După ploile repezi de iarnă, în primăvară răsărea numaidecît un strat subțire de pășune, pe care îl pășteau în scurt timp vitele scoborîte anume din Anzi. Era interesant de observat cum semințele de iarbă și de alte plante ajunseseră parcă la un fel de deprindere ca și dobîndită de a se adapta la cantitatea de ploaie care cădea în diferitele părți ale acestei coaste. O răpăială de ploaie mult mai la nord, la Copiapo, avea ca urmare creșterea vegetației de două ori mai mare decît la Guasco și de trei sau patru ori față de locurile unde ne aflam. O iarnă secetoasă, care vatămă strașnic pășunile la Valparaiso, produce la Guasco belșugul cel mai neobișnuit. Cu cît se merge mai spre nord, cantitatea de ploaie nu pare să scadă direct proporțional cu latitudinea. La Conchalee, care se află numai cu 67 de mile la nord de Valparaiso, nimeni nu așteaptă ploaia mai înainte de sfîrșitul lunii mai, în timp ce la Valparaiso plouă de obicei la începutul lui aprilie. Și cantitatea anuală este cu atît mai mică, cu cît ploile încep să cadă mai tîrziu.

4 m a i. Drumul pe coastă fiind lipsit de orice interes, o luarăm spre interior, către regiunea minieră și valea Illapel. Valea aceasta, ca oricare alta din Chile, e largă, netedă și foarte rodnică : pe amîndouă laturile e mărginită fie de pereți stîncoși, formați din prundiș stratificat, fie de munți fără nici o vegetație. Deasupra liniei drepte a celui mai înalt șanț de irigație, totul este negricios ca pe drumul mare, în vreme ce dedesubtul aceleiași linii, din cauza alfalfei, un fel de trifoi [2], totul strălucește în verde viu ca cocleala. Pornirăm mai departe la Los Hornos, o altă regiune minieră, unde muntele cel mai înalt era găurit de galerii ca un mușuroi uriaș de furnici. Minerii chilieni sînt, ca obiceiuri, un neam de oameni cu totul deosebit. Trăind cu săptămînile prin cele mai pustii locuri, cînd coboară la sate în zilele de sărbătoare, ei se dedau la tot felul de excese și trăsnăi. Cîteodată, cînd cîștigă

destui bani, întocmai ca marinarii răsplătiți cu premii bănești, se întrec în a-i risipi cît mai repede : beau peste măsură de mult, își cumpără de ale îmbrăcămintei, ce le trebuie și ce nu le trebuie, pentru ca după cîteva zile să se întoarcă din nou, fără o para chioară, la bordeiele lor mizerabile, unde își reîncep cazna mai grea decît a animalelor de povară. Această nepăsare se datorește, ca și la marinari, aceluiași fel de viață. Cum hrana zilnică le este asigurată, ei nu au nici o grijă pentru ziua de mîine ; și apoi, atît ispita de a cheltui cît și mijloacele de a se lăsa în voia ei, se află pentru ei în același timp, la îndemînă. Nu tot astfel stau lucrurile în Cornwall sau în alte părți din Anglia, unde se aplică sistemul de a se vinde minerilor o parte din vîna exploatată, ceea ce, silindu-i să lucreze și să chibzuiască pentru ei înșiși, îi face deosebit de isteți și chibzuiți.

Minerul chilian se îmbracă original și chiar pitoresc. El poartă o cămașă foarte lungă de flanelă, închisă la culoare, iar deasupra ei un șorț de piele, peste care se strînge la mijloc cu o cingătoare de culoare deschisă ; pantalonii îi sînt cît mai largi, iar șapca, de postav roșu, mică de tot, cît să i se potrivească strîns pe cap. Am întîlnit o ceată de mineri, îmbrăcați în cele mai bune haine, ducîndu-și la groapă pe un tovarăș. Mergeau în pas alergător ; patru dintre ei susțineau cadavrul. După ce alergau cît puteau de iute cam două sute de yarzi, un alt schimb de patru inși, care se repeziseră călări înaintea lor, le luau locul. Și mergeau astfel mai departe, îndemnîndu-se toți cu strigăte sălbatice : era în totul o înmormîntare cum nu se poate mai ciudată.

Ne văzurăm apoi de călătoria noastră, urmînd un drum în zigzag spre nord, dar nu fără să ne oprim cîte o zi pentru cercetări geologice. Ținutul era așa de puțin locuit și cărările așa de șterse, încît nimerirăm drumul cu destulă greutate. În ziua de 12 mai, stătui la niște mine. Minereul de aci nu era socotit ca prea bun, dar, fiind din belșug, se presupunea că s-ar putea scoate și vinde în valoare de treizeci sau patruzeci mii de dolari (ceea ce înseamnă 6000 sau 8000 de lire sterline) ; cu toate acestea, una dintre societățile engleze cumpărase mina cu o uncie de aur (3 pfunzi, 8 șilingi). Minereul consta din pirite galbene, care, după cum am mai spus, înainte de venirea englezilor nu se credea că ar conține și aramă. Pe aceeași scară de profit ca și în cazul de mai sus, societățile miniere au cumpărat munți de cenușă în care sclipeau din belșug particulele metalice de aramă ; și totuși, în ciuda aparenței, după cum bine se știe, societățile respective au izbutit să piardă sume considerabile. Este adevărat că cea mai mare parte dintre directorii și acționarii acestor societăți ajunseră la cheltuieli nebunești : uneori se destina cîte o mie de lire anual pentru distracțiile autorităților chiliene ; se trimiteau adevărate biblioteci de cărți geologice, legate scump ; se aduceau mineri specialiști pentru metale, cum este cositorul, care nici nu se găseau în Chile ; se tocmeau aducători de lapte pentru mineri, pe unde nici nu existau vaci ; se construiau mașini, care nu puteau fi folosite dintr-o cauză sau alta, și, în sfîrșit, se făceau sute și sute de asemenea cheltuieli absurde, care și azi mai stîrnesc rîsul băștinașilor. Dar e mai mult decît sigur că

același capital, cheltuit cu chibzuință, ar fi făcut ca minele acestea să dea un cîștig imens : se cerea numai un om încercat în meserie și de încredere, cu ceva cunoștințe în minerit și analiza minereurilor.

Nemaipomenita greutate a poverilor pe care „los apires" o cărau de fiecare dată afară din adîncimea minelor, ca niște adevărate vite de povară, a fost descrisă de căpitanul Head. Mărturisesc că nu mi-a venit să cred, atît de exagerată mi s-a părut. Și am fost bucuros, găsind prilejul să cîntăresc eu însumi o astfel de sarcină, luată la întîmplare. Ca s-o ridic puțin de pe pămînt, aplecîndu-mă peste ea, mi-a trebuit o sforțare considerabilă. Pusă la cîntar, trăgea 197 de pfunzi. Apirul urcase cu ea în spate optzeci de yarzi pe adîncime verticală, o bună parte din urcuș fiind aproape abrupt, iar restul, adică cea mai mare parte, constînd din lemne crestate (dințate) și dispuse în zig-zag pe peretele minei. Potrivit unei reguli generale, apirul nu avea voie să se oprească nici o clipă ca să mai răsufle, afară numai dacă mina era adîncă de șase sute de picioare. Încărcătura medie care se scotea era de peste 200 de pfunzi și mi s-a spus că, la o întrecere, un apir scosese din fundul celei mai adînci mine una de 300 pfunzi (cca. 143 kg) ! Totodată, nefericiții erau obligați să intre și să iasă din mină, cu încărcătura lor obișnuită, de douăsprezece ori pe zi ; ceea ce însemnează că ei cărau zilnic de la adîncimea de optzeci de yarzi 2400 de pfunzi, trebuind în intervale să și sfărîme, să și aleagă minereul.

Și totuși, oamenii aceștia, cînd nu era vorba de accidente, arătau sănătoși și veseli. Ei nu aveau trupuri prea musculoase. Nu mîncau carne decît o dată pe săptămînă, fără nici o abatere de la acest obicei, și chiar atunci mîncau numai pastramă uscată și tare (charqui). Deși știam bine că muncesc la mină numai fiindcă voiau, totuși mă apuca revolta, văzîndu-i în ce hal ieșeau din pămînt ; cu trupurile aplecate înainte, cu brațele atingînd acele trepte crestate, cu picioarele arcuite, cu toți mușchii zbîrnîind pe ei, cu pîraie de sudoare curgîndu-le de pe obraji pe piept, cu nările dilatate, cu colțurile gurii trase în jos de atîta sforțare, ei gîfîiau sub povară aproape horcăind. De cîte ori trăgeau aerul în piept, scoteau un fel de văitat : „ai-ai", care le țîșnea din măruntaie, sunînd sfîșietor ca dintr-o goarnă. După ce ajungeau împleticindu-se la grămada de minereu, își goleau așazisul „carpacho" ; dregîndu-și răsuflarea în cîteva clipe, își ștergeau fruntea de sudoare și, aparent cu puteri împrospătate, coborau din nou în mină, cu pași repezi. Cazul lor mi s-a părut cel mai uimitor exemplu de muncă istovitoare, la care numai obișnuința poate supune pe om și nimic altceva.

Seara, vorbind cu mai-marele acestor mine despre numărul străinilor aflați acum în toată țara, el mi-a spus că, deși încă om tînăr, își amintea cum, fiind băiat de școală în Coquimbo, i-a fost dat într-o zi de sărbătoare să vadă pe căpitanul unui vas englez, care fusese adus în oraș să stea de vorbă cu guvernatorul. Nimic pe lume, spunea el, n-ar fi făcut pe un copil de școală și nici, bineînțeles, pe el însuși, să se apropie de un englez : li se băgase în cap ideea că de la asemenea oameni se puteau aștepta la erezii, la molipsiri și tot felul de alte rele.

Lumea de aici povestea încă despre groaznicele purtări ale bucanierilor ; se spunea, mai cu seamă, despre unul care răpise statuia Fecioarei Maria și apoi venise anul următor s-o ia și pe a Sfîntului Iosif, sub cuvînt că era păcat ca Maica Domnului să stea fără bărbat. Am mai auzit pe o doamnă în vîrstă spunînd cît de rău se simțea că trebuise o dată să ia masa în aceeași încăpere cu un englez. Această doamnă își amintea, de cînd era fată, că numai la auzul numelui de „Los ingleses !" locuitorii, încărcîndu-se cu ce aveau mai de preț, o luau înspre munți.[3]

14 mai. Am sosit la Coquimbo, unde rămaserăm cîteva zile. Orașul n-are nimic deosebit, în afară de liniștea lui minunată. Se zicea că e locuit de 6—8000 de oameni. În dimineața zilei de 17 mai, plouă domol timp de cinci ceasuri, pentru întîia oară în acest an. Fermierii, care își seamănă grîul pe lîngă țărmul mării, unde există mai multă umezeală, folosindu-se de această răpăială, aveau să iasă la arat ; după a doua ploaie, urmau să semene ; și dacă ploua și a treia oară, însemna că primăvara le va aduce o bună recoltă. Era interesantă urmarea acestei cantități neînsemnate de umezeală. Douăsprezece ore după ploaie, pămîntul arăta uscat, cum arată de obicei ; dar la zece zile toate colinele înverzeau ușor din loc în loc, iarba fiind puțină și rară ca niște fire de păr, lungi de un inch. Înainte de ploaie, pămîntul fusese pretutindeni bătătorit ca pe șoseaua mare.

Seara, căpitanul Fitz Roy și cu mine ne aflam tocmai la masă, cu dl. Edwards, un englez stabilit la Coquimbo, a cărui ospitalitate o cunoșteau bine toți vizitatorii, cînd, deodată, avu loc un puternic cutremur de pămînt. Am auzit bubuiturile prevestitoare, dar din cauza țipetelor cucoanelor, a fugii servitorilor și a năpustirii unora dintre domni în pervazul ușilor, nu mi-am putut da seama de clătinarea pămîntului. După aceea, unele femei țipau într-una de groază, iar un domn zicea că n-o să mai poată dormi toată noaptea sau, dacă va dormi, o să viseze tot timpul numai case care se dărîmă. Tatăl acestui domn își pierduse de curînd tot avutul la Talcahuano și el însuși, în 1822, la Valparaiso, scăpase ca prin urechile acului neucis, de un acoperiș de casă în cădere. El pomenea de o coincidență curioasă, întîmplată atunci : era la un joc de cărți, cînd unul dintre parteneri, un german, se sculă și spuse că el, în ruptul capului, n-ar sta în casele de pe aici cu ușa închisă, pentru că fusese cît pe aci să-și dea viața, într-o împrejurare similară, la Copiapo. Așadar, el deschise ușa ; și nu apucă bine s-o deschidă, că și țipă „Iată începe din nou !" și vestitul cutremur începea. Dar niciunul dintre jucători n-a pățit nimic. Primejdia în timp de cutremur nu stă în timpul pe care îl ia deschisul ușii, ci în posibilitatea ca aceasta să nu se mai poată deschide din cauza mișcării pereților.

Nu e nici o mirare că băștinașii și străinii stabiliți de multă vreme prin părțile acestea, deși unii dintre ei cunoscuți ca avînd mare stăpînire de sine, resimt în timpul cutremurului o frică atît de cumplită. Eu cred însă că spaima lor peste orice măsură se poate explica în parte prin lipsa obișnuinții de a și-o înfrîna, socotind-o un simțămînt de care nu trebuie să se rușineze. Chiar mai mult : nepăsarea, în

astfel de împrejurări, îi scoate din sărite. Odată, doi englezi, care dormeau sub cerul liber, simțind un cutremur destul de zdravăn, și-au dat seama că nu au de ce se teme și nu s-au sculat de jos. Localnicii, văzîndu-i, au început să țipe : „Uitați-vă, ce eretici, nici nu ies măcar din așternuturi !"

Am petrecut cîteva zile, cercetînd terasele de prundiș, așezate în trepte, pe care, cel dintîi, le-a semnalat căpitanul B. Hall, iar dl. Lyell le-a crezut ca fiind formate prin ridicarea treptată a uscatului și deci prin retragerea corespunzătoare a mării. Explicația d-lui Lyell este adevărată, deoarece am găsit pe aceste terase numeroase cochilii de scoici existente încă. Cinci asemenea terase înguste, ușor înclinate și cu marginile netivite se înalță una după alta, cele mai late fiind alcătuite din prundiș : ele se află în fața golfului și se întind pe ambele laturi ale văii. La Guasco, spre nord de Coquimbo, același fenomen geologic se înfățișează pe o scară mult mai mare, încît chiar unii locuitori rămîneau uimiți. Terasele sînt acolo mult mai late, putînd fi numite cîmpii ; în unele locuri sînt cîte șase, dar de obicei cîte cinci, și se întind în susul văii pînă la treizeci și șapte de mile față de coastă. Aceste terase, în chip de trepte, seamănă îndeaproape cu acelea de pe valea Santa Cruz și cu cele de pe întreaga coastă a Patagoniei, numai că acestea din urmă sînt cu mult mai mari. Ele s-au format fără îndoială sub puterea de eroziune a mării, în lungi perioade de liniște ale ridicării treptate a continentului.

Cochiliile speciilor actuale de moluște nu numai că zac la suprafața teraselor de la Coquimbo (la înălțimea de 250 picioare), dar sînt și îngropate într-o rocă de calcar fărîmicios, care pe alocurea, deși pe suprafețe mici, ating în grosime douăzeci și chiar treizeci de picioare. Aceste straturi moderne se așternpe o veche formație terțiară, care conține de asemenea cochilii, dar toate, pare-se, dispărute. Deși am cercetat atîtea sute de mile pe coasta Pacificului ca și a Atlanticului, n-am putut observa nici un strat, care, conținînd cochilii de scoici existente încă, să fie uniform, afară de cele de aici și din cîteva locuri mai spre nord, pe drumul la Guasco. Faptul acesta mi se pare a fi de mare însemnătate ; căci explicația dată de mai toți geologii absenței dintr-o regiune a depunerilor stratificate conținînd fosile, depuneri care au avut loc, într-o anumită perioadă — și anume, că regiunea a fost pe vremea aceea uscat — nu se aplică aici ; și e firesc să nu se aplice, de îndată ce știm, după cochiliile risipite pe deasupra teraselor și după cele îngropate în nisip și țărînă, că pămîntul pe mii de mile de-a lungul ambelor coaste a fost înecat pînă de curînd. Explicația trebuie căutată, fără îndoială, în împrejurarea că toată partea de sud a continentului s-a înălțat de sub ape încetul cu încetul, multă vreme ; și că, prin urmare, depunerile de tot felul de-a lungul țărmului, unde apa nu era adîncă, vor fi fost aduse la suprafață, fiind expuse treptat acțiunii de eroziune, pe care marea o exercită asupra țărmurilor ei. Și, aceasta cu atît mai mult, cu cît cele mai numeroase viețuitoare marine prosperează numai acolo unde marea este relativ puțin adîncă,

iar în asemenea ape, evident că este imposibil să se depună straturi de grosimi prea mari. Ca să arătăm imensa putere de eroziune a mării asupra țărmurilor, n-avem decît să ne amintim de uriașii pereți de stîncă ai actualei coaste a Patagoniei și de rîpile sau vechile faleze ale mării, una deasupra alteia și deci de niveluri deosebite ale aceleiași coaste.

Vechea formație terțiară subiacentă de la Coquimbo pare a fi cam de aceeași vîrstă cu unele depozite de pe coasta chiliană (dintre care, printre cele mai însemnate, este aceea din Navedad) și cu marea formație a Patagoniei. Atît în Navedad cît și în Patagonia sînt semne evidente că încă de pe cînd cochiliile îngropate acolo (a căror listă a fost întocmită de profesorul E. Forbes) erau vii, s-a întîmplat o scufundare de cîteva sute de picioare, pentru ca apoi fundul mării să se ridice la suprafață. Ne putem, firește, întreba cum s-a întîmplat că, deși nu s-a păstrat nicăieri pe coastele continentului nici un strat fosilifer mai cuprinzător din perioada recentă și nici din altă perioadă mijlocie, adică între aceasta și vechea epocă terțiară, cu toate acestea materii sedimentare, conținînd resturi fosile, s-au depozitat în perioada terțiară inferioară și s-au păstrat în diverse locuri spre nord și sud, pe un spațiu de cel puțin 1350 mile de-a lungul țărmurilor Atlanticului, pe un spațiu de 1100 mile de-a lungul țărmurilor Pacificului și pe o linie de la est la vest de 700 mile de-a curmezișul continentului? Cred că explicația nu e prea grea, și că se aplică, poate, nu numai la cazul acesta, ci și faptelor oarecum analoage observate în alte părți ale lumii. Ținînd seama de imensa putere erozivă a mării, cunoscută din nenumărate fapte, nu e de loc probabil ca un strat sedimentar înălțîndu-se, să poată trece cu bine prin aceleași încercări prin care trec coastele mării, păstrîndu-se îndeajuns ca masă, încît să dăinuie o perioadă atît de îndelungată, afară numai dacă nu este cu totul considerabil ca întindere și ca grosime; dar, mai departe, pe un fund de mare, sub ape nu prea mici, care singure priesc viețuitoarelor marine, e cu neputință ca un strat sedimentar gros și foarte întins să se poată așterne peste tot, afară numai dacă fundul se adîncește prin scufundare pentru a primi straturile succesive. Așa s-a întîmplat în adevăr cam în aceeași perioadă, în Patagonia de sud și în Chile, deși le despart o mie de mile. Deci, dacă mișcările prelungite de scufundare, întîmplate în același timp, se produc de obicei pe o întindere foarte largă, după cum m-am convins cercetînd recifurile de corali din marile oceane — sau dacă, mărginindu-ne numai la America de Sud, mișcările de scufundare s-au produs pe aceeași rază ca și cele de elevație, prin care țărmurile din Peru, Chile, Țara Focului, Patagonia și La Plata s-au înălțat tot în perioada cochiliilor actuale, atunci putem vedea cum în același timp și la mari depărtări au apărut împrejurări prielnice pentru formarea unor depozite fosilifere considerabile ca grosime și întindere; prin urmare asemenea depozite vor avea norocul rar de a înfrunta și rezista eroziunii mării pe linii de țărm succesive, dăinuind pînă în zilele noastre.

21 mai. Am plecat însoțit de Don José Edwards la minele de argint din Arqueros, cu gîndul ca de aci să urc în sus pe valea Coquimbo. Străbătînd un ținut muntos, ajunserăm, cînd se înnopta, la minele care aparțineau d-lui Edwards. Noaptea pe care o dormii aci îmi plăcu nespus de mult, fiindcă — motivul nu cred că va fi apreciat pe deplin în Anglia — au lipsit puricii! Locuințele de la Coquimbo mișună de purici, dar aici, la înălțimea de numai trei sau patru mii de picioare, ei nu mai pot trăi. Îmi închipui că ceea ce distrug aici aceste sîcîitoare insecte trebuie să fie altă cauză decît scăderea temperaturii, care este prea neînsemnată. Minele se aflau într-o stare proastă, deși acum cîtva timp produceau aproape 2 000 pfunzi de argint anual. S-a spus în chip de proverb că „cine are o mină de aramă, cîștigă; cine are una de argint, poate cîștiga; iar cine are una de aur, pierde sigur". Dar zicala nu este adevărată: toate marile averi, în Chile, s-au făcut cu mine de cele mai prețioase metale. De curînd, un medic englez se întorcea în țară de la Copiapo, cu cîștigul unei singure participații la o mină de argint, în valoare de aproape 24 000 de lire sterline. Bineînțeles, o mină de aramă este treabă sigură, în timp ce una de argint sau de aur este sau un zar sau un bilet de loterie. Proprietarii, din pricina hoțiilor, pe care nu pot cu nici un chip să le stîrpească, pierd mari cantități de minereu prețios. Astfel mi s-a spus odată despre cineva care făcuse o prinsoare cu un proprietar, că unul dintre minerii săi îl va fura sub ochii lui. După ce se scoate din mină, minereul este pisat, iar bulgării nefolositori se aruncă deoparte. Doi mineri, care erau puși să facă această treabă, luară, ca la întîmplare, doi bulgări în aceeași clipă și apoi își spuseră tare, în glumă: „Hai să vedem cine aruncă mai departe." Proprietarul, care se afla acolo, puse rămășag, pe o țigară, cu un prieten, în privința rezultatului. Minerul luă seama unde căzuse bulgărul, printre resturile nefolositoare. Iar, seara, îl ridică de acolo, și îl aduse stăpînului; arătîndu-i cantitatea de minereu plină de argint, îi spuse totodată: „Iată bulgărul pe care ați cîștigat țigara".

23 mai. Am coborît pe rodnica vale Coquimbo, mergînd apoi în susul ei, pînă ce am dat de o hacienda, care aparținea unei rude a lui Don José și unde rămaserăm ziua următoare. După aceea, eu făcui călare o excursie de o zi, mergînd mai departe, ca să văd ce erau cochiliile și așa-zisele boabe de fasole pietrificate, despre care ni se vorbise. Nu erau, de fapt, decît pietricele de cuarț. Străbăturăm cîteva mici sate; valea era minunat cultivată și întreaga priveliște măreață. Ne aflam aici lîngă Anzii principali cu piscurile lor semețe. Pretutindeni în Chile de nord, recolta pomilor fructiferi este mult mai îmbelșugată în apropierea Anzilor, decît în ținuturile mai joase. Smochinii și strugurii acestei regiuni sînt vestiți prin gustul lor, cultivîndu-se de aceea pe mari întinderi. La nord de Quillota, valea Coquimbo este poate cea mai rodnică: cred că e locuită, socotind și orașul Coquimbo, de 25 000 de oameni. A doua zi, mă înapoiai la hacienda de unde plecasem, iar de aci, dimpreună cu Don José, la Coquimbo.

2 iunie. Am pornit spre valea Guasco, ținînd drumul de pe țărm, care se zicea că e mai umblat decît altele. Merserăm călări prima

zi pînă ajunserăm la o casă singuratică, botezată Yerba Buena, unde găsirăm păşune pentru cai. Răpăiala de ploaie căzută acum două săptămîni, despre care am pomenit, nu cuprinsese decît jumătate din drumul pînă la Guasco ; aşa că, în prima parte a excursiei noastre, văzurăm ceva verdeaţă pe cîmp, deşi fără putere şi aceasta, dar curînd pieri orice urmă. Chiar pe unde iarba era mai vie, abia dacă ne amintea de straturile acelea de gazon proaspăt şi flori îmbobocite din alte regiuni, primăvara. Călătorind în aceste pustiuri, te simţi ca un prizonier ţinut închis într-o curte întunecată şi jinduind să vadă ceva verde sau să respire aer umed.

3 i u n i e. Mergînd de la Yerba Buena la Charizal, străbăturăm în prima parte a zilei o pustietate pietroasă de munte şi după aceea un bazin lung şi adînc de nisip, presărat cu cioburi de scoici. Apă era şi puţină şi sărată : ţinutul întreg, de la ţărmul oceanului şi pînă în Anzi, este un pustiu nelocuit. Am văzut, din belşug, numai urmele unei singure vieţuitoare, şi anume cochilii de *Bulimus,* extraordinar de multe unde locul era foarte uscat.[4] Primăvara, o biată plantă mică dădea cîteva frunze cu care se hrăneau melcii. Cum melcii nu puteau fi văzuţi decît dis-de-dimineaţă, cînd pămîntul era jilav, los guasos credeau că ei se hrănesc cu rouă. Am mai observat şi în alte părţi că regiunile sterpe şi deci uscate de tot, cu solul calcaros, priesc neînchipuit de bine moluştelor terestre. La Charizal erau cîteva locuinţe, ceva apă sălcie şi abia urme de agricultură, aşa că nu fu uşor să cumpărăm pentru cai niţele grăunţe şi nişte paie.

4 i u n i e. Ca să ajungem de la Charizal la Sauce, am luat-o de-a călare peste nişte cîmpuri pustii, ocupate de mari herghelii de guanaci. Străbăturăm de asemenea valea Chaneral, care, deşi cea mai rodnică vale dintre Guasco şi Coquimbo, era foarte îngustă şi aşa de lipsită de păşune, încît nu găsirăm nimic de cumpărat pentru cai. La Sauce, dădurăm de un domn bătrîn, plin de omenie, care conducea o topitorie de aramă. El binevoi, făcîndu-ne un mare hatîr, să ne vîndă, la preţ ridicat, un braţ de paie murdare, singurul nutreţ de noapte al bieţilor noştri cai, după alergătură de o zi întreagă. Peste tot în Chile se găseau puţine topitorii ; se socotea mai convenabil să se trimită minereul la Swansea, atît de mult lipseau lemnele de foc şi atît de nepricepuţi la topit erau chilienii. A doua zi, trecînd printre munţi, o apucarăm spre Freyrina, pe valea Guasco. Cu fiece zi de mers mai spre nord, vegetaţia devenea din ce în ce mai sărăcăcioasă, pînă şi acei cactuşi enormi, în formă de candelabru, erau înlocuiţi de altă specie mai măruntă. În lunile de iarnă, la nord şi de Chile şi de Peru, acelaşi strat uniform de nori atîrnă, nu prea sus, peste Pacific. Aflîndu-ne pe munţi, am avut astfel vederea impresionantă a acestui cîmp aerian de un alb strălucitor, care se prelungea în susul văilor, formînd insule şi promontorii întocmai ca marea printre insulele arhipelagului Chonos sau în Ţara Focului.

La Freyrina, am stat două zile. În valea Guasco sînt patru oraşele. La gura ei se află portul ; ţinutul e pustiu, fără nici un strop de apă prin împrejurimi. Cu cinci leghe mai sus se află Freyrina, un lung

sat răzleț, cu case văruite simplu și cuviincios. Mai departe, cu zece leghe mai sus, se găsește Ballenar ; iar dincolo de acesta, Guasco Alta, sat horticol, vestit pentru poamele lui uscate. În zilele senine, priveliștea în susul văii este splendidă, Anzii înzăpeziți se văd departe, prin deschiderea dreaptă a văii, iar atît de o parte cît și de alta laturile îi sînt tăiate în curmeziș de nenumărate brazde, care se amestecă într-o minunată ceață. Deasupra, pămîntul e constituit ciudat, într-un fel de scară de terase paralele, în timp ce fundul văii, ca o fîșie verde, cu pîlcurile lui de sălcii, contrastează cu goliciunea colinelor de piatră, de pe ambele laturi. Că ținutul împrejmuitor era cu totul sterp, se putea vedea din faptul că nu mai plouase de treisprezece luni. Locuitorii fuseseră cuprinși de invidie, auzind de ploaia de la Coquimbo ; după înfățișarea cerului, sperau și ei să aibă același noroc, de care și avură parte peste două săptămîni. Eu mă aflam atunci la Copiapo și lumea de acolo, la rîndul ei, vorbea cu aceeași invidie despre ploaia îmbelșugată de la Guasco. După doi sau trei ani de secetă cumplită, cînd în tot acest timp nu cădea poate decît o singură răpăială, venea de obicei un an ploios, ceea ce provoca pagube mai mari decît seceta. Rîurile se revărsau, acoperind cu pietriș și nisip îngustele fîșii de pămînt cultivabil. Apele, ieșite din albiile lor, stricau de asemenea șanțurile de irigație. Așa că, acum trei ani, se întîmplaseră stricăciuni considerabile.

8 iunie. Mergeam călare spre Ballenar, al cărui nume vine de la Ballenagh din Irlanda, locul de naștere al familiei O'Higgins, care a dat, în timpul guvernului spaniol, cîțiva președinți și generali chilieni. [5] Cum munții stîncoși atît pe dreapta cît și pe stînga erau ascunși de nori, cîmpiile în chip de terase dădeau văii aceeași înfățișare ca a văii Santa Cruz din Patagonia. După ce petrecurăm o zi la Ballenar, plecai în ziua de 10 iunie să ating partea cea mai din munte a văii Copiapo. Călărirăm toată ziua de-a lungul unui ținut lipsit de orice interes. Am obosit vorbind de pămînturi tot sterile și sterpe. Cuvintele acestea însă, așa cum se întrebuințează de obicei, sînt metaforice ; le-am folosit mereu în legătură cu cîmpiile Patagoniei, care cel puțin se puteau mîndri cu tufișurile lor țepoase și cu oarecare smocuri de iarbă ; în comparație cu partea nordică din Chile, Patagonia este de o fertilitate indiscutabilă. Ca și în alte locuri, aici sînt destule arii de cîte două sute de yarzi pătrați, pe care, la o cercetare mai amănunțită, se poate descoperi cîte un tufiș, cîte un cactus sau lichen ; și solul conține de asemenea semințe amorțite, care pîndesc din ascuns prima iarnă ploioasă ca să încolțească și să răsară. În Peru, adevărate deșerturi acoperă ținuturi întinse. Pe seară, sosirăm într-o vale, pe fundul căreia albia unui rîușor era jilavă : mergînd pe firul ei în sus, dădurăm de apă destul de bună. În timpul nopții, rîușorul, neevaporîndu-se și nefiind supt de pămînt prea repede, curgea cu o leghe mai la vale decît în timpul zilei. Aveam și lemne pentru foc din belșug, așa că locul ni se păru cum nu se putea mai nimerit pentru înnoptat ; dar pentru bietele animale nu avurăm să le dăm nici o gură de paie, cel puțin.

11 iunie. Timp de douăsprezece ceasuri nu oprirăm caii nici să răsufle, pînă ajunserăm la o veche topitorie, unde găsirăm și apă și

lemne de foc ; dar caii iarăşi n-avură nimic de mîncat, în curtea unde îi ţinurăm închişi. Drumul mergea printre coline între priveliştile depărtate ale munţilor golaşi, care se arătau în fel de fel de culori. Era mai mare păcatul, văzînd cum soarele strălucea numai şi numai peste pămînturi nefolositoare ; o vreme atît de minunată s-ar fi cuvenit să lumineze cîmpuri rodnice şi grădini îngrijite. A doua zi, sosirăm pe valea Copiapo. Mă bucurai din toată inima, deoarece toată această excursie fusese prilej numai de nelinişte ; era cît se poate de neplăcut, în timp ce noi mîncam, să auzim cum caii, neavînd cu ce-şi potoli foamea, rodeau stîlpii de lemn de care îi legasem. Dacă ar fi fost să-i luăm după înfăţişare, ei arătau odihniţi ; nimeni n-ar fi crezut că de cincizeci şi cinci de ceasuri ei nu mîncaseră nimic.

Avînd o scrisoare de recomandaţie către el, dl. Bingley mă primi cu multă căldură la hacienda din Potrero Seco. Proprietatea aceasta avea douăzeci pînă la treizeci de mile lungime, fiind foarte îngustă, deoarece consta din două fîşii de pămînt de-a lungul rîului. În unele locuri, proprietatea se gîtuia cu totul, neputînd fi irigată şi rămînînd din această cauză fără nici o valoare, ca şi pustietatea stîncoasă din împrejurimi. Micimea suprafeţei de pămînt cultivat pe tot fundul văii nu se datora în aşa mare măsură nivelurilor deosebite la care se afla, prin urmare şi imposibilităţii de a fi irigat, cît lipsei ei de apă. Anul acesta, însă, albia rîului era plină : la locul unde ne găseam, în susul văii, apa ajungea la burta calului şi curgea repede pe o lăţime de aproape cincisprezece yarzi ; puţin mai la vale se făcea din ce în ce mai mică, pînă se pierdea cu totul, astfel încît nici o picătură nu ajungea în mare şi lucrul acesta se petrecea de treizeci de ani la rînd. Locuitorii pîndeau cu mare nerăbdare cîte o furtună prin Anzi, deoarece o ninsoare bună îi aproviziona cu apă pentru anul următor. Şi zăpada de pe munţi era neînchipuit mai folositoare pentru ei decît ploaia pe vale. Nici vorbă că ploaia, de cîte ori cădea, cam o dată la doi sau trei ani, le era de mare folos, avînd, după ce ploua, oarecare păşune pe munţi pentru vite şi catîri. Dar fără zăpadă pe Anzi, pustietatea cuprindea toată valea. Lumea de pe aici încă îşi mai aducea aminte că, în trei rînduri, toţi locuitorii se văzuseră siliţi să-şi mute sălaşurile la sud. Anul acesta însă era apă din belşug şi oamenii îşi irigau pămîntul cum doreau ; totuşi a trebuit adesea, chiar în acest timp, să se pună pază militară la stăvilare, ca nu cumva proprietarii să abată apa peste cît le era îngăduit, adică mai mult decît în ceasurile stabilite săptămînal. Se zicea că valea cuprinde 12 000 de suflete, care, cu recolta dintr-un an, puteau trăi numai trei luni, restul hranei aducîndu-se de la Valparaiso şi de la sud. Înainte de descoperirea vestitelor mine de argint de la Chanuncillo, oraşul Copiapo pornise spre pieire, dar acum îi mergea din plin, atît de bine, că, deşi dărîmat pînă-n temelii de un cutremur, fusese în întregime reclădit.

Valea Copiapo, adevărată panglică verde desfăşurată într-un pustiu, merge drept spre sud ; aşa că, de la izvoarele ei din Anzi, are o lungime considerabilă. Văile Guasco şi Copiapo pot fi socotite amîndouă ca nişte insule lungi şi înguste, despărţite de restul pămîntului

chilian prin pustiuri muntoase în loc de apă sărată. La nord de acestea, se mai află o vale foarte sărăcăcioasă, numită Paposo, care are cam două sute de suflete ; iar dincolo de ea, se întinde pustiul adevărat al Atacamei, care stă acolo ca o barieră mult mai greu de trecut decît cel mai spumegos ocean. După două zile petrecute la Potrero Seco, plecai mai departe în susul văii, spre locuința lui Don Benito Cruz, pentru care aveam o scrisoare de recomandație. Don Benito Cruz mă primi minunat ; de fapt, este cu neputință de mărturisit cîtă căldură și ospitalitate întîmpină călătorii mai pretutindeni în America de Sud. Ziua următoare, închiriai cîțiva catîri, ca să urc în Anzii centrali, prin rîpa Jolquera. În a doua noapte, vremea se făcu prevestitoare a furtună de zăpadă sau de ploaie și, în timp ce ne aflam în așternuturi, simțirăm un ușor cutremur de pămînt.

S-a vorbit adesea despre legătura ce ar exista între cutremure și starea vremii : mie mi se pare că această chestiune este de mare însemnătate, deși nu pare prea ușor de înțeles. Humboldt făcea undeva în *Personal Narrative* * observația că nici un vechi locuitor din Noua Andaluzie sau din Peru de Jos [6] n-ar putea spune cu ușurință că nu e o anumită legătură între aceste fenomene ; altundeva, totuși, el pare a crede că legătura aceasta e închipuire goală. La Guayaquil, se spune că orice ploaie torențială în anotimp secetos e totdeauna urmată de cutremur. În Chile de nord, fiindcă plouă neînchipuit de rar, chiar simple semne de ploaie arătîndu-se rar, probabilitatea coincidențelor întîmplătoare devine foarte mică ; cu toate acestea locuitorii cred cu toată puterea în anumite legături între starea atmosferică și tresăririle pămîntului. Această idee a lor m-a izbit îndeosebi cînd, pomenind în fața cîtorva inși din Copiapo de zguduiturile pămîntului de la Coquimbo, ei spuseseră deodată cu glas tare : „Ferice de ei ! Vor avea anul ăsta păsune din belșug". Pentru mintea lor cutremurul prevestea ploaia, după cum ploaia prevestea păsuni bogate. Și în adevăr așa s-a întîmplat : chiar în ziua cutremurului, a căzut acea răpăială de ploaie, despre care am spus că, după zece zile, înverzise ușor cîmpurile. Alteori, ploaia venea după cutremur într-un anotimp cînd așa ceva era o minune mult mai uluitoare decît cutremurul însuși. Astfel s-a întîmplat după cutremurul din noiembrie 1822 și apoi din nou, la Valparaiso, în 1829 ; iar după aceea, la Tacna, în septembrie 1833. E nevoie de oarecare obișnuință cu climatul acestor ținuturi, ca să ne putem da seama de improbabilitatea categorică a ploilor în astfel de anotimpuri, afară numai dacă nu e vorba de urmarea cine știe cărei legi independente de starea climei. În cazul marilor erupții vulcanice, cum a fost aceea a lui Coseguina, cînd au căzut torente de ploaie într-un timp neobișnuit al anului, fapt „aproape fără precedent în America centrală", nu e prea greu de înțeles că volumul de aburi și nori de cenușă

* *Personal Narrative*, vol. IV, p. 11 și vol. II p. 217. În privința observațiilor asupra Guayaquilului, vezi *Journal* de Silliman, vol. XXIV, p. 384. În privința celor despre Tanca, de dl. Hamilton, vezi *Transactions of British Association*, 1840. Pentru acelea despre Coseguina, vezi dl. Caldcleugh în *Philosophical Transactions*, 1835. În prima ediție a lucrării de față, eu am adunat mai multe date asupra coincidenței dintre scăderile neașteptate ale barometrului și cutremure sau dintre cutremure și meteori.

au putut strica echilibrul atmosferic. Humboldt aplică aceeași ipoteză cazurilor de cutremure neînsoțite de erupții ; dar mie greu îmi vine să cred că puținele substanțe gazoase scăpate prin crăpăturile pămîntului ar fi în stare să producă urmări atît de remarcabile. Mai multă probabilitate conține ipoteza, formulată și propusă întîi de dl. P. Scrope, după care, dacă barometrul a scăzut și dacă ploaia poate fi așteptată în chip firesc, presiunea atmosferică, scăzînd pe o arie pămîntească de mare întindere, ar putea prea bine hotărî chiar ziua cînd pămîntul, încordat peste măsură și mai dinainte de forțele subterane, va trebui să slăbească, să se crape și prin urmare să se cutremure. Pe de altă parte, însă, ipoteza aceasta este foarte îndoielnică în privința puterii ei de a explica torentele de ploaie care cad în anotimp secetos, după cutremure neînsoțite de erupții ; asemenea cazuri par a pune în vedere anumite legături mai tainice între regiunile atmosferice și cele subterane.

Negăsind mai nimic interesant în partea aceasta a rîpei prin care umblam, ne-am întors pe același drum la locuința lui Don Benito, unde stătui două zile, adunînd scoici fosile și copaci pietrificați. Trunchiurile de enormi arbori pietrificați, doborîți și îngropați în conglomerat, erau neobișnuit de numeroase. Am măsurat unul, care avea de jur împrejur cincisprezece picioare : ce minunăție ca orice atom al materiei lemnoase din acest cilindru uriaș să fi fost dat la o parte și înlocuit atît de perfect cu silice, încît nici un canal și nici un por să nu se strice ! Acești copaci vor fi fost frunzoși și prosperi cam în perioada cretacicului inferior ; și ei aparțineau subfamiliei bradului. Un fapt amuzant era felul locuitorilor de a vorbi despre natura scoicilor-fosile adunate de mine, cam în același fel cum se vorbea acum o sută de ani în Europa, întrebîndu-se dacă „natura le făcuse astfel" sau nu. Cercetarea geologică pe care o făceam asupra ținutului uimea îndeajuns pe chilieni : mi-a trebuit mult pînă să-i conving că nu umblam să descopăr mine. Cîteodată, aceasta îmi da multă bătaie de cap. Cel mai bun mijloc de a le explica îndeletnicirea mea era să-i întreb cum se face că ei înșiși nu doreau să știe nimic despre cutremure și vulcani ? — de ce anumite izvoare erau fierbinți și altele reci ? — de ce, în Chile, existau munți, iar în La Plata nici o colină ? Aceste simple întrebări mulțumeau și astupau gura celor mai mulți ; unii însă (cum mai sînt și prin Anglia, rămași înapoi cu un secol) credeau că toate aceste studii sînt și nefolositoare și păgînești ; și, la urma urmelor, lor nu le trebuia nimic mai mult, decît că Dumnezeu a făcut munții așa cum sînt.

Potrivit unei legi ieșite de curînd, toți ciinii care umblau fără stăpîn trebuiau să fie stîrpiți, așa că văzurăm pe drum numeroase cadavre de cîini uciși. De cîtva timp turbaseră foarte mulți și mușcaseră oameni, care au și murit, bineînțeles. De mai multe ori a bîntuit hidrofobia pe valea aceasta. Și e destul de curios lucru cum poate o molimă atît de ciudată și de groaznică să se ivească din cînd în cînd într-un loc atît de izolat. S-a observat de altfel că unele sate din Anglia sînt și ele mai supuse acestei epidemii decît altele. D-rul Unanue stabilește că hidrofobia, în America de Sud, s-a cunoscut mai întîi în 1803 : afirmația lui

se sprijină și pe faptul că Azara și Ulloa n-au auzit niciodată vorbindu-se de așa ceva, pe timpul lor. D-rul Unanue spune că boala aceasta a izbucnit în America centrală și apoi s-a întins încetul cu încetul spre sud. Ea ajungea, în 1807, la Arequipa și se zice că unii oameni de acolo, nemușcați de cîini, au suferit totuși de ea, cum se întîmplase cu niște negri, care mîncaseră carne de vită moartă de turbare. La Ica au pierit în acest fel groaznic patruzeci și doi de inși. Boala se declară de la douăsprezece pînă la nouăzeci de zile după mușcătură, iar moartea se întîmplă totdeauna la cinci zile după primele semne. Din 1808, nu s-a mai pomenit multă vreme de asemenea cazuri. Întrebînd anume, n-am putut afla dacă hidrofobia era cunoscută în Țara lui Van Diemen sau Australia ; iar Burchell spune că, timp de cinci ani cît a stat el la Capul Bunei Speranțe, n-a auzit despre nici un caz. Webster afirmă că turbarea nu s-a pomenit în insulele Azore ; și aceeași afirmație s-a mai făcut cu privire la insulele Mauriciu și Sfînta Elena. * În privința acestei boli atît de neobișnuite, putem dobîndi unele informații luînd în considerație împrejurările care îi dau naștere în climele depărtate, unde nu este de loc probabil ca vreun cîine mușcat mai dinainte s-o fi adus. [7]

Peste noapte, la locuința lui Don Benito, sosi un străin, care ceru îngăduința să doarmă. Spunea că, pierzîndu-și drumul, rătăcise prin munți timp de șaptesprezece zile. Plecase din Guasco și, fiind obișnuit să călătorească prin Anzi, nu se aștepta la nici o greutate de a se ține de potecă spre Copiapo ; dar, fără să-și dea seama cum, se trezise pe-ți-n după aceea cuprins într-un labirint de munți, de unde simțea că n-are să mai scape. Cîțiva catîri i se prăvăliseră în prăpastie, iar el fusese cuprins de deznădejde. Cea mai de seamă greutate îi venise de la faptul că, neștiind unde poate găsi apă mai în jos, se văzuse silit să se țină de marginea lanțurilor centrale de munți.

Întorcîndu-ne pe vale în jos, ajunserăm în orașul Copiapo, la 22 iunie. Partea inferioară a văii este largă, formînd o cîmpie minunată ca și aceea a Quillotei. Orașul se întinde pe o arie considerabilă, fiecare casă fiind împrejmuită de cîte o grădină ; dar nu e un loc unde să te simți bine, casele neavînd ca mobilier mai nimic. Toți locuitorii sînt veniți să facă bani și apoi să plece în alte părți, cît mai repede cu putință. Nimeni nu se ocupă cu altceva, decît, într-un fel sau altul, cu minele ; minele și minereurile sînt singurele lor subiecte de conversație. Tot ceea ce trebuie neapărat vieții omenești este foarte scump, datorită depărtării de optsprezece leghe la care orașul se află față de port ; foarte costisitor este de asemenea transportul. O pasăre costă cinci sau șase șilingi ; carnea este aproape tot atît de scumpă ca în Anglia ; lemnele de foc sau mai bine zis crăcile se aduc cu catîrii tocmai din Anzi, de la o distanță de două-trei zile ; iar pentru pășunatul vitelor se ia cîte un șiling pe zi : aceste prețuri, pentru America de Sud, sînt exorbitante.

* *Observ. sobre el clima de Lima*, p. 67 ; *Travels* de Azara, vol. I p. 381 ; *Voyage* de Ulloa, vol. II, p. 28 ; *Travels* de Burchell, vol. II, p. 524 ; *Description of the Azores* de Webster, p. 124 ; *Voyage a l'isle de France par un officier du roi*, tom. I, p. 248 ; *Description of St. Helena*, p. 123.

26 iunie. Am închiriat un călăuz și opt catîri să mă ducă în munții Anzi pe alt drum decît cel pe care mai fusesem. Ținutul fiind nespus de pustiu, luarăm cu noi o anumită cantitate de orz amestecat, jumătate și jumătate, cu paie tocate. Cam la două leghe de oraș, din valea pe care mergeam, se desfăcu altă vale, mult mai largă, care se numea „Despoblado", adică nelocuită. Deși măreață ca înfățișare și ducînd către o trecătoare a Anzilor, valea aceasta era seacă cu desăvîrșire, afară poate de cîteva zile pe an în vreo iarnă foarte ploioasă. Laturile ei de munți fărîmicioși abia dacă erau brăzdate de cîteva rîpi, iar fundul văii principale, plin de prundiș, era neted și aproape șes peste tot. E sigur că nici un torent mai însemnat nu va fi curs peste acest așternut de prundiș, deoarece, dacă ar fi fost așa, ar fi urmat să se formeze, ca în toate văile de sud, o mare albie mărginită de pereți stîncoși. Sînt aproape sigur că valea aceasta, ca și cele menționate de călători în Peru, a fost lăsată întocmai cum o vedem azi, de apele mării, care s-au retras pe măsură ce uscatul se înălța. Într-un loc, unde Despoblado se unea cu o rîpă (care în oricare alt lanț ar fi fost o vale imensă), am băgat de seamă că albia ei, deși formată din nisip și pietriș curat, era mai înaltă decît albia rîpii laterale. Cel mai neînsemnat pîrău, într-un ceas, și-ar fi croit drum ; dar era cu totul vădit că trecuseră veacuri și nici un rîuleț nu udase fundul văii lăturalnice. Era ca o mașinărie curioasă de udat, dacă putem zice „mașinărie", perfectă în totul, dar fără întrebuințare. Oricine ar fi observat cum bancurile de mîl, lăsate de retragerea fluxului, imitau în miniatură ținuturile cu munți și văi ; era chiar modelul original de stîncă, alcătuit prin înălțarea continentului în timpul retragerii seculare a oceanului și nu prin acțiunea alternantă a fluxului și refluxului. Ploile care cad pe bancurile de mîl întărit adîncesc tot mai mult excavațiile vechi ; și nu altfel s-a întîmplat cu ploile căzute de-a lungul secolelor pe maldărele de stînci și de sol pe care azi le numim continente.

După ce se întunecă, merserăm mai departe, pînă ce dădurăm de o rîpă cu un izvoraș numit Agua Amarga. Apa își merită numele, fiindcă nu numai că era sărată, dar era și amară și nesuferit de împuțită, astfel încît n-am putut bea, cu nici un chip, nici ceai, nici maté. Cred că de la rîul Copiapo pînă aici erau cel puțin douăzeci și cinci sau treizeci de mile engleze ; și pe toată această distanță nu se găsea nici strop de apă, ținutul meritîndu-și numele de pustiu, în cel mai deplin înțeles al cuvîntului. Pe la jumătatea drumului, am trecut însă pe lîngă niște vechi mine indiene, în apropiere de Punta Gorda : am mai observat și în fața unor văi, care se desfăceau din Despoblado, cîte două grămezi de pietre așezate ceva mai la o parte și în așa fel, încît să arate spre gura acestor vîlcele. Însoțitorii mei nu știau nimic despre ele, răspunzînd întrebărilor mele cu veșnicul : „Quien sabe ?"

Am mai văzut ruini indiene în cîteva părți ale Anzilor : cele mai bine păstrate erau „los ruinas de Tambillos", din trecătoarea Uspallata. Erau grupuri-grupuri de încăperi pătrate, înghesuite una într-alta : se mai vedeau încă unele pervazuri de uși, făcute din spărturi de piatră

așezate cruciș, nu mai înalte ca de trei picioare. De altfel, Ulloa a și vorbit despre ușile scunde ale vechilor locuințe peruviene. Casele acestea, în stare de locuit, trebuie să fi fost destul de largi, putînd sta în ele un mare număr de oameni. Tradiția spune că ele serveau ca loc de popas pentru incașii care treceau munții. Asemenea resturi de locuințe indiene s-au descoperit în multe alte părți, unde nu pare probabil ca ei numai să fi poposit, deși solul este cu totul nepotrivit pentru orice fel de cultură, cum este pe lîngă Tambillos sau la Podul Incașilor, sau în trecătoarea Portillo, unde peste tot am văzut ruini. Am auzit că pe rîpa de la Jajuel, lîngă Aconcagua, unde nu există nici o trecătoare, sînt unele dărîmături de locuințe omenești, pe un pisc foarte înalt, peste măsură de friguros și steril cu totul. La început, îmi închipuiam că aceste clădiri fuseseră locuri de refugiu, pe care indienii le construiseră la venirea spaniolilor ; dar, după aceea, am fost dus să mă gîndesc la probabilitatea cine știe cărei mici schimbări de climă.

Se spune că, în Chile de nord, prin Anzi, vechile case indiene sînt deosebit de numeroase și că, dacă se răscolesc dărîmăturile puțin cu cazmaua, se dă nu rareori peste petice lucrate din lînă, unelte de metale prețioase și chiar rezerve de porumb : mi s-a dat astfel un vîrf de săgeată, făcut din agată și avînd întocmai forma celor ce se întrebuințează încă în Țara Focului. Știu bine că indienii din Peru locuiesc azi, de obicei, pe cele mai înalte și mai reci creste ; dar mi s-a spus cu toată tăria, la Copiapo, de către oameni care își petrecuseră toată viața călătorind prin Anzi, că asemenea clădiri se aflau foarte multe *(muchisimas)* la înălțimi atît de mari, încît ele mai că atingeau limita zăpezilor veșnice, pe unde nu există nici o trecătoare, unde pămîntul nu produce absolut nimic și, mai cu seamă, unde nu e apă. Cu toate acestea, după părerea lumii de acolo (deși era uimită de așa ceva), înfățișarea acelor clădiri arăta că indienii trebuie să le fi folosit ca locuințe. Pe valea aceasta, la Punta Gorda, ruinile constau din șapte-opt mici încăperi pătrate, asemănătoare ca formă cu cele de la Tambillos, dar construite mai cu seamă din lutul pe care locuitorii de azi, fie de aici, fie, după părerea lui Ulloa, din Peru, nu-l mai pot folosi cu aceeași durabilitate. Ele erau situate în locurile cele mai deschise și mai neapărate, pe fundul întins al lărgimii văii. Apă nu se găsea nicăieri mai aproape de trei-patru leghe, proastă și aceea și puțină de tot, pămîntul fiind absolut steril ; zadarnic am căutat să văd vreun lichen lipit de stînci. În zilele noastre, chiar cu ajutorul animalelor de povară, abia s-ar putea exploata cu cîștig o mină descoperită pe aici, afară numai dacă mina n-ar fi deosebit de bogată. Totuși indienii de altădată tocmai aici își clădeau locuințele ! Dacă azi ar cădea două-trei ploi zdravene pe an și nu una, cum se întîmplă, în cîțiva ani s-ar forma probabil un pîrîiaș pe fundul văii ; și astfel, solul prin irigare (și indienii de altădată se pricepeau bine la această treabă) ușor ar deveni destul de rodnic, ca să hrănească două-trei familii.

Am dovezi convingătoare că această parte a Americii de Sud, de lîngă țărm, s-a înălțat cu cel puțin 400—500, iar în unele locuri cu 1000 pînă la 1300 de picioare, pînă la apariția moluștelor actuale și că, mai

adînc în interior, solul e posibil să se fi ridicat chiar mai mult. Caracterul specific de arid al climatului fiind evident urmarea înălțimii Anzilor, putem fi aproape siguri că, anterior ultimelor elevații, atmosfera trebuie să fi fost mai puțin umedă decît este azi ; și cum înălțarea uscatului a fost graduală, tot graduală va fi fost și schimbarea climatului. Întemeiați pe ideea unei schimbări de climă, în timp ce clădirile erau locuite, ruinile urmează în acest caz să fie de o neînchipuită vechime ; și nu e nici o dificultate în a crede că ele s-au putut păstra în climatul chilian. Dar atunci trebuie să admitem de asemenea (și aceasta este în adevăr greu) că omul a locuit America de Sud pe o perioadă de timp imensă, de îndată ce orice schimbare de climă, determinată de ridicarea pămîntului, trebuie să se fi produs foarte lent. La Valparaiso, în ultimii două sute douăzeci de ani, înălțarea solului a atins ceva mai puțin de nouăsprezece picioare ; la Lima, o anumită faleză s-a ridicat, în perioada indo-umană, cu optzeci pînă la nouăzeci de picioare, în mod sigur ; dar elevații atît de mici n-au putut avea decît o influență tot mică în ceea ce privește abaterea curenților umezi ai atmosferei. De altfel, d-rul Lund a găsit în peșterile braziliene schelete omenești a căror înfățișare l-au făcut să creadă că rasa indiană a existat în America de Sud pe o perioadă incalculabil de lungă.

Pe cînd mă aflam la Lima, am discutat despre aceste chestiuni * cu dl. Gill, inginer civil, care văzuse o bună parte din interiorul țării. El mi-a spus că ipoteza unei schimbări a climei îi trecuse și lui prin minte, cîteodată ; dar că, după credința lui, cea mai mare parte a solului, azi necultivabil, deși plin de case indiene dărîmate, fusese adus în această stare prin neîngrijirea sau ruperea, din cauza vreunui cutremur, a conductelor de apă, pentru a căror construcție indienii de altădată aveau meșteri neîntrecuți. Menționez acum că peruvienii, în adevăr, își aduceau canalele de irigație prin tuneluri, pe care le scobeau în munți de piatră. Dl. Gill mi-a spus că fiind vorba de cercetări de specialitatea lui, a cercetat unul și a constatat că acel tunel era scund, îngust, întortocheat și inegal ca lărgime, dar neînchipuit de lung. Nu e de cea mai mare mirare că au putut acei oameni să ducă la bun sfîrșit asemenea lucrări, fără ajutorul uneltelor de fier sau al prafului de pușcă ? Dl. Gill mi-a menționat de asemenea cazul foarte interesant și, după cît îmi dau seama, fără pereche, al unei mișcări subterane, care schimbase albia rîurilor dintr-o întreagă regiune. Călătorind de la Casma la Huaraz (nu prea departe de Lima), a dat peste o cîmpie plină de ruini și de semnele unei vechi cultivări, dar stearpă cu totul acum. În apropiere, se afla albia seacă a unui rîu destul de mare, din care se trăsese înainte vreme apa de irigat în conducte. Judecînd după înfățișarea ei, totul arăta că apa cursese de-a lungul ei pînă mai acum cîțiva ani ; în unele locuri, se așternuseră straturi de nisip și prundiș, iar în

* Temple, mergînd în călătoriile sale prin Peru de sus sau Bolivia de la Potosi la Oruro, spune : „Am văzut multe sate indiene sau locuințe dărîmate, sus, chiar pe piscurile munților, mărturisind că, pe unde azi totul nu e decît pustietate, trăise odinioară o lume întreagă". El face observații asemănătoare și în altă parte ; dar nu se poate înțelege dacă pustietatea se datora lipsei de populație sau vreunei modificări a condiției solului.

altele stîncile fuseseră roase, formînd astfel un mare canal, care pe alocuri era lat ca de patruzeci de yarzi și adînc de opt picioare. Se înțelege de la sine că dacă cineva ar fi urmat albia pe cursul ei, ar fi trebuit să urce neîncetat o pantă mai mult sau mai puțin înclinată ; de aceea, dl. Gill, mergînd în sus pe albia acestui fost rîu, a rămas uimit văzînd deodată că trebuise s-o ia la vale. După aprecierea lui, scoborîșul ajungea pînă la patruzeci sau cincizeci de picioare, socotite perpendicular. E limpede că avem aici cazul unei spinări de colină ridicată de-a latul rîului. Din clipa cînd rîul a fost silit să se arcuiască astfel, apa trebuie să fi căzut înapoi, tăindu-și un nou canal și tot din acea clipă, de asemenea, cîmpia înconjurătoare, rămînînd fără apa fertilizatoare, a devenit sterilă.

27 iunie. Plecînd dis-de-dimineață, ajunserăm la amiază în valea Paypote, care, fiind străbătută de un pîrîiaș, avea ceva vegetație și chiar cîțiva „algarroba", un fel de arbuști din soiul mimozei [8]. Nelipsind lemnul de foc, se construise aici mai demult o topitorie ; găsiram un om singuratic, căruia i se lăsase grija furnalului și care de fapt se ocupa numai cu vînatul guanacilor. Peste noapte îngheță strașnic, dar, avînd lemne din belșug, dormirăm la cald.

28 iunie. Continuarăm să tot urcăm treptat, pînă ce valea se preschimbă în chei. În timpul zilei, văzurăm mai mulți guanaci, precum și urme de Vicuna, specie înrudită de aproape cu guanaco. După obiceiuri, Vicuna este un animal specific alpin, care numai rareori coboară mult mai jos de limita zăpezilor veșnice, el sălășluind prin locuri mai înalte și mai pustii decît guanaco. Singurul animal, pe care l-am mai văzut într-un număr relativ mare, fu o vulpe mică. Îmi închipui că ea trăiește din prădăciunile pe care le face asupra șoarecilor și altor rozătoare mărunte, care, cîtă vreme nu lipsește puțină vegetație, se înmulțesc considerabil în locuri oricît de pustii. În Patagonia, chiar pe malurile salinelor, unde nu se găsește nici strop de apă dulce, în afară de rouă, aceste mici dihănii mișună. Șoarecii, ca și șopîrlele, sînt în stare să-și întrețină viața pe cele mai sterpe și mai neînsemnate întinderi de pămînt și chiar pe insulițele din mijlocul oceanului.

În toate părțile, priveliștea arăta numai pustietate, pe care cerul senin, fără nici un nor, o lumina întreagă, făcînd-o mai evidentă. Sublim cîtva timp, sentimentul pustietății nu poate dăinui, din pricina lipsei de variație. Ne așezarăm sălașul la poalele munților „primera linea", adică primul șir al cumpenei apelor. Dar rîurile nu curg pe partea estică spre Atlantic, ci se varsă într-un lac sărat, o mare salină, care se află în mijlocul unui podiș, ca o mică Mare Caspică, la înălțimea aproximativă de zece mii de picioare. Locul unde ne-am oprit să dormim era înconjurat de jur împrejur cu petice mari de zăpadă, care peste an se topeau. La asemenea înălțimi, vînturile sînt supuse unor anumite legi neschimbate : în fiecare zi, o briză răcoroasă suflă în susul văii, iar la un ceas sau două după asfințitul soarelui aerul rece de pe munți se pornește înapoi ca printr-o pîlnie. Toată noaptea bătu un vînt viscolos : temperatura trebuie să fi scăzut mult sub 0°, deoarece apa, pe care o țineam într-un vas, se făcuse sloi. Nici un fel de îmbrăcăminte

nu servea la nimic împotriva aerului rece ; atît am tremurat de frig, că n-am putut să dorm, așa că dimineața m-am sculat amorțit în întregime și cu capul greu.

Prin Anzii de mai la sud, se întîmplă adesea ca oamenii să piară din cauza furtunilor de zăpadă ; aici, piereau altfel. Călăuzul meu, pe cînd era băiat de paisprezece ani, trecea Anzii prin luna mai, dimpreună cu un grup ; ajungînd în părțile centrale, se porni o nebunie de viscol uscat, încît abia se mai puteau ține pe catîrii lor, în timp ce pietrele de pe pămînt erau date de-a rostogolul. Vremea era senină și nu cădea nici un fulg de zăpadă ; numai temperatura scăzuse mult. E probabil ca temperatura să nu fi ajuns cu foarte multe grade sub zero, dar gerul pe care îl simțeau acei oameni, îmbrăcați destul de prost, trebuie să fi fost cu atît mai cumplit, cu cît curentul de aer rece era mai puternic. Viscolul a durat mai bine de o zi ; oamenii începuseră să-și piardă puterile, iar catîrii se tot opreau din mers, nemaiputînd să înainteze. Fratele călăuzului meu încercă să se înapoieze, dar pieri și i se găsi trupul după doi ani zăcînd pe drum, alături de catîrul lui, cu căpăstrul încă în mînă. Alți doi oameni ai grupului, din cauza degerăturii, se aleseră cu căderea degetelor de la mîini și de la picioare ; iar din două sute de catîri și treizeci de vaci, numai patrusprezece catîri scăpară cu viață. Acum mulți ani, un mare convoi, după cum se presupunea, pierise în întregime din aceeași cauză, fără ca să li se descopere trupurile pînă în ziua de azi. Eu cred că, nicăieri pe lume, împrejurarea aceasta, cu cer senin, temperatură mult scăzută și viscol uscat, nu se ivește oricînd.

29 iunie. Pornirăm bucuroși să coborîm în josul văii, spre locul unde înnoptasem cu o zi mai înainte, urmînd ca de aci să ne apropiem de Agua Amarga. La 1 iulie soseam în valea Copiapo. Mireasma de trifoi proaspăt, după aerul fără nici un miros al sterpei Despoblado, ne îmbătă. Cît am stat în oraș, am auzit de la mai mulți locuitori despre un munte din apropiere, numit de ei „El Bramador" — urlătorul sau mugitorul, care, după cît am putut prinde, nefiind prea atent la vorba lor, era acoperit de nisip, și care, de cîte ori îl urca lumea, nisipurile se porneau la vale, mugind. Aceeași împrejurare se află descrisă în amănunt de Seetzen și Ehrenberg *, ca fiind cauza zgomotelor auzite de mulți călători pe muntele Sinai de lîngă Marea Roșie. Am vorbit cu cineva care auzise el însuși acel zgomot ; spunea că e ceva uimitor și afirma cu toată limpezimea că, deși nu își da seama cum se întîmpla, era nevoie, pentru a-l produce, să surpe nisipul, făcîndu-i vînt pe coastă. Caii care calcă pe nisip uscat și grăunțos fac să se audă un fel de scîrțîit, din cauza frecăturii nisipului cu el însuși ; lucrul acesta l-am observat de mai multe ori pe țărmul Braziliei. [9]

Trei zile după aceasta, mi s-a spus că „Beagle" ancorase într-un port care se găsea la optsprezece leghe de oraș. Pe aici, în josul văii, pămîntul cultivat este prea puțin ; pe întinsuri nemăsurate crește un fel de iarbă păcătoasă, ca sîrma, pe care chiar catîrii abia o pasc. Sără-

* *Edinburgh Philosophical Journal,* ian. 1830, p. 74, și aprilie, 1830, p. 258. Vezi de asemeni *On Volcanoes* de Daubeny p. 438 și *Bengal Journal,* vol. VII, p. 324.

cia vegetației se datorește marii cantități de materie salină cu care e îmbibat solul. Portul constă dintr-un pîlc de mici colibe sărăcăcioase, așezat la marginea unei cîmpii sterpe. Acum, fiindcă rîul are destulă apă ca să ajungă pînă la mare, locuitorii se bucură de norocul că pot aduce apă bună de băut de la o milă și jumătate depărtare. Pe plajă erau mormane de mărfuri și orășelul părea mai însuflețit ca de obicei. Pe seară, îmi luai rămas bun, din toată inima, de la tovarășul meu de drum Mariano Gonzales, cu care călărisem atîtea leghe prin Chile. În dimineața următoare, vasul „Beagle" își întindea pînzele spre Iquique.

12 iulie. Am ancorat în portul Iquique, pe coasta peruviană, la 20°12′ latitudine. Orașul are cam o mie de locuitori și se află situat pe o cîmpie mică de nisip, la poalele unui perete uriaș de piatră, înalt de 2000 picioare, formînd aci coasta. Ținutul este pustiu cu totul. Cîte o mică răpăială de ploaie cade o dată la mulți ani și coclaurii sînt așadar plini de pulberea provenită din roaderea munților: coastele muntelui zac sub grămezi de nisip alb și mărunt, chiar pînă la o mie de picioare înălțime. În acest anotimp, pătura groasă de nori, care se întinde peste ocean, rareori este atît de înaltă, încît să vină pe deasupra zidului de piatră al țărmului. Ca înfățișare, orașul era cum nu se poate mai întunecat; micul port, cu puținele lui vase și cu pîlcul acela de locuințe păcătoase, părea copleșit de restul priveliștii și cu totul disproporționat.

Locuitorii trăiau ca pe bordul unui vas; tot ce le trebuia le venea de departe: apa se aducea cu bărcile de pe Pisagua, distanță de patruzeci de mile spre nord, costînd nouă „reali" (4,5 șilingi) butoiașul de optsprezece galoane (80 litri). Am cumpărat o sticlă de apă cu trei pence. La fel trebuiau aduse dinafară lemnele de foc și, firește, orice de-ale mîncării. Într-un astfel de oraș, bineînțeles că nu se poate ține decît un număr foarte mic de animale. În dimineața următoare, cu mare greutate am izbutit să închiriez, dînd patru lire sterline, doi catîri și un călăuz, care să mă ducă la minele în care se lucra la extragerea salpetrului. Iquique trăia din vînzarea acestei sări, pe care, pentru întîia oară, a exportat-o în anul 1830: într-un singur an, s-au trimis în Franța și în Anglia cantități în valoare de o sută de mii lire sterline. Salpetrul se întrebuințează îndeosebi ca îngrășămînt al solului și ca materie primă din care se extrage acidul azotic; fiind foarte delicvescent, adică topindu-se ușor, nu se întrebuințează la facerea prafului de pușcă. Altădată, erau prin împrejurimi două mine de argint neînchipuit de bogate, dar de la un timp producția lor a tot scăzut, devenind foarte neînsemnată.

Ivirea vasului nostru în larg pricinuise oarecare neliniște la Iquique. Peru se afla de cîtva timp în stare de anarhie; cum fiecare partid politic venit la putere impunea orașul la o anumită contribuție, orașul întreg, văzîndu-ne și crezînd că i-a sosit ceasul rău, începuse să fiarbă. Pe lîngă aceasta, lumea mai avea și alte necazuri locale. Cu puțin mai înainte, trei dulgheri francezi spărseseră, în aceeași noapte, cele două biserici ale orașului, furînd toate odoarele. Dar unul dintre hoți după aceea s-a pocăit și odoarele au fost redobîndite. Totuși vinovații fură

trimiși la Arequipa, capitala provinciei, care se afla la două sute de leghe depărtare de Iquique. Reprezentanții de acolo ai guvernului socotiră însă că ar fi păcat să pedepsească niște muncitori atît de prețioși, care se pricepeau să facă tot felul de mobile și îi puseră în libertate. Așa stînd lucrurile, aceștia sparseră din nou bisericile, iar odoarele, furate a doua oară, nu se mai întoarseră. Locuitorii turbară de mînie și, declarînd că numai niște eretici puteau astfel „să-l prade pe atotputernicul Dumnezeu", începură să supună la chinuri o seamă de englezi, cu hotărîrea ca în cele din urmă să-i și împuște. Noroc însă că, intervenind autoritățile, pacea s-a putut în sfîrșit restabili.

13 iulie. De dimineață, am plecat la minele de salpetru, distanță de paisprezece leghe. Urcînd coasta prăpăstioasă a muntelui pe o potecă în zig-zag, văzurăm în curînd, de departe, minele Guantajaya și Santa Rosa. Aceste două mici sate se află chiar la gura minelor ; și, cum stau cocoțate sus, pe munți, ele aveau o înfățișare mult mai nefirească și mai pustie decît avea orașul Iquique. Călărind toată ziua printr-un ținut vălurit, cu totul și cu totul pustiu, abia sosirăm la minele de salpetru după asfințitul soarelui. Drumul era semănat cu oase și piei uscate de animale de povară care muriseră de oboseală. În afară de Vultur aura, care se hrănește cu cadavre, n-am văzut nici o altă vietuitoare, pasăre, patruped, reptilă sau insectă. Pe coastele munților, la înălțimea de aproape două mii de picioare, la care de obicei atîrnă norii în acest anotimp, creșteau foarte puțini cactuși prin crăpăturile stîncilor ; iar nisipul de pe munți era presărat cu licheni, care stăteau liberi, neaderenți. Această plantă aparține genului Cladonia, avînd unele asemănări cu lichenul renilor.[10] Pe alocuri, creștea destul de mult ca să dea nisipului, văzut mai de departe, o culoare oarecum gălbui-spălăcită. În timpul acestui lung drum de paisprezece leghe, făcut călare, am văzut, mai în interior, o singură altă plantă și anume tot un lichen, dar foarte mărunt, care creștea pe oasele catîrilor morți. Aici, cu adevărat, mă găseam în cel dintîi pustiu real, pe care îl văzusem ; și dacă impresia nu era atît de copleșitoare cît ar fi trebuit să fie, faptul se datora obișnuinței mele treptate cu asemenea priveliști, tot umblînd călare spre nord, de la Valparaiso, prin Coquimbo, pînă la Copiapo. Ceea ce făcea ca ținutul să aibă înfățișarea lui interesantă era o crustă groasă de clorură de sodiu și de aluviuni sărăturoase stratificate, care păreau a fi fost depuse în timp ce pămîntul se înălța treptat deasupra nivelului mării. Sarea este albă, foarte tare și compactă ; ea se găsește sub formă de noduli[11] aduși de apă, care ies din nisipul aglutinat, și este amestecată cu mult ghips. Această crustă superficială seamănă întocmai cu un strat de ninsoare, înainte de a începe să se murdărească prin topire. Menținerea ei, deși formată dintr-o substanță solubilă, pe întreaga suprafață a solului dovedește extraordinara uscăciune a climei, care trebuie să fi durat astfel o perioadă neînchipuit de lungă.

Peste noapte, am dormit în locuința unuia dintre proprietarii minelor de salpetru. Solul de aici era tot atît de sterp ca și pe lîngă țărm ; numai că apa, deși mai degrabă amară și sălcie la gust, se procură din

puțurile săpate de oameni. Puțul casei unde am dormit avea treizeci și șase de yarzi adîncime. Se înțelege că, plouînd și rar și puțin, apa nu provenea din ploi ; chiar dacă ar fi fost așa, ea ar fi avut același gust sărat ca și pojghița aceea de pe tot întinsul ținutului, deoarece solul în întregime era acoperit cu o crustă de diferite substanțe saline. Trebuie așadar să tragem concluzia că apa din puțuri se strecura pe sub pămînt, venind de la multe leghe, tocmai din Anzi. De altfel, în direcția acestor munți erau cîteva sătulețe ai căror locuitori, avînd mai multă apă, aveau și putința de a iriga întrucîtva pămîntul, obținînd astfel fînul cu care își nutreau catîrii și măgarii folosiți la cărat salpetrului. Azotatul de sodiu se vinde acum, adus la țărm, cu 14 șilingi suta de pfunzi, partea cea mai însemnată din preț reprezentînd cheltuiala transportului pînă la țărm. Zăcămîntul constă dintr-un strat solid, gros de două-trei picioare, adevărat depozit de azotat, în care se găsește, sub formă de amestec, ceva sulfat de sodiu și multă sare de bucătărie.[12] Stratul acesta se află chiar la suprafață, sub un așternut neînsemnat de pămînt și se întinde pe lîngă marginea unei cîmpii-bazin o sută și cincizeci de mile în lungime ; după contururi, e vădit că nu poate fi vorba decît de un fost lac sau mai probabil de un braț interior al mării, cum se poate presupune după prezența sărurilor iodice din stratul salin. Nivelul cîmpiei este de 3500 de picioare deasupra Pacificului.

19 iulie. Am ancorat în golful Callao, portul maritim al Limei, capitala statului Peru.[13] Am stat aci șase săptămîni, dar, din pricina tulburărilor vieții publice, n-am putut vedea mai nimic din ținutul înconjurător. În tot timpul vizitei noastre, clima a fost departe de a fi atît de frumoasă, cum îi mergea faima. Nori grei și întunecoși au stat nemișcați peste întreaga regiune, așa că în primele șaisprezece zile n-am văzut, dincolo de Lima, decît o singură dată Anzii. Munții Anzi, văzuți ca terase, una deasupra alteia, prin deschizăturile întîmplătoare ale norilor, se arătau cu o înfățișare măreață. Era știut ca un proverb, că în partea de jos a Perului nu plouă niciodată. Totuși zicala cu greu putea fi socotită ca adevărată, fiindcă mai în fiecare zi, cît am stat acolo, am apucat o vreme de burniță deasă, care noroia străzile și jilăvea îmbrăcămintea. Acestei burnițe, locuitorii Limei nu-i spuneau ploaie ci rouă peruviană ! Că nu plouă mult e adevărat și de aceea casele au numai acoperișuri plate, făcute din lut întărit, iar în magaziile descoperite din port, fără nici un fel de adăpost, se vedeau grămezi imense de grîu, așteptînd cu săptămînile să fie încărcate pe vase.

Nu pot spune că puținul, cît am văzut din Peru, mi-a plăcut ; se zice însă că vara climatul este mult mai atrăgător. În orice anotimp, atît localnicii cît și străinii suferă de friguri malarice foarte violente. Această boală, obișnuită pe toată coasta statului Peru, e necunoscută în interiorul țării. Crizele ei, produse de miasmele malarice, sînt totdeauna foarte nelămurite. Atît de greu este să judecăm regiunile după înfățișarea lor, dacă priesc sau nu sănătății, încît cel care ar fi pus să-și aleagă între tropice locul cel mai salubru ar numi cu toată pro-

babilitatea chiar această coastă. Cîmpia care înconjoară Callao e puţin acoperită de unele ierburi aspre, pe alocuri avînd cîteva mici lacuri de apă stătătoare. Din ele se ridică probabil acele miasme malarice. Într-o situaţie asemănătoare se află şi oraşul Arica, a cărui salubritate s-a îmbunătăţit mult prin secarea bălţilor din preajmă. Miasmele nu sînt totdeauna provocate de vegetaţia luxuriantă supusă unui climat arzător ; multe părţi din Brazilia, chiar acelea pline de mlaştini şi buruieni fel de fel, sînt mult mai sănătoase decît această coastă stearpă a Perului. Cele mai nepătrunse păduri în climat temperat, cum e cazul în Chiloé, nu par de loc a influenţa salubritatea aerului.

Un alt exemplu, foarte grăitor, de ţinut pe care oricine l-ar presupune cum nu se poate mai salubru, deşi lucrurile stau de fapt cu totul dimpotrivă, este insula Santiago din arhipelagul Capului Verde. Am mai descris nesfîrşitele ei cîmpii goale : cîteva săptămîni după anotimpul ploilor, răsare pe ele un fel de iarbă rară, care se veştejeşte dintr-o dată, uscîndu-se cu totul ; în acelaşi timp, aerul devine din ce în ce mai otrăvitor, atît băştinaşii cît şi străinii suferind de friguri violente. Pe de altă parte, arhipelagul Galapagos, din Pacific, deşi cu acelaşi sol şi supus periodic aceluiaşi proces de vegetaţie, e minunat ca salubritate. Humboldt a făcut observaţia că, „în zona toridă, mlaştinile, oricît de mici, sînt nespus de primejdioase, deoarece ele sînt înconjurate, ca la Vera Cruz şi Carthagena, de un pămînt nisipos şi arid, care ridică temperatura aerului ambiant" *. Pe coasta peruviană, însă, temperatura nu este niciodată peste măsură de fierbinte şi poate că de aceea nici frigurile intermitente nu sînt dintre cele mai vătămătoare. Pretutindeni, în ţinuturile nesănătoase, riscul cel mai mare este a dormi pe ţărm. Se va fi datorind acest fapt stării deosebite a corpului în timpul somnului sau cantităţii mai mari de miasme care se dezvoltă noaptea ? Oricum ar fi, e fapt sigur că pe bordul unui vas, ancorat la mică distanţă de coastă, se suferă mai puţin decît pe ţărm. Totuşi mi s-a povestit cazul extraordinar al echipajului unui vas de război bîntuit groaznic de friguri la cîteva sute de mile în largul coastei Africii, chiar cînd, la Sierra Leone, aceeaşi molimă ** îşi începuse una din perioadele ei de prăpăd. [14]

Nici un stat din America de Sud, de la declararea independenţei, n-a avut mai mult de suferit, din cauza anarhiei, ca Peru. În timpul vizitei noastre, patru căpetenii, cu armele în mîini, se aflau în luptă pentru putere : dacă unul dintre cei patru şefi izbutea să devină, pentru un timp, mai puternic, ceilalţi trei se uneau împotriva lui ; dar de îndată ce îl răsturnau, ei se şi porneau cu duşmănie unul contra celuilalt. Deunăzi, cu prilejul aniversării independenţei, în timp ce se celebra sfînta liturghie, cîntîndu-se *Te Deum laudamus* [15], iar preşedintele se împărtăşea, oştirea, în loc să prezinte drapelul peruvian, desfăcu un steag negru cu cap de mort. Închipuiască-şi oricine starea

* Humboldt *Political Essay on the Kingdom of New Spain,* vol. IV, p. 199.

** Un caz tot atît de interesant se menţionează în *Madras Medical Quarterly Journal,* 1839, p. 340. D-rul Ferguson, în studiul său admirabil (din *Edinburgh Royal Transactions,* vol. IX), arată limpede că otrava rezultă din uscăciune şi că deci ţinuturile cu climă uscată sînt adesea cele mai nesănătoase.

guvernului, căruia, într-o astfel de împrejurare, i se pregătise această înscenare tipică, al cărei rost era să arate hotărîrea oştirii de a lupta pînă la moarte ![16] Pentru mine, această stare de lucruri cădea la timpul cel mai nepotrivit, deoarece nu puteam să întreprind nici o excursie prea departe de marginile oraşului. Singurul loc unde se putea merge pe jos în deplină siguranţă era stearpa insulă San Lorenzo, din faţa golfului. Partea muntoasă a insulei, care se ridică la peste 1000 de picioare, atinge în acest anotimp (iarna) limita de jos a norilor, aşa că pe crestele ei se găsesc chiar unele flori, pe lîngă o bogată vegetaţie criptogamică. Pămîntul de pe colinele de lîngă Lima, care sînt numai cu puţin mai înalte, este aşternut cu covoare de muşchi şi straturi de frumoşi crini galbeni, numiţi *amancaes*. Aceasta dovedeşte, faţă de înălţimile corespunzătoare de la Iquique, un grad mai mare de umiditate. Mergînd spre nord de Lima, climatul devine din ce în ce mai umed, pînă cînd, pe malurile Guayaquilului, aproape sub ecuator, dăm peste păduri luxuriante. Tranziţia însă, de la coastele sterile ale Perului către aceste ţinuturi rodnice, se face, după cum mi s-a spus, destul de neaşteptat pe latitudinea capului Blanco, care se află cu două grade la sud de Guayaquil.

Callao este un mic port murdar şi rău construit. Locuitorii de aici, ca şi cei din Lima, prezintă toate nuanţele imaginabile de amestec ale tipului european cu tipul negru şi indian. Ei par a fi un neam de oameni decăzuţi şi beţivi. Aerul e încărcat de duhori ; îndeosebi mirosul acela greu, care formează caracteristica proprie a tuturor oraşelor intertropicale, se simţea la fiece pas, copleşitor. Fortăreaţa, care a rezistat, fără să se predea, lungului asediu al lordului Cochrane [17], este impunătoare. Dar preşedintele, vînzînd tunurile de bronz chiar în timpul şederii noastre aci, a ordonat dărîmarea ei parţială. El lua aceste măsuri, sub cuvînt că nu avea nici un ofiţer căruia să-i încredinţeze o sarcină atît de importantă. De altfel, nu era lipsit de îndreptăţire să creadă aceasta, deoarece el însuşi obţinuse funcţia de preşedinte, revoltîndu-se, deşi era însărcinat chiar cu paza aceleiaşi fortăreţe. După plecarea noastră din America de Sud, i s-a întîmplat însă şi lui ceea ce se întîmpla tuturor, fiind învins, luat prizonier şi împuşcat.

Lima se află pe fundul unei văi, formată prin retragerea treptată a mării, la şapte mile de Callao, faţă de care e cu 500 de picioare mai deasupra. Dar drumul de la Callao la Lima, panta fiind foarte dulce, pare absolut plan, aşa că, ajungînd la Lima, e greu să-ţi închipui că ai urcat, nu cinci sute, ci numai o sută de picioare. Humboldt este cel care a observat mai întîi această curioasă iluzie. Coline sterpe şi abrupte se înalţă ca nişte insule de pe cîmpia ale cărei ogoare verzi sînt despărţite unele de altele prin ziduri drepte de pămînt. În afară de cîteva sălcii şi unele crînguri rare de banani sau portocali, abia de mai creşte, pe valea aceasta, cîte un copac. Oraşul Lima era, la data aceea, într-o stare de plîns : pe străzile aproape nepavate se vedeau mai peste tot grămezi înalte de murdărie, pe care negri vulturi gallinazo, blînzi ca găinile, ciuguleau liniştiţi din cîte un hoit. Casele aveau de obicei numai un singur cat, construit, din cauza cutremurelor de pă-

mînt, din lemnărie tencuită ; dar unele case vechi, locuite de mai multe familii, erau foarte mari, putînd prea bine să se întreacă în privința încăperilor cu locuințele cele mai măreţe de oriunde. Lima, fostă reşedinţă a regilor, trebuie să fi fost un oraş splendid, altădată. Numărul neobişnuit de mare al bisericilor îi dă încă o înfăţişare proprie şi impunătoare, mai cu seamă dacă e privită de la oarecare distanţă.

Într-o zi, am plecat dimpreună cu cîţiva negustori la vînătoare prin împrejurimile oraşului. Vînătoarea n-a fost cine ştie ce, dar am avut prilejul să văd ruinile unui vechi sat indian, cu măgura lui la mijloc înălţîndu-se ca o colină naturală. Dărîmăturile caselor, curţilor, canalelor de irigaţie şi ale mormintelor uriaşe, risipite pe cîmpia aceasta, reuşesc să sugereze călătorului străin o înaltă idee despre starea şi numărul acelei străvechi lumi. Ţinînd seamă de arta de olari a oamenilor de atunci, de îmbrăcămintea lor de lînă, de uneltele frumoase tăiate din piatra cea mai tare sau făcute din aramă, de podoabele bătute în nestemate, de edificii şi de lucrările lor hidraulice, este cu neputinţă să nu admiri progresul considerabil al industriei şi civilizaţia lor. Mormintele-măguri, numite huacas, sînt de-a dreptul uluitoare : unele dintre ele par coline naturale, îmbrăcate în piatră şi sculptate.

Alte ruini, de o categorie deosebită, sînt de asemeni interesante : e vorba de acelea ale vechiului oraş Callao, care a fost nimicit de cutremurul de pămînt din 1746 şi de revărsarea talazului marin care l-a însoţit. Prăpădul trebuie să fi fost mai cumplit chiar decît cel de la Talcahuano. Temelia mai tuturor clădirilor e acoperită de prundiş, iar porţiuni masive de zidărie par a fi fost învîrtejite prin preajmă ca nişte pietricele de retragerea apelor. S-a afirmat că, în timpul memorabilului cutremur, pămîntul s-ar fi scufundat : n-am putut descoperi nici o dovadă despre aceasta. Totuşi nu s-ar putea zice că aşa ceva ar fi fost neverosimil, fiindcă după întemeierea vechiului oraş, forma coastei a suferit cu siguranţă unele modificări. Altfel, numai nişte nebuni ar fi putut alege ei singuri, ca loc unde să-şi construiască oraşul, acea fîşie îngustă de prundiş, pe care se văd azi ruinile. Dl. Tschudi, comparînd hărţile vechi cu cele noi, a ajuns, după călătoria noastră, la concluzia că, atît la nord cît şi la sud de Lima, ţărmul s-a scufundat în adevăr.

În insula San Lorenzo sînt destule dovezi despre înălţarea uscatului, în perioada recentă ; şi aceasta nu contrazice ideea că pămîntul s-a putut scufunda, după aceea, într-o măsură oarecare. Partea acestei insule din faţa golfului Callao e mîncată de ape în aşa fel, că formează trei terase întunecate, cea mai de jos fiind acoperită, pe distanţa de o milă în lungime, de un strat de scoici cuprinzînd optsprezece specii, care trăiesc încă în marea dimprejur. Înălţimea stratului este de optzeci şi cinci de picioare. Multe cochilii sînt roase adînc şi par mult mai vechi şi mai distruse la înfăţişare decît acelea găsite la înălţimea de cinci sau şase sute de picioare, pe coasta chiliană. Ele sînt asociate cu multă sare obişnuită, cu ceva sulfat de calciu (atît sarea cît şi sulfatul depuse probabil prin evaporarea apei de mare, cît timp solul se

înălța încetul cu încetul), precum și cu sulfat de sodiu și clorură de calciu. Stratul de cochilii se află întins pe stîncile care fac parte dintr-un subașternut de gresie, fiind acoperit cu o pătură de depuneri detritice groase de cîțiva inchi. Pe această terasă, ceva mai sus, cochiliile se descojesc într-un fel de solzi, pulverizîndu-se impalpabil între degete. Pe una din terasele de deasupra, la 170 de picioare înălțime, și de asemenea în alte cîteva locuri mult mai înalte, am dat peste un așternut de pulbere salină, avînd exact aceeași înfățișare și aceeași poziție față de celelalte straturi. Sînt sigur că și acest strat superior a fost la început tot strat de cochilii, ca și cel de pe terasa de optzeci și cinci de picioare, numai că acum era lipsit cu totul de urmele oricăror forme organice. Dl. T. Reeks a analizat pentru mine această pulbere, care constă din sulfați și cloruri de calciu și sodiu, cu foarte puțin carbonat de calciu. E lucru știut că sarea obișnuită și carbonatul de calciu, acumulîndu-se la un loc în mari cantități, se descompun parțial reciproc, cu toate că descompunerea aceasta nu se produce cînd avem a face cu cantități mici în stare de soluție. Cum cochiliile, pe jumătate descompuse, de pe terasa inferioară, se află asociate cu multă sare obișnuită, precum și cu unele substanțe saline care formează așternutul superior, și cum aceste cochilii sînt roase și distruse în chip vădit, sînt convins că această dublă descompunere s-a efectuat aci. Sărurile rezultate, însă, trebuiau să fie carbonat de sodiu și clorură de calciu, dintre care se constată ca prezentă numai clorura de calciu, nu și carbonatul de sodiu. Așadar sînt silit să-mi închipui că, din cauze nelămurite, carbonatul de sodiu s-a transformat în sulfat. Se înțelege de la sine că stratul salin nu s-ar fi putut păstra într-o țară unde plouă cîteodată din belșug ; pe de altă parte chiar împrejurarea aceasta, care mi s-ar părea mai întîi extraordinar de prielnică păstrării îndelungi a cochiliilor expuse intemperiilor, a fost probabil cauza indirectă a rapidei lor descompuneri și sfărîmări, deși sarea obișnuită n-a fost luată de ploi.

Pe aceeași terasă, am descoperit ceva care m-a interesat în chip deosebit : la optzeci și cinci de picioare înălțime, am găsit, *îngropate* printre cochilii și felurite gunoaie aduse de mare, cîteva firișoare de bumbac, bucățele de papură împletită și un spic de porumb ; am comparat aceste rămășițe cu altele asemănătoare, pe care le găsisem prin acele huacas, adică prin vechile morminte peruviene, și am constatat că erau identice. În fața insulei San Lorenzo, pe continent, lîngă Bellavista, există o cîmpie întinsă și netedă, înaltă de aproape o sută de picioare ; partea inferioară a cîmpiei e formată din așternuturi alternante de nisip și argilă impură, amestecate cu pietriș ; suprafața, pînă la adîncimea de trei pînă la șase picioare, constă dintr-un mîl roșiatic, care conține cîteva cochilii marine și multe cioburi roșii de olărie grosolană, în unele locuri fiind mai numeroase decît în altele. La început, eram pornit să cred că acest strat superficial, din cauza marii lui întinderi și netezimi, se va fi depus sub mare ; dar am observat după aceea că el se află pe o podea artificială de pietre rotunde. E foarte probabil deci ca, într-o perioadă cînd solul se afla la un nivel inferior,

să fi existat o cîmpie foarte asemănătoare cu aceea dimprejurul orașului Callao care, fiind la adăpostul unei faleze de prundiș, s-a ridicat numai cu foarte puțin deasupra nivelului mării. Eu cred că pe această cîmpie, cu substratul ei de argilă roșie, își fabricau indienii vasele lor de pămînt ; și că, în timpul cine știe cărui cutremur violent de pămînt, marea a năpădit peste țărm, preschimbînd toată cîmpia într-un lac temporar, așa cum s-a întîmplat cu împrejurimile orașului Callao în 1713 și 1746. Apa își va fi depus noroiul, în care se aflau cioburile olăriei luată din cuptoarele mai numeroase în anumite locuri decît în altele, precum și scoici din mare. Stratul acesta cu urme de olărit se află cam la aceeași înălțime cu cochiliile de pe terasa inferioară a insulei San Lorenzo. Așadar putem, în toată liniștea, trage concluzia că, din perioada existenței rasei indiene, s-a produs înălțarea solului, cum s-a spus mai înainte, cu peste optzeci și cinci de picioare, o mică diferență față de elevația reală socotindu-se că s-a pierdut, în timp ce se întocmeau vechile hărți. La Valparaiso, cu toate că, în 220 de ani înainte de vizita noastră, înălțarea pămîntului n-a putut depăși nouăsprezece picioare, totuși după 1817 s-a mai produs o ridicare, parte insensibilă, parte prin tresărirea din timpul cutremurului de la 1822, de zece sau unsprezece picioare. Judecînd după înălțarea cu optzeci și cinci de picioare a solului, de cînd relicvele acelea au fost îngropate, vechimea rasei indiene este cu atît mai remarcabilă, cu cît, pe coasta Patagoniei, pe cînd pămîntul se afla acolo mai jos cu același număr de picioare, mai trăia încă Macrauchenia ; dar, cum țărmul Patagoniei se găsește la oarecare distanță de Anzi, ridicarea de acolo se poate să fi fost mai înceată decît aici. La Bahia Blanca, pămîntul s-a înălțat numai cu cîteva picioare de cînd numeroasele patrupede gigantice au fost îngropate în el și, potrivit cu părerea general admisă, omul nu exista încă, pe cînd aceste animale dispărute viețuiau. Se poate însă ca înălțarea acestei părți a coastei Patagoniei nici să nu stea în vreo legătură cu Anzii, ci mai degrabă cu vreun șir de stînci vulcanice din Banda Oriental, astfel încît ea să se fi produs infinit mai pe îndelete decît pe țărmurile Perului. Toate aceste presupuneri rămîn, firește, vagi. Cine, de altfel, ar pretinde că nu vor fi fost cîteva perioade de subsidență, adică de scufundare, care să fi alternat cu mișcările de elevație, cînd știm bine că de-a lungul coastei întregi a Patagoniei au existat sigur multe și mari întreruperi în acțiunea forțelor de elevație.

C A P I T O L U L XVII

ARHIPELAGUL GALAPAGOS

Toate insulele sînt vulcanice — Numărul craterelor — Stufişuri fără frunze — Colonia din insula Charles — Insula James — Lac sărat într-un crater — Istoria naturală a tuturor insulelor — Ornitologie ; cintezoi de iarnă neobişnuiţi — Reptile — Broaşte ţestoase uriaşe şi obiceiurile lor — Şopîrla marină, care se hrăneşte cu alge — Şopîrla terestră, săpătoare şi ierbivoră — Însemnătatea reptilelor în arhipelag — Peşti, scoici, insecte — Botanică — Tip american de organizaţie — Deosebiri dintre speciile sau rasele de pe diferitele insule — Blîndeţea păsărilor — Teama de om, instinct dobîndit.

15 septembrie. Arhipelagul Galapagos e format din zece insule principale, dintre care cinci depăşesc pe celelalte ca mărime. Ele se află aşezate sub ecuator, între cinci şi şase sute de mile la vest de coasta Americii. Toate constau din roci vulcanice, abia cîteva stînci de granit ciudat de lucios şi alterat prin căldură, putînd fi socotite ca excepţii. Unele cratere, dominînd insulele mai mari, sînt imense, avînd înălţimea de la trei pînă la patru mii de picioare, coastele fiindu-le pline de nenumărate orificii mai mici. Pot afirma, fără teamă de a mă înşela, că în tot arhipelagul trebuie să fie cel puţin două mii de cratere. Craterele sînt formate fie din lavă sau zgură, fie din tuf vulcanic stratificat în aşternuturi subţiri, asemănător cu gresia.[1] Cea mai mare parte din aceste cratere de tuf vulcanic sînt minunat de simetrice ; originea lor se datoreşte erupţiilor de nămol vulcanic fără lavă. Împrejurare vrednică de reţinut este că toate cele douăzeci şi opt de cratere de tuf, pe care le-am cercetat, aveau buza dinspre miazăzi fie mult mai jos decît în celelalte părţi, fie că era sfărîmată şi lipsea cu totul. Cum toate craterele acestea s-au format neîndoielnic sub ape, pe fundul mării, şi cum valurile create de alizee şi-au unit aci puterile distrugătoare cu talazurile venite din largul Pacificului, ca să bată coastele sudice ale tuturor insulelor acestora, uniformitatea ciudată a craterelor ştirbe în această parte se explică fără dificultate.

Ţinînd seama că insulele arhipelagului Galapagos se află situate chiar sub ecuator, climatul e departe de a fi peste măsură de fierbinte şi faptul acesta pare datorit îndeosebi temperaturii foarte scăzute a apelor înconjurătoare, ape aduse aci de marele curent care vine de la Polul

Sud [2]. În afară de un scurt anotimp, plouă foarte puțin și, chiar atunci, cu totul neregulat, deși norii atîrnă de obicei jos de tot. Așa că, în timp ce părțile mai joase ale insulelor sînt sterpe, părțile mai înalte, la o mie de picioare și peste această înălțime, au un climat umed și deci o vegetație destul de bogată. Aceasta este situația îndeosebi pe coastele insulelor bătute de vînturi, unde umiditatea atmosferei se condensează și cade mai curînd decît oriunde.

În dimineața zilei de 17 septembrie, debarcam pe insula Chatham, care, ca toate celelalte, își înalță silueta liniștită și rotundă, tulburată ca desen pe alocurea de unele măguri, rămășițe de vechi cratere. Nimic nu putea fi mai puțin ispititor ca înfățișarea lor la prima vedere. Stratul rupt, de lavă bazaltică neagră, aruncat în formă de valuri foarte accidentate și tăiat în curmeziș de crăpături enorme, e acoperit pretutindeni de tufișuri pitice, scorojite de soare, care sînt semnele puținei vieți de pe insulă. Suprafața solului, uscată și răscoaptă, bătută de văpăile soarelui de amiază, făcea ca văzduhul să pară stătut și zăpușitor ca într-un cuptor. Aveam impresia chiar că tufișurile acelea miroseau urît. Deși mi-am dat toată silința să adun cît mai multe plante, n-am izbutit să strîng decît foarte puține și chiar acestea erau niște buruieni atît de păcătoase, că ar fi fost mai la locul lor într-o floră arctică, decît într-una ecuatorială. De la oarecare distanță, tufișurile par a nu avea frunze de loc, ca pomii de pe la noi în timpul iernii ; și mi-a trebuit ceva timp pînă să-mi dau seama, nu numai că aproape toate plantele se aflau acum deplin înfrunzite, dar și că cele mai multe erau în floare. Tufișul cel mai răspîndit este un soi din familia Euphorbiacee [3] ; un salcîm și un mare cactus ciudat sînt singurii copaci care pot da umbră. După anotimpul ploilor abundente, se zice că insulele se acoperă pentru scurt timp de verdeață. Numai în insula vulcanică Fernando Noronha, situată la fel în multe privințe, am mai văzut aceeași vegetație ca în insulele Galapagos [4].

Vasul „Beagle", mergînd de jur împrejurul insulei Chatham, ancoră în cîteva golfuri. Într-o noapte, am dormit pe țărm, într-un anumit loc, unde se vedeau mulțime de conuri trunchiate : de pe o movilă, am numărat șaizeci, toate avînd sus cîte un crater mai mult sau mai puțin întreg. Cele mai multe constau dintr-un inel de zgură și impurități de culoare roșie, cimentate la un loc. Înălțimea lor deasupra stratului de lavă al insulei nu era mai mare ca cincizeci pînă la o sută de picioare. Niciunul nu fusese activ de curînd. Întreaga suprafață a insulei, unde mă aflam eu, părea a fi fost străbătută, ca o sită, de aburii subterani ; pe alocurea, lava, de pe cînd era moale, fusese suflată în mari bășici, iar în alte părți, tavanele peșterilor formate tot de suflul subteran se surpaseră înăuntru, rămînînd ca niște gropi circulare cu pereții drepți. Forma atît de regulată a numeroaselor cratere dă insulei o înfățișare artificială, care mie mi-a amintit puternic de acele locuri din Staffordshire, unde sînt cele mai numeroase topitorii de fier. Ziua dogorea cumplit, așa că mersul silnic pe acest strat de lavă accidentat și prin hățișurile lui atît de încîlcite era cît se poate de istovitor, dar ciudata priveliște ciclopeană mă răsplătea din plin. Tot mergînd de colo pînă

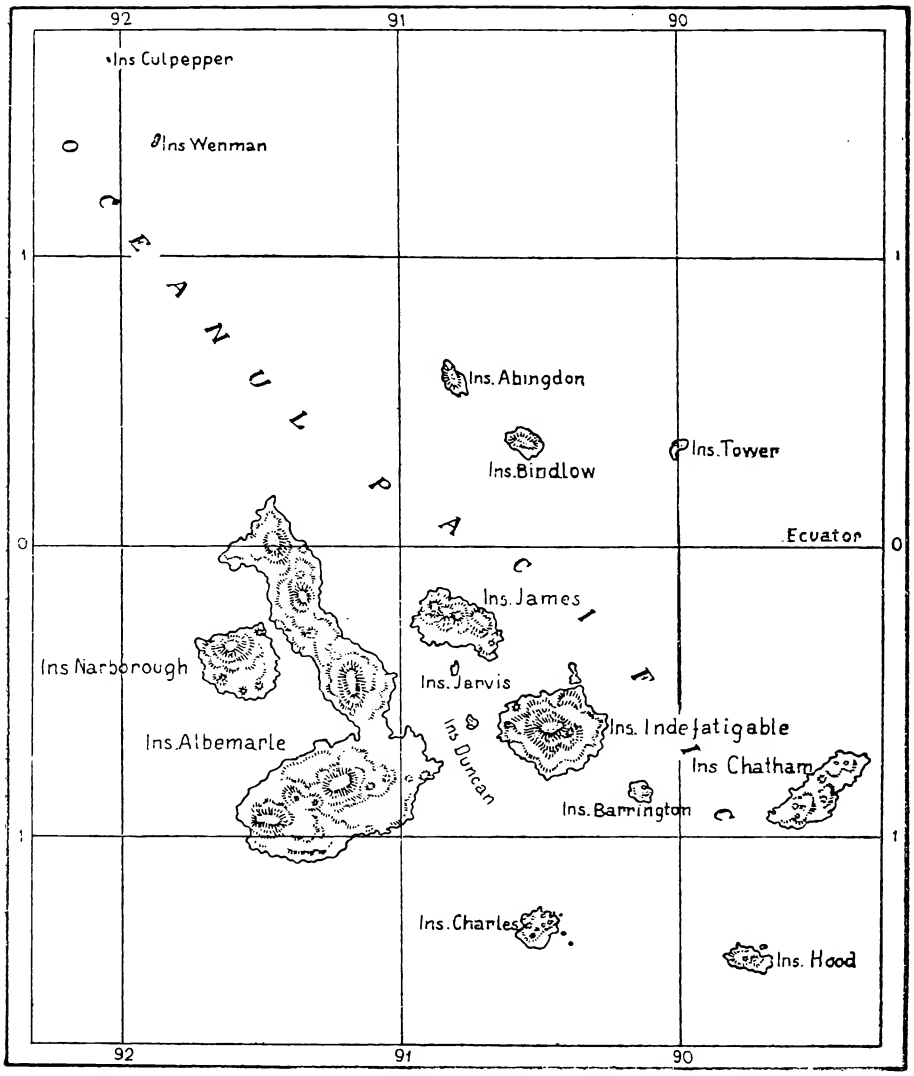

Arhipelagul Galapagos. După harta întocmită de hidrografii vasului „Beagle".

colo, întîlnii două broaşte ţestoase imense, fiecare dintre ele putînd să cîntărească cel puţin două sute de pfunzi : una mînca o frunză de cactus şi, văzîndu-mă că mă apropiasem de ea, se uită ţintă la mine şi apoi porni încet şi măreţ mai departe, în timp ce cealaltă, văzîndu-mă, scoase un şuierat adînc şi îşi retrase capul sub carapace. Aceste reptile uriaşe, înconjurate de lava neagră, de hăţişurile fără frunze şi de acei cactuşi enormi, se răsfrînseră în imaginaţia mea ca nişte monştri antediluvieni. Celor cîteva păsări, cu penele de culoare întunecată, nu le păsa nici de mine şi nici de uriaşele broaşte ţestoase.

23 septembrie. Vasul „Beagle" se îndrepta spre insula Charles. Arhipelagul acesta, deşi îndelung cercetat mai întîi de bucanieri şi apoi de vînătorii de balene, totuşi abia în ultimii şase ani a devenit sediul unei mici colonii, stabilită aici. Locuitorii nu sînt ca număr mai mulţi de două-trei sute ; aproape toţi sînt oameni de culoare, surghiuniţi pentru crime politice din republica Ecuador, a cărei capitală este Quito. Colonia se află cam la patru mile şi jumătate în interior, şi la înălţimea de, probabil, o mie de picioare. La început, drumul ne duse printre hăţişuri fără frunze, ca în insula Chatham. Urcînd însă pe el mai sus, tufişurile şi copăceii ne apărură încetul cu încetul verzi şi, de îndată ce trecurăm creasta insulei, ne simţirăm răcoriţi de minunata briză dinspre sud, vederea înviorîndu-ni-se de vegetaţia verde şi prosperă. În această regiune mai înaltă, se găsea belşug de buruieni şi ferigi. Dar ferigile arborescente lipseau. N-am văzut nicăieri vreun exemplar din familia palmierului, ceea ce este destul de ciudat, deoarece insula Cocos, de la 360 mile spre nord, şi-a luat numele de la mulţimea cocotierilor, care o acopereau [5]. Casele erau risipite la întîmplare pe locuri plate, pe care se cultivau batate [6] şi banane. E greu să-şi închipuie cineva cîtă plăcere ne făcea solul negru, după îndelunga noastră obişnuinţă cu scorojeala pămîntului din Peru şi Chile de nord. Locuitorii, deşi plîngîndu-se de sărăcie, îşi cîştigau, fără prea multă caznă, mijloacele de existenţă. Prin păduri, umblau mulţi porci şi capre sălbatice, dar hrana animală de căpetenie o dădeau broaştele ţestoase. Firește dar că numărul lor, pe insulă, scăzuse mult şi totuşi oamenii încă puteau să-şi asigure hrana pentru o săptămînă, vînînd numai două zile. Se spune că altădată numai vase izolate luau în ele pînă la şapte sute de broaşte şi că, acum cîţiva ani, echipajul unei fregate adusese de pe insulă la ţărm, într-o singură zi, două sute.

29 septembrie. Ocolind extremitatea de sud-vest a insulei Albemarle, a doua zi navigam pe calm aproape deplin, între insula aceasta şi Narborough. Amîndouă erau acoperite cu adevărate potopuri de lavă neagră golaşă, care fie că se revărsase peste marginile imenselor cratere-cazane, dînd pe dinafară ca vasele de păcură cînd fierb, fie că ţîşnise prin orificiile mai mici de pe laturile lor, împrăştiindu-se în coborîre pe multe mile de-a lungul ţărmului. Se ştia că, pe amîndouă aceste insule, avuseseră loc erupţii. În Albemarle, am văzut şi noi o ţîşnitură subţire de fum, încolăcindu-se pe deasupra unuia din craterele uriaşe. Seara, ancorarăm în golful Banks al insulei Albemarle. Dimineaţa următoare, ieşii să fac o plimbare. La sud de craterul sfîrtecat, constituit din tuf vulcanic, unde ancorase „Beagle", se vedea o altă formă eliptică, minunat de simetrică ; axa mai lungă a acesteia era cu puţin mai mică decît o milă, iar adîncimea de aproape 500 de picioare. Pe fundul ei, se vedea un lac scăzut, în mijlocul căruia un crater subţire formase un fel de insuliţă. Ziua era copleşitor de fierbinte şi lacul arăta limpede şi albastru : aşa că îmi dădui drumul pe clina încenuşată

a gurii craterului şi, înecîndu-mă de cenuşa stîrnită astfel, mă grăbii nerăbdător să gust apa — dar, spre părerea mea de rău, o găsii saramură curată.

Pe stîncile de pe coastă, foiau nişte şopîrle mari şi negre, care aveau de la trei pînă la patru picioare în lungime; iar pe coline, deopotrivă de numeroase, se tîrau altele, aparţinînd unei specii urîte, de culoare gălbuie-închis. Acestea din urmă, în mare număr, unele se dădeau la o parte din calea noastră, alergînd deşelat, în timp ce altele, ca să scape de primejdie, alunecau în găurile lor. Voi descrie de îndată mai amănunţit deprinderile de viaţă ale ambelor reptile. Partea nordică a insulei Albemarle este neînchipuit de sterilă.

8 octombrie. Am sosit la insula James: această insulă, ca şi insula Charles, se numeşte astfel de multă vreme, după numele regilor noştri din neamul Stuarţilor[7]. Dl. Bynoe, eu însumi şi oamenii noştri de serviciu am fost lăsaţi aici pentru o săptămînă, cu provizii şi un cort, timp în care vasul „Beagle" plecă după apă. Găsirăm în insulă un grup de spanioli, care fuseseră trimişi aci din insula Charles să usuce peşte şi să săreze carne de broască ţestoasă. Ca la şase mile în interior şi la înălţimea de aproape 2000 de picioare, am dat peste o colibă în care locuiau mai mulţi inşi, dintre care doi vînau broaşte, iar ceilalţi prindeau peşte pe ţărm. Le-am făcut două vizite şi am dormit cu ei o noapte. Ca şi în celelalte insule, regiunea mai joasă

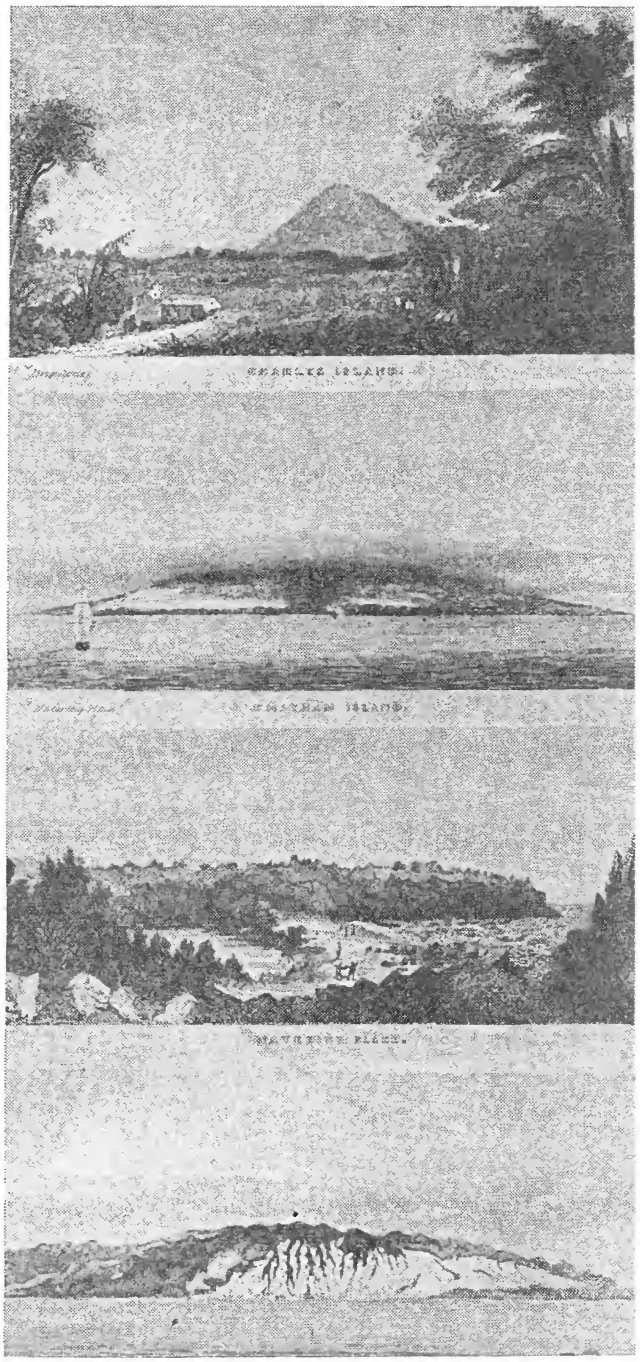

Insulele Galapagos; sus: insula Charles; la mijloc: insula Chatham (vedere generală) şi locul de unde se poate lua apă dulce; jos: insula Albemarle. *Gravuri de F. P. King.*

era acoperită cu aceleași tufișuri fără frunze, dar copacii de aici creșteau mai groși decît în alte părți, cîțiva avînd în diametru două picioare, iar alții chiar 2,9 inchi. Regiunea mai înaltă, fiind mereu umedă din cauza norilor, întreținea o vegetație verde și prosperă. Pămîntul era atît de jilav, încît am dat peste adevărate tarlale de căprișor sălbatic [8], prin care trăiau și se înmulțeau nestînjenite numeroase stoluri de mici cristei de baltă [9]. Cît am stat în această regiune muntoasă, am trăit numai cu carne de broască țestoasă: coșul pieptului fript (cum fac gauchos *carne con cuero*) e foarte gustos și supa de broască țestoasă tînără e minunată; altfel, după gustul meu, carnea aceasta pare searbădă.

Într-o zi, însoțirăm un grup de spanioli în baleniera lor, pe o salină, adică pe un lac din care se scoate sare. După ce debarcarăm, trebui să mergem pe jos din greu, avînd de străbătut un cîmp accidentat, așternut cu lavă recentă, care aproape că împresurase un crater din tuf, în al cărui fund se afla lacul sărat. Apa nu era mai adîncă de trei sau patru inchi și sta pe un strat de sare albă, splendid cristalizată. Lacul era chiar circular și, de jur împrejurul lui, pe de margini, creșteau unele plante suculente de un verde luminos; pereții aproape drepți ai craterului, acoperiți de păduri, înfățișau o priveliște și pitorească și ciudată totodată. Aici, în acest loc liniștit, marinarii unui vas de vînat foci își omorîseră, acum cîțiva ani, căpitanul: i-am găsit craniul zăcînd prin hățișuri.

Mai toată săptămîna cît stăturăm pe insulă, cerul rămase senin; de îndată ce alizeul înceta ca vreun ceas să mai sufle, zăpușeala devenea înăbușitoare. În două zile, termometrul din cort sta cîteva ore la 34°, scăzînd în aerul liber, în vînt și soare, la 29°. Nisipul era peste măsură de încins: am introdus termometrul într-un loc cu nisip de culoare închisă și, imediat, a sărit la 58°. Dar cît putea să se mai urce încă, n-am putut ști, fiindcă termometrul nu mai era gradat peste această limită. Nisipul negru se simțea mult mai înfierbîntat, așa că, chiar încălțați cu cizme, abia puteam umbla prin el.

Istoria naturală a acestor insule este extraordinar de interesantă, meritînd să ne oprim asupra ei. Făpturile organice, cele mai multe, sînt creații băștinașe, care nu se mai întîlnesc nicăieri altundeva; există deosebiri pînă și între viețuitoarele de pe diferite insule. Dar toate la un loc arată o înrudire pronunțată cu speciile din America, deși sînt despărțite de continent printr-un spațiu oceanic lat între 500 și 600 mile. Arhipelagul este o mică lume în sine, aparte, sau mai degrabă un satelit al Americii, de unde i-au venit cîțiva coloniști rătăciți, care, cu timpul, au primit caracterul general de ființe indigene. Avînd în vedere mica lor întindere, sîntem uimiți de marele număr al viețuitoarelor indigene și de scurta rază terestră pe care trăiesc. Cum toate înălțimile sînt

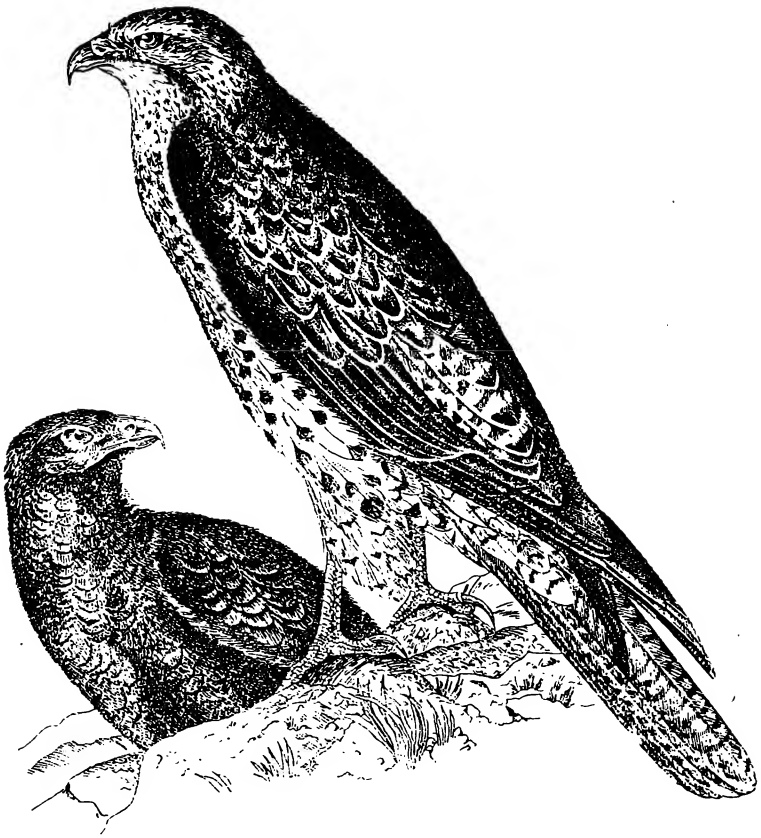

Caracara de Galapagos, sau șopîrlarul de Galapagos. *(Polyborus Galapagoensis,* Gould, sau *Buteo Galapagoensis.)*

încoronate de cîte un crater și cum marginile celor mai multe rîuri de lavă sînt încă distincte, trebuie să credem că, într-o perioadă geologic recentă, oceanul nesfîrșit se va fi întins pe aici, peste tot. Astfel că totul, atît în spațiu cît și în timp, ne duce oarecum către faptul primordial — către acel mister al misterelor — întîia apariție a noilor viețuitoare pe pămînt.

Dintre mamiferele terestre, numai unul trebuie socotit ca indigen și anume șoarecele (Mus Galapagoensis), care se află, după cît îmi pot da seama, numai în insula Chatham, insula cea mai de răsărit a întregului arhipelag. Acest șoarece aparține, după cum m-a informat dl. Waterhouse, unei subîmpărțiri a familiei șoarecilor caracteristici ai Americii. În insula James există un șobolan destul de deosebit de șobolanii de rînd și pentru aceea dl. Waterhouse l-a și denumit și descris ; dar, cum el aparține acelei subîmpărțiri a familiei care trăiește în Lumea Veche și cum insula aceasta a fost, în ultimii o sută cincizeci de ani, mult cercetată de corăbii, sînt aproape sigur că acest șobolan este doar o varietate, produsă de climatul, de hrana și solul, adică de condițiile noi și particulare de viață, la care a fost supus. Cu toate că nimeni nu

poate face presupuneri fără să se întemeieze pe fapte clare, totuși, chiar în privința șoarecelui din insula Chatham, trebuie să ținem socoteală că el ar putea fi o specie importată din America, deoarece eu am văzut, în cel mai neumblat loc din pampas, un șoarece care trăia în acoperișul unei colibe noi și care prin urmare e probabil că fusese adus pe o corabie : fapte asemănătoare a observat și d-rul Richardson în America de Nord.

Dintre păsările de uscat, mi-am procurat douăzeci și șase de specii, caracteristice pentru insulele arhipelagului și neîntîlnite nicăieri altundeva, cu singura excepție a unei ciocîrlii-cinteză din America de Nord (Dolichonyx oryzivorus), care, găsindu-se în acel continent pînă pe latitudinea nordică de 54°, frecventează de obicei mlaștinile [10]. Celelalte douăzeci și cinci de păsări sînt : mai întîi, un uliu, curioasă formă intermediară dintre un uliu-șorecar și grupul american al Polyborilor, mîncători de cadavre, avînd cu aceștia din urmă asemănarea cea mai izbitoare în privința tuturor obiceiurilor și chiar a tonului cu care țipă ; în al doilea rînd, sînt două cucuvele, reprezentînd bufnița europeană, albă și cu urechi scurte, care sălășluiește prin podurile caselor ; al treilea, un pănțăruș regișor, trei muscari-tirani (dintre care două sînt specii de Pyrocephalus, iar una sau chiar două ar putea fi socotite de unii ornitologi numai ca varietăți) și un porumbel, toate păsări semănînd cu speciile americane, fără însă a se confunda ; al patrulea, o rîndunică, pe care dl. Gould o consideră specific distinctă, deși se deosebește de Progne purpurea din amîndouă Americile, fiind numai ceva mai întunecată la pene, mai mică și mai subțirică la corp ; al cincilea, trei specii de sturzi-batjocoritori, deosebit de caracteristici în America. Celelalte păsări de uscat sau păsări terestre, pe care le-am strîns, formează un grup dintre cele mai ciudate, de cintezi, înrudiți unul cu altul prin structura ciocului, scurtimea cozii, forma corpului, culoarea penelor, constituind treisprezece specii, pe care dl. Gould le-a rînduit în patru subgrupe [11]. Toate aceste specii sînt proprii arhipelagului Galapagos ; și același lucru se poate spune despre întregul grup, în afară de o singură specie a subgrupului, Cactornis, de curînd adusă din insula Bow în arhipelagul Tuamotu. Cele două specii de Cactornis pot fi adesea văzute cum stau agățate, mai peste tot, de florile marilor arbori de cactus ; dar toate celelalte specii ale grupului de cintezi, amestecate unele cu altele în stoluri, trăiesc pe pămîntul scorojit și sterp al regiunilor mai joase. Masculii tuturor speciilor, sau în orice caz ai celor mai multe, sînt negri ca tăciunele ; iar femelele (cu o excepție sau două, poate) sînt numai negricioase. Faptul cel mai curios în ceea ce privește diferitele specii de Geospiza este mărimea gradată a ciocului, care variază de la aceea a unui bot-gros pînă la aceea a unui cintez și (dacă dl. Gould e îndreptățit să-și includă subgrupul său Certhidea în grupul principal) chiar pînă la aceea a unei pitulici silvii. Ciocul de Cactornis seamănă întrucîtva cu cel de graur ; și ciocul subgrupului patru, numit Camarhynchus, e ușor adus, ca al papagalului. Ținînd seama de atîta gradație și diversitate de structură la un mic grup de păsări atît de înrudite între

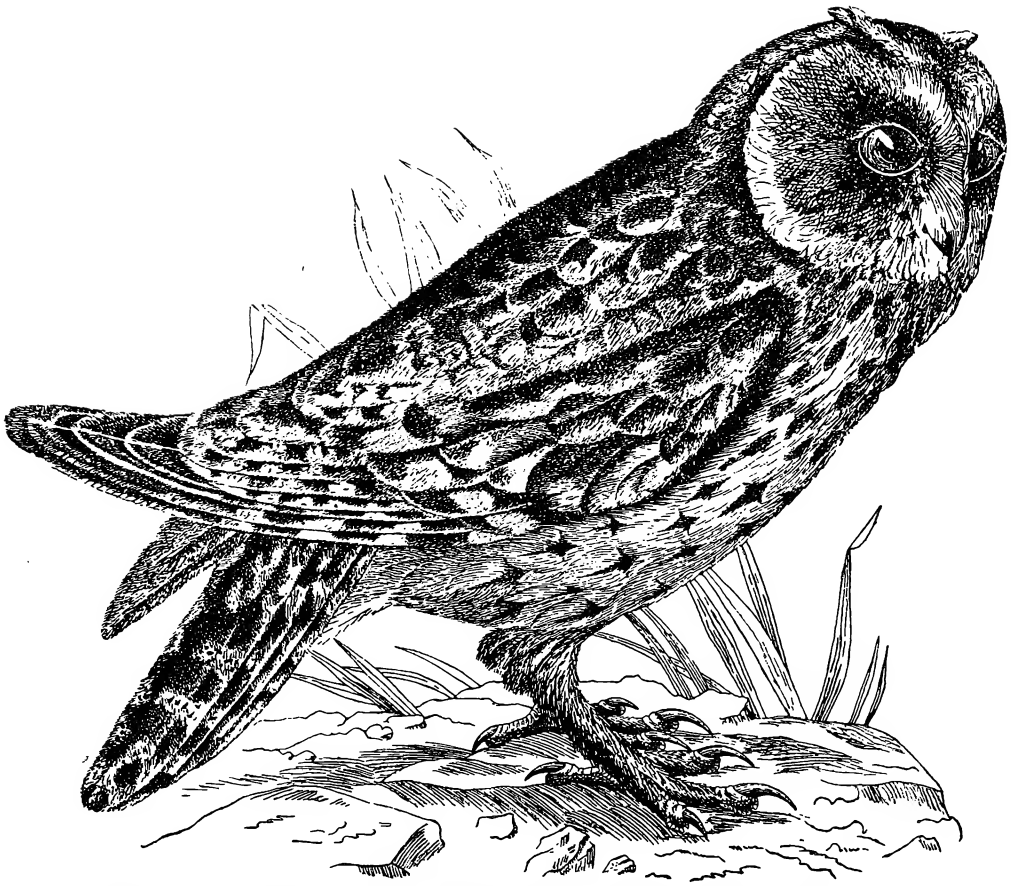

Huhurez de Galapagos *(Otus Galapagoensis,* Gould). Insula James.

ele, ne putem pe drept cuvînt imagina că, în acest arhipelag, lipsa inițială de păsări a făcut ca o singură specie să se modifice pentru a răspunde la scopuri deosebite. În același fel s-ar putea presupune că o anumită pasăre, inițial un uliu-șorecar, va fi fost adusă de împrejurări să ia asupră-și rolul Polyborilor, mîncători de cadavre, din America.

Dintre picioroange și alte păsări de baltă, n-am putut obține decît unsprezece forme, iar dintre acestea numai trei (între ele și un cristei, sălășluind numai pe înălțimile umede ale insulelor) sînt propriu-zis specii noi. Dacă se ține seama de obiceiurile rătăcitoare ale pescărușilor, e surprinzător faptul că specia acestor insule, cu toate asemănările ei față de altă specie care frecventează părțile de sud ale Americii meridionale, poate fi caracteristică și proprie. Caracterul propriu mult mai pronunțat al păsărilor terestre (și anume douăzeci și cinci din douăzeci și șase fiind specii noi sau cel puțin rase noi), în comparație cu picioroangele și palmipedele, concordă cu aria de răspîndire mult mai

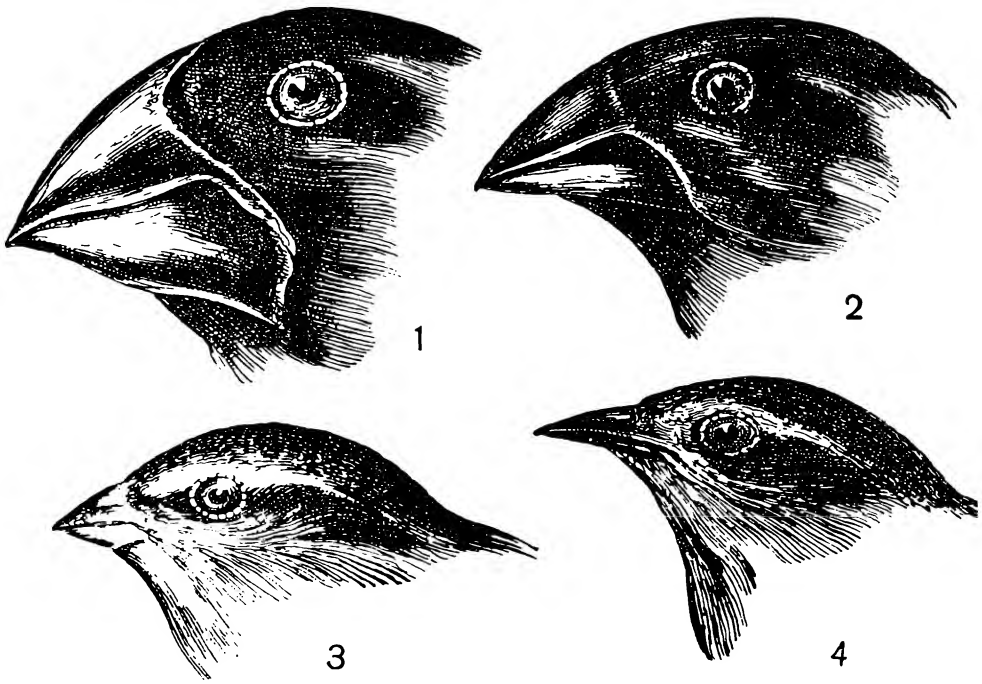

Ciocurile cintezoilor de Galapagos : 1 — *Geospiza magnirostris*. 2 — *Geospiza fortis*. 3 — *Geospiza parvula*. 4 — *Certhidea olivacea*.

considerabilă a ordinelor acvatice de pretutindeni [12]. Vom vedea de îndată că legea formelor acvatice, fie marine, fie de apă dulce, este mai puțin proprie unui anumit loc de pe suprafața pămîntului, decît este legea formelor terestre ale aceloraşi clase ; şi adevărul acesta se confirmă îndeosebi prin cochiliile şi mai puțin prin insectele de pe arhipelagul Galapagos.

Două tipuri de picioroange sînt ceva mai mici decît aceleaşi specii aduse aci din alte părți ; rîndunica este de asemenea mai mică, deşi mă îndoiesc că ea se deosebeşte în total de rîndunica obişnuită. Cele două cucuvele, cei doi muscari-tirani (Pyrocephalus) şi porumbelul sînt şi ele mai mici decît speciile analoage şi totuşi distincte, cu care se înrudesc de aproape ; pe de altă parte, pescărușul este puțin mai mare. Cele două cucuvele, rîndunica, toate cele trei specii de sturzi-batjocoritori, porumbelul (în ceea ce priveşte numărul de culori, dar nu şi coloritul general). Totanus şi pescărușul sînt mai întunecate la pene decît speciile cu care seamănă ; iar sturzul-batjocoritor şi Totanus sînt mai negricioase chiar decît orice specie a genurilor respective. [13] Exceptînd regişorul cu piept galben şi muscarul-tiran cu capul şi pieptul roşu, nici o altă pasăre nu e viu colorată, aşa cum ar fi fost de aşteptat în această regiune ecuatorială. Aşadar e probabil că aceleaşi cauze, care fac ca păsările imigrate aici să devină mai mici, fac de asemenea ca mai toate speciile proprii

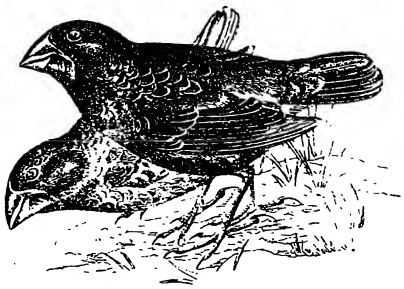

Geospiza magnirostris, Gould. Insulele Charles și Chatham.

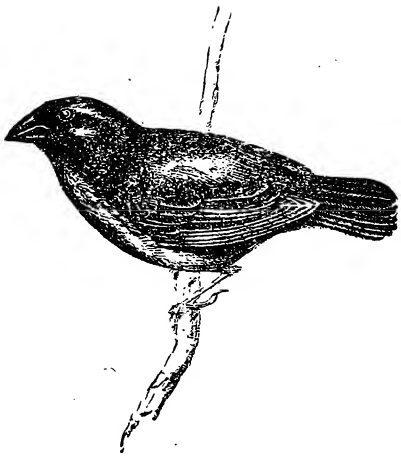

Geospiza fortis, Gould. Insulele Charles și James.

Cactornis scandens, Gould. Insula James.

arhipelagului să fie mai mici și mai întunecate la pene. Plantele, fără nici o excepție, au înfățișarea tristă și buruienoasă; eu n-am văzut nici o singură floare în adevăr frumoasă. Insectele, la fel, sînt mici și negricioase; după cum mă informează dl. Waterhouse, nimic nu arată, în înfățișarea lor generală, că au provenit din ținuturi ecuatoriale. Păsările, plantele și insectele au firea pustiului, unde se află, nefiind colorate mai viu decît acelea din Patagonia de sud; așa că putem trage concluzia că obișnuitele culori, bătătoare la ochi, ale produselor intertropicale nu stau în nici o legătură cu căldura sau lumina acelor zone, ci se datoresc cine știe cărei alte cauze, poate condițiilor locale, care priesc vieții în general.

Să ne întoarcem acum la ordinul reptilelor, care dă zoologiei acestor insule caracterul lor cel mai de seamă. Speciile nu sînt prea numeroase, dar numărul indivizilor fiecărei specii depășește orice așteptare. Există o șopîrlă mică, dintr-un gen sud-american, și două specii (poate chiar mai multe) de Amblyrhynchus, gen care se află numai în insulele Galapagos. Foarte des întîlnit e un șarpe identic, după cît știu de la dl. Bibron, cu Psammophis Temminckii din Chile. Dintre broaștele țestoase de mare, cred că sînt cel puțin două specii; iar dintre cele terestre, sînt, cum vom arăta de îndată, două sau trei specii sau rase. Nu există nici un fel de broaște rîioase sau obișnuite, ceea ce m-a mirat, știind cît de prielnice le-ar fi pădurile umede și temperate din

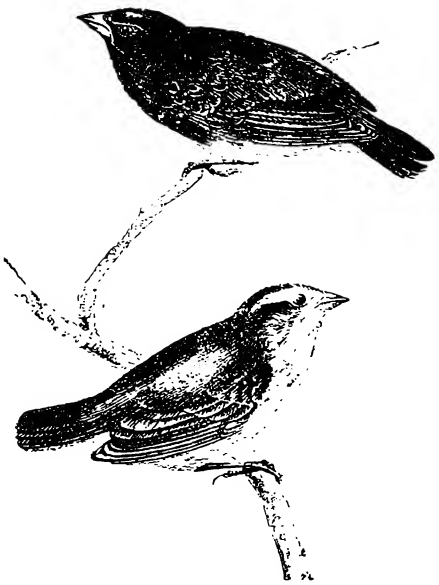

Geospiza parvula, Gould. Insula James.

regiunile mai înalte. Mi-am amintit cu acest prilej observaţia făcută de Bory St. Vincent * şi anume că nici un exemplar din această familie nu se găseşte pe insulele vulcanice ale marilor oceane. După cît mi-am putut da seama din diferitele lucrări cercetate, această observaţie pare valabilă pentru tot Pacificul şi chiar pentru marile insule ale arhipelagului Sandwich (insulele Hawai). Insula Mauriciu, unde am văzut, în mare număr, Rana Mascariensis, este o excepţie aparentă: această broască locuieşte azi, după cît se spune, în insulele Seychelles, Madagascar şi Bourbon,[14] dar, pe de altă parte, Du Bois stabileşte, în călătoria lui din 1669, că în insula Bourbon, în afară de broaşte ţestoase nu existau alte reptile şi, de asemenea, ofiţerul regelui afirmă că zadarnic se făcuseră, înainte de 1768, încercări de a introduce broaşte obişnuite pe insula Mauriciu, cu scopul — presupunem — de a servi ca hrană, astfel încît e într-adevăr îndoielnic dacă această broască e vieţuitoare autohtonă a insulelor în chestiune. Absenţa familiei de broaşte obişnuite din insulele oceanice devine cu atît mai remarcabilă, cu cît ea contrastează cu cazul şopîrlelor, care foiesc pînă şi pe insulele cele mai mici. Nu e cu putinţă oare ca această deosebire să se datorească mai marii uşurinţi, cu care ouăle de şopîrlă, ocrotite de învelişuri calcaroase, pot fi transportate prin apa sărată a mării, în timp ce acelea străvezii şi lipicioase de broască nu pot rezista la salinitate?

Voi descrie mai întîi obiceiurile broaştei ţestoase (Testudo nigra, numită altădată Indica),[15] despre care s-a vorbit de atîtea ori. Aceste făpturi se găsesc, cred, pe toate insulele arhipelagului, sau, în mod sigur, ele frecventează de preferinţă regiunile înalte şi umede, dar trăiesc de asemenea şi în părţile aride mai joase. Spunînd cît de multe s-au prins într-o singură zi, am arătat marele lor număr. Unele dintre ele cresc pînă la dimensiuni uriaşe: dl. Lawson, viceguvernatorul englez al coloniei, mi-a spus că el a văzut cîteva aşa de mari, încît a fost nevoie de şapte-opt oameni ca să le ridice de la pămînt; şi că unele dădeau pînă la două sute pfunzi de carne. Dimensiunile cele mai mari le ating masculii bătrîni, femelele rareori crescînd atît de mult. Masculul se deosebeşte dintr-o dată de femelă, avînd coada mult mai

---

* *Voyage aux Quatre Iles d'Afrique.* În privinţa insulelor Sandwich, vezi *Journal* de Tyerman şi Bennett, vol. I, p. 454. Pentru Mauriciu, vezi *Voyage par un officier du roi* etc., partea I, p. 170. Broaşte obişnuite nu există în insulele Canare *(Hist. Nat. des îles Canaries* de Webb şi Berthelot). N-am văzut niciuna la Santiago, în insulele Capului Verde, după cum nu există niciuna în insula Sf. Elena.

lungă. Broaștele țestoase care trăiesc în acele insule unde lipsește apa, sau în regiunile mai joase și aride ale altora, se hrănesc îndeosebi cu frunze suculente de cactus. Acelea care frecventează regiunile mai înalte și umede mănîncă frunze de copaci feluriți, niște agrișe (numite guayavita) acre și astringente[16] precum și un lichen filamentos de culoare verde-brumat (Usnera plicata), care atîrna ca niște plete de ramurile copacilor.

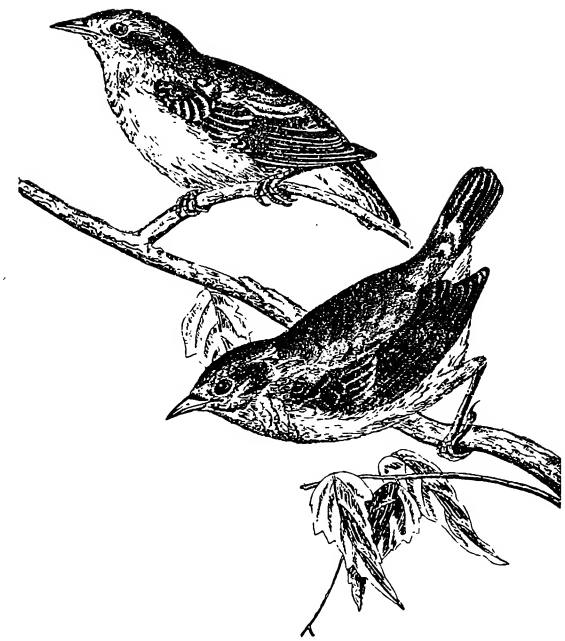

Certhidea olivacea, Gould. Insulele Chatham și James.

Broaștei țestoase îi place nespus apa: ea bea cantități enorme și apoi se bălăcește în nămol. Cum numai insulele mai mari au izvoare și cum aceste izvoare se află totdeauna pe la mijlocul lor, la înălțimi considerabile, broaștele țestoase care sălășluiesc în părțile mai joase, cînd li se face sete, sînt silite să se aștearnă la drum lung, nu glumă. Așa că, privind dinspre izvoare în jos, se văd numeroase poteci late și bine bătătorite, care se ramifică mai în toate direcțiile spre țărmul mării; și spaniolii, numai urmînd dinspre țărm în sus aceste cărări, au putut descoperi izvoarele de apă. Cînd am debarcat în insula Chatham, nu-mi dam seama ce animal va fi fiind acela care călătorește cu atîta socoteală pe cărări așa de bine alese. Mai în apropiere, izvoarele erau un adevărat spectacol să privești marele număr al acestor făpturi, unele, cîte un șir întreg, urcînd nerăbdătoare să se adape, cu gîturile întinse, iar altele, tot în șir, coborînd, după ce se săturaseră. Cînd broasca țestoasă ajunge la izvor, fără nici o grijă de cei care se uită la ea, își vîră capul în apă pînă deasupra ochilor și ghiorțăie lacom înghițituri enorme, cam cîte zece pe minut. Locuitorii spun că fiecare broască stă trei sau patru zile în vecinătatea apei și că numai după aceea se întoarce de vale, dar spusele lor nu se potrivesc în ceea ce privește frecvența adăpatului. Este probabil că animalul se adapă mai rar sau mai des, după natura hranei cu care trăiește. Dar e fapt sigur că broaștele țestoase pot viețui chiar în acele insule în care nu se găsește altă apă decît ce cade în cele cîteva zile ploioase ale anului.

Camarhynchus psittaculus, Gould. Insula James.

Cred că nu mai poate fi îndoială că, la broaște, băşica serveşte ca rezervor pentru apa necesară existenței ei ; acesta e şi cazul broaştei ţestoase. Cîtva timp după ce s-a dus la izvor, vezica urinară i se umflă cu un lichid, care încetul cu încetul, zice-se, scade ca volum şi devine mai puțin limpede. Locuitorii, cînd călătoresc prin părțile de jos ale insulelor şi sînt copleşiți de sete, se folosesc de astfel de împrejurări, bînd lichidul din vezica plină a broaştelor ţestoase. Văzînd una omorîtă, am constatat că apa din băşică era de toată limpezimea, avînd numai gustul oarecum amărui. Dar locuitorii din insule beau totdeauna mai întîi apa din pericard, ca fiind, după cît se spune, cea mai bună de băut.

Broaştele ţestoase, cînd pornesc undeva cu un anumit scop, călătoresc zi şi noapte, sosind la ţinta lor cu mult mai repede decît ar fi de aşteptat. Însemnînd anume cîte una, locuitorii au observat că broasca ţestoasă străbate în două sau trei zile aproximativ opt mile. Am luat eu însumi seama la una mare, care făcea şaizeci de yarzi în zece minute, adică trei sute şaizeci de yarzi pe oră sau patru mile pe zi, scăzînd timpul de mîncat. În timpul prăsilei, cînd masculul şi femela se află împreună, masculul scoate un fel de muget aspru sau zbieret, care poate fi auzit, după cum mi s-a spus, de la peste o sută de yarzi. Femela nu se foloseşte niciodată de glasul ei, iar masculul mugeşte sau zbiară numai în perioada rutului, aşa că lumea de pe aici ştie, auzindu-i mugetul, că sînt împreună. Cînd ne aflam noi acolo (octombrie), tocmai îşi depuneau ouăle. Pe pămînt nisipos, ouăle sînt puse la un loc şi acoperite cu nisip ; dacă însă solul este pietros, li se dă drumul, fără nici o grijă, prin crăpături sau găuri : astfel, dl. Bynoe a găsit într-o crăpătură şapte ouă. Oul este alb şi sferic ; circumferința unuia pe care l-am măsurat era de şapte inchi şi trei optimi, deci mai mare decît a unui ou de găină. Puii, de îndată ce ies din găoci, sînt în bună parte prada uliului şorecar, mîncător de hoituri. Broaştele bătrîne, de obicei, par a-şi găsi moartea accidental, căzînd cel mai adesea în prăpăstii ; cel puțin aşa mi-au spus cîțiva locuitori, care nu văzuseră niciuna moartă fără semnele evidente ale cauzei morții.

Lumea de pe aici crede că ele sînt absolut surde ; şi e sigur că, dacă merge cineva în urma lor, oricît de aproape, ele n-aud niciodată. Nimic nu mi s-a părut mai hazliu, decît, luînd-o înaintea unui astfel de monstru, care păşea liniştit, să văd cum îşi băga deodată, chiar în clipa

cînd i-o luam înainte, capul și picioarele sub țeastă și, scoțînd un fel de șuierătură groasă, se lăsa să cadă la pămînt cu un zgomot înăbușit, ca lovită de moarte. M-am suit adesea pe carapacea cîte uneia și, ciocănindu-i de cîteva ori marginea din spate a țestei, o făceam să se ridice din nou și să pornească mai departe ; dar nu era de loc ușor să-mi păstrez echilibrul, călare pe ea. Carnea acestor animale se mănîncă în mari cantități, și proaspătă și sărată ; iar din grăsimea lor se scoate un ulei minunat de limpede. Omul care prinde o broască țestoasă îi crestează mai întîi pielea la rădăcina cozii, destul de adînc, ca să poată vedea cît este de grasă pe spinare. Dacă e slabă, i se dă drumul și se zice că, de această ciudată operație, se vindecă destul de repede. Pentru a fi sigur de broasca țestoasă, nu e suficient s-o răstorni pe spate ca pe broasca țestoasă de mare, fiindcă ea poate adesea să se pună din nou pe picioare.

Că broasca țestoasă este locuitor aborigen al insulelor Galapagos, îndoială prea mare nu poate fi, deoarece ea se găsește în tot arhipelagul sau aproape peste tot, chiar pe unele insule dintre cele mai mici, unde nu există nici un strop de apă. Dacă ar fi vorba de vreo specie importată, cu greu ne-am putea închipui că este chiar cazul celor de pe acest pîlc de insule, atît de puțin cercetate. De altfel, vechii bucanieri au găsit aici sumedenie de broaște țestoase, nu ca azi ; de asemenea, Woods Rogers [17] spune, în 1708, că, după credința spaniolilor, viețuitoarele acestea nu se mai găseau nicăieri altundeva, în aceeași parte de lume. Azi însă se găsesc pe o arie foarte cuprinzătoare, rămînînd îndoielnic numai faptul dacă ele sînt aborigene peste tot. Oasele de broască țestoasă din insula Mauriciu, amestecate cu oasele dispărutului Dront, au fost socotite ca aparținînd acestei specii ; dacă ar fi așa, bineînțeles că ar fi vorba și acolo de un animal tot aborigen ; dar dl. Bibron mi-a comunicat convingerea sa că e o specie distinctă, după cum distinctă este și specia care trăiește azi acolo.

Remarcabilul gen de șopîrle, numit Amblyrhynchus, este propriu acestui arhipelag : sînt două specii, care seamănă între ele, ca înfățișare generală, una terestră și alta acvatică. Specia de apă (Amblyrhynchus cristatus) a fost descrisă întîia oară de dl. Bell, care ținînd seama de capul mare și îndesat, precum și de ghearele zdravene deopotrivă de lungi, a prevăzut că trebuie să aibă obiceiuri de viață proprii, care se deosebesc mult de acelea ale rudei ei apropiate, Iguana. Șopîrlele despre care e vorba (A. cristatus) mișună pe toate insulele arhipelagului și sălășluiesc numai pe stîncile țărmului, astfel că niciodată nu pot fi găsite, sau cel puțin eu n-am văzut niciuna, la zece yarzi de țărm. Sînt făpturi spăimîntător de urîte, de un negru murdar și cu totul stupide în mersul lor lăbărțat. De obicei, lungimea uneia deplin dezvoltate este de aproape un yard, dar multe sînt lungi și de cîte patru picioare ; una dintre cele mari a cîntărit douăzeci de pfunzi : se pare că în insula Albemarle cresc mai mari decît oriunde altundeva. Ele au cozi turtite lateral și toate cele patru picioare palmate. Cîteodată pot fi văzute înotînd pe aproape, la cîteva sute de yarzi față de țărm. Iată ce spune căpitanul Collnett, în *Călătoria* lui : „Ele ies în cîrduri la pescuit și se prăjesc la soare pe stînci ; par un fel de aligatori în miniatură. Totuși nu trebuie să se pre-

supună că ar trăi cu peşte. În apă, şopîrla aceasta înoată cu mare uşurinţă şi iuţeală, şerpuindu-şi trupul şi coada turtită lateral, dar fără să se folosească de picioarele, pe care le ţine strîns lipite de părţile laterale ale corpului. Un marinar de pe bordul vasului dădu drumul în mare uneia, după ce mai întîi îi legă de corp o greutate apreciabilă, crezînd astfel că o va îneca imediat ; cînd însă, la o oră după aceea, o trase

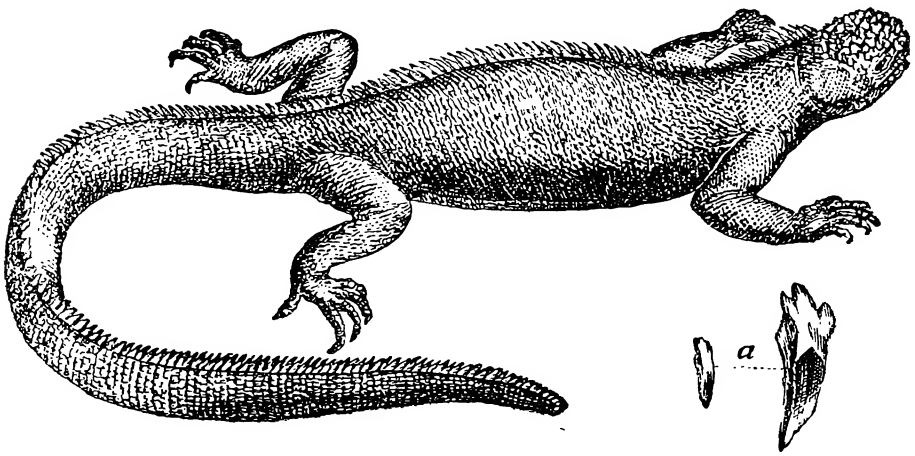

Amblyrhynchus cristatus. a — dinte (la stînga, mărit de 1½ ori ; la dreapta, mărit foarte mult).

afară, şopîrla se dovedi foarte vioaie". Picioarele şi ghearele lor puternice sînt minunat adaptate pentru a se tîrî peste grămezile de lavă crăpată şi colţuroasă, care formează pretutindeni ţărmurile acestor insule. Mai oriunde, în asemenea locuri, se pot vedea pîlcuri-pîlcuri de cîte şase sau şapte reptile de acestea hidoase stînd pe stîncile negre, deasupra liniei pînă unde bat valurile sparte de ţărm, şi prăjindu-se la soare, cu picioarele desfăcute în lături.

Deschizînd stomacul cîtorva, l-am găsit umflat şi ghiftuit cu tocătură de o anumită plantă de mare *(Ulva),* care creşte în chip de ramuri subţiri, dar foarte frunzoase, de un verde strălucitor sau roşu posomorît [18].Nu îmi amintesc să fi văzut această buruiană de mare, de loc, pe stîncile supuse fluxului ; şi sînt întemeiat să cred că ea creşte pe fundul mării, la mică distanţă de ţărm. Dacă este aşa, atunci înţelegem uşor pentru ce aceste reptile, cînd şi cînd, intră în mare. Stomacul specimenelor cercetate de mine conţinea numai ierburi de mare. Dl. Bynoe, însă, a găsit într-unul o bucăţică de crab ; dar se poate ca bucăţica aceasta să fi fost înghiţită din întîmplare, aşa cum, în burta unei broaşte ţestoase, am dat peste o omidă, înfăşurată în licheni. Ca şi la alte animale ierbivore, intestinele erau mari. Hrana acestei şopîrle, forma cozii şi a picioarelor, precum şi faptul de a fi fost văzută înotînd de bună voie în mare, dovedesc în chip neîndoielnic obiceiuri acvatice. Totuşi există, în această privinţă, o singură anomalie ciudată şi anume că, speriin-

du-se, ea nu sare în apă. Așa că, șopîrlele acestea, dacă sînt duse din urmă pînă pe un mic promontoriu, care atîrnă peste mare, ele se lasă mai bine prinse de coadă, decît să se arunce în apă.

Ele par a nu avea pornirea sau ideea de a se apăra mușcînd ; cînd se sperie foarte tare, scot numai cîte un strop de lichid pe fiecare nară. Am aruncat una cît am putut de departe într-un lac adînc, lăsat de retragerea apelor mării, am aruncat-o de mai multe ori, dar ea s-a întors de-a dreptul, tot de atîtea ori, la locul de unde o aruncasem. Înota afund, șerpuind grațios și repede și, cînd da de fundul neregulat al lacului, se ajuta cu picioarele. De îndată ce ajungea la margine, dar aflîndu-se încă sub apă, încerca să se ascundă în tufișurile de ierburi marine sau intra în cine știe ce crăpătură. Și cum socotea că primejdia a trecut, se cățăra de stîncile uscate, tîrîndu-se afară și o zbughea cît putea mai repede, făcîndu-se nevăzută. Am prins de cîteva ori aceeași șopîrlă, împingînd-o din urmă spre un anumit loc de pe țărm și, deși avînd aptitudinea perfectă de a sta scufundată în apă și de a înota, n-am putut-o sili în nici un chip să se arunce în lac : ori de cîte ori o aruncam eu, ea se înapoia în felul descris mai sus. Poate că această ciudată stupiditate aparentă trebuie pusă pe seama împrejurării de a nu fi avut, pe țărm, niciodată dușmani, în timp ce, aflîndu-se în apa mării, ea va fi căzut adesea pradă numeroșilor rechini. Așadar, împinsă probabil de instinctul ereditar și bine statornicit că țărmul este adăpostul vieții ei, ea se refugia pe el de cîte ori trecea prin clipe de primejdie.

În timpul șederii noastre aci (în octombrie), am văzut numai cîteva exemplare mici din această specie și niciunul, după impresia mea, sub vîrsta de un an. E probabil că nu începuse încă anotimpul reproducției. Am întrebat pe cîțiva locuitori dacă nu cumva știau unde își depun ele ouăle ; deși obișnuiți cu ouăle șopîrlelor de uscat, mi-au răspuns că nu aveau nici o idee asupra înmulțirii lor — fapt destul de extraordinar, dacă ținem seama de marea lor răspîndire pe aceste insule.

Să ne întoarcem acum la specia terestră (Amblyrhynchus Demarlii), cu coada rotundă și labele nepalmate. Această șopîrlă, spre deosebire de cealaltă care se găsește în toate insulele, trăiește numai în partea centrală a arhipelagului și anume în Albemarle, James, Barrington și în insulele Indefatigable. N-am văzut niciuna și nici n-am auzit că ar fi existînd spre sud, în Charles, Hoop și în insulele Chatham sau spre nord, în Towers, Bindlow și Abingdon. S-ar zice că au fost create în centrul arhipelagului și apoi risipite de aci numai pe o anumită rază. Unele dintre aceste șopîrle locuiesc părțile înalte și umede ale insulelor, dar sînt cu mult mai numeroase în regiunile sterpe și mai joase de pe lîngă țărmuri. Nu pot da o dovadă mai izbitoare a marelui lor număr, decît arătînd că, rămînînd în insula James, n-am putut cîtva timp să găsim nici un petic de pămînt negăurit de ele, pe care să ne înălțăm singurul nostru cort. Ca și surorile lor din specia marină, ele sînt viețuitoare urîte, de un portocaliu gălbui pe burtă și roșu-castaniu pe spate. Din cauza unghiului facial mic, au înfățișarea ciudat de stupidă [19]. Ceva mai mici poate decît cele ale speciei marine, cîteva totuși cîntăreau între zece și cincisprezece pfunzi. Mișcările le sînt lenețe

și oarecum toropite. Cînd nu le sperie nimic, ele se tîrăsc încet, frecîndu-se cu coada și burta de pămînt. Adesea se opresc și ațipesc un minut sau două, închizîndu-și ochii și desfăcîndu-și mult în lături, pe pămîntul scorojit, picioarele dinapoi.

Ele locuiesc prin găuri, pe care și le fac uneori în crăpăturile stratului de lavă, dar mai totdeauna pe cîte un petic neted și moale de tuf

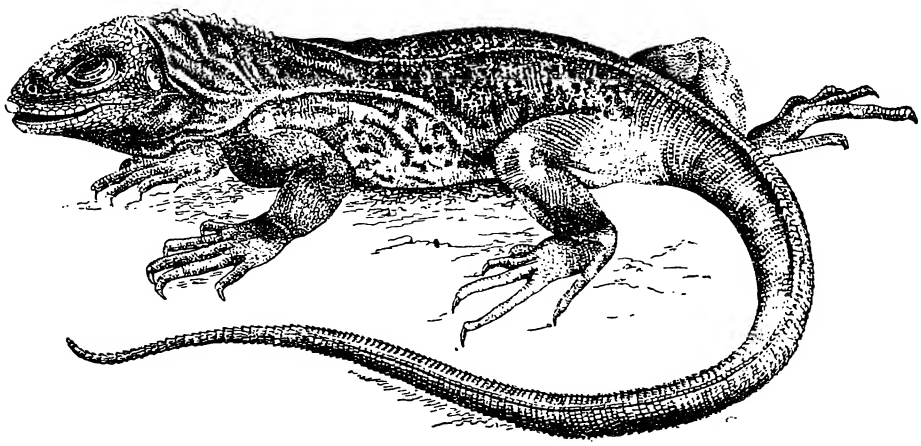

Amblyrhynchus Demarlii, Bibron.

cu aspect de gresie. Găurile nu par a fi prea adînci, avînd o înclinare mică față de nivelul solului, încît, dacă se calcă peste aceste adăposturi de șopîrle, pămîntul se scufundă sub picior, spre marele neajuns al călătorului obosit. Făcîndu-și gaura în pămînt, șopîrla își mișcă alternant cînd partea dreaptă a corpului, cînd partea stîngă. Primul timp al mișcării constă în scormonirea solului cu o singură labă din față, care aruncă țărîna spre laba respectiv din spate, aceasta fiind anume ținută ca s-o poată scoate și da dincolo de gura săpăturii. O parte a corpului obosind, cealaltă ia asupră-și continuarea lucrului, și tot astfel mai departe, alternativ. M-am uitat mult timp la una, lăsînd-o să sape pînă și-a îngropat jumătatea din față a trupului ; apoi m-am apropiat și am tras-o ușor de coadă ; foarte mirată de ceea ce i se întîmplase, ieși din gaură să vadă ce putea fi, și, ațintindu-și privirile în ochii mei, păru că-mi spune nici mai mult nici mai puțin : „De ce mă tragi de coadă ?"

Ele se hrănesc ziua, neîndepărtîndu-se prea mult de găurile lor, pentru ca atunci cînd se sperie, să se năpustească în ele, alergînd deșelat și greoi. În afară de cazul cînd merg la vale, ele nu pot să se miște prea repede, probabil din cauza poziției laterale a picioarelor. Șopîrlele acestea nu sînt de loc fricoase : dacă te uiți la vreuna mai stăruitor, ea își încolăcește coada în aer, și, ridicîndu-se pe picioarele din față, dă din cap cînd în sus, cînd în jos, repede de tot, încercînd să te privească fioros ; de fapt, însă, ele nu sînt animale crude : dacă dai cu piciorul în pămînt, își lasă coada și o zbughesc cît mai iute cu putință. Am băgat

de seamă adesea că șopîrlele mici, care mănîncă muște, cînd țintesc cîte ceva, își clatină capul în același fel, dar n-am putut afla, cu nici un chip, pentru ce. Acest Amblyrhynchus, sîcîit cu bățul, mușcă strașnic în lemn, deși, cînd îl apucam eu de coadă, niciodată nu încerca să mă muște. Dar dacă puneam doi alături, ținîndu-i pe pămînt, ei începeau să se lupte între ei, mușcîndu-se pînă la sînge.

Cele care locuiesc în părțile mai joase, fiind și cele mai multe, abia au parte de cîte un strop de apă pe an ; de aceea ele mănîncă mult cactus zemos, bineînțeles crengi rupte de vînt. Am aruncat de mai multe ori cîte o crenguță acolo unde vedeam două trei șopîrle la un loc ; și mi s-a părut destul de hazliu cum încercau s-o apuce și să fugă cu ea în gură, așa cum fac cîinii înfometați cu oasele ce li se aruncă. Ele mănîncă foarte tacticos, deși nu rumegă hrana. Păsările mici știu prea bine că aceste făpturi nu sînt vătămătoare : am văzut o dată un cintez ciugulind de la un capăt o crenguță de cactus (aliment foarte gustat de toate viețuitoarele din locurile mai joase), în timp ce o șopîrlă rodea și ea de la capătul celălalt ; iar după cîtva timp păsăruica sări cu toată nepăsarea pe spatele reptilei.

Deschizînd stomacul cîtorva, l-am găsit plin de fibre vegetale și frunze de copaci feluriți, în deosebi de un anumit salcîm. În regiunile mai înalte, hrana lor de căpetenie sînt agrișele acide și astringente numite guayavita, sub arbustul căruia am văzut de atîtea ori șopîrle alături de uriașele broaște țestoase. Ca să-și procure frunzele de salcîm, ele se cațără pe copăceii închirciți și nu e nici o mirare să vezi cîte o pereche păscînd pe ramuri, la cîteva picioare înălțime deasupra pămîntului. Șopîrlele acestea, fierte pentru mîncat, au carnea albă și stomacurile celor fără prejudecăți o prețuiesc. Humboldt a observat că în America de Sud intertropicală toate șopîrlele din regiunile uscate sînt socotite ca delicatese rare pentru masă. Locuitorii insulelor spun că cele din părțile mai înalte și umede beau apă, spre deosebire de celelalte, care nu urcă niciodată din regiunile joase și aride, după apă, cum fac broaștele țestoase. Pe cînd ne aflam noi acolo, femelele erau pline de ouă mari și lunguiețe, pe care le depuneau în găurile lor și pe care locuitorii le căutau ca hrană.

Aceste două specii de Amblyrhynchus seamănă bine, după cum am mai afirmat, ca înfățișare generală și ca anumite obiceiuri. Niciuna dintre ele nu are mișcările iuți și caracteristice ale genurilor Lacerta și Iguana. Ambele sînt ierbivore, numai că felul vegetației cu care se hrănește fiecare e cu totul altul. Dl. Bell a botezat genul după scurtimea botului ; și în adevăr, forma gurii aproape că li se poate compara cu aceea a broaștei țestoase : s-ar zice că e vorba de aceeași adaptare la nutriția ierbivoră. E foarte interesant că un gen atît de bine caracterizat, avînd o specie marină și alta terestră, aparține unui colț de lume atît de limitat [20]. Specia acvatică este cu mult mai remarcabilă, fiind singura șopîrlă existentă care se hrănește cu alge marine. După cum am observat la început, insulele de aici nu sînt însemnate prin numărul speciilor de reptile, ci prin sumedenia specimenelor respective. Aducîndu-ne aminte de acele cărări bine bătătorite ale miilor de broaște țestoase uriașe, de numeroasele broaște țestoase marine, de nenumăratele găuri ale șopîrlei

terestre și de cîrdurile de șopîrle aparținînd speciei de mare prăjindu-se pe țărmurile tuturor insulelor, trebuie să ne dăm seama că, în nici un colț de lume, acest ordin de viețuitoare n-a înlocuit atît de extraordinar mamiferele ierbivore. Geologul, luînd cunoștință de o asemenea stare de lucruri, se va duce cu gîndul, probabil, înapoi la epocile din secundar, cînd șopîrlele, atît cele ierbivore cît și cele carnivore, de dimensiuni comparabile numai cu ale balenelor de azi, vor fi mișunat prin apele mării ca și pe uscat. Astfel încît arhipelagul acesta merită studiul geologic, deoarece, în loc să aibă climat umed și vegetație bogată, este extrem de arid și, față de regiunea ecuatorială în care se află, deosebit de temperat.

Ca să sfîrșim cu fauna respectivă, cele cincisprezece specii de pești marini, pe care mi le-am procurat aici, sînt toate specii noi ; ele aparțin la douăsprezece genuri, toate fiind larg răspîndite, în afară de Prionotus [21], ale cărui patru specii cunoscute mai dinainte trăiesc în mările de la răsăritul Americii. Dintre scoicile terestre, am adunat șaisprezece forme (și două varietăți distincte), toate proprii arhipelagului, afară de un Helix, găsit în Taiti ; o singură scoică de apă dulce (Paludina) se află și în Taiti și în Țara lui Van Diemen [22]. Dl. Cuming, înainte de călătoria noastră, și-a procurat aici nouăzeci de specii de scoici marine, în care se cuprind speciile, necercetate încă științific, de Trochus, Turbo, Monodonta și Nassa [23]. El a avut bunătatea și mi-a adus la cunoștință următoarele rezultate interesante : din cele nouăzeci de scoici, nu mai puțin de patruzeci și șapte sînt necunoscute oriunde altundeva, ceea ce e uimitor, avînd în vedere larga răspîndire a scoicilor marine. Din patruzeci și trei, găsite în alte părți ale lumii, douăzeci și cinci trăiesc pe lîngă țărmurile vestice ale Americii, iar dintre acestea, opt sînt varietăți deosebite ; celelalte rămase, optsprezece la număr (cuprinzînd și o varietate), au fost găsite de dl. Cuming în arhipelagul Tuamotu și cîteva dintre ele, de asemenea, în Filipine. Faptul că scoici de pe insulele din mijlocul Pacificului se întîmplă să existe și aici merită atenție, deoarece nu se cunoaște nici un caz de scoică marină care să fie comună insulelor din acel ocean și țărmului vestic al Americii. Spațiul marin nesfîrșit, de la nord și sud, din largul coastei de vest americane, desparte două provincii conchiologice [24] foarte distincte ; numai arhipelagul Galapagos poate fi socotit ca loc intermediar, unde s-au creat numeroase forme noi și unde cele două mari provincii conchiologice și-au trimis fiecare cîțiva coloniști ca reprezentanți. Provincia americană și-a trimis aci de asemenea cîteva specii să o reprezinte : acesta e cazul speciei galapagice de Monoceros, gen existent numai pe coasta de vest a Americii, precum și al acelora, tot galapagice, de Fissurella și Cancellaria, genuri foarte răspîndite pe coasta de vest, dar inexistente (după cum mă informează dl. Cuming) pe insulele din mijlocul oceanului Pacific [25]. Pe de altă parte, avem specii galapagice de Oniscia și Stylifer, genuri foarte răspîndite pînă în Indiile de vest și pînă în mările Chinei și Indiei, dar neaflate nici pe coasta vestică americană, nici în mijlocul Pacificului [26]. Adaug la toate acestea că domnii Cuming și Hinds au comparat aproape două mii de scoici de pe coastele de est și vest ale Americii,

ajungînd la concluzia că numai una singură se găsea atît într-o parte, cît și în cealaltă, anume Purpura patula, care trăiește în Indiile de vest, pe coasta Panama și în arhipelagul Galapagos [27]. Avem, așadar, în acest colț de lume, trei mari provincii marine conchiologice, cu totul distincte, deși surprinzător de aproape una de alta, nefiind despărțite decît prin fîșii maritime sau terestre, de la nord la sud.

Mi-am dat toată silința să colecționez insecte, dar niciodată n-am văzut, în afară de Țara Focului, un ținut mai sărac în această privință. Chiar în părțile mai înalte și umede ale insulelor am putut găsi foarte puține, exceptînd unele mărunte Diptera și Hymenoptera, majoritatea aparținînd unor forme banale general răspîndite. După cum am mai spus, insectele, pentru o regiune tropicală, sînt foarte mici și negricioase. Dintre gîndaci am colectat douăzeci și cinci de specii (excluzînd pe acelea de Dermestes și Corynetes, importate oriunde ajunge o corabie [28]; dintre cele douăzeci și cinci, două aparțin familiei Harpalidae, două familiei Hydrophilidae, nouă la trei familii de Heteromera, iar restul de douăsprezece la tot atîtea alte familii. Cazul insectelor (ca și al plantelor, pot zice), care, fiind puțin numeroase, aparțin mai multor familii diferite, cred că este foarte general. Dl. Waterhouse, care a tipărit o dare de seamă * asupra insectelor de pe acest arhipelag și căruia îi datorez amănuntele de mai sus, mă informează că sînt cîteva genuri noi, că dintre genurile cunoscute, unul sau două sînt americane, iar restul sînt răspîndite pe tot globul. Cu excepția unei Apate, care se hrănește cu lemne, și a unui gîndac acvatic, sau doi, de pe continentul american, toate celelalte specii sînt noi [29].

Flora arhipelagului este tot atît de interesantă ca și fauna lui. D-rul J. Hooker va tipări în curînd, în *Linnean Transactions* o largă dare de seamă asupra florei; dînsului îi sînt îndatorat pentru amănuntele de mai jos. Dintre plantele cu flori, sînt, după cît se cunoaște pînă acum, 185 de specii, care, dimpreună cu cele cryptogame în număr de 40, fac la un loc 225. Am fost destul de norocos să mă înapoiez acasă cu 193 din numărul acesta. O sută de plante cu flori sînt specii noi, crescînd probabil numai în acest arhipelag. D-rul Hooker crede posibil ca, dintre plantele care nu cresc numai aici, cel puțin zece specii, găsite în apropiere de terenurile cultivate din insula Charles, să fi fost aduse de altundeva. Este, cred, surprinzător că n-au fost importate în chip natural mai multe specii americane, ținînd seama că distanța față de continent este numai de la 500 pînă la 600 de mile și că (după părerea lui Collnett) apele mării aduc adesea pe țărmurile de sud-est bambuși, trestii, nuci de palmieri și tot felul de alți copaci. Proporția de 100 de noi plante cu flori față de 185 (adică 175, dacă excludem pe cele importate) e destul de mare, presupun, pentru a face din arhipelagul Galapagos o provincie botanică distinctă; numai că flora aceasta nu e chiar atît de proprie ca aceea a insulei Sfînta Elena și nici, cum mă informează d-rul Hooker, ca aceea din Juan Fernandez. Specificitatea florei galapagice se vădește mai limpede la anumite familii; avem astfel 21 de specii de Compositae, dintre care 20 sînt proprii acestui arhipelag și

* *Annales and Magazine of Natural History*, vol. XVI, p. 19.

aparţin la douăsprezece genuri, dintre care nu mai puţin de zece cresc numai în arhipelag ! D-rul Hooker afirmă că flora are un caracter neîndoielnic vest-american, neputîndu-i descoperi nici o înrudire cu aceea a Pacificului. Dacă, prin urmare, exceptăm pe a optsprezecea specie de scoici marine, pe una de apă dulce şi alta terestră, care au fost aduse aci, în chip de coloniste, din insulele centrale ale Pacificului şi dacă exceptăm de asemenea singura specie, distinct pacifică, din grupurile galapagice de cintezi, ne dăm seama că acest arhipelag, deşi aflat în oceanul Pacific, face parte ca faună din America.

Dacă acest caracter s-ar datora numai speciilor imigrate din America, faptul n-ar fi prea însemnat ; dar marea majoritate a tuturor animalelor terestre, precum şi mai bine de jumătate din plantele cu flori, sînt creaţii aborigene. Mi s-a părut cu totul izbitor să mă văd înconjurat de păsări noi, de reptile noi, de scoici noi, de insecte noi, de plante noi şi totuşi, prin tonul ţipătului şi coloritul păsărilor, să-mi vină în minte, atît de precis şi viu, cîmpiile temperate ale Patagoniei sau deşerturile înfierbîntate din Chile de nord. Cum se face că pe aceste petice de pămînt, care trebuie să fi fost acoperite de ocean pînă într-o perioadă geologică tîrzie, care, fiind formate din lavă bazaltică, se deosebesc ca structură geologică de continentul american şi care au climatul lor propriu, vieţuitoarele aborigene, amestecate atît ca specii cît şi ca număr în proporţii variate cu vieţuitoarele de pe continent şi influenţîndu-se prin urmare reciproc în felurite chipuri, cum se face, zic, că ele au fost create totuşi după tipurile de organizaţie americană ? Probabil că insulele arhipelagului Capului Verde se aseamănă, în privinţa tuturor condiţiilor fizice, mult mai mult cu insulele Galapagos, decît seamănă acestea, din punct de vedere fizic, cu coasta americană, deşi locuitorii indigeni ai ambelor arhipelaguri nu au între ei nici o legătură, cei de pe insulele Capului Verde purtînd pecetea Africii, iar cele de pe arhipelagul Galapagos pe a Americii.

Pînă acum n-am consemnat încă cea mai de seamă caracteristică a istoriei naturale a acestui arhipelag şi anume că fiecare insulă este locuită în mare măsură de vieţuitoare cu caractere proprii. Asupra acestui fapt, mi-a atras atenţia mai întîi dl. Lawson, viceguvernatorul, spunîndu-mi că, broaştele ţestoase deosebindu-se între ele de la insulă la insulă, el putea spune dintr-o dată cărei insule aparţineau. Cîtva timp, n-am dat destulă atenţie acestei afirmaţii, aşa că am amestecat oarecum specimenele luate de pe două din insulele acestea. Nu mi-aş fi închipuit niciodată ca insule, aflate atît de răzleţ — la cincizeci-şaizeci de mile una faţă de alta — deci destul de aproape una de alta formate chiar din aceleaşi roci, cu un climat în totul asemănător şi avînd aproape aceeaşi înălţime, să poată fi locuite fiecare în parte de alte vieţuitoare. Totuşi vom vedea îndată că aşa stau de fapt lucrurile. Soarta mai tuturor călătorilor, din nefericire, este ca, de îndată ce descoperă faptul cel mai interesant al cîte unui loc de pe lume, să fie silit să şi plece de acolo ; în ceea ce mă priveşte însă, eu trebuie să fiu recunoscător împrejurării că am putut căpăta date suficiente ca să stabilesc cel mai însemnat fapt al distribuirii vieţuitoarelor organice.

Băştinaşii, după cum am spus, afirmă că ei pot deosebi broaştele ţestoase de pe diferitele insule, deoarece ele au mărimi şi caractere felurite. Căpitanul Porter a descris * pe cele din insulele vecine, Charles şi Hood, ca avînd carapacea, în faţă, mai groasă şi răsfrîntă ca o şa spaniolă, în timp ce broaştele ţestoase din insula James sînt mai rotunde, mai negre şi mai gustoase. Dl. Bibron, de asemenea, mă informează că a văzut şi dînsul două broaşte ţestoase, pe care le socoteşte ca specii diferite, deşi nu poate spune căror insule ale arhipelagului le aparţineau. Specimenele aduse de mine de pe insule erau tinere şi probabil că de aceea nici dl. Gray şi nici eu însumi n-am putut observa la ele deosebiri specifice. Am băgat de seamă însă că Amblyrhynchus marin era mai mare decît oriunde pe insula Albemarle; dl. Bibron îmi spune că a văzut două specii distincte ale genului; prin urmare, probabil că diferitele insule au specii sau rase proprii de şopîrle ca şi de broaşte ţestoase. Ceea ce m-a făcut întîia dată să-mi dau seama pe deplin despre aceasta a fost comparaţia numeroaselor exemplare de sturzi-batjocoritori, împuşcaţi de mine însumi sau de unii ofiţeri de pe bord; numai că atunci am descoperit că sturzii din insula Charles aparţineau unei singure specii (Mimus trifasciatus), că cei din insula Albemarle aparţineau speciei Mimus parvulus, că toţi din insulele James şi Chatham (între care se află alte două insule ca verigi ale ace-

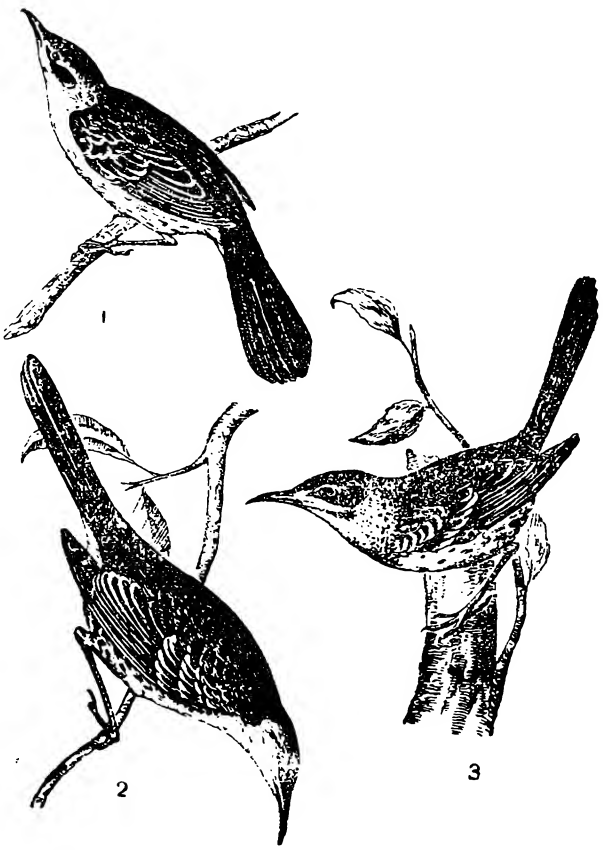

Sturzi-batjocoritori de Galapagos: 1 — *Mimus trifasciatus*, G. R. Gray *(Orpheus trifasciatus* Gould), insula Charles. 2 — *Mimus melanotis*, G. R. Gray *(Orpheus melanotis*, Gould), insulele Chatham şi James. 3 — *Mimus parvulus*, G. R. Gray *(Orpheus parvulus*, Gould), insula Albemarle

* Porter, *Voyage in the U.S. Ship „Essex"*, vol. I, p. 215.

luiaşi lanţ) făceau parte din Mimus melanotis. Ultimele două specii sînt strîns înrudite, încît unii ornitologi le socotesc numai ca rase sau varietăţi ; specia Mimus trifasciatus este însă indiscutabil deosebită [30]. Din nenorocire, cea mai mare parte a specimenelor de cintezi a fost pusă la un loc ; dar am motive puternice să presupun că unele specii ale subgrupului Geospiza se găseau numai în anumite insule. Căci, dacă insulele acestea au specii proprii de Geospiza, atunci ne putem explica numărul considerabil de specii al subgrupului respectiv pe micul arhipelag, iar prin numărul lor considerabil ne putem explica, probabil, acea serie perfect gradată a dimensiunii ciocului lor. Două specii ale subgrupului Cactornis şi două din Camarhynchus au fost luate din arhipelag ; şi numeroasele specimene ale acestor două subgrupe, împuşcate de patru colecţionari în insula James, am observat că aparţineau fiecare cîte unei specii, în timp ce specimenele tot atît de numeroase împuşcate fie în insula Chatham, fie în Charles (căci se amestecaseră) aparţineau toate altor două specii ; deci putem fi siguri că aceste insule au specii proprii din cele două subgrupe. În privinţa scoicilor terestre, această lege a distribuirii nu este atît de clară. Iar cît despre mica mea colecţie de insecte, dl. Waterhouse observă că nici o insectă, în dreptul căreia am etichetat locul de proveniență, nu se găsise atît într-o insulă cît şi în cealaltă.

Dacă ne întoarcem acum la floră, vom vedea că plantele aborigene din diferitele insule diferă şi ele în chip uimitor. Dau mai jos rezultatele obţinute de prietenul meu doctorul J. Hooker, care şi-a cîştigat în această materie o mare autoritate.

Numele insulei	Totalul numărului speciilor	Numărul speciilor găsite în alte părţi din lume	Numărul speciilor găsite numai în arhipelagul Galapagos	Numărul speciilor găsite pe o singură insulă	Numărul speciilor găsite pe mai multe insule din arhipelagul Galapagos
James	71	33	38	30	8
Albemarle ..	46	18	26	22	4
Chatham	32	16	16	12	4
Charles	68	39 (sau 29, dacă se scad plantele probabil importate)	29	21	8

Trebuie să spun dintr-un început că am cules toate plantele cu flori, fără deosebire, din diferite insule şi că numai printr-o întîmplare fericită le-am putut păstra separat. Totuşi rezultatele proporţionale nu urmează numaidecît să inspire prea mare încredere, deoarece micile colecţii

aduse în patrie de alți naturaliști, deși confirmînd rezultatele în unele privinți, arată limpede că mai este mult de lucru în cercetarea florei arhipelagului ; mai cu seamă cifrele la leguminoase sînt stabilite doar aproximativ.

Dar oricum, tabloul de mai sus ne aduce la constatarea uimitoare că, în insula James, din treizeci și opt de plante galapagice, care nu se mai găsesc nicăierea pe lume, treizeci cresc numai în această insulă ; iar în Albemarle, din douăzeci și șase de plante aborigene galapagice, douăzeci și două cresc numai în această insulă, cu alte cuvinte numai patru se găsesc și în alte insule ale arhipelagului ; și tot astfel mai departe, în privința plantelor din insulele Chatham și Charles, după cum se vede din tabloul de mai sus. Această constatare devine, poate, mult mai impresionantă, dînd cîteva exemple : astfel, Scalesia, gen remarcabil de Compositae arborescente, se mărginește doar la acest arhipelag [31], avînd șase specii, una în Chatham, alta în Albemarle, a treia în Charles, alte două în James și ultima într-una din cele trei insule numite, fără a se ști precis din care anume ; dar niciuna din toate șase nu crește în același timp pe două insule. În același fel, Euphorbia, gen de plante foarte răspîndit în toată lumea, are aici opt specii, din care șapte sînt numai ale arhipelagului, negăsindu-se însă niciuna pe două insule deodată ; Acalypha și Borreria, genuri existente pretutindeni în lume, au, respectiv, șase și șapte specii, niciunul neavînd aceeași specie reprezentată în două insule, în afară de o singură Borreria, care se află în două insule [32]. Speciile de Compositae sînt mai cu seamă specific locale. D-rul Hooker mi-a pus la dispoziție cîteva alte exemple izbitoare de diferite specii din aceste insule. El a observat că legea distribuirii lor se aplică atît la genurile proprii ale arhipelagului, cît și la cele ce se află răspîndite în alte părți din lume ; de altfel noi înșine am văzut că diferitele insule au speciile lor proprii de broaște țestoase, gen aflat pretutindeni în lume, după cum au specii proprii din genul american, atît de larg răspîndit, al sturzului-batjocoritor, ca și din subgrupul galapagic al cintezilor și, aproape cert, din genul galapagic Amblyrhynchus.

Răspîndirea locuitorilor acestui arhipelag poate că n-ar fi atît de uluitoare, dacă, de exemplu, o insulă ar avea un sturz-batjocoritor, iar alta cine știe ce altă pasăre, care să aparțină unui gen cu totul distinct, sau dacă o insulă ar avea genul ei de șopîrlă, iar alta un gen cu totul diferit și chiar niciunul, sau încă dacă, în diversele insule, ar crește nu specii reprezentative ale acelorași genuri de plante, ci genuri total diferite, cum se întîmplă în mare măsură. Căci, ca să dăm un exemplu, marele arbust fructifer din insula James nu avea nici o specie reprezentativă în insula Charles. Dar este sigur că vreo cîteva insule își aveau speciile lor proprii de broaște țestoase, de sturzi-batjocoritori, de cintezi și de numeroase plante, specii cam cu aceleași obiceiuri, găsindu-se în locuri asemănătoare și îndeplinind evident același rost în economia naturală a acestui arhipelag ; faptul acesta m-a umplut de uimire. Bineînțeles, putem bănui că unele dintre speciile reprezentative, cum e cel puțin cazul broaștelor țestoase și al unor păsări, se dovedesc pînă la urmă a fi numai rase deplin caracterizate, dar, chiar așa fiind, natura-

listul-filozof se simte tot atît de mult interesat. Am spus că mai toate insulele sînt aproape una de alta ; pot preciza că insula Charles se află la cincizeci de mile față de partea cea mai apropiată a insulei Albemarle ; insula Chatham se află la șaizeci de mile față de partea cea mai apropiată a insulei James, dar între ele sînt două insule intermediare, pe care nu le-am vizitat ; insula James este numai la zece mile de țărmul insulei Albemarle, dar cele două locuri, de unde mi-am colecționat specimenele, sînt la treizeci și două de mile unul față de altul. Trebuie să repet că nici natura solului, nici înălțimea uscatului, nici climatul, nici caracterul general al viețuitoarelor asociate și, prin urmare, nici influența unora asupra altora nu se deosebește prea mult de la insulă la insulă. Dacă ar exista o cît de sensibilă diferență între climatele insulelor, această diferență ar trebui să fie între grupul bătut de vînt (și anume Charles și Chatham) și cel adăpostit ; dar se pare că nu e nici o deosebire corespunzătoare în privința produselor celor două jumătăți ale arhipelagului. Singura explicație, pe care o pot da acestei deosebiri apreciabile dintre locuitorii diferitelor insule, constă în curenții marini foarte puternici, care, curgînd înspre vest și înspre vest-nord-vest, separă insulele sudice de cele de la nord, în ceea ce privește transportul vieții prin apele mării ; și am observat de asemenea între insulele de la nord un alt curent nord-vestic, care separă în adevăr insula James de insula Albemarle. Cum arhipelagul nu e prea bîntuit de viscole, nici păsările și insectele, nici semințele mai ușoare nu pot fi suflate de vînt de pe o insulă pe alta. În sfîrșit, neînchipuita adîncime a oceanului între insule, precum și originea vulcanică a acestora, aparent recentă (în sens geologic), arată că ele n-au putut fi niciodată unite : și acesta este, probabil, considerentul de cea mai mare însemnătate privitor la răspîndirea geografică a viețuitoarelor respective. Trecînd în revistă toate faptele de mai sus, rămînem încremeniți de marea putere creatoare, dacă se poate spune astfel, desfășurată pe aceste mici insule stîncoase și sterpe ; și cu atît mai uimiți sîntem, cu cît acțiunea acestei puteri creatoare, deși analoagă în sine, s-a exercitat diferit asupra unor locuri atît de vecine. Am spus că arhipelagului Galapagos i s-ar putea zice satelit al Americii, dar mult mai nimerit ar fi să i se zică grup de sateliți, asemănători din punct de vedere fizic, deosebiți din punct de vedere organic, totuși înrudiți de aproape unul cu altul și toți la un loc înrudiți, într-un grad nu atît de mare ca între ei, cu uriașul continent american [33].

Voi încheia descrierea istoriei naturale a acestor insule cu un adaus asupra blîndeții de nespus a păsărilor.

Predispoziția acestora este a tuturor speciilor terestre și anume, a sturzilor-batjocoritori, a cintezilor, a regișorilor, a muscarilor-tirani, a porumbeilor și a șorecarilor mîncători de cadavre. Toate se apropiau adesea pînă a putea fi omorîte cu vreo smicea și cîteodată, cum am încercat eu însumi, să fie prinse cu șapca sau cu pălăria. Pușca, prin părțile acestea, era aproape de prisos : mi s-a întîmplat să împing cu gura țevii un șoim care sta pe o ramură de copac. Într-o zi, pe cînd stam întins pe pămînt și țineam în mînă un vas făcut din o carapace de broască țestoasă, un sturz-batjocoritor se lăsă din zbor pe marginea

lui și începu să deguste apa din el ; și nu se sperie nici cînd mă ridicai de jos, ci continua să stea nemișcat pe buza vasului : am încercat adesea și n-am fost departe de a izbuti să prind păsările acestea chiar de picioare. Înainte vreme, păsările de aici par a fi fost și mai blînde decît azi. Cowley (în anul 1684) spune că „turturelele erau atît de prietenoase, încît adesea se lăsau din zbor pe pălăria sau pe umerii omului, putînd fi prinse de vii : ele nu s-au temut de om, pînă cînd unii dintre însoțitorii noștri n-au tras cu pușca în ele, ceea ce le-a făcut mai neîncrezătoare". De asemenea, Dampier, în același an, spune că, într-o singură plimbare matinală, se puteau omorî cîte șase-șapte duzini de turturele. Acum, deși încă destul de blînde, ele nu se mai lasă din zbor pe brațele oamenilor și nici nu mai pot fi ucise în prea mare număr. E totuși de mirare că încă nu s-au sălbăticit, știut fiind că aceste insule, în ultimii o sută și cincizeci de ani, au fost mereu vizitate de bucanieri și vînători de balene, iar marinarii, care băteau pădurile în căutarea broaștelor țestoase, nu se dădeau îndărăt niciodată de la plăcerea crudă de a lovi micile păsări cu ce li se întîmpla să aibă la îndemînă.

Aceste păsări, deși azi sînt mult mai urmărite, nu se sălbăticesc totuși : în insula Charles, colonizată de aproape șase ani, am văzut un băiat stînd lîngă un izvor cu o smicea în mînă și omorînd cu ea porumbeii și cintezii care veneau să bea apă. El își făcuse rost de o grămăjoară de păsăruici pentru prînzul lui și spunea că de multă vreme luase acest obicei de a le aștepta la izvor. Se pare că păsările din acest arhipelag, neavînd încă de unde să învețe că omul este un animal mai primejdios decît broasca țestoasă sau șopîrla Amblyrhynchus, nu-i pasă de el, după cum în Anglia păsărilor fricoase, de exemplu coțofenelor, nu le pasă de vacile și de caii care pasc pe cîmpuri.

Insulele Falkland ne dau încă o dovadă despre blîndețea păsărilor. Pernety, Lesson și alți călători au observat cît de prietenos, neînchipuit de prietenos, este micul Opetiorhyncus. Dar blîndețea nu e numai caracteristica lui : vulturul Polyborus, sitarul, gîsca de munte și de șes, sturzul, presura și chiar unii șoimi adevărați sînt mai mult sau mai puțin păsări prietenoase. Că pot fi atît de blînde, în aceste insule, unde nu lipsesc vulpile, șoimii și cucuvelele, însemnează că absența tuturor animalelor de pradă din arhipelagul Galapagos nu e ea însăși cauza blîndeții lor, aici. Gîștele de munte din insulele Falkland arată, prin grija lor de a-și clădi cuiburile pe insulițe, că își dau seama de primejdia vulpilor ; totuși vulpile nu le fac temătoare față de om. Blîndețea păsărilor, îndeosebi a celor de apă, contrastează puternic cu obiceiurile acelorași specii din Țara Focului, unde în epocile trecute ele au fost urmărite pas cu pas de sălbăticiuni. În insulele Falkland, se întîmplă cîteodată ca vînătorii să nu poată aduce acasă gîștele de munte, pe care le ucid într-o singură zi, în timp ce în Țara Focului e tot atît de greu să ucizi una, pe cît e de greu să împuști în Anglia o gîscă sălbatică obișnuită.

Pe vremea lui Pernety (1763), toate păsările par a fi fost mult mai blînde decît în zilele noastre : el afirmă că Opetiorhynchus aproape că i se așeza pe vîrful degetului și că, într-o jumătate de oră, el a ucis, cu un bețigaș, vreo zece. În acea vreme, păsările trebuie să fi fost cam tot

atît de blînde, cum sînt astăzi în arhipelagul Galapagos. Se pare că ele s-au deprins să fie mai puțin prevăzătoare pe insulele acestea, decît în arhipelagul Falkland, unde au avut ocazii mai numeroase de experiență, nu numai datorită corăbiilor care îl vizitau atît de des, dar și colonizării periodice la care a fost tot timpul supus. Chiar altădată, cînd păsările erau așa de prietenoase, era cu neputință, după cum spune Pernety, să se ucidă lebăda cu gît negru, care, ca pasăre călătoare, aducea cu sine înțelepciunea învățată în țări străine.

Adaug că, după Du Bois, toate păsările din insula Bourbon, în 1571—72, cu excepția flamingilor și a gîștelor, erau atît de blînde, încît puteau fi prinse cu mîna și ucise cu bățul, oricît de multe. Carmichael * de asemenea afirmă că în Tristan d'Acunha, din Atlantic, singurele două păsări terestre care se găsesc acolo, un sturz și o presură, „erau așa de prietenoase, încît se lăsau prinse cu plasa de fluturi". Din aceste cîteva fapte, putem, cred, trage concluzia mai întîi că sălbăticia păsărilor față de om este un instinct special îndreptat împotriva omului și fără nici o legătură cu prevederea lor generală, pe care au dobîndit-o, trecînd prin alte primejdii ; al doilea, că acest instinct nu se capătă de fiecare pasăre în parte după un timp scurt, ci devine ereditar numai după cîteva generații. La animalele domestice, sîntem obișnuiți să vedem deprinderi noi sau instincte care devin ereditare, dar la cele sălbatice e totdeauna neînchipuit de greu să descoperim cazuri de prevedere ereditară dobîndită. Sălbăticia păsărilor față de om nu ne-o putem explica decît ca obicei moștenit : comparativ vorbind, în Anglia sînt foarte puțini pui de păsări, care să fie urmăriți, într-un an de zile, dar aproape toți, pînă și puii golași, se sperie de om ; pe de altă parte, oricît de numeroase sînt pasările urmărite și vătămate de om, atît în arhipelagul Galapagos cît și în Falkland, totuși ele n-au învățat încă binecuvîntata groază de el. Întemeindu-ne pe aceste fapte, putem așadar face presupunerea că introducerea oricărui nou animal de pradă într-un ținut oarecare, mai înainte ca instinctele locuitorilor băștinași să se fi adaptat la șiretenia sau puterea veneticului, însemnează un prăpăd fără seamăn.

---

* *Linnean Transactions,* vol. XII, p 496. Faptul cel mai neînțeles pe care l-am cunoscut, în privința aceasta, este sălbăticia păsărilor mici din părțile arctice ale Americii de Nord (descrisă de Richardson în *Fauna Boreali,* vol. II, p. 332), unde se spune că nimeni nu le urmărește. Cazul acesta e foarte ciudat, deoarece se știe bine că aceleași specii, în sălașurile lor de iarnă, din Statele Unite, nu sînt sălbatice de loc. Așa cum bine a observat d-rul Richardson, sînt multe lucruri de neînțeles în privința sfiiciunii și a grijii cu care aceste păsări își ascund cuiburile. Nu e ciudat, de exemplu, că porumbelul sălbatic de pădure, de obicei așa de neprietenos, își așază în Anglia cuibul prin tufișurile din vecinătatea caselor omenești ?

C A P I T O L U L X V I I I

TAITI ȘI NOUA ZELANDĂ

Străbaterea arhipelagului Tuamotu — Taiti — Înfățișarea — Vegetația de pe munți — Vedere asupra insulei Eimeo — Excursie în această insulă — Prăpăstii adînci — Mai multe căderi de apă — Numeroase plante sălbatice folositoare — Cumpătarea locuitorilor — Moralitatea lor — Întrunirea parlamentului — Noua Zelandă — Golful insulelor — Hippah — Excursie la Uaimate — O așezare de misionari — Plante engleze sălbăticite — Uaiomio — Înmormîntarea unei femei din Noua Zelandă — Plecarea vasului „Beagle" spre Australia.

20 octombrie. După încheierea lucrărilor de ridicare cartografică a arhipelagului Galapagos, ne îndreptarăm spre Taiti, pînă unde aveam de navigat fără întrerupere 3 200 de mile. În cîteva zile, ieșirăm din regiunea noroasă și întunecată a oceanului, regiune care se întinde în timpul iernii pînă departe de țărmul Americii de Sud. Dădurăm apoi de vreme limpede și luminoasă, plutind liniștit cu alizeul continuu în pînze și făcînd 150 pînă la 160 de mile pe zi. În această parte mai apropiată de centrul Pacificului, temperatura este mai ridicată decît lîngă coasta americană. Termometrul de la dunetă se stabilea, fie zi, fie noapte, între 27° și 28°, ceea ce era foarte plăcut, deși, numai la un singur grad sau două mai sus, căldura ar fi devenit zăpușitoare. Am trecut prin arhipelagul Tuamotu sau Primejdios și am văzut cîteva dintre acele atît de ciudate insule de coral, care se înalță numai cu puțin deasupra nivelului apei, fiind numite „insule de lagune". Un lung țărm alb-strălucitor este tivit cu o fîșie de vegetație verde, care, asemenea unui drum, se îngustează repede pe măsură ce se depărtează, pînă ce se afundă sub orizont. De sus, de pe catargul cel mai înalt, am putut vedea marea întindere de apă liniștită dinlăuntrul inelului. Aceste insule de coral, joase și goale la mijloc, sînt într-o disproporție vădită cu oceanul necuprins, din care ele se înalță abrupte, și e o adevărată minune că intruși atît de slabi nu sînt totuși copleșiți și sfîrtecați de neobositele și atotputernicele valuri ale marelui ocean, căruia numai din greșeală i s-a zis Pacific.

15 noiembrie. În zorii zilei, puturăm vedea de departe țărmul taitian, cu alte cuvinte insula rămasă clasică pentru toți călătorii prin mările sudului. De departe, înfățișarea ei nu era prea atrăgătoare. Nu se putea zări încă vegetația luxuriantă a regiunilor ei mai joase ; se

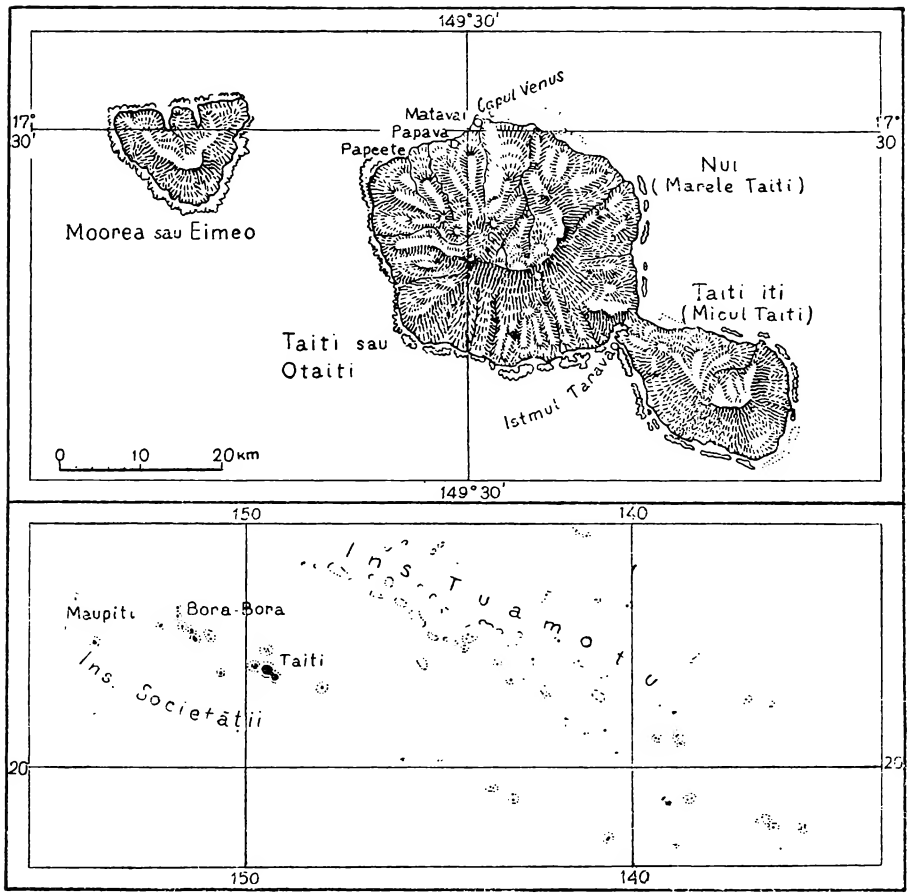

Insulele Societății și insulele Tuamotu.

vedeau numai piscurile sălbatice și prăpăstioase din centru străpungînd norii vălătuciți în trecere pe deasupra ei. De îndată ce ancorarăm în golful Matavai, ne trezirăm împresurați de sumedenie de canoe. Era duminică pentru noi, dar pentru taitieni era luni ; dacă ar fi fost invers, n-am fi primit nici o singură vizită, deoarece lumea de pe aici dă mare ascultare poruncii bisericești ca în zi de sîmbătă să nu dezlege bărcile. După prînz, debarcarăm să ne bucurăm de întîiile plăceri ale unui nou ținut și îndeosebi ale încîntătorului ținut taitian. Sumedenie de lume, bărbați, femei și copii, se strînsese pe vestitul promontoriu Venus [1], așteptînd să ne primească din toată inima, cu chipuri rîzătoare și luminoase. Ne-au petrecut apoi cu un adevărat alai pînă la locuința d-lui Wilson, misionarul regiunii, care ne-a ieșit în întîmpinare pe drum, făcîndu-ne cea mai prietenoasă primire. După ce am stat puțin timp în casa sa, ne

despărțirăm, noi pornind prin împrejurimi, pentru ca seara să venim înapoi.

Pămîntul bun de cultivat abia dacă e ceva mai lat decît o fîșie de sol aluvionar, depus la poalele munților și ocrotit de valurile mării printr-un recif de coral, care încercuiește, paralel cu țărmul, toată insula. Între recif și țărm e o întindere de apă liniștită, ca un lac, pe care canoele băștinașilor pot fi lăsate în voie și unde pot ancora vasele. Pămînturile joase, care vin pînă în reciful de coral, sînt pline de cele mai minunate produse ale regiunilor intertropicale. În mijlocul bananierilor, portocalilor, cocotierilor și al arborilor de pîine se găsesc locuri despădurite, pe care se cultivă yamși [2], batate, trestie de zahăr și ananas. Pînă și tufișurile sînt formate din niște arbuști fructiferi importați, cărora li se zice guayava [3]; astăzi ei sînt atît de răspîndiți, încît au năpădit peste tot ca o buruiană. Adeseori, în Brazilia, am admirat frumusețea diverselor specii de banani, palmieri și portocali atît de diferiți unii de alții; aici, li se mai adaugă și arborele de pîine, care se evidențiază mai cu seamă prin frunzele lui palmate, mari și lucioase. Nu se poate să nu te minunezi privind aceste grupuri de pomi, ale căror tulpini se desfac în crengi puternice la fel ca stejarii din Anglia, dar încărcate de roade mari și foarte nutritive. Deși numai rareori plăcerea de a privi un lucru poate fi pusă pe seama utilității lui, totuși, în cazul acestor pomi magnifici, nu încape nici o îndoială că ideea rodniciei lor neobișnuite hotărăște în bună parte sentimentul frumuseții lor. Cărări șerpuitoare duceau pe sub umbra răcoroasă, la locuințe omenești, presărate din loc în loc, ale căror proprietari ne primeau cu omenie și din toată inima.

Nimic nu mi-a plăcut atît de mult ca locuitorii. Chipurile lor exprimă o blîndețe, care înlătură dintr-o dată ideea de om sălbatic, precum și o inteligență, care arată că ei au progresat ca civilizație. La muncă, lumea de rînd umblă cu corpul gol pînă la mijloc și atunci, mai cu seamă, pot fi admirați în toată frumusețea lor. Sînt oameni foarte înalți, cu umerii largi, atletici și, în totul, bine proporționați. S-a observat mai de mult că europeanul are nevoie numai de puțină obișnuință ca să-i placă mai mult pielea lor întunecată și să i se pară mai firească chiar decît a lui. Un alb scăldîndu-se alături de un taitian pare o plantă gălbejită de prea marea grijă a grădinarului lîngă alta de un verde închis, crescută sănătos în plin cîmp. Bărbații mai toți sînt tatuați și acest fel de ornamentație urmează linia unduioasă a trupurilor cu atîta grație, încît produce impresia celei mai desăvîrșite eleganțe. De fapt, e același model de tatuaj, variat numai în amănuntele lui, ceea ce îl face, din acest punct de vedere, să semene oarecum cu coroana unui palmier. Modelul pornește de la șira spinării și înconjoară armonios, de jur împrejur, părțile laterale ale corpului. Deși comparația poate fi tăgăduită, am totuși impresia că trupul omenesc, împodobit astfel, era ca un măreț trunchi de copac înfășurat de o liană plăpîndă.

Mulți oameni în vîrstă aveau labele picioarelor tatuate cu desene mărunte, așezate în așa fel încît păreau un fel de ciorapi scurți. Moda

aceasta, însă, a mai dispărut, fiind înlocuită de altele. Dar, deşi moda e destul de schimbătoare, lumea stăruie de obicei în aceea pe care a apucat-o în tinereţe. Aşa că bătrînii îşi poartă, vrînd-nevrînd, vîrsta sigilată pe corp, neputînd să-şi mai dea aere de tineri, oricît s-ar dichisi. Femeile sînt tatuate ca şi bărbaţii, cu deosebirea numai că ele îşi tatuează de cele mai multe ori şi degetele. Este răspîndit azi aproape peste tot la ele gustul nepotrivit de a-şi rade părul de pe creştetul capului, lăsîndu-şi doar de jur împrejur un fel de cunună. Misionarii au încercat ei să le convingă să se lepede de acest obicei, dar aşa e moda şi asta e decisiv în Taiti ca, de altfel, şi la Paris. Am rămas foarte dezamăgit de înfăţişarea exterioară a femeilor; ele sînt, în toate privinţele, cu mult inferioare bărbaţilor. Obiceiul de a purta o floare albă sau roşie la ceafă sau cîte una înfiptă, printr-o găurică, în urechi, e drăguţ. Pentru a le umbri ochii, ele poartă de asemenea o cunună făcută din frunze de cocotieri. Oricum, însă, femeile par a avea mai multă nevoie de un costum oarecare decît bărbaţii.

Aproape toţi băştinaşii o rup întrucîtva pe englezeşte, cunosc adică denumirea lucrurilor uzuale şi, ajutîndu-se, pe lîngă ceea ce ştiu, de anumite semne, pot susţine, deşi anevoie, o conversaţie obişnuită. Înapoindu-ne seara la vasul nostru, ne oprirăm să privim la o scenă foarte drăguţă. Cîrduri de copii se jucau pe plajă, aprinzînd focuri festive, care iluminau marea liniştită şi copacii din apropiere; în acelaşi timp alţii, ţinîndu-se de mînă, în cerc, cîntau cîntece taitiene. Ne-am aşezat şi noi pe nisip, unindu-ne cu ei. Cîntecele erau improvizate şi vorbeau, cred, despre sosirea noastră; o fetiţă cînta cîte un vers, pe care ceilalţi copii îl reluau fragmentar, formînd astfel un cor minunat. Toată această scenă ne făcu să ne dăm bine seama că ne aflam pe ţărmurile unei insule din vestita Mare a Sudului.

17 noiembrie. Tot alergînd după soare, am izbutit să cîştigăm o zi, aşa că ceea ce în carnetul nostru de bord figurează ca marţi 17, este de fapt luni 16. Pînă să ne aşezăm la gustarea de dimineaţă, vasul ne fu împresurat de o adevărată flotilă de canoe; cred că băştinaşii sosiţi cu bărcile şi veniţi pe bordul vasului nostru, după ce li se încuviinţă aceasta, trebuie să fi fost ca la două sute de inşi. Toţi am rămas cu impresia că ar fi fost greu să mai găsim acelaşi număr de oameni de orice altă naţionalitate, care să fie atît de cumsecade. Mai fiecare adusese cîte ceva să vîndă: articolul principal de negoţ erau scoicile. Taitienii, cunoscînd azi prea bine valoarea banului, îl preferă hainelor vechi şi altor lucruri. Totuşi banii metalici feluriţi, cu numirile lor engleze şi spaniole, îi zăpăceau, nevenindu-le să creadă în valoarea micilor piese de argint decît după ce le schimbau pe dolari. Unele căpetenii strînseseră sume băneşti considerabile. Un astfel de şef, nu de mult, oferea pentru un mic vas de navigat 800 de dolari (aproape 160 de lire sterline); şi adesea ei cumpărau baleniere sau cai, dînd de la 50 pînă la 100 dolari.

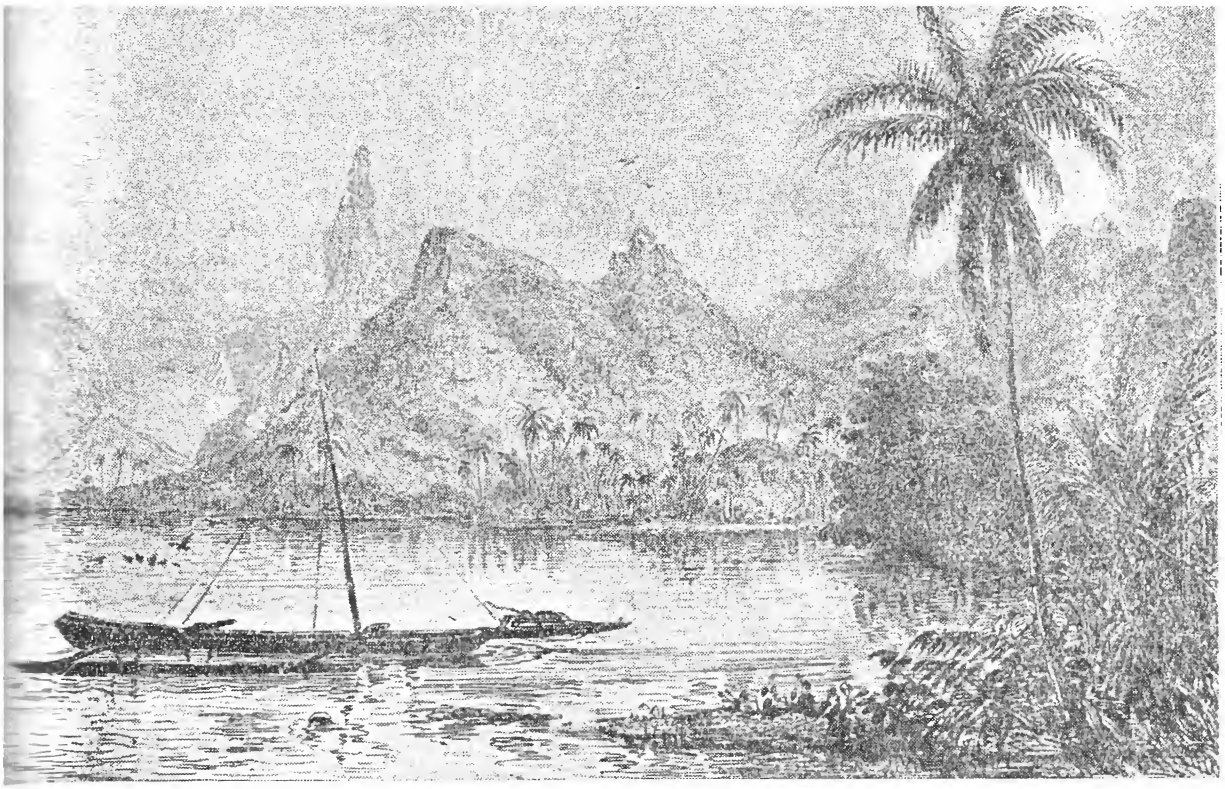

Insula Taiti. *Gravură de Ch. Martens.*

După gustarea de dimineaţă, mă dusei pe ţărm şi urcai o pantă din apropiere pînă la două-trei mii de picioare înălţime. Munţii exteriori sînt netezi şi conici, dar destul de repezi, iar rocile vulcanice, din care sînt formaţi, au fost întretăiate de prăpăstii adînci, care se desfac divergent din centrul stîncos al insulei către coastă. Străbătînd îngusta şi joasa cingătoare de pămînt rodnic, urmai o coamă de munte lină, dar povîrnită în părţi, care înainta printre două prăpăstii adînci. Vegetaţia era ciudată, constînd aproape numai din ferigi pitice, care, ceva mai sus, se amestecau cu buruieni grosolane, semănînd întrucîtva cu aceea de pe unele coline din Ţara Galilor ; dar o astfel de vegetaţie, chiar deasupra grădinii de plante tropicale de pe ţărm, mă miră foarte mult. La cea mai mare înălţime pe care o atinsei, copacii apărură din nou. Străbătusem deci trei zone de vegetaţie, pe care le puteam compara. Zona de jos îşi datorează umezeala şi deci fertilitatea faptului că este o întindere de şes şi, cum ea se află cu foarte puţin deasupra nivelului mării, apele de la munte se scurg prin ea încetul cu încetul, udînd-o îndeajuns. Zona mijlocie nu ajunge pînă la înălţimea celei de deasupra, unde atmosfera e umedă şi noroasă, aşa că ea rămîne sterilă. Pădurile din zona superioară sînt în adevăr destul de frumoase, ferigile arborescente luînd locul cocotierilor de pe coastă. Nu trebuie să se presupună însă că aceste păduri egalează în splendoare pe cele din Brazilia. De

altfel nici nu e firesc să se găsească într-o insulă toate produsele naturale, atît de numeroase, care caracterizează un continent.

Din punctul cel mai înalt, atins de mine, se desfăcea priveliştea admirabilă a depărtatei insule Eimeo, care aparţine de asemenea suveranului din Taiti. Pe piscurile ei stîncoase şi semeţe se grămădeau nori albi, care păreau să formeze astfel un fel de insulă pe cerul albastru, după cum Eimeo era insulă în oceanul albastru. Cu excepţia unei intrări strîmte, ea e complet încercuită de un recif. De la această depărtare, acolo unde valurile întîlneau mai întîi zidul de coral, se vedea doar o dungă îngustă, dar precisă şi strălucitor de albă. Munţii se înălţau abrupt, ieşind chiar din luciul sticlos al lagunei, pe care o cuprindea acea dungă albă, dincolo de care apele frămîntate ale oceanului apăreau întunecoase. Priveliştea era impresionantă ; ea putea fi comparată pe drept cuvînt cu o gravură încadrată, a cărei ramă o forma reciful, laguna liniştită fiind albul hîrtiei marginale, iar insula propriu-zisă desenul. Coborînd pe înserate din munte, un om, căruia îi intrai în voie cu un dar de nimica toată, îmi ieşi înainte, aducîndu-mi banane prăjite, calde încă, un ananas şi nuci de cocos. Nimic nu mi se pare mai gustos, după o plimbare prin soarele arzător, decît laptele unei nuci crude de cocos. Ananaşii se găsesc pe aici atît de uşor, încît lumea îi mănîncă pe alese, aruncînd pe cei care nu li se par frumoşi, aşa cum facem noi cu napii. Ananasul are o mireasmă minunată şi puternică fiind chiar mai bun, poate, decît cel cultivat în Anglia ; şi aceasta este, cred, lauda cea mai mare pe care o poate aduce cineva oricărui fruct. Pînă să ne întoarcem pe bord, mai avînd puţin timp la dispoziţie, dl. Wilson făcu pe tălmaciul între mine şi taitianul care îmi adusese atîtea bunătăţi, spunîndu-i că doream să mai fac o mică excursie prin munţi şi că aveam nevoie de el şi de încă un altul ca însoţitori.

18 noiembrie. A doua zi dis-de-dimineaţă, venii pe ţărm, aducînd un sac de provizii şi două pături, una pentru mine şi alta pentru servitorul meu. Totul era legat de capetele unei prăjini, pe care taitienii însoţitori o duceau pe umăr, cu rîndul. Oamenii aceştia sînt obişnuiţi să poarte astfel, timp de o zi întreagă, pînă la cincizeci de pfunzi greutate atîrnată de fiecare capăt al cobiliţii. Spusei călăuzilor să-şi ia şi ei hrană şi îmbrăcăminte ; ei răspunseră că hrană se găseşte în munţi din belşug, iar cît despre îmbrăcăminte, că pielea corpului le e de ajuns. Drumul pe care o apucarăm mergea de-a lungul văii Tia Auru, prin care curgea un rîu, care se vărsa în mare la capul Venus. Acesta e unul din rîurile mai însemnate ale insulei şi izvorăşte de sub cele mai semeţe piscuri centrale, înalte de aproape 7000 de picioare. Insula întreagă este atît de muntoasă, încît singurul fel în care se poate pătrunde în munte este a urma firul văii, în sus. La început, drumul ni se aşternea prin pădurile care îmbrăcau malurile rîului ; apariţia îndepărtată a semeţelor piscuri centrale, văzute ca prin deschiderea unei alei, peste care, din loc în loc, îşi clătina frunzişul cîte un cocotier crescut pe de margine, era un tablou extraordinar de pitoresc. Valea începu în curînd să se strîmteze, laturile ei devenind semeţe şi prăpăstioase. Mergînd pe jos ca trei-patru ceasuri, băgarăm de seamă după aceea că lăţimea

prăpastiei prin care înaintam întrecea cu prea puțin lățimea albiei rîului. De fiecare parte, pereții erau aproape verticali; și totuși, datorită naturii moi a straturilor vulcanice, pe orice muchie mai pronunțată răsăreau copaci și o vegetație luxuriantă. Aceste povîrnișuri enorme trebuie să fi avut cîteva mii de picioare înălțime, totul formînd un fel de chei, care depășea ca măreție tot ceea ce văzusem mai înainte. Pînă la amiază, soarele ne bătu drept în creștet, de deasupra prăpastiei; aerul era răcoros și umed, dar deodată se făcu zăpușitor. Mîncarăm de prînz la umbra unei muchii de stîncă, sub o fațadă de lavă columnară. Călăuzii mei își și făcuseră rost de niște pește mărunt și crevete de apă dulce. Pentru aceasta, la plecare, luaseră cu ei o mică plasă cu marginile prinse de un cerc; unde vedeau apa mai adîncă și mai învîrtejită, acolo se aruncau la fund și, ca vidrele, cu ochii deschiși pe sub apă, urmăreau peștele în orice gaură sau ascunziș, pînă îl prindeau.

În apă taitienii se mișcă cu aceeași ușurință ca animalele amfibii. O întîmplare, menționată de Ellis, arată că se simt ca la ei acasă în acest element. Cînd, în 1817, se debarca un cal pentru regina Pomare, frînghiile cu care fusese legat animalul pentru a fi luat pe sus și tras pe mal au plesnit și calul a căzut în apă; băștinașii, văzînd aceasta, au sărit imediat peste bord cu toții și, tot țipînd și fiecare vrînd să ajute cu ceva, fuseseră cît pe aci să-l înece de-a binelea. Dar, de îndată ce calul fu adus pe țărm, mulțimea de curioși o zbughi pe loc și se ascunse, care pe unde apucă, de frica acelui „porc încălecat de un om", căci așa botezaseră ei calul.

Puțin mai sus, rîul se desfăcu în trei șuvoaie. Cele două, de la nord, erau impracticabile din cauza căderilor de apă succesive, care se prăvăleau de pe coama sfîrtecată a celui mai înalt munte; tot atît de inaccesibil, după înfățișare, părea și celălalt, dar izbutirăm să urcăm în susul lui, pe un drum extraordinar. Laturile văii erau aici aproape abrupte; numai că, așa cum se întîmplă adesea cu rocile stratificate, din peretele prăpăstios ieșeau în afară unele mici muchii, pe care crescuseră din belșug banani sălbatici, plante liliacee și alte ierburi luxuriante tropicale. Taitienii, cățărîndu-se pe aceste muchii după fructe, descoperiseră o cărare, pe care puteam urca întreg acel perete de prăpastie ca pe o scară. La început urcușul din vale se dovedi foarte primejdios, deoarece trebui să ajungem deasupra unui perete de stîncă golașă, aproape perpendicular, ajutîndu-ne cu funiile, pe care le luasem cu noi. Nici nu-mi pot închipui cum s-a descoperit întîi că acest loc înfricoșător era singurul pe unde se putea sui omul pe coasta muntelui. După aceea, merserăm cu mare grijă de-a lungul uneia dintre acele muchii, despre care am vorbit, ajungînd astfel pînă la unul din cele trei șuvoaie. Această muchie de munte era de fapt un loc neted, deasupra căruia își prăvălea apele o cascadă măreață, înaltă de cîteva sute de picioare, iar dedesubt o altă cascadă, de asemeni înaltă, se rostogolea în șuvoiul principal al văii de sub noi. Pornind din acest ascunziș răcoros și umbrit, făcurăm un înconjur larg ca să ocolim căderea de apă de deasupra capetelor noastre. Ca și mai înainte, ne ținurăm de mici muchii ieșite în afară, necunoscînd adevărata primejdie

din pricina desimii de vegetație, care ne-o ascundea în bună parte. Ca să trecem de pe o muchie pe alta, trebui să escaladăm un perete vertical de stîncă. Unul dintre taitieni, om bine făcut și îndemînatic, propti de perete un trunchi de copac, se urcă pe el pînă la capătul de sus și apoi, ținîndu-se de crăpăturile întîlnite, ajunse pe creasta muntelui. O dată ajuns acolo, legă funiile de un colț de stîncă și le dădu drumul în jos ca să ne tragă cîinele și bagajele, ceilalți urmînd să ne cățărăm și noi pe urmele lui. Sub stînca de care se proptise trunchiul de copac uscat genunea trebuie să fi fost adîncă de cinci sau șase sute de picioare ; și dacă ferigele și crinii, atîrnînd în josul povîrnișului, n-ar fi ascuns întrucîtva acest abis spăimîntător, aș fi simțit că se învîrtește pămîntul cu mine și pentru nimic în lume n-aș fi încercat să mă urc. Continuarăm însă ascensiunea, cînd de-a lungul muchiilor, cînd pe niște creste ca limba briceagului de înguste, avînd într-o parte și în cealaltă prăpăstii fără fund. Prin Anzi, am văzut munți cu mult mai impunători ca înălțime, dar fără să se poată compara cu aceștia în privința povîrnișurilor abrupte. Pe înserate, ajunserăm la un locșor neted pe malurile aceluiași șuvoi de apă, pe care nu încetasem să-l urmăm și care cobora pînă jos, din cascadă în cascadă. Aci ne pregătirăm cele trebuitoare ca să mînem peste noapte. Pe amîndouă laturile prăpăstiei, se vedeau desișuri nesfîrșite de banani de munte, încărcați de fructe coapte. Unii dintre ei, destul de numeroși, erau înalți de la douăzeci pînă la douăzeci și cinci de picioare și groși de trei pînă la patru în circumferință. În cîteva minute, taitienii, aducînd fîșii de coajă de copaci, care le serveau la legat, făcînd stîlpi din tulpinile de bambus și strîngînd frunze late de bananieri pentru stufărit acoperișul și pereții, ne înălțară o casă minunată, iar din frunze uscate ne pregătiră paturi moi.

Se apucară apoi de făcut focul și ne încălziră mîncarea de seară. Ca să aprindă focul, ei frecară un băț cu vîrful bont prin șanțul făcut de-a lungul unuia mai gros, pînă ce praful de lemn produs prin frecătură se aprinse. Pentru treaba aceasta, nu se folosește orice fel de lemn, ci numai Hibiscus Liliaceus [4], care este deosebit de alb și foarte ușor ; același lemn se întrebuințează atît pentru cobilițele drepte, cu care ei cară orice încărcătură, cît și pentru outriggerii de la bărcile lor [5]. În cîteva clipe, bețele frecate astfel se aprinseră ; dar nu oricine s-ar pricepe la această îndeletnicire, care este, după cum am văzut eu însumi, foarte dificilă ; pînă la urmă însă, spre marea mea mîndrie, tot am izbutit să aprind și eu praful de lemn. Gauchos din pampas au altă metodă ; ei iau o surcea mlădioasă, ca de optsprezece inchi în lungime, al cărei capăt de sus și-l proptesc în piept, iar celălalt capăt, ascuțit bine, îl vîră în gaura unei bucăți de lemn ; surceaua, încovoindu-se sub apăsarea pieptului, e ținută de partea curbată și învîrtită cu repeziciune întocmai ca un burghiu de dulgher. Taitienii, după ce aprinseră un mic foc de crăci, puseră pe lemnele care ardeau un număr oarecare de pietre, cam de mărimea mingilor de cricket. După cel mult zece minute, crăcile se făcuseră jăratic, iar pietrele erau încinse. Însoțitorii noștri înfășuraseră de mai înainte în mici pachete de frunze bucăți de carne, pești, banane, fie crude fie coapte, și măciulii de rodul-pămîn-

tului [6]. Puseră apoi pachetele verzi între două rînduri de pietre încinse şi acoperiră totul cu pămînt în aşa fel, încît să nu poată ieşi nici pic de fum sau de aburi. Ca la un sfert de ceas, scoaseră din pămînt o friptură minunat rumenită. Mîncarăm pe alese, pachetele verzi servite pe frunze de bananieri, băurăm apă rece, cu coaja unei nuci de cocos, din şuvoiul care se ducea la vale şi ne desfătarăm astfel cu masa noastră rustică.

Nu puteam să mă uit fără admiraţie la vegetaţia din preajma mea. Eram înconjurat de adevăraţi codri de bananieri, ale căror roade, deşi folosite ca hrană în atîtea chipuri, zăceau grămezi-grămezi pe pămînt şi putrezeau. În faţa noastră, era un desiş imens de trestie de zahăr sălbatică, iar rîul era umbrit de tulpinile verzi-întunecate şi noduroase ale avei, plantă vestită altădată pentru acţiunea ei îmbătătoare [7]. Am mestecat în gură o bucăţică : era acră la gust şi neplăcută, ceea ce ar fi făcut pe oricine să o declare otrăvitoare. Mulţumită misionarilor, planta aceasta creşte acum în voie numai prin asemenea prăpastii, nemaivătămînd pe nimeni. Văzui chiar lîngă mine rodul-pămîntului, ale cărui rădăcini, bine coapte, sînt bune de mîncat, ca şi frunzele crude, care sînt mai gustoase decît spanacul. Se găsea de asemenea ignamul sălbatic şi planta liliacee numită ti, care creşte din belşug şi are rădăcina brună şi moale, semănînd ca formă şi mărime cu un ciot mare de lemn ; chiar rădăcina ei ni se servi ca desert, fiind dulce ca marmelada şi avînd gust plăcut [8]. Pe lîngă toate acestea, mai erau alte cîteva fructe sălbatice şi plante folositoare. Micul rîu avea nu numai apă rece, dar şi ţipari, precum şi raci. Comparînd acest loc cu atîtea altele, rămase necultivate, din zonele temperate, îl admirai nespus de mult. Şi simţii cît adevăr este în observaţia că omul, omul sălbatic cel puţin, cu mintea lui dezvoltată numai în parte, este copilul tropicelor.

Cum mai era puţin pînă să se însereze, mă dusei în susul rîului să-mi pierd vremea prin umbra întunecată de banani. Trebui însă să pun capăt plimbării mele, deoarece dădui de o cascadă înaltă de două-trei sute de picioare, deasupra căreia se vedea alta. Menţionez toate aceste căderi de apă în albia rîului, ca să dau cît de cît ideea povîrnişului acestor locuri. Se pare că niciodată adierea vîntului n-a pătruns în ascunzişurile unde cad apele. Subţirile margini ale frunzelor late de bananieri, brumate de apa pulverizată, erau întregi, nu cum se înfăţişau de obicei, sfîşiate în mii de filamente. De pe locul unde ne aflam noi, aproape agăţaţi de coasta muntelui, puteam privi pînă departe în fundul văilor vecine ; iar semeţul pisc al munţilor centrali, înălţîndu-se ca un turn la şaizeci grade de zenit, ascundea jumătate din cerul amurgit. Priveliştea înnoptării treptate, care cuprindea încetul cu încetul ultimele şi cele mai înalte vîrfuri, era un spectacol sublim.

Înainte să ne întindem noi înşine la pămînt, ca să dormim, taitianul mai în vîrstă căzu în genunchi şi, cu ochii închişi, spuse de mai multe ori o lungă rugăciune în limba lui. El se ruga cum s-ar fi rugat orice creştin, cu evlavia cuvenită, fără prefăcătorie şi fără teamă de ridicol. Şi tot astfel niciunul dintre călăuzii mei, la masă, nu s-ar fi

atins de mîncare mai înainte de a spune o mică rugăciune. Acei călători care cred că taitianul se roagă numai cînd simte asupra sa privirile misionarului ar fi trebuit să doarmă cu noi în acea noapte pe coasta muntelui. Spre dimineaţă, plouă cumplit, dar acoperişul din frunze de bananier ne feri de orice picătură de ploaie.

19 noiembrie. În zori, după rugăciunea de dimineaţă, prietenii mei pregătiră gustarea în acelaşi fel minunat ca şi seara trecută. Ei înşişi, de altfel, se înfruptară din ea zdravăn: în adevăr, niciodată n-am văzut oameni care să mănînce atît de mult. Cred că lărgimea enormă a stomacului lor se datoreşte în cea mai mare parte regimului de fructe şi leguminoase, care conţin proporţional puţine elemente nutritive. După cum aveam să aflu mai tîrziu, am fost fără să vreau, pentru aceşti însoţitori ai mei, cauza corupătoare, făcîndu-i să-şi calce una din legile şi interdicţiile lor de viaţă: luasem cu mine o sticlă de rachiu şi, îmbiindu-i, ei nu putură să mă refuze de a bea împreună; dar, de cîte ori dădea cîte o duşcă, ei îşi puneau degetul arătător pe buze, rostind vorba „Misionarul". Cu vreo doi ani mai înainte, deşi se izbutise să se înlăture consumul avei, beţia făcea mai peste tot, în rîndurile băştinaşilor, prăpăd, deoarece se introdusese de curînd rachiul. Misionarii convinseră atunci pe cîţiva oameni de bine, care vedeau cît de repede li se duce astfel ţara de rîpă, să se unească cu ei, înfiinţînd o Societate de temperanţă. Din bun simţ sau ruşine, toate căpeteniile dimpreună cu regina se convinseră în cele din urmă să facă parte din zisa societate. Se alcătui şi se puse în vigoare, fără întîrziere, legea după care era oprit să se aducă în insulă orice fel de rachiuri, iar cel care va vinde sau va aduce articolul interzis urma să fie pedepsit cu amendă. Cu mult spirit de dreptate, se lăsă liberă vînzarea stocurilor existente pentru o perioadă oarecare şi numai după aceea legea intră în vigoare. Dar, o dată ce se împlini termenul prevăzut de lege, se procedă la o percheziţie generală, de care nu fuseseră scutite nici locuinţele misionarilor, iar toată ava găsită (aşa numeau băştinaşii orice rachiu tare) fu vărsată în şanţuri. Oricine s-ar gîndi cît de cît la urmările intemperanţei localnicilor din cele două Americi, cred că nu poate decît să recunoască marele bine făcut de misionari tuturor oamenilor care iubesc insula Taiti. Cîtă vreme mica insulă Sf. Elena rămase sub conducerea Companiei Indiilor Orientale[9], se interzise importul de alcooluri din cauza influenţei lor vătămătore; în schimb, vinul se procura în mod liber de la Capul Bunei Speranţe. Faptul că în acelaşi an, cînd în Sf. Elena se îngăduia vînzarea rachiurilor, în Taiti, prin libera voinţă a poporului, a fost pus în afara legii consumul lor, este foarte interesant, deşi de loc de mirare.

După gustarea de dimineaţă, pornirăm la drum. Cum scopul meu era numai să-mi dau oarecum seama de înfăţişarea insulei în interiorul ei, ne întoarserăm pe o altă cărare, care cobora pînă jos, în valea principală. Ajunşi în părţile mai puţin prăpăstioase, trecurăm prin păduri foarte întinse de banani sălbatici. Cu corpurile lor goale şi tatuate, cu capetele încununate de flori, taitienii, văzuţi în umbra întunecoasă a acestor păduri, reprezentau cel mai minunat tabolu al vieţii omeneşti

în cadru primitiv. Coborînd de pe munte, urmarăm linia crestelor, care erau neînchipuit de înguste şi, pe lungimi considerabile, se arătau drepte ca o scară, învesmîntate toate cu multă vegetaţie. Grija de fiece clipă de a nu face un pas greşit, de a ne cumpăni trupurile şi a pipăi mai întîi cu piciorul locul pe care trebuia să călcăm, făcea ca mersul să fie istovitor. Povîrnişurile şi prăpăstiile mă uimeau fără întrerupere: cînd uneori mă opream să văd de jur împrejur ţinutul, de pe vreo creastă ca muchia de cuţit, locul pe care stăm era aşa de mic, încît aveam impresia că priveam dintr-un balon. O singură dată am fost nevoiţi, la coborîre, să ne folosim de frînghii, şi anume acolo unde dădeam în valea principală. Dormirăm sub aceeaşi muchie de stîncă unde prînzisem cu o zi mai înainte; noaptea era încîntătoare, dar cumplit de întunecoasă în adîncul strîmt al gîtuiturii.

Pînă a vedea eu însumi insula aceasta, nu înţelegeam prea bine două fapte, despre care pomeneşte Ellis: întîi, că supravieţuitorii învinşi ai crîncenelor bătălii de pe vremuri se retrăgeau în munţi, unde o mînă de oameni puteau să se lupte cu oricîţi; şi e adevărat că şase inşi ar fi putut uşor respinge mii de atacanţi, acolo unde taitienii mei proptiseră de stîncă un trunchi de copac; al doilea că, după introducerea creştinismului, erau unii oameni sălbatici care trăiau ascunşi în munţi, prin văgăuni rămase necunoscute locuitorilor mai civilizaţi.

20 noiembrie. A doua zi dimineaţa, pornirăm devreme şi la amiază sosirăm la Matavai. Pe drum, întîlnirăm cete-cete de oameni cu mîndre trupuri atletice, care se duceau la munte după banane sălbatice. Aflai că vasul nostru, din pricina greutăţii de a ancora, o luase înspre golful Papaua, către care mă îndreptai şi eu, pe uscat. Era un loc în adevăr plăcut: un golf înconjurat de recife, cu apa liniştită ca a unui lac. Pămîntul cultivat, încărcat de produse minunate şi presărat din loc în loc cu locuinţe omeneşti, venea pînă în marginea apei.

După diversele descrieri citite, pînă să ajung în aceste insule, ardeam de nerăbdare să-mi fac o idee personală asupra stării morale a locuitorilor, deşi îmi dam seama că o astfel de idee nu putea fi decît aproximativă. Primele impresii depind totdeauna în cea mai mare măsură de ideile dobîndite mai dinainte. În împrejurarea de faţă, tot ceea ce ştiam eu aflasem din *Polynesian Researches* ale lui Ellis (lucrare admirabilă şi foarte interesantă, dar firesc privind totul cu ochi numai binevoitori), din *Voyage* de Beechey şi din călătoria lui Kotzebue, acesta din urmă fiind un adversar neîmpăcat al întregului sistem misionar.

Cine compară aceste trei descrieri îşi poate forma, cred, o idee mulţumitoare despre stările de azi din Taiti. O informaţie, luată de mine din ultimii doi autori, era hotărît neadevărată: e vorba despre afirmaţia lor că taitienii deveniseră o rasă posomorîtă şi bănuitoare, din cauza fricii de misionari. N-am văzut la ei nici urmă de teamă, afară numai dacă, în adevăr, nu amestecăm, numindu-le la fel, frica şi respectul. Nu nemulţumirea este simţămîntul lor general; în Europa, ar fi greu să găseşti, dintr-o mulţime dată, atîţia oameni cu chipuri luminoase şi fericite. Misionarii sînt învinovăţiţi de prohibiţia prostească

şi nemiloasă a fluierului şi a dansului ; la fel se consideră ţinerea mai mult decît presbiteriană a repausului de sîmbătă. În privinţa acestor măsuri nici nu încerc să opun altă părere unor oameni care au şezut în insulă atîţia ani, de vreme ce eu am stat numai acelaşi număr de zile [10].

În rezumat, moralitatea şi religia locuitorilor mi se par a fi cu totul sincere. Sînt mulţi care atacă, şi aş putea zice că mai veninos decît Kotzebue, atît pe misionari, cu sistemul lor, cît şi urmările practice ale acestei activităţi. Unii dintre ei nici nu se gîndesc să compare starea de azi a insulei cu starea de acum numai treizeci de ani sau chiar cu aceea a Europei din zilele noastre ; dar o judecă după măsura evanghelismului absolut. Ei aşteaptă de la misionari să facă ceea ce n-au făcut nici apostolii. În loc să-i laude pentru cît au izbutit să înfăptuiască, le aruncă vina de a nu fi ridicat condiţia omului la măsura ideală a evanghelismului. Ei uită sau nu vor să-şi amintească de sacrificiile şi de puterea preoţimii idolatre, de doctrina depravării, fără pereche pe lume, profesată de această preoţime, de infanticidul consecinţă a doctrinei lor, de războaiele sîngeroase, în care biruitorii nu cruţau nici femeile şi nici copiii ; ei uită că toate aceste apucături au fost abolite şi că, o dată cu introducerea creştinismului, necinstea, intemperanţa şi dezmăţul au fost în bună parte reduse. A uita asemenea stări de lucruri este pentru un călător ingratitudine josnică, pentru că dacă i s-ar fi întîmplat să se afle pe cine ştie ce coastă necunoscută, în urma unui naufragiu, abia atunci s-ar fi rugat el, şi încă prea cucernic, ca învăţătura misionarilor să fi pătruns pînă acolo.

În privinţa moralităţii, s-a spus adesea că virtutea femeilor face mai totdeauna excepţie. Dar, mai înainte de a le blama, ar fi bine să ne reamintim cu toată precizia scenele descrise de căpitanul Cook şi dl. Banks, scene în care bunicele şi mamele femeilor de azi şi-au avut rolul lor. Cei prea severi ar trebui să ţină seama că, în bună parte, moralitatea femeilor din Europa se datoreşte atît educaţiei pe care mamele au impus-o de cu vreme fiicelor respective cît şi, în aceeaşi măsură, preceptelor religioase. Dar e zadarnic orice raţionament cu oamenii porniţi. Sînt convins că, nemulţumiţi de a nu fi găsit dezmăţul răsfăţîndu-se ca pe vremuri, ei nu vor să recunoască progresul nici în moralitatea, pe care ei înşişi nu doresc s-o practice, nici în religia pe care, dacă n-o disprețuiesc, o subestimează.

Duminică 22 noiembrie. Portul Papeete, în care se află reşedinţa reginei, poate fi socotit drept capitala insulei ; tot aci e şi sediul guvernului şi punctul de ancorare cel mai însemnat. Căpitanul Fitz Roy, împreună cu încă cîţiva dintre noi, luă parte în această zi la săvîrşirea slujbei religioase ; slujba se făcu mai întîi în limba taitiană şi apoi în limba noastră. Serviciul divin fu săvîrşit de dl. Pritchard, şeful misiunii din insulă. Capela era o mare clădire de lemn, înţesată de lume îmbrăcată cu grijă, de toate vîrstele şi de ambele sexe. Am fost mai degrabă nemulţumit de puţina atenţie pe care această lume o dădea slujbei religioase ; dar cred că vina era a mea, aşteptîndu-mă la prea mult. În orice caz, nu era mai nici o deosebire între ţinuta acelor taitieni şi ţinuta oamenilor dintr-o biserică engleză de ţară. In-

tonația imnurilor era, hotărît, foarte plăcută; numai predica din amvon, deși curgătoare, nu suna frumos: repetarea constantă a unor vorbe, ca *„tata ta, mata mai"*, o făcea monotonă. După serviciul în limba engleză, o parte dintre noi ne întoarserăm pe jos la Matavai. Fu o plimbare plăcută, cînd de-a lungul plajei, cînd pe sub umbra numeroșilor arbori splendizi.

Acum cam doi ani, un mic vas sub pavilion englez era jefuit de niște băștinași din insulele Tuamotu, aflate atunci sub stăpînirea reginei din Taiti. Și s-a putut crede că făptașii fuseseră împinși la jaf de anumite legi nesăbuite ale maiestății sale. Guvernul britanic ceru despăgubiri, ceea ce se consimți de partea taitiană, cu care se căzu de acord ca pe ziua de întîi septembrie, care a trecut, să plătească suma de aproape trei mii de dolari. Comandorul escadrei de la Lima ordonă deci căpitanului Fitz Roy să se intereseze de acea datorie neachitată la termenul cuvenit și, în caz de neplată, să ceară satisfacție. Căpitanul Fitz Roy ceru așadar reginei Pomare o audiență; se știa încă ce rău se purtaseră cu ea francezii [11]. Ca să discute această chestiune, regina convocă un sfat compus din căpeteniile cele mai de seamă ale insulei, la care participă ea însăși. Nu voi încerca să mai descriu ceea ce s-a întîmplat, deoarece avem interesanta dare de seamă a căpitanului Fitz Roy. E clar că datoria nu fusese achitată. Motivele de neplată erau mai degrabă echivoce. Dar, altfel, n-aș putea exprima îndeajuns mirarea noastră a tuturor față de bunul simț, pe care

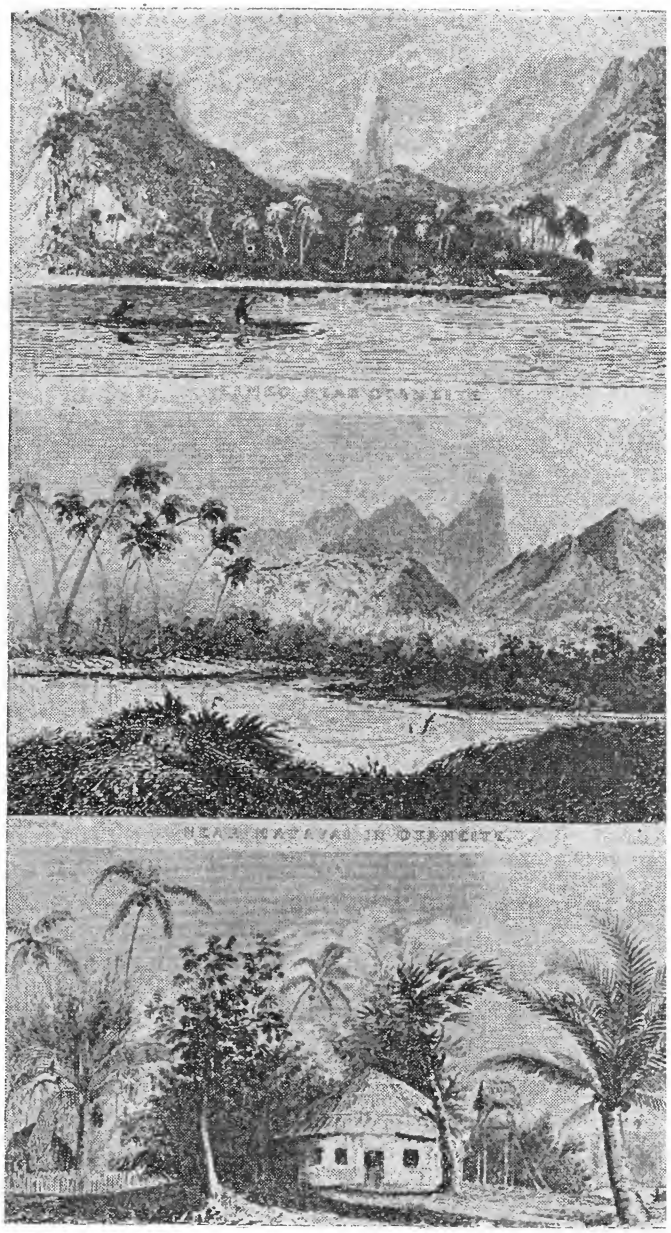

Taiti; (de sus în jos): insula Eimeo în apropiere de Taiti; în împrejurimile localității Matavai, în Taiti; vechea biserică a misionarului Nott, în Taiti. *Gravurile de sus și din mijloc de Ch. Martens; gravura de jos de F. P. King.*

membrii acelui sfat l-au arătat în această împrejurare. Cred că toți am plecat de la adunare cu altă părere despre taitieni, decît aceea cu care venisem. Căpeteniile și poporul hotărîră să subscrie pînă la completarea sumei care mai lipsea. Căpitanul Fitz Roy făcu observația că nu era drept ca oamenii să-și sacrifice avutul lor particular pentru crimele unor insulari mărginași. I se răspunse că ei sînt recunoscători pentru grija ce li se arată astfel, dar că Pomare este regina lor și ei sînt hotărîți s-o ajute la nevoie. Rezoluția și executarea ei neîntîrziată, care începu chiar de a doua zi dis-de-dimineață, cînd se deschise o listă de subscripție, încheiară perfect dezbaterile acelui sfat plin de loialitate și de bunăvoință.

După discuția principală, cîteva căpetenii se folosiră de prilej și puseră căpitanului Fitz Roy o serie de întrebări inteligente asupra legilor și obiceiurilor internaționale, care privesc pe străini și vasele lor. Asupra cîtorva chestiuni, de îndată ce se termina discuția, legea respectivă se formula pe loc, verbal. Acest parlament taitian ținu cîteva ceasuri ; după încheierea lucrărilor, căpitanul Fitz Roy pofti pe regina Pomare să facă o vizită pe vasul „Beagle".

25 noiembrie. Seara, se trimiseră maiestății sale patru bărci ; vasul aștepta pavoazat, iar întreg echipajul se afla postat în jurul catargelor, pe bord. Regina veni însoțită de mai toți fruntașii insulei. Purtarea tuturor fu admirabilă ; nimeni nu ceru nimic și toți se arătară încîntați de darurile pe care li le oferea căpitanul Fitz Roy. Regina era o bondoacă de femeie, fără nici o frumusețe, grație sau măreție. Ea avea o singură însușire regală : în orice împrejurare, expresia chipului ei era de o desăvîrșită încremenire, părînd de aceea mai degrabă posomorîtă. Mai mult decît orice, ni se admiră rachetele de artificii : de cîte ori țîșnea cîte una, de atîtea ori, după explozia ei, auzeam de jur-împrejurul întunecatului golf cîte un „oh!" ieșit din rărunchi. Mult admirate fuseră de asemenea cîntecele marinărești : regina spuse că unul dintre cele mai vesele trebuie să fi fost altceva decît un imn religios ! Cortegiul regal se înapoie pe țărm abia după miezul nopții.

26 noiembrie. Spre seară, duși de o briză dinspre uscat, pornirăm spre Noua Zelandă ; cum tocmai apunea soarele, priveliștea de adio ne-o oferiră munții din Taiti și astfel ne despărțirăm de insula căreia toți călătorii i-au dat tributul admirației lor.

19 decembrie. În amurg, văzurăm de departe Noua Zelandă. Abia acum ne puteam da seama că străbătusem Pacificul. Trebuie mai întîi să fi navigat pe acest ocean pentru a ști cît este de nemăsurat. Cu toate că înaintam repede săptămîni de-a rîndul, n-am întîlnit nimic altceva decît același ocean albastru, năprasnic de adînc. Chiar prin diversele arhipelaguri, insulele sînt mici ca niște pete și foarte depărtate unele de altele. Obișnuiți cu hărțile pe scară redusă, pline de punctișoare de umbre și numiri, noi nu putem ști ce infinit de mică este

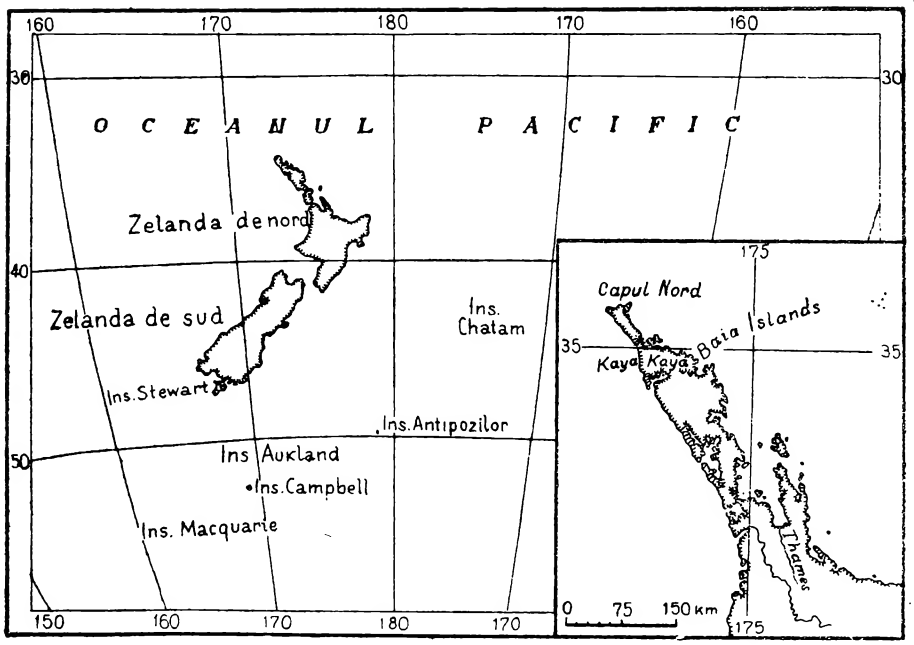

Noua Zelandă și insulele vecine.

proporția de uscat față de această arie nemărginită de ape. Trecusem chiar meridianul antipozilor și fiecare leghe străbătută ne făcea fericiți la gîndul că ne apropiam tot mai mult de Anglia. Antipozii răscolesc în mintea oricui vechi imagini din copilărie, temeri și minunări. Nu mai de mult decît deunăzi, mă gîndeam la această barieră fictivă ca la o țintă precisă a călătoriei noastre spre casă ; dar acum mi se pare că tot ceea ce am lăsat în urmă este o simplă umbră, pe care călătorul nu poate pune mîna. Un viscol de cîteva zile ne dădu prilejul să socotim ce ne mai așteaptă încă de-a lungul călătoriei spre patrie și să-i dorim sfîrșitul cît mai apropiat.

21 decembrie. Dis-de-dimineață, pătrunserăm în golful Islands, dar, cum vîntul încetă să mai sufle cîteva ceasuri, rămaserăm la intrarea în golf, neputînd atinge locul de ancoraj decît pe la amiază. Ținutul este muntos, fără a avea contururi zdrențuite ; numai brațele de mare, ce pornesc din golf, îl întretaie adînc și în toate direcțiile. Din depărtare, suprafața insulei pare acoperită de pășuni buruienoase, care de fapt nu sînt altceva decît ferigi. Pe munții mai îndepărtați, ca și în unele locuri pe văi, se văd păduri destul de întinse. Culoarea dominantă a priveliștii nu este verdele strălucitor ; ea seamănă cu aceea a ținuturilor din Chile, ceva mai la sud de Concepcion. În mai multe locuri ale golfului, de jur împrejur, satele cu casele lor pătrate și aspectul îngrijit

sînt risipite pînă în marginea apei. Trei baleniere se legănau în ancoră, iar cîte o canoe din cînd în cînd străbătea golful de la un ţărm la altul; în afară de aceste singure mişcări, o atmosferă de repaus absolut domnea pretutindeni, peste întreaga regiune. O singură canoe ne întîmpină, ducîndu-ne la locul de ancoraj. Această barcă şi aspectul golfului întreg contrastau nu tocmai plăcut cu primirea veselă şi gălăgioasă ce ni se făcuse în Taiti.

După-amiază, ne duserăm pe ţărm la unul din pîlcurile mai mari de case, care abia merită numele de sat. Se cheamă Pachia : e reşedinţa misionarilor, singurii băştinaşi ai satului fiind servitori şi muncitori. Numărul englezilor, cu familiile respective cu tot, cîţi locuiesc în vecinătatea golfului Islands, se ridică la două-trei sute. Toate casele, dintre care multe sînt văruite simplu şi arată de aceea foarte curat, sînt proprietatea englezilor. Colibele indigenilor sînt atît de mici şi prăpădite, încît abia se pot zări mai departe. Ceea ce plăcea îndeosebi la Pachia, prin grădinile din faţa caselor, erau soiurile englezeşti de flori, ca trandafiri de cîteva neamuri, caprifoi, iasomie, micşunele şi adevărate garduri vii numai de măceş.

22 decembrie. De dimineaţă, mă dusei să mă plimb, dar băgai de seamă numaidecît că ţinutul era foarte nepotrivit pentru aşa ceva. Toţi munţii sînt acoperiţi de ferigi înalte şi de nişte tufişuri scunde, care cresc ca chiparoşii ; iar pămînt cultivat e prea puţin. Am încercat să mă mişc de-a lungul ţărmului ; dar atît într-o parte cît şi în cealaltă am dat numaidecît peste stavila de apă sărată a canalurilor sau de rîuri adînci. Locuitorii din diferitele părţi ale golfului comunică între ei (ca şi în Chiloé) aproape numai cu bărcile. M-am mirat văzînd că mai toţi munţii, pe care îi urcam, fuseseră cîndva mai mult sau mai puţin fortificaţi. Piscurile lor erau tăiate în trepte, adică în chip de terase suprapuse, fiind adesea apărate de tranşee adînci. Am observat mai tîrziu că munţii principali din interiorul insulei aveau contururi artificiale : erau aşa-zisele pah, atît de adesea menţionate de căpitanul Cook sub numele de *hippah,* deosebirea între aceste cuvinte datorindu-se articolului pus înainte.

Că acele pah fuseseră altădată foarte folosite, se vedea după grămezile de scoici şi după gropile în care, cum am aflat, se păstrau cartofii de rezervă. Nefiind apă pe munţi, apărătorii nu puteau să se retragă prea din timp, lungindu-şi astfel asediul ; ei se retrăgeau numai cînd erau atacaţi pe neaşteptate pentru a fi prădaţi, terasele succesive apărîndu-i minunat de asemenea lovituri. Introducerea pretutindeni a armelor de foc a schimbat însă întregul sistem de luptă : locurile expuse pe vîrful munţilor au devenit acum nu numai nefolositoare, dar de-a dreptul primejdioase. Aşa că acele pah se construiesc azi numai pe pămînt şes. Ele constau din parapete duble de stîlpi groşi şi înalţi, fixaţi pe o linie în zig-zag, pentru ca orice loc să poată fi apărat din flanc. Între parapete, pămîntul aruncat e astfel movilit, încît apărătorii să poată sta liniştiţi în spatele lui sau să poată trage peste el cu puştile. La temelie şi în rasul pămîntului, din loc în loc, se află unele mici ieşituri boltite, prin care, tîrîndu-se pe brînci, luptătorii din întărituri iscodeau

pe dușman. Reverendul W. Williams, care mi-a dat aceste informații, mai spunea că, la un asemenea pah, observase un fel de pinteni, adică niște grinzi, puse în lung și fixate pe partea apărată, dinăuntru, a movilei de pămînt. Întrebînd pe mai-marele lor la ce foloseau aceste despărțituri, el a răspuns că în cazul cînd doi sau trei luptători erau împușcați, cadavrele lor nu puteau fi văzute de vecini, care astfel nu se descurajau.

Aceste pah sînt socotite de neozelandezi ca mijloace de apărare desăvîrșite, cei care atacă nefiind niciodată atît de disciplinați, încît să se năpustească toți deodată pe întăritură, s-o dărîme și să pătrundă în ea. La război, nici un șef de trib nu poate porunci unui anumit pîlc să atace într-un anumit fel, iar altuia în alt fel ; fiecare luptă cum îl taie capul și, oricum, un parapet apărat cu arme de foc e firesc ca, oricărui atacant individual, să i se pară moarte sigură. Totuși trebuie să spun că nicăieri pe lume nu se află un neam de oameni mai războinici ca neozelandezii. Cea mai convingătoare dovadă a pornirilor lor războinice este purtarea lor cînd zăresc pe mare vreo corabie ; după descrierea căpitanului Cook, faptul că, văzînd un lucru atît de mare și nou, ei îl bombardează cu pietre, amenințînd în gura mare : „Veniți numai pe țărm, să vă ucidem și să vă mîncăm pînă la unul", dovedește un curaj neobișnuit. Acest spirit războinic se vede în multe dintre obiceiurile lor și chiar în cele mai neînsemnate comportări. Dacă un neozelandez e lovit, fie și numai în glumă, lovitura trebuie neapărat întoarsă ; am văzut eu însumi așa ceva întîmplîndu-i-se unui ofițer de al nostru.

Azi, prin civilizarea băștinașilor, numărul războaielor a scăzut mult, cu excepția celor purtate încă de unele triburi din sud. Am auzit de o întîmplare caracteristică, petrecută în sud acum cîtva timp. Un misionar dăduse peste un șef și tribul lui tocmai cînd se pregăteau de război ; puștile le străluceau de curățenie și munițiile le stau la îndemînă. Misionarul le ținu o lungă predică asupra inutilității războiului, precum și asupra neînsemnătății motivului care îl iscase. Șeful tribului păru zdruncinat în hotărîrea lui, rămînînd pe gînduri ; dar, în cele din urmă, întîmplîndu-se că un butoiaș cu pulbere de pușcă se cam umezise și n-avea să mai țină mult, el aduse butoiașul cu pricina ca argument definitiv al necesității de a declara neîntîrziat război ; ideea de a lăsa să se altereze atîta bunătate de pulbere îi făcea rău ; și asta l-a hotărît. Misionarii îmi spuneau că lui Shongi, căpetenie care a vizitat Anglia, dragostea de război era singurul motiv permanent al oricărei acțiuni. Tribul al cărui șef principal era el fusese într-un timp foarte asuprit de alt trib, care locuia pe malurile rîului Thames [12]. Bărbații toți depuseră jurămînt solemn că, de îndată ce feciorii lor vor crește și vor fi destul de voinici, să nu uite și să nu ierte aceste suferințe. Motivul cel mai de seamă al vizitei lui Shongi în Anglia s-a dovedit a fi chiar împlinirea jurămîntului depus. Toate darurile primite valorau în ochii lui numai în măsura în care puteau fi preschimbate în arme ; iar meșteșugurile care îl interesau erau numai cele care aveau vreo legătură cu putința

Australian şi neozelandez ; (sus, la stînga) : indigen din golful King George (Australia de sud-vest) ; la dreapta : neozelandez ; jos : neozelandezi. *Cele două gravuri de sus de R. Fitz Roy ; gravura de jos de O. Earle.*

de a face arme. Întors la Sydney, Shongi, printr-o ciudată coincidenţă, întîlni în casa d-lui Marsden pe şeful vrăjmaş de pe malurile rîului Thames ; ei se purtară frumos unul cu altul ; dar Shongi îi spuse că de cum se va înapoia din nou în Noua Zelandă va porni un război neîntrerupt asupra ţării aceluia. Provocarea îi fu primită ; şi Shongi, la înapoiere, îşi aduse ameninţarea la îndeplinire, cuvînt cu cuvînt. Tribul de pe malurile rîului Thames fu zdrobit, iar şeful, căruia i se făcuse provocarea, fu el însuşi ucis. Deşi fire închisă, ascunzîndu-şi gîndurile de ură şi răzbunare, Shongi e înfăţişat, de toţi cîţi îl descriu, ca fiind totuşi un om de inimă.

Seara, dimpreună cu căpitanul Fitz Roy şi dl. Baker, unul dintre misionari, mă dusei să fac o vizită la Kororadika ; dădurăm o raită prin sat şi văzurăm multă lume, atît bărbaţi, femei cît şi copii, cu care stăturăm de vorbă. Oricine ar vedea un neozelandez nu se poate să nu-l compare cu un taitian, deoarece amîndoi aparţin ca tip uman aceleiaşi familii. Dar comparaţia este foarte defavorabilă neozelandezului. El va fi fiind, poate, superior ca energie, dar caracterul lui în orice altă privinţă este cu mult mai prejos decît al taitianului. O simplă aruncătură de ochi asupra chipurilor amîndurora înlesneşte convingerea că, în timp ce unul e încă sălbatic, celălalt este un om civilizat. Zadarnic s-ar căuta în toată Noua Zelandă o fiinţă omenească avînd chipul

și puterea bătrînului șef taitian Utamme. Bineînțeles că felul ciudat cum se practică tatuajul aici dă chipului omenesc în bună parte acea expresie neplăcută. Figurile complicate, deși simetrice, care acoperă întregul chip, năucesc și fac impresie proastă asupra ochiului neobișnuit cu ele ; probabil, însă, că tocmai tăieturile acestea adînci, care distrug jocul mușchilor superficiali, le dă aerul de rigiditate inflexibilă. Dar, pe lîngă această înțepeneală, mai e în ochii lor o sclipire, care nu poate să însemneze decît viclenie și ferocitate. Sînt oameni înalți și zdraveni, fără să aibă nici o legătură cu eleganța taitienilor, chiar din clasa muncitorilor.

Atît casele cît și ființa lor sînt groaznic de soioase și dezgustătoare ; nici nu le trece prin minte să-și spele îmbrăcămintea sau să se spele pe cap. Văzînd un șef care purta o cămașă neagră, îmbibată de jeg, l-am întrebat cum se face că e atît de murdară, iar el mi-a răspuns, plin de mirare : „Nu vezi că e veche ?" Nu toți bărbații au cămăși ; îmbrăcămintea cea mai obișnuită constă dintr-o foaie sau două de velință de obicei murdară, care se poartă aruncată pe umeri într-un chip cu totul nepotrivit și urît. Numai cîteva căpetenii au costume corecte de stofă englezească, pe care însă le poartă doar la zile mari.

23 decembrie. Într-un loc numit Uaimate, cam la cincisprezece mile de golful Islands și la drumul jumătate între țărmurile de est și vest, misionarii cumpăraseră o întindere de pămînt pentru agricultură. Fusesem prezentat reverendului W. Williams, care, la dorința mea, mă invită să-l vizitez la Uaimate. Rezidentul britanic, dl. Bushby, îmi propuse să mă ia cu barca sa pe un canal, ca să văd o cascadă frumoasă și totodată să scurtez și drumul pînă acolo. Tot el îmi făcu rost de un călăuz. Cerînd unui șef de lîngă el să recomande un om, șeful întrebat se arătă gata să meargă el însuși ; dar atît de mare îi era ignoranța în ceea ce privește valoarea banului, încît întrebă mai întîi cîți pfunzi vreau să-i dau, deși după aceea se mulțumi pe deplin numai cu doi dolari. Arătîndu-i o bocceluță, pe care doream s-o iau cu mine, i se păru neapărat de trebuință să cheme un rob. E drept că asemenea sentimente, cum era mîndria acestui șef, încep să dispară ; dar altădată căpeteniile ar fi preferat mai degrabă să moară decît să se supună rușinii de a duce greutatea cea mai neînsemnată. Însoțitorul meu era un om sprinten, îmbrăcat într-o foaie murdară de velință și avînd chipul întreg tatuat. Pe vremuri, el fusese un războinic de seamă. Părea foarte prieten cu dl. Bushby, deși de mai multe ori se certaseră cumplit. După cum spune dl. Bushby, ironia cea mai neînsemnată, făcută pe ton liniștit, potolea pe orice indigen, oricît ar fi fost de înfuriat. Șeful care ne însoțea venise o dată la dl. Bushby și cu glas poruncitor îi spusese : „Un mare șef, un om de seamă, unul dintre prietenii mei, a venit să mă viziteze — trebuie să-i dau ceva bun de mîncare, cîteva daruri frumoase" etc. Dl. Bushby, lăsîndu-l să-și sfîrșească discursul, îi răspunsese în toată liniștea cam următoarele : „Și cu ce vă mai poate fi de folos

robul d-voastră?" Pe loc, acel om, cu cea mai comică expresie, şi-a încetat goala lui lăudăroşenie.

Nu demult, dl. Bushby suferise o lovitură mult mai grea. Un şef, dimpreună cu o ceată de oameni, încercase să-i spargă casa, în miez de noapte, dar, nefiindu-le prea uşor, deschiseră un foc de puşti, înteţit. Deşi uşor rănit, dl. Bushby izbuti pînă la urmă să-i alunge pe toţi. Puţin după aceea, se descoperi şi agresorul, iar şefii se strînseră într-o adunare generală să dezbată cazul. Cum atacul se dăduse în timpul nopţii, d-na Bushby fiind bolnavă la pat, neozelandezii socotiră faptul ca plin de cruzime. A fi bolnav în pat, spre onoarea lor, era în orice caz pentru ei o împrejurare ocrotitoare. Şefii căzură de acord să se confişte pămîntul agresorului în favoarea regelui Angliei. Dar întreaga procedură a acestei judecăţi, cu pedeapsa ei cu tot, aplicată unei căpetenii, fu nemaipomenită. Pe de altă parte, agresorul îşi pierdu rangul de castă în ochii egalilor săi ; şi englezii considerară degradarea ca mult mai plină de urmări decît confiscarea pămîntului.

Cînd barca se desprinse de ţărm, se aruncă în ea un al doilea şef, care dorea numai să se plimbe şi el pe canal. N-am văzut în viaţa mea o expresie de cruzime mai înspăimîntătoare decît avea acest om. De la cea dintîi privire, mi se păru că îl mai văzusem : semăna cu una din schiţele făcute de Retzch [13] pentru a ilustra balada lui Fridolin de Schiller, fiind chiar unul dintre cei doi oameni care împing pe Robert în cazanul cu fier topit şi anume cel care îl apucă de piept. Fizionomia lui spunea totul ; şeful acesta fusese un asasin faimos şi în acelaşi timp un laş tot atît de faimos. Debarcînd într-un anumit loc, dl. Bushby mă însoţi cîteva sute de yarzi pe drum : nu m-am putut împiedica să nu rămîn uimit de neruşinarea acelui ticălos îmbătrînit în rele, pe care îl lăsasem întins de-a lungul bărcii şi care striga după dl. Bushby : „Nu sta prea mult că obosesc, aşteptîndu-te".

Apoi, o luarăm la picior. Drumul era o cărare bătătorită, mergînd printre ferigele înalte, care acopereau întregul ţinut. După ce străbăturăm cîteva mile, sosirăm într-un sătuleţ, unde cîteva colibe se înghesuiau una în alta şi unde erau de asemenea cîteva petice de pămînt cultivat cu cartofi. Introducerea culturii cartofului a fost cea mai mare binefacere pentru această insulă ; azi se întrebuinţează mult mai mult decît orice altă legumă indigenă. Noua Zelandă e blagoslovită cu marea fericire ca locuitorii ei să nu poată pieri de foame. Ţinutul întreg e plin de ferigi şi rădăcina acestei plante, deşi fără un gust deosebit, conţine multe substanţe nutritive. Băştinaşii ar putea trăi numai cu ferigi şi cu scoicile, care se găsesc din belşug pretutindeni, pe coasta mării. Satele se văd de departe, mai cu seamă după platformele ridicate pe patru stîlpi la zece sau douăzeci de picioare deasupra pămîntului, platforme pe care recolta se păstrează astfel, ferită de orice accident.

Apropiindu-ne de o colibă, făcui mare haz văzînd, în toată regula, ceremonia frecatului sau, mai bine zis, a apăsării nasurilor. Femeile, de cum văzură că ne apropiem, începură să rostească ceva cu glasul cel mai plîngător ; apoi, ele se lăsară pe vine, uitîndu-se în sus ; însoţitorul meu, aplecîndu-se asupra fiecăreia în parte şi potrivindu-şi lungul

nasului cruciș peste lungul nasului fiecăreia, începu seria apăsăturilor. Treaba ținu bineînțeles mai mult decît dacă ne-am fi strîns mîna cu oricîtă cordialitate ; și după cum noi ne strîngem mîna, scuturîndu-ne-o mai tare sau mai ușor, tot așa făceau și ele, cînd nasurile se apăsau unul pe altul. În același timp, ele scoteau mici grohăieli de plăcere, foarte asemănătoare cu acelea pe care le scot porcii cînd se freacă între ei. Am observat că sclavul se grăbea să-și lipească nasul cu orice om întîlnit, fără să țină seama că o ia sau nu înaintea șefului-stăpîn. Deși la astfel de sălbatici, șeful are asupra sclavului putere absolută, de viață și de moarte, în privința aceasta lipsește orice politețe între ei. Dl. Burchell a observat același lucru în Africa de Sud, la brutalii bachapini. Acolo unde civilizația a atins un nivel oarecare, diferitele trepte sociale se recunosc după formele de politețe : astfel, în Taiti, toți locuitorii erau obligați altădată, în fața regelui, să se dezbrace pînă la mijloc.

După ce se sfîrși obositoarea ceremonie a lipirii nasurilor cu toți de față, ne așezarăm cerc în fața unei colibe, unde rămaserăm o jumătate de ceas. Toate colibele aveau cam aceeași formă și aceleași dimensiuni, fiind toate scîrbos de soioase. Ele semănau a staule, deschise într-o parte, dar avînd în fund un zid despărțitor, cu un fel de ferestruică pătrată, zid care, dincolo de el, ascundea o odăiță întunecoasă. Acolo își păstrau locuitorii tot avutul lor și tot acolo dormeau, cînd se strica vremea. De mîncat, însă, ei mănîncă și își petrec restul timpului în partea deschisă. Călăuzii mei terminînd de fumat lulelele, ne văzurăm de drum. Poteca se așternea de-a lungul aceluiași ținut vălurit, îmbrăcat uniform, ca și pînă aci, în ferigă. La dreapta noastră, șerpuia un rîu, ale cărui maluri erau umbrite de copaci, iar din loc în loc, pe coastele colinelor, se vedeau unele crînguri. Totuși întreaga priveliște, deși verde, avea un aer de pustietate. Atîta ferigă și numai ferigă dădea impresia de pămînt sterp, ceea ce însă nu era adevărat, deoarece oriunde crește feriga deasă și înaltă pînă la piept, acolo, prin cultivare, pămîntul devine productiv. Unii străini stabiliți aici cred că toate aceste întinderi nemărginite au fost la început acoperite de păduri, fiind despădurite prin incendiere. Se spune că săpînd locurile cele mai goale, se dă adesea peste un fel de rășină asemănătoare cu aceea care se scurge din pinul kauri [14]. Băștinașii au bune și vădite motive de despădurire : feriga, adică hrana lor de căpetenie pe vremuri, prospera numai pe locurile defrișate. Lipsa, aproape totală, a celorlalte ierburi, lipsă care formează una din caracteristicile cele mai de seamă ale vegetației acestei insule, trebuie pusă poate pe seama codrilor care acopereau înainte vreme totul.

Solul este vulcanic ; am trecut de mai multe ori peste straturi de zgură de lavă și am putut deosebi limpede cîteva cratere pe unele coline din apropiere. Deși nu vedeam decît arareori cîte ceva frumos, plimbarea nu-mi displăcea. Cred că mi-ar fi plăcut și mai mult, dacă șeful care mă însoțea n-ar fi avut darul extraordinar de a trăncăni tot timpul. Eu nu știam decît trei cuvinte pe limba lui : „bun", „rău" și „da" ; numai cu ele răspundeam la toate observațiile, fără să înțeleg firește nici un cuvînt din sporovăiala lui. Dar atît cît știam,

era destul. Cum ascultam cu răbdare, vrînd să-i fiu pe plac, el îmi vorbi fără întrerupere tot timpul.

În cele din urmă, sosirăm la Uaimate. Străbătînd atîtea mile într-un ținut nelocuit și fără întrebuințare, ivirea neașteptată a unei ferme englezești cu cîmpuri bine cultivate, răsărită acolo ca prin farmec, îmi făcu o plăcere nespusă. Dl. Williams nefiind acasă, fui primit cu toată cordialitatea în locuința d-lui Davies. După ce luai ceaiul dimpreună cu familia sa, dădurăm o raită primprejurul fermei. La Uaimate sînt trei case în care locuiesc misionarii Williams, Davies și Clarke, iar în vecinătatea lor se află colibele băștinașilor muncitori. Pe o clină din apropiere se vedeau lanuri întregi de orz și grîu cu spicele grele și, în alte locuri, cîmpuri de cartofi și trifoi. Dar nici nu încerc să descriu ceea ce vedeam ; erau livezi întinse, cu tot felul de fructe și legume englezești, multe dintre acestea aparținînd unei clime mai calde. Pot cita ca exemple sparanghelul, fasolea măruntă, castravetele, reventul, mere, pere, smochine, piersici, caise, struguri, măsline, agrișe, coacăze, hamei, cuișoare (acestea în garduri vii). Pe alocuri creștea și cîte un stejar și nu lipseau nici florile, de toate neamurile. De jur împrejurul curții erau staulele, o batoză cu vînturătoare alături, instalația de foale a unui fierar, pluguri și alte unelte agricole ; iar la mijloc, ca în orice gospodărie engleză, porcii și păsările de curte, amestecîndu-se, duceau un trai fericit. La cîteva sute de yarzi depărtare, unde un pîrîiaș fusese zăgăzuit, formînd un iaz, se afla o moară de apă, a cărei capacitate se recunoștea după stăvilarul enorm.

Totul este cu atît mai de mirare, cu cît acum cinci ani, pe aici nu creștea nimic altceva decît ferigă. Și această schimbare se datora numai muncitorimii băștinașe, care învățase cultura pămîntului de la misionari. Învățătura misionarilor a fost bagheta magică a transformării. Dar zidirea casei, dulgheritul pervazurilor de ferestre, aratul cîmpurilor și chiar altoirea pomilor fuseseră făcute de neozelandezi. Omul alb de făină, care putea fi văzut umblînd prin moară, era un neozelandez și arăta ca și confratele lui, morarul din Anglia. Acest întreg spectacol al muncii m-a umplut de admirație, nu numai pentru că îmi amintea atît de puternic de Anglia, dar pentru că, pe înserate, zarva gospodărească, lanurile de grîne, ținutul vălurit pînă departe și presărat cu copaci, totul, în sfîrșit, putea prea bine fi luat drept însăși patria noastră ; și nu era atît vorba de simțămîntul de biruință că oamenii care făcuseră toate acestea erau englezi, cît mai degrabă de marile speranțe care mă însuflețeau cu privire la viitorul acestei frumoase insule.

Cei cîțiva oameni tineri, din serviciul gospodăriei, fuseseră răscumpărați din robie de misionari. Ei erau îmbrăcați cu cămașă, haină și pantaloni, avînd o înfățișare respectabilă. Judecînd după o întîmplare măruntă, cred că ei nu pot fi decît cinstiți. Plimbîndu-ne pe cîmp, un muncitor tînăr se apropie de dl. Davies și, dîndu-i un cuțit și un burghiu, spuse că le găsisese pe drum și nu știa ale cui sînt ! Acești tineri se înfățișau ca foarte veseli și plini de voie bună. Seara, văzui o ceată jucînd cricket : tocmai mă gîndeam la asprimea de care au fost învinovățiți misionarii, cînd unul dintre feciorii acestora observai că

lua parte activă la jocul servitorilor. Schimbarea cea mai însemnată și cea mai plăcută se petrecuse însă cu femeile tinere care lucrau ca servitoare în casă. Înfățișarea lor curată, dichisită și sănătoasă, întocmai ca a fetelor din Anglia folosite la prelucrarea laptelui în diversele gospodării mai mari, contrasta uimitor cu femeile din slinoasele colibe ale satului Kororadika. Soțiile misionarilor încercau să le convingă să nu se mai tatueze ; dar tocmai sosise din sud un operator faimos, care le băgase în cap o anumită idee și ele spuneau : „Trebuie neapărat să avem pe buze cîteva linii, fiindcă altfel, cînd vom îmbătrîni, buzele au să ni se încrețească și vom fi foarte urîte". Bineînțeles nu se mai tatuează tot atît de mult ca altădată ; cum însă tatuajul e încă semnul prin care stăpînul se deosebește de sclav, e probabil că se va practica mai departe. Atît de mare este puterea obișnuinței, fiind vorba de apucături oricît de ciudate, încît misionarii înșiși mi-au spus că, chiar în ochii lor, un chip omenesc netatuat e lipsit de semnul distinctiv al gentlemanului neozelandez.

Seara, tîrziu, mă dusei acasă la dl. Williams, unde îmi petrecui noaptea. Aci, dădui peste un adevărat stol de copii, strînși la un loc pentru a sărbători Crăciunul ; stăteau cu toții în jurul mesei de ceai. Niciodată n-am văzut un grup mai drăguț și mai vesel ; și cînd te gîndești că aceasta se petrecea în plină țară a canibalismului, a omuciderii și a tuturor crimelor atroce ! De altfel, înșiși bătrînii misionari se bucurau din toată inima de buna dispoziție și fericirea zugrăvite pe chipurile micuților așezați în cerc.

24 decembrie. Dimineața, în fața întregii familii, se citiră rugăciuni în limba neozelandeză. După gustarea de dimineață, mă plimbai prin gospodărie și prin grădini. Era zi de tîrg, cînd băștinașii din împrejurimi aduc cartofi, porumb sau porci ca să-i schimbe pe velințe, tutun și, cîteodată, prin străduința misionarilor, pe săpun. Cel mai însemnat om de afaceri al tîrgului este feciorul mai mare al d-lui Davies, care conduce pe cont propriu o fermă. Copiii misionarilor, veniți de mici în insulă, înțeleg mai bine limba localnicilor decît părinții și de aceea și reușesc să se facă mai ascultați.

Cu puțin timp înainte de prînz, d-nii Williams și Davies mă însoțiră într-o plimbare pe jos pînă la pădurea vecină, ca să-mi arate vestitul soi de pin kauri. Am măsurat un astfel de arbore măreț și am constatat că avea, deasupra rădăcinilor, treizeci și unu de picioare în circumferință. Altul, din apropiere, pe care nu l-am văzut, avea treizeci și trei și mi s-a mai spus de unul care avea nu mai puțin de patruzeci de picioare. Acești copaci sînt remarcabili prin trunchiurile lor netede și cilindrice, care ajung ca înălțime pînă la șaizeci și chiar nouăzeci de picioare, avînd aproape același diametru și fiind lipsiți cu totul de ramuri. Coroana frunzișului de pe vîrful trunchiului apare ca un simplu smoc, iar frunzele față de ramuri sînt tot așa de mici. Pădurea întreagă era aproape numai de kauri ; paralelismul perfect al trunchiurilor făcea ca acești uriași copaci să pară gigantice coloane de lemn. Lemnul de kauri este produsul cel mai de preț al insulei. Mai cu seamă rășina, care picură din coaja acestor pini, se vinde americanilor la prețul de

un penny pfundul, deşi întrebuinţarea ei nu se cunoaşte încă deplin. Unele păduri din Noua Zelandă trebuie să fie extraordinar de impenetrabile. Dl. Matthews mi-a spus că o anumită pădure, lată numai de treizeci şi patru de mile, care despărţea două regiuni locuite, fusese străbătută pentru întîia oară de la un capăt la altul abia de curînd. Dimpreună cu alt misionar, fiecare cu cîte un grup de cincizeci de inşi, el întreprinse deschiderea unui drum, la care trebuiseră să muncească mai bine de două săptămîni! Foarte puţine păsări văzui prin aceste păduri. În privinţa mamiferelor, faptul cel mai curios este că o insulă atît de mare, cuprinzînd peste 700 de mile pe latitudine şi avînd în multe părţi nouăzeci mile lăţime, cu felurite locuri de viaţă, o climă plăcută şi pămînt de toate înălţimile pînă la 14 000 de picioare, nu are totuşi, în afară de un mic şobolan, nici un alt animal de origine indigenă. Cele cîteva specii ale giganticului gen de păsări numit Dinornis par a fi înlocuit aici patrupedele mamifere, aşa după cum reptilele le înlocuiesc încă în arhipelagul Galapagos [15]. Se spune că şobolanul comun norvegian [16], numai în doi ani, a nimicit în nordul insulei speciile indigene. În numeroase locuri, am observat cîteva feluri de plante, pe care, ca şi pe şobolani, am fost silit să le recunosc ca venind din ţara noastră. Prazul s-a răspîndit pe regiuni întregi şi fără îndoială că în curînd va năpădi peste tot, creînd mari neajunsuri, deşi la început această legumă, adusă de un vas francez, a fost o binefacere. Brusturele sălbatic este de asemeni foarte răspîndit şi tare mă tem să nu rămînă în vecii vecilor ca o dovadă a ticăloşiei cine ştie cărui englez, care va fi vîndut sămînţă de brusture drept sămînţă de tutun.

Înapoindu-ne acasă din plăcuta noastră plimbare, luai masa de prînz cu dl. Williams; iar apoi, împrumutîndu-mi-se un cal, mă întorsei la baia Islands. Îmi luai rămas bun de la misionari, plin de recunoştinţă pentru primirea minunată ce mi se făcuse şi plin de respectul cel mai înalt pentru firea lor de gentlemani altruişti şi dîrzi. Cred că ar fi greu să se afle o mînă de oameni mai nimeriţi pentru înaltul rost pe care îl îndeplinesc ei [17].

Ziua de Crăciun. Peste cîteva zile se vor împlini patru ani de cînd lipsim din Anglia. Primul Crăciun de la plecare l-am petrecut la Plymouth; al doilea în golful Sf. Martin, de lîngă capul Horn; al treilea la Porto Deseado, în Patagonia; al patrulea pe vasul ancorat într-un sălbatic golf al peninsulei Tres Montes; al cincilea aici; iar următorul, cu ajutorul lui Dumnezeu, sper să-l petrec în Anglia. Am ascultat serviciul divin în capela de la Pachia, jumătate citit englezeşte şi jumătate în neozelandeză. Cît am stat în Noua Zelandă n-am auzit de nici un act recent de canibalism, deşi dl. Stokes, pe o insuliţă din apropierea locului nostru de ancoraj, a găsit oase omeneşti arse în jurul unei vetre; dar aceste rămăşiţe de ospăţ puteau prea bine să se fi găsit acolo de ani de zile. Este probabil că starea morală a oamenilor locului se va îmbunătăţi foarte repede. Dl. Bushby pomenea o întîmplare destul de plăcută, care dovedea sinceritatea, cel puţin a unora dintre băştinaşii trecuţi la creştinism. Un tînăr, care de obicei citea rugăciuni pentru ceilalţi servitori, într-o zi îl părăsi. Cîteva săp-

tămîni după aceea, întîmplîndu-se să treacă seara tîrziu pe lîngă o casă răzleață, el auzi și văzu pe unul dintre oamenii lui citind altora Biblia, destul de greu din cauza luminii slabe a focului la care citea. După citanie, grupul de ascultători îngenunchează și se rugară cu toții : în rugăciunile lor, ei pomeneau pe dl. Bushby cu întreaga sa familie, precum și pe toți misionarii la rînd.

26 decembrie. Dl. Bushby se oferi să ne ia în barca sa, pe dl. Sulivan și pe mine, pentru o plimbare în susul rîului Cawa Cawa, propunîndu-ne apoi să mergem pe jos pînă la satul Uaiomio, unde se aflau cîteva roci interesante. Urmînd unul din brațele golfului, ne plăcu defileul și priveliștea prin care treceam, pînă ajunserăm la un sat unde trebui să ne oprim, deoarece barca nu mai putea merge dincolo de el. Unul dintre șefii satului, dimpreună cu un grup de oameni, se arătă bucuros să ne însoțească pînă la Uaiomio, aflat la patru mile depărtare. Șeful acesta era vestit, la acel timp, pentru spînzurarea de curînd a uneia dintre nevestele lui și a unui sclav, prinși în flagrant delict de adulter. Fiind dojenit pentru această faptă de un misionar, el rămase mirat și spuse că el crede a fi urmat întocmai metoda englezească. Bătrînul Shongi, care se întîmpla să se găsească în Anglia în timpul procesului reginei, își exprimase marea lui uimire și dezaprobare față de această afacere, spunînd că el avea cinci neveste și că mai degrabă le-ar fi tăiat capetele la toate cinci, decît să aibă atîta bătaie de cap cu una singură[18]. Părăsind acest sat, străbăturăm un altul, situat pe coasta unei coline din apropiere. Cu cinci zile mai înainte, murise aici fata unui șef, care era încă păgîn. Coliba în care fata își dăduse sufletul fusese arsă pînă în temelii ; corpul i se pusese, pe pămînt, în picioare, între două mici bărci, împresurîndu-i-l cu un gard, pe care se aflau idoli de lemn, totul fiind apoi vopsit în roșu aprins, ca să se vadă cît mai departe. Îmbrăcămintea îi era prinsă de cosciug, iar părul tăiat i se aruncase la picioare. Rudele își sfîșiaseră carnea de-a lungul brațelor, așa că erau pline de sînge închegat ; mai cu seamă femeile bătrîne se aflau într-un hal de sîngerare scîrboasă. A doua zi, locul fu vizitat de cîțiva ofițeri, care găsiră femeile încă bocind și sfîșiindu-și carnea pe trup.

Mergînd mai departe, ajunserăm în curînd la Uaiomio. Cîteva masive de calcar semănau cu niște castele căzute în ruină. Aceste stînci serviseră multă vreme ca loc de îngropat morții, fiind deci socotite ca sfinte, așa că nimeni nu se putea apropia de ele. Unul dintre tinerii băștinași, care ne însoțeau, strigă însă deodată : „Să fim curajoși" și se și urcă pe vîrful unei stînci, dar restul grupului, oprindu-se la o sută de yarzi, se gîndi mai adînc la ceea ce erau pe cale să facă și rămase locului. Cu toate acestea, ei ne lăsară să cercetăm tot locul în voie. Ne odihnirăm în satul acesta cîteva ore ; în acest timp, băștinașii discutară îndelung cu dl. Bushby asupra dreptului de a vinde anumite pămînturi. Un bătrîn, care părea un genealogist foarte priceput, însemnă seria proprietarilor acelor locuri, înfigînd pentru fiecare în pămînt cîte un bețișor. Înainte de a pleca, ni se dădu fiecăruia cîte un coșuleț de cartofi copți pe jeratic, pe care cu toții îl primirăm, po-

trivit obiceiului de aici, ca să avem ce mînca pe drum. Am observat că printre femeile care coceau cartofii era și un bărbat-sclav ; trebuie să fie ceva cu totul umilitor ca, într-o țară de războinici, un bărbat să fie folosit la o treabă care se socotește îndeletnicirea cea mai de jos chiar a femeilor. Sclavii nu au voie să meargă la război ; dar nu știu dacă un asemenea lucru e privit chiar ca o nenorocire. Mi s-a spus astfel despre un biet nefericit, care, în timpul luptelor, fugise la dușman ; întîlnindu-se cu doi inși, aceștia puseră mîna pe el ; dar cum nu se înțeleseră căruia dintre ei să le rămînă, începură să-l amenințe fiecare cu securicea lui de piatră, fiind amîndoi hotărîți să nu-l lase viu celuilalt. Bietul om, aproape mort de spaimă, fu scăpat numai datorită șireteniei nevestei unui șef. După aceea, întorcîndu-ne la barcă, făcurăm o plimbare minunată, ajungînd însă la vasul nostru abia seara tîrziu.

30 decembrie. După-amiază, am ieșit din golful Islands îndreptîndu-ne spre Sydney. Cred că eram bucuroși cu toții că părăsisem Noua Zelandă. La drept vorbind, nu e un loc prea plăcut. Băștinașilor le lipsește acea simplitate fermecătoare a taitienilor ; iar cei mai mulți dintre englezii stabiliți aci sînt lepădăturile societății. Ținutul însuși, nici el, nu e ispititor. Dacă privesc în urmă, nu văd decît un singur punct luminos și acest punct este Uaimate, cu locuitorii lui creștini.

CAPITOLUL XIX

AUSTRALIA

Sydney — Excursie la Bathurst — Aspectul pădurilor — Un grup de băştinaşi — Dispariţia treptată a băştinaşilor — Molimă apărută din cauza convieţuirii cu oameni sănătoşi — Munţii Albaştri — Priveliştea grandioaselor văi asemănătoare golfurilor — Originea şi formarea lor — Bathurst, politeţea tuturor oamenilor din păturile de jos — Starea societăţii — Ţara lui Van Diemen — Oraşul Hobart — Izgonirea tuturor băştinaşilor — Muntele Wellington — Golful King George — Aspectul trist al ţinutului — Capul Bald ; concreţiuni calcaroase ca ramurile de copac — Grup de băştinaşi — Părăsim Australia.

12 ianuarie 1836. Dis-de-dimineaţă, o adiere uşoară ne împingea spre intrarea portului Jackson. În loc să vedem un ţinut verde, presărat cu locuinţe omeneşti plăcute, aşa cum ne aşteptam, ne treziram în faţa unui perete de stînci gălbicioase, nesfîrşit de lung, care ne amintea de coasta Patagoniei. Numai farul singuratic, construit din piatră albă, spunea că ne aflăm în apropierea unei mari metropole, înţesată de lume. Pătrunzînd în golf, ni se înfăţişă o deschidere plăcută şi spaţioasă, ale cărei ţărmuri drepte ca peretele erau formate din gresie stratificată orizontal. Ţinutul şes din apropiere era acoperit cu copaci subţiri şi închirciţi care vorbeau despre blestemul sterilităţii. Spre interiorul uscatului, pămîntul devenea din ce în ce mai rodnic : vile splendide şi locuinţe drăguţe se înălţau împrăştiate de-a lungul coastei. În depărtare, case de piatră, înalte de cîte două şi trei caturi, şi mori de vînt, aşezate pe creasta cîte unei măguri, ne arătau că ne aflăm în vecinătatea capitalei Australiei.

În cele din urmă, ancorarăm în golful Sydney. Găsirăm acest mic golf ocupat de numeroase vase mari şi împresurat de magazine. Seara, făcurăm o plimbare prin oraş şi ne înapoiarăm plini de admiraţie pentru ceea ce văzusem. Sydney este cea mai magnifică mărturie a puterii britanice. Numai cîţiva ani au făcut aici, în acest ţinut atît de puţin promiţător, cu mult mai mult decît a făcut acelaşi număr de secole în America de Sud. De aceea, primul simţămînt care mă cuprinse fu fericirea de a mă fi născut englez. E adevărat că cercetînd oraşul mai atent şi cunoscîndu-l mai bine, admiraţia îmi mai scăzu oarecum, dar, oricum, oraşul tot minunat rămîne. Străzile erau regulate, largi, bine

îngrijite și ținute în cea mai strictă ordine ; casele erau destul de mari, iar magazinele aprovizionate din belșug. Orașul putea fi, pe drept cuvînt, comparat cu marile suburbii în care se revarsă Londra și alte cîteva mari orașe din Anglia, deși nici chiar în vecinătatea Londrei sau a Birminghamului nu se poate vedea o dezvoltare atît de rapidă. Numărul caselor mari și al altor clădiri abia terminate era în adevăr surprinzător ; și totuși lumea se plîngea de scumpetea chiriilor și greutatea de a-și găsi locuință. Venind din America de Sud, unde toți proprietarii de la oraș sînt cunoscuți, nimic nu m-a mirat mai mult decît faptul de a nu mi se putea spune dintr-o dată cui îi aparținea cutare trăsură.

Ca să mă duc la Bathurst, sat aflat cam la o sută douăzeci de mile în interior și centru al unei imense regiuni de creștere a vitelor, închiriai un om și doi cai. Speram astfel să-mi fac o oarecare idee asupra înfățișării ținutului. Pornii în excursia mea, în dimineața de 16 ianuarie. Prima etapă ne duse în Paramatta, mic oraș de provincie, care urmează ca însemnătate imediat după Sydney. Drumurile erau minunate, fiind făcute după principiul lui MacAdam[1] ; cantitatea necesară de trapp[2] se adusese de la cîteva mile depărtare. În toate privințele, era o mare asemănare cu stările de lucruri din Anglia ; numai berăriile poate că erau ceva mai numeroase. Oamenii puși în fiare, cu alte cuvinte condamnați pentru cine știe ce vină publică, puteau fi văzuți cel puțin ca și în Anglia ; ei munceau în lanțuri, sub paza santinelelor înarmate. Cred că puterea guvernului de a deschide dintr-o dată drumuri admirabile de-a lungul țării, folosind munca silnică, a fost una din cauzele principale care au dus la prosperitatea neîntîrziată a acestei colonii. Noaptea, dormii la un han de lîngă podul umblător Emu, la treizeci și cinci de mile departe de Sydney și la poalele munților Albaștri. Drumul acesta este cel mai umblat ; el este locuit mai de mult decît oricare altul, în întreaga colonie. Pretutindeni, se văd curți îngrădite numai cu uluci înalte, fiindcă fermierii n-au ajuns încă să-și facă garduri vii. Case încăpătoare și locuințe omenești bune se întîlnesc peste tot, risipite la întîmplare ; dar, cu toate că pămîntul e cultivat pe întinderi considerabile, cea mai mare parte rămîne încă în starea în care a fost descoperit.

Mai peste tot, în Noul Wales de Sud, uniformitatea extremă a vegetației este caracteristica cea mai de seamă a peisajului. Ținutul în întregime e păduros, fiind parțial acoperit cu un strat foarte subțire de pășune, abia verde. Copacii aproape toți aparțin aceleiași familii, frunzele celor mai mulți crescînd vertical și nu orizontal ca în Europa : frunzișul lor e de altfel rar și de un verde palid caracteristic, fără luciu[3]. Așa că pădurile nu pot fi umbroase, ceea ce reprezintă un mare neajuns pentru călătorul care înfruntă arșița grea de vară, fiind însă de mare folos fermierului prin iarba care altfel n-ar putea crește. Frunzele nu se scutură periodic : aceasta e caracteristica întregii emisfere de sud, adică a Americii de Sud, a Australiei și a Capului Bunei Speranțe. Locuitorii acestei emisfere, ca și ai regiunilor intertropicale, pierd astfel poate unul din spectacolele cele mai impresionante ale lumii, deși foarte obișnuit pentru noi europenii, și anume izbucnirea frunzișului pe

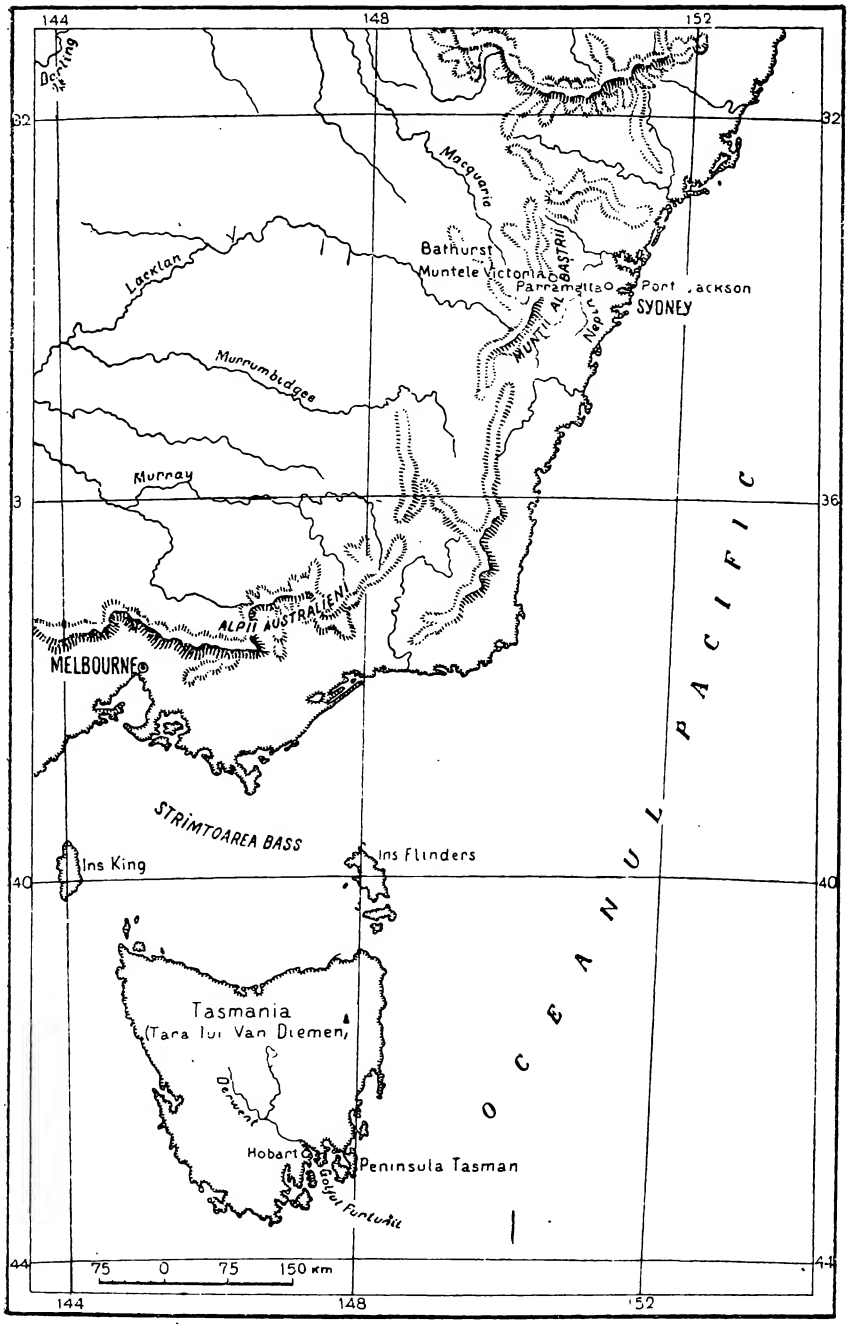

Australia de sud-est şi Tasmania.

copacii goi. Ei pot spune însă că noi plătim acest spectacol destul de scump, avînd atîtea luni în fața ochilor numai schelete de copaci. Și este prea adevărat: numai că simțurile noastre dobîndesc astfel o sensibilitate deosebită pentru minunata înverzire a primăverii, senzație pe care ochii locuitorilor dintre tropice, sătui de a vedea tot anul belșugul acelei clime arzătoare, n-o mai pot simți. Copacii cei mai mulți, în afară de cîțiva eucalipți, nu ating mărimi neobișnuite, deși cresc înalți, destul de drepți și singuratici. Coaja eucalipților cade în fiecare an sau atîrnă uscată în fîșii lungi, care se leagănă în vînt și dau pădurilor o înfățișare tristă și neplăcută. Nu-mi pot închipui alt contrast mai desăvîrșit, decît între codrii din Valdivia sau Chiloé și pădurile din Australia.

Pe la asfințitul soarelui, un grup ca de douăzeci de băștinași negri trecură pe lîngă noi, ducînd fiecare, după obiceiul lor, cîte un mănunchi de sulițe și alte arme. Un șiling, dat tînărului lor conducător, fu de ajuns ca să-i opresc pe loc și să-i fac să arunce cu sulițele spre distracția mea. Toți erau sumar îmbrăcați, iar cîțiva o rupeau puțin pe englezește; aveau înfățișarea voioasă și plăcută, părînd ființe mai puțin decăzute decît cum sînt descrișii de cele mai multe ori. În meșteșugurile lor proprii, ei sînt de-a dreptul admirabili. Punînd o șapcă la o depărtare de treizeci de yarzi, ei o străpunseră cu sulița, pe care o aruncară cu repeziciunea unei săgeți scăpate din coarda celui mai priceput arcaș. În adulmecarea urmelor de animale sau în urmărirea oamenilor, ei sînt foarte pricepuți și am înțeles din unele observații ale lor că sînt minți foarte ascuțite. Totuși pămîntul nu vor să-l muncească și nu vor nici să-și construiască locuințe, stabilindu-se undeva, sau să-și dea osteneala de a se îngriji de oile pe care le-ar dobîndi. În general, ei mi se par a fi cu cîteva trepte mai sus, pe scara civilizației, decît fuegienii.

E cît se poate de curios, așadar, să vezi în mijlocul unei lumi civilizate grupuri-grupuri de sălbatici neprimejdioși, care rătăcesc în toate părțile, fără să știe unde vor dormi noaptea, și care își cîștigă hrana zilnică vînînd prin păduri. Cu cît omul de rasă albă a pătruns mai adînc în interior, cu atît a cuprins ținuturi care aparțineau unor triburi deosebite. Triburile acestea, deși înconjurate fiecare în parte de oameni asemănători, își păstrează vechile deosebiri și cîteodată chiar pornesc cu război unele asupra altora. Într-o luptă care s-a dat de curînd, beligeranții atît dintr-o parte cît și din cealaltă își aleseseră în chip foarte ciudat centrul satului Bathurst drept cîmp de bătălie. Alegerea fusese spre folosul părții învinse, deoarece fugarii se putuseră adăposti prin colibe.

Numărul băștinașilor descrește cu repeziciune. În tot drumul făcut de mine călări, cu excepția cîtorva băieți crescuți de englezi, n-am văzut decît un singur alt grup. Scăderea numărului lor se datorește fără nici o îndoială, în bună parte, introducerii băuturilor spirtoase[1],

bolilor europene (chiar cele blînde cum este pojarul *, se dovedesc pentru ei cumplite) și dispariției treptate a animalelor sălbatice. Se spune că mulți dintre copiii lor pier adesea în vîrstă foarte fragedă, din cauza vieții nomade pe care o duc; așa că populația, deși nedecimată aparent de foamete, scade într-un chip cu totul neașteptat, dacă facem comparație cu ceea ce se întîmplă în țările civilizate, unde tatăl, oricît s-ar istovi muncind din ce în ce mai mult, nu-și distruge totuși odraslele. [5]

Pe lîngă aceste evidente cauze de dispariție, mai lucrează de obicei încă un agent, cu mult mai misterios. Oriunde pătrunde europeanul, moartea pare a urmări pe băștinași. Putem privi de-a lungul și de-a latul celor două Americi, Polynesiei, Capului Bunei Speranțe și Australiei, și vom constata același rezultat. Dar nu numai omul de rasă albă aduce cu sine distrugerea; polynesienii originari din Malaya, înaintea omului alb, au izgonit cu totul, din unele părți ale arhipelagului indonezian, pe băștinașii negri. Varietățile omului par a acționa una asupra alteia în același fel ca feluritele specii de animale, cele mai puternice nimicind pe cele mai slabe. Era o adevărată tristețe, în Noua Zelandă, să auzi pe acei minunați și dîrzi băștinași spunînd că țara lor e sortită să nu mai fie a copiilor lor și că ei știau bine aceasta. Toată lumea a auzit vorbindu-se despre descreșterea inexplicabilă a frumoasei și sănătoasei populații indigene din Taiti, după călătoria căpitanului Cook; descreștere inexplicabilă, deoarece infanticidul, care pe vremuri copleșea ca fenomen, a încetat, dezmățul s-a moderat mult și războaiele nimicitoare devin din ce în ce mai rare, aceste împrejurări noi trebuind să ducă la înmulțirea și nu la scăderea populației.

Reverendul J. Williams spune, în interesanta sa lucrare **, că întîlnirea și conviețuirea indigenilor cu europenii „se însoțesc neapărat de apariția frigurilor, a dizenteriei sau a altor boli, care curăță multe vieți". El mai afirmă de asemenea: „Fapt sigur, asupra căruia nu se poate discuta, este că cele mai multe molimi, care au făcut prăpăd în timpul ședерii mele acolo, au fost aduse de corăbii ***, și ceea ce face

---

* E interesant să se observe cum aceeași boală se modifică după felul climatului. În mica insulă Sf. Elena, lumea se teme de scarlatină, adusă dinafară, ca de o plagă. În unele ținuturi, străinii și băștinașii sînt influențați de anumite contagiuni atît de diferit, încît s-ar zice că e vorba chiar de animale deosebite; cîteva asemenea exemple s-au întîmplat în Chile și, după Humboldt, de asemenea în Mexic *(Polit. Essay, New Spain,* vol. IV).

**Narrative of Missionary Enterprise,* p. 282.

*** Căpitanul Beechey (cap. IV, vol. I.) afirmă că locuitorii insulei Pitcairn sînt adînc convinși că, după sosirea fiecărui vas, ei contractează diferite afecțiuni ale pielii și alte boli. Căpitanul Beechey atribuie aceste boli schimbării de regim alimentar în timpul vizitei. D-rul Macculloch *(Western Islands,* vol. II, p. 32) spune: „Se știe bine că, la sosirea unui străin (în St. Kilda), toți locuitorii, după expresia obișnuită, răcesc". D-rul Macculloch consideră cazul, deși semnalat de atîtea ori mai dinainte, ca fiind pe de-a întregul neverosimil. El adaugă însă: „Am întrebat noi înșine pe locuitori și cu toții au fost de aceeași părere". În *Voyage* de Vancouver, se află o afirmație oarecum similară cu privire la Otaheite. D-rul Dieffenbach, într-o notă la traducerea germană a acestui jurnal, arată că același fapt e crezut de toți locuitorii insulelor Chatham, precum și de aceia din anumite părți ale Noii Zelande. E cu neputință ca o asemenea convingere să fi putut deveni universală în emisfera nor-

acest fapt cu totul remarcabil este că echipajul vasului, care face acest import nimicitor, putea prea bine să nu dea semne de nici o boală". Afirmația aceasta nu este chiar atît de extraordinară, cum pare la cea dintîi privire: se cunosc cazuri numeroase de cele mai grave friguri, declarate în ciuda faptului că cei care le aduseseră nu sufereau de ele. În prima parte a domniei lui George al III-lea,[7] un prizonier, care fusese ținut la închisoare, era luat de patru agenți publici și dus în fața magistratului; cu toate că omul nu era de loc bolnav, cei patru agenți muriră toți din cauza tifosului exantematic galopant, fără ca aceeași contagiune să mai atingă și pe alții. Din aceste fapte, s-ar părea că emanația unui anumit grup de oameni, ținuți cîtva timp la un loc, devine primejdioasă, dacă o respiră alții; și devine poate cu atît mai primejdioasă cu cît oamenii care o respiră sînt de rase diferite. Oricît de neînțeleasă ar părea, această împrejurare nu trebuie să surprindă mai mult decît faptul cunoscut că trupul omenesc, imediat după deces și înainte de a intra în descompunere, capătă adesea însușiri atît de vătămătoare, încît simpla înțepătură a unuia din instrumentele cu care i s-a făcut autopsia se dovedește fatală.[8]

17 ianuarie. Dis-de-dimineață, trecurăm rîul Nepean pe un pod plutitor. Rîul nu avea un debit prea mare de apă, deși la locul unde ne aflam noi era și lat și adînc. Străbătînd mica luncă de pe malul opus, ajunserăm la poalele munților Albaștri. Coasta nu este prăpăstioasă, drumul fiind tăiat cu multă grijă în stîncile ei de gresie. Pe culmea lor, se întinde un plai care, urcînd imperceptibil spre vest, atinge în cele din urmă peste 3000 de picioare înălțime. Numele atît de măreț (munții Albaștri) și altitudinea lor absolută mă făcuseră să mă aștept la cine știe ce lanț semeț de munți, care ar fi tăiat ținutul în curmeziș; și în loc de toate acestea, văzui un plai în pantă, care ridica în fața luncii de lîngă țărm o barieră neînsemnată. Vederea, de pe plai, a întinsului ținut păduros dinspre est era impresionantă; copacii de jur împrejur creșteau măreți. Dar priveliștea, de îndată ce se ajungea pe platforma de gresie, devenea peste măsură de monotonă; de o parte și de alta, drumul era mărginit de copaci închirciți din nelipsita familie a eucaliptului și, în afară de două sau trei mici hanuri, nu exista nici o altă casă și nici vreun petic de pămînt cultivat. Drumul era, bineînțeles, pustiu; numai unele căruțe trase de boi și încărcate cu baloturi de lînă îl mai însuflețeau din cînd în cînd.

De amiază, ne oprirăm la un mic han, numit Weatherboard, să dăm cailor de mîncare. Ținutul era aici cu 2800 de picioare deasupra nivelului mării. Cam la o milă și jumătate, se afla un loc încîntător, care merita să fie văzut. Urmînd o mică vîlcea în jos pe firul de apă al

---

dică, la antipozi și în Pacific, fără nici un temei. Humboldt (*Polit. Essay on King of New Spain*, vol. IV) spune că marile epidemii din Panama și Callao sînt „marcate" de sosirea vaselor din Chile, deoarece oamenii acelei regiuni temperate încearcă pentru întîia oară urmările cumplite ale zonelor toride. Pot să adaug că am auzit eu însumi spunîndu-se la Shropshire că oile aduse cu vasele, deși perfect sănătoase, de îndată ce erau lăsate la un loc cu altele, în aceeași turmă, îmbolnăveau adesea turma întreagă.[6]

unui pîrău, o prăpastie imensă se deschidea pe neașteptate între copacii care mărgineau poteca. Prăpastia aceasta are poate 1500 de picioare adîncime. Înaintînd încă vreo cîțiva yarzi, mă oprii pe buza unui abis, în fundul căruia văzui un fel de bazin uriaș (căci nu știu cum să-l numesc altfel), acoperit de codri nepătrunși. Priveam ca de pe un cap de golf cum linia de pereți stîncoși se desfășura la dreapta și la stînga, înfățișînd promontorii după promontorii întocmai ca un țărm abrupt de mare. Aceste faleze erau formate din straturi orizontale de gresie albicioasă și se înălțau atît de vertical, încît, dacă cineva de pe margine ar fi aruncat o piatră, ar fi putut să o vadă cum izbește copacii din fundul genunii. Se spunea că pentru a da de poalele cascadei formată de pîrău, trebuia să fi mers pe marginea prăpastiei șaisprezece mile, făcînd un mare ocol, deoarece pereții de stîncă erau neîntrerupți. În față, cam la o distanță de cinci mile, se vedea linia continuă a unui alt perete stîncos, care întîlnindu-se cu cel din dreapta și din stînga, încercuiau cu totul valea întreagă, astfel că numele de golf sau bazin e cum nu se poate mai nimerit pentru această depresiune în chip de amfiteatru. Dacă ne-am putea imagina un golf adînc, în care nu se pătrunde decît după numeroase ocoluri, înconjurat de faleze abrupte în loc de țărmuri și care să fi secat, iar pe fundul lui nisipos, în locul apei, să fi crescut un codru înfricoșător, numai astfel ne-am da seama întrucîtva de înfățișarea și forma acestei genuni. Priveliștea era cu totul nouă pentru mine și m-a uimit prin grandoarea ei.

Seara, ajunserăm la Blackheath. Podișul de gresie avea aici 3400 de picioare înălțime și era acoperit. ca peste tot pe unde urcam, cu aceiași copaci închirciți. Din loc în loc, drumul trecea pe lîngă prăpăstii adînci, de același fel cu aceea pe care am descris-o mai sus ; numai că pereții lor erau atît de adînci și de prăpăstioși, că abia li se zărea fundul. Blackheath este un han foarte confortabil, ținut de un fost soldat ; totul îmi amintea de micile hanuri din Walesul de nord.

18 ianuarie. Sculîndu-mă foarte de dimineață, mersei pe jos cam trei mile să văd Govett's Lip, un fel de vale asemănătoare cu aceea de lîngă Weatherboard și poate chiar mai uluitoare. În zori, adîncitura aceasta era plină de o subțire ceață albăstruie, care îi sporea profunzimea la care creștea pădurea de sub picioarele noastre. Astfel de văi, prin numărul lor, au stat multă vreme ca stavilă de netrecut în calea celor mai îndrăzneți coloniști care au vrut să pătrundă spre interior ; ele sînt impresionante. Adesea brațe de golf uriașe, lățindu-se la capătul de sus, se desfac din văile principale intrînd adînc în podișul de gresie ; de altă parte, podișul însuși trimite, asupra văilor, promontorii, din care se desprind adevărate stînci și cad în adîncime. Coborîrea în unele dintre aceste văi cere ocoluri de cîte douăzeci de mile, iar în altele numai de curînd s-a putut pătrunde, coloniștii neizbutind încă să-și ducă vitele în ele. Dar caracteristica cea mai de seamă a structurii lor este că, deși late de cîteva mile la capete, ele se strîng atît de mult, acolo unde încep, adică la gură, încît nu se poate intra în ele. Inspecto-

rul topograf sir T. Mitchell * s-a trudit zadarnic, mai întîi mergînd cu pas obișnuit și apoi tîrîndu-se pe brînci printre acele stînci de gresie, să urce prin gîtuitura în care rîul Grose se unește cu Nepean ; și cu toate acestea valea rîului Grose, în partea ei superioară, este, cum am văzut-o eu însumi, destul de lată pentru a forma un bazin șes magnific, cu pereții stîncoși de jur împrejur, ale căror creste se zice că nicăieri n-ar avea mai puțin de 3000 de picioare înălțime față de nivelul mării. Vitele duse în valea Woolgan, pe o potecă (pe care am coborît și eu), în parte naturală și în parte făcută de proprietarul locului, nu mai pot ieși de acolo, deoarece valea aceasta este încercuită din toate părțile cu faleze perpendiculare, iar la opt mile mai jos se îngustează pînă la media de o jumătate de milă, formînd o adevărată prăpastie nestrăbătută nici de animale, nici de om. Sir T. Mitchell afirmă că marea vale a rîului Cokes, cu toate brațele ei, se îngustează la locul unde se unește cu Nepean, o gîtuitură formînd niște chei late numai de 2200 de yarzi, dar adînci de aproape 1000 de picioare. Cazuri asemănătoare care ar putea fi menționate sînt destule.

Cea dintîi impresie, văzînd corespondența straturilor orizontale de pe fiecare parte a acestor văi, sau, mai bine zis, a acestor uriașe depresiuni în formă de amfiteatru, este că ele au fost scobite, ca și altele, de acțiunea apei ; dar gîndindu-ne la enorma cantitate de piatră care ar fi trebuit astfel scoasă prin îngustimea extremă a cheilor abisali, sîntem ispitiți să credem mai degrabă că spațiile acestea s-au scufundat. Considerînd însă forma neregulatelor căi secundare, desfăcute din cele principale, precum și forma promontoriilor aruncate asupra lor ca niște podișuri, sîntem îndemnați să părăsim presupunerea scufundării. Netemeinică ar fi și atribuirea acestor scobituri uriașe acțiunii aluviale de azi, deoarece apele, care vin de pe podișul de deasupra, nu cad totdeauna, după cum am observat că se întîmplă în apropiere de Weatherboard, la capătul văilor, ci pe o latură a ascunselor văi secundare. Unii locuitori de pe aici mi-au spus că nu văzuseră niciodată o astfel de vale tăinuită, cu promontorii pe ambele părți, fără să nu-și dea seama de marea lor asemănare cu țărmurile abrupte ale mării. Și fără îndoială, așa și este ; căci multele, minunatele și rămuroasele golfuri de pe coasta de azi a Noului Wales de Sud, legate de obicei cu marea printr-o gură strîmtă tăiată în pereții de gresie, gură a cărei lățime variază între o milă și un sfert de milă, seamănă perfect, deși pe o scară redusă la dimensiuni miniaturale, cu uriașele văi din interior. În acest caz însă se ridică numaidecît o întrebare fără răspuns : cum se face că marea a săpat imense depresiuni circulare într-un podiș foarte întins, lăsînd la intrarea lor acele veritabile chei, prin care a trebuit să care și să dea afară cantități uriașe de materie măcinată ? Singura lumină pe care o pot arunca asupra acestei enigme este observația că azi, în anumite mări, par a se constitui bancuri de cele mai neregulate forme cu laturile povîrnite prăpăstios, fenomenul acesta petrecîndu-se în unele locuri din

* *Travels in Australia*, vol. I, p. 154. Trebuie să-mi exprim recunoștința față de sir T. Mitchell pentru cîteva interesante informații personale ce mi le-a dat asupra acestor văi uriașe din Noul Wales de Sud.

Indiile de Vest și în Marea Roșie. Și sînt împins să cred că asemenea bancuri s-au format prin îngrămădire de sedimente, aduse de puternice curente, pe fundul neregulat al mării. Examinînd hărțile Indiilor de vest, este aproape cu neputință să ne mai îndoim asupra faptului că marea, în loc să-și aștearnă sedimentele în straturi întinse uniform, le îngrămădește uneori în jurul stîncilor și insulelor submarine; iar că valurile au puterea de a forma faleze înalte și abrupte, chiar în golfurile închise, aceasta am observat în multe locuri din America de Sud. Aplicînd aceste ipoteze podișurilor de gresie din Noul Wales de Sud, presupun că straturile au fost îngrămădite pe fundul neregulat al mării prin acțiunea curenților puternici, precum și a valurilor din larg, că acele spații în chip de văi, rămase astfel goale, și-au transformat malurile povîrnite prăpăstios în faleze, cît timp uscatul s-a înălțat încetul cu încetul și că gresia măcinată a fost luată de ape și îndepărtată, fie în timp ce marea, retrăgîndu-se, tăia acele strîmte defileuri, fie după aceea, prin acțiunea aluvială.

Părăsind localitatea Blackheath, coboram în curînd podișul de gresie prin trecătoarea din muntele Victoria. Pentru deschiderea acestei trecători, s-a înlăturat o cantitate enormă de piatră; planul și executarea lui sînt vrednice de tot ceea ce s-a făcut în Anglia pentru crearea de drumuri. Ajunserăm astfel într-un ținut granitic, mai scund cu aproape o mie de picioare. Schimbîndu-se solul, se schimbase și vegetația, devenind mai bogată. Copacii erau mai frumoși și mai singuratici, iar pășunea dintre ei mai verde și mai îmbelșugată. La Hassan's Walls (Zidurile lui Hassan), părăsii șoseaua mare, făcînd un mic înconjur, ca să ajung la ferma Wallerawang, pentru al cărei administrator aveam o scrisoare de recomandație din partea proprietarului din Sydney. Dl. Browne avu bunătatea de a mă ruga să rămîn aci încă o zi, ceea ce făcui cu mare plăcere. Locul acesta este un exemplu de ceea ce însemnează marile ferme, sau mai bine zis marile gospodării crescătoare de oi, care caracterizează Noul Wales de Sud. E drept că ferma de aici are numărul vitelor cornute și al cailor ceva mai mare decît una obișnuită, datorită unor văi mlăștinoase cu pășune mai aspră. În preajma locuinței, se aflau două-trei petice de pămînt despădurite și cultivate cu grîu, care tocmai se secerau; dar grîu nu se seamănă decît pentru hrana anuală a muncitorilor fermei. De obicei, sînt folosiți aici ca oameni de muncă vreo patruzeci de condamnați; acum însă erau ceva mai mulți. Deși bine aprovizionată cu tot ceea ce îi trebuia, ferma era lipsită de confort; și nu locuia în ea nici o femeie. Asfințitul unei zile frumoase dă mai totdeauna privelиștilor un aer de tihnă fericită; dar aici, la această gospodărie singuratică, răsfrîngerile de lumină pe pădurile dimprejur nu mă puteau face să uit că patruzeci de oameni îndobitociți și distruși veneau de la munca silnică, întocmai ca sclavii din Africa, numai că fără dreptul acestora la milă.

A doua zi dis-de-dimineață, ajutorul administratorului, dl. Archer, avu bunătatea să mă ducă la o vînătoare de canguri. Merserăm călări o bună parte din zi fără să facem mare ispravă, nevăzînd nici un can-

gur și nici măcar vreun cîine sălbatic.[9]. Ogarii fugăriră doar un șobolan marsupial pînă ce se ascunse într-o scorbură de copac, de unde îl traserăm afară ; era mare cît iepurele, dar avea cap de cangur.[10] Acum cîțiva ani, ținutul era bogat în animale sălbatice ; dar, la data vizitei mele, struțul emu fusese izgonit la mari depărtări[11], iar cangurul devenise cu totul rar : cauza prăpădului lor fusese ogarul englezesc. Se prea poate ca animalele acestea să mai aibă încă mult pînă ce vor fi exterminate, dar soarta le e pecetluită. Băștinașii cer mereu să li se împrumute cîinii fermelor ; darea cu împrumut a cîinilor, rămășițele neîntrebuințate de la vitele tăiate și laptele de vacă sînt mijloacele pașnice ale coloniștilor de a pătrunde tot mai adînc în interiorul țării. Nesocotiții indigeni, orbiți cu asemenea nimicuri, se simt fericiți de înaintarea treptată a albilor, care par predestinați să le dezmoștenească copiii de propria lor țară.

Cu toate că rezultatul vînătorii noastre n-a fost strălucit, excursia călare s-a dovedit minunată. Pădurea, mai peste tot, era așa de rară, încît se putea prea bine galopa printre copaci. Ținutul, astfel împădurit, era traversat de cîteva văi cu fundul neted, pe care creștea numai iarbă ; în aceste locuri, priveliștea era plăcută ca în parcuri. În tot ținutul, n-am văzut mai nici un loc, unde să nu fie urmele unei vetre de foc părăsită ; singura deosebire, prin care uniformitatea, atît de obositoare pentru ochiul călătorului, se mai schimba, era că aceste vetre erau mai vechi sau mai recente, după cum crăcile arse erau mai mult sau mai puțin carbonizate. În pădurile de pe aici, păsări sînt puține. Am văzut totuși cîteva stoluri mari de cacadu albi hrănindu-se într-un lan de grîu, și cîțiva papagali adevărați, dintre cei mai splendizi ; ciori, care seamănă cu stăncuțele noastre, erau de asemenea destule și tot astfel o altă pasăre, care aducea întrucîtva cu coțofana de pe la noi.

Pe amurgite, dădui o raită de-a lungul unei salbe de lacuri, care reprezenta în acest ținut uscat albia seacă a unui rîu ; cu această ocazie, avusei norocul să văd cîteva exemplare din faimoșii ornitorinci (Ornithorhynchus paradoxus)[12]. Se dădeau la fund și se jucau la suprafața apei, dar forma corpului atît de puțin li se vedea, încît puteau fi luați drept șobolani de apă. Dl. Browne împușcă un ornitorinc : în adevăr, e o făptură cu totul neobișnuită. Specimenele împăiate nu dau nicidecum ideea potrivită despre aspectul capului și ciocului animalului viu : ciocul ornitorincului devine cu timpul tare și închircit *.

20 ianuarie. O zi întreagă de călărit mă duse la Bathurst. Pînă să dăm de drumul mare, merserăm pe o potecă îngustă de pădure. Ținutul, cu excepția cîtorva bordeie de sqwatter[14], era pustiu cu totul.

* M-a interesat mult, găsind aci galeria conică a leului furnicilor sau poate a unei alte insecte asemănătoare. Mai întîi, am văzut înăuntrul săpăturii înșelătoare o muscă, dispărînd cu totul numaidecît ; apoi veni rîndul unei furnici mari, dar neprevăzătoare ; sforțările ei de a scăpa cu viață erau deznădăjduite și am văzut acele curioase aruncări de nisip, descrise de Kirby și Spence (Kirby and Spence, *Entomology*, vol. I, p. 425) pe care insecta ucigașă le proiecta una după alta, printr-o mișcare repede a cozii, asupra victimei dorite. Dar furnica avu o soartă mai bună decît musca, scăpînd de fălcile nemiloase, care așteptau ascunse pe fundul galeriei conice. Groapa-cursă era numai pe jumătate cît cele făcute de leul furnicilor din Europa[13].

În această zi, am cunoscut vîntul australian, care bate din pustiurile arse ale continentului spre ţărmuri, vînt asemănător cu sirocco.[15] Nori de praf călătoreau în toate părţile ; şi vîntul frigea ca şi cum ar fi suflat din gura unui cuptor. Mi s-a spus după aceea că termometrul se urcase la 48°, iar în casă la 36°. După amiază, zărirăm dunele de la Bathurst. Aceste cîmpuri vălurite, deşi aproape netede, sînt caracteristice pentru ţinut şi foarte impresionante, fiind lipsite cu totul de copaci. Abia creşte pe ele un fel de iarbă rară şi negricioasă. Călărirăm cîteva mile prin acest peisaj şi apoi ajunserăm în tîrgul Bathurst, situat în mijlocul a ceea ce s-ar putea numi fie o vale foarte largă, fie o cîmpie îngustă. Mi se spusese la Sydney să nu-mi fac o părere prea rea despre Australia, judecînd-o după ceea ce aveam să văd în drum, nici una prea bună după ceea ce voi vedea la Bathurst ; în ultima privinţă, mi-am dat seama singur că nu era cazul să mai fiu prevenit. Trebuie să recunosc că anotimpul fusese nemaipomenit de secetos şi că deci peisajul nu putea să se înfăţişeze plăcut ; dar, după cît am înţeles, cu două-trei luni mai înainte fusese incomparabil mai rău. Secretul prosperităţii rapide a oraşului Bathurst stă tocmai în acea iarbă negricioasă, care, deşi pare atît de jalnică ochiului unui călător străin, e minunată ca păşune pentru oi. Oraşul se află la 2 200 de picioare deasupra nivelului mării, pe malurile rîului Macquarie, care, ca şi altele, curge spre întinsul şi abia cunoscutul centru al continentului. Linia de cumpănă a apelor, care desparte rîurile ce curg spre interior de cele care curg spre coasta mării, are înălţimea de aproape 3 000 de picioare şi merge în direcţie nordică şi sudică la o distanţă cam de optzeci pînă la o sută de mile faţă de ţărm. Macquarie figurează în hărţi ca un rîu mare ; şi pe drept cuvînt, deoarece el este rîul cel mai însemnat din cîte udă această regiune de cumpănă a apelor ; totuşi, spre mirarea mea, mie nu mi s-a părut decît o salbă de lacuri, despărţite între ele de spaţii aproape uscate. De obicei curge pe albia lui un pîrău, care uneori se umflă, revărsîndu-se furios. Dar oricît de sărăcăcios ar fi acest întreg ţinut în privinţa apei, el devine, mai spre mijlocul continentului, mai sărăcăcios încă.

22 ianuarie. Ca să mă înapoiez la Sydney, mersei pe alt drum decît cel pe care venisem, drum numit Lockyer's Line care străbate un ţinut mai deluros şi mai pitoresc. Făcurăm ziua întreagă de-a călare ; iar casa în care doream să dorm peste noapte se afla destul de departe de drum şi nici nu era uşor de găsit. Şi cu acest prilej, ca de fapt cu oricare altul, am fost întîmpinat din partea tuturor oamenilor de jos, pe care îi întîlneam, cu o politeţe plină de bunăvoinţă şi căldură, ceea ce, dată fiind condiţia lor socială, nu prea ar fi fost de aşteptat. Ferma în care îmi petrecui noaptea era proprietatea a doi oameni tineri, care veniseră de curînd aici, începîndu-şi viaţa de colonişti. Lipsa desăvîrşită de aproape orice confort nu era prea ispititoare ; dar viitorul şi prosperitatea sigură li se arăta înainte şi nu părea prea depărtată.

A doua zi, străbăturăm mari porţiuni ale ţinutului, cărora li se dăduse foc ; adevăraţi nori de fum treceau încă dintr-o parte în alta a drumului. Pînă la amiază, ne întoarserăm la drumul nostru dintîi şi urcarăm muntele Victoria. Dormii noaptea la Weatherboard şi, înainte de a se întuneca, mai făcui o plimbare pînă la un amfiteatru. Pe drum spre

Sydney, petrecui o seară încîntătoare cu căpitanul King, la Dunheved ; și cu aceasta, mica mea excursie în colonia din Noul Wales de Sud s-a sfîrșit.

Pînă să ajung în Australia, trei lucruri mă interesau cel mai mult : starea socială a claselor de sus, condițiile de viață ale condamnaților și elementele atracției, care face atîta lume să emigreze aici. Firește, după o vizită atît de scurtă, opinia nimănui nu valorează mare lucru ; dar este tot atît de greu să nu-ți faci o părere oarecare ca și de a-ți face una. În general, mai mult după ceea ce am auzit decît am văzut, starea societății m-a dezamăgit. Comunitatea întreagă e divizată în partide care se dușmănesc pentru orice chestiune. Dintre cei care, datorită poziției lor sociale, ar trebui să fie cei mai buni, mulți trăiesc într-un dezmăț atît de nerușinat, încît lumea cumsecade nu se poate asocia cu ei. E o mare rivalitate între fiii foștilor condamnați îmbogățiți și cei ai colonilor liberi, și primii socotesc că oamenii cinstiți se amestecă fără nici un drept în treburile lor. Toată populația, bogată sau săracă, e grăbită să facă avere : între oamenii mai de frunte, singurul subiect de conversație este lîna sau păscutul oilor. În viața de familie, sînt neplăceri multe și serioase, cea mai însemnată fiind poate aceea de a fi înconjurată numai de servitori luați dintre osîndiți. Cît de groaznic trebuie să fie pentru stăpîni să se știe serviți de un om, care poate cu o zi mai înainte, tot la cererea lor, a fost biciuit pentru cine știe ce nimic. Femeile servitoare sînt, bineînțeles, mult mai rele : de la ele învață copiii cele mai josnice expresii și e un adevărat noroc cînd nu învață și ideile cele mai josnice.

De altă parte, capitalul oricui produce, fără nici o bătaie de cap, un venit triplu decît i-ar produce în Anglia ; cu oarecare chibzuială, oricine poate fi sigur de îmbogățire. Tot ceea ce trebuie pentru o viață de lux se găsește din belșug, cu foarte puțin mai scump decît în Anglia, iar alimentele, cele mai multe, sînt mai ieftine. Climatul este splendid și foarte sănătos ; dar, după mine unul, farmecul acestei clime se pierde din cauza înfățișării neispititoare a ținutului. Coloniștii scot un profit apreciabil din faptul că își pun copiii la muncă din fragedă vîrstă. Între șaisprezece și douăzeci de ani, acești copii conduc adesea ei înșiși ferme îndepărtate, ceea ce e în detrimentul lor, deoarece ei duc astfel aceeași viață cu condamnații-servitori. Nu-mi dau bine seama dacă nivelul moral al societății a dobîndit sau nu vreun caracter deosebit ; dar cu asemenea obiceiuri și la o asemenea lipsă de preocupări intelectuale, e aproape neîndoios că nivelul acesta moral trebuie să scadă. În orice caz, întrucît mă privește, cred că nimic, în afară de cine știe ce cruntă necesitate, nu m-ar îndemna să emigrez.

Prosperitatea rapidă și perspectivele de viitor ale acestei colonii sînt pentru mine, care nu mă pricep de loc la asemenea chestiuni, foarte ciudate. Cele două exporturi de căpetenie sînt lîna și untura de balenă, dar amîndouă aceste produse au limita lor. Țara fiind lipsită cu desăvîrșire de canale pe care să se facă transportul, nu e localitate unde căratul lînei să nu egaleze cheltuiala tunsului și creșterii oilor. Pășunea e pretutindeni așa de rară, încît coloniștii au și pătruns pînă departe în interior : numai că pămîntul, pe măsură ce se pătrunde

mai adînc în interior devine din ce în ce mai sărac. Din pricina secetelor, agricultura nu poate în nici un caz da rezultate, pe scară mare ; de aceea, pe cît îmi pot da seama, Australia va trebui pînă la urmă să devină centrul comercial al emisferei sudice și, poate, de asemenea centrul industrial al aceleiași lumi. Cum cărbunele nu-i lipsește, ea are puterea motrice la îndemînă. Teritoriul locuibil întinzîndu-se numai de-a lungul coastei și locuitorii acestei fîșii fiind de origine engleză, e sigur că populația ei va fi o națiune maritimă. Altădată îmi închipuiam că Australia se va dezvolta ca țară tot așa de mult ca America de Nord, dar acum mi se pare că acest viitor măreț e mai degrabă problematic.

În privința condiției de viață a condamnaților, am avut și mai puține date pe care să-mi întemeiez o părere. Prima chestiune cu privire la ei este încă în adevăr condiția trimiterii lor acolo, care reprezintă o pedeapsă ; în orice caz, nimeni nu va putea susține că e o pedeapsă foarte aspră. Dar presupun că aceasta n-are nici o importanță, cîtă vreme ideea de a fi trimiși acolo continuă să fie spaima criminalilor din Anglia. Ca nevoi zilnice, condamnații nu duc lipsă mai de nimic : perspectiva lor de libertate și bunăstare nu e prea lungă și, după dovezi de purtare cumsecade, este chiar sigură. După cîțiva ani, al căror număr variază în raport cu numărul anilor de condamnare, ei primesc, pe baza purtării bune, un „bilet de voie", care, cîtă vreme nu mai dau loc la nici o bănuială și se feresc de a mai comite vreo crimă, le dă dreptul să umble liberi într-un anumit district ; dar cu toate acestea, avînd în vedere timpul cît au stat închiși pînă atunci, precum și cumplita călătorie pe mare pînă în Australia, cred că anii de pedeapsă ce li s-au dat se scurg destul de greu și de nefericit. Așa cum îmi spunea un om inteligent, condamnații nu au nici o altă plăcere în afară de plăcerea senzuală, dar nici pe aceasta nu și-o pot satisface. Posibilitățile largi ale guvernului, de a le acorda grațierea, dimpreună cu groaza nemaipomenită de zidurile temnițelor, face pe condamnați mai cu grijă de ceea ce îi așteaptă și îi îndeamnă să se abțină de la crimă. Cît despre sentimentul rușinii, această stare sufletească nu prea pare a le fi cunoscută și am dovezi temeinice spunînd așa ceva. Deși faptul este cît se poate de curios, mi s-a spus de toți cu cîți am vorbit că firea condamnaților este de o lașitate fără seamăn : adesea, în desperare și fără să le mai pese de viață, unii dintre ei ar fi fi în stare de orice, dar numai rareori, totuși, pun în aplicare planuri care cer sînge rece și curaj susținut. Ce e mai trist în toată această situație este că, deși există oarecare începuturi de așa-zis progres în ceea ce privește simțul legalității, săvîrșindu-se comparativ puține fapte care să mai cadă sub sancțiunea legii, nici vorbă nu poate fi de un progres moral real. Oameni bine informați mi-au afirmat că nu se poate ca un condamnat să-și amelioreze, chiar dacă ar vrea, condiția morală, cîtă vreme trăiește la un loc cu toți ceilalți proscriși ; viața lui ar fi în asemenea caz numai suferință și persecuție. Și nu trebuie să uităm nici influența molipsitoare a unora de la alții pe corăbiile care îi transportă și în închisori, atît aici cît și în Anglia. În definitiv, scopul urmărit, ale-

gîndu-se acest loc de pedeapsă, n-a prea fost atins ; cît privește sistemul de însănătoșire morală, acest sistem s-a dovedit neputincios, așa cum s-ar fi dovedit oricare altul. Dar ca mijloc de a face oameni aparent cinstiți, de a preschimba vagabonzii fără nici un rost ai unei emisfere în cetățeni harnici ai celeilalte emisfere, dînd astfel naștere unei noi și splendite țări, devenită important centru de civilizație, aceasta a izbutit pe deplin și rămîne poate fără precedent în istorie.

30 ianuarie. Vasul „Beagle" pornește spre Hobart Town din Țara lui Van Diemen. În ziua de 5 februarie, după șase zile de călătorie, dintre care primele fură plăcute, iar ultimele foarte reci și viscolite, pătrunserăm în golful Furtunii : vremea îi justifică pe deplin numele groaznic. Golfului acesta ar trebui mai degrabă să i se zică estuar, deoarece la capătul lui se varsă rîul Derwent. În apropiere de gura acestui rîu sînt cîteva podișuri bazaltice destul de întinse ; dar mai sus pămîntul devine muntos și e acoperit de păduri rare. Poalele colinelor care mărginesc golful sînt despădurite, luminoasele lanuri galbene de grîu și cele verzi-întunecate de cartofi părînd de-a dreptul luxuriante. Tîrziu, pe înserate, ancorarăm în micul golf liniștit, pe țărmurile căruia se află capitala Tasmaniei. Cea dintîi impresie asupra orașului fu cu mult inferioară aceleia de la Sydney : capitala Tasmaniei era un simplu tîrg pe lîngă Sydney, care poate fi numit o metropolă. Hobart Town se află situată la poalele muntelui Wellington, a cărui înălțime atinge 3100 de picioare, fără să fie însă prea pitoresc ; oricum însă, acest munte alimentează din belșug orașul cu apă. De jur împrejurul golfului, sînt magazine frumoase, iar într-o parte se vede un mic fort. Amintindu-ne de coloniile spaniole, unde grija pentru întărituri era extraordinară, mijloacele de apărare ale coloniilor de aici sînt pur și simplu de disprețuit. În comparație cu Sydney, m-a mirat mai cu seamă numărul neînsemnat al caselor mari, construite sau în construcție. Hobart Town, după statistica din 1835, are 13 826 de locuitori, iar Tasmania întreagă 36 505.

Toți băștinașii au fost izgoniți pe o insulă din strîmtoarea Bass, astfel încît Țara lui Van Diemen se bucură de marele avantaj de a nu mai avea nici un indigen. Această măsură de mare cruzime pare a fi fost de neînlăturat, deoarece numai astfel s-a putut pune capăt șirului cumplit de hoții, de incendii și crime, comise de negri ; și, mai curînd sau mai tîrziu, faptul acesta tot ar fi dus la exterminarea lor. Mă tem însă și sînt aproape sigur că acel lanț de fapte rele și consecințele lor au fost provocate de purtarea fără scrupule a unora dintre compatrioții noștri. Treizeci de ani reprezintă o perioadă scurtă pentru izgonirea ultimului băștinaș din insula în care s-a născut și care este numai cu puțin mai mică decît Irlanda. E foarte interesantă corespondența care s-a dus, cu privire la această chestiune, între guvernul nostru și cel din Țara lui Van Diemen. Deși numeroși indigeni erau împușcați sau făcuți prizonieri în luptele care se dădeau la intervale de cîțiva ani, nimic nu pare a-i fi convins despre puterea noastră copleșitoare, decît punerea insulei întregi, în 1830, sub stare de război și întreaga populație a primit ordinul să sprijine încercarea de a cotropi dintr-o singură lovi-

tură toată rasa locală. Se adoptă aproape același plan ca pentru marile vînători din India : se fixă o linie de-a curmezișul insulei, cu scopul de a împinge pe băștinași ca într-un *cul-de-sac* în peninsula lui Tasman. Încercarea nu izbuti ; indigenii, legîndu-și cîinii, se furișară într-o noapte peste linii. Și faptul nu este de mirare, dacă ne gîndim la practica îndelungată și la modul lor obișnuit de a se tîrî pe brînci după animalele sălbatice. Mi s-a spus că ei pot să se ascundă chiar pe pămîntul gol, într-un chip aproape de necrezut ; trupurile lor întunecate la piele sînt ușor luate drept trunchiuri de copaci arse, cu care e semănat tot ținutul. Cineva mi-a povestit despre prinsoarea făcută între un grup de englezi și un indigen, care avea să stea neascuns pe coasta unei coline golașe ; englezii urmau să închidă ochii mai puțin de un minut și el se prindea ca în acest timp să se întindă la pămînt fără ca niciunul dintre ei, după aceea, să-l mai poată deosebi de trunchiurile de copaci dimprejur. Iar să revenim la vînzarea lor de către albi, băștinașii, înțelegînd ceea ce se urmărea printr-un astfel de război, se alarmară cumplit, mai cu seamă că își dădură după un timp seama de puterea și numărul albilor. Puțin după aceea, un grup de treisprezece inși, care făceau parte din două triburi deosebite, cuprinși de deznădejde și conștienți de lipsa lor de apărare, trecură linia și se predară. Ca urmare a acestui fapt, prin sforțările pline de curaj ale d-lui Robinson, care s-a dovedit un bărbat întreprinzător și cu multă bunăvoință, vizitînd el însuși fără nici o teamă pe indigenii cei mai dușmănoși, cu toții fură convinși să procedeze în același fel. Ei fură transportați pe o insulă, unde li se dădu hrana și îmbrăcămintea necesară. Contele Strzelecki * stabilește că „la epoca deportării lor în 1835, numărul indigenilor se ridica la două sute zece inși. În 1842, adică după șapte ani, se mai adunaseră încă numai cincizeci și patru ; și, în timp ce fiecare familie din lăuntrul Noului Wales de Sud, nevenind în contact cu albii, mișuna de copii, băștinașii duși pe insula Flinders nu sporiseră ca număr, în opt ani de zile, decît cu patrusprezece !"

Vasul „Beagle" rămase la Hobart Town zece zile și în acest timp eu făcui cîteva mici și plăcute excursii, cu scopul mai ales de a cerceta structura geologică a ținutului înconjurător. Trei lucruri m-au interesat îndeosebi : întîi, straturile fosilifere înalte, aparținînd perioadei devoniene sau carbonifere ; al doilea, dovezile de înălțare treptată și recentă a uscatului ; și cel de al treilea, un petic izolat și superficial de calcar gălbui sau travertin [16], care conținea numeroase întipăriri de frunze de copaci și moluște terestre dispărute. E probabil că această carieră de proporții mici cuprinde singura amintire rămasă din vegetația străveche a Țării lui Van Diemen.

Climatul de aici este mai umed decît în Noul Wales de Sud și pămîntul este prin urmare mai rodnic. Agriculturii îi merge de minune ; cîmpurile lucrate arată cum trebuie, iar grădinile sînt încărcate de legume prospere și copaci fructiferi. Înfățișarea generală a vegetației seamănă cu aceea din Australia, fiind poate ceva mai verde și mai

* *Physical Description of New South Wales and Van Diemen's Land* de Strzelecki, p. 354.

veselă, iar păşunea de printre copaci oarecum mai îmbelşugată. Într-o zi, făcui o lungă plimbare pe partea cealaltă a golfului, adică pe partea opusă oraşului ; am străbătut golful într-unul dintre cele două vaporaşe cu aburi, care făceau într-una acest drum dus-întors. Maşinăria unui vaporaş fusese în întregime făcută aici, pe cînd colonia abia împlinise treizeci şi trei de ani de la întemeiere ! În altă zi, urcai muntele Wellington ; neizbutind la prima încercare, din cauza pădurii dese, luai cu mine o călăuză. Călăuza însă se dovedi grea de cap, şi ne conduse numai bine în partea dinspre sud, plină de umezeală, a muntelui, unde vegetaţia era luxuriantă şi pe unde sforţarea de a urca muntele, din cauza numeroaselor trunchiuri putrede de copaci, aproape că egala pe aceea din Ţara Focului sau din Chile. Pînă să dăm de creastă, urcuşul ne luă cinci ore şi jumătate de căţărare foarte anevoioasă. În multe locuri, eucalipţii creşteau pînă la mari înălţimi, formînd cîte o pădure măreaţă. În unele prăpastii foarte umede, ferigile arborescente creşteau uriaşe ; am văzut una care trebuie să fi avut la baza frunzelor cel puţin douăzeci de picioare ca înălţime, fiind în circumferinţă de exact şase picioare. Frunzele, formînd nişte umbrele foarte elegante, dădeau o umbră întunecată ca în primele ore ale nopţii. Coama muntelui este lată şi turtită, constînd din îngrămădiri colţuroase de rocă. Înălţimea locului atinge 3 100 de picioare deasupra nivelului mării. Ziua era strălucitor de senină şi ne bucurarăm de perspectiva cea mai largă ; spre nord, ţinutul se arăta ca o îngrămădire de munţi păduroşi, cam de aceeaşi înălţime cu locul pe care ne aflam, avînd acelaşi contur lin ; la sud, neregularităţile de teren şi ape, formînd un fel de reţea, ni se aşterneau în faţa ochilor ca o hartă. După ce stăturăm cîteva ceasuri pe culme, găsirăm un drum mai bun de scoborît, dar nu sosirăm la vasul „Beagle" decît la orele opt seara, istoviţi de cît umblasem toată ziua.

7 februarie. „Beagle" porni din Tasmania şi, în ziua de 6 a lunii următoare, ajunse în strîmtoarea King George, care se află chiar lîngă colţul de sud-vest al Australiei. Am rămas acolo opt zile ; în toată călătoria noastră, cred că n-am petrecut timp mai monoton şi mai neinteresant. Ţinutul, văzut de pe o colină, e ca o cîmpie împădurită, din loc în loc, înălţîndu-se din ea creste golaşe de granit. Într-o zi, dimpreună cu un întreg grup, mă dusei pînă mai departe, sperînd să văd şi eu o vînătoare de canguri. Străbătînd un bun număr de mile, găsii pretutindeni pămîntul nisipos şi foarte nerodnic : creştea pe el fie vegetaţie grosolană de tufişuri rare şi scunde sau un fel de iarbă ţepoasă, fie cîte o pădure de copaci pitici. Priveliştea semăna cu aceea de pe înaltul podiş de gresie al munţilor Albaştri ; totuşi casuarina (copac oarecum asemănător cu pinul scoţian) creşte aici în mai mare număr, iar eucaliptul mai puţin. În locurile deschise, erau mulţi copaci ierboşi, plante care, după cum se înfăţişează, sînt înrudite întrucîtva cu palmierul ; numai că, în loc să fie împodobite sus cu acea coroană de frunze măreţe, abia se pot mîndri cu un smoc de frunze grosolane ca iarba [17]. Aspectul general, verde luminos, al tufişurilor şi celorlalte plante părea să indice oarecare fertilitate. Dar era destul o singură

plimbare, ca să spulbere asemenea iluzie ; şi nimeni în locul meu n-ar mai dori să facă altă plimbare prin locuri atît de neispititoare.

Într-o zi, însoţii pe căpitanul Fitz Roy la capul Bald ; acest loc a fost menţionat de atîţia navigatori, unii închipuindu-şi că văd corali, iar alţii că văd copaci pietrificaţi, rămaşi în poziţia în care crescuseră. Din cît am văzut noi, straturile au fost formate de vînturile care au tot îngrămădit nisipul fin, compus din părticele rotunde şi mărunte de cochilii şi corali, pînă ce, încet-încet, ramurile şi rădăcinile arborilor, ca şi multe cochilii de moluşte terestre, au fost acoperite. Apoi, totul s-a consolidat prin impregnarea cu materie calcaroasă lichidă şi cavităţile cilindrice rezultate din putrezirea lemnului au fost umplute astfel de o piatră tare ca de stalactite [18]. Cu timpul, părţile mai puţin rezistente au fost roase şi prin urmare forma de piatră a ramurilor şi a rădăcinilor de copaci a ieşit la suprafaţă, dînd iluzia că e vorba chiar de crăcile unui hăţiş uscat.

Pe cînd ne aflam în strîmtoarea King George, se întîmplă ca un mare trib de băştinaşi — „Oamenii cacaduului alb" — să facă o vizită coloniei de acolo. Oamenii aceştia, ca şi cei ce făceau parte din tribul de pe lîngă strîmtoare, momiţi de cîteva măsuri de orez şi de zahăr, pe care li le dăduräm în dar, se lăsară convinşi să joace în faţa noastră un „corrobery", adică marele lor dans. De îndată ce se întunecă, ei aprinseră mici focuri şi bărbaţii începură să-şi facă toaleta dansului, care consta în a-şi vopsi corpul cu pete şi linii albe. De cum se sfîrşi totul, focurile se înteţiră devenind pălălăi, iar în jurul lor femeile şi copiii se strînseră ca spectatori ; „Oamenii cacaduului alb" şi indigenii strîmtorii formau două grupuri deosebite, dansînd în contratimp, ca şi cum şi-ar fi răspuns unii altora. Dansul consta din mişcări repezi în lături şi din înşiruire indiană în cîmp deschis, dansatorii bătînd puternic pămîntul cu piciorul, în pas ostăşesc. Ei îşi însoţeau paşii grei cu un fel de grohăit, lovindu-şi în acelaşi timp măciucile şi lăncile între ele şi făcînd felurite alte mişcări, cum ar fi întinsul braţelor şi şerpuirea trupului. Scena aceasta era aspră şi barbară, neavînd pentru noi nici un înţeles ; dar am băgat de seamă că femeile negre şi copiii lor o priveau cu cea mai mare plăcere. Se prea poate ca dansurile acestea să fi reprezentat iniţial anumite acţiuni, ca războaie şi victorii. Era unul numit „dansul emu", în care fiece bărbat îşi întindea braţul în aşa fel, încît să i se încovoaie în jos, ca gîtul struţului emu. În altul, un bărbat imita mişcările cangurului păscînd prin pădure, în timp ce altul se apropia de el pe brînci şi se făcea că îl loveşte cu suliţa. Cînd amîndouă triburile se amestecară în focul dansului, pămîntul se zguduia de paşii lor grei, iar văzduhul răsuna de ţipete sălbatice. Păreau cu toţii ca ieşiţi din minţi şi cei aproape goi, văzuţi la lumina vîlvătăilor cum se mişcau într-o armonie, aş zice, hidoasă, formau spectacolul desăvîrşit al unei festivităţi printre barbarii cei mai primitivi. Multe şi curioase scene de viaţă sălbatică am văzut în Ţara Focului, dar cred că în niciuna băştinaşii nu-şi ieşeau astfel din minţi, simţindu-se totodată atît de în largul lor. După terminarea dansului, grupul întreg se

așeză pe pămînt în cerc, începîndu-se, spre mulțumirea tuturor, împărțitul orezului fiert cu zahăr.

Amînîndu-ne plecarea de cîteva ori din pricina vremii înnorate, în ziua de 14 martie plecarăm bucuroși din strîmtoarea King George spre insula Keeling. Rămîi cu bine, Australie ! Ești pînă acum doar o copilă în creștere, dar fără îndoială că vei domni cîndva ca mare principesă a Sudului ; deși prea mare și prea ambițioasă pentru a fi iubită, nu ești totuși destul de puternică spre a fi temută. Părăsesc cu încredere țărmurile tale, fără tristețe sau vreo părere de rău.

C A P I T O L U L XX

INSULA KEELING — FORMAȚII DE CORAL

Insula Keeling — Aspect ciudat — Flora sărăcăcioasă — Transportul semințelor — Păsări și insecte — Puțuri care se umflă — Cîmpuri de corali morți — Pietre transportate între rădăcinile copacilor — Crab mare — Corali urzicători — Peștele care se hrănește cu corali — Formații de corali — Insule de lagune sau atoli — Adîncimea la care pot trăi coralii de recif — Suprafețe mari presărate cu insule joase de corali — Scufundarea temeliilor lor — Recifuri-bariere — Recifuri marginale — Transformarea recifurilor marginale în recifuri-barieră și în atoli — Dovezi în favoarea schimbărilor de nivel — Spărturi în recifurile-bariere — Atolii Maldiva și structura lor particulară — Recifuri moarte și înecate — Aria de scufundare și elevație — Distribuirea vulcanilor — Scufundarea lentă și de proporții uriașe.

1 a p r i l i e. Ajunserăm la punctul de unde puteam vedea insulele Keeling sau Cocos, din oceanul Indian, aflate cam la șase sute de mile față de țărmul Sumatrei. Sînt insulele-lagune (sau atoli) de formație coraliană, asemănătoare cu cele din arhipelagul Tuamotu, pe care îl lăsam în urma noastră. Pătrunzînd cu vasul în canalul de la intrare, dl. Liesk, rezidentul englez, ne ieși înainte cu barca sa. Iată pe scurt povestea locuitorilor de aici. Acum nouă ani, dl. Hare, un om lipsit de orice scrupule, aducea din arhipelagul indonezian un număr de sclavi malaiezi, care azi, cu copii cu tot, se ridică la peste o sută de suflete. Puțin după aceea, căpitanul Ross, care vizita aceste insule înainte vreme cu vasul lui de comerț, sosea din Anglia, aducîndu-și cu el familia și cele necesare pentru a se așeza aici ; împreună cu el, a venit și dl. Liesk, care fusese înainte secund pe vasul său. Sclavii malaiezi dădură bir cu fugiții de pe insulița în care se instalase dl. Hare, unindu-se cu grupul căpitanului Ross. Văzînd acestea, dl. Hare fu silit în cele din urmă să părăsească insula.

Malaiezii sînt considerați acum liberi și asta nu numai cu numele, ci liberi de fapt în tot ceea ce privește libertatea lor individuală ; dar în mai toate celelalte privințe ei sînt socotiți sclavi. Din cauză că sînt nemulțumiți de starea lor și se mută mereu de pe o insuliță pe alta și poate de asemenea nițel și din cauza nepriceperii, starea lor nu este chiar înfloritoare. Insula nu are nici un patruped domestic, în afară de

porc, iar produsul vegetal de căpetenie este nuca de cocos. Toată prosperitatea ei depinde de acest arbore, singurul articol de export fiind uleiul de nucă ; nucile înseşi, cu care a început să se obişnuiască lumea de la Singapore şi de pe insula Mauriciu, se consumă aci mai cu seamă trecute prin răzătoare şi apoi pregătite la foc, sub denumirea de *curry* [1]. De asemenea, porcii, care gîfîie de graşi, trăiesc aproape numai cu nuci de cocos, ca şi raţele şi celelalte păsări de curte. Pînă şi uriaşul crab terestru e prevăzut de natură cu mijloace de a sparge nucile şi a se hrăni cu acest minunat produs.

Reciful, în formă de inel, al insulei-lagune, este mai peste tot înconjurat de insuliţe lineare. În partea dinspre nord, care e partea adăpostită, se află o deschizătură prin care vasele pot trece ca să ancoreze înlăuntrul inelului. Intrînd pe aici, scena mi se păru foarte interesantă şi chiar drăguţă ; frumuseţea ei însă depindea în întregime de strălucirea culorilor înconjurătoare. Apa lagunei, puţin adîncă, limpede şi liniştită, întinzîndu-se în cea mai mare parte peste un strat de nisip, este de un verde foarte viu, cînd soarele o luminează drept din amiază. Această oglindă, lată de cîteva mile, e despărţită, pe toate laturile ei, de apele întunecate ale oceanului printr-o linie albă ca zăpada, de stînci submarine, iar de bolta albastră a cerului prin fişiile de uscat, din care se înalţă coroanele cocotierilor. Şi, după cum cîte un nor alb, ivit ici şi colo, contrastează fermecător cu azurul cerului, tot aşa, în cuprinsul lagunei, benzile de coral viu întunecă apa verde ca smaraldul.

A doua zi de dimineaţă, după ce ancorarăm, eu debarcai pe insula Direction. Fîşia de uscat era lată numai de cîteva sute de yarzi ; spre lagună, se întindea o plajă de calcar albă, a cărei radiaţie în această climă zăpuşitoare îngreuna şi mai mult respiraţia, iar spre mare, un fel de podiş lat de coral ţinea piept talazurilor din larg, sfărîmîndu-le. În apropierea lagunei, se găseşte ceva nisip, dar altfel uscatul e format peste tot din bucăţi rotunjite de coral. Numai climatul regiunilor intertropicale poate da naştere unei vegetaţii viguroase pe un asemenea sol pietros, arid şi instabil. Nimic nu putea fi mai elegant decît felul cum cocotierii tineri şi bătrîni se amestecau, pe insulele mai mici, fără a-şi distruge unii altora simetria, constituind o singură pădure. Plăji de nisip de un alb strălucitor formau ţărmurile acestor insuliţe încîntătoare.

Voi da aici o schiţă a istoriei naturale a acestor insule, al căror interes particular stă chiar în sărăcia lor. La cea dintîi privire, cocotierul pare a compune întreaga pădure ; totuşi, mai sînt şi alte patru sau cinci feluri de copaci. Unul dintre ei creşte foarte mare, dar nu serveşte la nimic din cauză că lemnul lui e peste măsură de moale ; un altul însă furnizează lemn excelent pentru construirea de corăbii. Numărul altor plante ca şi al copacilor este peste măsură de limitat, constînd din ierburi neinteresante. În colecţia mea, care cuprinde, cred, toată flora respectivă, se găsesc douăzeci de specii, fără să pun la socoteală un muşchi, un lichen şi o ciupercă. Trebuie să mai adaug doi arbori, dintre care unul nu înflorise încă, iar celălalt abia am auzit vorbindu-se despre el. Cel de al doilea este un copac solitar de felul lui şi creşte pe lîngă plajă, unde fără îndoială valurile i-au adus să-

mînța. Pe o singură insuliță, crește de asemenea un Guilandina[2]. În lista de mai sus nu pun trestia de zahăr, bananierul, alți cîțiva pomi fructiferi și vegetalele importate. Cum insulele sînt în întregime formate din coral și cum altădată trebuie să fi fost numai niște recifuri bătute de apele mării, toate produsele lor terestre înseamnă că au fost transportate pe ele de talazurile oceanului. Prin urmare, mica lor floră are în totul un caracter de refugiu: profesorul Henslow mă informează că nouăsprezece specii din cele douăzeci, colecționate de mine, aparțin unor genuri deosebite unele de altele, iar acestea la rîndul lor fac parte din nu mai puțin de șaisprezece familii! *

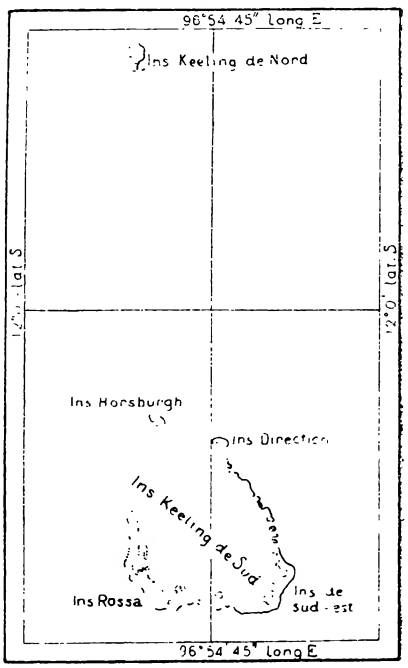

Insula Keeling. După harta întocmită de hidrografii vasului „Beagle".

În *Călătoriile* lui Holman**, pe baza afirmațiilor d-lui A. S. Keating, care a locuit douăsprezece luni în aceste insule, se face o dare de seamă asupra diferitelor semințe și alte corpuri, despre care se știa de mult că fuseseră aduse pe țărmuri de ape. „Pe țărmul expus bătăii vîntului, talazurile mării, sfărîmîndu-se, au adus semințe și plante întregi din Sumatra și Java, pe aceste insule. Printre plantele aduse astfel s-a găsit *kimiri*, originară din Sumatra și din peninsula Malacca; nuca de cocos din Balci, cunoscută prin forma și mărimea ei; dadassul, plantat la malaiezi la un loc cu piperul, ale cărui lujere se răsucesc pe trunchiul lui, susținîndu-se cu ajutorul ghimpilor; arborele de săpun; ricinul; trunchiuri de palmier sago; în sfîrșit alte soiuri de semințe, pe care malaiezii stabiliți în insule nu le cunosc. Toate acestea se presupun a fi fost aduse de musonul nord-vestic pe coasta Noii Olande și de aci, pe insulele acestea, de vîntul alizeu sud-estic. De asemenea s-au găsit mari cantități de teak de Java și de lemn galben, pe lîngă trunchiurile imense de cedru, fie alb, fie roșu, și arbore albastru de cauciuc din Noua Olandă[3], în perfectă stare. Toate semințele tari, cum sînt cele de plante agățătoare, își păstrează multă vreme puterea de încolțire, în timp ce soiurile moi, din care face parte mangostanul, și-o pierd în timpul traversării. Chiar bărci de pescuit, probabil din Java[4], au fost aduse și aruncate pe țărmul acesta." E interesant așadar să ne dăm seama cît de multe sînt semințele care, venind din țări deosebite, au trebuit să călătorească în voia valurilor peste ocean. Profesorul Henslow îmi spune că, după părerea lui, aproape toate

* Aceste plante sînt descrise în *Annales of Natural History*, vol. I, 1838, p. 337.
** *Travels* de Holman, vol. IV, p. 378.

plantele luate de mine din aceste insule de coral sînt specii de litoral comune în arhipelagul indonezian. Dacă ţinem însă seama de direcţia vînturilor şi a curenţilor, abia pare posibil ca ele să fi venit aici în linie dreaptă. După cum sugerează cu multă probabilitate dl. Keating, dacă ele au fost mai întîi duse către coasta Noii Olande, iar de aici împinse înapoi dimpreună cu produsele acelei ţări, seminţele, mai înainte de a încolţi, trebuie să fi călătorit în voia valurilor de la 1800 pînă la 2400 de mile.

Chamisso *, descriind arhipelagul Radack, aflat în partea de vest a Pacificului, afirmă că „marea aduce pe aceste insule seminţe şi fructe de numeroşi arbori, dintre care cei mai mulţi n-au crescut aici pînă acum. Cea mai mare parte a acestor seminţe par a nu-şi fi pierdut încă puterea de încolţire." Lumea spune că de asemenea palmierii şi bambuşii din orice loc al zonei toride, ca şi trunchiurile brazilor de la nord, sînt aduşi la ţărm de valuri ; îndeosebi brazii trebuie să vină de la distanţe imense. Faptele acestea sînt de cel mai mare interes. Nu încape nici o îndoială că, în cazul cînd ar exista păsări terestre care să ciugulească primele seminţe aruncate pe ţărm şi dacă ar fi un sol mai potrivit pentru dezvoltarea lor decît blocurile libere de corali, cea mai izolată dintre insulele-lagune ar căpăta cu timpul o floră mai bogată decît o au azi.

Lista animalelor terestre este şi mai săracă decît lista plantelor. Cîteva insuliţe sînt locuite de şobolani, aduşi de o corabie din Mauriciu, care a naufragiat aici. Aceşti şobolani sînt socotiţi de dl. Waterhouse ca fiind identici cu specia din Anglia, numai că sînt mai mici şi mai viu coloraţi. Păsări terestre nu există niciuna, căci sitarul şi cristeiul (Rallus Philippensis), care trăiesc numai prin ierburi uscate, aparţin totuşi ordinului păsărilor de baltă. Păsări din acest ordin, se spune că ar exista pe cîteva din micile insule joase ale Pacificului. În insula Ascension, unde nu e nici o pasăre terestră, s-a împuşcat un cristei (Porphyrio simplex) aproape de culmea muntelui, dar era vorba fără îndoială de un exemplar răzleţit. În Tristan d'Acunha, unde, după opinia lui Carmichael, se găsesc numai două păsări de uscat, există o lişiţă [5]. Întemeiat pe aceste fapte, eu cred că primele coloniste ale micilor insule singuratice sînt în general, după nenumăratele specii palmate, păsările de baltă. Pot adăuga că de cîte ori am văzut păsări de specii neoceanice zburînd departe în largul mării, ele aparţineau totdeauna acestui ordin ; aşa că numai ele ar putea deveni în chip firesc primele coloniste ale celor mai depărtate pămînturi.

Dintre reptile, n-am văzut decît o mică şopîrlă. M-am căznit ca din insecte să colecţionez toate speciile. Fără a ţine seama de păianjeni, care erau foarte numeroşi, insectele se împărţeau pe treisprezece specii **. Între acestea, una singură era de Coleoptere. Un neam mărunt de furnici mişuna cu miile pe sub blocurile libere şi uscate de coral,

* *Kotzebue's First Voyage*, vol. III, p. 155.

** Cele treisprezece specii aparţin ordinelor următoare : Coleoptera, un mic Elater ; Orthoptera, un Gryllus şi o Blatta ; Hemiptera, o specie ; Homcptera, două specii ; Neuroptera, o Chrysopa ; Hymenoptera, două furnici ; Lepidoptera nocturnă, o Diopaea şi un Pterophorus (?) ; Diptera, două specii.

fiind singurele insecte adevărate care erau numeroase. În ciuda produselor solului, atît de puține, numărul ființelor organice, care trăiesc în apele mării înconjurătoare, este în adevăr infinit. Chamisso * a descris istoria naturală a insulei-lagună din arhipelagul Radack ; și e izbitor cît de mult seamănă viețuitoarele de acolo cu cele din insula Keeling, atît ca număr cît și ca specii. Ca viețuitoare, e o șopîrlă și sînt două păsări de baltă, anume un sitar și un țigănuș. Ca plante, sînt nouăsprezece specii, dintre care și o ferigă ; și unele dintre acestea sînt la fel cu cele care cresc aici, deși locul se află la depărtări imense, iar oceanul este altul.

Lungile fîșii de uscat, care formează insulițele lineare, s-au ridicat numai la înălțimea la care talazurile sfărîmate pot arunca pietre de coral și vîntul poate îngrămădi nisipul calcaros. Solidul podiș de coral dinafara recifului fiind destul de lat, ține piept violenței talazurilor, pe care le pulverizează și care altfel, numai într-o singură zi, ar șterge de pe fața apelor asemenea insulițe, cu produsele lor cu tot. Aci oceanul și uscatul par a duce lupta pentru supremație ; deși *terra firma* (pămîntul neclintit) a izbutit să pună un picior, apele invadatoare cred la rîndul lor că au și ele cel puțin același drept. Pretutindeni dai peste crabi-paguri de mai multe specii **, ducînd în spinare cochilii furate de pe plaja vecină [6]. Deasupra capului stau prin copaci numeroase gîște sălbatice, fulmari, fregate, pescărușI, iar pădurea, din cauza numeroaselor cuiburi și mirosului din aer, poate fi numită lăcașul ciorilor. Fulmarii, stînd în cuiburile lor primitive, se uită țintă la om cu înfățișarea stupidă, dar furioasă. Nătîntolii sau blegii, după cum însuși numele lor le arată, sînt mici creaturi prostănace. Dar există și o pasăre fermecătoare : este mica rîndunică de mare, albă ca zăpada, care plutește lin la cîteva picioare deasupra omului, cercetîndu-i atentă chipul, cu marii ei ochi negri. Nu e nevoie de prea multă imaginație ca să ne închipuim că un corp atît de plăpînd trebuie să fie lăcașul vreunei zîne rătăcitoare [7].

Duminică 3 aprilie. După slujba religioasă, întovărășii pe căpitanul Fitz Roy pînă la colonia situată la cîteva mile depărtare, pe capătul unei insulițe acoperite de un desiș de cocotieri. Căpitanul Ross și dl. Liesk locuiesc într-o casă ca un pătul mare, deschis la amîndouă capetele și căptușit cu rogojini făcute din coajă de copaci împletită. Locuințele malaiezilor sînt rînduite de-a lungul țărmului lagunei. Colonia întreagă are mai degrabă înfățișarea pustie, neexistînd nici o grădină care să arate semne de îngrijire și cultivare. Băștinașii aparțin diferitelor insule din arhipelagul indonezian, dar cu toții vorbesc aceeași limbă : erau aci, și i-am văzut noi înșine, locuitori din Borneo, Celebes, Java și Sumatra. La culoarea pielii ei seamănă cu taitienii, de care nu se deosebesc nici ca trăsături. Unele femei însă au chipuri cu

* *Kotzebue's First Voyage*, vol. III, p. 222.

** Marile gheare sau cleștii unora dintre acești crabi sînt adaptați de minune, ca, atunci cînd se retrag, să închidă deschizătura cochiliei aproape tot atît de bine ca și operculul de care moluscul se servea cîndva. Mi s-a spus și am verificat eu însumi prin observații proprii că anumite specii de crabi-paguri folosesc totdeauna cochiliile anumitei specii de moluște.

trăsături mai mult chinezești. În general, atît chipurile lor cît și sunetul vocii mi-au plăcut. Păreau săraci și casele lor erau lipsite de orice mobilă ; dar se vedea bine, după copilașii dolofani, că nucile de cocos și broaștele țestoase nu erau o hrană proastă.

Pe această insulă se află puțurile din care corăbiile își procură apa necesară. La cea dintîi privire, e destul de curios faptul că apa dulce se umflă și scade o dată cu mareele, și chiar s-a presupus că nisipul are puterea să filtreze sarea din apa mării. Aceste puțuri, care se umflă, se află îndeobște pe cîteva insule joase ale Indiilor de vest. Apa sărată îmbibă și pătrunde nisipul compresat și coralul poros ca pe un burete ; dar ploaia care cade la suprafață trebuie să ajungă la nivelul mării înconjurătoare, strîngîndu-se acolo și deplasînd un volum egal de apă sărată. Cum apa din partea mai joasă a acestei mase de coral spongios se înalță și scade o dată cu mareea, apa de la suprafață urmează aceeași mișcare și, cîtă vreme se află în cantitate suficientă, care să împiedice un prea mare amestec mecanic se păstrează bună de băut ; dar, oriunde solul constă din mari blocuri libere de coral, cu spații largi între ele, săpîndu-se un puț, apa, după cum am constatat eu însumi, este sălcie.

După prînz, ne oprirăm să privim o reprezentație ciudată, pe jumătate superstițioasă, jucată de femeile malaieze. Ele aveau credința că un linguroi de lemn îmbrăcat femeiește, transportat pe mormîntul unui mort, va fi vrăjit de luna plină, începînd să danseze și să țopăie prin preajmă. După pregătirile cerute de împrejurare, linguroiul, ținut de femei în mîini, începu să se zvîrcolească și dansă exact în tactul cîntecului zis de copiii și femeile dimprejur. Era un spectacol dintre cele mai ciudate ; dar dl. Liesk susținea că mulți malaiezi credeau de-a binelea că linguroiul se mișca de la sine. Dansul nu începu decît după răsăritul lunei și era minunat de privit cum globul ei luminos strălucea cu atîta liniște printre lungile ramuri de cocotieri clătinați de briza serii. Asemenea scene caracteristice tropicelor sînt în ele însele atît de fermecătoare, încît aproape că egalează pe acelea mai scumpe, din patrie, de care ne leagă cele mai bune simțăminte.

Ziua următoare mă apucai să cercetez foarte interesanta, deși simplă, structură de origine a acestor insule. Apa fiind neobișnuit de calmă, mersei ca printr-un vad pe podișul exterior de rocă moartă, pînă dădui de movilele de coral viu, de care se sfărîmă valurile venite din larg. În unele mîncături de ape și gropi înotau splendizi pești verzi precum și de alte culori, iar forma și coloritul multor zoophite erau admirabile. Nu e nici o vină că cineva se entuziasmează de numărul infinit al vietăților organice, pe care le prăsește marea tropicelor, atît de darnică în viață ; totuși mărturisesc, în ceea ce mă privește, că naturaliștii care, în termeni prea cunoscuți, au descris acele grote submarine copleșite de frumuseți cu miile, s-au cam întrecut cu vorba.

6 aprilie. Am însoțit pe căpitanul Fitz Roy pe o insulă de la capătul lagunei : canalul era peste măsură de întortocheat, șerpuind prin adevărate cîmpuri de corali, cu ramuri plăpînde. Am văzut cîteva broaște țestoase ; între timp două bărci se îndeletniceau cu pescuitul

lor. Apa era așa de limpede și puțin adîncă, încît, deși broasca se dădea repede la fund, pierind din văzul nostru pentru scurt timp, urmăritorii, din canoe sau barca cu pînză, se apropiau iarăși de ea. În acest moment, omul care sta la proră se năpustea în apă chiar pe spatele broaștei ; și apucîndu-se cu amîndouă mîinile de marginea dinspre gît a carapacei, se lăsa dus prin apă pînă ce animalul, istovindu-se, era astfel prins. Foarte interesant de văzut, în timpul urmăririi, era felul cum cele două bărci se dublau una pe alta încoace și încolo, iar oamenii se năpusteau în apă cu capul în jos, încercînd astfel să apuce prada. Căpitanul Moresby mă informează că, în arhipelagul Chagos din acelasi ocean, băștinașii smulg carapacea de pe broasca țestoasă vie, printr-un procedeu groaznic : „Se acoperă broasca cu jăratic pînă ce marginile carapacei se îndoaie în sus ; cu un cuțit, se dezlipește apoi de corpul animalului mai înainte de a se dezdoi și întinde prin răcire. După această operație barbară, broasca e lăsată să-și redobîndească din nou elementul ei nativ, unde, în cîtva timp, îi crește o nouă carapace, care însă e prea subțire ca să-i mai fie de vreun folos, așa că ea va rămîne toată viața slabă și bolnăvicioasă".

Ajungînd la capătul lagunei, tăiarăm de-a curmezișul o insuliță îngustă și văzurăm un talaz enorm sfărîmîndu-se de țărmul expus vîntului. Nu-mi pot da seama prea bine de ce, dar pentru mine vederea coastelor exterioare ale acestor insule-lagune au o stavilă în tivul de stufișuri verzi și cocotieri înalți, în podișul de coral mort, presărat din loc în loc cu mari blocuri coraliene libere, și în rîndul de stînci de la suprafața apei, de care se izbesc furioase valurile mării și care, oriunde ne-am uita, dau pe departe ocol insulei. Oceanul, care își azvîrle apele pe deasupra recifului atît de lat, se înfățișează ca un dușman atotputernic și de neînvins ; și totuși insula rezistă și chiar învinge prin mijloace care, la prima vedere, par foarte slabe și cu totul ineficace. Dar nu oceanul cruță stînca de coral ; marile fragmente risipite în cuprinsul recifului și îngrămădite spre țărmul din care crește înaltul cocotier sînt mărturii grăitoare asupra neînduplecatei puteri a valurilor. Nu poate fi vorba nici de perioade de odihnă în această luptă. Lungul val format de adierea continuă a vîntului alizeu, care suflă totdeauna în aceeași direcție peste o arie imensă, creează talazuri aproape tot atît de năprasnice ca și cele formate de viscole în regiunile temperate și mugesc fără încetare, tot timpul. E cu neputință să privești asemenea valuri și să nu capeți convingerea că orice insulă, construită din roca cea mai tare, fie ea rocă de porfir, granit sau cuarț, în cele din urmă tot va ceda, fiind nimicită de o atît de năprasnică putere. Și cu toate acestea, micile insulițe joase de coral înfruntă totul și rămîn biruitoare, fiindcă la lupta care se dă aici participă și o altă forță antagonistă. Puterile organice extrag atomii carbonatului de calciu, unul cîte unul, din talazurile spumegînde, asociindu-i apoi în structuri simetrice. Vijeliile n-au decît să sfîrtece această structură în mii de fragmente uriașe ! Dar ce pot face mai mult împotriva muncii unite a miriade de arhitecți, care lucrează neîntrerupt zi și noapte, lună după lună ? Astfel se face că materia moale și gelatinoasă a polipilor, prin desfășurarea legilor vieții, învinge marea

puteré mecanică a oceanului, căreia nici un meşteşug omenesc sau neînsufleţit nu i s-ar putea opune cu sorţi de izbîndă.

Pînă seara tîrziu, nu ne înapoiarăm pe bord, stînd îndelung pe lagună şi cercetînd cîmpurile de coral şi giganticile cochilii de Chama ; dacă ar fi încercat cineva să-şi vîre mîna într-o asemenea moluscă n-ar mai izbuti să şi-o scoată cîtă vreme trăieşte animalul[8]. Aproape de capătul lagunei, descoperii cu mirare o arie întinsă, cu mult mai cuprinzătoare ca o milă pătrată, acoperită cu o pădure de corali rămuroşi şi plăpînzi, care deşi încă în picioare, erau morţi şi deterioraţi. Mai întîi, n-am priceput de loc cauza ; dar după aceea îmi dădui întîmplător seama că totul se datora următoarei combinaţii de împrejurări, destul de curioase. Voi spune însă în primul rînd că nici un coral nu poate supravieţui expunerii oricît de scurte în plin aer la razele soarelui, aşa că limita lor superioară de creştere e determinată de linia cea mai joasă a retragerii mării în timpul mareelor de primăvară. Din unele hărţi vechi, se vede că insula îngustă din partea bătută de vînt era altădată împărţită de canale largi în cîteva insuliţe ; faptul se vădeşte de asemenea prin arborii mai tineri de pe aceste porţiuni, care azi nu mai sînt canale. În condiţiile de altădată ale recifului, o briză puternică, aruncînd tot mai multă apă peste bariera de stînci, ar fi urmat să ridice nivelul lagunei. Azi, aceeaşi briză lucrează cu totul dimpotrivă, fiindcă apa din cuprinsul lagunei nu numai că nu se înalţă prin acţiunea curenţilor externi, dar este împinsă afară de suflarea vîntului. Aşadar s-a observat că mareea, la capătul lagunei, nu se înalţă atît cînd bate o briză mai cu putere, cît se înalţă pe vreme calmă. Tocmai această diferenţă de nivel, deşi bineînţeles foarte mică, a pricinuit, cred eu, moartea acelor crînguri de corali, care în condiţiile dinainte, mai deschise, ale recifului exterior, ar fi atins limita maximă de creştere.

La cîteva mile mai la nord de Keeling se află un alt mic atol, a cărui lagună e aproape plină cu nămol de coral. Căpitanul Ross a găsit pe coasta exterioară, îngropat în acest nămol, un fragment bine rotunjit de rocă verde, ceva mai mare decît capul omului : ca şi însoţitorii lui, el a rămas atît de mirat găsindu-l, încît l-a luat cu el, păstrîndu-l ca pe o curiozitate. Existenţa acestei pietre singure într-un loc, unde orice particulă de materie e calcaroasă, constituie desigur un fapt de-a dreptul uluitor. Insula n-a fost prea vizitată şi nu sînt nici semne ca vreun vas să fi naufragiat pe acolo. În lipsa altei explicaţii mai plauzibile, am ajuns la concluzia că acea piatră trebuie să fi venit aici prinsă între rădăcinile cine ştie cărui mare arbore. Dacă ţin seama însă de marea depărtare la care se află cel mai apropiat ţărm, de combinaţia întîmplătoare de împrejurări, care s-au putut opune transportării pietrei între rădăcinile unui copac, de copacul însuşi care, luat de apele mării, a plutit suficient de departe, ca să fie apoi aruncat cu bine pe un alt ţărm — iar piatra în cele din urmă să se îngroape pentru a putea fi descoperită, nu am chiar curajul deplin să-mi imaginez întocmai felul în care a avut loc transportul aparent improbabil. De aceea, am luat cunoştinţă cu mare interes că Chamisso, naturalistul,

pe drept cuvînt remarcabil, care a însoţit în călătoria sa pe Kotzebue, afirmă despre locuitorii arhipelagului Radack (grupul de insule-lagune din mijlocul Pacificului) că şi ei au dat peste pietre, bune de ascuţit uneltele lor de tăiat, scormonind la rădăcina copacilor aruncaţi de mare pe ţărm. E de la sine înţeles că se vor fi găsit în acest fel pietre de mai multe ori, din moment ce s-a ajuns la impunerea unei legi, după care asemenea pietre aparţin şefului, aplicîndu-se o anumită pedeapsă celor ce încearcă să le dosească. Ţinînd seama de poziţia izolată a acestor mici insule, în mijlocul unui ocean necuprins, de marea depărtare faţă de alte ţărmuri în afară de cele ale formaţiei coraliene, depărtare atestată prin valoarea pe care băştinaşii, de felul lor navigatori îndrăzneţi, o dau pietrelor de orice fel *, şi mai ţinînd seama de încetineala curenţilor din largul mării, posibilitatea ca pietrele să fie transportate în acest chip apare ca extraordinară. Bineînţeles că pietre pot fi duse de la un loc la altul şi în felul acesta ; şi dacă insula pe care sînt aruncate e constituită, pe lîngă coral, şi dintr-o altă substanţă, ele nu atrag atenţia prea mult, originea lor rămînînd chiar nebănuită. De altfel, mijlocul acesta de a fi transportate poate scăpa multă vreme observaţiei, deoarece e probabil că arborii, îndeosebi cei îngreunaţi de pietrele duse între rădăcini, plutesc pe dedesubtul nivelului apelor. Aşa se face că în Ţara Focului, canalele aruncă pe ţărmuri mari cantităţi de lemne aduse de valuri, deşi numai foarte rareori se vede cîte un copac plutind pe apa lor. Toate aceste fapte pot să lumineze întrucîtva existenţa pietrelor singuratice, fie cu muchii, fie rotunjite, care se găsesc îngropate în depunerile sedimentare fine.

În altă zi, vizitai insuliţa de vest, în care vegetaţia era poate mai bogată decît pe oricare alta. În general, cocotierii cresc separat, numai că aici cei tineri înfloreau sub acoperămîntul părinţilor înalţi, formînd cu frunzele lor lungi şi aplecate locuri de odihnă foarte umbroase. Numai cine s-a odihnit în astfel de locuri ştie cît este de minunată această umbră, mai ales sorbind lichidul răcoritor şi plăcut al unei nuci de cocos. În această insulă, se află un spaţiu ca un mare golf, aşternut cu cel mai fin nisip alb : e un loc absolut neted, pe care fluxul mării abia îl acoperă. Din acest mare golf, pornesc braţe înguste, care pătrund în pădurile dimprejur. E un spectacol singular şi foarte drăguţ vederea unui cîmp scînteietor de nisip alb, care dă impresia apei, înconjurat de jur împrejur de înalte trunchiuri de cocotieri clătinaţi de vînt.

Am vorbit mai înainte de un anumit crab, care se hrăneşte cu nuci de cocos ; crabul acesta e foarte răspîndit pe solul uscat şi creşte pînă la o mărime monstruoasă, fiind înrudit sau chiar identic cu Birgos latro [9]. Perechea de labe din faţă i se termină cu cîte un cleşte puternic şi greoi ; perechea din urmă e prevăzută de asemenea cu cîte unul, dar mai slab şi mult mai îngust. Pentru un crab, nuca de cocos, cu coaja ei groasă, ar părea la cea dintîi privire imposibil de spart ; dar dl. Liesk mă asigură că a văzut el însuşi de mai multe ori acest fapt. Crabul se

* Unii băştinaşi aduşi de Kotzebue în Kamciatka adunau pietre, pentru ca la întoarcere să le ia în ţara lor.

apucă să sfîşie coaja fibră cu fibră, începînd totdeauna de la capătul unde se află cele trei găuri ale nucii ; după ce dezgoleşte găurile, crabul se pune să ciocnească una dintre ele cu cleştele greoi de la labele din faţă, pînă ce izbuteşte să-şi facă o deschizătură. Apoi, întorcîndu-se pe spate, cu ajutorul părţii din urmă şi a cleştilor mai înguşti, el extrage substanţa albuminoasă cu uşurinţă. Cred că acesta e cel mai interesant caz de instinct despre care mi s-a vorbit vreodată, după cum tot atît de interesant este şi cazul de adaptare între ele a două lucruri, aparent atît de depărtate unul de altul în schema creaţiei, cum sînt crabul şi cocotierul. Crabul Birgos e o vietate diurnă ; se spune însă că în fiece noapte intră în mare, ca să-şi umezească, fără îndoială, bronhiile. Puii şi-i scoate pe ţărm, unde îi lasă să trăiască un anumit timp. Aceşti crabi sălăşluiesc în găuri adînci, pe care le scobesc sub rădăcinile copacilor, unde aduc cantităţi surprinzătoare de fibre din coaja nucilor de cocos, iar pe această grămadă de fibre ei se odihnesc ca într-un adevărat pat. Malaiezii se folosesc din cînd în cînd de acest obicei al crabilor, luîndu-le strînsura de fibre şi întrebuinţînd-o ca material de şters diverse obiecte. Crabii sînt foarte buni de mîncat ; îndeosebi, sub coada adulţilor mai mari se află o masă de grăsime, care, dacă se topeşte, dă cîteodată pînă peste doi litri de ulei foarte limpede. Unii călători au afirmat că Birgos se urcă pe tulpina cocotierilor şi astfel fură nuci. În ceea ce mă priveşte, nu prea cred posibil aşa ceva ; este drept însă că în ceea ce priveşte specia Pandanus * problema ar fi mult mai uşoară [10]. Dl. Liesk îmi spunea că Birgos se hrăneşte în aceste insule numai cu nucile căzute singure.

Căpitanul Moresby mă informează că acelaşi crab se află şi în arhipelagurile Chagos şi Seychelle, în timp ce lipseşte de pe arhipelagul învecinat Malediva. Altădată, în insula Mauriciu, trăia de asemenea, înmulţindu-se neobişnuit, dar acum nu se mai găsesc acolo decît prea puţini şi numai din cei mici. În Pacific, această specie sau, dacă nu chiar aceasta, una înrudită de aproape ca deprinderi de viaţă, se zice ** că ar locui într-o singură insulă de coral, la nord de arhipelagul Society. Ca să se vadă puterea uimitoare a perechii de cleşti cu care li se termină labele din faţă, pot menţiona că într-o împrejurare căpitanul Moresby a băgat un crab într-o cutie straşnică de tablă, care servise la păstrarea biscuiţilor. Deşi cutia avea un capac fixat cu sîrmă, crabul închis a izbutit să-i îndoaie astfel marginile, încît a ieşit cu bine. Ca să răsfrîngă marginile, el perforase mai întîi tabla, mărunt, ca şi cum s-ar fi servit de o preducea infimă !

Nu puţin m-au surprins două specii de corali din genul Millepora (M. complanata şi M. albicornis), care urzicau. Ramurile pietroase ale acestor specii, cînd se scot din apă, au un fel de asprime la pipăit, nefiind lipicioase şi mirosind greu. Însuşirea de a urzica variază de la specimen la specimen : dacă se freacă pielea subţire a obrazului sau a braţelor cu o astfel de rămurică sau chiar numai dacă se apasă pe piele, urmează de obicei o senzaţie de mîncărime, care, ca să se declare, nu

* Vezi *Proceedings of Zoological Society*, 1832, p. 17.
** Tyerman şi Bennet, *Voyage* etc., vol. II, p. 33.

întîrzie decît o secundă sau cel mult cîteva minute. Într-o zi, numai atingîndu-mi obrazul cu o ramură, am simţit imediat mîncărimea care pronunţîndu-se ca de obicei din ce în ce mai mult după cîteva clipe şi rămînînd arzătoare cîteva minute, s-a prelungit după aceea o jumătate de oră. Senzaţia era atît de puternică, de parcă m-aş fi atins cu o urzică, dar semăna mult mai mult cu aceea produsă de Physalia sau galera portugheză. Pe pielea subţire a braţului rămîneau apoi mici pete roşii, care păreau să se transforme în băşici zemoase, dar nu ajungeau pînă acolo. Dl. Quoy menţionează de asemenea această însuşire a coralului Millepora ; şi mi s-a mai spus că astfel de corali ar exista şi în Indiile

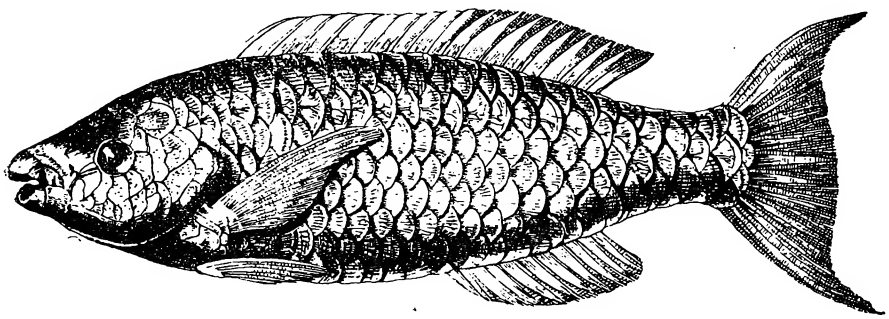

Scarus chlorodon Jenyns (0,25 din mărimea naturală). Insula Keeling.

de vest. Numeroase vietăţi marine par a avea această însuşire vezicătoare : pe lîngă Physalia, pe lîngă multe meduze şi Aplysia sau melcul de mare fără casă, din insulele Capului Verde, în călătoria lui „Astrolabe" [11] se afirmă că atît Actinia sau anemona de mare cît şi o coralină flexibilă înrudită cu Sertularia posedă aceleaşi mijloace de atac sau apărare [12]. După cum se mai spune, o algă marină urzicătoare există şi în marea Indoneziei.

Două specii de peşti din genul Scarus, gen foarte obişnuit pe aici, se hrănesc exclusiv cu corali [13] : amîndouă aceste specii sînt colorate în verde-albastru strălucitor, una trăind în lagună, iar cealaltă printre stîncile submarine exterioare. Dl. Liesk m-a asigurat că de repetate ori el a văzut cîrduri întregi cum păşteau cu puternicile lor fălci osoase vîrfurile ramurilor de corali. Deschizînd intestinele cîtorva exemplare, am constatat că ele erau pline cu un fel de nămol nisipos de calcar gălbui. După cum mă informează d-rul Allan, dezgustătoarele holoturii lipicioase, al căror gust e la mare preţ printre chinezii rafinaţi într-ale mîncării şi care se înrudesc cu stelele noastre de mare, se hrănesc de asemenea în bună măsură cu corali ; de altfel, dispozitivul osos din corpul lor pare foarte potrivit pentru acest scop. [14] Holoturiile, peştii, numeroasele scoici săpătoare şi Nereidele, care găuresc orice bloc de coral mort, trebuie să fie agenţii cei mai de seamă ai producerii acelui nămol alb de pe fundul şi ţărmurile lagunei. [15] Totuşi, profesorul Ehrenberg a stabilit că parte din acest nămol alb, care cînd e umed seamănă

izbitor cu creta pisată, era format din cochilii silicioase de infuzori infimi.

12 aprilie. Dimineața, ieșirăm din lagună, îndreptîndu-ne către Ile de France [16]. Sînt bucuros că am putut vizita insulele de corali: fără îndoială asemenea formații fac parte din adevăratele minuni ale acestei lumi. Căpitanul Fitz Roy, la numai 2 200 de yarzi depărtare de țărm, n-a putut da de fund, deși s-a folosit de o sfoară cu plumb lungă de 7 200 picioare; insula, prin urmare, constituie un munte submarin semeț, cu povîrnișuri mai prăpăstioase chiar decît cel mai abrupt con vulcanic. Vîrful acestui munte, în formă de farfurie, are în curmeziș aproape zece mile; și fiece atom * — din particula cea mai mică sau din fragmentul de rocă cel mai uriaș, al acestui imens morman de piatră, care e totuși neînsemnat pe lîngă foarte multe alte insule-lagune — poartă pecetea construcției sale organice. Sîntem pe drept cuvînt uluiți, citind în anumite lucrări de călătorie că dimensiunile vaste ale piramidelor și altor mari ruine sînt cu totul neînsemnate, chiar ale celor mai mari dintre acestea, pe lîngă acei munți de piatră rezultați din lucrarea unor vietăți atît de infime și de plăpînde! E o minune, care la început nu izbește ochiul fizic, ci numai, după un răgaz de gîndire, ochiul minții.

Voi face acum o foarte scurtă dare de seamă asupra celor trei mari clase de recifuri, adică atolii, recifurile-barieră și recifurile marginale, expunîndu-mi părerea ** asupra formației lor. Mai toți călătorii, care au străbătut Pacificul, și-au exprimat uimirea lor nemărginită față de insulele-lagune sau, cum va trebui de azi înainte să le zic pe numele lor indian, față de atoli, încercînd fiecare să le găsească o explicație oarecare. Încă din anul 1605, Pyrard de Laval exclama pe drept cuvînt: *„C'est une merveille de voir chacun de ces atollons, environné d'un grand banc de pierre tout autour, n'y ayant point d'artifice humain"* ***. O simplă schiță a insulei Trinity din oceanul Indian [18] luată din minunata descriere a călătoriei căpitanului Beechey abia poate da o idee palidă a ciudatei înfățișări a unui atol; cel de aici e unul dintre cele mai mici, cu insulițele lui înguste, unite între ele ca un inel. Imensitatea oceanului și mugetul stîncilor submarine, contrastînd din plin cu uscatul aproape la nivelul mării și cu liniștea strălucitoarei ape verzi dinlăuntrul lagunei, cu greu poate fi imaginat, dacă n-a fost văzut.

Primii călători își închipuiau că vietățile care construiseră coralul își clădeau instinctiv aceste brîie circulare, ca să-și găsească loc de refugiu înlăuntrul lor; dar o asemenea idee este foarte departe de adevăr, deoarece acele varietăți masive, de a căror dezvoltare pe țărmurile

---

* Bineînțeles că exclud acel anumit sol, pe care l-au adus aici vasele din Malacca și Java, ca și, de asemenea, unele mici fragmente de piatră ponce, împinse aici de valurile mării [17]. Și mai cu seamă trebuie exceptat acel bloc de rocă găsit în nordul insulei.

** Această părere am formulat-o mai întîi în fața Societății de Geologie, în mai 1837, dezvoltînd-o apoi deosebit în volumul *Structura și distribuția recifurilor coraliene*.

*** „E o minune să vezi toți acești atoli, înconjurați de jur împrejur cu cîte un brîu de piatră, fără intervenția vreunui meșteșug omenesc".

dinafară, expuse bătăii valurilor și vînturilor, depinde însăși existența recifului, nici nu pot trăi în lagună, unde se află loc prielnic numai pentru alte varietăți cu ramuri plăpînde. De altfel, din acest punct de vedere, se presupune că numeroase specii, aparținînd unor genuri și familii deosebite, își combină eforturile în vederea aceluiași scop ; și nici un alt exemplu de colaborare atît de numeroasă și de strînsă nu

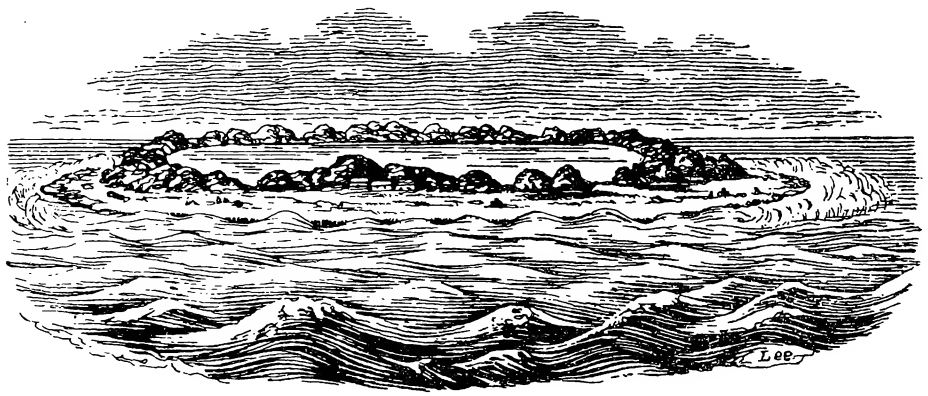

se mai află în natură. Teoria îndeobște este că atolii sînt așezați, ca pe o temelie, pe cratere submarine ; dacă însă ținem seama de forma și mărimea unora, de numărul, de apropierea și pozițiile relative ale altora, această idee pierde din caracterul ei de plauzibilitate. Astfel, atolul Suadiba are 44 de mile geografice într-o direcție, iar în alta 34 ; Rimski are de-a curmezișul 54 de mile, iar de-a lungul 20, marginea fiindu-i ciudat de sinuoasă ; atolul Bow e lung de 30 de mile și lat, în medie, numai de 6 ; atolul Menșikov constă de fapt din trei atoli îmbinați între ei.[19] Teoria aceasta este pe de altă parte cu totul inaplicabilă atolilor nordici Maldiva din oceanul Indian (dintre care unul e lung de 88 de mile și lat de la 10 la 20), deoarece aceștia nu sînt mărginiți de jur împrejur, ca atolii obișnuiți, de recifuri înguste, ci de un foarte mare număr de mici atoli separați, în timp ce alții tot mai mici se înalță din marile spații ale lagunei centrale. O a treia teorie mai demnă de crezare decît celelalte a fost formulată și dată la iveală de Chamisso, care credea că deoarece coralii cresc mult mai viguroși acolo unde sînt mai expuși valurilor, ceea ce este fără îndoială adevărat, marginile externe vor crește mai înainte de orice altă parte, de pe aceeași temelie a atolului întreg, faptul acesta explicînd forma de inel sau de cupă a structurii atolilor. Dar vom vedea neîntîrziat că în acest caz, ca și în cazul teoriei craterului submarin, se scapă din vedere considerentul cel mai important și anume : pe ce și-au așezat masivele lor structuri acei corali ziditori de recifuri, care nu pot trăi la mare adîncime ?

Căpitanul Fitz Roy a făcut cu toată grija numeroase sondaje pe partea abruptă a atolului Keeling și s-a constatat că, pînă la 10 fatomi adîncime, stratul de seu de la baza sondei cu care se făceau sondagiile, de cîte ori se trăgea sonda înapoi, avea urme imprimate de corali vii,

dar urme așa de curate ca și cum ar fi căzut pe un covor de gazon ; cu cît adîncimea sondată se mărea, cu atît urmele deveneau mai puțin numeroase, dar se înmulțeau în aceeași proporție firele de nisip, pînă ce în sfîrșit era clar că fundul consta dintr-un așternut neted de nisip ; ca să ducem mai departe comparația cu gazonul, firele de iarbă deveneau din ce în ce mai subțiri, pînă ce solul se făcea atît de arid, încît nu mai răsărea din el nimic. Pe temeiul acestor observații, confirmate și de alți numeroși cercetători, se poate prea bine formula ipoteza că adîncimea cea mai mare la care coralii pot construi recifuri este între 20 și 30 de fatomi. Dar, în oceanul Pacific și Indian, pe suprafețe imense, nici o insulă nu e de altă formație decît coraliană și toate s-au înălțat numai atît cît valurile să poată arunca pe ele fragmente, iar vînturile să îngrămădească nisip. Astfel grupul de atoli Radack este un patrulater neregulat, lung de 520 de mile și lat de 240 ; arhipelagul Tuamotu are o formă elipsoidală, atingînd 840 de mile pe axa ei mai lungă și 420 pe axa mai scurtă ; mai sînt și alte pîlcuri sau insule joase singuratice între aceste două arhipelaguri și ele acoperă în lungime peste 4 000 de mile din suprafața oceanului, în cuprinsul căruia nici o insulă nu se ridică deasupra înălțimii specificate. De asemenea și în oceanul Indian avem un spațiu de 1 500 mile în lungime, care cuprinde trei arhipelaguri, cu toate insulele joase și numai de formație coraliană. Știind acum în privința coralilor că ei nu pot clădi recifuri la mari adîncimi, unde nu trăiesc, este absolut sigur că în cuprinsul acestor vaste arii, oriunde se vede azi un atol, trebuie mai întîi să fi existat o temelie la adîncimea de 20—30 de fatomi de la suprafață. Este cu totul improbabil ca depozite de sedimente atît de largi, de înalte, de izolate, cu laturile atît de abrupte și orînduite în grupuri sau linii de sute de leghe în lungime, să se fi putut așeza în mijlocul cel mai adînc al oceanelor Pacific și Indian, la o depărtare imensă de orice continent și unde apa este de o limpezime desăvîrșită. Este tot atît de improbabil ca forțele de elevație să fi ridicat pînă către suprafața acelor vaste arii oceanice nenumărate și uriașe îngrămădiri de stînci numai pînă la douăzeci de fatomi, adică între 120 și 180 de picioare, sub nivelul apelor și niciuna peste acest nivel ; căci unde mai putem vedea pe toată fața pămîntului un singur lanț de munți, fie și numai de cîteva sute de mile în lungime, care să nu-și fi înălțat piscurile decît pînă la cîteva picioare față de un nivel dat și niciunul peste acest nivel ? Dacă deci temeliile de unde au pornit coralii să clădească atolul n-au fost formate din sedimente și n-au fost ridicate pînă la nivelul cerut, urmează că ele trebuie să se fi scufundat pînă la acest nivel. Ipoteza noastră rezolvă dintr-o dată dificultatea. Căci pe măsură ce munte după munte și insulă după insulă s-au scufundat încetul cu încetul sub apă, s-au construit astfel mereu noi baze pentru clădirile coraliene. Este cu neputință să dăm aici toate amănuntele necesare, dar îndrăznesc * să desfid pe oricare altul care ar crede

* E de reținut faptul că dl. Lyell, chiar în prima ediție a lucrării sale *Principles of Geology*, ajungea la presupunerea că proporția de scufundare în Pacific trebuie să fi întrecut pe cea de elevație, deoarece aria de uscat este foarte mică față de agenții care tind să o formeze, adică față de creșterea coralilor și acțiunea vulcanică.

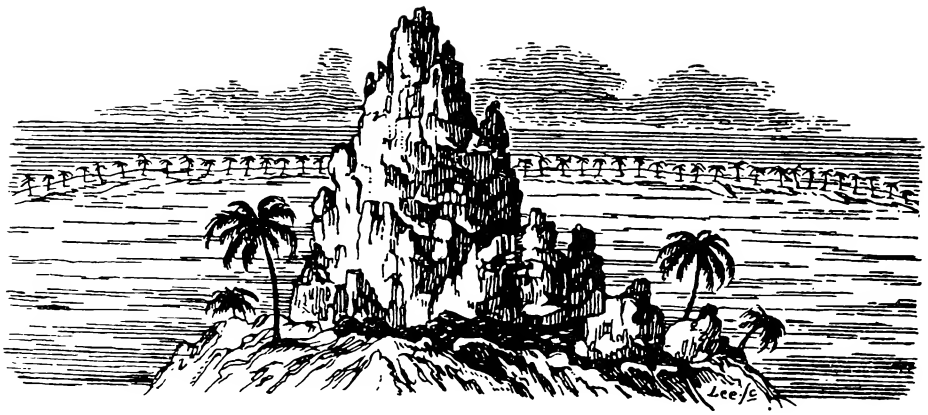

că poate explica în alt mod faptul că e posibil ca numeroase insule să fie distribuite pe arii oceanice imense, insulele toate fiind joase și toate fiind construite de corali, care au nevoie neapărată de o temelie, la o anumită adîncime de la suprafață.

Înainte de a explica cum își dobîndesc recifurile-atoli structura lor proprie, trebuie să revenim la cea de a doua mare clasă, adică, la recifurile-bariere. Acestea, fie că se întind în linie dreaptă de-a lungul țărmurilor unui continent sau ale vreunei mari insule, fie că încercuiesc insule mai mici, sînt separate de uscat printr-un canal de apă mai mult adînc decît lat și asemănător lagunei dinlăuntrul atolului. E curios cît de puțină atenție s-a dat pînă acum recifurilor-bariere în formă de cerc, deși structura lor este de-a dreptul uimitoare. Desenul dat înfățișează o parte din bariera inelară din jurul insulei Bolabola din Pacific, [20] văzută de pe unul din piscurile centrale. Șirul întreg al recifului a fost prefăcut în uscat ; dar mai întotdeauna linia albă ca zăpada a marilor stînci submarine, cu numai rare insulițe joase și singuratice din loc în loc, încoronate de cocotieri, desparte apele întunecate ale oceanului de acelea de un verde luminos ale canalului-lagună ; apele liniștite ale acestui canal scaldă de obicei o margine joasă de sol aluvional, încărcat de cele mai splendide produse ale tropicelor, întinzîndu-se la poalele sălbaticilor și abruptilor munți centrali.

Recifurile-bariere inelare sînt de toate mărimile, de la trei mile în diametru pînă la nu mai puțin de patruzeci și patru de mile ; acela din fața Noii Caledonii, care îi încercuiește amîndouă capetele, are 400 de mile în lungime. Fiecare recif cuprinde una, două sau cîteva insule stîncoase de înălțimi diferite ; într-un singur caz există chiar douăsprezece insule separate una de alta. Reciful se află la o depărtare mai mare sau mai mică față de insula pe care o încercuiește ; astfel, în cazul arhipelagului Society, se află de la una pînă la trei sau patru mile, dar cel de la Hogoleu este, pe partea sudică, la douăzeci de mile față de insulă și, pe partea cealaltă, adică de nord, la patrusprezece mile. Adîncimea canalului-lagună variază de asemenea considerabil ; media ei poate fi stabilită de la 10 la 30 de fatomi, dar la Vanikoro sînt spații de nu mai

puțin ca 56 de fatomi adîncime, adică 336 de picioare[21]. Pe dinăuntru, reciful fie că scoboară în pantă dulce către canalul-lagună, fie că formează un perete perpendicular, cîteodată între două și trei sute de picioare scufundat în apă; pe dinafară, reciful se înalță ca un atol, extrem de abrupt, din profunzimile oceanului. Ce poate fi mai ciudat decît asemenea structuri? Iată o insulă, care seamănă cu un castel situat pe vîrful unui semeț munte submarin, înconjurat de un mare zid de apărare, format din piatră de coral, fără întrerupere abrupt pe dinafară și cîteodată chiar pe dinăuntru, cu coama turtită și lată, iar din loc în loc întreruptă de strîmte trecători, prin care se poate pătrunde în largul și adîncul canal inelar cu cele mai mari vase.

În ceea ce privește adevăratul recif de coral, nu e nici cea mai mică deosebire, ca mărime generală, contur, grupare și chiar ca amănunte neînsemnate de structură, între barieră și un atol. Geograful Balbi a remarcat pe drept cuvînt că orice insulă încercuită este un atol, al cărui uscat stîncos se înalță din laguna lui; cine vrea să obțină un atol perfect, n-are decît să înlăture uscatul din interiorul lagunei.

Dar care e cauza că aceste recifuri au răsărit la depărtări atît de considerabile de țărmurile insulelor pe care le cuprind? Nici vorbă nu poate fi că, lîngă uscat, nu s-ar dezvolta coralii, deoarece țărmurile canalului-lagună, cînd nu sînt acoperite de sol aluvional, sînt adesea tivite de recifuri vii; și vom vedea de îndată că există o întreagă clasă, pe care am denumit-o recifuri marginale, avînd strînse legături cu țărmurile atît ale continentelor cît și ale insulelor. Și trebuie să ne mai întrebăm, de asemenea, pe ce temelii coralii clădiitori de recifuri care nu pot trăi la mari adîncimi și-au ridicat structura lor inelară? Răspunsul la această întrebare este foarte dificil, ca de altfel și cel privitor la atoli și a scăpat mai tuturor din vedere. Lucrurile se vor înțelege mai limpede, cercetînd următoarele secțiuni reale, luate la fața locului în direcție și nordică și sudică, secțiuni care reprezintă profilul geologic al insulelor Vanikoro, Gambier și Maurua precum și al recifurilor-barieră[22] respective; ele sînt desenate în plan vertical și orizontal, pe scara de un inch la mila marină.

Să se observe că secțiunile puteau fi luate în orice direcție prin insule ca și prin multe alte insule cu recif inelar, fără ca vreuna din caracteristicile generale să se schimbe cumva. Și acum, aducîndu-ne aminte că nici un coral clădiitor de recif nu poate trăi la adîncimi mai mari ca 20—30 de fatomi și că scara de reducție este atît de mică, încît semnul pentru sfoara de plumb din dreapta schiței indică o adîncime de 200 fatomi, ne punem întrebarea: pe ce sînt construite recifurile-bariere? Trebuie oare să presupunem că toate insulele sînt înconjurate ca de un guler submarin de stînci plate sau de un imens depozit sedimentar, care se sfîrșesc abrupt acolo unde se sfîrșește reciful? Dacă marea ar fi mîncat adînc solul acestor insule, cu mult înainte de a fi apărate prin recifuri, lăsînd astfel de jur împrejurul lor, la mică adîncime sub apă, un fel de platformă circulară, atunci țărmurile actuale ar fi trebuit să fie prăpăstioase peste tot; dar aceasta nu se vede decît foarte rar. De altfel, plecînd de la aceeași idee, e cu neputință să explicăm de ce co-

ralii ar fi trebuit să se înalțe ca un zid chiar de pe marginea externă a platformei submarine, lăsînd adesea între ei și uscat un larg spațiu acvatic, prea adînc pentru dezvoltarea coralilor. Acumularea întinsului depozit sedimentar din jurul acestor insule, depozit care este cu atît mai întins cu cît insula înconjurată astfel este mai mică, apare ca fiind foarte puțin probabilă, dacă ținem seama de pozițiile lor, atît de expuse, în regiunile centrale și cele mai adînci ale oceanului. În cazul recifului-

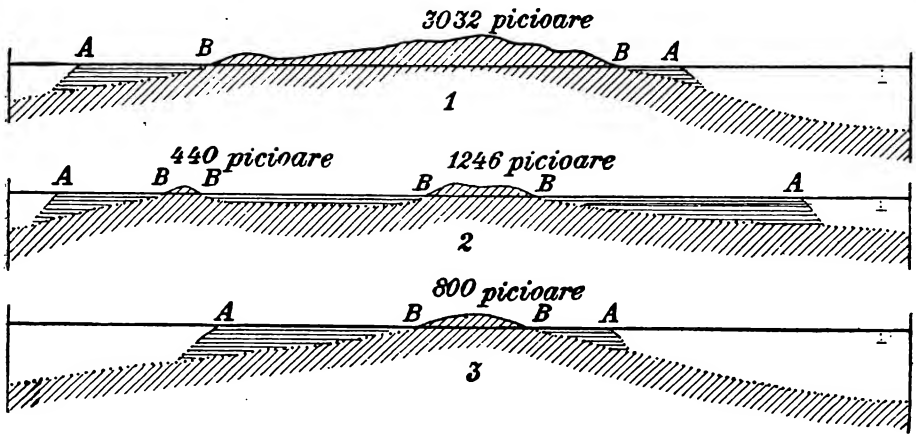

1 — Vanikoro. 2 — Gambier. 3 — Maurua. Cu haşuri orizontale sînt însemnate barierele de recife şi canalele lagunelor. Cu haşuri oblice deasupra nivelului mării (BB) sînt însemnate contururile actuale ale uscatului ; cu acelaşi fel de haşuri, sub linia nivelului mării, este arătată continuarea probabilă a uscatului sub apă.

barieră al Noii Caledonii, care se întinde pe o sută cincizeci de mile dincolo de capătul nordic al insulei, în aceeași linie dreaptă, ca și pe coasta de vest, e greu să se poată crede că depozitul sedimentar s-ar fi acumulat pe o linie dreaptă în fața unei insule înalte și atît de departe pînă dincolo de capătul ei, în largul mării. În sfîrșit, dacă luăm în cercetare alte insule oceanice de aproape aceeași înălțime și de o constituție geologică similară, dar neîncercuită de recifuri coraliene, zadarnic vom căuta să dăm de jur împrejurul lor, de adîncimi atît de neînsemnate, adică pînă la treizeci de fatomi, afară de unele locuri foarte apropiate de țărm ; căci de obicei uscatul, care se înalță abrupt din ape, așa cum se înalță cele mai multe insule oceanice, încercuite sau neîncercuite, e firesc să fie abrupt și sub apă. Atunci, repet, pe ce temelie sînt construite recifurile-bariere ? De ce, avînd acel lat și adînc canal circular ca un șanț de apărare al unei cetăți, se află ele atît de departe de insula din mijlocul lor ? Vom vedea de îndată cît de ușor dispar toate aceste dificultăți.

Ajungem acum la cea de a treia clasă, a recifurilor marginale, care nu are nevoie de prea multe explicații. Acolo unde uscatul se povîrnește abrupt sub apă, aceste recifuri sînt late numai de cîțiva yarzi, formînd o simplă panglică sau bordură împrejurul țărmurilor ; acolo unde uscatul

se lasă sub apă în pantă dulce, recifuI se întinde mai departe, cuprinzînd cîteodată chiar cîte o milă din uscat, dar în astfel de cazuri sondajele pe partea exterioară a recifului arată că panta dulce a uscatului se prelungeşte sub apă neîntrerupt. De fapt, recifurile se întind numai pînă la acea distanţă, faţă de ţărm, la care, în adîncimea necesară de 20—30 de fatomi, se găseşte o temelie. Cît despre adevăratul recif, nu e nici o deosebire esenţială între el şi cele care formează o barieră sau un atol; totuşi, el este de obicei mai puţin lat şi prin urmare puţine insuliţe s-au mai format pe el. Cum coralii se dezvoltă mai viguroşi pe partea dinafară şi cum pe partea dinăuntru primesc sedimente împovărătoare aduse de ape, partea exterioară a recifului este mai înaltă, iar între el şi uscat se află mai totdeauna un canal nisipos, a cărui adîncime nu depăşeşte cîteva picioare. Pretutindeni, unde, pînă la suprafaţă s-au acumulat depozite sedimentare, ca în unele părţi ale Indiilor de vest, ei capătă cîteodată tivuri de coral şi deci seamănă într-o măsură cu insulele-lagune sau atoli; în acelaşi fel, aceste tivuri coraliene, cînd înconjoară insule ale căror ţărmuri se lasă în pantă dulce, seamănă într-o măsură oarecare cu recifurile-bariere.

Nici o teorie asupra formaţiei recifurilor de corali nu poate fi socotită ca satisfăcătoare, cîtă vreme nu cuprinde cele trei mari clase de corali. Am văzut că sîntem duşi să credem în scufundarea acelor vaste arii, presărate cu insule joase — dintre care niciuna nu se ridică mai sus decît înălţimea la care vîntul şi valurile pot arunca nisip sau piatră — fiind totuşi construite de vietăţi care au nevoie de o temelie, pe care să construiască, şi că această temelie se află la o adîncime nu prea mare. Să luăm atunci, ca exemplu, o insulă tivită de jur împrejur cu recifuri coraliene, care nu opune nici o dificultate explicării structurii ei; să ne închipuim că această insulă, cu reciful ei, reprezentat prin liniile neîntrerupte ale schiţei, se scufundă încetul cu încetul. Dacă insula se lasă în jos, fie dintr-o dată cu cîteva picioare, fie chiar insensibil, putem prea bine presupune mai departe, pe baza cunoştinţelor noastre despre condiţiile favorabile dezvoltării coralilor, că masele vii, scăldate de talazurile care se izbesc de marginea recifului, vor ieşi din nou la suprafaţă. Apa însă va mînca puţin cîte puţin din ţărm, insula devenind mai joasă şi mai mică, iar spaţiul dintre marginea interioară a recifului şi coasta insulei lărgindu-se proporţional. Liniile punctate din schiţa care urmează arată secţiunea recifului şi a insulei, după o scufundare de cîteva sute de picioare. Se poate presupune că pe recif s-au format mai multe insuliţe de coral şi că o corabie se află ancorată în canalul-lagună. Acest canal va fi mai adînc sau mai superficial, potrivit iuţelii de scufundare, după cantitatea de sediment strînsă în el şi după dezvoltarea coralilor cu ramuri plăpînde, care pot trăi în el. Secţiunea în acest stadiu seamănă în toate privinţele cu una efectuată printr-o insulă încercuită; de fapt, e chiar secţiunea reală (la scara de reducţie 0,517 inchi pentru o milă marină) a insulei Bolabola din Pacific. Putem vedea acum dintr-o dată de ce recifurile-barieră circulare se află atît de departe faţă de ţăr-

murile, în fața cărora se înalță. Se poate de asemenea observa că linia trasă în jos, perpendicular, din marginea exterioară a marelui recif pînă la temelia de stîncă solidă, aflată dedesubtul vechiului tiv de recif, va depăși limita neînsemnată de adîncime, la care pot trăi coralii activi, cu același număr de picioare cu care s-a produs scufundarea ; așa că

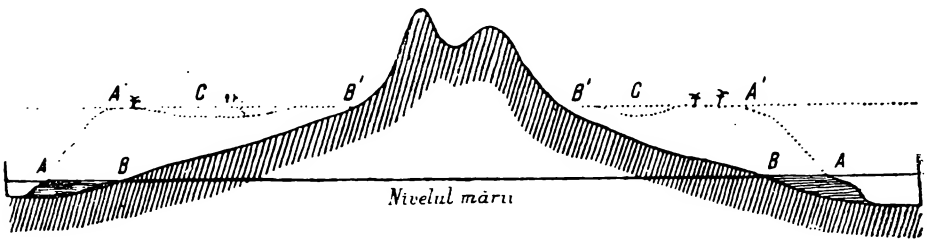

AA — marginile exterioare ale recifului înconjurător la nivelul mării. BB — țărmurile insulei înconjurate. A'A' — marginile exterioare ale recifului care s-a transformat după creșterea recifului în sus în timpul perioadei de coborîre în barieră cu insulițele de pe el. B'B' — țărmurile insulei înconjurate acum de roci. CC — canal de lagună. Observație. În această figură și în cea care urmează a fost necesar să se arate coborîrea uscatului printr-o ridicare imaginară a nivelului mării.

micii arhitecți și-au tot clădit uriașul lor zid, pe măsură ce totul se lasă în jos, înălțîndu-și-l pe temelia formată de alți corali și de fragmentele lor consolidate. Și astfel dispare, prin explicarea problemei, dificultatea care părea atît de mare.

Dacă, în loc de o insulă, am fi luat țărmul unui continent tivit cu recifuri și ne-am fi închipuit că acest țărm s-ar fi scufundat, rezultatul ar fi fost că am fi obținut cu toată limpezimea o mare barieră dreaptă, ca aceea a Australiei sau a Noii Caledonii, despărțită de uscat printr-un canal de considerabilă lățime și adîncime.

Să luăm un alt recif-barieră circular, a cărui secțiune este reprezentată de data aceasta prin linii neîntrerupte și care, după cum am spus, e secțiunea reală a Bolabolei ; să ni-l închipuim și pe acesta că se scufundă. În timp ce reciful-barieră se lasă în apă încetul cu încetul, coralii se vor înălța la suprafață într-o creștere viguroasă ; dar cum insula se scufundă, apa va cîștiga deget cu deget din țărm — munții separați formînd mai întîi insule separate pe un mare recif — și în sfîrșit pînă și ultimul pisc, mai înalt decît toate celelalte, va dispare sub ape. În chiar aceeași clipă s-a format un atol perfect ; după cum am mai spus, să se dea la o parte uscatul stîncos din mijlocul recifului-barieră și va rămîne un atol, ceea ce s-a întîmplat în exemplul nostru.

Acum se poate înțelege cum se face că atolii, construiți pe recifurile-barieră circulare, seamănă cu acestea ca mărime generală, ca formă, ca mod de grupare la un loc și ca orînduire pe una sau două linii ; căci ei pot fi denumiți schițe sumare de hărți ale insulelor înecate, pe care se află. Putem de asemenea vedea mai departe cum se întîmplă că atolii din oceanele Pacific și Indian se întind în linii paralele acolo

unde în deosebi lipsesc insulele înalte și marile coaste ale oceanelor respective. Îndrăznesc, de aceea, să afirm că, pe baza teoriei creșterii spre suprafață a coralilor în timpul scufundării uscatului în apă *, toate caracteristicile de seamă ale acelor minunate structuri, cum sînt insulele-lagune sau atolii, care atît de multă vreme au fixat atenția călătorilor, ca și caracteristicile nu mai puțin minunatelor recifuri-barieră, fie

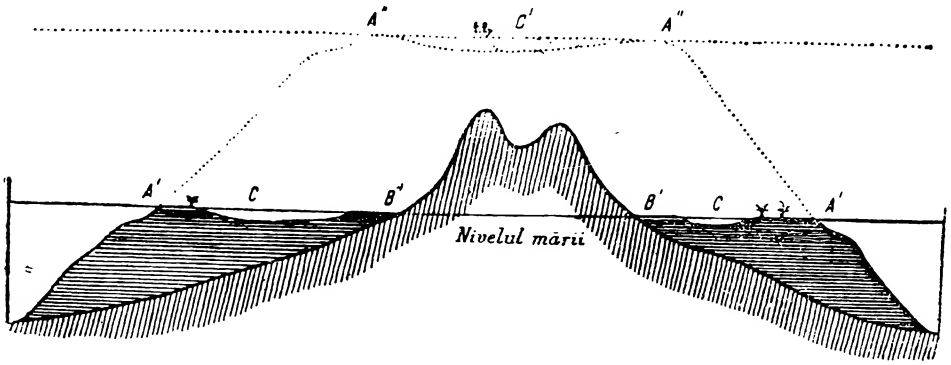

A'A' — marginile exterioare ale barierei de recife cu insulițele de pe ea la nivelul mării. B'B' — țărmurile insulei cuprinse de recif. CC — canal de lagună. A"A" — marginile exterioare ale recifului, care s-a transformat acum în atol. C' — laguna atolului nou format. Observație. Adîncimea canalului lagunei și a lagunei sînt mult exagerate față de proporțiile reale.

că acestea încercuiesc mici insule, fie că se înșiruiesc pe sute de mile de-a lungul țărmurilor continentale, sînt explicate în chipul cel mai simplu.

Aș putea fi întrebat dacă pot face dovada directă a scufundării recifurilor-bariere sau a atolilor ; în privința aceasta, trebuie să se țină minte cît de greu este să se descopere o mișcare, a cărei tendință e să ascundă sub apă chiar partea afectată de acea mișcare. Cu toate acestea, pot spune că la atolul Keeling am observat pe toate laturile lagunei cocotieri dezrădăcinați și pe cale să se prăbușească ; într-un alt loc, am văzut temeliile de lemn ale unui șopron, care, după spusele locuitorilor, fusese timp de șapte ani la un pas dincolo de linia pînă la care ajungea fluxul, dar acum era zilnic spălat de maree : făcînd o anchetă, am aflat că în ultimii zece ani s-au resimțit aici trei cutremure, dintre care unul destul de violent. La Vanikoro, canalul-lagună este deosebit de adînc, la poalele semeților munți din mijloc s-a acumulat foarte puțin sol aluvional și pe zidul recifului-barieră s-au format, prin îngrămădiri de frag-

* Am fost foarte satisfăcut, găsind următorul pasaj într-o broșură a d-lui Couthouy, care a făcut parte ca naturalist din Marea Expediție Antarctică a Statelor Unite : „Cercetînd personal un mare număr de insule coraliene și locuind opt luni printre insule vulcanice cu țărmuri și, în parte, cu recifuri circulare, mi se va îngădui să afirm că observațiile mele directe mi-au dat convingerea că teoria d-lui Darwin este adevărată". Ceilalți naturaliști ai expediției, însă, au păreri deosebite față de mine în anumite puncte privitoare la formațiile de corali.

mente coraliene și nisip, extraordinar de puține insulițe ; faptele acestea, precum și altele asemănătoare, mă fac să cred că insula trebuie să se fi scufundat de curînd și reciful să se fi înălțat deasupra. E de reținut că și aici cutremurele de pămînt sînt frecvente și puternice. Pe de altă parte, în arhipelagul Society, unde canalurile-lagune sînt aproape astupate, unde s-a strîns mult sol aluvional la nivel jos și unde în anumite împrejurări s-au format insulițe înguste și lungi pe recifurile-bariere, toate faptele arătînd că insulele nu s-au scufundat foarte de curînd, prea rareori s-au simțit unele slabe cutremure. În cazul acestor formații coraliene, unde uscatul și marea par a duce lupta pentru supremație, e totdeauna greu de hotărît între urmările datorite acțiunii mareei și acelea datorite unei scufundări încete. Că multe dintre recifurile acestea sînt supuse la schimbări de un anumit fel e fapt sigur ; pe anumiți atoli, insulițele se văd bine cum s-au înălțat de curînd ; pe alții, ele au fost luate de ape, fie în parte, fie cu totul. Locuitorii din părțile arhipelagului Malediva cunosc data cînd unele insulițe au început să se formeze ; în alte părți, coralii se dezvoltă acum din plin pe recifurile scăldate de valuri, în care se văd încă gropi de morminte ca mărturie că altădată aceste recifuri fuseseră locuite de oameni. Nu prea este de crezut că, în largul oceanului, curenții fluxului se schimbă des ; pe cîtă vreme cutremurele, de care băștinașii își amintesc că s-au produs pe unii atoli și de care, pe alții, vorbesc marile crăpături, ne dau deplina evidență a schimbărilor și a perturbărilor actuale în regiunile subterane.

Este evident, după teoria noastră, că țărmurile numai tivite cu recifuri nu au putut să se scufunde mai perceptibil ; așa că ele trebuie, dată fiind dezvoltarea coralilor de pe ele, sau să fi rămas staționare, sau să se fi înălțat. Acum e interesant cît de în general se poate arăta, prin prezența îngrămădirii de rămășițe organice, că insulele tivite de corali s-au înălțat ; și în această măsură dovada înălțării lor vine indirect, dar cu toată limpezimea, în sprijinul teoriei noastre. Am fost îndeosebi izbit de faptul că, spre uimirea mea, descrierile date de domnii Quoy și Gaimard sînt aplicabile nu recifurilor în general, cum subînțeleg ei, ci numai celor din clasa recifurilor tivite de corali ; uimirea mea însă a încetat, cînd după aceea am aflat, printr-o întîmplare ciudată, că toate cele cîteva insule vizitate de acești naturaliști eminenți se înălțaseră, după propriile lor afirmații, într-o eră geologică recentă.

Nu numai trăsăturile mari de structură ale recifurilor-barieră și ale atolilor sau cele asemănătoare ca formă, mărime, precum și alte caracteristici, se explică prin teoria scufundării — teorie pe care sîntem pe lîngă aceasta siliți s-o admitem în chiar ariile discutate, din pricina necesității de a găsi temeliile pe care se fixează coralii la o anumită adîncime — dar numeroase amănunte de structură și împrejurări excepționale pot fi lămurite prin ea în mod simplu. Voi mai da numai cîteva exemple. La recifurile-barieră, s-a observat cu mirare de multă vreme că trecătorile prin recif se află exact față în față cu văi pe uscatul încercuit, chiar dacă reciful e despărțit de uscat printr-un canal-lagună așa de lat și atît de cu mult mai adînc decît însăși trecătoarea, încît abia dacă e posibil ca chiar cantitatea neînsemnată de apă sau sediment venită

din acele văi să poată vătăma coralii de pe recif. De altfel, orice recif din clasa celor cu tivuri de corali este întrerupt de cîte o deschizătură în fața pînă și a celui mai neînsemnat pîrăiaș, chiar dacă e sec mai tot anul, fiindcă noroiul, nisipul sau pietrișul, tîrît întîmplător la vale, omoară coralii, pe care se depun. Prin urmare, dacă o astfel de insulă tivită de corali se afundă, deși cele mai multe dintre trecătorile strîmte se închid prin creșterea în afară și în sus a coralilor, cele care nu se închid (și unele trebuie să rămînă deschise datorită sedimentului și apei impure, care ies din canalul-lagună) vor continua să stea exact în fața părților superioare ale acelor văi, la gura cărora s-a produs întreruperea recifului de bază inițial.

Putem ușor înțelege cum se face că o insulă, în fața căreia, pe o singură parte, se află un recif-barieră, încercuindu-i cîte o dată din acea parte unul din capete sau pe amîndouă, poate fi prefăcută, după o îndelungă și neîncetată afundare, fie într-un recif izolat ca un zid sau într-un atol cu un imens pinten țîșnind din el, fie în doi sau trei atoli legați între ei prin recifuri drepte; toate aceste fenomene excepționale se întîmplă în adevăr. Cum coralii ziditori de recif au nevoie de hrană, tot astfel au nevoie și alte vietăți care îi mănîncă; cum de asemenea ei sînt uciși de orice sediment, cum nu se pot fixa pe un fund mișcător și cum se poate întîmpla să fie tîrîți cu ușurință la adîncimi de unde ei nu mai pot ieși deasupra, nu trebuie să fim surprinși de loc că găsim recifuri, fie atoli, fie bariere, care sînt în parte știrbite. Marea barieră a Noii Caledonii este astfel imperfectă și ruptă în multe părți; deci, după o îndelungă afundare, acest mare recif n-ar produce un atol impunător, lung de sute de mile, ci un lanț sau un arhipelag de atoli, aproape chiar de aceleași dimensiuni ca arhipelagul Malediva. De altfel, este extrem de improbabil ca unui atol o dată întrerupt coralii să fie în stare, mai ales în timpul afundării continue, să-i mai unească marginile întreruperilor și aceasta din cauza curenților oceanici care trec chiar prin ele; coralii nefiind în stare să-i astupe deschizăturile, atolul, afundîndu-se în apă cu totul, s-ar fi împărțit în doi sau mai mulți atoli. În arhipelagul Malediva sînt mai mulți atoli distincți, legați unul de altul ca poziție și separați prin canaluri, fie nemăsurat de adînci, fie numai foarte adînci (canalul dintre atolii Ross și Ari este adînc de 150 fatomi, iar cel dintre atolii Nillandoo de nord și sud de 200), așa că e cu neputință să privești o hartă a lor fără să crezi că n-au fost cîndva mai strîns legați. Și în același arhipelag, atolul Malos-Madu este împărțit printr-un canal bifurcat, adînc de la 100 la 132 fatomi, dar împărțit în așa fel, încît abia se poate spune dacă merită să fie socotit ca trei atoli deosebiți sau ca un singur mare atol nedivizat încă definitiv.

Nu voi mai intra în numeroase alte amănunte, dar trebuie să atrag atenția că structura ciudată a atolilor Malediva de nord (dacă se ține seama de pătrunderea fără dificultate a apelor mării în țărmurile lor știrbite) își găsește o explicație simplă în creșterea în sus și în lături a coralilor, care s-au așezat inițial atît pe micile recifuri singuratice din lagunele lor, așa cum se întîmplă în cazul atolilor obișnuiți, cît și pe porțiunile știrbite ale recifului marginal, care tivește orice

atol de formă obișnuită. Nu mă pot împiedica de a nu mai atrage atenția asupra singularității acestor structuri complexe : un mare disc, în general concav, de nisip se ridică abrupt din adîncimea nemăsurată a oceanului ; partea centrală a discului este înțesată de gămălii ale rocelor de corali, iar marginile acoperite cîteodată cu o panglică de vegetație, susținînd bazinuri simetrice de coral, ale căror buze sînt chiar la nivelul mării și care reprezintă tot atîtea lacuri de apă limpede !

Un singur amănunt încă : cum se întîmplă că din două arhipelaguri vecine, coralii prosperă într-unul, dar nu și în celălalt, deși numeroasele condiții enumerate mai sus trebuie să influențeze atît pe unul cît și pe celălalt ; ar fi cu totul inexplicabil dacă, în timpul schimbărilor la care se supun pămîntul, aerul și apa, coralii clăditori de recifuri ar continua să trăiască perpetuu pe un același loc sau aceeași arie. Și cum, pe baza teoriei noastre, ariile în care se găsesc atoli și recifuri-barieră se scufundă neîncetat, urmează să dăm cîteodată peste recifuri și moarte și înecate. La orice recif, din cauza sedimentului dus de apele din lagună sau din canalul-lagună înspre partea adăpostită, această parte este cea mai puțin prielnică unei dezvoltări neîntrerupte și viguroase a coralilor ; deci, pe partea adăpostită, se întîmplă adesea să se găsească corali morți, care, deși păstrîndu-și încă forma lor proprie, de zid, sînt în cîteva cazuri scufundați la doi-trei fatomi sub apă. Arhipelagul Chagos, dintr-o cauză necunoscută, poate pentru că scufundarea s-a produs prea repede, se află azi în condiții mult mai puțin prielnice decît altădată dezvoltării recifurilor : un atol, pe lungimea de nouă mile a recifului său marginal, e mort și acoperit de ape ; un al doilea e viu numai în cîteva mici vîrfuri, care ies la suprafață ; al treilea și al patrulea sînt în întregime morți și acoperiți de ape ; al cincilea este ca o rămășiță de naufragiu, aproape nemaicunoscîndu-i-se nici structura. E de reținut că în toate aceste cazuri recifurile moarte întregi sau numai pe o anumită porțiune zac cam la aceeași adîncime, anume de la șase pînă la opt fatomi sub nivelul apei, părînd trași în jos de o aceeași mișcare. Unul dintre acești „atoli înecați pe jumătate", cum i-a numit căpitanul Moresby (căruia îi datorez multe informații neprețuite), este considerabil ca mărime, anume de nouăzeci de mile marine de-a curmezișul într-un loc, iar în altul de șaptezeci, în numeroase privințe prezentînd curiozități extraordinare. Împotriva teoriei noastre, care afirmă că în general noi atoli se vor fi format în fiecare nouă arie de scufundare, s-ar putea ridica două grele obiecții : întîi, că atolii ar trebui să sporească infinit ca număr, și al doilea, că în vechile arii de scufundare fiece atol izolat ar urma să crească infinit ca grosime. Dar dovezile pe care le-am adus, privitoare la distrugerea lor în unele cazuri, răstoarnă de mai înainte aceste obiecții. Cu aceste puține cuvinte, am încheiat istoria acelor mari inele coraliene, trecînd de la apariția lor prin schimbările lor firești ca și prin accidentele neprevăzute ale existenței lor pînă la moartea și la dispariția lor definitivă.

În volumul meu *Formațiuni coraliene* [23] am tipărit o hartă, în care am colorat toți atolii cu albastru închis, recifurile-bariere cu albastru

deschis și recifurile marginale cu roșu. Recifurile marginale s-au format în timp ce solul a rămas staționar sau, după cum se vede din frecvența resturilor organice scoase de sub apă, în timp ce solul s-a înălțat treptat ; pe de altă parte, atolii și recifurile-barieră s-au constituit în timpul mișcării direct opuse de scufundare, care trebuie să fi fost foarte înceată, dar atît de profundă în cazul atolilor, încît va fi înghițit munți întregi, pe spații oceanice imense. Pe harta noastră, vedem că recifurile colorate cu albastru deschis și închis, care au fost produse prin mișcări asemănătoare, se află de regulă generală unele lîngă altele ; vedem de asemenea că ariile, care conțin cele două nuanțe de albastru, sînt imens de cuprinzătoare și că ele se găsesc foarte departe de lungile linii ale coastelor, colorate cu roșu. Vecinătatea lor cît și depărtarea de țărmuri, după teoria că natura recifurilor ascultă de natura mișcării pămîntului, ar fi putut să fie, firește, prevăzute. Faptul merită să fie cunoscut : acolo unde, în cîteva cazuri, cercuri singuratice roșii și albastre se apropie unul de altul, pot să dovedesc că s-au produs oscilații de nivel ; căci, în asemenea cazuri, cercurile roșii, adică tivurile de corali, constau din atoli formați la început, după teoria noastră, în timpul scufundării, dar ridicați deasupra, după aceea ; iar, pe de altă parte, unele cercuri albastre deschis, adică insulele cu recifuri inelare, sînt formate din stînci de coral, care trebuie să se fi ridicat la înălțimea actuală înainte de a fi avut loc mișcarea de scufundare, în timpul căreia au ieșit la suprafața apei recifurile-barieră existente.

Unii autori au observat cu mirare că atolii, deși structuri coraliene foarte obișnuite pe imense zone oceanice, lipsesc cu totul din anumite mări, ca aceea a Indiilor de vest ; putem acum înțelege cauza dintr-o dată, căci acolo unde nu s-a produs fenomenul de scufundare, atolii nu s-au putut forma ; și în cazul Indiilor de vest, ca și în unele părți din Indiile de est, se știe că zonele respective s-au înălțat într-o perioadă recentă. Ariile mai cuprinzătoare, colorate în harta noastră cu roșu și albastru, au toate o formă prelungă, iar între aceste două culori se observă o puternică alternanță, ca și cum înălțarea roșului ar fi determinat, printr-o mișcare de balans, afundarea albastrului sau invers. Ținînd seama de dovezile elevației recente atît pe coastele tivite cu corali, cît și pe cîteva altele (de exemplu în America de Sud), unde nu există recifuri, sîntem duși la concluzia că marile continente sînt în cea mai mare parte arii care se înalță și că părțile centrale din marile oceane, după cum arată natura recifurilor de corali, sînt arii de scufundare. Arhipelagul indonezian, cel mai zdrențuit uscat din lume, este mai pretutindeni o arie de elevație, dar împresurată și pătrunsă, probabil în mai multe direcții și nu numai într-una singură, de arii înguste de scufundare.

Am însemnat cu puncte roșu aprins toți numeroșii vulcani activi cîți se află în limitele aceleiași hărți. Foarte izbitoare este absența lor totală din orice arie de scufundare, colorată cu albastru întunecat sau deschis și nu mai puțin izbitoare este coincidența principalelor lanțuri vulcanice cu părțile colorate în roșu, ceea ce ne face să tragem concluzia fie că aceste părți au rămas vreme îndelungată staționare, fie

că, mai adesea, s-au înălțat recent. Cu toate că două-trei puncte roșii apar la distanțe nu prea mari de cercurile izolate de culoare albastră, nici un singur vulcan activ nu se află pe cîteva sute de mile față de vreun ahipelag sau chiar față de vreun mic pîlc de atoli. De aceea, faptul este izbitor că în arhipelagul Tonga, care constă dintr-un grup de atoli ridicați la suprafață și apoi în parte nimiciți, se cunoaște erupția a doi vulcani, putîndu-se prea bine să mai fi fost și alții. Pe de altă parte, cu toate că cea mai mare parte dintre insulele Pacificului împresurate cu recifuri sînt de origine vulcanică, avînd adesea urme de cratere încă vizibile, nu se cunoaște niciunul care să fi erupt cîndva. Prin urmare, în asemenea cazuri, s-ar părea că vulcanii au intrat în acțiune și s-au stins în aceleași puncte, după cum au prevalat mișcările de elevație sau de scufundare. Nenumărate fapte pot fi aduse ca dovezi că rămășițele organice ridicate deasupra apei sînt obișnuite oriunde se află vulcani activi ; dar pînă ce nu s-ar fi putut dovedi că vulcanii au fost fie inexistenți, fie inactivi, în ariile de scufundare, ipoteza, probabilă în sine, că distribuția lor a fost determinată de ridicarea sau prăbușirea scoarței pămîntești, ar fi fost riscată. Dar acum, cred că putem admite în voie această importantă deducție.

Privind harta pentru ultima dată și amintindu-ne afirmațiile de mai sus cu privire la rămășițele organice ridicate la suprafața apei, sîntem uluiți de vastitatea ariilor care au suferit schimbări de nivel, înălțîndu-se sau scufundîndu-se într-o perioadă, geologic vorbind, nu prea îndepărtată. S-ar părea, de asemenea, că mișcările de elevație și scufundare urmează îndeaproape aceleași legi. Pe toată întinderea acelor spații presărate cu atoli, din care nici un pisc stîncos n-a rămas deasupra nivelului mării, scufundarea trebuie să fi fost considerabilă. Pe de altă parte, scufundarea, fie continuă, fie periodică, cu intervale destul de lungi între ele, pentru a îngădui coralilor să-și înalțe edificiile lor vii la suprafață, trebuie să fi fost extrem de înceată. Aceasta e cea mai însemnată concluzie care se poate trage din studiul formațiilor coraliene, concluzie la care nu s-ar fi putut ajunge altfel. Nu pot trece cu vederea nici probabilitatea existenței pe vremuri a unor mari arhipelaguri de insule muntoase, pe locurile unde azi se găsesc numai inele de coral, care abia sparg fața largului mării, deoarece existența acestor arhipelaguri aruncă oarecare lumină asupra distribuirii locuitorilor pe celelalte insule muntoase, care se află azi la depărtări atît de imense una de alta, în mijlocul marilor oceane. Coralii clăditori de recifuri, în adevăr, sînt prin ei înșiși uimitoare mărturii ale oscilațiilor subterane de nivel ; în fiece recif-barieră, noi vedem o dovadă a scufundării pămîntului, iar în fiece atol monumentul de pe o insulă actualmente dispărută. Asemenea unui geolog care ar fi trăit zece mii de ani și care și-ar fi însemnat toate schimbările produse în timpul vieții lui, putem astfel pătrunde în marele plan după care scoarța globului pămîntesc s-a sfărîmat, pămînt și mare luîndu-și unul altuia locul.[24]

CAPITOLUL XXI

DIN INSULA MAURICIU SPRE ANGLIA

Mauriciu, splendida ei înfățișare — un inel imens de munți dispuși sub formă de crater — Hinduși — Insula Sf. Elena — Istoria schimbărilor vegetației — Cauza dispariției moluștelor terestre — Insula Ascension — Transformarea șobolanilor importați — Bombe vulcanice — Straturi de infuzorii — Bahia — Brazilia — Minunăția priveliștii tropicale — Pernambuco — Reciful singuratic — Sclavaj — Întoarcerea în Anglia — Privire retrospectivă asupra călătoriei noastre.

29 aprilie. De dimineață, ocolirăm capătul de nord al insulei Mauriciu, zisă și Ile de France. Privit din acest loc, aspectul insulei era la înălțimea așteptărilor, trezite de numeroasele și bine cunoscutele descrieri ale înfățișării ei minunate. Cîmpia Pamplemousses, ușor înclinată, presărată cu locuințe și colorată într-un verde luminos de trestia de zahăr pe mari suprafețe, constituia fundalul priveliștii. Îndeosebi verdele strălucitor atrăgea atenția, deoarece această culoare este mai totdeauna evidentă numai de la mică depărtare. Către mijlocul insulei, din chiar această cîmpie, cultivată cu mare pricepere, se înălțau grupuri de munți împăduriți, ale căror creste, cum se întîmplă de obicei cu fostele roci vulcanice, se despicau în țancuri foarte ascuțite. Mase de nori albi se strîngeau în jurul acestor vîrfuri, ca și cum ar fi vrut anume să placă călătorului străin. Întreaga insulă, cu marginea ei înclinată și cu munții din mijloc, era de o eleganță perfectă: priveliștea, dacă pot întrebuința o astfel de expresie, se dovedea ochiului plină de armonie.

Îmi petrecui cea mai mare parte a zilei următoare plimbîndu-mă prin oraș și vizitînd diverși oameni. Orașul e considerabil ca mărime și se zice că ar avea 20 000 de locuitori. Străzile sînt foarte bine îngrijite și regulate. Deși insula a stat atît de mulți ani sub controlul guvernului englez, caracterul general al orașului e francez: englezii vorbesc cu servitorii lor numai franțuzește și magazinele sînt tot franțuzești. Îmi vine să cred că, de fapt, Calais sau Boulogne sînt mult mai anglizate.[1] Există aici și un mic teatru, în care se joacă excelent diverse opere muzicale. Ne-am mirat de asemenea văzînd mari librării, cu rafturile pline de cărți. Muzica și literatura ne dau de știre că ne-am apropiat de civilizația Lumii Vechi, Australia și America fiind amîndouă în adevăr Lumi Noi.

Spectacolul cel mai interesant din Port Louis este felurimea raselor de oameni care se plimbă pe străzi. Condamnați din India sînt sur-

ghiuniți aici pe viață ; în prezent sînt cam vreo 800 și sînt folosiți la diversele lucrări publice. Înainte de a vedea pe acești oameni, nu mi-aș fi închipuit ca locuitorii Indiei să pară la chip așa de nobili. Pielea lor este extrem de întunecată și mulți oameni mai în vîrstă poartă mustăți mari și bărbi albe ca zăpada, ceea ce, alături de însuflețirea care li se citește pe chipuri, le dă o ținută foarte impunătoare. Cea mai mare parte dintre ei au fost surghiuniți pentru omucideri și alte groaznice crime ; dar restul se află aci pentru fapte care abia pot fi socotite ca greșeli morale, ca de exemplu pentru nesupunere din motive superstițioase la legile engleze. Acești oameni, îndeobște, sînt liniștiți și au purtări bune. Din cauza conduitei exterioare, a curățeniei și a evlaviei cu care își îndeplinesc ciudatele lor rituri religioase, era imposibil să fie priviți cu aceeași ochi ca nefericiții de condamnați din Noul Wales de Sud.

1 mai. Duminică. Făcui o plimbare liniștită de-a lungul țărmului mării, la nord de oraș. În partea aceasta, cîmpia este cu totul necultivată, constînd din mari întinderi de lavă neagră, acoperită de buruieni și tufișuri, mai cu seamă de mimoze. Despre peisaj, se poate spune că are caracterul intermediar dintre peisajul insulelor Galapagos și al insulei Taiti ; dar, cu aceasta, prea puțini inși vor căpăta o idee clară despre el. E o țară foarte plăcută, deși lipsită de farmecul din Taiti sau de măreția Braziliei. A doua zi, urcai muntele La Pouce, numit astfel din cauza stîncii, ca degetul mare, chiar din spatele orașului, care suie vertical, atingînd înălțimea de 2 600 picioare. Mijlocul insulei constă dintr-o mare platformă, înconjurată de vechi munți bazaltici, sfîrtecați de vremuri, ale căror straturi înclinate merg să se afunde înspre mare. Platforma centrală, formată din relativ recente revărsări de lavă, este ovală, avînd de-a curmezișul, pe linia axei mai scurte, treisprezece mile geografice. Șirul de munți exteriori fac parte din acea clasă de structuri numită cratere de elevație, despre care se crede că nu s-au format în felul craterelor obișnuite, ci printr-o imensă țîșnire în sus. neașteptată. Pentru mine acest punct de vedere se lovește de obiecții, peste care nu se poate trece ; iar, pe de altă parte, abia îmi vine să cred că în asemenea cazuri, astfel de munți marginali crateriformi sînt numai rămășițe din temeliile unor vulcani imenși, ale căror vîrfuri au fost aruncate în aer sau înghițite de genuni subterane.[2]

De pe locul înalt unde ne aflam, avurăm prilejul să ne bucurăm de vederea întregii insule. Ținutul, pe partea aceasta, se vedea că e cultivat cu îngrijire, fiind împărțit pe proprietăți distincte și înțesat de gospodării. Mi s-a spus totuși că numai jumătate din suprafața totală a pămîntului produce ; dacă așa stau lucrurile, ținînd seama de marele export de zahăr din prezent, insula aceasta va dobîndi o valoare fără pereche în viitor, cînd va fi mai bogat populată. De cînd Anglia a pus stăpînire pe ea, adică numai de douăzeci și cinci de ani, exportul zahărului se zice că a crescut de șaptezeci și cinci de ori. Una din cauzele principale ale prosperității ei este starea excelentă a drumurilor. În insula vecină Bourbon, rămasă sub controlul guvernului francez, drumurile se află încă în aceeași stare proastă în care se aflau cele de aici acum numai cîțiva ani. Și deși rezidenții francezi trebuie să

fi profitat și ei din belșug de prosperitatea mereu sporită a insulei lor, recunosc că numai guvernul englez nu prea se bucură de popularitate.

3 mai. Pe seară, căpitanul Lloyd, administratorul general, bine cunoscut prin cercetările sale asupra istmului Panama, ne invită, pe dl. Stokes și pe mine, la locuința lui de la țară, situată pe o margine a cîmpurilor Wilheim, cam la șase mile de port. În acest colț minunat, stătu-răm două zile ; aflîndu-ne la aproape 800 de picioare deasupra nivelului mării, aerul era răcoros și proaspăt și, în toate direcțiile, plimbările pe care le-am făcut au fost încîntătoare. În imediată apropiere era o prăpastie care despica, pînă la 500 picioare adîncime, stratul de lavă ușor înclinat, care se revărsase cîndva de pe podișul central.

5 mai. Căpitanul Lloyd ne duse la Rivière Noire (Rîul Negru), aflat la cîteva mile înspre sud, ca eu să pot cerceta unele roci de coral. Trecurăm prin grădini frumoase și peste cîmpuri splendide de trestie de zahăr, care creștea printre imense blocuri de lavă. Drumurile erau mărginite cu garduri vii de mimoze și multe case aveau cîte o alee de mango. Unele priveliști, în cadrul cărora gospodăriile, cu porțiunea lor de pămînt cultivat, se găseau alături de munți cu piscuri înalte, erau extraordinar de pitorești, făcîndu-ne să exclamăm neîntrerupt : „Ce plăcut ar fi să-ți petreci viața într-o astfel de locuință liniștită!" Căpitanul Lloyd avea un elefant ; jumătate din drum ni-l lăsă nouă ca să gustăm și noi plăcerea de a călări ca adevărații indieni. Ceea ce mă miră mai mult decît orice fu mersul elefantului, care pășea liniștit și fără zgomot. Era singurul elefant din insulă, la vremea aceea ; dar se spunea că vor mai fi aduși și alții.

9 mai. Pornind la drum din Port Louis și făcînd escală la Capul Bunei Speranțe, ajunserăm la 8 iulie la insula Sf. Elena. Această insulă, a cărei înfățișare inospitalieră a fost de atîtea ori descrisă, se înalță abrupt din ocean ca un uriaș castel negru. Lîngă oraș, mici forturi prevăzute cu tunuri se văd peste tot umplînd spațiile dintre stîncile colțuroase, ca o completare a acestei citadele naturale. Orașul se înalță într-o vale îngustă și netedă ; casele par impunătoare, cu prea puțini copaci verzi printre ele. Apropiindu-ne de locul unde trebuia să ancorăm, văzurăm ceva neobișnuit : era un castel, numai turnuri și turnulețe, cocoțat pe piscul unei stînci înalte și împrejmuit de cîțiva brazi singuratici, care își profila neregularitatea cu mare îndrăzneală pe cer.

A doua zi, căpătai îngăduința să locuiesc ca la o aruncătură de piatră lîngă mormîntul lui Napoleon * : mă aflu astfel chiar în centru, de unde pot face excursii în orice direcție. Timp de patru zile, cît stătui aici, rătăcii prin insulă din zori și pînă în noapte cercetîndu-i geologia din punct de vedere istoric. Locuința mea se afla la înălțimea de aproape 2 000 de picioare ; vremea era rece și schimbătoare, cu dese răpăieli de ploaie, iar cînd și cînd totul se pierdea în nori groși.

---

* După volumele de retorică revărsate peste acest subiect, chiar numai simpla menționare a mormîntului a devenit periculoasă. Un singur călător modern împovărează, în douăsprezece versuri, această biată insuliță cu epitetele următoare : mormînt, piramidă, cimitir, sepulcru, catacombă, sarcofag, minaret și mausoleu !

Aproape de coastă, lava aspră este cu totul goală : în părţile centrale şi mai muntoase, roci felspatice au produs prin descompunere un sol argilos, care, cînd nu e acoperit de vegetaţie, arată viu colorat, întinzîndu-se în fîşii late. Fiind în anotimpul cînd cad numeroase ploi repezi şi scurte, pămîntul se umple de o păşune de un verde intens, care, pe măsură ce se merge mai la vale, se usucă şi pînă la urmă dispare cu totul. Pe latitudinea de 16° şi la înălţimea de numai 1 500 de picioare, e surprinzător să vezi această vegetaţie, cu caracter curat britanic. Plantaţii neregulate de pini scoţieni încoronează colinele stîncoase, iar povîrnişurile sînt presărate din loc în loc cu tufişuri mari de drobiţă, încărcate de flori galbene. Pe malurile rîuleţelor cresc de obicei sălcii plîngătoare şi gardurile vii sînt de coacăze, acoperite de fructele lor bine cunoscute. Dacă socotim că din 746 de plante, cîte se găsesc în insulă, numai cincizeci şi două sînt indigene, restul fiind specii importate, cele mai multe din Anglia, înţelegem de unde vine caracterul britanic al vegetaţiei. Multora dintre aceste plante engleze e limpede că le merge mai bine decît în ţara de origine, după cum acelaşi lucru se poate spune despre altele, aduse din Australia, adică din direcţia contrară. Numeroasele specii importate trebuie să fi distrus un număr de specii indigene, pe care, în orice caz, le-a înlăturat, făcîndu-le să se retragă îndeosebi pe crestele cele mai înalte şi mai prăpăstioase, unde flora locală este încă predominantă.

Caracterul englezesc sau, mai degrabă, din Wales, al priveliştii se datoreşte numeroaselor căsuţe de ţară, văruite simplu, dintre care unele stau ca şi îngropate pe fundul celor mai adînci văi, iar altele se caţără pe muchiile colinelor semeţe. Anumite privelişti sînt de-a dreptul izbitoare : astfel, lîngă locuinţa lui sir W. Doveton, îndrăzneţul pisc de munte, numit Lot, se vede ieşind din pădurea neagră de brazi şi avînd în spate munţii roşii de pe ţărmul de sud, mîncaţi adînc de ape. Privind insula de pe un loc mai înalt, ceea ce izbeşte mai întîi este numărul şoselelor şi al forturilor : munca depusă aici pentru lucrările publice, dacă se uită că e vorba de o închisoare, întrece nemăsurat de mult întinderea şi valoarea insulei. Pămînt şes, bun de lucru, e atît de puţin, încît e de mirare cum poate trăi aci atîta lume, cam 5 000 de suflete. Oamenii de jos, adică sclavii emancipaţi, cred că sînt extrem de săraci : ei se plîng că nu au de lucru. Şi sărăcia probabil că va spori, din cauza măsurii de a se reduce numărul de funcţionari publici, în urma renunţării Companiei Indiilor Orientale la insulă şi, prin urmare, din cauza emigrării multora dintre oamenii mai înstăriţi ; hrana de căpetenie a muncitorilor este orezul cu puţină carne sărată ; cum nici orezul şi nici carnea nu sînt produse locale şi trebuiesc cumpărate în bani, salariile scăzute apasă greu lumea săracă. Locuitorii insulei, bucurîndu-se azi de libertatea cu care au fost binecuvîntaţi şi de care cred că vor şti să se folosească din plin, îşi vor spori numărul destul de repede : aşa fiind, ce va deveni micul stat din Sf. Elena ?[3]

Călăuza mea, om mai vîrstnic, fusese în copilărie paznic de capre, aşa încît cunoştea bine toate potecile printre stînci. El făcea parte dintr-o rasă formată ca rezultat a repetate încrucişări şi, deşi cu pielea în-

tunecată, el nu avea expresia respingătoare, caracteristică mulatrilor. Era un om bătrîn, liniştit şi foarte politicos, aşa cum par a fi mai toţi oamenii claselor de jos. Foarte ciudat pentru urechile mele era faptul de a auzi un om aproape alb şi îmbrăcat cuviincios, vorbind cu nepăsare de vremea cînd era sclav. Cu acest însoţitor, care îmi ducea merindele şi un corn cu apă, foarte necesară, deoarece apa de prin văi, cîtă se găsea, era sărată, am bătut insula în fiece zi.

Sub verdele şi minunatul podiş central, văile sălbatice sînt cu totul pustii şi nelocuite. Pentru geologi, priveliştile din aceste văi erau de cel mai mare interes, mărturisind schimbări succesive şi complicate perturbări. După părerea mea, Sf. Elena a existat ca insulă dintr-o epocă foarte îndepărtată, în ciuda celor cîteva dovezi, nu prea limpezi, dar încă vizibile, de ridicare a solului. Eu cred că piscurile centrale cele mai înalte sînt părţi rămase din pîlnia unui mare crater, a cărui jumătate sudică a fost în întregime măcinată de valurile mării ; de altfel, se vede încă un zid exterior de roci bazaltice şi negre, ca ţărmurile muntoase ale insulei Mauriciu, mai vechi însă decît erupţiile vulcanice din partea centrală. În regiunea mai înaltă a insulei, se găsesc foarte numeroase cochilii dintr-o specie socotită multă vreme ca marină ; ele se află îngropate în sol. Adevărul este că ele aparţin speciei terestre Cochlogena, avînd o formă cu totul aparte * [4] ; totodată, am mai găsit alte şase specii, iar altundeva a opta specie. E interesant că niciuna dintre ele nu mai trăieşte în zilele noastre. Probabil că dispariţia lor se datoreşte distrugerii în întregime a pădurilor şi deci pierderii hranei şi adăpostului, fapt petrecut chiar la începutul secolului trecut.

Generalul Beatson, scriind istoria insulei, rezervă un capitol foarte interesant schimbărilor pe care le-au suferit cîmpiile înălţate de la Longwood (Pădurea Lungă) şi Deathwood (Pădurea Moartă). După cît se spune, amîndouă aceste cîmpii erau altădată acoperite cu păduri, cărora li se dăduse numele de pădurea mare. Pînă către anul 1716 erau încă mulţi copaci, dar în 1724 copacii bătrîni se prăbuşiseră cu toţii ; şi cum caprele şi porcii fuseseră lăsaţi să cutreiere peste tot, animalele acestea nimiciseră lăstărişul şi toţi copacii tineri. După datele oficiale, rezultă de asemenea că pe neaşteptate, în locul copacilor, la cîţiva ani după aceea creştea un fel de iarbă ţepoasă, care cu timpul a cuprins totul. ** Generalul Beatson adaugă faptul că azi această cîmpie „e acoperită de iarbă deasă, ceea ce a făcut-o să se transforme în cel mai minunat loc de păşune din insula întreagă". Suprafaţa ei, acoperită probabil de pădure altădată, e socotită, după aprecierile făcute, la nu mai puţin ca două mii de acri ; în zilele noastre, pe tot întinsul ei, abia dacă se mai vede cîte un singur copac. Se mai spunea că în 1709, în baia Sandy se aflau mari cantităţi de copaci uscaţi în picioare ; locul este azi aşa de deşert, încît în afară de documente limpezi şi neîndoioase, nimic nu m-ar fi putut face să cred că acolo ar fi existat cîndva păduri. Faptul că porcii s-

* E bine să se ştie că toate numeroasele exemplare ale acestei cochilii, găsite de mine într-un singur loc, diferă, constituind o varietate deosebit de pronunţată faţă de altă serie de exemplare luată de altundeva.

** *St. Helena* de Beatson, capitolul introductiv, p. 4.

caprele au distrus lăstărișul și copacii tineri, iar că arborii bătrîni, cărora nu le puteau face nimic, au pierit de bătrînețe în decursul vremii, aceasta pare limpede dovedit. Caprele fuseseră aduse pe insulă în anul 1502 ; optzeci și șase de ani mai tîrziu, pe vremea lui Cavendish, se știa că erau peste măsură de numeroase. La mai bine de un veac după aceea, adică în 1731, cînd prăpădul se produsese, nemaifiind nimic de făcut, se dădeau ordine ca toate animalele rătăcind libere să fie ucise. E foarte interesant astfel de constatat că sosirea animalelor în Sf. Elena la anul 1501 a schimbat pe de-a întregul înfățișarea insulei, în decurs de numai două sute douăzeci de ani ; iar caprele au fost introduse în 1502, și se spunea în 1724 că „arborii bătrîni aproape căzuseră". E destul de sigur că o asemenea modificare, atît de considerabilă, în vegetație a atins nu numai moluștele terestre, provocînd dispariția a opt specii, dar în același fel a atins o sumedenie de insecte.

Cu așezarea ei atît de depărtată față de orice continent, în mijlocul unui mare ocean, și posedînd o floră unică în genul ei, insula Sf. Elena ne atîță curiozitatea. Cele opt specii de moluște terestre, deși dispărute azi, dimpreună cu o Succinea, singura supraviețuitoare, sînt specii particulare, nemaigăsite nicăieri altundeva. Dl. Cuming mă informează însă că o specie engleză de Helix se găsește pe aici în mod obișnuit, ouăle ei fiind fără îndoială aduse pe unele plante dintre multele cîte au fost introduse. Dl. Cuming a colectat de pe țărm șaisprezece specii de moluște marine, dintre care șapte, după cîte știu, se găsesc numai în această insulă. Păsările și insectele *, cum era și de așteptat, sînt foarte

* Printre aceste puține insecte, m-am mirat găsind un mic Aphodius (o nouă specie) și un Oryctes, mișunînd amîndouă sub balega uscată. Cînd a fost descoperită insula, în chip sigur, nu poseda nici un patruped, afară poate de un șoarece ; de aceea, cu greu se poate arăta fie că aceste insecte coprofage au fost de atunci introduse accidental, fie, în caz că erau aborigene, ce anume hrană le ajuta mai înainte să subziste. Pe malurile La Platei, unde splendidele cîmpii de gazon sînt bălegărite din belșug de mulțimea nenumărată a vitelor cornute și a cailor, am căutat zadarnic multele specii de gîndaci coprofagi, care abundă în Europa. N-am găsit acolo decît un Oryctes (insectă care în Europa se hrănește de obicei cu materie vegetală intrată în putrefacție) și două specii de Phanaeus, comun în asemenea locuri. Pe partea opusă a Anzilor, în Chiloé, abundă peste orice măsură o altă specie de Phanaeus, care ascunde balega vitelor în gropi mari săpate sub pămînt. Aceasta dovedește că Phanaeus, înainte de introducerea vitelor, trăia cu excremente omenești. În Europa, gîndacii, care se întrețin cu materia care a mai servit o dată la întreținerea vieții altor animale mai mari, sînt atît de numeroase, încît trebuie să existe cu mult peste o sută de specii diferite. Ținînd seamă de acest fapt și observînd cantitatea hranei de acest fel, care se irosește pe cîmpiile La Platei, am ajuns să-mi închipui că omul a stricat oarecum înlănțuirea de la sine a vieții, prin care atît de multe animale se leagă între ele ca verigile unui lanț, în ținutul lor de baștină. Totuși, în Țara lui Van Diemen, eu am găsit patru specii de Onthophagus, două de Aphodius și alta dintr-un al treilea gen, mișunînd pe sub balega de vaci ; dar vacile nu fuseseră introduse aici decît de treizeci și trei de ani. Singurele patrupede existente aici mai înainte de aceasta erau cangurii și alte cîteva animale mai mărunte ; și balega lor este calitativ foarte deosebită de aceea a vitelor, care, aduse de om, le-au luat locul. În Anglia, gîndacii coprofagi, cei mai mulți, sînt mărginiți la o anumită hrană : ei nu pot trăi cu ceea ce le poate da orice patruped. De aceea, schimbarea deprinderilor de viață, care trebuie să se fi întîmplat în Țara lui Van Diemen, este cu totul remarcabilă. Exprim aici recunoștința mea față de reverendul F. W. Hope, care sper că îmi va îngădui să-l numesc profesorul meu de entomologie ; dînsul mi-a dat numirile insectelor de mai sus [5].

puțin numeroase ; de fapt, eu cred că toate păsările au fost introduse în ultimii ani. Potîrnichile și fazanii sînt destul de numeroși : insula este prea engleză pentru a fi scutită de strictele legi ale vînătorii. Am auzit de unele pedepse, date pe baza legiuirilor vînătorești, mai mult decît injuste, cum nici în Anglia nu mi-a fost dat să aud. Altădată, lumea săracă obișnuia să dea foc unei plante care creștea pe stîncile de pe țărmuri, din cenușa căreia scotea soda ; dar a ieșit o lege categorică de interzicere a acestei îndeletniciri, pe motiv că, arzîndu-se aceste plante nu mai au potîrnichile unde să-și așeze cuibul !

În plimbările mele, am străbătut de mai multe ori cîmpia ierboasă, cuprinsă între văi adînci, pe care se află Longwood. Văzut mai de aproape, Longwood semăna cu reședința de țară a unui gentleman respectabil. În față, sînt cîteva tarlale cultivate, dincolo de care se vede un munte compact de stînci colorate, numit Flagstock, precum și imensul masiv pătrat, negru și prăpăstios, al muntelui Barn. În general, priveliștea era mai degrabă tristă și neinteresantă. Singurul neajuns de care am suferit în plimbările mele a fost vîntul, care sufla deosebit de puternic. Într-o zi, am avut prilejul să asist la o împrejurare curioasă : aflîndu-mă la marginea unei cîmpii, terminată printr-o faleză uriașă, de aproape o mie de picioare în adîncime, văzui, la distanță de cîțiva yarzi, în plină bătaie a vîntului, un pescăruș de mare luptîndu-se cu briza foarte puternică, în timp ce, unde stam eu, aerul era cu totul calm. Apropiindu-mă cît mai mult de buza falezei unde curentul, care izbea în peretele ei, părea a se răsfrînge în sus, am întins un braț și am simțit deodată și din plin toată forța vîntului : o barieră invizibilă, lată de doi yarzi, despărțea atmosfera perfect calmă de acel puternic curent de aer.

Atît de mult mi-au plăcut raitele mele printre stîncile și munții din Sf. Elena, încît aproape că mi-a părut rău cînd, în dimineața zilei de 14 mai, a trebuit să cobor în oraș. Pînă în prînz, mă și aflam pe bord și vasul „Beagle" își ridica pînzele gata de plecare.

În ziua de 19 iulie, soseam în insula Ascension. Cine a văzut vreodată o insulă vulcanică, aflată într-un climat arid, va fi în stare dintr-o dată să-și zugrăvească înfățișarea insulei Ascension. El își va închipui niște munți conici, regulați, de un roșu aprins, cu vîrfurile mai totdeauna retezate, înălțîndu-se, la oarecare distanță unii de alții, dintr-un șes întins, acoperit de lavă neagră și crăpată. Ridicătura principală din centrul insulei părea părintele conurilor mai mici. Ea se numea Colina Verde și numele îi venea de la ușoara nuanță a acestei culori, care în acest anotimp abia se zărea cu ochiul liber chiar de unde ancorasem. Ca o completare a pustietății priveliștii, marea zgomotoasă și sălbatică plesnea năprasnic stîncile negre.

Colonia se află situată lîngă țărm ; ea constă din cîteva case și barăci așezate la întîmplare, dar construite temeinic din bucăți de piatră de construcție albă. Toți locuitorii sînt marinari și negri, aceștia ieșiți din sclavagism, a căror plată și hrană privește guvernul. Nu există nici un particular în toată insula. Marinarii, cei mai mulți, par pe deplin

mulțumiți de situația lor ; ei cred că e preferabil să slujească douăzeci și unu de ani pe uscat, orice s-ar întîmpla, decît pe corabie ; eu însumi, dacă aș fi marinar, m-aș împăca din toată inima cu această preferință.

Dimineața următoare, urcai Colina Verde, înaltă de 2 840 de picioare, iar de aci tăiai insula de-a curmezișul, înspre partea din bătaia vîntului. Un drum carosabil, în bună stare, duce de la colonia de pe coastă la casele, grădinile și pămînturile cultivate, care se află aproape de vîrful muntelui central. Pe marginea drumului sînt pietre kilometrice și de asemenea fîntîni, din care orice drumeț însetat poate bea o apă minunată. Asemenea griji administrative se văd mai pretutindeni în cuprinsul acestei colonii și, cu deosebire, în ceea ce privește captarea izvoarelor, astfel că nu se pierde nici o picătură de apă, insula întreagă putîndu-se compara cu un vas uriaș ținut în ordinea cea mai desăvîrșită. Admirînd munca atît de încordată prin care s-a ajuns la asemenea rezultate, nu mă puteam opri să nu regret în același timp că această muncă se risipise într-un scop atît de neînsemnat. Pe drept cuvînt a observat dl. Lesson că numai națiunea engleză s-ar fi gîndit să facă din insula Ascension un loc productiv, orice alt popor mulțumindu-se s-o păstreze ca fortăreață în plin ocean.[6]

În apropiere de coastă nu crește nimic ; mai în interior, se poate întîlni cîte o plantă verde de ricin, iar pe alocuri doi-trei cosași prieteni ai deșertului. Regiunea mai înaltă din centru e presărată cu ceva iarbă, semănînd ca înfățișare generală cu părțile cele mai sărăcăcioase din munții statului Wales. Dar așa rară cum se vede a fi pășunea, totuși șase sute de oi, sumedenie de capre, cîteva vaci și cîțiva cai se îngrașă bine cu ce găsesc de păscut. Ca vietuitoare băștinașe, crabii terestri și șobolanii mișună peste tot locul. Că șobolanul este în adevăr indigen, faptul poate fi într-adevăr pus la îndoială. După descrierea d-lui Waterhouse, sînt două varietăți : una e de culoare neagră, cu blana măruntă și lucioasă, trăind pe piscurile ierboase, iar cealaltă e de culoare brună și mai puțin lucioasă, cu păr lung, și trăiește pe coastă, în apropierea coloniei. Amîndouă aceste varietăți sînt cu o treime mai mici decît șobolanul negru obișnuit (Mus rattus), deosebindu-se de acesta atît în privința culorii cît și prin caracterul blănii, dar nu în altă privință mai însemnată. Sînt aproape sigur că acești șobolani (ca și șoarecele comun, care de asemenea a revenit la starea de sălbăticie) au fost aduși și, întocmai ca în insulele Galapagos, ei s-au schimbat ca urmare a noilor condiții de viață la care au fost supuși ; de aceea și varietatea de pe piscul insulei diferă de cea de pe coastă. Nu există nici o pasăre băștinașă ; în schimb bibilicile, aduse din insulele Capului Verde, sînt foarte numeroase și pasărea obișnuită a recăzut și ea în stare de sălbăticie. Cîteva pisici, învățate la început să omoare șobolanii și șoarecii, s-au înmulțit pînă într-atît că au devenit o mare plagă. Insula întreagă e lipsită de copaci, ceea ce o face să fie, ca și în orice altă privință, cu mult inferioară insulei Sf. Elena.

Într-una din excursiile mele, ajunsei pînă înspre capătul de sud-vest al insulei. Ziua fiind limpede și zăpușitoare, văzui insula nu surî-

zînd de frumusețe, ci holbîndu-și la mine chipul hidos. Stratul de lavă revărsată e plin de movilițe și atît de crăpat în toate direcțiile, încît, vorbind din punct de vedere geologic, explicația faptului acestuia nu e ușoară. Crăpăturile sînt astupate cu așternuturi de piatră ponce, de cenușă și tuf vulcanic. În timp ce treceam cu vasul pe lîngă acest capăt al insulei, nu puteam să-mi închipui ce erau acele petice albe cu care toată întinderea părea tărcată ; abia acum mi-am dat seama că erau stoluri de păsări marine, care dormeau atît de fără grijă, încît chiar în miezul zilei te puteai apropia și pune mîna pe ele. Aceste păsări au fost singurele făpturi vii pe care le-am putut vedea toată ziua. Deși briza sufla ușor, talazuri uriașe se urcau pe țărm, rostogolindu-se peste stîncile de lavă sfărîmată.

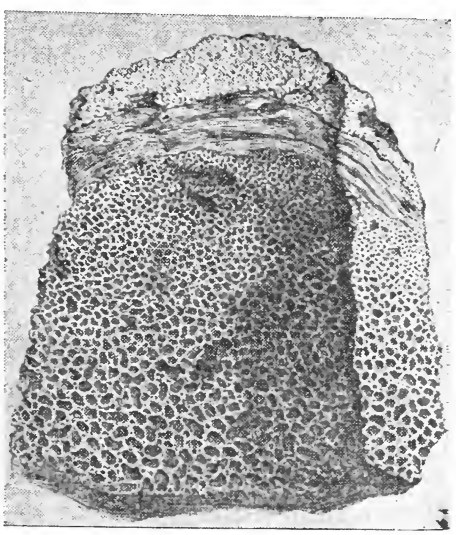

Geologia insulei este interesantă din multe puncte de vedere. În cîteva locuri am dat peste cîteva bombe vulcanice, adică mase de lavă, care fuseseră aruncate în văzduh în stare fluidă și căpătaseră prin urmare forme fie sferice, fie ca para. Nu numai forma exterioară, dar, în cîteva cazuri, chiar structura lor internă arată, în chip foarte curios, că ele merseseră pe traiectoria lor aeriană învîrtindu-se în jurul axei lor proprii. Construcția internă a unei astfel de bombe este dată întocmai în secțiunea înfățișată în figura alăturată. Partea centrală era formată din vacuole mari, ele micșorîndu-se cu cît mergeau mai spre exterior, unde se află ca un fel de înveliș pietros masiv, a cărui grosime e de un inch, și care, la rîndul lui e acoperit pe dinafară cu o crustă de lavă de aceeași structură vacuolară. Cred aproape sigur, mai întîi, că această coajă exterioară s-a răcit repede pînă la starea în care se vede azi ; al doilea, că lava încă fluidă din cuprinsul ei a fost înghesuită și împinsă de forța centrifugă produsă prin mișcarea de revoluție a bombei, spre crusta externă solidificată, luînd astfel naștere acel înveliș de piatră ; și în sfîrșit, că forța centrifugă, slăbind presiunea din părțile mai centrale, a îngăduit vaporilor fierbinți să-și dilate vacuolele formînd în acest chip masa grosolan vacuolară a centrului.

Remarcabil prin vîrful lui circular, larg și ușor scobit, în care s-au așternut, umplîndu-l, straturi-straturi de cenușă și scorii mărunte, este muntele format din mai vechile serii de stînci vulcanice și socotit pe nedrept crater de vulcan. Așternuturile în formă de farfurie ajung pînă pe marginea falsului crater, formînd fiecare cîte un inel de culoare diferită și dînd astfel acestui vîrf de munte o înfățișare fantastică ; unul dintre inele era alb și lat ca o pistă de cursă, pe care ar fi alergat caii ;

de aceea muntelui i s-a şi zis Manejul Diavolului. Am luat cu mine cîteva mostre dintr-un strat de tuf trandafiriu ; şi faptul cel mai extraordinar este că profesorul Ehrenberg * îl crede format aproape în întregime din fostă materie organică ; el a descoperit în probele mele unii infuzori de apă dulce, cu ţeste silicioase, şi nu mai puţin decît douăzeci şi două de specii vegetale, în deosebi graminee, cu ţesut de silice. Lipsind orice fel de materie carbonică, profesorul Ehrenberg crede că aceste corpuri organice au trecut prin focul vulcanic şi că au erupt în starea în care le vedem azi. Înfăţişarea straturilor pe mine m-a făcut să cred că ele s-au aşternut sub apă, deşi avînd în vedere uscăciunea climatului eram forţat să-mi închipui că vor fi căzut probabil ploi în timpul vreunei mari erupţii şi că altfel se va fi format un lac temporar, în care a putut cădea cenuşa. Dar acum ne putem îndoi că lacul va fi fost temporar. În orice caz, e sigur că, în cine ştie ce epocă anterioară, climatul şi produsele insulei Ascension trebuia să fi fost cu totul altele decît azi. Unde mai putem găsi pe faţa pămîntului alt loc, în care prin cercetări ştiinţifice să nu descoperim nici un semn din nesfîrşitul ciclu al schimbărilor, la care pămîntul a fost, este şi va fi supus ?

Părăsind insula Ascension, ne îndreptăm spre Bahia de pe coasta Braziliei, cu scopul de a completa măsurarea cronometrică a globului. Ajunserăm acolo pe ziua de 1 august şi stăturăm patru zile, în care timp eu făcui cîteva lungi excursii pe jos. Eram bucuros că-mi regăsesc buna dispoziţie întreagă faţă de priveliştea tropicală, al cărei interes nu scăzuse cu nimic din pricina obişnuinţei. Elementele peisajului sînt aici atît de simple, încît ele merită să fie menţionate ca dovadă a faptului că frumuseţea naturală depinde de împrejurări fără mare însemnătate.

Ţinutul poate fi descris ca o cîmpie şeasă, avînd 300 de picioare deasupra nivelului mării şi fiind tăiată în toate direcţiile de văi cu fundul neted. O asemenea structură e remarcabilă pentru un sol granitic, dar ea este aproape regula tuturor formaţiilor mai moi, din care se compun cîmpiile. Întreaga suprafaţă e acoperită cu felurite soiuri de copaci mărunţi şi stropită cu petice de pămînt cultivat de pe care se înalţă case, mînăstiri şi capele. Trebuie să amintesc că, între tropice, luxuriania sălbatică a naturii nu dispare nici în vecinătatea marilor oraşe, unde vegetaţia naturală a gardurilor vii şi a pripoarelor de munţi copleşeşte ca efect pitoresc născocirile artificiale ale omului. Aşa că se găsesc prea puţine locuri, al căror sol roşu aprins să vină în contrast cu îmbrăcămintea verde de peste tot. Din marginea cîmpiei se deschid perspective largi fie asupra oceanului, fie asupra marelui golf cu ţărmurile împădurite mărunt şi în cuprinsul căruia se văd pînzele albe ale numeroaselor bărci şi canoe. Altfel, din celelalte locuri, vederea este extrem de mărginită ; urmînd drumul, de o parte şi de alta, se pot arunca numai scurte ochiri în adîncile văi împădurite. Casele şi,

---

* Ehrenberg, articol în *Monatschr. der Königl. Acad. der Wiss,* Berlin, aprilie, 1845.

trebuie să adaug, în deosebi bisericile sînt clădite într-un stil arhitectural propriu, bătînd în fantastic. Toate sînt văruite simplu în alb, astfel că, în lumina soarelui strălucitor de amiază și pe fundalul albastru albicios al cerului, ele par mai degrabă niște iluzii arhitectonice decît clădiri reale.

Acestea sînt elementele priveliștii, dar a voi să zugrăvești impresia generală e o încercare fără speranță de reușită. Naturaliști învățați descriu scenele tropicale, numind sumedenie de lucruri și oprindu-se asupra cîte unei trăsături caracteristice a fiecăruia în parte. Aceasta poate da călătorului citit oarecare idei mai mult sau mai puțin clare ; dar cine va putea, văzînd o plantă în ierbar, să-și închipuie cum crește ea în pămîntul de baștină ? Cine, văzînd plante alese într-o seră, le poate spori mărimea unora imaginativ pînă la dimensiunile codrilor, îngrămădind pe celelalte într-o junglă inextricabilă ? Cine, examinînd în cabinetul său de entomolog veselii fluturi exotici și ciudatele cicade, va lega de aceste forme neînsuflețite aspra muzică neîntreruptă a celor din urmă și zborul molatic al primelor, imagini care împreună acompaniază permanent liniștita, arzătoarea amiază tropicală ? Numai cînd soarele atinge înălțimea cea mai mare, ar trebui văzute asemenea priveliști : numai atunci splendidul frunziș des de mango acoperă pămîntul cu umbra cea mai întunecată, în timp ce ramurile de deasupra, în risipa de lumină, sînt de cel mai strălucitor verde. Cu totul altfel stau lucrurile în zonele temperate : vegetația nu e atît de întunecată și deasă și prin urmare razele soarelui în drum spre apus, roșii, purpurii sau luminos galbene, sporesc cel mai mult frumusețile acelor peisaje.

Pe cînd pășeam liniștit de-a lungul drumurilor umbroase și admiram fiece nouă priveliște, mă cuprinse dorința de a găsi limbajul în care să-mi exprim impresiile. Epitet după epitet mi se păru prea slab ca să dea celor care n-au vizitat regiunile intertropicale senzația de încîntare resimțită de cugetul meu. Deși am spus că plantele dintr-o seră nu izbutesc să redea ideea exactă a vegetației de aici, trebuie însă să recurg tot la ele. Ținutul este o seră uriașă, sălbatică, neîngrijită și luxuriantă, construită de natură pentru ea însăși, dar asupra căreia a pus stăpînire omul, care a împestrițat-o cu case vesele și grădini în toată legea. Ce dorință aprinsă trebuie să simtă orice admirator al naturii de a privi, dacă i-ar sta în putință, peisaje de pe o altă planetă ! Și totuși orice european, putem spune pe drept cuvînt, are fericirea de a i se deschide, numai la cîteva grade față de locul lui de naștere, strălucirile unei alte lumi. În ultima plimbare, m-am oprit de nenumărate ori să mă uit nemișcat la aceste frumusețe și m-am silit să-mi fixez în minte impresii care, după cum mi-am dat seama, mai curînd sau mai tîrziu, erau sortite pieirii. Forma portocalului, a cocotierului, a palmierului, a mangoului, a ferigii arborescente și a bananierului îmi vor rămîne limpezi și deosebite una de alta ; dar miile de frumusețe care leagă toate aceste forme într-o priveliște perfect unitară se vor șterge cu totul din minte, nu însă fără să lase, ca poveștile auzite în copilărie, un amestec de imagini cu atît mai încîntătoare cu cît sînt mai cețoase.

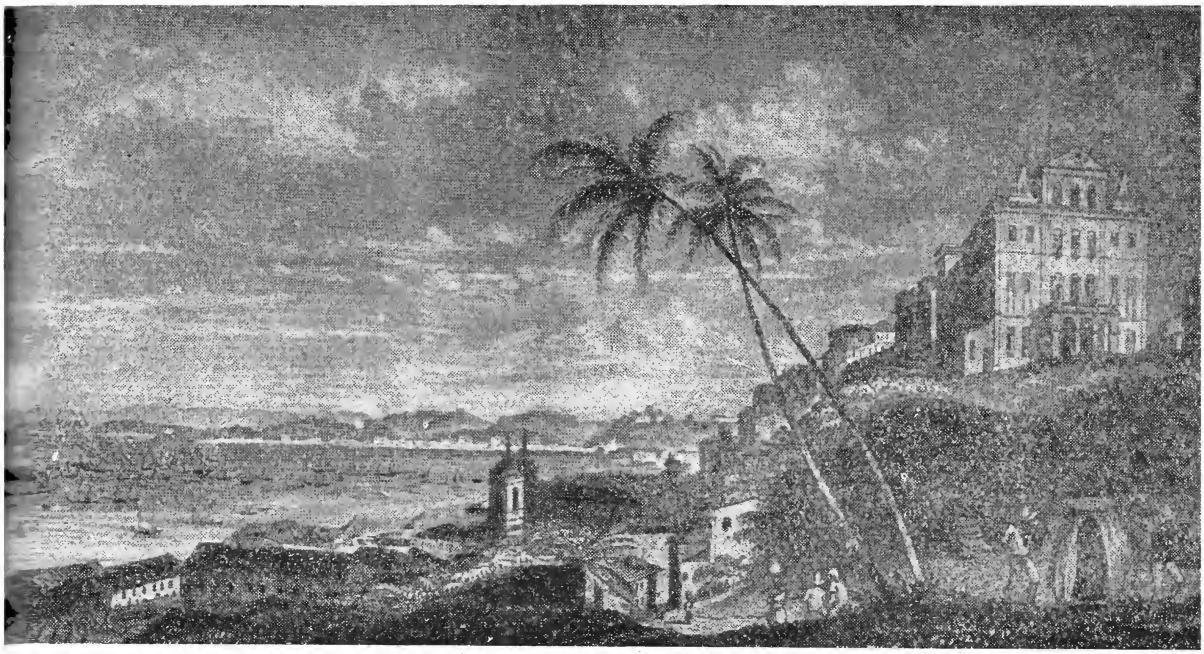

Portul Bahia din Brazilia. *Desen de O. Earle*

6 august. După-amiază, ne aflam în plină mare, cu gîndul de a naviga drept spre insulele Capului Verde. Dar vînturi neprielnice ne tot amînară realizarea acestui gînd, așa că în ziua de 12 august intrarăm în Pernambuco, marele oraș de pe coasta Braziliei, la 8^0 latitudine sudică. Ancorarăm în afara recifului ; puțin după aceea, se urcă pe bordul nostru un pilot care ne conduse în interiorul golfului, unde traserăm cît mai lîngă oraș.

Pernambuco e construit pe cîteva bancuri de nisip joase și înguste, depărtate unul de altul prin canale de apă sărată, puțin adînci. Cele trei părți ale orașului sînt legate între ele prin două poduri lungi, ridicate pe picioare de lemn. Orașul e pretutindeni dezgustător din cauza străzilor strîmte, prost pavate și murdare ; casele sînt mari, dar întunecoase. Abia se sfîrșise anotimpul ploilor torențiale, așa că împrejurimile, care se ridică numai prea puțin deasupra nivelului mării, erau înecate. De cîte ori am încercat, n-am izbutit să fac o plimbare mai lungă.

Pămîntul șes și mlăștinos, pe care se află Pernambuco, e înconjurat, pînă la cîteva mile depărtare, de un semicerc de coline scunde, sau mai bine zis de o muchie de pămînt care se ridică cel mult la două sute de picioare deasupra nivelului mării. Vechiul oraș Olinda se află pe una din extremitățile acestui semicerc. Într-o zi luai o canoe și plecai pe un canal în sus ca să vizitez Olinda. Din cauza așezării lui mai drăguțe și mai curate, vechiul oraș îmi plăcu mai mult decît Pernambuco. Voi aminti un fapt, care s-a întîmplat aici întîia oară de aproape cinci ani,

de cînd călătoream prin lume, şi anume că am găsit şi oameni nepoliticoşi. La două case deosebite, am fost refuzat într-un chip vrăjmaş, iar de la a treia abia am căpătat voia să trec prin grădină ca să ajung mai de-a dreptul la o înălţime de pămînt necultivat, de pe care puteam vedea caracteristicile ţinutului. Mi-a părut bine că aşa ceva mi se întîmpla în cuprinsul Braziliei, deoarece tot nu aveam eu sentimente prea bune pentru această ţară, care, fiind şi sclavagistă, se află deci într-o stare de mare decădere morală. Un spaniol s-ar fi ruşinat numai la gîndul de a refuza o astfel de cerere, sau, cu atît mai mult, să se poarte grosolan faţă de un străin. Canalul pe care am mers şi ne-am întors de la Olinda era mărginit pe amîndouă laturile cu desişuri de mango, care creşteau din bancurile de nămol gras ca o pădure miniaturală [7]. Verdele luminos al acestor desişuri îmi aminteşte mereu de iarba îmbelşugată a cimitirelor ; atît desişurile acestea cît şi iarba cimitirelor se întreţin şi prosperă din materii descompuse ; verdeaţa mangoului ne vorbeşte despre o moarte trecută, iar cealaltă prea ades despre o moarte viitoare.

Lucrul cel mai curios pe care l-am văzut prin împrejurimi este reciful golfului. Nu cred să mai existe nicăieri pe lume o formaţie naturală cu înfăţişare atît de artificială *. Reciful se întinde pe o lungime de cîteva mile, absolut în linie dreaptă, paralelă cu ţărmul şi nu prea depărtată. Lăţimea lui variază de la treizeci de yarzi pînă la şaizeci, iar suprafaţa e întinsă şi netedă. E o structură de gresie tare, stratificată indistinct. În timpul fluxului, valurile se izbesc spărgîndu-se peste el. În reflux, creasta i se zvîntă putînd fi luat atunci drept o stavilă stîncoasă ridicată în calea valurilor de lucrători ciclopici. Curenţii marini aruncă pe acest ţărm în faţa uscatului lungi limbi sau şire de nisip mişcător, dintre care pe una din ele se află construit oraşul Pernambuco. Se pare că o astfel de limbă lungă de nisip s-a consolidat pe vremuri prin îmbibarea ei cu materie calcaroasă şi că apoi s-a înălţat încetul cu încetul ; stratul de nisip de deasupra, rămas în timpul acestui proces liber, a fost luat de ape, nucleul solid dezgolindu-se şi luînd înfăţişarea de azi. Cu toate că zi şi noapte valurile din largul Atlanticului, încărcate cu materii sedimentare, vin şi izbesc faţa exterioară a acestui perete de piatră, piloţii cei mai bătrîni nu ştiu nici ei să se fi vorbit cîndva despre schimbări în înfăţişarea lui. Cel mai curios fapt din istoria acestui zid de piatră este tocmai durabilitatea lui, care se datoreşte unui strat rezistent de materie calcaroasă, gros de cîţiva inchi şi format în întregime din generaţii succesive de mici cochilii de Serpula, de Cirripede şi Nullipore [8]. Nulliporele, plante de mare foarte simplu organizate şi tari, joacă acelaşi rol important de protecţie pentru suprafeţele superioare ale recifurilor coraliene din dosul şirului de stînci, care stau în calea valurilor, unde adevăraţii corali în timpul creşterii întregii mase ies din ape şi mor din cauza soarelui şi aerului. Aceste fiinţe organice neînsemnate şi în deosebi Serpula au făcut mari servicii populaţiei din Pernambuco ; căci, fără învelişul lor de protecţie, limba de

* Am dat toate amănuntele despre această stavilă în *London and Edinburgh Philosophical Magazine*, vol. XIX (1841), p. 257.

gresie ar fi fost de mult roasă de ape, iar fără ea portul n-ar mai fi existat.

În sfîrșit, la 19 august, părăsirăm țărmurile Braziliei. Slavă Domnului ! Nu voi mai vizita în viața mea o țară sclavagistă. Pînă azi, de cîte ori aud vreun țipăt depărtat, el îmi amintește cu putere și-mi produce o vie suferință gîndindu-mă la ceea ce am simțit cînd, pe lîngă o casă, aproape de Pernambuco, am auzit cele mai jalnice văitături, care nu puteau fi decît ale cine știe cărui sclav supus la cazne ; și totul era cu atît mai cumplit, cu cît îmi dau seama că eram neputincios ca un copil, neavînd nici dreptul de a dojeni. Mi-am închipuit că acele văitături erau ale vreunui sclav supus la chinuri, fiindcă așa mi se spusese într-o altă împrejurare asemănătoare. Lîngă Rio de Janeiro, locuiam o dată în fața casei unei cucoane bătrîne, care avea clești de strivit degetele sclavelor ei. Altă dată, am stat într-o casă în care un tînăr servitor mulatru, zi de zi și ceas de ceas, era călcat în picioare, bătut și persecutat, de se topea inima pînă și într-un animal necuvîntător. Am văzut un copilandru de șase sau șapte ani, pe care stăpînul, pînă să intervin eu, îl și plesnise de trei ori cu cravașa peste capul gol, fiindcă îmi întinsese un pahar cu apă care nu era prea curat ; și am văzut de asemenea pe tatăl acestui copilandru, cum, neputînd spune un cuvînt, tremura numai la o privire a stăpînului său. Ultimele cruzimi s-au petrecut chiar sub ochii mei, într-o colonie spaniolă, unde mai mi s-a și spus că sclavii erau mai bine tratați decît de portughezi, de englezi și decît de orice altă națiune europeană. La Rio de Janeiro, am văzut un negru voinic temîndu-se să se ferească de o lovitură care, după cum credea el, avea să i se dea în plină față. Mă aflam chiar acolo, cînd un om, cunoscut altfel pentru inima lui bună, era gata să despartă pentru totdeauna bărbați, femei și copii mici de numeroase familii care trăiseră pînă atunci numai împreună. Nici nu mai pomenesc de alte atrocități, care rup inima omului, dar despre care numai mi s-a spus ; și n-aș fi menționat nici revoltătoarele amănunte de mai sus, dacă nu m-aș fi întîlnit cu atîta lume care, orbită de firea veselă a negrilor, vorbea de sclavagism ca de un rău suportabil. Asemenea oameni n-au intrat decît în locuințele clasei mai înalte, unde în adevăr sclavii sînt de obicei bine tratați ; dar n-au trăit ca mine printre oamenii claselor de jos. Și apoi ei sînt anchetatori, care vor să afle chiar părerea sclavilor asupra vieții pe care o duc, uitînd că sclavul întrebat trebuie să fie prea îndobitocit ca să nu-și imagineze posibilitatea ca răspunsul lui să ajungă la urechea stăpînului.[9]

Se susține că propriul interes e de ajuns ca să preîntîmpine excesele de cruzime, ca și cum nu s-ar ști că propriul interes nu reprezintă nici un fel de ocrotire pentru animalele domestice, care, deși mult mai puțin asemănătoare cu sclavii în decădere, provoacă întotdeauna furia stăpînilor sălbatici. Împotriva acestui argument s-a protestat de multă vreme cu cele mai generoase simțăminte și în veci ilustrul Humboldt a adus exemple zguduitoare. Adesea s-a încercat să se scuze sclavia, comparînd-o cu starea țăranilor noștri săraci ; dacă însă mizeria omului sărac de la noi este pricinuită nu de legi naturale, ci de instituțiile

noastre, ne aflăm sub grea vină și nu văd nicicum legătura dintre această situație și sclavie: e ca și cum s-ar justifica obiceiul de a strivi în cleşte degetele oamenilor dintr-o țară, prin faptul că în alta lumea suferă de molimi îngrozitoare. Cei care privesc îngăduitor la stăpînul de sclavi și cu nepăsare la sclavi, par a nu se pune niciodată în locul celor din urmă. Ce viitor cumplit să trăiești fără nici o nădejde de mai bine! Închipuiască-și oricine nenorocirea, gata oricînd să-i cadă pe cap, ca soția și copilașii, aceste ființe pe care legile naturii le fac scumpe pînă și sclavului care le-a dobîndit, să-i fie smulși și vînduți ca vitele celui dintîi negustor! Și faptele acestea sînt făcute și acoperite de oameni, care mărturisesc că-și iubesc aproapele ca pe ei înșiși, oameni care cred în Dumnezeu și care se roagă într-una ca voia lui să se facă pe pămînt! La gîndul că noi, englezii, și descendenții noștri, americanii, aceștia mai și mîndrindu-se cît îi ține gura cu ideea de libertate, am fost și sîntem încă atît de vinovați, fierbe sîngele în om și inima îi tremură; numai gîndul că noi cel puțin am făcut sacrificii mai mari decît orice altă națiune ca să ne ispășim păcatul dă oarecare mîngîiere.[10]

În ultima zi a lunii august, ancorarăm a doua oară la Porto Praya, în arhipelagul Capului Verde; de aci, ne îndreptarăm spre Azore, unde rămaserăm șase zile. La 2 octombrie țărmurile Angliei, zărite de departe, ne umpleau de bucurie, iar la Falmouth eu părăsii vasul „Beagle", această minunată corăbioară, pe bordul căreia îmi petrecusem aproape cinci ani.

Aflîndu-mă acum la capătul călătoriei noastre, voi revedea pe scurt foloasele și pagubele, suferințele și plăcerile navigării noastre împrejurul lumii. Dacă cineva, înainte de a întreprinde o astfel de călătorie lungă, mi-ar cere sfatul, răspunsul meu ar depinde de interesul pe care acea persoană l-ar avea pentru vreo ramură a științei, a cărei dezvoltare ar ajuta-o prin acea călătorie. Fără îndoială că e o mare mulțumire să vezi țări felurite și cît mai multe rase omenești, dar satisfacțiile călătoriei nu trag în balanță cît suferințele. E nevoie deci de un scop, de gîndul unei recolte tîrzii, oricît de îndepărtată, cînd roadele se vor fi copt și cînd s-ar vedea realizările.

Dintre neplăcerile resimțite neapărat de orice călător, multe sînt evidente pentru toată lumea: pierderea legăturilor cu vechii prieteni și a priveliștilor cu care ne sînt amestecate cele mai scumpe amintiri fac parte dintre acestea. Atît numai, că asemenea pierderi sînt cu timpul compensate în parte de dorința nestinsă, cu care anticipăm ziua îndelung așteptată a reîntoarcerii. Dacă, după cum susțin poeții, viața e un vis, sînt sigur că acestea sînt imaginile care ajută cel mai bine la trecerea nopților oricît de lungi. Alte neajunsuri, deși insensibile la început, devin cumplite după un timp: acestea sînt lipsa unei camere personale, lipsa de singurătate și de odihnă, sentimentul istovitor al iureșului permanent, privațiunea de anumite mici conforturi, pierderea atmosferei de familie, a putinței de a asculta puțină muzică și a celorlalte satisfacții de ordin estetic. Vorbind de astfel de nimicuri, bineîn-

țeles că adevăratele suferinți ale vieții marinărești, în afară de accidente, sînt socotite ca nemaiexistînd. Căci în scurtul răstimp al ultimilor șaizeci de ani s-a realizat o uimitoare îmbunătățire a mijloacelor de navigație îndelungă. Chiar pe vremea lui Cook, omul care își părăsea căminul pentru asemenea expediții înfrunta suferinți cumplite, în timp ce azi un simplu iaht, prevăzut cu tot ce trebuie unei vieți îndestulate, poate prea bine face ocolul globului. Pe lîngă ameliorările extraordinare aduse vaselor și resurselor navale, toate țărmurile de vest ale Americii sînt cunoscute cu de-amănuntul, iar coloniile engleze din Australia au devenit centrul unui continent care abia începe să se dezvolte. În ce împrejurări deosebite se naufragiază azi în Pacific, față de cum se naufragia pe vremea lui Cook! După călătoria lui, lumii civilizate i s-a adăugat o întreagă emisferă.

Cine în adevăr suferă de rău de mare trebuie să cumpănească bine lucrurile înainte de a pleca. Vorbesc din experiență: răul de mare nu e o boală oarecare, vindecabilă în cîteva zile. Dacă, dimpotrivă, e vorba de cineva care gustă plăcerile navigației, acesta își va satisface interesul din plin. Dar chiar acesta trebuie să se gîndească bine la cît de mult are de mers pe apă într-o călătorie lungă, în comparație cu puținul cît va sta prin porturi. Și în ce constă mult trîmbițata glorie a oceanului nemărginit? E un întins nesfîrșit, un pustiu de ape, cum îi spun arabii. Fără îndoială că sînt unele priveliști minunate, cum sînt nopțile cu lună, cînd cerul senin stă limpede deasupra, iar jos marea sclipește întunecat, sau cum sînt pînzele albe umflate de suflul domol al unui alizeu plăcut; tot atît de încîntător este „calmul plat", cînd fața mării lucește ca o oglindă și totul stă nemișcat, în afară de fîlfîitul întîmplător al pînzelor. E plăcut să vezi prima dată cum viscolul se întețește boltindu-și furia peste vas, cum se răsucește vîntul furtunatic sau cum se înalță munți de valuri. Dar trebuie să mărturisesc că imaginația mea zugrăvise ceva cu mult mai măreț și mai spăimîntător decît ceea ce am văzut că însemnează pe mare o furtună în toată puterea cuvîntului. Spectacolul furtunii văzută pe țărm, cu copaci care se îndoaie, cu păsări care zboară înnebunite, cu umbre întunecoase și fulgere orbitoare, cu torente care urlă în cădere, totul proclamînd lupta elementelor dezlănțuite, un asemenea spectacol este incomparabil mai plăcut. Pe mare, albatroșii și micii furtunari zboară ca și cum furtuna ar fi sfera proprie a vieții lor, apa se ridică și se scufundă, îndeplinind parcă mecanic o mișcare obișnuită, corabia singură, cu echipajul ei, părînd a fi obiectul uriașei mînii. O astfel de priveliște văzută de pe un țărm pustiu, bătut de intemperii, este bineînțeles mai puternică, dar sentimentul pe care îl stîrnește ține mai mult de groază decît de plăcere.

Să privim acum însă și latura mai luminoasă a timpului petrecut. Plăcerea pe care mi-au dat-o peisajul și aspectul general al feluritelor țări vizitate a fost, hotărît, izvorul celor mai statornice și mai înalte desfătări. E probabil că frumusețea pitorească a multor regiuni europene întrece tot ceea ce am văzut prin alte părți ale lumii. Dar e o plăcere din ce în ce mai mare a compara caracteristica priveliștilor din țări deosebite și sentimentul acesta, într-o anumită măsură, e și altceva

decît admirația pentru frumusețea lor. El stă în legătură, mai cu seamă, cu ceea ce se poate cunoaște din caracteristica proprie a locurilor respective : sînt foarte ispitit să cred că, întocmai ca în muzică, unde cel ce înțelege fiece notă în parte, dacă e condus și de un gust sigur, simte mai deplin întregul partiturii ; cercetătorul fiecărei părți componente a unei priveliști admirabile poate simți de asemenea mai complet impresia combinată a întregului. Prin urmare, călătorul trebuie să fie un botanist, fiindcă pretutindeni plantele formează frumusețea de căpetenie a priveliștilor. Masele de stînci golașe, oricît de îndrăznețe ar fi, nu pot constitui un spectacol sublim decît pentru un timp, devenind repede monotone. Viu și felurit colorate, ca în Chile de nord, ele devin fantastice ; dar îmbrăcate în vegetație, sînt în orice caz mai plăcute, dacă nu splendide.

Spunînd că priveliștile care pot fi admirate în anumite regiuni ale Europei sînt probabil de un interes mai înalt decît ceea ce am văzut în călătoria aceasta, înțeleg să exceptez, ca formînd o clasă aparte, zonele intertropicale. Cele două clase nu pot fi comparate între ele ; dar am insistat pînă acum destul de adesea asupra măreției regiunilor tropicale. Cum puterea impresiilor depinde mai totdeauna de ideile preconcepute, adaug că tot ceea ce știam de mai înainte despre acele regiuni era luat din descripția foarte sugestivă, *Personal Narrative,* a lui Humboldt, care depășește ca valoare toate celelalte lucrări de același fel, pe care le-am mai citit. Dar, deși îmi făcusem mari iluzii asupra celor ce voi vedea, n-am simțit nici un pic de dezamăgire nici la întîia, nici la ultima debarcare pe țărmurile Braziliei.

Dintre peisajele care au lăsat urme adînci în mintea mea, niciunul nu întrece în sublim pădurile primitive, nedesfigurate de mîna omului, fie cele din Brazilia, în care domnește puterea Vieții, fie cele din Țara Focului, în care guvernează Moartea și Distrugerea. Atît unele cît și celelalte sînt adevărate temple pline de feluritele opere ale Creatorului Naturii : nimeni nu poate sta printre ele fără să simtă că mai e ceva în om în afară de simpla răsuflare a trupului. Cînd, amintindu-mi de acest trecut, îmi perind imaginile cu care am rămas, cîmpiile Patagoniei îmi trec prin fața ochilor cele mai adeseacri, deși toți cîți le-au mai văzut spun despre ele că sînt jalnice și nefolositoare. În adevăr, cîmpiile acestea nu pot fi descrise decît prin caracteristicile lor negative : lipsite de locuințe omenești, lipsite de apă, lipsite de copaci, lipsite de munți, ele priesc doar cîtorva plante pitice. De ce atunci (fapt care nu se întîmplă numai cu mine) aceste pustietăți fără margini mi s-au întipărit atît de adînc în suflet ? De ce n-a lăsat aceeași impresie întinderea mult mai șeasă, mai verde și mai rodnică a pampasurilor, care sînt și folositoare omenirii ? Nu-mi pot mai de loc analiza asemenea simțăminte ; dar, în parte, ele trebuie să se datorească zborului liber lăsat imaginației. Cîmpiile Patagoniei sînt nemărginite, de aceea abia pot fi străbătute și aproape că nu se cunosc ; judecînd după aspectul lor, ele dăinuiesc de multe veacuri în aceeași stare în care se află azi, și nici nu se întrevede sfîrșitul acestei stări în viitor. Dacă, după presupunerea celor din ve-

chime, pămîntul ar fi un întins înconjurat cu un brîu lat de ape sau cu pustiuri, de a căror fierbinţeală nu s-ar putea nimeni apropia, cine privind la aceste ultime graniţe ale cunoştinţelor omeneşti n-ar fi cuprins de simţăminte profunde, dar tulburi ?

În sfîrşit, ca tablouri ale naturii, sînt de neuitat priveliştile care ţi se deschid în faţa ochilor din înălţimile munţilor semeţi ; deşi într-un anumit sens nu pot fi numite în nici un caz frumoase. Privind în jos de pe creasta cea mai înaltă a Anzilor, sufletul, nestingherit de mici amănunte, se umplea de uluitoarele dimensiuni ale maselor de piatră înconjurătoare.

În ceea ce priveşte fiinţele însufleţite, cred că nimic nu este mai uimitor decît prima întîlnire cu omul sălbatic văzut în sălaşul lui de baştină — a omului surprins în cea mai de jos şi mai sălbatică stare. La o asemenea vedere, mintea oricui se năpusteşte în noaptea secolelor trecute şi se întreabă fără să vrea : e cu putinţă ca înşişi progenitorii noştri să fi arătat la fel cu aceşti oameni ? Oameni ale căror gesturi şi chipuri sînt pentru noi mai puţin inteligibile decît ale animalelor domestice, oameni, care nu au nici instinctul animalelor acestora şi nici nu se pot mîndri cu raţiunea umană sau cel puţin cu meşteşugurile practice care decurg din ea ? Cred că este cu neputinţă de descris sau de zugrăvit deosebirea dintre omul primitiv şi omul civilizat ; e ca deosebirea dintre un animal sălbatic şi altul îmblînzit, iar interesul de a vedea un primitiv este în parte identic cu acela de a vedea leul în pustia lui, tigrul sfîşiindu-şi prada în jungă şi rinocerul rătăcind peste cîmpiile sălbatice ale Africii.

Printre spectacolele cele mai impresionante pe care le-am văzut, trebuiesc puse Crucea Sudului, norul lui Magellan şi toate celelalte constelaţii ale emisferei sudice : tromba marină ; rîul de gheţari albaştri, atîrnînd deasupra mării mai spăimîntător decît orice prăpastie ; insula-lagună, ridicată de coralii clădităori de recifuri ; un vulcan în erupţie ; prăpădul unui năprasnic cutremur de pămînt. Ultimele fenomene, prin legătura lor strînsă cu structura geologică a lumii, au poate pentru mine un interes particular. Dar cutremurul de pămînt e drept să reprezinte pentru orişicine întîmplarea cea mai impresionantă : pămîntul, socotit din prima copilărie ca temei şi prototip al soliditaţii, s-a lăsat în jos şi s-a ridicat ca o pojghiţă de gheaţă sub picioarele noastre ; văzînd munca şi cazna de o viaţă a omului nimicite într-o clipită, se face deodată simţită netrebnicia mult lăudatei lui puteri.

S-a spus că dragostea pentru vînătoare este una din desfătările înnăscute ale omului şi urmă a unei pasiuni instinctive. Dacă aşa stau lucrurile, sînt sigur că plăcerea de a trăi în aer liber, cu cerul drept acoperămînt, iar pămîntul drept masă, face parte din aceeaşi pasiune, reprezentînd întoarcerea sălbaticului la obiceiurile lui native. Mă gîndesc mereu la raitele noastre cu barca, la excursiile mele pe uscat, cînd străbăteam ţinuturi neumblate cu o desfătare fără seamăn, pe care nici o scenă a civilizaţiei n-ar fi fost în stare să mi-o procure ; şi nu mai încape îndoială că toţi călătorii îşi vor fi amintit neapărat fericirea in-

tensă pe care au trăit-o respirînd pentru întîia oară într-o climă străină, unde omul civilizat n-a călcat decît rareori, dacă nu chiar niciodată.

Alte cîteva surse de desfătare într-o călătorie lungă sînt mai raționale prin natura lor. Harta lumii încetează să mai fie un simplu carton gol ; ea devine un tablou plin de cele mai variate și însuflețite imagini. Fiece parte a lumii crește în adevăratele ei dimensiuni : continentele nu mai sînt privite ca niște insule mai mari și nici insulele nu mai pot fi socotite ca un fel de puncte, ele fiind, în realitate, mai întinse decît multe regate europene. Africa sau America de Nord și America de Sud sînt numiri care sună frumos și se pronunță ușor ; dar numai călătorind săptămîni întregi de-a lungul unei mici porțiuni din țărmurile lor, te convingi pe deplin de cît spațiu necuprins din imensa lume reprezintă aceste numiri.

Considerînd starea de lucruri actuală, e cu neputință să nu privim înainte, cu mari nădejdi, la progresul viitor al unei aproape întregi emisfere pămîntești. Ridicarea continuă a popoarelor din Marea de Sud la treapta civilizației, prin creștinismul introdus pretutindeni, e unică în istorie. Și faptul acesta e cu atît mai izbitor, cu cît, numai cu 60 de ani mai înainte, Cook, căruia nimeni nu-i va pune la îndoială temeinicia judecății, nu putea întrevede perspectiva niciunei schimbări. Însă azi prefacerile sînt evidente și ele s-au produs datorită spiritului filantropic al națiunii britanice.

În aceeași parte a lumii, Australia se ridică și putem spune că s-a și ridicat ca mare centru de civilizație, care nu după prea multă vreme va domni ca o împărătească peste emisferul sudic. Pentru un englez e imposibil să vadă aceste colonii depărtate fără o înaltă mîndrie și satisfacție. Înălțarea drapelului britanic pare a aduce cu sine oriunde, ca o urmare sigură, bunăstarea, prosperitatea și civilizația.

În încheiere, eu cred că nimic nu poate fi mai folositor pentru un tînăr naturalist, decît o călătorie prin țări depărtate. O astfel de călătorie și ascute, și potolește acea dorință și acea aviditate de a ști, pe care, după cum remarcă sir J. Herschel, o simte omul, chiar dacă simțurile toate îi sînt pe deplin satisfăcute. Ațîțarea pe care i-o dă noutatea lucrurilor și posibilitatea succesului îl stimulează să-și sporească activitatea. De altfel, cum numeroase fapte izolate devin repede neinteresante, deprinderea de a face comparații duce la generalizare. Pe de altă parte, călătorul rămînînd numai cîte puțin în fiecare loc, descrierile lui constau neapărat numai din schițe, nu din observații amănunțite. Așa că, după cum am simțit eu însumi din proprie experiență, se naște pornirea constantă de a completa marile goluri ale observației directe cu ipoteze superficiale și nepotrivite.

Dar călătoria mie mi-a plăcut prea mult, ca să nu recomand tuturor naturaliștilor, deși niciunul să nu se aștepte să fie atît de norocos ca mine în privința tovarășilor de călătorie, să încerce totul, pornind la drum pe uscat, dacă nu le stă în putință pe mare. Pot fi încredințați că afară de prea rare cazuri, nu vor înfrunta nici o greutate sau primejdie, care să nu poată fi prevăzută din timp. Din punct de vedere moral, aceste pățanii îi vor învăța cu răbdarea binevoitoare, eliberarea

de egoism, obiceiul de a te servi singur şi de a te folosi de orice prilej care se iveşte. Într-un cuvînt, ei trebuie să aibă calităţile care caracterizează pe mai toţi marinarii.

Călătoria îi va învăţa de asemenea cu neîncrederea, dar în acelaşi timp ei vor descoperi cît de mulţi oameni cu inimă bună sînt pe lume, oameni cu care nu aveau pînă atunci nici o legătură şi nici nu vor mai avea de atunci înainte şi care totuşi sînt gata să le întindă cea mai dezinteresată mînă de ajutor.

NOTE

CAPITOLUL I

1. (Pag. 51). O corabie cu pînze, de proporţiile neînsemnate ale vasului „Beagle", era „o adevărată jucărie a vînturilor". Îndeosebi, ea nu era prevăzută cu toate cele necesare pentru navigaţia pe mările agitate ale Sudului, unde orice furtună ameninţa să răstoarne această „răţuşcă scufundătoare", cum scrie Darwin în jurnalul său de călătorie. „Beagle" înseamnă în englezeşte „cîine de vînătoare" sau „copoi".

2. (Pag. 51). Una din misiunile expediţiei de pe „Beagle" era să măsoare cu precizie longitudinile unei serii de puncte situate în jurul globului pămîntesc. Cum determinarea longitudinii nu este altceva decît determinarea timpului local, precizia acestor măsurători depindea pînă nu de mult de precizia cronometrelor folosite (în prezent se face uz de semnale transmise prin radio). Grupul expediţionar de pe „Beagle" avea la dispoziţia sa 24 cronometre foarte precise : cu prilejul determinării repetate a longitudinii oraşului Bahia (din Brazilia), în 1863 s-a constatat că cronometrele dădeau o eroare de +33 secunde pe an. [Vezi amănunte în partea introductivă.]

3. (Pag. 53). *„Războiul de independenţă" :* e vorba de mişcarea revoluţionară burgheză spaniolă şi portugheză îndreptată contra stăpînirii franceze. Cînd trupele franceze, sub comanda lui Murat, au năvălit în 1808 în Spania şi Napoleon a instalat pe tronul Spaniei pe fratele său Joseph, în ţară a izbucnit o răscoală. Războiul a durat pînă în 1813, cînd Joseph a fost silit să părăsească Spania. Evenimente asemănătoare s-au petrecut în acelaşi timp şi în Portugalia.

4. (Pag. 53). Căpitan-general este vechea denumire a guvernatorilor militari ai coloniilor spaniole.

5. (Pag. 53). *Nord-ost-ten-nord* este a 3-a dintre cele 32 diviziuni (socotind ca zero direcţia nordului şi numărînd în sensul limbilor unui ceasornic) în care se împarte cadranul unui compas marin ; ea indică direcţia intermediară între nord-nord-est şi nord-est. În mod analog, *zuid-west-ten-zuid* înseamnă a 19-a diviziune, care indică direcţia intermediară între sud-sud-vest şi sud-vest. Aceşti termeni, de origine olandeză, s-au adoptat în practica marinei ruseşti încă din timpul lui Petru I.

6. (Pag. 54). *Vintém :* monedă de cupru egală cu 20 reis portughezi şi brazilieni (adică, pe vremea lui Darwin, circa 2 bani în Brazilia şi circa 3,75 bani în Portugalia).

7. (Pag. 54). Umiditatea aerului se măsoară pe uscat cu ajutorul unui higrometru de tip special (numit psihrometru), constînd din două termometre : unul din ele arată temperatura aerului, iar celălalt — numit termometru umed — punctul de rouă, adică temperatura la care se produce saturaţia aerului cu vapori de apă. Cu cît aerul e mai uscat şi cu cît temperatura lui e mai ridicată, cu atît punctul de rouă este mai scăzut şi, prin urmare, cu atît diferenţa (în grade termometrice) dintre temperatura aerului şi punctul de rouă e mai mare.

8. (Pag. 55). *Harmattan :* vînt încărcat cu praf, foarte uscat, de obicei de intensitate moderată, care suflă în Africa, dinspre nord sau nord-est, la sud de Sahara.

9. (Pag. 55). Întreg acest alineat lipseşte din prima ediţie (din 1839) a *Jurnalu-*

lui. Relatînd pe scurt faptul însuşi al depunerii unui praf cafeniu pe corăbiile care navigă pe mare, Darwin dă fenomenului următoarea explicaţie : „Cred că acest praf se formează în urma dezagregării atmosferice a rocilor vulcanice şi că provine, probabil, de pe ţărmurile Africii". După cît se pare, micile cochilii ale unor organisme microscopice descoperite în acest praf l-au făcut pe Darwin să se adreseze, pentru a-i cere părerea, lui Ch. G. Ehrenberg ; acesta a întreprins un studiu ale cărui rezultate Darwin le comunică în ediţia a doua, renunţînd la punctul său de vedere iniţial. După cum se ştie, Ehrenberg nu considera organismele microscopice drept cele mai simple organisme, ci fiinţe multicelulare cu un sistem diferenţiat de organe. Aplicînd tuturor acestor organisme vechea denumire de „infuzorii", Ehrenberg, sub influenţa teoriei sale eronate, număra printre „infuzorii" nu numai protozoarele, în înţelesul actual al cuvîntului, ci şi algele diatomeice, rotiferele, unii viermi şi chiar spermatozoizii. Aşadar „infuzorii" pe care i-a descoperit Ehrenberg în praful trimis de Darwin nu trebuie să fie luaţi în înţelesul actual al acestui termen. Mai degrabă e vorba de învelişurile silicifiate ale diatomeelor şi de mici cochilii fosile de foraminiferi.

10. (Pag. 55). *Bazalt :* rocă vulcanică, de obicei de culoare neagră ; este un amestec de labrador (sau de alţi feldspaţi, mai cu seamă bazici), de augit şi de oxid de fier.

11. (Pag. 55). *Aragonit* ($CaCO_3$) : mineral care adesea se cristalizează în formă de ace fine.

12. (Pag. 55). *Aplysia* (iepure de mare) : moluscă din subclasa Opistobranchia, clasa Gasteropodelor ; moluşte marine, care se tîrăsc cu mare repeziciune pe pîntece ; pe laturile tălpii piciorului se ridică nişte excrescenţe (parapodii), care se adună deasupra (în formă de tricorn napoleonian) ; ele acoperă, la locul de împreunare, o mică cochilie plată, care rămîne numai parţial sub cutele mantalei întinse asupra ei. Organul de respiraţie al Aplysiei este o branchie triunghiulară cutată, situată în cavitatea mantalei.

13. (Pag. 56). *Physalia* (numită adesea „galeră portugheză") este una din cele mai mari sifonofore, o subclasă a încrengăturii Celenteratelor ; corpul lor seamănă cu o băşică de bou şi pluteşte pe suprafaţa mării ; din corp porneşte în jos un tub, care ajunge pînă la un metru lungime, dar lungimea tentaculelor, înzestrate cu numeroase nematocite, este mult mai mare.

După cum se ştie, facultatea de a produce înţepături vătămătoare cu ajutorul nematocitelor veninoase, care ies în afară, ori de cîte ori celulele speciale ale tegumentelor exterioare vin în contact cu o vietate, este specifică majorităţii celenteratelor. Înţepăturile produse de Physalia pe pielea omului sînt mai usturătoare decît înţepăturile de urzică.

14. (Pag. 56). Această explicaţie e învechită : mecanismul schimbărilor de culoare la cefalopode, cameleon şi alte animale se reduce, după cum se ştie, la dilatarea şi contractarea alternativă a celulelor pigmentare (cromatofore), conţinînd granule de pigment de diferite culori.

15. (Pag. 57). *Serpentin* ($H_4Mg_3Si_2O_9$) : un mineral de culoare verde.

16. (Pag. 57). Cercetările cele mai recente au arătat că există atîtea excepţii de la această regulă, încît, deşi a fost multă vreme universal acceptată, în prezent ea are nevoie de corecţii însemnate. În adevăr, majoritatea vulcanilor din America de Sud sînt situaţi la distanţă de 150—250 km de ocean, iar în Sahara şi în Asia centrală se cunosc vulcani stinşi care se găsesc la depărtări de cîteva mii de kilometri de orice

mare. „Distribuția geografică a vulcanilor este în strînsă legătură nu cu țărmurile mărilor, ci cu liniile de dizlocație și anume cu frîngerea și scufundarea unor porțiuni ale scoarței terestre" (V. A. Obrucev, *Marea Enciclopedie Sovietică,* ed. I, vol. 13, p. 620).

17. (Pag. 57). *Nulliporae,* numite mai deseori Lithothamniae : grupă de alge roșii, care se disting prin faptul că în membrana celulelor lor se depun mari cantități de calcar. De obicei Lithothamniile formează pe stîncile marine cruste compacte de culoare roz.

18. (Pag. 58). *Marchantiae* sau Marchantiaceae : familie din clasa Hepaticelor.

19. (Pag. 58). *Măsliină de mare* (Oliva) : gen de moluște gasteropode de la tropice, cu scoica foarte netedă și lustruită.

20. (Pag. 59). Darwin scrie de fapt „compound", adică compus, complex. Pentru a nu da loc la ambiguitate, am tradus acest cuvînt cu cuvîntul „colonial", deoarece e vorba de organisme coloniale, în opoziție cu cele individuale.

21. (Pag. 59). Trecînd de la insula San Paolo la Fernando Noronha, „Beagle" a traversat ecuatorul. În *Jurnalul de drum,* Darwin descrie ceremonia la care se supune toată lumea cu prilejul traversării ecuatorului pe mare : „17 februarie. — Am trecut ecuatorul și m-am supus neplăcutei operații a rasului. Azi de dimineață, pe la orele 9, noi, bieții „novici", în număr de 32, am fost adunați pe puntea inferioară. S-au închis spiraiurile, așa că ne-am trezit în întuneric într-o căldură nesuferită. Apoi au venit la noi patru comisari de-ai lui Neptun, care ne-au condus unul cîte unul pe punte. Eu am fost primul și am scăpat ușor ; cu toate acestea am găsit ceremonia acvatică destul de neplăcută. Înainte de a ajunge sus, comisarul m-a legat la ochi și m-a condus astfel mai departe, în timp ce, din toate părțile, mi se turnau în cap, cu mare zgomot, găleți întregi de apă ; apoi m-au așezat pe o scîndură, de pe care puteam fi ușor răsturnat într-o cadă cu apă. Aci, mi s-a mînjit fața cu catran și cu vopsea, pe care apoi mi le-au răzuit de pe obraji cu o custură făcută dintr-o bucată de cerc de fier ; la un anumit semnal, am fost răsturnat în cada cu apă, în care doi inși m-au luat în primire, dîndu-mă cu capul la fund. În sfîrșit, spre marea mea satisfacție, mi s-a dat drumul ; cei mai mulți dintre novici au pățit mult mai rău : li s-a băgat în gură acel amestec murdar cu care li se mînjeau obrajii. Toată corabia se prefăcuse într-o adevărată baie și apa curgea în șiroaie în toate direcțiile : firește că toată lumea, chiar și căpitanul, erau uzi pînă la piele."

22. (Pag. 59). *Fonolit :* termen propus de geologul german Werner pentru denumirea lavelor compacte, lamelare, care răsună cînd sînt lovite ; Darwin a folosit termenul chiar în acest sens.

23. (Pag. 59). *Injectare :* pătrunderea rocilor topite în crăpăturile, golurile sau spațiul dintre straturile scoarței terestre.

24. (Pag. 60). *Rocă de bază :* formația veche de sub aluviunile proaspete, afînate.

25. (Pag. 60). Descrierea expediției lui A. Humboldt în America centrală și de Sud (1799—1804) și a rezultatelor ei științifice a fost publicată de el, cu colaborarea unui mare număr de savanți francezi, în 30 de volume, în limba franceză *(Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent,* Paris, 1807—1834). Cele trei volume din această ediție care conțin descrierea călătoriei, scrise chiar de Humboldt, au fost traduse în limba engleză sub titlul *Personal Narrative of Travels* (3 vol., Londra, 1818—1819). Aceasta este ediția pe care o citează Darwin.

26. (Pag. 60). *Sienit :* rocă eruptivă cu structură holocristalină, din grupa rocilor feldspatice.

27. (Pag. 61). *Diodon antennatus:* peşte din familia Diodontidae. Apropiat de specia descrisă de Darwin este peştele arici (Diodon hystrix). Aerul tras de peşte nu intră în „cavitatea corpului", cum spune Darwin, ci într-un sac special, care comunică cu faringele. Afirmaţia doctorului Allan, citată de Darwin, cum că dacă un rechin înghite un Diodon, acesta îi roade stomacul şi astfel îl omoară, nu corespunde, pe cît se pare, adevărului. În orice caz, nici academicianul L. S. Berg, nici eu n-am reuşit să găsim date care să confirme această afirmaţie.

28. (Pag. 61). *Forres:* orăşel în nordul Scoţiei (comitatul Moray).

29. (Pag. 61). *Confervae:* alge verzi, filamentoase, de apă dulce, din clasa Heteroflagelatelor. E clar că descrierea dată de Darwin nu se referă la Confervae, ci la algele albastre (Cyanophyceae), dintre care una din puţinele lor reprezentate marine este Trichodesmium, menţionată mai departe de Darwin.

30. (Pag. 62). După părerea prof. L. A. Zenkevici, „animalele extrem de mici", a căror descriere o dă Darwin mai departe, sînt, după toate probabilităţile, aşa-numitele larve trochophorice (tip „veliger") ale moluştelor. Pe vremea lui Darwin încă nu fuseseră descrise Trochophora şi Veliger. „Rupturile membranelor", care îl uimiseră aşa de mult pe Darwin, trebuie, probabil, să fie considerate ca un rezultat pur mecanic, prin punerea „animalelor" într-o picătură de apă, unde, în virtutea tensiunii superficiale, trebuie să se fi produs acest efect.

31. (Pag. 63). *Cormoran (Phalacrocorax carbo):* pasăre migratoare foarte răspîndită, care se hrăneşte cu peşte, fiind o perfectă înotătoare şi scufundătoare.

32. (Pag. 63). Crustaceii copepozi foarte mici din familia Calanidae, foarte răspîndiţi atît în apele reci, cît şi în cele calde, formează de fapt, împreună cu unele moluşte, principala hrană a balenelor. Cel mai cunoscut reprezentant nordic al lor este *Calanus finmarchicus;* în regiunile sudice ale oceanului Pacific, un rol asemănător joacă crustaceii din familia Euphausiidae, care formează aglomeraţii enorme de culoare roşiatică.

33. (Pag. 63). După părerea prof. L. A. Zenkevici, e vorba aci de nişte forme coloniale de radiolarii (subclasa rhizopodelor), cum sînt Collozoum sau Sphaerozoum. Pe lîngă mici vacuole, picături mici de grăsime şi altele, în protoplasma lor trăiesc ca simbionţi nişte alge unicelulare de culoare galbenă (Zooxanthella). Darwin a putut lua aceste alge şi vacuole drept „ouşoare de două feluri".

CAPITOLUL II

1. (Pag. 65). În jurnalul său de drum, Darwin scrie: „6 aprilie. — Toată ziua s-a scurs cu liberarea paşapoartelor pentru expediţia în interiorul ţării. E întotdeauna neplăcut să ai a face cu funcţionari impertinenţi; cînd e vorba, însă, de brazilieni, care sînt tot aşa de josnici la suflet pe cît sînt de jalnici trupeşte, acest lucru este aproape insuportabil. Dar perspectiva de a vizita pădurile sălbatice, populate de păsări frumoase, de maimuţe şi de leneşi, şi lacurile cu cobai şi aligatori, sileşte pe orice naturalist să sărute picioarele pînă şi brazilienilor."

2. (Pag. 65). În jurnalul de drum al lui Darwin găsim următoarea însemnare interesantă: „Corcovado se bucură de mare faimă printre *maruni,* adică sclavii fugiţi de la stăpîn: cînd l-am urcat ultima oară, am întîlnit trei tîlhari de cea mai fioroasă

speță, înarmați pînă în dinți ; erau niște *maticani,* adică vînători de sclavi, care primeau o anumită sumă pentru fiecare sclav capturat viu sau mort. În cazul din urmă, ei aduc numai urechile victimei."

3. (Pag. 66). *Plante suculente :* tip de plante rezistente la secetă, la care unele organe (frunzele, tulpinele), pentru a se apăra contra evaporației excesive, se prefac în rezervoare cărnoase care cuprind o mare cantitate de apă. Astfel sînt, de exemplu, aloesul cu frunzele cărnoase, cactușii cu tulpinele cărnoase și frunzele reduse, Euphorbiaceele și altele.

4. (Pag. 66). Asupra înțelesului cuvîntului *farina* vezi chiar explicația lui Darwin de la pag. 68.

5. (Pag. 68). *Limnaea* sau Lymnaea : gen de moluște gasteropode de apă dulce, din ordinul Pulmonata. — *Solen :* gen de moluște de mare, lamellibranchiate ; scoica lor lungă este turtită pe laturi și deschisă la ambele capete ; această moluscă trăiește îngropată în nisip la adîncime foarte mare, pînă la 3 m. — *Mytilus* (midie) : gen de moluște din aceeași clasă ; media se fixează pe stînci sau pe obiecte submarine cu ajutorul unor filamente speciale (așa-numitul byssus), secretate de o glandă de pe picior, sub formă de lichid, care se întărește în apă ; această moluscă e comestibilă. — *Ampullariae :* melci tropicali de apă dulce, gen de moluște gasteropode. — *Hydrophilus :* bou de baltă.

6. (Pag. 68). *Jorullo :* regiune vulcanică din sud-vestul Mexicului.

7. (Pag. 68). *Vampir :* gen de lilieci din familia Phyllorhinelor. Chestiunea hranei vampirilor, constînd din sîngele supt de la alte animale, a rămas multă vreme controversată. După cum se exprimă Brehm „lucrul s-a explicat și, la drept vorbind, problema... a fost rezolvată numai de Darwin" *(Viața animalelor,* vol. X).

8. (Pag. 68). *Manioc* sau *cassava (Manihot utilissima) :* plantă din familia Euphorbiaceelor. Darwin numește greșit această plantă *cassada.*

9. (Pag. 70). Metodele înapoiate de a se face agricultură, folosind munca de semisclavi a negrilor, s-au păstrat în Brazilia pînă în ziua de azi, de aceea bogățiile solului sînt ca și mai înainte extraordinar de slab utilizate. În 1946, suprafața cultivată a solului reprezenta numai 1,8% din tot teritoriul Braziliei.

10. (Pag. 70). Darwin scrie în jurnalul de drum : „Situația numărului enorm de sclavi care trăiesc în Brazilia trebuie să intereseze pe orice străin. Mergînd pe stradă, e interesant de observat numărul de neamuri care se pot deosebi după diferitele ornamente gravate pe pielea lor și după expresiile diferite ale chipului lor. Pe această diversitate de neamuri se bazează securitatea țării. Sclavii trebuie să comunice între ei în limba portugheză, de aceea ei nu sînt uniți. Sînt convins că în cele din urmă ei vor lua puterea în mîinile lor. Îmi întemeiez această credință pe numărul lor, pe splendidele lor corpuri atletice (în special dacă îi compari cu brazilienii) — ceea ce e o dovadă că se găsesc în climatul lor natal — și pe marile lor aptitudini intelectuale foarte subapreciate ; ei sînt muncitori activi în toate meseriile de primă necesitate. Dacă numărul negrilor liberi va crește (ceea ce desigur va trebui să se întîmple) și dacă nemulțumirea lor față de situația de inegalitate în drepturi cu albii, care locuiesc printre ei, se va intensifica, epoca eliberării generale nu e departe." Sclavia a fost formal desființată în Brazilia abia în 1888. Dar discriminarea față de negri se menține complet în țările Americii latine pînă în ziua de azi. Deși sînt supuși unei persecuții crîncene din partea albilor, negrii duc în mod din ce în ce mai organizat lupta pentru drepturile lor.

11. (Pag. 70). *Palmierul-varză:* denumirea a două specii de palmieri *Euterpe oleracia* şi *Euterpe edulis:* în împrejurimile oraşului Rio de Janeiro creşte a doua specie, prima fiind răspîndită mai spre nord.

12. (Pag. 71). *Planariile* (Planaria), numite în prezent mai des *turbellarii (Turbellaria)* sau viermi ciliaţi, sînt clasa de viermi plaţi cu cea mai simplă organizare. Speciile pe care le-a cercetat Darwin fac parte din aşa-numitele turbellarii triclade (Triclada), a căror majoritate covîrşitoare trăieşte în apă (mai cu seamă dulce). Formele terestre — în special tropicale — trăiesc în locuri umede, pe sub frunze etc. Planariile formează unul din obiectele clasice de studiu al fenomenelor de regenerare. Dar după primele experienţe asupra regenerării la viermi, făcute de diferiţi savanti în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ele au fost reluate pe scară mare, după cum se ştie, numai la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Observaţiile aproape uitate ale lui Darwin asupra regenerării, în special a unei specii de planarii terestre din Tasmania (Planaria tasmaniana), constituie, deci, una din primele încercări de a ataca această problemă biologică de cea mai mare importanţă încă din prima treime a secolului al XIX-lea.

13. (Pag. 72). *Ţara lui Van Diemen:* numele vechi al insulei Tasmania (navigatorul Tasman, care a descoperit insula, a botezat-o astfel în cinstea lui Van Diemen, guvernatorul Indiilor olandeze).

14. (Pag. 72). *Parenchim:* termen folosit în zoologie spre a defini ţesutul celular moale care umple spaţiul dintre intestin şi peretele corpului la unele animale nevertebrate inferioare, lipsite de colon. Un exemplu tipic de animale parenchimatoase sînt viermii plaţi, din care fac parte şi planariile.

15. (Pag. 72). *Maimuţe urlătoare* (Mycetes sau Alouatta): gen de maimuţe cu coada prehensilă, din subordinul maimuţelor platyrrhine, din Amerîca de Sud.

16. (Pag. 73). *Yaguarundi* (Felis yaguarundi): specie sud-americană de animale din genul pisicii — Felis (lungimea corpului e de 55—60 cm, a cozii de 50—60 cm).

17. (Pag. 74). *Hyla* (broască de copac, brotăcel): gen de broaşte din familia Hylidaelor, reprezentat în America de Sud prin mai multe specii.

18. (Pag. 74). *Nereidae:* viermi de mare din ordinul Polychaera al annelidelor. — *Corallina:* denumire învechită care se dădea pe vremea lui Darwin briozoarelor, precum şi polipilor hidroizi din clasa Hidromeduzelor (Hydromedusae: clasă de animale celenterate); polipii hidroizi (adică asemănători cu hidra) — generaţie sedentară asexuală a hidromeduzei (generaţia sexuală e formată din meduze care înoată liber) — formează colonii, fixîndu-se pe orice corp solid submarin (pietre, scoici, alge, piloţi etc.); în timpul călătoriei, Darwin s-a ocupat de numeroase ori cu observarea acestor organisme; în prezent, termenul *corralina* se aplică cu totul altor organisme şi anume unor alge din grupa Lythothamniae (vezi mai sus nota 17, cap. I). — *Pyrosoma:* ordin special de ascidii, care formează colonii transparente plutitoare destul de mari (pînă la 30 cm), constînd din sute de indivizi închişi într-o tunică comună şi avînd forma de con alungit, deschis la capătul larg; indivizii coloniei se aşază perpedincular pe peretele conului, cu orificiile orale spre exteriorul conului, iar cu cele cloacale spre interiorul lui; ele plutesc cu capătul ascuţit înainte şi au facultatea de a emite o vie lumină fosforescentă.

19. (Pag. 75). *Arborele de pîine* (Artocarpus) sau *jaca* este un gen de arbore din familia dudului; fructele lui sînt combestibile. — *Arborele de mango* (Mangifera): arbore din familia Anacardiaceelor; face un fruct (drupă) comestibil (Mango). Ambii arbori cresc în regiunile tropicale.

20. (Pag. 76). *Topsail* (săgeată) : velă triunghiulară care se așază cu vîrful în jos deasupra unei vele aurice.

21. (Pag. 76). *Strongylus* (în nomenclatura modernă, Cyllodes) : gen de coleoptere din familia Nitidulidae (gîndaci lucioși). În nomenclatura zoologică modernă se dă numele de Strongylus unuia din genurile de viermi rotunzi paraziți.

22. (Pag. 77). *Lepidoptera :* fluturi. Împărțirea fluturilor în Cladocera (cu antene în formă de măciucă) și Heterocera (cu antene în formă de fulg) este astăzi învechită.

23. (Pag. 77). *Carabidae :* familie de coleoptere răpitoare terestre, din care fac parte diferitele specii de Carabus. — *Harpalidae :* subfamilie a carabidelor. — *Silphidae :* necrofori sau gropari. — *Brachelytra :* probabil că Darwin se referă la gîndacii din familia răpitorilor (Staphylinidae), care se caracterizează de obicei prin elitrele lor foarte scurte ; *Rhyncophora (Rhynchophora) :* probabil că Darwin se referă la gărgărițe. — *Chrysomelidae :* gîndaci care se hrănesc cu frunze.

24. (Pag. 79). Mai tîrziu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, celebrul entomolog francez Fabre a făcut observații extrem de amănunțite asupra felului de viață al acestor viespi. Vezi *Instinctul și moravurile insectelor.*

25. (Pag. 79). Deși Lamarck a împărțit încă din 1801 vechea clasă stabilită de Linné a insectelor, echivalentă cu tipul arthropodelor din concepția modernă, în clasele crustacei, arachnide și insecte, totuși, pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, prin entomologie se înțelegea adesea studiul tuturor arthropodelor. Această situație se reflecta și în limbajul folosit pe vremea aceea ; astfel se numeau „insecte", adeseori, atît păianjenii, cît și miriapodele. În acest sens întrebuințează și Darwin destul de des termenul „insecte".

CAPITOLUL III

1. (Pag. 83). Chibriturile prometeice au apărut prin anul 1830. Acest chibrit consta dintr-un tubuleț de hîrtie răsucită, la capătul căruia se aplica un amestec de clorat de potasiu și zahăr, iar alături se punea o foarte mică fiolă cu acid sulfuric. Prin spargerea fiolei, acidul cădea pe amestec provocînd aprinderea bruscă. Darwin, evident, spărgea fiola cu dinții.

2. (Pag. 84). Statul Banda Oriental del Uruguay (ceea ce pe spaniolește înseamnă „țărmul răsăritean al [rîului] Uruguay") s-a numit mai întîi prescurtat Banda Oriental și apoi pur și simplu Uruguay, cum se numește pînă astăzi ; Banda Oriental s-a proclamat independent în 1825.

3. (Pag. 84). *Gauchos :* grup etnic de origine sud-americană, format prin amestecul spaniolilor cu indieni.

4. (Pag. 84). În prezent, s-a dat numele de nandu (Rheae) întregii grupe de struți americani, care formează un subordin din ordinul de păsări necarenate.

5. (Pag. 84). Primele cuvinte ale rugăciunii catolice adresată Maicii Domnului, pe care, răspunzînd, le continuă stăpînul casei.

6. (Pag. 85). *Capul Bunei Speranțe* sau Colonia Capului este o colonie în Africa de Sud, întemeiată de olandezi în secolul al XVII-lea, dar pe care au pus mîna englezii la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

7. (Pag. 85). *Ghiulele cu lanț* se foloseau altădată în artileria navală pentru a rupe greementul corăbiei adversarului. Ele constau din două sfere sau emisfere legate între ele printr-un lanț scurt.

8. (Pag. 86). *Iepure nestatornic (Lepus americanus)*: iepure din America de Nord, care trăiește în regiunile păduroase.

9. (Pag. 87). Despre niște grămezi asemănătoare din Djungaria, numite acolo *obo*, V. A. Obrucev scrie: „Mongolii construiesc obo în trecătorile și pe vîrfurile unor munți sau dealuri. Orice mongol care pătrunde prin trecătoare sau se urcă pe un astfel de munte se socotește dator să mărească grămada cu încă o piatră luată din împrejurimi sau să înfigă un băț, legînd de el sau de bețele înfipte de mai înainte cîte o fîșie ruptă din îmbrăcămintea sa, sau cîte un smoc de păr din coada calului său" (V. A. Obrucev, *Prin regiunile sălbatice ale Asiei centrale*, p. 142, Moscova, 1951). Se poate crede că grămezile descrise de Darwin au aceeași origine.

10. (Pag. 87). „Unul din primii oameni care au reflectat asupra cauzelor lipsei arborilor din pampas a fost Darwin. Pornind de la faptul că sădirea arborilor în pampas dă de obicei rezultate pozitive, el a emis ipoteza că lipsa lor se explică prin tinerețea geologică a țării. Hassner nu se îndoiește că absența copacilor din pampas e datorită în primul rînd unor cauze climatice, dar crede că numai aceste cauze nu sînt suficiente și citează încercările reușite de a se sădi eucalipți. Krasnov, după cum se știe, vedea cauza lipsei arborilor din stepe și prerii în caracterul de șes și drenajul neîndestulător al acestor întinderi de pămînt" (A. P. Ilinski, *Vegetația globului pămîntesc*, p. 148, Moscova-Leningrad, 1937).

11. (Pag. 91). *Aspalax* sau Spalax: cățelul pămîntului sau orbete.

12. (Pag. 91). Tucutuco a fost descoperit și descris pentru prima oară de Darwin. În prima ediție, descrierea se termina înainte de fraza: „Lamarck ar fi fost încîntat"... De aci și pînă la sfîrșit, totul a fost adăugat de Darwin în ediția din 1845 cînd, lucru evident, făcînd cunoștință mai intimă cu Lamarck, s-a decis să adopte teoria exersării și a neexersării organelor, incluzînd-o în cadrul în care funcționează selecția naturală (vezi Darwin, *Originea speciilor*, cap. V).

13. (Pag. 91). *Molothrus* (pasărea vacilor): gen de păsări apropiate de grauri, din familia Icteridae.

14. (Pag. 93). Spaniolii numesc această păsărică *bentevi*

15. (Pag. 94). Păsările descrise mai departe de Darwin sub numele generic de „vulturi de stîrv americani" fac parte din două familii complet deosebite ale ordinului păsărilor răpitoare diurne. Condorul, vulturul-curcan și gallinazo sînt principalii reprezentanți ai familiei vulturilor americani, care se separă într-un subordin special. Caracarele formează o grupă de genuri apropiată de ulii. Pînă în ziua de azi, principalele cunoștințe despre felul de viață al tuturor acestor păsări se bazează mai cu seamă pe observațiile lui Darwin.

16. (Pag. 96). *Busola lui Kutter*: busola alcătuită după ideea fizicianului Kutter, care a propus, în 1821, o nouă formă de suporți ascuțiți pentru acul busolei.

17. (Pag. 96). *Conquista*, literal „cucerire", este perioada în cursul căreia spaniolii și portughezii au pus mîna pe America centrală și cea de Sud, adică secolul al XVI-lea.

18. (Pag. 98). *Fulgurite* (de la cuvîntul latinesc fulgur — trăsnet) se numesc cavitățile tubulare formate în nisip prin căderea trăsnetului. În prezent se știe că diametrul canalului principal format de trăsnet poate ajunge la 40—60 cm.

19. (Pag. 98). Această expresie este absolut naturală la Darwin, deoarece pînă

la descoperirea structurii atomiste a electricității (la sfîrșitul secolului al XIX-lea) în literatura științifică se folosea termenul de „fluid electric", care s-a menținut de cînd electricitatea era concepută ca un fluid imponderabil de două feluri : pozitiv și negativ.

CAPITOLUL IV

1. (Pag. 100). În magmele acide greu fuzibile se întîlnesc o mulțime de bășicuțe mici, așa încît produsele eruptive sînt foarte poroase. Această spumă întărită se numește *piatră ponce*. Fragmentele de rocă rotunjite, fiind cimentate într-un singur tot, formează un *conglomerat*.

2. (Pag. 103). Aci, ca și în cap. I, Darwin se referă, desigur, la algele cianoficee (vezi nota 29 de la cap. I).

3. (Pag. 103). *Animalicule de infuzie :* termen zoologic vechi cu care erau denumite organismele microscopice ivite în diferite infuzii apoase. Cuvîntul *animaliculum* înseamnă „animal foarte mic". Prin animalicul, cercetătorii la microscop din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea înțelegeau în special cele mai simple animale și plante unicelulare, precum și viermii și crustaceii de dimensiuni microscopice. Totalitatea lor s-a denumit și cu termenul „infuzorii" (de la cuvîntul latinesc *infusum* = turnat în). Așadar, termenul vechi de „infuzorii" nu trebuie confundat cu înțelesul modern al acestui termen, care astăzi înseamnă o clasă a protozoarelor.

4. (Pag. 104). Darwin cuprinde în „Siberia" și șesul din jurul mării Caspice, despre ale cărui lacuri sărate, descrise de Pallas, chiar vorbește mai departe. Crustaceii de apă sărată care se găsesc în aceste lacuri — *Artemia salina* și *Diaptomus salinus* — trăiesc în adevăr într-o soluție de sare extraordinar de concentrată. De altfel, Artemia e numită în sudul U.R.S.S. „mama sării", „deoarece apariția ei precede depunerea sării" (S. A. Zernov, *Hidrobiologie generală*, p. 186, Moscova, 1934).

5. (Pag. 104). *Lymington :* orășel în Anglia (comitatul Hampshire) pe țărmul mării Mînecii.

6. (Pag. 104). *Cancer salinus :* probabil un vechi sinonim al răcușorului de apă sărată *Artemia salina* (vezi nota 4 de la cap. IV).

7. (Pag. 105). *Poncho :* un fel de zeghe folosită în țările spaniole din America de Sud, avînd forma unei pături cu o gaură la mijloc prin care se vîră capul.

8. (Pag. 105). *Maté :* băutură preparată din frunzele arborelui *Ilex paraguariensis*, care conține cafeină („yerba de maté" — „ceai de Paraguay").

9. (Pag. 105). Darwin are perfectă dreptate cînd conchide, contrar părerii „gauchos"-ilor, că indienii consideră copacul ca altar, nu ca divinitate. Ritualuri asemănătoare existau la multe popoare în diferite părți ale globului pămîntesc. Astfel, Taylor povestește despre ritualurile religioase ale iakuților : „Iakuții atîrnă de copacii deosebit de frumoși ofrande constînd din mici obiecte fără valoare, făcute din cupru și fier. Ei aleg o poiență verde, la umbra copacilor, pentru aducerea jertfelor lor de primăvară, care constă din cai și tauri, ale căror capete sînt apoi atîrnate de crengi. Ei cîntă cîntece improvizate în cinstea duhului pădurii și atîrnă de ramurile copacilor de pe marginea drumului ofrande de păr de cal, ca emblemă a bunului lor cel mai de preț". (E. Taylor, *Cultura primitivă*, p. 399, Moscova, 1939). După unele date, se poate

crede că arborele sfînt descris de Darwin nu era altceva decît o acacia solitară, deoarece asemenea copaci izolaţi se întîlnesc cîteodată în regiunea complet lipsită de păduri a lui Rio Negro.

10. (Pag. 106). *Aguti* (Dasyprocta) sau iepure auriu : gen dintr-o familie deosebită de rozătoare, înrudit cu cobaii (Cavia), dimpreună cu care altădată făceau parte din acelaşi gen. De aci provine şi denumirea latinească învechită *(Cavia Patagonica)* pe care o dă Darwin.

11. (Pag. 108). Ajungînd la putere cu ajutorul efectiv al populaţiei de gauchos încă din 1829, Juan-Manuel Rosas (1793—1877) trece pe faţă de partea moşierilor. Reacţionar din cap pînă-n picioare, el îşi atrage ura cercurilor largi ale populaţiei argentiniene. În 1852, Rosas e răsturnat şi îşi găseşte azil în Anglia, unde mai încearcă să atragă atenţia asupra sa prin cuvîntări contra mişcării muncitoreşti şi a Internaţionalei I.

12. (Pag. 114). *Zorrillo (Conepatus suffocans) şi scunc (Mephitis mephitis)* nu sînt sinonime, cum scrie Darwin, ci numele a două animale diferite din familia jderului, făcînd parte din genuri diferite.

CAPITOLUL V

1. (Pag. 115). *Marnă* sau margă : rocă sedimentară, formată dintr-un amestec de carbonat de calciu, sau de carbonat de calciu şi magneziu, cu argilă.

2. (Pag. 118). Toate aceste fosile de mamifere sud-americane, a căror descoperire şi studiere de către Darwin a jucat, după cum se ştie, un rol foarte important în formarea ideilor lui evoluţioniste, fac parte din grupele sistematice enumerate mai jos. *Megatherium, Megalonyx, Scelidotherium* şi *Mylodon* fac parte din două familii de leneşi gigantici din era terţiară, strămoşii leneşilor actuali din pădurile Americii de Sud ; ca şi leneşii actuali, aceşti uriaşi fosili nu aveau incisivi şi canini (de unde şi numele lor de edentate), cu excepţia Megalonyxului mai vechi. *Macrauchenia* este reprezentantul unei familii deosebite de imparidigitate sud-americane dispărute, care se situează între cai şi rinoceri. *Toxodonul* este clasificat în prezent într-un ordin separat de ungulate sud-americane ; printre ele se găsesc unele specii (inclusiv Toxodon), care prin compoziţia şi natura danturii lor seamănă în adevăr cu rozătoarele, deşi nu sînt înrudite cu acestea. din urmă. *Pachydermata* (pachidermele) — în clasificarea mamiferelor de pe vremea lui Darwin — erau un ordin care cuprindea elefanţii, rinocerii, hipopotamii şi porcii. În sistematica modernă nu se recunoaşte acest ordin.

3. (Pag. 118). *Testacea :* denumire veche dată tuturor animalelor nevertebrate (moluşte, unele rhizopode etc.) avînd o carapace. În prezent acest nume se aplică numai unei grupe de amoebe (rhizopode) acoperite cu o scoică.

4. (Pag. 123). *Karru :* deşert în Africa de Sud.

5. (Pag. 126). În sistemul modern de clasificare a păsărilor, becaţele guşate sau becaţe-prepeliţe (Thinocorythidae) sînt aşezate într-o familie separată din ordinul Limicolelor, adică se apropie de becaţe, dar în nici un caz de prepeliţă, care face parte din ordinul Galinaceelor.

6. (Pag. 127). *Picioroangele* (Grallatores) : termen vechi sub care în trecut se uneau, ca un ordin deosebit, toate păsările cu picioare lungi (stîrci, berze, culici, ploieri etc.), adică grupe foarte îndepărtate unele de altele din punct de vedere sistematic.

7. (Pag. 127). E vorba, probabil, de familia cojoaicelor (Certhiidae) ; Darwin are dreptate cînd relevă diferența pronunțată dintre sobari (Furnarius) și cojoaice ; în sistematica modernă, sobarii sînt clasificați în familia cățărătoarelor în copaci (Dendrocolaptidae), care n-au nimic comun cu cojoaicele.

8. (Pag. 130). *Lamellicornia :* coleoptere cu antene lamelate ; *Heteromera :* coleoptere cu picioare diferite : în unele din sistemele vechi de clasificare a coleopterelor, un subordin caracterizat prin picioruşe cu număr diferit de segmente.

9. (Pag. 130). *Zoophyte :* animale-plante, termen vechi, aplicat animalelor care la exterior seamănă cu plantele (fixare pe substrat, corp rămuros etc.). Încă de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, acest termen a fost menținut ca denumire comună a animalelor celenterate și echinoderme. Mai tîrziu și-a pierdut semnificația, iar astăzi nu se mai întrebuințează. — *Pene de mare* (Pennatulidae), ordin de corali octoradiari.

10. (Pag. 132). Strofă din cîntul IX al *Odisseei* (versurile 375—381, Odiseu la Ciclop).

11. (Pag. 134). Lord Philip Dormer Stanhope Chesterfield (1694—1774), om politic englez, autorul *Scrisorilor către fiul meu,* în care se reflectă „înțelepciunea cotidiană" a unui reprezentant al aristocrației engleze din secolul al XVIII-lea.

12. (Pag. 134). În jurnalul de drum, Darwin exprimă următoarele păreri despre acest război : „...Dacă acest război va fi încununat de succes, adică dacă toți indienii vor fi masacrați, atunci se va elibera o mare suprafață de pămînt pentru creșterea vitelor, iar văile lui Rio Negro, Colorado și Sauce vor produce mari cantități de grîne. Țara se va găsi în mîinile sălbaticilor „gauchos" albi, în locul indienilor cu pielea roșie, primii fiind ceva mai civilizați, dar inferiori sub raportul moral".

13. (Pag. 134). Are dreptate Schirdel, nu Darwin : Buenos Aires a fost întemeiat în 1535 de conquistadorul spaniol Pedro de Mendoza.

14. (Pag. 135). Această imagine i-a fost sugerată lui Darwin de poemul *Mazepa* al lui Byron. Fugind împreună cu Carol după bătălia de la Poltava, Mazepa îi povestește regelui cum în tinerețe s-a îndrăgostit de tînăra soție a unui magnat ; aflînd faptul, soțul l-a prins și, dezbrăcîndu-l în pielea goală, l-a legat de un cal tînăr neînvățat la călărie, care a luat-o la goană cu el, prin stepă.

CAPITOLUL VI

1. (Pag. 137). În prezent, acest rîu patagonez se numește Rio Chubut.

2. (Pag. 137). *Detritus :* acumulări mai mult sau mai puțin însemnate de materiale mărunte provenite din sfărîmarea diferitelor roci, formate în urma proceselor de dezagregare sub influența agenților atmosferici.

3. (Pag. 137). *Cuarțit :* mineral constînd din cuarț (SiO_2) ; granulele de cuarț din care e format nu au contururi precise, ci sînt sudate între ele printr-o masă tot de cuarț.

4. (Pag. 140). *Salvator Rosa* (1615—1673) : pictor italian, părintele peisajului „romantic" ; tablourile lui se disting prin contraste pronunțate de culoare și sînt

executate într-o manieră largă și îndrăzneață. Salvator Rosa anima adesea peisajele sale cu figuri pitorești de oameni, în special de bandiți.

5. (Pag. 141). Niciuna din speciile pe care le numește Darwin nu sînt potîrnichi, ci numai seamănă cu ele. *Tinamus* face parte dintr-un ordin deosebit, care se apropie de ordinul Galinaceelor. *Eudromia* este o specie de culici.

6. (Pag. 142). *Nagîțul* se numește pe englezește „peewit" (se pronunță *piuit).*

7. (Pag. 144). *Relicte:* înălțimi izolate, rămase în urma eroziunii și spălării solului și care indică răspîndirea anterioară a rocilor mai dure în regiunea respectivă.

8. (Pag. 144). *Clivaj:* falsă stratificare a rocilor, provocată de o presiune laterală.

9. (Pag. 145). *Savane:* cîmpii ierboase cu copaci foarte rari.

10. (Pag. 146). *Cardon* sau anghinare spaniolă *(Cynara cardunculus):* plantă din familia Composeelor, cu pedunculele frunzelor suculente și comestibile. Patria lor este regiunea mediteraneană, unde cardonul se cultivă. Adusă în Argentina, planta s-a sălbăticit.

11. (Pag. 146). În volumul al doilea al *Principiilor fundamentale de geologie,* în cap. XXXVII („Legile care guvernează distribuția geografică a speciilor"), Lyell analizează o serie de date referitoare la modificarea compoziției vegetației și la aclimatizarea plantelor și ajunge la concluzia că „omul este cel mai puternic agent în lărgirea limitelor geografice ale plantelor cunoscute", adăugînd că „el e tot atît de influent și în ce privește limitarea lor. El contribuie la migrația unor specii și încetinește migrația altora, așa încît, în același timp, pe de o parte, el face uz de toate forțele sale pentru contopirea și amestecarea speciilor indigene din diferite regiuni, iar pe de alta, servește ca instrument care împiedică contopirea într-un singur grup a plantelor din regiuni învecinate" (Vezi *Principii fundamentale,* traducere de A. Min, vol. II, p. 333, Moscova, 1866).

12. (Pag. 146). *Peccari:* gen de porci sălbatici americani.

13. (Pag. 147). *Ombú:* numele sud-american (spaniol) al arborelui *Phytolacca (Pircunia) dioica.* Arbori mici cu frunziș bogat: patria lor e Argentina (regiunile de nord ale pampasurilor și Peru); în regiunea mediteraneană se cultivă ca plante decorative.

CAPITOLUL VII

1. (Pag. 151). W. H. Hudson *(Un naturalist în La Plata)* dă următoarea explicație instinctului bizcachelor (pronunță *bizcacea)* de a îngrămădi mușuroaie la intrarea vizuinii lor. Digurile din jurul vizuinilor formate din pietre, oase, resturi de tulpini, de scaieți etc., pe care bizcacha le acoperă cu pămîntul scos prin săparea și lărgirea treptată a ascunzișului lor, le apără de inundație în timpul ploilor torențiale de vară din pampas. Hudson crede că acest instinct s-a dezvoltat din alt instinct al bizcachei, acela de a curăța pămîntul pe o oarecare suprafață în jurul vizuinii, depozitînd și buruienile sub formă de grămezi, instinct care le dă „posibilitatea de a se folosi de un loc relativ apărat, unde să pască și să se joace, iar la cea mai mică alarmă să se furișeze cu ușurință în vizuinile lor, fără a întîlni vreun obstacol în drum".

2. (Pag. 151). *Calodera maculata* (mai exact, *Chlamydera maculata)* sau pasărea cu umbrar, guleră și pestriță : specie de păsări cu umbrar, sau păsări de colibă care aparțin mai multor genuri din familia păsărilor paradisului. Păsările cu colibă clădesc în epoca împerecherii niște construcții spațioase, „umbrare" sau „colibe", împodobite cu obiecte strălucitoare, de diferite culori.

3. (Pag. 154). *Concreții :* acumulări în scoarța pământului, provenite din concentrarea diferitelor substanțe în soluțiile rocilor poroase ; ele au în mare parte formă de sferă sau de elipsoid și constau din minerale deosebite de roca înconjurătoare.

4. (Pag. 156). *Synetheres prehensilis* sau cuandu : rozător din America de Sud și centrală, din familia porcilor spinoși.

5. (Pag. 157). *Kincaju* (Cercoleptes) sau ursul cu coada apucătoare : mic plantigrad american din grupa Procyonidae.

6. (Pag. 157). *Didelphis :* șobolan marsupial sau sarigă. Din același gen face parte și opossumul menționat de Darwin mai sus.

7. (Pag. 159). *Breccie :* rocă detritică (de agregație) constînd din fragmente colțuroase legate între ele printr-un ciment.

8. (Pag. 160). *Silurus :* somn. *Armado (Plecostomus commersoni)* face parte dintre peștii silurizi, dar nu este o specie din genul Silurus, ci aparține familiei deosebite a Loricariidelor.

9. (Pag. 162). *Mactra :* moluscă din clasa Lamellibranchiatelor.

10. (Pag. 163). Darwin apreciază cu totul greșit pe acest om remarcabil pentru timpul său. José Gaspar Francia (1757—1840), dictatorul Paraguayului între 1813 și 1840, a fost un protector consecvent al intereselor maselor populare, sprijinindu-se pe țărănime și pe mica burghezie de la orașe, el a luptat contra moravurilor sclavagiste. Jumătate din moșii au fost confiscate fără plată și împărțite în parcele mici, arendate țăranilor pe sume neînsemnate. Guvernarea lui Francia a încurajat dezvoltarea producției meșteșugărești. În Paraguay s-au creat condițiile necesare pentru dezvoltarea în ritm rapid a forțelor productive ale țării pe baza unei adevărate independențe naționale. Francia a instaurat o teroare revoluționară neînduplecată contra conspiratorilor reacționari. Pentru apărarea statului de dușmanii dinafară s-au închis cu strictețe granițele (această măsură e explicabilă în acele condiții și provoacă criticile lui Darwin, care, probabil, era greșit informat și privea starea de lucruri din punctul de vedere al unui burghez britanic). Imediat după moartea lui Francia, guvernele moșierești reacționare ale Braziliei, Argentinei și Uruguayului au înăbușit focarul paraguayan de „infecție revoluționară" și au devastat complet țara, printr-un război crîncen care a durat șase ani.

CAPITOLUL VIII

1. (Pag. 165). *Monte Video* (spaniolește) înseamnă propriu-zis „muntele înviorat".

2. (Pag. 167). În 1817, don Juan, regele Portugaliei și al Braziliei, a atacat Uruguayul, anexîndu-l la Brazilia. În 1825 s-a produs o răscoală împotriva dominației braziliene și Uruguayul a obținut, cu sprijinul Argentinei, recunoașterea independenței.

3. (Pag. 167). *Rincon* (pe spaniolește — „colț") se numește în America latină o porțiune de pămînt apărată în mod natural de malul mării sau al unui rîu, de un munte etc.

4. (Pag. 169). „Despre vacile niata, atît de originale, cu greu se poate spune că formează o rasă bine definită. Ultimele știri din America de Sud nu pomenesc nimic despre existența acestor vaci. Dar faptul că pe vremea lui Darwin exista o turmă de astfel de animale prezintă oarecare interes. Prin acest exemplu, el arată că omul poate crea și crește grupe de animale cu caractere inexistente în natura sălbatică. Fenomenul „capului de bulldog" se întîlnește nu numai la vitele cornute mari, ci și la alte specii. El este caracteristic pentru cîini, porci și capre". (Darwin, *Opere*, vol. IV, p. 798, Moscova, 1951, nota lui S. N. Bogoliubski).

5. (Pag. 171). *Saint Johns* (Umzimvubu) : rîu în Africa de Sud (Capul Bunei Speranțe).

6. (Pag. 175). *Dolar de hîrtie*. În prima treime a secolului al XIX-lea, în țările din America de Sud circula așa numitul dolar bancar care valora 0,5 șilingi. — *Coroana :* monedă de aur portugheză și braziliană de circa 10 milreiși (circa 40 lei aur).

7. (Pag. 178). *Colias edusa :* fluture din familia Pieridelor (albiliței).

8. (Pag. 178). *Calosoma :* gîndac din familia Carabidelor.

9. (Pag. 178). *Vanessa (Pyrameis) cardui :* fluture roșu. Se cunosc mai multe cazuri de migrații ale acestui fluture în roiuri imense de multe sute de mii de indivizi. Lyell explică prin acest „instinct de migrație" al fluturelui larga sa răspîndire geografică și aproape completa lui lipsă de forme locale.

10. (Pag. 179). E vorba de o specie oarecare de Thomisidae (laterigrade), familie de păianjeni cu doi plămîni, din grupa păianjenilor vagabonzi.

11. (Pag. 180). *Citigrada* sau *Saltigradae* (alergători) : altă familie de aceeași grupă de păianjeni vagabonzi.

12. (Pag. 181). *Beroë :* una din cele mai numeroase ctenophore, larg răspîndite pretutindeni ; se disting prin lipsa de tentacule și printr-un spațiu preoral lărgit ; are o fosforescență puternică.

13. (Pag. 181). *Pteropoda :* ordin de moluște gasteropode. *Crustacea :* crustacei. — *Radiata :* unul din tipurile de animale din clasificațiile lui Lamarck și Cuvier ; el cuprinde bureții, celenteratele, echinodermele, viermii intestinali (plați) și infuzorii ; în prezent, acest termen și-a pierdut semnificația sa științifică. — *Bonito (Thynnus pelamys)* și *albacore (Thynnus alalonga) :* două specii de pești asemănători cu scrumbia de mare, din genul pălămidelor ; primul ajunge pînă la 80 cm, iar cel de al doilea pînă la 1 m lungime ; fiind răpitori, ei vînează peștii mici care se adună formînd bancuri ; asemenea delfinilor, ei sar afară din apă.

14. (Pag. 181). Pe vremea lui Darwin, studiul planctonului și al raporturilor reciproce de nutriție ale organismelor nu era de loc pus la punct. Hidrobiologia a început să facă progrese mult mai tîrziu (în ultimul sfert al secolului al XIX-lea). În prezent, hidrobiologii au și stabilit în multe cazuri lanțuri nutritive precise, începînd cu „hrana primară", adică cu planctonul vegetal, algele și alte plante acvatice sau cu detritus (produsele de descompunere a substanțelor vegetale) și sfîrșind (printr-o serie mai mult sau mai puțin lungă de membri) cu diferitele animale răpitoare. Schema relațiilor reciproce nutritive este foarte complicată și ilustrează dependența reciprocă între organisme care la prima vedere par foarte depărtate unul de altul. Cantitatea

de animale și plante microscopice care plutesc în mod pasiv în apa de mare pînă la o oarecare adîncime (planctonul) este enormă și ea atinge proporții deosebit de mari în apele reci.

15. (Pag. 181). Ehrenberg demonstrează în lucrarea sa *Fosforescența mării (Abhandlungen der Königlichen Academie der Wissenschaften,* Berlin, 1834) că fosforescența mării nu e produsă de agenți fizici, cum credeau majoritatea savanților de pe acea vreme, ci de fosforescența activă a unor organisme („infuzorii", în înțelesul dat acestui termen de Ehrenberg, vezi mai sus nota 9 de la cap. I), emițînd totodată ipoteza că „organele care produc lumina sînt sau ovarele, sau părțile care se găsesc în legătură foarte strînsă cu ele" (S. Kutorga, *Istoria naturală a animalelor infuzorii* p. 62—66). În fond, Ehrenberg avea dreptate : fosforescența mării, după cum s-a stabilit în prezent, e provocată de o serie de organisme planctonice. Mecanismul intim al fosforescenței încă nu este complet lămurit. Multe organisme devin luminoase și la adîncime, nu numai la suprafața mării. Multe devin fosforescente și după ce s-au uscat, dacă sînt udate cu apă. Așadar, toate observațiile lui Darwin sînt foarte exacte.

16. (Pag. 184). *Theristicus melanops* (sau T. *leucocephalus)* — hagedash — este o pasăre care trăiește în Africa răsăriteană. Aci e vorba, probabil, de reprezentantul altui gen din familia ibișilor.

17. (Pag. 186). Interpretarea „cimitirelor de guanaco" pe care o dă Darwin și după el și W. H. Hudson *(Un naturalist în La Plata,* St. Petersburg, 1896, p. 273—285), ca fiind „locurile preferate unde se coboară guanaco ca să moară" nu poate fi, bineînțeles, acceptată. Acesta ar fi un instinct ciudat, inexplicabil, absolut inutil pentru animal. Încercările lui Hudson de a da o explicație științifică originii unui astfel de instinct inutil sînt extrem de neconvingătoare. După cum au arătat J. Ch. Masters (1871) și H. H. Pritchard (1902), lucrul se explică în mod mult mai prozaic : în timpul iernilor excepțional de aspre, care bîntuie în Patagonia cam o dată la trei ani, platourile unde stau de obicei turmele de guanaco se acoperă cu un strat de zăpadă așa de gros, încît animalele nu mai pot paște iarba uscată de sub ea ; foamea le gonește în jos, spre locurile de pe malurile rîurilor, pe care cresc tufișuri dese și către care animalele își croiesc drum în mare număr în căutarea hranei ; dar și aci hrana este insuficientă și animalele slăbite de foame cad cu grămada și mor, iar cadavrele lor formează prada păsărilor mîncătoare de cadavre din Patagonia.

18. (Pag. 188). *Colymbetes* : gen dintre coleoptere Dytiscide. *Cincidela hybrîda :* specie de gîndaci carnivori din familia Cicindelidelor, înrudită cu carabidele. — *Cymindis* și *Harpalus :* gen de coleoptere din familia Carabidelor.

19. (Pag. 190). Darwin greșește făcînd o apropiere între aceste forme. Vezi nota 2 de la cap. V.

20. (Pag. 193). Ultimele două aliniate (începînd de la „Cu toate acestea, dacă examinăm problema..." pînă la sfîrșitul capitolului) au fost scrise de Darwin pentru ediția din 1845. În ele sînt expuse, e drept, încă cu o extremă prudență, ideile care îl stăpîneau în anii aceea (schița *Originii speciilor* fusese deja scrisă în anul 1844). În ediția din 1839, în locul acestor aliniate găsim rîndurile următoare :

„Vreau să mai adaug numai un lucru. Văzînd că serii întregi de animale, create dintr-un început cu o organizație de un fel deosebit, au fost împrăștiate (în răspîndirea lor) la anumite regiuni, ne vine greu să presupunem că aceste structuri sînt numai adaptări la particularitățile de climă sau de loc, căci în caz contrar animalele care

fac parte din alt tip și care sînt aduse de om n-ar putea prospera în mod așa de uimitor, cîteodată chiar pînă la nimicirea celor aborigene. În virtutea acestui fapt, nu trebuie să pară chiar așa de obligatorie concluzia că dispariția speciilor depinde, în măsură mai mare decît creația lor, exclusiv de natura (care s-a modificat în virtutea transformărilor fizice) patriei lor. Tot ce se poate spune cu certitudine în prezent, atît în ce privește individul, cît și în ce privește specia, este că ceasul vieții a stat definitiv." (*Narrative*, vol. III, p. 212).

CAPITOLUL IX

1. (Pag. 201). Aci și în cele ce urmează, Darwin aplică acest termen la așanumita cantitate de mișcare (produsul dintre masa unui corp și viteza lui).

2. (Pag. 206). În jurnalul de drum, Darwin dă despre insulele Falkland următoarele amănunte suplimentare: „Populația actuală constă dintr-un englez, care s-a stabilit aci acum cîțiva ani și căruia acum îi e încredințată grija drapelului britanic, din 20 spanioli și 3 femei, dintre care două negrese. Insula e plină de animale. Se găsesc pe ea circa 5000 boi sălbatici, mulți cai și porci. Păsările sălbatice, iepurii și peștii sînt nenumărați. Aci pot crește legume europene. Și deoarece există din belșug apă dulce și multe locuri bune de acostare, e de cea mai mare mirare că acest teritoriu n-a fost colonizat mai demult pentru aprovizionarea cu alimente a vaselor care ocolesc capul Horn. În prezent, el este vizitat numai de vasele de pescuit balene, dintre care unul se găsește acum aici."

În intervalul dintre prima și a doua vizită a vasului „Beagle" în insulele Falkland s-au produs evenimente despre care Darwin scrie în jurnalul de drum astfel: „Gauchos s-au răsculat și au ucis pe albii Brisbane și Dixon și pe căpetenia lor, Simon; aceeași soartă îi amenința pe mulți alții. Cîțiva marinari englezi au reușit să fugă și acum se găsesc în Falklandul de nord. După aceea a sosit aci vasul „Challenger" și a lăsat un guvernator cu șase (!) soldați din marina de război. Guvernatorul n-are nici un supus, dacă nu se ține seama de cei cîțiva criminali gauchos care trăiesc în centrul insulei."

3. (Pag. 211). *Drawk:* denumire generică a mai multor specii de arbuști din familia Leguminoaselor.

4. (Pag. 211). *Cutie de iască:* cutie de metal conținînd o bucată de iască, un amnar și o cremene pentru a scăpăra foc.

5. (Pag. 212). *Șist argilos metamorfic:* șist argilos care a fost supus unor modificări profunde; spre deosebire de șistul argilos obișnuit, această rocă e mai dură și mai cristalină.

6. (Pag. 214). *Blocuri eratice* (rătăcitoare): fragmente de roci granitice sau de altă natură, transportate de ghețari la mari distanțe de locul unde s-au format. Modul cum au ajuns blocurile eratice în locuri foarte depărtate de regiunile muntoase a rămas multă vreme o enigmă, a cărei dezlegare a fost dată de teoria ghețarilor: în perioadele glaciale, ghețarii uriași, care se întindeau din nord și acopereau trei sferturi din Europa, aduceau cu ei din Scandinavia fragmente de roci. Cînd ghețarii se topeau, aceste fragmente rămîneau pe loc. Vezi nota 7 de la cap. XI.

7. (Pag. 215). *Tussock:* numele local al plantei ierboase *Poa flabellata,* graminee din genul Poa (firuță). Tussockul crește pe malul apelor, formînd căpițe emisferice cu o înălțime pînă la 2 m. (Vezi A. P. Ilinski, *Vegetația globului pămîntesc,* Moscova-Leningrad, ed. Acad. de Stat a U.R.S.S., 1937, p. 226).

8. (Pag. 217). *Corallina:* vezi mai sus, nota 18 de la cap. II. În cazul de față, sub numele de „coralline", Darwin nu descrie polipii hidroizi, ci briozoarele. Acoperind, ca și polipii, diferitele obiecte submarine, briozoarele seamănă numai la exterior cu polipii; de fapt, însă, ele sînt niște grupe de animale foarte depărtate una de alta. „Capete de vultur": indivizi specializați ai coloniilor polimorfe de briozoare, așa numite avicularii, care îndeplinesc funcția de apărare a coloniei. Avicula-riile reprezintă corpul unui individ (cistid), modificat și alungit astfel încît formează un apendice fix, care ar corespunde părții superioare a unui cioc. Rolul părții inferioare, mobile, a ciocului, îl joacă un mic cîrlig cuticular, care este apăsat de niște mușchi mici, speciali, aflați pe partea superioară. Acești mușchi pot fi socotiți drept mușchi modificați ai individului normal de briozoar, care și-a retras cistidul în partea fixă a corpului (polipid), pe cînd cîrligul mobil reprezintă un căpăcel modificat, care se găsește la multe briozoare și care se închide cînd se retrage cistidul. Aceeași funcție de apărare a coloniei ca și avicula-riile o au „perii aspri" sau vibra-cula-riile, care sînt niște briozoare diferit specializate. Aptitudinea coloniilor de anumite briozoare de a reacționa în același fel la o excitație oarecare se explică prin prezența — pe lîngă un sistem nervos individual — și a unui sistem nervos deosebit, comun sau colonial. Prin termenul antropomorfic „transmiterea voinței", Darwin înțelegea procesul de transmitere a excitației. — *Clytia:* polip hidroid. — „Oul plutitor" în realitate nu este un ou, ci larva briozoarelor, înzestrată de obicei cu o coroniță de cili vibratili, cu ajutorul cărora înoată.

CAPITOLUL X

1. (Pag. 220). *Freischütz:* operă de compozitorul german K. M. Weber (1786—1826), care s-a bucurat de un mare succes prin 1820 și ceva. *Freischütz* este cea mai mare creație de operă în stil romantic; fantasticul subiectului se asociază în ea cu o muzică expresivă, ușoară și melodioasă. Darwin a asistat la reprezentarea operei Freischütz pe cînd studia în Edinburgh.

2. (Pag. 220). Această afirmație este desigur complet greșită. În general tot ce spune Darwin despre locuitorii Țării Focului este o interpretare complet contradictorie și nejustă a faptelor. Vezi articolul introductiv.

3. (Pag. 226). *Drimys Winteri:* arbore din familia Magnoliaceelor, răspîndit pe tot versantul apusean al Anzilor, din Columbia pînă la capul Horn. Scoarța („scorțișoara lui Magellan") se folosește în Chile în scopuri medicinale.

4. (Pag. 226). *Durham:* comitat în Anglia, la 55° lat. N. Pe la mijlocul lui ianuarie 1769, Cook s-a oprit în același loc din Țara Focului în timpul primei sale călătorii pe vasul „Endeavour". Tovarășii săi de drum, Joseph Banks și botanistul dr. Solander, au plecat într-o expediție pentru adunarea de plante. Ei erau însoțiți de astronomul Green, de chirurgul Monhouse și de cîțiva marinari. Doi marinari

negri au murit, iar ceilalți membri ai expediției s-au întors la corabie după numai două zile, cel care suferise mai mult fiind Solander.

5. (Pag. 228). În Europa, *iarba de scorbut* sau lingureaua se numește *Cochlearia officinalis*, plantă din familia Cruciferelor ; infuzii din această plantă se foloseau contra scorbutului. Evident că în Țara Focului crește o altă specie din genul Cochlearia.

6. (Pag. 232). *Patella :* moluscă din clasa Gasteropodelor sau a melcilor, cu cochilie în formă de farfurioară ; ea se fixează cu piciorul său ca o ventuză pe stîncile de pe țărm și pentru „a desprinde farfurioara de pe piatră" trebuie să se depună un oarecare efort.

7. (Pag. 237). Darwin dă mai multe amănunte despre tribul *Ona* în jurnalul de drum : „12 februarie. — Pe un vînt puternic din prova, am aruncat ancora seara tîrziu în golful Gregory, unde prietenii noștri indieni, după cît se pare, ne așteptau sosirea cu nerăbdare. În cursul zilei, am trecut prin imediata apropiere a insulei Elisabeta, la capătul de miazănoapte al căreia se găsea un grup de locuitori din Țara Focului, cu bărcile lor etc. Erau bărbați înalți, îmbrăcați cu niște mantale ; ei proveneau, probabil, de pe țărmul răsăritean, fiind același grup de oameni pe care-l văzusem în golful Good Success ; ei se deosebesc vădit de locuitorii Țării Focului, trebuind să fie numiți mai degrabă patagonezi pedeștri. Jemmy Button se temea foarte tare de acești oameni și îi numea „oameni *ona*". „Cînd frunzele ruginesc — spunea el adesea — oamenii *ona* coboară din munți și se bat crîncen."

8. (Pag. 238). În jurnalul de drum al lui Darwin găsim următoarea notă curioasă : „...Eram 28 de persoane, iar barca a luat și echipamentul pe care societatea misionarilor îl pusese la dispoziția lui Matthews. Alegerea obiectelor era o dovadă de cea mai criminală nebunie și neglijență. Pahare de vin, farfurii, servicii de ceai, castroane de supă, dulapuri de lemn roșu, pînză albă subțire, căciuli de biber și o varietate nesfîrșită de obiecte de același gen — toate acestea arată cît de puțin se ținea socoteală de locul unde se trimiteau lucrurile în cauză. Cu banii cheltuiți absolut în zadar pe asemenea obiecte s-ar fi putut cumpăra o cantitate enormă de lucruri în adevăr folositoare."

9. (Pag. 240). *Salvă de bord :* salvă trasă cu toate tunurile situate pe una din laturile corăbiei.

10. (Pag. 241). Descriind amănunțit acest caz, Fitz Roy arată că Darwin a fost cel dintîi care s-a aruncat să salveze bărcile : „...dacă nu era Mr. Darwin și cei doi sau trei marinari care au alergat imediat la el, ele ar fi fost pierdute pentru totdeauna pentru noi" *(Voyages of the „Adventure" and „Beagle"*, vol. II, p. 217). În aceeași pagină, cu cîteva rînduri mai jos, Fitz Roy scrie : „În ziua următoare (de 30) am intrat într-o întindere vastă de apă, pe care am botezat-o strîmtoarea Darwin, după numele camaradului meu, care înfruntase cu atîta hotărîre dificultățile și pericolele unui drum lung, într-o mică barcă supraîncărcată."

11. (Pag. 241). *Micașist :* șist în stadiul de modificare în care elementele detritice dispar, iar cele cristaline sînt reprezentate prin cuarț și mică.

12. (Pag. 246). *Otaiti* (Otaheite) : vechiul nume al insulei Taiti ; el a luat naștere, probabil, prin adăugarea articolului taitian „o" la numele insulei.

13. (Pag. 246) Eschimoșii locuiesc vara în corturi acoperite cu piei de reni sau de focă, iar iarna în colibe de gheață („iglu") în formă de cupolă sau în bordeie acoperite cu pămînt. Este evident că acestea din urmă sînt cele pe care Darwin le numește „bordeie subterane".

14. (Pag. 246). *Bumerang:* armă de lemn pe care australienii o folosesc aruncînd-o; e alcătuită în așa fel, încît, dacă e aruncată înainte, ea capătă o mișcare elicoidală și se întoarce în punctul de unde a plecat.

15. (Pag. 246). Întreagă această concepție sociologică a lui Darwin, construită, după cum este absolut evident, pe ideea burgheză a proprietății particulare, nu rezistă criticii. Vezi introducerea, pag. 46.

CAPITOLUL XI

1. (Pag. 254). *Icterus:* gen de păsări din familia Icteridelor (apropiate de grauri). — *Opetiorhynchus* (în nomenclatura modernă, Furnarius): gen de păsări passeriforme, din subfamilia sobarilor (Furnariinae), răspîndite din Panama pînă în Țara Focului. Furnariinele fac parte din familia cățărătoarelor (Dendrocolaptidae). În ce privește Scytalopus și Oxyurus, vezi nota 10 de la cap. XIII.

2. (Pag. 255). *Succinea* (melc de chihlimbar) — gen de moluște gasteropode pulmonate (din ordinul Stylommatophora — cu ochii în vîrful unor tentacule): moluște de uscat, care se întîlnesc în permanență pe malurile apelor dulci, chiar lîngă apă. Ele și-au luat numele de melci de chihlimbar de la cochilia lor delicată, aproape transparentă, de culoarea chihlimbarului.

3. (Pag. 255). *Macrocystis:* una din cele mai mari (pînă la 200 m lungime) alge cafenii din ordinul Laminariilor.

4. (Pag. 256). *Fucus:* ordin de alge brune, foarte mari, deși nu ating dimensiunile laminariei. În nordul Uniunii Sovietice, fucușii ocupă zona litoralului cu tufișurile lor dese, care rămîn descoperite în timpul refluxului, iar laminariile cresc la adîncime mai mare, pînă la 5—10 m, și uneori și mai mult. Această relație între ele se menține pretutindeni, deși există locuri (Marea Mînecii) unde reflùxul e deosebit de mare și unde la retragerea apelor rămîne descoperită chiar și o parte din zona laminariilor.

5. (Pag. 258). *Rocile cloritice* provin din metamorfismul rocilor efuzive (porfirite, diabaze, andezite etc.) și al tufurilor lor; prin acest proces apar mari cantități de minerale secundare de culoare verde (clorit, actinolit, epidot).

6. (Pag. 260). Insulele Auckland sînt situate la sud-vest de Noua Zelandă. Mai la sud de ele se găsesc insulele *Macquarie.*

7. (Pag. 264). Atît aci, cît și în alte locuri din carte (vezi descrierea expediției în susul rîului Santa Cruz și considerentele asupra „rîurilor de pietre" de pe insulele Falkland), Darwin demonstrează că transportarea blocurilor de către apă este de neconceput (pe această chestiune chiar se angajează într-o polemică cu „neptuniștii", care explicau fenomenul blocurilor eratice prin „inundații") și că singura explicație este dată de teoria transportării lor de către aisberguri. E drept că el admite transportarea blocurilor la mici distanțe de către ghețari, dar este departe de a atribui acestei activități a ghețarilor o valoare universală și continuă să sublinieze universalitatea teoriei sale a transportului blocurilor de către aisberguri. Diferiți savanți s-au apropiat de enunțarea unei teorii glaciale începînd din 1802. Dar de-abia din august 1837, cînd Louis Aggasiz și-a făcut referatul său asupra acestei probleme,

teoria a început să se răspîndească repede. În 1824, Darwin se declară complet în favoarea acestei teorii.

8. (Pag. 264). *Insulele Antarctice.* Darwin denumește astfel insulele care se găsesc în partea extremă sudică a oceanului Atlantic și anume : Shetlandele de sud, insulele Sandwich de sud și Georgia de sud. Uneori, vorbind de aceste insule, Darwin neglijează atributul „de sud", lucru pe care considerăm necesar a-l semnala, pentru a se evita confuziile.

9. (Pag. 264). *Anthus correndera :* pasăre din genul fîselor (familia Motacillidae).

CAPITOLUL XII

1. (Pag. 273). *Cornwall :* comitat în extremitatea de sud-vest a Angliei. Aci se găsesc numeroase zăcăminte de cositor, care se exploatează de mult.

2. (Pag. 273). *Rex* (latinește). Înseamnă rege. Minerul a luat cuvîntul „rex" drept numele de familie al regelui George al IV-lea al Angliei, care a murit în 1830. Dinastia de Hanovra, din care făcea parte George al IV-lea, a degenerat fizicește. George al III-lea, bolnav mintal, a murit în 1820. Încă de pe cînd trăia, guverna în calitate de prinț regent fiul său mai mare, George al IV-lea, bețiv și desfrînat. Ceilalți șase fii ai lui George al III-lea și-au cîștigat și ei o tristă celebritate prin beția neînfrînată, jocul de cărți și cruzimea lor extraordinară. Cel mai mare dintre ei, ducele de Clarence, a domnit de la 1830 pînă la 1837 (sub numele de William al IV-lea), iar după moartea sa, în 1837, s-a suit pe tron celebra Victoria, a doua fiică a sa. Gluma lui Darwin se bazează pe faptul că în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea se punea adesea la sfîrșitul unei cărți cuvîntul latinesc „Finis" (Sfîrșit), pe care oamenii care nu cunoșteau limba latină îl luau drept numele autorului.

3. (Pag. 273). *Swansea :* oraș și port în Wales (Anglia).

4. (Pag. 274). *Opuntii :* cactuși cu tulpini plate sau în formă de frunze.

5. (Pag. 275). Darwin aparținea, ca majoritatea englezilor, bisericii anglicane. Clerul anglican, spre deosebire de cel catolic, nu face legămînt de celibat.

6. (Pag. 277). Despre o insulă plutitoare absolut de același fel, care se găsește pe lacul Tumba, din stepa Ișimskaia, comunică prof. A. I. Dzens-Litovski (revista *Priroda,* nr. 12, 1951). Pe această insulă se găsesc adesea și vite. Prof. Dzens-Litovski dă explicația originii insulei.

7. (Pag. 278). *Chișai* (noroi sau mîl) : minereu sfărîmat fin în scopul extragerii ulterioare a unui metal prețios.

8. (Pag. 281). *Pteroptochos* (sau, în prezent, Hylactes) : gen de păsări aparținînd unei familii deosebite de păsări passeriforme. Concluzia lui Darwin că turco „face într-o oarecare măsură legătura între mierle și galinacee" se bazează pe o asemănare pur exterioară ; în realitate, însă ele sînt niște grupe foarte depărtate sub raportul rudeniei. Vezi nota 10 de la cap. XIII.

1. (Pag. 286). În jurnalul de drum, Darwin dă amănunte asupra populației din Chiloé : „...indienii aparțin triburilor *chaues* și *ragunos*, care vorbesc amîndouă un dialect al limbii *heliche*. Se crede, însă, că locuitorii cei dintîi ai insulei Chiloé nu sînt ei, ci baibenienii, care vorbesc cu totul altă limbă. Acest din urmă neam, văzînd că năvălesc atîția străini asupra lui, s-a strămutat în alt loc, dar nu se știe precis unde. Dl. Low a întîlnit, în timpul uneia din expedițiile sale, al căror scop era vînătoarea de foce, un mare număr de indieni în canalele de la sud de capul Tres Montes ; ei aveau bărci construite din scînduri, în genul unei periagua (pirogă), pe care le puneau în mișcare cu ajutorul vîslelor ; la prova fiecărei bărci se găsea o cruce. Oare acești oameni nu erau cumva urmașii vechilor locuitori ai insulei Chiloé ? Se crede că chaues și ragunos se trag din indienii trimiși din nord de primii coloniști spanioli „en comiendas", adică să predice religia creștină, pentru care urmau să fie plătiți cu munca celor convertiți ; mai pe scurt, aceștia erau reduși la sclavie de învățătorii lor creștini ; tot așa de bine pot fi considerați ca urmași ai unui mare trib rămas credincios (spaniolilor) cînd a fost luat Osorno și celelalte orașe spaniole ; la început li s-a lăsat teritoriul Cabluco, de unde s-au răspîndit pe celelalte insule. Dintre baibenienii inițiali au rămas numai cîteva familii, în special în Queilen, dar și acestea și-au uitat limba maternă. Indienii și-au păstrat totuși căpeteniile (cacicii) lor, dar aceștia aproape nu mai au nici o putere ; cînd un șef de sat sau vreo altă persoană oficială le vizitează satul, apare cacicul, avînd un baston împodobit cu o măciulie de argint. (Toate aceste amănunte le-am aflat de la dl. Douglas, care ne-a condus bărcile în calitate de pilot ; el locuia de mult pe insulă)."

2. (Pag. 288). *Lignit :* varietate de cărbuni bruni, caracterizați prin materia lemnoasă, care, nefiind arsă decît în mică măsură, își păstrează forma și structura, evidentă la un examen oricît de superficial. Lignitul formează zăcăminte la adîncime foarte mică, iar straturile sale alternează cu straturi de argilă și nisip.

3. (Pag. 289). *Gunnera :* gen de plante erbacee perene făcînd parte dintr-o familie deosebită a ordinului Myrtaceelor. Ele sînt răspîndite exclusiv în America de Sud și în Australia. Asemănarea cu reventul este pur exterioară, deoarece acesta face parte din ordinul Poligonaceelor, foarte depărtat de Myrtacee.

4. (Pag. 291). În jurnalul de drum, Darwin scrie despre capitala insulei Chiloé : „Casele au o înfățișare ciudată, din cauză că sînt construite în întregime — pereții, acoperișurile și pereții interiori — din scînduri. „Alerce" sau cedrul din care sînt făcute scîndurile crește pe versanții Anzilor ; acest copac are proprietatea ciudată că se despică așa de regulat, încît prin despicare scîndurile ies ca și cum ar fi tăiate cu ferăstrăul". *Alerce* înseamnă pe spaniolește zadă. Dar acest copac nu este zadă, nici cedru și nici pin, cum scrie Darwin, ci un gen deosebit de conifere uriașe (pînă la 30 m înălțime), care în prezent poartă numele de Fitzroya. Genul Fitzroya are doar două specii, dintre care una *(F. Patagonica)* este răspîndită în sudul statului Chile, iar cealaltă *(F. archeri)* în Tasmania.

5. (Pag. 296). *Staphylinidae* (gîndaci răpitori) : familie de coleoptere heterofage. — *Pselaphus :* gen de coleoptere din familia Pselaphidae înrudită cu cea precedentă. — *Telephoridae :* numire mai veche a gîndacilor cu corp moale (Cantharididae).

6. (Pag. 296). *Astelia:* gen de plante din subfamilia Dracaenoideelor, familia Liliaceelor. E răspîndit în emisfera australă, în pădurile umede, unde creşte de cele mai multe ori pe crengile copacilor. Unele specii *(A. cunninghamii, A. banksii)* se cultivă ca plante decorative. — *Donatia:* gen de plante din familia Saxifragaceelor; el cuprinde două specii: una *(D. novae zeelandiae,* Hook) creşte pe munţii din Noua Zelandă, iar cealaltă *D. fascicularis* sau *D. Magellanica)* în Chile de sud şi în Ţara Focului

7. (Pag. 296). *Myrtus* (mirt): gen de plante din ordinul Myrtales. — *Empetrum* (vuietoare): gen de plante din ordinul Celastrales. — *Juncus:* gen de plante din ordinul Liliaceelor.

8. (Pag. 297). *Myopotamus coypus* (Coypu sau nutria): rozător din familia Octodontidelor; astăzi se aclimatizează cu succes şi în ţara noastră. Coypu e mai cunoscut sub numele de nutria, prin care se înţelege nu numai animalul, ci şi blana sa.

9. (Pag. 297). *Vidră de mare* este numele care se dă de obicei castorului de Kamceatka sau „kalanului", un animal sălbatic mare, făcînd parte din ordinul Carnivorelor, subfamilia Lutridae. „Vidrele de mare" ale lui Darwin fac parte dintr-o specie din genul Lutra sau alt gen înrudit cu acesta. Deşi genul Lutra poartă numele de „vidra de rîu", multe specii care trăiesc pe ţărmurile mărilor vînează foarte bine prada şi în apă sărată.

10. (Pag. 298). Păsările din genurile Opetiorhynchus, Scytalopus, Pteroptochos şi Oxyurus (sau Aphrastura) descrise de Darwin la pag. 253, 279 şi 282—301, sînt clasificate în prezent în subordinul de păsări ţipătoare (Clamatores) din ordinul Passeriformes. Aceste genuri, care fac parte din familiile Dendrocolaptidae (Opetiorhynchus şi Oxyurus) şi Pteroptochidae (Scytalopus şi Pteroptochos) sînt proprii Americii de Sud. Numeroasele lor specii se deosebesc prin felul lor deosebit de a se comporta: unele seamănă cu cojoaicele europene, altele sînt mai asemănătoare cu pitulicea, iar altele cu mierlele. Dar această asemănare este pur exterioară, deoarece în clasificaţia sistematică a păsărilor ele se găsesc foarte departe una de alta. Darwin, numind pe Scytalopus pitulice şi pe Oxyurus cojoaică, se foloseşte de numele acestor păsări mai cunoscute pentru a da cititorului o idee despre păsările descrise de el, fără însă a pune nicidecum între ele semnul egalităţii; aceasta se vede din întreaga expunere. De altfel asemănarea păsării turco *(Hylactes megapodius)* cu mierlele şi galinaceele a indus în eroare pe Darwin în ce priveşte situaţia acestor păsări în clasificaţia sistematică (vezi nota 9 de la cap. XII). Vezi şi nota 1 de la cap. XI.

CAPITOLUL XIV

1. (Pag. 301). *Facerea punctului:* determinarea poziţiei unui punct oarecare prin măsurarea unghiurilor sub care apare din alte două puncte a căror poziţie pe hartă e cunoscută.

2. (Pag. 304). N-am reuşit să stabilim cu precizie la ce anume plantă se poate referi numele de *chepones.* E posibil să fie *Greigia sphacelata,* specie de bromeliacee înrudit cu bromelia şi purtînd în Chile numele de chupon. După alte surse, *chupon* este numele unor copaci din genul *Bumelia* sau *Gustavia.*

3. (Pag. 308). James I (Iacob I) (1566—1625), rege al Angliei, Irlandei și Scoției, fiu al Mariei Stuart.

4. (Pag. 309). Mișcarea revoluționară din Chile, îndreptată ca și în celelalte colonii sudamericane ale Spaniei, contra stăpînirii spaniole, avea în fruntea sa burghezia de la orașe și proprietarii de pămînt. În 1817 a izbucnit o revoluție în urma căreia Chile s-a declarat independent.

5. (Pag. 314). *Flexură:* deplasarea verticală a unei porțiuni din scoarța terestră față de alta, fără fractură.

6. (Pag. 315). Aceste alunecări rotative sînt determinate desigur, cum just observă Darwin, nu de mișcarea rotativă a împingerii, ci de natura ei tangențială, adică de deplasarea scoarței terestre în direcția tangențială la suprafața pămîntului.

7. (Pag. 316). Se face aluzie la groaznicul cutremur de pămînt din 1 noiembrie 1755, care a distrus Lisabona și o serie de alte orașe din Portugalia și s-a propagat pe o întindere de 700.000 mile pătrate. În multe puncte din această regiune, cutremurul de pămînt s-a manifestat printr-o hulă amplificată lîngă țărm.

CAPITOLUL XV

1. (Pag. 324). *Dike* (pron. daic): filon de rocă eruptivă care străbate rocile sedimentare și metamorfice.

2. (Pag. 326). *Denudație:* proces de dezagregare, eroziune și spălare a rocilor de către agenții atmosferici (vînt, ploaie, zăpadă, gheață), precum și datorită rîurilor și mării.

3. (Pag. 327). *„Messia":* oratoriu de Haendel (1742).

4. (Pag. 327). Această algă care dă zăpezii culoarea roșie nu face parte din ordinul Protococcales, ci din alt ordin, înrudit cu el, acela al Chlamydomonadinaceelor. Numele ei modern este *Chlamydomonas (Sphaerella) nivalis.*

5. (Pag. 328). *Oala lui Papin:* vas ermetic închis, în care se face încălzirea apei la temperaturi de peste 100°.

6. (Pag. 332). *Mezzotinto* sau „manieră neagră": unul din vechile procedee manuale de gravură, prin care se obține un desen alb pe fond negru. Acum acest cuvînt se întrebuințează în alt sens, pentru denumirea sistemului de tipar în fotogravură.

7. (Pag. 332). În America de Sud, adesea se strîng în stoluri uriașe lăcustele *Schistocerca paraensis,* o specie care face parte din alt gen decît lăcusta orientală, *Locusta migratoria.* Numele de Gryllus e rezervat în prezent numai genului greierilor.

8. (Pag. 334). *Araucariae:* grupă de arbori din familia Coniferelor, din care un mic număr de specii sînt răspîndite exclusiv în America de Sud și în Australia. Trunchiurile fosile ca acelea despre care scrie Darwin aparțin în mare parte copacului dispărut *Walchia,* al cărui lemn seamănă perfect ca structură cu lemnul de araucaria (așa numitul lemn de tip araucarioid). Walchia este cel mai vechi reprezentant al coniferelor cunoscut în prezent; resturi de ale lui se întîlnesc începînd din straturile superioare, din perioada carboniferă.

9. (Pag. 336). *Incas:* șefii poporului *quechua,* care venind din nord în vechiul Peru din secolul al XII-lea, au subjugat populația indiană locală *aymara,* unind sub stăpînirea lor triburile indiene din jumătatea de nord-vest a Americii de Sud. Din neamul incașilor s-au tras apoi toți monarhii statului nou organizat al incașilor. În 1532, Francisco Pizarro, în fruntea unui mic detașament, a cucerit acest stat și în 1542 a fost declarat viceregat spaniol.

10. (Pag. 337). *Quillaja saponaria:* arbore din familia Rozaceelor, care crește în America de Sud. Scoarța lui („scoarță de săpun", „lemn de săpun") conține o mare cantitate de saponine (substanțe din grupa glucosidelor) care pot face spumă abundentă. Saponinele din Quillaja sînt toxice și se întrebuințează în medicină.

CAPITOLUL XVI

1. (Pag. 339). *Yucca:* gen de plante din familia Liliaceelor. Patria ei este America de Sud și centrală. Multe specii au tulpina lemnoasă, care se termină cu un mănunchi de frunze lungi, rigide, lanceolate, prevăzute pe margini cu țepi.

2. (Pag. 339). Eroare care se repetă la Darwin atît în prima, cît și în a doua ediție: e vorba, desigur, de *alfalfa,* sau lucernă *(Medicago),* ale cărei specii sînt larg răspîndite în Chile pînă la Concepcion, în sud.

3. (Pag. 342). *Bucanieri* sau flibustieri: pirați de mare care jefuiau și devastau coloniile spaniole din Indiile de vest, Chile și Peru, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Inițial, ei erau mai cu seamă francezi, apoi în bandele de bucanieri au început să intre și englezi. Bucanierii, care posedau o întreagă flotă, se bucurau de sprijinul Angliei și al Franței. La sfîrșitul secolului al XVII-lea, activitatea bucanierilor luînd proporții extraordinare (ei cuceriseră și devastaseră Panama, Veracruz, numeroase orașe din Peru și Mexic, Cartagina etc.) a început să împiedice serios dezvoltarea comerțului maritim, ceea ce a silit pe englezi și olandezi să trimită contra lor, în 1717—1718, o flotă de război unită, care a nimicit o bună parte din ei. Dar amintirea teroarei răspîndite de bucanieri s-a păstrat încă multă vreme în cercurile largi ale populației sud-americane, ideea de bucanieri aplicîndu-se invariabil tuturor englezilor.

4. (Pag. 346). *Bulimus:* gen de moluște gasteropode din ordinul Pulmonatelor, înrudit cu melcul obișnuit (Helix).

5. (Pag. 347). Cei mai vestiți dintre ei sînt Ambrosio O'Higgins (pe la 1720—1801), vicerege al statului Chile în 1794—1795 sub domnia spaniolilor și Bernardo O'Higgins (1776—1842), dictator al statului Chile în 1817—1823, după proclamarea independenței țării.

6. (Pag. 349). *Noua Andaluzie:* numele spaniol medieval al regiunii situate în partea de pe țărmul Mării Caraibelor, care astăzi aparține Columbiei și Venezuelei. Spaniolii numeau *Peru de Jos* teritoriul ocupat în prezent de statul Peru, iar *Peru de Sus* actuala Bolivie.

7. (Pag. 351). Pe vremea lui Darwin domneau cele mai confuze idei despre turbare. Chestiunea dacă turbarea se transmite numai prin mușcătura unui animal turbat a fost rezolvată mult mai tîrziu (se cunosc, e drept, cazuri excepționale cînd

saliva unui animal turbat, venind în contact cu zgîrieturi sau jupuituri de pe piele sau cu mucoasa ochiului, a provocat îmbolnăvirea individului ; dar cazul de îmbolnăvire a negrilor „care au mîncat carnea unui bou mort de hidrofobie" relatat de Darwin este absolut exclus). Vaccinarea contra turbării, care a făcut dintr-o dată ca boala să treacă din categoria bolilor cu deznodămînt sută la sută mortal în aceea a bolilor complet curabile, a fost descoperită de Pasteur şi aplicată pentru prima oară de el la om în 1885. Agentul patogen al turbării, după cum s-a stabilit astăzi, face parte din ultravirusuri ; virusul specific al turbării a fost izolat, dar agentul patogen însuşi este aşa de mic, încît nu poate fi văzut nici cu microscopul.

8. (Pag. 355). *Algarroba* (mai corect *algarrobo) :* numele local al arborilor din genul Prosopis *(P. dulcis, P. siliquastrium, P. jutiflora),* care fac parte din familia leguminoaselor (Leguminosae), subfamilia Mimosoideelor. Algarrobo formează mici păduri rare, caracteristice pentru peisajul sud-american, cu frunzele căzătoare vara (din cauza secetei). Fructele acestui arbore sînt comestibile, iar lemnul său e foarte tare.

9. (Pag. 356). Fenomenul „nisipurilor cîntătoare", care s-a observat de numeroase ori, şi după Darwin în diferite puncte de pe glob, nu a găsit pînă în prezent o explicaţie definitivă, deşi s-au emis mai multe teorii. În revista *Priroda,* nr. 11 din 1951, s-a publicat o comunicare interesantă a lui I. V. Rojko asupra unei încercări de a reproduce în mod artificial fenomenul „nisipurilor cîntătoare" ; rezultatele acestor încercări permit să se creadă că fenomenul în chestiune este în legătură cu electrizarea nisipului şi cu însuşirile sale piezoelectrice. Vezi şi în *Priroda,* 1948, nr. 7 şi 1950, nr. 2 şi nr. 7, articolele lui S. V. Obrucev, în care se dă descrierea „nisipurilor cîntătoare", precum şi articolul lui G. M. Ilkun din *Priroda,* 1952, nr. 9, p. 116.

10. (Pag. 358). Aşa-numitul *muşchi al renului* (în realitate e vorba de lichenul *Cladonia rangiferina)* face parte din acelaşi gen ca forma descrisă de Darwin.

11. (Pag. 358). *Nodul* este sinonim cu concreţie (vezi nota 3 de la cap. VII).

12. (Pag. 359). Salpetrul de Chile sau de sodiu (azotat de sodiu, $NaNO_3$) se exportă şi astăzi în Europa şi alte ţări, în cantităţi de milioane de tone anual. El se foloseşte în special ca îngrăşămînt, precum şi ca materie primă pentru obţinerea acidului azotic, sulfuric etc. În urma exploatării lor intense, uriaşele zăcăminte de salpetru sînt aproape epuizate.

13. (Pag. 359). În jurnalul de drum, Darwin compară călătoria de la Iquique la Callao pe oceanul Pacific cu navigaţia pe Atlantic : „Aceste două călătorii prezintă interes din puncte de vedere cu totul diferite. În timpul celei din urmă, cerul de deasupra noastră era în continuă schimbare ; după o zi strălucitoare urma prospeţimea răcoroasă a serii, iar cerul fără nici un nor era splendid. În ocean înmulţesc vietăţile ; nu poţi să nu urmăreşti cu plăcere peştii zburători şi delfinii. Noaptea, călătorul european vede pe cerul senin noi constelaţii, care-i prevestesc noile ţări spre care-l duce fragila sa corabie. Aci, în oceanul Pacific, apa, deşi nu e niciodată agitată de furtuni, nu rămîne totuşi niciodată liniştită, căci ea se resimte neîncetat de pe urma perturbaţiei care domneşte în sud."

14. (Pag. 360). Ideea legăturii dintre locurile mlăştinoase şi unele boli febrile (de exemplu, malaria, frigurile galbene etc.) se cunoştea din timpuri foarte vechi şi chiar în Roma antică se făcuseră, în legătură cu aceasta, încercări de a se seca terenurile mlăştinoase în scopul de a se combate asemenea boli. Dar nici agentul patogen al acestor boli, nici vehiculul agentului (ţînţarii) nu erau cunoscuţi şi de

aceea s-a menținut pînă după 1880 ideea veche că ele sînt cauzate de „aerul rău" (pe italienește *mal'aria)* al bălților sau de organismele vătămătoare — „miasmele" — care plutesc pe deasupra lor. De-abia în 1879 medicul rus V. I. Afanasiev a descoperit agentul patogen al malariei, plasmodiul malaric; iar mai tîrziu Grassi a lămurit rolul țînțarului (anofeles) în propagarea bolii. De atunci încoace s-a stabilit și originea celorlalte boli de acest gen.

15. (Pag. 360). *„Te Deum laudamus" :* cuvintele cu care începe rugăciunea catolică „Pe tine, Doamne, te lăudăm".

16. (Pag. 361). După victoria trupelor columbiene, sub comanda lui Bolivar, asupra viceregelui spaniol pe cîmpia Ayacucho în 1824, statul Peru s-a proclamat republică. Prin proclamarea republicii, istoria statului Peru se umple de luptele dictatorilor războinici, care în cea mai mare parte rămîn stăpîni pe putere un timp foarte scurt. În scrisoarea trimisă din Lima surorii sale Carolina, Darwin scrie : „În cursul ultimelor două săptămîni aproape că nu am coborît de pe corabie. Țara se găsește într-o stare de anarhie așa de îngrozitoare, încît mai rău nici nu poate fi. Președintele nu face altceva decît spînzură, terorizează și execută pe toți cei ce-i calcă ordinele. Unul din aceste ordine spune că întreaga proprietate aparține statului, iar altul impune tuturor bărbaților între 15 și 40 de ani să intre în rîndurile armatei sale. Aseară a fost împușcat un grup de tineri care nu s-au prezentat la recrutare. Cum îți place această stare de lucruri ?" De anarhia din țară s-au folosit imperialiștii europeni (în special Anglia) și vecinii statului Peru (Chile), care au pus mîna pe resursele economice ale țării.

17. (Pag. 361) Lord Thomas Cochrane (1775—1860), amiral englez, care se găsea în serviciul guvernului statului Chile. Cochrane a luat parte la asediul orașului Callao, în 1820, cînd chilienii se luptau pentru independență cu trupele spaniole, în Peru.

CAPITOLUL XVII

1. (Pag. 365). *Zguri vulcanice :* produse dure și poroase de erupție, formate din picături de lavă topite și apoi solidificate ; *tufuri vulcanice :* pulbere vulcanică cimentată, care s-a depus pe coastele și la poalele unui vulcan.

2. (Pag. 366). Așa-numitul Curent peruan sau Curentul lui Humboldt. El merge în lungul coastei chiliene spre nord și în dreptul Perului se întoarce spre apus, spre insulele Galapagos. Datorită acestui curent, temperatura apei lîngă insulele Galapagos e cu 8—11 grade mai scăzută decît temperatura obișnuită a apelor ecuatoriale la latitudinea respectivă.

3. (Pag. 366). *Euphorbiaceae :* familie de plante, în special tropicale. Multe din ele conțin un suc lăptos, adesea otrăvitor. Unele specii din genul Euphorbia (laptele cucului) seamănă la exterior cu cactușii.

4. (Pag. 366). Insulele Galapagos au fost descoperite în 1535 de episcopul spaniol Tomaso de Ferlanga, care, mergînd din Panama în Peru cu o corabie, a intrat în calm plat și curentul lui Humboldt a împins-o spre acele insule. De Ferlanga ne-a lăsat prima descriere a broaștelor țestoase din Galapagos. Pe la 1640 a ajuns pe-acolo, tot întîmplător, căpitanul spaniol Diego de Ribadeneira, care fugise cu comorile je-

fuite din Peru. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, spaniolii au vizitat în cîteva rînduri aceste insule şi le-au dat numele de „insulas de los Galapagos" (insulele Broaştelor Ţestoase). În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, aceste insule au devenit una din bazele piraţilor (flibustieri), care de asemenea au lăsat o serie de însemnări despre natura lor şi animalele care le populau. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea insulele au început să fie intens vizitate de vînătorii de balene, în special cu scopul de a vîna broaştele ţestoase uriaşe, care le serveau de hrană în timpul navigaţiei. Din această cauză, broaştele ţestoase au început să se împuţineze repede şi în prezent se întîlnesc foarte rar pe insule. În 1793, un vas englezesc sub comanda căpitanului Colnett, trimis în oceanul Pacific să caute locurile cele mai avantajoase pentru pescuit, a explorat amănunţit insulele. În 1800 a vizitat insulele căpitanul Delano, în 1813 căpitanul Porter, iar în 1825 Morrel; toţi trei le-au descris şi au făcut o serie de observaţii interesante asupra lor. Pe la 1830 şi ceva, republica Ecuador a declarat aceste insule ca aparţinîndu-i şi a început să trimită acolo pe soldaţii revoltaţi şi alţi criminali politici, care în 1835, la trecerea lui Darwin, erau în număr de circa 300. Ulterior, numărul lor a scăzut repede şi toate încercările de colonizare făcute de atunci încoace au dat greş. După Darwin, care a atras atenţia întregii lumi ştiinţifice asupra interesului excepţional pe care-l prezintă insulele Galapagos, ele au fost vizitate în mai multe rînduri de diverse expediţii ştiinţifice.

5. (Pag. 368). E vorba de o mică insuliţă situată în oceanul Pacific, în faţa coastelor Americii centrale, la 5° latitudine nordică şi 87° longitudine vestică de la Greenwich, nu de insulele Cocos sau Keeling, a căror descriere Darwin o dă mai departe, în capitolul XX.

6. (Pag. 368). *Batate* sau cartofi dulci *(Ipomoea batatas)*: plantă din familia Convolvulaceae. Patria lor este America centrală. Tuberculele lor conţin amidon şi se întrebuinţează ca aliment, coapte, ca şi cartoful. Se cultivă în ţările tropicale şi subtropicale.

7. (Pag. 369). Aceste insule sînt numite astfel după numele regilor englezi Iacob I (pe englezeşte James) şi Carol I (pe englezeşte Charles).

8. (Pag. 370). *Căprişor (Cyperus)*: gen de rogozuri din familia Cyperaceae.

9. (Pag. 370). *Cristei de baltă* (Rallidae): familie de păsări gruiforme.

10. (Pag. 372). *Dolichonyx oryzivorus* (trupial de orez sau pasăre de orez): specie nord-americană de păsări cîntătoare, passeriniforme; face mari stricăciuni culturilor de cereale; în timpul migraţiei de toamnă spre sud (pînă în Paraguay) se opresc în insulele Galapagos.

11. (Pag. 372). Cinteză (Fringillidae): familie de păsări cîntătoare passeriniforme. Grupa de fringillide din Galapagos, descrisă de Darwin, e considerată în prezent de majoritatea autorilor ca făcînd parte din acelaşi gen de cinteză de pămînt (Geospiza) cu 38 specii şi subspecii. Ele se apropie de genul *Guiraca,* răspîndit pe continentul american. Astăzi lipsa temerii de om a fringillidelor şi a celorlalte animale de pe insulele Galapagos, descrisă de Darwin la sfîrşitul acestui capitol, nu numai că a dispărut complet, ba chiar fringillidele s-au împuţinat la număr, devenind chiar păsări rare. Cinteza de pămînt cu cioc mare *(Geospiza magnirostris),* pe cît se pare, a şi dispărut.

12. (Pag. 374). Despre picioroange, vezi nota 6 de la cap. V. Tot aşa de învechit e şi termenul de *palmipede:* din această grupă făceau parte diferitele păsări acvatice cu membrană înotătoare între degetele picioarelor.

13. (Pag. 374). *Totanus:* gen de becaţine din familia ploierilor (Charadriidelor).

14. (Pag. 376). *Bourbon:* vechiul nume francez al insulei Réunion.

15. (Pag. 376). Mai înainte, toate broaştele ţestoase gigantice erau considerate ca varietăţi ale aceleiaşi specii *Testudo indica.* Darwin pune toate broaştele ţestoase din Galapagos în specia *Testuda nigra.* Cercetările făcute după Darwin au stabilit că broaştele ţestoase din Galapagos, actualmente dispărute sau pe cale de dispariţie, fac parte din cel puţin 14—15 specii din genul Testudo.

16. (Pag. 377). *Guayavita* e probabil sinonim cu *guayava.* Vezi nota 3 de la cap. XVIII.

17. (Pag. 379). În textul lui Darwin scrie „Wood şi Rogers", dar, fără îndoială, e o greşeală, căci e vorba de Woods Rogers (vezi Indicele de nume).

18. (Pag. 380). *Ulva* („salată de mare"): mare algă marină din grupa algelor verzi (Chlorophyceae).

19. (Pag. 381). *Unghiul facial,* introdus în secolul al XVIII-lea de Camper, e format de două drepte: una dusă de la canalul auditiv pînă la baza nasului şi alta care uneşte punctele cele mai proeminente ale frunţii cu falca de jos. În prezent nu se mai face uz de această noţiune.

20. (Pag. 383). Astăzi, cele două specii de şopîrle de Galapagos descrise de Darwin sînt clasificate în două genuri diferite: şopîrlei de mare i s-a păstrat numele de *Amblyrhynchus cristatus* pe care i l-a dat Bell, considerînd-o ca reprezentantă unică a genului; şopîrla terestră este clasificată în alt gen (Conolophus), al cărei reprezentant unic este (C. subcristatus). Dar ambele genuri sînt considerate şi azi ca foarte apropiate unul de altul. Ele fac parte amîndouă din familia Iguanidelor şi sînt foarte apropiate de genul Iguana, caracteristic pentru zona tropicală a Americii centrale şi de Sud.

21. (Pag. 384). *Prionotus:* gen de peşti din familia Trigilidae, apropiat de familia Cottidae (din care fac parte guvizii cornuţi şi guvizii de piatră). Speciile de Prionotus se întîlnesc exclusiv în apele americane.

22. (Pag. 384). *Paludina:* una din cele mai răspîndite forme de melci de apă dulce din ordinul Prosobranchia din clasa moluştelor gasteropode; ele respiră prin branchii, iar la cochilie au un căpăcel.

23. (Pag. 384). *Trochus* (sidef), *Turbo* (titirez), *Nassa* (încornorat): diferite genuri de moluşte gasteropode marine (melci). — *Monodonta:* gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia, familia Trochidae, care se deosebesc prin cochilia lor în formă de titirez, cu orificiu aproape rotund; aceste moluşte trăiesc în mare.

24. (Pag. 384). *Conchiologie:* ramură a zoologiei, care se ocupă cu studiul moluştelor.

25. (Pag. 384). *Monoceros* (după nomenclatura modernă, *Acanthina):* gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia, familia Purpuridae. Cochilia lor seamănă cu cochilia de Purpura (vezi nota 27 de la cap. XVII). Pe ţărmurile apusene ale Americii de Sud există circa 15 specii. — *Fissurella:* gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia. — *Cancellaria:* gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia, familia Cancellariidae; cochilia lor în formă de ou e acoperită cu nervuri transversale şi, adesea, longitudinale; trăiesc în mare.

26. (Pag. 384). *Oniscia:* gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia, familia Cassididae; trăiesc în mare. — *Stylifer:* gen de moluşte gasteropode marine din ordinul Prosobranchia, familia Pyramidellidae; se disting prin cochilia lor fină,

transparentă ; trăiesc ca parazite pe echinoderme ; 16 specii ale acestui gen sînt răspîndite în mările calde.

27. (Pag. 385). *Purpura :* gen de moluşte gasteropode marine.

28. (Pag. 385). *Dermestes :* gen de coleoptere din familia Dermestidae. — *Corynetes* (mîncător de oase) : gen de coleoptere din familia Cleridae. Se hrănesc cu substanţe de origine animală.

29. (Pag. 385). *Apate :* gen de coleoptere din familia Bostrychidae. Gîndacii din această familie seamănă cu Scolytidele mari ; ei se hrănesc cu lemnul copacilor bolnavi şi morţi.

30. (Pag. 388). Dăm mai jos în întregime nota manuscrisă a lui Ch. Darwin asupra păsărilor imitatoare (Mimidae) din Galapagos, notă scrisă de el la faţa locului în septembrie 1835 şi publicată de Nora Barlow în revista *Nature,* nr. 3436 din 7 septembrie 1935, p. 391 :

„*Thenca [Mimus Thenca].* Aceste păsări sînt foarte asemănătoare ca înfăţişare cu Thenca din Chile. Ele sînt vioaie, iscoditoare, active, aleargă repede şi-şi fac cuibul prin apropierea caselor, pentru a ciuguli carnea de broască ţestoasă pusă la uscat : cîntă destul de bine, se spune că îşi construiesc un cuib simplu descoperit şi, trăsătură comună şi altor păsări, sînt *foarte* puţin sperioase. *Cred,* însă, că ţipătul sau cîntecul lor se deosebeşte puţin de acela al păsării Thenca din Chile. Foarte numeroase pe toate insulele, în locurile mai înalte şi umede, ele sînt atrase în special de case şi de pămîntul cultivat.

Posed exemplare de pe cele patru insule mari ; exemplarele de pe insulele Chatham şi Albemarle par identice, dar celelalte două se deosebesc de ele. Pe fiecare insulă se întîlneşte *exclusiv* genul respectiv ; obiceiurile lor sînt identice.

Cînd mă gîndesc că spaniolii pot spune imediat, după forma corpului, conturul carapacei şi dimensiunile lor, din care insulă provin diferitele broaşte ţestoase, cînd văd că aceste insule, situate la distanţe atît de mici că se poate vedea una de pe alta, au un număr redus de specii animale, fiind populate de aceste păsări care se deosebesc într-o măsură neînsemnată ca structură şi ocupă acelaşi loc în natură, trebuie să presupun că toate aceste specii de animale şi păsări reprezintă numai nişte varietăţi. Singurul fapt de acest gen pe care-l mai cunosc este — după cum se afirmă neîncetat — diferenţa dintre vulpea-lup din insulele Falkland de răsărit şi cele de apus. Dacă există măcar cel mai mic temei pentru aceste observaţii, fauna arhipelagurilor merită din plin să fie studiată, căci astfel de fapte ar contrazice teoria imuabilităţii speciilor".

31. (Pag. 389). *Scalesia :* gen de arbuşti din familia Composeelor (Compositae) endemice în insulele Galapagos (10 specii).

32. (Pag. 389). *Acalypha :* gen bogat de plante tropicale din familia Euphorbiaceelor. Pe insulele Galapagos există specia endemică *A. parvula* Hook, care prezintă numeroase forme. — *Borreria :* gen de plante tropicale din familia Rubiaceae. Majoritatea speciilor sînt proprii ţărilor călduroase ale Americii, multe specii găsindu-se pe insulele Galapagos.

33. (Pag. 390). Întregul fragment, începînd cu caracteristicile botanice ale insulelor Galapagos („Flora arhipelagului"... pag. 385) şi pînă la fraza la sfîrşitul căreia este pusă această notă, a fost introdus de Darwin în ediţia a doua. În locul său, în prima ediţie, Darwin scria următoarele :

„Nu voi încerca să trag o concluzie definitivă, deoarece speciile nu au fost studiate precis ; putem spune că, cu excepţia cîtorva animale migratoare, vie-

tăţile care se găsesc pe acest arhipelag sînt proprii exclusiv lui şi, cu toate acestea, în forma lor generală se exprimă în mod pronunţat caracterul american. Omul obişnuit cu înfăţişarea păsărilor din Chile şi La Plata nu poate să nu aibă impresia, cînd se găseşte pe aceste insule, că se află — cel puţin în ce priveşte lumea organică — pe sol american. Această asemănare a tipurilor insulare şi continentale, deşi insulele şi continentele respective sînt atît de depărtate unele de altele, asemănarea evidentă în ciuda deosebirii, totuşi, a speciilor, n-a prea fost semnalată în măsură suficientă. Ea s-ar putea explica, conform cu punctul de vedere al multor autori, spunînd că forţa creatoare a lucrat după una şi aceeaşi lege pe un spaţiu vast."

CAPITOLUL XVIII

1. (Pag. 394). *Capul Venus* e situat pe ţărmul de nord al insulei Taiti, în apropiere şi la răsărit de golful Matavai. I s-a dat acest nume în amintirea observaţiilor făcute acolo de Cook la 1 iunie 1769 asupra trecerii planetei Venus peste discul Soarelui. Prima expediţie a lui Cook fusese echipată tocmai în acest scop de Societatea Regală din Londra.

2. (Pag. 395). *Yams* (Dioscorea) : gen de plante monocotiledonate. Tuberculele lor mari conţin amidon şi se întrebuinţează ca hrană, ca şi cartoful, coapte sau fierte. Se cultivă în ţările tropicale şi subtropicale. Uneori yamşii se confundă greşit cu batatele sau cartofii dulci, care sînt o plantă din altă familie (vezi nota 6 de la cap. XVII).

3. (Pag. 395). *Guayava* nu este propriu-zis numele unui arbore, ci al fructului arborelui *Psidium guajava* din familia Myrtaceelor. Se cultivă la tropice.

4. (Pag. 400). *Hibiscus :* gen de plante arborescente din familia Malvaceae, din care face parte şi bumbacul. Lemnul de Hibiscus e mai uşor decît pluta.

5. (Pag. 400). *Outrigger* (pron. autrigăr) : aşa se numeşte în Polinesia o prăjină uşoară, fixată lateral pe unul din bordurile bărcii, cu ajutorul unor beţe de 1,5—2 m lungime. Outriggerul dă bărcii mai multă stabilitate pe mare.

6. (Pag. 401). *Rodul-pămîntului* (Arum) : gen de plante erbacee din familia Araceae (făcînd parte din acelaşi ordin ca palmierul, papura etc.). Tuberculele (conţinînd amidon) fierte sau prăjite sînt comestibile.

7. (Pag. 401). *Ava,* piper ava sau kaba *(Piper methysticum) :* arbust din familia Piperaceelor. Sucul extras din rizomul său provoacă anestezii locale asemenea cocainei. Se foloseşte în medicină. Patria sa este insulele Taiti şi Sandwich.

8. (Pag. 401). *Ti (Dracaena carminalis) :* plantă din familia Liliaceelor. Din acelaşi gen face parte vestitul arbore al dragonului.

9. (Pag. 402). *Companiile Indiilor de Răsărit* se numeau organizaţiile cărora li se acorda dreptul de monopol asupra comerţului cu India şi cu ţările învecinate. Aceste companii aveau drepturi politice speciale, puteau să încheie alianţe cu guvernele străine, să construiască fortăreţe, să bată monedă etc. Ele au jucat un rol fundamental în subjugarea ţărilor coloniale de către capitalul european. Cele mai puternice dintre ele au fost Compania olandeză a Indiilor de Răsărit, care a durat din 1602 pînă în 1825, şi Compania engleză a Indiilor de Răsărit, autorizată în 1599.

Aceasta din urmă, la care se referă Darwin, și-a întins influența în special asupra Indiei și a contribuit la cucerirea și înrobirea economică a ei de către Anglia.

10. (Pag. 404). Mai tîrziu, Darwin scrie în jurnalul său de drum : „Trebuie să recunosc că, după ce am vizitat Sydney, entuziasmul meu pentru instituția misionarismului a scăzut considerabil ; eu consideram Noua Zelandă ca o țară situată aproape la antipodul Angliei, nu ca o țară care se găsește la cîteva sute de mile de o colonie mare și foarte civilizată. Pentru un observator e mare diferență dacă el vine din apus sau din răsărit".

11. (Pag. 405). În 1835 au sosit în Taiti doi iezuiți francezi, Carré și Laval. Misionarii englezi, care pe vremea aceea reușiseră să propage religia anglicană și care se bucurau de pe timpul regelui Pomaré, tatăl reginei Pomaré, de mare influență asupra cercurilor conducătoare din Taiti, au obținut din partea acestora din urmă expulzarea iezuiților. În 1838, folosind acest pretext, regele Louis-Philippe a trimis în Taiti o fregată de război și i-a pretins reginei Pomaré să-și ceară scuze și să plătească o contribuție enormă pentru „daunele" cauzate iezuiților în urma expulzării lor. Pomaré a fost silită să se supună și să permită tuturor francezilor să se instaleze pe insulă, indiferent de ocupațiile lor. După aceea, a început între francezi și englezi lupta pentru insulă, în urma căreia francezii au izgonit pe englezi și au luat insula în stăpînirea lor. Pomaré a continuat să „domnească", dar de fapt puterea era în mîinile francezilor. „Activitatea binefăcătoare" a „civilizatorilor", mai întîi a englezilor și apoi în măsură și mai mare a francezilor, a avut în scurt timp drept rezultat că populația băștinașă s-a stins cu desăvîrșire.

12. (Pag. 409). *Thames* (Tamisa) : rîu în partea de nord a Noii Zelande.

13. (Pag. 412). *Moritz Retzch,* vestit gravor german (1779—1857).

14. (Pag. 413). *Kauri* nu este propriu-zis numele unui arbore, ci al rășinii arborilor Agathis din subfamilia Araucariaceae. *Agathis* (circa 20 specii) crește pe insulele arhipelagului malaez, ale Noii Zelande etc. Sînt arbori cu frunze late (în comparație cu celelalte conifere). Rășina e produsă de specia neozelandeză *Agathis australis.*

15. (Pag. 416). *Dinornithes* (moa) : subordin de păsări alergătoare Rattitae din Noua Zelandă. Moa (după unele informații) a dispărut, probabil, relativ recent (în prima jumătate a sec. XIX), dar nici un alb n-a văzut vreodată o moa vie. De nenumărate ori s-au găsit oase, fragmente de piele și pene, precum și schelete întregi și ouă de moa. Acestea erau niște păsări alergătoare gigantice (pînă la 3 m înălțime) semănînd cu struțul, dar mult mai mari decît el, cu trupul masiv și îndesat, cu un cap foarte mic, cu un gît foarte lung și picioare extraordinar de puternice, deși disproporționat de scurte.

16. (Pag. 416). Șobolanul norvegian *(Epimys norvegicus)* : unul din sinonimele șobolanului cafeniu *(Mus decumanus).*

17. (Pag. 416). Colonizatorii englezi ai Noii Zelande n-au aplicat nici pe departe metodele pașnice pe care le descrie Darwin. Coloniștii europeni „achiziționau" pe preț de nimic de la diferiți maori (neozelandezi) căzuți în patima beției „documente" privind dreptul de proprietate asupra pămîntului și apoi îi izgoneau. Întreaga perioadă dintre 1843 și 1872 poartă de obicei în istoria Noii Zelande numele de „perioada războaielor cu maorii". Aceste războaie, care au fost însoțite de o cruzime de necrezut față de maori, au servit colonizatorilor englezi ca pretext pentru confiscarea pămîntului și împingerea maorilor în părțile cele mai puțin fertile ale insulelor Noii Zelande. La sfîrșitul perioadei „războaielor", numărul maorilor, care opuseseră o rezistență eroică colonizatorilor, se redusese la jumătate. *(Marea Enciclopedie Sovietică,* ed. I.,

vol. 42, p. 192—193). Chiar Darwin, care se pronunțase cu atîta entuziasm despre misionarii englezi din Noua Zelandă, ulterior si-a schimbat părerea.

18. (Pag. 417). Darwin se referă la procesul scandalos de divorț intentat în 1821 de regele George IV soției sale, principesa Carolina de Braunschweig.

CAPITOLUL XIX

1. (Pag. 420). Metoda de construcție a drumurilor pavate și a șoselelor, propusă de inginerul MacAdam (1756—1836) constă în aceea că pe deasupra unui strat de pietre mari care se așterne pe șosea se întinde un strat de piatră spartă mărunt și apoi se cilindrează cu compresorul.

2. (Pag. 420). *Trapp:* numele generic, acum învechit, al rocilor eruptive de bază, a căror compoziție încă nu era studiată.

3. (Pag. 420). Vegetația Australiei este foarte originală: 86% din speciile de plante australiene aparțin numai Australiei, nemaiîntîlnindu-se nicăieri. Majoritatea arborilor (ca și a celorlalte plante) fac parte din cîteva familii deosebit de caracteristice pentru Australia; așa sînt Myrtaceele, din care face parte genul eucaliptilor, bogat în specii, Mimosaceele cu numeroase specii, (280) de acacii, Casuarinaceele și altele. Poziția verticală a frunzelor (la acacii frunzulițele frunzei penaticompuse cad, iar pedunculul se transformă într-un limb vertical, așa-numitul filodiu) este o adaptare la căldura intensă a soarelui la care sînt expuse frunzele; la amiază, razele verticale ale soarelui cad pe limbul frunzei, adică alunecă pe lîngă ea.

4. (Pag. 422). În jurnalul de drum, Darwin reproduce o narațiune caracteristică a căpitanului F. P. King, care s-a ocupat cu ridicarea topografică a țărmurilor Australiei; el «povestea o anecdotă din care se vede cît de mult civilizația și alcoolul sînt sinonime în Noul Wales de Sud. Un indigen a cerut odată să i se dea puțin rom; refuzîndu-i-se dorința și oferindu-i-se vin, el s-a arătat nemulțumit. Căpitanul King a început să-l îndemne să primească vinul și l-a întrebat ce făcea înainte de a veni englezii, la care indigenul a răspuns: „Ei! pe atunci nu eram civilizați."»

5. (Pag. 423). „În 1788, în momentul sosirii primilor coloniști europeni, se numărau în Australia 250 000—300 000 locuitori băștinași, iar în 1947, în urma exterminării sălbatice de către colonizatori și a mortalității în masă, numai circa 47 000. Colonizatorii albi au împins în mod sistematic populația indigenă a Australiei din regiunile fertile de răsărit, miazăzi și apus în părțile neroditoare din interiorul continentului. Astăzi, cea mai mare parte din australienii indigeni trăiesc în teritoriile slab populate din Australia de vest, Queensland și „Teritoriul de nord". Circa un sfert din populația indigenă care a mai rămas e strînsă în lagăre speciale numite „rezervații" *(Marea Enciclopedie Sovietică,* ed. II., vol. 1, p. 125).

6. (Pag. 424). Punctele geografice mai puțin cunoscute menționate în această notă sînt: insula *Pitcairn,* situată în oceanul Pacific la 130° long. W. și 25° lat. S.; *Saint Kilda,* situat în apropiere de Melbourne, pe coasta de sud-est a Australiei; insula *Chatham,* în oceanul Pacific, la sud de Noua Zelandă.

7. (Pag. 424). *George al III-lea* (1738—1820), rege al Angliei de la 1760 pînă la 1811, cînd, din cauza alienației mintale de care suferea, a fost pus regent fiul său (ulterior George al IV-lea).

8. (Pag. 424). E evident că Darwin se referă la fenomenul necunoscut pe vremea aceea, dar bine cunoscut astăzi, datorită căruia oamenii sănătoşi sînt purtători de bacili, putînd contagia pe alţii. În afară de aceasta, la rasele care suferă permanent de anumite boli, se produce o imunitate ereditară, ceea ce le face să transmită cu uşurinţă aceste boli funeste pentru celelalte rase, care nu au dobîndit încă imunitatea respectivă.

9. (Pag. 428). Nici pînă azi nu s-a putut lămuri chestiunea dacă cîinele australian sălbatic dingo este autohton, sau este cîinele domestic sălbăticit, introdus de primii călători europeni care au vizitat Australia. În Australia de sud, în depozitele din perioada glacială, s-au găsit oase de dingo, ceea ce pare a pleda în favoarea primei teorii ; pe de altă parte, prezenţa cîinelui domestic pe insulele din oceanul Pacific, uşurinţa cu care se încrucişează dingo cu cîinele domestic şi lipsa în Australia a altor mamifere superioare locale (afară de cîţiva lilieci care ar fi putut trece în zbor din insulele vecine, şi de sobolani, care ar fi putut veni acolo pe trunchiuri de copaci plutind pe ocean) ar contrazice teoria că dingo este băştinaş în Australia.

10. (Pag. 428). *Şobolani marsupiali* sau potoru (Potoroinae) : subfamilie de marsupiale săritoare ; ei seamănă foarte mult cu cangurul, dar se deosebesc prin dimensiunile lor mici, prin dinţii canini de pe falca superioară etc.

11. (Pag. 428). *Emu* (Dromaeus), struţ australian : gen de păsări alergătoare rattite din subordinul Casuariiformes.

12. (Pag. 428). *Ornitorinc* (Ornithorhynchus paradoxus) : gen din familia deosebită de mamifere inferioare cu cloacă. Se deosebeşte prin faptul că are un cioc care seamănă ca formă cu ciocul de raţă.

13. (Pag. 428). În jurnalul de drum, Darwin relatează mai amănunţit aceste observaţii. „...Cu puţin timp mai înainte, stăteam culcat pe ţărmul luminat de soare şi meditam asupra caracterului ciudat al acestei ţări în comparaţie cu restul lumii. Un om care nu crede în nimic altceva decît în propria sa raţiune ar putea spune : «Nu există o îndoială că aci au lucrat doi creatori deosebiţi ; dar obiectul lor era unul şi acelaşi şi scopul a fost atins complet în fiecare din cazuri». Raţionînd în felul acesta, am zărit capcana unui leu al furnicilor : o muscă a căzut în ea şi a dispărut imediat, apoi a apărut o furnică mare, dar imprudentă. Deoarece ea depunea eforturi foarte energice pentru a ieşi din capcană, contra ei s-au îndreptat repede împroşcături de nisip, descrise de Kirby. Soarta ei însă a fost mai fericită decît soarta muştei. Fără îndoială că larva carnivoră face parte din acelaşi gen, dar din altă specie decît cea europeană. Ce spune, însă, acum despre aceasta un necredincios ? Se poate crede, oare, că doi creatori au putut inventa fiecare un dispozitiv aşa de frumos, aşa de simplu şi în acelaşi timp aşa de iscusit ? E imposibil de admis aşa ceva. Fără îndoială că aceeaşi mînă a creat întregul univers. Un geolog, poate, ar exprima ipoteza că perioadele de creaţie au fost diferite, că au fost depărtate (în timp) una de alta şi creatorul a făcut o pauză în timpul activităţii sale." E interesant că în prima ediţie (din 1839) Darwin reproduce în întregime această însemnare a meditaţiilor sale asupra leului furnicilor, cu excepţia ultimei fraze („Un geolog, poate, ar exprima ipoteza că perioadele de creaţie au fost diferite, că au fost depărtate (în timp) una de alta şi creatorul a făcut o pauză în timpul activităţii sale"), pe cînd în a doua ediţie (adică pe vremea cînd teoria sa luase formă definitivă în 1845), el lasă numai expunerea faptului brut, ba încă o trece într-o notă în josul paginii. S-ar părea că el se temea ca prin astfel de declaraţii asupra unor subiecte izolate să nu dăuneze teoriei sale înainte de a o prezenta în formă definitivă judecăţii ştiinţei.

14. (Pag. 428). În Australia, crescătorii de vite care arendau terenuri necultivate pentru păşunatul cirezilor lor se numeau „sqwatteres".

15. (Pag. 429). *Sirocco :* vînt fierbinte şi înăbuşitor, care suflă iarna în regiunea Mării Mediterane din sud-est (din Africa).

16. (Pag. 433). *Travertin :* calcar compact depus de izvoare, cursuri de apă şi lacuri. În travertine se găsesc aproape întotdeauna numeroase impresii lăsate de frunze.

17. (Pag. 434). *Casuarina :* gen de arbori din familia specială a Casuarinaceelor. Casuarinele se întîlnesc numai în Australia şi pe insulele indoneziene. Unele specii furnizează un lemn preţios („lemn de fier"). Casuarinele fac parte din plantele angiosperme dicotiledonate şi asemănarea cu pinul, pe care o semnalează Darwin, e pur aparentă. — *Eucalipt* (Eucalyptus) : gen de arbori din familia Myrtaceelor. E răspîndit în Australia şi pe insulele malaieze. Unele specii ajung la 150 m înălţime — *Arborele de iarbă* (Xanthorrhoea) *:* gen de arbori australieni din familia Liliaceelor.

18. (Pag. 435). *Stalactite :* concreţiuni de calcar pe plafonul peşterilor, care se formează cu o încetineală extraordinară din depunerile de carbonat de calciu lăsate de picăturile de apă care cad de pe plafonul peşterii ; au forma de turţuri conici şi cilindrici. Masele pseudostalactitice amintite de Darwin sînt nişte formaţii care seamănă numai ca aspect exterior cu stalactitele, dar care iau naştere în mod cu totul diferit şi anume aşa cum arată naturalistul.

CAPITOLUL XX

1. (Pag. 438). *Curry :* mîncare naţională indiană, preparată din orez fiert, dres cu diferite condimente.

2. (Pag. 439). *Guilandina :* gen de arbuşti şi de arbori tropicali din familia Leguminoaselor. Există trei specii ; dintre acestea, una — arborele *G. echinata,* Lam. — e proprie Braziliei ; a doua specie — arbustul tîrîtor *G. bonduc Roxb.* — e proprie Asiei tropicale şi Australiei ; a treia specie — *G. bonducella* Roxb. — este tot un arbust tîrîtor, răspîndit în regiunile tropicale din ambele emisfere.

3. (Pag. 439). *Noua Olandă* — vechiul nume al Australiei.

4. (Pag. 439). Plantele menţionate în acest citat : *dadass* probabil *Erythrina indica* Lam., arbore din familia Leguminoaselor (subfamilia Papilionaceelor) ; malaiezii îl numesc *dudap* sau *dadap.* În Asia tropicală el se sădeşte de obicei în plantaţiile de piper, care se agaţă şi se ridică pe trunchiul lui. — N-am reuşit să lămurim la ce plantă se referă numele de *kimiri.* — *Viţa de piper* sau piperul negru *(Piper nigrum) ;* gen din familia Piperaceelor, cultivat la tropice, de origine din Indiile de est, care dă piperul comestibil. — *Arborele de săpun* (Sapindus saponaria) : arbore din familia Sapindaceae, de origine din China şi Japonia ; fructele sale, bogate în saponină, se folosesc la tropice ca săpun (tot arbore de săpun se numeşte şi arborele chilian *Quillaja saponaria,* vezi nota 10 de la cap. XV). — *Ricinul* (Ricinus communis) : plantă din familia Euphorbiaceelor, care dă uleiul de ricin ; în ţările tropicale, ricinul este un arbust anual. — *Teak* (Tectona grandis) : specie de arbori din familia Verbenaceelor, care dau lemn pentru construcţia corăbiilor ; patria lui este în insulele Indoneziei. — *Lemn galben :* denumire generică a lemnului multor arbori tropicali, aşa că e greu

de stabilit despre care specie vorbeşte Darwin. — *Mangostan* (Garcinia mangostana) : arbore din familia Clusiaceae (gum guttae) ; patria lui este Malacca ; fructele mari şi rotunde sînt comestibile.

5. (Pag. 440). *Lişita* (Fulica) şi *Porphyrio* (găinuşa sultan) menţionate mai sus sînt genuri diferite de păsări din aceeaşi familie a Rallidellor (din ordinul Gruiformes) din care face parte şi *cristeiul de baltă* (Rallus).

6. (Pag. 441). *Crabi paguri* (Paguridae) : familie dintr-un grup special de crustacei, care ocupă o poziţie intermediară între racii cu coada lungă sau Macrura (din care fac parte langusta, racul de baltă, homarul şi alţii) şi crabii propriu-zişi.

7. (Pag. 441). *Fulmar* (Fulmarus) : gen de pescăruşi arctici. — *Fregate* (Fregatidae) : familie de păsări ciconiiforme (mai exact Pelecaniformes, nota trad.). — *Chirighiţe* sau rîndunele de mare (Sternidae), din care face parte şi „noddy" (Anous stolidus) : subfamilie a pescăruşilor. Chirighiţa albă face parte din aceeaşi subfamilie, dar din alt gen *(Gygis candida).*

8. (Pag. 444). E vorba de molusca bivalvă uriaşă *Tridacna gigas* (Darwin îl dă numele vechi de *Chama,* care în prezent este aplicat la alt gen din aceeaşi familie). Tridacna ajunge la 1—1,5 m lungime ; forţa de strîngere a valvelor ei este în adevăr enormă, dar vechile poveşti după care, cînd îşi închide valvele, ea poate reteza o funie de corabie sau braţul unui om sînt, probabil, exagerate. Pentru a libera un obiect apucat de tridacna, e suficient să se taie cu un cuţit muşchii puternici (aşanumiţii muşchi adductori), a căror contractare face ca valvele scoicii să se strîngă.

9. (Pag. 445). *Birgos latro* (hoţul de nuci de cocos) : crab făcînd parte din aceeaşi familie ca pagurul (vezi nota 6 de la cap. XX). Darwin a dat una din primele şi cele mai complete descrieri ale obiceiurilor hoţului de nuci de cocos.

10. (Pag. 446). *Pandanus :* gen de arbori din familia Pandanaceae, înrudit cu palmierii. Sînt arbori mici, răspîndiţi în regiunile tropicale. Unele specii fac fructe cu carne comestibilă. Pandanus se distinge prin numeroasele tulpine subţiri sau protele, care ies la diferite înălţimi din tulpina principală, prea subţire pentru a susţine coroana dezvoltată a arborelui. Pe aceste tulpine subţiri şi nu chiar verticale hoţul de nuci de cocos se poate în adevăr urca în copac, ceea ce nu ar putea face pe trunchiul gros şi neted al cocotierului.

11. (Pag. 447). *„Astrolabe" :* vas francez, care a făcut o expediţie în jurul lumii în anii 1826—1828, sub comanda lui Dumont d'Urville. Expediţia s-a ocupat în special cu studiul şi colecţionarea vertebratelor din oceanele Atlantic şi Pacific. Ca naturalişti au navigat pe „Astrolabe" Quoy şi Gaimard.

12. (Pag. 447). *Actinii* (Actinaria) : gen de polipi hexaradiali, înrudiţi cu polipii coralieni care formează recife (Madreporaria), dar spre deosebire de aceştia actiniile nu formează colonii (ele sînt în cea mai mare parte solitare) şi nu au depozite de materii dure în corp. — *Sertularia :* polip hidroid din ordinul Hidromeduzelor (subordinul Campanulariae).

13. (Pag. 447). *Scarus* (peştele papagal) : gen de peşti din subordinul Pharyngognathi, care se caracterizează prin aceea că oasele faringeale inferioare sînt lipite împreună formînd un singur os fix.

14. (Pag. 447). *Holoturii* (Holothuroidea) : clasă de echinoderme. Holoturiile, mai cu seamă cele din genurile Holothuria şi Stichopus, preparate în mod special, se consumă în China ca aliment sub numele de „trepang". Presupunerea lui Darwin că „aparatul osos din interiorul... corpului «holoturiilor» este bine adaptat pentru mîn-

carea coralilor" este greşită. În peretele faringelui holoturiilor este înglobat un inel de calcar format din 10 lamele, dar aceste lamele se găsesc la adîncime foarte mare şi servesc la înserarea muşchilor şi la protecţia inelului nervos, nefiind nicidecum un aparat masticator. Holoturiile nu se hrănesc cu corali vii, ci cu nisip coralian, pe care îl trec în mari cantităţi prin intestinul lor, asimilînd micile fragmente de materie organică pe care le conţine.

15. (Pag. 447). *Nereide* (Nereidae) : familie de viermi anelizi polichaeţi de mare. *Organismele terebrante* (din care fac parte numeroase specii din cele mai diferite grupe de animale : alge, bureţi, viermi, arici de mare, moluşte, crustacei) perforează stîncile fie pe cale chimică, secretînd un acid oarecare, fie mecanic, de exemplu, cu ajutorul cochiliilor lor, care capătă forme de burghiu.

16. (Pag. 448). *Ile de France* (Insula Franţei) : numele francez mai vechi al insulei Mauriciu.

17. (Pag. 448). Piatra ponce are o greutate specifică mică şi poate pluti pe apă. Vezi şi nota 1 de la cap. IV.

18. (Pag. 448). Insula *Trinity* (Pinaki) face parte din grupul insulelor Tuamotu.

19. (Pag. 449). Insulele *Rimsky* (Korsakov) şi Menşikov sînt situate în grupul insulelor Marshall. Prima insulă a fost descoperită în 1826, în timpul navigaţiei lui O. E. Kotzebue în jurul lumii pe vasul „Entreprise" şi a fost botezată astfel de el după numele locotenentului secund al corăbiei ; astăzi ea e considerată ca două insule, numite Rongerik şi Rongelab. Insula Menşikov (astăzi rebotezată cu numele de Kwadjelinn) a fost descoperită şi trecută pe hartă în 1829 de căpitanul rus L. A. Hagemeister (1780—1833) şi numită astfel în cinstea prinţului A. S. Menşikov. Atolul *Bow* face parte din arhipelagul Tuamotu.

20. (Pag. 451). *Bolabola* (mai exact, Bora Bora, nota trad.), insulă în arhipelagul Society.

21. (Pag. 452). Insula Hogoleu (Truk) e situată în arhipelagul Carolinelor. — *Vanikoro* face parte din insulele Santa Cruz de la nord de Noile Hebride.

22. (Pag. 452). *Gambier :* insule din arhipelagul Tuamotu. — *Maurua* (mai exact Morea, nota trad.) face parte din arhipelagul Society.

23. (Pag. 459). Vorbind despre lucrarea *Formaţiuni coraliene,* încă nescrisă în momentul cînd apărea prima ediţie a *Călătoriei unui naturalist,* Darwin se referă la „structura şi distribuţia recifelor coraliene".

24. (Pag. 461). Teoria lui Darwin asupra apariţiei recifelor coraliene în timpul scufundării fundului oceanului a fost complet împărtăşită de geologi pînă în 1880, cînd Murrey a emis teoria formării recifelor pe platformele care apar cînd se ridică fundul. Dar teoria lui Murray conţinea o serie de premise contradictorii, aşa încît după ea au început să apară alte teorii ; pînă în timpul de faţă, însă, nu există asupra acestei chestiuni o teorie lipsită de contradicţii şi general acceptată. Dintre toate teoriile existente, aceea a lui Darwin poate fi considerată ca cea mai multilaterală şi mai bine închegată. Teoria lui Darwin a primit o confirmare deosebit de strălucită în anul 1904, cînd s-au publicat rezultatele forajului la mare adîncime făcut de două expediţii engleze pe atolul Funafuti şi în două lagune. La adîncimea cea mai mare pînă la care s-a reuşit a se executa forajul (pe atol pînă la 1114 picioare sau circa 338 m, iar pe fundul lagunelor pînă la 200 picioare sau circa 60 m) s-au descoperit mase de corali aparţinînd unor specii care nu pot trăi la adîncime mai mare de 120 picioare (sau 36 m) şi de aci se trage concluzia că s-a petrecut o scufundare.

1. (Pag. 462). Insula Mauriciu a aparţinut pînă la 1715 Olandei, de la 1715 pînă la 1814 Franţei, iar din 1814 Angliei.

2. (Pag. 463). Teoria „craterelor de ridicare" emisă de Leopold von Buch în conformitate cu doctrina rolului predominant al forţelor vulcanice în procesul formării cutelor scoarţei terestre („plutonism") constă în aceea că rocile situate în jurul unui vulcan se ridică sub efectul forţelor subterane ; producîndu-se un fel de umflare a solului şi uneori aceste umflături plesnind, se formează astfel munţi inelari sau „cratere de ridicare" ; în centrul „craterelor de ridicare" apare treptat un con cu crater, prin care ţîşnesc lavă şi alte produse de erupţie. Lipsa de fundament a acestei teorii este dovedită de însuşi faptul că munţii inelari sînt formaţi, de regulă, din roci vulcanice, adică din produse de erupţie (lave, tufuri etc.) şi e inexplicabil de ce nu se găsesc niciodată în ei roci sedimentare (calcaruri, gresii etc.) care ar trebui să fie supuse în aceeaşi măsură efectului „forţelor de ridicare". Falsitatea acestei teorii a fost recunoscută şi de Darwin.

3. (Pag. 465). Insula Sf. Elena a fost declarată în 1834 colonie a coroanei engleze, iar populaţia ei (în majoritate negri şi metişi) a fost liberată din sclavia în care se găsea sub Compania Indiilor de est (vezi nota 9 de la cap. XVIII), care stăpînea insula din 1673.

4. (Pag. 466). *Cochlogena* Ferussac, 1821 : gen de moluşte gasteropode din familia Helicidae, sinonim astăzi cu genul Achatinella Swainson. Deoarece, însă, genul Achatinella, care cuprinde cîteva sute de specii, este propriu insulelor Hawai, evident că Cochlogena descrisă de Darwin nu era o specie din acest gen. N-am reuşit să lămurim cu ce moluscă a avut Darwin de-a face.

5. (Pag. 467). *Aphodius :* gen din familia Coleopterelor lamellicorne (Scarabaeidae). — *Oryctes :* gen din aceeaşi familie. — *Phanaeus* : gen de Coleoptere lamellicorne din subfamilia Scarabaeini (gîndaci de bălegar), înrudite cu genul Copris. Bărbaţii şi mai rar femelele au pe frunte un corn puternic. — *Onthophagus :* gen din aceeaşi familie de gîndaci.

6. (Pag. 469). Amenajarea şi fortificarea insulei Ascension a fost începută de englezi în 1815, cînd Napoleon a fost exilat pe insula Sf. Elena, cu scopul special de a-l supraveghea şi de-ai împiedica încercările de fugă în Europa.

7. (Pag. 474). *Mangrovi* sau manglieri : numele generic al plantelor arborescente care formează tufişuri dese pe ţărmurile joase ale mărilor şi la gurile rîurilor, în lagune, golfuri şi estuare ; solul pe care cresc manglierii este un teren inundat formînd o baltă de apă sărată sau sălcie, foarte puţin adîncă, constînd din mîl negru puturos, în care datorită activităţii bacteriilor se desfăşoară un proces intens de descompunere a substanţelor organice. O adaptare originală a manglierilor la condiţiile lor de trai este prezenţa rădăcinilor aeriene şi a rădăcinilor adventive, care formează o împletitură deasă. Dintre manglieri fac parte circa 30 specii de plante, din care în bălţile americane cresc numai patru specii. Cel mai caracteristic dintre ei este *Rhizophora mangle* cu rădăcini încovoiate în formă de arc, care se dezvoltă din ramuri.

8. (Pag. 474). *Serpula :* gen de viermi anelizi tubulaţi. Ca toţi anelizii tubulaţi, serpulele sînt animale sedentare, fixate, care se aşază pe pietrele şi recifele submarine, formînd colonii enorme. Serpula depune în jurul corpului său un tubuleţ de calcar (pe care Darwin îl numeşte greşit cochilie). Pe măsură ce animalul creşte, se

lungește și locuința lui. — *Cirripedia :* ordin de crustacei inferiori (Entomostraca). Cirripedele au devenit ulterior obiectul unui studiu special din partea lui Darwin.

9. (Pag. 475). În autobiografia sa, Darwin povestește această întîmplare, numind pe adversarul său în controversa respectivă — căpitanul Fitz Roy. În jurnalul de drum, el revine tot mereu la chestiunea sclaviei : „Căpitanul Paget [în Bahia]... povestea, în prezența acelora care l-ar fi combătut dacă ar fi putut, fapte așa de revoltătoare în legătură cu sclavia, încît, dacă aș fi citit despre ele în Anglia, le-aș fi pus pe socoteala zelului ușuratic al unor persoane bine intenționate. Proporțiile în care se practică traficul cu sclavi ; sălbăticia cu care e protejat ; persoanele cinstite (!) care se interesează de el, relatările despre toate acestea sînt departe de a fi exagerate în Anglia... Este absolut inexact (după cum a dovedit îndeajuns căpitanul Paget) că ar exista vreunul, chiar printre aceia tratați cel mai bine, care să nu dorească a se întoarce în patrie. «Dacă aș putea să mai revăd măcar odată pe tata și cele două surori, aș fi fericit. Nu-i voi uita niciodată !» așa se exprima unul din aceia pe care sălbaticii civilizați din Anglia ezită să-i numere printre frații lor, chiar în ochii lui Dumnezeu. Mi s-a întîmplat să văd persoane care apărau orbește și cu încăpățînare aceste prejudecăți în așa măsură încît, deși în alte chestiuni le acord toată încrederea, în această chestiune pot să spun în modul cel mai categoric că nu-i cred nici cît negru sub unghie (e vorba din nou de Fitz Roy). Atîta cît pot eu mărturisi, afirm că oricine a avut fericirea să lupte contra sclaviei, poate fi încredințat că truda lui a fost îndreptată contra unor nenorociri poate mai mari decît își închipuie."

10. (Pag. 476). „Sacrificiile" pe care, cum scrie Darwin, le-a făcut mai mult „decît oricare altă națiune" în interesul liberării negrilor sînt numai o lozincă umanitaristă sub care se ascunde tendința Angliei de a-și asigura pentru coloniile sale africane, asiatice și altele, munca ieftină a sclavilor. O dată cu separarea Statelor Unite de Anglia, traficul cu negri, de care englezii s-au ocupat intens timp de 150 ani, și-a pierdut importanța pentru aceasta din urmă, cu atît mai mult cu cît prețul negrilor a început să crească repede, ceea ce putea avea consecințe defavorabile pentru costul muncii sclavilor în coloniile britanice din emisfera răsăriteană. În 1807, Anglia interzice traficul cu negri. Începînd din 1822, ea încheie cu celelalte state o serie de convenții, care-i conferă dreptul de a duce pe mare lupta cu vasele traficanților de sclavi și astfel, sub pretextul că inspectează vasele străine pentru a descoperi sclavi pe care ele i-ar transporta, Anglia își asumă (în 1841) suveranitatea de fapt a mărilor. Dar cel mai mare „sacrificiu" la care, probabil, se referă Darwin este faptul că Anglia a oferit în 1833 plantatorilor englezi din Indiile de vest suma de 20 milioane lire sterline, cu condiția ca ei să libereze sclavii pe care-i aveau, în termen de șase ani. Acest „sacrificiu" era de fapt un ajutor acordat plantatorilor din Indiile de vest, care pe atunci ajunseseră în stare de faliment, în special datorită faptului că pe piața europeană zahărul de sfeclă începuse să ia locul zahărului de trestie, precum și datorită altor împrejurări economice. Toate celelalte state au pornit pe calea liberării sclavilor mai tîrziu (Franța în 1848, Statele Unite în 1865, Brazilia în 1888), așa încît Anglia a fost în această materie un stat „progresist."

INDICE DE NUMELE CĂLĂTORILOR ŞI NATURALIŞTILOR
(Cifrele indică paginile din traducerea în limba rusă)

ABBOTT, 78.

AGUEROS, 260, 263.

ALLAN J., naturalist scoţian, 61, 447.

ANSON GEORGE (1697—1772), amiral englez ; în 1740—1744 a făcut o călătorie în jurul lumii ; în drum s-a luptat şi a învins flota spaniolă în apropiere de coastele statelor Peru şi Chile ; a lăsat o dare de seamă asupra călătoriei sale, 270.

ARAGO DOMINIQUE-FRANÇOIS (1786—1853), celebru fizician francez, 315.

ASARA (SAU AZARA) FELIX (1746—1811), ofiţer spaniol, care timp de 13 ani, pînă în 1801, s-a ocupat cu ridicări topografice în bazinul Uruguay-Paraná ; a lăsat o descriere istorico-naturală extrem de preţioasă a regiunii studiate, 79, 80, 87, 89, 96, 98, 114, 124, 135, 146, 159.

ATWATER, 145.

AUDUBON JOHN JAMES (1780—1815), ornitolog american, 202.

AZARA vezi Asara.

BACHMAN JOHN (1790—1874), naturalist american, 202, 203.

BACK GEORGE (1796—1878), marinar englez ; a luat parte la expediţiile de pe Spitzberg (1818) şi din mările polare ale Americii de Nord, 122, 264.

BALBI ADRIANO (1782—1848), geograf italian, 452.

BANKS JOSEPH (1743—1820), naturalist englez ; în 1768—1771 a luat parte la călătoria în jurul lumii a lui Cook, în cursul căreia a vizitat Patagonia, Ţara Focului, Taiti etc. 226, 404.

BARTON WILLIAM (1787—1855), botanist şi medic american, 122.

BEATSON ALEXANDER (1759—1833), general englez ; a fost guvernatorul insulei Sf. Elena, 466.

BEAUFORT FRANCIS (1774—1857), hidrograf englez, 49.

BEECHEY FREDERIC WILLIAM (1796—1856), marinar englez ; a făcut în 1825—1828 o călătorie în oceanul Pacific, 157, 423, 448.

BELL THOMAS (1792—1880), zoolog englez, 49, 379, 383.

BENNETT GEORGE, misionar englez, care a descris împreună cu Tyerman şederea sa în Polinezia (începutul sec. XIX), 376, 446.

BERKELEY MILES JOSEPH (1803—1889), botanist englez, 50, 62, 252.

BERTHELOT SABIN (1794—1880), naturalist francez, care a scris împreună cu Wabb istoria naturală a insulelor Canare (1835—1844), 376.

BERZELIUS JONS JAKOB (1779—1848), celebru chimist suedez, 60.

BEUDANT FRANÇOIS-SULPICE (1787—1850), mineralog francez, 98.

BILLINGS IOSIF IOSIFOVICI (mort în 1806), marinar rus, originar din Anglia ; împreună cu G. A. Sarîcev au explorat ţărmul de nord-est al extremităţii Siberiei în 1785—1793, dar rezultatele obţinute de expediţie se datoresc în special activităţii lui Sarîcev, 265.

BLACKWALL JOHN (1790—1881), zoolog englez, 180.

BONPLAND AIMÉ (1773—1858), celebru naturalist francez ; a luat parte la expediția lui Humboldt în America centrală și de Sud în 1799—1804, 163.

BORY DE ST. VINCENT JEAN-BAPTISTE-GEORGE-MARIE (1780—1846), naturalist francez, care a vizitat în 1799—1804 Madagascarul și insulele Mascarene, 376.

BOUGAINVILLE LOUIS-ANTOINE (1729—1811), navigator francez ; în 1763 și 1765 a vizitat insulele Falkland, iar în 1766—1768 a făcut o călătorie pe mare în jurul lumii, 209, 244.

BREWSTER DAVID (1781—1858), fizician scoțian ; s-a ocupat în special cu optica, 58.

BROWN ROBERT (1773—1858), botanist scoțian ; a luat parte la una din expedițiile lui Flinders spre țărmurile Australiei și Tasmaniei ; e vestit prin descoperirea „mișcării browniene" și a nucleului celulei vegetale, 260, 334.

BRUCE JAMES (1730—1794), călător scoțian, a explorat izvoarele Nilului (1768), 119.

BUCH LEOPOLD (1774—1853), vestit geolog german, 259, 263.

BUCKLAND WILLIAM (1784—1856), geolog englez, unul din cei mai de seamă reprezentanți ai neptunismului, 157.

BUFFON GEORGE-LOUIS (1707—1788), celebru naturalist francez, 191.

BULKELEY, 262.

BURCHELL WILLIAM JOHN (1788—1863), naturalist englez ; a explorat în 1810—1812 Africa de Sud, 121, 124, 279, 351.

BYRON GEORGE (1723—1786), marinar englez ; a luat parte la călătoria lui Anson ; a suferit în 1740 un accident și a călătorit prin Patagonia ; în 1764—1766 a făcut o călătorie pe mare în jurul lumii, în timpul căreia a vizitat insulele Falkland, 185, 210, 232.

CALDCLEUGH, 276, 294, 349.

CARMICHAEL, 392, 440.

CAVENDISH THOMAS (1555—1592), marinar englez ; în 1586—1588 a făcut o călătorie în jurul lumii, 467.

CHAMISSO ADALBERT (1781—1838), vestit scriitor și zoolog german : a luat parte la una din călătoriile în jurul lumii ale lui Kotzebue (1815—1818), 157, 440, 441, 444, 449.

CLARKE WILLIAM (1770—1838), călător american, care a explorat regiunile apusene ale Americii de Nord (1804—1806), 184.

CLAUSEN, paleontolog, 155, 190.

COLLNETT JAMES, marinar englez ; în 1793 a vizitat insulele Galapagos 63, 379, 385.

COOK JAMES (1728—1779), celebru navigator englez, 62, 178, 220, 255, 256, 404, 408, 423, 477.

COWLEY AMBROISE, bucanier englez ; a luat parte la călătoria lui Dampier în 1683—1691 și a descris-o, 391.

COUTHOUY JOS. P., naturalist american (sec. XIX), 456.

CUMING HUGH (1791—1865), naturalist englez, s-a ocupat cu conchologia, 384, 467.

CUMMIN, 262.

CUVIER GEORGES (1769—1832), celebru naturalist francez, 61, 155, 157, 210, 265.

CUVIER FRÉDÉRIC (1773—1838), fratele său, naturalist, 172.

DAMPIER WILLIAM (1652—1715), bucanier englez ; a făcut o călătorie în jurul lumii (1683—1691), în timpul căreia a vizitat insulele Galapagos, 391.

DANIELL JOHN FREDERIC (1790—1845), fizician şi meteorolog englez, 73.

DAUBENY CHARLES GILES BRIDLE (1795—1867), naturalist englez, 356.

DEASE P. V., funcţionar al companiei golfului Hudson ; a explorat, împreună cu Simpson, în 1837—1839, regiunea de pe coasta de nord a Canadei, 265.

DIEFFENBACH ERNST (1811—1855), naturalist german ; a luat parte la expediţii în Noua Zelandă ; primul traducător al *Călătoriei pe „Beagle"* în limba germană, 52, 260, 423.

DOBRIZHOFFER MARTIN (1717—1791), iezuit austriac ; a trăit în calitate de misionar 18 ani printre indienii din Paraguay, 126, 143

D'ORBIGNY, vezi Orbigny.

DOUBLEDAY HENRY (1808—1875) şi fratele său Edward (1811—1849), entomologi englezi ; nu este clar la care din ei se referă Darwin, 77.

DRACKE FRANCIS (circa 1545—1596), marinar-pirat englez ; în 1577—1580 a făcut o călătorie în jurul lumii, 233.

DU BOIS, călător francez din secolul al XVII-lea ; a locuit în 1669—1673 în Africa de est, 376, 392.

EHRENBERG CHRISTIAN GOTTFRIED (1795—1876), eminent microscopist german, vestit prin studiile sale asupra animalelor unicelulare, 52, 118, 155, 181, 189, 237, 356, 447, 471.

ELLIS WILLIAM (1794—1872), misionar englez ; a lăsat o descriere a şederii sale de nouă ani (1816—1825) în Polinezia, 399, 403.

ERICHSON WILHELM FERDINAND (1809—1848), naturalist german, 155.

FALCONER HUGH (1808—1865), paleontolog englez, prieten al lui Darwin, 168.

FALCONER (propriu-zis Falkner) THOMAS (1707—1784), chirurg englez din marină ; fiind lăsat din cauză de boală la Buenos Aires, s-a făcut iezuit şi a petrecut mulţi ani printre indienii patagonezi ; a lăsat o descriere a Patagoniei, 134, 136, 144, 159, 168, 187.

FERGUSON ROBERT (1799—1865), medic englez, 360.

FITZ ROY ROBERT (1805—1865), căpitanul vasului „Beagle" din 1828, ulterior meteorolog vestit, 51, 137, 221, 231, 234, 236, 251, 256, 310, 313, 314, 317, 449.

FLINDERS MATTHEW (1774—1814), marinar şi hidrograf englez ; în 1798—1803 a explorat ţărmurile Australiei şi Tasmaniei, 63, 260.

FORBES EDUARD (1815—1854), zoolog şi paleontolog englez, 344.

FOSTER HENRY (1796—1831), marinar şi astronom englez ; a făcut o expediţie prin partea de sud a oceanului Atlantic şi apoi a întreprins o expediţie în oceanul Pacific (1828—1831), 260.

GAIMARD JOSEPH-PAUL (1790—1858), naturalist francez ; a luat parte la călătoria pe mare a lui Dumont d'Urville (1822—1825) şi la o serie de expediţii arctice, 457.

GAY CLAUDE (1800—1873), naturalist francez ; a studiat Chile, insula Juan Fernandez şi insula Chiloé, 277.

GEOFFROY SAINT-HILAIRE ISIDORE (1805—1861), naturalist francez, fiul vestitului evoluţionist Etienne Geoffroy Saint-Hilaire, 168.

GERVAIS PAUL (1816—1879), zoolog şi paleontolog francez, 157.

GILL, inginer, 354, 355.

GILLIES JOHN, geolog englez, 261, 327.

GOULD JOHN (1804—1811) ornitolog englez, 49, 94, 126, 151, 372.

GRAY JOHN EDWARD (1800—1875), naturalist englez, 387.

HACHETTE JEAN-NICOLAS-PIERRE (1769—1834), geometru și fizician francez, 98.

HALL BASIL (1788—1844), marinar englez ; a descris o serie de călătorii ale sale pe mare, printre care în Peru, Chile și Mexic, 343.

HAMILTON, 349.

HAYES, 266.

HEARNE SAMUEL (1745—1792), funcționar al companiei golfului Hudson ; a explorat regiunea de pe țărmul de nord al Canadei (1769—1772), 86.

HENSLOW JOHN STEVENS (1796—1861), botanist englez, prietenul lui Darwin, 50, 184, 294, 439.

HERSCHEL JOHN (1792—1871), vestit astronom englez, 480

HEAD FRANCIS BOND (1793—1871), militar englez ; a călătorit prin Chile și La Plata și a descris aceste țări, 94, 146, 150, 152, 280, 323, 333, 336, 341.

HINDS RICHARD BRINSLEY, zoolog englez, 384.

HOLMAN JACK (1787—1857), călător englez ; a străbătut aproape toată lumea în lung și-n lat, dar descrierile superficiale ale călătoriilor sale sînt lipsite de orice valoare științifică, 439.

HOOKER WILLIAM JACKSON (1785—1865), botanist englez, 146.

HOOKER JOSEPH DALTON (1817—1911), fiul său, eminent botanist englez, prieten și discipol al lui Darwin, 50, 253, 255, 385, 386, 388, 389.

HOPE FREDERIC WILLIAM (1797—1862), entomolog englez, 467.

HORNER LEONARD (1785—1864), geolog și arheolog englez, 58.

HUMBOLDT ALEXANDER (1769—1859), celebru naturalist german ; a făcut în 1799—1804 o călătorie prin America centrală și de Sud și a lăsat o prețioasă descriere a ei în 30 volume, 60, 63, 68, 73, 76, 122, 155, 261, 264, 294, 304, 349, 350, 360, 383, 423, 424, 478.

JACKSON GEORGE (1785—1861), diplomat englez ; a fost ambasador la Petersburg, 329.

JENYNS LEONARD (1800—1893), zoolog englez, 49.

KENDALL E. N., marinar englez ; a luat parte la expediția polară a lui Franklin (1825—1826) și apoi la expediția lui Foster în oceanul Pacific (1828—1831), 264.

KERR, editor de culegeri de descrieri de călătorie, 131.

KING PHILIP PARKER (1793—1856), marinar englez ; s-a ocupat cu ridicarea topografică a țărmurilor Australiei, apoi ale Patagoniei și Țării Focului (pe corăbiile „Adventure" și „Beagle" în (1826—1830), 63, 123, 178, 224, 252, 259, 261.

KIRBY WILLIAM (1759—1850), entomolog englez, 75, 428.

KOTZEBUE, OTTO EVSTAFIEVICI (1787—1846), celebru navigator rus ; a condus două călătorii în jurul lumii (1815—1818 și 1823—1826) și a făcut o serie de descoperiri în oceanul Pacific, 157, 403, 440, 441, 445.

LABILLARDIÈRE JACQUES-JULIEN-HOUTON (1755—1834), naturalist francez ; a luat parte la călătoria pe mare a lui d'Entrecasteaux (1791—1793), 63.

LAMARCK JEAN-BAPTISTE (1744—1829), celebru biolog evoluționist francez, 91.

LANCASTER JAMES (mort în 1618), marinar englez ; a făcut mai multe călătorii pe mare în India de răsărit, 131.

LANGSDORFF GRIGORI IVANOVICI (1774—1852), academician rus, naturalist, a luat parte la călătoria lui Krusenstern în jurul lumii (1803—1806) ; a explorat Brazilia şi a studiat istoria naturală a acestei ţări (1821—1828), 77.

LATREILLE PIERRE-ANDRÉ (1762—1833), naturalist francez ; vestit ca entomolog, 179.

LESSON RENÉ-PRIMEVÈRE (1794—1849), naturalist francez ; a luat parte la călătoria în jurul lumii a lui Duperrey (1822—1826), în timpul căreia a studiat geologia insulelor Falkland, Chile, Peru şi Australiei, 63, 162, 209, 391, 469.

LEWIS MERIWEATHER (1774—1809), călător american ; a explorat regiunile septentrionale ale Americii de Nord, 184.

LICHTENSTEIN MARTIN HEINRICH KARL (1780—1857), zoolog german, 125, 155.

LLOYD JOHN OGASTES (1800—1854), topograf-explorator englez, 464.

LUND, paleontolog, 155, 190.

LYELL CHARLES (1797—1875), celebru geolog englez, prieten a lui Darwin, 54, 146, 155, 178, 192, 193, 315, 316, 329, 330, 343.

MACCULOCH JOHN (1773—1835), geolog şi medic englez, 423.

MACKENZIE ALEXANDER (1755—1820), călător englez ; e explorat regiunile apusene ale Canadei (1789), 264.

MACLAREN CHARLES (1782—1866), geolog englez, 87.

MAGELLAN FERNANDO (1480—1521), celebru navigator portughez ; a făcut prima călătorie în jurul lumii, 209.

MALCOLMSON JOHN GRANT (mort în 1844), naturalist englez ; a trăit în India, 143, 158.

MALTE-BRUN CONRAD (1775—1826), geograf francez, de origine danez, 122.

MIERS JOHN (1789—1879), inginer şi botanist englez ; a călătorit în La Plata şi Peru, 261, 315.

MITCHELL THOMAS LIVINGSTONE (1792—1855), topograf-explorator englez ; a făcut ridicarea topografică a Australiei (1831—1836), 314.

MOLINA GIOVANNI IGNACE (1740—1829), iezuit italian ; a studiat şi descris istoria naturală a statului Chile, 143, 210, 279, 282.

MONTAGNE JEAN-FRANÇOIS-CAMILLE (1784—1866), botanist francez, 62

MORESBY FAIRFAX (1786—1877), ofiţer de marină englez, 443, 446.

MURRAY ANDREW (1812—1878), naturalist englez, 180.

NARBOROUGH JOHN (mort în 1688), marinar englez ; a explorat ţărmurile Patagoniei şi ale golfului lui Magellan (1669—1671), 258.

NEWMAN EDWARD (1807—1876), entomolog englez, 50.

ORBIGNY ALCIDE (1802—1857), naturalist francez ; a studiat America de Sud ; elev şi discipol al lui Cuvier, 112, 126, 146, 155, 171, 186, 324.

OWEN RICHARD (1804—1892), anatom şi paleontolog englez, 49, 89, 115, 118, 119, 155, 202.

OWEN W. F. W., marinar englez ; a condus lucrările de ridicare topografică a regiunii de pe ţărmurile răsăritene şi apusene ale Africii de Sud (1822—1826), 158.

PALLAS PETR SIMON (1741—1811), celebru naturalist şi academician rus, 104, 265.

PARCHAPPE, colonist francez în Bahia Blanca, 112.

PARISH WOODBINE (1796—1882), diplomat englez, călător prin America de Sud, 158.

PARCK MUNGO (1771—1806), călător scoțian ; a făcut în 1795—1797 o călătorie în Africa centrală, 139.

PENTLAND JOSEPH BARCLAY (1800—1871), naturalist englez ; a călătorit mult prin Chile, Peru și Bolivia, 261, 337.

PERNETY ANTOINE-JOSEPH (1716—1801), marinar francez ; a luat parte în calitate de preot la călătoriile pe mare ale lui Bougainville în insulele Falkland (1763) și a lăsat descrierea lor, 212, 214, 391.

PÉRON FRANÇOIS (1775—1810), naturalist francez ; a luat parte la călătoria lui Baudin în Australia (1800—1804), 63.

PORTER DAWID (1780—1843), marinar american ; a vizitat insulele Galapagos (1813), 387.

PRÉVOST ISAAC BENEDICT (1775—1819), naturalist elvețian, 92.

PRIESTLEY JOSEPH (1733—1804), vestit chimist și fizician englez, 97.

PURCHAS SAMUEL (circa 1575—1626), editorul unei culegeri de descrieri de călătorie (1613), 134.

PYRARD FRANÇOIS (circa 1570—1621), originar din Laval, călător francez ; a locuit în Madagascar și în Indonezia, 448.

QUOY JEAN-RENÉ-CONSTANT (1790—1869), naturalist francez, 447, 457.

REEKS TRENHAM, chimist englez, 103, 363.

REID JOHN (1809—1849), anatomist englez, 90.

RENGGER JOHN-RUDOLPH (1795—1832), naturalist german, 249.

RIBBENTROP, 98

RICHARDSON JOHN (1787—1865), naturalist englez ; a însoțit pe John Franklin în două din expedițiile sale polare (1819—1822 și 1825—1826), apoi a condus expediția organizată pentru căutarea lui Franklin (1848—1849), 122, 144, 155, 157, 264, 372, 392.

ROGERS WOODS (mort în 1732), marinar englez ; a dus lupte cu pirații ; în 1708 a vizitat insulele Galapagos, 379.

SABINE, 294.

SARMIENTO PEDRO, navigator spaniol din secolul al XVII-lea ; a făcut o călătorie pe mare în Peru ; a întemeiat o colonie în golful Foamei, 249.

SCHIRDEL, 134.

SCORESBY WILLIAM (1789—1857), marinar englez ; a explorat mările arctice, 64, 324.

SCROPE GEORGE PAULET (1797—1876), geolog englez, 350.

SEETZEN ULRICH KASPAR (1767—1811), călător german ; a vizitat Orientul apropiat, 356.

SHAW GEORGE (1751—1813), naturalist englez, 144.

SIMPSON GEORGE (1791—1860), funcționar al companiei golfului Hudson ; împreună cu Dease a explorat în 1837—1839 regiunea de pe țărmul de nord al Canadei, 265.

SLOANE HANS (1660—1753), naturalist irlandez ; a descris călătoria sa în Indiile de vest, 79.

SMITH ANDREW (1797—1872), zoolog englez ; a călătorit prin Africa de Sud, 120, 121, 171.

SOLANDER DANIEL (1736—1803), botanist suedez ; a luat parte la călătoria lui Cook (1768—1771), 226.

SOWERBY GEORGE BRATTINGHAM (1812—1884), concholog englez, 259.
SPENCE WILLIAM (1783—1860), entomolog englez, 428.
STOKES PRINGLEY JOHN (mort în 1828), marinar englez; a comandat pe „Beagle" înainte de Fitz Roy; a luat parte la expediția lui King în 1826—1830, 194, 195.
STEPHENSON, 256.
STRACK, 179.
STRZELECKI PETR, călător polonez; a explorat Australia și Tasmania (mijlocul sec. XIX), 433.
STURT CHARLES (1795—1869), călător englez; a explorat Australia (1828—1830 și 1844—1846), 123.
SULIVAN BARTHOLOMEW JAMES (1810—1890), ofițer pe „Beagle", ulterior geograf vestit, 190, 206, 208, 209, 244, 259.
SWAINSON WILLIAM (1789—1855), naturalist englez, 90, 155.
SYMONDS WILLIAM (1782—1856), marinar englez, 58.
TEMPLE, 354.
TSCHUDI JEAN-JACQUES (1818—1889), naturalist elvețian; a călătorit prin Peru, Brazilia, Chile, Bolivia, 362.
TYERMAN DANIEL (1773—1828), misionar englez; împreună cu Bennett, a descris șederea sa în Hawai, 376, 446.
ULLOA ANTONIO (1716—1795), ofițer de marină spaniol; a descris călătoriile sale prin America, 63, 351, 353.
UNANUÉ, 351.
VANCOUVER GEORGE (1758—1798), marinar englez; a condus o expediție de explorare în oceanul Pacific (1791—1795), în timpul căreia a vizitat Taiti, 423.
VOLNEY CONSTANTIN-FRANÇOIS (1752—1820), călător francez; a petrecut cinci ani (1782—1787) în Egipt și Siria, 196.
WALCKENAER CHARLES-ATHANASE (1771—1852), zoolog francez, 80.
WALKER, naturalist englez, 50.
WATERHOUSE GEORGE ROBERT (1810—1888), zoolog englez, 49, 50, 89, 168, 371, 375, 385, 388, 440.
WEBB PHILIP BARKER (1793—1854), naturalist englez; împreună cu Berthelot, a descris istoria naturală a insulelor Canare, 376.
WEBSTER WILLIAM HENRY BAILLY, medic englez; a luat parte la călătoria pe mare a lui Foster (1828—1831) și a descris-o, 351.
WHITE ADAM (1817—1879), naturalist englez, 50, 78.
WILLIAMS J., misionar englez, 423.
WILSON JAMES (1795—1856), naturalist scoțian, 256.
WOOD, căpitan (sec. XVII), 106.

Nr. 1695

Redactor extern : V. Bîrname
Redactor de carte : N. Diaconescu
Tehnoredactor : El. Tudorache
Corector : G. Ionescu

Dat la cules 5.IV.958. Bun de tipar 3.VII.958. Tiraj 10.100 ex. broşate şi 5050 ex. cartonate. Hîrtie semivelină de 65 gr. m.p. Coli de tipar 33. Coli de editură 43,9. Format 16/70×100. Com. editurii 2820. Ediţia I. Planşe 3 tipo. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 57 (A)=R.

Tiparul executat sub com. nr. 80577 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", Bucureşti — R.P.R.

ÎN EDITURA
TINERETULUI

vor apare

VALERIU BOLOGA

Figuri din trecutul
medicinei romînești

GEORGE GAMOW

1, 2, 3... infinit

KARL BÖHM
și ROLF DÖRGE

Atomul, un gigant

NICOLAE BOTNARIUC

Viața în Deltă
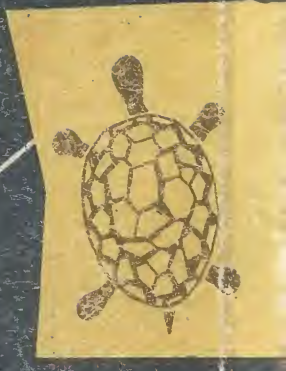
Lei 16,50